صحيح البخاري
به کوردی
وەرگێڕاوی هەموو فەرموودە صەحیحەکانی
ئیمامی بوخارییە کە ژمارەیان [٧٥٦٣] فەرموودەیە
بەرگی پێنجەم
نوسینی
أبو عبدالله محمد بن اسماعیل البخاري
وەرگێرانی
محمد ملا صاڵح بامۆکی
صحيح البخاري

صحيح البخاري

بە کوردی

بەرگی پێنجەم

پەڕاوەکانی..سەرانە و ڕێکەوتن و ڕگرتنی جەنگ، سەرەتای دروستبوون، پێغەمبەران، جوامێری و شانازیەکان، فەزڵی هاوەڵان، پلەو پایەی ئەنـصاریەکان

نوسینی

أبو عبدالله محمد بن اسماعيل البخاري

وەرگێڕانی

محمد ملا صالح بامۆکی

(صحيح البخاري) به كوردى

بەرگی پێنجەم

نووسینی..أبو عبدالله محمد بن اسماعيل البخارى

وەرگێڕانی.. محمد ملا صالح بامۆكی

چاپی یەكەم ٢٠٢٣

تیراژ : ١٠٠٠ دانه

دیزاین .. ئەحمەد

له بڵاوكراوەكانی كتێبخانەی تیشك

١٨- بابُ مَنْ لَمْ يُخَمِّسِ الأَسْلَابَ وَمَنْ قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ سَلَبُهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُخَمِّسَ، وَحُكْمِ الإِمَامِ فِيهِ

٣١٤١- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ الْمَاجِشُونِ، عَنْ صَالِحِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: بَيْنَا أَنَا وَاقِفٌ فِي الصَّفِّ يَوْمَ بَدْرٍ فَنَظَرْتُ عَنْ يَمِينِي وَشِمَالِي فَإِذَا أَنَا بِغُلاَمَيْنِ مِنَ الأَنْصَارِ حَدِيثَةٍ أَسْنَانُهُمَا، تَمَنَّيْتُ أَنْ أَكُونَ بَيْنَ أَضْلَعَ مِنْهُمَا، فَغَمَزَنِي أَحَدُهُمَا فَقَالَ: يَا عَمِّ، هَلْ تَعْرِفُ أَبَا جَهْلٍ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، مَا حَاجَتُكَ إِلَيْهِ يَا ابْنَ أَخِي؟ قَالَ: أُخْبِرْتُ أَنَّهُ يَسُبُّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَئِنْ رَأَيْتُهُ لاَ يُفَارِقُ سَوَادِي سَوَادَهُ حَتَّى يَمُوتَ الأَعْجَلُ مِنَّا. فَتَعَجَّبْتُ لِذَلِكَ، فَغَمَزَنِي الآخَرُ فَقَالَ لِي مِثْلَهَا، فَلَمْ أَنْشَبْ أَنْ نَظَرْتُ إِلَى أَبِي جَهْلٍ يَجُولُ فِي النَّاسِ، قُلْتُ: أَلاَ إِنَّ هَذَا صَاحِبُكُمَا الذِي سَأَلْتُمَانِي. فَابْتَدَرَاهُ بِسَيْفَيْهِمَا فَضَرَبَاهُ حَتَّى قَتَلاَهُ، ثُمَّ انْصَرَفَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَخْبَرَاهُ، فَقَالَ: «أَيُّكُمَا قَتَلَهُ؟». قَالَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا: أَنَا قَتَلْتُهُ. فَقَالَ: «هَلْ مَسَحْتُمَا سَيْفَيْكُمَا؟». قَالاَ: لاَ. فَنَظَرَ فِي السَّيْفَيْنِ فَقَالَ: «كِلاَكُمَا قَتَلَهُ». سَلَبُهُ لِمُعَاذِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الجَمُوحِ. وَكَانَا مُعَاذَ ابْنَ عَفْرَاءَ وَمُعَاذَ بْنَ عَمْرِو بْنِ الجَمُوحِ[1].

١٨- باسی ئەوەی پێنج یەکی لە شتومەکی کوژراو جیانەکردۆتەوە، وە هەر کەس کەسێک بکوژێ شتی کوژراوەکە بۆ ئەوە بێ ئەوەی پێنج یەکی لێ جیابکرێتەوە، وە بڕیاری پێشەوا دەربارەی کەلوپەلی کوژراو

٣١٤١- صالحی کوڕی ئیبراهیمی کوڕی عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف دەگێڕێتەوە لە باوکیەوە لە باپیریەوە دەڵێ: لە ڕۆژی (غەزای) بەدردا، لە کاتێکدا کە لە

---

(١) بڕوانە: ٣٩٦٤، ٣٩٨٨.

ڕیزی (جەنگ)دا ڕاوەستابووم، سەیری ڕاست و چەپی خۆم کرد، خۆم بینی ئەوەتام لە نێوان دوو گەنجی ئەنصاری تازە پێگەیشتوودا، ئاواتە خوازبووم کە لە نێوان دوو کەسی لەوان بەهێزتردا بوومایە، ئەنجا یەکێکیان تێیکوتام و پێی وتم: مامە ئەبو جەهل دەناسیت؟ وتم: بەڵێ: ئیشت چییە بە ئەبو جەهل ئەی کوڕی برای خۆم؟ وتی: هەواڵم پێ دراوە جنێو دەدات بە پێغەمبەری خوا ﷺ، سوێند بەو زاتەی گیانی منی بە دەستە! ئەگەر ببینم لێ جیا نابمەوە کاممان زووتر ئەجەلی هاتبێ ئەمرێ، منیش لەوە سەرم سوڕما، ئەوەی کەیان تێیکوتام و هەمان قسەی یەکەمەکەیانی کرد، جا زۆر پێ نەچوو سەیرم کرد ئەبو جەهل لە ناو خەڵکدا دەگەڕێ لە جێگایەکدا ناوەستێ، پێم وت: ئاگاداربن ئەوە ئەو کەسەیە کە لێتان پرسیم، جا هەردووکیان بە شمشێرەکەیانەوە بە پەلە بۆی ڕۆیشتن و لێیاندا هەتا کوشتیان، پاشان گەڕانەوە بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و هەواڵەکەیان پێدا، ئەویش فەرمووی: ((کامتان کوشتی؟)) هەر یەکەیان عەرزی کرد من کوشتم، فەرمووی: ((شمشێرەکانتان سڕیوە یان نا؟) وتیان: نەخێر، ئەنجا سەیری هەردوو شمشێرەکەی کرد فەرمووی: ((هەردوکتان کوشتووتانە))، کەلوپەلەکەی بۆ موعازی کوڕی عەمرِی کوڕی جەموح بوو[1]. دوو گەنجە (ئەنصارییەکەش) موعازی کوڕی عەفرا و موعازی کوڕی عەمرِی کوڕی جەموح بوون.

٣١٤٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ أَفْلَحَ، عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ﷺ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَامَ حُنَيْنٍ، فَلَمَّا الْتَقَيْنَا كَانَتْ لِلْمُسْلِمِينَ جَوْلَةٌ، فَرَأَيْتُ رَجُلاً مِنَ الْمُشْرِكِينَ عَلاَ رَجُلاً مِنَ الْمُسْلِمِينَ،

(١) چونکە موعازی کوڕی جەموح کۆتا جار لێی دابوو کوشتنەکە لەسەر دەستی ئەودابوو بە هەردووکیان لێیان دابوو، بەڵام دواجار ئەو کوشتبووی. بڕوانە: إرشاد الساري:٥٩/٧.

فَاسْتَدَرْتُ حَتَّى أَتَيْتُهُ مِنْ وَرَائِهِ حَتَّى ضَرَبْتُهُ بِالسَّيْفِ عَلَى حَبْلِ عَاتِقِهِ، فَأَقْبَلَ عَلَيَّ فَضَمَّنِي ضَمَّةً وَجَدْتُ مِنْهَا رِيحَ المَوْتِ، ثُمَّ أَدْرَكَهُ الْمَوْتُ فَأَرْسَلَنِي، فَلَحِقْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَقُلْتُ: مَا بَالُ النَّاسِ؟ قَالَ: أَمْرُ اللَّهِ، ثُمَّ إِنَّ النَّاسَ رَجَعُوا، وَجَلَسَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «مَنْ قَتَلَ قَتِيلاً لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ». فَقُمْتُ فَقُلْتُ: مَنْ يَشْهَدُ لِي؟ ثُمَّ جَلَسْتُ، ثُمَّ قَالَ: «مَنْ قَتَلَ قَتِيلاً لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ». فَقُمْتُ فَقُلْتُ: مَنْ يَشْهَدُ لِي؟ ثُمَّ جَلَسْتُ، ثُمَّ قَالَ الثَّالِثَةَ مِثْلَهُ، فَقَالَ رَجُلٌ: صَدَقَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَسَلَبُهُ عِنْدِي فَأَرْضِهِ عَنِّي. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ ﷺ: لاَهَا اللَّهِ إِذًا يَعْمِدُ إِلَى أَسَدٍ مِنْ أُسْدِ اللَّهِ يُقَاتِلُ عَنِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ﷺ يُعْطِيكَ سَلَبَهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «صَدَقَ». فَأَعْطَاهُ، فَبِعْتُ الدِّرْعَ، فَابْتَعْتُ بِهِ مَخْرَفًا فِي بَنِي سَلِمَةَ، فَإِنَّهُ لأَوَّلُ مَالٍ تَأَثَّلْتُهُ فِي الإِسْلاَمِ[1].

٣١٤٢- ئەبو قەتادە ﷺ دەڵێ: ساڵی غەزای حونەین لە خزمەت پێغەمبەری خوادا ﷺ ڕۆیشتین، جا کاتێ بە دوژمن گەشتین مسوڵمانان تێکشکان[2] منیش پیاوێکی بتپەرەستم بینی بەسەر پیاوێکی مسوڵمانەوە، بۆیە سوڕامەوە، هەتا لە پشتیەوە بۆی هاتمەوە بە شمشێرەکەم دام لە شادەماری ملی، یەکسەر بەرەو ڕوم هات و بە باوەش پیاکردن باوەشیەکی پیاکردم هەستم بە بۆنی مردنی کرد لە باوەشی پیاکردنەدا، پاشان مرد و منی بەرەڵڵا کرد، ئەنجا بە عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ گەیشتم وتم: ئەو خەڵکە چیانە[3]؟ وتی: قەدەر و فەرمانی خوایە، پاشان خەڵکەکە گەڕانەوە (سەرکەوتن)، پێغەمبەر ﷺ دانیشت (بۆ دابەشکردنی غەنیمەت) فەرمووی: ((هەر کەس کەسێکی کوشت و شایەتی هەبوو لەسەری ئەوە کەل و پەلی کوژراوەکە بۆ ئەوکەسەیە))، منیش هەڵسام وتم: کێ شایەتیم بۆ دەدات؟ پاشان دانیشتم، پاشان فەرمووی: ((هەر کەس کەسێکی کوشت و

---

(١) بڕوانە: ٢١٠٠.

(٢) دواتر خۆیان ڕێکخستەوە گەڕانەوە بۆ سەر دوژمن.

(٣) کە هەڵهاتن و ڕایان کرد.

شایەتی هەبوو لەسەری ئەوە کەلو پەلی کوژراوەکە بۆ ئەو کەسەیە))، منیش هەڵسام وتم: کێ شایەتیم بۆ دەدات پاشان دانیشتم، پاشان بۆ جاری سێیەم فەرمایشتەکەی سێ بارە کردەوە، ئەنجا پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ڕاست دەکات و کەلوپەلی کوژراوەکەش لای منە، ڕازی بکە کەلوپەلەکە بۆ من بێت، ئەبو بەکریش وتی: نەخێر سوێند بە خوا نابێ، پێغەمبەر ﷺ بێت هەقی شێرێك لە شێرەکانی خوا نەدات کە لە پێناو خوا و پێغەمبەرەکەیدا ﷺ دەجەنگێت، کەلوپەلی کوژراوەکەی بدات بە تۆ، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ڕاست دەکات))، ئیتر کەلوپەلەکەی پێدا، (ئەبو قەتادە دەڵێ:) منیش زرێکەم فرۆشت و لەو (جێگەی) بەنی سەلەمەی لێیە بە نرخەکەی باخێکم کڕی، ئیتر بەڕاستی ئەوە یەکەم ماڵ و سامانێك بوو لە ئیسلامدا کردمە دەست مایە.

١٩- بابُ مَا كَانَ النَّبيُّ ﷺ يُعْطِي المُؤَلَّفَةَ قُلُوبُهُمْ وَغَيْرَهُمْ من الخُمُسِ ونَحوهِ

رَوَاهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ[١].

٣١٤٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ المُسَيَّبِ وَعُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ حِزَامٍ ﷺ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ قَالَ لِي: «يَا حَكِيمُ، إِنَّ هَذَا المَالَ خَضِرٌ حُلْوٌ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلاَ يَشْبَعُ، وَالْيَدُ العُلْيَا خَيْرٌ مِنَ اليَدِ السُّفْلَى». قَالَ حَكِيمٌ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لاَ أَرْزَأُ أَحَدًا بَعْدَكَ شَيْئًا حَتَّى أُفَارِقَ الدُّنْيَا. فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يَدْعُو حَكِيمًا لِيُعْطِيَهُ الْعَطَاءَ، فَيَأْبَى أَنْ

---

(١) بروانە: ٤٣٣٠.

يَقْبَلَ مِنْهُ شَيْئًا، ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ دَعَاهُ لِيُعْطِيَهُ فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَ فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ المُسْلِمِينَ، إِنِّي أَعْرِضُ عَلَيْهِ حَقَّهُ الذِي قَسَمَ اللهُ لَهُ مِنْ هَذَا الْفَيْءِ، فَيَأْبَى أَنْ يَأْخُذَهُ. فَلَمْ يَرْزَأْ حَكِيمٌ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ بَعْدَ النَّبِيِّ ﷺ حَتَّى تُوُفِّيَ[1].

١٩- باسی ئەوەی پێغەمبەر ﷺ دەیدا بە دڵ ڕاگیراوان و كەسانی تر لە پێنج یەک و شتی لەو جۆرە

ئەم فەرموودە عەبدوڵڵای كوڕی زەید رضي الله عنه لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویەتیەوە.

٣١٤٣- سەعیدی كوڕی موسەییەب و عوروەی كوڕی زوبەیر گێڕایانەوە كە حەكیمی كوڕی حیزام رضي الله عنه دەڵێ: داوا (ی سامان)ـم لە پێغەمبەری خوا ﷺ كرد ئەویش پێیدام، پاشان داوام لێ كردەوە هەم پێیدام، پاشان بەمنی فەرموو: ((ئەی حەكیم، ئەم ماڵە جوان و شیرینە هەر كەسێ بە نەفس بەرزی وەری گرێت فەڕ و بەرەكەتی تێدەخرێ بۆی، بەڵام ئەو كەسەی بە چاولێ بوون وەری بگرێت، ئەوە فەڕ و بەرەكەتی نابێ بۆی، ئەو كەسە وەك كەسێكە هەر بخوات و تێر نەبێ، وە دەستی سەرەوە چاكترە لە دەستی ژێرەوە))، حەكیم دەڵێ: وتم: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ سوێند بەو زاتەی تۆی بەڕاست ناردووە لە پاش تۆ هیچ وەرناگرم لە ماڵی كەس هەتا دونیا بەجێ دێڵم، جا ئەبو بەكر بانگی حەكیمی دەكرد تا بەشەكەی خۆی باتێ (كە دەوڵەت بۆی داناوە)، بەڵام ئەو ئامادە نەبوو هیچ وەربگرێت، پاشان عومەر بانگی كرد تا بەشەكەی خۆی پێبدات، بەڵام ئەو ئامادە نەبوو هیچ وەر بگرێت، بۆیە عومەر وتی: مسوڵمانان من هەق و مافەكەی خۆی دەخەمە بەردەمی كە خوای گەورە لەم دەسكەوتە پێی داوە، بەڵام ئەو ڕازی نابێت و وەری ناگرێت، ئیتر حەكیم لە پاش پێغەمبەر ﷺ هیچی لە كەس وەرنەگرتووە هەتا وەفاتی كرد رضي الله عنه.

---

(١) بڕوانە: ١٤٧٢.

٣١٤٤- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ ﷺ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ كَانَ عَلَيَّ اعْتِكَافُ يَوْمٍ فِي الجَاهِلِيَّةِ، فَأَمَرَهُ أَنْ يَفِيَ بِهِ. قَالَ: وَأَصَابَ عُمَرُ جَارِيَتَيْنِ مِنْ سَبْيِ حُنَيْنٍ، فَوَضَعَهُمَا فِي بَعْضِ بُيُوتِ مَكَّةَ -قَالَ: - فَمَنَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى سَبْيِ حُنَيْنٍ، فَجَعَلُوا يَسْعَوْنَ فِي السِّكَكِ فَقَالَ عُمَرُ: يَا عَبْدَ اللَّهِ، انْظُرْ مَا هَذَا؟ فَقَالَ: مَنَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ على السَّبْيِ. قَالَ: اذْهَبْ فَأَرْسِلِ الْجَارِيَتَيْنِ. قَالَ نَافِعٌ: وَلَمْ يَعْتَمِرْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنَ الجِعْرَانَةِ وَلَوِ اعْتَمَرَ لَمْ يَخْفَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ.

وَزَادَ جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: مِنَ الخُمُسِ. وَرَوَاهُ مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ فِي النَّذْرِ، وَلَمْ يَقُلْ: يَوْمَ[1].

٣١٤٤- نافیع دەگێڕێتەوە کە عومەر کوڕی خەتتاب ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا: من ڕۆژێك ئیعتیکاف سەردەمی نەفامی قەرزارم، پێغەمبەریش ﷺ فەرمانی پێکرد بیگێڕێتەوە، نافیع وتی: عومەر دوو کەنیزەکی لە دیلەکانی حونەین بەرکەوت، وە هەردووکیانی لە ماڵێك لە ماڵەکانی مەککەدا دانا، ئینجا پێغەمبەری خوا ﷺ دیلەکانی حونەینی ئازاد کرد و دەستیان کرد بە ڕۆیشتن بە کۆڵانەکاندا، عومەریش وتی: عەبدوڵلا سەیریکە ئەوە چییە؟ عەبدوڵلا وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ دیلەکانی ئازاد کردووە، عومەر وتی: برۆ تۆش دوو کەنیزەکە ئازاد بکە.

- نافیع دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لە جیعرانەوە ئیحرامی عومرەی نەبەست، ئەگەر ئیحرامی ببەستایە لە عەبدوڵلا شاراوە نەدەبوو.

- جەریری کوڕی حازیم ئەم زیادەی گێڕاوەتەوە، لە ئەیوبەوە، لە نافیعەوە، لە ئیبنو عومەرەوە، وتی: (ئەو دوو کەنیزەکە) لە پێنج یەك بوون.

(١) بروانە: ٢٠٣٢.

- وە مەعمەر (ئەم فەرموودەی) گێڕاوەتەوە، لە ئەیووبەوە، لە نافیعەوە، لە ئیبنو عومەرەوە، لە باسی نەزردا [١] وشەی (يَوْمَ)ی نەگێڕایەوە و تێیدا نییە.

٣١٤٥- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، حَدَّثَنَا الحَسَنُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ ﷺ قَالَ: أَعْطَى رَسُولُ اللهِ ﷺ قَوْمًا وَمَنَعَ آخَرِينَ، فَكَأَنَّهُمْ عَتَبُوا عَلَيْهِ فَقَالَ: «إِنِّي أُعْطِي قَوْمًا أَخَافُ ظَلَعَهُمْ وَجَزَعَهُمْ، وَأَكِلُ أَقْوَامًا إِلَى مَا جَعَلَ اللهُ فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الخَيْرِ وَالْغِنَى، مِنْهُمْ عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ». فَقَالَ عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ: مَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِكَلِمَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ حُمْرَ النَّعَمِ. وَزَادَ أَبُو عَاصِمٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ: سَمِعْتُ الحَسَنَ يَقُولُ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أُتِيَ بِمَالٍ أَوْ بِسَبْيٍ فَقَسَمَهُ. بِهَذَا[٢].

٣١٤٥- عەمرِی کوڕی تەغلیب ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ (لە پێنج یەك) بەشی کەسانێکی دا و بە کەسانێکیشی نەدا، وا دیار بوو لەو بارەیەوە گلەییان لێکردبوو، بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((بێگومان من دەبەخشم بە کەسانێك لە لادان لە ڕاستی و هات و هاواریان دەترسم، بەڵام کەسانێك دەسپێرم بەو خێر و دەوڵەمەندییەی خوا خستویەتیە دڵیانەوە، لەوانە عەمرِی کوڕی تەغلیب))، ئەنجا عەمرِی کوڕی تەغلیب وتی: من ئەو فەرموودەی پێغەمبەری خوام ﷺ لە وشتری سوور پێخۆشتر بوو[٣].

- ئەبو عاصیم ئەم زیادەی گێڕاوەتەوە لە جەریرەوە دەڵێ: لە حەسەنم بیست دەیوت: عەمرِی کوڕی تەغلیب بۆی گێڕاینەوە، کە پێغەمبەری خوا ﷺ ماڵ و سامانێکی بۆ هێنرا- یان کۆیلەی بۆ هێنرا- [٤] جا ئەویش دابەشی کرد... ئەنجا فەرموودەکەی پێشوو دێنێ.

---

(١) فەرموودەی (٤٣٢٠) بوخاری دا کە دواتر دێت باسی دەکەین.

(٢) بڕوانە: ٩٢٣.

(٣) بەم جۆرەش مانا دەکرێت: ئەو فەرموودەی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی ناگۆڕمەوە بە هەموو وشتری سووری دونیا.

(٤) لە گێڕانەوەیەکی تردا: یان شتێکی بۆ هێنرا.

٣١٤٦- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنِّي أُعْطِي قُرَيْشًا أَتَأَلَّفُهُمْ، لأَنَّهُمْ حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ»[١].

٣١٤٦- ئەنەس ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((بێگومان من (لە پێنج یەك) بەشی قورەیشیەکان دەدەم و دڵیان ڕادەگرم، لەبەر ئەوەی تازە مسوڵمانن، ماوەیەکی کەمە لە نەفامی دابڕاون)).

٣١٤٧- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ نَاسًا مِنَ الأَنْصَارِ قَالُوا لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ حِينَ أَفَاءَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ مِنْ أَمْوَالِ هَوَازِنَ مَا أَفَاءَ، فَطَفِقَ يُعْطِي رِجَالاً مِنْ قُرَيْشٍ المِائَةَ مِنَ الإِبِلِ فَقَالُوا: يَغْفِرُ اللهُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَدَعُنَا، وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ. قَالَ أَنَسٌ: فَحُدِّثَ رَسُولُ اللَّهِ بِمَقَالَتِهِمْ، فَأَرْسَلَ إِلَى الأَنْصَارِ، فَجَمَعَهُمْ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ، وَلَمْ يَدْعُ مَعَهُمْ أَحَدًا غَيْرَهُمْ، فَلَمَّا اجْتَمَعُوا جَاءَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «مَا كَانَ حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ؟». قَالَ لَهُ فُقَهَاؤُهُمْ: أَمَّا ذَوُو آرَائِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَمْ يَقُولُوا شَيْئًا، وَأَمَّا أُنَاسٌ مِنَّا حَدِيثَةٌ أَسْنَانُهُمْ فَقَالُوا: يَغْفِرُ اللهُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَتْرُكُ الأَنْصَارَ، وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِنِّي أُعْطِي رِجَالاً حَدِيثٌ عَهْدُهُمْ بِكُفْرٍ، أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالأَمْوَالِ وَتَرْجِعُونَ إِلَى رِحَالِكُمْ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَوَاللَّهِ مَا تَنْقَلِبُونَ بِهِ خَيْرٌ مِمَّا يَنْقَلِبُونَ بِهِ». قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ رَضِينَا. فَقَالَ لَهُمْ: «إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ بَعْدِي أُثْرَةً شَدِيدَةً، فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوُا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ﷺ عَلَى الحَوْضِ». قَالَ أَنَسٌ: فَلَمْ نَصْبِرْ[٢].

٣١٤٧- زوهری دەڵێ: ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ بۆی گێڕامەوە: کە کەسانێك لە ئەنصارِ بە پێغەمبەریان ﷺ وت: کاتێك خوا ئەوەی دەستی پێغەمبەرەکەی ﷺ

(١) بڕوانە: ٣١٤٧، ٣٥٢٨، ٣٧٧٨، ٣٧٩٣، ٤٣٣١، ٤٣٣٢، ٤٣٣٣، ٤٣٣٤، ٤٣٣٧، ٥٨٦٠، ٦٧٦١، ٦٧٦٢، ٧٤٤١.

(٢) بڕوانە: ٣١٤٦.

خست له ماڵ و سامانی هۆزی هەوازین، جا دەستی کرد (بەدابەشکردنی)، سەد وشتری دەدا به پیاوانێك له قورەیش، بۆیه (ئەنصارییەکان) وتیان: خوا له پێغەمبەری خوا ﷺ خۆش بێت، بەشی قورەیش دەدات و بەشی ئێمه نادات، له کاتێکدا شمشێرەکانمان خوێنی ئەوانی لێ دەتکێت. ئەنەس دەڵێ: ئەم وتەی ئەوان گێردرایەوه بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەویش ناردی بەدوای ئەنصارییەکاندا، جا له ناو چادرێکی چەرمی وەك گومەزدا کۆی کردنەوه و رێگەی نەدا جگه له خۆیان کەسی تریان لەگەڵ بێت، جا که کۆبوونەوه پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ لایان و فەرمووی: ((ئەو وتەیه چییه له ئێوەوه پێم گەیشتووە؟)) پیاوه تێگەیشتووەکانیان وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ خاوەن بۆچوون و گەورەکانمان هیچیان نەوتووه، بەڵام گەنج و لاوەکانمان وتوویانه: خوا له پێغەمبەری خوا ﷺ خۆش بێت، بەشی قورەیشیەکان دەدات و واز له ئەنصارییەکان دێنێت بەشیان نادات، له کاتێکدا شمشێرەکانمان خوێنی قورەیشیەکانی لێ دەتکێت، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بێگومان من بەشی کەسانێك دەدەم تازه له کوفر دابڕاون (و مسوڵمان بوون)، ئایا ئێوه ڕازی نابن خەڵکی ماڵ و سامان لەگەڵ خۆی بباتەوه، ئێوەش پێغەمبەری خوا ﷺ ببەنەوه بۆ ماڵەکانتان، دەی سوێند به خوا ئەوەی ئێوه لەگەڵ خۆتان دەیبەنەوه چاکتره لەوەی ئەوان لەگەڵ خۆیان دەیبەنەوه))، (ئەنصارییەکان) وتیان: بەڵێ به دڵنیاییەوه ڕازی بووین ئەی پێغەمبەری خوا، ئەوسا فەرمووی پێیان: ((بەڕاستی پاش خۆم خۆویستیەکی زۆر بەهێز دەبینین، بۆیه دان به خۆتاندا بگرن هەتا دەگەنه خزمەتی خوا و پێغەمبەرکەی ﷺ لەسەر حەوزەکه (ی کەوسەر)))، ئەنەس ﷺ دەڵێ: بەڵام ئێمه دانمان به خۆماندا نەگرت.

٣١٤٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الأُوَيْسِيُّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي جُبَيْرُ بْنُ مُطْعِمٍ ﵁ أَنَّهُ بَيْنَا هُوَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ النَّاسُ مُقْبِلاً مِنْ حُنَيْنٍ، عَلِقَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ الأَعْرَابُ يَسْأَلُونَهُ حَتَّى اضْطَرُّوهُ إِلَى سَمُرَةٍ، فَخَطِفَتْ رِدَاءَهُ، فَوَقَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «أَعْطُونِي رِدَائِي، فَلَوْ كَانَ عَدَدُ هَذِهِ العِضَاهِ نَعَمًا لَقَسَمْتُهُ بَيْنَكُمْ، ثُمَّ لاَ تَجِدُونِي بَخِيلاً وَلاَ كَذُوبًا وَلاَ جَبَانًا»[١].

٣١٤٨- موحەممەدی کوڕی جوبەیر دەڵێ: جوبەیری کوڕی موتعیم ﵁ بۆی گێڕامەوە و وتی: لە کاتێکدا ئەو لە خزمەت پێغەمبەری خوادا ﷺ بوو خەڵکانێکیشی لەگەڵدابوو لە حونەین[٢] دەگەڕایەوە، چەند عەرەبێکی دەشتەکی بەرۆکیان گرت و داوای ماڵیان لێ دەکرد، تا پێچایانە پاڵ درەختێکی سەمورە[٣] عاباکەی برا، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ وەستا و فەرمووی: ((عاباکەم بدەنەوە، ئەگەر بەئەندازەی ژمارەی ئەو درەختانە ئاژەڵم هەبووایە دابەشم دەکرد لە نێوانتاندا، پاشان منتان نەدەدی نە بەڕژدەیی و نە بەچروکی نە بەدرۆزنی نە بەترسنۆکی)).

٣١٤٩- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ: كُنْتُ أَمْشِي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَعَلَيْهِ بُرْدٌ نَجْرَانِي غَلِيظُ الحَاشِيَةِ، فَأَدْرَكَهُ أَعْرَابِيٌّ فَجَذَبَهُ جَذْبَةً شَدِيدَةً، حَتَّى نَظَرْتُ إِلَى صَفْحَةِ عَاتِقِ النَّبِيِّ ﷺ قَدْ أَثَّرَتْ بِهِ حَاشِيَةُ الرِّدَاءِ مِنْ شِدَّةِ جَذْبَتِهِ، ثُمَّ قَالَ: مُرْ لِي مِنْ مَالِ اللَّهِ الذِي عِنْدَكَ. فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ، فَضَحِكَ ثُمَّ أَمَرَ لَهُ بِعَطَاءٍ[٤].

---

(١) بڕوانە: ٢٨٢١.
(٢) حونەین شیوێکە لە نێوان مەککە و تائف دایە.
(٣) درەختێکە لە بیابان دەڕوێ و دڕکاوییە.
(٤) بڕوانە: ٥٨٠٩، ٦٠٨٨.

٣١٤٩- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: من لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ دەڕۆیشتم بەڕێدا، شاڵێکی نەجرانی قەراغ ئەستووری بەسەر شانەوە بوو، جا عەرەبیەکی دەشتەکی پێی گەیشت یەخەی پۆشاکەکەی گرت و بەتوندی ڕایکێشا هەتا سەیری لاملی پێغەمبەرم ﷺ کرد لە ڕاستییدا، لەبەر توند ڕاکێشانی قەراغی پۆشاکەکەی لاملی دابڕی بوو و سووربوو بوویەوە، پاشان وتی: لەو ماڵەی خوا کە لای تۆیە فەرمان بدە بەشم بدەن. پێغەمبەریش ﷺ لایکردەوە بەلایەوە پێکەنی، پاشان فەرمانی بۆدا ماڵی پێ بدەن.

٣١٥٠- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ آثَرَ النَّبِيُّ ﷺ أُنَاسًا فِي القِسْمَةِ، فَأَعْطَى الأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ مِائَةً مِنَ الإِبِلِ، وَأَعْطَى عُيَيْنَةَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَأَعْطَى أُنَاسًا مِنْ أَشْرَافِ العَرَبِ، فَآثَرَهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي القِسْمَةِ. قَالَ رَجُلٌ وَاللَّهِ إِنَّ هَذِهِ الْقِسْمَةَ مَا عُدِلَ فِيهَا، وَمَا أُرِيدَ بِهَا وَجْهُ اللَّهِ. فَقُلْتُ: وَاللَّهِ لأُخْبِرَنَّ النَّبِيَّ ﷺ. فَأَتَيْتُهُ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: «فَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ يَعْدِلِ اللهُ وَرَسُولُهُ رَحِمَ اللهُ مُوسَى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ»[1].

٣١٥٠- عەبدوڵڵا (ی کوڕی مەسعوود) ﷺ لە ڕۆژی غەزای حونەیندا پێغەمبەر ﷺ لە دابەشکردنی لە (دەستکەوتەکانی جەنگدا) بەشی چەند کەسێکی زیاتر دا، جا سەد وشتری دا بە ئەقرەعی کوڕی حابیس، سەدیشی دا بە عویەینە، وە بەشی چەند کەسێکی لە خانەدانەکانی عەرەبی بەم شێوە دا و لەو ڕۆژەدا لەو دابەشکردنەدا زیاتری پێدان، پیاوێکیش وتی: سوێند بەخوا بێگومان ئەم دابەشکردنە دادگەری تێدا نەکراوە، وە مەبەستی لێی ڕەزامەندی خوا نەبووە، (عەبدوڵڵا دەڵێ:) منیش وتم: سوێند بەخوا ئەم قسەیە دەگەیەنم بە پێغەمبەر ﷺ، بۆیە چوومە خزمەتی و هەواڵەکەم پێدا ئەویش فەرمووی: ((دەی کێ دادگەری دەکات، ئەگەر خوا و

(١) بڕوانە: ٣٤٠٥، ٤٣٣٥، ٤٣٣٦، ٦٠٥٩، ٦١٠٠، ٦٢٩١، ٦٣٣٦.

پێغەمبەرەکەی دادگەری جێبەجێ نەکەن؟ ڕەحمەتی خوا لە مووسا بێت ﷺ بەڕاستی لەمە زیاتر ئازاردرا، بەڵام ئارامی گرت)).

٣١٥١- حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ غَيْلاَنَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ أَسْمَاءَ ابْنَةِ أَبِي بَكْرٍ ﵄ قَالَتْ: كُنْتُ أَنْقُلُ النَّوَى[1] مِنْ أَرْضِ الزُّبَيْرِ الَّتِي أَقْطَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى رَأْسِي، وَهْيَ مِنِّي عَلَى ثُلُثَيْ فَرْسَخٍ. وَقَالَ أَبُو ضَمْرَةَ: عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَقْطَعَ الزُّبَيْرَ أَرْضًا مِنْ أَمْوَالِ بَنِي النَّضِيرِ[2].

٣١٥١- ئەسمائی کچی ئەبو بەکر ﵄ دەڵێ: من ناوکە خورمام لەسەر سەرم دەگوێزایەوە لەو زەوییەی زوبەیر ﵁ کە پێغەمبەری خوا ﷺ پێی دابوو، کە لەماڵی منە دوو لەسەر سێی فەرسەخێك دوور بوو.

- ئەبو زەمرە دەڵێ: دەگێڕێتەوە لە هیشامەوە لە باوکیەوە کە پێغەمبەر ﷺ زەویەکی لە زەویەکانی بەنی نەزیری دا بە زووبەیر.

٣١٥٢- حدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ المِقْدَامِ، حَدَّثَنَا الفُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ أَجْلَى اليَهُودَ وَالنَّصَارَى مِنْ أَرْضِ الحِجَازِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَمَّا ظَهَرَ عَلَى أَهْلِ خَيْبَرَ أَرَادَ أَنْ يُخْرِجَ اليَهُودَ مِنْهَا، وَكَانَتِ الأَرْضُ لَمَّا ظَهَرَ عَلَيْهَا لِلْيَهُودِ وَلِلرَّسُولِ وَلِلْمُسْلِمِينَ، فَسَأَلَ اليَهُودُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَتْرُكَهُمْ عَلَى أَنْ يَكْفُوا العَمَلَ، وَلَهُمْ نِصْفُ الثَّمَرِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «نُقِرُّكُمْ عَلَى ذَلِكَ مَا شِئْنَا». فَأُقِرُّوا حَتَّى أَجْلاَهُمْ عُمَرُ فِي إِمَارَتِهِ إِلَى تَيْمَاءَ وَأَرِيحَا[3].

---

(١) (النَّوَى) کۆی (النَّواة) واتە ناوکی خورما، بڕوانە: الصِّحاح للجوهري:ص ١١٥٤، النهاية في غريب الحديث والأثر:٨٠٧/٢، (النَّوَى) بە خورمای بێ ناوکیش دەوترێ.

(٢) بڕوانە: ٥٢٢٤.

(٣) بڕوانە: ٢٢٨٥.

٣١٥٢- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ دەگێڕێتەوە، کە عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ جوولەکە و گاورەکانی لە خاکی حیجاز دەرکرد، وە کاتی خۆی کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەرکەوت بەسەر (خەڵکی) خەیبەردا ویستی جوولەکەکانی لێ دەربکات، ئەو کاتەی کە دەستی بەسەردا گرت هی جوولەکەکان و پێغەمبەر ﷺ و مسوڵمانان بوو، جا جوولەکەکان داوایان لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد لەسەر زەوی و زاری خەیبەر بیانهێڵێتەوە، بە مەرجێ ئیش و کاری (زەوی و زاری خەیبەر) بکەن نیوەی بەروبوومەکە بۆ خۆیان بێت، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بەو شێوە دەتانهێڵینەوە ئەوەندەی خۆمان ویستمان))، ئیتر لەوێ مانەوە تا ئەو کاتەی عومەر ﷺ لە حوکمڕانی خۆیدا وەدەری نان بۆ تەیما و ئەریحا.

٢٠- بابُ مَا يُصِيبُ مِنَ الطَّعَامِ فِي أَرْضِ الحَرْبِ

٣١٥٣- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلاَلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ ﷺ قَالَ: كُنَّا مُحَاصِرِينَ قَصْرَ خَيْبَرَ، فَرَمَى إِنْسَانٌ بِجِرَابٍ فِيهِ شَحْمٌ، فَنَزَوْتُ لِآخُذَهُ، فَالْتَفَتُّ فَإِذَا النَّبِيُّ ﷺ فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ[1].

٢٠- باسی (حوکمی) ئەوەی بەری (موجاهید) دەکەوێ لە خۆراک لە خاک و وڵاتی جەنگدا

٣١٥٣- عەبدوڵڵای کوری موغەففل ﷺ دەڵێ: ئێمە کۆشك و باڵەخانەکەی خەیبەرمان گەمارۆدا، ئەنجا کەسێك تورەکەیەکی پێستی فڕێدا کە پیوی تیا بوو، منیش بە پەلە ڕامکرد هەڵیگرم کە لامکردەوە پێغەمبەرم ﷺ بینی، ئیتر شەرمم کرد لە پێغەمبەر ﷺ.

(١) بڕوانە: ٤٢١٤، ٥٥٠٨.

٣١٥٤- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: كُنَّا نُصِيبُ فِي مَغَازِينَا العَسَلَ وَالْعِنَبَ فَنَأْكُلُهُ وَلاَ نَرْفَعُهُ.

٣١٥٤- نافیع له ئیبنو عومەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: ئێمە لە غەزاکانماندا هەنگوین و ترێ مان دەستدەکەوت، دەمانخوارد و نەمان دەگێڕایەوە بۆ لای پێغەمبەر ﷺ.

٣١٥٥- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَاحِدِ، حَدَّثَنَا الشَّيْبَانِي قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي أَوْفَى ﷺ يَقُولُ: أَصَابَتْنَا مَجَاعَةٌ لَيَالِيَ خَيْبَرَ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ خَيْبَرَ وَقَعْنَا فِي الحُمُرِ الأَهْلِيَّةِ، فَانْتَحَرْنَاهَا، فَلَمَّا غَلَتِ القُدُورُ نَادَى مُنَادِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: اكْفَئُوا الْقُدُورَ، فَلاَ تَطْعَمُوا مِنْ لُحُومِ الْحُمُرِ شَيْئًا. قَالَ عَبْدُ اللَّهِ ﷺ: فَقُلْنَا: إِنَّمَا نَهَى النَّبِيُّ ﷺ؛ لأَنَّهَا لَمْ تُخَمَّسْ. قَالَ: وَقَالَ آخَرُونَ حَرَّمَهَا البَتَّةَ. وَسَأَلْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ فَقَالَ: حَرَّمَهَا البَتَّةَ[1].

٣١٥٥- ئیبنو ئەبی ئەوفا ﷺ دەڵێ: لە شەوانی غەزای خەیبەردا تووشی برسیەتی بووین، جا کاتێ ڕۆژی غەزای خەیبەر بوو کەوتینە ناو گوێدرێژەماڵیەکان و سەرمان بڕین، جا کاتێ (گۆشتی ناو) مەنجەڵەکان کوڵان جاڕدەری پێغەمبەری خوا ﷺ جاڕی دا: مەنجەڵەکان لارکەنەوە (قلْپیان بکەنەوە) هیچ لە گۆشتی گوێدرێژە ماڵیەکان مەخۆن.

عەبدوڵڵای کوڕی ئەبی ئەوفا ﷺ دەڵێ: ئێمەش وتمان بێگومان پێغەمبەر ﷺ بۆیە قەدەغەی کرد لەبەر ئەوەی پێنج یەکی لێ جیانەکرابوویەوە. دەڵێ: کەسانی تریش وتیان: (پێغەمبەری خوا ﷺ) بەیەکجاری حەرامی کرد.

(شەیبانی دەڵێ:) پرسیارم لە سەعیدی کوڕی جوبەیر کرد ئەویش وتی: (پێغەمبەری خوا ﷺ) بەیەکجاری حەرامی کر

(١) بڕوانە: ٤٢٢٠، ٤٢٢٢، ٤٢٢٤، ٥٥٢٦.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

٥٨- كِتابُ الجِزْيَةِ وَالمُوادَعَةِ [1]

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

٥٨- پەڕاوی سەرانە و ڕێکەوتن و ڕاگرتنی جەنگ

١- بابُ الجِزْيَةِ وَالْمُوَادَعَةِ مَعَ أَهْلِ الذِّمَّةِ وَالْحَرْبِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلْحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعْطُواْ ٱلْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَٰغِرُونَ ﴿٢٩﴾ ﴾ التوبة، يعني:أَذِلَّاءَ.

وَمَا جَاءَ فِي أَخْذِ الجِزْيَةِ مِنَ اليَهُودِ وَالنَّصَارى وَالْمَجُوسِ وَالْعَجَمِ.

وَقَالَ ابن عُيَيْنَةَ: عَنِ ابن أَبِي نَجِيحٍ: قُلْتُ لِمُجَاهِدٍ مَا شَأْنُ أَهْلِ الشَّأْمِ عَلَيْهِمْ أَرْبَعَةُ دَنَانِيرَ وَأَهْلُ اليَمَنِ عَلَيْهِمْ دِينَارٌ؟ قَالَ: جُعِلَ ذَلِكَ مِنْ قِبَلِ اليَسَارِ.

---

(١) (المُوَادَعَةِ) واتە: ڕێکەوتن و ڕاگرتنی جەنگ بۆ ماوەیەک لەگەڵ ئەوانەی جەنگ دەکەن لە دژی مسوڵمانان، لەبەر بەرژەوەندیەک کە لەو جەنگ ڕاگرتنەدا هەیە بۆ مسوڵمانان. بڕوانە: إرشاد الساري: ٧٣/٧.

١- باسی سەرانه و رێکەوتن لەگەڵ پەیمان له ئەستویان و کافری جەنگی

وه ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (جەنگ بکه لەگەڵ ئەوانەی که بڕوا ناهێنن به خوا و به ڕۆژی دوایی، وه ئەوەی که خوا و پێغەمبەرەکەی حەرامیان کردووه به حەرامی دانانێن و ملکەچی ناکەن بۆ ئایینی ڕاست، لەوانەی کتێبیان پێ بەخشراوه، هەتا باج و سەرانه دەدەن به دەستی خۆیان، وه ئەوان سەر شۆڕ و ڕیسوان). (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ صَٰغِرُونَ ٢٩ ﴾ التوبة، واته: ڕیسوا و سەرشۆڕ.

وه باسی ئەوەی دەربارەی وەرگرتنی سەرانه هاتووه له جوو و گاوور و ئاگرپەرست و عەجەم

- ئیبنو عویەینه دەگێڕێتەوه له ئیبنو نەجەیحەوه و گوتوویەتی: وتم: به موجاهید هۆی چییه خەڵکی شام چوار دیناریان لەسەر دانراوه، بەڵام خەڵکی یەمەن یەك دیناریان لەسەر دانراوه ؟ موجاهید وتی: ئەوه لەبەر دەوڵەمەندی و توانای داراییه وا دانراوه[1].

٣١٥٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: سَمِعْتُ عَمْرًا قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا مَعَ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ وَعَمْرِو بْنِ أَوْسٍ، فَحَدَّثَهُمَا بَجَالَةُ سَنَةَ سَبْعِينَ -عَامَ حَجَّ مُصْعَبُ بْنُ الزُّبَيْرِ بِأَهْلِ البَصْرَةِ- عِنْدَ دَرَجِ زَمْزَمَ قَالَ: كُنْتُ كَاتِبًا لِجَزْءِ بْنِ مُعَاوِيَةَ عَمِّ الأَحْنَفِ، فَأَتَانَا كِتَابُ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ قَبْلَ مَوْتِهِ بِسَنَةٍ فَرِّقُوا بَيْنَ كُلِّ ذِي مَحْرَمٍ مِنَ المَجُوسِ. وَلَمْ يَكُنْ عُمَرُ أَخَذَ الجِزْيَةَ مِنَ المَجُوسِ.

---

(١) واته: خەڵكی شام حاڵ و ژیانیان باشه، زیاتریان له سەر دانراوه، به پێچەوانەی خەڵكی یەمەنەوه كه هەژارن.

٣١٥٦- سوفیان دەڵێ: لە عەمرم بیست وتی: من دانیشتبووم لەگەڵ جابیری کوڕی زەید و عەمری کوڕی ئەوسدا، جا بەجالە باسی ساڵی حەفتای بۆ هەردووکیان گێڕایەوە- ئەو ساڵەی موصعەبی کوڕی زوبەیر سەرپەرشتی حەجی خەڵکی بەصرەی کرد- لای پلەکانەکانی ئاوی زەمزەمدا (بۆی گێڕاینەوە) وتی: من نووسەری جەزئی کوڕی موعاویەی مامی ئەحنەف بووم ﷺ، ساڵێك پێش مردنی نامەی عومەری کوڕی خەتابمان ﷺ بۆ هات: هەموو ژن و مێردێکی ئاگرپەرست کە خۆیین[1] لە یەکتری جیابکەنەوە، وە عومەر ﷺ سەرانەی لە ئاگرپەرست وەر نەدەگرت.

٣١٥٧- حتَّى شَهِدَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَخَذَهَا مِنْ مَجُوسِ هَجَرٍ.

٣١٥٧- (عومەر ﷺ سەرانەی لە ئاگرپەرست وەرنەدەگرت)، هەتا عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف ﷺ شایەتیدا کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەرانەی لە ئاگرپەرستەکانی هەجەری وەرگرتووە.

٣١٥٨- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، عَنِ المِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَمْرَو بْنَ عَوْفٍ الأَنْصَارِيَّ وَهْوَ حَلِيفٌ لِبَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الجَرَّاحِ إِلَى البَحْرَيْنِ يَأْتِي بِجِزْيَتِهَا، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هُوَ صَالَحَ أَهْلَ البَحْرَيْنِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمُ العَلاَءَ بْنَ الحَضْرَمِيِّ، فَقَدِمَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِمَالٍ مِنَ البَحْرَيْنِ، فَسَمِعَتِ الأَنْصَارُ بِقُدُومِ أَبِي عُبَيْدَةَ فَوَافَتْ صَلاَةَ الصُّبْحِ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، فَلَمَّا صَلَّى بِهِمِ الفَجْرَ انْصَرَفَ، فَتَعَرَّضُوا لَهُ، فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ رَآهُمْ وَقَالَ: «أَظُنُّكُمْ قَدْ سَمِعْتُمْ أَنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ قَدْ جَاءَ بِشَيْءٍ». قَالُوا: أَجَلْ يَا رَسُولَ

(١) کە لە ناو خۆیاندا مەحرەمن و لە ئیسلامدا بۆ یەکتری ناشێن.

اللَّهِ. قَالَ: «فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ، فَوَاللَّهِ لاَ الفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ، وَلَكِنْ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ»[١].

٣١٥٨- عوروەی کوڕی زوبەیر لە میسوەری کوڕی مەخرەمەوە دەگێڕێتەوە، کە عەمری کوڕی عەوفی ئەنصاری ﷺ کە هاوپەیمانی بەنی عامیری کوڕی لوئی بوو، بەشداری غەزای بەدری کردبوو، بۆی گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەبو عوبەیدەی کوڕی جەڕاحی نارد بۆ بەحریەن تا سەرانەکەی بێنێت، پێغەمبەری خوا ﷺ پێشتر صوڵحی لەگەڵ خەڵکی بەحریەن کردبوو، وە عەلائی کوڕی حەزرەمی کردبوو بە لێپرسراو و گەورەیان، ئەنجا ئەبو عوبەیدە ﷺ لە بەحرەینەوە ماڵ و سامانی (سەرانەی) هێنا، ئەنصاریەکانیش بیستیان ئەبو عوبەیدە هاتۆتەوە، ئەوەش لە کاتی نوێژی بەیانیدا بوو لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ، جا کە پێغەمبەر ﷺ پێشنوێژی بەیانی بۆ کردن سەلامی دایەوە و دەچووەوە بۆ ماڵەوە، ئەنصاریەکان بە ئاماژە پرسیاریان لێکرد (یان ڕۆیشتنە بەردەمی)، پێغەمبەری خواش ﷺ کاتێ بینینی زەردە خەنەیەکی کرد و فەرمووی: ((وابزانم بیستووتانە کە ئەبو عوبەیدە شتێکی هێناوە!)) وتیان: بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی: ((کەواتە مژدەتان لێ بێ و بەهیوای ئەوە بن دڵخۆشتان بکات[٢]، جا سوێند بەخوا من لەوە ناترسم کە هەژابن، بەڵکو لەوەتان دەترسم کە چۆن دونیا بۆ ئەوانەی کە لە پێش ئێوەدا بوون زۆر بووە[٣] بۆ ئێوەش زۆر بێ، ئینجا ئێوەش لە نێوان خۆتاندا پێشبڕکێ بکەن لەسەری چۆن ئەوان کردیان ئیتر لەناوتان ببات هەر چۆنێك ئەوانەی لەناو برد)).

---

(١) بڕوانە: ٤٠١٥، ٦٤٢٥.

(٢) لە ماڵ و سامانی دونیایە.

(٣) ماڵ و سامانیان زۆر بوو و دونیا ڕووی تێکردن.

٣١٥٩- حَدَّثَنَا الفَضْلُ بْنُ يَعْقُوبَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّقِّيُّ، حَدَّثَنَا المُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ المُزَنِي وَزِيَادُ بْنُ جُبَيْرٍ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ حَيَّةَ قَالَ: بَعَثَ عُمَرُ النَّاسَ فِي أَفْنَاءِ الأَمْصَارِ يُقَاتِلُونَ المُشْرِكِينَ، فَأَسْلَمَ الْهُرْمُزَانُ فَقَالَ: إِنِّي مُسْتَشِيرُكَ فِي مَغَازِيَّ هَذِهِ. قَالَ: نَعَمْ، مَثَلُهَا وَمَثَلُ مَنْ فِيهَا مِنَ النَّاسِ مِنْ عَدُوِّ المُسْلِمِينَ مَثَلُ طَائِرٍ لَهُ رَأْسٌ وَلَهُ جَنَاحَانِ وَلَهُ رِجْلَانِ، فَإِنْ كُسِرَ أَحَدُ الجَنَاحَيْنِ نَهَضَتِ الرِّجْلَانِ بِجَنَاحٍ وَالرَّأْسُ، فَإِنْ كُسِرَ الْجَنَاحُ الآخَرُ نَهَضَتِ الرِّجْلَانِ وَالرَّأْسُ، وَإِنْ شُدِخَ الرَّأْسُ ذَهَبَتِ الرِّجْلَانِ وَالْجَنَاحَانِ وَالرَّأْسُ، فَالرَّأْسُ كِسْرَى، وَالْجَنَاحُ قَيْصَرُ، وَالْجَنَاحُ الآخَرُ فَارِسُ، فَمُرِ المُسْلِمِينَ فَلْيَنْفِرُوا إِلَى كِسْرَى. وَقَالَ بَكْرٌ وَزِيَادٌ جَمِيعًا: عَنْ جُبَيْرِ بْنِ حَيَّةَ قَالَ: فَنَدَبَنَا عُمَرُ وَاسْتَعْمَلَ عَلَيْنَا النُّعْمَانَ بْنَ مُقَرِّنٍ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِأَرْضِ العَدُوِّ، وَخَرَجَ عَلَيْنَا عَامِلُ كِسْرَى فِي أَرْبَعِينَ أَلْفًا، فَقَامَ تُرْجُمَانٌ فَقَالَ لِيُكَلِّمْنِي رَجُلٌ مِنْكُمْ. فَقَالَ المُغِيرَةُ: سَلْ عَمَّا شِئْتَ. قَالَ: مَا أَنْتُمْ؟ قَالَ: نَحْنُ أُنَاسٌ مِنَ العَرَبِ كُنَّا فِي شَقَاءٍ شَدِيدٍ وَبَلَاءٍ شَدِيدٍ، نَمَصُّ الجِلْدَ وَالنَّوَى مِنَ الجُوعِ، وَنَلْبَسُ الوَبَرَ وَالشَّعَرَ، وَنَعْبُدُ الشَّجَرَ وَالْحَجَرَ، فَبَيْنَا نَحْنُ كَذَلِكَ، إِذْ بَعَثَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَرَبُّ الأَرَضِينَ -تَعَالَى ذِكْرُهُ وَجَلَّتْ عَظَمَتُهُ- إِلَيْنَا نَبِيًّا مِنْ أَنْفُسِنَا، نَعْرِفُ أَبَاهُ وَأُمَّهُ، فَأَمَرَنَا نَبِيُّنَا رَسُولُ رَبِّنَا ﷺ أَنْ نُقَاتِلَكُمْ حَتَّى تَعْبُدُوا اللهَ وَحْدَهُ أَوْ تُؤَدُّوا الجِزْيَةَ، وَأَخْبَرَنَا نَبِيُّنَا ﷺ عَنْ رِسَالَةِ رَبِّنَا أَنَّهُ مَنْ قُتِلَ مِنَّا صَارَ إِلَى الجَنَّةِ فِي نَعِيمٍ لَمْ يَرَ مِثْلَهَا قَطُّ، وَمَنْ بَقِيَ مِنَّا مَلَكَ رِقَابَكُمْ[١].

٣١٥٩- جوبەیری كوڕی حەییە دەڵێ: عومەر ﷺ خەڵكانێكی مسوڵمانی دەنارد لە ناو شارە گەورەكاندا[٢] جەنگ لەگەڵ بتپەرستان بكەن، جا هورموزان مسوڵمان بووبوو[٣]، عومەر وتی: من ڕاوێژت پێدەكەم لەم غەزایەدا (كامیان

(١) بڕوانە: ٧٥٣٠.

(٢) یان لە شارە گەورەكانی چواردەوری دەوڵەتی ئیسلامی.

(٣) دوای جەنگێكی زۆر لە نێوان ئەو موسڵماناندا لە شاری توستور، پاشان ڕازی بوو بە بڕیاری عومەر ئەبو مووسا دیلی كرد و ناردی بۆلای عومەر و مسوڵمان بوو (فتح الباری ١٢٤/٧)

پێشخەم؟) وتی: بەڵێ باشە: نموونەی ئەو زەویە و ئەوانەی تیایدان لە خەڵکی کە دوژمنی مسوڵمانانن، وەکو باڵندەیەك وایە سەرێك و دووباڵ و دوو قاچی هەبێت، جا ئەگەر باڵێك لە دووباڵەکەی بشکێنرێت بە دوو قاچەکەی و باڵێك و سەری هەڵدەستێت، وە ئەگەر باڵەکەی تریشی بشکێنرێت بە هەردوو قاچ وسەری هەڵدەستێت، وە ئەگەر سەری پان بکرێتەوە هەردوو پێی و هەردوو باڵی و سەری بە جارێ دەڕۆن و نامێنن، جا سەرەکە کیسرایە، باڵێك قەیصەرە و باڵەکەی تر فارسە، کەواتە فەرمان بکە بە مسوڵمانان پەلاماری کیسرا بدەن. بەکر و زیاد هەردووکیان لە جوبەیری کوڕی حەییەوە گێڕایانەوە وتوویەتی: عومەر ﷺ کۆی کردینەوە بۆ غەزا و نوعمانی کوڕی موقەڕینی ﷺ کردە سەرکردەمان هەتا گەیشتینە خاکی دوژمن، لەوێدا سەرکاری کیسرا بەچل هەزار (سەربازەوە) هاتە سەرمان، ئەنجا وەرگێڕێك هەستایەوە و وتی: با پیاوێکتان بێت قسەم لەگەڵ بکات، موغیرەش پێی وت: هەر پرسیارێکت هەیە بیکە، وتی: ئێوە چین؟ موغیرە وتی: ئێمە کەسانێکین لە عەرەب لە بەدبەختی و بەلا و ناهەمواریيەکی سەختدا بووین، لە برسانا پێستە و دەنکە خورمامان دەمژی، تووکی (وشتر) و موومان دەپۆشی، بەندایەتیمان بۆ داروبەرد دەکرد! لە کاتێکدا ئێمە لەو حاڵەتەدا بووین پەروەردگاری ئاسمان و زەویەکان- کە ناوی بەرز و بڵندە و بە دەسەڵات و گەورەیە- پێغەمبەرێکی لە خۆمان بۆ ناردین کە باوك و دایکی دەناسین، ئەنجا پێغەمبەرەکەمان کە نێراوی پەروەردگارمانە فەرمانی پێکردووین کە جەنگ لە دژتان بکەین، هەتا بەندایەتی خوای تاك و تەنها بکەن، یان سەرانە بدەن، وە پێغەمبەرەکەمان لە پەیامەکەی پەروەردگارمانەوە هەواڵی پێداوین، کە هەر کەسێك لە ئێمە بکوژرێت دەچێتە بەهەشتێکەوە لەناو ناز و نیعمەتێك دایە کە وێنەی ئەو نیعمەتە هەرگیز نەبینراوە، ئەوەشمان بمێنێ (و نەکوژرێت) دەبێ بە خاوەنی گەردنی ئێوە.

٣١٦٠ - فَقَالَ النُّعْمَانُ: رُبَّمَا أَشْهَدَكَ اللهُ مِثْلَهَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يُنَدِّمْكَ وَلَمْ يُخْزِكَ، وَلَكِنِّي شَهِدْتُ القِتَالَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَانَ إِذَا لَمْ يُقَاتِلْ فِي أَوَّلِ النَّهَارِ انْتَظَرَ حَتَّى تَهُبَّ الأَرْوَاحُ وَتَحْضُرَ الصَّلَوَاتُ.

٣١٦٠- نوعمان وتی: (بە موغیرە) دوور نییە خوا لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ بەشداری وێنەی ئەم جەنگانەی پێ کردبێت (چاوەڕوانی هەڵکردنی بای دەکرد بۆ جەنگ کردن)، ئینجا خوا پەشیمانی نەکردبیتەوە (لەسەر ئارام گرتنت) و سەر شۆڕی نەکردبێ، چونکە منیش لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ ئامادەی جەنگ بووم لە سەرەتای ڕۆژەوە جەنگی نەدەکرد، چاوەڕوانی دەکرد هەتا با هەڵکاو کاتی نوێژی (نیوەڕۆ) بێت[١].

٢- بَابٌ: إِذَا وَادَعَ الإِمَامُ مَلِكَ القَرْيَةِ هَل يَكُونُ ذَلِكَ لِبَقِيَّتِهِمْ؟

٢- باسێک: ئەگەر پێشەوا صوڵح و ڕێکەوتن بکات لەگەڵ پادشای شارێکدا ئایا ئەو ڕێکەوتنە بۆ هەموو خەڵکی شارەکەیە ؟

٣١٦١- حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ بَكَّارٍ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ عَبَّاسٍ السَّاعِدِيِّ، عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ: غَزَوْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ تَبُوكَ، وَأَهْدَى مَلِكُ أَيْلَةَ لِلنَّبِيِّ ﷺ بَغْلَةً بَيْضَاءَ، وَكَسَاهُ بُرْدًا، وَكَتَبَ لَهُ بِبَحْرِهِمْ[٢].

٣١٦١- ئەبو حومەیدی ساعیدی ﷺ دەڵێ: لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ ڕۆیشتین بۆ غەزای تەبووک، وە پاشای ئەیلە[١] ئێسترە ماچەیەکی سپی بە دیاری دایە پێغەمبەر ﷺ، (لە بەرانبەردا) پێغەمبەریش پۆشاکێکی پێدا، وە نامەی ڕێکەوتنی بۆ نووسی لە شارەکەیدا.

---

(١) واتە: منیش وا دەکەم، بۆیە پەلە ناکەم لە ئەنجامدا کیسرا کوژرا و ئێران فەتح کرا.
(٢) بڕوانە: ١٤٨١.

٣- بابُ الوَصَاة بأهْلِ ذِمَّةِ رَسُولِ اللّٰه ﷺ

وَالذِّمَّةُ: العَهْدُ، وَالإِلُّ: القَرَابَةُ.

٣- باسی فەرمانەکانی بە ئاگاداربوونی ئەوانەی پەیمانیان لە ئەستۆی پێغەمبەری خوادایە ﷺ (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) (وَالذِّمَّةُ) واتە: پەیمان، وە (وَالإِلُّ) واتە: خزمایەتی و نزیکی.

٣١٦٢- حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا أَبُو جَمْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ جُوَيْرِيَةَ بْنَ قُدَامَةَ التَّمِيمِيَّ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ ﷺ، قُلْنَا: أَوْصِنَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. قَالَ: أُوصِيكُمْ بِذِمَّةِ اللهِ، فَإِنَّهُ ذِمَّةُ نَبِيِّكُمْ، وَرِزْقُ عِيَالِكُمْ[٢].

٣١٦٢- ئەبو جەمرە دەڵێ: لە جووەیرییەی کچی قودامەی تەمیمیم بیست وتی: لە عومەری کوڕی خەتتابم ﷺ بیست کاتێ پێمان وت ئامۆژگاریمان بکە ئەی گەورەی مسوڵمانان، عومەریش ﷺ وتی: ئامۆژگاری و فەرمانتان پێ دەکەم بە ئاگاداری و پارێزگاری پەیمانی خوا[٣] چونکە بێگومان پەیمانی خوا پەیمانی پێغەمبەرەکەتانە، وە ڕسق و ڕۆزی ماڵ و منداڵتانە.

٤- بابُ مَا أقْطعَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ البَحْرَيْن، وَمَا وَعَدَ مِنْ مَالِ البَحْرَيْن وَالْجِزْيَةِ، وَلِمَنْ يُقْسَمُ الفَيْءُ وَالْجِزيَةُ؟

٣١٦٣- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسًا ﷺ قَالَ: دَعَا النَّبِيُّ ﷺ الأَنْصَارَ لِيَكْتُبَ لَهُمْ بِالْبَحْرَيْنِ فَقَالُوا: لاَ وَاللهِ حَتَّى تَكْتُبَ لإِخْوَانِنَا مِنْ

---

(١) کە ناوی یوحەننای کوڕی ڕوبەیە، پێغەمبەر ﷺ ڕێکەوتنی لەگەڵدا کرد (فتح الباري ٣٢٨/٧)

(٢) بڕوانە: ١٣٩٢.

(٣) لەگەڵ (أهل الذمة)ـدا کە گاوور و جوولەکە و ئەوانە دەگرێتەوە.

قُرَيْشٍ بِمِثْلِهَا. فَقَالَ: "ذَاكَ لَهُمْ مَا شَاءَ اللهُ عَلَى ذَلِكَ". يَقُولُونَ لَهُ، قَالَ: «فَإِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ بَعْدِي أُثْرَةً، فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي»[1].

٤- باسی ئەوەی پێغەمبەر ﷺ لە (داهاتی سەرانەی) بەحرەین دایبڕی، وە ئەوەی بەڵێنی دا لە ماڵ و سامانی و سەرانەی بەحریەن، وە دەستکەوتی بەبێ جەنگ و سەرانە بە کێ دەدرێ؟

٣١٦٣- ئەنەس ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەنصارییەکانی بانگ کرد تا (هەندێ لە سەرانەی) بەحرەینیان بۆ بنووسێت[2]، ئەوانیش وتیان: نەبەخوا (نامانەوێت) هەتا هاوشێوەی ئەوەی ئێمە بۆ برایانی قوڕەیشیمان (کۆچەریمان) نەنووسی، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئەو ماڵ و سامانە بۆ ئەوان (کۆچەران)لە ئەوەندەی خوا ویستی لەسەربێ)) ئەنصارییەکان وایان عەرز کرد، پێغەمەبەر ﷺ فەرمووی: ((چونکە بەڕاستی لە پاش من خۆخۆیی دەبینن، دەی کەوابوو ئارام بگرن تا پێم دەگەنەوە)).

٣١٦٤- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: أَخْبَرَنِي رَوْحُ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِي: «لَوْ قَدْ جَاءَنَا مَالُ الْبَحْرَيْنِ قَدْ أَعْطَيْتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا». فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَجَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ قَالَ أَبُو بَكْرٍ: مَنْ كَانَتْ لَهُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عِدَةٌ فَلْيَأْتِنِي. فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ كَانَ قَالَ لِي: «لَوْ قَدْ جَاءَنَا مَالُ الْبَحْرَيْنِ لأَعْطَيْتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا

---

(١) بڕوانە: ٢٣٧٦.

(٢) کە بۆیان دیاری کات و بدرێت پێیان.

وَهَكَذَا». فَقَالَ لِي: احْثُهْ. فَحَثَوْتُ حَثْيَةً فَقَالَ لِي: عُدَّهَا. فَعَدَدْتُهَا فَإِذَا هِيَ خَمْسُمِائَةٍ، فَأَعْطَانِي أَلْفًا وَخَمْسَمِائَةٍ[١].

٣١٦٤- جابیری کوڕی عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: کاتێ خۆی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی پێم: ((ئەگەر ماڵ و سامانی بەحەرەینمان بۆ هات، دڵنیابە ئەوەندە و ئەوەندە و ئەوەندەت پێ دەدەم))، جا کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ گیانی کێشرا (وەفاتی کرد) و ماڵ و سامانی بەحرەین هات، ئەبو بەکر ﷺ وتی: هەر کەسێك بەڵێنێکی هەبووە لای پێغەمبەر ﷺ بابێت بۆ لام، منیش ڕۆشتم بۆ لای وتم: بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی پێم: ((ئەگەر ماڵ و سامانی بەحرەینمان بۆ هات، بێگومان ئەوەندە و ئەوەندە و ئەوەندەت پێ ئەدەم))، ئەبو بەکریش پێی وتم: مشتی پیاکە، منیش مشتێکم پیا کرد و پێی وتم: بیژمێرە کە ژماردم دەبینم پێنج سەدە، پاشان هەزار و پێنجسەدی تری پێدام[٢].

٣١٦٥- وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَبْدِ العَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسٍ: أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِمَالٍ مِنَ البَحْرَيْنِ فَقَالَ: «انْثُرُوهُ فِي المَسْجِدِ» فَكَانَ أَكْثَرَ مَالٍ أُتِيَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذْ جَاءَهُ العَبَّاسُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعْطِنِي إِنِّي فَادَيْتُ نَفْسِي وَفَادَيْتُ عَقِيلاً. قَالَ: «خُذْ». فَحَثَا فِي ثَوْبِهِ، ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ، فَلَمْ يَسْتَطِعْ. فَقَالَ: اؤْمُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ إِلَيَّ. قَالَ: «لاَ». قَالَ: فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَيَّ. قَالَ: «لاَ». فَنَثَرَ مِنْهُ، ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَلَمْ يَرْفَعْهُ. فَقَالَ: اؤْمُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ عَلَيَّ. قَالَ: «لاَ». قَالَ: فَارْفَعْهُ أَنْتَ عَلَيَّ. قَالَ: «لاَ». فَنَثَرَ ثُمَّ احْتَمَلَهُ عَلَى كَاهِلِهِ ثُمَّ انْطَلَقَ، فَمَا زَالَ يُتْبِعُهُ بَصَرَهُ حَتَّى خَفِيَ عَلَيْنَا عَجَبًا مِنْ حِرْصِهِ، فَمَا قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَثَمَّ مِنْهَا دِرْهَمٌ[٣].

---

(١) بڕوانە: ٢٢٩٦.

(٢) واتە: دوو هەزاری پێداوە لە ڕیوایەتی ئەبو زەڕدا وا هاتوە. بڕوانە: إرشاد الساري: ٨٢/٧. .

(٣) بڕوانە: ٤٢١.

٣١٦٥- ئەنەس ﷺ دەڵێ: ماڵ و سامانێکی زۆر هێنرا بۆ پێغەمبەر ﷺ لە بەحرەینەوە (کە سەرانەبوو لەسەریان دانرابوو)، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((لە مزگەوتدا هەڵیڕێژن))، ئەو سامانە زۆرترین ماڵ و سامان بوو هێنرابوو بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، جا عەبباس ﷺ هات بۆ خزمەتی وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەشم بدە، بێگومان من بریتی خۆم و عەقیلی (برازام) داوە[1]، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بیبە))، ئەویش بە مشت کردیە عەباکەیەوە، پاشان ویستی هەڵی بگرێ، بەڵام نەیتوانی، بۆیە وتی: ئەی پێغەمبەری خوا فەرمان بکە بە یەکێکیان بیدات بەکۆڵمدا فەرمووی: ((فەرمان ناکەم))، وتی: دەی خۆت بەرزی بکەرەوە بیدە بە کۆڵمدا، فەرمووی: ((نایدەم))، جا هەندێکی لێ دەرهێنا، پاشان ویستی هەڵی بگرێ نەیتوانی وتی: ئەی پێغەمبەری خوا فەرمان بدە بەیەکێکیان بیدا بە کۆڵمدا، فەرمووی: ((فەرمان ناکەم))، وتی: دەی خۆت بیدە بەکۆڵمدا، فەرمووی: ((نایدەم))، ئەوسا هەندێکی تری لێ داکرد، پاشان هەڵی گرت و دای بە کۆڵیدا و ڕۆیشت، ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ هەر سەیری دەکرد هەتا لە چاومان ون بوو، زۆر سەری سوڕما لە هەڵپە و تەماحەکەی، جا پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵنەسا تا یەك دیرهەم لەو پارەیە مابوو لە وێدا (هەموی دابەشکرد).

---

(١) لە غەزای بەدردا بەدیل گیرام بە پارە بەرەڵا کرام.

٥- بابُ إِثْمِ مَنْ قَتَلَ مُعَاهَدًا بِغَيْرِ جُرْمٍ

٣١٦٦- حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَاحِدِ، حَدَّثَنَا الحَسَنُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا مُجَاهِدٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ قَتَلَ مُعَاهَدًا لَمْ يَرَحْ رَائِحَةَ الجَنَّةِ، وَإِنَّ رِيحَهَا تُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ عَامًا»[١].

٥- باسی گوناهی ئەو کەسە خاوەن پەیمان لە ئەستۆ گیراوێک بکوژێت بە بێ تاوان

٣١٦٦- عەبدوڵلای کوڕی عەمرٍ ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ئەوەی خاوەنی پەیمانێك بکوژێت بۆنی بەهەشت ناکات، وە بێگومان بۆنەکەی لە دووری چل ساڵ ڕێگاوە هەیە و هەستی پێ دەکرێ)).

٦- بابُ إِخْرَاجِ اليَهُودِ مِنْ جَزِيرَةِ العَرَبِ

وَقَالَ عُمَرُ ﷺ، عَن رسول الله ﷺ: "أُقِرُّكُمْ مَا أَقَرَّكُمُ اللَّهُ"[٢].

٦- باسی وەدەرنانی جوولەکە لە دوورگەی عەرەب

- عومەر ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕایەوە کە فەرموویەتی (بە جوولەکەکانی خەیبەر): ((لە جێگای خۆتان دەتانهێڵمەوە ئەوەندەی خوای گەورە هێڵا نیەوە))[٣].

---

(١) بڕوانە: ٦٩١٤.

(٢) بڕوانە: ٢٢٨٥.

(٣) سەیری فەرموودەی (٢٤٣٠) بکە لە پێشەوە ڕابوورد.

٣١٦٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدٌ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ فِي الْمَسْجِدِ خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «انْطَلِقُوا إِلَى يَهُودَ». فَخَرَجْنَا حَتَّى جِئْنَا بَيْتَ الْمِدْرَاسِ فَقَالَ: «أَسْلِمُوا تَسْلَمُوا، وَاعْلَمُوا أَنَّ الأَرْضَ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ، وَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُجْلِيَكُمْ مِنْ هَذِهِ الأَرْضِ، فَمَنْ يَجِدْ مِنْكُمْ بِمَالِهِ شَيْئًا فَلْيَبِعْهُ، وَإِلاَّ فَاعْلَمُوا أَنَّ الأَرْضَ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ»[١].

٣١٦٧- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: لە کاتێکدا ئێمە لە مزگەوتدا بووین پێغەمبەر ﷺ هاتە دەرەوە و فەرمووی: ((دەرچن و بڕۆن بۆسەر جوولەکان))، ئێمەش (لەگەڵیدا دەرچووین هەتا ڕۆیشتینە ئەوماڵەی تەوراتی تیادەخوێنرێت، ئەنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((مسوڵمان بن بێوەی سەلامەت دەبن، وە چاك بزانن كە ئەم زەویە موڵكی خوا و پێغەمبەرەكەیەتی ﷺ، وە بێگومان من دەمەوێ لەم خاك و زەویە دەرتان بكەم، جا هەر كەسێكتان موڵك و ماڵێكی هەیە با بیفرۆشێت، ئەگەرنا چاك بزانن زەوی هی خوا و پێغەمبەرەكەیەتی)).

٣١٦٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ الأَحْوَلِ، سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ، سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ ﷺ يَقُولُ: يَوْمُ الخَمِيسِ، وَمَا يَوْمُ الخَمِيسِ ثُمَّ بَكَى حَتَّى بَلَّ دَمْعُهُ الحَصَى، قُلْتُ: يَا أَبَا عَبَّاسٍ، مَا يَوْمُ الخَمِيسِ؟ قَالَ: اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَجَعُهُ فَقَالَ: «ائْتُونِي بِكَتِفٍ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لاَ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا». فَتَنَازَعُوا، وَلاَ يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ، فَقَالُوا: مَا لَهُ؟ أَهَجَرَ؟ اسْتَفْهِمُوهُ. فَقَالَ: "ذَرُونِي، فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ" فَأَمَرَهُمْ بِثَلاَثٍ قَالَ: "أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ العَرَبِ، وَأَجِيزُوا الوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ». وَالثَّالِثَةُ خَيْرٌ، إِمَّا أَنْ سَكَتَ عَنْهَا، وَإِمَّا أَنْ قَالَهَا فَنَسِيتُهَا. قَالَ سُفْيَانُ: هَذَا مِنْ قَوْلِ سُلَيْمَانَ[٢].

---

(١) بڕوانە: ٦٩٤٤، ٧٣٤٨.

(٢) بڕوانە: ١١٤.

٣١٦٨- سەعیدی کوڕی جوبەیر دەگێڕێتەوە لە ئیبنو عەبباسەوە ﵄ دەڵێ: ڕۆژی پێنج شەممە ئای چ ڕۆژی بوو ڕۆژی پێنج شەممە [1]، پاشان (ئیبنو عەبباس) زۆر گریا هەتا فرمێسکی وردە بەردەکانی (بەردەمی) تەڕکرد، وتم: ئەی باوکی عەبباس ڕۆژی پێنج شەممە چی بووە؟ وتی: لە ڕۆژی پێنج شەممە نەخۆشی و ئازارەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر گران بوو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئیسکێکی دەفە شانم بۆ بێنن تا نامەیەکتان بۆ بنووسم، لە پاش ئەو نامەیە هەرگیز ڕێبازی ڕاست ون نەکەن))، بەڵام هاوەڵان بوویە ناکۆکیان، لە خزمەتی پێغەمبەریشدا نابێ ناکۆکی بکرێ، جا هەندێ وتیان: چییەتی (لەبەر ئازاری زۆری) وڕێنە دەکات[2]؟ داواکەی جێبەجێی بکەن، جا فەرمووی: ((کەوابوو وازم لێ بێنن، چونکە ئەوەی منی تێدام زۆر چاکترە لەوەی ئێوە لە منتان دەوێ و منی بۆ بانگ دەکەن))، ئینجا فەرمانی پێ کردن بە سێ شت فەرمووی: ((بتپەرستان لە دورگەی عەرەب دەربکەن، وە وەك من بەجوانی نوێنەر بەڕێ بکەن))، سێیەمیش شتێکی چاك بوو[3]، یان ئەوە بوو لێی بێدەگ بوو، یان فەرمووی، بەڵام من لە بیرم نەماوە. سوفیان دەڵێ: ئەم (لەبیرچوونە) وتەی سولەیمانە.

٧- بابٌ: إِذَا غَدَرَ المُشْرِكُونَ بِالْمُسْلِمِينَ هَلْ يُعْفَى عَنْهُمْ؟

٣١٦٩- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدٌ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ أُهْدِيَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ شَاةٌ فِيهَا سُمٌّ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اجْمَعُوا إِلَيَّ مَنْ

---

(١) واتە: ڕۆژێکی زۆر ناخۆش بوو.
(٢) ئەو کەسانە وایان وت کە پێغەمبەر ئاگای لە خۆیەتی خۆ وڕێنە ناکات، ئەوەی داوای دەکات جێبەجێی بکەن.
(٣) ناردنی لەشکری ئوسامە بوو بۆ وڵاتی ڕۆم.

كَانَ هَا هُنَا مِنْ يَهُودَ». فَجُمِعُوا لَهُ فَقَالَ: «إِنِّي سَائِلُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَهَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْهُ؟». فَقَالُوا: نَعَمْ. قَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ: «مَنْ أَبُوكُمْ؟». قَالُوا: فُلاَنٌ. فَقَالَ: «كَذَبْتُمْ، بَلْ أَبُوكُمْ فُلاَنٌ». قَالُوا: صَدَقْتَ. قَالَ: «فَهَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُ عَنْهُ؟» فَقَالُوا: نَعَمْ يَا أَبَا القَاسِمِ، وَإِنْ كَذَبْنَا عَرَفْتَ كَذِبَنَا كَمَا عَرَفْتَهُ فِي أَبِينَا. فَقَالَ لَهُمْ: «مَنْ أَهْلُ النَّارِ؟». قَالُوا: نَكُونُ فِيهَا يَسِيرًا ثُمَّ تَخْلُفُونَا فِيهَا. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اخْسَئُوا فِيهَا، وَاللَّهِ لاَ نَخْلُفُكُمْ فِيهَا أَبَدًا» ثُمَّ قَالَ: «هَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ؟». فَقَالُوا: نَعَمْ يَا أَبَا الْقَاسِمِ. قَالَ: «هَلْ جَعَلْتُمْ فِي هَذِهِ الشَّاةِ سُمًّا؟». قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «مَا حَمَلَكُمْ عَلَى ذَلِكَ؟». قَالُوا: أَرَدْنَا إِنْ كُنْتَ كَاذِبًا نَسْتَرِيحُ، وَإِنْ كُنْتَ نَبِيًّا لَمْ يَضُرَّكَ[1].

٧- باسێک: ئەگەر بتپەرەستان غەدریان لە مسوڵمانان کرد ئایا چاوپۆشیان لێ دەکرێ؟

٣١٦٩- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: کاتێ خەیبەر ئازاد کرا مەڕێك (ی برژاو) بەدیاری هێنرا بۆ پێغەمبەر ﷺ کە ژەهری پێوە بوو، بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((هەرچی جولەکە ئالێرە دایە بۆم کۆبکەنەوە))، ئەوانیش بۆیان کۆکردەوە و فەرمووی: ((من پرسیاری شتێکتان لێ دەکەم ئایا ئێوە ڕاستگۆ دەبن لەگەڵم لەبارەیەوە؟) وتیان: بەڵێ، فەرمووی پێیان: ((باوکتان کێیە؟)) وتیان: فلاّنە کەسە، فەرمووی: ((درۆتان کرد، بەڵکو باوکتان فلاّنە کەسە))، وتیان: تۆ ڕاست دەکەیت، فەرمووی: ((دەی ئایا ئێوە ڕاستیم پێ دەڵێن دەربارەی شتێك ئەگەر پرسیارتان لێ بکەم ؟)) وتیان: بەڵێ ئەی ئەبو لقاسیم، خۆ ئەگەر درۆ بکەین بە درۆکەمان دەزانیت، وەك چۆن دەربارەی باوکمان زانیت درۆ دەکەین، ئەنجا فەرمووی پێیان: ((کێ دۆزەخی یە؟)) وتیان: ئێمە ماوەیەکی

---

(١) بڕوانە: ٤٢٤٩، ٥٧٧٧.

كەم لە دۆزەخدا دەمێنینەوە، پاشان ئێوە لە شوێنی ئێمەدا دەمێننەوە لە دۆزەخدا (و ئێمە دێینە دەرەوە)، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((سەرشۆڕبن لە دۆزەخەدا، سوێند بە خوا ئێمە هەرگیز لە شوێنی ئێوە لە دۆزەخ دا نامێنینەوە))، پاشان فەرمووی: ((ئایا ڕاستیم پێ دەڵێن دەربارەی شتێك ئەگەر پرسیارتان لێ بكەم لە بارەیەوە؟)) جووەكانیش وتیان: بەڵێ ئەی ئەبو لقاسیم، فەرمووی: ((ئایا ژەهرتان كردووە بەم مەڕەوە؟))، وتیان: بەڵێ، فەرمووی: ((چی وای لێكردن ئەو كارە بكەن؟)) وتیان: بەو كارە ویستمان ئەگەر درۆزن بیت (بمریت) ڕزگارمان دەبێت لێت، خۆ ئەگەر پێغەمبەر بیت زیانت پێ ناگەیەنێت.

٨- بَابُ دُعَاءِ الإِمَامِ عَلَى مَنْ نَكَثَ عَهْدًا

٣١٧٠- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا ثَابِتُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا عَاصِمٌ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسًا رضي الله عنه عَنِ الْقُنُوتِ، قَالَ: قَبْلَ الرُّكُوعِ. فَقُلْتُ: إِنَّ فُلاَنًا يَزْعُمُ أَنَّكَ قُلْتَ بَعْدَ الرُّكُوعِ، فَقَالَ: كَذَبَ. ثُمَّ حَدَّثَنَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَنَتَ شَهْرًا بَعْدَ الرُّكُوعِ يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ، قَالَ: بَعَثَ أَرْبَعِينَ أَوْ سَبْعِينَ -يَشُكُّ فِيهِ- مِنَ الْقُرَّاءِ إِلَى أُنَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَعَرَضَ لَهُمْ هَؤُلاَءِ فَقَتَلُوهُمْ، وَكَانَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ النَّبِيِّ ﷺ عَهْدٌ، فَمَا رَأَيْتُهُ وَجَدَ عَلَى أَحَدٍ مَا وَجَدَ عَلَيْهِمْ[1].

٨- باسی دوعای پێشەوا لە كەسانێك كە پەیمانیان شكاندووە

٣١٧٠- عاصیم دەڵێ: پرسیارم لە ئەنەس رضي الله عنه كرد دەربارەی قونوت، وتی: لە پێش كوڕنوش دایە، وتم: فلانە كەس دەڵێ تۆ وتوتە: لە دوای كڕنووشەوەیە، ئەنەس وتی: بەهەڵەدا چووە.

(١) بڕوانە: ١٠٠١.

پاشان (ئەنەس) لە پێغەمبەرەوە ﷺ بۆی گێڕاینەوە کە یەك مانگ پاش کوڕنوش قونوتی خوێند و دوعای دەکرد لە چەند تیرەیەك لە بەنی سولەیم، ئەنەس وتی: پێغەمبەر ﷺ چل یان حەفتا- گێڕەرەوەکە گومانی هەیە- کەسێ لە قورئان خوێنانی نارد بۆ لای کەسانێکی بتپەرست، جا ئەو بتپەرستانە ڕێیان پێ گرتن و شەهیدیان کردن، لە کاتێکدا لە نێوان پێغەمبەر و ﷺ ئەو بتپەرستانەدا پەیمان و ڕێککەوتن هەبوو، جا پێغەمبەرم ﷺ نەدیوە بۆ کەس خەفەتابار بووبێ، ئەوەندی بە شەهید کردنی ئەوانە خەفەتبار بوو.

٩- بابُ أَمَانِ النِّسَاءِ وَجِوَارِهِنَّ

٣١٧١- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ -أَنَّ أَبَا مُرَّةَ مَوْلَى أُمِّ هَانِئٍ ابْنَةِ أَبِي طَالِبٍ- أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أُمَّ هَانِئٍ ابْنَةَ أَبِي طَالِبٍ تَقُولُ: ذَهَبْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَامَ الفَتْحِ فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ، وَفَاطِمَةُ ابْنَتُهُ تَسْتُرُهُ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ: «مَنْ هَذِهِ؟». فَقُلْتُ: أَنَا أُمُّ هَانِئٍ بِنْتُ أَبِي طَالِبٍ. فَقَالَ: «مَرْحَبًا بِأُمِّ هَانِئٍ». فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ غُسْلِهِ قَامَ، فَصَلَّى ثَمَانَ رَكَعَاتٍ مُلْتَحِفًا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، زَعَمَ ابْنُ أُمِّي عَلِيٌّ أَنَّهُ قَاتِلٌ رَجُلاً قَدْ أَجَرْتُهُ فُلاَنُ بْنُ هُبَيْرَةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «قَدْ أَجَرْنَا مَنْ أَجَرْتِ يَا أُمَّ هَانِئٍ». قَالَتْ أُمُّ هَانِئٍ: وَذَلِكَ ضُحًى[1].

٩- باسی بەڵێنی پاراستنی ئافرەتان و پەنادانیان (بۆ خەڵکی)

٣١٧١- ئەبی نەزری ئازادکراوی عومەری کوڕی عوبەیدوڵڵا دەڵێ: ئەبو موڕەی ئازادکراوی ئوممو هانیئی کچی ئەبو تالیب بۆی گێڕایەوە، کە لە ئوممو هانیئی کچی ئەبو تالیبی ﵂ بیستووە دەیوت: ساڵی ئازادکردنی شاری مەککە ڕۆیشتم بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، کە ڕۆیشتم خۆی دەشۆرد و فاتیمەی کچی

(١) بڕوانە: ٢٨٠.

پەردەیەکی بۆکردبوو، منیش سلاوم لێ کرد و فەرمووی: ((ئەم ئافرەتە کێیە؟)) منیش وتم: منم ئوممو هانیئی کچی ئەبو تالیبم، فەرمووی: ((مەرحەبات لێ بێ ئوممو هانی))، جا کاتێك لە خۆشۆردنەکەی بوویەوە، هەڵساو هەشت ڕکات نوێژی (سوننەتی) کرد. یەك پۆشاکی پێچابوو بە خۆیەوە، وتم ئەی پێغەمبەری خوا عەلی که کوڕی دایکمە[1] دەڵێ بە پیاوێك کە من پەنام داوە دەیکوژم، کە فلانی کوڕی هوبەیرەیە، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بێگومان هەر کەسێ تۆ پەنات دابێ لە لایەن ئێمەشەوە پەنا دراوە ئەی ئوممو هانی))، ئوممو هانیئش وتی: کاتەکەش چێشتەنگاو بوو.

١٠- بابٌ: ذِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَجِوَارُهُمْ وَاحِدَةٌ يَسْعَى بِهَا أَدْنَاهُمْ

٣١٧٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: خَطَبَنَا عَلِيٌّ فَقَالَ: مَا عِنْدَنَا كِتَابٌ نَقْرَؤُهُ إِلاَّ كِتَابُ اللَّهِ، وَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، فَقَالَ: فِيهَا الجِرَاحَاتُ وَأَسْنَانُ الإِبِلِ، وَالْمَدِينَةُ حَرَمٌ مَا بَيْنَ عَيْرٍ إِلَى كَذَا، فَمَنْ أَحْدَثَ فِيهَا حَدَثًا أَوْ آوَى فِيهَا مُحْدِثًا، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لاَ يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلاَ عَدْلٌ، وَمَنْ تَوَلَّى غَيْرَ مَوَالِيهِ فَعَلَيْهِ مِثْلُ ذَلِكَ، وَذِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَاحِدَةٌ، فَمَنْ أَخْفَرَ مُسْلِمًا فَعَلَيْهِ مِثْلُ ذَلِكَ[2].

١٠- باسێک: ئەستۆی مسوڵمانان و پەنایان وەک یەک وایە (لەو پەنادانەدا) نزمترینیان دەگرێتەوە

٣١٧٢- ئیبراهیمی تەیمی لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: عەلی ﷺ وتاری بۆ داین وتی: ئێمە هیچ کتێبێکمان لانییە بیخوێنینەوە جگە لە قورئانەکەی خوا و

(١) واتە: ئوممو هانی خوشکی عەلییە لە دایکەوە و باوکیان جیایە.
(٢) بڕوانە: ١١١.

ئەوەی لەم لاپەڕەیە دایە، جا وتی: ئەو لاپەڕەیەش (حوکمەکانی) برینەکان و تەمەنی وشتر (ی لە خوێندا دراو)، وە شاری مەدینە حەرامە (جەنگ و ئاژاوەی تیایدا) لە نێوان عەیرە بۆ ئەویٚ (سەور)، جا هەر کەسێك کارێکی خراپی تیا بکات یان پەنای کەسێکی خراپی تیا بدات، ئەوە نەفرینی خوا و فریشتەکان و گشت خەڵکی لەسەر بێت، هیچ فەرز و سوننەتێکی لیٚ وەرناگیریٚ، وە هەر کەسێك جگە لە هۆزەی خۆی پاڵ بدات بە هۆزێکی ترەوە، ئەویش هاوشێوەی نەفرینی پێشووی لەسەر بیٚ، گەردن و پەنای مسوڵمانان وەك یەك وایە، هەر کەسێك پەنادانی مسوڵمانێك هەڵبوەشێنێتەوە، ئەوە ئەو کەسە نەفرینی خوا و فریشتەکان و هەموو خەڵکی لەسەر بیٚ.

١١- بَابٌ: إِذَا قَالُوا: صَبَأْنَا، وَلَمْ يُحْسِنُوا أَنْ يَقُولُوا: أَسْلَمْنَا

وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ ﷺ: فَجَعَلَ خَالِدٌ يَقْتُلُ؛ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ خَالِدٌ».
وَقَالَ عُمَرُ ﷺ: إِذَا قَالَ: مَتْرَسْ. فَقَدْ آمَنَهُ، إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ الأَلْسِنَةَ كُلَّهَا. وَقَالَ: تَكَلَّمْ لاَ بَأْسَ[1].

١١- باسێک: ئەگەر (کافران) وتیان (صبأنا)[2] بە چاکی و ڕێکی و پێکی نەیاندەزانی بڵێن: مسوڵمان بووین

- ئیبنو عومەر ﷺ دەڵیٚ: خالید دەستی کرد بەکوشتنی خەڵکەکە (کە دەیان وت: صبأنا)، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((خوایە من بەریبوونی خۆم لای تۆ دەردەبڕم لەو کارەی خالید کردوویەتی)).

---

(١) بڕوانە: ٣١٥٩.
(٢) صبأنا: واتە: وازمان لە ئایینەکەی خۆمان هێنا و ڕۆیشتینە سەر ئاینەکەی تر کە ئیسلامە.

- عومەر ﷺ دەڵێ: ئەگەر کەسێك بە کەسێکی وت مەترسە[1] ئەوە بێگومان پەنای داوە، چونکە بەڕاستی خوا هەموو زمانەکان دەزانێت. وە (عومەر بە هورمزانی) وت: قسە بکە ترست نەبێ.

١٢- باب الْمُوَادَعَةِ وَالْمُصَالَحَةِ مَعَ الْمُشْرِكِينَ بِالْمَالِ وَغَيْرِهِ، وَإِثْمِ مَنْ لَمْ يَفِ بِالْعَهْدِ

وَقَوْلِهِ: ﴿ ۞ وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلْمِ فَٱجْنَحْ لَهَا ﴾ الأنفال ﴿ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٦١﴾ ﴾ الأنفال. قال: ﴿ جَنَحُواْ ﴿٦١﴾ ﴾ الأنفال: طَلَبُوا السِّلْمَ. ﴿ فَٱجْنَحْ لَهَا ﴿٦١﴾ ﴾ الأنفال، الآية.

١٢- باسی مۆڵەتدان و صوڵح و ڕێکەوتن لە گەڵ بتپەرەستان بە ماڵ و شتی تر، وە تاوانی ئەو کەسەی پەیمان جێ بەجێ نەکات و نەیباتە سەر

وە فەرمایشتی خوای گەورە: (وە ئەگەر ئەوانە (بتەپەرەستان) مەیلی ئاشتیان هەبوو، تۆش (ئەی موحەممەد ﷺ) مەیلی ئەوە بکە، وە پشت بە خوا بەستە بەڕاستی هەر ئەو بیسەری زانایە)

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ جَنَحُواْ ﴾[2]، واتە: داوای ئاشتیان کرد، جەنگ نەکەیت.

---

(١) مەترس بە فارسی و بەکوردی واتە: مەترسە. وشەکە بەم شێوەش گێردراوەتەوە: (مِتْرِس).

(٢) ئەم وشەی (جَنَحُواْ) ئیمامی بوخاری لە دوای (وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلْمِ) هێناویەتی، پاشان بەشی کۆتایی ئایەتەکەی هێناوە (فَٱجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ) بەڵام ئێمە هەموو ئایەتەکەمان پێکەوە هێنا پاشان ووشە (جَنَحُواْ) وە ماناکەیمان هێنا.

٣١٧٣- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرٌ -هُوَ ابْنُ المُفَضَّلِ- حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ قَالَ: انْطَلَقَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَهْلٍ وَمُحَيِّصَةُ بْنُ مَسْعُودِ بْنِ زَيْدٍ إِلَى خَيْبَرَ، وَهْيَ يَوْمَئِذٍ صُلْحٌ، فَتَفَرَّقَا، فَأَتَى مُحَيِّصَةُ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَهْلٍ وَهْوَ يَتَشَحَّطُ فِي دَمٍ قَتِيلاً، فَدَفَنَهُ ثُمَّ قَدِمَ المَدِينَةَ، فَانْطَلَقَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَهْلٍ وَمُحَيِّصَةُ وَحُوَيِّصَةُ ابْنَا مَسْعُودٍ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَذَهَبَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَتَكَلَّمُ فَقَالَ: «كَبِّرْ كَبِّرْ». وَهْوَ أَحْدَثُ القَوْمِ، فَسَكَتَ، فَتَكَلَّمَا، فَقَالَ: «أَتَحْلِفُونَ وَتَسْتَحِقُّونَ قَاتِلَكُمْ؟ " أَوْ "صَاحِبَكُمْ". قَالُوا: وَكَيْفَ نَحْلِفُ وَلَمْ نَشْهَدْ وَلَمْ نَرَ؟ قَالَ: «فَتُبْرِيكُمْ يَهُودُ بِخَمْسِينَ». فَقَالُوا: كَيْفَ نَأْخُذُ أَيْمَانَ قَوْمٍ كُفَّارٍ؟ فَعَقَلَهُ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ عِنْدِهِ[1].

٣١٧٣- سەهلی کوڕی ئەبو هەیسەمە ﷺ دەڵێ: عەبدوڵڵای کوڕی سەهل و موحەییصەی کوڕی مەسعوودی کوڕی زەید ڕۆیشتن بۆ خەیبەر، لەو کاتەدا ڕێککەوتن هەبوو (لە نێوان مسوڵمانان و جوولەکەکاندا). جا لە یەکتری جیادەبنەوە (عەبدوڵڵا دەکوژرێ)، ئینجا کە موحەییصە دێتە سەر عەبدوڵڵای کوڕی سەهل، دەبینێ عەبدوڵڵا کوژراوە و لە خوێنی خۆیدا گەوزاوە، دەینێژێت، پاشان دێتەوە بۆ مەدینە، یەکسەر عەبدوڕحمانی کوڕی سەهل موحەییصە و حوەییصە کوڕانی مسعوود دەچن بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، جا عەبدوڕەحمان ویستی قسە بکات، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((با ئەوەتان قسە بکات گەورەترە)) دووجار ئەمەی فەرموو، کە عەبدوڕەحمان لە هەردووکیان بچووکتر بوو لە تەمەندا، ئیتر عەبدوڕەحمان بێدەنگ بوو دووانەکەی تر قسەیان کرد، ئینجا فەرمووی: ((ئایا ئێوە سوێند دەخۆن ماڤی کوشتنەوەی بکوژەکەتان پێ بدرێت؟)) یان ((هاوڕێکەتان))، وتیان: چۆن سوێند بخۆین کە ئامادەنەبووین و نەمان بینیوە؟ فەرمووی: ((دەی کەواتە جوولەکەکان پاکانەتان بۆ دەکەن (کە

---

(١) بروانە: ٢٧٠٢.

ئەوان نەبوون) بە سوێند خواردنی پەنجا کەسیان بۆتان))، وتیان: چۆن باوەڕ بە سوێندی کەسانێکی بێ باوەڕ و کافر بکەین؟ بۆیە پێغەمبەر ﷺ لە لایەن خۆیەوە خوێنەکەی دا (بە کەس و کاری کوژراوەکە).

١٣- بابُ فَضْلِ الوَفَاءِ بِالْعَهْدِ

٣١٧٤- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ حَرْبٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ هِرَقْلَ أَرْسَلَ إِلَيْهِ فِي رَكْبٍ مِنْ قُرَيْشٍ كَانُوا تِجَارًا بِالشَّأْمِ فِي المُدَّةِ الَّتِي مَادَّ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَبَا سُفْيَانَ فِي كُفَّارِ قُرَيْشٍ[1].

١٣- باسی فەزڵ و گەورەیی پابەندی بە پەیمانەوە

٣١٧٤- ئیبنو عەبباس ﷺ دەگێڕێتەوە کە ئەبو سوفیان بۆی گێڕایەوە، کە هیرەقل ناردی بە شوێنیدا کاتێ لەو کاروانەی قوڕەیشدا بوو کە بۆ بازرگانی لە شام بوون، لەو ماوەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ ئەبو سوفیان و کافرانی قوڕەیشدا جەنگی ڕاگرتبوو.

١٤- بابٌ: هَلْ يُعْفَى عَنِ الذِّمِّيِّ إِذَا سَحَرَ؟

وَقَالَ ابن وَهْبٍ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابن شِهَابٍ سُئِلَ: أَعَلَى مَنْ سَحَرَ مِنْ أَهْلِ العَهْدِ قَتْلٌ؟ قَالَ: بَلَغَنَا أَنَّ رَسولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ صُنِعَ لَهُ ذَلِكَ، فَلَمْ يَقْتُلْ مَنْ صَنَعَهُ، وَكَانَ مِنْ أَهْلِ الكِتَابِ.

---

(١) بڕوانە: ٧.

١٤- باسێک: ئایا كەسى پەیمان لە ئەستۆگیراو ئەگەر جادوو بكات (لە مسوڵمان) چاوپۆشى لێ دەكرێ ؟

- ئیبنو وەهب دەڵێ: یونس بۆى گێڕامەوە لە ئیبنو شیهابەوە، پرسیارى لێكرا: ئایا ئەو كەسەى كە پەیمانى لە ئەستۆى (مسوڵمانان دایە) جادووى كرد دەبێت بكوژرێت؟ ئیبنو شیهاب دەڵێ: پێمان گەشتووە كە پێغەمبەرى خوا ﷺ جادووى لێكراوە و ئەو كەسەشى نەكوشتووە كە جادووەكەى لێكردووە، جادووكەرەكەش لە نامەدارەكان بووە، (واتە: پەیمانى هەبووە).

٣١٧٥- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سُحِرَ، حَتَّى كَانَ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ صَنَعَ شَيْئًا وَلَمْ يَصْنَعْهُ[1].

٣١٧٥- عائیشە ﵂ دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەرى خوا ﷺ جادووى لێ كرا، (واى لێهات) هەتا واى دەزانى شتێكى كردووە كە نەشیكربوو.

١٥- بابُ مَا يُحْذَرُ مِنَ الغَدْرِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَإِن يُرِيدُوٓاْ أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ ٱللَّهُ[2] ﴿٦٢﴾ ﴾ الأنفال. الآية.

١٥- باسى وریا بوون لە خیانەت كردن

ئەم فەرمایشتەى خواى بەرز و بڵند: (وە ئەگەر ویستیان فێڵت لێ بكەن ئەوە بەڕاستى خوات بەسە (پشت و پەنات بێ)، خوا ئەو زاتەیە كە بەهێزى كردیت بە یارمەتى خۆى، وە بڕواداران).

(١) بڕوانە: ٣٢٦٨، ٥٧٦٣، ٥٧٦٥، ٥٧٦٦، ٦٠٦٣، ٦٣٩١.

(٢) لە ڕیوایەتى (إبن عساكر) دا ئەم زیادەى هێناوە (هو الذي أَيَّدَكَ بنصره) تا دەگاتە (عزيزٌ حكيم).

٣١٧٦- حَدَّثَنَا الحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا الوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ العَلاَءِ بْنِ زَبْرٍ قَالَ: سَمِعْتُ بُسْرَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا إِدْرِيسَ قَالَ: سَمِعْتُ عَوْفَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، وَهْوَ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ فَقَالَ: «اعْدُدْ سِتًّا بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ، مَوْتِي، ثُمَّ فَتْحُ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، ثُمَّ مُوتَانٌ يَأْخُذُ فِيكُمْ كَقُعَاصِ الغَنَمِ، ثُمَّ اسْتِفَاضَةُ الْمَالِ حَتَّى يُعْطَى الرَّجُلُ مِائَةَ دِينَارٍ فَيَظَلُّ سَاخِطًا، ثُمَّ فِتْنَةٌ لاَ يَبْقَى بَيْتٌ مِنَ العَرَبِ إِلاَّ دَخَلَتْهُ، ثُمَّ هُدْنَةٌ تَكُونُ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ بَنِي الأَصْفَرِ فَيَغْدِرُونَ، فَيَأْتُونَكُمْ تَحْتَ ثَمَانِينَ غَايَةً، تَحْتَ كُلِّ غَايَةٍ اثْنَا عَشَرَ أَلْفًا».

٣١٧٦- عەوف كوری مالیك ﷺ دەڵێ: لە غەزای تەبووكدا ڕۆیشتمە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، لە چادرێكی خڕی وەك گومەزی چەرمین دا بوو فەرمووی: (شەش شت بە نیشانەی ڕۆژی دوای بژمێرە: مردنی من، پاشان ئازادكردنی بەیتولمەقدیس، پاشان مردنێك وەك دەردی مرداروبوونەوەی ئاژەڵ لێتان دەكوژێت، پاشان زۆر بوونی ماڵ و سامان، هەتا (وای لێ دێ) كەسێك سەد دیناری دەدرێتێ هەر نارازییە، پاشان پەیدابوونی ئاژاوەیەك ماڵی عەرەب نییە نەڕواتە ناوی و نەیگرێتەوە، پاشان لە نێوان ئێوە و ڕۆمدا ئاگربەستێك دەبێت، بەڵام ڕۆمەكان خیانەتان لێ دەكەن و دەیشكێنن، ئەنجا لە ژێر هەشتا بەیداخدا هێرشتان بۆ دێنن، لە ژێر هەر بەیداخێكدا دوازدە هەزار سەربازی تیایە)).

١٦- بابٌ: كَيْفَ يُنْبَذُ العهد إلى أهْلِ العَهْدِ؟

وَقَوْلُهُ تعالى: ﴿ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَٱنۢبِذۡ إِلَيۡهِمۡ عَلَىٰ سَوَآءٍ ۝٥٨ ﴾ الأنفال، الآية.

١٦- باسیک: چۆن پەیمان فڕێ بدرێتەوە بۆ خاوەن پەیمانەکە (ئەگەر ترسی خیانەت کردنی لێکرا) ؟

وە ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە ئەگەر بەڕاستی مەترسیت کرد لە ناپاکی دەستەیەك (کە پەیمانەکەیان بشکێنن)، ئەو کاتە (پەیمانەکە) فڕێ بدەرەوە بۆیان بە ڕێك و ڕەوانی، تا بەرانبەر بن بەڕاستی خوا ناپاکانی خۆش ناوێت).

٣١٧٧- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنَا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: بَعَثَنِي أَبُو بَكْرٍ ﷺ فِيمَنْ يُؤَذِّنُ يَوْمَ النَّحْرِ بِمِنًى: لاَ يَحُجُّ بَعْدَ العَامِ مُشْرِكٌ، وَلاَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ. وَيَوْمُ الْحَجِّ الأَكْبَرِ يَوْمُ النَّحْرِ، وَإِنَّمَا قِيلَ: الأَكْبَرُ مِنْ أَجْلِ قَوْلِ النَّاسِ الحَجُّ الأَصْغَرُ. فَنَبَذَ أَبُو بَكْرٍ إِلَى النَّاسِ فِي ذَلِكَ العَامِ، فَلَمْ يَحُجَّ عَامَ حَجَّةِ الوَدَاعِ الذِي حَجَّ فِيهِ النَّبِيُّ ﷺ مُشْرِكٌ[1].

٣١٧٧- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: من یەکێك بووم لەو کەسانەی ئەبو بەکر لە ڕۆژی جەژنی قورباندا ناردمی لە مینا جاڕ بدەم: لەم ساڵ بە دواوە هیچ بتپەرستێك حەج نەکات، کەسیش بە ڕووتی تەواف کابە نەکات. وە ڕۆژی حەجی هەرە گەورە ڕۆژی قوربانە، بێگومان وتراوە گەورەتر لەبەر ئەوەی خەڵك (بەعومرە) دەڵێن: حەجی بچووکتر، جا ئەبو بەکر لەو ساڵەدا

---

(١) بڕوانە: ٣٦٩.

(پەیمانەکەی) فڕێدایەوە بۆ خەڵکی، ئیتر لە ساڵی حەجیماڵئاوایی دا کە پێغەمبەر ﷺ حەجی کرد، هیچ بتپەرستێك حەجی نەکرد.

١٧- بابُ إِثْمِ مَنْ عَاهَدَ ثُمَّ غَدَرَ

وَقَوْلِهِ تعالى: ﴿ ٱلَّذِينَ عَٰهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِى كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ ﴾ الأنفال.

١٧- باسی تاوانی ئەو کەسەی پەیمان دەبەستێ، پاشان خیانەت دەکات و نایباتە سەر

وە ئەم ئەم فەرمایشتەی خوای گەورە (ئەوانەی کە پەیمانت لەگەڵیان بەست، لە پاش ئەوەی هەموو جارێك پەیمانەکەیان دەشکاند وە ئەوان خۆیان ناپارێزن).

٣١٧٨- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رضي الله عنهما قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَرْبَعُ خِلاَلٍ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا: مَنْ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا»[1].

٣١٧٨- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر رضي الله عنهما دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((چوار سیفەت هەن لە هەرکەسێکدا هەبن، ئەوە ناپاکێکی تەواوە: کەسێك کە قسەی کرد درۆ بکات، وە ئەگەر بەڵێنی دا نەیباتە سەر (جێبەجێی نەکات)، وە ئەگەر پەیمانی دا غەدر و خیانەت بکات، وە کاتێ کێشەی بوو لەگەڵ خەڵکدا جنێو بدات، وە هەر کەسێك سیفەتێکی لە ئەمانە تیا بێت ئەوە سیفەتێکی ناپاکی تیایە هەتا وازی لێ دێنێت)).

(١) بڕوانە: ٣٤.

٣١٧٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ ﷺ قَالَ: مَا كَتَبْنَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِلاَّ الْقُرْآنَ، وَمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «الْمَدِينَةُ حَرَامٌ مَا بَيْنَ عَائِرٍ إِلَى كَذَا، فَمَنْ أَحْدَثَ حَدَثًا، أَوْ آوَى مُحْدِثًا، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لاَ يُقْبَلُ مِنْهُ عَدْلٌ وَلاَ صَرْفٌ، وَذِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَاحِدَةٌ يَسْعَى بِهَا أَدْنَاهُمْ. فَمَنْ أَخْفَرَ مُسْلِمًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لاَ يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلاَ عَدْلٌ، وَمَنْ وَالَى قَوْمًا بِغَيْرِ إِذْنِ مَوَالِيهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لاَ يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلاَ عَدْلٌ»(١).

٣١٧٩- ئیبراهیمی تەیمیی دەگێڕێتەوە لە تەیمی باوکیەوە لە عەلیەوە ﷺ دەڵی هیچمان لا نییە جگە لە قورئان و ئەوەی لەم لاپەڕە دایە(٢) (ئەمەی تێدایە)، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((مەدینە رێزدار و قەدەغەیە(٣) لە نێوانی عائیر بۆ ئەوێ (سەور)، هەر کەسێك خراپەیەکی تێدا بکات، یان خراپەکارێك پەنا بدات و بیگرێتە خۆ، ئەوە نەفرینی خوا و فریشتەکان و هەمووخەڵکی لەسەر بێت، پەشیمان بوونەوە و فیدیەی(٤) لێ وەرناگیری))، وە فەرمووی: ((پەنادانی مسوڵمانان یەکە(٥) جا هەر مسوڵمانی (پەنادان و پەیمانی) مسوڵمانێك هەڵبوەشێنێتەوە، ئەوە نەفرینی خوا و فریشتەکان و هەموو خەڵکی لەسەر بێت، وە پەشیمانی و فیدیەی لێ وەرناگیرێت، وە هەر کەسێك خۆی بکاتە پشتیوانی کەسانی بەبێ مۆڵەتی گەورە و هۆزەکەی خۆی ئەوە نەفرینی خوا و فریشتەکان و گشت خەڵکی لەسەر بێت، پەشیمان بوونەوە و فیدیەی لی وەرناگیرێ)).

---

(١) بڕوانە: ١١١.

(٢) ئەو لاپەڕەیە کە چەند فەرموودەیەکی تیا نووسرابوو، ئەو فەرموودەی سەرەوە یەکێک بوو لە فەرموودەکان.

(٣) جەنگ و ئاژاوە تێدا یاساغ و قەدەغەیە.

(٤) هەندێ لە زانایان بە (صرف وعدل)یان، بە فەرز و سوننەتیان مانا کردووە.

(٥) واتە: جیاوازی نییە لە پەنادان هەر مسوڵمانێ پەنای کافرێک بدات دروستە و هەموویان پێوەی پابەندن.

٣١٨٠ - قَالَ أَبُو مُوسَى: حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ القَاسِمِ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا لَمْ تَجْتَبُوا دِينَارًا وَلاَ دِرْهَمًا؟ فَقِيلَ لَهُ: وَكَيْفَ تَرَى ذَلِكَ كَائِنًا يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قَالَ: إِيْ وَالَّذِي نَفْسُ أَبِي هُرَيْرَةَ بِيَدِهِ عَنْ قَوْلِ الصَّادِقِ المَصْدُوقِ. قَالُوا: عَمَّ ذَاكَ؟ قَالَ: تُنْتَهَكُ ذِمَّةُ اللَّهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ ﷺ، فَيَشُدُّ الله ☐ قُلُوبَ أَهْلِ الذِّمَّةِ، فَيَمْنَعُونَ مَا فِي أَيْدِيهِمْ.

٣١٨٠- ئیسحاقی کوڕی سەعید لە باوکیەوە گێڕاویەتیەوە، ئەویش لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ دەڵێ: ئێوە حاڵتان چۆن دەبێت ئەگەر (سەرانە و جیزییە) نەدینارێك نەدرهەمێك وەرنەگرن؟ جا پێی وترا: ئەی ئەبو هورەیرە بەرای تۆ ئەوە چۆن ئەبێت؟ وتی: بەڵێ (وا ئەبێ)، سوێند بەو زاتەی گیانی ئەبو هورەیرەی بەدەستە، لە فەرمایشتی کەسێکەوە دەیڵێم کە ڕاستگۆیە و باوەڕ پێکراوە، وتیان: (ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ) لەبەرچی وائەبێت؟ فەرمووی: ((بێ ڕێزی بەرانبەر پەیمانی خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ دەکرێت، خوا ☐ دڵی خەڵکە لە ئەستۆگیراوەکان بەهێز دەکات، ئیتر ئەوانیش ئەوەی لە دەستیان دایە نایدەن (بە مسوڵمانان).

١٨- بابٌ

٣١٨١- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَمْزَةَ قَالَ: سَمِعْتُ الأَعْمَشَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا وَائِلٍ: شَهِدْتَ صِفِّينَ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَسَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ حُنَيْفٍ يَقُولُ اتَّهِمُوا رَأْيَكُمْ، رَأَيْتُنِي يَوْمَ أَبِي جَنْدَلٍ وَلَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَرُدَّ أَمْرَ النَّبِيِّ ﷺ لَرَدَدْتُهُ، وَمَا وَضَعْنَا أَسْيَافَنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا لأَمْرٍ يُفْظِعُنَا إِلاَّ أَسْهَلْنَ بِنَا إِلَى أَمْرٍ، نَعْرِفُهُ غَيْرِ أَمْرِنَا هَذَا[1].

(١) بڕوانە: ٤١٨٩، ٤٨٤٤، ٧٣٠٨.

١٨- باسێک

٣١٨١- ئەعمەش دەڵێ: پرسیارم لە ئەبو وائیل کرد ئامادەی (جەنگی) صیففین بوویت؟ وتی: بەڵێ، جا لە سەهلی کوڕی حونەیفم بیست دەیوت: گومان لە ڕاو و بۆچوونەکانتان بکەن بەڕاستی مەزانن.
ئەو ڕۆژەی ئەبو جەندەل (هات لە کاتێ ڕێکەوتنی حودەیبیەدا) خۆم دی لەو کاتەدا ئەگەر بمتوانیایە فەرمانی پێغەمبەر ﷺ ڕەدد کەمەوە ڕەددم دەکردەوە[1]، وە شمشێرەکانمان لە سەرشانمان بۆ کار و فەرمانێ کە ناڕەحەت و ناهەموار بوو بەلامانەوە دانەناوە، ئیللا کارەکەمان بۆ ئاسان بووە و زانیومانە (چیە و چۆنە) ئەم کارەمان نەبێ (جەنگ نێوان مسوڵمانان).

٣١٨٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ العَزِيزِ، عَنْ أَبِيهِ، حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو وَائِلٍ قَالَ: كُنَّا بِصِفِّينَ، فَقَامَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ اتَّهِمُوا أَنْفُسَكُمْ فَإِنَّا كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ الحُدَيْبِيَةِ، وَلَوْ نَرَى قِتَالاً لَقَاتَلْنَا، فَجَاءَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَسْنَا عَلَى الحَقِّ وَهُمْ عَلَى الْبَاطِلِ؟ فَقَالَ: «بَلَى». فَقَالَ: أَلَيْسَ قَتْلاَنَا فِي الجَنَّةِ وَقَتْلاَهُمْ فِي النَّارِ؟ قَالَ: «بَلَى». قَالَ: فَعَلَى مَا نُعْطِي الدَّنِيَّةَ فِي دِينِنَا؟ أَنَرْجِعُ وَلَمَّا يَحْكُمِ اللَّهُ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ؟ فَقَالَ: «ابْنَ الخَطَّابِ، إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ، وَلَنْ يُضَيِّعَنِي اللَّهُ أَبَدًا». فَانْطَلَقَ عُمَرُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ مَا قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: إِنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ، وَلَنْ يُضَيِّعَهُ اللَّهُ أَبَدًا. فَنَزَلَتْ سُورَةُ الْفَتْحِ، فَقَرَأَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى عُمَرَ إِلَى آخِرِهَا. فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَوَفَتْحٌ هُوَ؟ قَالَ: «نَعَمْ»[2].

٣١٨٢- حەبیبی کوڕی ئەبو سابیت دەڵێ: ئەبو وائیل بۆی گێڕامەوە و وتی: ئێمە لە صیففین بووین سەهلی کوڕی حونەیف ﷺ هەستا و وتی: ئەی خەڵکینە

(١) جەنگم دەکرد لە دژی قوڕەیش.
(٢) بڕوانە: ٣١٨١.

گومانی خراپ بە خۆتان ببەن، چونكە بەڕاستی ئێمە لە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ بووین لە ڕۆژی ڕێكەوتنی حودەیبیەدا، ئەگەر جەنگمان بویستایە جەنگمان دەكرد، ئینجا عومەری كوڕی خەتتاب ﷺ هات وتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا ئێمە لە سەر هەق نین و ئەوان لەسەر ناهەق نین؟ فەرمووی: ((بەڵێ وایە))، وتی: ئایا كوژراوەكانی ئێمە لە بەهەشتدا نین و كوژراوەكانی ئەوان لە دۆەخدانین؟ فەرمووی: ((بەڵێ))، وتی: دەی لەبەر چی سەرشۆڕی بنوێنین لە ئاینەكەماندا؟ ئایا بگەڕێینەوە كە هێشتا خوا لە نێوان ئێمە و ئەواندا بڕیاری نەداوە؟ پێغەمبەرە ﷺ فەرمووی: ((كوڕی خەتتاب دڵنیابە من پێغەمەبەری خوام، وە خوا هەرگیز من زایە ناكات))، ئیتر عومەر ڕۆیشت بۆ لای ئەبو بەكر و ئەوەی بە پێغەمبەری ﷺ وت، بە ویشی وت، ئەبو بەكریش وتی: بێگومان ئەو پێغەمبەری خوایە، وە خوا هەرگیز زایەی ناكات، ئەنجا سوورەتی فەتح دابەزی و پێغەمبەری خوا ﷺ تا كۆتاییەكەی خوێندیەوە بۆ عومەر، عومەریش وتی: ئەمە فەتحە و سەركەوتنە؟ فەرمووی: ((بەڵێ)).

٣١٨٣- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا حَاتِمٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَسْمَاءَ ابْنَةِ أَبِي بَكْرٍ ﷺ قَالَتْ: قَدِمَتْ عَلَيَّ أُمِّي وَهْيَ مُشْرِكَةٌ فِي عَهْدِ قُرَيْشٍ، إِذْ عَاهَدُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَمُدَّتِهِمْ، مَعَ أَبِيهَا، فَاسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أُمِّي قَدِمَتْ عَلَيَّ، وَهْيَ رَاغِبَةٌ، أَفَأَصِلُهَا قَالَ: «نَعَمْ، صِلِيهَا»[1].

٣١٨٣- ئەسمائی كچی ئەبو بەكر ﷺ دەڵێ: دایكم كە بتپەرست بوو هات بۆ لام (لە مەدینە) لەگەڵ باوكیدا، لە كاتی ڕێكەوتنی قوڕەیش كە پەیمانیان دابوو بە

---

(١) بڕوانە: ٢٦٢٠.

پێغەمبەری خوا ﷺ، وە لە ماوەکەیاندا (کە جەنگ ڕاگیرێت)، (عوروە دەڵێ:) جا ئەسماو پرسیاری لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد و وتی: ئەی پێغەمبەری خوا بێگومان دایکم هاتووە بۆ لام بە تەمایە و حەز دەکات پارەی پێ بدەم[1] جا ئایا چاکەی لەگەڵدا بکەم؟ فەرمووی: ((بەڵێ چاکە لەگەڵ دایکت بکە)).

١٩- بابُ المُصَالَحَةِ عَلَى ثَلاثَةِ أَيَّامٍ أَوْ وَقْتٍ مَعْلُومٍ

٣١٨٤- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ حَكِيمٍ، حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي الْبَرَاءُ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا أَرَادَ أَنْ يَعْتَمِرَ أَرْسَلَ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ يَسْتَأْذِنُهُمْ لِيَدْخُلَ مَكَّةَ، فَاشْتَرَطُوا عَلَيْهِ أَنْ لاَ يُقِيمَ بِهَا إِلاَّ ثَلاَثَ لَيَالٍ، وَلاَ يَدْخُلَهَا إِلاَّ بِجُلُبَّانِ السِّلاَحِ، وَلاَ يَدْعُوَ مِنْهُمْ أَحَدًا، قَالَ: فَأَخَذَ يَكْتُبُ الشَّرْطَ بَيْنَهُمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، فَكَتَبَ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ. فَقَالُوا: لَوْ عَلِمْنَا أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ لَمْ نَمْنَعْكَ وَلَبَايَعْنَاكَ، وَلَكِنِ اكْتُبْ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ. فَقَالَ: «أَنَا وَاللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَأَنَا وَاللَّهِ رَسُولُ اللَّهِ». قَالَ: وَكَانَ لاَ يَكْتُبُ قَالَ: فَقَالَ لِعَلِيٍّ: «امْحُ رَسُولَ اللَّهِ». فَقَالَ عَلِيٌّ: وَاللَّهِ لاَ أَمْحَاهُ أَبَدًا. قَالَ: «فَأَرِنِيهِ». قَالَ: فَأَرَاهُ إِيَّاهُ، فَمَحَاهُ النَّبِيُّ ﷺ بِيَدِهِ، فَلَمَّا دَخَلَ وَمَضَى الأَيَّامُ أَتَوْا عَلِيًّا فَقَالُوا: مُرْ صَاحِبَكَ فَلْيَرْتَحِلْ. فَذَكَرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «نَعَمْ» ثُمَّ ارْتَحَلَ[2].

---

(١) یان حەز دەکات مسوڵمان بێت.

(٢) بڕوانە: ١٧٨١.

١٩- باسی ڕێكەوتن (لەگەڵ بتپەرستان) بۆ ماوەی سێ ڕۆژ یان بۆ كاتێكی دیاری كراو

٣١٨٤- بەڕا ﷺ دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەر ﷺ كاتێ ویستی عومرە بكات، هەواڵی نارد بۆ خەڵكی مەككە داوای مۆڵەتی لێ كردن تا بچێتە مەككە (عومرە بكات)، ئەوانیش مەرجیان لەسەر دانا (كە ساڵی داهاتوو بێت و) نابێ سێ شەو ڕۆژ زیاتر تیا بمێنێتەوە، وە نابێ بچێتە ناو شاری مەككە، مەگەر شمشێرەكان لەناو كێلاندا بن، وە (لە خەڵكی مەككە) كەسیان بانگ نەكات (لەگەڵ خۆی ببیات)، بەڕا دەڵێ: عەلی كوڕی ئەبو تالیب دەستی كرد بە نووسینی مەرجەكانی نێوانیان، جا نووسی ئەمە ئەوەیە موحەممەد پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەری ڕێكەوت، (قوڕەیشیەكان) وتیان: ئەگەر بمانزانیایە تۆ پێغەمبەری خوایت ڕێگریمان لێ نەدەكردی و شوێنت دەكەوتین، بۆیە بنووسە، ئەمە ئەوەیە موحەممەدی كوڕی عەبدوڵلا لەسەری ڕێككەوت، پێغەمبەریش فەرمووی: ((سوێند بە خوا من موحەممەدی كوڕی عەبدوڵلام، وە بێگومان سوێند بێ بە خوا من پێغەمبەری خوام))، بەڕاو دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ نەیدەزانی بنووسێ بە عەلی فەرموو: وشەی (رَسُولُ اللَّهِ) كە بكوژێنەوە (بیسڕەوە)، عەلیش وتی: سوێند بە خوا هەرگیز نایكوژێنمەوە، فەرمووی: ((كەواتە نیشانمدە))، بەڕا دەڵێ: عەلیش نیشانی دا و پێغەمبەر ﷺ بەدەستی خۆی كوژاندیەوە، جا كە پێغەمبەر ((لە ساڵی داهاتوودا) ڕۆیشتە ناو شاری مەككە سێ شەو ڕۆژەكە تەواو بوو، قوڕەیشییەكان هاتن بۆ لای عەلی و پێیان وت: بەهاورێكەت بڵێ با بڕوات، ئەویش عەرزی پێغەمبەری خوای ﷺ كرد و فەرمووی: ((بەڵێ باشە))، پاشان ڕۆیشت (و مەككەی بەجێ هێشت).

٣٠- بابُ المُوَادَعَةِ من غَيْرِ وَقْتٍ

وقوله ﷺ: "أُقِرُّكُمْ مَا أَقَرَّكُمُ اللهُ بِهِ"

٢٠- باسی ڕێکەوتن و جەنگ ڕاگرتن که کاتەکەی دیاری کراو نەبێت

- وه ئەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ (بەخەڵکی خەیبەر): ((دەتانهێڵمەوە (لەسەر شوێنی خۆتان) ئەوەندەی خوا تێیدا هێڵانیەوە)).

٣١- بابُ طَرْحِ جِيَفِ المُشْرِكِينَ فِي البِئْرِ وَلَا يُؤْخَذُ لَها ثَمَنٌ

٣١٨٥- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَاجِدٌ وَحَوْلَهُ نَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِذْ جَاءَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ بِسَلَى جَزُورٍ، فَقَذَفَهُ عَلَى ظَهْرِ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ يَرْفَعْ رَأْسَهُ حَتَّى جَاءَتْ فَاطِمَةُ ﷺ فَأَخَذَتْ مِنْ ظَهْرِهِ، وَدَعَتْ عَلَى مَنْ صَنَعَ ذَلِكَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اللَّهُمَّ عَلَيْكَ المَلأَ مِنْ قُرَيْشٍ، اللَّهُمَّ عَلَيْكَ أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ، وَعُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ، وَشَيْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ، وَعُقْبَةَ بْنَ أَبِي مُعَيْطٍ، وَأُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ -أَوْ أُبَيَّ بْنَ خَلَفٍ». فَلَقَدْ رَأَيْتُهُمْ قُتِلُوا يَوْمَ بَدْرٍ، فَأُلْقُوا فِي بِئْرٍ، غَيْرَ أُمَيَّةَ -أَوْ أُبَيَّ- فَإِنَّهُ كَانَ رَجُلاً ضَخْمًا، فَلَمَّا جَرُّوهُ تَقَطَّعَتْ أَوْصَالُهُ قَبْلَ أَنْ يُلْقَى فِي البِئْرِ[١].

٢١- باسی لاشەی کوژراوە بتپەرستەکان خرانە بیرەوە و لە بەرانبەر (لاشەی کوژراو) یاندا هیچ نرخێک وەرنەگیرا

٣١٨٥- عەمری کوڕی مەیموون له عەبدوڵلاوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ لە سوژدەدا بوو، کەسانێك لە قوڕەیشیە بتپەرستەکان

---

(١) بڕوانە: ٢٤٠.

بەدەوریدا بوون، لەو کاتەوە عوقبەی کوڕی ئەبو موعەیت ورگ و ڕیخۆڵەی وشترێکی هێنا و فڕێی دایە سەر پشتی پێغەمبەر ﷺ، ئەویش سەری (لە سوژدەکەی) بەرز نەکردەوە هەتا فاتیمە (ی کچی) ﷺ هات و ئەوەی لەسەر پشتی بوو لایبرد و دوعای کرد لەوەی ئەو کارەی کردووە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((خوایە تۆڵە لە سەرانی قوڕەیش بسەنە، خوایە تۆڵە لە ئەبو جەهلی کوڕی هیشام و عوتبەی کوڕی ڕەبیعە و شەیبەی کوڕی ڕەبیعە و عوقبەی کوڕی ئەبو موعەیت و ئومییەی کوڕی خەلەف- یان ئوبەی کوڕی خەلەف- بسەنە)) (عەبدوڵلا دەڵێ:) سوێند بە خوا هەموویانم دی لە ڕۆژی (غەزای) بەدردا کوژران و فڕێ درانە بیرێکەوە، جگە لە ئومەییە- یان ئوبەی- چونکە پیاوێکی زۆر زل و گەورە بوو، کاتێ ڕایان کێشا ئەندامەکانی لەشی لێک جیا بوونەوە پێش ئەوەی فڕێ بدرێتە بیرەکەوە.

٢٢- بَابُ إِثْمِ الغَادِرِ لِلْبَرِّ وَالْفَاجِرِ

٣١٨٦- ٣١٨٧- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ. وَعَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" -قَالَ أَحَدُهُمَا: يُنْصَبُ وَقَالَ الآخَرُ: "يُرَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ- يُعْرَفُ بِهِ".

٢٢- باسی تاوانی خیانەتکار، (خیانەتکار و خیانەت لێکراو) پیاوی چاک بێت یان خراپ [1]

٣١٨٦- ٣١٨٧- ئەنەس ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((لە ڕۆژی دواییدا هەموو خیانەتکارێك بەیداغێکی هەیە - یەکێك لە دوو گێڕەرەوەکان

---

(١) واتە: ئەو کەسەی خیانەت دەکات تاوانبارە، چاک بێت یان خراپ، وە تاوانبارە ئەگەر خیانەت لێکراوەکە چاک بێت یان خراپ، چونکە خیانەتکردن خۆی بۆ خۆی سیفەتێکی زۆر ناشرینە. بڕوانە: إرشاد الساري:١٠٥/٧.

وتی: هەڵدەدرێت، گێڕەرەوەیەکی تریان وتی: ((لە ڕۆژی دواییدا دەبینرێ- پێی دەناسرێت)).

٣١٨٨- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يُنْصَبُ لِغَدْرَتِهِ»[1].

٣١٨٨- ئیبنو عومەر ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((هەموو غەدرکارێك بەیداخێکی هەیە هەڵدەدرێت بۆ غەدرکەی)).

٣١٨٩- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ: «لاَ هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا». وَقَالَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ: «إِنَّ هَذَا الْبَلَدَ حَرَّمَهُ اللهُ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ، فَهْوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَإِنَّهُ لَمْ يَحِلَّ الْقِتَالُ فِيهِ لأَحَدٍ قَبْلِي، وَلَمْ يَحِلَّ لِي إِلاَّ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، فَهْوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، لاَ يُعْضَدُ شَوْكُهُ، وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهُ، وَلاَ يَلْتَقِطُ لُقَطَتَهُ إِلاَّ مَنْ عَرَّفَهَا، وَلاَ يُخْتَلَى خَلاَهُ». فَقَالَ الْعَبَّاسُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِلاَّ الإِذْخِرَ، فَإِنَّهُ لِقَيْنِهِمْ وَلِبُيُوتِهِمْ. قَالَ: «إِلاَّ الإِذْخِرَ»[2].

٣١٨٩- عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژی ئازادکردنی شاری مەککە فەرمووی: ((ئیتر کۆچکردن نەما[3]، بەڵام خەبات و تێکۆشان و نیەتی (چاکەکردن) بەردەوامە، وە ئەگەر داوای دەرچوون بۆ خەباتتان لێکرا (لە لایەن لێپرسراوی مسوڵمانەوە) هەموو دەرچن))، ڕۆژی ئازادکردنی شاری مەککە فەرمووی: ((بێگومان لەو ڕۆژەوەی خوا زەوی و

---

(١) بڕوانە: ٦١٧٧، ٦١٧٨، ٦٩٦٦، ٧١١١.

(٢) بڕوانە: ١٣٤٩.

(٣) مەبەستی: کۆچکردنی واجب لە مەککەوە بۆ مەدینە تەواوبوو، پاش ئازادکردنی مەککە.

ئاسمانەکانی دروست کردووە ئەم شارەی یاساغ و ڕێزدار کردووە، وە ئەو یاساغ و ڕێزگرتنەی لە لایەن خواوە تا ڕۆژی دوایی بەردەوامە، وە بێگومان جەنگ کردن تێیدا پێش من بۆ کەس حەڵاڵ نەبووە، وە تەنها یەك سەعات لە ڕۆژدا (جەنگ کردن) تێیدا بۆ منیش حەڵاڵ بوو، کەواتە جەنگ کردن تێیدا تا ڕۆژی دوایی حەرامە بە حەرامکردنی خوای گەورە، دڕکی نابڕدرێت، نێچیری ڕاونانرێت، ونبووی هەڵناگیرێتەوە مەگەر کەسێك جاڕی بۆ بدات، وە گیا و پووشی نابڕدرێت و هەڵناکەنرێ))، عەبباس وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ جگە لە ئیزخیر بۆ ئاسنگەر و بۆ خانووەکانیان، فەرمووی: ((جگە لە ئیزخیر)).

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

٥٩- پەڕاوی سەرەتای دروست بوون

١- بابُ مَا جَاءَ فِي قَوْلِ اللهِ تَعَالَى:

﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ﴿٢٧﴾ ﴾ **الروم**

قَالَ الرَّبِيعُ بْنُ خُثَيْمٍ وَالْحَسَنُ: كُلٌّ عَلَيْهِ هَيِّنٌ. هَيْنٌ وَهَيِّنٌ مِثْلُ: لَيْنٍ وَلَيِّنٍ، وَمَيْتٍ وَمَيِّتٍ، وَضَيْقٍ وَضَيِّقٍ. ﴿ أَفَعَيِينَا ﴿١٥﴾ ﴾ ق. أَفَأَعْيَا عَلَيْنَا حِينَ أَنْشَأَكُمْ وَأَنْشَأَ خَلْقَكُمْ؟ ﴿ لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ ﴾ فاطر: النَّصَبُ. ﴿ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾ ﴾ نوح. طَوْرًا كَذَا، وَطَوْرًا كَذَا، عَدَا طَوْرَهُ أَيْ: قَدْرَهُ.

١- باسی ئەوەی لەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵندا هاتووە: (ئەو (خوایە) زاتێکە بەدی هێنانی دەسپێکردووە، پاشان (دوای مردنی) دووبارە دروستی دەکاتەوە، ئەم (دروست کردنەوەی دووەم) لای خوا ئاسانترە)

- ڕەبیعی کوڕی خوسەیم و حەسەن دەڵێن: هەموو شتێك بە لای خواوە زۆر ئاسانە.

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) (هَيْنٌ) لەگەڵ (هَيِّنٌ)دا وەك (لَيْنٍ) لەگەڵ (لَيِّنٍ) و (مِيْتٍ) لەگەڵ (مِيِّت) و (ضَيْقٍ) لەگەڵ (ضَيِّقٍ)دا وایە[1]. وە ﴿ أَفَعَيِينَا ﴿١٥﴾ ﴾ ق، واتە: ئایا کە بە دیمان هێنان سەرەتا دروستمان کردن دەستەوسانی کردین و گران بوو بە لامانەوە؟ وە ﴿ لُغُوبٌ

(١) واتە: بە پێی دووەم و ناوەڕاستی وشەکە بزوێنی هەبێ، یان دووبارە بووبێتەوە کە لە عەرەبی دا پێی دەوترێت شەددە.

﴿٣٥﴾ فاطر، واته: ماندوویەتی و هیلاك بوون. وه ﴿أَطْوَارًا ﴿١٤﴾﴾ نوح، ئەو قۆناغە و ئەو قۆناغە، (عَدَا طَوْرَهُ) واته: لەئەندازەی خۆی زیادی کرد و تێپەڕی.

٣١٩٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ جَامِعِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رضي الله عنهما قَالَ: جَاءَ نَفَرٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «يَا بَنِي تَمِيمٍ، أَبْشِرُوا». قَالُوا: بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا. فَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ، فَجَاءَهُ أَهْلُ الْيَمَنِ، فَقَالَ: «يَا أَهْلَ الْيَمَنِ، اقْبَلُوا الْبُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ». قَالُوا: قَبِلْنَا. فَأَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ يُحَدِّثُ بَدْءَ الخَلْقِ وَالْعَرْشِ، فَجَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا عِمْرَانُ، رَاحِلَتُكَ تَفَلَّتَتْ، لَيْتَنِي لَمْ أَقُمْ[1].

٣١٩٠- عیمرانی کوڕی حوصەین رضي الله عنه دەڵێ: چەند کەسێك لە بەنی تەمیم هاتنە خزمەتی پێغەمبەر و ﷺ فەرمووی: ((ئەی بەنی تەمیم مژدەتان لێ بێ))[2] وتیان: مژدەت پێداین دەی ماڵ و سامانیشمان پێ بدە، بەهۆیەوە ڕەنگی ڕووخساری پێغەمبەر ﷺ گۆڕا، ئەنجا خەڵکی یەمەن هاتنە خزمەتی و فەرمووی: ((ئەی خەڵکی یەمەن ئەو مژدەیەی بەنو تمیم وەریان نەگرت ئێوە وەریگرن))، وتیان: وەرمان گرت، ئینجا پێغەمبەر ﷺ دەستی کرد بە باسکردی سەرەتایی دروستبوونی بوونەوەر و عەرش (ی خوای گەورە)، لەو کاتەدا پیاوێك هات و وتی: ئەی عیمران وشترەکەت بەرەڵا بووە و بەلەسە بووە (عیمران دەڵێ:) کاشکای هەڵنەسامایە (و گوێم لە فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ بوایە).

٣١٩١- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا جَامِعُ بْنُ شَدَّادٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ أَنَّهُ حَدَّثَهُ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رضي الله عنهما قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ

---

(١) بڕوانە: ٣١٩١، ٤٣٦٥، ٤٣٨٦، ٧٤١٨.

(٢) بەزانین و ئاگادار بوون لەو شتانەی مایەی چوونە بەهەشتن وەک باوەڕ و سەرەتای دروست بوونی بوونەوەر.

ﷺ وَعَقَلْتُ نَاقَتِي بِالْبَابِ، فَأَتَاهُ نَاسٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ، فَقَالَ: «اقْبَلُوا البُشْرَى يَا بَنِي تَمِيمٍ». قَالُوا: قَدْ بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا. مَرَّتَيْنِ، ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهِ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ اليَمَنِ فَقَالَ: «اقْبَلُوا البُشْرَى يَا أَهْلَ اليَمَنِ، إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ». قَالُوا: قَدْ قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ، قَالُوا: جِئْنَاكَ نَسْأَلُكَ عَنْ هَذَا الأَمْرِ قَالَ: «كَانَ اللهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ غَيْرُهُ، وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى المَاءِ، وَكَتَبَ فِي الذِّكْرِ كُلَّ شَيْءٍ، وَخَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ». فَنَادَى مُنَادٍ: ذَهَبَتْ نَاقَتُكَ يَا ابْنَ الحُصَيْنِ. فَانْطَلَقْتُ فَإِذَا هِيَ يَقْطَعُ دُونَهَا السَّرَابُ، فَوَاللهِ لَوَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ تَرَكْتُهَا[1].

٣١٩١- عيمران كوڕى حوصەين ﷺ دەڵێ: ڕۆيشتمە خزمەتى پێغەمبەر ﷺ وشتەركەم لە بەردەم دەرگاكەى (مزگەوت) بەستەوە، ئەوسا چەند كەسێك لە بەنى تەميم هاتنە خزمەتى، پێغەمبەريش ﷺ فەرمووى: ((مژدەم لێ وەرگرن ئەى بەنو تەميم))، ئەوانيش دووجار وتيان: مژدەت پێداين دەى ماڵ و سامانيشمان پێ ببەخشە، پاشان چەند كەسێك خەڵكى يەمەن هاتنە خزمەتى فەرمووى: ((ئەى خەڵكى يەمەن ئەو موژدەى بەنو تەميم وەريان نەگرت ئێوە وەرى گرن))، وتيان: ئەى پێغەمبەرى خوا ﷺ وەرمان گرت، وتيان: ئێمە هاتووين پرسيارى (سەرەتاى) ئەم بوونەوەرەت لێ بكەين، فەرمووى: ((لە سەرەتاوە خوا هەبووە هيچ شتێكى تر جگە لە خوا نەبووە پاشان عەرشى خوا لەسەر ئاو بوو، وە خوا لە (لوح المحفوظ)**دا هەموو شتێكى (ديارى كرد و) نووسى، وە ئاسمانەكان و زەوى دروست كرد))، جا بانگكەرێك بانگى كرد و وتى: ئەى كوڕى حوصەين وشترەكەت (بەرەڵا بوو) ڕۆشت، (عيمران دەڵێ:) منيش بە پەلە ڕۆشتم (بەدويدا) دەبينم تراويلكە كەوتۆتە نێوانمانەوە و ڕێگرە لەوەى وشترەكە ببينم، جا سوێندم بە خوا زۆر پێم خۆش بوو وازم لە وشترەكە بهێنايە (و گوێم لە وتەكانى پێغەمبەر ﷺ بوايە).**

---

(١) بڕوانە: ٣١٩٠.

٣١٩٢- وَرَوَى عِيسَى، عَنْ رَقَبَةَ، عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ ﷺ يَقُولُ: قَامَ فِينَا النَّبِيُّ ﷺ مَقَامًا، فَأَخْبَرَنَا عَنْ بَدْءِ الخَلْقِ حَتَّى دَخَلَ أَهْلُ الجَنَّةِ مَنَازِلَهُمْ، وَأَهْلُ النَّارِ مَنَازِلَهُمْ، حَفِظَ ذَلِكَ مَنْ حَفِظَهُ، وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ.

٣١٩٢- عومەر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لە ناوماندا ڕاوەستا (لەسەر دوانگە)، جا هەواڵی سەرەتای دروست بوونی بوونەوەری پێداین هەتا بەهەشتیەکان چوونە شوێن و ماڵەکانیان (لە بەهەشتدا)، دۆزەخەیەکانیش چوونە شوێن و جێگای خۆیان (لە دۆزەخدا)، ئەو کەسەی لەبەری کردبێ لەبەری کردووە و ئەوەشی لە بیری چووبێتەوە لە بیری چووەتەوە.

٣١٩٣- حدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ أَبِي أَحْمَدَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ أُرَاهُ: «يَقُولُ الله: شَتَمَنِي ابْنُ آدَمَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَشْتِمَنِي، وَتَكَذِّبَنِي وَمَا يَنْبَغِي لَهُ، أَمَّا شَتْمُهُ فَقَوْلُهُ: إِنَّ لِي وَلَدًا. وَأَمَّا تَكْذِيبُهُ فَقَوْلُهُ: لَيْسَ يُعِيدُنِي كَمَا بَدَأَنِي»[1].

٣١٩٣- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: وا گومان ئەبەم (فەرمووی): ((خوای گەورە دەفەرمووی: نەوەی ئادەم جنێوی پێدام کەشیاو نەبوو بۆی جنێوم پێبدات، وە باوەڕم پێ ناکات نەدەبوو باوەڕم پێنەکات، جا جنێودانەکەی ئەوەیەکە دەڵێ: بێگومان من منداڵم هەیە، باوەڕ نەکردنەکەشی ئەوەیە کە دەڵێ: دووبارە دروستم ناکاتەوە وەك سەرەتا دروستی کردووم)).

٣١٩٤- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ القُرَشِيُّ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَمَّا قَضَى الله الخَلْقَ كَتَبَ فِي كِتَابِهِ، فَهْوَ عِنْدَهُ فَوْقَ العَرْشِ: إِنَّ رَحْمَتِي غَلَبَتْ غَضَبِي»[1].

---

(١) بڕوانە: ٤٩٧٤، ٤٩٧٥.

٣١٩٤- ئەبو هورەیرە ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((كە خوا لە دروستكردنی بوونەوەر بوویەوە لە نووسراوێكی تایبەت بەخۆی كە لای خۆیەتی لەسەر عەرش نوسیوویەتی: بێگومان بەزەیی و میهرەبانی من زاڵ بووە بەسەر تورەی و خەشمم دا)).

٢- باب مَا جَاءَ فِي سَبْعِ أَرَضِينَ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾ ﴾ الطلاق ﴿ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ ﴾ الطور. السَّمَاءُ. ﴿ سَمْكَهَا ﴿٢٨﴾ ﴾ النازعات: بِنَاءَهَا. ﴿ الْحُبُكِ ﴿٧﴾ ﴾ الذاريات. اسْتِوَاؤُهَا وَحُسْنُهَا. ﴿ وَأَذِنَتْ ﴿٢﴾ ﴾ الانشقاق: سمِعَتْ وَأَطَاعَتْ. ﴿ وَأَلْقَتْ ﴿٤﴾ ﴾ الانشقاق. أَخْرَجَتْ ﴿ مَا فِيهَا ﴿٤﴾ ﴾ الانشقاق. مِنَ الْمَوْتَى، ﴿ وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ ﴾ الانشقاق: عَنْهُمْ. ﴿ طَحَاهَا ﴿٦﴾ ﴾ الشمس: دَحَاه، ﴿ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾ ﴾ النازعات. وَجْهُ الأَرْضِ؛ كَانَ فِيهَا الحَيَوَانُ نَوْمُهُمْ وَسَهَرُهُمْ.

٢- باسی ئەوەی دەربارەی حەوت (چینی) زەوی هاتووە[٢]

وە باسی ئەم فەمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (خوا زاتێكە كە حەوت ئاسمانی دروست كردووە، وە بە وێنەی ئەوان زەویشی دروست كردووە، فەرمانی خوا لە نێوانیاندا دادەبەزێ، تا چاك بزانن كە خوا بەسەر هەموو شتێكدا بە توانایە، وە بێگومان خوا (بەزانین) دەوری هەموو شتێكی داوە).

---

(١) بڕوانە: ٧٤٠٤، ٧٤٢٢، ٧٤٥٣، ٧٥٥٣، ٧٥٥٤.

(٢) لە ڕابردوودا زانایان دەیانوت: زەوی حەوت چینە تا دەگاتە ناوەڕۆكەكەی، بەڵام ئێستا دەڵێن: شەش گۆی تر وەك ئەم كورەیەی ئێمە هەیە.

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ وَٱلسَّقۡفِ ٱلۡمَرۡفُوعِ ۝٥ ﴾ الطور، **واته: ئاسمان** ﴿ سَمۡكَهَا ۝٢٨ ﴾ النازعات: **دروست کردنی ئاسمان. وه** ﴿ ٱلۡحُبُكِ ۝٧ ﴾ الذاريات: **ڕێك وپێك وجوانی ئاسمان،** ﴿ وَأَذِنَتۡ ۝٢ ﴾ الانشقاق، **بیستی و گوێڕایەڵ بوو.** ﴿ وَأَلۡقَتۡ ۝٤ ﴾ الانشقاق: **خستیه دەرەوە، فڕێی دایه دەرەوە.** ﴿ مَا فِيهَا ۝٤ ﴾ الانشقاق، **ئەوەی تیابوو له مردووان.** ﴿ وَتَخَلَّتۡ ۝٤ ﴾ الانشقاق: **خۆی بەتاڵکرد لێیان. وه** ﴿ طَحَىٰهَا ۝٦ ﴾ الشمس: **ڕایخستووه. وه** ﴿ بِٱلسَّاهِرَةِ ۝١٤ ﴾ النازعات: **ڕووی زەوی، پێشتر ئاژەڵی تیابووه، نووستن و بێداریان.**

٣١٩٥- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْمُبَارَكِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الحَارِثِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أُنَاسٍ خُصُومَةٌ فِي أَرْضٍ، فَدَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَذَكَرَ لَهَا ذَلِكَ، فَقَالَتْ: يَا أَبَا سَلَمَةَ اجْتَنِبِ الأَرْضَ، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ ظَلَمَ قِيدَ شِبْرٍ طُوِّقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرَضِينَ»[1].

٣١٩٥- موحەممەدی کوڕی ئیبراهیمی کوڕی حاریس له ئەبو سەلەمەی کوڕی عەبدوڕحمانەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: له نێوان ئەو و کەسانێکدا ناکۆکی هەبوو لەسەر زەوییەك، ئەنجا ئەو ڕۆیشت بۆ لای عائیشه ﷺ ئەوەی بۆ باسکردبوو، عائیشەش ﷺ وتی: ئەی ئەبو سەلەمە خۆت له (داگیرکردنی) زەوی بپارێزە، چونکه بەڕاستی پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((هەرکەس بە ئەندازەی بستێك له زەوی ستەم بکات، بە ئەندازەی حەوت (چینی) زەوی دەکرێتە گەردنی)).

---

(١) بڕوانە: ٢٤٥٣.

٣١٩٦- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَنْ أَخَذَ شَيْئًا مِنَ الأَرْضِ بِغَيْرِ حَقِّهِ خُسِفَ بِهِ يَوْمَ القِيَامَةِ إِلَى سَبْعِ أَرَضِينَ»[(١)].

٣١٩٦- ساليم له باوكيەوه (كه عەبدوڵلاى كوڕى عومەره) ﵄ دەگێڕێتەوه و دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووى: ((هەر كەسێك هەندێك زەوى (كەم بێت يان زۆر) به ناڕەوا بيبات، له ڕۆژى دواييدا بەهۆيەوه به حەوت (چينى) زەويدا دەبرێت به ناخى زەويدا)).

٣١٩٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ المُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنِ ابْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الزَّمَانُ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ، السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا، مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ، ثَلاَثَةٌ مُتَوَالِيَاتٌ ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ، وَرَجَبُ مُضَرَ الذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ»[(٢)].

٣١٩٧- ئەبو بەكر ﵁ له پێغەمبەرەوه ﷺ دەگێڕێتەوه كه فەرموويەتى: ((چەرخ و زەمان سووڕاوەتەوه وەك شێوەى ئەو ڕۆژەى لێهاتووه كه (خوا) ئاسمانەكان و زەوى دروست كرد، ساڵێك دوانزه مانگه، چوار لەو مانگانه گەوره و بەڕێزن (جەنگ تياياندا حەرامه)، سيانيان بەدواى يەكدا دێن: زولقەعده و زولحيججه و موحەڕەم وه (مانگى) ڕەجەبى موزەر، كه له نێوان مانگى جومادى دووهەم شەعبان دايه)).

٣١٩٨- حدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ أَنَّهُ خَاصَمَتْهُ أَرْوَى فِي حَقٍّ زَعَمَتْ أَنَّهُ انْتَقَصَهُ لَهَا إِلَى مَرْوَانَ،

---

(١) بڕوانه: ٢٤٥٤.

(٢) بڕوانه: ٦٧.

فَقَالَ سَعِيدٌ: أَنَا أَنْتَقِصُ مِنْ حَقِّهَا شَيْئًا؟! أَشْهَدُ لَسَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ أَخَذَ شِبْرًا مِنَ الأَرْضِ ظُلْمًا فَإِنَّهُ يُطَوَّقُهُ يَوْمَ القِيَامَةِ مِنْ سَبْعِ أَرَضِينَ». قَالَ ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ: عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ لِي سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ[1].

٣١٩٨- هیشام لە باوکیەوە (کە عوورومیە) دەگێڕێتەوە ئەویش لە سەعیدی کوڕی زەیدی کوڕی نوفەیلەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: کە ئەروا شکاتی لێکرد لای مەڕوان لە سەر مافێکی (کە زەویەك بوو)، کە بەقسەی ئەروا سەعید بەشێکی (زەویەکەی) بردووە بۆ خۆی، سەعیدیش وتی: من بەشێك لە زەوی ئەو دەبەم بۆ خۆم؟! شایەتی دەدەم کە لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((هەر کەسێك بستێك لە زەوی (کەسێك) بە ستەم ببات بۆ خۆی ئەو بەڕاستی خوا لە ڕۆژی دوایی دا حەوت (چینی) زەوی دەکاتە ملی)).

- ئیبنو ئەبی زەناد دەڵێ: دەگێڕێتەوە لە هیشامەوە ئەویش لە عوورەوەی باوکیەوە دەڵێ سەعیدی کوڕی زەید وتی: ڕۆشتمە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ[2].

٣- بابٌ: فِي النُّجُومِ

وَقَالَ قَتَادَةُ: ﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ ۝٥ ﴾ الملك، خَلَقَ هذِه النُّجُومَ لِثَلَاثٍ: جَعَلَهَا زِينَةً لِلسَّمَاءِ، وَرُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ، وَعَلَامَاتٍ يُهْتَدى بِهَا، فَمَنْ تَأَوَّلَ فِيهَا بِغَيْرِ ذَلِكَ أَخْطَأَ وَأَضَاعَ نَصِيبَهُ، وَتَكَلَّفَ مَا لَا عِلْمَ لَهُ بِهِ. وَقَالَ ابن عَبَّاسٍ ﴿ هَشِيمًا ۝٤٥ ﴾ الكهف. مُتَغَيِّراً. وَالأَبُّ: مَا يَأْكُلُ الأَنْعَامُ، الأَنَامُ: الخَلْقُ ﴿ بَرْزَخٌ ۝١٠٠ ﴾ المؤمنون، حَاجِز. وَقَالَ

---

(١) بڕوانە: بڕوانە: ٢٤٥٢.

(٢) بەم گێڕانەوەیە بوخاری دەیەوێ بیسەلمێنێ کە عوروە بە سەعیدی کوڕی زەید گەیشتووە.

مُجَاهِدٌ: ﴿ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾ ﴾ النبأ: مُلْتَفَّةً. وَالْغُلْبُ: الْمُلْتَفَّةُ ﴿ فِرَٰشًا ﴿٢٢﴾ ﴾ البقرة. مِهَادًا كَقَوْلِهِ: ﴿ وَلَكُمْ فِي ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ ﴿٣٦﴾ ﴾ البقرة. ﴿ نَكِدًا ﴿٥٨﴾ ﴾ الأعراف: قَلِيلًا.

٣- باسێک: دەربارەی ئەستێرەکان

قەتادە (دەربارەی ئەم ئایەتە) (سوێند بێ بەڕاستی ئاسمانی دنیامان ڕازاندۆتەوە بە چرای زۆر (ی ئەستێرە))، دەڵێ: خوا ئەم ئەستێرانەی بۆسێ مەبەست دروست کردووە: کردوویەتی بە جوانی ڕازاوەی بۆ ئاسمان، وە بۆ ڕەجم کردنی شەیتانەکان، وە نیشانە بن بۆ ڕێبواران ڕێگای پێ بدۆزنەوە، ئەنجا هەر کەسێك جگە لەم مانای بۆ بکات ئەو هەڵەی کردووە و بەشی خۆی وون کردووە، زۆر لە خۆی دەکات دەربارەی شتێك کە زانیاری لێی نییە.

- وە ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: ﴿ هَشِيمًا ﴿٤٥﴾ ﴾ الكهف: ~~واته:~~ **گۆڕاو. وە** (الأَبُّ): **گیا و لەوەڕ کە ئاژەڵ دەیخوات. وە** (الأَنَامُ) **دروست کراو. وە** ﴿ بَرْزَخٌ ﴿١٠٠﴾ ﴾ المؤمنون: **نێوان و بەربەست.**

- وە موجاهید دەڵێ: ﴿ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾ ﴾ النبأ: **چڕ و پڕ. وە** (الْغُلْبُ) **چڕ و پڕ. وە** ﴿ فِرَٰشًا ﴿٢٢﴾ ﴾ البقرة: **ڕاخراو، وە ئەم ئایەتەی لە مانادا وەك ئەم ئایەتەیە: (وە لە زەویدا جێگیر بوون بۆ ئێوە هەیە)، وە** ﴿ نَكِدًا ﴿٥٨﴾ ﴾ الأعراف: **کەمێك.**

٤- باب صِفَةِ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ

﴿ بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾ ﴾ الرحمن. قَالَ مُجَاهِدٌ: كَحُسْبَانِ الرَّحَى، وَقَالَ غَيْرُهُ: بِحِسَابٍ وَمَنَازِلَ لَا يَعْدُوَانِهَا. حُسْبَانٌ: جَمَاعَةُ حِسَابٍ مِثْلُ شِهَابٍ وَشُهْبَانٍ. ﴿ وَضُحَىٰهَا ﴿١﴾ ﴾ الشمس:

ضَوْءُهَا. ﴿ أَن تُدْرِكَ ٱلْقَمَرَ ﴿٤٠﴾ ﴾ يس. لَا يَسْتُرُ ضَوْءُ أَحَدِهِمَا ضَوْءَ الآخَرِ، وَلَا يَنْبَغِي لَهُمَا ذَلِكَ. ﴿ ٱلَّيْلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِ ﴿٤٠﴾ ﴾ يس. يَتَطَالَبَانِ حَثِيثَيْنِ. ﴿ نَسْلَخُ ﴿٣٧﴾ ﴾ يس: نُخْرِجُ أَحَدَهُمَا مِنَ الآخَرِ، وَنُجْرِي كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا. ﴿ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ ﴾ الحاقة. وَهْيُهَا: تَشَقُّقُهَا. ﴿ أَرْجَآئِهَآ ﴿١٧﴾ ﴾ الحاقة. مَا لَمْ يَنْشَقَّ مِنْهَا فَهْو عَلَى حَافَتِهِ، كَقَوْلِكَ: عَلَى أَرْجَاءِ البِئْرِ أَغْطَشَ وَ﴿ جَنَّ ﴿٧٦﴾ ﴾ الأنعام. أَظْلَمَ، وَقَالَ الحَسَنُ ﴿ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ ﴾ التكوير. تُكَوَّرُ حَتَّى يَذْهَبَ ضَوْءُهَا، ﴿ وَٱلَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ ﴾ الانشقاق: جَمَعَ مِنْ دَابَّةٍ ﴿ ٱتَّسَقَ ﴿١٨﴾ ﴾ الانشقاق، اسْتَوى. ﴿ بُرُوجًا ﴿١٦﴾ ﴾ الحجر. مَنَازِلَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ. ﴿ ٱلْحَرُورُ ﴿٢١﴾ ﴾ فاطر: بِالنَّهَارِ مَعَ الشَّمْسِ. وَقَالَ ابن عَبَّاسٍ: الحَرُورُ بِاللَّيْلِ، وَالسَّمُومُ بالنَّهَارِ، يُقَالُ: ﴿ يُولِجُ ﴿١٣﴾ ﴾ فاطر: يُكَوِّرُ، ﴿ وَلِيجَةً ﴿١٦﴾ ﴾ التوبة: كُلُّ شَيءٍ أَدْخَلْتُهُ فِي شيْءٍ.

٤- باسى سيفەتى خۆر و مانگ

- ﴿ بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾ ﴾ الرحمن، **موجاهيد دەڵێ: وەك سوڕانەوەى بەردى ئاش**[1]**، جگە لە موجاهيد وتوويەتى: بەحسابێكى زۆر ورد لە چەند خولگەيەكدا كە خۆر و مانگ لێى لانادەن.**

(ئيمامى بوخارى دەڵێ:) (حُسبان): **كۆى وشەى** (حِسَاب)**ـە وكو** (شِهَاب) **كۆكەى** (شُهْبَان)**ـە.**

﴿ وَضُحَىٰهَا ﴿١﴾ ﴾ الشمس، **واتە: ڕووناكى خۆر.** ﴿ أَن تُدْرِكَ ٱلْقَمَرَ ﴿٤٠﴾ ﴾ يس: **ڕووناكى يەكێكيان ڕووناكى ئەوى كەيان ناشارێتەوە و هيچ كاميان مافى ئەوەى نييە وا بكات.** ﴿ ٱلَّيْلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِ ﴿٤٠﴾ ﴾ يس: **بەخێرايى بە شوێن يەكتردا دەڕۆن.** ﴿ نَسْلَخُ ﴿٣٧﴾ ﴾

(١) بە شێوەى بازنەى زۆر بەرێك وپێكى دەسوڕێتەوە.

يس: **هەریەکەیان لەوی تریان دەردێنین و جیای دەکەینەوە وە هەر یەك لەو دووانە (شەو و ڕۆژ) دەیگەڕێنین (لە خولگەی خۆیدا).** و﴿ وَاهِيَةٌ ﴾ الحاقة: **درز و كەلێن تێكەوتنی (ئاسمان).** و﴿ أَرْجَآئِهَاۚ ﴾ الحاقة: **ئەو شوێنانەی لە ئاسمان كەلێنی تێنەكەوتووە فریشتەكان لەسەر هەردوو قەراغیەوەن وەك كە دەڵێیت: لە قەراغی بیرەكەدا** (أَغْطَشَ) و﴿ جَنَّ ﴾ الأنعام: **واتە: تاریك بوو.**

- **حەسەن دەڵێ:** ﴿ كُوِّرَتۡ ﴾ التكوير: **دەپێچرێتەوە و كۆدەكرێتەوە هەتا ڕووناكییەكەی نەمێنێ.** ﴿ وَٱلَّيۡلِ وَمَا وَسَقَ ﴾ الانشقاق: **ئەوەی كۆی دەكاتە و وە لە گیان لەبەر**[1]. ﴿ ٱتَّسَقَ ﴾ الانشقاق: **مانگ كە چواردەیە پڕ بۆتەوە.** ﴿ بُرُوجًا ﴾ الحجر، **خولگەكانی خۆر و مانگ** ﴿ ٱلۡحَرُورُ ﴾ فاطر: **بەڕۆژدا كە خۆر بێت، خۆرەتاو.**

- **ئیبنو عەبباس** رضي الله عنهما **دەڵێ:** ﴿ ٱلۡحَرُورُ ﴾ فاطر: **لە شەو دایە،** (السَّمُومُ) **لە ڕۆژدایە. دەوترێت:**

﴿ يُولِجُ ﴾ فاطر: **(شەو و ڕۆژ) دەهێنێ بەسەیەكتریدا.** ﴿ وَلِيجَةًۚ ﴾ التوبة: **هەرشتێك بیخەیتە ناو شتێكی ترەوە.**

٣١٩٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لأَبِي ذَرٍّ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ: «تَدْرِي أَيْنَ تَذْهَبُ؟». قُلْتُ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: «فَإِنَّهَا تَذْهَبُ حَتَّى تَسْجُدَ تَحْتَ العَرْشِ، فَتَسْتَأْذِنَ فَيُؤْذَنَ لَهَا، وَيُوشِكُ أَنْ تَسْجُدَ فَلاَ يُقْبَلَ مِنْهَا، وَتَسْتَأْذِنَ فَلاَ يُؤْذَنَ لَهَا، يُقَالُ لَهَا: ارْجِعِي مِنْ حَيْثُ جِئْتِ. فَتَطْلُعُ مِنْ مَغْرِبِهَا، فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ وَٱلشَّمۡسُ تَجۡرِي لِمُسۡتَقَرّٖ لَّهَاۚ ذَٰلِكَ تَقۡدِيرُ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡعَلِيمِ ﴾ يس»[2].

(١) ئەمە مانای وشەی (وسق)ـە بەتەنها.

(٢) بڕوانە: ٤٨٠٢، ٤٨٠٣، ٧٤٢٤، ٧٤٣٣.

٣١٩٩- ئیبراهیم تەیمیی لە باوکیەوە گێڕاویەتیەوە لە ئەبو زەڕەوە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ کاتێ خۆر ئاوا بوو بە ئەبو زەڕی فەرموو: ((دەزانی خۆر بۆ کوێ دەڕوات؟)) وتم: خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ دەزانن، فەرمووی: ((بێگومان خۆر دەڕوات هەتا لە ژێر عەرشدا سوژدە دەبات، جا مۆڵەت دەخوازێ و مۆڵەتی پێ دەدرێت، وە نزیکە سوژدە ببات و لێی وەرنەگیرێت، وە داوای مۆڵەت بکات و مۆڵەت نەدرێت، ئەوسا پێی دەوترێت: بگەڕێرەوە بۆ ئەو شوێنەی کە لێوەی هاتووی، ئەنجا لە خۆر ئاوا بوونیەوە هەڵدێت، ئەوەش ئەم فەرموودەی خوایە: (خۆریش بەرەو بنکەی خۆی (لە گەڕان دایە و) دەڕوا، ئەوە بڕیار دراوی خوای خاوەن دەسەڵاتی زانایە).

٣٢٠٠- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ الدَّانَاجُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ مُكَوَّرَانِ يَوْمَ القِيَامَةِ».

٣٢٠٠- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((لە ڕۆژی دواییدا خۆر و مانگ پێچراونەتەوە و ڕووناکیان نەماوە)).

٣٢٠١- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرٌو، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْقَاسِمِ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يُخْبِرُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا فَصَلُّوا»[1].

٣٢٠١- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بێگومان خۆر و مانگ بۆ مردن و ژیانی هیچ کەسێك ناگیرێن،

---

(١) بڕوانە: ١٠٤٢.

بەڵكو (گیرانی) هەردووكیان دوو نیشانەن لە نیشانەكانی خوای گەورە، ئەگەر ئەو دوو گیرانەتان دی ئەوە نوێژ (ی خۆر و مانگ گیران) بكەن)).

٣٢٠٢- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ»[1].

٣٢٠٢- عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس ﵄ لە پێغەمبەرەوە دەگێڕێتەوە كە فەرموویەتی: ((بەڕاستی خۆر و مانگ دوو نیشانەن لە نیشانەكانی خوا، نە بۆ مردن نە بۆ ژیان (و لەدایكبوون)ـی هیچ كەسێك ناگیرێن، جا كاتێ ئەو گیرانەتان دی ئەوە یادی خوا بكەن)).

٣٢٠٣- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّ عَائِشَةَ ﵂ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ قَامَ فَكَبَّرَ وَقَرَأَ قِرَاءَةً طَوِيلَةً، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: «سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» وَقَامَ كَمَا هُوَ، فَقَرَأَ قِرَاءَةً طَوِيلَةً وَهْيَ أَدْنَى مِنَ القِرَاءَةِ الأُولَى، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلاً وَهْيَ أَدْنَى مِنَ الرَّكْعَةِ الأُولَى، ثُمَّ سَجَدَ سُجُودًا طَوِيلاً، ثُمَّ فَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الآخِرَةِ مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ سَلَّمَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ، فَخَطَبَ النَّاسَ، فَقَالَ فِي كُسُوفِ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ: «إِنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ، وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا فَافْزَعُوا إِلَى الصَّلاَةِ»[2].

٣٢٠٣- ئیبنو شیهاب دەڵێ: عوروە بۆی گێڕامەوە كە عائیشە ﵂ بۆی گێڕاوەتەوە كە پێغەمبەری خوا ﷺ لەو ڕۆژەدا خۆر گیرا هەستایەوە و ئەڵڵاهو ئەكبەری (نوێژی

(١) بڕوانە: ٢٩.
(٢) بڕوانە: ١٠٤٤.

خۆر گیرانی) کرد، ئینجا قورئانێکی زۆری خوێند، پاشان کورنووشێکی درێژی برد، پاشان سەری بەرز کردەوە و فەرمووی: ((سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ))، وە بەو جۆرەی ڕاوەستابوو ڕاوەستا، جا قورئانێکی زۆری خوێند، بەڵام کەمتر بوو لە قورئان خوێندنی یەکەم، پاشان کورنووشێکی درێژی برد، بەڵام کەمتر بوو لە کورنوشی یەکەم، پاشان سوژدەیەکی درێژی برد، پاشان لە ڕکاتەکەی کۆتایی دا بەوێنەی ڕکاتی یەکەمی کرد، پاشان سەلامی دایەوە لەو کاتەدا خۆر بەربوو، جا وتاری دا بۆ خەڵکەکە، جا دەربارەی گیرانی خۆر و مانگ فەرمووی: ((بێگومان خۆر و مانگ دوو نیشانەن لە نیشانەکانی خوا، نەبۆ مردن نەبۆ ژیان (لە دایکبوون)ی هیچ کەس ناگیرێن، جا کاتی گیرانی ئەو دووانەتان بینی ئەوە پەنا بۆ نوێژکردن ببەن)).

٣٢٠٤- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ المُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنِي قَيْسٌ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لاَ يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا فَصَلُّوا»[١].

٣٢٠٤- ئەبو مەسعود ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمووی: ((خۆر و مانگ نە بۆ مردن نە بۆ ژیانی هیچ کەس ناگیرێن، بەڵکو هەردووکیان دوو نیشانەن لە نیشانەکانی خوا، جا هەر کاتێ گیرانی ئەو دووانەتان بینی ئەوە نوێژ بکەن)).

---

(١) بروانە: ١٠٤١.

٥- بابُ قولِ اللهِ تعالى: ﴿ وَهُوَ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَـٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦ ﴿٥٧﴾ ﴾ الأعراف

﴿ قَاصِفًا ﴿٦٩﴾ ﴾ الإسراء. تَقْصِفُ كُلَّ شَيْءٍ. ﴿ لَوَٰقِحَ ﴿٢٢﴾ ﴾ الحجر. مَلاَقِحَ مُلْقِحَةٌ. ﴿ إِعْصَارٌ ﴿٢٦٦﴾ ﴾ البقرة. رِيحٌ عَاصِفٌ، تَهُبُّ مِنَ الأَرْضِ إِلَى السَّمَاءِ كَعَمُودٍ فِيهِ نَارٌ. ﴿ صِرٌّ ﴿١١٧﴾ ﴾ آل عمران: بَرْدٌ. ﴿ بُشْرًا ﴿٥٧﴾ ﴾ الأعراف: مُتَفَرِّقَةً.

٥- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە ئەو خوا) زاتێکە باکان دەنێرێ بە مژدەدەر [١] پێش ڕەحمەتی خۆی (باران بارین))

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ قَاصِفًا ﴿٦٩﴾ ﴾ الإسراء: **(بایەکی ئەوەند بەهێز و توندە) هەموو شتێك تێکدەشکێنێت.**

﴿ لَوَٰقِحَ ﴿٢٢﴾ ﴾ الحجر: **یانی** (مَلاَقِحَ) **کە کۆی** (مُلْقِحَةٌ): **پیتێنەر** ﴿ إِعْصَارٌ ﴿٢٦٦﴾ ﴾ البقرة: **بایەکی توندە لە زەوییەوە هەڵدەکات و دەڕوات بەرەو ئاسمان وەك عەمودێك وایە ئاگری تیا بێت. (بەکوردی پێی دەڵێن: گێژەڵووکە).** ﴿ صِرٌّ ﴿١١٧﴾ ﴾ آل عمران: **سەرما و سۆڵە.** ﴿ بُشْرًا ﴿٥٧﴾ ﴾ الأعراف: **(بایەکە) لە هەموو لایەکەوە هەڵکات.**

٣٢٠٥- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «نُصِرْتُ بِالصَّبَا، وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ»[٢].

---

(١) وشەی (نُشُراً) خوێندنەوەی ئەبو عەمر و نافیع و ئبن کەسیر ئەبو جەعفەر و یەعقوبە (بُشراً) خوێندنەوەی عاصیمە (نُشراً) و (نَشْراً) خوێندراوەتەوە، ئێمە بە پێی خوێندنەوەی عاصیم مانامان کردووە.

(٢) بڕوانە: ١٠٣٥.

٣٢٠٥- عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس ﷺ دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((من بەبای شەماڵ سەرخرام[1] گەلی عادیش بە ڕەشەبا لە ناوبران)).

٣٢٠٦- حَدَّثَنَا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا رَأَى مَخِيلَةً فِي السَّمَاءِ أَقْبَلَ وَأَدْبَرَ وَدَخَلَ وَخَرَجَ وَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ، فَإِذَا أَمْطَرَتِ السَّمَاءُ سُرِّيَ عَنْهُ، فَعَرَّفَتْهُ عَائِشَةُ ذَلِكَ، فَقَالَ النَّبِيُّ: ﷺ «مَا أَدْرِي لَعَلَّهُ كَمَا قَالَ قَوْمٌ ﴿ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ ﴿٢٤﴾ ﴾ الأحقاف، الآيَةَ[2].

٣٢٠٦- عائیشە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەگەر هەورێکی بە ئاسمانەوە بدیایە کە گومانی باران بارینی لێ بکرایە دەهات و دەچوو و دەهاتە ماڵەوە و دەڕۆشتە دەرەوە، ڕەنگی ڕووخساری دەگۆڕا، ئینجا کە بارانەکە دەباری ئەو حاڵەتەی نەدەما، عائیشە ﷺ ئەوەی دەزانی (لە ڕووخساریدا و پرسیاری لێکرد)، پێغەمبەریش ﷺ فەمووی: ((چوزانم لەوانەیە وەك ئەوەبێ کە قەومێك وتیان: (جا کاتێك ئەو (سزایە) یان دی پەڵە هەورێکە بەرەو شێوەکانیان دێ (دڵخۆش بوون)، وتیان: ئەمە هەورێکە بارانی پێیە بۆمان، (هوود ﷺ وتی: نەخێر)، بەڵکو ئەو (سزایە) بەپەلە داواتان دەکرد بایەکی بەهێزە سزای سەختی پێیە).

٦- بابُ ذِكْرِ المَلَائِكَةِ

وَقَالَ أَنَسٌ قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَلَامٍ لِلنَّبِيِّ: ﷺ إِنَّ جِبْرِيلَ ﷺ عَدُوُّ اليَهُودِ مِنَ المَلَائِكَةِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿ لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ ﴿١٦٥﴾ ﴾ الصافات، الْمَلَائِكَةُ[3].

---

(١) لە غەزای خەندەق دا.

(٢) بڕوانە: ٤٨٢٩.

(٣) بڕوانە: ٣٣٢٩.

٦- باسی باسكردن فریشتەكان

- ئەنەس ﷺ دەڵێ: عەبدوڵڵای كوڕی سەلام ﷺ بە پێغەمبەری ﷺ وت: بەڕاستی لە ناو فریشتەكاندا جیبریل ﷺ دوژمنی جوولەكەیە.

- وە ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: مەبەست بە: ﴿لَنَحْنُ ٱلصَّآفُّونَ ﴿١٦٥﴾﴾ الصافات، فریشتەكانن.

٣٢٠٧- حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ. وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ وَهِشَامٌ قَالاَ: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «بَيْنَا أَنَا عِنْدَ البَيْتِ بَيْنَ النَّائِمِ وَالْيَقْظَانِ -وَذَكَرَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ- فَأُتِيتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُلِئَ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، فَشُقَّ مِنَ النَّحْرِ إِلَى مَرَاقِّ الْبَطْنِ، ثُمَّ غُسِلَ البَطْنُ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ مُلِئَ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، وَأُتِيتُ بِدَابَّةٍ أَبْيَضَ دُونَ البَغْلِ وَفَوْقَ الحِمَارِ الْبُرَاقُ، فَانْطَلَقْتُ مَعَ جِبْرِيلَ حَتَّى أَتَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: مَنْ مَعَكَ؟ قِيلَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَبًا بِهِ، وَلَنِعْمَ المَجِيءُ جَاءَ. فَأَتَيْتُ عَلَى آدَمَ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: مَرْحَبًا بِكَ مِنِ ابْنٍ وَنَبِيٍّ. فَأَتَيْنَا السَّمَاءَ الثَّانِيَةَ، قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: مَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ ﷺ. قِيلَ: أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَبًا بِهِ، وَلَنِعْمَ المَجِيءُ جَاءَ. فَأَتَيْتُ عَلَى عِيسَى وَيَحْيَى، فَقَالاَ: مَرْحَبًا بِكَ مِنْ أَخٍ وَنَبِيٍّ. فَأَتَيْنَا السَّمَاءَ الثَّالِثَةَ، قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قِيلَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: مَنْ مَعَكَ؟ قِيلَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَبًا بِهِ وَلَنِعْمَ المَجِيءُ جَاءَ. فَأَتَيْتُ يُوسُفَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، قَالَ: مَرْحَبًا بِكَ مِنْ أَخٍ وَنَبِيٍّ فَأَتَيْنَا السَّمَاءَ الرَّابِعَةَ، قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قِيلَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: مَنْ مَعَكَ؟ قِيلَ: مُحَمَّدٌ ﷺ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قِيلَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَبًا بِهِ، وَلَنِعْمَ المَجِيءُ جَاءَ. فَأَتَيْتُ عَلَى إِدْرِيسَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: مَرْحَبًا مِنْ أَخٍ وَنَبِيٍّ. فَأَتَيْنَا السَّمَاءَ الخَامِسَةَ، قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قِيلَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَبًا بِهِ، وَلَنِعْمَ المَجِيءُ جَاءَ. فَأَتَيْنَا عَلَى

هَارُونَ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ: مَرْحَبًا بِكَ مِنْ أَخٍ وَنَبِيٍّ. فَأَتَيْنَا عَلَى السَّمَاءِ السَّادِسَةِ، قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قِيلَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: مَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ ﷺ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ مَرْحَبًا بِهِ، وَلَنِعْمَ المَجِيءُ جَاءَ. فَأَتَيْتُ عَلَى مُوسَى، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ: مَرْحَبًا بِكَ مِنْ أَخٍ وَنَبِيٍّ. فَلَمَّا جَاوَزْتُ بَكَى. فَقِيلَ: مَا أَبْكَاكَ؟ قَالَ: يَا رَبِّ، هَذَا الغُلاَمُ الذِي بُعِثَ بَعْدِي يدخلُ الجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِهِ أَفْضَلُ مِمَّا يدخلُ مِنْ أُمَّتِي. فَأَتَيْنَا السَّمَاءَ السَّابِعَةَ، قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قِيلَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: مَنْ مَعَكَ؟ قِيلَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ مَرْحَبًا بِهِ، وَنِعْمَ المَجِيءُ جَاءَ. فَأَتَيْتُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ: مَرْحَبًا بِكَ مِنِ ابْنٍ وَنَبِيٍّ، فَرُفِعَ لِيَ البَيْتُ الْمَعْمُورُ، فَسَأَلْتُ جِبْرِيلَ، فَقَالَ: هَذَا البَيْتُ الْمَعْمُورُ يُصَلِّي فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ، إِذَا خَرَجُوا لَمْ يَعُودُوا إِلَيْهِ آخِرَ مَا عَلَيْهِمْ، وَرُفِعَتْ لِي سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى فَإِذَا نَبِقُهَا كَأَنَّهُ قِلاَلُ هَجَرٍ، وَوَرَقُهَا كَأَنَّهُ آذَانُ الفُيُولِ، فِي أَصْلِهَا أَرْبَعَةُ أَنْهَارٍ: نَهْرَانِ بَاطِنَانِ، وَنَهْرَانِ ظَاهِرَانِ، فَسَأَلْتُ جِبْرِيلَ، فَقَالَ: أَمَّا الْبَاطِنَانِ فَفِي الجَنَّةِ، وَأَمَّا الظَّاهِرَانِ النِّيلُ وَالْفُرَاتُ، ثُمَّ فُرِضَتْ عَلَيَّ خَمْسُونَ صَلاَةً، فَأَقْبَلْتُ حَتَّى جِئْتُ مُوسَى، فَقَالَ: مَا صَنَعْتَ؟ قُلْتُ: فُرِضَتْ عَلَيَّ خَمْسُونَ صَلاَةً. قَالَ: أَنَا أَعْلَمُ بِالنَّاسِ مِنْكَ، عَالَجْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَشَدَّ الْمُعَالَجَةِ، وَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ، فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَسَلْهُ. فَرَجَعْتُ فَسَأَلْتُهُ، فَجَعَلَهَا أَرْبَعِينَ، ثُمَّ مِثْلَهُ ثُمَّ ثَلاَثِينَ، ثُمَّ مِثْلَهُ فَجَعَلَ عِشْرِينَ، ثُمَّ مِثْلَهُ فَجَعَلَ عَشْرًا، فَأَتَيْتُ مُوسَى، فَقَالَ مِثْلَهُ، فَجَعَلَهَا خَمْسًا، فَأَتَيْتُ مُوسَى، فَقَالَ: مَا صَنَعْتَ؟ قُلْتُ: جَعَلَهَا خَمْسًا، فَقَالَ: مِثْلَهُ، قُلْتُ: سَلَّمْتُ بِخَيْرٍ، فَنُودِيَ: إِنِّي قَدْ أَمْضَيْتُ فَرِيضَتِي وَخَفَّفْتُ عَنْ عِبَادِي، وَأَجْزِي الحَسَنَةَ عَشْرًا». وَقَالَ هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الحَسَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «فِي البَيْتِ المَعْمُورِ»[١].

٣٢٠٧- ئەنەسی کوڕی مالیك لە مالیکی کوڕی صەعصەعەوە ﷺ دەگێڕێتەوە و دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((کاتێ من لای کەعبەدا لە نێوان خەوتن و بە

---

(١) بروانە: ٣٣٩٣، ٣٤٣٠، ٣٨٨٧.

خەبەربووندا بووم — وە فەرمووی لە نێوان ئەو دوو پیاوە دایە[١] - ئەنجا تەشتێکی ئاڵتوونم بۆ هێنرا کە پڕ کرابوو لە دانایی و ئیمان، جا لە قوڕگەوە تا بەر موسڵدانمی لەت کرد، پاشان ناو سکمیان بە ئاوی زەمزەم شۆری، پاشان پڕ کرا لە دانایی و باوەڕ، وە وڵاخێکی سپیان بۆ هێنام لە هێستر بچوکتربوو لە گوێدرێژ گەورەتر بوو ناوی بوراق بوو، (سواری بووم) لەگەڵ جیبریلدا ﷺ، ڕۆیشتین هەتا گەشتینە ئاسمانی دونیا، وترا: ئەمە کێیە؟

وتی: جیبریل، وترا: کێت لەگەڵە؟ وترا: موحەممەد، وترا: نێردراوە بە شوێندا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت و میوانێکی زور چاك هاتووە. جا ڕۆیشتمە لای ئادەم ﷺ و سەلامم لێکرد و فەرمووی: بەخێربێیت کوڕەکەم و پێغەمبەری باش، جا ڕۆیشتینە ئاسمانی دووەم وترا: ئەمە کێیە؟ وتی: جیبریل، وترا: کێت لەگەڵە؟ وتی: موحەممەد ﷺ وترا: نێردراوە بە شوێنیدا ؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت میوانێکی زۆر چاك هاتووە. جا ڕۆشتمە لای عیسا و یەحیا ﷺ هەردووکیان وتیان: بەخێربێیت ئەی برا و پێغەمبەری باش، ئەنجا ڕۆیشتینە ئاسمانی سێیەم وترا: ئەمە کێیە؟ وترا: جیبریل، وترا: کێت لەگەڵە ؟ وترا: موحەممەد، وترا: نێردراوە بە شوێنیدا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت و میوانێکی زۆر چاك هاتووە، جا ڕۆشتمە لای یوسف و سەلامم لێ کرد و وتی: مەرحەبات لێ بێ ئەی برا و پێغەمبەری باش، ئەنجا ڕۆشتینە ئاسمانی چوارەم، وترا: ئەمە کێیە؟ وترا: جیبریل، وترا: کێت لەگەڵە؟ وترا: موحەممەد ﷺ، وترا: نێرداروە بە شوێنیدا؟ وترا: بەڵێ، وترا: بەخێربێت ئای چەند میوانێکی باشە هاتووە، جا چوومە لای ئیدریس ﷺ و سەلامم لێ کرد وتی: مەرحەبات لێ بێ

(١) لە صەحیحی موسلیمدا ڕوونترە دەفەرمووی: (گوێم لێ بوو کەسێک دەیووت یەکێکە لەو سیانە لە نێوان دوو پیاوەکە دایە)، مەبەستی وتەی فریشتەکەیە کەوا دەڵێ: چونکە پێغەمبەر ﷺ لە نێوان حەمزە و جەعفەردا بووە.

ئەی برا و پێغەمبەری چاك، ئەنجا ڕۆیشتینە ئاسمانی پێنجەم وترا: ئەمە کێیە؟ وتی: جیبریل، وترا: کێت لەگەڵە؟ وترا: موحەممەد، وترا: نێردراوە بە شوێنیدا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێیت میوانێکی چاك هاتووە، ئەنجا ڕۆیشتینە لای هاڕوون سەلامم لێ کرد، ئەویش وتی: بەخێربێت ئەی برا و پێغەمبەری باش، ئەنجا ڕۆیشتینە ئاسمانی شەشەم وترا: ئەمە کێیە؟ وترا: جیبریل، وترا: کێت لەگەڵە؟، وترا: موحەممەد، وترا: نێردروە بە شوێنیدا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت ئای چ میوانێکی باش هاتووە، جا ڕۆیشتمە لای مووسا ﷺ و سەلامم لێ کرد وتی: بەخێربێیت ئەی برا و پێغەمبەری باش، کاتێ لێی تێپەڕیم گریا پێی وترا: بۆچی گریایت؟ وتی: ئەی پەروەردگار ئەم کوڕە گەنجە کە دوای من کراوەتە پێغەمبەر لە ئوممەتەکەی ئەو خەڵکی زیاتر لە ئوممەتی من دەچنە بەهەشتەوە، جا ڕۆیشتینە ئاسمانی حەوتەم وترا: ئەمە کێ \یە؟ وترا: جیبریل، وترا: کێت لەگەڵە؟ وترا: موحەممەد، وترا: نێردراوە بە دواییدا؟ بەخێربێت میوانێکی چاك هاتووە، جا ڕۆشتمە لای ئیبراهیم و سەلامم لێ کرد ئەویش وتی: بەخێربێیت ئەی کوڕەکەم و پێغەمبەری باش، ئەنجا (بیت المعمور)ـم نیشاندرا، و پرسیارم لە جیبریل کرد (ئەمە کوێیە؟) وتی: ئەوە (بیت المعمور)ـە هەموو ڕۆژێك حەفتا هەزار فریشە نوێژی تێدا ئەکات، کە هاتنە دەرەوە لێی جارێکی تر ناگەڕێنەوە بۆی، ئەوە کۆتا ئەرکی سەرشانیانە، هەروەها (سدرة المنتهی)ـم نیشان درا بەرەکەی بەقەدەر کوپەڵەی هەجەر بوو، گەڵاکانی وەك گوێچکە فیل وابوو، لەژێریەوە چوار ڕووبار هەبوو دوانیان شاراوە بوون، دوانیان بەدەرەوە بوون، پرسیارم لە جیبریل کرد (دەربارەیان) ئەویش فەرمووی: دوو ڕووبارە شاراوەکە لە بەهەشتدان، دووانە دیارەکەش ڕووباری نیل و فوراتن[1]،

---

(١) سەرنج: ڕەگە ئەم ناوە بۆ ڕووباری (نیل) و (فرات) لەو دوو ناوەی ئەو دوو ڕووبارەوە وەرگیرابن. نەک مەبەست ئەم دوو ڕووبارەی ئێستا بن.

پاشان پەنجا نوێژم لەسەر فەرز کرا و گەڕامەوە هەتا هاتمە لای مووسا ﷺ وتی: چیت کرد؟ وتم: پەنجا نوێژم لەسەر فەرز کرا وتی: من لە تۆ زیاتر خەڵك دەناسم، چونکە من هەڵسوکەوتم لەگەڵ بەنو ئیسرائیلدا کردووە، زۆر بەدەستیانەوە ناڕەحەت بووم، وە بێگومان گەلەکەی تۆ ناتوانن (ئەو نوێژانە بکەن)، بۆیە بگەڕێرەوە بۆ لای پەروەردگارت و داوای لێ بکە (بۆت کەم بکاتەوە)، منیش گەڕامەوە و داوام لێکرد ئەویش کردی بە چل نوێژ، پاشان هاوشێوەی ئەوی پێشووی کرد، پاشان (کردی بە) سی نوێژ، پاشان هاوشێوەی ئەوی پێشووی کرد، کردی بە بیست پاشان هاوشێوەی ئەوی پێشووی کرد، کردی بەدە نوێژ، ئەنجا هاتمەوە بۆ لای مووسا ﷺ هەمان قسەی کردەوە (منیش گەڕامەوە) ئەنجا خوا کردی بەپێنج نوێژ، جا هاتمەوە بۆ لای مووسا ﷺ وتی: چیت کرد؟ وتم کردی بە پێنج نوێژ، هەمان وتەی دووبارە کردەوە، وتم: لەسەر خێر ڕازی بووم پێی، جا بەدەنگێکی بەرز وترا: بێگومان من فەرزەکەی خۆم جێگیر کرد (کە پەنجایە)، بەڵام بۆ بەندەکانم ئاسان کرد، وە من پاداشتی چاکە یەك بە دە دەدەمەوە)).

وە هەممام دەڵێ: لە قەتادەوە دەگێڕێتەوە لە حەسنەوە لە ئەبو هوڕەیرەوە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ ((لە (بيت المعمور)ـدا))[1].

٣٢٠٨- حَدَّثَنَا الحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ، حَدَّثَنَا أَبُو الأَحْوَصِ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ الصَّادِقُ المَصْدُوقُ قَالَ: «إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَبْعَثُ

---

(١) مەبەستی بووخاری بەم گێڕانەوەیە هەممامە ئەوەیە بڵێت باسی (بيت المعمور) لە باسی میعراجدا نییە و دوو فەرموودەی جیاوازن، بەڵام ئەم ڕیوایەتەی هەممام صەحیح نییە.

اللهُ مَلَكًا، فَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ، وَيُقَالُ لَهُ: اكْتُبْ عَمَلَهُ، وَرِزْقَهُ، وَأَجَلَهُ، وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ. ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ، فَإِنَّ الرَّجُلَ مِنْكُمْ لَيَعْمَلُ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الجَنَّةِ إِلاَّ ذِرَاعٌ، فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ كِتَابُهُ، فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ، وَيَعْمَلُ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ إِلاَّ ذِرَاعٌ، فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الكِتَابُ، فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الجَنَّةِ»[١].

٣٢٠٨- عەبدوڵلا (ی کوڕی مەسعود) ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ کە ڕاستگۆی باوەڕپێکراوە بۆی گێڕاینەوە و فەرمووی: ((بێگومان هەر یەك لە ئێوە لە ماوەی چل ڕۆژدا لە سکی دایکیدا دروست دەکرێ و کۆدەکرێتەوە، پاشان بە ئەوەندەی تر (چل ڕۆژ) دەبێتە خوێنێکی بەستوو، پاشان بە ئەوەندەی تر دەبێتە پارچە گۆشتێك (بە ئەندازەی پاروویەك)، پاشان خوا فریشتەکی (تایبەت) دەنێرێت و فەرمانی پێدەکرێت بە (نووسینی) چوار وشە و پێی دەوترێت: کردە و ڕسق و ڕۆژی و تەمەنی و بەدبەختی یان بەختەوەری بینووسە، پاشان گیان دەکرێت بە بەریدا، جا بەڕاستی کەسی وایە هەیە لە ئێوە کار دەکات (بەکاری بەهەشتیانە)، هەتا لە نێوان ئەو بەهەشتدا گەزێك دەمێنێت، جا نووسراوەکەی [٢] پێشی دەکەوێت ئیتر کاری دۆزەخیان دەکات، وە (کەسی واشتان هەیە) کاروکردەوە دەکات هەتا لە نێوان ئەو دۆزەخ دا تەنها گەزێك دەمێنێت، جا نوسراوەکەی پێشی دەکەوێت و ئیتر کاری بەهەشتیانە دەکات)).

٣٢٠٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلاَمٍ، أَخْبَرَنَا مَخْلَدٌ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ قَالَ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ ﷺ: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.
وَتَابَعَهُ أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِذَا أَحَبَّ اللهُ العَبْدَ نَادَى جِبْرِيلَ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فُلاَنًا فَأَحْبِبْهُ. فَيُحِبُّهُ

(١) بڕوانە: ٣٣٣٢، ٦٥١٤، ٧٤٥٤.
(٢) کە فریشتەکە لە سکی دایکیدا بۆی نووسیوە.

جِبْرِيلُ، فَيُنَادِي جِبْرِيلُ فِي أَهْلِ السَّمَاءِ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فُلاَنًا فَأَحِبُّوهُ. فَيُحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ، ثُمَّ يُوضَعُ لَهُ القَبُولُ فِي الأَرْضِ»[١].

٣٢٠٩- ئەبو هورەیرە[٢] ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ئەگەر خوا بەندەیەکی خۆشویست جیبریل ﷺ بانگ دەکات (پێی دەڵێ:) بێگومان خوا فلان کەسی خۆش دەوێ تۆش خۆشت بوێ، ئیتر جیبریلیش ﷺ خۆشی دەوێ، ئەنجا جیبریل بە ناو خەڵکی ئاسماندا جاڕ دەدات، بەڕاستی خوا فلان کەسی خۆش دەوێ، کەواتە ئێوەش خۆشتان بوێ. ئەوسا خەڵکی ئاسمانیش خۆشیان دەوێ، پاشان لە (ناوی خەڵکی) سەر زەویدا قبوڵ و پەسەند دەکرێت (خۆشەویست دەبێت))).

٣٢١٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ الْمَلاَئِكَةَ تَنْزِلُ فِي العَنَانِ - وَهْوَ السَّحَابُ - فَتَذْكُرُ الأَمْرَ قُضِيَ فِي السَّمَاءِ، فَتَسْتَرِقُ الشَّيَاطِينُ السَّمْعَ، فَتَسْمَعُهُ فَتُوحِيهِ إِلَى الكُهَّانِ، فَيَكْذِبُونَ مَعَهَا مِائَةَ كَذْبَةٍ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ»[٣].

٣٢١٠- عائیشەی ﷺ خێزانی پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەوە کە لە پێغەمبەری خوای ﷺ بیست دەیفەرموو: ((بێگومان فریشتەکان لەناو (العَنَان)**دا- کە هەورە[٤] -**

---

(١) بروانە: ٦٠٤٠، ٧٤٨٥.

(٢) ئەم فەرموودە دوو ڕێگە و سەنەدی هەیە پێی گێڕدراوەتەوە لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ. ڕشتەی یەکەم پەیوەست و نەپچڕاوە، بەڵام ڕشتەی دووەمیان پەیوەست نییە و موعەلەقە، چونکە ئیمامی بوخاری لە ئەبو عاصیمی نەبیستووە، بەڵکو لە عەمری کوڕی عەلی بیستووە عەمر لە ئەبو عاصیمی بیستووە، بەڵام لە فەرموودەی (٦٠٤٠)دا ئیمامی بوخاری بەڕشتەیەکی پەیوەست هێناویەتی.

(٣) بروانە: ٣٢٨٨، ٥٧٦٢، ٦٢١٣، ٧٥٦١.

(٤) مەبەست بە هەور ئاسمانە ماناکە مەجازییە، وەک هەندێ جار مەبەست لە ئاسمان هەورە وەک ﴿ وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ ﴾ الفرقان. لەم ئایەتەدا مەبەست بە (السماء) هەورە نەک ئاسمان.

دێنە خوارەوە باسی بڕیار و فەرمانێك دەكەن كە لە ئاسمان بڕیار دراوە، جا شەیتانەكان بە دزییەوە گوێ هەڵدەخەن، جا گوێیان لە فەرمانێك دەبێت، ئەنجا دەیچرپێنێ بە گوێی گوڵەنانی و فاڵچیەكاندا، ئەوانیش لە لای خۆیانەوە لەگەڵ ئەو قسەیەدا سەد درۆی لەگەڵدا دەكەن)).

٣٢١١- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ وَالأَغَرِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الجُمُعَةِ كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ المَسْجِدِ المَلاَئِكَةُ، يَكْتُبُونَ الأَوَّلَ فَالأَوَّلَ، فَإِذَا جَلَسَ الإِمَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ وَجَاءُوا يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ»[1].

٣٢١١- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((كە ڕۆژی هەینی بوو لە بەردەم هەموو دەرگاكانی مزگەوت فریشە وەستاوون، یەك لەدوای یەك ناوی خەڵكەكە دەنووسن، جا كاتێ پێشنوێژ (وتار خوێن) دانیشت (لەسەر دوانگە)، پەڕەكانیان دەپێچنەوە و دێن گوێ لە وتارەكە دەگرن)).

٣٢١٢- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ المُسَيِّبِ قَالَ: مَرَّ عُمَرُ فِي المَسْجِدِ وَحَسَّانُ يُنْشِدُ، فَقَالَ: كُنْتُ أُنْشِدُ فِيهِ، وَفِيهِ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ، ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَى أَبِي هُرَيْرَةَ، فَقَالَ: أَنْشُدُكَ بِاللَّهِ، أَسَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «أَجِبْ عَنِّي، اللَّهُمَّ أَيِّدْهُ بِرُوحِ القُدُسِ؟». قَالَ: نَعَمْ[2].

٣١١٢- سەعیدی كوڕی موسەییەب دەڵێ: عومەر ﷺ بە مزگەوت دا تێپەڕی حەسسان شیعری دەخوێندەوە (عومەر ڕەخنەی لێگرت)، حەسسان وتی: من

(١) بروانە: ٩٢٩.
(٢) بروانە: ٤٥٣.

لێرەدا شیعرم دەخوێندەوە لە تۆ چاكتریش لێرەدا ئامادەبوو [١]، پاشان ئاوڕی دایەوە بەلای ئەبو هورەیرەدا وتی: سوێندت دەدەم بەخوا ئایا گوێت لە پێغەمبەری خوا ﷺ بووە دەیفەرموو: ((لە بری من وەڵامی (هەجوی بتپەرستان) بدەرەوە، خوایە پشگیری و پشتیوانی بكەیت بە جیبریل ﷺ)، ئەبو هورەیرەش وتی: بەڵێ بیستوومە.

٣٢١٣- حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَدِيٍّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ الْبَرَاءِ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِحَسَّانَ: «اهْجُهُمْ -أَوْ هَاجِهِمْ- وَجِبْرِيلُ مَعَكَ»[٢].

٣٢١٣- بەڕا ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی بەحەسسان: ((هێرش بكەرە سەریان (بتپەرستان بە شیعرەكانت) - یان وەڵامی هێرشیان بدەرەوە - جیبریلت لەگەڵ دایە و پشتیوانتە)).

٣٢١٤- وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، أَخْبَرَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ حُمَيْدَ بْنَ هِلَالٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى غُبَارٍ سَاطِعٍ فِي سِكَّةِ بَنِي غَنْمٍ. زَادَ مُوسَى: مَوْكِبَ جِبْرِيلَ.

٣٢١٤- ئەنەسی كوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: ئەو تەپ و تۆزەی بەرز بوو بووە لە كۆڵانی بەنی غەنم دەڵێی بە پێش چاومەوەیە وە سەیری دەكەم. مووسا (لە گێڕانەوەكەیدا) ئەمەی زیاد كردووە: دەستەڕەوەكەی[٣] جیبریل[٤] ﷺ.

---

(١) مەبەستی حەسسان پێغەمبەرە ﷺ كە لە مزگەوتدا بووە ئەو شیعری خوێندوەتەوە.

(٢) بڕوانە: ٤١٢٣، ٤١٢٤، ٦١٥٣.

(٣) دەستەڕەو: گەلە وشتر سوار یان ئەسپ و ماین بۆ خۆنواندن و جوانی.

(٤) واتە: ئەو تۆز و غوبارە هی وڵاخەكانی جیبریل و هاوڕێكانی بووە.

٣٢١٥- حَدَّثَنَا فَرْوَةُ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂، أَنَّ الحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ كَيْفَ يَأْتِيكَ الوَحْيُ؟ قَالَ: «كُلُّ ذَاكَ يَأْتِي المَلَكُ أَحْيَانًا فِي مِثْلِ صَلْصَلَةِ الجَرَسِ، فَيَفْصِمُ عَنِّي وَقَدْ وَعَيْتُ مَا قَالَ، وَهْوَ أَشَدُّهُ عَلَيَّ، وَيَتَمَثَّلُ لِي الْمَلَكُ أَحْيَانًا رَجُلاً، فَيُكَلِّمُنِي فَأَعِي مَا يَقُولُ»[1].

٣٢١٥- عائیشە ﵂ دەگێڕێتەوە: ((کە حاریسی کوڕی هیشام ﵁ پرسیاری لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد و وتی: چۆن نیگات بۆ دێت؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((بە هەموو ئەو جۆرانە (دێت) هەندێك جار فریشتەکە دێ وەك زرنگەی زەنگ وایە، جاکە لێم جیا دەبێتەوە[2]، هەرچی فەرمووە وەرم گرتووە و لەبەرم کردووە، کە ئەمە سەختترین جۆری نیگایە بەلامەوە، هەندێ جاریش فریشتەکە لە شێوەی پیاوێکدا خۆیم نیشان دەدات، ئینجا قسەم لەگەڵدا دەکات و ئەوەی دەیڵێ وەریدەگرم و لەبەری دەکەم)).

٣٢١٦- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ أَنْفَقَ زَوْجَيْنِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ دَعَتْهُ خَزَنَةُ الجَنَّةِ: أَيْ فُلُ[3]، هَلُمَّ». فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: ذَاكَ الذِي لاَ تَوَى عَلَيْهِ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَرْجُو أَنْ تَكُونَ مِنْهُمْ»[4].

٣٢١٦- ئەبو سەلەمە لە ئەبو هورەیرە ﵁ دەگێڕێتەوە دەڵێ: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((هەر کەسێك دووان (لە هەرماڵێ) ببەخشێت لە ڕێی خوادا، هەموو گەنجینەدارەکانی بەهەشت بانگی دەکەن: ئەی فلانەکەس وەرە))، ئەبو بەکریش وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ئەوە ئەو کەسەیە هیچ مەترسییەکی[5] لەسەر نییە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((من ئومێد ئەکەم تۆ لەو کەسانە بیت)).

(١) بڕوانە: ٢.

(٢) فریشتەی نیگا، یان نیگاکە.

(٣) (فُلُ) کورتکراوەی (فُلانُ) وە بەزمانی عەرەبی پێی دەڵێن: (الترخیم).

(٤) بڕوانە: ١٨٩٧.

(٥) قەیناکات و زیانی نییە لە دەرگایەکەوە بڕواتە ژوورەوە لە دەرگایەکی تریانەوە نەڕوات.

٣٢١٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا: «يَا عَائِشَةُ، هَذَا جِبْرِيلُ يَقْرَأُ عَلَيْكِ السَّلاَمَ». فَقَالَتْ: وَعَلَيْهِ السَّلاَمُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. تَرَى مَا لاَ أَرَى. تُرِيدُ النَّبِيَّ ﷺ[١].

٣٢١٧- ئەبو سەلەمە دەڵێ: عائیشە ﵂ دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی پێی: ((ئەی عائیشە ئەوە جیبریلە ﵇ سەلامت لێ دەكات))، عائیشەش وتی: سەلام و بەزەیی و بەرەكاتی خوای لەسەر بێ، تۆ شتانێك دەبینی من نایبینم. مەبەستی پێغەمبەرە ﷺ (بەو وتەیە كۆتایی).

٣٢١٨- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ ذَرٍّ ح. قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ عُمَرَ بْنِ ذَرٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِجِبْرِيلَ: «أَلاَ تَزُورُنَا أَكْثَرَ مِمَّا تَزُورُنَا؟» قَالَ: فَنَزَلَتْ: ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُۥ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا ﴿٦٤﴾﴾ مريم. الآيَةَ[٢].

٣٢١٨- ئیبنو عەبباس ﵄ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ بە جیبریلی ﵇ فەرموو: ((بۆچی زیاتر لەو ئەندازەی سەردانمان دەكەیت سەردانمان ناكەیت؟)) دەڵێ: بەو هۆیەوە ئەم ئایەتە دابەزی: (ئێمە (فریشتەكان) لە ئاسمانەوە دانابەزین بەفەرمانی پەروەردگارت نەبێ، تەنها بۆ خوایە (و خوا دەزانێ) هەموو كاروباری داهاتوو ڕابوردوو و ئێستامان، وە پەروەردگارت (كردەوەی بەندەكانی) لە بیر نەكردووە).

(١) بڕوانە: ٣٧٦٨، ٦٢٠١، ٦٢٤٩، ٦٢٥٣.

(٢) بڕوانە: ٤٧٣١، ٧٤٥٥.

٣٢١٩- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «أَقْرَأَنِي جِبْرِيلُ عَلَى حَرْفٍ، فَلَمْ أَزَلْ أَسْتَزِيدُهُ حَتَّى انْتَهَى إِلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ»[1].

٣٢١٩- ئیبنو عەبباس ﵄ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((جیبریل ﵇ لەسەر یەك شێوە قورئانی پێ دەخوێندم، بۆیە بەردەوام داوام دەکرد شیوەکانم بۆ زیاد کات هەتا بە حەوت شێوە کۆتایی هات)).

٣٢٢٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ، وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جِبْرِيلُ، وَكَانَ جِبْرِيلُ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ، فَيُدَارِسُهُ الْقُرْآنَ، فَلَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ يَلْقَاهُ جِبْرِيلُ أَجْوَدُ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ. وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ بِهَذَا الإِسْنَادِ نَحْوَهُ. وَرَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ وَفَاطِمَةُ ﵄، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يُعَارِضُهُ الْقُرْآنَ[2].

٣٢٢٠- ئیبنو عەبباس ﵄ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ هەمیشە بەخشندەترین کەس بوو، وە لە مانگی ڕەمەزاندا کاتێ جیبریل ﵇ پێی دەگەیشت لە هەموو کات زیاتر بەخشندە بوو. وە جیبریل ﵇ هەموو شەوێك لە ڕەمەزاندا پێی دەگەشت و قورئانی پێ دەور دەکردەوە، جا پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێ جیبریل پێی دەگەیشت لە بای هەڵکرد و بەهێز و بەخشندەتر بوو بەخێر و خێرات.
لە عەبدوڵلاوە گێردراوەتەوە دەڵێ: مەعمەر بە هاوشێوەی ڕێگە و گێڕانەوەکەی پێشوو بۆی گێڕاینەوە.

(١) بروانە: ٤٩٩١.
(٢) بروانە: ٦.

- وە ئەبو هورەیرە و فاتیمە ﷺ گێڕاویانەتەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ کە جیبریل ﷺ قورئانی بۆ دەخوێندەوە.

٣٢٢١- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ العَزِيزِ أَخَّرَ العَصْرَ شَيْئًا، فَقَالَ لَهُ عُرْوَةُ: أَمَا إِنَّ جِبْرِيلَ قَدْ نَزَلَ فَصَلَّى أَمَامَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. فَقَالَ عُمَرُ: اعْلَمْ مَا تَقُولُ يَا عُرْوَةُ. قَالَ: سَمِعْتُ بَشِيرَ بْنَ أَبِي مَسْعُودٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا مَسْعُودٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «نَزَلَ جِبْرِيلُ فَأَمَّنِي، فَصَلَّيْتُ مَعَهُ، ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ، ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ، ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ، ثُمَّ صَلَّيْتُ مَعَهُ». يَحْسُبُ بِأَصَابِعِهِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ[1].

٣٢٢١- ئیبنو شیهاب دەگێڕێتەوە کەعومەری کوڕی عەبدولعەزیز کەمێك نوێژی عەسری دواخست، عورِوەش پێی وت: بەڵام جیبریل ﷺ دابەزی لە پێش چاوی پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی کرد، عومەریش وتی: ئەی عوروە بزانە چی دەڵێیت، عوروەش وتی: لە بەشیری کوڕی ئەبو مەسعوودم بیست دەیوت لە ئەبو مەسعودم بیستووە دەیوت: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیستووە دەیفەرموو: ((جیبریل دابەزی و پێشنوێژی بۆ کردم، منیش لەگەڵیدا نوێژم کرد، پاشان نوێژم لەگەڵیدا کرد، پاشان نوێژم لەگەڵیدا کرد، پاشان نوێژم لەگەڵیدا کرد، پاشان نوێژم لەگەڵیدا کرد، بە پەنجەکانی پێنج نوێژی ژمارد (کە لەگەڵ جیبریلدا پێکەوە کردوویەتی).

٣٢٢٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «قَالَ لِي جِبْرِيلُ: مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِكَ لاَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الجَنَّةَ، أَوْ لَمْ يَدْخُلِ النَّارَ، قَالَ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟! قَالَ: "وَإِنْ"»[2].

---

(١) بڕوانە: ٥٢١.

(٢) بڕوانە: ١٢٣٧.

٣٢٢٢- زەیدی كوڕی وەهب وتی: ئەبو زەڕ ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((جیبریل ﷺ فەرمووی پێم: هەر كەسێك لە ئوممەتەكەت بمرێت و هاوبەش بۆ خوا دانەنێت دەچێتە بەهەشتەوە، یان ناچێتە ئاگری دۆزەخەوە))، ئەبو زەڕ وتی: ئەگەر زیناش بكات، ئەگەر دزیش بكات؟! فەرمووی: ((ئەگەر)) (زینا و دزیش بكات).

٣٢٢٣- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «الْمَلاَئِكَةُ يَتَعَاقَبُونَ، مَلاَئِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلاَئِكَةٌ بِالنَّهَارِ، وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلاَةِ الفَجْرِ وَالْعَصْرِ، ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ، فَيَسْأَلُهُمْ وَهْوَ أَعْلَمُ، فَيَقُولُ: كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي ؟ فَيَقُولُونَ: تَرَكْنَاهُمْ يُصَلُّونَ، وَأَتَيْنَاهُمْ يُصَلُّونَ»[1].

٣٢٢٣- ئەعرەج لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((فریشتەكان بەشوێن یەكتریدا دێن (لەگەڵتانن دەبن)، چەند فریشتەیەك بەشەو چەند فریشتەیەك بەڕۆژ، وە لە نوێژی بەیانی و نوێژی عەسردا بەیەك دەكەن، پاشان ئەوانەی لەگەڵتان بوون بەرز دەبنەوە بۆ خزمەتی خوای گەورە، ئەویش پرسیاریان لێدەكات (دەربارەی بەندەكان) كە خۆی شارەزاترە لەوان: چۆن بەندەكانی منتان بەجی هێشت؟ فریشتەكانیش دەڵێن: كە بەجێمان هێشتن نوێژیان دەكرد، كاتێكیش ڕۆیشتین بۆ لایان نوێژیان دەكرد)).

(١) بڕوانە: ٥٥٥.

٧- بابٌ[١]: إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ: آمِينَ. وَالْمَلاَئِكَةُ فِي السَّمَاءِ، فَوَافَقَتْ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنْبِهِ

٣٢٢٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا مَخْلَدٌ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ، أَنَّ نَافِعًا حَدَّثَهُ، أَنَّ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَهُ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: حَشَوْتُ لِلنَّبِيِّ ﷺ وِسَادَةً فِيهَا تَمَاثِيلُ كَأَنَّهَا نُمْرُقَةٌ، فَجَاءَ فَقَامَ بَيْنَ البَابَيْنِ وَجَعَلَ يَتَغَيَّرُ وَجْهُهُ، فَقُلْتُ مَا لَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: «مَا بَالُ هَذِهِ الْوِسَادَةِ؟». قَالَتْ: وِسَادَةٌ جَعَلْتُهَا لَكَ لِتَضْطَجِعَ عَلَيْهَا. قَالَ: «أَمَا عَلِمْتِ أَنَّ المَلاَئِكَةَ لاَ تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ، وَأَنَّ مَنْ صَنَعَ الصُّورَةَ يُعَذَّبُ يَوْمَ القِيَامَةِ يَقُولُ: أَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ»[٢].

٧- باسێک: ئەگەر کەسێکتان بڵێ: ((ئامین)) و فریشتەکانیش لە ئاسمان بڵێن: ((ئامین))، جا ئەو دووانە پێکەوە بن لە گوناهەکانی ڕابووردوی دەبەخشرێت

٣٢٢٤- قاسیم کوڕی موحەممەد لە عائیشەوە ﵂ دەگێڕێتەوە دەڵێ: ناو پشتیەکەم پڕ کرد (لە لۆکە یان پەلی دار خورما) بۆ پێغەمبەر ﷺ، کە وێنەی تیابوو وەك قاڵیچە وابوو، ئەنجا پێغەمبەر ﷺ هات و لە نێوان دوو دەرگاکەدا وەستا و ڕەنگی دەموچاوی گۆڕا، منیش وتم: ئەی پێغەمبەری خوا چیمان کردووە؟ فەرمووی: ((ئەم پشتییە چییە؟)) عائیشە وتی: پشتیەکە کردوومە بۆتۆ تا لەسەری ڕاکشێیت و بخەوی، فەرمووی: ((ئەی نەتزانیوە کە بێگومان

---

(١) ئیبنو حەجەر دەڵێ: لە زۆربەی ڕیوایەت و نوسخەکانی صەحیحی بوخاریدا وشەی (بابٌ). هەیە، کەوابێ ئەم سەرەباسە هیچ فەرموودەیەکی نییە چونکە فەرمودەکانی دواتر هیچ پەیوەندیان بەم سەرەباسەوە نییە، بۆیە ئەمە نەگونجاوە و نارێکە. بەڵام لە ڕیوایەتی ئەبی زەڕدا وشەی (بابٌ) نییە، کەواتە: نارێکییەکە کەمتر و ئاسانتر بوو، ئەگەر بیوتایە و هەر بەو ڕستەی پێشوو ئەم فەرمودەش هاتوە، هیچ نارێکییەك نەدەما. فتح الباري: ٣٨٦/٨.

(٢) بڕوانە: ٢١٠٥.

فریشته ناچنه ماڵێکەوه کە وێنەی تیابێت، وه بەڕاستی هەر کەسێك ئەم وێنانه دروست کات لە ڕۆژی دوایی دا سزا دەدرێت و پێی دەوترێ دەی: ئەوەی دروستان کردووه زیندووی بکەنەوه)).

٣٢٢٥- حَدَّثَنَا ابْنُ مُقَاتِلٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ ﷺ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا طَلْحَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلاَ صُورَةُ تَمَاثِيلَ»[1].

٣٢٢٥- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: لە ئەبو تەڵحەم ﷺ بیست دەیوت: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((فریشته ناچێته ماڵێکەوه کە سەگی تێدابێ، یان وێنەی پەیکەری تێدا بێت)).

٣٢٢٦- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنَا عَمْرٌو، أَنَّ بُكَيْرَ بْنَ الأَشَجِّ حَدَّثَهُ، أَنَّ بُسْرَ بْنَ سَعِيدٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ خَالِدٍ الجُهَنِيَّ ﷺ حَدَّثَهُ، وَمَعَ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عُبَيْدُ اللَّهِ الخَوْلاَنِي الذِي كَانَ فِي حَجْرِ مَيْمُونَةَ ﷺ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ حَدَّثَهُمَا زَيْدُ بْنُ خَالِدٍ أَنَّ أَبَا طَلْحَةَ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ». قَالَ بُسْرٌ: فَمَرِضَ زَيْدُ بْنُ خَالِدٍ، فَعُدْنَاهُ فَإِذَا نَحْنُ فِي بَيْتِهِ بِسِتْرٍ فِيهِ تَصَاوِيرُ، فَقُلْتُ لِعُبَيْدِ اللَّهِ الخَوْلاَنِيِّ: أَلَمْ يُحَدِّثْنَا فِي التَّصَاوِيرِ؟ فَقَالَ: إِنَّهُ قَالَ: «إِلاَّ رَقْمٌ فِي ثَوْبٍ». أَلاَ سَمِعْتَهُ؟ قُلْتُ: لاَ. قَالَ: بَلَى، قَدْ ذَكَرَهُ[2].

٣٢٢٦- بوسری کوڕی سەعید دەگێڕێتەوه، کە زەیدی کوڕی خالیدی جوهەنی بۆی گێڕایەوه، وه لەگەڵ بوسری کوڕی سەعیددا عەبدوڵڵای خەولانی کە لە لای مەیمونەی ﷺ خێزانی پێغەمبەر ﷺ بوو، زەیدی کوڕ خالید بۆ هەردووکیانی گێڕایەوه کە ئەبو تەڵحە بۆی گێڕایەوه کە پێغەمبەر ﷺ فەموویەتی: ((فریشته

(١) بڕوانه: ٣٢٢٦، ٣٣٢٢، ٤٠٠٢، ٥٩٤٩، ٥٩٥٨.

(٢) بڕوانه: ٣٢٢٥.

ناڕواتە ماڵێکەوە وێنەی تیا بێت))، بوسر دەڵێ: ئەنجا زەید کوڕی خالید نەخۆش کەوت، ئێمەش ڕۆشتین بۆسەردانی جا لە ماڵ بوسرادا بووین چەند وێنەیەکی تیابوو، بە عوبەیدوڵڵای خەولانیم وت: ئایا زەید فەرموودەی بۆ نەگێڕاینەوە دەربارەی (حەرامی) وێنە؟ عوبەیدوڵڵاش وتی: بێگومان ئەو وتی: ((جگە لەنەخش و نیگار بەپۆشاکەوە بێت))، ئەی ئەوەت لی نەبیست؟ وتم: نەخێر، وتی: بەڵێ بەدڵنیاییەوە ئەوەشی وت و باسکرد.

٣٢٢٧- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُو، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: وَعَدَ النَّبِيَّ ﷺ جِبْرِيلُ فَقَالَ: إِنَّا لاَ نَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ وَلاَ كَلْبٌ[1].

٣٢٢٧- سالیم لە باوکیە دەگێڕێتەوە، دەڵێ: جیبریل ﷺ بەڵێنی دا بەپێغەمبەر ﷺ (کە دابەزێت، بەڵام دانەبەزی پێغەمبەر ﷺ پرسیاری لێکرد)، جیبریل فەرمووی: ((بێگومان ئێمە ناڕۆینە ماڵێکەوە وێنە و سەگی تێدا بێت)).

٣٢٢٨- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ سُمَيٍّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «إِذَا قَالَ الإِمَامُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فَقُولُوا اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ المَلاَئِكَةِ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»[2].

٣٢٢٨- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((کاتی پێشنوێژ وتی: (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) ئێوەش بڵێن: (اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ)، چونکە بەڕاستی هەر کەس وتەکەی پێکەوە بێت لەگەڵ وتەی فریشتەکاندا لە گوناهەکانی ڕابوردووی دەبەخشرێت)).

---

(١) بڕوانە: ٥٩٦٠.

(٢) بڕوانە: ٧٩٦.

٣٢٢٩- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ هِلاَلِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ أَحَدَكُمْ فِي صَلاَةٍ مَا دَامَتِ الصَّلاَةُ تَحْبِسُهُ، وَالْمَلاَئِكَةُ تَقُولُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ. مَا لَمْ يَقُمْ مِنْ صَلاَتِهِ أَوْ يُحْدِثْ»[1].

٣٢٢٩- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە فەرموویەتی: ((بەڕاستی کەسێك لە ئێوە لە نوێژدایە ئەوەندەی نوێژەکە هێشتبێتیەوە، وە فریشتەکانیش دەڵێن: خوایە لێی خۆشبە و بەزەیت پێدا بێتەوە، هەتا لە (جێگەی) نوێژەکە هەڵنەسێت، یان دەستنوێژی نەشکێت)).

٣٢٣٠- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ عَلَى الْمِنْبَرِ: ﴿ وَنَادَوْا۟ يَـٰمَـٰلِكُ ﴿٧٧﴾ ﴾ الزخرف. قَالَ سُفْيَانُ فِي قِرَاءَةِ عَبْدِ اللَّهِ ﴿ وَنَادَوْا يَا مَالِ ﴾[2].

٣٢٣٠- صەفوانی کوڕی یەعلا لە باوکیەوە ﷺ دەگێڕێتەوە و دەڵێ: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست لەسەر دوانگە ﴿ وَنَادَوْا۟ يَـٰمَـٰلِكُ ﴿٧٧﴾ ﴾ الزخرف. دەخوێند. سوفیان دەڵێ: لە خوێندنەوەی عەبدوڵلادا: بە ﴿ وَنَادَوْا يَا مَالِ ﴾ (دەخوێنرێتەوە).

٣٢٣١- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ، أَنَّ عَائِشَةَ ﷺ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ حَدَّثَتْهُ أَنَّهَا قَالَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ: هَلْ أَتَى عَلَيْكَ يَوْمٌ كَانَ أَشَدَّ مِنْ يَوْمِ أُحُدٍ قَالَ: «لَقَدْ لَقِيتُ مِنْ قَوْمِكِ مَا لَقِيتُ، وَكَانَ أَشَدُّ مَا لَقِيتُ مِنْهُمْ يَوْمَ العَقَبَةِ، إِذْ عَرَضْتُ نَفْسِي عَلَى ابْنِ عَبْدِ يَالِيلَ بْنِ عَبْدِ كُلاَلٍ، فَلَمْ يُجِبْنِي إِلَى مَا أَرَدْتُ، فَانْطَلَقْتُ وَأَنَا مَهْمُومٌ عَلَى وَجْهِي، فَلَمْ أَسْتَفِقْ إِلاَّ وَأَنَا بِقَرْنِ الثَّعَالِبِ،

---

(١) بروانە: ١٧٦.

(٢) بروانە: ٣٣٦٦، ٤٨١٩.

فَرَفَعْتُ رَأْسِي، فَإِذَا أَنَا بِسَحَابَةٍ قَدْ أَظَلَّتْنِي، فَنَظَرْتُ فَإِذَا فِيهَا جِبْرِيلُ، فَنَادَانِي فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ قَدْ سَمِعَ قَوْلَ قَوْمِكَ لَكَ وَمَا رَدُّوا عَلَيْكَ، وَقَدْ بَعَثَ إِلَيْكَ مَلَكَ الْجِبَالِ لِتَأْمُرَهُ بِمَا شِئْتَ فِيهِمْ، فَنَادَانِي مَلَكُ الجِبَالِ، فَسَلَّمَ عَلَيَّ ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ، فَقَالَ ذَلِكَ، فِيمَا شِئْتَ، إِنْ شِئْتَ أَنْ أُطْبِقَ عَلَيْهِمِ الأَخْشَبَيْنِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: بَلْ أَرْجُو أَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ مِنْ أَصْلاَبِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ وَحْدَهُ لاَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا»(١).

٣٢٣١- عوروە دەگێڕێتەوە كە عائيشەی ﷺ خێزانی پێغەمبەر ﷺ بۆی گێڕایەوە كە بە پێغەمبەری ﷺ وت: ئايا ڕۆژی خراپتر لە ئووحودت بەسەردا هاتووە؟ فەرمووی: ((بەڕاستی ئەوەی ئازار بوو لە خێڵەكەت تووشم بوو، خراپترين شتێك كە تووشم بوو لێيان ڕۆژی عەقەبە بوو، كە (پەيامەكەی) خۆم باسكرد بۆ كوڕی عەبد يان ليلەی كوڕی كولال، بەڵام بە بەدەممەوە نەهات بۆ ئەوەی كە ويستم، ئيتر بەخەم و خەفەتەوە دەرچووم ڕێگەم گرتەبەر، جا كە بە ئاگا هاتمەوە ئەوەتام لە قەرن و سەعاليبدا، ئەنجا سەرم بەرز كردەوە، دەبينم پەڵە هەورێك سێبەری بۆ كردووەم، لێی ورد بوومەوە دەبينم جيبريلی تێدايە بانگی كردم و فەرمووی: بێگومان خوای گەورە گوێی لەو وتانە بووكە گەلەكەت پێيان وتی، وە ئەو وڵامەی دايتيانەوە، بێگومان خوای فريشتەی كێوەكانی بۆ ناردويت تا هەر فەرمانێك دەتەوێ پێی بكەيت لە بارەيانەوە، ئەنجا فريشتەی كێوەكان بانگی كردم و سەلامی لێ كردم، پاشان فەرمووی: ئەی موحەممەد ئەوە منم چيت دەوێ فەرمانم پێ بكە، ئەگەر دەتەوێ ئەو دوو شاخەيان بەسەردا دەهێنمەوە، پێغەمبەريش ﷺ فەرمووی: ((بەڵكو ئومێد دەكەم كە خوای گەورە لە پشتی ئەمانە نەوەيەك بخاتەوە بەتەنها خوای گەورە بپەرستێت هيچ شتێك نەكاتە هاوبەشی)).

---

(١) بڕوانە: ٧٣٨٩.

٣٢٣٢- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الشَّيْبَانِيُّ قَالَ: سَأَلْتُ زِرَّ بْنَ حُبَيْشٍ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ۝٩ فَأَوْحَىٰٓ إِلَىٰ عَبْدِهِۦ مَآ أَوْحَىٰ ۝١٠ ﴾ النجم. قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ أَنَّهُ رَأَى جِبْرِيلَ لَهُ سِتُّمِائَةِ جَنَاحٍ[١].

٣٢٣٢- ئەبو ئیسحاقی شەیبانی دەڵێ: پرسیارم لە زیڕی کوڕی حوبەیش کرد دەربارەی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (جا بەئەندازەی دوو کەوان یان کەمتر (ی ماوە بوو لەگەڵ موحەممەد ﷺ دا، ئینجا (خوا) سروشتی کرد بۆ بەندەی خۆی ئەوەی کە بۆی کرد)، زیڕ وتی: ئیبنو مەسعوود ﷺ بۆی گێڕاینەوە کە پێغەمبەر ﷺ جیبریلی ﷺ بینی شەش سەد باڵی هەبوو.

٣٢٣٣- حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ: ﴿ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ ۝١٨ ﴾ النجم. قَالَ: رَأَى رَفْرَفًا أَخْضَرَ سَدَّ أُفُقَ السَّمَاءِ[٢].

٣٢٣٣- عەلقەمە لە عەبدوڵلاوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەربارەی ئەم ئایەتە: (سوێند بەخوا بەڕاستی گەورەترین بەڵگە و نیشانەی پەروەردگاری بینی)، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ پۆشاکێکی سەوزی بینی کە ئاسۆی ئاسمانی گرتبۆوە[٣].

٣٢٣٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الأَنْصَارِيُّ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، أَنْبَأَنَا القَاسِمُ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ قَالَتْ: مَنْ زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَأَى رَبَّهُ فَقَدْ أَعْظَمَ، وَلَكِنْ قَدْ رَأَى جِبْرِيلَ فِي صُورَتِهِ، وَخَلْقِهِ سَادٌّ مَا بَيْنَ الأُفُقِ[٤].

---

(١) بڕوانە: ٤٨٥٦، ٤٨٥٧.

(٢) بڕوانە: ٤٨٥٨.

(٣) مەبەستی لەم پۆشاکە جیبریلی لە ناودا بووە، ئەوەندە گەورە بووە هەموو ئاسۆی ئاسمانی داگیر کردبوو (فتح الباری: ٧٨٦/١٠) (رَفرف) بە مانای قوماشی ئاوریشم هاتووە لە زمانی عەرەبیدا.

(٤) بڕوانە: ٣٢٣٥، ٤٦١٢، ٤٨٥٥، ٧٣٨٠، ٧٥٣١.

٣٢٣٤- عائیشه ﷺ دەڵێ: هەرکەس بڵێ: موحەممەد ﷺ پەروەردگاری بینیوە ئەوە بەڕاستی گەورەترین (بوهتانی کردووە)، بەڵکو جیبریلی ﷺ لەسەر شێوەی خۆی بینیوە، کە لەسەری دروست کراوە نێوانی ئاسۆی (ئاسمانی) پڕ کردبوو.

٣٢٣٥- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنِ ابْنِ الأَشْوَعِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ ﷺ فَأَيْنَ قَوْلُهُ: ﴿ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾ ﴾ النجم. قَالَتْ: ذَاكَ جِبْرِيلُ كَانَ يَأْتِيهِ فِي صُورَةِ الرَّجُلِ، وَإِنَّهُ أَتَاهُ هَذِهِ الْمَرَّةَ فِي صُورَتِهِ الَّتِي هِيَ صُورَتُهُ، فَسَدَّ الأُفُقَ[1].

٣٢٣٥- مەسروق دەڵێ: بە عائیشەم ﷺ وت: ئەم فەرمایشتەی خوا: (پاشان نزیك بوویەوە (لە موحەممەد ﷺ ئینجا هاتە خوارەوە جا بە ئەندازەی دووکەوان یان کەمتر (ی ماوە مابوو لەگەڵ موحەممەد ﷺ دا)، عائیشە ﷺ وتی: ئەوە جیبریل بوو کە لە شێوەی پیاوێکدا دەهات بۆ لای، بەڵام ئەمجارە لەسەر شێوەکەی خۆی کە شێوەی خۆی وایە هات بۆ لای، جا هەموو ئاسۆی گرتبۆوە (ئەوەندە گەورە بوو).

٣٢٣٦- حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ، عَنْ سَمُرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ رَجُلَيْنِ أَتَيَانِي قَالاَ: الذِي يُوقِدُ النَّارَ مَالِكٌ خَازِنُ النَّارِ، وَأَنَا جِبْرِيلُ، وَهَذَا مِيكَائِيلُ»[2].

٣٢٣٦- سەمورە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەمشەو لە خەومدا دوو پیاوم بینی هاتن بۆ لام وتیان: ئەوەی ئاگرەکەی هەڵدەگیرساند مالیك بوو کەسەروکاری دۆزەخە، منیش جیبریلم و ئەوەش میکائیلە)).

---

(١) بڕوانە: ٣٢٣٤.

(٢) بڕوانە: ٨٤٥.

٣٢٣٧- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ، فَبَاتَ غَضْبَانَ عَلَيْهَا، لَعَنَتْهَا الْمَلاَئِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ». تَابَعَهُ شُعْبَةُ وَأَبُو حَمْزَةَ وَابْنُ دَاوُدَ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الأَعْمَشِ[١].

٣٢٣٧- ئەبو هورەیرە ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر پیاو داوای سەرجێی لە هاوسەرەکەی بکات و ژنەکەش بە گوێی نەکات، مێردەکە شەوی بردە سەر بە تووڕەیی لێی، فریشتەکان تا ڕۆژ دەبێتەوە نەفرینی لێ دەکەن))، هەر یەك لە ئەبو حەمزە و ئیبنو داود و ئەبو موعاویە گێڕاویانەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەکەی ئەبو عەوانەیان کردووە.

٣٢٣٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَلَمَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: "ثُمَّ فَتَرَ عَنِّي الوَحْيُ فَتْرَةً، فَبَيْنَا أَنَا أَمْشِي سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ، فَرَفَعْتُ بَصَرِي قِبَلَ السَّمَاءِ فَإِذَا المَلَكُ الذِي جَاءَنِي بِحِرَاءٍ قَاعِدٌ عَلَى كُرْسِيٍّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ، فَجُئِثْتُ مِنْهُ حَتَّى هَوَيْتُ إِلَى الأَرْضِ، فَجِئْتُ أَهْلِي فَقُلْتُ زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي". فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمُدَّثِّرُ ۝١ قُمْ فَأَنذِرْ ۝٢ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۝٣ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝٤ وَٱلرُّجْزَ فَٱهْجُرْ ۝٥ ﴾ المدثر. قَالَ أَبُو سَلَمَةَ وَالرِّجْزُ الأَوْثَانُ[٢].

٣٢٣٨- ئەبو سەلەمە دەڵێ: جابیری کوڕی عەبدوڵلا ﷺ بۆی گێڕامەوە کە لە پێغەمبەری ﷺ بیست دەیفەرموو: ((پاشان ماوەیەك نیگام بۆ نەهات و دواکەوت، جا لە کاتێکدا بەڕێگادا دەڕۆیشتم گوێم لە دەنگێك بوو لە ئاسمانەوە،

(١) بڕوانە: ٥١٩٣، ٥١٩٤.
(٢) بڕوانە: ٤.

منيش سەرم بەرز كردەوە ڕوو بە ئاسمان يەكسەر ئەو فريشتەيەم بينى كە لە ئەشكەوتى حيرا هات بۆ لام، لەسەر كورسيەك لە نێوان ئاسمان و زەويدا دانيشتووە، منيش زۆر لێى ترسام هەتا (لەترسا) كەوتمە سەر زەوى، پاشان گەڕامەوە بۆ ماڵەوە وتم: دامپۆشن دامپۆشن، بەهۆيەوە خواى بەرز و بڵند ئەم ئايەتەى دابەزاند: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَٱلرُّجْزَ فَٱهْجُرْ ﴿٥﴾ ﴾[1] المدثر، ئەبو سەلەمە وتى: (الرِّجْز) واتە: بت و پەرستراوەكان.

٣٢٣٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ. وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي العَالِيَةِ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَمِّ نَبِيِّكُمْ يَعْنِي: ابْنَ عَبَّاسٍ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «رَأَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي مُوسَى رَجُلاً آدَمَ طُوَالاً جَعْدًا، كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوءَةَ، وَرَأَيْتُ عِيسَى رَجُلاً مَرْبُوعًا مَرْبُوعَ الخَلْقِ إِلَى الحُمْرَةِ وَالْبَيَاضِ، سَبْطَ الرَّأْسِ، وَرَأَيْتُ مَالِكًا خَازِنَ النَّارِ». وَالدَّجَّالَ فِي آيَاتٍ أَرَاهُنَّ اللهُ إِيَّاهُ، ﴿ فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآئِهِۦ ﴿٢٣﴾ ﴾ السجدة[2]. قَالَ أَنَسٌ وَأَبُو بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «تَحْرُسُ المَلَائِكَةُ المَدِينَةَ مِنَ الدَّجَّالِ».

٣٢٣٩- ئيبنو عەبباس ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە كە فەرموويەتى: ((لەو شەوەدا كە شەوڕەويم پێكرا مووسام ﷺ بينى پياوێكى ئەسمەرى باڵا بەرزى قژ لول بوو، ڕێك وەكو پياوانى هۆزى شەنوئە وابوو، عيساشم ﷺ بينى پياوێكى باڵا نەكورت نەزۆر درێژ بوو نەقەڵەو نەلەڕ بوو، ڕەنگى بەلاى سوور و سپيدا بوو قژى

(١) واتە: (ئەى ئەو كەسەى خۆت پێچاوەتەوە هەستە (خەڵكى بێداركەرەوە وە پەروەردگارت بەگەورە بگرە وە پۆشاكت بە پاك ڕابگرە بەردەوام بە لە وازهێنان لە بتپەرستى و گوناهـ)).

(٢) بڕوانە: ٣٣٩٦.

خاو بوو، وه مالیکیشم بینی که سەرۆکاری دۆزەخە، وه دەججالم بینی ئەمانه له ناو چەندین نیشانەی گەوره که خوای گەوره نیشانی دام، (جا کەوابوو (ئەی مسوڵمان) هیچ گومانێکت نەبێ له گەیشتن و بینینی دەجال))[1].

ئەنەس و ئەبو بەکره ﷺ له پێغەمبەرەوه ﷺ دەگێڕنەوه که فەرموویەتی: ((فریشتەکان ئێشکی مەدینه دەگرن له دەجال (بێته ناویەوه))).

٨- بابُ مَا جَاءَ فِي صِفَةِ الجَنَّةِ وَأَنَّهَا مَخْلُوقَةٌ

قَالَ أَبُو العَالِيَةِ: ﴿ مُّطَهَّرَةٌ ﴿٢٥﴾ ﴾ البقرة. مِنَ الحَيْضِ وَالْبَوْلِ وَالْبُزَاقِ. ﴿ كُلَّمَا رُزِقُوا ﴿٢٥﴾ ﴾ البقرة. أُتُوا بِشَيْءٍ ثُمَّ أُتُوا بِآخَرَ. ﴿ قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِن قَبْلُ ﴿٢٥﴾ ﴾ البقرة. أُتِينَا مِنْ قَبْلُ ﴿ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا ﴿٢٥﴾ ﴾ البقرة. يُشْبِهُ بَعْضهُ بَعْضاً، وَيَخْتَلِفُ فِي الطُّعُومِ ﴿ قُطُوفُهَا ﴿٢٣﴾ ﴾ الحاقة. يَقْطِفُونَ كَيْفَ شَاءُوا ﴿ دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ ﴾ الحاقة. قَرِيبَةٌ. الأَرَائِكُ: السُّرُرُ. وَقَالَ الحَسَنُ: النَّضْرَةُ فِي الْوُجُوهِ، وَالسُّرُورُ فِي القَلْبِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ ﴾ الإنسان. حَدِيدَةُ الجِرْيَةِ. ﴿ غَوْلٌ ﴿٤٧﴾ ﴾ الصافات: وَجَعُ البَطْنِ ﴿ يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾ ﴾ الصافات: لَا تَذْهَبُ عُقُولُهُمْ. وَقَالَ ابن عَبَّاسٍ: ﴿ دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ ﴾ النبأ: مُمْتَلِئًا ﴿ وَكَوَاعِبَ ﴿٣٣﴾ ﴾ النبأ: نَوَاهِدَ. (الرَّحِيقُ): الخَمْرُ. (التَّسْنِيمُ): يَعْلُو شَرَابَ أَهْلِ الجَنَّةِ ﴿ خِتَامُهُ ﴿٢٦﴾ ﴾ المطففين: طِينُهُ ﴿ مِسْكٌ ﴿٢٦﴾ ﴾ المطففين: ﴿ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ ﴾ الرحمن. فَيَّاضَتَانِ. يُقَالُ: ﴿ مَّوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ ﴾ الواقعة: مَنْسُوجَةٌ، مِنْهُ: وَضِينُ النَّاقَةِ. وَالْكُوبُ: مَا لَا أُذْنَ لَهُ وَلَا عُرْوَةَ. وَالأَبَارِيقُ: ذَوَاتُ الآذَانِ وَالْعُرَا. ﴿ عُرُبًا ﴿٣٧﴾ ﴾ الواقعة.

---

(١) ئەم برگەی کۆتایی به شێوەیەکی دیکەش مانا دەکرێ: (تۆ گومانت نەبێ له گەیشتنت به مووسا ﷺ).

مُثَقَّلَةً، وَاحِدُهَا: عَرُوبٌ، مِثْلُ: صَبُورٍ وَصُبُرٍ، يُسَمِّيهَا أَهْلُ مَكَّةَ: العَرِبَةَ، وَأَهْلُ المَدِينَةِ: الغَنِجَةَ، وَأَهْلُ العِرَاقِ: الشَّكِلَةَ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ فَرَوْحٌ ﴿٨٩﴾ ﴾ الواقعة. جَنَّةٌ وَرَخَاءٌ، وَالرَّيْحَانُ: الرِّزْقُ، وَالْمَنْضُودُ: المَوْزُ، وَالْمَخْضُودُ: المُوقَرُ حَمْلاً، وُيقَالُ أَيْضًا: لَا شَوْكَ لَهُ، وَالْعُرُبُ: المُحَبَّبَاتُ إِلَى أَزْوَاجِهِنَّ. ﴿ مَّسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ ﴾ الواقعة. جَارٍ ﴿ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ ﴾ الواقعة. بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ. ﴿ لَغْوًا ﴿٢٥﴾ ﴾ الواقعة. بَاطِلًا. ﴿ تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾ ﴾ الواقعة: كَذِبًا. ﴿ ذَوَاتَآ أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ ﴾ الرحمن: أَغْصَانٌ ﴿ وَجَنَى ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ ﴾ الرحمن: مَا يُجْتَنَى قَرِيبٌ. ﴿ مُدْهَآمَّتَانِ ﴿٦٤﴾ ﴾ الرحمن: سَوْدَاوَانِ مِنَ الرِّيِّ.

٨- باسی (ئەو فەرموودانە) لە بارەی وەسفی بەهەشتەوە هاتوون، وە بەهەشت دروست کراوە (و ئێستا هەیە)

- ئەبو عالییە دەڵێ: ﴿ مُّطَهَّرَةٌ ﴿٢٥﴾ ﴾ البقرة، **واتە: (ئەو ئافرەتانەی بەهەشت) پاکن لە حەیز و میز و تف.** ﴿ كُلَّمَا رُزِقُواْ ﴿٢٥﴾ ﴾ البقرة: **خواردنێکی بۆ دەهێنرێت پاشان خواردنێکی کەی بۆ دەهێنرێت جیاواز لەوەی پێشوو.** ﴿ قَالُواْ هَـٰذَا ٱلَّذِى رُزِقْنَا مِن قَبْلُ ﴿٢٥﴾ ﴾ البقرة: **دەڵێن: پێشتر پێمان درا.** ﴿ وَأُتُواْ بِهِۦ مُتَشَـٰبِهًا ﴿٢٥﴾ ﴾ البقرة: **هەندێکی لەو خواردك و بەهرانەی پێیان دەدەن لە هەندێکی کەیان دەچێت بەڵام لە تام و چێژیاندا جیاوازن.** ﴿ قُطُوفُهَا ﴿٢٣﴾ ﴾ الحاقة: **چۆنیان حەز لێ بێت میوە لە درەختەکان دەکەنەوە.** ﴿ دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ ﴾ الحاقة: **میوەی درەخەکان نزیکە و ئاسان لێ دەکرێتەوە.** (الأَرَائِكُ) **کورسی و قەنەفە.**

- حەسەن دەڵێ: وشەی (النَّضْرَةُ)**: ڕووخۆشی دەم و چاو و ڕووخسارە.** (السُّرُورُ) **خۆشی ناو دڵە.**

- موجاهید دەڵێ: ﴿ سَلْسَبِيلًا ﴾ الإنسان: بەخێرایی و بەهێز دەڕوات (ئەو سەرچاوەی ئاوە). ﴿ غَوْلٌ ﴾ الصافات: ئێش و ئازاری ناوسك. ﴿ يُنزَفُونَ ﴾ الصافات: (عارەقی بەهەشت) عەقڵ و ژیرییان نابات و بێ عەقڵیان بكات.

ئیبنو عەبباس دەڵێ: ﴿ دِهَاقًا ﴾ النبأ: (پەرداخی) پڕ لە شەراب ﴿ وَكَوَاعِبَ ﴾ النبأ: كچانی تازە مەمك كردوو. (الرَّحِيقُ) عارەق و شەراب. (التَّسْنِيمُ) (ئاوێكە تێكەڵاوی شەرابی بەهەشتیەكان دەكرێ) وا بەسەر شەرابەكەوە.

﴿ خِتَٰمُهُۥ ﴾ المطففين: قوڕی (بنی شەرابە). ﴿ مِسْكٌ ﴾ المطففين: میسكە.

﴿ نَضَّاخَتَانِ ﴾ الرحمن: دوو كانیاوی هەڵقوڵاو.

﴿ مَّوْضُونَةٍ ﴾ الواقعة: چنراو، لەو مانایە: (وَضِينُ النَّاقَةِ) گوریسی بەستنەوەی كەژاوەی وشتر. (الْكُوبُ): ئەوەیە دەسك و لولەی نەبێت. (الأَبَارِيقُ) ئەوەی دەست و لوولەی هەبێت. ﴿ عُرُبًا ﴾ الواقعة: ڕاكەی شەددەی هەبێت كۆی (عَرُوبٌ) وەك (صَبُورٍ) (صُبُرٍ) خەڵكی مەككە پێی دەڵێن: (العَرِبَةَ) واتە: ئافرەتێك زۆر بۆ هاوسەرەكەی باش بێت، خەڵكی مەدینەش پێی دەڵێن: (الغَنِجَةَ) بەناز و نووك بێت، خەڵكی عێراقیش پێی دەڵێن: (الشَّكِلَةَ) ناز و مەكركەر بێت.

- موجاهید دەڵێ: ﴿ فَرَوْحٌ ﴾ الواقعة: باخ و شوێنی خۆش. (الرَّيْحَانُ): ڕسق و ڕۆزی. (الْمَنْضُودُ): مۆز. (الْمَخْضُودُ) درەختێكە باری قورس بووە، چونكە میوە و بەری زۆری گرتووە، وەدەوترێت: درەختی بەرداری بێ دڕكە (الْعُرُبُ): ئافرەتانی خۆشەویست لای هاوسەرەكانیان. ﴿ مَّسْكُوبٍ ﴾ الواقعة: ڕووبارێكە كە دەڕوات. ﴿ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴾ الواقعة: هەندێكی وا بەسەر هەندێكیەوە ﴿ لَغْوًا ﴾ الواقعة: ناڕەوا و پڕ و پووچ. ﴿ تَأْثِيمًا ﴾ الواقعة: درۆ. ﴿ ذَوَاتَآ أَفْنَانٍ ﴾ الرحمن: لقی

درەخت. ﴿ وَجَنَى ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ ﴾ الرحمن: **ئەو میوەی لێ دەکرێتەوە نزیکە.** ﴿ مُدْهَآمَّتَانِ ﴿٦٤﴾ ﴾ الرحمن: **هەردووکیان ڕەش بوون لەبەر زۆر ئاودێرانی.**

٣٢٤٠- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ فَإِنَّهُ يُعْرَضُ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ، فَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الجَنَّةِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ»[1].

٣٢٤٠- عەبدوڵڵای کوڕی عەمر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر کەسێك لە ئێوە مرد، بێگومان شوێنەکەی بە بەیانیان و ئێواراندا نیشانی دەدرێت، جا ئەگەر بەهەشتی بوو ئەوە شوێنی بەهەشتی نیشان دەدرێت، وە ئەگەر دۆزەخی بوو ئەوە شوێنی دۆزەخی نیشان دەدرێت)).

٣٢٤١- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا سَلْمُ بْنُ زَرِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «اطَّلَعْتُ فِي الجَنَّةِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا الْفُقَرَاءَ، وَاطَّلَعْتُ فِي النَّارِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ»[2].

٣٢٤١- عیمرانی کوڕی حوصەین ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویەتیەوە کە فەرموویەتی: ((چاوم بە دۆزەخ کەوت[3]، جا بینیم زۆرتری خەڵکەکەی هەژارانن، وە چاوم بە دۆزەخ کەوت جا بینیم زۆرتری خەڵکەکەی ئافرەتانن)).

٣٢٤٢- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِذْ قَالَ: «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُنِي

---

(١) بڕوانە: ١٣٧٩.

(٢) بڕوانە: ٥١٩٨، ٦٤٤٩، ٦٥٤٦.

(٣) لە شەوی میعراجدا یان خەودا.

فِي الجَنَّةِ، فَإِذَا امْرَأَةٌ تَتَوَضَّأُ إِلَى جَانِبِ قَصْرٍ، فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا القَصْرُ فَقَالُوا لِعُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ، فَذَكَرْتُ غَيْرَتَهُ، فَوَلَّيْتُ مُدْبِرًا». فَبَكَى عُمَرُ وَقَالَ: أَعَلَيْكَ أَغَارُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟!(١).

٣٢٤٢- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: لە کاتێکدا ئێمە لە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ بووین کە فەرمووی: ((لە کاتێکدا من خەوتبووم خەوم بینی کە لە بەهەشت دام، ئەنجا ئافرەتێکم بینی لە تەنیشت کۆشکێدا دەستنوێژی دەگرت، منیش وتم: ئەم کۆشکە هی کێیە؟ وتیان هی عومەری کوڕی خەتتابە، منیش غیرەی عومەرم بیرهاتەوە، بۆیە بەروە دوا گەڕامەوە))، عومەریش گریا و وتی: من لە بەرانبەری تۆدا غیرە دەکەم ئەی پێغەمبەری خوا؟!.

٣٢٤٣- حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عِمْرَانَ الْجَوْنِيَّ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ الأَشْعَرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «الْخَيْمَةُ دُرَّةٌ مُجَوَّفَةٌ، طُولُهَا فِي السَّمَاءِ ثَلاَثُونَ مِيلاً، فِي كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْهَا لِلْمُؤْمِنِ أَهْلٌ لاَ يَرَاهُمُ الآخَرُونَ». قَالَ أَبُو عَبْدِ الصَّمَدِ وَالْحَارِثُ بْنُ عُبَيْدٍ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ: "سِتُّونَ مِيلاً"(٢).

٣٢٤٣- ئەبو بەکری کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی قەیسی ئەشعەری لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((چادرێکی مرواری ناوبۆش بەرزێکەی بۆئاسمان سی میلە، لە هەر گۆشەیەکیەوە باوەڕدار ژن و خێزانی هەیە ئەوانی کەیان نایبینن)).

- ئەبو عەبدوصەمەد و حاریسی کوڕی عوبەید لە ئەبو عیمرانەوە گێڕاویانەتەوە: ((شەست میلە))(٣).

(١) بڕوانە: ٣٦٨٠، ٥٢٢٧، ٧٠٢٣، ٧٠٢٥.

(٢) بڕوانە: ٤٨٧٩.

(٣) ئەمە ڕێگا و سەنەدێکی ترە کە فەرموودەکە پێ گێڕدراوەتەوە کە دەڵێ بەرزییەکەی شەست میلە.

٣٢٤٤- حَدَّثَنَا الحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «قَالَ اللَّهُ: أَعْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لاَ عَيْنَ رَأَتْ، وَلاَ أُذُنَ سَمِعَتْ، وَلاَ خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ، فَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ ﴿١٧﴾ ﴾ السجدة»[1].

٣٢٤٤- ئـەبو هـورەيرە ﷺ دەڵـێ: پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی: ((خـوا دەفەرمووی: (لە بەهەشـتدا) ئامـادەم كـردووە بـۆ بەنـدە چاكەكانم ئـەوەی چـاو نـەيبينيوە، وەگـوێ نەيبيـستووە، وە بـە دڵـی هـيچ مرۆڤێكـدا نـەهاتووە، (ئـەبو هورەيرە دەڵێ:) جا ئەگەر دەتانەوێ ئەم ئايەتە بخوێننەوە[2] (ئينجا هـيچ كـەس نازانێ چی شاراوەتەوە بۆيان (لە بەهەشتدا كە هۆی) گەشبوونی چاوانن).

٣٢٤٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَوَّلُ زُمْرَةٍ تَلِجُ الجَنَّةَ صُورَتُهُمْ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ البَدْرِ، لاَ يَبْصُقُونَ فِيهَا وَلاَ يَمْتَخِطُونَ وَلاَ يَتَغَوَّطُونَ، آنِيَتُهُمْ فِيهَا الذَّهَبُ، أَمْشَاطُهُمْ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَمَجَامِرُهُمُ الأَلُوَّةُ، وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ، وَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ زَوْجَتَانِ، يُرَى مُخُّ سُوقِهِمَا مِنْ وَرَاءِ اللَّحْمِ، مِنَ الحُسْنِ، لاَ اخْتِلاَفَ بَيْنَهُمْ وَلاَ تَبَاغُضَ، قُلُوبُهُمْ قَلْبٌ وَاحِدٌ، يُسَبِّحُونَ اللَّهَ بُكْرَةً وَعَشِيًّا»[3].

٣٢٤٥- ئەبو هورەيرە ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((يەكەم دەستەيەك كە دەڕۆنە بەهەشتەوە شێوە (ی ڕووخسار) يان وەكو شێوەی مانگی شەوی چواردەن، تف ناكەن تێيدا و چڵم ناسڕن و پيسايی ناكەن [4]، قاپ و قاچاخيان لە ئاڵتونە، شانەكانيان لە ئاڵتوون و زيوە، بوغوردانەكانيان داری عودە، عارەقيان ميسكە، هەريەكەيان دوو هاوسەری هەيە، مۆخی ناو لاقيان لە پشت گۆشتەكەوە دەبينـرێت

(١) ٤٧٧٩، ٤٧٨٠، ٧٤٩٨.

(٢) بۆ ڕاست و دروستی فەرموودەكەی پێغەمبەر ﷺ.

(٣) بڕوانە: ٣٢٤٦، ٣٢٥٤، ٣٣٢٧.

(٤) لە بەهەشتدا.

له جوانیدا، (بەهەشتیەکان) جیاوازی و ڕق و کینه له نێوانیاندا نییه، دڵی هەموویان وەك یەك دڵ وایه، بەیانیان و ئێواران تەسبیحاتی خوا دەکەن)).

٣٢٤٦- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «أَوَّلُ زُمْرَةٍ تَدْخُلُ الجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ البَدْرِ، وَالَّذِينَ عَلَى إِثْرِهِمْ كَأَشَدِّ كَوْكَبٍ إِضَاءَةً، قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ، لاَ اخْتِلاَفَ بَيْنَهُمْ وَلاَ تَبَاغُضَ، لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ زَوْجَتَانِ، كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا يُرَى مُخُّ سَاقِهَا مِنْ وَرَاءِ لَحْمِهَا مِنَ الحُسْنِ، يُسَبِّحُونَ اللَّهَ بُكْرَةً وَعَشِيًّا، لاَ يَسْقَمُونَ وَلاَ يَمْتَخِطُونَ، وَلاَ يَبْصُقُونَ، آنِيَتُهُمُ الذَّهَبُ وَالْفِضَّةُ، وَأَمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ، وَقُودُ مَجَامِرِهِمُ الأَلُوَّةُ -قَالَ أَبُو اليَمَانِ: يَعْنِي العُودَ- وَرَشْحُهُمُ المِسْكُ». وَقَالَ مُجَاهِدٌ: الإِبْكَارُ: أَوَّلُ الفَجْرِ، وَالعَشِيُّ مَيْلُ الشَّمْسِ أَنْ تُرَاهُ تَغْرُبَ[1].

٣٢٤٦- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((یەکەم کۆمەڵ دەچنە بەهەشتەوە لە شێوەی مانگی چواردەدان (لەجوانیدا)، وە ئەو کەسانەی پاش ئەوانن وەکو درەوشاوەترین ئەستێرەوان، (بەهەشتیەکان) دڵیان وەك دڵی یەك کەس وایە، جیاوازی و ناکۆکی و ڕق و کینە لە نێوانیاندا نییە، هەر یەکەیان دوو هاوسەری هەیە، مۆخی لاقیان لە پشتی گۆشتیەوە دەبینرێت لە جوانیدا، بە بەیانیان و ئێوارانـدا تەسبیحاتی خوا دەکەن، نەخۆش ناکەون، چڵم ناسڕن، تف ناکەن قاپ و قاچاخیان ئاڵتوون و زیوە، شانەکانیان ئاڵتوونە، سوتەمەنی بوغوردانەکانیان داری عودە، - ئەبولیەمان وتی: (الأَلُوَّةُ)**: واتە: داری عود- عارەقیان میسکە)).**

- موجاهید دەڵێ: (الإِبْكَارُ)**: سەرەتایی سپێدەی بەیانە.** (العَشِيُّ)**: لاربوونەی خۆر کە دەبینرێت ئاوا دەبێت.**

---

(١) بڕوانە: ٣٢٤٥.

٣٢٤٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ المُقَدَّمِيُّ، حَدَّثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﷺ،عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: قال «لَيَدْخُلَنَّ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا -أَوْ سَبْعُمِائَةِ أَلْفٍ- لاَ يدخلُ أَوَّلُهُمْ حَتَّى يَدْخُلَ آخِرُهُمْ، وَجُوهُهُمْ عَلَى صُورَةِ القَمَرِ لَيْلَةَ البَدْرِ»[١].

٣٢٤٧- سەهلی کوڕی سەعد ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی:

(بێگومان حەفتا هەزار- یان حەوسەد هەزار- لە ئوممەتم دەچنە (بەهەشت)، یەکەمینەکەیان ناچێتە (بەهەشت) هەتا کۆتاهەمینەکەیان نەچێتە (بەهەشت)، ڕووخساریان لەسەر شێوەی مانگی چواردەیە (لە جوانیدا))).

٣٢٤٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الجُعْفِيُّ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، حَدَّثَنَا أَنَسٌ ﷺ قَالَ: أُهْدِيَ لِلنَّبِيِّ ﷺ جُبَّةُ سُنْدُسٍ، وَكَانَ يَنْهَى عَنِ الحَرِيرِ، فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْهَا، فَقَالَ: «وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَمَنَادِيلُ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فِي الجَنَّةِ أَحْسَنُ مِنْ هَذَا»[٢].

٣٢٤٨- ئەنەس ﷺ دەڵێ: جوبەیەکی ئاوریشم بەدیاری هێنرا بۆپێغەمبەر ﷺ، وە پێغەمبەر ﷺ پێشتر ڕێگری دەکرد لە (پۆشینی) ئاوریشم، جا خەڵکەکە سەرسام بوون لە (جوانی ئەو) جوبەیە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((سوێند بەو زاتەی گیانی موحەممەدی بەدەستە، دەستەسڕەکانی سەعدی کوڕی موعاز لە بەهەشتدا لەمە چاکترە)).

٣٢٤٩- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ البَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ ﷺ قَالَ: أُتِيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِثَوْبٍ مِنْ حَرِيرٍ، فَجَعَلُوا يَعْجَبُونَ مِنْ حُسْنِهِ وَلِينِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَمَنَادِيلُ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فِي الجَنَّةِ أَفْضَلُ مِنْ هَذَا»[٣].

---

(١) بڕوانە: ٦٥٤٣، ٦٥٥٤.

(٢) بڕوانە: ٢٦١٥.

(٣) بڕوانە: ٣٨٠٢، ٥٨٣٦، ٦٦٤٠.

٣٢٤٩- بەرائی کوڕی عازیب ﷺ دەڵێ: پۆشاکێکی ئاوریشم هێنرا بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، جا خەڵکەکە دەستیان کرد بە دەربڕینی سەرسامی لە جوانی و نەرم و شلی ئەو پۆشاکە، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((دەستە سڕەکانی سەعدی کوڕی موعاز لە بەهەشتدا لەمە چاکترە)).

٣٢٥٠- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَوْضِعُ سَوْطٍ فِي الجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا»[1].

٣٢٥٠- سەهلی کوڕی سەعدی ساعیدی ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((شوێنی یەك قەمچی لە بەهەشتدا چاكترە لە دونیا و هەرچی تێی دایە)).

٣٢٥١- حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عَبْدِ المُؤْمِنِ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ فِي الجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لاَ يَقْطَعُهَا».

٣٢٥١- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بێگومان لە بەهەشتدا درەختێکی تیایە سوار سەد ساڵ دەڕوات لە سێبەرەکەیدا نایبڕێت)).

٣٢٥٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ، حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا هِلاَلُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ فِي الجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ سَنَةٍ، وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ ﴿ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ ﴾ الواقعة[2].

---

(١) بروانە: ٢٧٩٤.

(٢) بروانە: ٤٨٨١.

٣٢٥٢- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بەڕاستی لە بەهەشتدا درەختێك هەیە سوار سەدساڵ دەڕوات لە سێبەرەکەیدا (نایبڕێت)، ئەگەر ویستان ئەم ئایەتە بخوێنن (وە سێبەری درێژ و بەردەوام).

٣٢٥٣ - «وَلَقَابُ قَوْسِ أَحَدِكُمْ فِي الجَنَّةِ خَيْرٌ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ أَوْ تَغْرُبُ»[١].

٣٢٥٣- ((وە بە ئەندازەی کەوانی کەسێکتان لە بەهەشتدا چاکترە لە هەموو ئەوەی کە خۆری لێ هەڵدێت یان لێی ئاوا دەبێت)).

٣٢٥٤- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ المُنْذِرِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ هِلاَلٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «أَوَّلُ زُمْرَةٍ تَدْخُلُ الجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ القَمَرِ لَيْلَةَ البَدْرِ، وَالَّذِينَ عَلَى آثَارِهِمْ كَأَحْسَنِ كَوْكَبٍ دُرِّيٍّ فِي السَّمَاءِ إِضَاءَةً، قُلُوبُهُمْ عَلَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ، لاَ تَبَاغُضَ بَيْنَهُمْ وَلاَ تَحَاسُدَ، لِكُلِّ امْرِئٍ زَوْجَتَانِ مِنَ الْحُورِ العِينِ، يُرَى مُخُّ سُوقِهِنَّ مِنْ وَرَاءِ العَظْمِ وَاللَّحْمِ»[٢].

٣٢٥٤- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی: ((یەکەم کۆمەڵ دەچنە بەهەشتەوە لە شێوەی مانگدان لە شەوی چواردەدا (لە جوانیدا)، وە ئەو کەسانەی پاش ئەوانن وەك جوانترین ئەستێرەی درەوشاوەی ڕۆشنن لە ئاسماندا، (بەهەشتیەکان) دڵیان وەك دڵی یەك کەس وایە، ڕق و کینە و ئێرەیی لە نێوانیاندا نییە، هەر یەکەیان دوو هاوسەری هەیە لە ئافرەتە چاو گەورە و گەشەکان، (لە جوانیدا) مۆخی لاقیان لە پشتی گۆشتیانەوە دەبینرێت)).

---

(١) بڕوانە: ٢٧٩٣.

(٢) بڕوانە: ٣٢٤٥.

٣٢٥٥- حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ أَخْبَرَنِي قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ قَالَ: «إِنَّ لَهُ مُرْضِعًا فِي الجَنَّةِ»[١].

٣٢٥٥- بەڕا ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە: کاتێ ئیبراهیم (ی کوڕی مرد) فەرمووی: ((بێگومان ئیبراهیم ئافرەتێکی شیر دەری هەیە [٢] لە بەهەشتدا)).

٣٢٥٦- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ أَهْلَ الجَنَّةِ يَتَرَاءَيُونَ أَهْلَ الْغُرَفِ مِنْ فَوْقِهِمْ كَمَا يَتَرَاءَيُونَ الكَوْكَبَ الدُّرِّيَّ الغَابِرَ فِي الأُفُقِ مِنَ المَشْرِقِ أَوِ المَغْرِبِ، لِتَفَاضُلِ مَا بَيْنَهُمْ». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، تِلْكَ مَنَازِلُ الأَنْبِيَاءِ لاَ يَبْلُغُهَا غَيْرُهُمْ قَالَ: «بَلَى وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، رِجَالٌ آمَنُوا بِاللهِ وَصَدَّقُوا المُرْسَلِينَ»[٣].

٣٢٥٦- ئەبو سەعیدی خودری ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بێگومان بەهەشتیەکان لە نێوان خۆیاندا خاوەن کۆشك و باڵەخانەکان لە سەروویانەوە دەبینن، وەك چۆن ئەستێرەی گەشی زۆر دوور لە ئاسۆدا لە ڕۆژهەڵات یان ڕۆژ ئاوادا دەبینن (پیشانی یەکتری دەدەن)، بەهۆی ئەو جیاوازییەی لە پلە و پایەکانیاندا هەیە))، عەرزیان کرد ئەی پێغەمبەری خوا ئەوە جێگای پێغەمبەرانە و جگە لەوان کەس نایگاتێ؟ فەرمووی: ((نەخێر وانیە سوێند بەو زاتەی گیانی منی بەدەستە، ئەوە جێگای کەسانێکە کە باوەڕیان بە خوای گەورە هێناوەو پێغەمبەرانیان بەڕاست زانیوە و باوەڕیان پێکردوون)).

---

(١) بڕوانە: ١٣٨٢.

(٢) واتە: دایەنێکی هەیە لە بەهەشتدا شیری پێ دەدات، چونکە بەشیرە خۆری مردووە.

(٣) بڕوانە: ٦٥٥٦.

٩- بابُ صِفَةِ أبوابِ الجَنَّةِ

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "مَنْ أَنْفَقَ زَوْجَيْنِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الجَنَّةِ"، فيه عبادة، عن النبي ﷺ.

٩- باسی چۆنێتی دەرگاکانی بەهەشت

- وە پێغەمبەر ﷺ فەمووی: ((هەر کەسێك جوتێك (لە پارە یان شتێکی تر لەبەر خوا) ببەخشێت، لە دەرگای بەهەشتەوە بانگ دەکرێت)).

- ئەو فەرموودەیەش عوبادە لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویەتیەوە سەبارەت بەم باسەیە[١].

٣٢٥٧- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُطَرِّفٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «فِي الجَنَّةِ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابٍ، فِيهَا بَابٌ يُسَمَّى الرَّيَّانَ لاَ يَدْخُلُهُ إِلاَّ الصَّائِمُونَ»[٢].

٣٢٥٧- سەهلی کوڕی سەعد ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((لە بەهەشتدا هەشت دەرگا هەیە، دەرگایەکی تیایە پێی دەوترێ ڕەییان، تەنها ڕۆژووانان لێیەوە دەچنە ژوورەوە)).

١٠- باب صِفَةِ النَّارِ وَأَنَّهَا مَخْلُوقَةٌ

﴿وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾﴾ النبأ، يُقَالُ: غَسَقَتْ عَيْنُهُ وَغَسَق الجُرْحُ، وَكَأَنَّ الغَسَاقَ والغسيق وَاحِدٌ. ﴿غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾﴾ الحاقة: كُلُّ شَيْءٍ غَسَلْتَهُ فَخَرَجَ مِنْهُ شیء فَهُوَ غِسْلِينَ، فِعْلِينَ مِنَ الغَسْلِ

---

(١) کە دواتر بە ژمارە: ٣٤٣٥ دێت و لەوی باس دەکەین.

(٢) بڕوانە: ١٨٩٦.

مِنَ الجُرْح وَالدَّبَرِ. وَقَالَ عِكْرِمَةُ ﴿ حَصَبُ جَهَنَّمَ ﴿٩٨﴾ ﴾ الأنبياء: حَطَبُ بِالْحَبَشِيَّةِ. وَقَالَ غَيْرُهُ ﴿ حَاصِبًا ﴿٦٨﴾ ﴾ الإسراء: الرِّيحُ العَاصِفُ، وَالْحَاصِبُ مَا تَرْمِي بِهِ الرِّيحُ، وَمِنْهُ ﴿ حَصَبُ جَهَنَّمَ ﴿٩٨﴾ ﴾ الأنبياء: يُرْمَى بِهِ فِي جَهَنَّمَ هُمْ حَصَبُهَا، وَيُقَالُ: حَصَبَ فِي الأَرْضِ: ذَهَبَ، وَالْحَصَبُ: مُشْتَقٌّ مِنْ حَصبَاءِ الحِجَارَةِ. ﴿ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ ﴾ إبراهيم. قَيْحٌ وَدَمٌ. ﴿ خَبَتْ ﴿٩٧﴾ ﴾ الإسراء: طَفِئَتْ. ﴿ تُورُونَ ﴿٧١﴾ ﴾ الواقعة: تَسْتَخْرِجُونَ، أَوْرَيْتُ: أَوْقَدْتُ. ﴿ لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ ﴾ الواقعة: لِلْمُسَافِرِينَ، وَالْقِيُّ: القَفْرُ. وَقَالَ ابن عَبَّاسٍ: ﴿ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ ﴾ الصافات: سَوَاءُ الجَحِيمِ وَوَسطُ الجَحِيمِ. ﴿ لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ﴾ الصافات: يُخْلَطُ طَعَامُهُمْ وَيُسَاطُ بِالْحَمِيمِ. ﴿ زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ ﴾ هود: صَوْتٌ شَدِيدٌ، وَصَوْتٌ ضَعِيفٌ. ﴿ وِرْدًا ﴿٨٦﴾ ﴾ مريم: عِطَاشًا. ﴿ غَيًّا ﴿٥٩﴾ ﴾ مريم: خُسْرَانًا، قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ﴾ غافر: تُوقَدُ بِهِم النَّارُ ﴿ وَنُحَاسٌ ﴿٣٥﴾ ﴾ الرحمن: الصُّفْرُ، يُصَبُّ عَلَى رُءُوسِهِمْ، يُقَالُ: ﴿ وَذُوقُوا ﴿٢٢﴾ ﴾ الحج: بَاشِرُوا وَجَرِّبُوا، وَلَيْسَ هذا مِنْ ذَوْقِ الفَمِ. مَارِجٌ: خَالِصٌ مِنَ النَّارِ، مَرَجَ الأَمِيرُ رَعِيَّتَهُ: إِذَا خَلَّاهُمْ يَعْدُو بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ. ﴿ مَّرِيجٍ ﴿٥﴾ ﴾ ق: مُلْتَبِسٌ، مَرِجَ أَمْرُ النَّاسِ: اخْتَلَطَ، ﴿ مَرَجَ ٱلْبَحْرَيْنِ ﴿١٩﴾ ﴾ الرحمن: مَرَجْتَ دَابَّتَكَ: تَرَكْتَهَا.

١٠- باسی چۆنیەتی دۆزەخ وە ئێستا دروست کراوە و هەیە

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ ﴾ النبأ: **دەوترێت: چاوی فرمێسکی لێ هات، وە برینەکە کێم و زووخاوی لێهات، یان بۆگەنی کرد، دەڵێی**

(الغَسَاقَ) و (الغسيق) ماناكەيان وەك يەك وايە[1]. ﴿ غِسۡلِينٖ ٣٦ ﴾ الحاقة: هەموو شتێك كاتێ دەشۆرێت ئەوەی لێی دەبێتەوە ئەوە (غِسْلِين)ـە، (غِسْلِين) لەسەر كێشی (فِعْلِينَ) واتە: ئەو كێم و زوخەی لە برین و زامێك پەیدا دەبێت كە تووشی وشتر دەبێت.

- عيكريمە دەڵێ: ﴿ حَصَبُ جَهَنَّمَ ٩٨ ﴾ الأنبياء: بەزمانی حەبەشە داری سوتەمەنییە، كەسانی تر جگە لە عيكريمە دەڵێن: ﴿ حَاصِبًا ٦٨ ﴾ الإسراء: بای توندە، وە بەو شتانەش دەوترێت با فڕێی دەدا و دەیبا ئەم ئایەتەش: ﴿ حَصَبُ جَهَنَّمَ ٩٨ ﴾ الأنبياء: بەو مانایە هاتووە، چونكە ئەوەی فرێ دەدرێتە دۆزەخەوە ئەو كەسانە سوتەمەنی دۆزەخن، وە دەوترێت: (حَصَبَ فِي الأَرْضِ) ڕۆشت، وشەی (الْحَصَبُ) لە (حَصبَاءِ)ـەوە وەرگیراوە بە مانای چەو و وردە بەردە. ﴿ صَدِيدٖ ١٦ ﴾ إبراهيم: كێم و زوخ و خوێنە. ﴿ خَبَتۡ ٩٧ ﴾ الإسراء: كوژایەوە و كزبوو. ﴿ تُورُونَ ٧١ ﴾ الواقعة: دەری دەهێنن، (أَوْرَيْتُ) دامگیرساند. ﴿ لِّلۡمُقۡوِينَ ٧٣ ﴾ الواقعة: بۆ ڕێبواران. (الْقِيُّ) چۆڵەوانی.

- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: ﴿ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡجَحِيمِ ٢٣ ﴾ الصافات: ناوەڕاستی دۆزەخ. ﴿ لَشَوۡبٗا مِّنۡ حَمِيمٖ ٦٧ ﴾ الصافات: خواردمی دۆزەخیەكان تێكەڵاو دەكرێ بە ئاوی زۆر گەرم. ﴿ زَفِيرٞ وَشَهِيقٌ ١٠٦ ﴾ هود: دەنگێكی توند و بەهێز و دەنگێكی لاواز و كز. ﴿ وِرۡدٗا ٨٦ ﴾ مريم: زۆر بە تینوویی. ﴿ غَيًّا ٥٩ ﴾: زەرەرمەندی.

---

(١) ماناكەيان لەودا وەک يەكە: (الغسق) واتە شەو كە بەتاریكیەكەی هەموو شت دادەپۆشێت وەک لافاوی ئاو وایە كە هەموو شت ڕادەماڵێ (الغساق)، بە ئاوی [illegible]سک و برین دەوترێت لەمەوە پەیوەندی لە نێوانیاندا هەیە (فتح الباري: (٤٠٨/٨).

- موجاهيد دەڵێ: ﴿ يُسۡجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ﴾ غافر: ئاگر (ی دۆزەخ) یان پێ هەڵدەگیرسێنرێت. ﴿ وَنُحَاسٌ ﴿٣٥﴾ ﴾ الرحمن: مسی تووواوە دەكرێت بەسەریاندا. ﴿ وَذُوقُواْ ﴿٢٢﴾ ﴾ الحج: دەست پێبكەن تاقی كەنەوە، بە مانای چێژكردن نییە بەزمان.

(مَارِجٌ) ئاگری بەتەنها، گڕەكەی. (مَرَجَ الأَمِيرُ رَعِيَّتَهُ): ئەگەر وازی لێهێنا هەندێكیان ئازار و ستەم لە هەندێكیان بكەن. ﴿ مَّرِيجٍ ﴿٥﴾ ﴾ ق: ناڕوون. (مَرجَ أَمْرُ النَّاسِ): تێكەڵ بووە. ﴿ مَرَجَ ٱلۡبَحۡرَيۡنِ ﴿١٩﴾ ﴾ الرحمن : وەك (مَرَجْتَ دَابَّتَكَ) وڵاخەكەت واز لێهێنا.

٣٢٥٨- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُهَاجِرٍ أَبِي الحَسَنِ قَالَ: سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ وَهْبٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ ﷺ يَقُولُ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِي سَفَرٍ فَقَالَ: «أَبْرِدْ». ثُمَّ قَالَ: «أَبْرِدْ». حَتَّى فَاءَ الفَيْءُ، يَعْنِي لِلتُّلُولِ، ثُمَّ قَالَ: «أَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ»[1].

٣٢٥٨- ئەبو زەڕ ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەفەرێكدا بوو فەرمووی: (بە بانگ بێژكە): ((فێنكی بكە))، پاشان فەرمووی: ((فێنكی بكە) هەتا سێبەر گەڕایەوە- واتە: سێبەری گردۆڵكەكان- پاشان فەرمووی: ((نوێژەكانتان بەفێنكی بكەن، چونكە بێگومان بەهێزی تینی گەرما لە هاڵاوی دۆزەخەوەیە)).

(١) بڕوانە: ٥٣٥.

٣٢٥٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ ذَكْوَانَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ فَإِنَّ شِدَّةَ الحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ»[1].

٣٢٥٩- ئەبو سەعید ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((نوێژ بخەنە کاتێ فێنکی، چونکە بێگومان بەهێزی تینی گەرما لە هاڵاوی دۆزەخە)).

٣٢٦٠- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اشْتَكَتِ النَّارُ إِلَى رَبِّهَا، فَقَالَتْ: رَبِّ أَكَلَ بَعْضِي بَعْضًا، فَأَذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ نَفَسٍ فِي الشِّتَاءِ وَنَفَسٍ فِي الصَّيْفِ، فَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ فِي الحَرِّ، وَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الزَّمْهَرِيرِ»[2].

٣٢٦٠- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئاگر (ی دۆزەخ) سکاڵای کرد لای پەروەردگاری وتی: ئەی پەروەردگار هەندێکم هەندێکمی خوارد، پەروەردگاریش ڕێگەی دوو هەناسەی دا، هەناسەیەك لە زستاندا و هەناسەیەك لە هاویندا، بۆیە بەتینترین گەرمی هەستی پێدەکەن (لە کاتێ هاوین دایە)، وە سەختڕین سەرما هەستی پێدەکەن (لە کاتی زستان دایە)[3].

٣٢٦١- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ الضُّبَعِيِّ قَالَ: كُنْتُ أُجَالِسُ ابْنَ عَبَّاسٍ بِمَكَّةَ، فَأَخَذَتْنِي الحُمَّى، فَقَالَ: أَبْرِدْهَا عَنْكَ بِمَاءِ زَمْزَمَ، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «الحُمَّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَأَبْرِدُوهَا بِالْمَاءِ». أَوْ قَالَ: «بِمَاءِ زَمْزَمَ». شَكَّ هَمَّامٌ.

٣٢٦١- ئەبو جەمرەی زوبەعی دەڵێ: من لە مەککە لەگەڵ ئیبنو عەبباسدا ﷺ دادەنیشتم جا تا و لەرز گرتمی، ئیبنو عەبباس ﷺ وتی: با بەئاوی زەمزەم تاکەت

(١) بڕوانە: ٥٣٨.

(٢) بڕوانە: ٥٣٧.

(٣) بەهۆی ئەو دوو هەناسەیەوە کە ئاگری دۆزەخ دەیدات لە زستان و هاویندا.

بۆ فێنك بكەنەوە، چونكە بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((تا لە هاڵاوی دۆزەخە،كەواتە بە ئاو فێنكی بكەنەوە))، یان فەرمووی: ((بەئاوی زەمزەم (فێنكی بكەنەوە)))، گومانەكە لە گێڕانەوەكەدا هەممام بردویەتی.

٣٢٦٢- حدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبَايَةَ بْنِ رِفَاعَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي رَافِعُ بْنُ خَدِيجٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «الْحُمَّى مِنْ فَوْرِ جَهَنَّمَ، فَأَبْرِدُوهَا عَنْكُمْ بِالْمَاءِ»[1].

٣٢٦٢- ڕافیعی كوڕی خەدیج ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((تا لە هێز و تینی گەرمای دۆزەخەوەیە، كەوابوو بە ئاو تاكەتان فێنك بكەنەوە)).

٣٢٦٣- حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الْحُمَّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ، فَأَبْرِدُوهَا بِالْمَاءِ»[2].

٣٢٦٣- عائیشە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە كە فەرموویەتی: ((تا لە هاڵاوی دۆزەخەوەیە، كەواتە بە ئاو فێنكی بكەنەوە)).

٣٢٦٤- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الْحُمَّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَأَبْرِدُوهَا بِالْمَاءِ»[3].

٣٢٦٤- نافیع لە ئیبنو عومەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ فەرموویەتی: ((تا لە هاڵاوی دۆزەخەوەیە، كەواتە بە ئاو فێنكی بكەنەوە)).

---

(١) بڕوانە: ٥٧٢٦.

(٢) بڕوانە: ٥٧٢٥.

(٣) بڕوانە: ٥٧٢٣.

٣٢٦٥- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «نَارُكُمْ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءًا مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ». قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنْ كَانَتْ لَكَافِيَةً. قَالَ: «فُضِّلَتْ عَلَيْهِنَّ بِتِسْعَةٍ وَسِتِّينَ جُزْءًا، كُلُّهُنَّ مِثْلُ حَرِّهَا».

٣٢٦٥- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((ئەم ئاگرەی ئێوە بە شێکە لە حەفتا بەشی ئاگری دۆزەخ))، وترا: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر هەر ئەم ئاگرە (ی دنیا)ش بێت بەسە (بۆ سزادانی کافران و گوناهباران)، فەرمووی: (((ئاگری دۆزەخ) شەست و نۆ بەشی لەم زیادە و هەموو بەشێکی بەقەدەر ئەم ئاگرەی دونیا گەرمە)).

٣٢٦٦- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرٍو، سَمِعَ عَطَاءً يُخْبِرُ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ عَلَى المِنْبَرِ: ﴿وَنَادَوْا يَـٰمَـٰلِكُ ﴿٧٧﴾﴾ الزخرف.

٣٢٦٦- صەفوانی کوڕی یەعلا لە یەعلای باوکیەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە لە پێغەمبەری ﷺ بیست لەسەر دوانگە ئەم ئایەتەی دەخوێند: ﴿وَنَادَوْا يَـٰمَـٰلِكُ ﴿٧٧﴾﴾ الزخرف[1].

٣٢٦٧- حَدَّثَنَا عَلِيٌّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: قِيلَ لأُسَامَةَ: لَوْ أَتَيْتَ فُلاَنًا فَكَلَّمْتَهُ. قَالَ: إِنَّكُمْ لَتَرَوْنَ أَنِّي لاَ أُكَلِّمُهُ إِلاَّ أُسْمِعُكُمْ، إِنِّي أُكَلِّمُهُ فِي السِّرِّ دُونَ أَنْ أَفْتَحَ بَابًا لاَ أَكُونُ أَوَّلَ مَنْ فَتَحَهُ، وَلاَ أَقُولُ لِرَجُلٍ أَنْ كَانَ عَلَيَّ أَمِيرًا إِنَّهُ خَيْرُ النَّاسِ بَعْدَ شَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالُوا: وَمَا سَمِعْتَهُ يَقُولُ؟ قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: «يُجَاءُ بِالرَّجُلِ يَوْمَ القِيَامَةِ فَيُلْقَى فِي النَّارِ، فَتَنْدَلِقُ أَقْتَابُهُ فِي النَّارِ، فَيَدُورُ كَمَا يَدُورُ الحِمَارُ بِرَحَاهُ، فَيَجْتَمِعُ أَهْلُ النَّارِ عَلَيْهِ، فَيَقُولُونَ أَيْ فُلاَنُ، مَا شَأْنُكَ؟ أَلَيْسَ كُنْتَ تَأْمُرُنَا بِالْمَعْرُوفِ

---

(١) واتە: هاواریان دەکرد لەو فریشتەی سەرپەرەشتی دۆزەخ دەکات دەیان وت: (بانگیان دەکرد ئەی مالیک با پەروەردگارت بمانمرێنێت).

وَتَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ؟ قَالَ: كُنْتُ آمُرُكُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَلاَ آتِيهِ، وَأَنْهَاكُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَآتِيهِ». رَوَاهُ غُنْدَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ[١].

٣٢٦٧- ئەبو وائیل دەڵێ: بە ئوسامە وترا: خۆزگە بڕۆشتیتایە بۆ لای فلاّنە کەس (عوسمانی کوڕی عەففان) وە قسەت لەگەڵدا بکردایە[٢]، ئوسامەش وتی: ئێوە وا گومان دەبەن من هەر ئەو قسانەی لەگەڵ دەکەم ئێوە گوێتان لێیەتی، بێگومان من (هەموو) قەسەیەکی لە پەنهاندا لەگەڵ دەکەم بێ ئەوەی دەرگایەك بکەمەوە کە یەکەم کەس بم کردوومەتەوە، وە بە کەسێك ناڵێم ئەگەر بەرپرس بوو بەسەرمەوە، چاکترین کەسە دوا ئەوەی لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست، وتیان چیت لێ بیست کە دەیفەرموو؟ وتی: لێم بیست دەیفەرموو: ((لە ڕۆژی دواییدا پیاوێك دێنن و فڕێ دەدرێتە دۆزەخەوە، ئەنجا ڕیخۆڵەکانی لە پاشیەوە دێتە دەرەوە لە ناو دۆزەخدا، جا بە دەوری خۆیدا دەسوڕێتەوە وەك چۆن گوێدرێژ بە دەوری ئاشدا دەسوڕێتەوە، خەڵکی دۆزەخیش لە دەوری کۆدەبنەوە و دەڵێن: ئەری فلاّنە کەس ئەوە چیتە (وات بەسەرهاتووە) ؟ مەگەر تۆ فەرمانت پێ نەدەکرین بە چاکە و ڕێگریت نەدەکرد لە خراپە؟ دەڵێ: (بەڵێ) من فەرمانم پێ دەکردن بە چاکە و خۆم نەمدەکرد، وە ڕێگریم دەکردن لە خراپە و خۆم دەمکرد)). غوندەر ئەم فەرموودەی گێڕاویەتیەوە لە شوعبەوە ئەویش لە ئەعمەشەوە[٣].

١١- بابُ صِفَةِ إِبْلِيسَ وَجُنُودِهِ

قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ وَيُقْذَفُونَ ﴿٨﴾ ﴾ الصافات: يُرْمَوْنَ. ﴿ دُحُورًا ﴿٩﴾ ﴾ الصافات: مَطْرُودِينَ. ﴿ وَاصِبٌ ﴿٩﴾ ﴾ الصافات، دَائِمٌ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ﴿ مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ ﴾ الإسراء. مَطْرُودًا. يُقَالُ:

---

(١) بڕوانە: ٧٠٩٨.

(٢) دەربارەی ئاژاوە کۆتایی پێ هێنانی لە ناو خەڵکدا.

(٣) هەمان فەرموودەی پێشوو بەم سەنەد و ڕێگایەش هاتووە.

﴿ مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ ﴾ النساء: مُتَمَرِّدًا. بَتَّكَهُ: قَطَّعَهُ. ﴿ وَٱسْتَفْزِزْ ﴿٦٤﴾ ﴾ الإسراء: اسْتَخِفَّ. ﴿ بِخَيْلِكَ ﴿٦٤﴾ ﴾ الإسراء: الفُرْسَانُ. الرَّجْلُ: الرَّجَّالَةُ، وَاحِدُهَا: رَاجِلٌ، مِثْلُ: صَاحِبٍ وَصَحْبٍ، وَتَاجِرٍ وَتَجْرٍ، ﴿ لَأَحْتَنِكَنَّ ﴿٦٢﴾ ﴾ الإسراء: لأَسْتَأْصِلَنَّ. ﴿ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ ﴾ الزخرف: شَيْطَانٌ.

١١- باسی چۆنیەتی ئیبلیس و سەربازەکانی

- **موجاهید دەڵێ:** ﴿ وَيُقْذَفُونَ ﴿٨﴾ ﴾ الصافات: **بۆیان دەهاوێژرێ.** ﴿ دُحُورًا ﴿٩﴾ ﴾ الصافات: **ڕاونراوان، دەرکراوان.** ﴿ وَاصِبٌ ﴿٩﴾ ﴾ الصافات: **بەردەوام.**

- **ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ:** ﴿ مَّدْحُورًا ﴿١٨﴾ ﴾ الإسراء: **دوورخراوە، دەرکراو. دەوترێت:** ﴿ مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ ﴾ النساء: **یاخی و سەرکەش.** (بَتَّكَهُ): **بڕی، قرتاندی.** ﴿ وَٱسْتَفْزِزْ ﴿٦٤﴾ ﴾ الإسراء: **گومڕای بکە، لە خشتەی بەرە.** ﴿ بِخَيْلِكَ ﴿٦٤﴾ ﴾ الإسراء: **بەسوارەکانت،** (الرَّجْلُ) **پیادەکان، کۆیە تاکەکە** (رَاجِلٌ)**ە،** (صَاحِبٍ) **بۆ تاکە** (صَحْبٍ) **بۆ کۆکەیەتی، وە:** (تَاجِرٍ) **بۆ تاکە** (تَجْرٍ) **بۆ کۆکەیەتی.** ﴿ لَأَحْتَنِكَنَّ ﴿٦٢﴾ ﴾ الإسراء: **لە بێخیان دێنم، بەڕاستی زاڵ دەبم.** ﴿ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ ﴾ الزخرف: **شەیتان.**

٣٢٦٨- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا عِيسَى، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: سُحِرَ النَّبِيُّ ﷺ. وَقَالَ اللَّيْثُ: كَتَبَ إِلَى هِشَامٌ أَنَّهُ سَمِعَهُ وَوَعَاهُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: سُحِرَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى كَانَ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَفْعَلُ الشَّيْءَ وَمَا يَفْعَلُهُ، حَتَّى كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ دَعَا وَدَعَا، ثُمَّ قَالَ: «أَشَعَرْتِ أَنَّ اللَّهَ أَفْتَانِي فِيمَا فِيهِ شِفَائِي؟ أَتَانِي رَجُلَانِ، فَقَعَدَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رَأْسِي وَالآخَرُ عِنْدَ رِجْلَيَّ، فَقَالَ: أَحَدُهُمَا لِلآخَرِ: مَا وَجَعُ الرَّجُلِ؟ قَالَ: مَطْبُوبٌ. قَالَ: وَمَنْ طَبَّهُ؟ قَالَ: لَبِيدُ بْنُ الأَعْصَمِ. قَالَ: فِي مَاذَا؟ قَالَ: فِي مُشُطٍ وَمُشَاقَةٍ وَجُفِّ طَلْعَةٍ ذَكَرٍ. قَالَ: فَأَيْنَ هُوَ؟ قَالَ: فِي بِئْرِ ذَرْوَانَ». فَخَرَجَ إِلَيْهَا النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ رَجَعَ

فَقَالَ لِعَائِشَةَ حِينَ رَجَعَ: «نَخْلُهَا كَأَنَّهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ». فَقُلْتُ: اسْتَخْرَجْتَهُ؟ فَقَالَ: «لاَ أَمَّا أَنَا فَقَدْ شَفَانِي اللهُ، وَخَشِيتُ أَنْ يُثِيرَ ذَلِكَ عَلَى النَّاسِ شَرًّا، ثُمَّ دُفِنَتِ البِئْرُ»[1].

٣٢٦٨- عائیشه ﵂ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ جادووی لێکرا هەتا (هەندێ جار) وایدەزانی کە شتێکی کردووە کە نەیکردبوو، تا ڕۆژێکیان دوعا و نزای زۆری کرد پاشان فەرمووی: ((ئایا زانیوتە [2] خوا وەڵامی دامەوە دەربارەی چارەسەری دەردەکەم؟ دوو پیاو هاتن بۆ لام و یەکێکیان لای سەرم دانیشت و ئەوی کەیان لای پێیەکانمەوە دانیشتن، ئینجا یەکێکیان بەوەی کەیانی وت: ئازاری ئەم پیاوە چییە؟ وتی: جادووی لێکراوە، وتی: کێ جادووی لێ کردووە؟ وتی: لەبیدی کوڕی ئەعصەم، وتی: جادووەکەی لە چی دایە؟ وتی: لە شانە و قژ و مووی کە بەشانەوەیە و لە کیف و توێکڵی خورمای نێر دایە، وتی: ئەی لە کوێ دایە؟ وتی: لە بیری زەروان دایە))، ئینجا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆشت بۆ سەر ئەو بیرە و پاشان گەڕایەوە، جا کە گەڕایەوە بە عائیشەی فەرموو: (((سەری) دار خورماکانی دەوروبەری ئەو بیرە وەکو سەری شەیتان وابوون))، (عائیشە دەڵێ:) منیش وتم: جادووەکەت لە بیرەکە دەرهێنا؟ فەرمووی: ((نەخێر بەڵام بە دڵنیاییەوە خوا چارەسەری کردم، وە ترسام کە ئەو دەرهێنانی جادووە باسێکی خراپ لە ناو خەڵکدا بوروژێنێت و بڵاو کاتەوە))، پاشان بیرەکە پڕ کرایەوە.

٣٢٦٩- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلاَلٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ المُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: «يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلاَثَ عُقَدٍ، يَضْرِبُ كُلَّ عُقْدَةٍ مَكَانَهَا: عَلَيْكَ

(١) بڕوانە: ٣١٧٥.

(٢) بە عائیشە ﵂ دەفەرمووی.

لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ. فَإِنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللَّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ، فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ، فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقَدُهُ كُلُّهَا، فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ، وَإِلاَّ أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلاَنَ»[1].

٣٢٦٩ - ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((کاتێ کەسێکتان خەوت شەیتان سی گرێ دەدات لە پشتی سەری، دەماڵی بە جێگای هەموو گرێکاندا و دەڵێ: شەوێکی درێژت لەبەرە بخەوە، جا ئەگەر هەستا و یادی خوای کرد گرێیەکیان دەکرێتەوە، ئینجا ئەگەر دەستنوێژی گرت گرێیەکی تریان دەکرێتەوە، خۆئەگەر نوێژی کرد هەموو گرییەکانی دەکرێنەوە، ئەوسا بە گورج و گۆڵی و دڵ خۆشییەوە ڕۆژ دەکاتەوە، ئەگەرنا بە دڵ گرانی و تەمەڵی ڕۆژ دەکاتەوە)).

٣٢٧٠- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ رَجُلٌ نَامَ لَيْلَهُ حَتَّى أَصْبَحَ، قَالَ: "ذَاكَ رَجُلٌ بَالَ الشَّيْطَانُ فِي أُذُنَيْهِ" -أَوْ قَالَ- "فِي أُذُنِهِ"[2].

٣٢٧٠- عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ باسی پیاوێك کرا هەموو شەو دەخەوێت تا ڕۆژ دەبێتەوە، فەرمووی: ((ئەوە پیاوێکە شەیتان میزی کردۆتە هەردوو گوێی))، یان فەرمووی: (((میزی کردۆتە) گوێیەوە)).

٣٢٧١- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الجَعْدِ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «أَمَا إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ وَقَالَ:

---

(١) بڕوانە: ١٤٤٢.

(٢) بڕوانە: ١١٤٤.

بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ، وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا. فَرُزِقَا وَلَدًا، لَمْ يَضُرُّهُ الشَّيْطَانُ»[١].

٣٢٧١- ئیبنو عەبباس ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ئەگەر کەسێکتان کاتێ لەگەڵ خێزانیدا جووت دەبێت بڵێ: خوایە شەیتانمان لێ دوور خەرەوە، وە شەیتان لەو منداڵەی پێمان دەبەخشیت دوور خەرەوە، ئەنجا کە منداڵێکیان پێ بەخشرا، شەیتان زیانی پێ ناگەیەنێت)).

٣٢٧٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَدَعُوا الصَّلاَةَ حَتَّى تَبْرُزَ، وَإِذَا غَابَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَدَعُوا الصَّلاَةَ حَتَّى تَغِيبَ»[٢].

٣٢٧٢- ئیبنو عومەر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((کاتی خۆر سەر دەردێنێت و هەڵدێت واز لە نوێژکردن بێنن هەتا خۆر (هەڵدێ و) بە چاکی دەردەکەوێت، وە کاتێ خۆر ئاوا دەبێت واز لە نوێژکردن بێنن هەتا بەتەواوی ئاوا دەبێت)).

٣٢٧٣ - «وَلاَ تَحَيَّنُوا بِصَلاَتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلاَ غُرُوبَهَا، فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ». أَوِ: "الشَّيْطَانِ". لاَ أَدْرِي أَيَّ ذَلِكَ قَالَ هِشَامٌ[٣].

٣٢٧٣- ((کاتی هەڵهاتنی خۆر و ئاوابوونی خۆر هەڵمەبژێرن بۆ نوێژەکانتان، چونکە بەڕاستی خۆر لە نێوان هەردوو شاخی شەیتاندا هەڵدێت))، یان (((دوو شاخەکەی) شەیتاندا))، (عەبدە) دەڵێ: نازانم هیشام کام لەم دوو وشەی (شَيْطَان) یان (الشَّيْطَان) وت.

---

(١) بڕوانە: ١٤١.
(٢) بڕوانە: ٥٨٣.
(٣) بڕوانە: ٥٨٢.

٣٢٧٤- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَارِثِ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلاَلٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِذَا مَرَّ بَيْنَ يَدَيْ أَحَدِكُمْ شَيْءٌ وَهُوَ يُصَلِّي فَلْيَمْنَعْهُ، فَإِنْ أَبَى فَلْيَمْنَعْهُ، فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ، فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ».

٣٢٧٤- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر شتێك بەبەردەمی کەسێکتاندا ڕۆشت کاتێ نوێژی دەکرد با ڕێگری لێ بکات، جا گوێی پێ نەدا با (بۆ جاری دووەم) ڕێگری لێ بکات، جا ئەگەر هەر گوێی پێنەدا (ویستی بڕوا) با جەنگی لەگەڵ بکات[١]، چونکە بەڕاستی ئەو کەسە شەیتانە)).

٣٢٧٥- وَقَالَ عُثْمَانُ بْنُ الهَيْثَمِ: حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: وَكَّلَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ، فَأَتَانِي آتٍ، فَجَعَلَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ، فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ: لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. فَذَكَرَ الحَدِيثَ فَقَالَ: إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ، وَلاَ يَقْرَبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ، ذَاكَ شَيْطَانٌ»[٢].

٣٢٧٥- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕایسپاردم بە پارێزگاری کردنی زەکات (ی سەرفیترەی) ڕەمەزان، ئەنجا کەسێك هات بۆ لام و بە هەردوو دەستی (بە مشت) لە خواردنەکەی دەبرد، منیش گرتم وتم: دەتبەم بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئیتر فەرموودەکەی بە درێژی باس کرد[٣]، ئەنجا (ئەو کەسەی خواردنەکەی دەبرد) وتی: کاتێ چوویتە ناو نوێنی نوستنەکەت ئایەتە لکورسی بخوێنە، بەردەوام لە لایەن خواوە پارێزگاریت بەسەرەوەیە، وە تا ڕۆژ دەکەیتەوە شەیتان نزیکت نابێتەوە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ڕاستی پێ وتویت[٤] و خۆی زۆر درۆزنە ئەو شەیتانێکە (لە شەیتانەکان))).

---

(١) مەبەست لە جەنگ چەک بەکارهێنان نییە، بەڵکو بە توندتر نەهێڵێت بڕوات بە بەردەمیدا.؟
(٢) بڕوانە: ٢٣١١.
(٣) وەک لە باسی وەکالەتدا ڕابوورد بە ژمارە (٢٣١١).
(٤) دەربارەی گەورەیی ئایەتە لکورسی.

٣٢٧٦- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ قَالَ: أَبُو هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يَأْتِي الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمْ فَيَقُولُ: مَنْ خَلَقَ كَذَا؟ مَنْ خَلَقَ كَذَا؟ حَتَّى يَقُولَ مَنْ خَلَقَ رَبَّكَ؟ فَإِذَا بَلَغَهُ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ، وَلْيَنْتَهِ».

٣٢٧٦- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((شەیتان دێتە لای یەکێکتان و (خت ختەی دەدات) دەڵێ: کێ ئەو شتەی دروست کردووە؟ کێ ئەو شتەی دروست کردووە؟ هەتا دەڵێ: ئەی کێ پەروەردگارتی دروست کردووە؟ جا ئەگەر گەشتە ئەوە[١] با پەنابگرێت بەخوا و کۆتایی پێ بێنێت [٢])).

٣٢٧٧- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي أَنَسٍ -مَوْلَى التَّيْمِيِّينَ- أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا دَخَلَ رَمَضَانُ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ الجَنَّةِ، وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ، وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ»[٣].

٣٢٧٧- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((کە ڕەمەزان هات دەرگاکانی بەهەشت دەکرێنەوە و دەرگاکانی دۆزەخ دادەخرێن، شەیتانەکان زنجیر دەکرێن)).

٣٢٧٨- حَدَّثَنَا الحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَمْرٌو قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: حَدَّثَنَا أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ مُوسَى قَالَ لِفَتَاهُ: ﴿ لِفَتَىٰهُ ءَاتِنَا غَدَآءَنَا ﴿٦٢﴾ ﴾ الكهف. ﴿ قَالَ أَرَءَيْتَ إِذْ أَوَيْنَآ إِلَى ٱلصَّخْرَةِ فَإِنِّى نَسِيتُ ٱلْحُوتَ وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا ٱلشَّيْطَٰنُ أَنْ أَذْكُرَهُۥ ﴿٦٣﴾ ﴾ الكهف. وَلَمْ يَجِدْ مُوسَى النَّصَبَ حَتَّى جَاوَزَ المَكَانَ الذِي أَمَرَ اللَّهُ بِهِ»[٤].

(١) بڵێ: کێ پەروەردگاری دروست کردووە.
(٢) بڵێ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ و لە سەر نەڕوات چونکە ئەنجامی باش نابێت.
(٣) بڕوانە: ١٨٩٨.
(٤) بڕوانە: ٧٤.

٣٢٧٨- ئوبەی کوڕی کەعب ﷺ دەگێڕێتەوە کە لە پێغەمبەری خوای ﷺ بیست دەیفەرموو: ((بێگومان مووسا ﷺ بەلاوەکەی بەردەستی فەرموو: خواردنەکەمان بۆ بێنە، (لاوەکەش) وتی: لەبیرتە کاتێ چووینە پەنا بەردە گەورەکە (بۆ پشوودان)، جا بەڕاستی من (لەوێ) ماسیەکەم لەبیر چوو هیچ شتێ ئەو (ماسیەکە) ی لەبیر نەبردمەوە کە باسی بکەم بۆت بێجگە لە شەیتان)، وە مووسا ﷺ هەستی بە ماندووی و زەحمەت نەکرد هەتا ئەو شوێنەی بەجێ هێشت کە خوا فەرمانی پێکردبوو بۆی بچێت)).

٣٢٧٩- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُشِيرُ إِلَى الْمَشْرِقِ فَقَالَ: «هَا إِنَّ الفِتْنَةَ هَا هُنَا إِنَّ الْفِتْنَةَ هَا هُنَا مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ»[١].

٣٢٧٩- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوام ﷺ بینی (بەدەستی) ئاماژەی بۆ ڕۆژهەڵات دەکرد و فەرمووی: ((بێداربن بەڕاستی ئاژاوە ئا لەوێوە دێت، بەڕاستی ئاژاوە ئالەوێوە دێت، لەو جێگایەی شاخی شەیتان هەڵدێت و بەدەردەکەوێت [٢])).

٣٢٨٠- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ عَنْ جَابِرٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِذَا اسْتَجْنَحَ اللَّيْلُ -أَوْ كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ- فَكُفُّوا صِبْيَانَكُمْ، فَإِنَّ الشَّيَاطِينَ تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ، فَإِذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ العِشَاءِ فَحُلُّوهُمْ وَأَغْلِقْ بَابَكَ، وَاذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ، وَأَطْفِئْ مِصْبَاحَكَ، وَاذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ، وَأَوْكِ سِقَاءَكَ، وَاذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ، وَخَمِّرْ إِنَاءَكَ، وَاذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ، وَلَوْ تَعْرُضُ عَلَيْهِ شَيْئًا»[٣].

---

(١) بڕوانە: ٣١٠٤.

(٢) بۆیە وای فەرمووە، چونکە سەر و شاخی شەیتان لەگەڵ خۆردا پێکەوە بەدەر دەکەون.

(٣) بڕوانە: ٣٣٠٤، ٣٣١٦، ٥٦٢٣، ٥٦٢٤، ٦٢٩٥، ٦٢٩٦.

٣٢٨٠- جابیر ﷺ له پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە كە فەرموویەتی: ((ئەگەر سەرەتایی شەو داهات — یان سەرەتای شەو بوو- مەیەڵن منداڵەكانتان بڵاوە بكەن، چونكە بێگومان لەو كاتەدا شەیتانەكان بڵاو دەبنەوە، ئەنجا كاتێ ماوەیەك لە شێوان بەسەر چوو ئەو منداڵەكانتان بەرەڵا بكەن، وە دەرگاكەت داخەو ناوی خوابێن و چرا و گلۆپەكەت بكوژێنەوە (لە كاتی پێویستدا)، زاربێنی كوندە و مەشكەكەت ببەستە و، یادی خوا بكە و، سەری دەفر و حاجەتەكەت داپۆشە، وە ناوی خوا بێنە (ئەگەر نەكرا دایپۆشیت) ئەوا شتێكی بەسەردا ڕادێڵە، (وەك دارێك یان شتێكی لەو جۆرە))).

٣٢٨١- حدَّثَنِي مَحْمُودُ بْنُ غَيْلاَنَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ صَفِيَّةَ ابْنَةِ حُيَيٍّ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُعْتَكِفًا، فَأَتَيْتُهُ أَزُورُهُ لَيْلاً، فَحَدَّثْتُهُ ثُمَّ قُمْتُ، فَانْقَلَبْتُ فَقَامَ مَعِي لِيَقْلِبَنِي -وَكَانَ مَسْكَنُهَا فِي دَارِ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ- فَمَرَّ رَجُلاَنِ مِنَ الأَنْصَارِ، فَلَمَّا رَأَيَا النَّبِيَّ ﷺ أَسْرَعَا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «عَلَى رِسْلِكُمَا إِنَّهَا صَفِيَّةُ بِنْتُ حُيَيٍّ». فَقَالاَ: سُبْحَانَ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: "إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ، وَإِنِّي خَشِيتُ أَنْ يَقْذِفَ فِي قُلُوبِكُمَا سُوءًا" أَوْ قَالَ: "شَيْئًا"[1].

٣٢٨١- عەلی كوری حوسەین ﷺ گێڕایەوە كە صەفییەی كچی حویەی ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا لە ئیعتیكافدا بوو، منیش هاتم بۆ لای لە شەودا وسەردانم كرد، ئینجا لەگەڵیدا قسەم كرد، پاشان هەڵسام و گەڕامەوە، پێغەمبەریش ﷺ لەگەڵمدا هەستا تا بمباتەوە بۆ ماڵەوە - (عەلی دەڵێ:) ماڵی صەفییە لە خانووی ئوسامەی كوڕی زەید دابوو- جا دوو پیاوی ئەنصاری بەلایاندا تێپەڕین، ئینجا كە پێغەمبەریان ﷺ بینی بە خێرایی ڕۆیشتن، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لەسەرخۆبن، دڵنیابن ئەم ئافرەتە صەفییەی كچی حویەیە))، هەردووكیان وتیان: پاك و بێگەردی

(١) بڕوانە: ٢٠٣٥.

بۆ خوا ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی: ((بەڕاستی شەیتان وەکو خوێن لە لەشی مرۆڤدا دەگەڕێ، وە بێگومان من ترسام شەیتان خراپەیەك بخاتە دڵی هەردووکتانەوە))، یان فەرمووی: ((شتێك)) (بخاتە دڵی هەردووکتانەوە).

٣٢٨٢- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَرَجُلاَنِ يَسْتَبَّانِ، فَأَحَدُهُمَا احْمَرَّ وَجْهُهُ وَانْتَفَخَتْ أَوْدَاجُهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنِّي لأَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا ذَهَبَ عَنْهُ مَا يَجِدُ، لَوْ قَالَ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ. ذَهَبَ عَنْهُ مَا يَجِدُ». فَقَالُوا لَهُ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «تَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ». فَقَالَ: وَهَلْ بِي جُنُونٌ؟![1].

٣٢٨٢- سولەیمانی کوڕی صورەد ﷺ دەڵێ: من لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ دانیشتبووم لەو کاتەدا دوو پیاو جنێویان بەیەکتری دەدا، جا یەکێکیان دەم و چاوی سوور هەڵگەڕابوو دەمارەکانی ملی هەڵسابوو، پێغەمبەریش فەرمووی: ((بەڕاستی من وشەیەك دەزانم ئەگەر ئەو پیاوە بیڵێ تووڕەی یەکەی نامێنێ و دەڕوات، ئەگەر بڵێت: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ)[2] **تووڕەیی یەکەی دەڕوات و نامێنێت))، خەڵکەکەش بە پیاوە تووڕەکەیان وت: پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووی: ((پەنا بگرە بە خوا لە شەیتان))، پیاوەکە وتی: بۆ من شێتم؟!.**

٣٢٨٣- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الجَعْدِ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ قَالَ: اللَّهُمَّ جَنِّبْنِي الشَّيْطَانَ، وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنِي. فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ لَمْ يَضُرُّهُ الشَّيْطَانُ، وَلَمْ يُسَلَّطْ عَلَيْهِ». قَالَ: وَحَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ مِثْلَهُ[3].

---

(١) بڕوانە: ٦٠٤٨، ٦١١٥.

(٢) واتە: پەنا دەگرم بە خوا لە شەیتان.

(٣) بڕوانە: ١٤١.

٣٢٨٣- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر یەکێك لە ئێوە کاتێ دەچێتە لای هاوسەری بڵێ: خوایە شەیتانم لێ دوور خەرەوە، وە شەیتان لەو منداڵەش پێم دەبەخشی دوور خەرەوە، جا ئەگەر لە نێوان ئەو پیاو و ژنەدا منداڵێك ببێت شەیتان زیانی پێ ناگەیەنێت و زاڵ نابێت بەسەریدا)).
(شوعبە) وتی: ئەعمەش بۆی گێڕاینەوە لە سالیمەوە، لە کورەیبەوە، لە ئیبنو عەبباسەوە، وەك فەرموودەکەی پێشووی گێڕایەوە[١].

٣٢٨٤- حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ، حَدَّثَنَا شَبَابَةُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ صَلَّى صَلاَةً فَقَالَ: «إِنَّ الشَّيْطَانَ عَرَضَ لِي، فَشَدَّ عَلَيَّ يَقْطَعُ الصَّلاَةَ عَلَيَّ، فَأَمْكَنَنِي اللَّهُ مِنْهُ». فَذَكَرَهُ[٢].

٣٢٨٤- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ کە نوێژێکی کرد و فەرمووی: ((بەڕاستی شەیتان[٣] (لە نوێژەکەمدا) لە پڕ هاتە بەردەمم بەتوندی پەلاماری بۆ هێنام تا نوێژەکەم پێ ببڕێت، ئەنجا خوا سەری خستم بەسەریدا))، ئینجا فەرموودەکەی بە درێژی باس کرد.

٣٢٨٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِذَا نُودِيَ بِالصَّلاَةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ، فَإِذَا قُضِيَ أَقْبَلَ، فَإِذَا ثُوِّبَ بِهَا أَدْبَرَ، فَإِذَا قُضِيَ أَقْبَلَ، حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ الإِنْسَانِ وَقَلْبِهِ، فَيَقُولُ: اذْكُرْ كَذَا وَكَذَا. حَتَّى لاَ يَدْرِي أَثَلاَثًا صَلَّى أَمْ أَرْبَعًا فَإِذَا لَمْ يَدْرِ ثَلاَثًا صَلَّى أَوْ أَرْبَعًا سَجَدَ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ»[٤].

(١) کەواتە ئەم فەرموودەیە شوعبە دوو مامۆستای هەیە لێیانەوە گێڕاویەتیەوە: مەنصور و ئەعمەش.
(٢) بڕوانە: ٤٦١.
(٣) عیفریتێک کە بەجنۆکەی سەرکەش دەڵێن بەو شێوە لە فەرموودە: ٤٦١ بوخاریدا هاتووە.
(٤) بڕوانە: ٦٠٨.

٣٢٨٥- ئەبو سەلەمە لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر بانگدرا بۆ نوێژ شەیتان پشت هەڵدەکات و دەڕوا بەترلێدانەوە، حا کە بانگەکە تەواو بوو دێتەوە، ئینجا کە قامەت کرا پشت هەڵدەکات و دەڕوا، کە قامەتەکە تەواو بوو دێتەوە، هەتا خەتەرە و وەسوەسە دروست بکات لە نێوان مرۆڤ و دڵیدا، پێی دەڵێ: بیری ئەوە و ئەوە بکە، هەتا نوێژکەرەکە وا لێ دەکات نازانی سێ ڕکات نوێژی کردووە یا چوار، ئینجا ئەگەر نەیزانی سێ ڕکات نوێژی کردووە یان چوار، ئەوە با دوو سوژدەی لە بیرچوون ببات)).

٣٢٨٦- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «كُلُّ بَنِي آدَمَ يَطْعُنُ الشَّيْطَانُ فِي جَنْبَيْهِ بِإِصْبَعِهِ حِينَ يُولَدُ، غَيْرَ عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ، ذَهَبَ يَطْعُنُ فَطَعَنَ فِي الحِجَابِ»[١].

٣٢٨٦- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((هەموو مرۆڤێك کاتێ لە دایك دەبێت شەیتان بە پەنجەی (بەدوو پەنجەی) بە هەردوو تەنیشتیەوە دەژێنێت، جگە لە عیسای کوڕی مەریەم ﷺ کە شەیتانی ویستی تێوەی ژنێت بە پەردەکەیەوە ژەند[٢])).

٣٢٨٧- حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنِ المُغِيرَةِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: قَدِمْتُ الشَّأْمَ فَقُلْتُ: مَنْ هَا هُنَا؟ قَالُوا: أَبُو الدَّرْدَاءِ قَالَ: أَفِيكُمُ الذِي أَجَارَهُ اللهُ مِنَ الشَّيْطَانِ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ ﷺ؟

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُغِيرَةَ وَقَالَ: الذِي أَجَارَهُ اللهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ ﷺ يَعْنِي: عَمَّارًا[٣].

---

(١) بڕوانە: ٣٤٣١، ٤٥٤٨.

(٢) ئەو پەردەیەی منداڵی تازە لە دایک بووی تێدایە.

(٣) بڕوانە: ٣٧٤٢، ٣٧٤٣، ٣٧٦١، ٤٩٤٣، ٤٩٤٤، ٦٢٧٨.

٣٢٨٧- عەلقەمە دەڵێ: ڕۆشتمە شام (وتم کێ لێرەیە؟) وتیان: ئەبو دەردائی لێیە، (ئەبو دەردا هات و) پێی وت: ئایا ئەو کەسەتان لە ناو دایە کە خوا لە شەیتان پاراستوویەتی لە سەر زاری پێغەمبەرەکەی ﷺ (ئیمامی بوخاری دەڵێ:)[1] سولەیمانی کوڕی حەرب بۆی گێڕاینەوە وتی: شوعبە بۆی گێڕاینەوە لە موغیرەوە (لە ئیبراهیمەوە لە عەلقەمەوە) وتی: ئەو کەسەی خوا لەسەر زاری پێغەمبەرەکەی پاراستی واتە: عەممار.

٣٢٨٨- قَالَ: وَقَالَ اللَّيْثُ: حَدَّثَنِي خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلاَلٍ، أَنَّ أَبَا الأَسْوَدِ أَخْبَرَهُ عُرْوَةُ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الْمَلاَئِكَةُتَتَحَدَّثُ فِي العَنَانِ -وَالْعَنَانُ: الغَمَامُ- بِالأَمْرِ يَكُونُ فِي الأَرْضِ، فَتَسْمَعُ الشَّيَاطِينُ الكَلِمَةَ، فَتَقُرُّهَا فِي أُذُنِ الكَاهِنِ، كَمَا تُقَرُّ الْقَارُورَةُ، فَيَزِيدُونَ مَعَهَا مِائَةَ كَذِبَةٍ»[2].

٣٢٨٨- عائیشە ﵂ لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویەتیەوە کە فەرموویەتی: ((فریشتەکان لە ناو (العَنَان)ـدا - العَنَان: هەورە- باسی بڕیارێك دەکەن کە لە زەویدا ڕوودەدات و دەبێت، جا شەیتانەکان ئەو قسە و بڕیارە (لە فریشتەکان) دەبیستن، ئینجا دەیخەنە بەر گوێچکەی ڕەمڵ لێدەر و کۆڵنانیەوە، وەك چۆن (ئاوی ناو) سوراحییەك دەکرێتە دەفرێکەوە، بەڵام لەگەڵ ئەو قسەیەدا (کە ڕاستە) سەد درۆی لێ زیاد دەکەن)).

٣٢٨٩- حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «التَّثَاؤُبُ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَرُدَّهُ مَا اسْتَطَاعَ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَالَ: هَا. ضَحِكَ الشَّيْطَانُ»[3].

---

(١) ئەمە ڕێگایەکی کەی فەرموودەکەیە کە زیادەیەکی لەگەڵ دایە کە ئەو کەسە عەممارە ﵁.
(٢) بڕوانە: ٣٢١٠.
(٣) بڕوانە: ٦٢٢٣، ٦٢٢٦.

٣٢٨٩- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((باوێشکدان لە شەیتانەوەیە، جا ئەگەر کەسێکتان باوێشکی دا، با ئەوەندەی دەتوانێ بیگەڕێنێتەوە، چونکە بەڕاستی کاتێ کەسێکتان (باوێشك دەدات) دەڵێ: ها، شەیتان پێدەکەنێت))[١].

٣٢٩٠- حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ قَالَ: هِشَامٌ أَخْبَرَنَا، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ قَالَتْ: لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ هُزِمَ الْمُشْرِكُونَ فَصَاحَ إِبْلِيسُ: أَيْ عِبَادَ اللَّهِ، أُخْرَاكُمْ. فَرَجَعَتْ أُولاَهُمْ فَاجْتَلَدَتْ هِيَ وَأُخْرَاهُمْ، فَنَظَرَ حُذَيْفَةُ، فَإِذَا هُوَ بِأَبِيهِ الْيَمَانِ فَقَالَ: أَيْ عِبَادَ اللَّهِ، أَبِي أَبِي. فَوَاللَّهِ مَا احْتَجَزُوا حَتَّى قَتَلُوهُ، فَقَالَ حُذَيْفَةُ: غَفَرَ اللَّهُ لَكُمْ. قَالَ عُرْوَةُ: فَمَا زَالَتْ فِي حُذَيْفَةَ مِنْهُ بَقِيَّةُ خَيْرٍ حَتَّى لَحِقَ بِاللَّهِ[٢].

٣٢٩٠- عائیشە ﷺ دەڵێ: کاتێ لە ڕۆژی غەزای ئوحوددا بتپەرستەکان شکێنران، ئیبلیس هاواری کرد: ئەی بەندەکانی خوا ئاگاداری دواوەی خۆتان بن. ئینجا ئەو (مسوڵمان)انەی لە پێشەوە بوون گەڕانەوە لەگەڵ ئەو (مسوڵمان)انەی لە دواوە بوون بە جەنگ هاتن[٣]، حوزەیفەش سەرنجی دا و باوکی بینی (مسوڵمانان دەیکوژن)[٤]، حوزەیفە وتی: ئەی بەندەکانی خوا ئەوە باوکمە ئەوە باوکمە، بەڵام سوێند بەخوا وازیان لێ نەهێنا هەتا کوشتیان، حوزەیفەش وتی: خوا لێتان خۆش بێ، عوروە وتی: جا بەردەوام حوزەیفە لەو کوشتنەی باوکیدا (داوای لێخۆشبوونی دەکرد بۆ بکوژانی باوکی)، بۆیە بەشێ چاکە و خێری هەبوو (کە دوعاکردنی بوو بۆ بکوژانی باوکی)، تا مرد و گەڕایەوە بۆ لای خوا.

---

(١) ئەو شێوە نارێکەی باوێشکدانی مرۆڤ پێ خۆشە بۆیە پێدەکەنێت.

(٢) بڕوانە: ٣٨٢٤، ٤٠٦٥، ٦٦٦٨، ٦٨٨٣، ٦٨٩٠.

(٣) گومانیان وابوو ئەوانەی دواوە بتپەرستەکانن.

(٤) بە بتپەرستیان زانی بوو.

٣٢٩١- حَدَّثَنَا الحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ، حَدَّثَنَا أَبُو الأَحْوَصِ، عَنْ أَشْعَثَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ ﵂: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ التِفَاتِ الرَّجُلِ فِي الصَّلاَةِ. فَقَالَ: «هُوَ اخْتِلاَسٌ يَخْتَلِسُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلاَةِ أَحَدِكُمْ»[1].

٣٢٩١- عائیشه ﵂ دەڵێ: پرسیارم له پێغەمبەر ﷺ کرد دەربارەی لاکردنەوەی کەسێك له نوێژدا، فەرمووی: ((لاکردنەوه دزیەکی نهێنیه شەیتان بە دزی و بە فێڵ له نوێژدا له کەسێکتانی دەدزێت)).

٣٢٩٢- حَدَّثَنَا أَبُو المُغِيرَةِ، حَدَّثَنَا الأَوْزَاعِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا الوَلِيدُ، حَدَّثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ مِنَ اللَّهِ، وَالْحُلُمُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا حَلَمَ أَحَدُكُمْ حُلُمًا يَخَافُهُ فَلْيَبْصُقْ عَنْ يَسَارِهِ، وَلْيَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهَا، فَإِنَّهَا لاَ تَضُرُّهُ»[2].

٣٢٩٢- عەبدوڵلای کوڕی ئەبو قەتاده له باوکیەوه ﵁ دەگێڕێتەوه کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((خەو بینینی چاك له خواوەیە، خەوی خراپیش له شەیتانەوەیە، جا ئەگەر کەسێك له ئێوه خەوێکی ناخۆش و خراپی بینی و ترسا لێی (خەبەری بۆوه)، ئەوە با تف بکاتە لای چەپی و پەنا بگرێت بە خوا له زیانی ئەو خەوە، چونکە بێگومان زەرەری پێ ناگەیەنێت)).

٣٢٩٣- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ سُمَيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ

---

(١) بڕوانه: ٧٥١.

(٢) بڕوانه: ٥٧٤٧، ٦٩٨٤، ٦٩٨٦، ٦٩٩٥، ٦٩٩٦، ٧٠٠٥،٧٠٤٤.

الْمُلْكُ، وَلَهُ الحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ، كَانَتْ لَهُ عَدْلَ عَشْرِ رِقَابٍ، وَكُتِبَتْ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ، وَمُحِيَتْ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ، وَكَانَتْ لَهُ حِرْزًا مِنَ الشَّيْطَانِ يَوْمَهُ ذَلِكَ حَتَّى يُمْسِيَ، وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلَ مِمَّا جَاءَ بِهِ، إِلاَّ أَحَدٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ»[1].

٣٢٩٣- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا فەرمووی: ((هەر كەس لە ڕۆژێكدا سەد جار بڵێ: هیچ پەرستراوێكی بەهەق نییە جگە لە خوای تاق و تەنها هیچ هاوبەشی نییە، هەموو دەسەڵات و سوپاس هەر بۆ ئەوە، وە ئەو دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێكدا هەیە، ئەوە وەك ئەوە وایە ئەو كەسە دە كۆیلەی ئازاد كردبێت، وە سەد چاكەی بۆ نووسراوە و سەد تاوانی لێ سڕاوەتەوە، وە ئەو زیكرە لەو ڕۆژەدا تا ئێوارە پارێزگار دەبێت بۆی لە شەیتان، وە هیچ كەس شتێكی لەوەی ئەم چاكتری نەهێناوە مەگەر كەسێك لەم زیكرەی زۆرتری كردبێت)).

٣٢٩٤- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الحَمِيدِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أَبَاهُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ: اسْتَأْذَنَ عُمَرُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَعِنْدَهُ نِسَاءٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُكَلِّمْنَهُ وَيَسْتَكْثِرْنَهُ، عَالِيَةً أَصْوَاتُهُنَّ، فَلَمَّا اسْتَأْذَنَ عُمَرُ، قُمْنَ يَبْتَدِرْنَ الحِجَابَ، فَأَذِنَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَضْحَكُ، فَقَالَ عُمَرُ: أَضْحَكَ اللهُ سِنَّكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: «عَجِبْتُ مِنْ هَؤُلاَءِ اللاَّتِي كُنَّ عِنْدِي، فَلَمَّا سَمِعْنَ صَوْتَكَ ابْتَدَرْنَ الحِجَابَ». قَالَ عُمَرُ: فَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كُنْتَ أَحَقَّ أَنْ يَهَبْنَ. ثُمَّ قَالَ: أَيْ عَدُوَّاتِ أَنْفُسِهِنَّ، أَتَهَبْنَنِي وَلاَ تَهَبْنَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ؟! قُلْنَ: نَعَمْ، أَنْتَ أَفَظُّ وَأَغْلَظُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا لَقِيَكَ الشَّيْطَانُ قَطُّ سَالِكًا فَجًّا إِلاَّ سَلَكَ فَجًّا غَيْرَ فَجِّكَ»[2].

---

(١) بڕوانە: ٦٤٠٣.

(٢) بڕوانە: ٣٦٨٣، ٦٠٨٥.

٣٢٩٤- سەعدی کوڕی ئەبی وەقاس ﷺ دەڵێ: عومەر ﷺ مۆڵەتی چوونە ژوورەوەی لە پێغەمبەری خوا ﷺ خواست، لەو کاتەدا چەند ئافرەتێکی قورەیشی لە خزمەتیدا بوون وتووێژیان لەگەڵیدا دەکرد و داوای کاتێ زیاتریان دەکرد لە پێغەمبەر ﷺ کە پێیان بدات، دەنگیشیان بەرز ببۆوە، جاکە عومەر ﷺ داوای مۆڵەتی خواست گورج ڕۆیشتنە پشت پەردەوە، ئەنجا پێغەمبەری خواش مۆڵەتیدا بە عومەر ﷺ، لەو کاتەدا پێغەمبەری خوا ﷺ پێدەکەنی، عومەریش ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا، خوا پێکەنین و زەردەخەنە بخاتە سەر لێوەکانت[١]، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((سەرم سوڕما لە ئائەم ئافرەتانەی لای مندا بوون کاتێ گوێیان لە دەنگی تۆ بوو بە پەلە ڕۆیشتنە پشت پەردەکەوە))، عومەریش ﷺ وتی: جەنابت شیاوتری ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کە لێت بترسن و شەرمت لێبکەن، پاشان وتی: چەند دوژمنی خۆیانن، ئایا لە من دەترسن و لە پێغەمبەری خوا ﷺ ناترسن؟ ئافرەتەکان وتیان: بەڵێ[٢] تۆ ڕەق و زبرتری لە پێغەمبەری خوا ﷺ، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((سوێند بەو زاتەی گیانی من بەدەستە هەرگیز شەیتان بە تۆ (عومەر) نەگەیشتووە بە ڕێگایەدا ڕۆیشتبیت، مەگەر شەیتان بە ڕێگایەکی تردا ڕۆیشتووە جیاواز لە ڕێگاکەی تۆ)).

٣٢٩٥- حدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ يَزِيدَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عِيسَى بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِذَا اسْتَيْقَظَ - أُرَاهُ- أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَتَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْثِرْ ثَلَاثًا، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَبِيتُ عَلَى خَيْشُومِهِ».

---

(١) بەم جۆرە مانا دەکرێ، دەتوانرێ بەم جۆرەش مانای بکرێ: خوا دڵخۆشت بکات.

(٢) لە تۆ دەترسین نەک پێغەمبەر ﷺ.

٣٢٩٥- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ئەگەر کەسێکتان بەخەبەر هات - وابزانم فەرمووی- لە خەوتنەکەی و دەستنوێژی گرت، با سێ جار ئاو لە لووتی وەربدات و مش بکاتەوە، چونکە بێگومان شەیتان لەسەر بێخی لووتی شەو دەمێنێتەوە)).

١٢- بَابُ ذِكْرِ الجِنِّ وَثَوَابِهِمْ وَعِقَابِهِمْ

لِقَوْلِهِ ﷻ: ﴿ يَٰمَعْشَرَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِى وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا۟ شَهِدْنَا عَلَىٰٓ أَنفُسِنَا ۖ وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا وَشَهِدُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا۟ كَٰفِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذَٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ ٱلْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَٰفِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا۟ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ ﴾ الأنعام. ﴿ بَخْسًا ﴿١٣﴾ ﴾ الجن. نَقْصًا. قَالَ مُجَاهِدٌ ﴿ وَجَعَلُوا۟ بَيْنَهُۥ وَبَيْنَ ٱلْجِنَّةِ نَسَبًا ۚ ﴿١٥٨﴾ ﴾ الصافات. قَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ: المَلَائِكَةُ بَنَاتُ اللَّهِ، وَأُمَّهَاتُهُمْ بَنَاتُ سَرَوَاتِ الجِنِّ. قَالَ اللَّهُ: ﴿ وَلَقَدْ عَلِمَتِ ٱلْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ ﴾ الصافات. سَتُحْضَرُ لِلْحِسَابِ. ﴿ جُندٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ ﴾ يس: عِنْدَ الحِسَابِ.

١٢- باسی باسکردنی جنۆکە و پاداشت و سزایان

بە بەڵگەی ئەم فەرمایشتەی خوا ﷻ: (ئەی دەستە و کۆمەڵێ جنۆکە و ئادەمی، ئایا پێغەمبەرانتان لە خۆتان بۆ نەهات کە ئایەتەکانی منتان بۆ بخوێننەوە لە گەیشتن و دووچار بوونی ئەم ڕۆژەیان نەترساندن، دەڵێن: (ڕاستە و) گەواهی لەسەر خۆمان دەدەین، بەڵام ژیانی دونیا خەڵەتاندنی و گەواهییان لەسەر خۆیاندا کە بێگومان ئەوان بێ بڕوا بوون، ئەوەی باسکرا لەبەر ئەوەیە کە پەروەردگارت لە ناوبەری (خەڵکی) شار و گوندەکان نەبووە بە زوڵم و ستەم، لە

كاتێكدا خەڵی ئەو شار و گوندانە بی ئاگابووبن بۆ هەر یەكێك (لە جنۆكە و ئادەمی) چەند پلەو پایە هەیە لە بەرامبەر كردەوەكانیدا، وە پەروەردگارت لەوەی كە دەیكەن بێ ئاگا نییە).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ بَخۡسٗا ﴾ الجن، واتە: كەم كردن و ناتەواوی (لە پاداشتی ڕۆژی دواییدا).

- موجاهید دەڵێ: (وە ئەو (بێ باوەڕانە) لە نێوان خوا و جنۆكەدا خزمایەتان بڕیارداوە)، كافرانی قوڕەیش دەڵێن: فریشتەكان كچانی خوان، دایكی فریشتەكانیش كچانی سەرۆكەكانی جنۆكەن، خوای گەورەش دەفەرمووی: ((سوێند بە خوا بێگومان جنۆكەكان دەیانزانی كە بەڕاستی ئەوان ئامادە دەكرێن (لە ڕۆژی دواییدا) واتە: بێگومان ئەوان (جنۆكەكان) ئامادە دەكرێن بۆ لێپرسینەوە، (خوا دەفەرمووی): (سەربازی ئامادەكراون) لە كاتێ لێپرسینەوەدا.

٣٢٩٦- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ الأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الخُدْرِيَّ ﷺ قَالَ لَهُ: إِنِّي أَرَاكَ تُحِبُّ الغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ، فَإِذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ وَبَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلاَةِ، فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ «فَإِنَّهُ لاَ يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ المُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلاَ إِنْسٌ وَلاَ شَيْءٌ إِلاَّ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ القِيَامَةِ». قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ[1].

٣٢٩٦- عەبدوڕەحمانی كوڕی عەبدوڵلای كوڕی عەبدوڕەحمانی كوڕی ئەبی صەعصەعەی ئەنصاڕی لە باوكیەوە گێڕایەوە كە بۆی گێڕاوەتەوە كە ئەبو سەعیدی خودری ﷺ پێی وت: ((بەڕاستی من دەتبینم حەزت لە مەڕ و ماڵات و دەشت و چۆڵەوانیە، جا كاتێ لە ناو مەڕ و ماڵاتەكەدا بوویت یان لە دەشت و چۆڵەوانیەكەدا بوویت و بانگتدا بۆ نوێژ، ئەوە دەنگت بەرزبكەرەوە بەو

(١) بڕوانە: ٦٠٩.

بانگدانەت، چونكە بێگومان ((هيچ جنۆكە و مرۆڤ و شتێك نييە كە گوێی لە دەنگی بانگبێژبێت، ئيللا لە ڕۆژی دوايدا شايەتی بۆ دەدات)). ئەبو سەعيد دەڵی ئەمەم لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بيست.

١٣- **بَابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى:** ﴿ وَإِذْ صَرَفْنَآ إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقُرْءَانَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوٓا۟ أَنصِتُوا۟ ۖ فَلَمَّا قُضِىَ وَلَّوْا۟ إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا۟ يَٰقَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَٰبًا أُنزِلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾ يَٰقَوْمَنَآ أَجِيبُوا۟ دَاعِىَ ٱللَّهِ وَءَامِنُوا۟ بِهِۦ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣١﴾ وَمَن لَّا يُجِبْ دَاعِىَ ٱللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُۥ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءُ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٣٢﴾ ﴾ **الأحقاف**

﴿ مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾ ﴾ الكهف: مَعْدِلًا ﴿ صَرَفْنَآ ﴿٢٩﴾ ﴾ الأحقاف: أَيْ: وَجَّهْنَا.

١٣- باسی ئەم فەرمايشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە (بيريان خەرەوە) كاتێ چەند جنۆكەيەكمان نارد بۆ لات تا گوێ لە قورئان بگرن، جا كاتێ ئامادەی گوێ گرتن لە قورئان بوون وتيان (بەيەكتری): بێ دەنگ بن (وە گوێ بگرن)، جا كە (قورئان خوێندنەكە) تەواو بوو هەموو بەترسێنەر گەڕانەوە بۆ لای قەوم و هۆزەكەيان و وتيان ئەی هۆز و قەومەكەمان، بەڕاستی ئێمە گوێ بيستی كتێبێک بووين كە لە پاش مووسا ﷺ نێردراوەتە خوارەوە پەڕاوەكانی پێش خۆی بەڕاست دادەنێت، (خەڵک) ڕێنموونی دەكات بۆ هەق و بۆ ڕێبازی ڕاست، ئەی قەومەكەمان وەڵامی بانگخوازی خوا

بدەنەوە و باوەڕی پێ بێنن، (خوا) لە تاوانەکانتان خۆش دەبێ و دەیسڕێتەوە، وە لە سزای سەخت دەتان پارێزێ، هەر کەسیش وەڵامی بانگخوازی خوا (کە موحەممەد ﷺ) نەداتەوە ئەوە بە هیچ جۆرێ ناتوانێ لە زەوی دا لە دەست خوا دەرچێ و خۆی قوتار کات، وە جگە لە خوا یارمەتی دەر و پشتیوانێکی نییە ئا ئەوانە لە گومڕایی یەکی ئاشکرادان).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ مَصۡرِفًا ۝٥٣ ﴾ الكهف: ڕێگایەك بۆ گەڕانەوە. ﴿ صَرَفۡنَآ ۝٢٩ ﴾ الأحقاف، واته: ناردمان.

١٤- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ ۝١٦٤ ﴾ البقرة

قَالَ ابن عَبَّاسٍ: الثُّعْبَانُ: الحَيَّةُ، الحية الذَّكَرُ مِنْهَا، يُقَالُ: الحَيَّاتُ أَجْنَاسٌ: الجَانُّ، وَالأَفَاعِي، وَالأَسَاوِدُ. ﴿ ءَاخِذُۢ بِنَاصِيَتِهَآ ۝٥٦ ﴾ هود: فِي مِلْكِهِ وَسُلْطَانِهِ، يُقَالُ: ﴿ صَٰٓفَّٰتٖ ۝١٩ ﴾ الملك: بُسُطٌ أَجْنِحَتَهُنَّ.

﴿ وَيَقۡبِضۡنَۚ ۝١٩ ﴾ الملك: يَضْرِبْنَ بِأَجْنِحَتِهِنَّ.

١٤- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە لە زەویدا هەموو جۆرە زیندەوەرێکی بڵاوکردۆتەوە)

- ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما دەڵێ: (الثُّعْبَانُ): بە ماری نێر دەوترێ، دەوترێت: مارەکان چەند جۆر ڕەگەزن: (الجَانُّ): ماری سپی، (الأَفَاعِي): مارە مێینەکان، (الأَسَاوِدُ): ئەو مارانەی خاڵی ڕەشیان تیایە (کە پیسترین و خراپترین جۆری مارە). ﴿ ءَاخِذُۢ بِنَاصِيَتِهَآ ۝٥٦ ﴾

هود[1]، كه له مولك و ژێر دەسەڵاتی دایه. وه دەوترێت: ﴿ صَٰٓفَّٰتٖ ﴿١٩﴾ ﴾ الملك: (باڵندەكان) باڵەكانیان كراوەیه. ﴿ وَيَقۡبِضۡنَۚ ﴿١٩﴾ ﴾ الملك: باڵەكانیان لێك دەدەن.

٣٢٩٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَخْطُبُ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: «اقْتُلُوا الحَيَّاتِ، وَاقْتُلُوا ذَا الطُّفْيَتَيْنِ وَالأَبْتَرَ، فَإِنَّهُمَا يَطْمِسَانِ الْبَصَرَ، وَيَسْتَسْقِطَانِ الحَبَلَ»[2].

٣٢٩٧- ئیبنو عومەر رضي الله عنهما دەگێڕێتەوە كه له پێغەمبەری ﷺ بیست لەسەر دوانگه وتاری دەدا دەیفەرموو: (مارەكان بكوژن، وه ئەو مارانەی دوو هێڵی سپی بەسەر پشتیانەوەیه كوڵەماریش بكوژن، چونكه بەڕاستی ئەو دوو جۆره ماره بینایی چاو دەبن و سك له باری ژن دەبەن))[3].

٣٢٩٨ - قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَبَيْنَا أَنَا أُطَارِدُ حَيَّةً لأَقْتُلَهَا، فَنَادَانِي أَبُو لُبَابَةَ: لاَ تَقْتُلْهَا.فَقُلْتُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ أَمَرَ بِقَتْلِ الحَيَّاتِ. قَالَ: إِنَّهُ نَهَى بَعْدَ ذَلِكَ عَنْ ذَوَاتِ البُيُوتِ، وَهْيَ العَوَامِرُ[4].

٣٢٩٨- عەبدوڵڵا (ی كوڕی عومەر) رضي الله عنهما دەڵێ: له كاتێكدا من بەشوێن مارێكەوه بووم دەمویست بیكوژم، ئەبو لوبابه بانگی كردم وتی: مەیكوژه، منیش وتم: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی كردووه به كوشتنی هەموو مارێك، وتی: دواتر پێغەمبەر ﷺ ڕێگری كرد له كوشتنی ماری ناو ماڵ كه دانیشتوانی ماڵەكانن له جنۆكەكان.

---

(١) واته: خوا دەسەڵات داره بەسەریدا (بگری مووی پێشه سەریەتی).
(٢) بڕوانه: ٣٢٩٨، ٣٢٩٩، ٣٣١٠، ٣٣١١، ٣٣١٢، ٣٣١٣، ٤٠١٦، ٤٠١٧.
(٣) ئەوەنده پیس و بەزیانن هەر بەسەیركردنیان چاوی مرۆڤ كوێر دەكەن و منداڵی ژنی حامیله له بار دەبەن.
(٤) بڕوانه: ٣٢٩٧.

٣٢٩٩- وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ: فَرَآنِي أَبُو لُبَابَةَ أَوْ زَيْدُ بْنُ الخَطَّابِ. وَتَابَعَهُ يُونُسُ، وَابْنُ عُيَيْنَةَ، وَإِسْحَاقُ الكَلْبِيُّ، وَالزُّبَيْدِيُّ. وَقَالَ صَالِحٌ وَابْنُ أَبِي حَفْصَةَ وَابْنُ مُجَمِّعٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ: رَآنِي أَبُو لُبَابَةَ وَزَيْدُ بْنُ الخَطَّابِ[1].

٣٢٩٩- عەبدوڕەزاق دەڵێ و دەگێڕێتەوە لە مەعمەرەوە (ئیبنو عومەر) دەڵێ: ئەبو لوبابە، یان زەیدی کوڕی خەتتاب منی بینی.

- یونس و ئیبنو عویەینە و ئیسحاقی کەلبی و زوبەیدی ئەم فەموودەیان گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەکەی مەعمەریان کردووە.

- صاڵحی کوڕی ئەبو حەفصە و ئیبنو موجەمیع هەموویان لە زوهریەوە گێڕاویانەتەوە لە سالیمەوە لە ئیبنو عومەرەوە وتی: ئەبو لوبابە و زەیدی کوڕی خەتتاب منیان بینی.

١٥- بابٌ: خَيْرُ مَالِ المُسْلِمِ غَنَمٌ يَتْبَعُ بِهَا شَعَفَ الجِبَالِ

٣٣٠٠- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرَ مَالِ الرَّجُلِ غَنَمٌ يَتْبَعُ بِهَا شَعَفَ الجِبَالِ وَمَوَاقِعَ الْقَطْرِ، يَفِرُّ بِدِينِهِ مِنَ الفِتَنِ»[2].

١٥- باسێک: چاکترین سامانی مسوڵمان مێگەلێکە بیانداتەبەر بۆ لوتکەی چیاکان

٣٣٠٠- ئەبو سەعیدی خودری ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((نزیکە کە چاکترین ماڵ و سەروەتی مسوڵمان مێگەلێك بێت، بیانداتە بەر بۆ لووتکەی

(١) بڕوانە: ٣٢٩٧.

(٢) بڕوانە: ١٩.

شاخەکان و ئەو شوێنانەی بارانی لێ دەبارێ (کە دۆڵەکانە)، بەهۆی ئاینەکەیەوە هەڵدێ و دوور دەکەوێتەوە لە فیتنە (نەوەك تووشی ببێت))).

٣٣٠١- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «رَأْسُ الكُفْرِ نَحْوَ المَشْرِقِ، وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلاَءُ فِي أَهْلِ الخَيْلِ وَالإِبِلِ، وَالْفَدَّادِينَ أَهْلِ الْوَبَرِ، وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الغَنَمِ»[1].

٣٣٠١- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((سەرچاوەی بێ باوەڕی لای خۆر هەڵاتەوەیە، وە شانازی و فیز و خۆبەگەورە زانین خۆی خاوەن ڕەوگ و خاوەن ڕانە وشتر و قیڕەز لە وشترادارەکانە، هێمنی و لەسەرخۆیشی پیشەی خاوەن مەڕ و ماڵاتەکانە)).

٣٣٠٢- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: حَدَّثَنِي قَيْسٌ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَمْرٍو أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ: أَشَارَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِيَدِهِ نَحْوَ اليَمَنِ فَقَالَ: «الإِيمَانُ يَمَانٍ هَا هُنَا، أَلاَ إِنَّ الْقَسْوَةَ وَغِلَظَ الْقُلُوبِ فِي الفَدَّادِينَ عِنْدَ أُصُولِ أَذْنَابِ الإِبِلِ، حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنَا الشَّيْطَانِ فِي رَبِيعَةَ وَمُضَرَ»[2].

٣٣٠٢- عوقبەی کوڕی عەمرِ کە ناسراوە بە ئەبو مەسعود ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ بەدەستی ئاماژەی کرد ڕوو بە یەمەن و فەرمووی: ((یەمەن کانگای باوەڕە ئا لێرەوەیە، ئاگاداربن بێگومان دڵڕەقی و دڵ ئەستوریش لە ناو دەنگ زلەکان دایە لای خاوەن ڕەوگە وشترەکان، لەو شوێنەی هەردوو شاخی شەیتان (لەگەڵ خۆردا) هەڵدێت لە هۆزی ڕەبیعە و موزەڕدا)).

---

(١) بڕوانە: ٣٤٩٩، ٤٣٨٨، ٤٣٨٩، ٤٣٩٠.
(٢) بڕوانە: ٣٤٩٨، ٤٣٨٧، ٥٣٠٣.

٣٣٠٣- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «إِذَا سَمِعْتُمْ صِيَاحَ الدِّيَكَةِ فَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّهَا رَأَتْ مَلَكًا، وَإِذَا سَمِعْتُمْ نَهِيقَ الحِمَارِ فَتَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِنَّهُ رَأَى شَيْطَانًا».

٣٣٠٣- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((كاتێ گوێتان لە خوێندنی كەڵەشێر بوو، داوای فەزڵ و بەهرەی خوای گەورە بكەن، چونكە بێگومان فریشتەیەكی بینیوە، وە كاتێ گوێتان لە زەڕەی گوێ درێژ بوو، پەنا بگرن بە خوا لە شەیتان، چونكە بەڕاستی شەیتانی بینیوە.

٣٣٠٤- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، أَخْبَرَنَا رَوْحٌ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ -أَوْ أَمْسَيْتُمْ- فَكُفُّوا صِبْيَانَكُمْ، فَإِنَّ الشَّيَاطِينَ تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ، فَإِذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ فَحُلُّوهُمْ، وَأَغْلِقُوا الأَبْوَابَ، وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لاَ يَفْتَحُ بَابًا مُغْلَقًا».

قَالَ: وَأَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ نَحْوَ مَا أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، وَلَمْ يَذْكُرْ: «وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ»[١].

٣٣٠٤- جابیری كوڕی عەبدوڵلا ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر سەرەتای شەوبوو - یان ئێوەراتان بەسەردا هات - ڕێگری لە منداڵەكانتان بكەن (لە بڵاو بوونەوە)، چونكە بەڕاستی لەو كاتەدا شەیتانەكان بڵاو دەبنەوە، ئینجا كە ماوەیەك لە شەو ڕۆشت منداڵەكانتان بەرەڵا بكەن، وە دەرگاكان داخەن، ناوی خوا بێنن (لە كاتی داخستنیاندا)، چونكە بێگومان شەیتان هیچ دەرگایەكی داخراو ناكاتەوە)).

---

(١) بڕوانە: ٣٢٨٠.

(ئیبنو جورەیج وتی: عەمری کوڕی دینار بۆ گێڕامەوە لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵای ﷺ بیستووە وێنەی ئەم فەرموودەی کە عەتا بۆی گێڕاوەتەوە، بەڵام ئەم بڕگەیەی نەگێڕایەوە (ناوی خوا بێنن).

٣٣٠٥- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «فُقِدَتْ أُمَّةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ لاَ يُدْرَى مَا فَعَلَتْ، وَإِنِّي لاَ أُرَاهَا إِلاَّ الْفَارَ إِذَا وُضِعَ لَهَا أَلْبَانُ الإِبِلِ لَمْ تَشْرَبْ، وَإِذَا وُضِعَ لَهَا أَلْبَانُ الشَّاءِ شَرِبَتْ».

فَحَدَّثْتُ كَعْبًا، فَقَالَ: أَنْتَ سَمِعْتَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُهُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ لِي مِرَارًا. فَقُلْتُ: أَفَأَقْرَأُ التَّوْرَاةَ؟!

٣٣٠٥- ئەبو هوڕەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بەرەیەك لە بەنو ئیسرائیل ونبوون نازانرێت چییان بەسەرهات، وە بەڕاستی من وا گومان دەبەم ئەو بەرەیە (بووبن)[1] بە مشك، (چونکە مشك کاتێ شیری وشتری بۆ دانرێت نایخواتەوە، بەڵام ئەگەر شیری مەڕی بۆ دانرێت دەیخواتەوە [2]))، ئەبو هوڕەیرە دەڵێ: ئەم فەرموودەیەم بۆ کەعب[3] ﷺ گێڕایەوە کەعبیش وتی: تۆ خۆت ئەمەت لە پێغەمبەر ﷺ بیست دەیفەرموو؟ وتم بەڵێ، چەند جار پێی وتم: (تۆ خۆت لە پێغەمبەرت ﷺ بیست؟) منیش وتم: ئایا من تەورات دەخوێنمەوە؟![4].

٣٣٠٦- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ، عَنِ ابْنِ وَهْبٍ قَالَ: حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، يُحَدِّثُ عَنْ عَائِشَةَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِلْوَزَغِ: "الْفُوَيْسِقُ". وَلَمْ أَسْمَعْهُ أَمَرَ بِقَتْلِهِ. وَزَعَمَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَ بِقَتْلِهِ[5].

---

(١) ئەو زیادەیە لە صەحیحی موسلیمدا هاتووە بە ژمارە: ٧٤٩٧ کە ئەو کەسانەن بووبن بە مشك لەسەر گومانی پێغەمبەر ﷺ.

(٢) چونکە گۆشت و شیری وشتر لە بەنو ئیسرائیل حەرام کراوە، بەڵام گۆشت و شیری مەڕیان بۆ حەڵاڵ کراوە.

(٣) زانایەک جوولەکە بوو مووسڵمان بوو.

(٤) واتە: من فەرموودەت بۆ دەگێڕمەوە خۆ تەوراتم بۆ نەهاتووە تا تەورات بخوێنمەوە.

(٥) بڕوانە: ١٨٣١.

٣٣٠٦- عائيشه ﵂ دەڵێ: كه پێغەمبەر ﷺ دەربارەی شەوگەرد فەرموويەتی: ((له سنوور دەرچووه بچكۆلانەكه))، بەڵام نەمبيستووه پێغەمبەر ﷺ فەرمانی كردبێت به كوشتنی. (زوهری دەڵێ:) [1] وە سەعدی كوڕی ئەبی وەققاص دەڵێ: كه پێغەمبەر ﷺ فەرمانی كردووه به كوشتنی شەوگەرد.

٣٣٠٧- حَدَّثَنَا صَدَقَةُ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الحَمِيدِ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ شَيْبَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ المُسَيَّبِ، أَنَّ أُمَّ شَرِيكٍ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَهَا بِقَتْلِ الأَوْزَاغِ[2].

٣٣٠٧- ئوممو شەريك دەگێڕێتەوە كه پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێكردووه به كوشتنی شەوگەرد.

٣٣٠٨- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اقْتُلُوا ذَا الطُّفْيَتَيْنِ، فَإِنَّهُ يَلْتَمِسُ البَصَرَ، وَيُصِيبُ الحَبَلَ»[3].

٣٣٠٨- عائيشه ﵂ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەو جۆره ماره بكوژن كه دوو هێڵی سپی بەسەر پشتيەوەيه، چونكه بەڕاستی بينينی چاو ناهێڵێ (كوێری دەكات) سك (ی ژن) لەبار دەبات)).

٣٣٠٩- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ هِشَامٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ بِقَتْلِ الأَبْتَرِ وَقَالَ: «إِنَّهُ يُصِيبُ البَصَرَ، وَيُذْهِبُ الحَبَلَ»[4].

---

(١) دەگونجێت عائيشه وتبێتی يان عوروه وتبێتی سەعد وا دەڵێ، بەڵام ئيبنو حەجەر ئەوه بەلايەوه ڕاستره كه زوهری وای وتبێت (فتح الباری (٣٥٤/٦).

(٢) بڕوانه: ٣٣٥٩.

(٣) بڕوانه: ٣٣٠٩.

(٤) بڕوانه: ٣٣٠٨.

٣٣٠٩- عائيشه ﵂ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمانی کردووە بە کوشتنی کوڵەمار و فەرموویەتی: ((بێگومان کوڵەمار لە بینایی چاو دەدات (کوێری دەکات)، وە سکی ئافرەتیش لە بار دەبات)).

٣٣١٠- حدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ أَبِي يُونُسَ الْقُشَيْرِيِّ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ يَقْتُلُ الحَيَّاتِ ثُمَّ نَهَى، قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ هَدَمَ حَائِطًا لَهُ، فَوَجَدَ فِيهِ سِلْخَ حَيَّةٍ فَقَالَ: «انْظُرُوا أَيْنَ هُوَ». فَنَظَرُوا، فَقَالَ: «اقْتُلُوهُ».فَكُنْتُ أَقْتُلُهَا لِذَلِكَ[١].

٣٣١٠- ئیبنو ئەبی مولەیکە دەگێڕێتەوە کە ئیبنو عومەر ﵄ پێشتر ماری دەکوشت بەگشتی، پاشان ئیبنو عومەر ڕێگری کرد (لە کوشتنی مار و) وتی: پێغەمبەر ﷺ دیوارێکی ڕووخاند قاوغەماری تێدا بینی فەرمووی: ((سەیر بکەن بزانن مارەکە لە کوێ دایە))، ئەوانیش گەڕان و سەیریان کرد (بینییان) و فەرمووی: ((بیکوژن)) جا لەبەر ئەو (فەرمانەی پێغەمبەر ﷺ) مارم دەکوشت.

٣٣١١ - فَلَقِيتُ أَبَا لُبَابَةَ، فَأَخْبَرَنِي أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَقْتُلُوا الْجِنَّانَ، إِلاَّ كُلَّ أَبْتَرَ ذِي طُفْيَتَيْنِ، فَإِنَّهُ يُسْقِطُ الْوَلَدَ، وَيُذْهِبُ البَصَرَ، فَاقْتُلُوهُ»[٢].

٣٣١١- (ئیبنو عومەر ﵄ دەڵێ:) ئەنجا بە ئەبو لوبابە گەشتم بۆی گێڕامەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ماری ناوماڵان مەکوژن (کە مارێکی سپی یان بچووکە)، جگە لە کوڵەمار کە دوو هێڵی سپی بەسەر پشتیوەیەتی، چونکە ئەو جۆرە مارە منداڵی ناوسکی ئافرەت لەبار دەبات و بینایی چاو ناهێڵێت، کەواتە ئەو جۆرە بکوژن (با لە ماڵیشدا بێت))).

٣٣١٢- حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ يَقْتُلُ الحَيَّاتِ[٣].

---

(١) بڕوانە: ٣٢٩٧.

(٢) بڕوانە: ٣٢٩٨.

(٣) بڕوانە: ٣٢٩٧.

٣٣١٢- نافیع لە ئیبنو عومەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە هەموو مارێکی دەکوشت.

٣٣١٣ - فَحَدَّثَهُ أَبُو لُبَابَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنْ قَتْلِ جِنَّانِ البُيُوتِ، فَأَمْسَكَ عَنْهَا[1].

٣٣١٣- ئینجا ئەبو لوبابە بۆی گێڕایەوە کە پێغەمبەر ﷺ ڕێگری کرد لە کوشتنی ماری ماڵان، ئیتر ئیبنو عومەر ﷺ وازی هێنا لە مار کوشتن.

١٦- بابٌ: خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ فَوَاسِقُ يُقْتَلْنَ فِي الحَرَمِ

٣٣١٤- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «خَمْسٌ فَوَاسِقُ يُقْتَلْنَ فِي الحَرَمِ: الْفَأْرَةُ، وَالْعَقْرَبُ، وَالْحُدَيَّا، وَالْغُرَابُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ»[2].

١٦. باسێک: پێنج گیاندار زیان بەخشن (لە سنوور دەرچوون)، لە حەرەمیشدا [3] دەکوژرێن

٣٣١٤- عائیشە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((پێنج گیانەوەر هەن هەموویان لە سنوور دەرچوون (زیانبەخشن) لە حەرەمدا[4] دەکوژرێن: مشك و دووپشك و کۆلارە و قەلەباچکە و سەگی گەزندە)).

٣٣١٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ مَنْ قَتَلَهُنَّ وَهُوَ مُحْرِمٌ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ: العَقْرَبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ، وَالْغُرَابُ، وَالْحِدَأَةُ»[5].

---

(١) بڕوانە: ٣٢٩٨.

(٢) بڕوانە: ١٨٢٩.

(٣) واتە: لە مەککە و مەدینە کەواتە لە غەیری حەرامدا گومانی تێدا نییە دروستە بکوژرێن.

(٤) حەرەم: واتە شاری مەککە و ئەوەی پێی دەوترێ حەرەم.

(٥) بڕوانە: ١٨٢٦.

٣٣١٥- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((پێنج گیاندار هەن هەر کەسێك لە ئیحرامدا بێت و بیانکوژێت ئەوە هیچ گوناهێکی لەسەر نییە:
(کە ئەمانەن): دوو پشك، مشك، سەگی نهێنگر[١]، قەلەباچکە، کۆلارە)).

٣٣١٦- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ كَثِيرٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ رَفَعَهُ قَالَ: «خَمِّرُوا الآنِيَةَ، وَأَوْكُوا الأَسْقِيَةَ، وَأَجِيفُوا الأَبْوَابَ، وَاكْفِتُوا صِبْيَانَكُمْ عِنْدَ الْعِشَاءِ، فَإِنَّ لِلْجِنِّ انْتِشَارًا وَخَطْفَةً، وَأَطْفِئُوا المَصَابِيحَ عِنْدَ الرُّقَادِ، فَإِنَّ الْفُوَيْسِقَةَ رُبَّمَا اجْتَرَّتِ الفَتِيلَةَ فَأَحْرَقَتْ أَهْلَ البَيْتِ». قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ وَحَبِيبٌ، عَنْ عَطَاءٍ: "فَإِنَّ لِلشَّيَاطِينِ"[٢].

٣٣١٦- عەتا لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ﷺ دەگێڕێتەوە، جابیریش داوێتیە پاڵ پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی: ((سەری قاپ و قاچاخەکان داپۆشن، وە زاربینی[٣] کوندە و جەوەنەکان ببەستن، دەرگاکان داخەن، لە کاتی عیشا (یان ئێوارە)دا منداڵەکانتان لای خۆتان ڕاگرن (بڵاو نەبنەوە)، چونکە بێگومان (لەو کاتەدا) جنۆکەکان بڵاوبوونەوە و فڕاندنیان[٤] هەیە، وە چرا و گلۆپەکان لە کاتی خەوتندا بکوژێننەوە، چونکە بێگومان مشك (زیان بەخشی لە سنور دەرچوو) هەندێ جار لەوانەیە پلێتە (ی چرا) کە ڕاکێشێ و خەڵکی ئەو ماڵە بسوتێنێت)).
ئیبنو جورەیج و حەبیب لە عەتاوە گێڕاویانەتەوە فەرمووی: ((چونکە بەڕاستی شەیتانەکان))[٥].

---

(١) سەگی گەزەندە.
(٢) بڕوانە: ٣٢٨.
(٣) زاربین پەتێکە دەمی مەشکە و کوندە و جەوەنەی پێ دەبەسترێ.
(٤) فڕاندنی منداڵان.
(٥) لە باتی جنۆکەکان لەم گێڕانەوەیەدا فەرمووی شەیتان.

٣٣١٧- حَدَّثَنَا عَبْدَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي غَارٍ فَنَزَلَتْ ﴿وَٱلْمُرْسَلَٰتِ عُرْفًا ۝١﴾ المرسلات، فَإِنَّا لَنَتَلَقَّاهَا مِنْ فِيهِ، إِذْ خَرَجَتْ حَيَّةٌ مِنْ جُحْرِهَا فَابْتَدَرْنَاهَا لِنَقْتُلَهَا، فَسَبَقَتْنَا فَدَخَلَتْ جُحْرَهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «وُقِيَتْ شَرَّكُمْ، كَمَا وُقِيتُمْ شَرَّهَا». وَعَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ مِثْلَهُ، قَالَ: وَإِنَّا لَنَتَلَقَّاهَا مِنْ فِيهِ رَطْبَةً. وَتَابَعَهُ أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مُغِيرَةَ. وَقَالَ حَفْصٌ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ وَسُلَيْمَانُ بْنُ قَرْمٍ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ[1].

٣٣١٧- عەبدوڵڵا ؓ دەڵێ: ئێمە لەئەشكەوتێكدا بووین لە خزمەت پێغەمبەری خودا ﷺ ئەم ئایەتە: ﴿وَٱلْمُرْسَلَٰتِ عُرْفًا ۝١﴾ المرسلات، ی بۆ دابەزی. جا ئێمە لە دەمی پێغەمبەرەوە ﷺ وەرمان گرت، لە پڕمارێك لە كونەكەی هاتە دەرەوە ئێمەش دەست و بردمان كرد بیكوژین، بەڵام پێش ئەوەی بیكوژین بەزووی خۆی كردەوە بەكونەكەیدا، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((ئەو لە زیانی ئێوە پارێزرا، هەر وەك ئێوە لەزیانی ئەو پارێزران)).

ئیسرائیل لە ئەعمەشەوە گێڕاویەتیەوە لە ئیبراهیمەوە لە عەلقەمەوە لە عەبدوڵڵاوە بەوێنەی فەرموودەكەی پێشوو گێڕایەوە وتی: ئێمە: ﴿وَٱلْمُرْسَلَٰتِ عُرْفًا ۝١﴾ المرسلات، مان لە دەمی پیرۆزی بە تەڕ و تازەیی وەرگرت.

وە ئەبو عەوانە لە موغیرەوە ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەكەی ئیسرائیلی كردووە.

---

(١) بڕوانە: ١٨٣٠.

وه حەفص و ئەبو معاويه و سولەيمانی كوڕی قەرم وتيان و گێڕايانەوه له ئەعمەشەوه له ئيبراهيمەوه له ئەسوەدەوه له عەبدوڵلاوه[1].

٣٣١٨- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الأَعْلَى، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «دَخَلَتِ امْرَأَةٌ النَّارَ فِي هِرَّةٍ رَبَطَتْهَا، فَلَمْ تُطْعِمْهَا، وَلَمْ تَدَعْهَا تَأْكُلُ مِنْ خِشَاشِ الأَرْضِ»[2].

قَالَ: وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَهُ.

٣٣١٨- ئيبنو عومەر ﷺ له پێغەمبەرەوه ﷺ دەگێڕێتەوه كه فەرموويەتی: ((ئافرەتێك چووه ئاگری دۆزەخەوه به هۆی پشيلەيەكەوه بەندی كرد نه بۆ خۆی خواردنی پێدا، نەوازيشی لێ هێنا پشيلەكه خۆی مێروو و گياندارى سەر زەوی بخوات)).

(عەبدولئەعلا) وتی: عەبدوڵلا بۆی گێڕاينەوه له سەعيدی مەقبورييەوه له ئەبو هورەيرەوه ﷺ له پێغەمبەرەوه ﷺ وێنەی فەرموودەكەی پێشووی گێڕايەوه.

٣٣١٩- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «نَزَلَ نَبِيٌّ مِنَ الأَنْبِيَاءِ تَحْتَ شَجَرَةٍ فَلَدَغَتْهُ نَمْلَةٌ، فَأَمَرَ بِجَهَازِهِ فَأُخْرِجَ مِنْ تَحْتِهَا، ثُمَّ أَمَرَ بِبَيْتِهَا فَأُحْرِقَ بِالنَّارِ، فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ فَهَلاَّ نَمْلَةً وَاحِدَةً»[3].

٣٣١٩- ئەبو هورەيره ﷺ دەگێڕێتەوه كه پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموويەتی: ((پێغەمبەرێك له پێغەمبەران له بن داريك دابەزی و دانيشت مێروولەيەك گەستی، ئەويش فەرمانی كرد شت و مەكەكانيان له ژێر درەختەكەدا دەرهێنا و

---

(١) ئەمه گێڕانەوەيەكی ديكەيه ئەو سيانه حەفص و ئەبو معاويه و سولەيمان له جياتی عەلقەمه ئەسوەديان هێناوه.

(٢) بڕوانه: ٢٣٦٥.

(٣) بڕوانه: ٣٠١٩.

لایان برد، ئینجا فەرمانی کرد بە ئاگر شارە مێروولەکە (بسوتێنن)، جا سوتێنرا، خوای گەورەش سروشی بۆ کرد بۆچی تەنها ئەو مێروولەیەت نەسووتاند (کە گەستیتی)؟)).

١٧- بابٌ: إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي إناء أَحَدِكُمْ، فَإِنَّ فِي أَحَدِ جَنَاحَيْهِ دَاءً وَفِي الآخَرِ شِفَاءً

١٧- باسێک: ئەگەر مێش کەوتە ناو خواردنەوەی کەسێکتانەوە با نوقمی بکات (لە خواردنەوەکەدا و دەری بێنێ)، چونکە بێگومان لە باڵێک لە دوو باڵەکەیدا نەخۆشی هەیە و لە باڵەکەی تریدا چارەسەر هەیە

٣٣٢٠- حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلاَلٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُتْبَةُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ بْنُ حُنَيْنٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي شَرَابِ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ، ثُمَّ لِيَنْزِعْهُ، فَإِنَّ فِي إِحْدَى جَنَاحَيْهِ دَاءً وَالأُخْرَى شِفَاءً»[(١)].

٣٣٢٠- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((ئەگەر مێش کەوتە ناو خواردنەوەی کەسێکتانەوە با نوقمی بکات (لە خواردنەوەکەدا)، پاشان دەری بێنێت، چونکە بێگومان لە یەکێك لە دوو باڵەکەیدا نەخۆشیی هەیە، وە لە باڵەکەی تریاندا شیفا و چارەسەر هەیە)).

٣٣٢١- حَدَّثَنَا الحَسَنُ بْنُ الصَّبَّاحِ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ الأَزْرَقُ، حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنِ الحَسَنِ وَابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «غُفِرَ لِامْرَأَةٍ مُومِسَةٍ مَرَّتْ بِكَلْبٍ عَلَى رَأْسِ رَكِيٍّ يَلْهَثُ، - قَالَ: - كَادَ يَقْتُلُهُ العَطَشُ، فَنَزَعَتْ خُفَّهَا، فَأَوْثَقَتْهُ بِخِمَارِهَا، فَنَزَعَتْ لَهُ مِنَ المَاءِ، فَغُفِرَ لَهَا بِذَلِكَ»[(٢)].

---

(١) بڕوانە: ٥٧٨٢.

(٢) بڕوانە: ٣٤٦٧.

٣٣٢١- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ئافرەتێکی داوێن پیس بەخشرا (چونکە) بەلای سەگێکدا تێپەڕی لەسەر بیرێك لە تینوێتیدا زمانی دەرکێشا[١] بوو - وتی: - خەریك بوو تینوێتی دەیکوشت[٢]، ئافرەتەکەش پێلاوەکەی داکەند و بەستی بە لەچکەکەیەوە لە بیرەکە ئاوی بۆ هەلگۆزی (پێی دا)، ئیتر بەو هۆیەوە (خوا) لێی خۆش بوو)).

٣٣٢٢- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: حَفِظْتُهُ مِنَ الزُّهْرِيِّ كَمَا أَنَّكَ هَا هُنَا، أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أَبِي طَلْحَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلاَ صُورَةٌ»[٣].

٣٣٢٢- ئەبو تەڵحە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((فریشتەکان ناچنە ماڵێکەوە سەگ و وێنە و پەیکەری تێدا بێت)).

٣٣٢٣- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَمَرَ بِقَتْلِ الكِلاَبِ.

٣٣٢٣- ئیبنو عومەر ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کردووە بە کوشتنی هەموو سەگێك.

٣٣٢٤- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ حَدَّثَهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ أَمْسَكَ كَلْبًا يَنْقُصْ مِنْ عَمَلِهِ كُلَّ يَوْمٍ قِيرَاطٌ، إِلاَّ كَلْبَ حَرْثٍ أَوْ كَلْبَ مَاشِيَةٍ»[٤].

---

(٢) لە تینواندا هەناسە برکێ بوو زمانی دەر هێنابوو.

(٢) نزیک بو لە تینویەتیدا دەتۆپی.

(٣) بڕوانە: ٣٢٢٥.

(٤) بڕوانە: ٢٣٢٢.

٣٣٢٤- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((هەر کەسێك سەگێك ڕاگرێت هەموو ڕۆژێك قیراتێك لە (پاداشتی) کردەوەکانی کەم دەبێتەوە، جگە لە سەگی (پاسەوانی) کێڵگە و کشتوکاڵ و سەگی مەڕ و ماڵات)).

٣٣٢٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ: أَخْبَرَنِي يَزِيدُ بْنُ خُصَيْفَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي السَّائِبُ بْنُ يَزِيدَ، سَمِعَ سُفْيَانَ بْنَ أَبِي زُهَيْرٍ الشَّنَئِيَّ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنِ اقْتَنَى كَلْبًا لاَ يُغْنِي عَنْهُ زَرْعًا وَلاَ ضَرْعًا، نَقَصَ مِنْ عَمَلِهِ كُلَّ يَوْمٍ قِيرَاطٌ». فَقَالَ السَّائِبُ: أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: إِيْ وَرَبِّ هَذِهِ الْقِبْلَةِ[1].

٣٣٢٥- سوفیانی کوڕی ئەبو زوهەیری شەنەئیی ﷺ دەگێڕێتەوە کە لە پێغەمبەری خوای ﷺ بیست دەیفەرموو: ((هەر کەسێك سەگێك ڕاگرێت سوود و قازانجی کشتوکاڵ و ئاژەڵ و ماڵاتی نەبێ بۆ خاوەنەکەی، هەموو ڕۆژێك قیراتێك لە (پاداشتی) کردەوەکانی کەم دەبێتەوە))، سائیب بە سوفیانی وت: تۆ خۆت ئەم فەرموودەیەت لە پێغەمبەری خوای ﷺ بیست؟ وتی: بەڵێ سوێند بێت بە پەروەردگاری ئەم قیبلە و ڕووگەیە.

---

(١) بڕوانە: ٢٣٢٣.

١- باب خَلْقِ آدَمَ ﷺ وَذُرِّيَّتِه

﴿ صَلْصَٰلٖ ﴿٢٦﴾ ﴾ الحجر: طِينٌ خُلِطَ بِرَمْلٍ فَصَلْصَلَ كَمَا يُصَلْصِلُ الفَخَّارُ، وَيُقَالُ: مُنْتِنٌ، يُرِيدُونَ بِهِ: صَلَّ، كَمَا تقَول: صَرَّ البَابُ وَصَرْصَرَ عِنْدَ الإِغْلَاقِ، مِثْلُ: كَبْكَبْتُهُ يَعْنِي: كَبَبْتُهُ. ﴿ فَمَرَّتْ بِهِۦ ﴿١٨٩﴾ ﴾ الأعراف. اسْتَمَرَّ بِهَا الحَمْلُ فَأَتَمَّتْهُ. ﴿ أَلَّا تَسْجُدَ ﴿١٢﴾ ﴾ الأعراف. أَنْ تَسْجُدَ.

١- باسی دروست كردنی ئادەم ﷺ لەگەڵ نەوەكانی

﴿ صَلْصَٰلٖ ﴿٢٦﴾ ﴾ الحجر: قوڕێكی (وشكۆبوو) تێكەڵ كراو بە لم و دەنگی لێوە دێت، وەك سواڵەت چۆن دەنگی دێت، وە دەووترێت: (صَلْصَال) قوڕێكی ترشاوی بۆن كردووە، مەبەستیان بە دەنگ لێوە هاتنەكەی: (صَلَّ) وەك دەوترێت: دەرگا كە دەنگی لێوە هات، وە لە كاتی داخستندا دەنگی لێوە هات[1]، هەروەها وەك: (كَبْكَبْتُهُ) لەگەڵ (كَبَبْتُهُ)[2] واتە: خستم بە دەم و ڕوودا. ﴿ فَمَرَّتْ بِهِۦ ﴿١٨٩﴾ ﴾

---

(١) مەبەست ئیمامی بوخاری ئەوەی بڵێ: (صلصال) لە بنەڕەتدا (صل) بووە پیتی (ص) دووبارە بۆتەوە و، بووە بە (صلصال) وەک (صرّ) بووە بە (صر صر).

(٢) بە هەمان شێوەی (صل) (صرّ) لەگەڵ كراوە.

الأعراف: واتە: حەوا ماوەیەك بە سك پڕی منداڵەكەیەوە بەردەوام بوو تا ماوەكەی تەواو كرد. ﴿ أَلَّا تَسْجُدَ ﴾ الأعراف: كە سوژدە ببەیت.

باب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى:

﴿ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي ٱلْأَرْضِ خَلِيفَةً ﴾ **البقرة**

قَالَ ابن عَبَّاس: ﴿ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴾ الطارق. إِلَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ. ﴿ فِي كَبَدٍ ﴾ البلد. فِي شِدَّةِ خَلْقٍ.

﴿ وَرِيشًا ﴾ الأعراف: المَالُ، وَقَالَ غَيْرُهُ: الرِّيَاشُ وَالرِّيشُ وَاحِدٌ، وَهْوَ مَا ظَهَرَ مِنَ اللِّبَاسِ. ﴿ تُمْنُونَ ﴾ الواقعة. النُّطْفَةُ فِي أَرْحَامِ النِّسَاءِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ إِنَّهُۥ عَلَىٰ رَجْعِهِۦ لَقَادِرٌ ﴾ الطارق: النُّطْفَةُ فِي الإِحْلِيلِ. كُلُّ شيءٍ خَلَقَهُ فَهْوَ شَفْعٌ، السَّمَاءُ شَفْعٌ، وَالْوَتْرُ: اللَّهُ ﴿ فِيٓ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴾ التين. فِي أَحْسَنِ خَلقٍ ﴿ أَسْفَلَ سَٰفِلِينَ ﴾ التين. إلاَّ مَنْ آمَنَ ﴿ خُسْرٍ ﴾ العصر. ضَلَالٌ، ثُمَّ اسْتَثْنَى إِلَّا مَنْ آمَنَ ﴿ لَّازِبٍ ﴾ الصافات: لَازِمٌ.

﴿ وَنُنشِئَكُمْ ﴾ الواقعة. فِي أي: خَلْقٍ نَشَاءُ. ﴿ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ ﴾ البقرة. نُعَظِّمُكَ. وَقَالَ أَبُو العَالِيَةِ ﴿ فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ ﴾ البقرة. هُوَ قَوْلُهُ: ﴿ ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا ﴾ الأعراف. ﴿ فَأَزَلَّهُمَا ﴾ البقرة: فَاسْتَزَلَّهُمَا. وَ﴿ يَتَسَنَّهْ ﴾ البقرة: يَتَغَيَّرْ، آسِنٌ: مُتَغَيِّر، وَالْمَسْنُونُ: المُتَغَيِّرُ ﴿ حَمَإٍ ﴾ الحجر. جَمْاعة حَمْأَةٍ، وَهْوَ: الطِّينُ المُتَغَيِّرُ. ﴿ يَخْصِفَانِ ﴾ الأعراف. أَخْذُ الخِصَافِ ﴿ مِن وَرَقِ ٱلْجَنَّةِ ﴾

الأعراف. يُؤَلِّفَانِ وَيَخْصِفَانِ بَعْضَهُ إِلَى بَعْضٍ ﴿ سَوْءَاتُهُمَا ﴿٢٢﴾ ﴾ الأعراف. كِنَايَةٌ عَنْ فَرْجِهِمَا ﴿ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ ﴾ الأعراف. هَا هُنَا إِلَى يَوْمِ القِيَامَةِ، الحِينُ عِنْدَ العَرَبِ مِنْ سَاعَةٍ إِلَى مَا لَا يُحْصى عَدَدُهُ. ﴿ وَقَبِيلُهُۥ ﴿٢٧﴾ ﴾ الأعراف. جِيلُهُ الذِي هُوَ مِنْهُمْ.

باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (بیریان بێنەوە کاتێک کە پەروەردگاری تۆ بە فریشتەکانی فەرموو بە ڕاستی من جێنشینێک دروست دەکەم لەسەر زەوی)

ئیبنو عەبباس ﷺ **دەربارەی:** ﴿ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾ ﴾ الطارق: **ئیللا چاودێرێکی لەسەرە.** ﴿ فِي كَبَدٍ ﴿٤﴾ ﴾ البلد: **لە نارەحەتی دروست کردندا.** ﴿ وَرِيشًا ﴿٢٦﴾ ﴾ الأعراف: **ماڵ و سامان.** **غەیری ئیبنو عەبباس** ﷺ **دەڵێ: وشەی:** (الرِّيَاش) **و** (الرِّيش) **یەکێکن و جیاوازیان نییە کە بریتیە لەو پۆشاکەی بە دەرەوەیە و دەردەکەوێت.** ﴿ تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ﴾ الواقعة: **نوتفەیە لە منداڵدانی ئافرەتدا.**

موجاهید دەڵێ: ﴿ إِنَّهُۥ عَلَىٰ رَجْعِهِۦ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾ ﴾ الطارق: **خوا دەسەڵاتی هەیە ئەو نوتفەیە بگێڕێتەوە بۆ ناو چوکی مرۆڤ. هەموو شتێك کە خوا دروستی کردووە جووتە**[1]**، ئاسمانیش جوتە،** (والوتر) **خوداش الله: تاکە.** ﴿ فِيٓ أَحۡسَنِ تَقۡوِيمٖ ﴿٤﴾ ﴾ التين: **لە جوانترین شێوەی دروست کردندا.**

﴿ أَسۡفَلَ سَٰفِلِينَ ﴿٥﴾ ﴾ التين: **پەسترینی هەموو پەستیەك لەوەی باوەڕی پێهێناوە.** ﴿ خُسۡرٍ ﴿٢﴾ ﴾ العصر: **گومڕایی پاشان ئەو کەسەی جیاکردەوە کە باوەڕی هێناوە.** ﴿ لَّازِبٖ ﴿١١﴾ ﴾ الصافات:

---

(١) بەرانبەری هەیە.

لينجى جيرِ. ﴿ وَنُنشِئَكُمْ ﴿٦١﴾ ﴾ الواقعة: **(دروستان دەكەين) لە هەر شێوە و دروستكراوێك بمانەوێت.** ﴿ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ ﴿٣٠﴾ ﴾ البقرة: **بە گەورەت ڕادەگرين و دەزانين.**

ئەبولعالييە دەڵێ: مەبەست لە: ﴿ فَتَلَقَّىٰ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ ﴿٣٧﴾ ﴾ البقرة[1] **ئەم ئايەتە:** ﴿ ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا ﴿٢٣﴾ ﴾ الأعراف[2].

﴿ فَأَزَلَّهُمَا ﴿٣٦﴾ ﴾ البقرة: **ئينجا شەيتان هەڵی خەڵەتاندن.** ﴿ يَتَسَنَّهْ ﴿٢٥٩﴾ ﴾ البقرة: **گۆڕاو،** (آسِنٌ): **گۆڕاو** (وَالْمَسْنُونُ): **گۆڕاوەكە.** ﴿ حَمَإٍ ﴿٢٦﴾ ﴾ الحجر: **كۆی** (حَمْأَةٍ): **كە بريتيە لە قوڕی گۆڕاو و ترشاو.** ﴿ يَخْصِفَانِ ﴿٢٢﴾ ﴾ الأعراف: **گەڵای درەختيان دەخستە پاڵ يەكتری و دەيانلكاندن بە يەكترەوە. (تا عەورەتيان پێ داپۆشن).** ﴿ سَوْءَٰتُهُمَا ﴿٢٢﴾ ﴾ الأعراف: **ناوێكی ناڕاستەوخۆيە بۆ پێش و دوای ئادەم و حەوا.** ﴿ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ ﴾ الأعراف: **ئا لێرەوە تا ڕۆژی دوايی. وشەی:** (حِينٍ) **لای عەرەبەكان: لە ئێستاوە تا كۆتايی نەهاتنی ژمارە دەگرێتەوە و بەكاردێت.** ﴿ وَقَبِيلُهُۥ ﴿٢٧﴾ ﴾ الأعراف: **ئەو دەستەی كە ئەو لەوانە**[3].

٣٣٢٦- حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ وَطُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا، ثُمَّ قَالَ: اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أُولَئِكَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ، فَاسْتَمِعْ مَا يُحَيُّونَكَ، تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ. فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ. فَقَالُوا: السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ. فَزَادُوهُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ. فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ، فَلَمْ يَزَلِ الخَلْقُ يَنْقُصُ حَتَّى الآنَ»[4].

---

(١) واتە: (ئينجا ئادەم ﷺ چەند وتەيەكی (پاڕانەوەی) لە پەروەردگارييەوە وەرگرت).

(٢) (ئەی پەروەردگارمان ئێمە ستەممان لە خۆمان كرد).

(٣) مەبەستت پێی شەيتانە.

(٤) بڕوانە: ٦٢٢٧.

٣٣٢٦- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((خوا ئادەمی ﷺ دروست کرد درێژییەکەی شەست باڵ بوو، پاشان خوا فەرمووی: برۆ سەلام ئا لەو فریشتانە بکە و گوێ بگرە ئەوان چۆن سەلامت لێ دەکەن، ئیتر ئەوە سەلام کردنی تۆ و نەوەکانتە (لە نێوان خۆتاندا)، ئادەمیش (ڕۆشت) وتی: (السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ) **سڵاوتان لێ بێ. فریشتەکانیش وتیان:** (السَّلاَمُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ)، **فریشتەکان** (وَرَحْمَةُ اللَّهِ) **یان بۆ زیاد کرد، جا هەرکەس دەچێتە بەهەشتەوە لەسەر شێوەی ئادەم ﷺ دەبێت[1]، ئیتر بەردەوام مرۆڤەکان. (لە جوانی و بەرزی و گەورەیدا) کەم دەکەن تا ئێستا)).**

٣٣٢٧- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ عُمَارَةَ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ أَوَّلَ زُمْرَةٍ يَدْخُلُونَ الجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ القَمَرِ لَيْلَةَ البَدْرِ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى أَشَدِّ كَوْكَبٍ دُرِّيٍّ فِي السَّمَاءِ إِضَاءَةً، لاَ يَبُولُونَ وَلاَ يَتَغَوَّطُونَ وَلاَ يَتْفِلُونَ وَلاَ يَمْتَخِطُونَ، أَمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ، وَرَشْحُهُمُ المِسْكُ، وَمَجَامِرُهُمُ الأَلُوَّةُ الأَنْجُوجُ عُودُ الطِّيبِ، وَأَزْوَاجُهُمُ الحُورُ العِينُ، عَلَى خَلْقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ عَلَى صُورَةِ أَبِيهِمْ آدَمَ، سِتُّونَ ذِرَاعًا فِي السَّمَاءِ»[2].

٣٣٢٧- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((بێگومان یەکەم دەستە دەچنە بەهەشتەوە شێوەیان وەك مانگی چواردە وایە، پاشان ئەوانەی بە دوای ئەواندا دێن لەسەر شێوەی پرشنگدارترین ئەستێرەی ئاسمانن لە ڕووناکیدا، میز و پیسی ناکەن و تف ناکەن و چڵم ناسڕن، شانەکانیان ئاڵتوونە، ئارەقیان میسکە، بوغوردەکانیان داری عوودە، هاوسەرەکانیان ئافرەتی

---

(١) لە جوانی و ڕێک و پێک و باڵا بەرزیدا.
(٢) بڕوانە: ٣٢٤٥.

چاو گەورە و جوانن، (بەهەشتیەکان) لەسەر شێوەی پیاوێکن ئەویش شێوەی باوکیان ئادەمە ﷺ، کە شەست گەز (باڵ) بۆ سەرەوە بەرزن)).

٣٣٢٨- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ اللَّهَ لاَ يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ، فَهَلْ عَلَى المَرْأَةِ الغُسْلُ إِذَا احْتَلَمَتْ؟ قَالَ: «نَعَمْ، إِذَا رَأَتِ المَاءَ». فَضَحِكَتْ أُمُّ سَلَمَةَ، فَقَالَتْ: تَحْتَلِمُ المَرْأَةُ؟! فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «فَبِمَا يُشْبِهُ الوَلَدُ»[1].

٣٣٢٨- زەینەبی کچی ئەبی سەلەمە لە ئوممو سەلەمەوە ﷺ دەگێڕێتەوە: کە ئوممو سولەیم ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ! خوای گەورە لە بەرامبەر ڕاستیدا شەرم ناکات، ئایا ئەگەر ئافرەت شەیتانی بوو خۆشۆردنی لەسەرە ؟ ئەویش فەرمووی: ((بەڵێ ئەگەر ئاو و شەهوەتی بینی (بە پۆشاکەکەیەوە))، بۆیە ئوممو سەلەمە پێکەنی وتی: ئافرەتیش شەیتانی دەبێ لە خەویدا؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((بەڵێ (ئەگەر ئاوی نەیەتەوە) ئەی بەچی منداڵەکەی لەو دەچێ؟)).

٣٣٢٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلاَمٍ، أَخْبَرَنَا الفَزَارِيُّ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: بَلَغَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلاَمٍ مَقْدَمُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ المَدِينَةَ، فَأَتَاهُ، فَقَالَ: إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ ثَلاَثٍ لاَ يَعْلَمُهُنَّ إِلاَّ نَبِيٌّ، قَالَ: مَا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ؟ وَمَا أَوَّلُ طَعَامٍ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الجَنَّةِ؟ وَمِنْ أَيِّ شَيْءٍ يَنْزِعُ الوَلَدُ إِلَى أَبِيهِ؟ وَمِنْ أَيِّ شَيْءٍ يَنْزِعُ إِلَى أَخْوَالِهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «خَبَّرَنِي بِهِنَّ آنِفاً جِبْرِيلُ». قَالَ: فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: ذَاكَ عَدُوُّ اليَهُودِ مِنَ المَلاَئِكَةِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَمَّا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ فَنَارٌ تَحْشُرُ النَّاسَ مِنَ المَشْرِقِ إِلَى المَغْرِبِ. وَأَمَّا أَوَّلُ طَعَامٍ يَأْكُلُهُ أَهْلُ

(١) بڕوانە: ١٣٠.

الجَنَّةِ فَزِيَادَةُ كَبِدِ حُوتٍ. وَأَمَّا الشَّبَهُ فِي الوَلَدِ فَإِنَّ الرَّجُلَ إِذَا غَشِيَ المَرْأَةَ فَسَبَقَهَا مَاؤُهُ كَانَ الشَّبَهُ لَهُ، وَإِذَا سَبَقَ مَاؤُهَا كَانَ الشَّبَهُ لَهَا». قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ. ثُمَّ قالَ: يا رَسولَ اللَّهِ إِنَّ اليَهُودَ قَوْمٌ بُهُتٌ، إِنْ عَلِمُوا بإِسْلَامِي قَبْلَ أَنْ تَسْأَلَهُمْ بَهَتُونِي عِنْدَكَ. فَجَاءَتِ اليَهُودُ ودَخَلَ عبدُ اللَّهِ البَيْتَ، فَقالَ رَسولُ اللَّهِ ﷺ «أَيُّ رَجُلٍ فِيكُمْ عبدُ اللَّهِ بنُ سَلَامٍ؟» قالوا أعْلَمُنَا، وابنُ أعْلَمِنَا، وأَخْيَرُنَا، وابنُ أخْيَرِنَا، فَقالَ رَسولُ اللَّهِ ﷺ «أفَرَأَيْتُمْ إنْ أسْلَمَ عبدُ اللَّهِ» قالوا: أعَاذَهُ اللَّهُ مِن ذلكَ، فَخَرَجَ عبدُ اللَّهِ إليهِم فَقالَ: أشْهَدُ أنْ لا إلَهَ إلَّا اللَّهُ وأَشْهَدُ أنَّ مُحَمَّدًا رَسولُ اللَّهِ، فَقالوا: شَرُّنَا، وابنُ شَرِّنَا، ووَقَعُوا فِيهِ.

٣٣٢٩- ئەنەس ﷺ دەڵێ: هەواڵی گەیشتنی پێغەمبەر ﷺ بۆ مەدینە بە عەبدوڵڵای کوڕی سەلام گەشت، ئەنجا هات بۆ خزمەتی وتی: من سێ پرسیارت لێ ئەکەم جگە لە پێغەمبەر ﷺ کەس نایزانێت: یەکەم نیشانەی ڕۆژی دوایی چییە؟ یەکەم خۆراکێك بەهەشتیەکان دەیخۆن چییە؟ لە چ شتێکەوە منداڵ شێوەی لە باوکی دەچێت؟ وە لە چ شتێکەوە منداڵ شێوەی لە خاڵوانی دەچێت؟ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((کەمێك پێش ئێستا جیبریل هەواڵی هەموویانی پێدام))، عەبدوڵڵا[1] وتی: ئەو جیبریلە لە ناو فریشتەکاندا دوژمنی جولەکەیە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((سەبارەت بە یەکەم نیشانەی ڕۆژی دوایی: ئاگرێکە خەڵکی کۆچ پێ دەکات لە خۆرهەڵاتەوە بۆ خۆرئاوا، وە یەکەم خۆراکێك بەهەشتیەکان دەیخۆن زیادەی جگەری نەهەنگە، وە شێوەی لێکچوونی منداڵیش ئەوە بێگومان کە پیاو دەچێتە لای ژن و ئاوی پیاوەکەی پێشکەوت ئەوە منداڵەکە لە پیاوەکە[2] دەچێت، بەڵام ئەگەر ئاوی ئافرەتەکە پێش کەوت

---

(١) کوڕی سەلام.

(٢) لە باوکی دەچێت.

ئەوە منداڵەکە لە ئافرەتەکە دەچێت))، عەبدوڵلا وتی: شایەتی دەدەم کە بەڕاستی تۆ پێغەمبەری خوایت ﷺ پاشان وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بێگومان جولەکە گەلێکی بوختانچی و درۆزنن، ئەگەر بە مسوڵمان بوونی من بزانن پێش ئەوەی پرسیاریان لێ بکەیت بوهتانم بۆ دەکەن لە خزمەتدا و بە درۆزنم دادەنێن، ئەنجا جوولەکە هاتن و عەبدوڵلاش هاتە ژوورەوە (خۆی شاردەوە)[۱]، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((عەبدوڵلای کوڕی سەلام چۆن پیاوێکە لە ناو ئێوەدا؟))، وتیان: زاناترینە و کوڕی زاناترینمانە، وە چاکترینە و کوڕی چاکترینمانە، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((دەی پێم بڵێن ئەگەر عەبدوڵلا مسوڵمان بوو؟ (ئێوە چی دەڵێن) وتیان: خوا بیپارێزێت لە شتی وا (عەبدوڵلا خۆی پەنا دابوو)، جا هاتە ناویانەوە و وتی: شایەتی دەدەم کە هیچ پەرستراوێك ڕاست نییە جگە لە خودا، وە شایەتی دەدەم بێگومان موحەمەدیش پێغەمبەری خوایە، جوولەکەکان وتیان: (عەبدوڵلا) خراپترینمانە و کوڕی خراپترینمانە، وە دەستیان کرد بە قسە پێ وتنی.

۳۳۳۰- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ -يَعْنِي-: «لَوْلاَ بَنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ يَخْنَزِ اللَّحْمُ، وَلَوْلاَ حَوَّاءُ لَمْ تَخُنْ أُنْثَى زَوْجَهَا»[۲].

۳۳۳۰- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە وێنەی ئەم فەرموودەیە -مەبەستی- ((ئەگەر بەنو ئیسرائیل نەبوونایە گۆشت بۆنی نەدەکرد، ئەگەر حەواش نەبوایە هیچ ئافرەتێك ناپاکی لە مێردەکەی نەدەکرد[۱])).

---

(۱) بۆ ماڵی پێغەمبەر ﷺ.

(۲) بڕوانە: ۳۳۹۹.

٣٣٣١- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ وَمُوسَى بْنُ حِزَامٍ قَالاَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ مَيْسَرَةَ الأَشْجَعِيِّ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ، وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلَعِ أَعْلاَهُ، فَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهُ كَسَرْتَهُ، وَإِنْ تَرَكْتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ، فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ»[٢].

٣٣٣١- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((ئامۆژگاریتان دەکەم[٣] چاك بن بۆ ئافرەتان، چونکە بێگومان ئافرەت (حەووا) لە پەراسوویەکی لار دروست کراوە، بێگومان لارترین و خوارترین بەشێك لە پەراسوودا بەشی سەرەوەیەتی، جا ئەگەر بتەوێ ڕاستی بکەیتەوە دەیشکێنی، وە ئەگەر وازی لێ بێنیت هەر بە لاری دەمێنێتەوە، کەوابوو ئامۆژگاریتان دەکەم باش بن بۆ ئافرەتان)).

٣٣٣٢- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ: «إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِ مَلَكًا بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ، فَيُكْتَبُ: عَمَلُهُ، وَأَجَلُهُ، وَرِزْقُهُ، وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ، ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ، فَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ، فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الجَنَّةِ، فَيَدْخُلُ

---

(١) مەبەست لە ناپاکی لە فەرموودەکەدا ڕازاندنەوە و بۆ جوان کردنە، چونکە حەوا خواردنی بەری ئەو درەختەی بۆ ئادەمی مێردی ﷺ جوان و شیرین کرد، ئیتر ئەم بۆ جوان کردن و ڕازاندنەوە دابەزی و بەردەوام بوو لە ناو نەوەکانی حەوادا، بۆیە نابینی هیچ ئافرەتێک پارێزراو بێت لە خەڵەتاندنی مێردەکەی بەکردار بێت، یان گوفتار.

(٢) بڕوانە: ٥١٨٤، ٥١٨٦.

(٣) (استوصوا) بەم جۆرانەش مانا کراوە: ١- پیاوان ئامۆژگاری خۆتان بکەن سەبارەت بە ئافرەتان ٢- لە نێوان خۆتاندا پیاوان ئامۆژگاری یەکتر بکەن ٣- داوای ئامۆژگاری بکەن سەبارەت بە ئافرەتان.

الجَنَّةَ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الجَنَّةِ، حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الكِتَابُ، فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُ النَّارَ»[1].

٣٣٣٢- عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ کە ڕاستگۆی باوەڕپێکراوە بۆی گێڕاینەوە: ((بێگومان هەریەك لە ئێوە لە ماوەی چل ڕۆژدا لە سکی دایکیدا دروست دەکرێ و کۆدەکرێتەوە، پاشان بەئەوەندەی تر (چل ڕۆژ) دەبێتە خوێنێکی بەستوو، پاشان بە ئەوەندەی تر دەبێتە پارچە گۆشتێك (بە ئەندازەی پاروویەك)، پاشان خوا فریشتەکی (تایبەت) دەنێرێت و (فەرمانی پێدەکرێت) بە (نووسینی) چوار وشە: کردەوە و ڕسق و ڕۆزی و تەمەنی و بەدبەختە یان بەختەوەر دەنووسرێت، پاشان گیان دەکرێت بە بەریدا، جا بەڕاستی کەسی وایە هەیە کار دەکات بەکاری دۆزەخیانە هەتا لە نێوان ئەو و دۆزەخدا گەزێك دەمێنێت، یەکسەر نووسراوەکەی[2] پێش دەکەوێت ئیتر کاری بەهەشتیانە دەکات، ئیتر دەڕواتە بەهەشتەوە، وە بێگومان کەسی وایە هەیە کار دەکات بەکاری بەهەشتیانە، هەتا لە نێوان ئەو بەهەشتدا تەنها گەزێك دەمێنێت، یەکسەر نوسراوەکەی پێش دەکەوێت و ئیتر کاری دۆزەخیانە دەکات ئیتر دەڕواتە دۆزەخەوە)).

٣٣٣٣- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ وَكَّلَ فِي الرَّحِمِ مَلَكًا فَيَقُولُ يَا رَبِّ نُطْفَةٌ، يَا رَبِّ عَلَقَةٌ، يَا رَبِّ مُضْغَةٌ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْلُقَهَا قَالَ: يَا رَبِّ، أَذَكَرٌ أَمْ يَا رَبِّ أُنْثَى يَا رَبِّ، شَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ؟ فَمَا الرِّزْقُ؟ فَمَا الأَجَلُ؟ فَيُكْتَبُ كَذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ»[3].

---

(١) بڕوانە: ٣٣٠٨.

(٢) کە فریشتەکە لە سکی دایکیدا بۆی نووسیوە.

(٣) بڕوانە: ٣١٨.

٣٣٣٣- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بێگومان خوای گەورە مندالْدانی ئافرەتی سپاردووە بە فریشتەیەك، دەڵێ: ئەی پەروەردگارم ئەمە ئێستا نوتفەیە، ئەی پەروەردگارم خوێن پارەیە، ئەی پەروەردگارم گۆشت پارەیە، جا ئەگەر ویستی دروستی بکات دەڵێ: ئەی پەروەردگارم نێرە، یان ئەی پەروەردگارم مێیە؟ ئەی پەروەردگارم بەدبەختە یان بەختەوەرە؟ ڕۆزی چەندە؟ مردنی کەیە؟ جا ئەمانە ئاوەها هەمووی دەنووسرێ لە کاتێکدا لە سکی دایکی دایە)).

٣٣٣٤- حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الحَارِثِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الجَوْنِي، عَنْ أَنَسٍ يَرْفَعُهُ: «أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ لأَهْوَنِ أَهْلِ النَّارِ عَذَابًا: لَوْ أَنَّ لَكَ مَا فِي الأَرْضِ مِنْ شَيءٍ كُنْتَ تَفْتَدِى بِهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَقَدْ سَأَلْتُكَ مَا هُوَ أَهْوَنُ مِنْ هَذَا وَأَنْتَ فِي صُلْبِ آدَمَ أَنْ لاَ تُشْرِكَ بِي. فَأَبَيْتَ إِلاَّ الشِّرْكَ»[1].

٣٣٣٤- ئەنەس ﷺ لە پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەوە[2] کە فەرموویەتی: ((بێگومان خوای گەورە دەفەرمووێ[3] بەو کەسەی لە دۆزەخیاندا سزای لە هەمووان سووکترە: ئەگەر هەرچی شت هەیە لە دونیادا هی تۆ بوایە تۆ دەتکردە بریتی خۆت (تا ڕزگارت بێ)؟ دەڵێ: بەڵێ، خوا دەفەرمووی: من لەوە ئاسانتر و کەمترم لێ داواکردیت لە کاتێکدا تۆ لە پشتی ئادەم بوویت، (کە بریتی بوو لەوەی) کە هاوبەشم بۆ بڕیار نەدەیت، بەڵام بە گوێت نەکردم هەر هاوبەشت بڕیاریدا)).

---

(١) بڕوانە: ٦٥٣٨، ٦٥٥٧.

(٢) (یرفعه) واتە: ئەنەس ئەم فەرموودەیە دەباتە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ وە بە فەرمایشی ئەو دەیگێڕێتەوە.

(٣) واتە فەرموودەکە قودسیە واتە فەرمایشتی خودایە.

٣٣٣٥- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لاَ تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْمًا إِلاَّ كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا، لأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ القَتْلَ»[1].

٣٣٣٥- عەبدوڵڵا ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((هیچ کەسێك بەستەم ناکوژرێت مەگەر بەشێك لە خوێن و تاوانەکەی لە گەردنی کوڕی یەکەمی[2] ئادەم دایە، چونکە بە ڕاستی ئەو کوڕە یەکەم کەس بوو کوشتنی داهێنا)).

٢- بَابٌ: الأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ

٣٣٣٦ - قَالَ: قَالَ اللَّيْثُ: عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ قَالَتْ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «الأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ، فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ، وَمَا تَنَاكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ». وَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ بِهَذَا.

٢- باسێک: گیانەکان کۆمەڵانێکی کۆکراوەن[3]

٣٣٣٦- عائیشە ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((گیانەکان کۆمەڵانێکی کۆکراوە و جۆرانێکی جیاوازن، جا ئەو گیانانەیان لە یەکتری دەچن (لە ڕەوشت و سیفەتەکاندا) یەکدەگرن، ئەوانەشیان لە یەك جودان جیاواز دەبن))، یەحیای کوڕی ئەیووب[4] دەڵێ: یەحیای کوڕی سەعید ئەم فەرموودەی بۆ گێڕامەوە.

---

(١) بڕوانە: ٦٨٦٧، ٧٣٢١.

(٢) قابیل کە هابیلی برای کوشت.

(٣) وە چەند جۆری جیاوازن.

(٤) یەحیای کوڕی ئەیوب لەو کەسانە نییە بوخاری فەرموودەیان لێوە بگێڕێتەوە، بۆیە وەک پاڵپشتی فەرموودەی لێ گێڕاوەتەوە. بڕوانە: إرشاد الساري: ٢٤٥/٧

٣- باب قَوْلِ اللَّه تعالى: ﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ ﴿٢٥﴾ ﴾ هود

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿ بَادِىَ ٱلرَّأْىِ ﴿٢٧﴾ ﴾ هود. مَا ظَهَرَ لَنَا ﴿ أَقْلِعِى ﴿٤٤﴾ ﴾ هود. أَمْسِكِي. ﴿ وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ ﴿٤٠﴾ ﴾ هود. نَبَعَ المَاءُ. وَقَالَ عِكْرِمَةُ: وَجْهُ الأَرْضِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ ٱلْجُودِىِّ ﴿٤٤﴾ ﴾ هود، جَبَلٌ بِالْجَزِيرَةِ. ﴿ دَأْبِ ﴿٣١﴾ ﴾ غافر: حَالٌ.

٣- باسی ئەم فەرمایشتەی خودای بەرز و بڵند: (سوێند بە خوا بێگومان نووحمان نارد بۆ ناو گەلەکەی)

ئیبنو عەبباس ﷺ **دەڵێ:** ﴿ بَادِىَ ٱلرَّأْىِ ﴿٢٧﴾ ﴾ هود: **واتە: ئەوەی بۆمان ڕوون بوویەوە (بێ بیر لێکردنەوە).** ﴿ أَقْلِعِى ﴿٤٤﴾ ﴾ هود: **بیگرەوە (مەیبارێنە).** ﴿ وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ ﴿٤٠﴾ ﴾ هود: **ئاو لە تەنوورەوە هەڵقولا، عیکریمە دەڵێ: ئاو لەسەر زەوی هەڵقولا. موجاهید دەڵێ:** ﴿ ٱلْجُودِىِّ ﴿٤٤﴾ ﴾ هود: **چیایەکە لە جەزیرە (ی ئیبنو عومەر لە کوردستانی تورکیا).** ﴿ دَأْبِ ﴿٣١﴾ ﴾ غافر: **وەکو حاڵی.**

٤- باب قَوْلِ اللَّه تَعَالَى: ﴿ إِنَّآ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾ ﴾ نوح، الى آخر السورة. ﴿ ۞ وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُم مَّقَامِى وَتَذْكِيرِى بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَعَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوٓا۟ أَمْرَكُمْ وَشُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ ٱقْضُوٓا۟ إِلَىَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ ﴾ يونس.

٤- باسی ئەم فەرمایشتەی خودای بەرز و بڵند: (بێگومان ئێمە نووحمان نارد بۆ لای هۆزەکەی، (وە پێمان نەوت) کە هۆزەکەت بێدار بکەرەوە پێش ئەوەی سزای سەختیان توش ببێت)، تا کۆتایی سوڕەتەکە.

(ئەی موحەمەد ﷺ دەنگ و باس و هەواڵی نووحیان ﷺ بۆ بخوێنەوە کاتێ بە گەلەکەی وت: ئەی گەلەکەم، ئەگەر بە لاتانەوە قورس و گرانە مانەوەم لە ناوتاندا و ئاموژگاری کردنم (بۆتان) بە ئایەتەکانی خوا، ئەوا من پشتم بە خوا بەستووە، ئێوەش کاروباری خۆتان کۆبکەنەوە، لەگەڵ هاوبەشەکانتاندا، ئینجا با کاروبارەکانتان شاراوە نەبێ بە لاتانەوە، پاشان پەلامارم بدەن و ماوەم مەدەن، جا ئەگەر سەرپێچیتان کردوم (پشتم تێ دەکەن)، ئەوە من داوای هیچ پاداشتێکم لێ نەکردوون، پاداشتی من لەسەر خوایە و فەرمانم پێ دراوە کە لە فەرمانبەر و مسوڵمانان بم).

٣٣٣٧- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ سَالِمٌ: وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رضي الله عنهما: قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي النَّاسِ فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ ذَكَرَ الدَّجَّالَ، فَقَالَ: «إِنِّي لأُنْذِرُكُمُوهُ، وَمَا مِنْ نَبِيٍّ إِلاَّ أَنْذَرَهُ قَوْمَهُ، لَقَدْ أَنْذَرَ نُوحٌ قَوْمَهُ، وَلَكِنِّي أَقُولُ لَكُمْ فِيهِ قَوْلاً لَمْ يَقُلْهُ نَبِيٌّ لِقَوْمِهِ: تَعْلَمُونَ أَنَّهُ أَعْوَرُ، وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ»[1].

٣٣٣٧- ئیبنو عومەر رضي الله عنهما دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ هەستا لە ناو خەڵکەکەدا سوپاس و ستایشی خوای کرد بەو جۆرەی شیاوی بێت، پاشان باسی دەججالی کرد و فەرمووی: ((بێگومان من لە دەججال ئاگادارتان دەکەمەوە (دەتان ترسێنم)، هەموو

(١) بڕوانە: ٣٠٥٧.

پێغەمبەرێك بەدڵنیاییەوە گەلەکەی ئاگادار کردۆتەوە (لە دەججال)، بەڕاستی نووح ﷺ گەلەکەی لێ ئاگادار کردۆتەوە، بەڵام من لەبارەی دەججالەوە وتەیەکتان پێ دەڵێم هیچ پێغەمبەرێك پێش من بەگەلەکەی نەوتووە: دەزانن کە دەججال چاوێکی کوێرە (یەکڵەچاوە)[1]، بەڵام بێگومان خوا چاوێکی کوێر نییە (یەکڵەچاو نییە))).

٣٣٣٨- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَلاَ أُحَدِّثُكُمْ حَدِيثاً عَنِ الدَّجَّالِ مَا حَدَّثَ بِهِ نَبِيٌّ قَوْمَهُ، إِنَّهُ أَعْوَرُ، وَإِنَّهُ يَجِيءُ مَعَهُ بِمِثَالِ الجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَالَّتِي يَقُولُ: إِنَّهَا الجَنَّةُ. هِيَ النَّارُ، وَإِنِّي أُنْذِرُكُمْ كَمَا أَنْذَرَ بِهِ نُوحٌ قَوْمَهُ».

٣٣٣٨- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((ئایا باسێکتان بۆ بکەم دەربارەی دەججال کە هیچ پێغەمبەرێك باسی نەکردووە بۆ گەلەکەی، بێگومان ئەو (دەججال) یەکڵەچاوە، وە بەڕاستی دەججال شێوەی بەهەشت و دۆزەخ لەگەڵدا دێت[2]، بەڵام ئەوەی دەججال دەڵێ: بەهەشتە دۆزەخە، بێگومان من ئێوەم لێ ئاگادار کردۆتەوە وەك چۆن نووح ﷺ گەلەکەی لێ ئاگادار کردۆتەوە)).

٣٣٣٩- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ :ﷺ «يَجِيءُ نُوحٌ وَأُمَّتُهُ فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ، أَيْ رَبِّ. فَيَقُولُ لأُمَّتِهِ: هَلْ بَلَّغَكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: لاَ، مَا جَاءَنَا مِنْ نَبِيٍّ. فَيَقُولُ لِنُوحٍ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ ﷺ وَأُمَّتُهُ، فَنَشْهَدُ أَنَّهُ قَدْ بَلَّغَ، وَهْوَ قَوْلُهُ -جَلَّ ذِكْرُهُ-: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ ﴿١٤٣﴾ ﴾ البقرة. وَالْوَسَطُ: العَدْلُ»[3].

---

(١) یەکڵەچاو: گیاندارێکە کە چاوێکی کوێر بێت. (فەرهەنگی خاڵ: ل٦٥٩)

(٢) واتە: خودا دەسەڵاتی دەداتێ بۆ تاقیکردنەوە شێوەی بەهەشت و دۆزەخی پێیە، بەڵام لە ڕاستییدا پێچەوانەیە.

(٣) بڕوانە: ٤٤٨٧، ٧٣٤٩.

٣٣٣٩- ئەبو سەعید ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (((لە ڕۆژی دوایدا) نووح ﷺ و گەلەکەی دێن، جا خوای بەرزو بڵند دەفەرمووێ: ئایا پەیامەکەت ڕاگەیاند؟ ئەویش دەڵێ: بەڵێ ئەی پەروەردگار، ئەنجا خوا بە گەلەکەی دەفەرمووی: ئایا پێی ڕاگەیاندن؟ ئەوانیش دەڵێن: نەخێر، هیچ پێغەمبەرێکمان بۆ نەهاتووە، جا بە نووح ﷺ دەفەرمووی: کێ شایەتیت بۆ دەدات؟ نوحیش ﷺ دەڵێ موحەمەد ﷺ و ئوممەتەکەی، ئەنجا ئێمەش شایەتی ئەدەین کە ئەو پەیامەی ڕاگەیاندووە، ئەمەش مەبەستی ئەم فەرمایشتەی خوای گەورەیە: (هەروەها کردمانن بە گەلێکی میانڕەو (هەڵمان دەبژاردن)، تا ببنە شایەت بەسەر خەڵکەوە)، وشەی (الْوَسَطُ) واتە: میانڕەو یان دادگەر.

٣٣٤٠- حدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو حَيَّانَ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي دَعْوَةٍ، فَرُفِعَ إِلَيْهِ الذِّرَاعُ، وَكَانَتْ تُعْجِبُهُ، فَنَهَسَ مِنْهَا نَهْسَةً وَقَالَ: «أَنَا سَيِّدُ القَوْمِ يَوْمَ القِيَامَةِ، هَلْ تَدْرُونَ بِمَنْ يَجْمَعُ اللهُ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَيُبْصِرُهُمُ النَّاظِرُ وَيُسْمِعُهُمُ الدَّاعِي، وَتَدْنُو مِنْهُمُ الشَّمْسُ، فَيَقُولُ بَعْضُ النَّاسِ: أَلاَ تَرَوْنَ إِلَى مَا أَنْتُمْ فِيهِ؟ إِلَى مَا بَلَغَكُمْ؟ أَلاَ تَنْظُرُونَ إِلَى مَنْ يَشْفَعُ لَكُمْ إِلَى رَبِّكُمْ؟ فَيَقُولُ بَعْضُ النَّاسِ: أَبُوكُمْ آدَمُ، فَيَأْتُونَهُ فَيَقُولُونَ: يَا آدَمُ، أَنْتَ أَبُو البَشَرِ، خَلَقَكَ اللهُ بِيَدِهِ، وَنَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ، وَأَمَرَ الْمَلاَئِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ، وَأَسْكَنَكَ الجَنَّةَ، أَلاَ تَشْفَعُ لَنَا إِلَى رَبِّكَ؟ أَلاَ تَرَى مَا نَحْنُ فِيهِ وَمَا بَلَغَنَا؟ فَيَقُولُ: رَبِّي غَضِبَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ لَهُ مِثْلَهُ، وَلاَ يَغْضَبُ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَنَهَانِي عَنِ الشَّجَرَةِ فَعَصَيْتُهُ، نَفْسِي نَفْسِي، اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي، اذْهَبُوا إِلَى نُوحٍ. فَيَأْتُونَ نُوحًا فَيَقُولُونَ: يَا نُوحُ أَنْتَ أَوَّلُ الرُّسُلِ إِلَى أَهْلِ الأَرْضِ، وَسَمَّاكَ اللهُ عَبْدًا شَكُورًا، أَمَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ أَلاَ تَرَى إِلَى مَا بَلَغَنَا؟ أَلاَ تَشْفَعُ لَنَا إِلَى رَبِّكَ؟ فَيَقُولُ: رَبِّي غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلاَ يَغْضَبُ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، نَفْسِي

نَفْسِي، ائْتُوا النَّبِيَّ ﷺ، فَيَأْتُونِي، فَأَسْجُدُ تَحْتَ العَرْشِ فَيُقَالُ: يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ، وَسَلْ تُعْطَهُ». قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ: لاَ أَحْفَظُ سَائِرَهُ[1].

٣٣٤٠- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: ئێمە لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ بووین لە میوانداریيەكدا، ئەنجا دەستی مەڕێكیان بۆ هێنا- كە حەزی لە گۆشتی دەستی مەڕ بوو- جا بە دانەكانی قەپێكی لە گۆشتەكە گرت و فەرمووی: ((من لە ڕۆژی دواییدا گەورەی خەڵكەكەم، دەزانن بۆ و لەبەر چی؟ خوای گەورە لە گۆڕەپانێكدا سەرەتا و كۆتایی خەڵك كۆدەكاتەوە، جا تەماشاكار هەموو خەڵكەكە دەبینیت جاڕدەریش دەنگی دەگاتە لای هەموویان و دەیبیستن، خۆریش لێیان نزیك دەبێتەوە، ئەنجا هەندێك لە خەڵكەكە دەڵێن: نابینن ئێوە لە چ حاڵێكدان؟ وە ناڕەحەتیتان بە كوێ گەشتتووە؟ بۆ كەسێك نابیننەوە لای پەروەردگارتان تكایەكتان بۆ بكات؟ ئەنجا هەندێك كەس دەڵێن: با باوكە ئادەم ﷺ (تكامان بۆ بكات)، ئینجا دێن بۆ لای و پێی دەڵێن: ئەی ئادەم تۆ باوكی مرۆڤەكانی خوا بە دەستی خۆی دروستی كردوویت، وە لە گیانی خۆی كردووە بە بەرتدا، وە فەرمانی كرد بە فریشتەكانی سوژدەیان بۆ بردی، وە لە بەهەشتدا نیشتەجێی كردیت، دەی ئایا لای پەروەردگارت تكایەكمان بۆ ناكەیت؟ ئایا نابینی ئێمە لە چ حاڵێكداین و ناڕەحەتییەكەمان تا كوێ گەیشتووە؟ ئادەمیش ﷺ دەڵێ: پەروەردگارمان ئەمڕۆ ئەوەندە توڕە بووە، نەلە پێش ئەمڕۆدا بەو شێوەیە توڕە بووە، نە لە پاش ئەمڕۆ بەو شێوەیە توڕە دەبێت، وە كاتێ خۆی (خواردنی بەری) ئەو درەختەی لێ قەدەغە كردم، بەڵام من سەرپێچیم كرد، تەنها تكای خۆمم پێ دەكرێ، تەنها تكای خۆمم پێ دەكرێ، بڕۆن بۆ لای كەسێكی تر جگە لە من، بڕۆن بۆ لای نووح ﷺ ئەوانیش

---

(١) بڕوانە: ٣٣٦١، ٤٧١٢.

دێن بۆلای نووح و پێی دەڵێن: ئەی نووح تۆ یەکەم پێغەمبەری نێردراوی بۆ لای خەڵکی سەر زەوی، وە خوا بە بەندەی سوپاسگوزار ناوی لێناوی، ئایا نابینی ئێمە لە چ حاڵێکداین و نارەحەتییەکەمان تا کوێ گەیشتووە؟ ئایا لای پەروەرگار تکایەکمان بۆ ناکەیت؟ نووحیش ﷺ دەڵێ: پەروەردگارم ئەمڕۆ ئەوەندە توڕە بووە، نە لە پێش ئەمڕۆدا بەو شێوەیە توڕە بووە، نە لە پاش ئەمڕۆ بەو شێوەیە توڕە دەبێت، تەنها تکای خۆمم پێ دەکرێ، تەنها تکای خۆمم پێ دەکرێ، بڕۆن بۆ لای (موحەمەد) پێغەمبەر ﷺ، جا دێن بۆ لای من منیش، لە ژێر عەرشدا سوژدە دەبەم و پێم دەوترێ: ئەی موحەمەد سەرت بەرز کەرەوە تکا بکە و تکاکەت وەردەگیرێ، وە داوا بکە پێت دەدرێت))، موحەمەد کوڕی عوبێد دەڵێ: ئەوەی ماوە لە فەرموودەکە لەبەرم نییە (واتە هەر ئەوەندەیم لەبەرە گێڕامەوە).

٣٣٤١- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ نَصْرٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو أَحْمَدَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَرَأَ: ﴿ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ ﴾ القمر: مِثْلَ قِرَاءَةِ العَامَّةِ[1].

٣٣٤١- عەبدوڵڵا ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی بەم شێوە خوێندەوە: ﴿ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ ﴾ القمر، واتە: وشەی ﴿ مُّدَّكِرٍ ﴾ بە (دال) خوێندەوە نەك بە (ذال)، وە بە تێهەڵکێشیی پیتی (دال) لە (دال)ی[2] دوای خۆیدا وەك خوێندنەوەی هەموو قورئان خوێنان.

(١) بڕوانە: ٣٣٤٥، ٣٣٧٦، ٤٨٦٩، ٤٨٧٠، ٤٨٧١،٤٨٧٢،٤٨٧٣، ٤٨٧٤.

(٢) لەم خوێندنەوەی پێغەمبەر ﷺ بە (دال) خوێندەوە نەک بە (ذال)، وە پیتی دالەکە شەددەی لەسەرە واتە: دوو پیتی دالەکە لە یەک کاتدا تێهەڵکێش کراون.

٥- بابٌ

﴿ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ ﴾ الصافات. قَالَ ابن عَبَّاسٍ: يُذْكَرُ بِخَيْرٍ. ﴿ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ ﴾ الصافات. يُذكَرُ عَنِ ابن مَسْعُودٍ، وَابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ: أَن إِلْيَاسَ هُوَ إِدْرِيسُ.

٥- باسێک

(بەڕاستی ئیلیاس (پێغەمبەرێك بوو) لە پێغەمبەران کاتێك بە گەلەکەی وت: ئەوە لە خوا ناترسن (خۆتان ناپارێزن)، ئایا (بتی) بەعل دەپەرستن وازدێنن لە (پەرستنی) چاکترینی دروستکاران کە خوای پەروەردگاری ئێوە و باوباپیرە پێشینەکانتانە؟ کەچی باوەڕیان نەهێنا بە ئیلیاس، کەوابوو بێگومان ئەوان ئامادە دەکرێن (لە دۆزەخدا)، جگە لە بەندە هەڵبژێراوەکانی خودا، وە باسی چاکی ئەو (ئیلیاس) مان لە ناو گەلە پاشینەکاندا هێشتەوە). ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: باسی بە چاکی دەکرێ (لە پاشینەکاندا)[1].

(سەلام لەسەر ئیلیاسین[2] بێت، بەڕاستی ئێمە ئا بەو شێوە پاداشتی چاکە کاران ئەدەینەوە، بێگومان ئەو (ئیلیاس) لە بەندە باوەڕدارەکانی ئێمەیە)، لە ئیبنو مسعود و ئیبنو عەبباسەوە ﷺ گێڕدراوەتەوە کە ئیلیاس ئیدریسە ﷺ.

---

(١) مەبەستی ئیبنو عەبباس مانای: ﴿ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ ﴾ـە.

(٢) ئیلیاسین و ئیلیاس هەر یەک کەسە.

٦- بابُ ذِكْرِ إِدْرِيسَ ﷺ وهو جَدُّ أَبِي نُوحٍ، ويُقَالُ جَدُّ نُوحٍ (عليهما الصلاة والسلام) وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿وَرَفَعْنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾﴾ مريم

٦- باسی باس و خواسی ئیدریس ﷺ وه ئەو ئیدریسە باپیری باوکی نووحە، وە دەوترێ باپیرەی نووحە ﷺ. وە باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە ئێمە پلە و پایەی (ئیدریس) مان بڵند و بەرز کردەوە).

٣٣٤٢ - قَالَ عَبْدَانُ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ ح. حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: قَالَ أَنَسٌ: كَانَ أَبُو ذَرٍّ ﷺ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «فُرِجَ سَقْفُ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ، فَفَرَجَ صَدْرِي، ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا فَأَفْرَغَهَا فِي صَدْرِي، ثُمَّ أَطْبَقَهُ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي، فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ، فَلَمَّا جَاءَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، قَالَ جِبْرِيلُ لِخَازِنِ السَّمَاءِ: افْتَحْ. قَالَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا جِبْرِيلُ. قَالَ: مَعَكَ أَحَدٌ؟ قَالَ: مَعِيَ مُحَمَّدٌ. قَالَ: أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَافْتَحْ. فَلَمَّا عَلَوْنَا السَّمَاءَ إِذَا رَجُلٌ عَنْ يَمِينِهِ أَسْوِدَةٌ، وَعَنْ يَسَارِهِ أَسْوِدَةٌ، فَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ شِمَالِهِ بَكَى فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالِابْنِ الصَّالِحِ. قُلْتُ: مَنْ هَذَا يَا جِبْرِيلُ؟ قَالَ: هَذَا آدَمُ، وَهَذِهِ الأَسْوِدَةُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ شِمَالِهِ نَسَمُ بَنِيهِ، فَأَهْلُ الْيَمِينِ مِنْهُمْ أَهْلُ الجَنَّةِ، وَالأَسْوِدَةُ الَّتِي عَنْ شِمَالِهِ أَهْلُ النَّارِ، فَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ شِمَالِهِ بَكَى، ثُمَّ عَرَجَ بِي جِبْرِيلُ، حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الثَّانِيَةَ، فَقَالَ لِخَازِنِهَا: افْتَحْ. فَقَالَ لَهُ خَازِنُهَا مِثْلَ مَا قَالَ الأَوَّلُ، فَفَتَحَ». قَالَ أَنَسٌ: فَذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ فِي السَّمَوَاتِ إِدْرِيسَ، وَمُوسَى، وَعِيسَى، وَإِبْرَاهِيمَ، وَلَمْ يُثْبِتْ لِي كَيْفَ مَنَازِلُهُمْ، غَيْرَ أَنَّهُ قَدْ ذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ آدَمَ فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا، وَإِبْرَاهِيمَ فِي السَّادِسَةِ. وَقَالَ أَنَسٌ: فَلَمَّا مَرَّ جِبْرِيلُ بِإِدْرِيسَ. قَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ. فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟

قَالَ: هَذَا إِدْرِيسُ، ثُمَّ مَرَرْتُ بِمُوسَى فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ. قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا مُوسَى. ثُمَّ مَرَرْتُ بِعِيسَى، فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ. قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: عِيسَى. ثُمَّ مَرَرْتُ بِإِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ: مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالابْنِ الصَّالِحِ. قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا إِبْرَاهِيمُ. قَالَ: وَأَخْبَرَنِي ابْنُ حَزْمٍ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا حَيَّةَ الأَنْصَارِيَّ كَانَا يَقُولاَنِ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «ثُمَّ عُرِجَ بِي حَتَّى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوَى أَسْمَعُ صَرِيفَ الأَقْلاَمِ». قَالَ ابْنُ حَزْمٍ وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ ﷺ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «فَفَرَضَ اللهُ عَلَيَّ خَمْسِينَ صَلاَةً، فَرَجَعْتُ بِذَلِكَ حَتَّى أَمُرَّ بِمُوسَى، فَقَالَ مُوسَى: مَا الذِي فُرِضَ عَلَى أُمَّتِكَ؟ قُلْتُ: فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسِينَ صَلاَةً. قَالَ: فَرَاجِعْ رَبَّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ ذَلِكَ. فَرَجَعْتُ فَرَاجَعْتُ رَبِّي فَوَضَعَ شَطْرَهَا، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى، فَقَالَ: رَاجِعْ رَبَّكَ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ، فَوَضَعَ شَطْرَهَا، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى، فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: رَاجِعْ رَبَّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ ذَلِكَ، فَرَجَعْتُ فَرَاجَعْتُ رَبِّي فَقَالَ: هِيَ خَمْسٌ، وَهْيَ خَمْسُونَ، لاَ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ. فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى، فَقَالَ: رَاجِعْ رَبَّكَ. فَقُلْتُ قَدِ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّي، ثُمَّ انْطَلَقَ حَتَّى أَتَى السِّدْرَةَ الْمُنْتَهَى، فَغَشِيَهَا أَلْوَانٌ لاَ أَدْرِي مَا هِيَ، ثُمَّ أُدْخِلْتُ الجَنَّةَ فَإِذَا فِيهَا جَنَابِذُ اللُّؤْلُؤِ وَإِذَا تُرَابُهَا المِسْكُ»[1].

٣٣٤٢- ئەنەس ﷺ دەڵێ: ئەبو زەڕ ﷺ دەیگێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((سەربانی خانووەکەم کرایەوە لە کاتێکدا من لە مەککەدا بووم، ئەنجا جیبریل ﷺ هاتە خوارەوە سنگمی لەت کرد، پاشان بەئاوی زەمزەم شۆری، پاشان تەشتێکی ئاڵتوونی هێنا پڕ لە دانایی و باوەڕ بوو ڕژاندیە ناو سنگمەوە، پاشان (لەتکردنەکەی سنگمی) نایەوە بەیەکدا، ئەنجا دەستی گرتم و بەرزی کردمەوە بۆ ئاسمان، جا کاتێ گەشتە ئاسمانی یەکەم جیبریل بە دەرگاوانی ئاسمانی فەرمووی: بیکەرەوە، ئەویش وتی: ئەوە کێیە؟ وتی: ئەمە جیبریلە، وتی: کەست لەگەڵ دایە؟

---

(١) بڕوانە: ٣٤٩.

وتی: بەڵێ موحەممەدم لەگەڵ دایە، وتی: نێردراوە بەشوێنیدا؟ وتی: بەڵێ (دەرگاکە) بکەرەوە، جا کە سەرکەوتین بۆ ئاسمانی یەکەم: یەکسەر پیاوێکم بینی قەرەباڵغیەکی زۆر لای ڕاستیەوە بوو، قەرەباڵغیەکی زۆریش لای چەپییەوە بوو، کاتێ سەیری لای ڕاستی دەکرد پێدەکەنی، وە کاتێ سەیری لای چەپی دەکرد دەگریا، (جیبریل) فەرمووی: ئەوە ئادەمە، ئەو قەرەباڵغیەی لای ڕاستی و چەپی گیانی نەوەکانیەتی، جا ئەوانەی لای ڕاستیان بەهەشتیەکانیانن، وە قەرەباڵغی کەی لای چەپیشی دۆزەخیەکانن. بۆیە کاتێ سەیری لای ڕاستی دەکات پێدەکەنێ و کاتێ سەیری لای چەپی دەکات دەگری. پاشان جیبریل ﷺ بەرزی کردمەوە هەتا گەشتە ئاسمانی دووەم، بە دەرگاوانەکەی فەرموو: بیکەرەوە، دەرگاوانەکەش وتەکەی یەکەمجاری پێ وتەوە، جا دەرگاکەی کردەوە))، ئەنەس ﷺ دەڵی پێغەمبەر ﷺ وتی: لە ئاسمانەکاندا ئادەم و ئیدرس و مووسا و عیسا و ئیبراهیمی بینیوە ﷺ، وە ئەبو زەڕ لە بارەی شوێن و پلەیانەی هیچی بۆ باس نەکردم، تەنها ئەوەندە نەبێ کە وتی: ئادەمی لە ئاسمانی یەکەمدا بینیوە، ئیبراهیمیش لە ئاسمانی شەشەمدا. ئەنەس دەڵێ: جا کاتێ جیبریل ﷺ بەلای ئیدریسدا ڕۆشت، ئیدریس ﷺ فەرمووی: مەرحەبا لە پێغەمبەری چاك و برای چاك و ساڵح، منیش وتم: ئەمە کێیە؟ فەرمووی: ئەمە ئیدریسە، پاشان تێپەڕیم بەلای مووسادا ﷺ فەرمووی: مەرحەبا لە پێغەمبەری چاك و برای چاك و ساڵح، منیش وتم: ئەمە کێیە؟ فەرمووی: ئەمە مووسایە، پاشان تێپەڕیم بەلای عیسادا ﷺ ئەویش فەرمووی: مەرحەبا لە پێغەمبەری ساڵح و برای ساڵح، وتم ئەمە کێیە؟ فەرمووی: ئەوە عیسایە، پاشان تێپەڕیم بەلای ئیبراهیمدا و فەرمووی: مەرحەبا لە پێغەمبەری ساڵح و کوڕی ساڵح، وتم ئەمە کێیە؟ فەرمووی: ئەوە ئیبراهیمە. (ئیبنو شیهاب دەڵێ:) ئیبنو حەزم پێی وتم: کە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس و ئەبو حەییەی ئەنصاری هەردووکیان دەیانوت: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((پاشان بەرزکرامەوە هەتا گەشتمە ئاستێ جیرەی

قەڵەمەکانم دەبیست))، ئیبنو حەزم و ئەنەسی کوڕی مالك دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((جا خوای گەورە پەنجا نوێژی فەرز کرد لەسەرم، ئینجا بەوەوە گەڕامەوە تا تێپەڕیم بەلای مووسادا ﷺ، مووساش فەرمووی: خوا چی فەرز کردووە لەسەر ئوممەتەکەت؟ وتم: پەنجا نوێژی فەرزکردووە لەسەریان، فەرمووی: بگەڕێرەوە بۆ لای پەروەردگارت، چونکە بێگومان ئوممەتەکەت ئەوە ناتوانێت، منیش گەڕامەوە داوای (کەمکردنەوەم) لە پەروەردگارم کرد، ئەویش نیوەی لابرد و سووکی کرد. جا گەڕامەوە بۆ لای مووسا، وتی: بگەڕێرەوە بۆ لای پەروەردگارت وێنەی وتەکەی پێشووی کردەوە، جا (گەڕامەوە و) نیوەی لابرد، جا گەڕامەوە بۆ لای مووسا باسەکەم بۆ گێڕایەوە وتی: بگەڕێرەوە بۆ لای پەروەردگارت چونکە دڵنیابە ئوممەتەکەت ئەوە ناتوانێت، منیش گەڕامەوە داوای (کەمکردنەوەم) لە پەروەردگارم کرد، فەرمووی: نوێژەکان پێنجن، بەڵام لە پاداشت دا پەنجان وتەی من گۆڕانی بۆ نییە. جا گەڕامەوە بۆ لای مووسا، فەرمووی: بگەڕێرەوە بۆ لای پەروەردگارت، منیش وتم: ئیتر شەرم دەکەم لە پەروەردگارم، پاشان جیبریل ﷺ ڕۆشت هەتا گەیشتە سیدرەتولمونتەها، ئەوەندە ڕەنگی جۆراو جۆر دایپۆشیبوو کە نازانم چۆن چۆنی بوو، پاشان برامە بەهەشتەوە کە سەیرم کرد پڕ لە گومەزی مرواری بوو، خاکەکەشی میسك بوو)).

٧- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿ ۞ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ ﴿٦٥﴾ ﴾ الأعراف

وَقَوْلِه: ﴿ ۞ وَٱذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنذَرَ قَوْمَهُۥ بِٱلْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ ٱلنُّذُرُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦٓ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ ءَالِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٢﴾ قَالَ إِنَّمَا ٱلْعِلْمُ عِندَ ٱللَّهِ وَأُبَلِّغُكُم مَّآ أُرْسِلْتُ بِهِۦ وَلَٰكِنِّىٓ

أَرَىٰكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا۟ هَٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ۚ بَلْ هُوَ مَا ٱسْتَعْجَلْتُم بِهِۦ ۖ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَىْءٍۭ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا۟ لَا يُرَىٰٓ إِلَّا مَسَٰكِنُهُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْقَوْمَ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾ ﴾ الأحقاف. فِيهِ: عَنْ عَطَاءٍ وَسُلَيْمَانَ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ. وقَوْلِ الله ﷻ: ﴿ وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا۟ بِرِيحٍ صَرْصَرٍ ﴿٦﴾ ﴾ الحاقة. شَدِيدَةٍ ﴿ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ ﴾ الحاقة. قَالَ ابن عُيَيْنَةَ: عَتَتْ عَلَى الخُزَّانِ. ﴿ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَٰنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا ﴿٧﴾ ﴾ الحاقة. مُتَتَابِعَةً. ﴿ فَتَرَى ٱلْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ ﴾ الحاقة. ﴿ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ ﴾ الحاقة. أُصُولُهَا ﴿ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُم مِّنۢ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾ ﴾ الحاقة: بَقِيَّةٍ.

٧- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە ناردمان بۆلای گەلی عاد براکەیان کە هوود (پێغەمبەر)ـە ﷺ، فەرمووی: ئەی گەلەکەم بە تەنها خوا بپەرستن)

وە باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند بکە: (کاتێ (هوود ﷺ) گەلەکەی ترساند لە (وڵاتی) ئەحقاف، بێگومان من دەترسم لە سزای ڕۆژێکی گەورە بۆ ئێوە (پێش بێ، گەلەکەی) وتیان: ئایا تۆ (هوود) هاتووی تا لامان بدەیت لە (پەرستنی) پەرستراوەکانمان، دەی ئەو (سزا)ـی بەڵێنت پێ داوین بۆمان بێنە ئەگەر لە ڕاستگۆیانی، (هوود) وتی: بێگومان زانیاری ئەو (سزا) لای خوایە و بەس، وە من تەنها ئەوەی پێ نێردراوم پێتان ڕادەگەیەنم، بەڵام من دەبینم ئێوە گەلێکی نەزان و نەفامن، جا کاتێ ئەو (سزا)یەیان بینی پەڵە هەورێك بەرەو شیوەکانیان دێت (دڵخۆش بوون)، وتیان: ئەمە هەورێکە بارانی پێیە بۆمان، (هوود وتی: نەخێر)، بەڵکو ئەوە (ئەو سزا)یە بەپەلە داواتان دەکرد،

بایەکی بەهێز سزای سەختی پێیە، بەفەرمانی پەروەردگاری هەموو شتێك دەڕوخێنێ ئیتر وایان بەسەرهات، تەنها شوێنی خانووەکانیان دەبینرا، هەر بەو جۆرە سزای هۆزی تاوانباران دەدەین).

لەم باسەدا (فەرموودەیەك هەیە) عەتاو و سولەیمان لە عائیشەوە ﵂ دەگێڕنەوە ئەویش لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە[1].

وە باسی ئەم فەرمایشتەی خوا ﷻ: (وە (گەلی) عادیش لەناوبران بە بایەکی سەختی ساردی بەتینی بە گرمە). ﴿ صَرْصَرٍ ﴿٦﴾ ﴾ الحاقة، بای توند و بەهێز. ﴿ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ ﴾ الحاقة، ئیبنو عویەینە لە ڕافەی (عاتیە)دا دەڵێ: ئەو بایە ئەوەندە بەهێز و توند بوو لە دەستی ئەو فریشتانەش دەرچوو کە سەرپەرشتی با دەکەن. ((خوا) بای زاڵی کرد بە سەریاندا حەوت شەو و هەشت ڕۆژ بە بێ وچان (و لە ناوی بردن)). ﴿ حُسُومًا ﴿٧﴾ ﴾ الحاقة: لەسەر یەك و بێ وچان (ئەو گەلەت دەبینی لەو ماوەیەدا بێ گیان کەوتبوون، وەك قەدی داری خورمای گەندەڵ (ناورزاو)، ئایا کەس دەبینی لەوان کە مابێتەوە؟). ﴿ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُم مِّنۢ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾ ﴾ الحاقة، واتە: پاش ماوەیەك لەوان مابێتەوە.

٣٣٤٣- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الحَكَمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «نُصِرْتُ بِالصَّبَا، وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ[2]»[3].

٣٣٤٣- عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس ﵄ دەگێڕێتەوە: لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی: ((من بەبای شەماڵ سەرخرام[1]، گەلی عادیش بە بای خۆرنشین لە ناوبران)).

(١) فەرموودەی ژمارەی (٣٢٠٦، ٤٨٢٨) لە صەحیحی بوخاریدا.
(٢) (الدَّبُورِ) واتە: بای خۆرنشین، بڕوانە ئەلمونجید بەکوردی: ١٣/٢.
(٣) بڕوانە: ١٠٣٥.

٣٣٤٤ - قَالَ: وَقَالَ ابْنُ كَثِيرٍ: عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ أَبِي نُعْمٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﷺ قَالَ: بَعَثَ عَلِيٌّ ﷺ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ بِذُهَيْبَةٍ فَقَسَمَهَا بَيْنَ الأَرْبَعَةِ الأَقْرَعِ بْنِ حَابِسٍ الحَنْظَلِيِّ ثُمَّ المُجَاشِعِيِّ، وَعُيَيْنَةَ بْنِ بَدْرٍ الفَزَارِيِّ، وَزَيْدٍ الطَّائِيِّ ثُمَّ أَحَدِ بَنِي نَبْهَانَ، وَعَلْقَمَةَ بْنِ عُلاَثَةَ الْعَامِرِيِّ ثُمَّ أَحَدِ بَنِي كِلاَبٍ، فَغَضِبَتْ قُرَيْشٌ وَالأَنْصَارُ، قَالُوا يُعْطِي صَنَادِيدَ أَهْلِ نَجْدٍ وَيَدَعُنَا! قَالَ: «إِنَّمَا أَتَأَلَّفُهُمْ». فَأَقْبَلَ رَجُلٌ غَائِرُ العَيْنَيْنِ مُشْرِفُ الوَجْنَتَيْنِ، نَاتِئُ الجَبِينِ، كَثُّ اللِّحْيَةِ، مَحْلُوقٌ، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ يَا مُحَمَّدُ. فَقَالَ «مَنْ يُطِعِ اللَّهَ إِذَا عَصَيْتُ، أَيَأْمَنُنِي اللهُ عَلَى أَهْلِ الأَرْضِ فَلاَ تَأْمَنُونِي؟!». فَسَأَلَهُ رَجُلٌ قَتْلَهُ -أَحْسِبُهُ خَالِدَ بْنَ الوَلِيدِ- فَمَنَعَهُ، فَلَمَّا وَلَّى قَالَ: «إِنَّ مِنْ ضِئْضِئِ هَذَا -أَوْ فِي عَقِبِ هَذَا- قَوْمٌ يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ، لاَ يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ مُرُوقَ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِيَّةِ، يَقْتُلُونَ أَهْلَ الإِسْلاَمِ، وَيَدَعُونَ أَهْلَ الأَوْثَانِ، لَئِنْ أَنَا أَدْرَكْتُهُمْ لأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ عَادٍ»[٢].

٣٣٤٤- ئەبو سەعید ﷺ دەڵێ: عەلی ﷺ پارچە ئاڵتونێکی[٣] نارد بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەویش دابەشی کرد لە نێو ئەو چوار کەسەدا: ئەقرەعی کوڕی حابیسی حەنزەلیی، پاشان موجاشیعیی و عویەینەی کوڕی بەدری فەزاری و زەیدی تائی و پاشان کەسێکی بەنی نەبهان و عەلقەمەی کوڕی عولاسەی عامیری پاشان کەسێکی بەنی کیلاب، بۆیە قوڕەیشی و ئەنصارییەکان توڕە بوون و وتیان: بەشی سەرۆکەکانی خەڵکی نەجد دەدات واز لەئێمە دێنی (و بەشمان نادات)، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((بێگومان من دڵیان دائەهێنم))[٤]، ئەنجا پیاوێك کە هەردوو چاوی چووبوو بە قوڵاو کوڵمەکانی ئەستوور بوون و ناوچاوانی بەرز بوو[٥] ڕیشێکی پڕی هەبوو (سەری) تاشرابوو هات، وتی: ئەی موحەمەد لە خوا بترسە، پێغەمبەریش ﷺ

---

(١) لە غەزوەی خەندەقدا.

(٢) بڕوانە: ٣٦١٠، ٤٣٥١، ٤٦٦٧، ٥٠٥٨، ٦١٦٣، ٦٩٣١، ٧٤٣٢، ٧٤٣٢.

(٣) کە نەکرابوو بە خشڵ.

(٤) بۆ خۆشویستنی ئیسلام.

(٥) بۆ پێشەوە دەرچوو بوو.

فەرمووی: ((ئەگەر من سەرپێچی خوا بکەم کێ گوێ ڕایەڵی خوا دەکات ؟ ئایا خوا منی بەئەمین داناوە بۆ سەر خەڵکی زەوی ئێوە بە ئەمینم دانانێن؟)) بۆیە پیاوێك داوای لە پێغەمبەر ﷺ کرد ئەو پیاوە بکوژێت- وابزانم خالیدی کوڕی وەلید بوو- بەڵام پێغەمبەر ﷺ ڕێگەی نەدا، بەڵام کاتێ پیاوەکە پشتی هەڵکرد و ڕۆشت پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((بێگومان لە نەوەی ئەم پیاوە کەسانێك دەبن قورئان دەخوێنن لە گەروویان ناچێتە خوارەوە، لە ئاینی (ئیسلام) دەردەچن وەك چۆن تیر لە نێچیر دەردەچێت، خەڵکی مسوڵمان دەکوژن و واز لە خەڵکی بتپەرست دێنن، جا ئەگەر من پێیان بگەم، وەك گەلی عاد دەیانکوژم (قڕیان دەکەم))).

٣٣٤٥- حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الأَسْوَدِ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ: ﴿ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ ﴾ القمر[1].

٣٣٤٥- ئەسوەد دەڵێ: لە عەبدوڵلام ﷺ بیست وتی: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست ئەم ئایەتەی بەم شێوە خوێندەوە: ﴿ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ ﴾[2].

٨- بابُ قِصَّةِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿ قَالُوا۟ يَـٰذَا ٱلْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ﴿٩٤﴾ ﴾ الكهف وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَن ذِى ٱلْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا۟ عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ وَءَاتَيْنَـٰهُ مِن كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ ﴾ الكهف. ﴿ فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴾ الكهف ﴿ سَبَبًا

(١) بڕوانە: ٣٣٤١.

(٢) واتە وشەی: (مُدَّكِرٍ) بە (دال) خوێندەوە نەک بە (ذال) وە بە تێهەڵکێشیی پیتی (دال) لە (دال)ی دوای خۆیدا، وەک خوێندنەوەی هەموو قورئان خوێنان.

﴾: طريقا. الى قوله: ﴿ ءَاتُونِي[1] زُبَرَ ٱلْحَدِيدِ ﴿٩٦﴾ ﴾ الكهف: وَاحِدُهَا زُبْرَةٌ وَهِيَ: القِطَعُ. ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ ٱلصَّدَفَيْنِ ﴿٩٦﴾ ﴾ الكهف: يُقَالُ عَنِ ابن عَبَّاسٍ: الجَبَلَيْنِ، وَالسُّدَّيْنِ: الجَبَلَيْنِ. ﴿ خَرْجًا ﴿٩٤﴾ ﴾ الكهف: أجراً ﴿ قَالَ ٱنفُخُوا۟ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَعَلَهُۥ نَارًا قَالَ ءَاتُونِىٓ أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾ ﴾ الكهف. أَصْبُبْ عليه رَصاصاً، وَيُقَالُ: الحَدِيدُ. وَيُقَالُ: الصُّفْرُ. وَقَالَ ابن عَبَّاسٍ: النُّحَاسُ. ﴿ فَمَا ٱسْطَٰعُوٓا۟ أَن يَظْهَرُوهُ ﴿٩٧﴾ ﴾ الكهف. يَعْلُوهُ، اسْتَطَاعَ: اسْتَفْعَلَ مِنْ أَطَعْتُ[2] لَهُ، فَلِذَلِكَ فُتِحَ أَسْطَاعَ يَسْطِيعُ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: اسْتَطَاعَ يَسْتَطِيعُ. ﴿ وَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ لَهُۥ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّى ۖ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ رَبِّى جَعَلَهُۥ دَكَّآءَ ۖ ﴿٩٨﴾ ﴾ الكهف. أَلْزَقَهُ بِالأَرْضِ. وَنَاقَةٌ دَكَّاءُ: لَا سَنَامَ لَهَا.وَالدَّكْدَاكُ مِنَ الأَرْضِ: مِثْلُهُ حَتَّى صَلُبَ أَوَ تَلَبَّدَ. ﴿ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّى حَقًّا ﴿٩٨﴾ ۞ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِى بَعْضٍ ۖ ﴿٩٩﴾ ﴾ الكهف ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ ﴿٩٦﴾ ﴾ الأنبياء. قَالَ قَتَادَةُ: ﴿ حَدَبٍ ﴿٩٦﴾ ﴾ الأنبياء: أَكَمَةٍ. وقَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ: ﷺ رَأَيْتُ السَّدَّ مِثْلَ البُرْدِ المُحَبَّرِ. فَقَالَ: "رَأَيْتَهُ".

٨- باسی چیرۆکی یەئجوج و مەئجوج

وە باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وتیان ئەی زوولقەرنەین بەڕاستی یەئجوج و مەئجوج لەم خاکەدا خراپەکارن). وە باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە پرسیارت لێ دەکەن دەربارەی زوولقەرنەین، (لە وەڵامیاندا) بڵێ: لە بارەیەوە هەندێك باس دەکەم بۆتان، بەڕاستی ئێمە هێز و دەسەڵاتمان پێدا لە زەویدا، وە هۆکاری هەموو شتێکمان پێدابوو (کە پاشایەتی پێویستی بوو)، ئەویش کەڵکی لە هۆکارەکان وەرگرت (بۆ گەیشتن بە مەبەست)

---

(١) لە هەندێ گێڕانەوەی بوخاریدا بە (ائتوني) هاتووە.

(٢) لە هەندێ گێڕانەوەی بوخاریدا بە (طُعتُ) لە جیاتی (أَطَعتُ).

). ﴿ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ ﴾ الكهف: ڕێگا و هۆكار. تا ئەم فەرمایشتەی خوا: (پارچە ئاسنم بۆ بێنن). ﴿ زُبَرَ ﴾ الكهف، كۆی (زُبْرَةٌ) واتە: پارچە. (هەتا نێوان هەردوو كێوەكەی پڕكردەوە و ڕێكی یەك بوون)[1]، لە ئیبنو عەبباسەوە گێڕدراوەتەوە دەڵێ: ﴿ ٱلصَّدَفَيْنِ ﴿٩٦﴾ ﴾ الكهف: یانی دوو كێو، (وَالسُّدَّيْنِ): دوو كێوە، ﴿ خَرْجًا ﴿٩٤﴾ ﴾ الكهف: كرێیەك، وتی: ((بە موشەدەمە) فوو بكەن (لەو ئاگرەی لە ژێریدا كرا بۆوە)، هەتا كاتێ ئەو (پارچە ئاسنانەی) كرد بە ئاگر (زوولقەرنەین) وتی: مسی تواوەم بۆ بێنن بیكەم بەسەریدا). ﴿ أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾ ﴾ الكهف، واتە: قوڕقوشمی تواوە بكەم بەسەریدا، وە وترا: ئاسنی تواوە بكەم بەسەریدا، وە وترا: مسی تواوە، ئیبنو عەبباس دەڵێ: مسی تواوە. (ئینجا (یەئجوج و مەئجوج) نەیان دەتوانی سەربكەون بە سەریدا). ﴿ يَظْهَرُوهُ ﴿٩٧﴾ ﴾ الكهف: واتە: سەركەون بەسەریدا. (اسْتَطَاعَ) (اسْتَفْعَلَ) یە لە (أَطَعْتُ لَهُ) وەرگیراوە، (تا)كەی لابراوە سەرەكەی براوە بۆ هەمزەكە پێشەوە وتراوە: (أَسْطَاعَ يَسْطِيعُ)، وە هەندێ دەڵێن: لە (اسْتَطَاعَ يَسْتَطِيعُ) هاتووە. (وە نەیان دەتوانی كونی تێ بكەن (لەبەر ڕەقی و ئەستوری)، (زولقەرنەین) وتی: ئەم (دروست كردنە) ڕەحمەتێكە لە لایەن پەروەردگارمەوە، جا هەر كات بەڵێنی پەروەردگارم هات (بە دەرچوونی یەئجوج و مەئجوج) دەیكات بە زەوییەكی تەخت). ﴿ دَكَّآءَ ﴿٩٨﴾ ﴾ الكهف، واتە: لەگەڵ زەوی تەختی دەكات، دەوترێت: (وَنَاقَةٌ دَكَّاءُ) (وشترێكە) كۆپارەی سەرپشتی نەبێت. وە: (الدَّكْدَاكُ مِنَ الأَرْضِ) هەمان مانای هەیە كە تەخت بێت هەتا زەویەكە ڕەق بووبێت و بەرز نەمابێت. (وە بێگومان بەڵێنی پەروەردگارم هەق و ڕاستە، وە لەو ڕۆژەدا واز (لە خەڵكی) دێنین و دەچن بە ناو یەكتریدا (وەك شەپۆلی دەریا)).

---

(١) واتە شیوی نێوان هەردوو كێوەكەی پڕ كرد لە پارچە ئاسن هەتا نێوان هەردوو كێوەكە لەگەڵ یەكدا ڕێك بوون.

(ژیان (درێژەی دەبێت) تا ئەو کاتەی (بەربەستەکەی) یەئجوج و مەئجوج دەکرێتەوە، ئەوانیش لە هەموو بەرزاییەکەوە بەپەلە (بە چەسپانی) دێنە خوارەوە). قەتادە دەڵێ: (حَدَب): تەپۆڵکە و بەرزاییە.

پیاوێك عەرزی پێغەمبەری ﷺ کرد بەربەستەکەی (زولقەرنەین)ـم بینیوە وەك کراسی خەت خەت وابوو هێڵێکی سوور و هێڵێکی ڕەش بوو، پێغەمبەری ﷺ فەمووی: ((ڕاستە بینیوتە)).

٣٣٤٦- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ زَيْنَبَ ابْنَةَ أَبِي سَلَمَةَ حَدَّثَتْهُ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ زَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ ﵄ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا فَزِعًا يَقُولُ: «لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرٍّ قَدِ اقْتَرَبَ، فُتِحَ الْيَوْمَ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ». وَحَلَّقَ بِإِصْبَعِهِ الإِبْهَامِ وَالَّتِي تَلِيهَا. قَالَتْ زَيْنَبُ ابْنَةُ جَحْشٍ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ؟ قَالَ: «نَعَمْ، إِذَا كَثُرَ الْخُبْثُ»[١].

٣٣٤٦- ئوم حەبیبە کچی سوفیان لە زەینەبی کچی جەحشەوە دەگێڕێتەوە ﵄ و دەڵێ: پێغەمبەری خوا هات بۆ لای بە ترسێکی زۆرەوە[٢] و فەرمووی: ((هیچ پەرستراوێك ڕاست نییە جگە لە خوا، هاوار بۆ عەرەب لە کارەساتێکی خراپ نزیك بۆتەوە (لێیان)، ئەمڕۆ لە بەربەستەکەی (دروستکرا بوو لەبەردەم) یەئجوج و مەئجوج دا ئەوەندەی ئەمەی کون کراوە))، پەنجە گەورەیی و ئەوەی تەنیشتی کرد بە بازنەیەك[٣]. زەینەبی کچی جەحش وتی: منیش وتم: ئەی پێغەمبەری خوا: ئایا ئێمە لە ناو دەبرێین لە کاتێکدا خەڵکانی چاکیشمان لە ناودا بێت ؟ فەرمووی: ((بەڵێ ئەگەر گوناه و تاوان زۆر بوو بێت)).

---

(١) بڕوانە: ٣٥٩٨، ٧٠٥٩، ٧١٣٥.

(٢) واتە: ترس و شڵەژانێکی زۆری پێوە دیار بوو.

(٣) واتە ئەوەندەی بازنەیەکی بچووکی وەک ئەوەی بە پەنجەکانی کردی بە بازنەیەکی کون کراو.

٣٣٤٧- حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «فَتَحَ اللهُ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلَ هَذَا». وَعَقَدَ بِيَدِهِ تِسْعِينَ[1].

٣٣٤٧- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمووی: ((خوا لە بەربەستەکەی یەئجوج و مەئجوج بە ئەندازەی ئەمەی کون کردووە))، جا پەنجەکانی دەستی قوچاند و کردی بە ژمارە نەوەد[2].

٣٣٤٨- حدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: يَا آدَمُ. فَيَقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرُ فِي يَدَيْكَ. فَيَقُولُ: أَخْرِجْ بَعْثَ النَّارِ. قَالَ: وَمَا بَعْثُ النَّارِ؟ قَالَ: مِنْ كُلِّ أَلْفٍ تِسْعَمِائَةٍ وَتِسْعَةً وَتِسْعِينَ، فَعِنْدَهُ يَشِيبُ الصَّغِيرُ، وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا، وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى، وَمَا هُمْ بِسُكَارَى، وَلَكِنَّ عَذَابَ اللهِ شَدِيدٌ». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، وَأَيُّنَا ذَلِكَ الوَاحِدُ؟ قَالَ: «أَبْشِرُوا فَإِنَّ مِنْكُمْ رَجُلٌ، وَمِنْ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ أَلْفٌ». ثُمَّ قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، إِنِّي أَرْجُو أَنْ تَكُونُوا رُبُعَ أَهْلِ الجَنَّةِ». فَكَبَّرْنَا. فَقَالَ: «أَرْجُو أَنْ تَكُونُوا ثُلُثَ أَهْلِ الجَنَّةِ». فَكَبَّرْنَا. فَقَالَ: «أَرْجُو أَنْ تَكُونُوا نِصْفَ أَهْلِ الجَنَّةِ». فَكَبَّرْنَا. فَقَالَ: «مَا أَنْتُمْ فِي النَّاسِ إِلاَّ كَالشَّعَرَةِ السَّوْدَاءِ فِي جِلْدِ ثَوْرٍ أَبْيَضَ، أَوْ كَشَعَرَةٍ بَيْضَاءَ فِي جِلْدِ ثَوْرٍ أَسْوَدَ»[3].

٣٣٤٨- ئەبو سەعیدی خودری ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((خوای بەرز و بڵند دەفەرمووێ: ئەی ئادەم، ئادەمیش دەڵێ: فەرمانبەردارتم[4] وە خۆشنودی تۆ بە دەست دێنم، هەموو چاکە و خێرێك لە

---

(١) بڕوانە: ٧١٣٦.

(٢) ژمارە نەوەد لای عەرەبەکان بەم شێوەیە: سەری پەنجەی شایەتومان ببەیتەوە بۆ بنەوەی خۆی و پەنجە گەورە بخەیتە سەری.

(٣) بڕوانە: ٤٧٤١، ٦٥٣٠، ٧٤٨٣.

(٤) گوێڕایەڵتم و لە خزمەتتدام هەر فەرمانێکت هەیە جێبەجێ دەکەم

دەستی تۆ دایە، خوای گەورە دەفەرمووێ: ئەوانەی دەنێردرێن بۆ دۆزەخ دەریان بێنە (لە ناو خەڵكدا)، ئادەمیش دەڵێ: نێردراوانی دوزەخ ژمارەیان چەندە؟ دەفەرمووێ: لە هەر هەزارێك نۆسەد و نەوەد و نۆیان، جا لەو كاتەدا منداڵ سەری سپی دەكات، (وە هەموو ئافرەتێكی دوو گیان سكەكەی فڕێ دەدات، خەڵكی دەبینی (وەك) سەرخۆشن، بەڵام سەرخۆشیش نین بەڵكو سزای سەخت و بەتینی خوایە (وای لێ كردوون))، هاوەڵان وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا جا كێمان ئەو یەكەین؟[1] فەرمووی: ((مژدەتان لێ بێت چونكە یەكێك لە ئێوەیە و هەزار لە یەئجوج و مەئجوجە))، پاشان فەرمووی: ((وە سوێند بەو زاتەی گیانی منی بەدەستە، من ئومێدەوارم كە ئێوە چوار یەكی خەڵكی بەهەشت بن))، بۆیە هەموو ئەڵلاهو ئەكبەرمان كرد، جا فەرمووی: ((من ئومێدەوارم كە ئێوە سێیەكی خەڵكی بەهەشت بن))، بۆیە هەموو ئەڵلاهو ئەكبەرمان كرد، ئینجا فەرمووی: ((من ئومێدەوارم كە ئێوەی نیوەی خەڵكی بەهەشت بن))، بۆیە هەموو ئەڵلاهو ئەكبەرمان كرد، ئەنجا فەرمووی: ((ئێوە لەناو خەڵكیدا (لە مەحشەردا) وەك موویەكی ڕەش وان لە پێستی گایەكی سپیدا، یان وەك مویەكی سپی وان لە پێستی گایەكی ڕەشدا)).

٩- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿ وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ ﴾ النساء

وَقَوْلِهِ: ﴿ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا ﴿١٢٠﴾ ﴾ النحل. وَقَوْلِهِ: ﴿ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ ﴾ التوبة. وَقَالَ أَبُو مَيْسَرَةَ: الرَّحِيمُ بِلِسَانِ الحَبَشَةِ.

---

(١) كە ڕزگاری دەبێت لە ناو هەزار كەسدا.

٩- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە خوا ئیبراهیمی هەڵبژارد بە دۆست و خۆشەویستی خۆی)

لەگەڵ ئەم فەرمایشتەی خوای گەورەدا: (بەڕاستی ئیبراهیم ئوممەتێك بوو فەرمانبەردار (بۆ خوا)). لەگەڵ ئەم فەرمایشتەش: (بەڕاستی ئیبراهیم زۆر لە خوا ترس و لەسەر خۆ بوو).

ئەبو مەیسەر دەڵێ: (أَوَّاهٌ) واتە: بە بەزەیی و بەسۆز بە زمانی حەبەشی.

٣٣٤٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا المُغِيرَةُ بْنُ النُّعْمَانِ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّكُمْ مَحْشُورُونَ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً -ثُمَّ قَرَأَ-: ﴿كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿١٠٤﴾﴾ الأنبياء. وَأَوَّلُ مَنْ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِبْرَاهِيمُ، وَإِنَّ أُنَاسًا مِنْ أَصْحَابِي يُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمَالِ فَأَقُولُ: أَصْحَابِي أَصْحَابِي. فَيَقُولُ: إِنَّهُمْ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ مُنْذُ فَارَقْتَهُمْ. فَأَقُولُ كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ: ﴿وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾﴾ المائدة»[1].

٣٣٤٩- ئیبنو عەبباس ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بێگومان ئێوە (لە ڕۆژی دوایدا) بەپێی پێ خاوس و ڕووت و خەتەنە نەکراوی کۆدەکرێنەوە))[2]، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: (یەکەم جار چۆن دروستمان کردن (بە ڕووت و قووتی) ئەو (دروست کردنە) دووبارە دەکەینەوە، ئەوە بەڵێنێکە (جێبەجێ کردنی) لەسەر ئێمەیە، بێگومان ئەو (بەڵێنە) بەدی

---

(1) بڕوانە: ٣٤٤٧، ٤٦٢٥، ٤٦٢٦، ٤٧٤٠، ٦٥٢٤، ٦٥٢٥، ٦٥٢٦.

(٢) لە مەحشەردا.

دێنین)، وە یەکەم کەسێك کە لە ڕۆژی دوایی دا پۆشاکی لەبەر دەکرێت ئیبراهیمە ﵇، وە بێگومان کەسانێك لە هاوڕێکانم بۆ لای چەپ دەبرێن، منیش دەڵێم ئەوانە هاوەڵانی منن ئەوانە هاوەڵانی منن، خواش دەفەرمووی: بێگومان ئەوانە لەو کاتەوە تۆ بەجێت هێشتوون پاشگەز بوونەتەوە و لە ئاین وەرگەڕاون بە بەردەوامی، ئیتر منیش وەك پیاو چاکەکە دەڵێم: ((وە من شایەت و چاودێر بووم بە سەریانەوە تا لە ناویاندا بووم، ئینجا کاتێ تۆ منت بردەوە و (بەرزت کردمەوە بۆ ئاسمان)، هەر خۆت چاودێر بووی بەسەریانەوە، وە خۆت ئاگاداری و شایەتی بەسەر هەموو شتێکەوە، ئەگەر سزایان بدەیت، ئەوە بێگومان بەندەی خۆتن، وە ئەگەر لێشیان خۆش ببی، ئەوە بێگومان تەنها خۆتی بە دەسەڵاتی کار دروست).

٣٣٥٠- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَخِي عَبْدُ الحَمِيدِ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «يَلْقَى إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ آزَرَ يَوْمَ القِيَامَةِ، وَعَلَى وَجْهِ آزَرَ قَتَرَةٌ وَغَبَرَةٌ، فَيَقُولُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ: أَلَمْ أَقُلْ لَكَ لاَ تَعْصِنِي؟ فَيَقُولُ أَبُوهُ: فَالْيَوْمَ لاَ أَعْصِيكَ. فَيَقُولُ إِبْرَاهِيمُ: يَا رَبِّ، إِنَّكَ وَعَدْتَنِي أَنْ لاَ تُخْزِيَنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ، فَأَيُّ خِزْيٍ أَخْزَى مِنْ أَبِي الأَبْعَدِ؟ فَيَقُولُ الله تَعَالَى: إِنِّي حَرَّمْتُ الجَنَّةَ عَلَى الكَافِرِينَ، ثُمَّ يُقَالُ: يَا إِبْرَاهِيمُ مَا تَحْتَ رِجْلَيْكَ فَيَنْظُرُ فَإِذَا هُوَ بِذِيخٍ مُلْتَطِخٍ، فَيُؤْخَذُ بِقَوَائِمِهِ فَيُلْقَى فِي النَّارِ»[١].

٣٣٥٠- ئەبو هوڕەیرە ﵁ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ئیبراهیم ﵇ لە ڕۆژی دوایدا بە ئازەری باوکی دەگات ڕەشی و تەپ و تۆز بە ڕووخساری ئازەرەوەیە[٢]، ئیبراهیم پێی دەڵێ: پێم نەوتی سەرپێچیم مەکە،

(١) بڕوانە: ٤٧٦٨، ٤٧٦١.

(٢) بەهۆی بێزاری و ناخۆشی ئەو ڕۆژەوە.

باوکیشی دەڵێ دەی کەواتە ئەمڕۆ سەرپێچیت ناکەم و بەگوێت دەکەم، ئیبراهیمیش دەڵێ: ئەی پەروەردگار بێگومان تۆ بەڵێنت پێدام لەو ڕۆژەی کە خەڵك زیندوو دەکرێتەوە ڕیسوام نەکەیت، جا چ ڕسواییەك لەوە ڕیسوایی ترە باوکم دوورخراوەترین کەس بێت (لە ڕەحم وبەزەیی خۆت)، خوای گەورەش دەفەرمووی: بەڕاستی من بەهەشتم حەرام کردووە لە کافران (کە بچنە ناوی)، پاشان دەوترێ ئەی ئیبراهیم چی لەژێر پێیەکانت دایە؟ ئیبراهیمیش سەیر ئەکات نێرە کەمتیارێکی توکنە لە خوێندا گەوزاوە[1]، ئەنجا چوار پەلی دەگیرێت و فڕێ دەدرێتە ناو دۆزەخەوە)).

٣٣٥١- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرٌو، أَنَّ بُكَيْرًا حَدَّثَهُ، عَنْ كُرَيْبٍ -مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ البَيْتَ فَوَجَدَ فِيهِ صُورَةَ إِبْرَاهِيمَ وَصُورَةَ مَرْيَمَ فَقَالَ: «أَمَا لَهُمْ، فَقَدْ سَمِعُوا أَنَّ المَلاَئِكَةَ لاَ تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ، هَذَا إِبْرَاهِيمُ مُصَوَّرٌ فَمَا لَهُ يَسْتَقْسِمُ»[2].

٣٣٥١- ئیبنو عەبباس ﵄ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ڕۆشتە ناو کەعبەوە لە ناویدا وێنەی ئیبراهیم و وێنەی مەریەمی بینی، فەرمووی: ((ئایا ئەوان (قوڕەیش) ئاگادار نین، چونکە بێگومان بیستوویانە کە فریشتەکان ناچنە ماڵێکەوە وێنەی تێدا بێت، ئەمەش ئیبراهیمە وێنەی کێشراوە، ئەی ئەم (پارچە دارانەی بە دەستیەوە) چییە، بەش و چارەنووسیان پێ دیاری دەکات ؟!))[3].

---

(١) کە بەو شێوەیە باوکی دەبینێت ئیتر بەبوونی خۆی لێ ڕادەگەیەنێت (ارشاد الساری ٢٧٤/٧).

(٢) بڕوانە: ٣٩٨.

(٣) چەند پارچە دارێکیان بەکاردەهێنا بۆ دیارکردنی بەش و چارەنووس، جا وێنەی ئیبراهیمیان کردبوو ئەو پارچە دارانەی بە دەستەوە بوو.

٣٣٥٢- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا رَأَى الصُّوَرَ فِي البَيْتِ لَمْ يَدْخُلْ، حَتَّى أَمَرَ بِهَا فَمُحِيَتْ، وَرَأَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ عليهما السلام بِأَيْدِيهِمَا الأَزْلاَمُ فَقَالَ: «قَاتَلَهُمُ اللهُ، وَاللهِ إِنِ اسْتَقْسَمَا بِالأَزْلاَمِ قَطُّ»[1].

٣٣٥٢- ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ کاتێ وێنەکانی لە ناو کەعبەدا بینی نەڕۆشتە ناوییەوە، هەتا فەرمانی کرد وێنەکان سڕانەوە و لابران، وە وێنەی ئیبراهیم و ئیسماعیلی عليهما السلام بینی پارچە دار (ی بەش و چارەنووسی دیاری کردن) یان بە دەستەوە بوو، بۆیە فەرمووی: ((خوا لە ناویان ببات، سوێند بە خوا هەرگیز بەش و چارەنووسیان بە پارچە دار دیاری نەکردووە)).

٣٣٥٣- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ، مَنْ أَكْرَمُ النَّاسِ؟ قَالَ: «أَتْقَاهُمْ». فَقَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: «فَيُوسُفُ نَبِيُّ اللهِ ابْنُ نَبِيِّ اللهِ ابْنِ نَبِيِّ اللهِ ابْنِ خَلِيلِ اللهِ». قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: «فَعَنْ مَعَادِنِ العَرَبِ تَسْأَلُونَ؟ خِيَارُهُمْ فِي الجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الإِسْلاَمِ إِذَا فَقُهُوا». قَالَ أَبُو أُسَامَةَ وَمُعْتَمِرٌ: عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ[2].

٣٣٥٣- ئەبو هورەیرە رضي الله عنه دەڵێ: وترا: ئەی پێغەمبەری خوا کێ بەڕێزترین کەسە؟ فەرمووی: ((پارێزکارترینتان))، ئینجا وتیان لەو بارەیەوە پرسیارت لێ ناکەین، فەرمووی: ((دە یوسفی کوڕی پێغەمبەری خوایە و کوڕی پێغەمبەری خوایە و کوڕی پێغەمبەری خوایە و کوڕی خۆشەویستی خوایە (کە ئیبراهیمە)))، وتیان: پرسیاری

(١) بڕوانە: ٣٩٨.

(٢) بڕوانە: ٣٣٧٤، ٣٣٨٣، ٣٤٩٠، ٤٦٨٩.

ئەوەشت لێ ناكەین، فەرمووی: ((كەواتە دەربارەی ئەسڵ و بنەچەی عەرەب پرسیار دەكەن؟ چاكترینیان لە نەفامیدا چاكترینیانە لە ئیسلامدا، ئەگەر شارەزا و تێگەیشتوو بن لە ئیسلام)). ئەبو ئوسامە و موعتەمیر دەگێڕنەوە لە عەبدوڵڵاوە لە سەعیدەوە لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ (هەمان فەرموودەی پێشوو دەگێڕنەوە)[1].

٣٣٥٤- حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا عَوْفٌ، حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ، حَدَّثَنَا سَمُرَةُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَتَانِي اللَّيْلَةَ آتِيَانِ، فَأَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ طَوِيلٍ، لاَ أَكَادُ أَرَى رَأْسَهُ طُولاً، وَإِنَّهُ إِبْرَاهِيمُ ﷺ»[2].

٣٣٥٤- سەمورە ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەم شەو (لە خەومدا) دوو كەس (جیبریل و میكائیل ﷺ) هاتنە لام، ئەنجا هەر سێكمان ڕۆیشتین بۆ لای پیاوێكی زۆر درێژ و باڵا بەرز بە ئەستەم سەریم دەبینی لەبەر درێژی باڵای، وە بێگومان ئەو پیاوە ئیبراهیم (پێغەمبەر) بوو ﷺ)).

٣٣٥٥- حدَّثَنِي بَيَانُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا النَّضْرُ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ ﷺ وَذَكَرُوا لَهُ الدَّجَّالَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ مَكْتُوبٌ كَافِرٌ أَوْ ك ف ر. قَالَ: لَمْ أَسْمَعْهُ وَلَكِنَّهُ قَالَ: «أَمَّا إِبْرَاهِيمُ فَانْظُرُوا إِلَى صَاحِبِكُمْ، وَأَمَّا مُوسَى فَجَعْدٌ آدَمُ عَلَى جَمَلٍ أَحْمَرَ مَخْطُومٍ بِخُلْبَةٍ، كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ انْحَدَرَ فِي الوَادِي»[3].

٣٣٥٥- موجاهید دەگێڕێتەوە و دەڵێ: خۆی لە ئیبنو عەبباسی ﷺ بیست كە باسی دەججالیان بۆ كرد لە نێو چاوانیدا نووسراوە كافر یان ك ف ڕ. ئیبنو عەبباس وتی: ئەوەم نەبیستووە لە پێغەمبەری خوا ﷺ بەڵام فەرموویەتی:

---

(١) لەم سەنەدەدا گێرەڕەوەیە لابراوە كە ئەبو سەعید كەیسانە.

(٢) بڕوانە: ٨٤٥.

(٣) بڕوانە: ١٥٥٥.

((جا سەبارەت بە (شێوەی) ئیبراهیم ﷺ ئەوە سەیری براتان بکەن[1]، بەڵام مووسا ﷺ پیاوێکی لاواز[2]و ئەسمەر بوو بە سواری وشترێکی سوورەوە بوو ڕەشۆکرابوو بەگوریسیەك، دەڵێی بە پێش چاومەوەیە و سەیری دەکەم دابەزی بۆ ناو شیوەکە)).

٣٣٥٦- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْقُرَشِيُّ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اخْتَتَنَ إِبْرَاهِيمُ ﷺ وَهْوَ ابْنُ ثَمَانِينَ سَنَةً بِالْقَدُّومِ»[3].

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ «بِالْقَدُومِ». مُخَفَّفَةً. تَابَعَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ. تَابَعَهُ عَجْلاَنُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ. وَرَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ.

٣٣٥٦- ئەبو هورەیرە ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئیبراهیم ﷺ بە تەشووێ[4] خەتەنە کرا لە کاتێکدا هەشتا ساڵان بوو)).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ئەبو لیەمان بۆی گێڕاینەوە وتی: شوعەیب بۆی گێڕاینەوە وتی: ئەبو زیناد بۆی گێڕاینەوە فەرمووی: ((بِالْقَدُومِ)) پیتی دالەکە شەددەی نییە.

عبدوڕەحمانی کوڕی ئیسحاق لە ئەبو زەنادەوە ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی ئەم گێڕانەوەی شوعەیبیان کردووە.

وە عەجلان لە ئەبو هورەیرەوە گێڕاویەتیەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەکەی شوعەیب یان عەبدوڕەحمانی کردووە.

وە موحەمەدی کوڕی عەمرٍ لە ئەبو سەلەمەوە ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە.

---

(١) مەبەستی خودی خۆی بوو پێغەمبەری ﷺ کە ئیبراهیم لە ئەو دەچێت لە شێوەدا.

(٢) واتە: قەڵەو نەبوو، ڕاستە (جعد) بە قژ خاویش مانا بکرێت، بەڵام مانای لاوازەکە گونجاوترە لەوێدا.

(٣) بڕوانە: ٦٢٩٨.

(٤) (قدوم) مانای تریشی بۆ کراوە وەک: گوندێکە لە شام یان ملە و گەردەنەیەکە، بەڵام زۆربەی زانایان لەسەر ماناکەی یەکەمن. تەشوێ).

٣٣٥٧- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ تَلِيدٍ الرُّعَيْنِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ إِلاَّ ثَلاَثًا»[1].

٣٣٥٧- ئەبو هورەیرە ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئیبراهیم ﷺ تەنها سێ درۆی کرد)).

٣٣٥٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَحْبُوبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ ﷺ إِلاَّ ثَلاَثَ كَذَبَاتٍ: ثِنْتَيْنِ مِنْهُنَّ فِي ذَاتِ اللَّهِ ﷻ: قَوْلُهُ: ﴿ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ ﴾ الصافات. وَقَوْلُهُ: ﴿ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ ﴿٦٣﴾ ﴾ الأنبياء. وَقَالَ: بَيْنَا هُوَ ذَاتَ يَوْمٍ وَسَارَةُ إِذْ أَتَى عَلَى جَبَّارٍ مِنَ الجَبَابِرَةِ فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ هَا هُنَا رَجُلاً مَعَهُ امْرَأَةٌ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ، فَسَأَلَهُ عَنْهَا. فَقَالَ: مَنْ هَذِهِ؟ قَالَ: أُخْتِي، فَأَتَى سَارَةَ قَالَ: يَا سَارَةُ، لَيْسَ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ مُؤْمِنٌ غَيْرِي وَغَيْرُكِ، وَإِنَّ هَذَا سَأَلَنِي، فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّكِ أُخْتِي فَلاَ تُكَذِّبِينِي. فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا، فَلَمَّا دَخَلَتْ عَلَيْهِ ذَهَبَ يَتَنَاوَلُهَا بِيَدِهِ، فَأُخِذَ فَقَالَ: ادْعِي اللَّهَ لِي وَلاَ أَضُرُّكِ. فَدَعَتِ اللَّهَ فَأُطْلِقَ، ثُمَّ تَنَاوَلَهَا الثَّانِيَةَ، فَأُخِذَ مِثْلَهَا أَوْ أَشَدَّ فَقَالَ: ادْعِي اللَّهَ لِي وَلاَ أَضُرُّكِ. فَدَعَتْ فَأُطْلِقَ. فَدَعَا بَعْضَ حَجَبَتِهِ فَقَالَ: إِنَّكُمْ لَمْ تَأْتُونِي بِإِنْسَانٍ، إِنَّمَا أَتَيْتُمُونِي بِشَيْطَانٍ. فَأَخْدَمَهَا هَاجَرَ فَأَتَتْهُ، وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي، فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ: مَهْيَا؟ قَالَتْ: رَدَّ اللهُ كَيْدَ الكَافِرِ -أَوِ الْفَاجِرِ- فِي نَحْرِهِ، وَأَخْدَمَ هَاجَرَ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: تِلْكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ[2].

٣٣٥٨- ئەبو هورەیرە ﷺ وتی: ئیبراهیم ﷺ تەنها سێ درۆی کرد، دوانیان دەربارەی زاتی خوا ﷻ بوو ئەمە کە وتی: ﴿ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ ﴾ الصافات، واتە: من

(١) بروانە: ٢٢١٧.

(٢) بروانە: ٢٢١٧.

نەخۆشم، ئەوەی کە فەرمووی: ﴿ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ ﴿٦٣﴾ ﴾ الأنبياء، واتە: (ئیبراهیم وتی: نەخێر)، بەڵکو ئەم بتە گەورەیان ئەوەی کردووە. وە کاتێ خۆی و سارە ڕۆژێکیان تێپەڕین بەلای پادشایەکی زۆردار لە زۆردارەکان، جا بەو زۆردارە وترا: بێگومان ئا لەوێدا پیاوێکی لێیە ئافرەتێکی لەگەڵ دایە جوانترین ئافرەتە، بۆیە ئەویش ناردی بەدوای ئیبراهیمدا وتی: ئەم ئافرەتە کێیە؟ وتی: خوشکمە، جا ئیبراهیم هات بۆلای سارە و پێ وت: ئەی سارە لەسەر زەویدا جگە لە من و تۆ هیچ باوەڕدارێکی تیا نییە، وە ئەم (پاشا) پرسیاری لە من کردووە منیش پێم وتووە کە تۆ خوشکمی، کەواتە نەمخەیتەوە بە درۆوە، جا پاشاکە ناردی بە دوای سارەدا، ئینجا کە سارە چووە ژوورەوە بۆ لای ویستی دەست بۆ سارە بەرێت، هەناسەی لێ بڕا (خەریك بوو بخنکێت)، وتی: داوا لە خوا بکە بۆم ئیتر زیانت پێ ناگەیەنم، سارەش داوای لە خوا کرد ئیتر ئەو خنکانەی نەما و بەرەڵا بوو، پاشان بۆ جاری دووەم ویستی دەستی بۆ ببات، وەك جاری پێشوو هەناسە لێ بڕا (خەریك بوو بخنکێت) یان خراپتر، وتی: داوا لە خوا بکە بۆم ئیتر زیانت پێ ناگەیەنم. سارەش داوای لە خوا کرد ئیتر ئەو خنکانەی نەما و بەرەڵا بوو، ئینجا پاشا بانگی هەندێ لە پاسەوانەکانی کرد و وتی: بەڕاستی ئێوە مرۆڤێکتان بۆ من نەهێناوە بەڵکو شەیتانێکتان بۆم هێناوە، ئیتر هاجەری پێدا خزمەتکاری بێت، سارەش هاتەوە بۆ لای ئیبراهیم لە کاتێکدا وەستابوو نوێژی دەکرد، ئیبراهیم بە دەستی ئاماژەی کرد حاڵت چۆنە؟ سارەش وتی: خوا فێڵی ئەو کافرە- یان ئەو تاوانبارە- ی بەسەرخۆیدا شکاندەوە، (فێڵەکەی سەری خۆی گرت) هاجەری خزمەتکاریشی پێدام.

ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: ئەو هاجەرە دایکی ئێوەیە ئەی ئەوانەی بە دوای ئاوی (باران)ـی ئاسمانەوەن[1].

٣٣٥٩- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى -أَوِ ابْنُ سَلَامٍ عَنْهُ- أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الحَمِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ المُسَيَّبِ، عَنْ أُمِّ شَرِيكٍ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَمَرَ بِقَتْلِ الوَزَغِ وَقَالَ: «كَانَ يَنْفُخُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ﷺ»[2].

٣٣٥٩- ئوممو شەریك ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کرد بە کوشتنی شەوگەرد و فەرمووی: ((شەوگرد فووی کرد لە (و ئاگرەی) ئیبراهیم ﷺ (تیا سووتا))).

٣٣٦٠- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ ﴿٨٢﴾ ﴾ الأنعام. قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّنَا لاَ يَظْلِمُ نَفْسَهُ؟ قَالَ: «لَيْسَ كَمَا تَقُولُونَ: ﴿ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ ﴿٨٢﴾ ﴾ الأنعام. بِشِرْكٍ، أَوَلَمْ تَسْمَعُوا إِلَى قَوْلِ لُقْمَانَ لِابْنِهِ: ﴿ يَٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ ﴾ لقمان[3].

٣٣٦٠- عەبدوڵڵا ﷺ وتی: کاتێ ئەم ئایەتە: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ ﴿٨٢﴾ ﴾ الأنعام: دابەزی وتمان: ئەی پێغەمبەری خوا کێ لە ئێمە هەیە ستەمی لە خۆی نەکردبێت؟ فەرمووی: ((مەبەست ئەوە نییە ئێوە دەیڵێن:

---

(١) مەبەست پێی عەرەبە، چونکە بە زۆری لە بیاباندا دەژین کە هەمیشە بە شوێن ئاوی باراندا دەگەڕێن بۆ ژیانی خۆیان و وشتر و مەڕ و ماڵاتیان.

(٢) بڕوانە: ٣٣٠٧.

(٣) بڕوانە: ٣٢.

﴿ وَلَمۡ يَلۡبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلۡمٍ ﴿٨٢﴾ ﴾ الأنعام: مەبەست پێی ﴿ بِظُلۡمٍ ﴾: هاوبەش دانانە بۆ خوا، ئەی ئەم وتەی لوقمانتان نەبیستووە بە کوڕەکەی دەڵێ: ﴿ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ﴿١٣﴾ ﴾ الأنعام، واتە: ئەی کوڕی شیرینم هاوبەش بۆ خوا دامەنێ، بێگومان هاوبەش دانان بۆ خوا ستەمێکی گەورەیە)).

١٠- بابٌ: ﴿يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ ﴾ الصافات، النَّسَلَانُ فِي المَشْيِ

٣٣٦١- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَصْرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ أَبِي حَيَّانَ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمًا بِلَحْمٍ فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ يَجْمَعُ يَوْمَ القِيَامَةِ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ، فَيُسْمِعُهُمُ الدَّاعِي، وَيُنْفِذُهُمُ البَصَرُ، وَتَدْنُو الشَّمْسُ مِنْهُمْ -فَذَكَرَ حَدِيثَ الشَّفَاعَةِ- "فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ فَيَقُولُونَ: أَنْتَ نَبِيُّ اللَّهِ وَخَلِيلُهُ مِنَ الأَرْضِ، اشْفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ. فَيَقُولُ -فَذَكَرَ كَذَبَاتِهِ-: نَفْسِي نَفْسِي، اذْهَبُوا إِلَى مُوسَى". تَابَعَهُ أَنَسٌ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ[1].

١٠- باسێک: ﴿يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ ﴾ الصافات، پەلە کردن لە ڕۆیشتندا

٣٣٦١- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: ڕۆژێکیان گۆشتی (دەستی مەڕێك) هێنرا بۆ پێغەمبەر ﷺ، ئەویش فەرمووی: ((بێگومان خوای گەورە لە سەرەتای مرۆڤەکان تا کۆتاییان لە ڕۆژی دواییدا لە گۆڕەپانێکدا کۆدەکاتەوە، ئینجا دەنگی جاڕدەر دەگاتە گوێی هەمووان، وە چاو هەمووان دەبینێت، خۆریش لە خەڵك نزیك دەبێتەوە))- ئیتر فەرموودەی شەفاعەتی بە درێژی باس کرد- ((جا دێنە خزمەت ئیبراهیم ﷺ و پێی دەڵێن: تۆ پێغەمبەری خوا و خۆشەویستی ئەوی

(١) بڕوانە: ٣٣٤٠.

له زەویدا، لای پەروەردگارت تکامان بۆ بکە، جا (ئیبراهیم) دەڵێ: - باسی درۆکانی خۆی دەکات- تەنها تکام بۆ خۆم پێ دەکرێ، تەنها تکام بۆ خۆم پێ دەکرێ، بڕۆن بۆلای موسا ﷺ)). ئەم فەرموودەیە ئەنەسیش گێڕاویەتیەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ و پاڵپشتی گێڕانەوەکەی ئەبو هورەیرە دەکات.

٣٣٦٢- حدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «يَرْحَمُ الله أُمَّ إِسْمَاعِيلَ، لَوْلاَ أَنَّهَا عَجِلَتْ لَكَانَ زَمْزَمُ عَيْنًا مَعِينًا»[1].

٣٣٦٢- ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما لە پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((خوا ڕەحم بە دایکی ئیسماعیل بکات، ئەگەر ئەو پەلەی نەکردایە[2] ئاوی زەمزەم کانیاوێك دەبوو ئاوی لەبەر دەڕۆشت)).

٣٣٦٣ - قَالَ الأَنْصَارِيُّ: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَمَّا كَثِيرُ بْنُ كَثِيرٍ فَحَدَّثَنِي قَالَ: إِنِّي وَعُثْمَانَ بْنَ أَبِي سُلَيْمَانَ جُلُوسٌ مَعَ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، فَقَالَ: مَا هَكَذَا حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَقْبَلَ إِبْرَاهِيمُ بِإِسْمَاعِيلَ وَأُمِّهِ عليهم السلام وَهْيَ تُرْضِعُهُ، مَعَهَا شَنَّةٌ -لَمْ يَرْفَعْهُ- ثُمَّ جَاءَ بِهَا إِبْرَاهِيمُ وَبِابْنِهَا إِسْمَاعِيلَ[3].

٣٣٦٣- ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما دەڵێ: ئیبراهیم ئیسماعیل و دایکی عليهم السلام هێنا (بۆ مەککە) هاجەر شیری پێ دەدا و کوندەیەکی ڕەق بووی پێ بوو- ئیبنو عەبباس ئەم فەرموودەیەی نەداوەتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ - پاشان ئیبراهیم عليه السلام هاجەر و ئیسماعیلی کوڕی هێنا (بۆ ئەو جێگای کە کەعبەی لێیە).

(١) بڕوانە: ٢٣٦٨.
(٢) چوار دەور و حەوزی بۆ ئاوی زەم زەم کرد.
(٣) بڕوانە: ٢٣٦٨.

٣٣٦٤- وَحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِي، وَكَثِيرِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ المُطَّلِبِ بْنِ أَبِي وَدَاعَةَ، يَزِيدُ أَحَدُهُمَا عَلَى الآخَرِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَوَّلَ مَا اتَّخَذَ النِّسَاءُ المِنْطَقَ مِنْ قِبَلِ أُمِّ إِسْمَاعِيلَ، اتَّخَذَتْ مِنْطَقًا لَتُعَفِّيَ أَثَرَهَا عَلَى سَارَةَ، ثُمَّ جَاءَ بِهَا إِبْرَاهِيمُ، وَبِابْنِهَا إِسْمَاعِيلَ وَهْيَ تُرْضِعُهُ حَتَّى وَضَعَهُمَا عِنْدَ البَيْتِ عِنْدَ دَوْحَةٍ، فَوْقَ زَمْزَمَ فِي أَعْلَى المَسْجِدِ، وَلَيْسَ بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ، وَلَيْسَ بِهَا مَاءٌ، فَوَضَعَهُمَا هُنَالِكَ، وَوَضَعَ عِنْدَهُمَا جِرَابًا فِيهِ تَمْرٌ، وَسِقَاءً فِيهِ مَاءٌ، ثُمَّ قَفَّى إِبْرَاهِيمُ مُنْطَلِقًا، فَتَبِعَتْهُ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ فَقَالَتْ: يَا إِبْرَاهِيمُ، أَيْنَ تَذْهَبُ وَتَتْرُكُنَا بِهَذَا الوَادِي الذِي لَيْسَ فِيهِ إِنْسٌ وَلاَ شَيْءٌ؟ فَقَالَتْ لَهُ ذَلِكَ مِرَارًا، وَجَعَلَ لاَ يَلْتَفِتُ إِلَيْهَا فَقَالَتْ لَهُ: اللَّهُ الذِي أَمَرَكَ بِهَذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَتْ: إِذًا لاَ يُضَيِّعُنَا. ثُمَّ رَجَعَتْ، فَانْطَلَقَ إِبْرَاهِيمُ حَتَّى إِذَا كَانَ عِنْدَ الثَّنِيَّةِ حَيْثُ لاَ يَرَوْنَهُ اسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ البَيْتَ، ثُمَّ دَعَا بِهَؤُلاَءِ الكَلِمَاتِ وَرَفَعَ يَدَيْهِ، فَقَالَ: ﴿رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ وَٱرۡزُقۡهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَشۡكُرُونَ ٣٧﴾ إبراهيم. حتَّى بَلَغَ: {يَشْكُرُونَ}. وَجَعَلَتْ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ تُرْضِعُ إِسْمَاعِيلَ، وَتَشْرَبُ مِنْ ذَلِكَ الْمَاءِ، حَتَّى إِذَا نَفِدَ مَا فِي السِّقَاءِ عَطِشَتْ وَعَطِشَ ابْنُهَا، وَجَعَلَتْ تَنْظُرُ إِلَيْهِ يَتَلَوَّى -أَوْ قَالَ: يَتَلَبَّطُ- فَانْطَلَقَتْ كَرَاهِيَةَ أَنْ تَنْظُرَ إِلَيْهِ، فَوَجَدَتِ الصَّفَا أَقْرَبَ جَبَلٍ فِي الأَرْضِ يَلِيهَا، فَقَامَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ اسْتَقْبَلَتِ الوَادِيَ تَنْظُرُ هَلْ تَرَى أَحَدًا فَلَمْ تَرَ أَحَدًا، فَهَبَطَتْ مِنَ، الصَّفَا حَتَّى إِذَا بَلَغَتِ الْوَادِيَ رَفَعَتْ طَرَفَ دِرْعِهَا، ثُمَّ سَعَتْ سَعْيَ الإِنْسَانِ المَجْهُودِ، حَتَّى جَاوَزَتِ الوَادِيَ، ثُمَّ أَتَتِ المَرْوَةَ، فَقَامَتْ عَلَيْهَا وَنَظَرَتْ هَلْ تَرَى أَحَدًا، فَلَمْ تَرَ أَحَدًا، فَفَعَلَتْ ذَلِكَ سَبْعَ مَرَّاتٍ -قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «فَذَلِكَ سَعْيُ النَّاسِ بَيْنَهُمَا». - فَلَمَّا أَشْرَفَتْ عَلَى المَرْوَةِ سَمِعَتْ صَوْتًا، فَقَالَتْ: صَهٍ. تُرِيدَ نَفْسَهَا، ثُمَّ تَسَمَّعَتْ، فَسَمِعَتْ أَيْضًا، فَقَالَتْ: قَدْ أَسْمَعْتَ، إِنْ كَانَ عِنْدَكَ غِوَاثٌ. فَإِذَا هِيَ بِالْمَلَكِ، عِنْدَ مَوْضِعِ زَمْزَمَ، فَبَحَثَ بِعَقِبِهِ -أَوْ قَالَ: بِجَنَاحِهِ- حَتَّى ظَهَرَ المَاءُ، فَجَعَلَتْ تُحَوِّضُهُ وَتَقُولُ بِيَدِهَا هَكَذَا، وَجَعَلَتْ

تَغْرِفُ مِنَ المَاءِ فِي سِقَائِهَا، وَهْوَ يَفُورُ بَعْدَ مَا تَغْرِفُ -قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «يَرْحَمُ الله أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَوْ تَرَكَتْ زَمْزَمَ -أَوْ قَالَ لَوْ لَمْ تَغْرِفْ مِنَ المَاءِ- لَكَانَتْ زَمْزَمُ عَيْنًا مَعِينًا». -قَالَ: فَشَرِبَتْ وَأَرْضَعَتْ وَلَدَهَا، فَقَالَ لَهَا المَلَكُ: لاَ تَخَافُوا الضَّيْعَةَ، فَإِنَّ هَا هُنَا بَيْتَ اللهِ، يَبْنِي هَذَا الْغُلاَمُ، وَأَبُوهُ، وَإِنَّ اللهَ لاَ يُضِيعُ أَهْلَهُ. وَكَانَ الْبَيْتُ مُرْتَفِعًا مِنَ الأَرْضِ كَالرَّابِيَةِ، تَأْتِيهِ السُّيُولُ فَتَأْخُذُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ، فَكَانَتْ كَذَلِكَ، حَتَّى مَرَّتْ بِهِمْ رُفْقَةٌ مِنْ جُرْهُمَ -أَوْ أَهْلُ بَيْتٍ مِنْ جُرْهُمَ- مُقْبِلِينَ مِنْ طَرِيقِ كَدَاءٍ فَنَزَلُوا فِي أَسْفَلِ مَكَّةَ، فَرَأَوْا طَائِرًا عَائِفًا. فَقَالُوا: إِنَّ هَذَا الطَّائِرَ لَيَدُورُ عَلَى مَاءٍ، لَعَهْدُنَا بِهَذَا الوَادِي وَمَا فِيهِ مَاءٌ، فَأَرْسَلُوا جَرِيًّا -أَوْ جَرِيَّيْنِ- فَإِذَا هُمْ بِالْمَاءِ، فَرَجَعُوا فَأَخْبَرُوهُمْ بِالْمَاءِ، فَأَقْبَلُوا، قَالَ: وَأُمُّ إِسْمَاعِيلَ عِنْدَ الْمَاءِ، فَقَالُوا: أَتَأْذَنِينَ لَنَا أَنْ نَنْزِلَ عِنْدَكِ؟ فَقَالَتْ: نَعَمْ، وَلَكِنْ لاَ حَقَّ لَكُمْ فِي الْمَاءِ. قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «فَأَلْفَى ذَلِكَ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ، وَهْيَ تُحِبُّ الإِنْسَ» فَنَزَلُوا وَأَرْسَلُوا إِلَى أَهْلِيهِمْ، فَنَزَلُوا مَعَهُمْ حَتَّى إِذَا كَانَ بِهَا أَهْلُ أَبْيَاتٍ مِنْهُمْ، وَشَبَّ الغُلاَمُ، وَتَعَلَّمَ العَرَبِيَّةَ مِنْهُمْ، وَأَنْفَسَهُمْ وَأَعْجَبَهُمْ حِينَ شَبَّ، فَلَمَّا أَدْرَكَ زَوَّجُوهُ امْرَأَةً مِنْهُمْ، وَمَاتَتْ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ، فَجَاءَ إِبْرَاهِيمُ، بَعْدَ مَا تَزَوَّجَ إِسْمَاعِيلُ يُطَالِعُ تَرِكَتَهُ، فَلَمْ يَجِدْ إِسْمَاعِيلَ، فَسَأَلَ امْرَأَتَهُ عَنْهُ فَقَالَتْ: خَرَجَ يَبْتَغِي لَنَا. ثُمَّ سَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ وَهَيْئَتِهِمْ فَقَالَتْ: نَحْنُ بِشَرٍّ، نَحْنُ فِي ضِيقٍ وَشِدَّةٍ. فَشَكَتْ إِلَيْهِ. قَالَ: فَإِذَا جَاءَ زَوْجُكِ فَاقْرَئِي ﷺ، وَقُولِي لَهُ: يُغَيِّرْ عَتَبَةَ بَابِهِ. فَلَمَّا جَاءَ إِسْمَاعِيلُ، كَأَنَّهُ آنَسَ شَيْئًا، فَقَالَ: هَلْ جَاءَكُمْ مِنْ أَحَدٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، جَاءَنَا شَيْخٌ كَذَا وَكَذَا، فَسَأَلَنَا عَنْكَ فَأَخْبَرْتُهُ، وَسَأَلَنِي كَيْفَ عَيْشُنَا، فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّا فِي جَهْدٍ وَشِدَّةٍ. قَالَ: فَهَلْ أَوْصَاكِ بِشَيْءٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ السَّلاَمَ، وَيَقُولُ غَيِّرْ عَتَبَةَ بَابِكَ. قَالَ: ذَاكِ أَبِي وَقَدْ أَمَرَنِي أَنْ أُفَارِقَكِ الْحَقِي بِأَهْلِكِ. فَطَلَّقَهَا، وَتَزَوَّجَ مِنْهُمْ أُخْرَى، فَلَبِثَ عَنْهُمْ إِبْرَاهِيمُ مَا شَاءَ الله ثُمَّ أَتَاهُمْ بَعْدُ، فَلَمْ يَجِدْهُ، فَدَخَلَ عَلَى امْرَأَتِهِ، فَسَأَلَهَا عَنْهُ. فَقَالَتْ: خَرَجَ يَبْتَغِي لَنَا. قَالَ: كَيْفَ أَنْتُمْ؟ وَسَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ، وَهَيْئَتِهِمْ. فَقَالَتْ: نَحْنُ بِخَيْرٍ وَسَعَةٍ. وَأَثْنَتْ عَلَى اللهِ. فَقَالَ: مَا طَعَامُكُمْ؟

قَالَتِ: اللَّحْمُ. قَالَ: فَمَا شَرَابُكُمْ؟ قَالَتِ: الْمَاءُ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِي اللَّحْمِ وَالْمَاءِ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ يَوْمَئِذٍ حَبٌّ، وَلَوْ كَانَ لَهُمْ دَعَا لَهُمْ فِيهِ». قَالَ: فَهُمَا لاَ يَخْلُو عَلَيْهِمَا أَحَدٌ بِغَيْرِ مَكَّةَ إِلاَّ لَمْ يُوَافِقَاهُ. قَالَ: فَإِذَا جَاءَ زَوْجُكِ فَاقْرَئِي ﷺ، وَمُرِيهِ: يُثْبِتُ عَتَبَةَ بَابِهِ، فَلَمَّا جَاءَ إِسْمَاعِيلُ قَالَ: هَلْ أَتَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، أَتَانَا شَيْخٌ حَسَنُ الْهَيْئَةِ -وَأَثْنَتْ عَلَيْهِ- فَسَأَلَنِي عَنْكَ فَأَخْبَرْتُهُ، فَسَأَلَنِي كَيْفَ عَيْشُنَا فَأَخْبَرْتُهُ، أَنَّا بِخَيْرٍ. قَالَ: فَأَوْصَاكِ بِشَيْءٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، هُوَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلاَمَ، وَيَأْمُرُكَ أَنْ تُثْبِتَ عَتَبَةَ بَابِكَ. قَالَ: ذَاكِ أَبِي، وَأَنْتِ العَتَبَةُ، أَمَرَنِي أَنْ أُمْسِكَكِ. ثُمَّ لَبِثَ عَنْهُمْ مَا شَاءَ اللهُ، ثُمَّ جَاءَ بَعْدَ ذَلِكَ، وَإِسْمَاعِيلُ يَبْرِي نَبْلاً لَهُ تَحْتَ دَوْحَةٍ قَرِيبًا مِنْ زَمْزَمَ، فَلَمَّا رَآهُ قَامَ إِلَيْهِ، فَصَنَعَا كَمَا يَصْنَعُ الوَالِدُ بِالْوَلَدِ وَالْوَلَدُ بِالْوَالِدِ، ثُمَّ قَالَ: يَا إِسْمَاعِيلُ، إِنَّ اللهَ أَمَرَنِي بِأَمْرٍ. قَالَ: فَاصْنَعْ مَا أَمَرَكَ رَبُّكَ. قَالَ: وَتُعِينُنِي؟ قَالَ: وَأُعِينُكَ. قَالَ: فَإِنَّ اللهَ أَمَرَنِي أَنْ أَبْنِي هَا هُنَا بَيْتًا. وَأَشَارَ إِلَى أَكَمَةٍ مُرْتَفِعَةٍ عَلَى مَا حَوْلَهَا. قَالَ: فَعِنْدَ ذَلِكَ رَفَعَا القَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ، فَجَعَلَ إِسْمَاعِيلُ يَأْتِي بِالْحِجَارَةِ، وَإِبْرَاهِيمُ يَبْنِي، حَتَّى إِذَا ارْتَفَعَ البِنَاءُ جَاءَ بِهَذَا الحَجَرِ فَوَضَعَهُ لَهُ، فَقَامَ عَلَيْهِ وَهْوَ يَبْنِي، وَإِسْمَاعِيلُ يُنَاوِلُهُ الحِجَارَةَ، وَهُمَا يَقُولاَنِ: ﴿ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ ﴾ البقرة. قَالَ: فَجَعَلاَ يَبْنِيَانِ حَتَّى يَدُورَا حَوْلَ البَيْتِ، وَهُمَا يَقُولاَنِ: ﴿ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ ﴾ البقرة[1].

٣٣٦٤- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: یەكەم جار كە ئافرەتان پشتوێنیان بەكار هێنا لە لایەن دایكی ئیسماعیلەوە بوو، پشتوێنێكی بەست تا سك بوونی (بە ئیسماعیلەوە) بشارێتەوە لە سارە، پاشان ئیبراهیم هاجەر و ئیسماعیلی كوڕی كە هاجەر شیری پێ دەدا (شیرە خۆربوو) هێنانی هەتا لای بەیتدا لە بن

(١) بڕوانە: ٢٣٦٨.

درەختێکی گەورە لەسەروو زەمزەمەوە لە سەرووترین جێگای مزگەوت (ی حەرامەوە) داینان، لەو ڕۆژگارەدا مەککە کەسی تێدا نەبوو، ئاویشی تێدا نەبوو، ئیبراهیم هاجەر و ئیسماعیلی لەوێدا دانا، تورەکەیەك کە خورمای تێدابوو کوندەیەکیش ئاوی تیابوو لایاندا داینا، پاشان ئیبراهیم گەڕایەوە و ڕۆشت (بۆ شام) دایکی ئیسماعیلیش دوای کەوت و وتی: ئەی ئیبراهیم بۆ کوێ دەڕۆیت لەم شیوەدا جێمان دەێڵی، کە نەکەسی تێدایە نەهیچ شتێك؟ چەند جارێك ئەمەی بە ئیبراهیم وت، بەڵام ئیبراهیم لای نەکردەوە بەلایدا، ئەنجا وتی: ئایا خوا فەرمانی بەمە پێ کردوویت؟ ئیبراهیم وتی: بەڵێ، هاجەر وتی: کەواتە خوا زایەمان ناکات، پاشان هاجەر گەڕایەوە، ئیبراهیمیش ڕۆشت هەتا گەشتە ئەو گەردەنەی کە نەیان دەبینی، ڕووی کردە (شوێنی) بەیت و پاشان بەم چەند وشەیە پاڕایەوە و دەستەکانی بەرز کردەوە فەرمووی: (ئەی پەروەردگار من بەشێ لە ڕۆڵەکانم نیشتەجێ کرد لە شیوێکی بێ کشتوکاڵدا لای ماڵە پیرۆز و ڕێزگیراوەکەت، ئەی پەروەردگارمان هەتا بە چاکی نوێژ بەجێ بێنن، بەڵکو دڵی خەڵکانێك وا لێبکەیت سۆز و مەیلیان ببێت بۆ لایان و لە هەموو بەر و میوەیەکیش ڕۆزیان بدە، بەڵکو شوکرانە بژێر بن).

وە دایکی ئیسماعیلیش دەستی کرد بە شیردان بەئیسماعیل و لەو ئاوەی دەخوارد (کە لایان بوو)، هەتا ئاوی ناو کوندەکە تەواو بوو هاجەر و ئیسماعیلی کوڕی تینوویان بوو، هاجەر سەیری دەکرد ئیسماعیل خۆی پێچ دەدا - یان وتی: ئەم دیو و ئەودیو دەکات- بۆیە هاجەر ڕۆیشت پێی ناخۆش بوو بەو حاڵەوە سەیری ئیسماعیل بکات، جا صەفای بینی نزیکترین کێوی زەوییە لێیەوە، ئەنجا ڕۆشتە سەر صەفا، پاشان ڕووی کردە شیوەکە سەیری کرد بزانێ کەس دەبینێت، بەڵام کەسی نەبینی، ئینجا لە صەفا هاتە خوارەوە هەتا گەشتە ناو شیوەکە دامێنی کراسەکەی بەرز کردەوە، پاشان ڕایکرد وەك ڕاکردنی کەسێکی

ماندوو هەتا شیوەکەی بەجێ هێشت، پاشان چووە سەر مەڕوە و لە سەری وەستا، سەیری کرد بزانێ کەسێك دەبینێ، بەڵام کەسی نەبینی، جا حەوت جار ئەم (هات و چوونەی صەفا و مەڕوە) ی کرد. ئیبنو عەبباس دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئا ئەوەیە هاتووچۆی خەڵکی نێوان صەفا و مەڕوە[١]))، جا کاتێ ڕۆشتە سەر مەڕوە گوێی لە دەنگێك بوو، وتی: بێدەنگ بە- مەبەستی خۆی بوو- پاشان گوێی گرت جارێکی تر گوێی لە دەنگەکە بوو، جا (هاجەر) وتی: بێگومان گوێت لێ بوو ئەگەر فریادرەسی (وەرە بەهاوارمانەوە)، ئینجا فریشتەکەی[٢] بینی لە شوێنی ئاوی زەمزەم بە پاژنەکانی- یان وتی: بە باڵی- (زەوییەکەی هەڵدەکەند) هەتا ئاو دەرکەوت)، هاجەریش چوار دەور و حەوزی دەکرد بۆ ئاوەکە وە بە دەستەکانی ئاوەهای دەکرد، بەمشت ئاوی دەکردە کوندەکەیەوە، ئاوەکەش هەڵدەقوڵا دوای ئەوەی بە مشت لێی هەڵدەگۆزی.

ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((خوا ڕەحم بە دایکی ئیسماعیل بکات ئەگەر وازی لە (ئاوی) زەمزەم بهێنایە - یان فەرمووی ئەگەر بە مشت ئاوی لێ هەڵنەگۆزایە- ئەوا زەمزەم کانیاوێك دەبوو ئاوی لەبەر دەڕۆشت))، (ئیبنو عەبباس) وتی: ئیتر هاجەر ئاوی دەخواردەوە و شیری دەدا بەکوڕەکەی، فریشتەکەش پێی فەرموو: لە تیاچوون مەترسن، چونکە بێگومان ئا ئێرە ماڵی خوا دەبێت، ئەم مێرد منداڵە و باوکی دروستی دەکەن، وە دڵنیابە خوا کەسانی تایبەی خۆی[٣] زایە ناکات، (لەو کاتەدا شوێنی کەعبە) بەرزاییەك بوو لە زەویەکەدا وەك تەپۆڵکە، لافاو دەهات و لێی دەدا لە لای ڕاست و چەپی دەبرد، ئیتر بەوشێوە مایەوە هەتا کاروانێکی جورهومی - یان خێزانیکی

---

(١) لە گێڕانەوەیەکی تری بوخاریدا بەم جۆرەیە (فَلِذَلِكَ سَعَى النَّاسُ) واتە: لەبەر ئەوە خەڵکی هاتوچۆی صەفا و مەڕوە دەکەن.

(٢) کە جبریل بوو ﷺ

جورهومی- لە ڕێگەی کەدائەوە هاتن و لە خوارووی مەککەوە خستیان و لایاندا، باڵندەیەکیان بینی لە ئاسماندا بەسەر ئاوەکەوە دەسوڕایەوە وتیان: بێگومان ئەم باڵندەیە بەسەر ئاودا دەگەڕێ، ئەوەندە ئێمە ئاگاداری ئەم دۆڵە بین ئاوی تێدا نەبووە، ئەنجا نوێنەرێ - یان دوو نوێنەریان- نارد بینیان ئاوی لێیە، یەکسەر گەڕانەوە و هەواڵی ئاوەکەیان پێدان، ئەوانیش هاتن - دەڵێ: دایکی ئیسماعیلیش لای ئاوەکە بوو- وتیان: ڕێگەمان دەدەیت لای تۆ نیشتەجێ ببین؟ (دایکی ئیسماعیل) وتی: بەڵێ بەڵام مافتان لە ئاوەکەدا نییە، وتیان: بەڵێ باشە. ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((جا ئەو جورهومیانە بینیان دایکی ئیسماعیل حەز بە بوونی هاودەم و کەسانی تر دەکات))، ئیتر لەوێدا نیشتەجێ بوون، وە ناردیان بەشوێن کەس و کاریاندا، ئەوانیش هاتن لەوێ لەگەڵیاندا نیشتەجێ بوون، هەتا بوونە چەند ماڵێك لە مەککەدا، کوڕەکەش (ئیسماعیل) گەورە بوو بوویە هەرزەکار، لێیانەوە فێری زمانی عەرەبی بوو، بەدڵیان بوو پێی سەرسام بوون کاتێ گەشتە تافی لاویەتی، کە پێگەیشت ئافرەتێکیان لە خۆیان پێدا و کردیتانە هاوسەری، دایکی ئیسماعیل مرد، ئیبراهیمیش هات دوای ئەوەی ئیسماعیل ژنی هێنابوو بزانێ ئەو ژن و منداڵەی بە جێی هێلان حاڵیان چۆنە، (کە هات) ئیسماعیلی نەبینی، پرسیاری ئیسماعیلی لە خێزانەکەی کرد، ئەویش وتی: ڕۆشتووە ڕزق و ڕۆزییەکمان بۆ پەیدا بکات، پاشان پرسیاری لێ کرد دەربارەی ژیان و بارودۆخیان، ژنەکەش وتی: زۆر لە ناخۆشی و هەژرای و سەختەتی داین، وە سکاڵای زۆری لای ئیبراهیم کرد، ئیبراهیمیش فەرمووی: ئەگەر مێردەکەت هاتەوە سڵاوی لێ بکە و پێی بڵێ: باهووی خوارەوەی[1] دەرگاکەی بگۆڕێت.

---

(١) باهوو: بەو تەختە دەوترێت کە لە بەشی خوارەوەی دەرگایە، چاڵێکی تیایە، پێ دەوترێت گێجەنە، دەرگاکە زیادەیەکی هەیە دەچێتە ناو ئەو گێجەنەیەوە، دەرگاکە دەکرێتەوە و دادەخرێتەوە.

جا کاتیّ ئیسماعیل هاتەوە وەك هەستی بە شتێك کردبێت وتی: کەس هاتووە بۆ لاتان؟ ژنەکەش وتی: بەڵێ، پیاوێکی پیری ئاوا و ئاوا هات بۆ ماڵمان پرسیاری تۆی لیّ کردین، منیش وەڵامم دایەوە، پرسیاری لێم کرد، وتی: ژیانمان چۆنە؟ وتم: لە تەنگانە و نارەحەتی داین، وتی: هیچ وەصیەتێکی بۆ کردی؟ ژنەکە وتی: بەڵێ فەرمانی پیّ کردم سەلامی ئەوت پیّ بگەیەنم و دەیوت: باهووی خوارەوەی دەرگاکەت بگۆڕی، ئیسماعیل وتی: ئەوە باوکم بووە، بێگومان فەرمانی پیّ کردم لێت جیا ببمەوە، بڕۆرەوە بۆ ماڵی باوکت، ئینجا تەلاقیدا و ئافرەتێکی تری لە جورهوم مارە کرد، جا ئیبراهیم ئەوەندەی خوا بیەویّ مایەوە و پێیچوو، پاشان دوا ماوەیەك ئیبراهیم هات (بۆ لایان)، بەلاّم ئیسماعیلی نەبینی ڕۆیشت بۆ لای خێزانەکەی و پرسیاری ئیسماعیلی لێکرد، ئەویش وتی: ڕۆیشتووەتە دەرەوە شتێکمان بۆ پەیدا بکات، وتی: حاڵتان چۆنە؟ وە پرسیاری لێکرد دەربارەی ژیان و گوزەرانیان، ئافرەتەکە وتی: ئێمە لە خێر و خۆشیداین و سوپاسی خوای کرد، جا (ئیبراهیم) فەرمووی: خواردنتان چییە؟ ئافرەتەکە وتی: خواردنمان گۆشتە، فەرمووی: خواردنەوەتان چییە؟ وتی: ئاوە، (ئیبراهیم) فەرمووی: خوایە فەڕ و بەرکەت بخەرە گۆشت و ئاوەکەیانەوە. پێغەمبەر فەرمووی: ((لەو ڕۆژگارەدا دانەوێڵەیان نەبوو ئەگەر بیان بووایە دوعای ئەوەشی بۆ دەکردن))، ئیبنو عەبباس وتی: ئەو دووانە (گۆشت و ئاو) بەتەنها خۆراکی هەرکەس بن پێی ناکەویّ (لە هەر شوێنێکدا) جگە لە مەککە، (ئیبراهیم) وتی: ئەگەر مێردەکەت هاتەوە سلاّوی منی پیّ بگەیەنە و فەرمانی پیّ بکە باهووی خوارەوەی دەرگاکە جێگیر بکات. جا کاتێك ئیسماعیل هاتەوە وتی: کەس هاتووە بۆ لاتان؟ وتی: بەڵیّ، پیاوێکی ڕیش سپی جوان - زۆر بە چاکی باسی ئیبراهیم کرد - وە پرسیاری تۆی لیّ کردم منیش وەڵامم دایەوە، پرسیاری کرد ژیانمان چۆنە؟ پێم وت: ژیانی ئێمە باشە، ئیسماعیل وتی: هیچ

ئامۆژگارییەکی کردی؟ وتی: بەڵێ سەلامی لێکردی، وە فەرمانی پێدەکردی کە باهوی خوارەوەی دەرگاکە جێگیر بکەیت، ئیسماعیل وتی: ئەوە باوکم بوو تۆیش باهووی دەرگاکەیت، فەرمانی پێکردووم بتهێڵمەوە (و تەڵاقت نەدەم)، جا چەندە خوا حەز بکات ئیبراهیم پێی چوو نەهاتەوە بۆ سەردانیان، پاشان دوا ئەو ماوە هاتەوە لەو کاتەدا ئیسماعیل لە ژێر درەختێکی گەورەدا تیرێکی پێبوو دایدەدا و دەیتاشی لە نزیك ئاوی زەمزەم، جا کە چاوی بە ئیبراهیم کەوت ڕۆشت بە پیریەوە بەو شێوەیان کرد[1] کە باوك لەگەڵ کوڕ و کوڕ لەگەڵ باوکیدا دەیکات. پاشان ئیبراهیم وتی: ئەی ئیسماعیل خوا فەرمانی پێ کردووم بە کارێکی گەورە، ئیسماعیل وتی: ئەوەی پەروەردگارت فەرمانی پێ کردووی بیکە، (ئیبراهیم) وتی: تۆش یارمەتیم دەدەیت؟ وتی: بەڵێ یارمەتیت دەدەم، ئیبراهیم وتی: بەڕاستی خوا فەرمانی پێکردووم ئا لێرەدا ماڵێك دروست بکەم - بە دەستی ئاماژەی کرد بۆ تەپۆڵکەیەك کە لە دەوروبەری خۆی بەرزتر بوو - ئیبنو عەبباس دەڵێ: جا لەو کاتەوە دەستیان کرد بە درووست کردن و بەرزکردنەوەی بناغە و دیوارەکانی کەعبە، ئیسماعیل دەستی کرد بە بەرد هێنان و ئیبراهیمیش دایدەنا. هەتا ئەو کاتەی خانوەکە بەرز بوویەوە، ئەنجا ئیسماعیل ئەم بەردەی هێنا و داینا بۆ ئیبراهیم، ئیبراهیمیش لەسەری وەستا کاتێ خانووەکەی دروست کرد، ئیسماعیلیش بەردی دەدایە دەستی، وە هەردووکیان دەیانوت: ﴿ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ ﴾ البقرة، واتە: (خوایە ئەم کردەوەیەمان لێ گیرا بکە بەڕاستی هەر تۆی بیسەری زانا)، دەڵێ: جا هەردووکیان خانووەکەی کەعبەیان دروست کرد، بە هەر چوار دەوری بەیت دا دەسوڕانەوە و پێکەوە دەیانوت: ﴿ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ ﴾ البقرة.

---

(١) باوەشیان کرد بە یەکتردا.

٣٣٦٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ المَلِكِ بْنُ عَمْرٍو قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَافِعٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: لَمَّا كَانَ بَيْنَ إِبْرَاهِيمَ وَبَيْنَ أَهْلِهِ مَا كَانَ، خَرَجَ بِإِسْمَاعِيلَ وَأُمِّ إِسْمَاعِيلَ، وَمَعَهُمْ شَنَّةٌ فِيهَا مَاءٌ، فَجَعَلَتْ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ تَشْرَبُ مِنَ الشَّنَّةِ فَيَدِرُّ لَبَنُهَا عَلَى صَبِيِّهَا حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ، فَوَضَعَهَا تَحْتَ دَوْحَةٍ، ثُمَّ رَجَعَ إِبْرَاهِيمُ إِلَى أَهْلِهِ، فَاتَّبَعَتْهُ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ، حَتَّى لَمَّا بَلَغُوا كَدَاءً نَادَتْهُ مِنْ وَرَائِهِ: يَا إِبْرَاهِيمُ إِلَى مَنْ تَتْرُكُنَا؟ قَالَ: إِلَى اللهِ. قَالَتْ: رَضِيتُ بِاللهِ. قَالَ: فَرَجَعَتْ فَجَعَلَتْ تَشْرَبُ مِنَ الشَّنَّةِ وَيَدِرُّ لَبَنُهَا عَلَى صَبِيِّهَا، حَتَّى لَمَّا فَنِيَ المَاءُ قَالَتْ: لَوْ ذَهَبْتُ فَنَظَرْتُ لَعَلِّي أُحِسُّ أَحَدًا. قَالَ: فَذَهَبَتْ فَصَعِدَتِ الصَّفَا فَنَظَرَتْ وَنَظَرَتْ هَلْ تُحِسُّ أَحَدًا فَلَمْ تُحِسَّ أَحَدًا، فَلَمَّا بَلَغَتِ الوَادِيَ سَعَتْ وَأَتَتِ المَرْوَةَ فَفَعَلَتْ ذَلِكَ أَشْوَاطًا، ثُمَّ قَالَتْ: لَوْ ذَهَبْتُ فَنَظَرْتُ مَا فَعَلَ -تَعْنِي الصَّبِيَّ- فَذَهَبَتْ فَنَظَرَتْ، فَإِذَا هُوَ عَلَى حَالِهِ كَأَنَّهُ يَنْشَغُ لِلْمَوْتِ، فَلَمْ تُقِرَّهَا نَفْسُهَا، فَقَالَتْ: لَوْ ذَهَبْتُ فَنَظَرْتُ لَعَلِّي أُحِسُّ أَحَدًا، فَذَهَبَتْ فَصَعِدَتِ الصَّفَا فَنَظَرَتْ وَنَظَرَتْ فَلَمْ تُحِسَّ أَحَدًا، حَتَّى أَتَمَّتْ سَبْعًا، ثُمَّ قَالَتْ: لَوْ ذَهَبْتُ فَنَظَرْتُ مَا فَعَلَ، فَإِذَا هِيَ بِصَوْتٍ فَقَالَتْ: أَغِثْ إِنْ كَانَ عِنْدَكَ خَيْرٌ. فَإِذَا جِبْرِيلُ، قَالَ: فَقَالَ بِعَقِبِهِ هَكَذَا، وَغَمَزَ عَقِبَهُ عَلَى الأَرْضِ، قَالَ: فَانْبَثَقَ الْمَاءُ، فَدَهَشَتْ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ فَجَعَلَتْ تَحْفِزُ. قَالَ: فَقَالَ أَبُو القَاسِمِ ﷺ: «لَوْ تَرَكَتْهُ كَانَ المَاءُ ظَاهِرًا». قَالَ: فَجَعَلَتْ تَشْرَبُ مِنَ المَاءِ، وَيَدِرُّ لَبَنُهَا عَلَى صَبِيِّهَا -قَالَ: فَمَرَّ نَاسٌ مِنْ جُرْهُمَ بِبَطْنِ الوَادِي، فَإِذَا هُمْ بِطَيْرٍ، كَأَنَّهُمْ أَنْكَرُوا ذَاكَ، وَقَالُوا: مَا يَكُونُ الطَّيْرُ إِلاَّ عَلَى مَاءٍ. فَبَعَثُوا رَسُولَهُمْ، فَنَظَرَ فَإِذَا هُمْ بِالْمَاءِ، فَأَتَاهُمْ فَأَخْبَرَهُمْ فَأَتَوْا إِلَيْهَا، فَقَالُوا: يَا أُمَّ إِسْمَاعِيلَ، أَتَأْذَنِينَ لَنَا أَنْ نَكُونَ مَعَكِ أَوْ نَسْكُنَ مَعَكِ؟ فَبَلَغَ ابْنُهَا فَنَكَحَ فِيهِمْ امْرَأَةً، قَالَ: ثُمَّ إِنَّهُ بَدَا لإِبْرَاهِيمَ فَقَالَ لأَهْلِهِ: إِنِّي مُطَّلِعٌ تَرِكَتِي. قَالَ: فَجَاءَ فَسَلَّمَ فَقَالَ: أَيْنَ إِسْمَاعِيلُ؟ فَقَالَتِ امْرَأَتُهُ: ذَهَبَ يَصِيدُ. قَالَ: قُولِي لَهُ إِذَا جَاءَ غَيِّرْ عَتَبَةَ بَابِكَ. فَلَمَّا جَاءَ أَخْبَرَتْهُ قَالَ: أَنْتِ ذَاكِ فَاذْهَبِي إِلَى أَهْلِكِ. قَالَ: ثُمَّ إِنَّهُ بَدَا لإِبْرَاهِيمَ فَقَالَ لأَهْلِهِ: إِنِّي مُطَّلِعٌ تَرِكَتِي. قَالَ: فَجَاءَ فَقَالَ: أَيْنَ إِسْمَاعِيلُ؟ فَقَالَتِ امْرَأَتُهُ: ذَهَبَ يَصِيدُ، فَقَالَتْ: أَلاَ تَنْزِلُ فَتَطْعَمَ وَتَشْرَبَ؟ فَقَالَ: وَمَا

طَعَامُكُمْ؟ وَمَا شَرَابُكُمْ؟ قَالَتْ: طَعَامُنَا اللَّحْمُ، وَشَرَابُنَا المَاءُ. قَالَ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِي طَعَامِهِمْ وَشَرَابِهِمْ. قَالَ: فَقَالَ أَبُو القَاسِمِ ﷺ: «بَرَكَةٌ بِدَعْوَةِ إِبْرَاهِيمَ». قَالَ: ثُمَّ إِنَّهُ بَدَا لِإِبْرَاهِيمَ فَقَالَ لأَهْلِهِ: إِنِّي مُطَّلِعٌ تَرِكَتِي. فَجَاءَ فَوَافَقَ إِسْمَاعِيلَ مِنْ وَرَاءِ زَمْزَمَ، يُصْلِحُ نَبْلاً لَهُ، فَقَالَ: يَا إِسْمَاعِيلُ، إِنَّ رَبَّكَ أَمَرَنِي أَنْ أَبْنِي لَهُ بَيْتًا. قَالَ: أَطِعْ رَبَّكَ. قَالَ: إِنَّهُ قَدْ أَمَرَنِي أَنْ تُعِينَنِي عَلَيْهِ. قَالَ: إِذًا أَفْعَلَ. أَوْ كَمَا قَالَ. قَالَ: فَقَامَا فَجَعَلَ إِبْرَاهِيمُ يَبْنِي، وَإِسْمَاعِيلُ يُنَاوِلُهُ الحِجَارَةَ، وَيَقُولاَنِ: ﴿ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ ﴾ البقرة. قَالَ: حَتَّى ارْتَفَعَ الْبِنَاءُ وَضَعُفَ الشَّيْخُ عَلَى نَقْلِ الحِجَارَةِ، فَقَامَ عَلَى حَجَرِ المَقَامِ، فَجَعَلَ يُنَاوِلُهُ الحِجَارَةَ، وَيَقُولاَنِ: ﴿ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ ﴾ البقرة[1].

٣٣٦٥- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: کاتێ ناکۆکی لە نێوان ئیبراهیم و هاوسەری (سارە)دا پەیدا بوو، ئیبراهیم لەگەڵ ئیسماعیل و دایکی ئیسماعیلدا ڕۆشت (بۆ مەککە)، کوندەیەکیان پێبوو ئاوی تیا بوو، ئینجا دایکی ئیسماعیل دەستی کرد بە ئاو خواردنەوەی ئاو لە کوندەکە و شیری خۆی دەدا بەمنداڵەکەی هەتا گەشتە مەککە، ئینجا ئیبراهیم ئافرەتەکە (هاجەر و ئیسماعیل)ی لەژێر درەختێکی گەورەدا دانا، پاشان ئیبراهیم گەڕایەوە (بۆ شام) بۆ لای خێزانەکەی، دایکی ئیسماعیلیش دوای کەوت، هەتا گەشتە کەدا هەر بە دوایەوە بوو بانگی دەکرد: ئەی ئیبراهیم بەلای کێوە جێمان دێڵی؟ وتی: بەلای خواوە، هاجەر وتی: ڕازیم بەخوا (زایەمان ناکات)، دەڵێ: ئینجا گەڕایەوە و دەستی کرد بە ئاو خواردنەوە لەکوندەکە و شیری خوی دەدا بە منداڵەکەی، هەتا کاتێ ئاوەکە تەواو بوو (هاجەر) وتی: خۆزگە بڕۆیشتمایە و سەیرێکم بکردایە، بەڵکو کەسێك ببینم، (ئیبنو عەبباس) وتی: جا ڕۆشت و چووە سەرکێوی صەفا و

---

(١) بڕوانە: ٢٣٦٨.

سەیری کرد و سەرنجیدا ئایا کەس دەبینێت؟ بەلام کەسی نەبینی، جا کاتێ گەیشتە (قوڵایی) شیوەکە، بە خێرایی ڕۆیشت و چووە سەر مەروە، وە چەند جار ئەمسەر و ئەو سەری کرد[1]، پاشان وتی: با بڕۆم بزانم چی دەکات -مەبەستی منداڵەکە بوو- ڕۆشت و سەیری کرد، بینی کوڕەکە هەر وەك حاڵی خۆیەتی دەڵێی هەناسە دەدات بمرێت، هاجەر دڵی ئارامی نەگرت وتی: ئەگەر بڕۆم و سەیر بکەم بەڵکو کەسێك ببینم، جا ڕۆیشت سەرکەوتە سەر صەفا و چەند جارێ سەیری کرد کەسی نەبینی، هەتا (لە نێوان سەفا و مەروەدا) حەوت ئەمسەر و ئەو سەری تەواوی کرد، پاشان وتی: خۆزگە بڕۆیشمایەتەوە بۆ لای منداڵەکە بزانم چی دەکات، لەپڕ گوێی لە دەنگێك بوو، بۆیە وتی: وەرە بە هاوارمەوە ئەگەر خێر و چاکەیەکت لایە، بینی ئەوە جیبریلە ﷺ وتی: جیبریل بە پاژنەی ئاوای دەکرد، پاژنەی دەدا بە زەوییەکەدا، وتی: ئیتر ئاو هەڵقوڵا، دایکی ئیسماعلیش سەری سوڕما، جا هاجەر دەستی کرد بە هەڵکەندنی زەویەکە (تا حەوز بکات بۆئاوەکە)، دەڵێ: جا ئەبو لقاسیم (پێغەمبەر) ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر وازی لێ بهێنایە ئاوەکە بەسەر زەویدا دەڕۆشت)).

دەڵێ: ئیتر دەستی کرد بە خواردنەوە لە ئاوەکە و شیری خۆی دەدا بە منداڵەکەی، دەڵێ: ئینجا چەند کەسێکی جورهومی بە شیوەکەدا ڕۆیشتن، وە لە پڕ باڵندەیەکیان بینی، وەك بڵێی شتێکی نامۆ بوو بەلایانەوە، وتیان: ئەم باڵندەیە بەسەر ئاوەوە دەگەڕێ، ئەنجا نوێنەریان نارد سەیر کرد ئاوی لێیە، هاتەوە بۆ لایان هەواڵی پێدان ئەوانیش ڕۆیشتن بۆ لای ئاوەکە، وتیان: ئەی ئوممو ئیسماعیل ئایا ڕێگەمان پێ دەدیت لەگەڵ تۆدابین؟ - یان لە لای تۆدا نیشتەجێ بین ؟- ئینجا کوڕەکەی گەورە بوو پێگەیشت و ئافرەتێکی لێ

---

(١) حەوت جار ئەمسەر و ئەوسەری کرد.

مارەکردن. دەڵێ: پاشان ئیبراهیم پێی باش بوو (کە بڕوات بۆ لایان)، بە خێزانی وت: من دەڕۆم بۆ بینینی ئەو (ژن و منداڵەی لە مەککە) بە جێم هێشتوون، دەڵێ: ئیبراهیم هات و سەلامی کرد و وتی: ئیسماعیل لە کوێیە؟ هاوسەرەکەی وتی: ڕۆیشتووە ڕاو بکات، وتی: ئەگەر هاتەوە پێی بڵێ: باهووی خوارەوەی[1] دەرگاکەی بگۆڕێت. ئینجا کە هاتەوە ڕاسپاردەکەی ئیبراهیمی پێ وت: ئیسماعیل وتی: ئەوە تۆیت (کە وتوویەتی بیگۆڕی)، کەواتە بڕۆرەوە بۆ ماڵی باوکت، دەڵێ: پاشان ئیبراهیم ڕای وابوو (کە سەردانیان بکات) بە خێزانی وت: من دەڕۆم بۆ بینینی ئەو (ژن و منداڵەی لە مەککە) بەجێم هێشتوون، دەڵێ: ئیبراهیم هات وتی: ئیسماعیل لە کوێیە؟ هاوسەرەکەی وتی: ڕۆیشتووە ڕاو بکات، وتی: بۆ دانابەزی نان و ئاو بخۆیت؟ وتی: خواردن و خواردنەوەتان چییە؟ وتی: خواردنمان گۆشتە و خواردنەوەشمان ئاوە، وتی: خوایە فەڕ و بەرەکەت بخەیتە خواردن و خواردنەوەیانەوە. جا ئەبو لقاسیم (پێغەمبەر) ﷺ فەرمووی: ((فەڕ و بەرەکەت (ی خۆراکی خەڵکی مەککە) بە هۆی دوعای ئیبراهیمەوەیە))، وتی: پاشان ئیبراهیم ڕای وابوو (کە سەردانیان بکات)، بە خێزانی وت: من دەڕۆم بۆ بینینی ئەو (ژن و منداڵەی لە مەککە) بەجێم هێشتوون، جا لەو کاتەدا ئیبراهیم هات ئیسماعیل لە پشتی ئاوی زەمزەمەوە بوو تیرێکی پێ بوو چاکی دەکرد، (ئیبراهیم) وتی: ئەی ئیسماعیل، بێگومان پەروەردگارت فەرمانی پێکردوم کە ماڵێکی بۆ دروست بکەم، ئیسماعیل وتی: فەرمانەکەی پەروەردگارت بەجێ بێنە، وتی: فەرمانی پێکردووم کە تۆش یامەتیم بدەیت بۆ ئەو کارە، وتی: ئامادەم و دەیکەم یان وتەیەکی وای وت، وتی: ئینجا هەردووکیان هەستان (بە ئەنجامدانی)، ئیبراهیم دیواری دروست دەکرد و ئیسماعیلیش

(١) باهوو: بەو تەختە دەوترێت کە لە بەشی خوارەوەی دەرگایە چاڵێکی تیایە پێ دەوترێت گێجەنە، دەرگاکە زیادەیەکی هەیە دەچێتە ناو ئەو گێجەنەیەوە دەرگاکە دەکرێتەوە و دادەخرێتەوە.

بەردی دەدایە دەستیەوە، وە هەردووكیان دەیانوت: ﴿ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ ﴾ البقرة، واتە: (خوایە ئەم كردەوەیەمان لێ گیرا بكە بەڕاستی هەر تۆی بیسەری زانا)، وتی: هەتا خانوەكە بەرز بوویەوە پیاوە پیرەكە (ئیبراهی) نەیدەتوانی بەردەكان بخاتە سەر دیوارەكە، بۆیە لە سەر بەردی وەستانەكە ڕاوەستا (كە پێی دەڵێن مەقامی ئیبراهیم)، ئیتر ئیسماعیل بەردەكانی دەدا بە دەستیەوە و هەردووكیان دەیانوت: ﴿ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ ﴾ البقرة، واتە: (خوایە ئەم كردەوەیەمان لێ گیرا بكە بەڕاستی هەر تۆی بیسەری زانا).

١١- بابٌ

٣٣٦٦- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَاحِدِ، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ التَّيْمِيُّ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ ﷺ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ مَسْجِدٍ وُضِعَ فِي الأَرْضِ أَوَّلُ؟ قَالَ: «الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ». قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: «الْمَسْجِدُ الأَقْصَى». قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: «أَرْبَعُونَ سَنَةً، ثُمَّ أَيْنَمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلاَةُ بَعْدُ فَصَلِّهْ، فَإِنَّ الْفَضْلَ فِيهِ»[1].

١١- باسێك

٣٣٦٦- ئەبو زەڕ ﷺ دەڵێ: وتم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ كام مزگەوتە یەكەم مزگەوتە لەسەر زەویدا دروست كراوە؟ فەرمووی: ((مزگەوتی ڕێزدار))[2]، دەڵێ وتم: پاشان چ مزگەوتێكی تر (دروست كرا)؟ فەرمووی: ((مزگەوتی ئەقصا))، وتم: نێوان (دروست كردن) یان چەند بوو؟ فەرمووی: چل ساڵ، پاشان لە هەر شوێنێك كاتێ نوێژت بەسەردا هات نوێژ بكە، چونكە بەڕاستی فەزڵ و گەورەیی لەوە دایە)).

---

(١) بڕوانە: ٣٤٢٥.

(٢) (مسجد الحرام)یشی پێ دەوترێ، بەڵام ئێمە پێمان خۆش بوو بە كوردی ناوەكەی بنووسین.

٣٣٦٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ طَلَعَ لَهُ أُحُدٌ فَقَالَ: «هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ، اللَّهُمَّ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ، وَإِنِّي أُحَرِّمُ مَا بَيْنَ لاَبَتَيْهَا». رَوَاهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ[1].

٣٣٦٧- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ (کێوی) ئوحودی لێوە دەرکەوت و فەرمووی: ((ئەمە کێوێکە ئێمەی خۆش دەوێت، ئێمەش ئەومان خۆش دەوێت، خوایە بەڕاستی ئیبراهیم ﷺ مەککەی ڕێزدار و (جەنگی تیا) حەرام کرد، وە بە ڕاستی منیش لەم سەر بۆ ئەوسەری (مەدینە) ڕێزدار و حەرام دەکەم.

عەبدوڵلای کوڕی زەیدیش ﷺ ئەم فەرموودەی لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاوەتەوە.[2]

٣٣٦٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ ابْنَ أَبِي بَكْرٍ أَخْبَرَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «أَلَمْ تَرَىْ أَنَّ قَوْمَكِ بَنَوُا الكَعْبَةَ اقْتَصَرُوا عَنْ قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ؟». فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلاَ تَرُدُّهَا عَلَى قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ؟. فَقَالَ: «لَوْلاَ حِدْثَانُ قَوْمِكِ بِالْكُفْرِ». فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: لَئِنْ كَانَتْ عَائِشَةُ سَمِعَتْ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَا أُرَى أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَرَكَ اسْتِلاَمَ الرُّكْنَيْنِ اللَّذَيْنِ يَلِيَانِ الحِجْرَ؛ إِلاَّ أَنَّ البَيْتَ لَمْ يُتَمَّمْ عَلَى قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ. وَقَالَ إِسْمَاعِيلُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ[3].

٣٣٦٨- عائیشەی ﷺ خێزانی پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئایا دەزانی کە هۆزەکەت (قوڕەیش) کاتێ کەعبەیان دروست

(١) بڕوانە: ٣٧١.

(٢)لە (كِتَابُ البُيُوعِ، بَابُ بَرَكَةِ صَاعِ النَّبِيِّ ﷺ وَمُدِّهِ) بە ژمارە: ٢١٢٩.

(٣) بڕوانە: ١٢٦.

کردەوە لە بناغەکەی ئیبراهیم (کەعبەی لەسەر دروست کردبوو) بچووکتر دروستیانی کردەوە))، منیش وتم: ئەی پێغەمبەری خوا بۆ نایگێڕیتەوە بۆ سەر بناغەکەی ئیبراهیم ﷺ؟ فەرمووی: ((لەبەر ئەوە نەبوایە هۆزەکەت تازە لە کوفر وازیان هێناوە و مسوڵمان بوون))، (دەمکرد و دەمبردەوە سەر بناغەکەی ئیبراهیم).

عەبدوڵلای کوڕی عومەر رضي الله عنهما دەڵێ: ئەگەر عائیشە ئەمەی لە پێغەمبەری خوا ﷺ بیستبێت، وا گومان دەبەم پێغەمبەری خوا ﷺ کە دەستی نەداوە لەو دوو سوچەی لای حیجری ئیبراهیمەوەن، تەنها لەبەر ئەوە بووە کە کەعبە بە تەواوی لەسەر بناغەکەی ئیبراهیم دروست نەکراوەتەوە.

وە ئیسماعیل لە گێڕانەوەکەیدا دەڵێ: عەبدوڵلای کوڕی موحەممەدی کوڕی ئەبو بەکر (کە لە گێڕانەوەکەی پێشوودا دەڵێ: لە کوڕی ئەبو بەکرەوە، ناوی نەهێناوە).

٣٣٦٩- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمٍ الزُّرَقِيِّ، أَخْبَرَنِي أَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيُّ رضي الله عنه أَنَّهُمْ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «قُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»[1].

٣٣٦٩- ئەبو حومەیدی ساعیدی رضي الله عنه دەگێڕێتەوە کە ئەوان وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ چۆن صەلاواتت لەسەر بدەین؟ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بڵێن: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ،

(١) بڕوانە: ٦٣٦٠.

وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ)) **واته: ئەی خودایە ڕەحمەت و میهربانی خۆت بڕژە بەسەر موحەممەد و هاوسەرانی و نەوەکانیدا، هەر وەکو ڕەحمەت و میهرەبانی خۆت ڕژاندووە بەسەر کەس و کاری ئیبراهیمدا، وە فەڕ و بەرەکەتی خۆت بڕژە بەسەر موحەممەد و هاوسەرانی و نەوەکانیدا، هەر وەکو فەڕ و بەرەکەتی خۆت ڕژاندووە بەسەر کەس و کاری ئیبراهیمدا، بەڕاستی تۆ شایستەی سوپاس و بڵندی و شکۆمەندیت)).**

٣٣٧٠- حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالاَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا أَبُو قُرَّةَ مُسْلِمُ بْنُ سَالِمٍ الهَمْدَانِي قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عِيسَى، سَمِعَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي لَيْلَى قَالَ: لَقِيَنِي كَعْبُ بْنُ عُجْرَةَ فَقَالَ: أَلاَ أُهْدِي لَكَ هَدِيَّةً سَمِعْتُهَا مِنَ النَّبِيِّ ﷺ؟ فَقُلْتُ: بَلَى، فَأَهْدِهَا لِي. فَقَالَ: سَأَلْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ الصَّلاَةُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ؟ فَإِنَّ اللهَ قَدْ عَلَّمَنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ. قَالَ: «قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»[١].

٣٣٧٠- عبدوڕەحمانی کوڕی ئەبو لەیلا دەڵێ: کەعبی کوڕی عوجرە ﷺ بە من گەشت و وتی: دیارییەکت پێشکەش بکەم کە لە پێغەمبەرم ﷺ بیستووە؟ منیش وتم: بەڵێ جا پێشکەشی کردم وتی: پرسیارمان لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد و وتمان: ئەی پێغەمبەری خوا صەڵاوات دان لەسەر ئێوەی ئال و بەیت چۆنە؟ چونکە بەڕاستی خوا فێری کردووین چۆن سەلام بکەین (لە خۆت و ئال و

(١) بڕوانە: ٤٧٩٧، ٦٣٥٧.

بەیتت)، فەرمووی: ((قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ))، **واتە: بڵێن: ئەی خودایە ڕەحمەت و میهرەبانی خۆت بڕژە بەسەر موحەممەد و کەس و کاری موحەممەددا، هەر وەکو ڕەحمەت و میهرەبانی خۆت ڕژاندووە بەسەر ئیبراهیم و کەس و کاری ئیبراهیمدا، بێگومان تۆ شایستەی سوپاس و بڵندی و شکۆمەندیت، وە خودایە فەڕ و بەرەکەتی خۆت بڕژە بەسەر موحەممەد و کەس و کاری موحەممەددا، هەر وەك فەڕ و بەرەکەتی خۆت ڕشتووە بەسەر ئیبراهیم و کەس و کاری ئیبراهیمدا، بەڕاستی تۆ شایستەی سوپاس و بڵندی و شکۆمەندیت)).**

٣٣٧١- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنِ الْمِنْهَالِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعَوِّذُ الحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ وَيَقُولُ «إِنَّ أَبَاكُمَا كَانَ يُعَوِّذُ بِهَا إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ، أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لاَمَّةٍ».

٣٣٧١- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دوعای پاراستنی دەخوێند بە حەسەن و حوسیندا و دەیفەرموو: ((بێگومان باوك (ـە گەورە)تان ئەم دوعای پاراستنەی دەیکرد و دەیخوێند بە ئیسماعیل و ئیسحاق (ی کوڕی)ـدا ((قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ)). **واتە: پەنا دەگرم بە فەرموودەی تەواوی خوای[1] گەورە لە هەموو شەیتان و مێروویەکی زیانبەخش، وە لە هەموو چاوێکی پیسی زیانبەخش))، (یان هەر بەڵایەك وەك شێتی و تێکچوون کە تووشی مرۆڤ دەبێت).**

---

(١) فەرموودەی خوا: قورئان یان (معوذتین) وە (التامة) دروستە بە شیفادەر و بە سوودەکانیش مانا بکرێت.

١٢- بابٌ: قَوْلُهُ ﷻ:

﴿ وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَـٰمًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ ﴾ الحجر، لَا تَوْجَلْ: لَا تَخَفْ. ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِى كَيْفَ تُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن قَالَ بَلَىٰ وَلَـٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِى ﴿٢٦٠﴾ ﴾ البقرة.

١٢- باسێک: ئەم فەرمايشتەى خوا ﷻ:

(وە هەواڵيان پێ بدە دەربارەى ميوانەكانى ئيبراهيم كاتێك چوونە ژوورەوە بۆ لاى وتيان: سەلامت لێ بێت، (ئيبراهيم) وتى: بەڕاستى ئێمە لێتان دەترسين)، (لا تَوْجَلْ) **واتە: مەترسە. ((ئەى موحەممەد بيريان خەرەوە) كاتێ كە ئيبراهيم وتى: ئەى پەروەردگارم نيشانم بدە چۆن مردوو زيندوو دەكەيتەوە؟ (خوا) فەرمووى: بڕوات پێى نەهێناوە؟ وتى: بەڵێ بڕوام پێيەتى، بەڵام (ئەمەوێ بيبينم) بۆ ئەوەى دڵنيا بم).**

٣٣٧٢- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «نَحْنُ أَحَقُّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ: ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِى كَيْفَ تُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن قَالَ بَلَىٰ وَلَـٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِى ﴿٢٦٠﴾ ﴾ البقرة. وَيَرْحَمُ اللَّهُ لُوطًا، لَقَدْ كَانَ يَأْوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ، وَلَوْ لَبِثْتُ فِي السِّجْنِ طُولَ مَا لَبِثَ يُوسُفُ لَأَجَبْتُ الدَّاعِيَ»[1].

---

(١) بڕوانە: ٣٣٧٥، ٣٣٨٧، ٤٥٣٧، ٤٦٩٤، ٦٩٩٢.

٣٣٧٢- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((ئێمە شیاوترین لە ئیبراهیم کاتێ فەرمووی: (ئەی پەروەردگارم نیشانم بدە چۆن مردوو زیندوو دەکەیتەوە؟ (خوا) فەرمووی: بڕوات پێی نەهێناوە؟ وتی: بەڵێ بڕوام پێیەتی بەڵام (ئەمەوێ ببینم) بۆ ئەوەی دڵنیا بم). وە ڕەحمەتی خوا لە پێغەمبەر (لوط) **بێت سوێند بە خوا بەڕاستی ئەو (لە تەنگانەدا) پەنای دەبرد بۆ پەناگەیەکی بەهێز (کە خوایە)، وە ئەگەر من ئەو ماوە درێژ و زۆرەی یوسف لە بەندیخانەدا مایەوە بمایامەوە، دەڕۆیشتم بە دەم بانگکەرەکەوە[١])).**

١٣- باب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿ وَٱذْكُرْ فِي ٱلْكِتَٰبِ إِسْمَٰعِيلَ إِنَّهُۥ كَانَ صَادِقَ ٱلْوَعْدِ ﴿٥٤﴾ ﴾ مريم

٣٣٧٣- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا حَاتِمٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الأَكْوَعِ ﷺ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أَسْلَمَ يَنْتَضِلُونَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «ارْمُوا بَنِي إِسْمَاعِيلَ، فَإِنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِيًا، وَأَنَا مَعَ بَنِي فُلاَنٍ». قَالَ: فَأَمْسَكَ أَحَدُ الفَرِيقَيْنِ بِأَيْدِيهِمْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا لَكُمْ لاَ تَرْمُونَ». فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، نَرْمِي وَأَنْتَ مَعَهُمْ؟! قَالَ: «ارْمُوا وَأَنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ»[٢].

١٣- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە لە قورئاندا باسی ئیسماعیل بکە بە ڕاستی ئەو لە پەیمان و بەڵێنەکانیدا ڕاستگۆ بوو)

٣٣٧٣- سەلەمەی کوڕی ئەکوەع ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ تێپەڕی بەلای چەند کەسێك لە هۆزی ئەسلەم تیریان دەهاوێشت[٣]، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی:

---

(١) کە هات بۆ لای یوسف ﷺ وتی: پاشا بانگت دەکات، بەڵام یوسف نەڕۆیشت، وتی: بە گەورەکەت بڵێ هەواڵ و باس و خواسی ئەو ئافرەتانە ...هتد.

(٢) بڕوانە: ٢٨٩٩.

(٣) پێشبڕکێیان دەکرد لە تیرهاوێشتندا.

((ئەی نەوەی ئیسماعیل تیر بهاوێژن، چونکە بێگومان ئیسماعیلی باوکتان تیرهاوێژ بووە، منیش لەگەڵ بەنی فلانم))، سەلەمە دەڵێ: جا یەکێك لە دوو دەستەکە (تیرەکانیان لە) دەستیاندا ڕاگرت، بۆیە پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بۆچی تیر ناهاوێژن؟)) وتیان: چۆن تیر بهاوێژین کە تۆ لەگەڵ ئەوانیت؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((تیر بهاوێژن من لەگەڵ هەمووتانم)).

١٤- بابُ قِصَّةِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبرَاهِيمَ النبي ﷺ

فِيهِ: ابن عُمَرَ وَأَبُو هُرَيْرَةَ، رضي الله عنهما عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

١٤- باسی چیرۆکی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیم ﷺ

لەم باسەدا فەرموودەی ئیبنو عومەر و ئەبو هورەیرە رضي الله عنهما لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویانەتەوە هاتووە.

١٥- بابٌ

﴿ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ ٱلْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ ﴿١٣٣﴾ ﴾ البقرة، إِلَى قَوْلِهِ :

﴿ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ ﴾ البقرة.

١٥- باسێک

((ئەی خاوەن نامەکان) ئایا ئێوە ئامادە بوون کاتێ یەعقوب لە سەرەمەرگدا بوو کە بە کوڕەکانی وت: دوای من کێ دەپەرستن؟ (ئەوانیش) وتیان: خوای تۆ

و باوباپیرانت کە ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاقە دەپەرستین کە تاقە خوایە، وە ئێمە فەرمانبەرداری ئەوین).

٣٣٧٤- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، سَمِعَ الْمُعْتَمِرَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قِيلَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: مَنْ أَكْرَمُ النَّاسِ؟ قَالَ: «أَكْرَمُهُمْ أَتْقَاهُمْ». قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: «فَأَكْرَمُ النَّاسِ يُوسُفُ نَبِيُّ اللَّهِ ابْنُ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنِ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنِ خَلِيلِ اللَّهِ». قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: «فَعَنْ مَعَادِنِ الْعَرَبِ تَسْأَلُونِي؟». قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «فَخِيَارُكُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقِهُوا»[1].

٣٣٧٤- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: وترا: بەپێغەمبەری خوا: کێ بەڕێزترین کەسە؟ فەرمووی: ((بەڕێزترینیان پارێزکارترینیانە))، وتیان: پرسیاری ئەوەت لێ ناکەین، فەرمووی: ((دەی بەڕێزترین کەس یوسفی کە پێغەمبەری خوای کوڕی پێغەمبەری خوای کوڕی پێغەمبەری خوای کوڕی خۆشەویستی خوایە (کە ئیبراهیمە)))، وتیان: پرسیاری ئەوەشت لێ ناکەین، فەرمووی: ((کەواتە دەربارەی ئەسڵ و بنەچەی عەرەب پرسیارم لێ دەکەن؟)) عەرزیان کرد: بەڵێ، فەرمووی: ((چاکترینیان لە نەفامیدا چاکترینیانە لە ئیسلامدا ئەگەر شارەزا و تێگەیشتووبن لە ئیسلام)).

١٦- بابٌ

﴿ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ ۞ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن

(١) بڕوانە: ٣٣٥٣.

﴿قَالُوٓاْ أَخۡرِجُوٓاْ ءَالَ لُوطٖ مِّن قَرۡيَتِكُمۡۖ إِنَّهُمۡ أُنَاسٞ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنجَيۡنَٰهُ وَأَهۡلَهُۥٓ إِلَّا ٱمۡرَأَتَهُۥ قَدَّرۡنَٰهَا مِنَ ٱلۡغَٰبِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهِم مَّطَرٗاۖ فَسَآءَ مَطَرُ ٱلۡمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾﴾ النمل.

١٦- باسێک

(وە باسی لووت بکە کاتێ بە گەلەکەی وت: ئایا ئێوە ئەو کارە زۆر خراپ و ناشرینە دەکەن کە ئێوە دەبینن و دەزانن (چەند پیس و ناشرینە)، چۆن ئایا بەڕاستی ئێوە دەچنە لای پیاوان لە جیاتی ئافرەتان بۆ بەجێ هێنانی ئارەزوو، دیارە ئێوە گەل و کۆمەڵێکی نەفام و نەزانن، ئینجا وەڵامی گەلەکەی هیچ نەبوو جگە لەوەی کە وتیان: (لوط) و کەس و کار (و شوێنکەوتوانی) لە شارەکەتان دەربکەن، ئەوانە خەڵکانێکن پاك و خاوێنی خۆیان ڕادەگرن، (خۆیان بەدوور دەگرن لەو کارانەی کە ئێمە دەیانکەین)، ئینجا ئێمە لووت خێزانەکەیمان ڕزگار کرد، جگە لە هاوسەرەکەی کە بڕیارماندا ئەو (هاوسەرەکەی) لە جێماوان بێت لە سزادا، وە بارانێکمان (لە بەرد) بەسەریاندا باراند، جا ئای چ خراپ بوو بارانی ترسێنراوەکان).

٣٣٧٥- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «يَغْفِرُ اللهُ لِلُوطٍ إِنْ كَانَ لَيَأْوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ»[1].

٣٣٧٥- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((خوا لە لووت ﷺ خۆش بێت، بە ڕاستی پەنای برد بۆ پەنایەکی بەهێز و قایم)).

(١) بڕوانە: ٣٣٧٢.

١٧- بابٌ: ﴿ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾ ﴾ **الحجر.**

﴿ بِرُكْنِهِۦ ﴿٣٩﴾ ﴾ الذاريات. بِمَنْ مَعَهُ لأنَّهم قُوَّتُهُ. ﴿ تَرْكَنُوٓاْ ﴿١١٣﴾ ﴾ هود. تَمِيلوا.فَأَنْكَرَهُمْ وَنَكِرَهم وَاسْتَنْكَرَهمْ وَاحِدٌ ﴿ يُهْرَعُونَ ﴿٧٨﴾ ﴾ هود. يُسْرِعُونَ، ﴿ دَابِرَ ﴿٦٦﴾ ﴾ الحجر: آخِرٌ. ﴿ صَيْحَةً ﴿٢٩﴾ ﴾ يس: هَلَكَةٌ ﴿ لِلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ ﴾ الحجر: لِلنَّاظِرِينَ. ﴿ لَبِسَبِيلٍ ﴿٧٦﴾ ﴾ الحجر: لَبِطَرِيقٍ.

١٧- باسێک

(جا کاتێ نێردراوەکان هاتن بۆ لای خاوخێزانی (لوط)، (لوط) وتی: بەڕاستی ئێوە دەستەیەکی نەناسراون).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ بِرُكْنِهِۦ ﴿٣٩﴾ ﴾ الذاريات، **بە هاوڕێیەتی ئەو کەسانەی لەگەڵیدان، چونکە ئەوان پشت و هێزی بوون.** ﴿ تَرْكَنُوٓاْ ﴿١١٣﴾ ﴾ هود: **چوونە پاڵ و حەزپێکردن. ئەم سێ وشەیە:** (أَنْكَرَهُمْ، نَكِرَهم، اسْتَنْكَرَهمْ) **یەك مانا دەبەخشن، ئەویش: نەیناسین و ناسراو نەبوون بەلایەوە.** ﴿ يُهْرَعُونَ ﴿٧٨﴾ ﴾ هود: **بە پەلە هاتن.** ﴿ دَابِرَ ﴿٦٦﴾ ﴾ الحجر: **کۆتایی.** ﴿ صَيْحَةً ﴿٢٩﴾ ﴾ يس: **شریخەیەکی بەهێز (لە ناویان دەبات).** ﴿ لِلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ ﴾ الحجر: **ئەوانەی سەرنج دەدەن و بیر دەکەنەوە.**

٣٣٧٦- حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ، حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ: ﴿ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ ﴾ القمر[1].

٣٣٧٦- ئەسوەد لە عەبدوڵلاوە ﷺ دەیگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی بەم شێوە خوێندەوە: ﴿ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ ﴾ القمر[1].

---

(١) بڕوانە: ٣٣٤١.

١٨- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ﴿٦١﴾ ﴾ هود

﴿ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ﴿٨٠﴾ ﴾ الحجر. مَوْضِعُ ثَمُودَ، وَأَمَّا ﴿ وَحَرْثٌ حِجْرٌ ﴿١٣٨﴾ ﴾ الأنعام: حَرَامٌ، وَكُلُّ مَمْنُوعٍ فَهْوَ حِجْر مَحْجُورٌ، وَالْحِجْرُ: كُلُّ بِنَاءٍ بَنَيْتَهُ، وَمَا حَجَرْتَ عَلَيْهِ مِنَ الأَرْضِ فَهْوَ حِجْرٌ محجور، وَمِنْهُ سُمِّيَ حَطِيمُ البَيْتِ حِجْرًا، كَأَنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ مَحْطُومٍ، مِثْلُ: قَتِيلٍ مِنْ مَقْتُولٍ، وُيقَالُ لِلأُنْثَى مِنَ الخَيْلِ: حِجْرٌ. وُيقَالُ لِلْعَقْلِ: حِجْرٌ وَحِجًى. وَأَمَّا حَجْرُ اليَمَامَةِ فَهْوَ مَنْزِلٌ.

١٨- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (بۆ گەلی سەمودیش صاڵحی برایمان نارد)

(خەڵکی حیجریش بڕوایان نەکرد (بە پێغەمبەرەکانیان)) (الْحِجْرِ): لەم ئایەتەدا شوێن و جێگای گەلی سەمودە، بەڵام ﴿ وَحَرْثٌ حِجْرٌ ﴿١٣٨﴾ ﴾ الأنعام: **وشەی (حِجْرٌ) لەم ئایەتەدا واتە: حەرام، وە هەروەها هەموو قەدەغە کراوێك پێی دەوترێت: (حِجْر مَحْجُورٌ) قەدەغەیەکی قەدەغەکراو. هەروەها (الْحِجْرُ) بە هەر خانوویەك دەوترێت دروستی بکەیت، وە هەر زەوییەك دیوار یان چوار دەورێکی بۆ بکەیت، ئەوە قاغەیەکی چواردەور گیراوە، هەر لەو مانایە چواردەوری کەعبەی پێی دەوترێت حیجر، وەك ئەوە وایە لە (مَحْطُومٍ)ـەوە وەرگیرابێ یانی شکێنراو[٢] وەك چۆن دەوترێت: (قَتِيلٍ) بە مانای: (مَقْتُولٍ) دێت. وە بە ماین مێینەی ئەسپ دەوترێت: (حِجْرٌ)، هەروەها بە عەقل دەوترێ: (حِجْرٌ) و (حِجًى)، بەڵام (حَجْرُ اليَمَامَةِ) ئەوە ماڵ و خانوویەکە.**

---

(١) واتە وشەی: (مُدَّكِرٍ) بە (دال) خوێندەوە نەک بە (ذال) وە بە تێهەڵکێشی پیتی (دال) لە (دال) دوای خۆیدا، وەک خوێندنەوەی هەموو قورئان خوێنان. بڕوانە فەرمودەی:(3341) لە صەحیحی بوخاری.

(٢) بۆیە پێی وتراوە شکێنراو، چونکە لە سەرەتادا لە ناو کەعبەدا بووە، بەڵام شکێنراوە بە هێنانە دەرەوە لە کەعبە.

٣٣٧٧- حَدَّثَنَا الحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنَ زَمْعَةَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَذَكَرَ الذِي عَقَرَ النَّاقَةَ- قَالَ: «انْتَدَبَ لَهَا رَجُلٌ ذُو عِزٍّ وَمَنَعَةٍ فِي قُوَّةٍ كَأَبِي زَمْعَةَ»[1].

٣٣٧٧- عەبدوڵلای کوڕی زەمعە ﷺ وتی: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست (وتاری دەدا) باسی ئەو پیاوەی کرد وشترە مێینەکەی سەر بڕی[2]، فەرمووی: (((کە داوای سەربڕینی وشترەکە کرا)، جا پیاوێکی بەهێز و خاوەن پشتیوان لە ناو هۆزەکەیدا[3] وەکو ئەبو زەمعە وابوو وەڵامی داواکەی دایەوە (وشترەکەی سەربڕی))).

٣٣٧٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِسْكِينٍ أَبُو الحَسَنِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ بْنِ حَيَّانَ أَبُو زَكَرِيَّاءَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا نَزَلَ الحِجْرَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ أَمَرَهُمْ أَنْ لاَ يَشْرَبُوا مِنْ بِئْرِهَا، وَلاَ يَسْتَقُوا مِنْهَا فَقَالُوا: قَدْ عَجَنَّا مِنْهَا، وَاسْتَقَيْنَا. فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَطْرَحُوا ذَلِكَ العَجِينَ وَيُهَرِيقُوا ذَلِكَ المَاءَ[4].

وَيُرْوَى عَنْ سَبْرَةَ بْنِ مَعْبَدٍ وَأَبِي الشُّمُوسِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَ بِإِلْقَاءِ الطَّعَامِ. وَقَالَ أَبُو ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «مَنِ اعْتَجَنَ بِمَائِهِ».

٣٣٧٨- ئیبنو عومەر ﷺ دەگێڕێتەوە کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ لە غەزای تەبووکدا لەحیجر (ی سەمود) دابەزی و لایدا، فەرمانی پێکردن (بەهاوەڵان) کە ئاو لە بیرەکەی (حیجر) نەخۆنەوە و ئاویشی لێ هەڵنەگۆزن (بۆ وڵاخ و کاری تر)، ئەوانیش وتیان: بە بێگومان بە ئاوەکەی هەویرمان شێلاوە و ئاویشمان لێ

(١) بڕوانە: ٤٩٤٢، ٥٢٠٤، ٦٠٤٢.

(٢) لە گەلی سەموود وشترەکەی صالح پێغەمبەری ﷺ سەربڕی.

(٣) لە نوسخەیەکی بوخاریدا (فِي قوة) هاتووە واتە لە ڕووی قوەت و هێزەوە (ارشاد الساری: ٣١٣/٧)

(٤) بڕوانە: ٣٣٧٩.

هەلگۆستووە، ئەنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێکردن ئەو هەویرە (بەو ئاوە شێلراوە) فڕێ بدەن و ئەو ئاوەش (هەڵیان گۆستوە) بیڕێژن)).
وە لە سەبرەی کوڕی مەعبەد و ئەبو شوموس گێڕدراوەتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کرد بە فڕێدانی خۆراکەکە.
وە ئەبو زەڕ ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕایەوە فەرمووی: ئەوەی بە ئاوی ئەو بیرە هەویری شێلاوە (فڕێی بدات).

٣٣٧٩- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ المُنْذِرِ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ ﷺ أَخْبَرَهُ أَنَّ النَّاسَ نَزَلُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺأَرْضَ ثَمُودَ الحِجْرَ، فَاسْتَقَوْا مِنْ بِئْرِهَا، وَاعْتَجَنُوا بِهِ، فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُهَرِيقُوا مَا اسْتَقَوْا مِنْ بِئْرِهَا، وَأَنْ يَعْلِفُوا الإِبِلَ الْعَجِينَ، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَسْتَقُوا مِنَ البِئْرِ الَّتِي كَانَ تَرِدُهَا النَّاقَةُ. تَابَعَهُ أُسَامَةُ عَنْ نَافِعٍ[1].

٣٣٧٩- نافیع دەگێڕێتەوە لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ﷺ کە عەبدوڵڵا بۆی گێڕایەوە کە خەڵکی (هاوەڵان) لە خزمەتی پێغەمبەری خودا ﷺ لە خاکی سەمود کە حیجرە لایاندا و خستیان، وە لە بیرەکەی ئاویان هەلگۆزی و هەویریان پێ شێلا، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمانی پێکردن کە ئەوەی لە بیرەکەی حیجر هەڵیان گۆزیوە بیڕژن، هەویرەکەش دەرخواردی ووشترەکان بدەن، وە فەرمانی پێکردن کە لەو بیرە ئاو هەلگۆزن (و بێنن) وشترەکەی (ی صالح) دەڕۆیشت ئاوی لێ دەخواردەوە))، ئوسامە لە نافیعەوە ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەکەی عوبەیدوڵڵای کردووە.

(١) بروانە: ٣٣٧٨.

٣٣٨٠- حدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا مَرَّ بِالْحِجْرِ قَالَ: «لاَ تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا إِلاَّ أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ، أَنْ يُصِيبَكُمْ مَا أَصَابَهُمْ». ثُمَّ تَقَنَّعَ بِرِدَائِهِ، وَهْوَ عَلَى الرَّحْلِ»[1].

٣٣٨٠- سالیمی کوڕی عەبدوڵلا ﷺ لە عەبدوڵلای باوکیەوە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێ بە (وڵاتی) حیجردا تێپەڕی فەرمووی: ((مەڕۆنە ماڵ (و شوێنەواری) ئەو (گەل)انەی ستەمیان کردووە، مەگەر بە گریانەوە (بچنە ناوی)، نەوەك ئەوەی تووشی ئەوان بوو تووشی ئێوەش ببێت))، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ دەم و چاوی هەڵبەست بە پشتە ماڵەکەی، کاتێ بەسەر کورتانی وشترەکەیەوە بوو)).

٣٣٨١- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا وَهْبٌ، حَدَّثَنَا أَبِي، سَمِعْتُ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لاَ تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ إِلاَّ أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ؛ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ»[2].

٣٣٨١- سالیم دەگێڕێتەوە کە ئیبنو عومەر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((مەچنە ماڵ و جێگای ئەوانەی ستەمیان لە خۆیان کردووە مەگەر بە گریانەوە بچن، نەبادا وێنەی ئەو سزایەتان تووش ببێت کە تووشی ئەوان بوو)).

---

(١) بڕوانە: ٤٣٣.

(٢) بڕوانە: ٤٣٣.

١٩- بابٌ: ﴿ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ ٱلْمَوْتُ ﴿١٣٣﴾ ﴾ البقرة

٣٣٨٢- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: «الكَرِيمُ ابْنُ الكَرِيمِ ابْنِ الكَرِيمِ ابْنِ الكَرِيمِ يُوسُفُ ابْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ﷺ»[1].

١٩- باسێک: ((ئەی خاوەن نامەکان) ئایا ئێوە ئامادەبوون کاتێ یەعقوب لەسەر مەرگدا بوو)

٣٣٨٢- ئیبنو عومەر ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بەڕێز و جوامێری کوڕی بەڕێز و جوامێری کوڕی بەڕێز و جوامێری کوڕی بەڕێز و جوامێر یوسفی کوڕی یەعقوبی کوڕی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمە ﷺ)).

٢٠- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿ ۞ لَّقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٌ لِّلسَّآئِلِينَ ﴿٧﴾ ﴾ يوسف

٣٣٨٣- حدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِي أُسَامَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ أَكْرَمُ النَّاسِ؟ قَالَ: «أَتْقَاهُمْ لِلَّهِ». قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: «فَأَكْرَمُ النَّاسِ يُوسُفُ نَبِيُّ اللَّهِ ابْنُ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنِ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنِ خَلِيلِ اللَّهِ». قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: «فَعَنْ مَعَادِنِ العَرَبِ تَسْأَلُونِي؟، النَّاسُ مَعَادِنُ خِيَارُهُمْ فِي الجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الإِسْلَامِ إِذَا فَقِهُوا».حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِهَذَا[2].

---

(١) بڕوانه: ٣٣٩٠، ٤٦٨٨.

(٢) بڕوانه: ٣٣٥٣.

٢٠- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (سوێند بە خوا بەڕاستی لە (بەسەرهاتی) یوسف و براکانیدا پەند و ئامۆژگاری هەیە بۆ پرسیار کەران)

٣٣٨٣- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەڵێ: پرسیار لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرا کێ بەڕێزترین کەسە؟ فەرمووی: ((پارێزکارترینیان))، وتیان: لەو بارەیەوە پرسیارت لێ ناکەین، فەرمووی: ((بەڕێزترین کەس یوسفی پێغەمبەری خوای کوڕی پێغەمبەری خوای کوڕی پێغەمبەری خوای کوڕی خۆشەویستی خوایە (کە ئیبراهیمە)))، وتیان: پرسیاری ئەوەشت لێ ناکەین، فەرمووی: ((کەواتە دەربارەی ئەسڵ و بنەچەی عەرەب پرسیارم لێ دەکەن؟)) عەرزیان کرد: بەڵێ، فەرمووی: ((خەڵکی وەك کانی (ئاڵتون و زیو) وان چاکترینیان لە نەفامیدا چاکترینیانە لە ئیسلامدا، ئەگەر شارەزا و تێگەیشتوو بن لە ئیسلام)).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) موحەممەد بۆی گێڕامەوە وتی: عەبدە بۆی گێڕاینەوە لە سەعیدەوە لە ئەبو هوڕەیرەوە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ ئەم فەرموودەی پێشووی گێڕایەوە.

٣٣٨٤- حَدَّثَنَا بَدَلُ بْنُ الْمُحَبَّرِ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا: «مُرِى أَبَا بَكْرٍ يُصَلِّي بِالنَّاسِ». قَالَتْ: إِنَّهُ رَجُلٌ أَسِيفٌ، مَتَى يَقُمْ مَقَامَكَ رَقَّ. فَعَادَ فَعَادَتْ، قَالَ شُعْبَةُ فَقَالَ فِي الثَّالِثَةِ أَوِ الرَّابِعَةِ «إِنَّكُنَّ صَوَاحِبُ يُوسُفَ، مُرُوا أَبَا بَكْرٍ»[١].

٣٣٨٤- عوروەی کوڕی زوبەیر لە عائیشەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: کە پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: ((فەرمان بە ئەبو بەکر بکە پێشنوێژی بکات بۆ خەڵکەکە))، عائیشەش وتی: بەڕاستی ئەو (ئەبو بەکر) پیاوێکی دڵ ناسکە، کاتێ لە جێگای

(١) بروانە: ١٩٨.

تۆ بوەستیٚ (بۆ نوێژکردن) دڵی پڕ دەبێت (ناتوانیٚ نوێژەکە بکات)، پێغەمبەریش ﷺ فەرموودەکەی دووبارە کردەوە و عائیشەش قسەکەی دووبارە کردەوە. شوعبە دەڵیٚ: ئەنجا پێغەمبەر ﷺ لە جاری سێیەم یان چوارەمدا فەرمووی: ((بێگۆمان ئێوە (ی ئافرەتان) وەکو ئافرەتەکانی (سەردەمی) یوسفن[1]، فەرمان بکەن بە ئەبو بکر (با پێشنوێژی بکات بۆ خەڵکەکە))).

٣٣٨٥- حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ يَحْيَى البَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ أَبِي مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: مَرِضَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ». فَقَالَتْ: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ رَجُلٌ. فَقَالَ، مِثْلَهُ فَقَالَتْ مِثْلَهُ. فَقَالَ: «مُرُوهُ فَإِنَّكُنَّ صَوَاحِبُ يُوسُفَ». فَأَمَّ أَبُو بَكْرٍ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. فَقَالَ حُسَيْنٌ، عَنْ زَائِدَةَ: رَجُلٌ رَقِيقٌ[2].

٣٣٨٥- ئەبو بوردەی کوڕی ئەبو مووسا ﷺ لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە دەڵیٚ: پێغەمبەر ﷺ نەخۆش کەوت و فەرمووی: ((فەرمان بکەن بە ئەبو بەکر با پێشنوێژی بکات بۆ خەڵکەکەی، (عائیشە) وتی: بێگومان ئەبو بەکر پیاوێکی وایە (دڵ ناسکە)، پێغەمبەر ﷺ فەرموودەکەی دووبارە کردەوە و عائیشەش وتەی خۆی دووبارە کردەوە، ئەنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((فەرمانی پێبکەن، چونکە بەڕاستی ئێوەی ئافرەتان وەکو ئافرەتەکانی سەردەمی یوسفن))، ئیتر ئەبو بەکر لە ژیانی پێغەمبەردا ﷺ پێشنوێژی کرد بۆ مسوڵمانان. حوسەین لە زائیدەوە گێڕایەوە و وتی: (ئەبو بەکر) پیاوێکی دڵ ناسکە.

٣٣٨٦- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اللَّهُمَّ أَنْجِ عَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ، اللَّهُمَّ أَنْجِ سَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ،

(١) بە زمانتان شتێک دەڵێن و ناختان پێچەوانەیەتی.
(٢) بڕوانە: ٦٧٨.

اللَّهُمَّ أَنْجِ الوَلِيدَ بْنَ الوَلِيدِ اللَّهُمَّ أَنْجِ المُسْتَضْعَفِينَ مِن الْمُؤْمِنِينَ، اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ، اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ»(١).

٣٣٨٦- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((خوایە عەیاشی کوڕی ئەبی ڕەبیعە ڕزگار کەیت، خوایە سەلەمەی کوڕی هیشام ڕزگار کەیت، خوایە وەلیدی کوڕی وەلید ڕزگار کەیت، خوایە ئیمانداره لاواز و بێ دەسەڵاتەکان ڕزگار کەیت، خوایە تۆڵە و سزای خۆت بەتوندی بدەی بەسەر موزەڕدا، خوایە گرانی و قات و قڕییان بەسەردا بێنی وەکو قات و قڕی سەردەمی یوسف ﷺ)).

٣٣٨٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ ابْنِ أَخِي جُوَيْرِيَةَ، حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ المُسَيَّبِ وَأَبَا عُبَيْدٍ أَخْبَرَاهُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يَرْحَمُ اللهُ لُوطًا، لَقَدْ كَانَ يَأْوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ، وَلَوْ لَبِثْتُ فِي السِّجْنِ مَا لَبِثَ يُوسُفُ ثُمَّ أَتَانِي الدَّاعِي لأَجَبْتُهُ»(٢).

٣٣٨٧- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ڕەحمەتی خوا لە (لوط) بێت سوێند بەخوا بەڕاستی ئەو (لە تەنگانەدا) پەنای دەبرد بۆ پەناگەیەکی بەهێز (کە خوایە)، وە ئەگەر من ئەو ماوە درێژ و زۆرەی یوسف لە بەندیخانەدا مایەوە بمامایەمەوە پاشان بانگکەرەکە بهاتایە بەدوامدا دەڕۆشتم بە دەمیەوە (٣))).

٣٣٨٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ، حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: سَأَلْتُ أُمَّ رُومَانَ -وَهْيَ أُمُّ عَائِشَةَ- عَمَّا قِيلَ فِيهَا مَا قِيلَ، قَالَتْ: بَيْنَمَا أَنَا مَعَ عَائِشَةَ

---

(١) بڕوانە: ٨٠٤.

(٢) بڕوانە: ٣٣٧٢.

(٣) کە هات بۆ لای یوسف ﷺ وتی: پاشا بانگت دەکات، بەڵام یوسف نەڕۆشت.

جَالِسَتَانِ، إِذْ وَلَجَتْ عَلَيْنَا امْرَأَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ، وَهْيَ تَقُولُ: فَعَلَ الله بِفُلاَنٍ وَفَعَلَ. قَالَتْ: فَقُلْتُ: لِمَ؟ قَالَتْ: إِنَّهُ فما ذِكْرَ الحَدِيثِ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ: أَيُّ حَدِيثٍ؟ فَأَخْبَرَتْهَا. قَالَتْ: فَسَمِعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَتْ: نَعَمْ. فَخَرَّتْ مَغْشِيًّا عَلَيْهَا، فَمَا أَفَاقَتْ إِلاَّ وَعَلَيْهَا حُمَّى بِنَافِضٍ، فَجَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «مَا لِهَذِهِ؟». قُلْتُ: حُمَّى أَخَذَتْهَا مِنْ أَجْلِ حَدِيثٍ تُحُدِّثَ بِهِ، فَقَعَدَتْ فَقَالَتْ: وَاللَّهِ لَئِنْ حَلَفْتُ لاَ تُصَدِّقُونِي، وَلَئِنِ اعْتَذَرْتُ لاَ تَعْذِرُونِي، فَمَثَلِي وَمَثَلُكُمْ كَمَثَلِ يَعْقُوبَ وَبَنِيهِ، فَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ. فَانْصَرَفَ النَّبِيُّ ﷺ فَأَنْزَلَ الله مَا أَنْزَلَ، فَأَخْبَرَهَا فَقَالَتْ: بِحَمْدِ اللَّهِ لاَ بِحَمْدِ أَحَدٍ[1].

٣٣٨٨- مەسرووق دەڵێ پرسیارم لە ئوممو ڕومان کرد- کە دایکی عائیشەیە- دەربارەی ئەو قسە و قسەلۆکەی سەبارەت بە عائیشە وترا، (ئوممو ڕومان) وتی: لە کاتێکدا من لەگەڵ عائیشە دانیشتبووم، لە پڕ ئافرەتێکی ئەنصاڕی هاتە ژوورەوە بۆلامان دەیوت: خوا فلآن کەس وا و وا لێ بکات (دوعای لێ دەکرد)، دەڵێ وتم: بۆ (دوعای لێ دەکەیت)؟ ئافرەتەکەش وتی: بێگومان ئەو قسە و باسەی (بوهتانەی کراوە بۆ عائیشە) بڵاوکردۆتەوە. عائیشەش ﵂ وتی: کام دەنگ و باسە؟ ئیتر ئافرەتەکەش هەواڵەکەی پێ وت، دەڵێ: ئایا ئەبو بەکر ﵁ و پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو قسە و باسەیان بیستووە؟ (ئوممو ڕومان) وتی: بەڵێ، یەکسەر عائیشە ﵂ کەوت بەدەما و لە هۆش خۆی چوو، جا کە هۆشی کردەوە بەتاو لەرزەوە هۆشی کردەوە، ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ هات و فەمووی: ((ئەوە چییەتی؟)) وتم: تای لێ هاتووە بەهۆی ئەو قسە و قسەلۆکەی (لە بارمیەوە) باس دەکرێت، ئەوسا عائیشە ﵂ هەستا و دانیشت و وتی: وڵلاهی ئەگەر سوێند بخۆم باوەڕم پێ ناکەن، وە ئەگەر داوای لێ بوردن بکەم لێم نابوورن، نموونەی

(١) بڕوانە: ٤١٤٣، ٤٦٩١، ٤٧٥١.

من و ئێوە وەکو نموونەی یەعقوب و کوڕەکانی وایە[1]، کەواتە خوا پشت و پەنای منە لەوەی کە دەیڵێن و باسی دەکەن، ئەنجا پێغەمبەر ﷺ گەڕایەوە خواش ئەوەی دایبەزاند دەربارەی پاکێتی عائیشە رضي الله عنها دایبەزاند، پێغەمبەریش ﷺ هەواڵی (دابەزینی ئەو ئایەتانەی) بە عائیشەدا، عائیشەش وتی: سوپاس بۆ خوا، سوپاس بۆ کەسی تر نا.

٣٣٨٩- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رضي الله عنها زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ أَرَأَيْتِ قَوْلَهُ: ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ قَدۡ كُذِّبُوا ﴿١١٠﴾ ﴾ يوسف. أَوْ: ﴿ كُذِبُواْ ﴿١١٠﴾ ﴾ يوسف. قَالَتْ: بَلْ كَذَّبَهُمْ قَوْمُهُمْ. فَقُلْتُ: وَاللَّهِ لَقَدِ اسْتَيْقَنُوا أَنَّ قَوْمَهُمْ كَذَّبُوهُمْ، وَمَا هُوَ بِالظَّنِّ. فَقَالَتْ: يَا عُرَيَّةُ، لَقَدِ اسْتَيْقَنُوا بِذَلِكَ. قُلْتُ: فَلَعَلَّهَا أَوْ ﴿ كُذِبُواْ ﴿١١٠﴾ ﴾ يوسف. قَالَتْ: مَعَاذَ اللَّهِ، لَمْ تَكُنِ الرُّسُلُ تَظُنُّ ذَلِكَ بِرَبِّهَا، وَأَمَّا هَذِهِ الآيَةُ قَالَتْ: هُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ الَّذِينَ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَصَدَّقُوهُمْ، وَطَالَ عَلَيْهِمُ البَلاَءُ، وَاسْتَأْخَرَ عَنْهُمُ النَّصْرُ، حَتَّى إِذَا اسْتَيْأَسَتْ مِمَّنْ كَذَّبَهُمْ مِنْ قَوْمِهِمْ، وَظَنُّوا أَنَّ أَتْبَاعَهُمْ كَذَّبُوهُمْ جَاءَهُمْ نَصْرُ اللَّهِ.

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: ﴿ ٱسۡتَيۡـَٔسُواْ ﴿٨٠﴾ ﴾ يوسف. افْتَعَلُوا مِنْ يَئِسْتُ. ﴿ مِنۡهُ ﴿٨٠﴾ ﴾ يوسف. مِنْ يُوسُفَ. ﴿ وَلَا تَاْيۡـَٔسُواْ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِ ﴿٨٧﴾ ﴾ يوسف. مَعْنَاهُ الرَّجَاءُ[2].

٣٣٨٩- ئیبنو شیهاب دەڵێ: عوروە بۆی گێڕامەوە کە پرسیاری لە عائیشەی رضي الله عنها خێزانی پێغەمبەر ﷺ کرد و وتی: هەواڵم بدەرێ دەربارەی ئەم فەرمایشتەی

---

(١) یەعقوب عليه السلام ئارامی گرت تا خوا دەرووی لێ کردەوە، منیش هەروا دەکەم.

(٢) بڕوانە: (٤٥٢٥، ٤٦٩٥، ٤٦٩٦).

خوا: ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ قَدۡ كُذِّبُواْ ﴿١١٠﴾ ﴾ يوسف. أَوْ: ﴿ كُذِبُواْ ﴿١١٠﴾ ﴾ يوسف، **واتە: هەتا کاتێ پێغەمبەرەکانیان نائومێدبوون (لە سەرکەوتن)، وە گەلەکەیان وایان زانی کە (پێغەمبەران) درۆیان لەگەڵدا کردووە، ئایا** ﴿ كُذِّبُوا ﴾ **یان** ﴿ كُذِبوا ﴾؟ **عائیشەش وتی:** ﴿ كُذّبوا ﴾ **دەخوێنرێتەوە، (وانییە تۆ گومانت بۆی چوو)، بەڵکو بەمانای دڵنیابوون لەوەی گەلەکەیان باوەڕیان پێ نەکرد، (عوروە دەڵێ:) منیش وتم: وەڵڵاهی بێگومان پێغەمبەران دڵنیا بوون لەوەی گەلەکەیان باوەڕیان پێ نەکردن نەك گومان، عائیشەش وتی: ئەی عورەییە**[1] **بێگومان دڵنیابوون لە باوەڕ نەهێنانیان، عوروە دەڵێ: وتم لەوانەیە پێغەمبەران باوەڕیان نەکردبێ (بە بەڵێنی سەرکەوتیان لە لایەن خواوە)، عائیشە وتی: پەنا بەخوا هەرگیز پێغەمبەران ﷺ ئەو جۆرە گومانە بە پەروەردگاریان نابەن، بەڵام مەبەست لەم ئایەتە: ئەوانەن شوێنکەوتووی پێغەمبەرانن ﷺ کە باوەڕیان بە پەروەردگاریان کردووە و پێغەمبەرانیان بەڕاست زانیوە، بەڵام بەڵا و تاقیکردنەوەیان درێژەی کێشاوە و سەرکەوتنیان دواکەوتووە هەتا پێغەمبەرەکان بێ هیوا بوون لەو کەسانەی لە گەلەکەیان کە باوەڕیان پێ نەهێناوە، وە گومانیان وابوو کە شوێن کەوتووانیان باوەریان پێیان نییە، لەو کاتەدا سەرکەوتنی ئێمەیان بۆ هات.**

ئەبو عەبدوڵڵا (ئیمامی بوخاری) دەڵێ: ﴿ ٱسۡتَيۡـَٔسُواْ ﴿٨٠﴾ ﴾ یوسف: **لەسەر کێشی** (افْتَعَلُوا) **فیعلەکەشی بەبێ پیتی زیادە** (يئسُ)[2]. ﴿ مِنۡهُ ﴿٨٠﴾ ﴾ یوسف: **ئەو ڕاناوە بۆ یوسف دەگەڕێتەوە و مەبەست لێی ئەوە.** ﴿ وَلَا تَاْيۡـَٔسُواْ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِۖ ﴿٨٧﴾ ﴾ یوسف[3]: **مەبەست پێی هیوا و نومێدە.**

---

(١) بچووک کراوەی عوروەیە بۆ خۆشەویستی ئەوەی بەکارهێنا.

(٢) (يئس) فیعلەکەیە و (تُ) ڕاناوە و فاعیلە.

(٣) واتە: بێ هیوا مەبن لە ڕەحم و بەزەیی خوا.

٣٣٩٠- أَخْبَرَنِي عَبْدَةُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الْكَرِيمُ ابْنُ الكَرِيمِ ابْنِ الكَرِيمِ ابْنِ الكَرِيمِ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ ﷺ»[1].

٣٣٩٠- ئیبنو عومەر ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بەڕێز و جوامێری کوڕی بەڕێز و جوامێری کوڕی بەڕێز و جوامێری کوڕی بەڕێز و جوامێر، یوسفی کوڕی یەعقوبی کوڕی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمە ﷺ)).

٢١- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى:

﴿ ۞ وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٨٣﴾ ﴾ **الأنبياء**

﴿ ٱرْكُضْ بِرِجْلِكَ ﴿٤٢﴾ ﴾ ص: اضرِبْ. ﴿ يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ ﴾ الأنبياء، يَعْدُونَ.

٢١- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:(وە (باسی) ئەیووب (بکە) کاتێ هاواری لە پەروەردگاری کرد لە (دوای ناساغی ماوەیەکی زۆر)، بەڕاستی من زیان و ئازار و نەخۆشی دووچارم بووە و تۆش میهرەبانترینی میهرەبانانی).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ ٱرْكُضْ بِرِجْلِكَ ﴿٤٢﴾ ﴾ ص: **(قاچت) بکێشە (بەزەویدا).** ﴿ يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ ﴾ الأنبياء، **واتە: ڕادەکەن.**

---

(١) بڕوانە: ٣٣٨٢.

٣٣٩١- حدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الجُعْفِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «بَيْنَمَا أَيُّوبُ يَغْتَسِلُ عُرْيَانًا خَرَّ عَلَيْهِ رِجْلُ جَرَادٍ مِنْ ذَهَبٍ، فَجَعَلَ يَحْثِي فِي ثَوْبِهِ، فَنَادَى رَبُّهُ يَا أَيُّوبُ، أَلَمْ أَكُنْ أَغْنَيْتُكَ عَمَّا تَرَى؟ قَالَ: بَلَى يَا رَبِّ، وَلَكِنْ لاَ غِنَى لِي عَنْ بَرَكَتِكَ»[1].

٣٣٩١- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە فەرموویەتی: ((لە کاتێکدا ئەیووب ﷺ بە ڕووتی خۆی دەشۆری پۆلێ کوللەی ئاڵتون بەسەریدا باری، ئەیووبیش ﷺ بە مشت دەیکردە ناو پۆشاکەکەیەوە، پەروەردگاریش بانگی کرد (و فەرمووی:) ئەی ئەیووب ئایا بێ نیازم نەکردووی لەوەی کە دەیبینیت ؟ وتی: بەڵێ ئەی پەروەردگار (بێ نیازت کردووم)، بەڵام بێ نیاز نیم لە فەڕ و بەرەکەتت)).

٢٢- بابُ قولِ اللهِ تعالى: ﴿وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مُوسَىٰٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ مُخۡلَصٗا وَكَانَ رَسُولٗا نَّبِيّٗا ﴿٥١﴾ وَنَٰدَيۡنَٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ ٱلۡأَيۡمَنِ وَقَرَّبۡنَٰهُ نَجِيّٗا ﴿٥٢﴾﴾ **كلَّمهُ** ﴿وَوَهَبۡنَا لَهُۥ مِن رَّحۡمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيّٗا ﴿٥٣﴾﴾ **مريم**

يُقَالُ لِلْوَاحِدِ وَلِلاِثْنَيْنِ وَالْجَمِيعِ: نَجِيٌّ، وَيُقَالُ: ﴿خَلَصُواْ نَجِيّٗاۖ ﴿٨٠﴾﴾ يوسف. اعْتَزَلُوا نَجِيًّا، وَالْجَمِيعُ أَنْجِيَةٌ يَتَنَاجَوْنَ. ﴿تَلۡقَفُ ﴿١١٧﴾﴾ الأعراف: تَلَقَّمُ.

٢٢- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

((لە قورئاندا) باسی مووسا بکە بەڕاستی ئەو (کەسێکی) هەڵبژاردە بوو (بێگەرد بوو لە ناتەواوی)، وە نێردراو و پێغەمبەر بوو (بۆ خەڵکی)، وە ئێمە

(١) بڕوانە: ٢٧٩.

ئەومان بانگ کرد لە لای ڕاستی کێوی تورەوە، وە ئەو (مووسا ﷺ) مان نیزك کردەوە تا قسەی لەگەڵ بکەین) قسەی لەگەڵدا کرد، (لە بەزەیی و بەخشندەیی خۆمان بەخشیمان بەو (مووسا ﷺ) هاڕوونی برای کە پێغەمبەر بوو).

بۆ یەك کەس و دوو کەس و کۆمەڵێکیش دەوتری (نَجِيٌّ)، دەوترێ: ﴿ خَلَصُوا۟ نَجِيًّا ﴿٨٠﴾ ﴾ یوسف، واتە: چوونە کەنارێك بە چپە ڕاوێژیان کرد، کۆی (نَجِيٌّ)[1] (أَنْجِيَةٌ) بە چپە قسەیان کرد. ﴿ تَلْقَفُ ﴿١١٧﴾ ﴾ الأعراف: هەڵی لووشی.

بابٌ

﴿ وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَـٰنَهُۥٓ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّىَ ٱللَّهُ وَقَدْ جَآءَكُم بِٱلْبَيِّنَـٰتِ مِن رَّبِّكُمْ ۖ وَإِن يَكُ كَـٰذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُۥ ۖ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُم بَعْضُ ٱلَّذِى يَعِدُكُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ ﴾ غافر

باسێک

(وە پیاوێکی باوەڕدار لە کەس و کاری فیرعونەوە کە باوەڕەکەی شاردبۆوە وتی: ئایا (چۆن) پیاوێک دەکوژن؟ لەبەر ئەوەی دەڵێ: خوا پەروەردگارمە کە بەڕاستی چەندە بەڵگە و موعجیزەی ڕوونی لە پەروەردگارتانەوە بۆهێناون، خۆ ئەگەر درۆزن بێ (کە دەڵێ پێغەمبەرم)،

(١) ئەگەر (نَجِيّ) بۆ تاک بەکار هات کۆکەی (أنجية)ـن.

ئەوە (تاوانی) درۆکەی بە ئەستۆی خۆیەتی، خۆ ئەگەر ڕاستگۆ بێ، هەندێ لەو (سزای) بەڵێنی پێ داوون توشتان دەبێ، بێگومان خوا ڕێنموونی کەسێک ناکات کە زیادەڕۆ و درۆزن بێت).

٣٣٩٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، سَمِعْتُ عُرْوَةَ قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ ﵂: فَرَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى خَدِيجَةَ يَرْجُفُ فُؤَادُهُ، فَانْطَلَقَتْ بِهِ إِلَى وَرَقَةَ بْنِ نَوْفَلٍ- وَكَانَ رَجُلاً تَنَصَّرَ يَقْرَأُ الإِنْجِيلَ بِالْعَرَبِيَّةِ- فَقَالَ وَرَقَةُ: مَاذَا تَرَى؟ فَأَخْبَرَهُ. فَقَالَ وَرَقَةُ: هَذَا النَّامُوسُ الذِي أَنْزَلَ الله عَلَى مُوسَى، وَإِنْ أَدْرَكَنِي يَوْمُكَ أَنْصُرْكَ نَصْرًا مُؤَزَّرًا. النَّامُوسُ: صَاحِبُ السِّرِّ الذِي يُطْلِعُهُ بِمَا يَسْتُرُهُ عَنْ غَيْرِهِ[1].

٣٣٩٢- عائیشە ﵂ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لە (غاری حیرا) گەڕایەوە بۆ لای خەدیجە (ی خێزانی) دڵە تەپەی بوو (دەترسا)، (خەدیجە) یەکسەر بردی بۆ لای وەرەقەی کوڕی نەوفل - کە پیاوێك بوو بوو بووە گاور، ئینجیلی دەخوێندەوە بە زمانی عەرەبی - جا وەرەقە بە پێغەمبەر ﷺ وت: چی دەبینی؟ ئەویش: هەواڵەکەی بۆ گێڕایەوە، وەرەقەش وتی: ئەوە خاوەن نهێنییە (جیبریلە) کە خودا دایبەزاند بۆ سەر مووسا ﵇، وە ئەگەر بگەمە ئەو ڕۆژگارەت پشتیوانیت دەکەم بە پشتیوانێکی بەهێز.

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) (النَّامُوسُ) **خاوەنی ئەو نهێنیەی کە ئاگادار دەکرێت لێی کە لە کەسانی تر شاراوەیە.**

---

(١) بڕوانە: ٣.

٢٣- بابُ قَوْلِ الله تعالى:

﴿ وَهَلْ أَتَنكَ حَدِيثُ مُوسَىٰٓ ۝٩ إِذْ رَءَا نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ ٱمْكُثُوٓا۟ إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا لَّعَلِّىٓ ءَاتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى ٱلنَّارِ هُدًى ۝١٠ فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِىَ يَٰمُوسَىٰٓ ۝١١ إِنِّىٓ أَنَا۠ رَبُّكَ فَٱخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۖ إِنَّكَ بِٱلْوَادِ ٱلْمُقَدَّسِ طُوًى ۝١٢ ﴾ طه. ﴿ ءَانَسْتُ ۝١٠ ﴾ طه. أَبْصَرْتُ ﴿ نَارًا لَّعَلِّىٓ ءَاتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ ۝١٠ ﴾ طه. الآيَةَ. قَالَ ابن عَبَّاسٍ: ﴿ ٱلْمُقَدَّسِ ۝١٢ ﴾ طه: المُبَارَكُ. ﴿ طُوًى ۝١٢ ﴾ طه. اسْمُ الوَادِي ﴿ سِيرَتَهَا ۝٢١ ﴾ طه: حَالَتَهَا وَ﴿ ٱلنُّهَىٰ ۝٥٤ ﴾ طه. التُّقَى ﴿ بِمَلْكِنَا ۝٨٧ ﴾ طه: بِأَمْرِنَا. ﴿ هَوَىٰ ۝٨١ ﴾ طه: شَقِيَ. ﴿ فَٰرِغًا ۖ ۝١٠ ﴾ القصص: إِلَّا مِنْ ذِكْرِ مُوسى.

﴿ رِدْءًا ۝٣٤ ﴾ القصص: كَيْ يُصَدِّقَنِي، وَيُقَالُ: مُغِيثًا أَوْ مُعِينًا. يَبْطُشُ وَيَبْطِشُ. ﴿ يَأْتَمِرُونَ ۝٢٠ ﴾ القصص. يَتَشَاوَرُونَ. وَالْجِذْوَةُ: قِطْعَةٌ غَلِيظَةٌ مِنَ الخَشَبِ لَيْسَ فِيهَا لَهَبٌ. ﴿ سَنَشُدُّ ۝٣٥ ﴾ القصص. سَنُعِينُكَ، كُلَّمَا عَزَّزْتَ شَيْئًا فَقَدْ جَعَلْتَ لَهُ عَضُدًا، وَقَالَ غَيْرُهُ: كُلَّمَا لَمْ يَنْطِقْ بِحَرْفٍ أَوْ فِيهِ تَمْتَمَةٌ أَوْ فَأْفَأَةٌ فَهْيَ عُقْدَةٌ ﴿ أَزْرِى ۝٣١ ﴾ طه: ظَهْرِي ﴿ فَيُسْحِتَكُم ۝٦١ ﴾ طه: فَيُهْلِكَكُمْ. ﴿ ٱلْمُثْلَىٰ ۝٦٣ ﴾ طه: تَأْنِيثُ الأَمْثَلِ، يَقُولُ: بِدِينِكُمْ، يُقَالُ: خُذِ المُثْلَى: خُذِ الأَمْثَلَ. ﴿ ثُمَّ ٱئْتُوا۟ صَفًّا ۚ ۝٦٤ ﴾ طه. يُقَالُ: هَلْ أَتَيْتَ الصَّفَّ اليَوْمَ؟ يَعْنِي: المُصَلَّى الذِي يُصَلَّى فِيهِ. ﴿ فَأَوْجَسَ ۝٦٧ ﴾ طه: أَضْمَرَ خَوْفًا، فَذَهَبَتِ الوَاوُ مِنْ ﴿ خِيفَةً ۝٦٧ ﴾ طه: لِكَسْرَةِ الخَاءِ. ﴿ فِى جُذُوعِ ٱلنَّخْلِ ۝٧١ ﴾ طه: عَلَى جُذُوعِ ﴿ خَطْبُكَ ۝٩٥ ﴾ طه: بَالُكَ. ﴿ مِسَاسَ ۖ ۝٩٧ ﴾ طه. مَصْدَرُ مَاسَّهُ مِسَاسًا. ﴿ لَنَنسِفَنَّهُۥ ۝٩٧ ﴾ طه: لَنُذْرِيَنَّهُ. الضَّحَاءُ: الحَرُّ. ﴿ قُصِّيهِ ۖ ۝١١ ﴾ القصص اتَّبِعِي أَثَرَهُ، وَقَدْ يَكُونُ أَنْ تَقُصَّ الكَلَامَ ﴿ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ ۝١٣ ﴾ الكهف. ﴿ عَن جُنُبٍ ۝١١ ﴾ القصص

عَنْ بُعْدٍ، وَعَنْ جَنَابَةٍ وَعَنِ اجْتِنَابٍ وَاحَدٌ. قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ عَلَىٰ قَدَرٍ ﴿٤٠﴾ ﴾ طه: مَوْعِدٌ ﴿ وَلَا تَنِيَا ﴿٤٢﴾ ﴾ طه: لَا تَضْعُفَا ﴿ يَبَسًا ﴿٧٧﴾ ﴾ طه: يَابِسًا ﴿ مِّن زِينَةِ ٱلْقَوْمِ ﴿٨٧﴾ ﴾ طه. الحُلِيِّ الذِي اسْتَعَارُوا مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ (فَقَذَفْتُهَا) أَلْقَيْتُهَا. ﴿ أَلْقَى ﴿٨٧﴾ ﴾ طه: صَنَعَ. ﴿ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ ﴾ طه. مُوسَى، هُمْ يَقُولُونَهُ: أَخْطَأَ الرَّبَّ ﴿ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا ﴿٨٩﴾ ﴾ طه: فِي العِجْلِ.

٢٣- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

(ئەی (موحەمەد ﷺ) ئایا هەواڵ و دەنگ و باسی مووسا پێغەمبەرت پێگەیشتووە کاتێ ئاگرێکی بینی (لە گەڕانەوەیدا بۆ میصر لە شەوێکی سارددا)، (جا مووسا ﷺ) وتی بە خێزانەکەی: لێرە بمێنەوە من ئاگرێکم بە دی کردووە (ئەڕۆم بۆ لای)، بەڵکو لەو ئاگرە چڵۆسکێکتان بۆ بێنم (خۆتانی پێ گەرم بکەنەوە)، یان لای ئەو ئاگرە ڕێ نیشاندەرێکم دەست کەوێت، جا کە گەشتە لای (ئاگرەکە) بانگی لێ کرا: ئەی مووسا بەڕاستی من پەروەردگاری تۆم دەی پێڵاوەکانت داکەن (لەبەر ڕێزی شوێنەکە)، چونکە بێگومان تۆ لە شیوی پیرۆز و بەفەڕی خودا دایت).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ ءَانَسْتُ ﴿١٠﴾ ﴾ طه: بینیم (ئاگرێك (دەڕۆم بۆ لای)، بەڵکو لەو ئاگرە چڵۆسکێکتان بۆ بێنم، یان لای ئەو ئاگرە ڕێ نیشاندەرێکم دەست کەوێت). ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ:

﴿ ٱلْمُقَدَّسِ ﴿١٢﴾ ﴾ **طه: بە فەڕ و پیرۆز** ﴿ طُوًى ﴿١٢﴾ ﴾ **طه: ناوی شیوەکەیە.** ﴿ سِيرَتَهَا ﴿٢١﴾ ﴾ **طه: حاڵەت و شێوەکەی.** ﴿ ٱلنُّهَىٰ ﴿٥٤﴾ ﴾ **طه: پارێزکاری.** ﴿ بِمَلْكِنَا ﴿٨٧﴾ ﴾ **طه: بە فەرمان و بڕیاری خۆمان.** ﴿ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ ﴾ **طه: بەدبەخت بوو.** ﴿

عَنْ بُعْدٍ، وَعَنْ جَنَابَةٍ وَعَنِ اجْتِنَابٍ وَاحِدٌ. قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ عَلَىٰ قَدَرٍ ﴿٤٠﴾ ﴾ طه: مَوْعِدٌ ﴿ وَلَا تَنِيَا ﴿٤٢﴾ ﴾ طه: لَا تَضْعُفَا ﴿ يَبَسًا ﴿٧٧﴾ ﴾ طه: يَابِسًا ﴿ مِّن زِينَةِ ٱلْقَوْمِ ﴿٨٧﴾ ﴾ طه. الحُلِيِّ الذِي اسْتَعَارُوا مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ (فَقَذَفْتُهَا) أَلْقَيْتُهَا. ﴿ أَلْقَى ﴿٨٧﴾ ﴾ طه: صَنَعَ. ﴿ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ ﴾ طه. مُوسَى، هُمْ يَقُولُونَهُ: أَخْطَأَ الرَّبَّ ﴿ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا ﴿٨٩﴾ ﴾ طه: فِي العِجْلِ.

٢٣- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

(ئەی (موحەمەد ﷺ) ئایا هەواڵ و دەنگ و باسی مووسا پێغەمبەرت پێگەیشتووە کاتێ ئاگرێکی بینی (لە گەڕانەوەیدا بۆ میصر لە شەوێکی سارددا)، (جا مووسا ﷺ) وتی بە خێزانەکەی: لێرە بمێنەوە من ئاگرێکم بە دی کردووە (ئەڕۆم بۆ لای)، بەڵکو لەو ئاگرە چڵۆسکێکتان بۆ بێنم (خۆتانی پێ گەرم بکەنەوە)، یان لای ئەو ئاگرە ڕێ نیشاندەرێکم دەست کەوێت، جا کە گەشتە لای (ئاگرەکە) بانگی لێ کرا: ئەی مووسا بەڕاستی من پەروەردگاری تۆم دەی پێڵاوەکانت داکەن (لەبەر ڕێزی شوێنەکە)، چونکە بێگومان تۆ لە شیوی پیرۆز و بەفەڕی خودا دایت).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ ءَانَسْتُ ﴿١٠﴾ ﴾ طه: بینیم (ئاگرێك (دەڕۆم بۆ لای)، بەڵکو لەو ئاگرە چڵۆسکێکتان بۆ بێنم، یان لای ئەو ئاگرە ڕێ نیشاندەرێکم دەست کەوێت). ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ:

﴿ ٱلْمُقَدَّسِ ﴿١٢﴾ ﴾ طه: بە فەڕ و پیرۆز ﴿ طُوًى ﴿١٢﴾ ﴾ طه: ناوی شیوەکەیە. ﴿ سِيرَتَهَا ﴿٢١﴾ ﴾ طه: حاڵەت و شێوەکەی. ﴿ ٱلنُّهَىٰ ﴿٥٤﴾ ﴾ طه: پارێزکاری. ﴿ بِمَلْكِنَا ﴿٨٧﴾ ﴾ طه: بە فەرمان و بڕیاری خۆمان. ﴿ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ ﴾ طه: بەدبەخت بوو. ﴿

فَرِغًا ﴿١٠﴾ القصص: **(هیچ شتێك له دڵیدا نەما) جگه له باس و خواسی مووسا** ﷺ. ﴿رِدْءًا ﴿٣٤﴾﴾ القصص: **یارمەتی دەرم بیت تا باوەڕم پێ بکەن،** ﴿رِدْءًا ﴿٣٤﴾﴾ القصص: **مانا کراوە به فریادڕەس یان به یارمەتیدەر.** (يَبْطُشُ) **و** (يَبْطِشُ) **به هەردوو شێوەکه خوێنراوەتەوە، پیتی** (ط) **بۆری هەبێت یان ژێری هەبێت**[1]، **(مانای** (يَبْطِشُ) **واته: به توندی لێی بدات).** ﴿يَأْتَمِرُونَ ﴿٢٠﴾﴾ القصص، **واته: ڕاوێژ دەکەن له نێوان خۆیاندا.** (الجذوة) **چڵۆسکێکی ئەستور سەرێکی ئاگری پێوە بێت نەك گڕ.** ﴿سَنَشُدُّ ﴿٣٥﴾﴾ القصص: **پشتیوانیت دەکەین، هەر کاتێك شتێك بەهێز بکەیت ئەوە یارمەتی و پشتیوانت کردووە. (هەتا ئێرە قسەی ئیبنو عەبباس بوو).**

غەیری ئیبنو عەبباس دەڵێ: هەر کاتێك کەسێك نەیتوانی پیتێك بڵێ یان پیتی (ت) **یان پیتی** (ف)**ی بۆ نەوترێت ئەوە پێی دەوترێت** (عقدة) **واته: گیریی زمان.** ﴿أَزْرِي ﴿٣١﴾﴾ طه: **پشتم.** ﴿فَيُسْحِتَكُم ﴿٦١﴾﴾ طه: **لەناوتان ببات و قڕتان بکات.** ﴿الْمُثْلَىٰ ﴿٦٣﴾﴾ طه: **مێینەی** (الأمثل)**ە،**(بِطَرِيقَتِكُمُ) **به ئایینەکەتان، هەروەها دەووترێ:** (خذ المثلى) **بۆ مێینەیە.** (وخذ الامثل) **بۆ نێرینەیە.** ﴿ثُمَّ ٱئْتُواْ صَفًّا ﴿٦٤﴾﴾ طه: **دەوترێت: ئایا ئەمڕۆ ڕۆیشتیتە ڕیزەوە ؟ مەبەستی ئەو شوێن نوێژەیە کە نوێژی تێدا دەکرێت.** ﴿فَأَوْجَسَ ﴿٦٧﴾﴾ طه: **له دڵەوە ترسا، ترسەکەی شاردەوە.** ﴿خِيفَةً ﴿٦٧﴾﴾ طه: **سەرەتا** (خوفة) **بووە، پیتی** (و) **گۆڕاوە بۆ** (ی) **چونکە** (و) **بزوێنی هەبوو لە پێشەوە** (خ) **پیتی** (خ) **ژێری هەبووە، بۆیە واوەکە گۆڕاوە بۆ یا بۆتە** ﴿خِيفَةً ﴿٦٧﴾﴾ طه.

---

(١) زۆربەی قورئان خوێنان به ژێردار خوێندویانەتەوە. بڕوانە: إرشاد الساري:٣٢٨/٧.

﴿ فِى جُذُوعِ ٱلنَّخْلِ ﴿٧١﴾ ﴾ طه: **بەسەر قەدی دار خورماوە (هەڵتان دەواسم)**[1]. ﴿ خَطْبُكَ ﴿٩٥﴾ ﴾ طه: **ئیش و کارت، (ئەم کارە ترسناکەت).** ﴿ مِسَاسَ ﴿٩٧﴾ ﴾ طه: **چاووگی** (ماسَّه) **وە، کە چاووگەکەی** (مِساساً). ﴿ لَنَنسِفَنَّهُۥ ﴿٩٧﴾ ﴾ طه: **بێگومان پرژ و بڵاوی دەکەینەوە (دوای ئەوەی کردمانە خۆڵەمێش).** (الضَحاءُ): **گەرما و هەتاوی خۆرە.** ﴿ قُصِّيهِ ﴿١١﴾ ﴾ القصص: **(دایکی مووسا بەخوشکەکەی وت:) شوێنی کەوە بزانی چی لێ دێت، هەروەها بەگێڕانەوەی قسە و وتەش دەوترێت وەك:** ﴿ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ ﴿١٣﴾ ﴾ الكهف: **ئێمە بۆت دەگێڕینەوە.** ﴿ عَن جُنُبٍ ﴿١١﴾ ﴾ القصص: **لە (شوێنێکی دوورەوە)، وە لە پەنایەکەوە لە شوێنێکەوە نەتبینن. وە** (وَعَنْ جَنَابَةٍ) و (وَعَنِ اجْتِنَابٍ) **یەك مانایان هەیە لەگەڵ** ﴿ عَن جُنُبٍ ﴿١١﴾ ﴾ القصص. **موجاهید دەڵێ:** ﴿ عَلَىٰ قَدَرٍ ﴿٤٠﴾ ﴾ طه: **لە کاتی دیاری کراودا.** ﴿ وَلَا تَنِيَا ﴿٤٢﴾ ﴾ طه: **سست مەبن، لاواز مەبن.** ﴿ يَبَسًا ﴿٧٧﴾ ﴾ طه: **وشکانی.** ﴿ مِّن زِينَةِ ٱلْقَوْمِ ﴿٨٧﴾ ﴾ طه: **لە ئەو ئاڵتون و خشڵانەی بە خواستن لە کەس و کاری فیرعەونیان وەرگرتبوو** (فَقَذَفْتُهَا) **فڕێم دایە (ناو ئاگرەکەوە).** ﴿ أَلْقَى ﴿٨٧﴾ ﴾ طه: **دروست کرد.** ﴿ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ ﴾ طه: **مووسا ﷺ هەڵەی کردووە. سامیر و شوێنکەوتوانی دەڵێن: مووسا بە هەڵەدا چووە (کاتێ ڕۆشتووە بۆ کێوی تووڕ و بە قسەی ئەوان گوێرەکەکە خوایە، مووسا لێی تێکچووە).** ﴿ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا ﴿٨٩﴾ ﴾ طه، **واتە: ئەو گوێرەکە (ی دەپەرستن کە هیچ وتەیەکیان وەڵام ناداتەوە)**[2].

---

(١) (فِي) به مانای (على) هاتووه له ئایەتەکەدا. بڕوانە: إرشاد الساري:٣٢٩/٧.

(٢) واته: قسه ناکات ئیتر چۆن دەکرێت بە خوا و پەرستراو.

٣٣٩٣- حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَدَّثَهُمْ عَنْ لَيْلَةِ أُسْرِيَ بِهِ: "حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الخَامِسَةَ، فَإِذَا هَارُونُ، قَالَ: هَذَا هَارُونُ، فَسَلِّمْ عَلَيْهِ. فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَرَدَّ، ثُمَّ قَالَ: مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ". تَابَعَهُ ثَابِتٌ وَعَبَّادُ بْنُ أَبِي عَلِيٍّ عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ[1].

٣٣٩٣- ئەنەسی کوڕی مالیك لە مالیکی کوڕی صەعصەعەوە ﷺ گێڕاویەتیەوە کە پێغەمبەر ﷺ باسی ئەو شەوەی بۆ کردن کە شەوڕەوی پێکراوە، فەرمووی: ((ڕۆیشت هەتا گەشتە ئاسمانی پێنجەم هاڕوون لەوێ بوو، (جیبریل) فەرمووی: ئەمە هاڕوونە سەلامی لێ بکە، منیش سەلامم لێکرد، ئەویش وەڵامی دامەوە فەرمووی: بەخێربێیت ئەی برای چاك و پێغەمبەری چاك)).

سابیت و عەببادی کوڕی ئەبو عەلی گێڕاویانەتەوە لە ئەنەسەوە، ئەویش لە پێغەمبەرەوە و ﷺ پاڵپشتی گێڕانەوەکی قەتادە دەکەن.

٢٤- بابٌ

﴿ وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَـٰنَهُۥٓ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّىَ ٱللَّهُ وَقَدْ جَآءَكُم بِٱلْبَيِّنَـٰتِ مِن رَّبِّكُمْ ۖ وَإِن يَكُ كَـٰذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُۥ ۖ وَإِن يَكُ صَـٰدِقًا يُصِبْكُم بَعْضُ ٱلَّذِى يَعِدُكُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ ﴾ غافر

٢٤- باسێك

(وە پیاوێکی باوەڕدار کە لە کەس و کاری فیرعەون بوو بەڵام باوەڕەکەی شاردبۆوە وتی: ئایا (چۆن) پیاوێك دەکوژن؟ لەبەر ئەوەی دەڵێ: خوا

---

(١) بڕوانە: ٣٢٠٧.

پەروەردگارمە کە بەڕاستی چەندە بەڵگە و موعجیزەی ڕوونی لە پەروەردگارتانەوە بۆ هێناون، خۆ ئەگەر درۆزن بێ (کە دەڵێ پێغەمبەرم)، ئەوە (تاوانی) درۆکەی بەئەستۆی خۆیەتی، خۆئەگەر ڕاستگۆ بێ، هەندێ لەو (سزای) بەڵێنی پێ داون تووشتان دەبێ، بێگومان خوا ڕێنموونی کەسێك ناکات کە زیادەڕۆ و درۆزن بێ).

٢٥- بابُ قَوْلِ الله تَعَالَى:

﴿ وَهَلْ أَتَـٰكَ حَدِيثُ مُوسَىٰٓ ﴿٩﴾ ﴾ طه. ﴿ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ ﴾ النساء

٢٥- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

(ئەی (موحەممەد ﷺ) ئایا هەواڵ و دەنگ و باسی مووسا پێغەمبەرت پێگەیشتووە) (وە خواش قسەی کرد لەگەڵ مووسادا ﵇ بە قسە کردن).

٣٣٩٤- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ المُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ: «رَأَيْتُ مُوسَى، وَإِذَا رَجُلٌ ضَرْبٌ رَجِلٌ، كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوءَةَ، وَرَأَيْتُ عِيسَى، فَإِذَا هُوَ رَجُلٌ رَبْعَةٌ أَحْمَرُ كَأَنَّمَا خَرَجَ مِنْ دِيمَاسٍ، وَأَنَا أَشْبَهُ وَلَدِ إِبْرَاهِيمَ ﷺ بِهِ، ثُمَّ أُتِيتُ بِإِنَاءَيْنِ: فِي أَحَدِهِمَا لَبَنٌ، وَفِي الآخَرِ خَمْرٌ، فَقَالَ: اشْرَبْ أَيَّهُمَا شِئْتَ. فَأَخَذْتُ اللَّبَنَ فَشَرِبْتُهُ فَقِيلَ: أَخَذْتَ الفِطْرَةَ، أَمَا إِنَّكَ لَوْ أَخَذْتَ الخَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ»[1].

(١) بڕوانە: ٣٤٣٧، ٤٧٠٩، ٥٥٧٦، ٥٦٠٣.

٣٣٩٤- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەی ئەو شەوەی شەو رەوی پێکرا دەفەرمووێ: ((مووسام ﷺ بینی کە پیاوێکی لەری قژی خاو بوو وەکو پیاوانی هۆزی شەنوئە وابوو (لە بەرزی و ئەسمەریدا)، وە عیسام ﷺ دی پیاوێکی مام ناوەندی سوورکار بوو (نەکورت نەدرێژ)، دەتوت لە گەرماو هاتۆتە دەرەوە[١]، وە من لە ناو کوڕ و وەچەکانی ئیبراهیمدا لە هەموویان زیاتر لە ئیبراهیم دەچم، پاشان دوو دەفریان بۆ هێنام یەکێکیان شیری تیا بوو ئەوی کەشیان عارەقی تیا بوو، وە وتی: کامیانت حەز لێیە بیخۆرەوە، منیش شیرەکەم هەڵگرت و خواردمەوە، جا پێم وترا: ڕاستیت هەڵبژارد (کە ئیسلامە)، بەڵام ئەگەر عارەقەکەت هەڵگرتایە ئوممەتەکەت گومڕا دەبوون)).

٣٣٩٥- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْعَالِيَةِ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَمِّ نَبِيِّكُمْ -يَعْنِي ابْنَ عَبَّاسٍ- عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ يَنْبَغِي لِعَبْدٍ أَنْ يَقُولَ أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى». وَنَسَبَهُ إِلَى أَبِيهِ[٢].

٣٣٩٥- ئەبو لعالییە دەڵێ: کوڕی مامی پێغەمبەرەکەتان ﷺ بۆی گێڕاینەوە - مەبەستی ئیبنو عەبباسە ﷺ - دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ فەرموویەتی: ((هیچ کەسێك بۆی نییە بڵێت: من[٣] لە یونسی کوڕی مەتتا چاکترم))، یونسی پاڵ دایە لای باوکی (کە مەتتایە).

٣٣٩٦- وَذَكَرَ النَّبِيُّ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ فَقَالَ: «مُوسَى آدَمُ طُوَالٌ كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوءَةَ». وَقَالَ «عِيسَى جَعْدٌ مَرْبُوعٌ». وَذَكَرَ مَالِكًا خَازِنَ النَّارِ، وَذَكَرَ الدَّجَّالَ[٤].

---

(١) لە پاکی و ڕۆشنی ڕووخساریدا.

(٢) بڕوانە: ٣٤١٣، ٤٦٣٠، ٧٥٣١.

(٣) قسەکەرەکە خۆی، یان پێغەمبەرمان ﷺ.

(٤) بڕوانە: ٣٢٣٩.

٣٣٩٦- وه پێغەمبەر ﷺ باسی ئەو شەوەی کرد کە شەوڕەوی پێکرا و فەرمووی: ((مووسا ﷺ (کەسێکی) ئەسمەری باڵابەرز بوو، وەك پیاوانی شەنوئە وا بوو))، وە فەرمووی: ((عیساش ﷺ (پیاوێکی) قژلولی مام ناوەند بوو))، وە باسی (فریشتە) مالیکی سەرپەرشتیاری دۆزەخی کرد، وە باسی دەججالیشی کرد.

٣٣٩٧- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ السَّخْتِيَانِيُّ، عَنِ ابْنِ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ وَجَدَهُمْ يَصُومُونَ يَوْمًا -يَعْنِي عَاشُورَاءَ- فَقَالُوا: هَذَا يَوْمٌ عَظِيمٌ، وَهْوَ يَوْمٌ نَجَّى اللَّهُ فِيهِ مُوسَى، وَأَغْرَقَ آلَ فِرْعَوْنَ، فَصَامَ مُوسَى شُكْرًا لِلَّهِ. فَقَالَ: «أَنَا أَوْلَى بِمُوسَى مِنْهُمْ». فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ[1].

٣٣٩٧- ئیبنو عەبباس ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ کاتێ هات بۆ مەدینە بینی (خەڵکی مەدینە) ڕۆژێك بە ڕۆژوو دەبن - واتە ڕۆژی دەی موحەڕەم - وتیان ئەم ڕۆژە ڕۆژێکی گەورەیە، ئەو ڕۆژەیە خوای گەورە مووسای ﷺ تێدا ڕزگار کرد و دەست و پێوەندی فیرعەونی تێدا خنکاند، بۆیە مووسا ئەو ڕۆژە ڕۆژووی گرت وەك شوکرانە بژێری بۆ خوا، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((من لەوانە لە پێشترم بە مووسا ﷺ)) بۆیە خۆی بە ڕۆژوو بوو فەرمانیشی کرد (بە مسوڵمانان) بە ڕۆژوو گرتنی.

(١) بڕوانە: ٢٠٠٤.

٢٦- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى:

﴿ وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ ۚ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَٰكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي ۚ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ۚ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾ ﴾ **الأعراف. يُقَالُ: دَكَّهُ زَلْزَلَهُ.** ﴿ فَدُكَّتَا ﴿١٤﴾ ﴾ **الحاقة. فَدُكِكْنَ، جَعَلَ الجِبَالَ كَالْوَاحِدَةِ كَمَا قَالَ** ﴿ أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا ﴿٣٠﴾ ﴾ **الأنبياء. وَلَمْ يَقُلْ: كُنَّ رَتْقًا: مُلْتَصِقَتَيْنِ** ﴿ وَأُشْرِبُوا ﴿٩٣﴾ ﴾ **البقرة. ثَوْبٌ مُشَرَّبٌ: مَصْبُوغٌ. قَالَ ابن عَبَّاسٍ:** ﴿ فَانبَجَسَتْ ﴿١٦٠﴾ ﴾ **الأعراف. انْفَجَرَتْ** ﴿ ۞ وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ ﴿١٧١﴾ ﴾ **الأعراف: رَفَعْنَا.**

٢٦- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

(وە بەڵێنی سی شەومان بە مووسا ﷺ داوە، بە دە شەوی تر ماوەکەمان تەواوکرد، کەواتە ماوەی دیداری پەروەردگاری بوو بە چل شەوی تەواو، مووسا ﷺ (پێش ڕۆیشتنی) بە هاروونی برای وت: تۆ لە ناو گەلەکەمدا جێنشینم بە، وە کاری چاك بکە و شوێنی ڕێبازی خراپەکاران مەکەوە، وە کاتێ مووسا گەیشتە ژوانگە بۆ لای ئێمە، وە پەروەردگار وتوێژی لەگەڵدا کرد و وتی: ئەی پەروەردگارم خۆتم نیشان بدە تابتبینم، (پەروەدگار) فەرمووی: تۆ (لە دونیادا)

من نابینی بەڵام سەیری (لای) شاخەکە بکە، جا ئەگەر ئەو شاخە لە شوێنی خۆیدا نەجولا، ئەوە دوا کەمێك تۆش دەمبینی، جا کاتێ پەروەردگاری خۆی دەرخست بۆ شاخەکە، شاخەکەی وورد و هان کرد (لەگەڵ زەویدا تەختی کرد)، مووساش بەبێ هۆشی کەوت بەڕوودا، جا وەختێ هۆشی هاتەوە بە خۆیدا فەرمووی: پاکی و بێگەردی بۆ تۆ (ئەی پەروەردگارم) بە پەشیمانی گەڕامەوە بۆ لات، وە من یەکەمی بڕوادارانم).

دەوترێت: (دَكُّهُ) **بەهێز لەرزاندی**[1] ﴿ فَدُكَّتَا ﴾ الحاقة: **(زەوی و چیاکان) هەموویان هێنایە لەرزین، هەموو چیاکان وەك یەك شت دانراون، زەویش بەیەك بۆیە دەفەرمووی:** ﴿ فَدُكَّتَا ﴾ الحاقة: **واتە: هەردووکیان هێنرانە لەرزین، وە خوا دەفەرمووی: (بێگومان ئاسمانەکان و زەوی پێکەوە نوسابوون)، نەیفەرموو** (كُنَّ) **بە کۆ، بەڵکو فەرمووی:** (كانتا) **هەردووکیان** (رتقا) **هەردووکیان پێکەوە نوسابوون.** ﴿ وَأُشْرِبُوا ﴾ البقرة: **(دڵیان ئاودرابوو) دەوترێت** (ثَوْبٌ مُشَرَّبٌ) **کراسێکی ڕەنگ کراو**[2] **(مەبەستی ئەوەیە بە مانای خواردنەوە نییە، بەڵکو بە مانای تێکەڵبوونە).**

- **ئیبنو عەبباس** رضي الله عنهما **دەڵێ** ﴿ فَٱنۢبَجَسَتۡ ﴾ الأعراف: **(ئاو لە بەردەکە هەڵقولا.** ﴿ ۞ وَإِذۡ نَتَقۡنَا ٱلۡجَبَلَ ﴾ الأعراف: **(کێوەکەمان) بەرز کردەوە.**

٣٣٩٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «النَّاسُ يَصْعَقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُفِيقُ، فَإِذَا أَنَا بِمُوسَى آخِذٌ بِقَائِمَةٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ، فَلاَ أَدْرِي أَفَاقَ قَبْلِي، أَمْ جُوزِيَ بِصَعْقَةِ الطُّورِ»[3].

---

(١) بە وورد و هاڕینیش مانا کرێت و دروستە.

(٢) واتە: خۆشەویستی گوێرەکەکە تێکەڵاوی دڵیان بووە، وەک ڕەنگی تێکەڵی کراسە ڕەنگ کراوەکە بوو.

(٣) بڕوانە: ٢٤١٢.

٣٣٩٨- ئەبو سەعید ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((لە ڕۆژی دواییدا خەڵکی لە هۆش خۆیان دەچن ئەوسا من یەکەم کەسم کە هۆشم دێتەوە، جا یەکسەر مووسا ﷺ دەبینم باوەشی کردووە بە قاچێك لە قاچەکانی عەرشدا، بۆیە نازانم مووسا ﷺ پێشی من هۆشی هاتۆتەوە، یان لە هۆش چوونەکەی (کێوی) تووری بۆ خراوەتە بەری ئەم لە هۆش چوونە[1]؟)).

٣٣٩٩- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الجُعْفِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَوْلاَ بَنُو إِسْرَائِيلَ لَمْ يَخْنَزِ اللَّحْمُ، وَلَوْلاَ حَوَّاءُ لَمْ تَخُنْ أُنْثَى زَوْجَهَا الدَّهْرَ»[2].

٣٣٩٩- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر بەنو ئیسرائیل (جوولەکە) نەبوونایە گۆشت بۆگەنی نەدەکرد، وە ئەگەر حەواش نەبوایە هیچ مێینەیەك هیچ کاتێك ناپاکی لە هاوسەرەکەی نەدەکرد)).

٢٧- بابُ طُوفَانٍ مِنَ السَّيْلِ

ويُقَالُ لِلْمَوْتِ الكَثِيرِ: طُوفَانٌ. القُمَّلُ: الحُمْنَانُ يُشْبِهُ صِغَارَ الحَلَمِ. ﴿حَقِيقٌ ﴿١٠٥﴾﴾ الأعراف: حَقٌّ ﴿سُقِطَ ﴿١٤٩﴾﴾ الأعراف. كُلُّ مَنْ نَدِمَ فَقَدْ سُقِطَ فِي يَدِهِ.

---

(١) واتە: هەر کەسێک یەکجار لە هۆش دەچێ لە قیامەتدا، مووساش لە کێوی (طور) بە سەری هاتووە، بۆیە لێرە تووشی نەبووە.
(٢) بڕوانە: ٣٣٣٠.

٢٧- باسی (طُوفَان) بە مانای لافاو دێت(١)

وە بەمردنی زۆر (ی بەپەلە) دەوترێت: (طُوفَانٌ) (القُمَّلُ)[٢] گەنەیەکە لە کرمێکی بچووك دەچێت. ﴿ حَقِيقٌ ﴾ الأعراف: واشیاوە. ﴿ سُقِطَ ﴾ الأعراف: هەرکەس پەشیمان بێت ئەوە بێگومان (شتەکەی) لە دەست چووە.

٢٨- بابُ حَدِيث الخَضِرِ مَعَ مُوسَى- عَلَيهِمَا السَّلَامُ -

٣٤٠٠- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ تَمَارَى هُوَ وَالْحُرُّ بْنُ قَيْسٍ الْفَزَارِيُّ فِي صَاحِبِ مُوسَى، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: هُوَ خَضِرٌ، فَمَرَّ بِهِمَا أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ، فَدَعَاهُ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ: إِنِّي تَمَارَيْتُ أَنَا وَصَاحِبِي هَذَا فِي صَاحِبِ مُوسَى الذِي سَأَلَ السَّبِيلَ إِلَى لُقِيِّهِ، هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَذْكُرُ شَأْنَهُ؟ قَالَ: نَعَمْ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «بَيْنَمَا مُوسَى فِي مَلإٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ جَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: هَلْ تَعْلَمُ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْكَ؟ قَالَ: لاَ. فَأَوْحَى الله إِلَى مُوسَى: بَلَى عَبْدُنَا خَضِرٌ. فَسَأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إِلَيْهِ، فَجُعِلَ لَهُ الحُوتُ آيَةً، وَقِيلَ لَهُ: إِذَا فَقَدْتَ الْحُوتَ فَارْجِعْ، فَإِنَّكَ سَتَلْقَاهُ. فَكَانَ يَتْبَعُ الحُوتَ فِي البَحْرِ، فَقَالَ لِمُوسَى فَتَاهُ ﴿ قَالَ أَرَءَيْتَ إِذْ أَوَيْنَآ إِلَى ٱلصَّخْرَةِ فَإِنِّى نَسِيتُ ٱلْحُوتَ وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا ٱلشَّيْطَٰنُ أَنْ أَذْكُرَهُۥ ۚ وَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ ﴾ الكهف. فَقَالَ مُوسَى: ﴿ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَٱرْتَدَّا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾ ﴾ الكهف.

فَوَجَدَا خَضِرًا، فَكَانَ مِنْ شَأْنِهِمَا الذِي قَصَّ الله فِي كِتَابِهِ»[٣].

---

(١) (طوفان) مانای ناڕاستەوخۆی لافاو دێت.

(٢) واتە: ئەسپێ.

(٣) بڕوانە: ٧٤.

٢٨- باسی چیرۆکی (خَضِر) لەگەڵ مووسادا ﷺ

٣٤٠٠- ئیبنو شیهاب دەگێڕێتەوە کە عوبەیدوڵلای کوڕی عەبدوڵلا بۆی گێڕایەوە لە عەبدوڵلای کوڕی عەبباسەوە ﷺ دەڵێ: کە ئەو و حوڕی کوڕی قەیسی فەزاری دەربارەی هاوەڵەکەی مووسا ﷺ دەمەقاڵێ و مشت و مڕیان بوو، عەبدوڵلای کوڕی عەبباس دەیوت: خزر، جا ئوبەی کوڕی کەعب بەلایاندا تێپەڕی، عەبدوڵلای کوڕی عەبباسیش بانگی کرد و وتی: من و ئەم هاوڕێیەم مشت و مڕ دەکەین دەربارەی هاوەڵەکەی مووسا ﷺ کە مووسا ﷺ پرسیاری لەخوا کرد چۆن بەخزمەتی بگات، ئایا لە پێغەمبەرت ﷺ بیستووە لە بارەیەوە شتێك بڵێ؟ ئوبەی وتی: بەڵێ لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لە کاتێکدا مووسا ﷺ لە کۆڕێکی جوولەکەکاندا بوو پیاوێك هات بۆ لای وتی: ئایا کەسێك دەناسیت لە تۆ زاناتر بێت ؟ مووساش ﷺ فەرمووی: نەخێر، ئەوسا خوا نیگای بۆ مووسا ﷺ کرد کە بەڵێ بەندەمان خزر (لە تۆ زاناترە)، مووساش ﷺ پرسیاری کرد بە چ ڕێگەیەك بگاتە لای؟ خوای گەورەش ماسییەکی کردە نیشانە (بۆ گەیشتن بە خزر)، وە پێی وترا: لە هەر شوێنێکدا ماسیەکەت وون کرد بگەڕێرەوە بێگومان پێی دەگەیت، وە ئەو گەنجە (کە لەگەڵ مووسادا بوو، یان مووسا) سەرنجی ونبونی ماسیەکەی دەدا لە دەریاکەدا، جا ئەو گەنجە بە مووسای وت: (ئایا دەزانی کاتێ ڕۆشتینە پەنا گابەردەکە (پشووماندا) من ماسییەکەم لەبیر چوو (بیهێنم)، وە هەر شەیتان لەبیری بردمەوە، کە باسی بکەم بۆت (ماسیەکە زیندووبوویەوە) بە شێوەیەکی سەیر ڕێگای خۆی لە دەریاکە گرتەبەر)، (مووسا وتی: ئەوە ئەو نیشانەیە کە ئێمە دەمانویست، بۆیە بە شوێنی خۆیاندا گەڕانەوە)، ئیتر خزریان دۆزییەوە. جا دەنگ و باسیان ئەوەیە کە خوای گەورە لە قورئاندا گێڕاویەتیەوە)).

٣٤٠١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ قَالَ: قُلْتُ لابْنِ عَبَّاسٍ: إِنَّ نَوْفًا الْبَكَالِيَّ يَزْعُمُ أَنَّ مُوسَى صَاحِبَ الْخَضِرِ لَيْسَ هُوَ مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ، إِنَّمَا هُوَ مُوسَى آخَرُ. فَقَالَ: كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ حَدَّثَنَا أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «أَنَّ مُوسَى قَامَ خَطِيبًا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَسُئِلَ: أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ؟ فَقَالَ: أَنَا. فَعَتَبَ الله عَلَيْهِ إِذْ لَمْ يَرُدَّ الْعِلْمَ إِلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ: بَلَى، لِي عَبْدٌ بِمَجْمَعِ الْبَحْرَيْنِ هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ. قَالَ: أَيْ رَبِّ وَمَنْ لِي بِهِ؟ -وَرُبَّمَا قَالَ سُفْيَانُ: أَيْ رَبِّ وَكَيْفَ لِي بِهِ؟ - قَالَ: تَأْخُذُ حُوتًا، فَتَجْعَلُهُ فِي مِكْتَلٍ، حَيْثُمَا فَقَدْتَ الحُوتَ فَهْوَ ثَمَّ -وَرُبَّمَا قَالَ: فَهْوَ ثَمَّهْ- وَأَخَذَ حُوتًا، فَجَعَلَهُ فِي مِكْتَلٍ، ثُمَّ انْطَلَقَ هُوَ وَفَتَاهُ يُوشَعُ بْنُ نُونٍ، حَتَّى أَتَيَا الصَّخْرَةَ، وَضَعَا رُءُوسَهُمَا، فَرَقَدَ مُوسَى، وَاضْطَرَبَ الحُوتُ فَخَرَجَ فَسَقَطَ فِي البَحْرِ، ﴿ فَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾ ﴾ الكهف، فَأَمْسَكَ الله عَنِ الحُوتِ جِرْيَةَ المَاءِ، فَصَارَ مِثْلَ الطَّاقِ، فَقَالَ هَكَذَا مِثْلُ الطَّاقِ. فَانْطَلَقَا يَمْشِيَانِ بَقِيَّةَ لَيْلَتِهِمَا وَيَوْمَهُمَا، حَتَّى إِذَا كَانَ مِنَ الغَدِ: ﴿ قَالَ لِفَتَىٰهُ ءَاتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِن سَفَرِنَا هَٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ ﴾ الكهف. وَلَمْ يَجِدْ مُوسَى النَّصَبَ حَتَّى جَاوَزَ حَيْثُ أَمَرَهُ اللَّهُ. قَالَ لَهُ فَتَاهُ: ﴿ قَالَ أَرَءَيْتَ إِذْ أَوَيْنَآ إِلَى ٱلصَّخْرَةِ فَإِنِّى نَسِيتُ ٱلْحُوتَ وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا ٱلشَّيْطَٰنُ أَنْ أَذْكُرَهُۥ ۚ وَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ ﴾ الكهف، فَكَانَ لِلْحُوتِ سَرَبًا وَلَهُمَا عَجَبًا. قَالَ لَهُ مُوسَى: ﴿ قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَٱرْتَدَّا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾ ﴾ الكهف. رَجَعَا يَقُصَّانِ آثَارَهُمَا حَتَّى انْتَهَيَا إِلَى الصَّخْرَةِ، فَإِذَا رَجُلٌ مُسَجًّى بِثَوْبٍ، فَسَلَّمَ مُوسَى، فَرَدَّ عَلَيْهِ. فَقَالَ: وَأَنَّى بِأَرْضِكَ السَّلاَمُ؟. قَالَ: أَنَا مُوسَى. قَالَ: مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ؟ قَالَ: نَعَمْ، أَتَيْتُكَ لِتُعَلِّمَنِي مِمَّا عُلِّمْتَ رَشَدًا. قَالَ: يَا مُوسَى إِنِّي على عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ،

عَلَّمَنِيهِ الله لاَ تَعْلَمُهُ وَأَنْتَ عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللهِ عَلَّمَكَهُ الله لاَ أَعْلَمُهُ. قَالَ: هَلْ أَتَّبِعُكَ؟ قَالَ: ﴿ قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِىٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرًا وَلَآ أَعْصِى لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعْتَنِى فَلَا تَسْـَٔلْنِى عَن شَىْءٍ حَتَّىٰٓ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِى ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَا ۖ قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا إِمْرًا ﴿٧١﴾ ﴾ الكهف. فَانْطَلَقَا يَمْشِيَانِ عَلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ، فَمَرَّتْ بِهِمَا سَفِينَةٌ، كَلَّمُوهُمْ أَنْ يَحْمِلُوهُمْ، فَعَرَفُوا الخَضِرَ، فَحَمَلُوهُ بِغَيْرِ نَوْلٍ، فَلَمَّا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ جَاءَ عُصْفُورٌ، فَوَقَعَ عَلَى حَرْفِ السَّفِينَةِ، فَنَقَرَ فِي البَحْرِ نَقْرَةً أَوْ نَقْرَتَيْنِ، قَالَ لَهُ الخَضِرُ: يَا مُوسَى، مَا نَقَصَ عِلْمِي وَعِلْمُكَ مِنْ عِلْمِ اللهِ إِلاَّ مِثْلَ مَا نَقَصَ هَذَا العُصْفُورُ بِمِنْقَارِهِ مِنَ البَحْرِ. إِذْ أَخَذَ الْفَأْسَ فَنَزَعَ لَوْحًا، قَالَ: فَلَمْ يَفْجَأْ مُوسَى إِلاَّ وَقَدْ قَلَعَ لَوْحًا بِالْقَدُّومِ. فَقَالَ لَهُ مُوسَى: مَا صَنَعْتَ؟ قَوْمٌ حَمَلُونَا بِغَيْرِ نَوْلٍ، عَمَدْتَ إِلَى سَفِينَتِهِمْ فَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا! ﴿ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا إِمْرًا ﴿٧١﴾ ﴾ الكهف. قَالَ: ﴿ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِى مِنْ أَمْرِى عُسْرًا ﴿٧٣﴾ ﴾ الكهف، فَكَانَتِ الأُولَى مِنْ مُوسَى نِسْيَانًا. فَلَمَّا خَرَجَا مِنَ البَحْرِ مَرُّوا بِغُلاَمٍ يَلْعَبُ مَعَ الصِّبْيَانِ، فَأَخَذَ الخَضِرُ بِرَأْسِهِ فَقَلَعَهُ بِيَدِهِ هَكَذَا -وَأَوْمَأَ سُفْيَانُ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِهِ كَأَنَّهُ يَقْطِفُ شَيْئًا- فَقَالَ لَهُ مُوسَى: ﴿ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ لَّقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿٧٤﴾ ﴾ الكهف. ﴿ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا لَقِيَا غُلَٰمًا فَقَتَلَهُۥ قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ لَّقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿٧٤﴾ ۞ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ إِن سَأَلْتُكَ عَن شَىْءٍۭ بَعْدَهَا

فَلَا تُصَٰحِبۡنِيۖ قَدۡ بَلَغۡتَ مِن لَّدُنِّي عُذۡرٗا ﴿٧٦﴾ فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَيَآ أَهۡلَ قَرۡيَةٍ ٱسۡتَطۡعَمَآ أَهۡلَهَا فَأَبَوۡاْ أَن يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارٗا يُرِيدُ أَن يَنقَضَّ ﴿٧٧﴾ ﴾ الكهف. مَائِلاً -أَوْمَأَ بِيَدِهِ هَكَذَا وَأَشَارَ سُفْيَانُ كَأَنَّهُ يَمْسَحُ شَيْئًا إِلَى فَوْقُ، فَلَمْ أَسْمَعْ سُفْيَانَ يَذْكُرُ: مَائِلاً إِلاَّ مَرَّةً- قَالَ: قَوْمٌ أَتَيْنَاهُمْ فَلَمْ يُطْعِمُونَا وَلَمْ يُضَيِّفُونَا عَمَدْتَ إِلَى حَائِطِهِمْ ﴿ لَوۡ شِئۡتَ لَتَّخَذۡتَ عَلَيۡهِ أَجۡرٗا ﴿٧٧﴾ قَالَ هَٰذَا فِرَاقُ بَيۡنِي وَبَيۡنِكَۚ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأۡوِيلِ مَا لَمۡ تَسۡتَطِع عَّلَيۡهِ صَبۡرًا ﴿٧٨﴾ ﴾ الكهف. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «وَدِدْنَا أَنَّ مُوسَى كَانَ صَبَرَ، فَقَصَّ اللهُ عَلَيْنَا مِنْ خَبَرِهِمَا». قَالَ سُفْيَانُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «يَرْحَمُ اللَّهُ مُوسَى، لَوْ كَانَ صَبَرَ يُقَصُّ عَلَيْنَا مِنْ أَمْرِهِمَا». وَقَرَأَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿ أَمَامَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ كَافِرًا وَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ ﴿٨٠﴾ ﴾. ثُمَّ قَالَ لِي سُفْيَانُ: سَمِعْتُهُ مِنْهُ مَرَّتَيْنِ وَحَفِظْتُهُ مِنْهُ. قِيلَ لِسُفْيَانَ: حَفِظْتَهُ قَبْلَ أَنْ تَسْمَعَهُ مِنْ عَمْرٍو؟، أَوْ: تَحَفَّظْتَهُ مِنْ إِنْسَانٍ؟ فَقَالَ: مِمَّنْ أَتَحَفَّظُهُ؟ وَرَوَاهُ أَحَدٌ عَنْ عَمْرٍو غَيْرِي؟ سَمِعْتُهُ مِنْهُ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا وَحَفِظْتُهُ مِنْهُ[1].

٣٤٠١- سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێ: بە ئیبنو عەبباسم ﷺ وت: نەوفی بەکالی دەڵێ مووسای هاوڕێی خەزیر مووسای بەنو ئیسرائیل نییە، بەڵکو مووسایەکی ترە، ئیبنو عەبباسیش وتی: ئەو دوژمنی خودایە درۆ دەکات، ئوبەی کوڕی کەعب بۆی گێڕاینەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرمووی: ((کە مووسا ﷺ لە ناو بەنو ئیسرائیلدا هەستایەوە و وتارێکی بۆ دان، جا پرسیاری لێ کرا: چ کەسێك زاناترین کەسە؟ ئەویش وتی: من، خواش سەرزەنشتی کرد لەسەر

---

(١) بڕوانە: ٧٤.

ئەوەی کە زانیاری ئەو پرسیارەی نەگەڕاندەوە بۆ لای خوا، بۆیە خوا پێی فەرمووو: بەڵێ (لە تۆ شارەزاتر هەیە)، بەندەیەکم هەیە لەو شوێنەی دوو دەریاکە[1] بە یەکتری دەگەن، ئەو بەندەیە لە تۆ شارەزاترە. مووسا وتی: ئەی پەروەردگارم کێ دەتوای بمگەیەنێت بەو؟ - سوفیان هەندێ جار (لە گێڕانەوەکەیدا) وتویەتی: ئەی پەروەردگارم من چۆن پێی بگەم؟ - فەرمووی: ماسییەك بخەرە زەمیلەیەکەوە هەڵیبگرە، جا لە هەرکوێدا ماسییەکت لێ وون بوو ئەوە ئەو کەسە لەوێدایە- وە هەندێ جار وتوویەتی: (فَهْوَ ثَمَّهْ) لە شوێنی (فَهْوَ ثَمَّ)[2]- موساش ﷺ ماسییەك هێنا و خستیە زەمیلەیەکەوە، پاشان خۆی و بەردەستە گەنجەکەی کە یوشەعی کوڕی نونە دەستیان بە ڕۆیشتن کرد هەتا گەیشتە لای گابەردێك (لە ماندوویەوەتیدا)، هەدووکیان سەریان لەسەر زەوی دانا، جا مووسا ﷺ خەوی لێکەوت و ماسییەکەش جوڵایەوە و لە زەمیلەکە هاتە دەرەوە و کەوتە ناو دەریاکەوە (ماسیەکە هەڵبەزی بۆوە و ڕێگەی ناو دەریای بۆخۆی گرتە بەر)، خواش ڕۆیشتنی ئاوەکەی لە ئاست ماسییەکەدا وەستاند وەك تاقێکی لێهات- وتی: ئاوەها وەك تاقێکی سەرگیراو وابوو- ئینجا هەردووکیان دەستیان بەڕۆیشتن کرد ئەوەندەی لە شەو و ڕۆژەکەیان مابوو دەڕۆیشتن، هەتا ڕۆژی دواتر مووسا بە بەردەستە گەنجەکەی وت: (خواردنەکەمان بۆ بێنە سوێند بەخوا بەڕاستی لەم سەفەرەماندا دووچاری ماندووبوون بووین)، مووسا هەستی بە ماندوو بوون نەکرد هەتا لەو شوێنە تێپەڕی کە خوای گەورە فەرمانی پێکردبوو (کە بەندەکە لەوێ دایە). جا کوڕە بەردەستەکەی بە مووسای ﷺ وت: (لە بیرتە کاتێك چووینە پەنا گابەردەکە (بۆپشوودان) جا بەڕاستی من (لەوێ) ماسییەکەم لە بیرچوو، هیچ شتێك ئەو

(١) قەتادە دەڵێ: ئەو شوێنەیە دەریای فارس و دەریای ڕۆم بە یەک دەگەن.
(٢) هەردوو گێڕانەوەکە یەک مانا دەگەیەنن جیاوازیان نیە تەنها دەربڕینەکەیان جیایە.

(ماسییەی) لە بیر نەبردمەوە کە باسی بکەم بۆت جگە لە شەیتان، (ماسییەکە زیندوو بوەوە و) بە شێوەیەکی سەیر ڕێگای خۆی لە دەریاکەدا گرتەبەر)، جا (وەك تاق لێهاتنی ئاوەکە) بوو بە ڕێگا بۆ ماسییەکە و بوویە جێگای سەر سوڕمانیش بۆ مووسا و لاوەکە، مووسا بەلاوەکەی فەرموو: (هەر ئەوەبوو کە ئێمە دەمانویست ئینجا بەشوێنی خۆیاندا گەڕانەوە) - هەردووکیان بەشوێن پێکانی خۆیاندا گەڕانەوە- هەتا گەشتنەوە لای بەردە گەورەکە، جا لەوێدا پیاوێکی بینی بە قوماشێك خۆی داپۆشیوە، مووساش ﷺ سەلامی لێ کرد، ئەویش وەڵامی دایەوە و وتی: کەی لە وڵاتی تۆدا سەلام کردن هەیە؟ وتی: من مووسام، وتی: مووسای بەنی ئیسرائیلی؟ وتی: بەڵێ، هاتووم بۆ لات تا لەو زانستە ڕاستەی (لە لایەن پەروەردگارتەوە) فێر کراویت منیش فێر بکەیت، وتی: ئەی مووسا من زانیاریەك دەزانم لە زانیاری خوا کە خوا فێری کردووم تۆ نایزانیت، وەتۆش لە لایەن خواوە زانیارییەك دەزانیت کە خوا فێری کردویت من نایزانم، مووسا وتی: ئایا (مۆڵەت دەدەیت) شوێنت بکەوم (هاوڕێت بم) ؟ (ووتی (بە مووسا) بەڕاستی هەرگیز تۆ ناتوانیّ لەگەڵ مندا خۆت بگری، تۆ چۆن خۆت دەگری لەسەر شتێ کە لە ڕاز و نهێنی ئەو ئاگادار نیت، (مووسا) وتی: ئەگەر خوا بیەوێ بە خۆڕاگر دەمبینی و سەرپێچی لە هیچ فرمانێکت ناکەم، وتی (بە مووسا:) جا ئەگەر شوێنم کەوتی ئەوە پرسیاری هیچ شتێکم لێ مەکە هەتا خۆم دەربارەی قسەت بۆ دەکەم (لە نهێنیەکەی ئاگادارت دەکەمەوە)، ئینجا هەردووکیان بەکەنار دەریاکەدا ڕۆیشتن کەشتیەك بەلایاندا تێپەڕی قسەیان لەگەڵیاندا کرد تاسواریان بکەن، ئەوانیش خزریان ناسی و هەڵیان گرتن و سواریان کردن بەبێ کرێ، جا کاتێ سواری کەشتییەکە بوون چۆلەکەیەك هات و لەسەر قەراغی کەشتییەکە نیشتەوە دەنوکێك یان دووانی دا لە دەریاکە، خەزیر بە مووسای وت: ئەی مووسا زانیاری من و زانیاری تۆ لە زانیاری خوای

کەم نەکردەوە مەگەر بە ئەندازەی ئەو چۆلەکە بە دەنوکی چەندێکی لە ئاوی ئەو دەریا کەم کردەوە، لە پڕ (خزر) تەشوێیەکی گرت بە دەستیەوە تەختەیەکی (کەشتییەکەی) لێ دەرهێنا، دەڵێ: شتێکی چاوەڕوان نەکراو بوو بەلای مووساوە کە (خزر) بە تەشوێ تەختەیەکی (کەشتیەکەی) هەڵکەند، مووساش ﷺ پێی وت: ئەوە چیت کرد؟ کەسانێك ئێمەیان سوار (کەشتیەکەیان) کرد بەبێ کرێ (بەخۆڕایی)،کەچی تۆ چوویت کەشتییەکەیانت کون تێکرد (تا سەرنشینەکانی (لە دەریادا) نوقم بکەیت، بەڕاستی کارێکی زۆر خراپ و ناشایستەت کرد، (بەندە چاکەکە) وتی: ئایا من نەموت تۆ هەرگیز ناتوانی خۆت بگری لەگەڵ مندا، مووسا وتی: لێم ببورە لەبەر ئەوەی (ئەو مەرجەی دامان نابوو) لە بیرم چوو، ئەم زانیاری فێربوونەم لەسەر قورس مەکە)، جا (پرسیاری) یەکەمیان لە لایەن مووساوە لەبیر چوون بوو، ئینجا کاتێ لە دەریاکەوە هاتنە دەرەوە بەلای مێردمنداڵێکدا ڕۆیشتن لەگەڵ منداڵاندا یاری دەکرد، خەزیر سەری گرت و بە دەستی ئاوەها لە لاشەی کردەوە- وە سوفیان بە سەر پەنجەکانی ئاماژەی کرد وەك میوەیەك لە درەختێك بکاتەوە وابوو- ئەنجا مووسا بە خزیری وت: (تۆ کەسێکی پاکی بێ گوناهت هەروا کوشت بێ ئەوەی کەسێکی کوشتبێت، سوێند بەخوا بەڕاستی کارێکی زۆر خراپ و ناڕەوات کرد، (خەزیر) وتی: پێم نەوتیت بێگومان تۆ هەرگیز ناتوانی خۆت بگرێت لەگەڵ مندا، مووسا وتی: ئەگەر دوای ئەمجارە پرسیاری هەر شتێکم لێ کردی هاوڕێیەتیم مەکە، چونکە بەڕاستی لە لایەن منەوە بیانووت هەیە (لەوەی وازم لێ بێنیت)، ئینجا پێکەوە هەردووکیان ڕۆیشتن هەتا گەشتنە لای خەڵکی شارێ، (لەو کاتەدا برسیان بوو) داوای خۆراکیان کرد لە خەڵکی شارەکە، ئەوانیش میوانداریان لێ نەکردن، ئینجا بینیان دیوارێك لەو (شارە)دا نزیکە بکەوێت خوار بوو بوو- (خزر) بە دەستی ئاوەها ئاماژەی پێکرد، وە سوفیان بە

دەستی ئاماژەی کرد وەکو دەستی بهێنێ بە شتێکدا لە خوارەوە بۆ سەرەوە، (عەلی مەدینی وتی:) بەڵام گوێم لێ نەبوو سوفیان باسی خوار بوون بکات یەکجار نەبێت- (مووسا) وتی: ئەمانە کەسانێك بوون (خەڵکی شارەکە) ئێمە هاتینە لایان خۆراکیان پێ نەداین و میوانداریان لێ نەکردین، کەچی تۆ چویت بۆ لای دیوارەکەیان (ڕاستت کردەوە)، (ئەگەر بتویستایە کرێیەکت لەسەری وەر دەگریت، (خزر) وتی: ئا لێردا کاتێ جیابوونەوەی من و تۆیە، بێگومان ئاگادارت دەکەم لە حیکمەتی ئەو شتانەی کە تۆ نەتوانی خۆی بگری لەسەر (ڕوودان) یان) (پێغەمبەر ﷺ) فەرمووی: ئاواتە خواز بووین کە موسا ﷺ، ئارامی بگرتایە جا خوا بەسەرهاتی ئەو دوو (لاوە)ی بۆ بگێراینەوە). سوفیان (لە گێرانەوەکەیدا) وتی: ڕەحمەتی خوا لە مووسا بێت، ئەگەر ئارامی بگرتایە بەسەرهاتی ئەودوو (لاوە) دەگێڕدرایەوە بۆمان. وە ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما ئایەتەکەی بەم جۆرە خوێندەوە:

﴿أَمَامَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ كَافِرًا وَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ ﴿٨٠﴾﴾ واتە: (لە پێشیانەوە پادشایەك هەبوو هەموو کەشتیەکی چاکی داگیر دەکرد، بەڵام لاوەکەش کافر بوو دایك و باوکی باوەڕدار بوون) (عەلی مەدینی دەڵێ:) پاشان سوفیان پێی وتم: دوو جار لە (عەمری کوڕی دینارم) بیستووە هەر لەویشەوە لەبەرم کردووە، بە سوفیان وتراوە، ئەم فەرموودەیەت لەبەر کردووە پیش ئەوەی لە عەمرِی ببیستی، یان لە کەسێکی ترەوە لەبەرت کردووە؟ سوفیان وتی: لە کێوە لەبەری بکەم؟ ئایا جگە لە من کەسی تر لە عەمرەوە گێڕاویەتیەوە ؟ دوو یان سێ جار لە عەمرم بیستووە لەویشەوە لەبەرم کردووە.

٣٤٠٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الأَصْبَهَانِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ المُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّمَا سُمِّيَ الخَضِرُ؛ أَنَّهُ جَلَسَ عَلَى فَرْوَةٍ بَيْضَاءَ فَإِذَا هِيَ تَهْتَزُّ مِنْ خَلْفِهِ خَضْرَاءَ».

٣٤٠٢- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بێگومان بۆیە خەزیر ناونراوە خەزیر ئەو لەسەر زەوییەکی وشکی بێ گژوگیا دانیشت، لەپڕ ئەو زەویە لە پشتیەوە سەوز بوو دەشەکایەوە [١])).

٢٩- بابٌ

٣٤٠٣- حدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «قِيلَ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ: ادْخُلُوا البَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا: حِطَّةٌ. فَبَدَّلُوا فَدَخَلُوا يَزْحَفُونَ عَلَى أَسْتَاهِهِمْ، وَقَالُوا: حَبَّةٌ فِي شَعْرَةٍ»[٢].

٢٩ - باسێک

٣٤٠٣- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((بە بەنو ئیسرائیل وترا: (لە دەرگاوە بڕۆنە ژوورەوە بە مل کەچییەوە (بەکڕنوشەوە) بڵێن: (خوایە) لە گوناهەکانمان خۆش ببە)، کەچی ئەوان (ئەوەی پێیان وترا بوو) گۆڕییان بە گنگەخشەوە دەڕۆیشتنە ژوورەوە وتیان: دانەوێڵەیەك لە تاڵە موویەکدا[٣])).

(١) واتە: زەویە بێ گژوگیاکە سەوز دەبوو دەستبەجێ، بۆیە ناونراوە بە خەزیر، واتە: سەوزایی.
(٢) بڕوانە: ٤٤٧٩، ٤٦٤١.
(٣) سەرنج: ئەم قسەیان (دانەوێڵەیەک لە تاڵە مویەکدا) هیچ مەبەست و مانایەکی نییە تەنها وەک گاڵتەجاڕی دەیانوت.

٣٤٠٤- حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنِ الحَسَنِ وَمُحَمَّدٍ وَخِلاَسٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: ﷺ «إِنَّ مُوسَى كَانَ رَجُلاً حَيِيًّا سِتِّيرًا، لاَ يُرَى مِنْ جِلْدِهِ شَيْءٌ، اسْتِحْيَاءً مِنْهُ، فَآذَاهُ مَنْ آذَاهُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَقَالُوا: مَا يَسْتَتِرُ هَذَا التَّسَتُّرَ إِلاَّ مِنْ عَيْبٍ بِجِلْدِهِ، إِمَّا بَرَصٌ وَإِمَّا أُدْرَةٌ وَإِمَّا آفَةٌ. وَإِنَّ اللَّهَ أَرَادَ أَنْ يُبَرِّئَهُ مِمَّا قَالُوا لِمُوسَى، فَخَلاَ يَوْمًا وَحْدَهُ فَوَضَعَ ثِيَابَهُ عَلَى الحَجَرِ ثُمَّ اغْتَسَلَ، فَلَمَّا فَرَغَ أَقْبَلَ إِلَى ثِيَابِهِ لِيَأْخُذَهَا، وَإِنَّ الحَجَرَ عَدَا بِثَوْبِهِ، فَأَخَذَ مُوسَى عَصَاهُ وَطَلَبَ الحَجَرَ، فَجَعَلَ يَقُولُ: ثَوْبِي حَجَرُ، ثَوْبِي حَجَرُ، حَتَّى انْتَهَى إِلَى مَلإٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَرَأَوْهُ عُرْيَانًا أَحْسَنَ مَا خَلَقَ الله، وَأَبْرَأَهُ مِمَّا يَقُولُونَ، وَقَامَ الحَجَرُ فَأَخَذَ ثَوْبَهُ فَلَبِسَهُ، وَطَفِقَ بِالْحَجَرِ ضَرْبًا بِعَصَاهُ، فَوَاللَّهِ إِنَّ بِالْحَجَرِ لَنَدَبًا مِنْ أَثَرِ ضَرْبِهِ ثَلاَثًا أَوْ أَرْبَعًا أَوْ خَمْسًا، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوۡاْ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُواْۚ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ ﴾ الأحزاب[1].

٢٤٠٤- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((بێگومان مووسا ﷺ پیاوێکی زۆر بە شەرمی داپۆشراو بوو، ئەوەندە بە شەرم بوو هیچ شتێکی پێست و لاشەی نەدەبینرا (بەدەرەوە نەبوو)، بۆیە هەندێك لە بەنو ئیسرائیلەکان (بەقسەی ناشرین) ئازاریان دەدا و دەیانوت: بۆیە بەم جۆرە داپۆشینە خۆی دادەپۆشێت لەبەر عەیبە و ناتەواوییەك لە پێست و لاشەی دایە یان بەڵەکییە، یان قۆڕە، یان نوقسانیەکی هەیە، بێگومان خوای گەورە ویستی بەریبوونی مووسا لەو شتانەی دەربخات، بۆیە ڕۆژێك مووسا ﷺ بەتەنها بوو پۆشاکەکانی لەسەر بەردێك دانا پاشان خۆی شۆری، ئەنجا کە تەواو بوو بەرەو پۆشاکەکەی ڕۆیشت تا هەڵیگرێت (و لەبەری بکات)، بەڵام بەردەکە بە

---

(١) بڕوانە: ٢٧٨.

پۆشاکەکە ڕۆیشت مووساش داردەستەکەی گرت بە دەستەوە شوێن بەردەکە کەوت هەر دەیوت: بەردەکە پۆشاکەکەم، بەردەکە پۆشاکەکەم، هەتا گەیشتە لای کۆمەڵێك لە بەنو ئیسرائیلییەکان و مووسایان بە ڕووتی بینی بە جوانترین شێوە کە خوا مرۆڤی دروست کردووە، وە خوا پاکی و تەواوی مووسای دەرخست لەو (قسە ناشرینیانەی) ئەوان دەیانووت پێی، بەردەکەش وەستا و مووساش پۆشاکەکەی هەڵگرت و لەبەری کرد و بە دار دەستەکەی دەستی کرد بە لێدانی بەردەکە))، جا سوێند بە خوا بەردەکە چەند شوێنێکی ئاسەواری لێدانی پێوەیە، سیان یان چوار یان پێنجە، ئەمەش (کە باسکرا ئەوەیە لەم) ئایەتەداباسکراوە: (ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە وەك ئەو کەسانە مەبن کە مووسایان ئازاردا (تۆمەتیان بۆکرد)، جا خوا مووسای پاك کردەوە لەوەی دەیان وت (مووسا) لای خوا ڕێز و پلەی هەبوو).

٣٤٠٥- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الأَعْمَشِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَسَمَ النَّبِيُّ ﷺ قَسْمًا، فَقَالَ رَجُلٌ: إِنَّ هَذِهِ لَقِسْمَةٌ مَا أُرِيدَ بِهَا وَجْهُ اللَّهِ. فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ، فَغَضِبَ حَتَّى رَأَيْتُ الْغَضَبَ فِي وَجْهِهِ، ثُمَّ قَالَ: «يَرْحَمُ اللهُ مُوسَى، قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ»[1].

٣٤٠٥- ئەبو وائیل وتی: لە عەبدوڵڵام ﷺ بیست وتی: پێغەمبەر ﷺ دەستکەوتێکی دابەش کرد پیاوێکیش وتی: بەڕاستی ئەمە دابەشکردنێکە ڕەزامەندی خوای تێدا مەبەست نەبوو، (عەبدوڵڵا وتی): منیش ڕۆیشتمەوە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ قسەکەم بۆ گێڕایەوە، ئەویش بە جۆرێ توڕە بوو لە

(١) بڕوانە: ٣١٥٠.

ڕووخساریدا تورەییم دەبینی، پاشان فەرمووی: ((ڕەحمەتی خوا لە مووسا ﷺ بێت لەمە زیاتر ئازار درا، بەڵام ئارامی گرت)).

٣٠- بابٌ: ﴿ يَعْكُفُونَ عَلَىٰٓ أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ ﴿١٣٨﴾ ﴾ الأعراف

﴿ مُتَبَّرٌ ﴿١٣٩﴾ ﴾ الأعراف: خُسْرَانٌ ﴿ وَلِيُتَبِّرُوا۟ ﴿٧﴾ ﴾ الإسراء: يُدَمِّرُوا ﴿ مَا عَلَوْا۟ ﴿٧﴾ ﴾ الإسراء: غَلَبُوا.

٣٠- باسێک: (بەردەوام خەریکی پەرستنی بوتانێک بوون کە هەیان بوو)

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ مُتَبَّرٌ ﴿١٣٩﴾ ﴾ الأعراف: زەرەر مەندبوون. ﴿ وَلِيُتَبِّرُوا۟ ﴿٧﴾ ﴾ الإسراء: بۆ ئەوەی وێرانی بکەن و تێکی بدەن. ﴿ مَا عَلَوْا۟ ﴿٧﴾ ﴾ الإسراء: بەسەر هەرچیدا زاڵ بووبن.

٣٤٠٦- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَجْنِي الكَبَاثَ، وَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «عَلَيْكُمْ بِالأَسْوَدِ مِنْهُ، فَإِنَّهُ أَطْيَبُهُ». قَالُوا: أَكُنْتَ تَرْعَى الغَنَمَ قَالَ: «وَهَلْ مِنْ نَبِيٍّ إِلاَّ وَقَدْ رَعَاهَا؟»[١].

٣٤٠٦- جابری کوڕی عەبدوڵڵا ﷺ دەڵێ ئێمە لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ بووین بەری دار سیواکمان لێ دەکردەوە[٢]، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ڕەشەکانی لێ بکەنەوە و بڕنن، چونکە بەڕاستی ئەوە خۆشترینیانە))،

---

(١) بڕوانە: ٥٤٥٣.

(٢) درەختێکە ناوی: (ئەراکە)، ڕیشکە بچووکەکانی دەکرێتە سیواک.

عەرزیان کرد: ئایا تۆ (ئەی پێغەمبەر ﷺ) مەڕت لەوەڕاندووە؟ فەرمووی: ((جا ئایا پێغەمبەر هەیە مەڕی نەلەوەڕاندبێت (و شوانی نەکردبێت) ؟)).

٣١- بابٌ: ﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦٓ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُوا۟ بَقَرَةً ۖ قَالُوٓا۟ أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِٱللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٦٧﴾ ﴾ **البقرة، الآية.**

قَالَ أَبُو العَالِيَةِ: العَوَانُ: النَّصَفُ بَيْنَ البِكْرِ وَالْهَرِمَةِ. ﴿ فَاقِعٌ ﴿٦٩﴾ ﴾ البقرة: صَافٍ. ﴿ لَّا ذَلُولٌ ﴿٧١﴾ ﴾ البقرة. لَمْ يُذِلَّهَا العَمَلُ، ﴿ تُثِيرُ ٱلْأَرْضَ ﴿٧١﴾ ﴾ البقرة. لَيْسَتْ بِذَلُولٍ تُثِيرُ الأَرْضَ، وَلَا تَعْمَلُ فِي الحَرْثِ ﴿ مُسَلَّمَةٌ ﴿٧١﴾ ﴾ البقرة: مِنَ العُيُوبِ. ﴿ لَّا شِيَةَ ﴿٧١﴾ ﴾ البقرة: بَيَاضٌ. ﴿ صَفْرَآءُ ﴿٦٩﴾ ﴾ البقرة: إِنْ شِئْتَ سَوْدَاءُ، وَيُقَالُ: صَفْرَاءُ، كَقَوْلِهِ: ﴿ كَأَنَّهُۥ جِمَٰلَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ ﴾ المرسلات. ﴿ فَٱدَّٰرَْٰٔتُمْ ﴿٧٢﴾ ﴾ البقرة: اخْتَلَفْتُمْ.

٣١- باسێک: (وە بیر بکەنەوە کاتێ مووسا ﷺ بە گەلەکەی وت: بێگومان خوا فەرمانتان پێ دەدات کە مانگایەک سەر ببڕن، وتیان: ئایا گاڵتەمان پێ دەکەیت ؟ وتی: پەنا ئەگرم بە خوا کە لە نەفامان بم)

- **ئەبولعالییە دەڵێ:** (العَوَانُ) **مامناوەند بێت لە نێوان زۆر جوان و زۆر پیردا**[1]. ﴿ فَاقِعٌ ﴿٦٩﴾ ﴾ البقرة: **ساف و ڕوون (یان زەردێکی تێر بێ).** ﴿ لَّا ذَلُولٌ ﴿٧١﴾ ﴾ البقرة: **بە ئیش کردن ملکەچ نەکرابێت.** ﴿ تُثِيرُ ٱلْأَرْضَ ﴿٧١﴾ ﴾ البقرة: **ملکەچ**

(١) مەبەستی پێی مانگایەکە نە زۆر بچووک و نە زۆر پیر بێت.

نەکرابێت بە کێڵانی زەوی و کاری کێڵانی نەکردبێ. ﴿ مُسَلَّمَةٌ ﴿٧١﴾ ﴾ البقرة: (بێ نەنگ) لە هەموو ناتەواویەك. ﴿لَّا شِيَةَ ﴿٧١﴾ ﴾ البقرة: سپی تیا نەبێت (بێ پەڵە بێ). ﴿ صَفْرَآءُ ﴿٦٩﴾ ﴾ البقرة: (واتە: زەرد) ئەگەر ویستت: ڕەنگی ڕەش بێت، وە دەوترێت: (صَفْرَاءُ): وەك لەم ئایەتەدا هاتوو: ﴿كَأَنَّهُۥ جِمَٰلَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ ﴾ المرسلات: واتە: وشترانی ڕەش[1]. ﴿ فَٱدَّٰرَٰٔتُمْ ﴿٧٢﴾ ﴾ البقرة: ڕاتان جیا بوو ناکۆك بوون.

٣٢- بابُ وَفَاةِ مُوسَى، وَذِكْرِهِ بَعْدُ

٣٤٠٧- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: أُرْسِلَ مَلَكُ الْمَوْتِ إِلَى مُوسَى ﷺ فَلَمَّا جَاءَهُ صَكَّهُ، فَرَجَعَ إِلَى رَبِّهِ، فَقَالَ: أَرْسَلْتَنِي إِلَى عَبْدٍ لاَ يُرِيدُ الْمَوْتَ. قَالَ: ارْجِعْ إِلَيْهِ، فَقُلْ لَهُ يَضَعُ يَدَهُ عَلَى مَتْنِ ثَوْرٍ، فَلَهُ بِمَا غَطَّتْ يَدُهُ بِكُلِّ شَعَرَةٍ سَنَةٌ. قَالَ: أَيْ رَبِّ، ثُمَّ مَاذَا قَالَ ثُمَّ الْمَوْتُ. قَالَ: فَالآنَ. قَالَ: فَسَأَلَ اللَّهَ أَنْ يُدْنِيَهُ مِنَ الأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ رَمْيَةً بِحَجَرٍ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَوْ كُنْتُ ثَمَّ لأَرَيْتُكُمْ قَبْرَهُ إِلَى جَانِبِ الطَّرِيقِ تَحْتَ الْكَثِيبِ الأَحْمَرِ»[2].

٣٤٠٧م- قَالَ: وَأَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ.

٣٢- باسی مردنی مووسا ﷺ وە باس و ناوبانگی لە پاش مردنی

٣٤٠٧- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: ((فریشتەی گیان کێشان نێردرا بۆ لای مووسا ﷺ، جا کاتێ هاتە لای شەپازلەیەکی لێدا[3]، فریشتەکەش گەڕایەوە بۆ لای

(١) واتە: صفراء: دوو مانای هەیە ١- زەرد ٢- ڕەش.

(٢) بڕوانە: ١٣٣٩.

(٣) چاوێکی کوێر کرد. بڕوانە: إرشاد الساري:٧/٣٥٠.

پەروەردگاری و فەرمووی: منت ناردووە بۆ لای بەندەیەك نایەوێت بمرێت! خوای گەورە فەرمووی: بگەڕێرەوە و پێی بڵێ دەستی بخاتە سەر پشتی گایەك، ئینجا دەستی چەند تەڵ مووی داپۆشیووە بە هەر تەڵە موویەكساڵێك تەمەنی بێت، مووسا ﷺ وتی: ئەی پەروەردگار پاشان چییە؟ فەرمووی: پاشان مردنە، مووسا وتی: دەی با ئێستا بێت، وە داوای كرد لە خودا كە بەئەندازەی بەرد هاوێژێك نزیكی بكاتەوە لە خاكی پیرۆز (بەیتو لموقەدەس)))، ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((جا ئەگەر من لەو شوێنەدا بوومایە گۆڕەكەی مووسام نیشان دەدان لە قەراغی ڕێگاكە دایە لەژێر تەپۆڵكە لمیەكی سوور دایە)).

٣٤٠٧م- (عەبدوڕەزاق) دەڵێ: مەعمەر بۆی گێڕاینەوە لە هەممامەوە وتی: ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ وێنەی فەرموودەكەی پێشووی بۆی گێڕانەوە.

٣٤٠٨- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَعِيدُ بْنُ المُسَيَّبِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: اسْتَبَّ رَجُلٌ مِنَ المُسْلِمِينَ وَرَجُلٌ مِنَ اليَهُودِ. فَقَالَ المُسْلِمُ: وَالَّذِي اصْطَفَى مُحَمَّدًا ﷺ عَلَى الْعَالَمِينَ -فِي قَسَمٍ يُقْسِمُ بِهِ- فَقَالَ اليَهُودِيُّ: وَالَّذِي اصْطَفَى مُوسَى عَلَى العَالَمِينَ. فَرَفَعَ المُسْلِمُ عِنْدَ ذَلِكَ يَدَهُ، فَلَطَمَ اليَهُودِيَّ، فَذَهَبَ اليَهُودِيُّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَخْبَرَهُ الذِي كَانَ مِنْ أَمْرِهِ وَأَمْرِ المُسْلِمِ فَقَالَ: «لاَ تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى، فَإِنَّ النَّاسَ يَصْعَقُونَ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُفِيقُ، فَإِذَا مُوسَى بَاطِشٌ بِجَانِبِ العَرْشِ، فَلاَ أَدْرِي أَكَانَ فِيمَنْ صَعِقَ فَأَفَاقَ قَبْلِي أَوْ كَانَ مِمَّنِ اسْتَثْنَى اللهُ»[1].

٣٤٠٨- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پیاوێك لە مسوڵمانان و پیاوێك لە جوولەكە جنێویان بە یەكتریدا، موسوڵمانەكەیان وتی: سوێند بەو زاتە موحەممەدی ﷺ

---

(١) بڕوانە: ٢٤١١.

بەسەر جیهانیاندا هەڵبژاردووە – لە سوێند خواردنێکدا کە سوێندی پێ دەخورێت- جوولەکەکەش وتی: سوێند بەو زاتەی مووسای بەسەر جیهانیاندا هەڵبژاردووە، جا لەو کاتەدا مسوڵمانەکە دەستی بەرزکردەوە و زلەیەکی دا لە (دەموچاوی) جوولەکەکە، جوولەکەکەش ڕۆشت بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و ئەوەی بوو بوو لە نێوان خۆی و مسوڵمانەکەدا بۆی گێڕایەوە، پێغەمبەریش ﷺ مسوڵمانەکەی بانگ کرد و پرسیاری ئەو باسەی لێکرد، ئەویش باسەکەی بۆ گێڕایەوە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((من هەڵمەبژێرن بەسەر مووسادا ﵇، چونکە بێگومان خەڵکی لە ڕۆژی دواییدا بێ هۆش دەکەون، جا من یەکەم کەسم هۆش دەکەمەوە یەکسەر مووسا ﵇ دەبینم توند دەستی گرتووە بە سوچێکی عەرشەوە، جا نازانم ئاخۆ لەو کەسانە بووە بێ هۆش کەوتووە و پێش من بەهۆش هاتۆتەوە، یاخود لەو کەسانە بووە خوا جیای کردووەتەوە (بێ هۆش نەکەوتووە).

٣٤٠٩- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «احْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى فَقَالَ لَهُ مُوسَى: أَنْتَ آدَمُ الذِي أَخْرَجَتْكَ خَطِيئَتُكَ مِنَ الجَنَّةِ. فَقَالَ لَهُ آدَمُ: أَنْتَ مُوسَى الذِي اصْطَفَاكَ اللهُ بِرِسَالاَتِهِ وَبِكَلاَمِهِ، ثُمَّ تَلُومُنِي عَلَى أَمْرٍ قُدِّرَ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ!». فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى» مَرَّتَيْنِ[1].

٣٤٠٩- ئەبو هورەیرە ﵁ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئادەم و مووسا ﵉ بوویە مشت و مڕیان (بەڵگەیان بەرامبەر یەك هێنایەوە)، جا مووسا بەئادەمی فەرموو: تۆ ئەو ئادەمەیت کە تاوانەکەت لە بەهەشت دەری کردیت،

(١) بڕوانە: ٤٧٣٦، ٤٧٣٨، ٦٦١٤، ٧٥١٥.

ئادەمیش بە مووسای فەرموو: تۆ ئەو مووسایەیت کە خوا هەڵیبژاردی بە پەیامەکانی و بە قسەکردن لەگەڵت، پاشان سەرزەنشتی من دەکەیت لەسەر کارێك بۆم نوسرابوو پێش ئەوەی دروست بکرێم؟)) پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بۆیە ئادەم بە بەڵگە زاڵ بوو بەسەر مووسادا ﷺ، دوو جار ئەم بڕگەی کۆتایی دووبارە کردەوە.

٣٤١٠- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حُصَيْنُ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ يَوْمًا قَالَ: «عُرِضَتْ عَلَيَّ الأُمَمُ، وَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الأُفُقَ فَقِيلَ هَذَا مُوسَى فِي قَوْمِهِ»[١].

٣٤١٠- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: ڕۆژێکیان پێغەمبەر ﷺ هاتە ناومان و فەرمووی: ((گەلان (ی پێشوو)ـم نیشان درا، وە ڕەشاییەکی زۆرم بینی هەموو ئاسۆی گرتبوو، ئەنجا وترا: ئەوە مووسایە ﷺ لە ناو گەلەکەیدا)).

٣٣- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى:

﴿ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱمْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ٱبْنِ لِى عِندَكَ بَيْتًا فِى ٱلْجَنَّةِ وَنَجِّنِى مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِۦ وَنَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ٱبْنَتَ عِمْرَٰنَ ٱلَّتِىٓ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَٰتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِۦ وَكَانَتْ مِنَ ٱلْقَٰنِتِينَ ﴿١٢﴾ ﴾ التحريم

(١) بڕوانە: ٥٧٠٥، ٥٧٥٢، ٦٤٧٢، ٦٥٤١.

٣٣- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

(خوا نموونەیەكی هێناوەتەوە بۆ ئەوانەی بڕوایان هێناوە بە ژنی فیرعەون كاتێک كە وتی: پەروەردگارم لای خۆت ماڵێكم لە بەهەشتدا بۆ دروست بكە و ڕزگارم بكە لە فیرعەون و كردەوەكانی، وە ڕزگارم بكە لە گەلی ستەمكاران، وە بە مەریەمی كچی عیمران ئەوەی داوێنی خۆی پاک ڕاگرت، ئەوسا ئێمە فومان پیا كرد لە ڕۆحی خۆمانەوە، وە باوەڕی هێنا بوو بە وتەكانی پەروەردگاری خۆی و كتێبەكانی، وە لە ڕیزی فەرمانبەرداراندا بوو).

٣٤١١- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مُرَّةَ الهَمْدَانِيِ، عَنْ أَبِي مُوسَى ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كَمَلَ مِنَ الرِّجَالِ كَثِيرٌ، وَلَمْ يَكْمُلْ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ آسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ، وَمَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ، وَإِنَّ فَضْلَ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ»[١].

٣٤١١- ئەبو مووسا ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((زۆر لە پیاوان كامڵ و تەواو بوون[٢]، بەڵام لە ژناندا تەنها ئاسیەی ژنی فیرعەون ومەریەمی كچی عیمران كامڵ و تەواو بوون، وە بێگومان فەزڵ و گەورەیی عائیشە ﷺ بەسەر ژنانی تردا، وەك فەزڵ و گەورەیی تریت[٣] وایە بە چاو خۆراكەكانی ترەوە).

---

(١) بڕوانە: ٣٤٣٣، ٣٧٦٩، ٥٤١٨.

(٢) تەواو كامڵ واتە: هەرچی سیفاتی جوان و پێویست بێت بۆ پیاوان یان بۆ ئافرەتان تیایاندا هەیە.

(٣) (الثَّرِيد) كە بە تریت ماناكراوە واتە: نانی تێكوشراو، بەڵام هەندێ دەڵێن: بە گۆشتەوە بێت ئەنجا پێی دەڵێن: (الثَّرِيد).

٣٤- بابٌ: ﴿ إِنَّ قَـٰرُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ وَءَاتَيْنَـٰهُ مِنَ ٱلْكُنُوزِ مَآ إِنَّ مَفَاتِحَهُۥ لَتَنُوٓأُ بِٱلْعُصْبَةِ أُو۟لِى ٱلْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُۥ قَوْمُهُۥ لَا تَفْرَحْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ ﴾ **القصص**

﴿ لَتَنُوٓأُ ﴿٧٦﴾ ﴾ القصص: لَتُثْقِلُ. قَالَ ابن عَبَّاسٍ ﷺ: ﴿ أُو۟لِى ٱلْقُوَّةِ ﴿٧٦﴾ ﴾ القصص لَا يَرْفَعُهَا العُصْبَةُ مِنَ الرِّجَالِ، يُقَالُ: ﴿ ٱلْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ ﴾ القصص: المَرِحِينَ ﴿ وَيْكَأَنَّ ٱللَّهَ ﴿٨٢﴾ ﴾ القصص. مثل

﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ ﴿٢٩﴾ ﴾ لقمان، ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ ﴿٣٧﴾ ﴾ الروم. يُوَسِّعُ عَلَيْهِ وَيُضَيِّقُ.

٣٤- باسێک: (بێگومان قارون لەگەڵ مووسا ﷺ بوو بەڵام دەستدرێژیی و ستەمی لێ دەکردن، ئەوەندەمان گەنج (ئاڵتوون و زیو) پێدا بوو کە بێگومان (هەڵگرتنی) کلیلەکانی (ئەو گەنج و قاسانە) بە زەحمەت هەڵدەگیرا بۆ کۆمەڵێکی بەهێز، کاتێ (باوەڕدارەکانی) گەلەکەی پێیان وت دڵخۆش مەبە (بەو سامانە)، بێگومان خوا ئەو کەسانەی خۆش ناوێ دڵخۆش و لە خۆبایی بوون (بە سەروەت و سامانەوە)

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ لَتَنُوٓأُ ﴿٧٦﴾ ﴾ القصص: **هەڵگرتنی قورس بوو. ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ:**

﴿ أُو۟لِى ٱلْقُوَّةِ ﴿٧٦﴾ ﴾ القصص: **کۆمەڵە پیاوێك (کلیلەکانیان) بۆ بەرز نەدەکرایەوە (بۆ هەڵنەدەگیرا). دەوترێت:** ﴿ ٱلْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ ﴾ القصص: **دڵخۆش و لە خۆبایی**

بوون (بەو سامانە). ﴿ وَيْكَأَنَّ ٱللَّهَ ﴿٨٢﴾ ﴾ القصص: وەك ئەم وتە وایە: ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ ﴿٢٩﴾ ﴾ لقمان،

ئایا نابینی کە خوا (یان وا دیارە خوا). ﴿ أَوَلَمْ يَرَوْاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ﴿٣٧﴾ ﴾ الروم: ڕسق و ڕۆزی بۆ فراوان دەکات، یان کەم و تەنگی دەکات بۆی.

٣٥- بابُ قول الله تعالى: ﴿ ۞ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ﴿٨٤﴾ ﴾ هود

وإِلَى أَهْلِ مَدْيَنَ؛ لأَنَّ مَدْيَنَ بَلَدٌ، وَمِثْلُهُ: ﴿ وَسْـَٔلِ ٱلْقَرْيَةَ ﴿٨٢﴾ ﴾ يوسف: وَاسْأَلِ ﴿ وَٱلْعِيرَ ﴿٨٢﴾ ﴾ يوسف. يَعْنِي: أَهْلَ القَرْيَةِ وَأَهْلَ العِيرِ ﴿ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ﴿٩٢﴾ ﴾ هود. لَمْ يَلْتَفِتُوا إِلَيْهِ، يُقَالُ إِذَا لَمْ يَقْضِ حَاجَتَهُ: ظَهَرْتُ بحَاجَتِي وَجَعَلْتَنِي ظِهْرِيًّا، قَالَ الظِّهْرِيُّ: أَنْ تَاخُذَ مَعَكَ دَابَّةً أَوْ وِعَاءً تَسْتَظْهِرُ بِهِ، مَكَانَتُهُمْ وَمَكَانُهُمْ وَاحِدٌ ﴿ يَغْنَوْاْ ﴿٩٢﴾ ﴾ الأعراف: يَعِيشُوا ﴿ يَاْيْـَٔسُ ﴿٨٧﴾ ﴾ يوسف: يَحْزَنُ ﴿ ءَاسَىٰ ﴿٩٣﴾ ﴾ الأعراف. أَحْزَنُ. وَقَالَ الحَسَنُ: ﴿ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ ﴿٨٧﴾ ﴾ هود: يَسْتَهْزِئُونَ بِهِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ لْـَٔيْكَةِ ﴿١٧٦﴾ ﴾ الشعراء، الأَيْكَةُ، ﴿ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ﴿١٨٩﴾ ﴾ الشعراء: إِظْلَالُ العَذَابِ عَلَيْهِمْ.

٣٥- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە شوعەیبی برایانمان (نارد) بۆ (خەڵکی) مەدیەن) بۆ سەر خەڵکی مەدیەن، چونکە مەدیەن شار و وڵات بووە)

ئەو ئایەتە وەك ئەو وێنانە وایە: (پرسیار لە شارەکە بکە)، وە پرسیار لە (وشتری کاروانەکە) بکە، کە مەبەستی پێیان: پرسیار لە خەڵکی شارەکە بکە، وە پرسیار لە خاوەنی وشتری کاروانەکە بکە.

﴿ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ﴾ هود: لایان نەکردەوە بەلایدا (گوێیان پێ نەدا)، ئەگەر پێویستیەکەی جێ بە جێ نەبوو دەووترێت: (ظَهَرْتُ بحَاجَتِي) پێویستیەکەم جێبەجێ نەبوو (وَجَعَلْتَنِي ظِهْرِيًّا) پشت گوێی خستم، (ئیمامی بوخاری) دەڵێ: (الظِّهْرِيُّ) بریتیە لەوەی وڵاخێك لەگەڵ خۆت ببەیت، یان تورەکەیەك خۆتی پێ بەهێز بکەیت پشتی پێ ببەستیت. (مَكَانَتُهُمْ) لەگەڵ (مَكَانُهُمْ) یەك مانایان هەیە و جیاوازیان نییە. واتە: بار وحاڵەتی خۆیان. ﴿ يَغْنَوْا ﴾ الأعراف: دەژین. ﴿ يَأْيَسْ ﴾ یوسف: خەم دەخوات. ﴿ ءَاسَىٰ ﴾ الأعراف: خەم ئەخۆم.

حەسەن دەڵێ: ﴿ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ ﴾ هود[1] بەم وتەیە گاڵتە بە پێغەمبەرەکەیان دەکەن (مەبەستیان مانای ڕستەکە نییە).

موجاهید دەڵێ: ﴿ لَيْكَةِ ﴾ الشعراء[2] هەمان وشەی (الأَيْكَةُ)[3] یە، بە مانای باخاتی چڕ و پڕ دێت.

﴿ يَوْمِ ٱلظُّلَّةِ ﴾ الشعراء: (ڕۆژی) سێبەر کردنی هەوری سزا بەسەریانەوە.

---

(١) واتە: بێگومان تۆ لەسەر خۆ و پەلە نەکەریت.

(٢) ئەوە لەسەر خوێندنەوەی نافیع و ئیبن کەسیر و ئیبن عامیرە.

(٣) لەسەر خوێندنەوە قورئان خوێنەکانی تر بەو جۆرە خوێندویانەتەوە.

٣٦- بابُ قَوْلِ الله تَعَالَى:

﴿ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى ٱلْفُلْكِ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ ٱلْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَٱلْتَقَمَهُ ٱلْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ ﴾ الصافات. قَالَ مُجَاهِدٌ: مُذْنِبٌ. ﴿ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ ﴾ الصافات. الموقر. ﴿ فَلَوْلَآ أَنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ ﴾ الصافات. الآية. ﴿ ۞ فَنَبَذْنَٰهُ بِٱلْعَرَآءِ ﴿١٤٥﴾ ﴾ الصافات. بِوَجْهِ الأَرْضِ. ﴿ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ ﴾ الصافات. ﴿ وَأَنۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّن يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ ﴾ الصافات. مِنْ غَيْرِ ذَاتِ أَصْلٍ: الدُّبَّاءِ وَنَحْوِهِ. ﴿ وَأَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ مِاْئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔامَنُواْ فَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٤٨﴾ ﴾ الصافات. ﴿ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ ٱلْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ ﴾ القلم. كَظِيمٌ: وَهْوَ مَغْمُومٌ.

٣٦- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

(وە بەڕاستی یونس (پێغەمبەرێك بوو) لە پێغەمبەران، کاتێك ڕایکرد بۆ لای کەشتییەکی پڕ لە خەڵك، ئینجا قورعەکێشی کرد (لەگەڵ خەڵکی ناو کەشتیەکە) و ئەو لە دۆڕاوان بوو (خرایە دەریاکەوە)، ئەنجا نەهەنگێك قووتی دا ئەویش شایەنی سەرزەنشت بوو)، موجاهید دەڵێ: ﴿ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ ﴾ الصافات: **تاوانبار.** ﴿ ٱلْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ ﴾ الصافات: **پڕ (لە خەڵك)، (خۆ ئەگەر بەڕاستی ئەو لە یادکارانی (خوا) نەبوایە) بە هۆی ئەوەوە فرێمان دایە زەویەکی ڕووت (ی بێ دار و درەخت).** ﴿ ۞ فَنَبَذْنَٰهُ بِٱلْعَرَآءِ ﴿١٤٥﴾ ﴾ الصافات: **(جا ئەومان فڕێ دایە) سەر ڕووی زەوی.** ﴿ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ ﴾ الصافات: **وە ئەو نەخۆش بوو. (وە ڕووەکێکی کولەکەمان بەسەریدا ڕرواند) لەو ڕووەکانەی قەدی نییە: کولەکە و شتی لەو**

جۆره. (وه ئەومان به پێغەمبەرایەتی نارد بۆ لای سەد هەزار کەس، یان زیاتر گەلەکەش باوەڕیان هێنا و بەو هۆیەوه بەهرەمەندمان کردن له ژیان تا ماوەیەك).

(وەك هاوڕێی نەهەنگەکه مەبه (که یونس پێغەمبەره ﷺ کاتێك بانگی (خودا)ی کرد، ئەو پیشی خواردبۆوه (له بێبڕوای گەلەکەی)).

٣٤١٢- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي الأَعْمَشُ. حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ إِنِّي خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ». زَادَ مُسَدَّدٌ «يُونُسَ بْنِ مَتَّى»[١].

٣٤١٢- عەبدوڵڵا ﷺ له پێغەمبەرەوه ﷺ دەگێڕێتەوه که فەرمووی: ((هیچ کەسێك له ئێوه با نەڵێن من له یونس چاکترم))، موسەدەد له گێڕانەوەکەیدا ئەم زیادەی هێناوه: ((یونسی کوڕی مەتتا)).

٣٤١٣- حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَا يَنْبَغِي لِعَبْدٍ أَنْ يَقُولَ إِنِّي خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى». وَنَسَبَهُ إِلَى أَبِيهِ[٢].

٣٤١٣- ئەبولعالییه له ئیبنو عەبباسەوه ﷺ دەگێڕێتەوه له پێغەمبەرەوه ﷺ فەرموویەتی: ((هیچ کەسێك بۆی نییه که بڵێت: من[٣] له یونسی کوڕی مەتتا چاکترم))، یونسی پاڵ دایه لای باوکی (که مەتتایه).

---

(١) بڕوانه: ٤٦٠٣، ٤٨٠٤.

(٢) بڕوانه: ٣٣٩٥.

(٣) قسەکەرەکه خۆی یان پێغەمبەرمان ﷺ.

٣٤١٤- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، عَنِ اللَّيْثِ، عَنْ عَبْدِ العَزِيزِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الفَضْلِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: بَيْنَمَا يَهُودِيٌّ يَعْرِضُ سِلْعَتَهُ أُعْطِيَ بِهَا شَيْئًا كَرِهَهُ. فَقَالَ: لاَ وَالَّذِي اصْطَفَى مُوسَى عَلَى الْبَشَرِ، فَسَمِعَهُ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَقَامَ، فَلَطَمَ وَجْهَهُ، وَقَالَ: تَقُولُ وَالَّذِي اصْطَفَى مُوسَى عَلَى البَشَرِ، وَالنَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ أَظْهُرِنَا فَذَهَبَ إِلَيْهِ، فَقَالَ أَبَا الْقَاسِمِ، إِنَّ لِي ذِمَّةً وَعَهْدًا، فَمَا بَالُ فُلاَنٍ لَطَمَ وَجْهِي؟. فَقَالَ: «لِمَ لَطَمْتَ وَجْهَهُ؟». فَذَكَرَهُ، فَغَضِبَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى رُئِيَ فِي وَجْهِهِ، ثُمَّ قَالَ: «لاَ تُفَضِّلُوا بَيْنَ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ، فَإِنَّهُ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ، فَيَصْعَقُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الأَرْضِ، إِلاَّ مَنْ شَاءَ اللهُ، ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ أُخْرَى، فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ بُعِثَ فَإِذَا مُوسَى آخِذٌ بِالْعَرْشِ، فَلاَ أَدْرِي أَحُوسِبَ بِصَعْقَتِهِ يَوْمَ الطُّورِ أَمْ بُعِثَ قَبْلِي»[١].

٣٤١٤- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: لە کاتێکدا جولەکەیەك کاڵایەکی دەفرۆشت نرخێکی پێدرا کە لای پەسەند نەبوو بۆیە وتی: نەخێر (بەو نرخە نایدەم) سوێند بەو زاتەی مووسای ﷺ هەڵبژاردووە لە ناو مرۆڤەکاندا، پیاوێکی ئەنصاری گوێی لێ بوو، هەستا شەقازلەیەکی کێشا بە ڕووخساریدا وتی: دەڵێ، سوێند بەو زاتەی مووسای ﷺ هەڵبژاردووە بەسەر هەموو مرۆڤەکاندا، لە کاتێکدا پێغەمبەری ئیسلام لە ناومان دایە؟ کابرای جولەکەش ڕۆشت بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و وتی: ئەی ئەبولقاسیم بێگومان من لە ئەستۆ گیراو و خاوەن پەیمانم، ئیتر بۆچی فلان کەس زللە دەدات لە ڕووخسارم؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: بۆچی زللەت داوە لە ڕووخساری؟ ئەویش باسەکەی بۆ گێڕایەوە، پێغەمبەریش ﷺ تورە بوو بە جۆرێ لە ڕووخساریدا دەبینرا، پاشان فەرمووی: ((لە نێوان پێغەمبەراندا کەسیان باو مەدەن بەسەر ئەوانی تردا، چونکە بێگومان کە فوو دەکرێ بە کەڕەنادا، ئەوسا هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە

---

(١) بڕوانە: ٢٤١١.

زەوی دایە لە هۆش خۆ دەچێ جگە لەو کەسەی خوا بیەوێ (لە هۆش ناچی)، پاشان جاری دووەم فووی پێدا دەکرێتەوە، ئەنجا من یەکەم کەس دەبم هۆش دەکەمەوە، یەکسەر مووسا دەبینم دەستی گرتووە بە (قاچێکی) عەرشەوە، جا نازانم لە هۆش چوونەکەی ڕۆژی کێوی توری بۆ حسێب کراوە، یان پێش من (زیندووکراوەتەوە) هۆشی هاتۆتەوە بە خۆیدا)).

٣٤١٥- «وَلاَ أَقُولُ: إِنَّ أَحَدًا أَفْضَلُ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى»[١].

٣٤١٥- ((وە بێگومان من نالێم هیچ کەس لە یونس کوڕی مەتتا چاکترە)).

٣٤١٦- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، سَمِعْتُ حُمَيْدَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ يَنْبَغِي لِعَبْدٍ أَنْ يَقُولَ: أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى»[٢].

٣٤١٦- ئەبو هورەیرە ﷛ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((شیاو نییە بۆ هیچ کەسێك کە بڵێ: من لە یونس کوڕی مەتتا چاکترم)).

٣٧- بابٌ

﴿ وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ ٱلْقَرْيَةِ ٱلَّتِى كَانَتْ حَاضِرَةَ ٱلْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِى ٱلسَّبْتِ ﴿١٦٣﴾ ﴾ الأعراف. يَتَعَدَّوْنَ: يُجَاوِزُونَ فِي السَّبْتِ. ﴿ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا

(١) بڕوانە: ٣٤١٦، ٤٦٠٤، ٤٦٣١، ٤٨٠٥.

(٢) بڕوانە: ٣٤١٥.

﴿١٦٣﴾ ﴾ الأعراف. شَوَارِعَ، ﴿وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾ ﴾ الأعراف.

٣٧- باسێک

(وە پرسیاریان لێ بکە دەربارەی ئەو شارەی کە لە نزیك دەریا (ی سوور) بوو، کە لە ڕۆژی شەممەدا دەستدرێژییان دەکرد). ﴿ يَعْدُونَ ﴾ **بە مانای:** (يَتَعَدَّوْنَ) **واتە: دەستدرێژییان دەکرد و سنووریان دەبەزاند لە ڕۆژی شەممەندا، (چونکە لەو کاتەدا نەهەنگەکانیان دەهاتن لە ڕۆژی شەممەکەیاندا.** ﴿ شُرَّعًا ﴾ **بە مانای:** (شوارع) **دێت واتە: بەڕیز بە دوای یەکدا (وە ڕۆژێ کە شەممە نەبووایە نەهەنگەکانیان بۆ نەدەهات، ئا بەو جۆرە تاقیمان کردنەوە چونکە لە فەرمانی خوا دەرچوون و سەرپێچیان دەکرد، کاتێ تاقمێ لەوان**[1] **(بەتاقمێکی تریانی) وت: بۆچی ئامۆژگاری کۆمەڵێك دەکەن کە خوا لە ناویان دەبات یان بە**

---

(١) ئیمامی بوخاری لەم باسەدا هیچ فەرموودەیەکی نەهێناوە، چونکە ئەو فەرمودانەی لەو بارەیەوە هاتوون لاوازن، بەڵام ئیبنو حەجەر وتەیەکی قەتادە دەگێڕێتەوە کە دەڵێ: (أصحاب السبت) خەڵکی شاری (أیلە) بوون کاتێ فێڵیان کرد بۆ ڕاوکردنی ماسییەکان، لە ڕۆژی شەممەندا تۆڕەکانیان لە ئاوەکەدا ڕاخست و دانا، پاشان لە ڕۆژی یەک شەممەندا کۆیان کردەوە و ماسیەکانیان گرت، کۆمەڵێکیان ڕێگری ئەو کارەیان لێ کردن و بە توندی چوون بەگژیاندا، کۆمەڵێکی تریان وتیان: وازیان لێ بێنن با دوورکەوینەوە لێیان، ئینجا بەیانیەک کە ڕۆژبوویەوە ئەو کەسانەیان نەبینی کە ڕاوی ماسیەکانیان دەکرد لە شەممەندا، جا دەرگاکانیان کردنەوە و فەرمانیان بە پیاوێک کرد بە پەیژەیەکدا سەرکەوێ، سەیری کردن بوونەتە مەیمون، ئینجا ڕۆیشتنە ناویانەوە مەیمونەکان خۆیان دەدایە پاڵیان ئەمانەی ڕێگریان لێ کردن لە ڕاوکردنی ماسیەکان، پێیان دەوتن: ئێمە ڕێگریمان نەکرد لێتان کە ئەو کارە نەکەن؟ مەیمونەکانیش بە سەریان بە ئاماژە دەیانوت بەڵێ. بڕوانە: فتح الباري: ٨/٥٦٠.

سزایەکی سەخت سزایان دەدات، وتیان: تا لای پەروەردگارتان بەهانە و عوزر بێت (و تاوانبار نەبین لەسەر بێ دەنگیمان) و بەڵکو ئەوان لە خوا بترسن، ئەنجا کاتێ ئەوەی پێی ئامۆژگاری کرابوون لەبیریان چوو، ئەوانەی بەرگریان دەکرد لە خراپە و تاوان ڕزگارمان کردن، ئەوانەش کە ستەمیان کرد سزامان دان بە سزایەکی زۆر خراپ بەهۆی دەرچوونیان لە فەرمانی خوا، جا کاتێك یاخی بوون لەوەی کە قەدەغە کرابوون لێی، ئەوسا پێمان وتن: ببنە چەند مەیمونێکی دوور خراوەی بێ نرخ).

٣٨- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾﴾ النساء

الزُّبُرُ: الكُتُبُ، وَاحِدُهَا زَبُورٌ، زَبَرْتُ: كَتَبْتُ. ﴿۞ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ مِنَّا فَضْلًا يَـٰجِبَالُ أَوِّبِى مَعَهُۥ ﴿١٠﴾﴾ سبأ. قَالَ مُجَاهِدٌ: سبِّحِي مَعَهُ. ﴿وَٱلطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ ٱلْحَدِيدَ ﴿١٠﴾ أَنِ ٱعْمَلْ سَـٰبِغَـٰتٍ ﴿١١﴾﴾ سبأ: الدُّرُوعَ، ﴿وَقَدِّرْ فِى ٱلسَّرْدِ ﴿١١﴾﴾ سبأ: المَسَامِيرِ وَالْحَلَقِ، لَا يُدِقَّ المِسْمَارَ فَيَتَسَلْسَلَ، وَلَا يُعَظِّمْ فَيَفْصِمَ. ﴿إِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١﴾﴾ سبأ.

٣٨- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە زەبورمان بەخشی بە داود ﷺ. (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) (الزُّبُرُ) کتێبەکان. (الزُّبُرُ) کۆیە، (زَبُورٌ) تاکەکەیەتی، (زَبَرْتُ) واتە: نووسیم.

- (سوێند بەخوا بەڕاستی لە لایەن خۆمانەوە بەهرەیەکی گەورەمان بە داوود ﷺ بەخشیبوو، ئەی چیاکان لەگەڵ داوود ﷺ زیکر و تەسبیح بڵێنەوە).

- موجاهید دەڵێ: ﴿ أَوِّبِي مَعَهُۥ ﴾: لەگەڵیدا تەسبیح بڵێرەوە، (باڵندەکانیش (لەگەڵیدا بیڵێنەوە)، وە ئاسنمان بۆ نەرم کردبوو (وە فەرمانمان پێ کرد) کە پۆشاکی داپۆشەری (هەموو لەشی) لێ دروست بکە). ﴿ سَٰبِغَٰتٖ ﴾ واتە: زرێی جەنگی فراوانی درێژ، (وە لە چنینی زرێدا ئەندازەی ئەڵقەکان وەك یەك بن)، بزماری ئەڵقەکان تەنگ و باریك نەبن ئەڵقەکان ڕانەگرن و گەورەش نەبن ئەڵقەکان بشکێن و لێك جیاببنەوە. (وەکردەوەی چاك بکەن، بەڕاستی من بینام بەوەی دەیکەن).

٣٤١٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "خُفِّفَ عَلَى دَاوُدَ ﷺ الْقُرْآنُ، فَكَانَ يَأْمُرُ بِدَوَابِّهِ فَتُسْرَجُ، فَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَبْلَ أَنْ تُسْرَجَ دَوَابُّهُ، وَلاَ يَأْكُلُ إِلاَّ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ".

-رَوَاهُ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ صَفْوَانَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ[١].

٣٤١٧- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: (((خوێندنی) زەبوور بۆ داوود ﷺ ئاسان کرابوو، فەرمانی دەکرد وڵاخەکانی زین دەکران، ئەنجا هەموو زەبووری دەخوێندەوە پێش ئەوەی وڵاخەکانی زین بکرێن، تەنها ئەوەشی دەخوارد بە دەستی خۆی پەیدای بکردایە (ڕەنجی شانی خۆی دەخوارد و بەس))).

- ئەم فەرموودەیە: مووسای کوڕی عوقبە گێڕاویەتیەوە لە صەفوانەوە ئەویش لە عەتای کوڕی یەسارەوە لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ گێڕاویەتیەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ[١].

(١) بڕوانە: ٢٠٧٣.

٣٤١٨- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ أَخْبَرَهُ وَأَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو ﷺ قَالَ أُخْبِرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنِّي أَقُولُ: وَاللَّهِ لَأَصُومَنَّ النَّهَارَ وَلَأَقُومَنَّ اللَّيْلَ مَا عِشْتُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَنْتَ الذِي تَقُولُ: وَاللَّهِ لَأَصُومَنَّ النَّهَارَ وَلَأَقُومَنَّ اللَّيْلَ مَا عِشْتُ؟ " قُلْتُ قَدْ قُلْتُهُ. قَالَ: "إِنَّكَ لاَ تَسْتَطِيعُ ذَلِكَ، فَصُمْ وَأَفْطِرْ، وَقُمْ وَنَمْ، وَصُمْ مِنَ الشَّهْرِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنَّ الحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، وَذَلِكَ مِثْلُ صِيَامِ الدَّهْرِ". فَقُلْتُ إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: "فَصُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمَيْنِ". قَالَ: قُلْتُ: إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ. قَالَ: "فَصُمْ يَوْمًا وَأَفْطِرْ يَوْمًا، وَذَلِكَ صِيَامُ دَاوُدَ، وَهْوَ عَدْلُ الصِّيَامِ". قُلْتُ إِنِّي أُطِيقُ أَفْضَلَ مِنْهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: "لاَ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ»(٢).

٣٤١٨- سەعیدی کوڕی موسەییەب و ئەبو سەلەمەی کوڕی عەبدوڕەحمان دەگێڕنەوە کە عەبدوڵڵای کوڕی عەمر ﷺ دەڵێ: هەواڵ درا بەپێغەمبەری خوا ﷺ کە من دەڵێم: سوێند بە خوا تا لە ژیاندا بم ڕۆژ بەڕۆژوو دەبم و شەو شەونوێژ دەکەم، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((تۆ ئەو کەسەیت وتووتە: سوێند بە خوا تا لە ژیاندا بم ڕۆژ بەڕۆژوو دەبم و شەو شەونوێژ دەکەم؟)) عەرزم کرد: بێگومان وتوومە، فەرمووی: ((دەی دڵنیابە کە ناتوانی ئەو کارە بکەیت، کەواتە بەڕۆژوو بە (هەندێك ڕۆژ) بەڕۆژووش مەبە، (لە شەودا) شەونوێژ بکە و بشخەوە، لە مانگێکدا سێ ڕۆژ ڕۆژوو بگرە، چونکە چاکە یەك بەدەیە، ئەمەش وەك بەڕۆژوو بوونی هەموو ساڵەکە وایە))، وتم: بەڕاستی من لەوە باشتر و زیاتر دەتوانم، فەرمووی: ((دەی ڕۆژێك بەڕۆژووبە و دوو ڕۆژ بەڕۆژوو مەبە))، دەڵی وتم: من لەوە باشتر و زیاتر دەتوانم ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی: ((دەی ڕۆژێك بەڕۆژوو بە و ڕۆژێك بەڕۆژوو مەبە ئەوە ڕۆژوو

---

(١) واتە: ئەم فەرموودەیە بە دوو ڕێگە و سەنەد گێردراوەتەوە.

(٢) بڕوانە: ١١٣١.

گرتنی داوود پێغەمبەرە ﷺ کە گەورەترین ڕۆژوو گرتنە))، وتم: من لەوە باشتر و زیاتر دەتوانم، ئەی پێغەمبەری خوا، فەرمووی: ((لەو ڕۆژوە باشتر نییە))[١].

٣٤١٩- حَدَّثَنَا خَلاَّدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ، حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ العَاصِ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَلَمْ أُنَبَّأْ أَنَّكَ تَقُومُ اللَّيْلَ وَتَصُومُ؟ ". فَقُلْتُ نَعَمْ. فَقَالَ: "فَإِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ هَجَمَتِ العَيْنُ وَنَفِهَتِ النَّفْسُ، صُمْ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، فَذَلِكَ صَوْمُ الدَّهْرِ" أَوْ: "كَصَوْمِ الدَّهْرِ". قُلْتُ إِنِّي أَجِدُ بِي -قَالَ مِسْعَرٌ يَعْنِي: قُوَّةً- قَالَ: "فَصُمْ صَوْمَ دَاوُدَ ﷺ، وَكَانَ يَصُومُ يَوْمًا، وَيُفْطِرُ يَوْمًا وَلاَ يَفِرُّ إِذَا لاَقَى"[٢].

٣٤١٩- عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص ﷺ وتی: پێغەمبەر ﷺ بەمنی فەرمووی: ((وایە هەواڵم پێدراوە کە تۆ هەموو شەو شەونوێژ دەکەیت و (هەموو ساڵەکە) بەڕۆژوو دەبیت؟)) وتم: بەڵێ، فەرمووی: ((بێگومان ئەگەر تۆ وا بکەیت چاوت دەچێ بە قوڵا و بینینی لاواز دەبێت و نەفس ماندوو و کوڵ دەبێ، لە هەموو مانگێکدا سێ ڕۆژ بەڕۆژووبە، ئەوە ڕۆژووگرتنی ساڵەکەیە هەمووی - یان وەك ڕۆژووگرتنی ساڵەکەیە هەمووی))[٣]، وتم: من توانام هەیە- میسعەر دەڵێ: (أَجِدُ بِي) واتە: توانام هەیە، فەرمووی: ((دەی ڕۆژوو بگرە بەڕۆژووگرتنی داوود ﷺ کە ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبوو ڕۆژێکیش بەڕۆژوو نەدەبوو، وە ئەگەر بە دوژمن بگەیشتایە هەڵنەدەهات)).

---

(١) مەبەستی ڕۆژوو گرتنی داوودە ﷺ.

(٢) بڕوانە: ١١٣١.

(٣) چونکە چاکەیەک بە دەیە، هەر مانگێک سێ ڕۆژ ڕۆژوو گرتن وەک ئەوە وایە مانگەکە بەڕۆژوو بوویت، کەواتە هەموو مانگەکان بەڕۆژوو بووە، ئەوەش دەکاتە ڕۆژووی ساڵەکە.

٣٩- بابٌ: أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ صَلَاةُ دَاوُدَ، وَأَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ، وَيَنَامُ سُدُسَهُ، وَيَصُومُ يَوْمًا، وَيُفْطِرُ يَوْمًا

قَالَ عَلِيٌّ وَهْوَ قَوْلُ عَائِشَةَ: مَا أَلْفَاهُ السَّحَرُ عِنْدِي إِلاَّ نَائِمًا[1].

٣٩- باسێک: خۆشەویسترین نوێژ لای خودا نوێژی داوودە ﷷ، وە خۆشەویسترین ڕۆژوو لای خودا ڕۆژووی داوودە ﷷ، ئەو نیوە شەو کە دەخەوت سێ یەکی شەونوێژی دەکرد، شەش یەکی شەوەکە لە (کۆتایدا) دەخەوتەوە، ڕۆژێک بە ڕۆژوو دەبوو ڕۆژێک بە ڕۆژوو نەدەبوو

عەلی دەڵێ: (شەشیەکی کۆتایی شەو دەخەوتەوە)، ئەوە وتەی عائیشەیە ؓ کە دەڵێ: هەر کاتێ سەحەر و بەرەبەیان بوو بێ پێغەمبەر ﷺ لای من خەوتووە.

٣٤٢٠- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ الثَّقَفِيِّ، سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ، كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا، وَأَحَبُّ الصَّلاَةِ إِلَى اللَّهِ صَلاَةُ دَاوُدَ، كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ»[2].

٣٤٢٠- عەبدوڵڵای کوڕی عەمرِ ؓ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ بە منی فەرموو: ((خۆشەویسترین ڕۆژووگرتن لای خوای گەورە ڕۆژووگرتنی داوودە ﷷ، کە ڕۆژێك بەڕۆژوو دەبوو ڕۆژێکیش بەڕۆژوو نەدەبوو. وە خۆشەویسترین نوێژ لای

---

(١) بڕوانە: ١١٣٣.

(٢) بڕوانە: ١١٥٩.

خوای گەورە نوێژی داوودە ﷺ، کە نیوەی شەو دەخەوت و سێیەکی شەو هەڵدەسا و شەونوێژی دەکرد، وە شەشیەکی شەو دەخەوتەوە (لە بەرەبەیاندا))).

٤٠- **بابٌ:** ﴿ وَٱذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُۥدَ ذَا ٱلْأَيْدِ ۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾ إِنَّا سَخَّرْنَا ٱلْجِبَالَ مَعَهُۥ يُسَبِّحْنَ بِٱلْعَشِىِّ وَٱلْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَٱلطَّيْرَ مَحْشُورَةً ۖ كُلٌّ لَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُۥ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْحِكْمَةَ وَفَصْلَ ٱلْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ ﴾ **ص. قَالَ مُجَاهِدٌ: الفَهْمُ فِي القَضَاءِ.** ﴿ وَلَا تُشْطِطْ ﴿٢٢﴾ ﴾ **ص. لَا تُسْرِفْ** ﴿ وَٱهْدِنَآ إِلَىٰ سَوَآءِ ٱلصِّرَٰطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَٰذَآ أَخِى لَهُۥ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِىَ نَعْجَةٌ ﴿٢٣﴾ ﴾ **ص. يُقَالُ لِلْمَرْأَةِ: نَعْجَةٌ، وَيُقَالُ لَهَا أَيْضًا: شَاةٌ،** ﴿ وَلِىَ نَعْجَةٌ وَٰحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا ﴿٢٣﴾ ﴾ **ص. مِثْلُ** ﴿ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ﴿٣٧﴾ ﴾ **آل عمران: ضَمَّهَا.** ﴿ وَعَزَّنِى ﴿٢٣﴾ ﴾ **ص: غَلَبَنِي، صَارَ أَعَزَّ مِنِّي، أَعْزَزْتُهُ: جَعَلْتُهُ عَزِيزًا.** ﴿ فِى ٱلْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ ﴾ **ص. يُقَالُ: المُحَاوَرَةُ.** ﴿ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْخُلَطَآءِ ﴿٢٤﴾ ﴾ **ص. الشُّرَكَاءُ** ﴿ لَيَبْغِى ﴿٢٤﴾ ﴾ **ص. إِلَى قَوْلِهِ:** ﴿ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ ﴿٢٤﴾ ﴾ ص. **قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: اخْتَبَرْنَاهُ. وَقَرَأَ عُمَرُ ﷺ: (فَتَّنَّاهُ) بِتَشْدِيدِ التَّاءِ**

٤٠- باسێک: (وە بیری بەندەمان داوودی ﷺ خاوەن هێز و توانا بکەرەوە، بێگومان ئەو هەمیشە گەڕاوە بوو بۆ لای خوا، بەڕاستی ئێمە چیاکانمان ڕاهێنا بۆ تەسبیحاتی خوایان دەکرد لەگەڵ ئەو (داوود) بەئێواران و بەیانیاندا، وە باڵندەکان کە لە دەوری ئەو (داوود) کۆ دەکرانەوە هەموو بۆ (تەسبیحات) بۆ لای ئەو دەگەڕانەوە ، تا لەگەڵ داوود یادی خوا بکەن، وە پاشایەتیەکەی ئەومان بەهێز کرد و دانایی و گوفتاری جیاکەرەوەمان پێ بەخشی)

موجاهید دەڵێ: ﴿ وَفَصْلَ ٱلْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ ﴾ ص: واتە تێگەیشتن لە دادوەریدا. ﴿ وَلَا تُشْطِطْ ﴿٢٢﴾ ﴾ ص: زیادەڕۆیی مەکە.

(وه ڕێنموونیمان بکه بۆ ڕێگای ڕاست. (یەکێکیان وتی) بێگومان ئەم برایەم نەوەد و نۆ مەڕی هەیە)، بە ئافرەت دەوترێ: (نعجة) **هەروەها بەئافرەت دەوترێ:** (شاة)، **(منیش یەك مەڕم هەیە جا (براكەم) دەڵێ: ئەو مەڕەش بدە بەمن).** ﴿ أَكْفِلْنِيهَا ﴿٢٣﴾ ﴾ **ص: وەكو** ﴿ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ﴿٣٧﴾ ﴾ آل عمران: **وایە، واتە: بیخەرە پاڵ مەڕەكانی من، یان بیدە بە من.** ﴿ وَعَزَّنِي ﴿٢٣﴾ ﴾ ص: **زاڵ بووە بە سەرمدا لە من زاڵتر بوو، دەووترێت:** (أَعْزَزْتُهُ) **زاڵ و سەركەوتووم كرد،** ﴿ فِي ٱلْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ ﴾ ص: **دەوترێت: قسەكردن و گفتوگۆكردن.**

- ((داوود ﷺ) وتی: سوێند بە خوا بەراستی ستەمی لێكردووی داوات لێ دەكات تاقە مەڕەكەت بخاتە ناو مەڕەكانی خۆی و بێگومان زۆر لە شەریك و هاوبەشەكان). ﴿ ٱلْخُلَطَآءِ ﴿٢٤﴾ ﴾ ص: **شەریكەكان (ستەم لە یەكتری دەكەن بێجگە لەوانەی باوەڕیان هێناوە و كردەوەی چاكیان كردووە، ئەوانەش زۆر كەمن، داوود ﷺ زانی كە ئێمە تەنها تاقیمان كردۆتەوە)، ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ:** ﴿ أَنَّمَا فَتَنَّهُ ﴿٢٤﴾ ﴾ ص: **تاقیمان كردەوە. وە عومەر بە** (فَتَّنَاهُ): **تاكەی بە دوو تا**[1] **خوێندۆتەوە. (بۆیە داوود ﷺ داوای لێ بوردنی كرد لە پەروەردگاری و كەوت بە ڕوودا بەسوژدە بردنەوە تۆبەی كرد).**

٣٤٢١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ: سَمِعْتُ العَوَّامَ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ أَسْجُدُ فِي ص فَقَرَأَ: ﴿ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ ﴿٨٤﴾ ﴾ الأنعام. حَتَّى أَتَى ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ﴿٩٠﴾ ﴾ الأنعام. فَقَالَ: نَبِيُّكُمْ ﷺ مِمَّنْ أُمِرَ أَنْ يَقْتَدِيَ بِهِمْ[2].

---

(١) واتە: تاكەی شەدە داوەتێ

(٢) بڕوانە: ٤٦٣٢، ٤٨٠٦، ٤٨٠٧.

٣٤٢١- موجاهید دەڵێ: بە ئیبنو عەبباسم ﷺ وت: لە سورەتی (صاد)دا سوژدە ببەم؟ ئیبنو عەبباس ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيۡمَٰنَ ﴿٨٤﴾ ﴾ الأنعام: هەتا گەیشتە ﴿ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقۡتَدِهۡۗ ﴿٩٠﴾ ﴾ الأنعام: واتە: وە لە نەوەكانی نووح ﷺ داوود و سولەیمان) تا گەیشتە:

((ئەی موحەممەد ﷺ) دەی پەیڕەوی ڕێگا و ڕێبازی ئەوان بكە)، ئەنجا ئیبنو عەبباس ﷺ وتی: پێغەمبەرەكەتان ﷺ لەو كەسانەیە فەرمانی پێكراوە كە بە شوێن ئەواندا بڕوات[1] (وە ئەوان بە سەرمەشقی خۆی بزانێت)).

٣٤٢٢- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: لَيْسَ ص مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ، وَرَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَسْجُدُ فِيهَا[2].

٣٤٢٢- عكریمە لە ئیبنو عەبباسەوە ﷺ دەگێڕێتەوە كە وتویەتی: (سوژدەی سورەتی) (صاد) لەو سوژدانە نییە كە فەمانی پێكرا بێ (سوژدەی تێدا ببرێت)، وە پێغەمبەریشم ﷺ دیوە لە سورەتی (صاد)دا سوژدەی بردووە.

٤١- بابُ قولِ الله تعالَى: ﴿ وَوَهَبۡنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيۡمَٰنَۚ نِعۡمَ ٱلۡعَبۡدُۖ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ ﴾ ص

الرَّاجِعُ المُنِيبُ، وَقَوْلُهُ: ﴿ وَهَبۡ لِي مُلۡكٗا لَّا يَنۢبَغِي لِأَحَدٖ مِّنۢ بَعۡدِيٓۖ ﴿٣٥﴾ ﴾ ص، وَقَوْلُهُ: ﴿ وَٱتَّبَعُواْ مَا تَتۡلُواْ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلۡكِ سُلَيۡمَٰنَۖ ﴿١٠٢﴾ ﴾ البقرة. ﴿ وَلِسُلَيۡمَٰنَ ٱلرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهۡرٞ وَرَوَاحُهَا شَهۡرٞۖ وَأَسَلۡنَا لَهُۥ عَيۡنَ ٱلۡقِطۡرِۖ ﴿١٢﴾ ﴾ سبأ، أذبْنَا لهُ عَيْنَ الحَدِيدِ ﴿ وَمِنَ ٱلۡجِنِّ

---

(١) وەڵامەكەی ئیبنو عەبباس ﷺ دەیگەیەنێت كە دەبێت سوژدە ببەیت لە كاتێ خوێندنی ئایەتی (٢٤).
(٢) بڕوانە: ١٠٦٩.

مَن يَعۡمَلُ بَيۡنَ يَدَيۡهِ ﴿١٢﴾ ﴾ سبأ. إلى قَوْلِهِ: ﴿مِن مَّحَٰرِيبَ ﴿١٣﴾ ﴾ سبأ. قَالَ مُجَاهِدٌ: بُنْيَانٌ مَا دُونَ القُصُورِ ﴿وَتَمَٰثِيلَ ﴿١٣﴾ ﴾ سبأ: من نحاس. ﴿وَجِفَانٖ كَٱلۡجَوَابِ ﴿١٣﴾ ﴾ سبأ: كَحِيَاضِ الإِبِلِ. وَقَالَ ابن عَبَّاسٍ: كَالْجَوْبَةِ مِنَ الأَرْضِ ﴿وَقُدُورٖ رَّاسِيَٰتٍۚ ٱعۡمَلُوٓاْ ءَالَ دَاوُۥدَ شُكۡرٗاۚ وَقَلِيلٞ مِّنۡ عِبَادِيَ ٱلشَّكُورُ ﴿١٣﴾ ﴾ سبأ. ﴿فَلَمَّا قَضَيۡنَا عَلَيۡهِ ٱلۡمَوۡتَ مَا دَلَّهُمۡ عَلَىٰ مَوۡتِهِۦٓ إِلَّا دَآبَّةُ ٱلۡأَرۡضِ ﴿١٤﴾ ﴾ سبأ. الأَرَضَةُ ﴿تَأۡكُلُ مِنسَأَتَهُۥ ﴿١٤﴾ ﴾ سبأ: عَصَاهُ. ﴿فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ ٱلۡجِنُّ أَن لَّوۡ كَانُواْ يَعۡلَمُونَ ٱلۡغَيۡبَ مَا لَبِثُواْ فِي ٱلۡعَذَابِ ٱلۡمُهِينِ ﴿١٤﴾ ﴾ سبأ. ﴿حُبَّ ٱلۡخَيۡرِ عَن ذِكۡرِ رَبِّي ﴿٣٢﴾ ﴾ ص. ﴿فَطَفِقَ مَسۡحَۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلۡأَعۡنَاقِ ﴿٣٣﴾ ﴾ ص. يَمْسَحُ أَعْرَافَ الخَيْلِ وَعَرَاقِيبَهَا ﴿ٱلۡأَصۡفَادِ ﴿٣٨﴾ ﴾ ص: الوَثَاقُ. قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ٱلصَّٰفِنَٰتُ ﴿٣١﴾ ﴾ ص. صَفَنَ الفَرَسُ: رَفَعَ إِحْدى رِجْلَيْهِ حَتَّى تَكُونَ عَلَى طَرَفِ الحَافِرِ. ﴿ٱلۡجِيَادُ ﴿٣١﴾ ﴾ ص، السِّرَاعُ. ﴿جَسَدٗا ﴿٣٤﴾ ﴾ ص. شَيْطَانًا. ﴿رُخَآءً ﴿٣٦﴾ ﴾ ص: طَيِّبَةً، ﴿حَيۡثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ ﴾ ص: حَيْثُ شَاءَ. ﴿فَٱمۡنُنۡ ﴿٣٩﴾ ﴾ ص: أَعْطِ. ﴿بِغَيۡرِ حِسَابٖ ﴿٣٩﴾ ﴾ ص: بِغَيْرِ حَرَجٍ.

٤١- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (وە ئێمە سولەیمانمان بەخشی بە داوود ﷺ، ئەو (سولەیمان) بەندەیەکی چاک بوو بێگومان ئەو زۆر ڕوو لە خوا بوو)

﴿أَوَّابٌ﴾ واتە: هەمیشە گەڕاوەی تەوبەکار بوو.

وە ئەم فەرمایشتەی خوای گەورە: (وە دەسەڵات و پاشایەتیەکم پێ ببەخشە، کە لە دوای من دەست نەدات بۆ کەسی تر).

وە ئەم فەرمایشتەی خوای گەورە: (وە جولەکەکان دوای ئەو (شتانە) کەوتن کە شەیتانەکان دەیان خوێندەوە (بۆ خەڵکی) لە سەر پاشایەتی سولەیمان).

وە ئەم فەرمایشتەش: (وەبا (هەوا)مان ڕام هێنا بۆ سولەیمان بەیانیان (تا نیوەڕۆ با)، ڕێگای مانگێکی دەبڕی، وە (نیوەڕوان تا) ئێوارانیش مانگێك ڕێگەی دەبڕی، وە ئاسنمان بۆ تواندەوە وەك کانیاو (دەڕۆی)).

﴿ وَأَسَلْنَا لَهُۥ عَيْنَ ٱلْقِطْرِ ﴿١٢﴾ ﴾ سبأ، واتە: ئاسنمان بۆ تواندنەوە وەك کانیاو. (وە هەندێك لە پەریەکان (مان ڕام هێنا بوو) لە بەردەستیدا کاریان دەکرد بە فەرمانی پەروەردگار، وە ئەگەر هەر کام لە ئەوان لە فەرمانی ئێمە لابدا سزای ئاگری هەڵگیرساوی پێ دەچەژین، (سولەیمان) هەرچی بویستایە بۆیان دروست دەرکرد لە پەرستگا).

موجاهید دەڵێ: ﴿ مَّحَـٰرِيبَ ﴿١٣﴾ ﴾ سبأ: خانوویەکە لە کۆشك بچووکتر بێت. (وە پەیکەر و چەند قاپی (نان خواردن) وەك حەوزی گەورە): وەکو حەوزی (ئاوخواردنەوەی) وشتر.

ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: وەکو چاڵاو لە زەویدا.

(وە چەندین قازان و مەنجەڵی دامەزراو (لەبەر گەورەییان نە دەجوڵان)، ئەی ئالی داوود شوکرانە بژێری خوا بکەن بەڵام کەمێك لە بەندەکانم (بۆ خوا) سوپاسگوزارن)، (ئینجا کاتێ (سولەیمانمان) مراند هیچ شتێك مردنی ئەو (سولەیمان)ی نیشان نەدان بێجگە لە خۆرە و مۆریانەی زەوی کە داردەستەکەی (سولەیمان)یان دەخوارد (کە سولەیمان خۆی دابوو بە سەریدا)، ئینجا کاتێك (سولەیمان) کەوت، بۆ پەرییەکان ڕوونبوویەوە کە ئەگەر غەیبیان بزانیایە لەو

سزا ڕیسواکەرەدا نەدەمانەوە). ﴿ دَآبَّةُ ٱلْأَرْضِ ﴾: خۆرە و مۆریانەی زەوی، ﴿ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُۥ ﴾: داردەستەکەی (سولەیمان). (خۆشەویستی ئەم ئەسپانە (لەم باوەدا) بەسەر یاد و عیبادەتی پەروەردگارمدا)، (ئینجا دەستی هێنا بە دەست و قاچ و گەردن و یاڵی ئەو ئەسپانەدا) دەستی دەهێنا بە یاڵ و ڕەشوەکانیدا. ﴿ ٱلْأَصْفَادِ ﴾ واتە: پێکەوە بەستراوی لە کۆت و زنجیردا.

- موجاهید دەڵێ: ﴿ ٱلصَّٰفِنَٰتُ ﴾ لە (صَفَنَ الفَرَسُ) هاتووە، واتە: ئەسپەکە قاچێکی بەرز کردبێتەوە و لەسەر قەراغی سمی وەستابێت[1]. ﴿ ٱلْجِيَادُ ﴾: زۆر خێرایە (لە غاردانەدا). ﴿ جَسَدًا ﴾: شەیتانێك. ﴿ رُخَآءً ﴾ بایەکی نەرمی خۆش. ﴿ حَيْثُ أَصَابَ ﴾: بۆ هەر کوێ بیویستایە (دەڕۆیشت). ﴿ فَٱمْنُنْ ﴾: ببەخشە. ﴿ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾: بەبێ پرسینەوە لێت (گوناهت ناگات).

٣٤٢٣- حَدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «إِنَّ عِفْرِيتًا مِنَ الجِنِّ تَفَلَّتَ البَارِحَةَ لِيَقْطَعَ عَلَيَّ صَلاَتِي، فَأَمْكَنَنِي اللَّهُ مِنْهُ، فَأَخَذْتُهُ، فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبُطَهُ عَلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تَنْظُرُوا إِلَيْهِ كُلُّكُمْ، فَذَكَرْتُ دَعْوَةَ أَخِي سُلَيْمَانَ: رَبِّ هَبْ لِي مُلْكًا لاَ يَنْبَغِي لأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي. فَرَدَدْتُهُ خَاسِئًا». ﴿ عِفْرِيتٌ ﴿٣٩﴾ ﴾ النمل: مُتَمَرِّدٌ مِنْ إِنْسٍ أَوْ جَانٍّ، مِثْلُ زِبْنِيَةٍ جَمَاعَتُهَا: الزَّبَانِيَةُ.

٣٤٢٣- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بێگومان ئەمشەو دێوێکی جنۆکە لە پڕ پەلاماری دام بۆ ئەوەی نوێژەکەم پێ

(١) ئەمە سیفەتی ئەسپ و ماینی ڕەسەنە.

بېڕێت، بەڵام خوا زاڵی کردم بەسەریدا و گرتم و ویستم بیبەستمەوە بە پایەیەك لە پایەکانی مزگەوتەوە، هەتا (کە ڕۆژ بوویەوە) هەمووتان سەیری بکەن، بەڵام نزاکەی سولەیمانی برام ﷺ بیرکەوتەوە کە دەڵێ: ئەی پەروەردگارم پاشایەتیەکی وام پێبدە کە لە پاش من بۆ کەس نەلوێ، بۆیە منیش بە ڕیسوای دەرم کرد)).

﴿ عِفْرِيتٌ ﴿٣٩﴾ ﴾ النمل، واتە: یاخی و سەرکەشە لە مرۆڤ و جنۆکە، لە کێشدا وەك (زِبْنِيَةٍ)[1] وایە، کە کۆیەکەی (الزَّبَانِيَةُ) یە.

٣٤٢٤- حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ لأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى سَبْعِينَ امْرَأَةً تَحْمِلُ كُلُّ امْرَأَةٍ فَارِسًا يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ: إِنْ شَاءَ اللَّهُ. فَلَمْ يَقُلْ، وَلَمْ تَحْمِلْ شَيْئًا إِلاَّ وَاحِدًا سَاقِطًا إِحْدَى شِقَّيْهِ». فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَوْ قَالَهَا لَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ»[2].

قَالَ شُعَيْبٌ وَابْنُ أَبِي الزِّنَادِ: «تِسْعِينَ». وَهْوَ أَصَحُّ.

٣٤٢٤- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((سولەیمانی کوڕی داوود ﷺ فەرمووی: سوێند بە خوا و بە بێگومان ئەم شەو دەسوڕێمەوە بەسەر حەفتا ژندا[3]، هەر ژنێکیان سکی ببێت بە سوارێکەوە خەبات بکات لە ڕێی خوادا، هاوڕێکەی[4] پێ وت: (بڵێ) ئەگەر خودا ویستی

---

(١) لە خوێندنەوەیەکی (شاز)دا (عفریت) بە (عفرية) خوێندراوەتەوە کە لەسەر کێشی (زِبْنِيَةٍ)یە (فتح الباري ٥٦٩/٨).

(٢) بڕوانە: ٢٨١٩، ٥٢٤٢، ٦٦٣٩، ٦٧٢٠، ٧٤٦٩.

(٣) واتە: لەگەڵیان جووت دەبێت و دەچێتە لایان.

(٤) کە فریشتەیەک بوو.

لەسەر بوو، بەڵام سولەیمان نەیوت، بۆیە هیچیان سکی نەبوو جگە لە ژنێکیان کە منداڵێکی بوو کەلایەکی نەبوو (واتە: لەتە مرۆڤێك بوو)))، بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر (إن شاء الله) کەی بوتایە هەموویان (دەبوون) و خەباتیان دەکرد لە ڕێی خوادا)).

- شوعەیب و ئیبنو ئەبو زیناد دەڵێن: ((نەوەد)) ژن ئەوەش ڕاسترە لە حەفتا ژن.

٣٤٢٥- حدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ التَّيْمِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ ﷺ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ. أَيُّ مَسْجِدٍ وُضِعَ أَوَّلُ؟ قَالَ: «الْمَسْجِدُ الحَرَامُ». قُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: «ثُمَّ المَسْجِدُ الأَقْصَى». قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: «أَرْبَعُونَ». ثُمَّ قَالَ: «حَيْثُمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلاَةُ فَصَلِّ، وَالأَرْضُ لَكَ مَسْجِدٌ»[١].

٣٤٢٥- ئەبو زەڕ ﷺ دەڵێ: وتم: ئەی پێغەمبەری خوا: کام مزگەوت یەکەمجار دروست کراوە؟ فەرمووی: ((مزگەوتی حەڕام)) وتم: پاشان کام مزگەوت؟ فەرمووی: ((مزگەوتی ئەقصا))، وتم: نێوانیان چەند (ساڵ) بوو فەرمووی: ((چل))، پاشان فەرمووی: ((لە هەر جێگایەك نوێژت بۆ هاتە پێشەوە و نوێژ بوو نوێژ بکە هەموو زەوی مزگەوتە بۆ تۆ)).

٣٤٢٦- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «مَثَلِي وَمَثَلُ النَّاسِ كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَارًا، فَجَعَلَ الفَرَاشُ وَهَذِهِ الدَّوَابُّ تَقَعُ فِي النَّارِ»[٢].

---

(١) بروانە: ٣٣٦٦.

(٢) بروانە: ٦٤٨٣.

٣٤٢٦- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە لە پێغەمبەری ﷺ بیستووە دەیفەرموو: ((نموونەی من و خەڵکی وەکو پیاوێك وایە ئاگرێکی کردبێتەوە، جا پەپولە و ئەم گیانلەبەرانە خەریکە بکەونە ئاگرەکەوە[١])).

٣٤٢٧- وَقَالَ «كَانَتِ امْرَأَتَانِ مَعَهُمَا ابْنَاهُمَا، جَاءَ الذِّئْبُ فَذَهَبَ بِابْنِ إِحْدَاهُمَا، فَقَالَتْ صَاحِبَتُهَا: إِنَّمَا ذَهَبَ بِابْنِكِ. وَقَالَتِ الأُخْرَى: إِنَّمَا ذَهَبَ بِابْنِكِ. فَتَحَاكَمَتَا إِلَى دَاوُدَ، فَقَضَى بِهِ لِلْكُبْرَى فَخَرَجَتَا عَلَى سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ فَأَخْبَرَتَاهُ، فَقَالَ: ائْتُونِي بِالسِّكِّينِ أَشُقُّهُ بَيْنَهُمَا. فَقَالَتِ الصُّغْرَى: لاَ تَفْعَلْ يَرْحَمُكَ اللَّهُ، هُوَ ابْنُهَا. فَقَضَى بِهِ لِلصُّغْرَى». قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: وَاللَّهِ إِنْ سَمِعْتُ بِالسِّكِّينِ إِلاَّ يَوْمَئِذٍ، وَمَا كُنَّا نَقُولُ إِلاَّ الْمُدْيَةُ[٢].

٣٤٢٧- وە پێغەمبەر[٣] ﷺ فەرمووی: ((دوو ئافرەت دوو کوڕی خۆیان لەگەڵ بوو، جا گورگێك هات کوڕی ئافرەتێکیانی فڕاند، ئافرەتەکەی هاوڕێی وتی: بێگومان کوڕەکەی تۆی فڕاند، ئافرەتەکەی کەشیان وتی: بەدڵنیاییەوە کوڕەکەی تۆی فڕاند، جا کێشەکەیان بردە لای داوود ﷺ ئەویش بڕیاری دا ئەو (کوڕەی مابوو) بۆ ئافرەتە گەورەکەیان بێت، ئەنجا چوون بۆ لای سولەیمانی کوڕی داوود ﷺ) و بەسەرهاتەکەیان بۆ گێڕایەوە، سولەیمانیش وتی: چەقۆیەکم بۆ بێنن دەیکەم بە دوو لەتەوە لە نێوانتاندا، ئافرەتە بچووکەکە وتی: ئەو کارە مەکە ڕەحمەتی خوات لێ بێ کوڕی ئەوە، ئەوسا سولەیمان بڕیاریدا کوڕەکە بۆ ئافرەتە بچووکەکەیان بێت)). ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەڵێ: سوێند بەخوا ناوی (سکین)ـم نەبیستبوو لەو ڕۆژەدا نەبێت، وە ئێمە هەر پێمان دەوت (الْمُدْيَةُ)[٤].

---

(١) سەیری فەرموودەی (٦٤٨٣) بکە لەوێدا مانای زیاتر ڕوون بۆتەوە.

(٢) بڕوانە: ٦٧٦٩.

(٣) بە ڕوونی نەیوتووە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی، بەڵام فەرموودەی پێغەمبەرە ﷺ سەیری فەرموودەی (٦٧٦٩) بکە.

(٤) (السِّكِّينِ) و (الْمُدْيَةُ) هەردووکیان بە مانای چەقۆ دێن، بەڵام هەر هۆزە وشەیەکی بۆ بەکارهێناوە.

٤٢- بابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ أَنِ ٱشْكُرْ لِلَّهِ ﴿١٢﴾﴾ إلى قوله: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾﴾ لقمان. ﴿وَلَا تُصَعِّرْ ﴿١٨﴾﴾ لقمان: الإِعْرَاضُ بِالْوَجْهِ.

٤٢- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (سوێند بە خوا بەڕاستی دانایی و حیکمەتمان دا بە لوقمان (و پێمان وت:) سوپاسی خوا بکە). تا دەگاتە ئەم فەرمایشتە: (بەڕاستی خوا هیچ خۆبەزلزانێکی شانازی کەری خۆش ناوێ). (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿وَلَا تُصَعِّرْ ﴿١٨﴾﴾ لقمان: ڕوو وەرگێڕان.

٣٤٢٨- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمْ يَلْبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ ﴿٨٢﴾﴾ الأنعام. قَالَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ: أَيُّنَا لَمْ يَلْبِسْ إِيمَانَهُ بِظُلْمٍ؟ فَنَزَلَتْ: ﴿لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾﴾ لقمان[1].

٣٤٢٨- عەبدوڵڵا (ی کوڕی مەسعود) ﷺ دەڵێ: کاتێ ئەم ئایەتە دابەزی: (ئەوانەی کە بڕوایان هێناوە و بڕواکەیان تێکەڵ بە ستەم (هاوەڵ دانان) نەکردووە). هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ وتیان: کێ لە ئێمە بڕواکەی تێکەڵ بەستەم نەکردووە؟ ئەنجا ئەم ئایەتەی دابەزی: (بێگومان هاوەڵ دانان بۆ خوا ستەمێکی زۆر گەورەیە).

(١) بڕوانە: ٣٢.

٣٤٢٩- حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَـٰنَهُم بِظُلْمٍ ﴿٨٢﴾ ﴾ الأنعام. شَقَّ ذَلِكَ عَلَى المُسْلِمِينَ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّنَا لاَ يَظْلِمُ نَفْسَهُ؟ قَالَ: «لَيْسَ ذَلِكَ، إِنَّمَا هُوَ الشِّرْكُ، أَلَمْ تَسْمَعُوا مَا قَالَ لُقْمَانُ لاِبْنِهِ وَهْوَ يَعِظُهُ: ﴿ يَـٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ ﴾ لقمان[1].

٣٤٢٩- عەبدوڵلا ﷺ وتی: کاتێ ئەم ئایەتە دابەزی: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَـٰنَهُم بِظُلْمٍ ﴿٨٢﴾ ﴾ الأنعام، لەسەر مسوڵمانان ناڕەحەت بوو، وە وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا کێ لە ئێمە هەیە ستەمی لە خۆی نەکردبێت ؟ فەرمووی: ((مەبەست ئەوە نییە، بەڵکو مەبەست پێی هاوبەش دانانە بۆ خوا، ئەی ئەم وتەی لوقمانتان نەبیستووە بە کوڕەکەی دەڵێ کە ئامۆژگاری دەکات: ﴿ يَـٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ ﴾ لقمان، واتە: ئەی کوڕی شیرینم هاوبەش بۆ خوا دامەنێ، بێگومان هاوبەش دانان بۆ خوا ستەمێکی گەورەیە)).

٤٣- بابٌ: ﴿ وَٱضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَـٰبَ ٱلْقَرْيَةِ إِذْ جَآءَهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾ ﴾ يس. الآية.

قَالَ مُجَاهِدٌ: شَدَّدْنَا. وَقَالَ ابن عَبَّاسٍ: ﴿ طَـٰٓئِرُكُم ﴿١٩﴾ ﴾ يس: مَصَائِبُكُمْ.

٤٣- باسێک: (ئەی موحەممەد ﷺ) نموونەیان بۆ بهێنەرەوە بە خەڵکی شاری (ئەنتاکیە) کاتێ پێغەمبەرانیان بۆ هات) تا کۆتایی ئایەتەکە.

- موجاهید دەڵێ: ﴿ فَعَزَّزْنَا ﴿١٤﴾ ﴾ يس: بەهێزمان کردن. ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: ﴿ طَـٰٓئِرُكُم ﴿١٩﴾ ﴾ يس، واتە: ناڕەحەتیەکانتان.

---

(١) بڕوانە: ٣٢.

٤٤- بابُ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى:

﴿ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُۥ زَكَرِيَّآ ﴿٢﴾ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى وَهَنَ ٱلْعَظْمُ مِنِّى وَٱشْتَعَلَ ٱلرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَإِنِّى خِفْتُ ٱلْمَوَٰلِىَ مِن وَرَآءِى وَكَانَتِ ٱمْرَأَتِى عَاقِرًا فَهَبْ لِى مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِى وَيَرِثُ مِنْ ءَالِ يَعْقُوبَ ۖ وَٱجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يَٰزَكَرِيَّآ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ ٱسْمُهُۥ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَل لَّهُۥ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾ ﴾ مريم. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: مِثْلاً. يُقَالُ: ﴿ رَضِيًّا ﴿٦﴾ ﴾ مريم: مَرْضِيًّا. ﴿ عِتِيًّا ﴿٨﴾ ﴾ مريم. عَصِيًّا عتا يَعْتُو. ﴿ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى غُلَٰمٌ وَكَانَتِ ٱمْرَأَتِى عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ ٱلْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذَٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِن قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ ٱجْعَل لِّىٓ ءَايَةً ۚ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ ﴾ مريم. يُقَالُ: صَحِيحًا، ﴿ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنَ ٱلْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ ﴿١١﴾ ﴾ مريم. فَأَشَارَ. إِلَى قَوْلِهِ: ﴿ يَٰزَكَرِيَّآ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ ٱسْمُهُۥ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَل لَّهُۥ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى غُلَٰمٌ وَكَانَتِ ٱمْرَأَتِى عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ ٱلْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذَٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِن قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ ٱجْعَل لِّىٓ ءَايَةً ۚ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ مِنَ ٱلْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا۟ بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾ يَٰيَحْيَىٰ خُذِ ٱلْكِتَٰبَ بِقُوَّةٍ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَوٰةً ۖ وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ وَبَرًّۢا بِوَٰلِدَيْهِ وَلَمْ يَكُن جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَسَلَٰمٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾ ﴾ مريم. ﴿ حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ ﴾ مريم. لَطِيفًا، ﴿ عَاقِرًا ﴿٨﴾ ﴾ مريم. الذَّكَرُ وَالأُنْثَى سَوَاءٌ.

٤٤- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

(ئەمەی (دەخوێنرێتەوە بەسەرتدا) باسی بەزەیی پەروەردگارتە بە بەندەی خۆی زەکەریایە، لە کاتێکدا پاڕایەوە لە پەروەردگاری بە پاڕانەوەیەکی نهێنی و پەنامەکی، وتی: ئەی پەروەردگارم بەڕاستی من ئێسکم لاواز بووە لەبەر پیری مووی سەرم بریقە دەداتەوە، بەڕاستی من دەترسم کەس و کارەکەم (لە ئاینی خوا لادەن) لە پاش (مردنی) خۆم، (چونکە کەسێکیان تێدا نییە جێگری من بێت)، وە خێزانەکەشم نەزۆکە، ساتۆ لە لایەن خۆتەوە منداڵێکی چاکم پێ ببەخشە میراتگری (پێغەمبەرێتی) من و بنەماڵەی یەعقوب بێ، ئەی پەروەردگارم واشی لێ بکە کە خۆت لێی ڕازی بیت، (خواش فەرمووی:) ئەی زەکەریا بەڕاستی موژدەت دەدەینێ بە منداڵێ کە ناوی یەحیایە، تا ئێستا کەسمان بەو ناوە ناو نەناوە).

- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: ﴿ سَمِيًّا ﴿٧﴾ ﴾ مریم: وێنە و شێوە. وە دەوترێت: ﴿ رَضِيًّا ﴿٦﴾ ﴾ مریم: جێگای ڕەزامەندی بێت (لای خوا و بەندەکانی). ﴿ عِتِيًّا ﴿٨﴾ ﴾ مریم: ئەوپەڕی پیری. چاوگی (عتا يَعْتُو).

- (وتی: ئەی پەروەردگارم چۆن منداڵم دەبێ لە کاتێکدا خێزانم نەزۆکە و خۆشم لە پیریدا گەشتومەتە ئەوپەڕی پیری، فەرمووی: (بڕیار) بەو جۆرەیە پەروەردگاریشت فەرموویەتی ئەو (دروست کردنە) بە لای منەوە زۆر ئاسانە، بێگومان پێشتریش تۆم دروست کردووە کە شتێك نەبوویت (پێش دروست کردنەکەت)، (زەکەریا) فەرمووی: ئەی پەوەردگارم نیشانەیەکم بۆ دابنێ (کاتێ ئەو مژدە هاتە دی)، فەرمووی: نیشانەی تۆ ئەوەیە (کاتێ ئەو کوڕپە پەیدابوو) ناتوانیت گفتوگۆ لەگەڵ خەڵکدا بکەیت سێ شەو لەسەر یەك (بە ڕۆژەکانیەوە هەرچەند) ساغیت و لاڵ نیت). ﴿ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ ﴾ مریم: دەوترێت: ساغ و سەلامەتی.

(پاشان زەكەریا لە پەرستگاكەی هاتەدەر بۆ ناو گەلەكەی، وە بە ئاماژە پێی وتن كە بەیانیان و ئێواران تەسبیحاتی خوا بكەن). ﴿ فَأَوۡحَىٰٓ ﴾ مريم: ئاماژەی كرد. تا دەگاتە ئەم فەرمایشتە(ئەی یەحیا تەورات بەتوند و گرنگ بگرە، وە تێگەیشتنی تەورات (یا حیكمەت و ژیری) مان پێ بەخشی لە تەمەنی منداڵیدا، لەگەڵ دڵسۆزی و پاك و خاوێنی لە لایەن خۆمانەوە، وە ئەو (یەحیا) لە خوا ترس و پارێزكار بوو، چاكەكار بوو لەگەڵ دایك و باوكیدا خۆ بەزل زان و سەرپێچی كەر نەبوو لە فەرمانی خوا، سەلامی خوای لەسەر بێ لەو ڕۆژەی لە دایك بوو وە لەو ڕۆژەی كە وەفات دەكات، وە لەو ڕۆژەی زیندوو دەكرێتەوە). ﴿ حَفِيّٗا ﴾ مريم: (لەگەڵم) میهرەبانە. ﴿ عَاقِرٗا ﴾ مريم: نەزۆك بۆ نێر و مێ بەكاردێت بێ جیاوازی.

٣٤٣٠- حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ حَدَّثَهُمْ عَنْ لَيْلَةَ أُسْرِيَ: «ثُمَّ صَعِدَ حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الثَّانِيَةَ فَاسْتَفْتَحَ، قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَلَمَّا خَلَصْتُ، فَإِذَا يَحْيَى وَعِيسَى وَهُمَا ابْنَا خَالَةٍ. قَالَ: هَذَا يَحْيَى وَعِيسَى فَسَلِّمْ عَلَيْهِمَا. فَسَلَّمْتُ، فَرَدَّا ثُمَّ قَالاَ: مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ»[1].

٣٤٣٠- ئەنەسی كوڕی مالیك لە مالیكی كوڕی صەعصەعەوە ﷺ دەگێڕێتەوە و دەڵێ: كە پێغەمبەری خوا ﷺ دەربارەی ئەو شەوەی شەوڕەوی پێكرا بۆی گێڕانەوە و فەرمووی: ((پاشان (جیبریل ﷺ سەركەوت تا ڕۆیشتە ئاسمانی دووەم، داوای كردنەوەی دەرگای كرد، وترا: ئەمە كێیە؟ وتی: جیبریل، وترا: كێت لەگەڵە؟ وتی: موحەممەد، وترا: نێردراوە بە شوێنیدا ؟ وتی: بەڵێ، جا

---

(١) بڕوانە: ٣٢٠٧.

کاتێ تێپەڕیم و دەرباز بووم (لە ئاسمانی یەکەم بۆ ئاسمانی دووەم)، لەو کاتەدا عیسا و یەحیام بینی هەردووکیان کوڕە پوری یەکترن. جیبریل وتی: ئەمە یەحیا و عیسان و سەلامی لە هەردووکیان کرد، منیش سەلامم لێ کردن، هەردووکیان وەڵامیان دایەوە، پاشان وتیان: بەخێربێیت ئەی برای چاك و ساڵح و پێغەمبەری چاك و ساڵح)).

٤٥- بابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى:

﴿ وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَرۡيَمَ إِذِ ٱنتَبَذَتۡ مِنۡ أَهۡلِهَا مَكَانٗا شَرۡقِيّٗا ﴿١٦﴾ ﴾ مريم

﴿ إِذۡ قَالَتِ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرۡيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٖ ﴿٤٥﴾ ﴾ آل عمران. وقوله ﷻ: ﴿ ۞ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصۡطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحٗا وَءَالَ إِبۡرَٰهِيمَ وَءَالَ عِمۡرَٰنَ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾ ﴾ إلى قوله ﴿ يَرۡزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيۡرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾ ﴾ آل عمران. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَآلُ عِمْرَانَ الْمُؤْمِنُونَ مِنْ آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَآلِ عِمْرَانَ، وَآلِ يَاسِينَ، وَآلِ مُحَمَّدٍ ﷺ، يَقُولُ: ﴿ إِنَّ أَوۡلَى ٱلنَّاسِ بِإِبۡرَٰهِيمَ لَلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ ﴿٦٨﴾ ﴾ آل عمران. وَهُمُ الْمُؤْمِنُونَ، وَيُقَالُ: آلُ يَعْقُوبَ، أَهْلُ يَعْقُوبَ. فَإِذَا صَغَّرُوا آلَ ثُمَّ رَدُّوهُ إِلَى الأَصْلِ فقَالُوا: أُهَيْلٌ.

٤٥- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

((ئەی موحەممەد ﷺ باسی بەسەرهاتی مەریەم بکە لە قورئاندا ئەو کاتەی کە کەنارگیری کرد لە شوێنێکی ڕۆژهەڵاتی لە کەس و کاری (لە مزگەوتی ئەقصادا خواپەرستی دەکرد))، (کاتێك کە فریشتەکە فەرمووی: ئەی مەریەم بێگومان خوا مژدەت دەداتێ بە وتەیەك). وە باسی ئەم فەرمایشتەی خوا ﷻ: (بێگومان خوا ئادەم و نووح و خانەوادەی ئیبراهیم و خانەوادەی عیمرانی هەڵبژاردووە

بەسەر هەموو جیهانیاندا)، تا دەگاتە ئەم فەرمایشتە: ((خوا) ڕۆزی بە هەر کەسێك دەدات کە بیەوێت بەبێ شومار).

- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: (وَآلِ عِمْرَانَ): باوەڕدارانن لە خانەوادەی ئیبراهیم و خانەوادەی عیمران و خانەوادەی یاسین و خانەوادەی موحەممەد ﷺ. خوا دەفەرمووێ: (بێگومان نزیکترین کەس لە ئیبراهیم ئەوانەن کە پەیڕەویان کرد و شوێنی کەوتن)، هەر ئەوانەن باوەڕداران. وە دەوترێت: (آلُ يَعْقُوبَ): (أَهْلُ يَعْقُوبَ) خانەوادەی یەعقوب ئەگەر (لە زمانی عەرەبیدا) (آلَ) بچووك بکەنەوە پاشان بیگێڕنەوە بۆ ئەسڵەکەی دەڵێن: (أُهَيْلٌ).

٣٤٣١- حَدَّثَنَا أَبُو الیَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ المُسَيَّبِ قَالَ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ ﷺ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا مِنْ بَنِي آدَمَ مَوْلُودٌ إِلاَّ يَمَسُّهُ الشَّيْطَانُ حِينَ يُولَدُ، فَيَسْتَهِلُّ صَارِخًا مِنْ مَسِّ الشَّيْطَانِ، غَيْرَ مَرْيَمَ وَابْنِهَا». ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: ﴿ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ ﴾ آل عمران[1].

٣٤٣١- سەعیدی کوڕی موسەییەب وتی: ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((هەر بنیادەمێك لە دایك دەبێت لە کاتێ لە دایك بونیدا (پەنجەی) شەیتان بەری دەکەوێ، جا دەگری بە ڤیژاندن بەو تێکوتانی شەیتانە، جگە لە مەریەم و کوڕەکەی)، پاشان ئەبو هورەیرە ﷺ وتی: (بێگومان من خۆی و نەوەی ئەپارێزم بە تۆ لە شەیتانی دەرکراو لە بەزەیی خوا).

(١) بڕوانە: ٣٢٨٦.

٤٦- بابٌ

﴿ وَإِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ وَٱصْطَفَىٰكِ عَلَىٰ نِسَآءِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَٰمَرْيَمُ ٱقْنُتِى لِرَبِّكِ وَٱسْجُدِى وَٱرْكَعِى مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَٰمَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ ﴾ آل عمران

يُقَالُ (يَكْفُلُ) يَضُمُّ، ﴿ وَكَفَّلَهَا ﴿٣٧﴾ ﴾ آل عمران. ضَمَّهَا، مُخَفَّفَةٌ لَيْسَ مِنْ كَفَالَةِ الدُّيُونِ وَشِبْهِهَا.

٤٦- باسێک

(وە یادی ئەوە بکە کاتێك کە فریشتە (جیبریل) فەرمووی: ئەی مەریەم بێگومان خوا تۆی هەڵبژاردوە و پاکی کردیتەوە (لە هەموو خوڕەوشتێکی ناشیرین)، وە ڕێزی داویت بەسەر هەموو ژنانی جیهاندا، ئەی مەریەم فەرمانبەری پەروەردگارت بکە، وە سوژدە و کڕنوش بەرە لەگەڵ ئەوانەی کە سوژدە و کڕنوش دەبەن، ئەوەی وترا لە هەواڵە پەنهانەکانن بەسروش بۆت دەنێریین، وە تۆ لای ئەوان نەبویت کاتێك کە قەڵەمەکانیان هاویشت کامیان دەستەبەرێتی مەریەمیان بەر دەکەوێت، وە تۆ لایان نەبویت کە دەمەقاڵێیان دەکرد (لەم ڕووەوە).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) دەوترێت: (يَكْفُلُ) **بیباتە لای خۆی، بیگرێتە خۆی.** ﴿ وَكَفَّلَهَا ﴿٣٧﴾ ﴾ آل عمران: **بردیە لای خۆی پیتی (ف) کەی یەك (ف) یە، دوو (ف) نییە، بە مانای کەفالەت کردنی قەرز و ئەو شتانە نییە[1].**

---

(١) لای هەندێ لە قوڕئان خوێنان بە (كَفَلَهَا) خوێنراوەتەوە، بەڵام هەندێکیان بە (كَفَّلَهَا) خوێندوویانەتەوە، پیتی (ف) شەددەی هەیە واتە دوو پیتی (ف) یە، ئەمەی دووەمیان بە مانای کەفالەت کردن دێت. بڕوانە: إرشاد الساري:٣٨٥/٧.

٣٤٣٢- حدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ أَبِي رَجَاءٍ، حَدَّثَنَا النَّضْرُ، عَنْ هِشَامٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيًّا ﷺ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ «خَيْرُ نِسَائِهَا مَرْيَمُ ابْنَةُ عِمْرَانَ، وَخَيْرُ نِسَائِهَا خَدِيجَةُ»[1].

٣٤٣٢- عەلی ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((چاکترین ئافرەتانی دونیا (لە سەردەمی خۆیدا) مەریەمی کچی عیمرانە، چاکترین ئافرەتی دونیا (لە سەردەمی خۆیدا) خەدیجەیە)).

٤٧- بابُ قَوْلِهِ تَعَالَى:

﴿ إِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ ٱسْمُهُ ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾ وَيُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرٌ ۖ قَالَ كَذَٰلِكِ ٱللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ إِذَا قَضَىٰٓ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾ ﴾ **آل عمران.**

﴿ يُبَشِّرُكِ ﴿٤٥﴾ ﴾ آل عمران. وَ(يَبْشُرُكِ) وَاحِدٌ. ﴿ وَجِيهًا ﴿٤٥﴾ ﴾ آل عمران: شَرِيفًا. وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: ﴿ ٱلْمَسِيحُ ﴿٤٥﴾ ﴾ آل عمران: الصِّدِّيقُ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: الكَهْلُ: الحَلِيمُ، وَالأَكْمَهُ: مَنْ يُبْصِرُ بِالنَّهَارِ وَلَا يُبْصِرُ بِاللَّيْلِ. وَقَالَ غَيْرُهُ: مَنْ يُولَدُ أَعْمَى.

٤٧- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

(کاتێك فریشتە (جیبریل) وتی: ئەی مەریەم بێگومان خوا مژدەت دەداتێ بە وتەیەك لەوەوە کە ناوی مەسیح (عیسا) ی کوڕی مەریەمە، بەڕێز و پایە بەرزە

(١) بڕوانە: ٣٨١٥.

لە هەردوو جیهاندا، وە لە نزیکانی بارەگایە، وە قسە دەکات لەگەڵ خەڵکیدا لە بێشکەدا و لە (کاتی) گەورەیی دا، وە لە پیاو چاکانیشە، مەریەم وتی: ئەی پەروەردگار من چۆن ڕۆڵەم دەبێ لە کاتێکدا کە پیاو نەهاتۆتە لام (لێم نەکەوتووە)؟ (جبرییل) فەرمووی: وایە (کە ئەڵێیت) خوا چی بوێت دروستی دەکات، کاتێك کە بڕیاری شتێکیدا هەر ئەوەندەی دەوێت پێی بڵێت ببە ئیتر دەبێت).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ يُبَشِّرُكِ ﴿٤٥﴾ ﴾ آل عمران، **لەگەڵ** (يَبْشُرُكِ) **یەکن و بە مانای مژدەت دەداتێ.** ﴿ وَجِيهًا ﴿٤٥﴾ ﴾ آل عمران، **بەڕێز و پایەدار و ناودارە. ئیبراهیم دەڵێ:** ﴿ ٱلْمَسِيحُ ﴿٤٥﴾ ﴾ آل عمران، **یانی: زۆر ڕاستگۆ. موجاهید دەڵێ:** (الكَهْلُ) **لەسەرخۆ و ئارام.** (الأَكْمَهُ) **ئەو کەسەی بە ڕۆژدا دەبینێت و بە شەودا نابینێت (شەو کوێر). غەیری موجاهید دەڵێ:** (الأَكْمَهُ) **ئەوەیە بەزگماکی کوێر بووبێت.**

٣٤٣٣- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ قَالَ: سَمِعْتُ مُرَّةَ الْهَمْدَانِيَّ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي مُوسَى الأَشْعَرِيِّ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ، كَمَلَ مِنَ الرِّجَالِ كَثِيرٌ، وَلَمْ يَكْمُلْ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ»[1].

٣٤٣٣- ئەبو مووسا ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((فەزڵ و گەورەیی عائیشە ﷺ بەسەر ژنانی تردا وەك فەزڵ و گەورەیی تریت[2] وایە بە چاو خۆراکەکانی ترەوە، زۆر لە پیاوان کامڵ و تەواو بوون[3]، بەڵام لە ژناندا تەنها مەریەمی کچی عیمران و ئاسیەی ژنی فیرعەون کامڵ و تەواو بوون).

(١) بڕوانە: ٤٣١١.

(٢) (ثرید) نانی تێکوشراوە بەڵام هەندێ دەڵێن: بە گۆشتەوە بێت، ئەنجا پێی دەڵێن: (ثرید). بڕوانە: النهاية في غريب الحديث والأثر:١/٢٠٧.

(٣) تەواو کامڵ، واتە: هەرچی سیفاتی جوان و پێویست بێت بۆ پیاوان یان بۆ ئافرەتان تێیاندا هەیە.

٣٤٣٤- وَقَالَ ابْنُ وَهْبٍ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «نِسَاءُ قُرَيْشٍ خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبْنَ الإِبِلَ، أَحْنَاهُ عَلَى طِفْلٍ، وَأَرْعَاهُ عَلَى زَوْجٍ فِي ذَاتِ يَدِهِ». يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ عَلَى إِثْرِ ذَلِكَ: وَلَمْ تَرْكَبْ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ بَعِيرًا قَطُّ. تَابَعَهُ ابْنُ أَخِي الزُّهْرِيِّ وَإِسْحَاقُ الْكَلْبِيُّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ[1].

٣٤٣٤- سەعدی کوڕی موسەیيەب دەڵێ: ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((ئافرەتانی قوڕەیش چاکترین ئافرەتانن سواری وشتر بووبن[2]، دڵسۆزترینی ئافرەتانن بۆ منداڵی ساوا، وە مشورخۆرترینی ئافرەتانن بۆ مێرد دەربارەی ماڵ و سامانی))، دوای ئەو فەرموودەیە ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەیوت: مەریەمی کچی عیمران هەرگیز سواری وشتر نەبووە[3].

- هەر یەك لە (موحەممەدی کوڕی عەبدوڵڵای) برازای زوهری و ئیسحاق کەلبی ئەم فەرموودەیان گێڕاوەتەوە لە زوهرییەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەکەی یونس دەکەن.

٤٨- بابُ قَوْلِ اللهِ تعالى:

﴿ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ۚ ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ ۘ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ ﴾ النساء. قَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: ﴿ وَكَلِمَتُهُۥ ﴿١٧١﴾ ﴾ النساء. (كُنْ) فَكَانَ، وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿ وَرُوحٌ مِّنْهُ ﴿١٧١﴾ ﴾ النساء. أَحْيَاهُ فَجَعَلَهُ رُوحًا: ﴿ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ﴿١٧١﴾ ﴾ النساء.

---

(١) بڕوانە: ٥٠٨٢، ٥٣٦٥.

(٢) مەبەستی پێی ئافرەتی عەرەبە.

(٣) کەواتە: مەریەم گەورەترین ئافرەتی دنیایە بەرەهایی، بەڵام ئافرەتانی قورەیش چاکترینن لە ڕووی ئەو سیفەتانەوە فەرموودەکە باسی کردووە. (ارشاد الساری: ٣٨٩/٧).

٤٨- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند:

(ئەی خاوەن پەڕاوە ئاسمانیەکان زیادە ڕۆیی مەکەن لە ئایینەکەتاندا، وە مەڵێن لە بارەی خواوە جگە لە ڕاستی، بێگومان مەسیح عیسای کوڕی مەریەم تەنها پێغەمبەری خوایە، (دروستی کردووە بە) وتەی خۆی (ببە)، بە (جبریلدا) ناردی بۆمەریەم و (عیسا) گیانێکە لە لایەن خواوە بەخشراوە، کەواتە بڕوا بهێنن بە خوا و پێغەمبەرانی، وە مەڵێن: (خواکانمان) سیانن: (خوا، عیسا، مەریەم)، (لەو وتەیە) کۆتایی بهێنن چاکترە بۆتان، بێگومان خوا پەرستراوێکی تەنهایە، پاك و بێگەردی بۆ خوا لەوەی ڕۆڵەی هەبێت، هەرچی لە ئاسمان و هەرچی لە زەوی دایە هەر هی خوایە، وە خوا بەسە چاودێر بێت و هەموو شتێکی بدرێتە دەست).

ئەبو عوبەید دەڵێ: مەبەست لە: ﴿وَكَلِمَتُهُۥ ﴿١٧١﴾﴾ النساء، (فەرمووی) ببە ئیتر بوو.

غەیری ئەبو عوبەید دەڵێ: ﴿وَرُوحٌ مِّنْهُ ﴿١٧١﴾﴾ النساء: گیانێك لە لایەن خۆیەوە بەخشراوە بەزیندووی گێڕا. ((کەواتە) مەڵێن (خواکانمان) سیانن).

٣٤٣٥- حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الفَضْلِ، حَدَّثَنَا الوَلِيدُ، عَنِ الأَوْزَاعِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَيْرُ بْنُ هَانِئٍ قَالَ: حَدَّثَنِي جُنَادَةُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ، عَنْ عُبَادَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ شَهِدَ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّ عِيسَى عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ وَكَلِمَتُهُ، أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ، وَرُوحٌ مِنْهُ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ، أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ عَلَى مَا كَانَ مِنَ العَمَلِ». قَالَ الوَلِيدُ: حَدَّثَنِي ابْنُ جَابِرٍ، عَنْ عُمَيْرٍ عَنْ جُنَادَةَ وَزَادَ: «مِنْ أَبْوَابِ الجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ، أَيَّهَا شَاءَ».

٣٤٣٥- عوبادە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە فەرمووی: ((هەر کەس شایەتی بدات کە هیچ پەرستراوێکی ڕاست نییە جگە لە خودای تاك و تەنها و هیچ هاوبەشێکی نییە، وە شایەتی بدات بە ڕاستی موحەممەد بەندە و پێغەمبەری خوایە، وە بێگومان عیسا ﷺ بەندە و پێغەمبەری خوایە، وتەی خۆیەتی (بەجیبریل دا) ناردوویەتی بۆ مەریەم، (وە عیسا) ﷺ گیانێکە لە لایەن خواوە بەخشراوە، (وە شایەتی بدات) کە بێگومان بەهەشت هەقە و ڕاستە وە ئاگری دۆزەخ هەق و ڕاستە، خوا دەیخاتە بەهەشتەوە ئیتر کردەوەی هەرچی بێت)).

-

وەلید (ی کوڕی موسلیم) دەڵێ: ئیبنو جابیر بۆی گێڕامەوە لە عومەیرەوە لە جونادەوە (لە عوبادەوە فەرموودەکەی پێشووی گێڕایەوە)، ئەم زیادەشی لەگەڵ بوو: (((خوا دەیخاتە بەهەشتەوە) لە هەر کام لە هەشت دەرگاکەی بەهەشتەوە کە خۆی بیەوێت)).

٤٩- بابٌ: ﴿ وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَرۡيَمَ إِذِ ٱنتَبَذَتۡ مِنۡ أَهۡلِهَا ﴿١٦﴾ ﴾ مريم

نَبَذْنَاهُ: أَلْقَيْنَاهُ. اعْتَزَلَتْ ﴿ شَرۡقِيّٗا ﴿١٦﴾ ﴾ مريم: مِمَّا يَلِي المشرق. ﴿ فَأَجَآءَهَا ﴿٢٣﴾ ﴾ مريم. أَفْعَلْتُ مِنْ جِئْتُ، وَيُقَالُ: أَلْجَأَهَا: اضْطَرَّهَا. ﴿ تُسَٰقِطۡ ﴿٢٥﴾ ﴾ مريم. تَسْقُطْ. ﴿ قَصِيّٗا ﴿٢٢﴾ ﴾ مريم، قَاصِيًا. ﴿ فَرِيّٗا ﴿٢٧﴾ ﴾ مريم

عَظِيمًا. وقَالَ ابن عَبَّاسٍ: ﴿نَسْيًا ﴿٢٣﴾﴾ مريم. لَمْ أَكُنْ شَيْئًا. وَقَالَ غَيْرُهُ: النِّسْيُ: الحَقِيرُ. وَقَالَ أَبُو وَائِلٍ: عَلِمَتْ مَرْيَمُ أَنَّ التَّقِيَّ ذُو نُهْيَةٍ حِينَ قَالَتْ: ﴿إِن كُنتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾﴾ مريم. قَالَ وكيع: عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ البَرَاءِ: ﴿سَرِيًّا ﴿٢٤﴾﴾ مريم: نَهَرٌ صَغِيرٌ بِالسُّرْيَانِيَّةِ.

٤٩- باسێک: (ئەی موحەممەد ﷺ باسی بەسەر هاتی مەریەم بکە لە قورئاندا ئەو کاتەی کە کەنارگیری کرد لە کەس و کاری)

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) (نَبَذْنَاهُ): **ئەومان فڕێدا.** (اعْتَزَلَتْ) ﴿شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾﴾ مريم: **(مەریەم) کەنارگیری گرت، لە لای ڕۆژهەڵاتەوە.** ﴿فَأَجَاءَهَا ﴿٢٣﴾﴾ مريم: **لەسەر کێشی** (أَفْعَلْتُ) **لە** (جِئْتُ) **وە وەرگیراوە، وە دەوترێت:** (أَلْجَأَهَا) **کە ناچاری کرد. (واتە: ئازاری ژانی منداڵ بوونەکەی ناچاری کرد پەنابەرێتە بەر بنی دار خورمایەك).**

﴿تُسَاقِطْ ﴿٢٥﴾﴾ مريم، **واتە: (خورما) دەکەوێتەوە خوارەوە.** ﴿قَصِيًّا ﴿٢٢﴾﴾ مريم، **واتە: شوێنێکی دوور.** ﴿فَرِيًّا ﴿٢٧﴾﴾ مريم، **واتە: زۆر گەورە. ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ:** ﴿نَسْيًا ﴿٢٣﴾﴾ مريم: **من هیچ نەبووم. غەیری ئیبنو عەبباس دەڵێ:** (النِّسْيُ): **شتی بێ نرخ و سووك. ئەبو وائیل دەڵێ: مەریەم زانیبوی کە بێگومان پارێزکار خاوەنی عەقڵ و ژیرییە کاتێ وتی: (ئەگەر تۆ پارێزکاری). وەکیع گێڕاویەتیەوە لە ئیسرائیلەوە لە ئەبو ئیسحاقەوە ئەویش لە بەرائەوە دەڵێ:** ﴿سَرِيًّا ﴿٢٤﴾﴾ مريم، **واتە: ڕووبارێکی بچووك بەزمانی سوریانی.**

٣٤٣٦- حَدَّثَنَا مُسْلِم بْن إِبْرَاهِيمَ، حَدثنا جَرِيرُ بْن حَازِم، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "لَمْ يَتَكَلَّمْ فِي المَهْدِ إِلَّا ثَلَاثَة عِيسَى، وَكَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُل يُقَالُ لَهُ: جُرَيْجٌ، كانَ يُصَلِّي، جَاءتْهُ أُمُّهُ فَدَعَتْهُ، فَقَالَ: أُجِيبُهَا أَوْ أُصَلِّي؟ فَقَالَتِ: اللَّهُمَّ لَا تُمِتْهُ حَتَّى تُرِيَهُ وُجُوهَ المُومِسَاتِ. وَكانَ جُرَيْجٌ فِي صَوْمَعَتِهِ، فَتَعَرَّضَتْ لَهُ امْرَأة، وَكَلَّمَتْهُ فَأَبَى، فَأَتتْ رَاعِيًا، فَأَمْكَنَتْهُ مِنْ نَفْسِهَا، فَوَلَدَتْ غُلَامًا، فَقَالَتْ: مِنْ جُرَيْجٍ. فَأَتَوْه فَكَسَرُوا صَوْمَعَتَهُ، وَأَنْزَلُوهُ وَسَبُّوهُ، فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ أَتَى الغُلَامَ فَقَالَ: مَنْ أَبُوكَ يَا غُلَامُ، قَالَ: الرَّاعِي. قَالُوا: نَبْنِي صَوْمَعَتَكَ مِنْ ذَهَبٍ. قَالَ: لَا، إِلَّا مِنْ طِينٍ. وَكانَتِ امْرَأة تُرْضِعُ ابنا لَهَا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فمَرَّ بِهَا رَجُلٌ رَاكِبٌ ذُو شَارَةٍ، فَقَالَتِ: اللَّهُمَّ اجْعَلِ ابني مِثْلَهُ. فَتَرَكَ ثَدْيَهَا، وَأَقْبَلَ عَلَى الرَّاكِبِ فَقَالَ اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْنِي مِثْلَهُ. ثمَّ أَقْبَلَ عَلَى ثَدْيِهَا يَمَصُّهُ -قَالَ أبو هُرَيْرَةَ: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَمَصُّ إِصْبَعَهُ- ثُمَّ مُرَّ بِأَمَةٍ فَقَالَتِ: اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلِ ابني مِثْلَ هذِه. فَتَرَكَ ثَدْيَهَا فَقَالَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْنِى مِثْلَهَا. فَقَالَتْ: لِمَ ذَاكَ؟ فَقَالَ: الرَّاكِبُ جَبَّارٌ مِنَ الجَبَابِرَةِ، وَهَذِهِ الأَمَةُ يَقُولُونَ: سَرَقْتِ زَنَيْتِ. وَلَمْ تَفْعَلْ»[1].

٣٤٣٦- موحەممەدی کوڕی سیرین لە ئەبو هوڕەیڕەوە ﷺ دەگێڕێتەوە ئەویش لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە فەرموویەتی: ((لە بێشکەدا تەنها سێ کەس(منداڵ) قسەی کردووە: عیسا ﷺ، وە لە نەوەی ئیسرائیل دا پیاوێك هەبووپێی دەوترا: جورەیج (ڕۆژێکیان) نوێژی دەکرد، دایکی هات بۆ لای و بانگی کرد، جورەجیش (لە دڵی خۆیدا) وتی: وەڵامی (دایکم) بدەمەوە یان نوێژەکەم تەواو بکەم[2]؟ ئەنجا دایکی (دووعای لێ دەکات و) دەڵێ: خودایە نەیمرێنی هەتا ڕووخساری داوێن پیسانی[3] نیشان دەدمیت، وەجورەیج هەمیشە

---

(١) بروانە: ١٢٠٦.

(٢) نوێژەکەی کرد و وەڵامی دایکی نەدایەوە، پاش ئەوەی سێ جار بانگی کرد. وەک لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە بە ژمارە (١٢٠٦) بوخاری.

(٣) مەبەستی ئافرەتانی داوێن پیسە.

له خەڵوەتگەکەی دایه (سەرقاڵی عیبادەت دەبێ)، جا ئافرەتێك (دەچێت بۆ لای و) ڕووبەڕووی دەبێتەوە و قسەی لەگەڵ دەکات (کە داوێن پیسی لەگەڵدا بکات)، جورەجیش ڕازی نابێ و مل نادات، ئەوسا ئافرەتەکە دەچێت بۆ لای شوانێك و سواری خۆی دەکات و (سکی پڕدەبێ و دواتر) کوڕێکی دەبێت، ئەنجا (ئافرەتەکە) دەڵێ ئەم منداڵە لە جورەیجە[1]. ئەنجا خەڵکی ڕۆیشتن بۆ سەر جورەیج و (بەخاکەناز و تەور) خەڵوەتگەکەیان تێکدا و ڕووخاند و هێنایاینە خوارەوە، دایانەبەر جنێو (و سوکایەتی پێکردن)، ئەنجا جورەیج دەستنوێژێك دەگرێت و (دوو ڕکات[2]) نوێژ دەکات، پاشان دەچێتە لای منداڵەکە (کوڕەکە) و پێی دەڵێ: ئەی کوڕەکە کێ باوکتە؟ منداڵەکەش دەڵێ: شوانەکەیە، (ئەنجا خەڵکەکە پەشیمان دەبنەوە) وتیان: خەڵوەتگەکەت لە ئاڵتوون بۆ دروست دەکەینەوە؟ جورەیج دەڵێ: نەخێر هەر دەبێ لە قوڕ بێت.

وە ئافرەتێکیش هەبوو لە نەوەی ئیسرائیل شیری دەدا بە منداڵەکەی سوارێکی جوان و پێکەوتوو[3] بەلایدا تێپەری، ئافرەتەکەش وتی: خوایە کوڕەکەم بکەیت بە پیاوێکی وەك ئەو سوارە، منداڵەکەش مەمکی دایکی بەردا و ڕووی کردە سوارەکە و وتی: خوایە وەکو ئەو پیاوەم لێ نەکەیت، ئەنجا دەستی کردەوە بە مژینی مەمکی دایکی)) - ئەبو هورەیرە وتی: دەڵێی پێغەمبەر بە پێش چاومەوەیە و سەیری دەکەم پەنجەی دەمژی[4]- ((پاشان کەنیزەکێکیان بەلایاندا برد (لێیان دەدات و جنێویان پێ دەدا)، ئافرەتەکە وتی: خوایە ئەم کوڕەی من

---

(١) له گێڕانەوەیەکدا دەفەرمووێ: خەڵکی ڕۆیشتن بۆ لای پاشاکەیان و هەواڵەکەیان پێدا، ئەویش وتی: بڕۆن بیگرن و بیهێنن (ارشاد الساری: ٣٩٤/٧).

(٢) له گێڕانەوەیکدا هاتووە (ارشاد الساری: ٣٩٤/٧).

(٣) جێی سەرسامی بو ئاماژەی بۆ دەکرا.

(٤) چۆنیەتی مەمک مژینی منداڵەکەی ڕوون دەکردەوە.

وەك ئەو كەنیزەكە لێ نەكەیت، منداڵەكە دەمی لە مەمكی دایكی بەردا و وتی: خوایە وەك ئەو كەنیزەكەم لێ كەیت. ئافرەتەكە وتی: بۆ وا دەڵێ؟ كوڕە (شیرەخۆرە) كە وتی: سوارەكە یەكێكە لە زۆردار و ستەمكارەكان، ئەم كەنیزەكەش پێی دەڵێن دزیت كردووە و زینات كردووە، ئەویش نەیكردووە)).

٣٤٣٧- حدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ. حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ المُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ: "لَقِيتُ مُوسَى -قَالَ فَنَعَتَهُ- فَإِذَا رَجُلٌ -حَسِبْتُهُ قَالَ: - مُضْطَرِبٌ رَجِلُ الرَّأْسِ، كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوءَةَ. قَالَ: وَلَقِيتُ عِيسَى -فَنَعَتَهُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: - رَبْعَةٌ أَحْمَرُ كَأَنَّمَا خَرَجَ مِنْ دِيمَاسٍ -يَعْنِي: الحَمَّامَ - وَرَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ، وَأَنَا أَشْبَهُ وَلَدِهِ بِهِ -قَالَ: - وَأُتِيتُ بِإِنَاءَيْنِ أَحَدُهُمَا لَبَنٌ وَالآخَرُ فِيهِ خَمْرٌ، فَقِيلَ لِي: خُذْ أَيَّهُمَا شِئْتَ. فَأَخَذْتُ اللَّبَنَ فَشَرِبْتُهُ، فَقِيلَ لِي: هُدِيتَ الفِطْرَةَ -أَوْ أَصَبْتَ الفِطْرَةَ- أَمَا إِنَّكَ لَوْ أَخَذْتَ الخَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ»[1].

٣٤٣٧- سەعیدی كوڕی موسەییەب گێڕایەوە لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لە بارەی ئەو شەوەی شەوڕەوی پێكرا فەرمووی: ((بە مووسا ﷺ گەیشتم- دەڵێ: ئینجا باسی شێوەی كرد- كە پیاوێك بوو — وا گومان دەبەم فەرمووی: - كەم گۆشت و قژی خاو بوو وەكو پیاوانی هۆزی شەنوئە وابوو (لە بەرزی و ئەسمەریدا)، وە فەرمووی: وە بە عیسا ﷺ گەیشتم- جا پێغەمبەر باسی شێوەی كرد و فەرمووی: - پیاوێكی مام ناوەندی سووركار بوو (نەكورت نەدرێژ)، دەتووت لە گەرماو هاتۆتە دەرەوە (عەبدوڕەزاق دەڵێ:) - (دِيمَاسٍ) واتە گەرماو - وە ئیبراهیمم بینی كە من لە ناو كوڕ و وەچەكانی

---

(١) بڕوانە: ٣٣٩٤.

ئیبراهیمدا لە هەموویان زیاتر لە ئیبراهیم دەچم[١] - وە فەرمووی: - پاشان دوو دەفریان بۆ هێنام یەکێکیان شیری تیا بوو، ئەوەی کەشیان عارەقی تای بوو، ئینجا پێم وترا: بە ویستی خۆت یەکێکیان هەلگرە (و بیخۆرەوە)، منیش شیرەکەم هەلگرت و خواردمەوە، جا پێم وترا: سروشتی ڕاستت نیشان درا -یان سروشتی ڕاستت هەڵبژارد و پێکا (کە ئیسلامە)- بەڵام بێگومان ئەگەر عارەقەکەت هەلگرتایە ئوممەتەکەت گومڕا دەبوون)).

٣٤٣٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ المُغِيرَةِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «رَأَيْتُ عِيسَى وَمُوسَى وَإِبْرَاهِيمَ، فَأَمَّا عِيسَى فَأَحْمَرُ جَعْدٌ عَرِيضُ الصَّدْرِ، وَأَمَّا مُوسَى فَآدَمُ جَسِيمٌ سَبْطٌ كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ الزُّطِّ».

٣٤٣٨- ئیبنو عومەر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((عیسا و مووسا و ئیبراهیمم بینی (لە شەوی میعراجدا) جا عیسا پیاوێکی سوور و سپی قژ لولی سنگ پان بوو، بەڵام مووسا پیاوێکی گەنم ڕەنگی باڵا بەرزی قژ خاو بوو، شێوەی لە پیاوانی زوتت[٢] دەچوو.

٣٤٣٩- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ المُنْذِرِ، حَدَّثَنَا أَبُو ضَمْرَةَ، حَدَّثَنَا مُوسَى، عَنْ نَافِعٍ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: ذَكَرَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمًا بَيْنَ ظَهْرَيِ النَّاسِ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ، أَلاَ إِنَّ المَسِيحَ الدَّجَّالَ أَعْوَرُ الْعَيْنِ الْيُمْنَى، كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ»[٣].

---

(١) لە پاکی و ڕۆشنی ڕووخساریدا.
(٢) ڕەگەزێکی سودانی باڵا بەرزی لەڕ و لاوازن.
(٣) بڕوانە: ٣٠٥٧.

٣٤٣٩ - عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ڕۆژێك لە ناو خەڵكیدا دانیشتبوو باسی مەسیحی دەججالی دەكرد و فەرمووی: ((بێگومان خوای گەورە یەك چاو نییە (كوێر نییە)، بێداربن بەڕاستی مەسیحی دەججال چاوی ڕاستی كوێرە، وەك دەنكە ترێیەكی دیار و بەرز وایە[1])).

٣٤٤٠ - "وَأَرَانِي اللَّيْلَةَ عِنْدَ الكَعْبَةِ فِي المَنَامِ، فَإِذَا رَجُلٌ آدَمُ كَأَحْسَنِ مَا يُرَى مِنْ أُدْمِ الرِّجَالِ، تَضْرِبُ لِمَّتُهُ بَيْنَ مَنْكِبَيْهِ، رَجِلُ الشَّعَرِ، يَقْطُرُ رَأْسُهُ مَاءً، وَاضِعًا يَدَيْهِ عَلَى مَنْكِبَيْ رَجُلَيْنِ وَهْوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ. فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالُوا: هَذَا المَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ. ثُمَّ رَأَيْتُ رَجُلاً وَرَاءَهُ جَعْدًا قَطَطًا، أَعْوَرَ عَيْنِ الْيُمْنَى كَأَشْبَهِ مَنْ رَأَيْتُ بِابْنِ قَطَنٍ، وَاضِعًا يَدَيْهِ عَلَى مَنْكِبَيْ رَجُلٍ، يَطُوفُ بِالْبَيْتِ، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: المَسِيحُ الدَّجَّالُ». تَابَعَهُ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ[2].

٣٤٤٠- ((وە ئەمشەو لە خەودا خۆمم بینی لای كەعبەدا بووم، جا لەو كاتەدا پیاوێكی ئەسمەرم بینی دەتووت جوانترین پیاوە ئەسمەرەكانە، قژی دەیدا لەسەر شانەكانی قژی داهێنرابوو، سەری ئاوی لێ دەتكا هەردوو دەستی خستبووە سەرشانی دوو پیاو، وتم: ئەمە كێیە؟ وتیان: ئەمە مەسیحی كوڕی مەریەمە، پاشان پیاوێكم دی لە دوایەوە قژی لول بوو، چاوی ڕاستی كوێر بوو، لەو كەسانەی من دیومە زۆرتر شێوەی لە ئیبنو قەتەن دەچوو، هەردوو دەستی خستبووە سەر هەردوو شانی پیاوێك، تەواف دەكرد بەدەوری بەیتدا، منیش وتم: ئەمە كێیە؟ وتیان: ئەمە مەسیحی دەججالە)). عوبەیدوڵلا لە نافیعەوە ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەكەی مووسای كوڕی عوقبەی كردووە.

---

(١) كە قۆقزە و لە بۆڵە ترێیەكە دەرچووە.

(٢) بروانە: ٣٤٤١، ٥٩٠٢، ٦٩٩٩، ٧٠٢٦، ٧١٢٨.

٣٤٤١- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ المَكِّيُّ قَالَ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ سَعْدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: لاَ وَاللهِ مَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِعِيسَى: أَحْمَرُ، وَلَكِنْ قَالَ: «بَيْنَمَا أَنَا نَائِمٌ أَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ، فَإِذَا رَجُلٌ آدَمُ سَبْطُ الشَّعَرِ، يُهَادَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ، يَنْطِفُ رَأْسُهُ مَاءً -أَوْ يُهَرَاقُ رَأْسُهُ مَاءً- فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: ابْنُ مَرْيَمَ، فَذَهَبْتُ أَلْتَفِتُ، فَإِذَا رَجُلٌ أَحْمَرُ جَسِيمٌ، جَعْدُ الرَّأْسِ، أَعْوَرُ عَيْنِهِ اليُمْنَى، كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ. قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: هَذَا الدَّجَّالُ. وَأَقْرَبُ النَّاسِ بِهِ شَبَهًا ابْنُ قَطَنٍ». قَالَ الزُّهْرِيُّ: رَجُلٌ مِنْ خُزَاعَةَ هَلَكَ فِي الجَاهِلِيَّةِ[١].

٣٤٤١- سالیم لە عەبدوڵلای باوکیەوە دەگێڕێتەوە کە وتی: نەخێر سوێند بە خوا پێغەمبەر ﷺ بە عیسای ﷺ نەفەرمووە: سوور و سپیە، بەڵکو فەرمووی: ((لە کاتێکدا من خەوتبووم (لە خەومدا دیم) من تەوافم دەکرد بە دەوری کەعبەدا، لەو کاتەدا پیاوێکی ئەسمەری قژ خاوم بینی لە نێوان دوو پیاودا بەم لاو لادا لار دەبۆوە (لە ڕۆیشتندا)، سەری ئاوی لێ دەتکا - یان فەرمووی سەری ئاوی پێ دەهاتە خوار- وتم: ئەمە کێیە؟ وتیان: عیسای کوڕی مەریەمە، جا ڕۆیشتم و لام کردەوە، لەپڕ پیاوێکم بینی سوور وسپی زۆر زلی زەبەلاحی قژلولی چاوی ڕاست کوێربوو (لەوێ بوو)، وەکو دەنکە ترێی لە بۆڵ دەرچوو وابوو لە هاوشێوەکانی، وتم: ئەمە کێیە؟ وتیان: ئەمە دەججالە نزیکترین کەس لە شێوەی ئەودا ئیبنو قەتەنە))، زوهری دەڵێ: ئیبنو قەتەن پیاوێك بوو لە هۆزی خوزاعە لە سەردەمی نەفامیدا (پێش ئیسلام) مردبوو.

(١) بڕوانە: ٣٤٤٠.

٣٤٤٢- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: «أَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِابْنِ مَرْيَمَ -وَالأَنْبِيَاءُ أَوْلَادُ عَلاَّتٍ- لَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ»[1].

٣٤٤٢- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((من لە هەموو کەس لە پێشترم بە عیسای کوڕی مەریەم ﷺ - وە پێغەمبەران کوڕی باوکێکن دایکیان جیاوازە- (برای یەکترن لە باوکەوە)، لە نێوان من و عیسادا هیچ پێغەمبەرێك نەبووە)).

٣٤٤٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ، حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا هِلاَلُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «أَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، وَالأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ لِعَلاَّتٍ، أُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى، وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ»[2].
وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ: عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ.

٣٤٤٣- ئەبو هورەیرە ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((من لە هەموو کەس لە پێشترم بە عیسای کوڕی مەریەم ﷺ لە دنیاو دواڕۆژدا، وە پێغەمبەران برای باوکین دایکیان جیایە و ئاینیان یەکێکە (لە یەکتاپەرستیدا))).
(ئیبراهیمی کوڕی تەهمان ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە لە مووسای کوڕی عوقبەوە ئەویش لە صەفوانی کوڕی سولەیمەوە لە عەتای کوڕی یەسارەوە، لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی[3].

---

(١) بڕوانە: ٣٤٤٣.
(٢) بڕوانە: ٣٤٤٢.
(٣) ئەم فەرموودەیە ڕێگای دووەمی فەرموودەکەی پێشوو بە دوو سەنەد و ڕێگا لە ئەبو هورەیرە گێردراوەتەوە.

٣٤٤٤- وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «رَأَى عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَجُلاً يَسْرِقُ، فَقَالَ: لَهُ أَسَرَقْتَ؟ قَالَ: كَلاَّ وَاللَّهِ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ. فَقَالَ عِيسَى: آمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَذَّبْتُ عَيْنِي».

٣٤٤٤- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە فەرموویەتی: ((عیسای کوڕی مەریەم ﷺ پیاوێکی بینی دزی دەکرد پێی فەرموو: دزیت کرد؟ پیاوەکە وتی: نە بەو خوایەی هیچ پەرستراوێکی ڕاست نییە جگە لەو، عیساش ﷺ فەرمووی: باوەڕم کرد بە خوا و باوەڕم بە چاوی خۆم نەکرد[١])).

٣٤٤٥- حَدَّثَنَا الحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ يَقُولُ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، سَمِعَ عُمَرَ ﷺ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «لاَ تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ، فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ، فَقُولُوا: عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ»[٢].

٣٤٤٥- ئیبنو عەبباس دەڵێ: گوێم لە عومەر بوو ﷺ لەسەر دوانگە دەیوت: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لە مەدح و پیاهەڵدانی مندا زیادەڕۆیی مەکەن وەك نەصرانییەکان زیادەڕۆییان کرد لە مەدح و پیاهەڵدانی ئیبنو مەریەمدا، چونکە بێگومان من بەندەی خوام، بۆیە بڵێن بەندەی خوا و پێغەمبەری خوایە)).

٣٤٤٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا صَالِحُ بْنُ حَيٍّ، أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ خُرَاسَانَ قَالَ لِلشَّعْبِيِّ، فَقَالَ الشَّعْبِيُّ: أَخْبَرَنِي أَبُو بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى الأَشْعَرِيِّ ﷺ قَالَ:

---

(١) واتە: باوەڕ بە سوێندەکەت دەکەم باوەڕ بە بینینی چاوی خۆم ناکەم.

(٢) بڕوانە: ٢٤٦٢.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا أَدَّبَ الرَّجُلُ أَمَتَهُ فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا، وَعَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا، كَانَ لَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا آمَنَ بِعِيسَى ثُمَّ آمَنَ بِي، فَلَهُ أَجْرَانِ، وَالْعَبْدُ إِذَا اتَّقَى رَبَّهُ وَأَطَاعَ مَوَالِيَهُ، فَلَهُ أَجْرَانِ»[١].

٣٤٤٦- ئەبو مووسای ئەشعەری ﷺ دەڵێ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر پیاوێك کەنیزەکەکەی پەروەردە بکات بە پەروەردەیەکی جوان، وە بە جوانترین شێوە فێری زانستی بکات، پاشان ئازادی بکات و مارەی کات، ئەو کەسە دوو پاداشتی هەیە، وە ئەگەر کەسێك باوەڕی هێنا بە عیسا ﷺ، پاشان باوەڕیش بە من بێنێ، ئەو کەسەش دوو پاداشتی هەیە، وە کۆیلەش بەندایەتی خوا بکات و پارێزگار بێت بۆ پەروەردگاری، وە گوێڕایەڵی گەورەکانیشی بکات، ئەو کەسەش دوو پاداشتی هەیە)).

٣٤٤٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ النُّعْمَانِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «تُحْشَرُونَ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً -ثُمَّ قَرَأَ: - ﴿كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿١٠٤﴾﴾ الأنبياء. فَأَوَّلُ مَنْ يُكْسَى إِبْرَاهِيمُ، ثُمَّ يُؤْخَذُ بِرِجَالٍ مِنْ أَصْحَابِي ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ، فَأَقُولُ: أَصْحَابِي فَيُقَالُ: إِنَّهُمْ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ مُنْذُ فَارَقْتَهُمْ، فَأَقُولُ: كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ: ﴿مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَآ أَمَرْتَنِى بِهِۦٓ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾﴾ المائدة. قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ الْفِرَبْرِيُّ: ذُكِرَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ قَبِيصَةَ قَالَ: هُمُ الْمُرْتَدُّونَ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ، فَقَاتَلَهُمْ أَبُو بَكْرٍ ﷺ[٢].

(١) بروانه: ٩٧.
(٢) بروانه: ٣٣٤٩.

٣٤٤٧- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: (((لە ڕۆژی دوایی دا) ئێوە بەپێخاوسی و ڕووتی و خەتەنە نەکراوی کۆ دەکرێنەوە))، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: (یەکەم جار چۆن دروستمان کردن (بە ڕووت و قووتی) (پاش مردنیش) ئەو (دروست کردنە) دووبارە دەکەینەوە، ئەوە بەڵێنێکە (جێبەجێ کردنی) لەسەر ئێمەیە، بێگومان ئێمە (ئەو بەڵێنە) بە دی دێنین)، جا یەکەم کەسێك پۆشاکی دەکرێتە بەر (پۆشتە دەکرێتەوە) ئیبراهیمە، پاشان کەسانێك لە هاوەڵانم دەبرێن بۆ لای ڕاست و چەپ، منیش دەڵێم: (ئەوانە) هاوەڵانی منن، جا دەوترێت بێگومان ئەوانە لەو کاتەوەی تۆ جێت هێشتوون بەردەوام پاشگەز بوونەتەوە، پاشە و پاش (لە ئایینەکەیان) هەڵگەڕاونەتەوە، منیش وەکو بەندەی چاك عیسای کوڕی مەریەم ﷺ دەڵێم کە فەرمووی: (وە من شایەت و چاودێر بووم بەسەریانەوە تا لە ناویاندا بووم، ئەنجا کاتێ تۆ منت بردەوە (بەرزت کردمەوە بۆ ئاسمان) هەر خۆت چاودێر بووی بە سەریانەوە، وە خۆت ئاگادار و شایەتی بەسەر هەموو شتێکەوە، ئەگەر سزایان بدەیت، ئەوە بێگومان بەندەی خۆتن، وە ئەگەر لێشیان خۆش ببی، ئەوە بێگومان تەنها خۆتی بە دەسەڵاتی کار دروست)

مموحەممەدی کوڕی یوسف فیرەبری دەڵێ: لە ئەبو عەبدوڵلا (ئیمامی بوخاری) وە گێردراوەتەوە ئەویش لە قەبیصەوە کە وتوویەتی: (مەبەست بەو پاشگەزبووانە) ئەو پاشگەزبووانەن کە لە سەردەمی خیلافەتی ئەبو بەکردا ﷺ پاشگەزبوونەتەوە لە ئیسلام و ئەبو بەکریش جەنگی دژیان بەرپا کرد.

٥٠- بابٌ: نُزُولُ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ- عليهما الصلاة والسلام -

٣٤٤٨- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ المُسَيَّبِ، سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَيُوشِكَنَّ أَنْ يَنْزِلَ فِيكُمُ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَمًا عَدْلاً، فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ، وَيَقْتُلَ الخِنْزِيرَ، وَيَضَعَ الجِزْيَةَ، وَيَفِيضَ الْمَالُ حَتَّى لاَ يَقْبَلَهُ أَحَدٌ، حَتَّى تَكُونَ السَّجْدَةُ الوَاحِدَةُ خَيْرًا مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا». ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ: ﴿ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَـٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾ ﴾ النساء[1].

٥٠- باسێک: دابەزینی عیسای کوڕی مەریەم ﷺ[2]

٣٤٤٨- ئیبنو شیهاب دەڵێ: سەعیدی کوڕی موسەییەب لە ئەبو هوڕەیرەی ﷺ بیستووە دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((سوێند بەو زاتەی گیانی منی بەدەستە، دڵنیابن نزیکە کە عیسای کوڕی مەریەم ﷺ لە ئاسمانەوە بێتە خوارەوە بۆ ناوتان بە فەرمانڕەوایەکی دادپەروەر، جا خاچ دەشکێنێ و بەراز دەکوژێت، وە سەرانە هەڵدەگرێت وە ماڵ و سامان ئەوەندە زۆر دەبێت هەتا کەس وەری ناگرێت (ئەگەر پێشی ببەخشیت)، هەتا یەك سوژدە (ببەیت بۆ خوا لەو ڕۆژەدا) لە دونیا و هەرچی تێدایە چاکترە))، پاشان ئەبو هوڕەیرە دەڵێ: ئەگەر ویستتان (ڕاستی ئەم فەرموودەیەتان بۆ ڕوون بێتەوە) ئەم ئایەتە بخوێنن: (وە هیچ کەسێك نیە لە نامەدارەکان، مەگەر بڕوای پێ دێنێ (بە عیسا ﷺ) پێش مردنی، وە لە ڕۆژی دوایشدا (عیسا ﷺ) دەبێت بە شایەت بە سەریانەوە).

---

(١) بڕوانە: ٢٢٢٢.

(٢) لە ئاسمانەوە بۆ زەوی لە کۆتایی دونیادا.

٣٤٤٩- حَدَّثَنَا ابْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ نَافِعٍ -مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ الأَنْصَارِيِّ- أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا نَزَلَ ابْنُ مَرْيَمَ فِيكُمْ وَإِمَامُكُمْ مِنْكُمْ». تَابَعَهُ عُقَيْلٌ وَالأَوْزَاعِيُّ[1].

٣٤٤٩- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئاخۆ حاڵتان چۆن بێت كاتێ (عیسای) كوڕی مەریەم ﷺ (لە ئاسمانەوە) دێتە خوارەوە بۆ ناوتان، لەو كاتەدا پێشنوێژەكەتان (لە نوێژكردندا[2]) لە خۆتانە)).

عوقەیل و ئەوزاعی ئەم فەرموودەیان گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەكەی یونس یان كردووە.

٥١- بابُ مَا ذُكِرَ عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ

٣٤٥٠- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ، عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ قَالَ: قَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو لِحُذَيْفَةَ: أَلاَ تُحَدِّثُنَا مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ: «إِنَّ مَعَ الدَّجَّالِ إِذَا خَرَجَ مَاءً وَنَارًا، فَأَمَّا الَّذِي يَرَى النَّاسُ أَنَّهَا النَّارُ فَمَاءٌ بَارِدٌ، وَأَمَّا الذِي يَرَى النَّاسُ أَنَّهُ مَاءٌ بَارِدٌ فَنَارٌ تُحْرِقُ، فَمَنْ أَدْرَكَ مِنْكُمْ فَلْيَقَعْ فِي الَّذِي يَرَى أَنَّهَا نَارٌ، فَإِنَّهُ عَذْبٌ بَارِدٌ»[3].

---

(١) بڕوانە: ٢٢٢٢.

(٢) وە لە صەحیحی موسلیم دا هاتووە لە (كِتَابُ الإِيمَانَ، بَابُ نُزُولِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ...) فەرموودەی (٣٩٥) لە هەردووكیاندا ئاماژە بۆ ئەوە كراوە كە عیسا دەبێتە نوێژخوێن لە دوای ئیمامێكی مسوڵمانانەوە كە مەهدیە.

(٣) بڕوانە: ٧١٣٠.

٥١- باسی ئەوەی دەربارەی نەوەی ئیسرائیل[١] باسکراوە و وتراوە

٣٤٥٠- عوقبەی کوڕی عەمرٍ بە حوزەیفەی وت ﷺ: بۆ ئەوەی لە پێغەمبەرت ﷺ بیستووە بۆمان ناگێڕیتەوە؟ حوزەیفەش وتی: من گوێم لێ بوو دەیفەرموو: ((بەڕاستی کاتێ دەججال دەردەچێت ئاو و ئاگری لەگەڵ دایە، جا ئەوەیان کە خەڵك وا دەزانن کە ئاگرە ئەوە ئاوێکی ساردە، وە ئەوەیان خەڵکی وا دەزانن ئاوێکی ساردە ئەوە ئاگرێکی سوتێنەرە، جا هەر کەسێکتان بەوە (دەججال و ئاو و ئاگرەکەی) گەشت، با خۆی بخاتە ئەوەیانەوە کە وادەزانێ ئاگرە، چونکە بێگومان ئاوێکی سازگاری ساردە)).

٣٤٥١- قَالَ حُذَيْفَةُ: وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: «إِنَّ رَجُلاً كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أَتَاهُ الْمَلَكُ لِيَقْبِضَ رُوحَهُ، فَقِيلَ لَهُ: هَلْ عَمِلْتَ مِنْ خَيْرٍ؟ قَالَ: مَا أَعْلَمُ، قِيلَ لَهُ: انْظُرْ. قَالَ: مَا أَعْلَمُ شَيْئًا غَيْرَ أَنِّي كُنْتُ أُبَايِعُ النَّاسَ فِي الدُّنْيَا وَأُجَازِيهِمْ، فَأُنْظِرُ المُوسِرَ، وَأَتَجَاوَزُ عَنِ المُعْسِرِ. فَأَدْخَلَهُ اللَّهُ الجَنَّةَ»[٢].

٣٤٥١- حوزەیفە ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((بێگومان لە گەلانی پێش ئێوەدا پیاوێك هەبوو فریشتە (ی گیان کێشان) هات بۆی تاگیانی بکێشێت، جا (دوا مردن و زیندوو بوونەوەی) بە پیاوەکە وترا: ئایا هیچ چاکەیەکت کردووە؟ وتی: نازانم، پێی وترا: سەیرکە (بزانە چاکەت کردووە)، وتی: هیچ شتێك نازانم (لە چاکە کردبێتم) جگە لەوەی کە من لە دونیادا شتم دەفرۆشت بە خەڵکی و شتم لێیان وەردەگرتن و پێم دەدان، جا ئەوەیان دەوڵەمەند بوایە لێی دەوەستام و پەلەم لێ نەدەکرد، ئەوەشیان نەبوو بوایە لێی خۆش دەبووم، بەو هۆیەوە خوا خستیە بەهەشتەوە)).

---

(١) مەبەست بە نەوەی ئیسرائیل یەعقوبی کوڕی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمە ﷺ.

(٢) بڕوانە: ٢٠٧٧.

٣٤٥٢- فَقَالَ: وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: «إِنَّ رَجُلاً حَضَرَهُ المَوْتُ، فَلَمَّا يَئِسَ مِنَ الحَيَاةِ أَوْصَى أَهْلَهُ إِذَا أَنَا مُتُّ فَاجْمَعُوا لِي حَطَبًا كَثِيرًا وَأَوْقِدُوا فِيهِ نَارًا حَتَّى إِذَا أَكَلَتْ لَحْمِي، وَخَلَصَتْ إِلَى عَظْمِي، فَامْتَحَشْتُ، فَخُذُوهَا فَاطْحَنُوهَا، ثُمَّ انْظُرُوا يَوْمًا رَاحًا فَاذْرُوهُ فِي اليَمِّ. فَفَعَلُوا، فَجَمَعَهُ فَقَالَ لَهُ: لِمَ فَعَلْتَ ذَلِكَ؟ قَالَ مِنْ خَشْيَتِكَ. فَغَفَرَ اللَّهُ لَهُ».قَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو: وَأَنَا سَمِعْتُهُ يَقُولُ ذَاكَ، وَكَانَ نَبَّاشًا[١].

٣٤٥٢- حوزەیفە ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((پیاوێك لەسەرە مەرگدا دەبێت، ئەنجا كە بێ هیوا دەبێت لە ژیان وەسیەت دەكات بۆ كەس و كارەكەی دەڵێ: ئەگەر مردم دارێكی زۆرم بۆ كۆبكەنەوە وە ئاگری پێوە بنێن (وە بمخەنە ناو ئاگرەكە ئەوەندە بسوتێم)، هەتا گۆشتەكەم دەسوتێ و ئاگرەكە دەگاتە ئێسكەكانم، كە ئەویش سووتا بوو بە خەڵوز ئەوسا بیبەن و بیهاڕن، پاشان چاوەڕێی ڕۆژێكی ڕەشەبا بكەن و بیدەن بەدەم باو و ئاوەوە، ئەوانیش بەو جۆرەیان كرد (كەوتبووی) ئەنجا خوا كۆیكردەوە (و زیندووی كردەوە و پرسیاری لێ كرد) بۆچی ئەوەت كرد؟ وتی: لە ترسی (سزای) تۆ!! بۆیە خوا لێی خۆش بوو)). عوقبەی كوڕی عەمرٍ دەڵێ: من خۆم گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بوو فەرمووی: ئەو پیاوە ((كفن دز بوو)).

٣٤٥٣- ٣٤٥٤- حدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنِي مَعْمَرٌ وَيُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَائِشَةَ وَابْنَ عَبَّاسٍ ﷺ قَالاَ: لَمَّا نَزَلَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ طَفِقَ يَطْرَحُ خَمِيصَةً عَلَى وَجْهِهِ، فَإِذَا اغْتَمَّ كَشَفَهَا عَنْ وَجْهِهِ، فَقَالَ وَهْوَ كَذَلِكَ: «لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى اليَهُودِ وَالنَّصَارَى، اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ». يُحَذِّرُ مَا صَنَعُوا[٢].

---

(١) بڕوانە: ٣٤٧٩، ٦٤٨٠.

(٢) بڕوانە: ٤٣٥، ٤٣٦.

٣٤٥٣- ٣٤٥٤- عائیشە و ئیبنو عەبباس ﷺ هەردووکیان دەڵێن: کاتێ (مردنی) پێغەمبەری خوای ﷺ نزیك بوو بوویەوە، پۆشاکێکی دەدا بە ڕووخساریدا جا کە گەرم دەبوو هەناسەی باش بۆ نەدەدرا، پۆشاکەکەی لەسەر ڕووخساری لادەبرد، جا کاتێ لەو حاڵەتەدا بوو فەرمووی: ((نەفرینی خوا لە جوولەکە و نەصرانیەکانی بێت گۆڕی پێغەمبەرەکانیان کرد بەمزگەوت))، پێغەمبەر مسوڵمانانی ئاگادار دەکردەوە و دەیترساندن لەوەی جوولەکە و گاورەکان کردیان.[1]

٣٤٥٥- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ فُرَاتٍ الْقَزَّازِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ قَالَ: قَاعَدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ خَمْسَ سِنِينَ، فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الأَنْبِيَاءُ، كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ، وَإِنَّهُ لاَ نَبِيَّ بَعْدِي، وَسَيَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ" قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: فُوا بِبَيْعَةِ الأَوَّلِ فَالأَوَّلِ، أَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ، فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ».

٣٤٥٥- ئەبو حازیم دەڵێ: پێنج ساڵ لە خزمەتی ئەبو هوڕەیرەدا ﷺ دانیشتووم (زانستم لێ وەرگرتووە)، جا لێم بیستووە لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەیگێڕایەوە کە فەرموویەتی: ((لە ڕابردوودا نەوەی ئیسرائیل پێغەمبەرانیان کاروباریان دەبردن بەڕێوە و سەرپەرشتیان دەکردن، هەر کە پێغەمبەرێك بمردایە پێغەمبەرێکی تر جێی دەگرتەوە، وە بێگومان لە پاش من پێغەمبەری تر نییە، بە دڵنیاییەوە (لە پاش من) جێنشین دەبن و زۆریش دەبن))، عەرزیان کرد (جا ئەگەر زۆر بوون پێك نەهاتن) ئەوسا چ فەرمانێکمان پێ دەکەیت؟ فەرمووی: ((پابەندبن بەو بەیعەتەی دەیدەن پێیان یەك لە دوای یەك، مافی خۆیانیان پێبدەن، بێگومان خوای گەورەش پرسیاریان لێدەکات لەوەی کە ئەوان کراونەتە بەرپرسیار)).

---

(١) کە گۆڕی پێغەمبەرانیان دەکرد بە مزگەوت و پەرستگە.

٣٤٥٦- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ، وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ، حَتَّى لَوْ سَلَكُوا جُحْرَ ضَبٍّ لَسَلَكْتُمُوهُ». قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ: «فَمَنْ؟!»[1].

٣٤٥٦- ئەبو سەعید ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((سوێند بە خوا بە ڕاستی ئێوە شوێن ڕێباز و بەرنامەی ئەو (ئایین)انەی پێش خۆتان دەکەون بست بەبست و گەز بەگەز، هەتا ئەگەر ئەوانە بچنە کونی مارمێلکەوە بەدڵنیاییەوە ئێوەش دەچنە ناویەوە))، وتمان: ئەی پێغەمبەری خوا ئەوانە جوولەکەو گاورەکانن؟ فەرمووی: ((ئەی کێن جگە لەوان؟!)).

٣٤٥٧- حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَارِثِ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ أَبِي قِلاَبَةَ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: ذَكَرُوا النَّارَ وَالنَّاقُوسَ، فَذَكَرُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى، فَأُمِرَ بِلاَلٌ أَنْ يَشْفَعَ الأَذَانَ وَأَنْ يُوتِرَ الإِقَامَةَ[2].

٣٤٥٧- ئەنەس ﷺ دەڵێ: ((باسی ئاگر (کردنەوەکە) و زەنگ (لێدان)یان کرد[3]، جا باسی جوولەکە و گاوریان کرد، ئەوسا فەرمان کرا بە بیلال، کە وشەکانی بانگ دوو دوو بڵێ و وشەکانی قامەت یەک یەک بڵێ)).

٣٤٥٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ كَانَتْ تَكْرَهُ أَنْ يَجْعَلَ يَدَهُ فِي خَاصِرَتِهِ وَتَقُولُ: إِنَّ اليَهُودَ تَفْعَلُهُ. تَابَعَهُ شُعْبَةُ عَنِ الأَعْمَشِ.

---

(١) بڕوانە: ٧٣٢٠.

(٢) بڕوانە: ٦٣٠.

(٣) پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵان باسی ئەوەیان کرد شتێك دیاری بکەن بۆ ئاگادار کردنەوەی موسڵمانان بۆ نوێژەکانیان.

٣٤٥٨- مەسروق دەگێڕێتەوە كە عائيشە ﵂ پێی ناپەسەند بوو (نوێژگەر) دەستی بخاتە كەمەریەوە، وە دەيوت: بێگومان جولەكەكان وا دەكەن.
شوعبە لە ئەعمەشەوە ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەكەی سوفيانی كوڕی عويەينەی كردووە.

٣٤٥٩- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِي أَجَلِ مَنْ خَلاَ مِنَ الأُمَمِ مَا بَيْنَ صَلاَةِ العَصْرِ إِلَى مَغْرِبِ الشَّمْسِ، وَإِنَّمَا مَثَلُكُمْ وَمَثَلُ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى كَرَجُلٍ اسْتَعْمَلَ عُمَّالاً، فَقَالَ: مَنْ يَعْمَلُ لِي إِلَى نِصْفِ النَّهَارِ عَلَى قِيرَاطٍ قِيرَاطٍ؟ فَعَمِلَتِ اليَهُودُ إِلَى نِصْفِ النَّهَارِ عَلَى قِيرَاطٍ قِيرَاطٍ، ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَعْمَلُ لِي مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ إِلَى صَلاَةِ الْعَصْرِ عَلَى قِيرَاطٍ قِيرَاطٍ؟ فَعَمِلَتِ النَّصَارَى مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ إِلَى صَلاَةِ العَصْرِ، عَلَى قِيرَاطٍ قِيرَاطٍ، ثُمَّ قَالَ: مَنْ يَعْمَلُ لِي مِنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ إِلَى مَغْرِبِ الشَّمْسِ عَلَى قِيرَاطَيْنِ قِيرَاطَيْنِ؟ أَلاَ فَأَنْتُمُ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ مِنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ إِلَى مَغْرِبِ الشَّمْسِ عَلَى قِيرَاطَيْنِ قِيرَاطَيْنِ، أَلاَ لَكُمُ الأَجْرُ مَرَّتَيْنِ، فَغَضِبَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى، فَقَالُوا: نَحْنُ أَكْثَرُ عَمَلاً وَأَقَلُّ عَطَاءً، قَالَ اللَّهُ: هَلْ ظَلَمْتُكُمْ مِنْ حَقِّكُمْ شَيْئًا؟ قَالُوا لاَ. قَالَ: فَإِنَّهُ فَضْلِي أُعْطِيهِ مَنْ شِئْتُ»[1].

٣٤٥٩- ئيبنو عومەر ﵄ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە كە فەرموويەتی: بێگومان ماوە و كاتی ئێوە (ی مسوڵمان) بە بەراورد بە ماوەی ئەو گەلانەی پێشتر بوون، وەكو نێوانی نوێژی عەسر تا نوێژی ئێوارە وايە، وە بەڕاستی نموونەی ئێوە و نموونەی جوولەكە و گاورەكان وەك پياوێكە چەند كرێكارێكی بەكرێ گرتووە (كاری بۆ دەكەن)، جا دەڵێ: كێ كارم بۆ دەكات تا نيوەڕۆ (نيوەی ڕۆژەكە) بەيەك قيرات؟ ئينجا جوولەكەكان تا نێوەڕۆ كاريان بۆ كرد بە يەك

(١) بڕوانە: ٥٥٧.

قیرات، پاشان وتی: کێ کارم بۆ دەکات لە نیوەڕۆوە تا عەسر بە یەك قیرات؟ ئینجا نەصرانییەکان لە نیوەڕۆوە تا نوێژی عەسر کاریان کرد بەیەك قیرات، پاشان وتی: کێ کارم بۆ دەکات لە نوێژی عەسرەوە تا ئاوابوونی خۆر بە دوو قیرات. ئاگاداربن ئەوە ئێوەن (مسوڵمانان) ئەوانەی لە نوێژی عەسر تا ئاوابوونی خۆر کار دەکەن بە دوو قیرات، بێداربن ئێوە دوو جار پاداشتان بۆ هەیە، بۆیە جوولەکە و نەصرانییەکان توڕە بوون و وتیان: ئێمە زۆرتر کارمان کردووە و کەمترین کرێمان پێ دراوە، خوای گەورە فەرمووی: ئایا ستەمم لێ کردوون لە شتێك کە مافی خۆتانە؟ وتیان: نەخێر، فەرمووی: دەی بێگومان ئەوە بەهرەی خۆمە دەیبەخشم بەهەر کەسێك کە بمەوێت.

٣٤٦٠- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ ﷺ يَقُولُ: قَاتَلَ اللَّهُ فُلاَنًا، أَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ، حُرِّمَتْ عَلَيْهِمُ الشُّحُومُ، فَجَمَّلُوهَا فَبَاعُوهَا؟». تَابَعَهُ جَابِرٌ وَأَبُو هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ[١].

٣٤٦٠- عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس ﷺ دەڵێ: لە عومەرم ﷺ بیست دەیوت: خوا فڵانە کەس بکوژێ و لە ناوی ببات[٢]، مەگەر نازانێت کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((خوا نەفرینی لە جوولەکەکان کرد، (فرۆشتنی) پیویان لەسەر حەرام کرا، بەڵام توانیانەوە [٣] و فرۆشتیان)). جابیر و ئەبو هورەیرە ﷺ هەمان فەرموودەیان لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەی ئیبنو عەبباس ﷺ دەکەن.

---

(١) بڕوانە: ٢٢٢٣.

(٢) سەرنج: مەبەستی ئیمامی عومەر ﷺ سەمورەی کوڕی جوندەبە، کە عارەقی لە جیاتی جیزیە وەرگرتووە لە ئەهلی کیتاب و پاشان فرۆشتویەتی پارەکەی ناردووە بۆ خەزێنەی دەوڵەت، ئەمە ڕای بەشێک لە ڕاڤەکەرانی ئەم فەرموودەیە.بڕوانە: فتح الباري: ٥٢٣/٤، لە شەرحی فەرموودەی ٢٢٢٣- ٢٢٢٤. وە بڕوانە: إرشاد الساري: ٤١٣/٧.

(٣) ئەوە فێڵ بوو کردیان، ئێمەی مسوڵمان پیومان لی حەڕام نەکراوە .

٣٤٦١- حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ، أَخْبَرَنَا الأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنَا حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي كَبْشَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً، وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلاَ حَرَجَ، وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ».

٣٤٦١- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەوەی لە منی وەردەگرن ڕایگەیەنن بایەك ئایەتی (قورئانیش) بێت، وە لە نەوەی ئیسرائیل شت (بەسەرهات و قسە) بگێڕنەوە زیانی نییە، هەر کەسێکیش بە ناوی منەوە درۆ بکات[1] بە ئەنقەست، ئەوە با جێگای خۆی لە دۆزەخدا ئامادە بکات)).

٣٤٦٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: قَالَ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، إِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ اليَهُودَ وَالنَّصَارَى لاَ يَصْبُغُونَ، فَخَالِفُوهُمْ»[2].

٣٤٦٢- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((بێگومان جوولەکە و نەصرانییەکان (سەر و ڕیشیان) بۆیاخ ناکەن، دەی ئێوە پێچەوانەیان بکەن[3])).

٣٤٦٣- حدَّثَنِي مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنِي حَجَّاجٌ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الحَسَنِ، حَدَّثَنَا جُنْدُبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فِي هَذَا المَسْجِدِ، وَمَا نَسِينَا مُنْذُ حَدَّثَنَا، وَمَا نَخْشَى أَنْ يَكُونَ جُنْدُبٌ كَذَبَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ بِهِ جُرْحٌ، فَجَزِعَ فَأَخَذَ سِكِّينًا فَحَزَّ بِهَا يَدَهُ، فَمَا رَقَأَ الدَّمُ حَتَّى مَاتَ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى بَادَرَنِي عَبْدِي بِنَفْسِهِ، حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الجَنَّةَ»[4].

(١) شتی ناڕاست هەڵبەستێت بە فەرموودەی باس کات بۆ خەڵکی.

(٢) بڕوانە: ٥٨٩٩.

(٣) بۆیاخ بکەن.

(٤) بڕوانە: ١٣٦٤.

٣٤٦٣- حەسەن دەڵێ: جوندوبی کوڕی عەبدوڵلا لەم مزگەوتەدا بۆی گێڕاینەوە لەو کاتەوە بۆی گێڕاوینەتەوە لە بیرمان نەچۆتەوە، وە ناترسین کە جوندوب درۆی بەناوی پێغەمبەری خواوە ﷺ کردبێت، وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((لەگەلانی پێش ئێوەدا پیاوێك هەبوو برینێکی پێوە بوو ئارامی لێ برِا، بۆیە چەقۆیەکی هەڵگرت پەنجە (بریندار) کەی قرتاند، ئیتر خوێنی نەوەستایەوە تا مرد، خوای بەرز و بڵندیش فەرمووی: بەندەکەم پەلەی لێ کردم بە (مردنی) خۆی، منیش چوونە بەهەشتم لێ حەرام کرد)).

٥٢- بابٌ: حَدِيثُ أَبْرَصَ وَأَعْمَى وَأَقْرَعَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ

٣٤٦٤- حدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي عَمْرَةَ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ. وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ، أَخْبَرَنَا هَمَّامٌ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي عَمْرَةَ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ ثَلاَثَةً فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ: أَبْرَصَ وَأَقْرَعَ وَأَعْمَى بَدَا لِلَّهِ أَنْ يَبْتَلِيَهُمْ، فَبَعَثَ إِلَيْهِمْ مَلَكًا، فَأَتَى الأَبْرَصَ. فَقَالَ: أَيُّ شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: لَوْنٌ حَسَنٌ، وَجِلْدٌ حَسَنٌ، قَدْ قَذِرَنِي النَّاسُ. -قَالَ: - فَمَسَحَهُ، فَذَهَبَ عَنْهُ، فَأُعْطِيَ لَوْنًا حَسَنًا وَجِلْدًا حَسَنًا. فَقَالَ: أَيُّ الْمَالِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: الإِبِلُ -أَوْ قَالَ: الْبَقَرُ. هُوَ شَكَّ فِي ذَلِكَ، إِنَّ الأَبْرَصَ وَالأَقْرَعَ، قَالَ أَحَدُهُمَا: الإِبِلُ، وَقَالَ الآخَرُ: الْبَقَرُ -فَأُعْطِيَ نَاقَةً عُشَرَاءَ. فَقَالَ: يُبَارَكُ لَكَ فِيهَا. وَأَتَى الأَقْرَعَ فَقَالَ: أَيُّ شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: شَعَرٌ حَسَنٌ، وَيَذْهَبُ عَنِّي هَذَا، قَدْ قَذِرَنِي النَّاسُ. -قَالَ: - فَمَسَحَهُ فَذَهَبَ، وَأُعْطِيَ شَعَرًا حَسَنًا. قَالَ: فَأَيُّ الْمَالِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ -قَالَ: البَقَرُ. قَالَ: - فَأَعْطَاهُ بَقَرَةً حَامِلاً، وَقَالَ: يُبَارَكُ لَكَ فِيهَا. وَأَتَى الأَعْمَى فَقَالَ: أَيُّ شَيْءٍ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ يَرُدُّ اللَّهُ إِلَيَّ بَصَرِي، فَأُبْصِرُ بِهِ النَّاسَ -قَالَ: - فَمَسَحَهُ، فَرَدَّ اللَّهُ إِلَيْهِ بَصَرَهُ. قَالَ: فَأَيُّ الْمَالِ

أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: الغَنَمُ. فَأَعْطَاهُ شَاةً وَالِدًا، فَأُنْتِجَ هَذَانِ، وَوَلَّدَ هَذَا، فَكَانَ لِهَذَا وَادٍ مِنْ إِبِلٍ، وَلِهَذَا وَادٍ مِنْ بَقَرٍ، وَلِهَذَا وَادٍ مِنَ الْغَنَمِ. ثُمَّ إِنَّهُ أَتَى الأَبْرَصَ فِي صُورَتِهِ وَهَيْئَتِهِ، فَقَالَ: رَجُلٌ مِسْكِينٌ، تَقَطَّعَتْ بِيَ الْحِبَالُ فِي سَفَرِي، فَلاَ بَلاَغَ اليَوْمَ إِلاَّ بِاللَّهِ ثُمَّ بِكَ، أَسْأَلُكَ بِالَّذِي أَعْطَاكَ اللَّوْنَ الحَسَنَ وَالْجِلْدَ الحَسَنَ وَالْمَالَ بَعِيرًا أَتَبَلَّغُ عَلَيْهِ فِي سَفَرِي. فَقَالَ لَهُ: إِنَّ الحُقُوقَ كَثِيرَةٌ. فَقَالَ لَهُ: كَأَنِّي أَعْرِفُكَ، أَلَمْ تَكُنْ أَبْرَصَ يَقْذَرُكَ النَّاسُ فَقِيرًا فَأَعْطَاكَ اللَّهُ؟ فَقَالَ: لَقَدْ وَرِثْتُ لِكَابِرٍ عَنْ كَابِرٍ. فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَصَيَّرَكَ اللَّهُ إِلَى مَا كُنْتَ، وَأَتَى الأَقْرَعَ فِي صُورَتِهِ وَهَيْئَتِهِ، فَقَالَ لَهُ: مِثْلَ مَا قَالَ لِهَذَا، فَرَدَّ عَلَيْهِ مِثْلَ مَا رَدَّ عَلَيْهِ هَذَا، فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَصَيَّرَكَ اللَّهُ إِلَى مَا كُنْتَ. وَأَتَى الأَعْمَى فِي صُورَتِهِ، فَقَالَ: رَجُلٌ مِسْكِينٌ وَابْنُ سَبِيلٍ وَتَقَطَّعَتْ بِيَ الحِبَالُ فِي سَفَرِي، فَلاَ بَلاَغَ الْيَوْمَ إِلاَّ بِاللَّهِ، ثُمَّ بِكَ أَسْأَلُكَ بِالَّذِي رَدَّ عَلَيْكَ بَصَرَكَ شَاةً أَتَبَلَّغُ بِهَا فِي سَفَرِي. فَقَالَ: قَدْ كُنْتُ أَعْمَى فَرَدَّ اللَّهُ بَصَرِي، وَفَقِيرًا فَقَدْ أَغْنَانِي، فَخُذْ مَا شِئْتَ، فَوَاللَّهِ لاَ أَجْهَدُكَ اليَوْمَ بِشَيْءٍ أَخَذْتَهُ لِلَّهِ. فَقَالَ: أَمْسِكْ مَالَكَ، فَإِنَّمَا ابْتُلِيتُمْ، فَقَدْ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْكَ - وَسَخِطَ عَلَى صَاحِبَيْكَ»[١].

٥٢- باسێک: بەسەرهاتی بەڵەکێک و کوێرێک و کەچەڵێک لە نەوەی ئیسرائیل

٣٤٦٤- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە[٢] کە لە پێغەمبەری خوای ﷺ بیست دەیفەرموو: ((بێگومان سێ کەس هەبوون لە نەوەی ئیسرائیل: بەڵەکێک و کەچەڵێک و کوێرێک، خوای بەرز و بڵند ویستی تاقییان بکاتەوە، بۆیە فریشتەیەکی نارد بۆ لایان، فریشتەکەش هاتە لای بەڵەکاویەکە وتی: چ شتێک بەلای تۆوە زۆر خۆشە و حەزت لێیەتی؟ وتی: ڕەنگێکی جوان و پێستێکی جوان، بەڕاستی خەڵکی بێزم لێ دەکەنەوە، دەڵێ فریشتەکە دەستێکی پیا هێنا و بەڵەکییەکەی نەما، ئەنجا

(١) بڕوانە: ٦٦٥٣.

(٢) ئەم فەرموودە بە دوو ڕشتەو سەنەد گێڕدراوەتەوە.

ڕەنگێکی جوان و پێستێکی جوانی پێ درا، ئینجا فەرمووی کام جۆرە ماڵ و سامانەت لا خۆشەویسترە و حەزت لێیەتی؟ وتی: وشتر یان وتی: مانگا - لەمەدا (ئیسحاق) گومانی هەبوو کە بەڵەکاویەکە یان کەچەڵەکە یەکیان وتی: وشتر ئەوەی کەیان وتی: مانگا- ئەنجا وشترە مێینەکی ئاوسی دە مانگی پێدرا وتی: ئەم وشترە فەڕ و بەرەکەتی تێ دەخرێت بۆت، وە ڕۆشت بۆ لای کەچەڵەکە فەرمووی: چ شتێك خۆشەویسترە بەلاتەوە؟ وتی: موویەکی جوان ئەم کەچەڵیەم نەمێنێ، بەڕاستی خەڵك بێزم لێ دەکەنەوە، دەڵێ: فریشتەکە دەستێکی پیا هێنا و کەچەڵییەکەی نەما و قژە سەرێکی جوانی پێدرا، جا فریشتەکە وتی: کام ماڵت لا خۆشەویسترە؟ وتی: مانگا؛ جا ئەویش مانگایەکی ئاوسی پێدرا، وە وتی: فەڕو بەرەکەتی تێ دەکەوێ بۆت، وە ڕۆشت بۆلای کوێرەکە وتی: چ شتێك زۆر خۆشە بەلاتەوە؟ وتی: خوا بینایەکەم بۆ بگێڕێتەوە خەڵکی پێ ببینم، دەڵێ: دەستی پیا هێنا و خواش بینای چاوی بۆ گێڕایەوە، وتی: جا چ ماڵێك زۆر بەلاتەوە خۆشەویسترە؟ وتی: مەڕ ئەنجا مەڕێکی ئاوس (یان بەچکە بەبەرەوە بووی) پێ بەخشی، پاشان وشتر و مانگاکە بەچکەیان بوو مەڕەکەش بەرخی بوو (زیادیان کرد)، ئەومیان شیوێك وشتری بوو، دووەمیان پڕ بە شیوێك مانگای بوو، سێیەمیان پڕ بە شیوێك مەڕی بوو، پاشان فریشتە هات بۆ لای (ئەومیان پێشتر) بەڵەکاوی بوو لەسەر شێوە و چەشنی بەڵەکاوی کابرا وتی: پیاوێکی هەژارم هۆکار و پێویستی سەفەرم لێ بڕاوە، جا ئەمڕۆ من ناگەمەوە (شوێنی خۆم) مەگەر بە پشتیوانی خوا و پاشان یارمەتی تۆ، داوات لێ دەکەم بەو زاتەی ڕەنگی جوان و پێستی جوان و ماڵ و وشتری پێ بەخشیت کە وشترێکم بەیتێ پێی بگەمە مەبەستی خۆم لەم سەفەرەمدا، ئەویش وتی: بێگومان مافەکان (ی لەسەرمە) زۆرن، فریشتەکە پێ وت: پێم وایە دەتناسمەوە: ئایا تۆ بەڵەکاوی نەبوویت خەڵك بێزیان لێ دەکردیتەوە، هەژار نەبوویت و خوا پێی بەخشیت ؟ کابرا وتی: سوێند بە خوا و بەڕاستی من ئەمەم لە باب و باپیرانمەوە بۆ

ماوەتەوە، فریشتەکەش فەرمووی: ئەگەر درۆ دەکەیت ساخوا وەك پێشووت لێ بکاتەوە، وە (فریشتەکە) هات بۆ لای کەچەڵەکە لەسەر شێوە و چەشنی خۆی، جا چی وت بەوی تر بەمیشی وت، ئەم (کابرای دووەم) وەڵامی دایەوە بە وێنەی وەڵامی ئەو (کابرای یەکەم)، جا (فریشتەکە) وتی: ئەگەر درۆ دەکەیت سا خوا وەك پێشووت لێ بکاتەوە. وە هات بۆ لای کوێرەکە بە شێوەی (پیاوە کوێرەکە) خۆی و وتی: پیاوێکی هەژارم هۆکار و پێویستی سەفەرم لێ بڕاوە، جا ئەمڕۆ من ناگەمەوە (شوێنی خۆم) مەگەر بە پشتیوانی خوا و پاشان یارمەتی تۆ، داوات لێ دەکەم بەو زاتەی بینایی بۆ چاووت گێڕایەوە مەڕێکم بدەیتێ پێی بگەمە مەبەستی خۆم، کابرا وتی: بێگومان من پێشتر کوێر بووم خوای گەورە بینایی بۆ گێڕامەوە، وە هەژار بووم خوا دەوڵەمەندی کردم، بۆیە چیت دەوێ بببە، دەی سوێند بە خوا ئەمڕۆ هەرچی ببەیت لەبەر خوا بە هیچ جۆرێك ڕێگرت نابم، (فریشتەکە) وتی: ماڵی خۆت بۆ خۆت بێ بێگومان ئێوە تاقی کرانەوە، جا بەڕاستی خوا لە تۆ ڕازی بوو، بەڵام لە هەردوو هاوڕێکەت ناڕازییە)).

٥٣- بابٌ: ﴿ أَمۡ حَسِبۡتَ أَنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ وَٱلرَّقِيمِ ﴿٩﴾ ﴾ الكهف

الكَهْفُ: الفَتْحُ فِي الجَبَلِ، وَالرَّقِيمُ: الكِتَابُ. ﴿ مَّرۡقُومٞ ﴿٩﴾ ﴾ المطففين: مَكْتُوبٌ مِنَ الرَّقْم. ﴿ وَرَبَطۡنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ ﴿١٤﴾ ﴾ الكهف: أَلْهَمْنَاهُمْ صَبْرًا. ﴿ شَطَطًا ﴿١٤﴾ ﴾ الكهف، إِفْرَاطًا. (الوَصِيدُ): الفِنَاءُ وَجَمْعُهُ: وَصَائِدُ وَوُصُدٌ، وَيُقَالُ: الوَصِيدُ: البَابُ ﴿ مُّؤۡصَدَةُۢ ﴿٢٠﴾ ﴾ البلد: مُطْبَقَةٌ، آصَدَ البَابَ وَأَوْصَدَه. ﴿ بَعَثۡنَٰهُمۡ ﴿١٩﴾ ﴾ الكهف. أَحْيَيْنَاهُمْ. ﴿ أَزۡكَىٰ ﴿١٩﴾ ﴾ الكهف. أَكْثَرُ رَيْعًا. فَضَرَبَ اللَّهُ عَلَى آذَانِهِمْ: فَنَامُوا ﴿ رَجۡمَۢا بِٱلۡغَيۡبِۖ ﴿٢٢﴾ ﴾ الكهف: لَمْ يَسْتَبِنْ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ تَّقۡرِضُهُمۡ ﴿١٧﴾ ﴾ الكهف: تَتْرُكُهُمْ.

٥٣- باسێک: (ئایا واتزانی هاوەڵانی ئەشکەوت و تابلۆ (ئەو بەردەی ناویانی تیا نوسرابوو))

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) (الكَهْفُ): **کونێکە لە شاخدا.** (الرَّقِيمُ): **کتێب.** ﴿ مَّرْقُومٌ ۝٩ ﴾ المطففين: **نووسراو لە** (الرَّقْم) **وەرگیراوە (کە بە مانای نووسینە).** ﴿ وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ ۝١٤ ﴾ الكهف، **واتە: ئارامیمان خستە دڵیان و پێمان بەخشین.**

﴿ شَطَطًا ۝١٤ ﴾ الكهف: **زیادەڕۆیی و تێپەڕاندن.** (الوَصِيدُ): **بۆشایی (ی ئەشکەوتەکە) کۆکەی:** (وَصَائِدُ) **و** (وُصُدٌ)**ـە، دەوترێت:** (الوَصِيدُ) **واتە:** (البَابُ)، ﴿ مُّؤْصَدَةٌ ۝٢٠ ﴾ البلد: **دەرگاکە داخراوە،** (آصَدَ البَابَ، وَأَوْصَدَه): **دەرگاکەی داخست.** ﴿ بَعَثْنَٰهُمْ ۝١٩ ﴾ الكهف، **واتە: زیندوومان کردنەوە.** ﴿ أَزْكَىٰ ۝١٩ ﴾ الكهف: **قازانجی زیاتر.** (فَضَرَبَ اللَّهُ عَلَى آذَانِهِمْ): **هەموویان خەوتن.** ﴿ رَجْمًۢا بِٱلْغَيْبِ ۝٢٢ ﴾ الكهف: **(هەر لە خۆیەوە قسە دەکات) بەبێ بەرچاو ڕوونی و بەدواداچوون.** **موجاهید دەڵێ:** ﴿ تَّقْرِضُهُمْ ۝١٧ ﴾ الكهف: **جێیان دەهێڵێت.**

٥٤- بابٌ: حَدِيثُ الغَارِ

٣٤٦٥- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «بَيْنَمَا ثَلاَثَةُ نَفَرٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ يَمْشُونَ إِذْ أَصَابَهُمْ مَطَرٌ، فَأَوَوْا إِلَى غَارٍ، فَانْطَبَقَ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: إِنَّهُ وَاللَّهِ يَا هَؤُلاَءِ لاَ يُنْجِيكُمْ إِلاَّ الصِّدْقُ، فَلْيَدْعُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ بِمَا يَعْلَمُ أَنَّهُ قَدْ صَدَقَ فِيهِ. فَقَالَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ:

اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي أَجِيرٌ عَمِلَ لِي عَلَى فَرَقٍ مِنْ أَرُزٍّ، فَذَهَبَ وَتَرَكَهُ، وَأَنِّي عَمَدْتُ إِلَى ذَلِكَ الْفَرَقِ فَزَرَعْتُهُ، فَصَارَ مِنْ أَمْرِهِ أَنِّي اشْتَرَيْتُ مِنْهُ بَقَرًا، وَأَنَّهُ أَتَانِي يَطْلُبُ أَجْرَهُ فَقُلْتُ: اعْمِدْ إِلَى تِلْكَ الْبَقَرِ. فَسُقْهَا، فَقَالَ لِي: إِنَّمَا لِي عِنْدَكَ فَرَقٌ مِنْ أَرُزٍّ. فَقُلْتُ لَهُ: اعْمِدْ إِلَى تِلْكَ الْبَقَرِ فَإِنَّهَا مِنْ ذَلِكَ الْفَرَقِ. فَسَاقَهَا، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ مِنْ خَشْيَتِكَ، فَفَرِّجْ عَنَّا. فَانْسَاحَتْ عَنْهُمُ الصَّخْرَةُ. فَقَالَ الآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي أَبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ، فَكُنْتُ آتِيهِمَا كُلَّ لَيْلَةٍ بِلَبَنِ غَنَمٍ لِي، فَأَبْطَأْتُ عَلَيْهِمَا لَيْلَةً فَجِئْتُ وَقَدْ رَقَدَا وَأَهْلِي وَعِيَالِي يَتَضَاغَوْنَ مِنَ الجُوعِ، فَكُنْتُ لاَ أَسْقِيهِمْ حَتَّى يَشْرَبَ أَبَوَايَ، فَكَرِهْتُ أَنْ أُوقِظَهُمَا، وَكَرِهْتُ أَنْ أَدَعَهُمَا، فَيَسْتَكِنَّا لِشَرْبَتِهِمَا، فَلَمْ أَزَلْ أَنْتَظِرُ حَتَّى طَلَعَ الفَجْرُ، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ مِنْ خَشْيَتِكَ، فَفَرِّجْ عَنَّا. فَانْسَاحَتْ عَنْهُمُ الصَّخْرَةُ، حَتَّى نَظَرُوا إِلَى السَّمَاءِ. فَقَالَ الآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ كَانَ لِي ابْنَةُ عَمٍّ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ، وَأَنِّي رَاوَدْتُهَا عَنْ نَفْسِهَا فَأَبَتْ إِلاَّ أَنْ آتِيَهَا بِمِائَةِ دِينَارٍ، فَطَلَبْتُهَا حَتَّى قَدَرْتُ، فَأَتَيْتُهَا بِهَا فَدَفَعْتُهَا إِلَيْهَا، فَأَمْكَنَتْنِي مِنْ نَفْسِهَا، فَلَمَّا قَعَدْتُ بَيْنَ رِجْلَيْهَا، فَقَالَتِ: اتَّقِ اللَّهَ وَلاَ تَفُضَّ الخَاتَمَ إِلاَّ بِحَقِّهِ. فَقُمْتُ وَتَرَكْتُ المِائَةَ دِينَارٍ، فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ مِنْ خَشْيَتِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا. فَفَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَخَرَجُوا»[١].

٥٤- باسێک: بەسەرهاتی ئەشکەوتەکە[٢]

٣٤٦٥- ئیبنو عومەر ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((لە کاتێکدا سێ کەس لەو (گەل)انەی لە پێش ئێوەدا بوون بە ڕێگادا دەڕۆیشتن، لە پڕ باران لێی داکردن، بۆیە ڕۆیشتنە ئەشکەوتێکەوە، جا (گابەردێك لە شاخەکەوە هاتە خوارەوە) و دەرگای ئەشکەوتەکەی بەتەواوی لێ

(١) بڕوانە: ٢٢١٥.

(٢) مەبەستی فەرموودەکە ئەو سێ کەسەیە چوونە ئەشکەوتەکەوە کە لە فەرموودەکەدا دواتر باسی دەکات.

گرتن، ئەنجا هەندێکیان بە هەندێکیان وت: بەڕاستی سوێند بە خوا ئەی ئەوانەی (لەم ئەشکەوتەدان)، تەنها ڕاستگۆیی ڕزگارتان دەکات، لەبەر ئەوەی با هەرکەسێکتان بپاڕێتەوە بەهۆی کردەوەیەکەوە کە دڵنیایە لەو کردەوەدا ڕاستگۆ بووە و ڕاستی کردووە، بۆیە یەکێکیان وتی: خوایە گیان خۆت دەزانی کە من کرێکارێکم هەبوو کارێکی بۆکردم بە سێ مەن چەڵتووك، جا ڕۆیشت و کرێکەی وەرنەگرت، منیش چووم ئەو سێ مەنە چەڵتووکەم وەشاند (لە زەوییەکدا)، وە بەرهەمەکەی بو بەوەی چەند سەر مانگایەکم لێ کڕی، وە ئەو (کرێکارە) هاتەوە بۆ لام داوای کرێکەی کرد، منیش وتم: بڕۆ بۆ لای ئەو مانگایانە و لەگەڵ خۆت بیانبە، ئەویش وتی: بێگومان من سێ مەن چەڵتوکم لاتە، منیش وتم: بڕۆ بۆ لای ئەو مانگایانە چونکە بەڕاستی ئەو (مانگایانە) لەو سێ مەن (چەڵتووکە بەرهەم هاتووە)، بۆیە دایە بەر و بردی، جا ئەگەر دەزانی من ئەو کارەم لە ترسی تۆ کردووە، (خوایە) دەی دەروومان لێ بکەرەوە. جا گابەردەکە (کەمێ) جوڵا[1]. ئەنجا یەکێکی تریان وتی: خوایە گیان تۆ دەزانیت من دایك و باوکێکم هەبوو هەردووکیان پیر و بەتەمەن بوون، وە من هەموو شەوێك شیری ئەو مەڕانەی هەمبوو بۆم دەهێنان، جا شەوێك دواکەوتم لە (هێنانی شیرەکە) هاتمەوە بۆ لایان، جاکە هاتمەوە هەردووکیان خەوتبوون، خێزان و منداڵەکانم هاواریان بوو لە برسان، منیش پێم نەدان بیخۆنەوە هەتا دایك و باوکم نەیخۆنەوە، وە پێشم ناخۆش بوو خەبەریان بکەمەوە، وە پێشم ناخۆش بوو وازیان لێ بێنم هەروا بمێننەوە شیرەکەیان نەخۆنەوە، ئیتر هەروا مامەوە هەتا دونیا ڕووناك بوویەوە چاوەڕوانیم کردن، جا ئەگەر دەزانیت کە من ئەو کارەم

---

(١) بەڵام نەیان دەتوانی بێنە دەرەوە.

لەبەر تۆ کردووە دەی دەرومان لێ بکەرەوە، ئەنجا گابەردەکە (کەمێکی تر) جولا، هەتا سەیری ئاسمانیان کرد (ئاسمانیان لێوە دەرکەوت). ئەوسا یەکێکی تریان وتی: ئەی خودایە بەڕاستی تۆ ئاگاداری کە من کچێکی مامم هەبوو خۆشەویسترین کەسم بوو لام، وە من داوام لێ کرد و هەوڵمدا زینای لەگەڵ بکەم، بەڵام ئەو ڕازی نەبوو مەگەر سەد دینار بدەمێ، منیش هەوڵم دا تا سەد دینارم پەیدا کرد، جا سەد دینارەکەم بۆ برد و پێمدا، ئەوسا ڕێگر نەبوو زینای لەگەڵدا بکەم، بەڵام کاتێ لە نێوان ڕانیدا دانیشتم کچەکە وتی: لە خوا بترسە و مۆری کچێنیم مەدڕێنە بەهەقی خۆی نەبێت، منیش هەستام و سەد دینارەکەشم واز لێ هێنا (بۆ خۆی)، جا ئەگەر دەزانیت کە من ئەو کارەم لە ترسی تۆ بووە، دەی دەرومان لێ بکەرەوە، ئەوسا خواش دەروی لێ کردنەوە و هاتنە دەرەوە)).

٥٥- بابٌ

٣٤٦٦- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «بَيْنَمَا امْرَأَةٌ تُرْضِعُ ابْنَهَا إِذْ مَرَّ بِهَا رَاكِبٌ وَهْيَ تُرْضِعُهُ، فَقَالَتِ: اللَّهُمَّ لاَ تُمِتِ ابْنِي حَتَّى يَكُونَ مِثْلَ هَذَا. فَقَالَ: اللَّهُمَّ لاَ تَجْعَلْنِي مِثْلَهُ. ثُمَّ رَجَعَ فِي الثَّدْيِ، وَمُرَّ بِامْرَأَةٍ تُجَرَّرُ وَيُلْعَبُ بِهَا، فَقَالَتِ: اللَّهُمَّ لاَ تَجْعَلِ ابْنِي مِثْلَهَا. فَقَالَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِثْلَهَا. فَقَالَ: أَمَّا الرَّاكِبُ فَإِنَّهُ كَافِرٌ، وَأَمَّا الْمَرْأَةُ فَإِنَّهُمْ يَقُولُونَ لَهَا: تَزْنِي. وَتَقُولُ: حَسْبِيَ اللَّهُ. وَيَقُولُونَ: تَسْرِقُ. وَتَقُولُ حَسْبِيَ اللَّهُ»[١].

---

(١) بڕوانە: ١٢٦٠.

00- باسێک

٣٤٦٦- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە لە پێغەمبەری خوای ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لە کاتێکدا ئافرەتێك شیری دەدا بەکوڕەکەی، سوارێك بە لایدا تێپەڕی لەو کاتەدا ئافرەتەکە شیری دەدا بە منداڵەکەی، ئافرەتەکە وتی: خوایە ئەم کوڕەم نەمرێنی تا وەکو ئەو سوارەی لێ دێت، کوڕەکەش وتی: خوایە وەکو ئەو سوارەم لێ نەکەیت. پاشان گەڕایەوە بۆ (مژینی) مەمکی دایکی، وە ئافرەتێکیان بە لایدا برد ڕادەکێشرا و گاڵتەی پێ دەکرا، ئافرەتەکە وتی: خوایە کوڕەکەم وەکو ئەم ئافرەتە لێ نەکەیت، کوڕەکەش وتی: خوایە وەکو ئەم ئافرەتەم لێ بکەیت، کوڕە (شیرە خۆرەکە) وتی: سوارەکەیان بێگومان کافر بوو، بەڵام ئافرەتەکە ئەوان پێیان دەوت زینای کردووە ئەویش (نەیکردبوو)، دەیوت: خوام بەسە[١]، وە دەیانوت دزی کردووە ئەویش (نەیکردبوو)، دەیوت: خوام بەسە [٢].

٣٤٦٧- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ تَلِيدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «بَيْنَمَا كَلْبٌ يُطِيفُ بِرَكِيَّةٍ كَادَ يَقْتُلُهُ الْعَطَشُ، إِذْ رَأَتْهُ بَغِيٌّ مِنْ بَغَايَا بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَنَزَعَتْ مُوقَهَا فَسَقَتْهُ، فَغُفِرَ لَهَا بِهِ»[٣].

٣٤٦٧- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لە کاتێکدا سەگێك بە دەوری بیرێکدا دەسوڕایەوە تینوویەتی خەریك بوو دەیتۆپاند، لە پڕ ئافرەتێکی داوێن پیس لە داوێن پیسەکانی نەوەی ئیسرائیل چاوی پێ کەوت، خوفەکەی داکەند و سەگەکەی پێ ئاودا[٤]، بە هۆیەوە بەخشرا و بورا)).

---

(١) پشتیوانم بێت و پاکیم دەربخات.
(٢) پشتیوانم بێت و پاکیم دەربخات.
(٣) بڕوانە: ٣٣٢١.
(٤) بەسەرپۆشەکەی دایهێلا بۆ ناو بیرەکە و پڕی کرد لە ئاو و سەگەکەی پێ ئاودا. ئەمە لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە بە ژمارە: ٣٣٢١ لە صەحیحی بوخاری دا.

٣٤٦٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ سَمِعَ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ، عَامَ حَجَّ عَلَى المِنْبَرِ، فَتَنَاوَلَ قُصَّةً مِنْ شَعَرٍ - وَكَانَتْ فِي يَدَيْ حَرَسِيٍّ- فَقَالَ: يَا أَهْلَ المَدِينَةِ، أَيْنَ عُلَمَاؤُكُمْ؟ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَنْهَى عَنْ مِثْلِ هَذِهِ، وَيَقُولُ: «إِنَّمَا هَلَكَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ حِينَ اتَّخَذَهَا نِسَاؤُهُمْ»[١].

٣٤٦٨- حومەیدی کوڕی عەبدوڕەحمان دەڵێ: لە ساڵی حەجکردندا لەسەر دوانگە لە موعاویە کوڕی ئەبو سوفیانی بیست هەندێ قژی کاکۆڵ (یان پەرچەم) - بە دەستی پاسەوانێکەوە بوو- لێی وەرگرت و وتی: ئەی خەڵکی مەدینە زاناکانتان کوان؟ لە پێغەمبەرم ﷺ بیستووە وێنەی ئەمەی قەدەغە کردووە و دەیفەرموو: ((بێگومان نەوەی ئیسرائیل لە ناو چوون کاتێ ئافرەتەکانیان (پەرچەم یان کاکۆڵ)یان کرد، (و بەستیان بە قژیانەوە))).

٣٤٦٩- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضَى قَبْلَكُمْ مِنَ الأُمَمِ مُحَدَّثُونَ[٢]، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ فِي أُمَّتِي هَذِهِ مِنْهُمْ، فَإِنَّهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ»[٣].

٣٤٦٩- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بەڕاستی لە گەلانی کە ڕابردوون لە پێش ئێوەدا (کەسانی) قسەپێکراو (خواپێداو) هەبوون، وە بێگومان ئەگەر لەو کەسانە لەم ئوممەتەی مندا هەبێت، ئەوە بێگومان عومەری کوڕی خەتتابە)).

---

(١) بڕوانە: ٣٤٨٨، ٥٩٣٢، ٥٩٣٨.

(٢) (مُحَدَّثُونَ) کۆیە و تاکەکەی (مُحَدَّثٌ)ـە بەکەسێک دەوترێت وتەی ڕاست و دروست دەخرێتە سەر زمانی بێ ئەوەی پێغەمبەر بێت، خەتتابی دەڵێ: شت دەخرێتە ناخیەوە دەڵێی بۆ باسکراوە، ئینجا وتەکە ڕاست دەردەچێت، یان شتێک دێت بە خەیاڵیدا دواتر وا دەردەچێت، ئەوەش پلەیەکی بەرزە لە پلەکانی دۆستانی خودای گەورە. بڕوانە: إرشاد الساري: ٤٢٦/٧.

(٣) بڕوانە: ٣٦٨٩.

٣٤٧٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الصِّدِّيقِ النَّاجِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ إِنْسَانًا، ثُمَّ خَرَجَ يَسْأَلُ، فَأَتَى رَاهِبًا فَسَأَلَهُ، فَقَالَ لَهُ: هَلْ مِنْ تَوْبَةٍ؟ قَالَ: لاَ. فَقَتَلَهُ، فَجَعَلَ يَسْأَلُ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: ائْتِ قَرْيَةَ كَذَا وَكَذَا. فَأَدْرَكَهُ الْمَوْتُ فَنَاءَ بِصَدْرِهِ نَحْوَهَا، فَاخْتَصَمَتْ فِيهِ مَلاَئِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَلاَئِكَةُ الْعَذَابِ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى هَذِهِ أَنْ تَقَرَّبِي. وَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى هَذِهِ أَنْ تَبَاعَدِي. وَقَالَ قِيسُوا مَا بَيْنَهُمَا. فَوُجِدَ إِلَى هَذِهِ أَقْرَبُ بِشِبْرٍ، فَغُفِرَ لَهُ».

٣٤٧٠- ئەبو سەعید ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە(١) کە فەرموویەتی: ((لە نەوی ئیسرائیلدا پیاوێك هەبوو نەوەد و نۆ مرۆڤی کوشتبوو(٢)، پاشان ڕۆیشت و پرسیاری کرد، جا ڕۆیشتە لای خواپەرستێکی گۆشەگیر و پرسیاری لێ کرد و پێی وت: ئایا تەوبەم بۆ هەیە؟ وتی: نەخێر، ئەویشی کوشت، ئەنجا هەر پرسیاری دەکرد تا پیاوێك پێی وت: بڕۆ بۆ ئەو شارە (گوندە) ی ئاوا و ئاوایە، ئیتر (ڕۆشت بەرەو ئەو شارە لە ڕێگادا) مردن یەخەی پێ گرت و مرد(٣)، وە بە سنگی خۆی خست بە لای شارەکەدا ئەنجا فریشتەکانی ڕەحمەت و فریشتەکانی سزا بوو بەکێشەیان (لەسەری)، ئەوسا خوا سروشی کرد بۆ ئەمە (شارە)(٤) یان کە نزیك بەرەوە، وە نیگای کرد بۆئەوە (شارە)(٥) یان کە دوور کەوەرەوە. وە فەرمووی: ماوەی نێوان دوو شارەکە بپێون. جا دەرکەوت بە ئەندازەی بستێك لەومیانەوە(٦) نزیکترە، بۆیە بورا و عەفوو کرا)).

---

(١) لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە کە ئەو پیاوە تەوبەی کرد و پێی وترا لەم شوێنە مەمێنە کە تاوانت تیا کردووە ... هتد.

(٢) بە نارەوا و ستەم.

(٣) لە ناوەڕاستی ڕێگادا مرد پێش گەیشتنی بە شارەکە.

(٤) کە لێی دەرچوو.

(٥) کە بۆی ڕۆیشت.

(٦) بۆی ڕۆیشتبوو.

٣٤٧١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَلاَةَ الصُّبْحِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ، فَقَالَ: «بَيْنَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقَرَةً إِذْ رَكِبَهَا فَضَرَبَهَا، فَقَالَتْ: إِنَّا لَمْ نُخْلَقْ لِهَذَا، إِنَّمَا خُلِقْنَا لِلْحَرْثِ». فَقَالَ النَّاسُ: سُبْحَانَ اللَّهِ! بَقَرَةٌ تَكَلَّمُ؟ فَقَالَ: «فَإِنِّي أُومِنُ بِهَذَا أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ -وَمَا هُمَا ثَمَّ- وَبَيْنَمَا رَجُلٌ فِي غَنَمِهِ إِذْ عَدَا الذِّئْبُ فَذَهَبَ مِنْهَا بِشَاةٍ، فَطَلَبَ حَتَّى كَأَنَّهُ اسْتَنْقَذَهَا مِنْهُ، فَقَالَ لَهُ الذِّئْبُ: هَذَا، اسْتَنْقَذْتَهَا مِنِّي، فَمَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبُعِ، يَوْمَ لاَ رَاعِيَ لَهَا غَيْرِي؟ فَقَالَ النَّاسُ: سُبْحَانَ اللَّهِ! ذِئْبٌ يَتَكَلَّمُ. قَالَ: «فَإِنِّي أُومِنُ بِهَذَا أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ». وَمَا هُمَا ثَمَّ[١].

٣٤٧١ /م- وَحَدَّثَنَا عَلِيٌّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِمِثْلِهِ.

٣٤٧١- ئەبو هورەیرە ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی بەیانی کرد، پاشان ڕووی کردە خەڵکەکە و فەرمووی: ((لە کاتێکدا پیاوێك مانگایەکی لێ دەخوڕی کە سواریشی بوو لێشی دەدا، جا (مانگاکە) وتی: ئێمە بۆئەمە دروست نەکراوین، بەڵکو بۆکێلانی زەوی دروست کراوین))، ئەنجا خەڵکەکەش (بەسەر سوڕمانەوە) وتیان: پاك و بێگەردی بۆ خوا مانگایەك قسە دەکات؟ ئەوسا فەرمووی: ((جا بەڕاستی من خۆم لەگەڵ ئەبو بەکر و عومەردا باوەڕمان بەمە هەیە))- هەردووکیان- ئەبو بەکر وعومەر لەوێدا نەبوون - ((وە لە کاتێکدا پیاوێك لە ناو مێگەکەیدا بوو لە پڕ گورگێك پەلاماری (مێگەلەکەی) دا و مەڕێکی فڕاند، پیاوەکەش ئەوەندە شوێنی کەوت وەکو ئەوەی بیەوێ مەڕەکە ڕزگار بکات لە

(١) بڕوانە: ٢٣٢٤.

دەست گورگەکە، گورگەکەش بە پیاوەکەی وت: ئەوا ئێستا ڕزگارت کرد لە دەستی من ئەی کێ هەیە لە ڕۆژێکدا کە ڕۆژی درندەیە (ڕزگاری کات) ڕۆژێکە جگە لە خۆم شوانی نییە؟)) خەڵکەکەش (بەسەر سامیەوە) وتیان: پاك و بێگەردی بۆ خوا گورگ قسە دەکات ؟ فەرمووی: ((جا بێگومان من خۆم باوەڕم هەیە، ئەبو بەکر و عومەریش (باوەڕیان بەمە هەیە)))- لە کاتێکدا هەردووکیان (ئەبو بەکر و عومەر) لەوێدا نەبوون- .

٣٤٧١- (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) عەلی بۆی گێڕاینەوە وتی: سوفیان بۆی گێڕاینەوە لە میسعەرەوە لە سەعدی کوڕی ئیبراهیمەوە، لە ئەبو سەلەمەوە، لە ئەبو هوڕەیرەوە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ وێنەی فەرموودەکەی پێشوویان گێڕایەوە [(١)].

٣٤٧٢- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اشْتَرَى رَجُلٌ مِنْ رَجُلٍ عَقَارًا لَهُ، فَوَجَدَ الرَّجُلُ الَّذِى اشْتَرَى الْعَقَارَ فِي عَقَارِهِ جَرَّةً فِيهَا ذَهَبٌ، فَقَالَ لَهُ الَّذِى اشْتَرَى العَقَارَ: خُذْ ذَهَبَكَ مِنِّي، إِنَّمَا اشْتَرَيْتُ مِنْكَ الأَرْضَ، وَلَمْ أَبْتَعْ مِنْكَ الذَّهَبَ. وَقَالَ الَّذِي لَهُ الأَرْضُ إِنَّمَا بِعْتُكَ الأَرْضَ وَمَا فِيهَا، فَتَحَاكَمَا إِلَى رَجُلٍ، فَقَالَ الَّذِى تَحَاكَمَا إِلَيْهِ: أَلَكُمَا وَلَدٌ؟ قَالَ أَحَدُهُمَا: لِي غُلاَمٌ. وَقَالَ الآخَرُ: لِي جَارِيَةٌ. قَالَ: أَنْكِحُوا الْغُلاَمَ الجَارِيَةَ، وَأَنْفِقُوا عَلَى أَنْفُسِهِمَا مِنْهُ، وَتَصَدَّقَا».

٣٤٧٢- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((پیاوێك زەوییەکی لە پیاوێکی تر کڕی، کە زەوی خۆی بوو، جا ئەو پیاوەی کە زەوییەکەی کڕی لە زەوییەکەیدا گۆزەیەکی دۆزییەوە ئاڵتونی تیا بوو، ئەو پیاوەیان زەوییەکەی

(١) کەواتە فەرموودەکە دوو سەنەد و دوو ڕێگای گێرانەوەی هەیە کە هەردووکی دەچێتەوە سەر ئەبو هورەیرە ﷺ.

كڕی بوو بەو (فرۆشیارەكە) ی وت: ئاڵتونەكەت وەرگرە لێم، بە ڕاستی من تەنها زەویەكەم لە تۆ كڕیوە و ئاڵتونەكەم لە تۆ نەكڕیوە، خاوەن زەویەكەش (فرۆشیارەكە) وتی: بێگومان من زەوییەكە و هەرچیش لە زەوییەكەش دایە پێم فرۆشتوویت، ئنجا دادوەرییەكەیان بردە لای پیاوێك (كە داوود ﷺ بوو)، ئەو كەسەش كە دادوەرییەكەیان بردە لای وتی: ئایا هەردووكتان منداڵتان هەیە؟ یەكیان وتی: من كوڕێكم هەیە ئەوەكەشیان وتی: من كچێكم هەیە، (دادوەرەكە) وتی: كچەكە لە كوڕەكە مارە بكەن و لەو ئاڵتوونە (شایی) یان بۆ بكەن، (ئەوەشی مایەوە) پێیان ببەخشن (پێی بژین)[١].

٣٤٧٣- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ وَعَنْ أَبِي النَّضْرِ -مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ- عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يَسْأَلُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ: مَاذَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الطَّاعُونِ؟ فَقَالَ أُسَامَةُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «الطَّاعُونُ رِجْسٌ أُرْسِلَ عَلَى طَائِفَةٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ -أَوْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ- فَإِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بِأَرْضٍ فَلاَ تَقْدَمُوا عَلَيْهِ، وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلاَ تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ». قَالَ أَبُو النَّضْرِ: «لاَ يُخْرِجُكُمْ إِلاَّ فِرَارًا مِنْهُ»[٢].

٣٤٧٣- عامیری كوڕی سەعدی كوڕی ئەبی وەققاص لە باوكییەوە ﷺ دەگێڕێتەوە خۆی گوێی لی بوو (سەعدی باوكی) پرسیاری لە ئوسامەی كوڕی زەید كردوو وتی: دەربارەی تاعوون لە پێغەمبەرەوە ﷺ چیت بیستووە؟ ئوسامەش ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((تاعوون (دەردێكی) پیسە، (وەك سزا) نێردراوە بۆبەرەیەك لە بەنو ئیسرائیل- یان (فەرمووی) بۆ ئەو گەلانەی لە پێش ئێوەدا بوون- جا ئەگەر بیستتان تاعوون لە وڵات و شوێنێكدا بڵاو بووبوویەوە مەچن بۆ ئەو شار و وڵاتە، وە ئەگەر لە

---

(١) وەک لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە (فتح الباری: ٦٤٥/٨)

(٢) بڕوانە: ٥٧٢٨، ٦٩٧٤.

شوێن و وڵاتێكدا پەیدا بوو ئێوە لەوێدا بوون، لێی دەر مەچن وەك هەڵهاتن لە تاعوون))، ئەبو نەزر (ئەم فەرموودەی بە سەنەدەكەی پێشوو گێڕاوەتەوە) كە فەرمووی: ((دەرچوونەكەتان تەنها هەڵهاتن بێت لە دەست تاعوون)).

٣٤٧٤- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي الفُرَاتِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنِ الطَّاعُونِ، فَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ: "عَذَابٌ يَبْعَثُهُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ، وَأَنَّ اللَّهَ جَعَلَهُ رَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ، لَيْسَ مِنْ أَحَدٍ يَقَعُ الطَّاعُونُ فَيَمْكُثُ فِي بَلَدِهِ صَابِرًا مُحْتَسِبًا، يَعْلَمُ أَنَّهُ لاَ يُصِيبُهُ إِلاَّ مَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ، إِلاَّ كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ شَهِيدٍ"[1].

٣٤٧٤- عائیشە ﵂ ی خێزانی پێغەمبەر ﷺ دەڵێ: پرسیارم لە پێغەمبەری خوا ﷺ كرد دەربارەی تاعوون، ئەویش هەواڵی پێدام و فەرمووی: ((بێگومان تاعوون سزایەكی خوای گەورە دەینێرێت بۆ هەر كەسێك خۆی بیەوێ، وە بەڕاستی خوای گەورە تاعوونی گێڕاوە بە ڕەحمەت و بەزەیی بۆ باوەڕداران، هیچ كەسێك نییە كە تاعوون لە شارێك یا وڵاتێكدا پەیدا ببێت تێدا بمێنێتەوە، بە ئارام گرتن و چاوەڕوانی پاداشتی خوا و دڵنیا بێت هیچ زیانێكی تووش نابێت جگە لەوەی خوای بۆی نووسیوە، ئەوە ئەو كەسە وێنەی پاداشتی شەهیدی هەیە)).

٣٤٧٥- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ ﵂ أَنَّ قُرَيْشًا أَهَمَّهُمْ شَأْنُ المَرْأَةِ الْمَخْزُومِيَّةِ الَّتِي سَرَقَتْ، فَقَالَ: وَمَنْ يُكَلِّمُ فِيهَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ؟ فَقَالُوا: وَمَنْ يَجْتَرِئُ عَلَيْهِ إِلاَّ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، حِبُّ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ فَكَلَّمَهُ أُسَامَةُ، فَقَالَ

---

(١) بڕوانە: ٥٧٣٤، ٦٦١٩.

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَتَشْفَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ؟». ثُمَّ قَامَ فَاخْتَطَبَ، ثُمَّ قَالَ: «إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ، وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الحَدَّ، وَايْمُ اللَّهِ، لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ ابْنَةَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا»(١).

٣٤٧٥- عائیشه ﵂ دەڵێ: بێگومان قورەیشیەکان حاڵی ئەو ئافرەتە مەخزومییەی کە دزی کردبوو غەمباری کردبوون، بۆیە وتیان(٢) جا کێ لە بارەیەوە قسە بکات لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ وتیان: جا کێ بەوە دەوێرێ جگە لە ئوسامەی کوڕی زەیدی زۆر خۆشەویستی پێغەمبەری خوا ﷺ ؟

ئەنجا ئوسامەش قسەی لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ کرد، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((ئایا تۆ (ئوسامە) دەربارەی سنوورێك لە سنوورەکانی خوا تکا دەکەیت (جێبەجێ نەکرێت) ؟ پاشان پێغەمبەر ﷺ هەستایە سەر پێ و وتارێکی دا، وە پاشان فەرمووی: ((بەڕاستی ئەوەی گەلانی پیش ئێوەی لە ناو برد، (هۆکەی ئەوەبوو) ئەوان ئەگەر ناودار و کەسایەتییەك دزی بکردایە لە ناویاندا وازیان لێ دەهێنا، بەڵام ئەگەر لاواز (و بێ دەسەڵاتێك) دزی بکردایە لە ناویاندا، سزایان بەسەردا جێبەجێ دەکرد، سوێند بە خوا ئەگەر فاتمەی کچی موحەممەد دزی بکات دەستی دەبڕم)).

٣٤٧٦- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ المَلِكِ بْنُ مَيْسَرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّزَّالَ بْنَ سَبْرَةَ الْهِلاَلِيَّ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﵁ قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلاً قَرَأَ، وَسَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ خِلاَفَهَا،

---

(١) بڕوانە: ٢٦٤٨.

(٢) لە هەندێ گێڕانەوە دەڵێن: (وتی) بە تاک.

فَجِئْتُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ، فَعَرَفْتُ فِي وَجْهِهِ الْكَرَاهِيَةَ، وَقَالَ: «كِلاَكُمَا مُحْسِنٌ، وَلاَ تَخْتَلِفُوا، فَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمُ اخْتَلَفُوا فَهَلَكُوا»[١].

٣٤٧٦- ئیبنو مەسعوود ﷺ دەڵێ گوێم لێ بوو پیاوێك (ئایەتێکی) قورئانی خوێندوە، گوێشم لە پێغەمبەر ﷺ بوو بە جیاواز لە خوێندنەوەکەی ئەو (پیاوە) دەیخوێندەوە، بۆیە منیش پیاوەکەم بردە خزمەتی پێغەمبەر و ﷺ باسەکەم بۆگێڕایەوە، بە ڕووخساریدا زانیم پێغەمبەر ﷺ پێی ناخۆشە، وە فەرمووی: خوێندنەوەکەی هەردووکتان زۆر چاکە، وە جیاواز و ناکۆك مەبن[٢]، چونکە بەڕاستی ئەوانەی لە پێش ئێوەدا ناکۆك و جیاواز بوون بەوهۆیەوە لە ناو چوون)).

٣٤٧٧- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي شَقِيقٌ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ يَحْكِي نَبِيًّا مِنَ الأَنْبِيَاءِ ضَرَبَهُ قَوْمُهُ فَأَدْمَوْهُ، وَهْوَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ، وَيَقُولُ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ»[٣].

٣٤٧٧- عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: وەکو پێغەمبەر ﷺ بە پێش چاومەوە بێت سەیری بکەم، باسی پێغەمبەرێکی دەکرد لە پێغەمبەران گەلەکەی لێیان دابوو خوێناویان کردبوو، لە کاتێکدا خوێنەکەی ڕووخساری دەسڕی دەیفەرموو: ((خوایەگیان لە گەلەکەم خۆش بە، چونکە بە دڵنیاییەوە نازانن[٤])).

٣٤٧٨- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَبْدِ الغَافِرِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «أَنَّ رَجُلاً كَانَ قَبْلَكُمْ رَغَسَهُ اللَّهُ مَالاً، فَقَالَ لِبَنِيهِ لَمَّا حُضِرَ: أَيَّ

---

(١) بڕوانە: ٢٤١٠.

(٢) بە هۆی جیاوازی شێوەی قورئان خوێندنەوەکەتانەوە.

(٣) بڕوانە: ٦٩٢٩.

(٤) ئەوەی بانگیان دەکەم بۆ لای سەرفرازی هەردوو دنیای تێدایە.

أَبٍ كُنْتُ لَكُمْ؟ قَالُوا: خَيْرَ أَبٍ. قَالَ: فَإِنِّي لَمْ أَعْمَلْ خَيْرًا قَطُّ، فَإِذَا مُتُّ فَأَحْرِقُونِي، ثُمَّ اسْحَقُونِي، ثُمَّ ذَرُّونِي فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ. فَفَعَلُوا، فَجَمَعَهُ اللَّهُ ﷻ، فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ؟ قَالَ: مَخَافَتُكَ. فَتَلَقَّاهُ بِرَحْمَتِهِ».

وَقَالَ مُعَاذٌ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، سَمِعْتُ عُقْبَةَ بْنَ عَبْدِ الغَافِرِ، سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الخُدْرِيَّ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ[١].

٣٤٧٨- ئەبو سەعید ﷺ لە پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمووی: ((پیاوێك لە (گەلانی) پێش ئێوەدا خوا ماڵ و سامانێکی پێدا بوو، ئەنجا لە کاتێ سەرەمەرگدا بەکوڕەکانی وت: من چۆن باوکێك بووم بۆئێوە؟ وتیان: باوکێکی چاك بووی، وتی: دەی دڵنیابن کە من هەرگیز چاکەیەکم نەکردووە، جا ئەگەر مردم ئەوسا بمسوتێنن، پاشان بمهاڕن، پاشان لە ڕۆژێکی ڕەشەبادا بمدەن بەدەم باوە، ئەوانیش (ئەوەی باوکیان وتی) کردیان، ئەنجا خوای بەرز و بە دەسەڵات کۆی کردەوە (و زیندووی کردەوە) و فەرمووی: چی وای لێ کردی ئەوە بکەیت؟ وتی: ترسی (سزای) تۆ، بۆیە خواش بەبەزەیی خۆی پێشوازی لێکرد و خستیە بەر ڕەحمەتی خۆیەوە)).

موعاز دەڵێ: شوعبە لەقەتادەوە بۆی گێڕاینەوە وتی: لە عوقبەی کوڕی عەبدولغافیری بیست وتی: لە ئەبو سەعیدی خودریم ﷺ بیست لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕایەوە[٢].

٣٤٧٩- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ قَالَ: قَالَ عُقْبَةُ لِحُذَيْفَةَ: أَلَا تُحَدِّثُنَا مَا سَمِعْتَ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ؟ قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: «إِنَّ

---

(١) بڕوانە: ٦٤٨١، ٧٥٠٨.

(٢) ئەمە ڕێگەیەکی تر بۆ فەرموودەکەی پێشووی ئەبو سەعید، بۆ ئەوە هێناویەتی بیسەلمێنی قەتادە لە عوقبەی بیستووە، چونکە لە ڕێگەی یەکەمدا بە (عن عقبة) هێناویەتی کە بیستن ناگەیەنێت بە ڕوون و ئاشکرای، بەڵکو دەگونجێ لێی بیستبێت، وە دەشگونجێ لێی نەبیستبێت.

رَجُلاً حَضَرَهُ المَوْتُ، لَمَّا أَيِسَ مِنَ الحَيَاةِ، أَوْصَى أَهْلَهُ: إِذَا مُتُّ فَاجْمَعُوا لِي حَطَبًا كَثِيرًا، ثُمَّ أَوْرُوا نَارًا حَتَّى إِذَا أَكَلَتْ لَحْمِي، وَخَلَصَتْ إِلَى عَظْمِي فَخُذُوهَا فَاطْحَنُوهَا، فَذَرُّونِي فِي اليَمِّ فِي يَوْمٍ حَارٍّ -أَوْ رَاحٍ- فَجَمَعَهُ اللَّهُ، فَقَالَ: لِمَ فَعَلْتَ؟ قَالَ: خَشْيَتَكَ. فَغَفَرَ لَهُ». قَالَ عُقْبَةُ: وَأَنَا سَمِعْتُهُ يَقُولُ[1]. حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ وَقَالَ: «فِي يَوْمٍ رَاحٍ».

٣٤٧٩- عوقبە بە حوزەیفەی وت: بۆ ئەوەی لە پێغەمبەرت ﷺ بیستووە بۆمان ناگێڕیتەوە ؟ حوزەیفەش ﷺ وتی: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((پیاوێك لەسەرە مەرگدا بوو، کە بێ هیوا دەبێت لە ژیان وەسیەت دەکات بۆ کەس و کارەکەی و دەڵێ: ئەگەر مردم دارێکی زۆرم بۆ کۆبکەنەوە، وە ئاگری پێوە بنێن (وە بمخەنە ناو ئاگرەکە ئەوەندە بسوتێم) هەتا گۆشتەکەم دەسوتێنێ و دەگاتە ئێسکەکانم (و ئەویش سووتا بوو بەخەڵوز)، ئەوسا بیبەن و بیهاڕن، وە لە ڕۆژێکی زۆر گەرم - یان ڕەشەبا - دا بیکەنە ناو دەریاوە، (ئەوانیش بەو جۆرەیان کرد کە وتبووی)، ئەنجا خوا کۆیکردەوە (و زیندووی کردەوە و پرسیاری لێ کرد) بۆچی ئەوەت کرد؟ وتی: لە ترسی (سزای) تۆ! بۆیە خوای لێی خۆش بوو)).

عوقبە دەڵێ منیش لە حوزەیفەم ﷺ بیست (لە پێغەمبەرەوە ﷺ) گێڕایەوە (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) هەروەها مووسا بۆی گێڕاینەوە وتی: ئەبو عەوانە بۆی گێڕاینەوە وتی: عبدولمەلیك بۆی گێڕاینەوە و وتی: (فِي يَوْمٍ رَاحٍ) (لەجیاتی (يَوْمٍ حَارٍّ أَوْ رَاحٍ).

---

(١) بڕوانە: ٣٤٥٣.

٣٤٨٠- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "كَانَ الرَّجُلُ يُدَايِنُ النَّاسَ، فَكَانَ يَقُولُ لِفَتَاهُ: إِذَا أَتَيْتَ مُعْسِرًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ؛ لَعَلَّ اللَّهُ أَنْ يَتَجَاوَزَ عَنَّا". قَالَ: "فَلَقِيَ اللَّهَ فَتَجَاوَزَ عَنْهُ"[1].

٣٤٨٠- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((پیاوێك هەبوو قەرزی دەدا بەخەڵکی، وە بەشاگرد و بەردەستەکەی دەوت: ئەگەر ڕۆشتیتە لای خاوەن قەرزێك نەیبوو قەرزەکە بداتەوە وازی لێ بێنە (چاوپۆشی لێ بکە)، بەڵکو خواش چاوپۆشی لە ئێمە بکات (لێمان خۆش بێت)))، دەڵێ: ((پیاوەکە گەشتە خزمەتی خوا و لێی خۆش بوو)).

٣٤٨١- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «كَانَ رَجُلٌ يُسْرِفُ عَلَى نَفْسِهِ، فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ لِبَنِيهِ: إِذَا أَنَا مُتُّ فَأَحْرِقُونِي، ثُمَّ اطْحَنُونِي، ثُمَّ ذَرُّونِي فِي الرِّيحِ، فَوَاللَّهِ لَئِنْ قَدَرَ عَلَيَّ رَبِّي لَيُعَذِّبَنِّي عَذَابًا مَا عَذَّبَهُ أَحَدًا. فَلَمَّا مَاتَ فُعِلَ بِهِ ذَلِكَ، فَأَمَرَ اللَّهُ الأَرْضَ، فَقَالَ: اجْمَعِي مَا فِيكِ مِنْهُ. فَفَعَلَتْ فَإِذَا هُوَ قَائِمٌ، فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ؟ قَالَ: يَا رَبِّ، خَشْيَتُكَ. فَغَفَرَ لَهُ». وَقَالَ غَيْرُهُ «مَخَافَتُكَ يَا رَبِّ»[2].

٣٤٨١- ئەبو هوڕەیرە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: (((لە گەلانی پێشوودا) پیاوێك هەبوو زۆر گوناهی دەکرد، جا کاتێ گەیشتە سەرەمەرگ بەکوڕەکانی وت: کاتێ مردم بمسوتێنن، پاشان بمهاڕن، دوای ئەوە بمدەن بەدەم باوە، سا سوێند بە خوا ئەگەر پەروەردگارم بتوانێ زیندووم

(١) بروانە: ٢٠٧٨.

(٢) بروانە: ٧٥٠٦.

بکاتەوە بەڕاستی سزایەکم دەدات کەسی وا سزا نەدابێت. جا کە مرد بەشێوەی لێکرا (کە وتی)، ئەنجا خوا فەرمانی کرد بە زەوی فەرمووی: هەموو بەشەکانی لەشی کە لە ناوتایە کۆی کەرەوە، زەویش کۆی کردەوە جا یەکسەر بەپێوە وەستابوو، ئەنجا خوا فەرمووی: (چی وای لێکردیت ئەو کارە بکەیت (بەخۆت لە پاش مردنت) ؟ وتی: ترسی (سزای) تۆ ئەی پەروەردگارم، بۆیە خوا لێی خۆش بوو))، غەیری ئەبو هورەیرە بەم شێوەیە گێڕاویەتیەوە: ((مخافتُكَ يارب))[1] واتە: ترسی تۆ ئەی پەروەردگارم.

٣٤٨٢- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ، حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ، عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ، فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ، لاَ هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَلاَ سَقَتْهَا إِذْ حَبَسَتْهَا، وَلاَ هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الأَرْضِ»[2].

٣٤٨٢- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﵄ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئافرەتێك (لە دۆزەخدا) سزادرا بەهۆی پشیلەیەکەوە زیندانی کردبوو تا تۆپی، جا بەهۆیەوە چوویە ناو ئاگری دۆزەخ، (چونکە کاتێ زیندانی کردبوو) نەخۆی خواردن و خواردنەوەی پێدا، نە بەرەڵاشی کرد خۆی لە مێروو زیندەوەری سەر زەوی بخوات)).

٣٤٨٣- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، عَنْ زُهَيْرٍ، حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ، عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مَسْعُودٍ عُقْبَةُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلاَمِ النُّبُوَّةِ: إِذَا لَمْ تَسْتَحِي فَافْعَلْ مَا شِئْتَ»[3].

---

(١) بە کوردی جیاوازیان نییە (يارب خشيتك) لەگەڵ (مخافتك يارب) ماناکەیان وەک یەکە، بەڵام پاش و پێشیان پێکراوە.

(٢) بڕوانە: ٢٣٦٥.

(٣) بڕوانە: ٣٤٨٤، ٦١٢٠.

٣٤٨٣- ئەبو مەسعود کە ناوی عوقبەیە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((بێگومان یەکێك لەو وتەی پێغەمبەرایەتی کە بەخەڵك گەشتووە (ئەمەیە) ئەگەر شەرمت نەکرد ئەوا هەرچیت ویست بیکە)).

٣٤٨٤- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ قَالَ: سَمِعْتُ رِبْعِيَّ بْنَ حِرَاشٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النُّبُوَّةِ: إِذَا لَمْ تَسْتَحِي فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ»[١].

٣٤٨٤- ئەبو مەسعود (کە ناوی عوقبەیە) ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((بێگومان یەکێك لەو وتەی پێغەمبەرایەتی کە بەخەڵك گەشتووە (ئەمەیە)، ئەگەر شەرمت نەکرد ئەوە هەرچیت ویست بیکە)).

٣٤٨٥- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنِي سَالِمٌ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «بَيْنَمَا رَجُلٌ يَجُرُّ إِزَارَهُ مِنَ الخُيَلَاءِ خُسِفَ بِهِ، فَهُوَ يَتَجَلْجَلُ فِي الأَرْضِ إِلَى يَوْمِ القِيَامَةِ». تَابَعَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ[٢].

٣٤٨٥- سالیم دەگێڕێتەوە کە ئیبنو عومەر ﷺ بۆی گێڕایەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لە کاتێکدا پیاوێك بەهۆی دەعیە و فیزەوە جلەکەی شۆڕکردبۆوە بەسەر زەویدا (بەدوای خۆیدا) ڕادەکێشا، برا بەناخی زەویدا، جا ئەو پیاوە بەناخی زەویدا ڕۆدەچێ و دەدات بەم بەر و ئەو بەردا تا ڕۆژی دوایی)).
عەبدوڕەحمانی کوڕی خالید لەزوهری یەوە (ئەم فەرموودەی) گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەکەی یونس دەکات.

(١) بڕوانە: ٣٤٨٣.
(٢) بڕوانە: ٥٧٩٠.

٣٤٨٦- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «نَحْنُ الآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ القِيَامَةِ، بَيْدَ كُلُّ أُمَّةٍ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِنَا وَأُوتِينَا مِنْ بَعْدِهِمْ، فَهَذَا اليَوْمُ الَّذِى اخْتَلَفُوا، فَغَدًا لِلْيَهُودِ وَبَعْدَ غَدٍ لِلنَّصَارَى»[1].

٣٤٨٦- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ئێمە کۆتاهەمینین (لە دونیادا) پێشکەوتووەکانین لە ڕۆژی دوایی دا، ئەوەندە هەیە کە هەموو گەلێك پێش ئێمە کتێبیان پێدراوە، ئێمە پاش ئەوان کتێبمان پێدراوە، جا ئەم ڕۆژە (هەینی یە) ئەو ڕۆژەیە ئەوان تیایدا جیاواز بوون، بۆیە سبەی (شەممە) بۆ جوولەکەکانە و ڕۆژی دوا سبەی (یەك شەممە) بۆ گاورەکانە)).

٣٤٨٧- «عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ يَوْمٌ يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ»[2].

٣٤٨٧- پێغەمبەر فەرمووی: ((لەسەر هەموو مسوڵمانێك پێویستە لە هەموو حەوت ڕۆژێکدا ڕۆژێك (هەینی) سەر و لاشەی بشوات)).

٣٤٨٨- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ، سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ: قَدِمَ مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ المَدِينَةَ آخِرَ قَدْمَةٍ قَدِمَهَا، فَخَطَبَنَا، فَأَخْرَجَ كُبَّةً مِنْ شَعَرٍ فَقَالَ: مَا كُنْتُ أُرَى أَنَّ أَحَدًا يَفْعَلُ هَذَا غَيْرَ اليَهُودِ، وَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَمَّاهُ الزُّورَ يَعْنِي: الوِصَالَ فِي الشَّعَرِ. تَابَعَهُ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ[3].

٣٤٨٨- سەعیدی کوڕی موسەییەب دەڵێ: موعاویەی کوڕی ئەبو سوفیان هات بۆ مەدینە کە کۆتا جاری بوو بێت بۆ مەدینە، ئەنجا وتاری بۆداین، جا گوڵۆڵەیەك

---

(١) بڕوانە: ٢٣٨.

(٢) بڕوانە: ٨٩٧.

(٣) بڕوانە: ٣٤٦٨.

مووی دەرهێنا و وتی: من وانازانم جگە لە جوولەکە ئەمە بکات، وە بێگومان پێغەمبەر ئەمەی بەدرۆ ناوبردووە، مەبەستی موو پەیوەست کردنە بەقژی سەرەوە. غوندەر لە شوعبە ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەکەی ئادەمی کردووە.

٦١- كِتَابُ المَنَاقِبِ

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

٦١- پەڕاوی جوامێری و شانازییەکان [١]

١- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَٰكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓا۟ ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ﴿١٣﴾﴾ الحجرات. وَقَوْلُهُ: ﴿وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾﴾ النساء. وَمَا يُنْهَى عَنْ دَعْوَى الجَاهِلِيَّةِ.

الشُّعُوبُ: النَّسَبُ البَعِيدُ، وَالْقَبَائِلُ دُونَ ذَلِكَ.

١- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (ئەی خەڵکینە بەڕاستی ئێمە ئێوەمان دروست کرد لەنێر و مێیەک، وەکردمانن بەچەند گەل و هۆزەوە تایەکتری بناسن، بێگومان بەڕێزترینتان لای خوا پارێزگارترینتانە). وە باسی ئەم فەرمایشتەش (وە خۆتان بپارێزن لەو خوایەی کە بەناوی ئەوەوە داوا دەکەن لە یەکتری [٢] وە (خۆتان بپارێزن لە پچڕاندنی) خزمایەتی، بەڕاستی خوا

(١) جوامێرییەکان، پێوەنازینەکان، ئەم دووانەش ڕاستە لە مانای (مناقب)ـدا.

هەمیشە چاودێرە بەسەرتانەوە). وە باسی ئەوەی کە یاساغ کراوە و ڕێگری لێ کراوە لە بانگەوازی سەردەمی[٢] نەفامی.

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) (الشُّعُوبُ): **لەچەند پشتی زۆر دووردا خەڵکەکە بگەنەوە بەیەکتری کە پێی دەوترێت گەل.** (الْقَبَائِلُ): **هۆزەکان کە لە نزیکتر لەگەڵ خەڵکەکە دەگەنەوە بەیەکتری.**

٣٤٨٩- حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ الْكَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ ﴿ وَجَعَلْنَٰكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْ ﴿١٣﴾ ﴾ الحجرات. قَالَ: الشُّعُوبُ القَبَائِلُ العِظَامُ، وَالْقَبَائِلُ: الْبُطُونُ.

٣٤٨٩- سەعیدی کوڕی جوبەیر لە ئیبنو عەبباسەوە ﵄ دەگێڕێتەوە کە لە بارەی ئەم ئایەتەوە (وە کردمانن بەچەند گەل و هۆزەوە بۆ ئەوەی یەکتر بناسن) دەڵێ: گەلەکان: لە هۆزە گەورەکان پێکهاتوون، هۆزەکانیش لە چەند خێڵێ[٣] پێکهاتوون.

٣٤٩٠- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَكْرَمُ النَّاسِ؟ قَالَ: «أَتْقَاهُمْ». قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ؟. قَالَ: «فَيُوسُفُ نَبِيُّ اللَّهِ»[٤].

٣٤٩٠- ئەبو هورەیرە ﵁ دەڵێ: وترا: ئەی پێغەمبەری خوا کێ بەڕێزترین کەسە؟ فەرمووی: ((پارێزکارترینیان)) وتیان: لەو بارەیەوە پرسیارت لی ناکەین، فەرمووی: ((کەواتە یوسف پێغەمبەری خوا ﵇)).

---

(١) دەڵێن داوات لێدەکەین لەبەر خاتری خوا.

(٢) وەک بەشان و باڵی مردووە هەڵدان و کەسێک خۆی بداتە پاڵ غەیری باوک و ڕەچەڵەکی خۆی.

(٣) (عێل) یشی پێ دەووترێت کە لە چەند عەشیرەتێک پێک دێت وەک عێلی جاف.

(٤) بڕوانە: ٣٣٥٣.

٣٤٩١- حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَاحِدِ، حَدَّثَنَا كُلَيْبُ بْنُ وَائِلٍ قَالَ: حَدَّثَتْنِي رَبِيبَةُ النَّبِيِّ ﷺ زَيْنَبُ ابْنَةُ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ: قُلْتُ لَهَا أَرَأَيْتِ النَّبِيَّ ﷺ أَكَانَ مِنْ مُضَرَ؟ قَالَتْ: فَمِمَّنْ كَانَ إِلاَّ مِنْ مُضَرَ؟ مِنْ بَنِي النَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ[١].

٣٤٩١- کولەیبی کوڕی وائیل وتی: زەینەبی کچی ئەبو سەلەمەی کۆڵەبەسی پێغەمبەر ﷺ بۆی گێڕامەوە، کولەیب وتی: بەزەینەبم وت: هەواڵم بدەرێ پێغەمبەر ﷺ لە موزەڕە؟ زەینەب وتی: ئەی لەکێیە ئەگەر لە موزەڕ نەبێت؟ (موزەڕی کوڕی نزاری کوڕی مەعدی کوڕی عەدنانە ئەویش) لە نەوەی نەزری کوڕی کینانەیە)).

٣٤٩٢- حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَاحِدِ، حَدَّثَنَا كُلَيْبٌ، حَدَّثَتْنِي رَبِيبَةُ النَّبِيِّ ﷺوَأَظُنُّهَا زَيْنَبَ- قَالَتْ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنِ الدُّبَّاءِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُقَيَّرِ وَالْمُزَفَّتِ. وَقُلْتُ لَهَا: أَخْبِرِينِي: النَّبِيُّ ﷺ مِمَّنْ كَانَ؟ مِنْ مُضَرَ؟ كَانَ قَالَتْ فَمِمَّنْ كَانَ إِلاَّ مِنْ مُضَرَ، كَانَ مِنْ وَلَدِ النَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ[٢].

٣٤٩٢- کولەیب دەڵێ: کۆڵەبەسی پێغەمبەر ﷺ - وابزانم زەینەبە[٣] - بۆی گێڕامەوە وتی: ((پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگری کرد لە (بەکارهێنانی) کولەکەی هەڵکوڵراو و کوپە (ی دروستکراو لە قوڕ و موو)))، وە دەفری هەڵکۆڵراو لە بنکی دار خورما و کوپەی قیر و زەفت تێ هەڵسواو، وە پێم وت: هەواڵم بدەرێ پێغەمبەر ﷺ لە کێیە؟ (وە ڕەچەڵەکی کێیە) ئایا لە موزەڕە؟ زەینەبیش وتی: ئەی لە کێیە جگە لە موزەڕ؟ کە لە کوڕی نەزری کوڕی کینانەیە.

---

(١) بڕوانە: ٣٤٩٢.

(٢) بڕوانە: ٣٤٩١.

(٣) کۆڵەبەسەکەی پێغەمبەر ﷺ ناوی زەینەبە کچی ئەبو سەلەمەیە(ڕەزای خوای لێ بێ).

٣٤٩٣- حدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ، عَنْ عُمَارَةَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «تَجِدُونَ النَّاسَ مَعَادِنَ، خِيَارُهُمْ فِي الجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الإِسْلاَمِ إِذَا فَقِهُوا، وَتَجِدُونَ خَيْرَ النَّاسِ فِي هَذَا الشَّأْنِ أَشَدَّهُمْ لَهُ كَرَاهِيَةً»[١].

٣٤٩٣- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((خەڵکی دەبینن (لە چاکی و خراپیدا) وەك کانزا وان، چاکەکانیان لە سەردەمی نەفامیدا، چاکەکانیانن لە ئیسلامدا کاتێ تێگەیشتن (لە ئیسلام)، وە دەبینن چاکترین کەس دەربارەی ئەم (جێنشینی و فەرمانڕەواییەوە) لە هەموو کەس زیاتر ڕقی لێیەتی)).

٣٤٩٤ - «وَتَجِدُونَ شَرَّ النَّاسِ ذَا الوَجْهَيْنِ، الَّذِي يَأْتِي هَؤُلاَءِ بِوَجْهٍ، وَيَأْتِي هَؤُلاَءِ بِوَجْهٍ»[٢].

٣٤٩٤- ((وە دەبینن خراپترین کەس دووڕووەکانن، ئەوانەی دێن بۆ لای ئا ئەوانە بە ڕوویەکەوە و دێن بۆ لای ئەوانەی تر بەڕوویەکی ترەوە)).

٣٤٩٥- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا المُغِيرَةُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «النَّاسُ تَبَعٌ لِقُرَيْشٍ فِي هَذَا الشَّأْنِ، مُسْلِمُهُمْ تَبَعٌ لِمُسْلِمِهِمْ، وَكَافِرُهُمْ تَبَعٌ لِكَافِرِهِمْ».

٣٤٩٥- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((لەم کارە (فەرمانڕەوایی)دا خەڵکی شوێنکەوتە و پەیڕەوی قوڕەیشن، مسوڵمانەکانیان شوێن مسوڵمانەکانیان دەکەون، کافرەکانیشیان شوێن کافرەکانیان دەکەون (و گوێڕایەڵیان دەبن))).

---

(١) بڕوانە: ٣٤٩٦، ٣٥٨٨.

(٢) بڕوانە: ٦٠٥٨، ٧١٧٩.

٣٤٩٦ - «وَالنَّاسُ مَعَادِنٌ، خِيَارُهُمْ فِي الجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الإِسْلَامِ إِذَا فَقِهُوا، تَجِدُونَ مِنْ خَيْرِ النَّاسِ أَشَدَّ النَّاسِ كَرَاهِيَةً لِهَذَا الشَّأْنِ حَتَّى يَقَعَ فِيهِ»[١].

٣٤٩٦- ((خەڵکی وەك کانزان (لە چاکی و خراپیدا)، چاکەکانیان لە سەردەمی نەفامیدا چاکەکانیان لە ئیسلامدا ئەگەر تێگەیشتن (لە ئیسلام)، دەبینن چاکترین کەس لە هەموو کەس زیاتر ڕقیان لە ئەم کارەی (فەرمانڕەوایەتی)یە هەتا دەکەوێتە ناویەوە[٢])).

بابٌ

٣٤٩٧- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ المَلِكِ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ ﴿إِلَّا ٱلْمَوَدَّةَ فِى ٱلْقُرْبَىٰ ﴿٢٣﴾﴾ الشورى. قَالَ: فَقَالَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ: قُرْبَى مُحَمَّدٍ ﷺ. فَقَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمْ يَكُنْ بَطْنٌ مِنْ قُرَيْشٍ إِلاَّ وَلَهُ فِيهِ قَرَابَةٌ، فَنَزَلَتْ عَلَيْهِ: إِلاَّ أَنْ تَصِلُوا قَرَابَةً بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ[٣].

باسێک

٣٤٩٧- تاووس دەگێڕێتەوە لە ئیبنو عەبباسەوە ﵄ کە پرسیاری لێ کرا دەربارەی ئەم ئایەتە: (جگە خۆشویستنی خزمە نزیکەکان)، تاووس دەڵێ: سەعیدی کوڕی جوبەیر وتی: (مەبەستی) خزمانی موحەممەدە ﷺ، ئیبنو عەبباسیش وتی: هیچ تیرە و تایفەیەك نییە لە قوڕەیش مەگەر پێغەمبەر ﷺ لە ناویاندا خزمی هەیە، جا بۆیە ئەم ئایەتەی بۆ دابەزی: مەگەر خزمایەتی نێوان من و خۆتان پەیوەست بکەن.

---

(١) بڕوانە: ٣٤٩٣.

(٢) دەبێتە فەرمانڕەوا یا خەلیفە بێ ئەوەی داوای کردبێت و بەشوێنیدا گەڕابێت، لەو کاتەدا نابێت ڕقی لێی بێت، بەڵکو دەبێ شان بداتە بەری بیکات بەچاکی.

(٣) بڕوانە: ٤٨١٨.

٣٤٩٨- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «مِنْ هَا هُنَا جَاءَتِ الفِتَنُ -نَحْوَ المَشْرِقِ- وَالْجَفَاءُ وَغِلَظُ الْقُلُوبِ فِي الفَدَّادِينَ أَهْلِ الوَبَرِ عِنْدَ أُصُولِ أَذْنَابِ الإِبِلِ، وَالْبَقَرِ فِي رَبِيعَةَ وَمُضَرَ»[١].

٣٤٩٨- قەیس دەگێڕێتەوە لە ئەبو مەسعوودەوە ﷺ كە ئەویش فەرموودەكەی دەگەیاندەوە سەر پێغەمبەر ﷺ كە فەرموویەتی: ((ئا لەوێوە ئاژاوە و فیتنە دێت — لە ڕۆژهەڵاتەوە- وە زبری و دڵ ئەستوری لە ناو قیڕە زلەكان دایە كە خەڵكی بیابانن لای خاوەن ڕەوگە وشتر و مانگاكان لە هۆزی ڕەبیعە و موزەڕدا)).

٣٤٩٩- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «الْفَخْرُ وَالْخُيَلاَءُ فِي الْفَدَّادِينَ أَهْلِ الْوَبَرِ، وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الغَنَمِ، وَالإِيمَانُ يَمَانٍ، وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ». سُمِّيَتِ اليَمَنَ؛ لأَنَّهَا عَنْ يَمِينِ الكَعْبَةِ، وَالشَّأْمَ عَنْ يَسَارِ الكَعْبَةِ، وَالْمَشْأَمَةُ: المَيْسَرَةُ، وَالْيَدُ الْيُسْرَى: الشُّؤْمَى، وَالْجَانِبُ الأَيْسَرُ الأَشْأَمُ[٢].

٣٤٩٩- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((شانازی و دەعیە و فیز لە ناو قیڕە زلەكان دایە كە خەڵكی بیابانن، هێمنی و لەسەر خۆیش لە ناو خاوەن مەڕ و ماڵاتایە، باوەڕیش لای خەڵكی یەمەنە[٣]، وە دانایی یەمەنییە (لای خەڵكی یەمەنە))).

---

(١) بڕوانە: ٣٣٠٢.

(٢) بڕوانە: ٣٣٠١.

(٣) یان لای خەڵكی مەككەیە، چونكە یەمەن بەمانای لای ڕاست دێت، لەو كاتەدا پێغەمبەر ﷺ ئەم فەرموودەی فەرموو لە تەبووك بوو. بڕوانە:إرشاد الساري: ٩/٨.

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) یەمەن بۆیە ناونراوە بە (يَمَن) چونكە لای ڕاستی كەعبەوەیە، وە شام بۆیە پێی دەوترێت شام چونكە لای چەپی كەعبەوەیە، (الْمَشْأَمَةُ) لای چەپە. (الْيَدُ الْيُسْرَى): دەستی شووم كە دەستی چەپە. (الْجَانِبُ الأَيْسَرُ) واتە: لای شووم و ڕەش كە لای چەپە.

٢- بابُ مَنَاقِبِ قُرَيْشٍ

٣٥٠٠- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: كَانَ مُحَمَّدُ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ يُحَدِّثُ أَنَّهُ بَلَغَ مُعَاوِيَةَ -وَهْوَ عِنْدَهُ فِي وَفْدٍ مِنْ قُرَيْشٍ- أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ يُحَدِّثُ أَنَّهُ سَيَكُونُ مَلِكٌ مِنْ قَحْطَانَ، فَغَضِبَ مُعَاوِيَةُ، فَقَامَ فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّ رِجَالاً مِنْكُمْ يَتَحَدَّثُونَ أَحَادِيثَ لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ، وَلاَ تُؤْثَرُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَأُولَئِكَ جُهَّالُكُمْ، فَإِيَّاكُمْ وَالأَمَانِيَّ الَّتِي تُضِلُّ أَهْلَهَا، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ هَذَا الأَمْرَ فِي قُرَيْشٍ، لاَ يُعَادِيهِمْ أَحَدٌ إِلاَّ كَبَّهُ اللَّهُ عَلَى وَجْهِهِ، مَا أَقَامُوا الدِّينَ»[1].

٢- باسی شانازییەكانی هۆزی قوڕەیش

٣٥٠٠- موحەممەدی كوڕی جوبەیری كوڕی موتعیم دەگێڕێتەوە لە كاتێكدا- ئەو لای موعاویە ﷺ بوو لەگەڵ چەند كەسێكی نوێنەری قوڕەیش- بە موعاویە گەیشت كە عەبدوڵڵای كوڕی عەمری كوڕی عاص ﷺ دەگێڕێتەوە: كە پادشایەك لە هۆزی قەحتان پەیدا دەبێت، موعاویەش توڕە بوو، جا هەستایەوە و سوپاس و ستایشی خوای كرد بەو شێوەیە شایستەی بێت، پاشان وتی: پاش ئەمە بێگومان پێم گەشتووە كە بەدڵنیاییەوە پیاوانێك لە ئێوە چەند

(١) بڕوانە: ٧١٣٩.

فەرموودەیەك دەگێڕنەوە نە لە کتێبی خوادا هەیە وە نە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ گێڕدراوەتەوە، جا ئەو کەسانەتان نەزانەکانتانن، جا ئاگاداربن لە شوێنکەوتنی خۆزگە و ئاواتی (پڕوپوچ) کە خاوەنەکانیان گومڕا و سەرلێشواو دەکەن، چونکە بەڕاستی من خۆم لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیستووە دەیفەرموو: ((بێگومان ئەم کارە (فەرمانڕەوایی) لە قوڕەیشدا دەبێت، هەر کەسێك دژایەتیان بکات خوا بەسەر ڕووخساریدا دەیخات (لە دۆزەخدا)، تا ئەو کاتەی پەیڕەوی ئایینی ئیسلام بکەن [1])).

٣٥٠١- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لا يَزَالُ هَذَا الأَمْرُ فِي قُرَيْشٍ، مَا بَقِيَ مِنْهُمُ اثْنَانِ»[2].

٣٥٠١- ئیبنو عومەر رضي الله عنهما لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بەردەوام فەرمانڕەوایەتی لە قوڕەیشدا دەبێت، هەتا دوو کەسیان مابن)).

٣٥٠٢- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ قَالَ: مَشَيْتُ أَنَا وَعُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعْطَيْتَ بَنِي الْمُطَّلِبِ وَتَرَكْتَنَا، وَإِنَّمَا نَحْنُ وَهُمْ مِنْكَ بِمَنْزِلَةٍ وَاحِدَةٍ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ»[3].

٣٥٠٢- جوبەیری کوڕی موتعیم دەڵێ: من وعوسمانی کوڕی عەففان پێکەوە بەڕێگا دەرۆیشتین، ئەنجا عوسمان وتی: ئەی پێغەمبەری خوا بەشی نەوەی موتتەلیبت دا بەڵام بەشی ئێمەت نەدا، وە بێگومان ئێمە و ئەوان خزمایەتیمان لەگەڵ تۆ لە یەك پلە دایە، پێغەمبەریش فەرمووی: ((بێگومان نەوەی هاشم و نەوەی موتتەلیب یەك شتن)).

---

(١) واتە: مانەوەی فەرمانڕەوایی لە ناو قوڕەیشدا مەرجەکەی ئەوەیە پەیڕەوی ئایینی ئیسلام بکەن.

(٢) بڕوانە: ٧١٤٠.

(٣) بڕوانە: ٣١٤٠.

٣٥٠٣- وَقَالَ اللَّيْثُ: حَدَّثَنِي أَبُو الأَسْوَدِ مُحَمَّدٌ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: ذَهَبَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ مَعَ أُنَاسٍ مِنْ بَنِي زُهْرَةَ إِلَى عَائِشَةَ، وَكَانَتْ أَرَقَّ شَيْءٍ لِقَرَابَتِهِمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ[1].

٣٥٠٣- عوروەی كوڕی زوبەیر دەڵێ: عەبدوڵڵای كوڕی زوبەیر ﷺ لەگەڵ چەند كەسێكی نەوەی زوهرەدا ڕۆیشتن بۆ لای عائیشە ﷺ، ئەو (ڕۆیشتنیان بۆ لای) لە هەموو شت زیاتر دڵی نەرم كرد و بەزەیی جوڵاند بەهۆی نزیكی و خزمایەتیانەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ[2].

٣٥٠٤- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَعْدٍ ح. قَالَ يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ هُرْمُزَ الأَعْرَجُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «قُرَيْشٌ وَالأَنْصَارُ وَجُهَيْنَةُ وَمُزَيْنَةُ وَأَسْلَمُ وَأَشْجَعُ وَغِفَارُ مَوَالِيَّ، لَيْسَ لَهُمْ مَوْلًى، دُونَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ»[3].

٣٥٠٤- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: (((هۆزەكانی) قوڕەیش و ئەنصاڕ و جوهەینە و موزەینە و ئەسلەم و ئەشجەع و غیفار پشتیوان و دۆستی تایبەتی منن، جگە لە خوا و پێغەمبەرەكەی ﷺ هیچ پشتیوان و دۆستێكیان نییە)).

٣٥٠٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الأَسْوَدِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ أَحَبَّ الْبَشَرِ إِلَى عَائِشَةَ بَعْدَ النَّبِيِّ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ، وَكَانَ أَبَرَّ النَّاسِ بِهَا، وَكَانَتْ لاَ تُمْسِكُ شَيْئًا مِمَّا جَاءَهَا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ إِلاَّ تَصَدَّقَتْ. فَقَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ: يَنْبَغِي أَنْ يُؤْخَذَ عَلَى يَدَيْهَا. فَقَالَتْ أَيُؤْخَذُ عَلَى يَدَيَّ؟ عَلَيَّ نَذْرٌ إِنْ كَلَّمْتُهُ.

(١) بڕوانە: ٣٥٠٥، ٦٠٧٣.

(٢) چونكە خزمی دایكی پێغەمبەر ﷺ بوون .

(٣) بڕوانە: ٣٥١٢.

فَاسْتَشْفَعَ إِلَيْهَا بِرِجَالٍ مِنْ قُرَيْشٍ، وَبِأَخْوَالِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ خَاصَّةً فَامْتَنَعَتْ، فَقَالَ لَهُ الزُّهْرِيُّونَ -أَخْوَالُ النَّبِيِّ ﷺ مِنْهُمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الأَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَغُوثَ وَالْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ-: إِذَا اسْتَأْذَنَّا فَاقْتَحِمِ الحِجَابَ. فَفَعَلَ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا بِعَشْرِ رِقَابٍ، فَأَعْتَقَتْهُمْ، ثُمَّ لَمْ تَزَلْ تُعْتِقُهُمْ حَتَّى بَلَغَتْ أَرْبَعِينَ. فَقَالَتْ: وَدِدْتُ أَنِّي جَعَلْتُ حِينَ حَلَفْتُ عَمَلاً أَعْمَلُهُ فَأَفْرُغَ مِنْهُ[١].

٣٥٠٥- عوروەی کوڕی زوبەیر دەڵێ: عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر ﷺ خۆشەویسترین کەس بوو لای عائیشە ﷺ پاش پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەکر ﷺ، وە لە هەموو کەس چاکتر بوو بۆ عائیشە، وە عائیشە ﷺ هەر پارە و ڕۆزییەکی خوای بۆ بهاتایە هیچی لە دەستدا نەدەوەستا و دەیبەخشی، بۆیە عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر ﷺ وتی: پێویستە دەستی بگیرێ (ڕێگری بەخشینی لێ بکرێت بەو شێوەیە)، عائیشەش ﷺ وتی: دەستی من دەگیرێت و ڕێگری بەخشینم لێ دەکرێت؟ نەزرێکم لەسەر بێت ئەگەر قسەم کرد لەگەڵیدا[٢]، بۆیە عەبدوڵڵاش چەند پیاوێکی قوڕەیشی و خاڵوانی پێغەمبەری خوای ﷺ بەتایبەتی کردە تکاکار لای عائیشە ﷺ (تا لێی ڕازی بێت و قسەی لەگەڵدا بکات)، بەڵام عائیشە ڕازی نەبوو، ئەوسا پیاوە زوهریەکانی خاڵوانی پێغەمبەر ﷺ لەوانە: عەبدوڕەحمانی کوڕی ئەسوەدی کوڕی عەبدی یەغوس و مسوەری کوڕی مەخرەمە، بە عەبدوڵڵایان وت: کە ئێمە داوای مۆڵەتی چوونە ژوورەوەمان کرد تۆ پەلاماری پەردەکە بدە (بڕۆرە ژوورەوە بۆ لای عائیشە)، عەبدوڵڵاش بەو شێوەی کرد، ئەنجا عەبدوڵڵا دە کۆیلەی نارد بۆ عائیشە ﷺ (تا بیدات لە بری نەزرەکەیدا)، عائیشەش هەموویانی ئازاد کرد، پاشان بەردەوام کۆیلەی ئازاد دەکرد تا ژمارەیان گەشتە چل، ئەنجا عائیشە وتی: خۆزگە کاتێ سوێندەکەم خوارد کارێکی دیاریکراوم دابنایە بمکردایە بەکردنی کۆتایم بە بریتییەکە بهێنایە[٣].

---

(١) بڕوانە: ٣٥٠٣.

(٢) واتە: عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر ﷺ.

(٣) واتە: لەبری ئەوەی وتی: نەزرێکم لەسەر بێت بوتایە ئازادکردنی کۆیلەیەکم لەسەر بێت یان مانگێک ڕۆژووم لەسەر بێت، کە دیاریکراوە بۆ ئەوەی کەفارەتەکەی دیاری و ڕوون بێت بەکردنی کەفارەتەکە تەواو ببێت، بە پێچەوانەی ئەوەی بڵێم نەزرێکم لەسەر بێت کە ڕوون نییە بە ڕەهایی زیاد لەوەی کردوویەتی

٣- بَابٌ: نَزَلَ الْقُرْآنُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ

٣٥٠٦- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسٍ أَنَّ عُثْمَانَ دَعَا زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ، وَسَعِيدَ بْنَ العَاصِ، وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ فَنَسَخُوهَا فِي المَصَاحِفِ، وَقَالَ عُثْمَانُ لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّينَ الثَّلاَثَةِ: إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي شَيْءٍ مِنَ القُرْآنِ، فَاكْتُبُوهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ، فَإِنَّمَا نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ. فَفَعَلُوا ذَلِكَ[1].

٣- باسێک: قورئان بەزمانی قورەیش دابەزیوە

٣٥٠٦- ئەنەس ﷺ دەگێڕێتەوە کە عوسمان زەیدی کوڕی سابیت و عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر و سەعید کوڕی عاص و عەبدوڕەحمانی کوڕی حاریسی کوڕی هیشامی ﷺ بانگ کرد، (عوسمان ناردی قورئانەکەی لای حەفصەیان هێنا و) ئەمانیش چەند قورئانێکیان لەبەر نووسییەوە، وە عوسمان ﷺ بە سێ کەسە قورەیشیەکەی وت: ئەگەر ئێوە و زەیدی کوڕی سابیت لە هەرشتێکی قورئاندا ڕاتان جیاواز بوو، ئەوە بەزمان و شێوەی قورەیش بینووسن، چونکە بێگومان قورئان بەزمانی ئەوان (قورەیش) دابەزیوە، ئەوانیش بەو جۆرەیان کرد (کە عوسمان ﷺ وتی).

٤- بابُ نِسْبَةِ اليَمَنِ إِلَى إِسْمَاعِيلَ

مِنْهُمْ أَسْلَمُ بْنُ أَفْصَى بْنِ حَارِثَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ مِنْ خُزَاعَةَ.

هەڵدەگرێ، بۆیە دڵی ئاسودە نەدەبوو بە ئازادکردنی کۆیلەیەک و دووان زیاتر ئەمەش تێپەڕاندنە لە ئیحتیات و هەوڵداندا، بۆ ئەوەی هیچ شتێک لە گەردندا نەمێنێ بە دڵنیاییەوە. بڕوانە: إرشاد الساری: ١٤/٧.

(١) بڕوانە: ٤٩٨٤، ٤٩٨٧.

٣٥٠٧- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا سَلَمَةُ ﷺ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى قَوْمٍ مِنْ أَسْلَمَ، يَتَنَاضَلُونَ بِالسُّوقِ، فَقَالَ: «ارْمُوا بَنِي إِسْمَاعِيلَ، فَإِنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِيًا، وَأَنَا مَعَ بَنِي فُلَانٍ». لأَحَدِ الْفَرِيقَيْنِ، فَأَمْسَكُوا بِأَيْدِيهِمْ، فَقَالَ: «مَا لَهُمْ؟». قَالُوا وَكَيْفَ نَرْمِي وَأَنْتَ مَعَ بَنِي فُلَانٍ؟ قَالَ: «ارْمُوا وَأَنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ»[1].

٤- باسی دانەپاڵی یەمەن بۆ لای ئیسماعیل ﷺ

(یەکێك) لە خەڵکی یەمەن ئەسلەمی کوڕی ئەفصای کوڕی حاریسەی [2] کوڕی عەمری کوڕی عامیرە لە (هۆزی) خوزاعەیە.

٣٥٠٧- سەلەمە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆشت بەلای چەند کەسێك لە هۆزی ئەسلەم، لە بازاڕدا تیریان دەهاوێشت (بۆ نیشانەیەك)، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئەی نەوەی ئیسماعیل تیر بهاوێژن، چونکە بێگومان باوکتان تیر هاوێژ بووە، منیش لەگەڵ نەوەی فلانم))، بەیەکێك لە دوو کۆمەڵەکەی فەرموو، بۆیە (یەکێك لە دوو کۆمەڵەکە) تیرەکانیان بە دەستیانەوە ڕاگرت، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئەوە چیانە (تیر ناهاوێژن؟))) وتیان: چۆن تیر بهاوێژین کە تۆ لەگەڵ نەوەی فلانیت؟ فەرمووی: ((تیر بهاوێژن من لەگەڵ هەمووتانم)).

٥- بابٌ

٣٥٠٨- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ يَعْمَرَ، أَنَّ أَبَا الأَسْوَدِ الدِّيلِيَّ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ ﷺ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ

---

(١) بڕوانە: ٢٨٩٩.

(٢) مەبەستی ئیمامی بوخاری لەم ناو ڕیزکردنە ئەوەیە بڵێ ڕەچەڵەکی حاریسەی کوڕی عەمر دەچێتەوە سەر خەڵکی یەمەن و پەیوەستە پێیانەوە. (إرشاد الساري: ١٥/٨).

يَقُولُ: «لَيْسَ مِنْ رَجُلٍ ادَّعَى لِغَيْرِ أَبِيهِ وَهْوَ يَعْلَمُهُ إِلاَّ كَفَرَ بالله، وَمَنِ ادَّعَى قَوْمًا لَيْسَ لَهُ فِيهِمْ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ»[1].

٥- باسێک

٣٥٠٨- ئەبو زەڕ ﷺ دەگێڕێتەوە کە لە پێغەمبەری ﷺ بیستووە دەیفەرموو: ((هەر پیاوێك بە درۆ بڵێ کوڕی کەسێکە جگە لە باوکی خۆی، کە بەدڵنیاییەوە دەزانێ ئەو کەسە باوکی نییە، ئەو بێ باوەڕ بووە بەخوا، هەر کەسیش بەدرۆ خۆی بباتەوە سەر هۆز و تیرەیەك کە لەوان نەبێت، ئەوە با جێگای خۆی ئامادە بکات لە دۆزەخدا)).

٣٥٠٩- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ، حَدَّثَنَا حَرِيزٌ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّصْرِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ وَاثِلَةَ بْنَ الأَسْقَعِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الفِرَى أَنْ يَدَّعِيَ الرَّجُلُ إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ، أَوْ يُرِيَ عَيْنَهُ مَا لَمْ تَرَ، أَوْ يَقُولُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَا لَمْ يَقُلْ».

٣٥٠٩- واسیلەی کوڕی ئەسقەع دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((بەڕاستی گەورەترین بوهتان و درۆ ئەوەیە کە کەسێك بەدرۆ خۆی بکاتە کوڕی غەیری باوکی، یان بڵێ بەچاوی خۆی خەوێکی بینیوە کە نەیدیبێ، یان وتەیەك بەناوی پێغەمبەری خواوە ﷺ بڵێ کە (پێغەمەری خوا) نەیفەرمووبێت)).

٣٥١٠- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ ﷺ يَقُولُ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا مِنْ هَذَا الْحَيِّ مِنْ رَبِيعَةَ قَدْ حَالَتْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ كُفَّارُ مُضَرَ، فَلَسْنَا نَخْلُصُ إِلَيْكَ إِلاَّ فِي كُلِّ شَهْرٍ حَرَامٍ، فَلَوْ أَمَرْتَنَا بِأَمْرٍ، نَأْخُذُهُ عَنْكَ، وَنُبَلِّغُهُ مَنْ وَرَاءَنَا. قَالَ: «آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ، وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ: الإِيمَانِ بِاللَّهِ

---

(١) بڕوانە: ٦٠٤٥.

شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَأَنْ تُؤَدُّوا إِلَى اللَّهِ خُمْسَ مَا غَنِمْتُمْ، وَأَنْهَاكُمْ عَنِ الدُّبَّاءِ، وَالْحَنْتَمِ، وَالنَّقِيرِ، وَالْمُزَفَّتِ»[١].

٣٥١٠- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: نوێنەری عەبدولقەیس هاتن بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەڕاستی ئێمە کە خێڵێکین لە هۆزی ڕەبیعە لە نێوان ئێمە و جەنابتدا کافرانی هۆزی موزەڕ هەیە، بۆیە ئێمە ناتوانین بێینە خزمەتت لەو مانگانەدا نەبێت جەنگی تێیاندا حەرامە، خۆزگە فەرمانێکی (ڕوونت) پێ دەکردین لە جەنابتەوە وەری بگرین (و کاری پێ بکەین)، وە بیگەیەنین بە خەڵکانی دوای خۆمان[٢]، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((فەرمانتان پێ ئەکەم بەچوار شت و چوار شتیشتان لێ قەدەغە دەکەم: کە باوەڕبوونە بەخوا: (کە بریتیە لە) شایەتیدان کە هیچ پەرستراوێکی ڕاست نییە جگە لەخوا، وە بەچاکی نوێژکردن و زەکات دان، وە دەبێ پێنج یەکی دەستکەوتان بدەن (بە دەوڵەتی ئیسلامی)[٣]، وە ڕێگریتان دەکەم لە: کولەکەی هەڵکوڵراو و کوپەی سەوز و کۆتکەی بنکی دار خورما و کوپەی قیر و زەفت تێ هەڵسواو[٤])).

٣٥١١- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ وَهْوَ عَلَى الْمِنْبَرِ: «أَلاَ إِنَّ الْفِتْنَةَ هَا هُنَا -يُشِيرُ إِلَى الْمَشْرِقِ- مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ»[٥].

---

(١) بڕوانە: ٥٣.

(٢) هۆزەکەمان یا خەڵکی شوێنە دوورەکان لە دەرەوەی مەدینە.

(٣) ئەمانە ئەو چوار شتەبوون فەرمانی پێ کردن.

(٤) ئەم چوار دەفرە هۆی قەدەغەکردنیان ئەوەیە سرکە و دۆشاویان تێ دەکرێت زوو دەبنە عارەق، وە هەندێ لە زانایان دەڵێن هۆی حەرامکردنیان لەبەر ئەوەیە ئەم چوار شتە عەرەقیان تیا دروست دەکرا، تا نەبێتە هۆی گەڕانەوە بۆ عەرەق خواردنەوە، بۆیە دوای دڵنیابوون لەوەی ناگەڕێنەوە سەری هەموویان بەکارهێنانیان حەڵاڵ کرایەوە.

(٥) بڕوانە: ٣١٠٤.

٣٥١١- عەبدوڵلای کوڕی عومەر ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست لەسەر دوانگە دەیفەرموو: ((ئاگاداربن ئاژاوە ئا لەوێوە دێت ـئامازەی بۆ ڕۆژهەڵات دەکرد- لەو شوێنەوە شاخی شەیتان دەردەکەوێت و سەردەردێنێت)).

٦- بابُ ذِكْرِ أَسْلَمَ، وَغِفَارَ، وَمُزَيْنَةَ، وَجُهَيْنَةَ، وَأَشْجَعَ

٣٥١٢- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمُزَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «قُرَيْشٌ وَالأَنْصَارُ وَجُهَيْنَةُ وَمُزَيْنَةُ وَأَسْلَمُ وَغِفَارُ وَأَشْجَعُ مَوَالِيَّ، لَيْسَ لَهُمْ مَوْلًى دُونَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ»(١).

٦- باسی باسکردنی (هۆزەکان) ئەسلەم و غیفار و موزەینە و جوهەینە و ئەشجەع

٣٥١٢- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: (((هۆزەکانی) قورەیش و ئەنصار و جوهەینە و موزەینە و ئەسلەم و غیفار و ئەشجەع پشتیوان و دۆستی تایبەتی منن، جگە لە خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ هیچ پشتیوان و دۆستێکیان نییە)).

٣٥١٣- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ غُرَيْرٍ الزُّهْرِيُّ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا نَافِعٌ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ عَلَى الْمِنْبَرِ: «غِفَارُ غَفَرَ اللَّهُ لَهَا، وَأَسْلَمُ سَالَمَهَا اللَّهُ، وَعُصَيَّةُ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ».

٣٥١٣- نافیع دەگێڕێتەوە کە عەبدوڵلا (ی کوڕی عومەر) ﷺ بۆی گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر دوانگە فەرمووی: (((هۆزی) غیفار خوا لێیان خۆش

---

(١) بڕوانە: ٣٥٠٤.

بووە، وە ئەسلەم خوا (لە شەڕ و شۆڕ) بێوەی کردوون و پاراستوویەتی، عوصەرییەش سەرپێچی خوا و پێغەمبەرەکەیان کرد[1])).

٣٥١٤- حدَّثَنِی مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «أَسْلَمُ سَالَمَهَا اللَّهُ، وَغِفَارُ غَفَرَ اللَّهُ لَهَا».

٣٥١٤- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: (((هۆزی) ئەسلەم خوا لەشەڕ و جەنگ پاراستنی، غیفاریش خوا لێیان خۆش بوو)).

٣٥١٥- حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ جُهَيْنَةُ وَمُزَيْنَةُ وَأَسْلَمُ وَغِفَارُ خَيْرًا مِنْ بَنِي تَمِيمٍ وَبَنِی أَسَدٍ، وَمِنْ بَنِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غَطَفَانَ وَمِنْ بَنِی عَامِرِ بْنِ صَعْصَعَةَ؟». فَقَالَ رَجُلٌ: خَابُوا وَخَسِرُوا. فَقَالَ: «هُمْ خَيْرٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ وَمِنْ بَنِي أَسَدٍ، وَمِنْ بَنِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غَطَفَانَ، وَمِنْ بَنِي عَامِرِ بْنِ صَعْصَعَةَ»[2].

٣٥١٥- عەبدورەحمانی کوڕی ئەبو بەکرە لە باوکیەوە گێڕایەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((هەواڵم بدەنێ ئەگەر جوهەینە و موزەینە و ئەسلەم و غیفار چاکترن لە نەوەی تەمیم و لە نەوەی ئەسەد و لە نەوەی عەبدوڵڵای کوڕی غەتەفان و لە نەوەی عامیری کوڕی صەعصەعە؟ ئینجا پیاوێك (ئەقرەعی کوڕی حابیس) وتی: نائومێد و ڕەنجەڕۆ و زەرەرمەند بوون، ئەنجا (پێغەمبەر ﷺ) فەرمووی: ((ئەو (هۆزانەی باسکران) چاکترن لە نەوەی تەمیم و لە نەوەی ئەسەد و لە نەوەی عەبدوڵڵای کوڕی غەتەفان و لە نەوەی عامیری کوڕی صەعصەعە)).

---

(١) بەشەهیدکردنی قورئان خوێنەکان لە بیری مەعونە.
(٢) بڕوانە: ٣٥١٦، ٦٦٣٥.

٣٥١٦- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ الْأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ إِنَّمَا بَايَعَكَ سُرَّاقُ الْحَجِيجِ مِنْ أَسْلَمَ وَغِفَارَ وَمُزَيْنَةَ -وَأَحْسِبُهُ - وَجُهَيْنَةَ - ابْنُ أَبِي يَعْقُوبَ شَكَّ- قَالَ النَّبِيُّ ﷺ «أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ أَسْلَمُ وَغِفَارُ وَمُزَيْنَةُ -وَأَحْسِبُهُ - وَجُهَيْنَةُ خَيْرًا مِنْ بَنِي تَمِيمٍ وَبَنِي عَامِرٍ وَأَسَدٍ وَغَطَفَانَ خَابُوا وَخَسِرُوا» قَالَ: نَعَمْ قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهُمْ لَخَيْرٌ مِنْهُمْ».

٣٥١٦- عەبدوڕەحمانی كوڕی ئەبو بەكرە لە باوكیەوە ﷺ گێڕایەوە كە ئەقرەعی كوڕی حابس عەرزی پێغەمبەری ﷺ كرد: بێگومان جەردە و دزانی (ماڵی) حاجیان پەیمانیان بەتۆ داوە (و شوێنت كەوتوون)، لە هۆزی ئەسلەم غیفار و موزەینە و- وابزانم وتی:- جوهەینەش- ئیبنو ئەبی یەعقوب ئەو گومانەی بردووە. پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((پێم بڵێ كە ئەسلەم و غیفار و موزەینە و- وابزانم فەرمووی:- جوهەینەش چاكترن لە نەوەی تەمیم و نەوەی عامیر و ئەسەد و غەتەفان، ئایا نائومێد و زەرەرمەند بوون؟)) ئەقرەع وتی: بەڵێ، فەرمووی: ((سوێند بەو زاتەی گیانی منی بەدەستە، بێگومان ئەوان[١] لەمان[٢] چاكترن)).

٣٥١٧- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَسْلَمُ وَغِفَارُ وَشَيْءٌ مِنْ مُزَيْنَةَ وَجُهَيْنَةَ أَوْ قَالَ شَيْءٌ مِنْ جُهَيْنَةَ أَوْ مُزَيْنَةَ خَيْرٌ عِنْدَ اللهِ أَوْ قَالَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ أَسَدٍ وَتَمِيمٍ وَهَوَازِنَ وَغَطَفَانَ».

٣٥١٧- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (((هۆزی) ئەسلەم و غیفار و بەشێك لە موزەینە و جوهەینە، یان فەرمووی: بەشێك لە جوهەینە و

(١) لە ئەسلەمەوە تا جوهەینە.
(٢) لە تەمیمەوە تا غەتەفان.

موزەینە لای خوا چاكترن - یان فەرمووی: لە ڕۆژی دوایی دا- لە (هۆزی) ئەسەد و تەمیم و هەوازین و غەتەفان)).

٧- بَابُ ذِكْرِ قَحْطَانَ

٣٥١٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلاَلٍ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الغَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَخْرُجَ رَجُلٌ مِنْ قَحْطَانَ يَسُوقُ النَّاسَ بِعَصَاهُ»[1].

٧ - باسی باسكردنی قەحتان

٣٥١٨- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە كە فەرموویەتی: ((قیامەت بەرپا نابێت هەتا پیاوێك پەیدا نەبێت لە قەحتان بە گۆچانەكەی خەڵكی (وەك ڕانە مەڕ) لێ دەخوڕێ (دەبێتە پادشایان))).

٨- بَابُ مَا يُنْهَى مِنْ دَعْوَةِ الجَاهِلِيَّةِ

٣٥١٩- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا مَخْلَدُ بْنُ يَزِيدَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا ﷺ يَقُولُ: غَزَوْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، وَقَدْ ثَابَ مَعَهُ نَاسٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ حَتَّى كَثُرُوا، وَكَانَ مِنَ المُهَاجِرِينَ رَجُلٌ لَعَّابٌ فَكَسَعَ أَنْصَارِيًّا، فَغَضِبَ الأَنْصَارِيُّ غَضَبًا شَدِيدًا، حَتَّى تَدَاعَوْا، وَقَالَ الأَنْصَارِيُّ: يَا لَلأَنْصَارِ. وَقَالَ المُهَاجِرِيُّ: يَا لَلْمُهَاجِرِينَ. فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «مَا بَالُ دَعْوَى أَهْلِ الجَاهِلِيَّةِ؟». ثُمَّ قَالَ: «مَا شَأْنُهُمْ؟». فَأُخْبِرَ بِكَسْعَةِ المُهَاجِرِيِّ الأَنْصَارِيَّ. قَالَ: فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «دَعُوهَا فَإِنَّهَا خَبِيثَةٌ». وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيِّ

(١) بڕوانە: ٧١١٧.

ابْنُ سَلُولَ: أَقَدْ تَدَاعَوْا عَلَيْنَا؟ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ. فَقَالَ عُمَرُ: أَلاَ نَقْتُلُ يَا رَسُولَ اللهِ هَذَا الخَبِيثَ؟ لِعَبْدِ اللهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لاَ يَتَحَدَّثُ النَّاسُ أَنَّهُ كَانَ يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ»[1].

٨- باسی ئەوەی ڕێگری لێکراوە لە بانگەوازکردنی نەفامی

٣٥١٩- عەمری کوڕی دینار دەگێڕێتەوە کە لە جابیری ﷺ بیست دەیوت: لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ ڕۆشتین بۆغەزا (ی مەریسیع) و بێگومان خەڵکانێکی زۆر لە کۆچەران و یاریدەران لە خزمەتییدا کۆ بووبوونەوە کە ژمارەیان زۆر بوو، وە لە ناو کۆچەراندا پیاوێکی گاڵتەچی هەبوو، شەقێکی لە پیاوێکی ئەنصاڕی هەڵدا، ئەنصاڕیەکەش زۆر توڕە بوو گەشتە ئەوەی هەریەکەیان هاواری لە دەستەی خۆی کرد، ئەنصاڕیەکە وتی: ئەنصاڕیەکان فریام کەون، کۆچەریەکەش وتی: کۆچەران فریام کەون، پێغەمبەر ﷺ هات بۆ ناویان و فەرمووی: ((ئەم بانگەوازی سەردەمی نەفامیە چییە؟)) پاشان فەرمووی: ((ئەوە چییانە؟)) جا هەواڵی پێدرا بەهۆی شەقدانی کۆچەرییەك لە ئەنصاڕییەك (بەگاڵتەوە ئەمە ڕوویداوە)، جابیر دەڵێ: پێغەمبەریش فەرمووی: ((واز لە بانگەوازی نەفامی بێنن، چونکە بەڕاستی کارێکی پیسە)). وە عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سەلول وتی: ئای ئەوە گەلە کۆمەمان لێ دەکەن؟ ئەگەر گەڕاینەوە بۆ مەدینە سوێند بەخوا دەسەڵاتدارەکان بێ دەسەڵات و زەلیلەکان لە مەدینە دەردەکەین، عومەریش ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ئەم کابرا پیسە نەکوژین؟ (مەبەستی عەبدوڵڵا بوو)، پێغەمبەریش فەرمووی: (((نەخێر) با خەڵکی نەڵێن کە ئەو (موحەممەد ﷺ) هاوەڵانی خۆی دەکوژێت)).

---

(١) بڕوانە: ٤٩٠٥، ٤٩٠٧.

٣٥٢٠- حدَّثَنِي ثَابِتُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

وَعَنْ سُفْيَانَ، عَنْ زُبَيْدٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الخُدُودَ، وَشَقَّ الجُيُوبَ، وَدَعَا بِدَعْوَى الجَاهِلِيَّةِ»[1].

٣٥٢٠- عەبدوڵڵا[2] ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەو کەسە لە ئێمە نییە لە ڕوومەتی خۆی بدات و یەخەی دادڕێت و هاوار بکات بەوێنەی هاوار و قیژەی سەردەمی نەفامی)).

٩- بابُ قِصَّةِ خُزَاعَةَ

٣٥٢١- حدَّثَنِى إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «عَمْرُو بْنُ لُحَيِّ بْنِ قَمَعَةَ بْنِ خِنْدِفَ أَبُو خُزَاعَةَ».

٩- باسی چیرۆکی خوزاعە

٣٥٢١- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((عەمری کوڕی لوحەیی کوڕی قەمەعەی کوڕی خیندیف باوکی (هۆزی) خوزاعەیە)).

٣٥٢٢- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ: البَحِيرَةُ: الَّتِى يُمْنَعُ دَرُّهَا لِلطَّوَاغِيتِ وَلاَ يَحْلُبُهَا أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ، وَالسَّائِبَةُ الَّتِي: كَانُوا

(١) بڕوانە: ١٢٩٤.

(٢) فەرمووده‌كە بە دوو ڕێگە لە عەبدوڵڵاوە گێڕدراوەتەوە.

يُسَيِّبُونَهَا لآلِهَتِهِمْ، فَلاَ يُحْمَلُ عَلَيْهَا شَيْءٌ. قَالَ: وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «رَأَيْتُ عَمْرَو بْنَ عَامِرِ بْنِ لُحَيٍّ الخُزَاعِيَّ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِي النَّارِ، وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ»[1].

٣٥٢٢- زوهری دەڵێ: لە سەعیدی کوڕی موسەییەبم بیست وتی: بەحیرە ئەو وشترەیە شیرەکەی نادۆشرێت و بۆ بتەکان دەبێت و هیچ کەس نایدۆشێت، سائیبەش ئەو وشترەیە کە عەرەبەکان وازیان لێ دەهێنا بۆبت و پەرستراوەکانیان، ئیتر هیچ بارێکیان لێ نەدەنا، (سەعید) دەڵێ: ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((عەمری کوڕی عامیری کوڕی لوحەیی خوزاعیم بینی لە ناو ئاگری دۆزەخدا ڕیخۆڵەی خۆی (بەدوای خۆیدا) ڕادەکێشا، وە عەمر یەکەم کەس بوو سایبەی داهێنا)).

١٠- بابٌ: قِصَّةُ إِسلامِ أَبي ذر ﷺ

١١- بابُ قِصَّةِ زَمْزَمَ

٣٥٢٣- حَدَّثَنَا زَيْدٌ - هُوَ ابْنُ أَخْزَمَ - قَالَ أَبُو قُتَيْبَةَ سَلْمُ بْنُ قُتَيْبَةَ: حَدَّثَنِي مُثَنَّى بْنُ سَعِيدٍ الْقَصِيرُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو جَمْرَةَ قَالَ: لَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِإِسْلاَمِ أَبِي ذَرٍّ؟ قَالَ: قُلْنَا: بَلَى. قَالَ: قَالَ أَبُو ذَرٍّ: كُنْتُ رَجُلاً مِنْ غِفَارٍ، فَبَلَغَنَا أَنَّ رَجُلاً قَدْ خَرَجَ بِمَكَّةَ يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ، فَقُلْتُ لأَخِي: انْطَلِقْ إِلَى هَذَا الرَّجُلِ كَلِّمْهُ وَأْتِنِي بِخَبَرِهِ. فَانْطَلَقَ فَلَقِيَهُ، ثُمَّ رَجَعَ فَقُلْتُ: مَا عِنْدَكَ؟ فَقَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ رَجُلاً يَأْمُرُ بِالْخَيْرِ وَيَنْهَى عَنِ الشَّرِّ. فَقُلْتُ لَهُ: لَمْ تَشْفِنِي مِنَ الْخَبَرِ. فَأَخَذْتُ جِرَابًا وَعَصًا، ثُمَّ أَقْبَلْتُ إِلَى مَكَّةَ فَجَعَلْتُ لاَ أَعْرِفُهُ، وَأَكْرَهُ أَنْ أَسْأَلَ عَنْهُ، وَأَشْرَبُ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ وَأَكُونُ فِي المَسْجِدِ. قَالَ: فَمَرَّ بِي عَلِيٌّ فَقَالَ: كَأَنَّ الرَّجُلَ غَرِيبٌ. قَالَ: قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَانْطَلِقْ إِلَى الْمَنْزِلِ.

---

(١) بروانه: ٤٦٢٣.

قَالَ: فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ لاَ يَسْأَلُنِي عَنْ شَيْءٍ وَلاَ أُخْبِرُهُ، فَلَمَّا أَصْبَحْتُ غَدَوْتُ إِلَى المَسْجِدِ لأَسْأَلَ عَنْهُ، وَلَيْسَ أَحَدٌ يُخْبِرُنِي عَنْهُ بِشَيْءٍ. قَالَ: فَمَرَّ بِي عَلِيٌّ فَقَالَ: أَمَا نَالَ لِلرَّجُلِ يَعْرِفُ مَنْزِلَهُ بَعْدُ؟ قَالَ: قُلْتُ: لاَ. قَالَ: انْطَلِقْ مَعِي. قَالَ: فَقَالَ: مَا أَمْرُكَ؟ وَمَا أَقْدَمَكَ هَذِهِ البَلْدَةَ؟ قَالَ: قُلْتُ لَهُ: إِنْ كَتَمْتَ عَلَيَّ أَخْبَرْتُكَ. قَالَ: فَإِنِّي أَفْعَلُ. قَالَ: قُلْتُ لَهُ: بَلَغَنَا أَنَّهُ قَدْ خَرَجَ هَا هُنَا رَجُلٌ يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ، فَأَرْسَلْتُ أَخِي لِيُكَلِّمَهُ، فَرَجَعَ وَلَمْ يَشْفِنِي مِنَ الخَبَرِ، فَأَرَدْتُ أَنْ أَلْقَاهُ. فَقَالَ لَهُ: أَمَا إِنَّكَ قَدْ رَشَدْتَ، هَذَا وَجْهِي إِلَيْهِ، فَاتَّبِعْنِي، ادْخُلْ حَيْثُ أَدْخُلُ، فَإِنِّي إِنْ رَأَيْتُ أَحَدًا أَخَافُهُ عَلَيْكَ، قُمْتُ إِلَى الْحَائِطِ كَأَنِّي أُصْلِحُ نَعْلِي، وَامْضِ أَنْتَ، فَمَضَى وَمَضَيْتُ مَعَهُ، حَتَّى دَخَلَ وَدَخَلْتُ مَعَهُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقُلْتُ لَهُ: اعْرِضْ عَلَيَّ الإِسْلاَمَ. فَعَرَضَهُ فَأَسْلَمْتُ مَكَانِي، فَقَالَ لِي: «يَا أَبَا ذَرٍّ اكْتُمْ هَذَا الأَمْرَ، وَارْجِعْ إِلَى بَلَدِكَ، فَإِذَا بَلَغَكَ ظُهُورُنَا فَأَقْبِلْ». فَقُلْتُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لأَصْرُخَنَّ بِهَا بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ. فَجَاءَ إِلَى المَسْجِدِ، وَقُرَيْشٌ فِيهِ فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، إِنِّي أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. فَقَالُوا: قُومُوا إِلَى هَذَا الصَّابِئِ. فَقَامُوا فَضُرِبْتُ لأَمُوتَ فَأَدْرَكَنِي الْعَبَّاسُ، فَأَكَبَّ عَلَيَّ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ: وَيْلَكُمْ، تَقْتُلُونَ رَجُلاً مِنْ غِفَارَ وَمَتْجَرُكُمْ وَمَمَرُّكُمْ عَلَى غِفَارَ! فَأَقْلَعُوا عَنِّي، فَلَمَّا أَنْ أَصْبَحْتُ الْغَدَ رَجَعْتُ فَقُلْتُ مِثْلَ مَا قُلْتُ بِالأَمْسِ، فَقَالُوا: قُومُوا إِلَى هَذَا الصَّابِئِ. فَصُنِعَ مِثْلَ مَا صُنِعَ بِالأَمْسِ، وَأَدْرَكَنِي الْعَبَّاسُ فَأَكَبَّ عَلَيَّ، وَقَالَ مِثْلَ مَقَالَتِهِ بِالأَمْسِ. قَالَ: فَكَانَ هَذَا أَوَّلَ إِسْلاَمِ أَبِي ذَرٍّ -رَحِمَهُ اللَّهُ-(١).

١٠- باسێک: چیرۆکی مسوڵمان بوونی ئەبو زەڕ ﷺ

١١- باسی چیرۆکی (ئاوی) زەمزەم

٣٥٢٣- موسەننای کوڕی سەعیدی قەصیر وتی: ئەبو جەمرە بۆی گێڕامەوە و وتی: ئیبنو عەبباس ﷺ پێی وتین: ئەرێ هەواڵتان بدەمێ دەربارەی مسوڵمان

(١) بڕوانە: ٣٥٢٢، ٣٨٦١.

بوونی ئەبو زەڕ؟ (ئەبو جەمرە) دەڵێ: وتمان: بەڵێ (بۆمان باس بکە) وتی: ئەبو زەڕ ﷺ وتی: من کەسێك بووم لە هۆزی غیفار، هەواڵمان پێ گەشت کە لە مەککە پیاوێك پەیدابووە بەقسەی خۆی دەڵی ئەو پێغەمبەرە، منیش بەبراکەم وت: بڕۆ بۆ لای ئەو پیاوە و قسەی لەگەڵدا بکە و هەواڵەکەیم بۆ بێنەرەوە، براکەشم ڕۆشت پێیگەشتبوو (قسەی لەگەڵ کردبوو) پاشان گەڕایەوە، پێم وت: (هەواڵ) چیت لایە؟ براکەشم وتی: سوێند بەخوا پیاوێکم بینی فەرمانی دەکرد بە چاکە و ڕێگری دەکرد لە خراپە، منیش پێم وت: بەو هەواڵە دڵم ئاوی نەخواردەوە، بۆیە تورەکەیەك و گۆچانەکەم هەڵگرت پاشان ڕوو بە مەککە کەوتمەڕێ، پێغەمبەرم ﷺ نەدەناسی و حەزیشم نەدەکرد پرسیار لە کەس بکەم دەربارەی، ئەوسا هەر لە ئاوی زەمزەمم دەخواردەوە و لە مزگەوتیشدا دەمامەوە، دەڵێ: جا عەلی (کوڕی ئەبو تالیب) بەلامدا تێپەڕی وتی: ئەم پیاوە دەڵێی غەریبە؟ ئەبو زەڕ دەڵێ: منیش وتم بەڵێ غەریبم، وتی: بابڕۆین بۆ ماڵەوە، دەڵێ: منیش لەگەڵی ڕۆشتم ئەو پرسیاری هیچی لێ نەدەکردم منیش هەواڵم پێ نەدا (کە بۆچی هاتووم)، ئەنجا کە ڕۆژ بوویەوە ڕۆشتم بۆ مزگەوت تا دەربارەی پێغەمبەر ﷺ پرسیار بکەم، کەس نەبوو لەبارەیەوە شتێکم پێ بڵێت، دەڵێ: جارێکی تر عەلی بەلامدا تێپەڕی و وتی: ئایا هێشتا پیاوەکە وای لێ نەهاتووە ماڵی خۆی بزانێت ؟ دەڵێ: وتم: نەخێر، وتی: هەستە لەگەڵم وەرە، وتی: تۆ ئیشەکەت چییە؟ بۆچی هاتوویت بۆ ئەم شارە؟ دەڵێ: منیش پێم وت: ئەگەر هەواڵەکەم نادرکێنیت پێت دەڵێم، وتی: دڵنیابە نایدرکێنم، دەڵێ: منیش پێم وت: هەواڵ بەئێمە گەشتووە ئا لێرەدا پیاوێك پەیدا بووە دەڵێ ئەو پێغەمبەری خوایە، منیش براکەم نارد قسەی لەگەڵدا بکات براکەم گەڕایەوە و

هەواڵەکەی ئاوی دڵمی نەدا، بۆیە ویستم خۆم پێی بگەم (و بیبینم)، عەلیش پێی وتم: کەوابوو بەڕاستی ڕێگای ڕاستت دۆزیوەتەوە[١]، ئەوە من بۆ خزمەتی (پێغەمبەر ﷺ) دەچم تۆش دوام بکەوە، من چوومە هەر ماڵێکەوە تۆش وەرە ژوورەوە، جا ئەگەر کەسێکم بینی مەترسی بۆ تۆ هەبوو ئەوە لە پاڵ دیوارێکدا دەوەستم، گوایە پێڵاوەکانم (نەعلەکانم) چاك دەکەم، تۆش برۆ، جا عەلی ڕۆشت و منیش بەدوایدا ڕۆشتم هەتا ڕۆشتە ژوورەوە بۆ ماڵێك، منیش لەگەڵیدا چوومە ژوورەوە بۆ لای پێغەمبەر ﷺ و وتم: بە پێغەمبەر ﷺ ئیسلامم بۆ باسکە، ئەویش بۆی باس کردم، منیش هەر لە شوێنی خۆمدا مسوڵمان بووم، فەرمووی بەمن: ((ئەی ئەبو زەڕ ئەم کارە بشارەوە و بگەڕێرەوە بۆ وڵاتی خۆت، جا هەر کات بیستت سەرکەوتووین ئەو کاتە بگەڕێرەوە))، منیش وتم: سوێند بەو زاتە تۆی بەهەق ناردووە دەچم و بەدەنگی بەرز لە ناو کافراندا شایەتومانەکەم ڕادەگەیەنم، ئەنجا ئەبو زەڕ هات بۆ کەعبە و قوڕەیشەکانیش لەوێ بوون وتی: ئەی قوڕەیشیەکان بەدڵنیایەوە شایەتی دەدەم کە هیچ پەرستراوێکی ڕاست نییە جگە لە خوا، وە شایەتی دەدەم کە موحەممەدیش بەندە و پێغەمبەری خوایە، قوڕەیشیەکانیش وتیان: هەستن بۆ ئەم لەئایین وەرگەڕاوە (شێت و بێ عەقڵە)، ئەوانیش هەستان بەجۆرێ لێیاندام بمکوژن، عەبباس فریام کەوت و خۆی دا بەسەرمدا، پاشان ڕووی تێکردن و وتی: هاوار بۆ ئێوە دەتانەوێ پیاوێ لە هۆزی غیفار بکوژن کە بازرگانی و ڕێگەتان (بۆ شام) بەسەر هۆزی غیفارەوەیە [٢]، ئیتر ئەوانیش وازیان هێنا لە لێدانم، ئەنجا کە بەیانی ڕۆژ بوویەوە گەڕامەوە بۆ کەعبە و هاوشێوەی قسەکانی دوێنێم

---

(١) یان ڕێنموونی کراوی بۆ ڕێگای ڕاست، ئەگەر بە (رُشِدْتَ) بخوێندرێتەوە، بەلام ئەگەر بە (رَشَدْتَ) بخوێندرێتەوە ئەوە ماناکەی سەرەوەیە.

(٢) واتە: هاتووچۆتان بەناو ئەم هۆزەدا دەبێت.

دووباره کردەوه، قوڕەیشیەکان وتیان: هەستن بۆ ئەم وەرگەڕاوه له ئایین، جا ئەوانیش وەکو دوێنێ لێدانیان کردم، ئەنجا عەبباس فریام کەوت و خۆی دا بەسەرمدا و وتەکەی دوێنێی دووباره کردەوه. ئیبنو عەبباس دەڵێ: ئا ئەوه سەرەتای مسوڵمان بوونی ئەبو زەڕ بوو.

١٢- بابُ قِصَّةِ زَمْزَمَ وَجَهْلِ الْعَرَبِ

٣٥٢٤- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بِشْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: إِذَا سَرَّكَ أَنْ تَعْلَمَ جَهْلَ الْعَرَبِ فَاقْرَأْ مَا فَوْقَ الثَّلَاثِينَ وَمِائَةٍ فِي سُورَةِ الأَنْعَامِ: ﴿ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ قَتَلُوٓاْ أَوْلَٰدَهُمْ سَفَهًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُواْ مَا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ٱفْتِرَآءً عَلَى ٱللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّواْ وَمَا كَانُواْ مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾ ﴾ الأنعام

١٢- باسی بەسەرهاتی (ئاوی) زەمزەم و نەفامی عەرەبەکان

٣٥٢٤- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: ئەگەر حەزدەکەیت نەفامی عەرەبەکان بزانیت ئەوه له ئایەتی سەدوسی بەدواوەی سورەتی ئەنعام بخوێنەرەوه که دەفەرموێ: (بەڕاستی زیانباربوون ئەو کەسانەی ڕۆڵەکانی خۆیان کوشت به نەفامی و نەزانی، وە ئەوەی که خوا پێی بەخشیبوون له خۆیان قەدەغه کرد، بەدەست هەڵبەست و درۆ بەدەم خواوه، بەڕاستی ئەوانە گومڕابوون و ڕێنمونی کراو نەبوون).

١٣- بابُ مَنِ انْتَسَبَ إِلَى آبَائِهِ فِي الإِسْلَامِ وَالْجَاهِلِيَّةِ

وَقَالَ ابن عُمَرَ، وَأَبُو هُرَيْرَةَ ﷺ: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: "إِنَّ الكَرِيمَ ابن الكَرِيمِ ابن الكَرِيمِ ابن الكَرِيمِ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ اللَّهِ". وَقَالَ البَرَاءُ ﷺ: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: "أَنَا ابن عَبْدِ الْمُطَّلِبِ".

١٣- باسی ئەو کەسەی ڕەچەڵەکی دراوەتە پاڵ باوباپیری لە ئیسلام و نەفامیشدا

ئیبنو عومەر و ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویانەتەوەکە فەرمووی: ((بەڕاستی بەڕێزی کوڕی بەڕێزی کوڕی بەڕێزی کوڕی بەڕێز: یوسفی کوڕی یەعقوبی کوڕی ئیسحاقی کوڕی ئیبراهیمی خۆشەویستی خوایە)). وە بەڕائیش ﷺ لە پێغەمبەرەوە گێڕاویەتیەوە کە فەرمووی: ((من کوڕی (ی کوڕی) عەبدولموتتەلیبم)).

٣٥٢٥- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ ﴾ الشعراء، جَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يُنَادِي: «يَا بَنِي فِهْرٍ، يَا بَنِي عَدِيٍّ لِبُطُونِ قُرَيْشٍ»[1].

٣٥٢٥- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: کاتی ﴿ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ ﴾ الشعراء، دابەزی: واتە: خزم و کەسە زۆر نزیکەکانت بترسێنە، پێغەمبەریش ﷺ دەستی کردە بانگەوازکردنیان: ((ئەی نەوەی فیهر ئەی نەوەی عەدی))، تیرە و تایفەکانی قورەیش (هەموویانی بانگ کرد).

٣٥٢٦- وَقَالَ لَنَا قَبِيصَةُ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ ﴾ الشعراء، جَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يَدْعُوهُمْ قَبَائِلَ قَبَائِلَ[2].

---

(١) بڕوانە: ١٣٩٤.

(٢) بڕوانە: ١٣٩٤.

٣٥٢٦- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: کاتێ ﴿ وَأَنذِرۡ عَشِيرَتَكَ ٱلۡأَقۡرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ ﴾ الشعراء، دابەزی (بۆ پێغەمبەر ﷺ)، پێغەمبەر ﷺ خێڵ خێڵ دەستیکرد بە بانگەوازکردنیان (بۆ مسوڵمان بوون.)

٣٥٢٧- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ، اشْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ اللَّهِ، يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، اشْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ اللَّهِ، يَا أُمَّ الزُّبَيْرِ بْنِ العَوَّامِ عَمَّةَ رَسُولِ اللَّهِ، يَا فَاطِمَةُ بِنْتَ مُحَمَّدٍ، اشْتَرِيَا أَنْفُسَكُمَا مِنَ اللَّهِ، لاَ أَمْلِكُ لَكُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، سَلاَنِي مِنْ مَالِي مَا شِئْتُمَا»[1].

٣٥٢٧- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەی نەوەی عەبدی مەناف خۆتان بکڕنەوە[2] لە خوا، ئەی نەوەی عەبدولموتتەلیب خۆتان بکڕنەوە لە خوا، ئەی دایکی زوبەیری کوڕی عەووام پوری پێغەمبەری خوا، ئەی فاتیمەی کچی موحەممەد هەردووکتان خۆتان بکڕنەوە لە خوا، لەبەرانبەر خوا هیچ شتێکم لە دەست نایە بۆتان، هەردووکتان لە ماڵ و سامانی خۆم چیتان دەوێ داوای کەن لێم)).

١٤- بابٌ: ابْنُ أُخْتِ الْقَوْمِ وَمَوْلَى الْقَوْمِ مِنْهُمْ

٣٥٢٨- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: دَعَا النَّبِيُّ ﷺ الأَنْصَارَ فَقَالَ: «هَلْ فِيكُمْ أَحَدٌ مِنْ غَيْرِكُمْ؟». قَالُوا: لاَ، إِلاَّ ابْنُ أُخْتٍ لَنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «ابْنُ أُخْتِ القَوْمِ مِنْهُمْ»[3].

---

(١) بڕوانە: ٢٧٥٣.

(٢) خۆتان ڕزگارکەن.

(٣) بڕوانە: ٣١٤٦.

١٤- باسێک: خوشکەزا و کۆیلەی ئازادکراو خەڵکانێک کەسانێن لەوان

٣٥٢٨- ئەنەس ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ئەنصارییەکانی بانگ کرد و فەرمووی: ((کەستان تێدایە لە خۆتان نەبێت؟)) وتیان: نەخێر، جگە لە کوڕی خوشکێکمان نەبێت، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((کوڕی خوشکی خەڵکانێك[1] لە خۆیانە)).

١٥-بَابُ قِصَّةِ الْحَبَشِ وَقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ يَا بَنِي أَرْفِدَةَ

٣٥٢٩- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا جَارِيَتَانِ فِي أَيَّامِ مِنًى تُدَفِّفَانِ وَتَضْرِبَانِ، وَالنَّبِيُّ ﷺ مُتَغَشٍّ بِثَوْبِهِ، فَانْتَهَرَهُمَا أَبُو بَكْرٍ، فَكَشَفَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ وَجْهِهِ، فَقَالَ: "دَعْهُمَا يَا أَبَا بَكْرٍ، فَإِنَّهَا أَيَّامُ عِيدٍ" وَتِلْكَ الأَيَّامُ أَيَّامُ مِنًى[2].

١٥- باسی چیرۆکی حەبەشیەکان و فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ: ((ئەی نەوەی ئەرفیدە))

٣٥٢٩- عائیشە ﷺ دەگێڕێتەوە: کە ئەبو بەکر ﷺ هات بۆماڵیان و دوو کەنیزەکی لابوو لە ڕۆژانی جەژندا گۆرانیان دەوت و دەفیان لێ دەدا، پێغەمبەریش ﷺ بە پۆشاکەکەی خۆی داپۆشی بوو، ئەبو بەکریش تووڕەبوو لە دوو کەنیزەکەکە و تێی خوڕین، پێغەمبەریش ﷺ پۆشاکەکەی لادا لەسەری و فەرمووی: ((ئەبو بەکر وازیان لێ بێنە، چونکە بێگومان ئەم ڕۆژانە جەژنە))، ئەو ڕۆژانەش ڕۆژانی مینا و جەژن بوو)).

---

(١) واتە: کوڕێک کە خوشکەزا بێت وەک هەر لە بنەماڵەیە وەک کوڕی کوڕ وایە.

(٢) بڕوانە: ٩٤٩.

٣٥٣٠- وَقَالَتْ عَائِشَةُ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَسْتُرُنِي، وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَى الحَبَشَةِ، وَهُمْ يَلْعَبُونَ فِي المَسْجِدِ فَزَجَرَهُمْ عُمَرُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «دَعْهُمْ أَمْنًا بَنِي أَرْفَدَةَ». يَعْنِي مِنَ الأَمْنِ[1].

٣٥٣٠- عائیشە ﵂ دەڵێ: پێغەمبەرم ﷺ بینی لە بەردەممدا وەستا، منیش سەیری حەبەشییەكانم دەكرد لە كاتێكدا لە مزگەوتدا یاریان دەكرد، جا عومەر تێی خوڕین و لێیان توڕە بوو، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((عومەر لێیان گەڕێ، بەنی ئەرفیدە بێ ترس یاری خۆتان بكەن)). (أَمْنًا) لە (الأَمْنِ)ـەوە وەرگیراوە، كە بەمانای نەترسانە.

١٦- بابُ مَنْ أَحَبَّ أَنْ لاَ يُسَبَّ نَسَبُهُ

٣٥٣١- حدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدَةُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتِ: اسْتَأْذَنَ حَسَّانُ النَّبِيَّ ﷺ فِي هِجَاءِ الْمُشْرِكِينَ، قَالَ: «كَيْفَ بِنَسَبِي؟». فَقَالَ حَسَّانُ: لأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعَرَةُ مِنَ الْعَجِينِ.

وَعَنْ أَبِيهِ قَالَ: ذَهَبْتُ أَسُبُّ حَسَّانَ عِنْدَ عَائِشَةَ، فَقَالَتْ: لاَ تَسُبُّهُ، فَإِنَّهُ كَانَ يُنَافِحُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ[2].

١٦- باسی ئەوەی پێی خۆشە كە جنێو بە ڕەچەڵەكی نەدرێت

٣٥٣١- عائیشە ﵂ دەڵێ: حەسسان دەربارەی داشۆرینی بتپەرستان داوای مۆڵەتی لە پێغەمبەر ﷺ كرد، ئەویش فەرمووی: ((چۆن (دایان دەشۆری) كە ڕەچەڵەكی من (لەگەڵیان تێكەڵە) ؟)) حەسسان وتی: سوێند بەخوا ڕەچەڵكی تۆ لە ناویاندا دەردێنم[3]، وەك چۆن تاڵە موو لە هەویر دەردەهێنرێ، وە هیشام لە عوروەی

(١) بڕوانە: ٤٥٤.

(٢) بڕوانە: ٤١٤٥، ٦١٥٠.

(٣) جیایی دەكەمەوە لە ڕەچەڵەكی ئەوان.

باوكیەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ڕۆشتم بۆ لای عائیشە تا جنێو بدەم بە حەسسان، عائیشەش ﵂ وتی: جنێوێ پی مەدە بەڕاستی ئەو بەرگری دەكرد لە پێغەمبەر ﷺ (لە دژی بتپەرستان).

١٧- بابُ مَا جَاءَ فِي أَسْمَاءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿ مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ ﴿٢٩﴾ ﴾ الفتح. وَقَوْلِهِ:

﴿ مِنۢ بَعْدِى ٱسْمُهُۥٓ أَحْمَدُ ﴿٦﴾ ﴾ الصف.

٣٥٣٢- حدَّثَنِى إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ قَالَ: حَدَّثَنِي مَعْنٌ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لِي خَمْسَةُ أَسْمَاءٍ: أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَحْمَدُ، وَأَنَا المَاحِي الَّذِى يَمْحُو اللَّهُ بِي الكُفْرَ، وَأَنَا الحَاشِرُ الذِي يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى قَدَمِي، وَأَنَا العَاقِبُ»[1].

١٧- باسی ئەوەی لەبارەی ناوەكانی پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە

وە باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (موحەممەد ﷺ پێغەمبەری خوایە، ئەو (باوەڕدار)انەش كە لەگەڵیدان بەرانبەر بێ باوەڕان توند و تیژن)، وە ئەم فەرمایشتەش: ((پێغەمبەرێك) لە دوای من دێت ناوی موحەممەدە).

٣٥٣٢- جوبەیری كوڕی موتعیم لە باوكیەوە دەگێڕێتەوە كە وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((من پێنج ناوم هەیە: من موحەممەدم، وە من ئەحمەدم، وە من ئەو سڕەرەوەم (المَاحِي) كە خوا كوفر و بێ باوەڕیم پێ لادەبات، وە من ئەو كۆكەرەوەم (الحَاشِرُ) كە خەڵكی (لە قیامەتدا) بەشوێن پێی مندا كۆ دەكرێنەوە (دێن و دەچن بۆ مەحشەر)، وە من كۆتاهەمین (ی پێغەمبەران)ـم (العَاقِبُ)[2])).

---

(١) بڕوانە: ٤٨٩٦.

(٢) دوای من پێغەمبەر نایەت.

٣٥٣٣- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَلاَ تَعْجَبُونَ كَيْفَ يَصْرِفُ اللَّهُ عَنِّي شَتْمَ قُرَيْشٍ وَلَعْنَهُمْ؟! يَشْتِمُونَ مُذَمَّمًا وَيَلْعَنُونَ مُذَمَّمًا وَأَنَا مُحَمَّدٌ».

٣٥٣٣- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەوە لاتان سەیر نییە کە خوا چۆن جنێو و نەفرینی قورەیش لە من لادەدات؟ ئەوان جنێو بەموزەممەم دەدەن و نەفرین لە موزەممەم دەکەن، بەڵام من ناوم موحەممەدە[1])).

١٨- بابُ خَاتِمِ النَّبِيِّينَ ﷺ

٣٥٣٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ، حَدَّثَنَا سَلِيمٌ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَثَلِي وَمَثَلُ الأَنْبِيَاءِ كَرَجُلٍ بَنَى دَارًا فَأَكْمَلَهَا وَأَحْسَنَهَا، إِلاَّ مَوْضِعَ لَبِنَةٍ، فَجَعَلَ النَّاسُ يَدْخُلُونَهَا وَيَتَعَجَّبُونَ، وَيَقُولُونَ لَوْلاَ مَوْضِعُ اللَّبِنَةِ».

١٨- باسی خاتەمی پێغەمبەران ﷺ

٣٥٣٤- جابیری کوڕی عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((نموونەی من و نموونەی پێغەمبەران (ی پێش من) وەك نموونەی پیاوێکە خانوویەکی دروست کردبێت و تەواوی کردبێ و جوان ڕازاوەی کردبی، تەنها جێگای یەك خشت نەبێت، خەڵکیش دەچنە ناویەوە و پێی سەرسام دەبن، و دەڵێن: ئەگەر ئەو جێگە خشتە (چۆڵە نەبووایە خانوویەکی تەواو دەبوو))).

---

(١) قورەیش بە موحەممەد ﷺ یان دەوت موذەممەم، چونکە موحەممەد یانی سوپاسکراو، بەڵام موذەممەم یانی سەرزەنشتکراوە. کافران زمانیان نەیدەتوانی بە موحەممەد ناوی پێغەمبەر ﷺ ببەن.

٣٥٣٥- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ الأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ، إِلاَّ مَوْضِعَ لَبِنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ، فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَعْجَبُونَ لَهُ، وَيَقُولُونَ: هَلاَّ وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبِنَةُ! " قَالَ: "فَأَنَا اللَّبِنَةُ، وَأَنَا خَاتِمُ النَّبِيِّينَ".

٣٥٣٥- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((بێگومان نموونەی من و نموونەی پێغەمبەرانی پێش من، وەك نموونەی پیاوێك وایە خانوویەكی دروست كردووە، جا زۆر چاك و جوانی كردووە، جگە لە شوێنی خشتێك لە گۆشەیەكیدا، ئەنجا خەڵكی بەدەوریدا دەگەڕێن و پێی سەرسام دەبن و دەڵێن: ئەوە بۆ ئەم خشتە دانەنراوە؟ فەرمووی: من ئەو خشتەم و من سەرمۆری پێغەمبەرانم)).

١٩- بابُ وَفَاةِ النَّبِيِّ ﷺ

٣٥٣٦- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تُوُفِّيَ وَهْوَ ابْنُ ثَلاَثٍ وَسِتِّينَ. وَقَالَ ابْنُ شِهَابٍ: وَأَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ مِثْلَهُ[١].

١٩- باسی وەفاتی پێغەمبەر ﷺ

٣٥٣٦- عائیشە ﷺ دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەر ﷺ كاتێ وەفاتی كرد تەمەنی شەست و سێ ساڵ بوو. ئیبنو شیهاب دەڵێ: ئیبنو موسەییەب هاوشێوەی ئەم فەرموودەی بۆ گێڕامەوە[٢].

(١) بڕوانە: ٤٤٦٦.

(٢) ئەم گێڕانەوەی ئیبنو شیهاب لە سەعیدەوە مورسەلە، چونكە سەعید لە هاوەڵانەوە نەیگێڕاوەتەوە.

٢٠- بابُ كُنْيَةِ النَّبِيِّ ﷺ

٣٥٣٧- حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِي السُّوقِ، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا أَبَا الْقَاسِمِ. فَالْتَفَتَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «سَمُّوا بِاسْمِي، وَلاَ تَكْتَنُوا بِكُنْيَتِي»[1].

٢٠- باسی نازناوی پێغەمبەر ﷺ

٣٥٣٧- ئەنەس ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ جارێك لە بازاڕدا بوو پیاوێك وتی: ئەی ئەبولقاسم، پێغەمبەریش ﷺ لایکردووە[2]، وە فەرمووی: ((بەناوی منەوە ناوبنێن، بەڵام بەنازناوی منەوە نازناو لە خۆتان مەنێن)).

٣٥٣٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ جَابِرٍ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «تَسَمَّوْا بِاسْمِي، وَلاَ تَكْتَنُوا بِكُنْيَتِي»[3].

٣٥٣٨- جابیر ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ: ((بەناوی منەوە ناو بنێن، بەڵام بەنازناوی منەوە نازناو مەنێن)).

٣٥٣٩- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ ﷺ: «سَمُّوا بِاسْمِي، وَلاَ تَكْتَنُوا بِكُنْيَتِي»[4].

٣٥٣٩- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەڵێ: ئەبولقاسیم فەرمووی: ((بەناوی منەوە ناو بنێن بەڵام بەنازناوی منەوە نازناو مەنێن)).

---

(١) بڕوانە: ٢١٢٠.
(٢) پیاوەکە وتی: ئەو پیاوەم بانگ کرد مەبەستم تۆ نەبوو.
(٣) بڕوانە: ٣١١٤.
(٤) بڕوانە: ١١٠.

٢١- بابٌ

٣٥٤٠- حدَّثَنِي إِسْحَاقُ، أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى، عَنِ الْجُعَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ: رَأَيْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ ابْنَ أَرْبَعٍ وَتِسْعِينَ جَلْدًا مُعْتَدِلاً فَقَالَ قَدْ عَلِمْتُ مَا مُتِّعْتُ بِهِ سَمْعِي وَبَصَرِي إِلاَّ بِدُعَاءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، إِنَّ خَالَتِي ذَهَبَتْ بِي إِلَيْهِ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ ابْنَ أُخْتِي شَاكٍ فَادْعُ اللَّهَ. قَالَ: فَدَعَا لِي[١].

٢١- باسێک

٣٥٤٠- جوعەیدی کوڕی عەبدوڕەحمان دەڵێ: سائیبی کوڕی یەزیدم بینی تەمەنی نەوەد و چوار ساڵ بوو، بەهێز و قنج و ڕاست بوو[٢]، سائیب وتی: بێگومان دەزانم ساغی گوێ و چاوم کە بەردەوامە بەهۆی دوعای پێغەمبەرەوەیە ﷺ، پورم بردمی بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خوا بەڕاستی ئەم کوڕی خوشکەم نەخۆشە دوعای بۆ بکە لای خوا، دەڵێ: پێغەمبەریش ﷺ دوعای بۆ کردم.

٢٢- بابُ خَاتِمِ النُّبُوَّةِ

٣٥٤١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا حَاتِمٌ، عَنِ الجُعَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: سَمِعْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ قَالَ: ذَهَبَتْ بِي خَالَتِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ ابْنَ أُخْتِي وَقَعَ. فَمَسَحَ رَأْسِي وَدَعَا لِي بِالْبَرَكَةِ، وَتَوَضَّأَ فَشَرِبْتُ مِنْ وَضُوئِهِ، ثُمَّ قُمْتُ خَلْفَ ظَهْرِهِ فَنَظَرْتُ إِلَى خَاتَمٍ بَيْنَ كَتِفَيْهِ. قَالَ ابْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ: الحُجْلَةُ مِنْ حُجَلِ الْفَرَسِ الَّذِي بَيْنَ عَيْنَيْهِ. قَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ: مِثْلَ زِرِّ الحَجَلَةِ[٣].

---

(١) بڕوانە: ١٩٠.

(٢) نەچەمابوویەوە.

(٣) بڕوانە: ١٩٠.

٢٢- باسی مۆری پێغەمبەرایەتی

٣٥٤١- جوعەیدی کوڕی عەبدوڕەحمان دەڵێ: لە سائیبی کوڕی یەزدم بیست وتی: پورم بردمی بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و وتی: ئەی پێغەمبەری خوا، بەڕاستی ئەم کوڕی خوشکەم نەخۆشە، ئەویش دەستی هێنا بەسەرمدا و دوعای فەڕ و بەرەکەتی بۆ کردم، وە دەستنوێژیشی گرت و لە ئاوی دەستنوێژەکەیم [١] خواردەوە، پاشان هەستام و لە پشتیەوە وەستام و سەیری مۆری پێغەمبەرایەتیم کرد لە نێوان هەردوو شانیدا (وەکو هێلکەی کەو وابوو)[٢].

ئیبنو عوبەیدوڵلا دەڵێ: (الحُجْلَةُ) لە سپێتی ئەسپەوە هاتووە کە ئەوەتا بەناوچەوانیەوە. ئیبراهیمی کوڕی حەمزە دەڵێ: (مۆرەکە) وەکو هێلکەی کەو وابوو)[٣].

٢٣- بابُ صِفَةِ النَّبِيِّ ﷺ

٣٥٤٢- حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: صَلَّى أَبُو بَكْرٍ ﷺ العَصْرَ، ثُمَّ خَرَجَ يَمْشِي فَرَأَى الْحَسَنَ يَلْعَبُ مَعَ الصِّبْيَانِ، فَحَمَلَهُ عَلَى عَاتِقِهِ وَقَالَ: بِأَبِي شَبِيهٌ بِالنَّبِيِّ لاَ شَبِيهٌ بِعَلِيٍّ. وَعَلِيٌّ يَضْحَكُ[٤].

٢٣- باسی شێوەی پێغەمبەر ﷺ

٣٥٤٢- عوقبەی کوڕی حاریس دەڵێ: ئەبو بەکر ﷺ نوێژی عەسری کرد، پاشان دەرچوو ڕۆشت، جا حەسەنی بینی لەگەڵ منداڵاندا یاری دەکرد، هەڵیگرت و

---

(١) واتە: ئەو ئاوەی ئەو دەستنوێژی پێکرت و بەکاری هێنا لێم خواردەوە.

(٢) ئەم فەرموودەیە بەم زیادەیەشەوە لە ژمارە: ١٩٠ بوخاریدا هاتووە بەهەمان دەق.

(٣) یان وەکو سپێتی ناوچاوانی ئەسپ وابوو.

(٤) بڕوانە: ٣٧٥٠.

خستيه سەر قەڵادۆشكانى وتى: باوكم بەقوربانى بێ شێوەى لە پێغەمبەر ﷺ دەچێ، شێوەى لە عەلى ﷺ ناچێت، عەليش (گوێى لە قسەكەى بوو) پێدەكەنى.

٣٥٤٣- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ ﷺ، قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، وَكَانَ الْحَسَنُ يُشْبِهُهُ[1].

٣٥٤٣- ئەبو جوحەيفە ﷺ وتى: پێغەمبەرم ﷺ ديوە، حەسەن شێوەى لەو (پێغەمبەر ﷺ) دەچێت.

٣٥٤٤- حدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جُحَيْفَةَ ﷺ، قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَكَانَ الحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ ﷺ يُشْبِهُهُ قُلْتُ لأَبِي جُحَيْفَةَ صِفْهُ لِي. قَالَ: كَانَ أَبْيَضَ قَدْ شَمِطَ. وَأَمَرَ لَنَا النَّبِيُّ ﷺ بِثَلاَثَ عَشْرَةَ قَلُوصًا قَالَ: فَقُبِضَ النَّبِيُّ ﷺ قَبْلَ أَنْ نَقْبِضَهَا[2].

٣٥٤٤- ئيسماعيلى كوڕى خاليد وتى: گوێم لە ئەبو جوحەيفە بوو ﷺ وتى: پێغەمبەرم ﷺ بينيوە، حەسەنى كوڕى عەلى ﷺ شێوەى لەو دەچوو، (ئيسماعيل دەڵێ:) بە ئەبو جوحەيفەم وت: شێوەى پێغەمبەرم بۆ باس بكە، وتى: سوور و سپى بوو (سەر و ڕيشى) بۆز بوو بوو، وە پێغەمبەر ﷺ فەرمانى كرد كە سيازدە وشترى مێچكەمان پێ بدرى، وتى: جا پێش ئەوەى وەريان بگرين پێغەمبەر ﷺ وەفاتى كرد (و گەڕايەوە بۆلاى خوا).

(١) بڕوانە: ٣٥٤٤.

(٢) بڕوانە: ٣٥٤٣.

٣٥٤٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ وَهْبٍ أَبِي جُحَيْفَةَ السُّوَائِيِّ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، وَرَأَيْتُ بَيَاضًا مِنْ تَحْتِ شَفَتِهِ السُّفْلَى الْعَنْفَقَةَ.

٣٥٤٥- وەهب (کە نازناوەکەی) ئەبو جوحەیفەی سوائی یە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەرم ﷺ بینی وە لە ژێر لێوی خوارەوەیەوە چاڵایی چەناکەیەوە (چەند موویەکی) سپیم بینی.

٣٥٤٦- حَدَّثَنَا عِصَامُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ أَنَّهُ سَأَلَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ بُسْرٍ صَاحِبَ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ أَرَأَيْتَ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ شَيْخًا ؟ قَالَ: كَانَ فِي عَنْفَقَتِهِ شَعَرَاتٌ بِيضٌ.

٣٥٤٦- حەریزی کوڕی عوسمان دەگێڕێتەوە کە پرسیاری کرد لە عەبدوڵڵای کوڕی بوسر ﷺ، کە هاوەڵی پێغەمبەرە ﷺ پێم بڵێ پێغەمبەرت ﷺ بەپیری دیوە؟ وتی: لە چاڵایی چەناکەیدا چەند موویەکی سپی هەبوو.

٣٥٤٧- حدَّثَنِي ابْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلاَلٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَصِفُ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: كَانَ رَبْعَةً مِنَ الْقَوْمِ، لَيْسَ بِالطَّوِيلِ وَلاَ بِالْقَصِيرِ، أَزْهَرَ اللَّوْنِ لَيْسَ بِأَبْيَضَ أَمْهَقَ وَلاَ آدَمَ، لَيْسَ بِجَعْدٍ قَطَطٍ وَلاَ سَبْطٍ رَجِلٍ، أُنْزِلَ عَلَيْهِ وَهْوَ ابْنُ أَرْبَعِينَ، فَلَبِثَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ، وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرَ سِنِينَ، وَلَيْسَ فِي رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ عِشْرُونَ شَعَرَةً بَيْضَاءَ. قَالَ رَبِيعَةُ: فَرَأَيْتُ شَعَراً مِنْ شَعَرِهِ، فَإِذَا هُوَ أَحْمَرُ فَسَأَلْتُ فَقِيلَ: احْمَرَّ مِنَ الطِّيبِ[1].

٣٥٤٧- ڕەبیعەی کوڕی عەبدوڕەحمان وتی: لە ئەنەسی کوڕی مالیکم ﷺ بیست باسی شێوەی پێغەمبەری ﷺ دەکرد وتی: پیاوێکی دەستەپیاوی مام ناوەندی بوو، نە زۆر درێژ نە زۆر کورت بوو، (ڕەنگی ڕوخساری) سوور و سپی بوو، بەڵام سپییەکەی زۆر سپی نا (وەك گەچ)، وە گەنم ڕەنگی سەوزیش نەبوو، قژیشی

(١) بڕوانە: ٣٥٤٨، ٥٩٠٠.

لولێکی زۆر لول نەبوو، خاوێکی زۆر خاویش نەبوو، کاتێ تەمەنی چل ساڵ بوو سرووشی بۆ کرا، جا لە مەککەدا دە ساڵ مایەوە نیگای بۆ دادەبەزێنرا، وە لە مەدینە دە ساڵ مایەوە، لە مووی سەر و ڕیشیدا بیست تاڵ مووی سپی تێدا نەبوو، ڕەبیعە دەڵێ: تاڵە موویەکم لە مووی پێغەمبەر ﷺ بینی، دەبینم سوورە، منیش پرسیارم کرد وترا: ئەوە بەهۆی بۆنی خۆش لێدانەوە سوور بووە.

٣٥٤٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الْبَائِنِ وَلاَ بِالْقَصِيرِ، وَلاَ بِالأَبْيَضِ الأَمْهَقِ وَلَيْسَ بِالآدَمِ، وَلَيْسَ بِالْجَعْدِ الْقَطَطِ وَلاَ بِالسَّبْطِ، بَعَثَهُ اللَّهُ عَلَى رَأْسِ أَرْبَعِينَ سَنَةً، فَأَقَامَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرَ سِنِينَ، فَتَوَفَّاهُ اللَّهُ وَلَيْسَ فِي رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ عِشْرُونَ شَعْرَةً بَيْضَاءَ[1].

٣٥٤٨- ڕەبیعەی کوڕی ئەبو عەبدوڕەحمان لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە لێی بیستووە دەیوت: پێغەمبەری خوا ﷺ نە زۆر درێژ نەزۆر کورت بوو، نەزۆر سپی نەگەنم ڕەنگ بوو، قژی لوولێکی زۆر لوول نەبوو، خاوێکی زۆر خاویش نەبوو، خوا لە چل ساڵیدا کردی بە پێغەمبەر، جا لە مەککەدا دە ساڵ مایەوە و لە مەدینەشدا دە ساڵ، ئەنجا خوا بردیەوە (بۆ لای خۆی و مرد)، لەکاتێکدا لە سەر و ڕیشیدا بیست تاڵ مووی سپی نەبوو.

٣٥٤٩- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهًا، وَأَحْسَنَهُ خَلْقًا، لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الْبَائِنِ وَلاَ بِالْقَصِيرِ.

(١) بڕوانە: ٢٣٣٧.

٣٥٤٩- ئەبو ئیسحاق دەڵێ: لە بەڕائم ﷺ بیست دەیوت: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووخساری لە هەموو کەس جوانتر بوو، ڕەوشتیشی لە هەموو کەس جوانتر بوو، نەزۆر درێژ بوو نە زۆر کورتیش بوو.

٣٥٥٠- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسًا: هَلْ خَضَبَ النَّبِيُّ ﷺ؟ قَالَ: لاَ، إِنَّمَا كَانَ شَيْءٌ فِي صُدْغَيْهِ[1].

٣٥٥٠- قەتادە دەڵێ: پرسیارم کرد لە ئەنەس ﷺ ئایا پێغەمبەر ﷺ خەنەی گرتۆتە سەر و ڕیشی؟ وتی: نەخێر تەنها چەند تاڵە موویەکی سپی لە لاجانگەکانیدا هەبوو.

٣٥٥١- حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ البَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ﷺ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ مَرْبُوعًا، بَعِيدَ مَا بَيْنَ المَنْكِبَيْنِ، لَهُ شَعَرٌ يَبْلُغُ شَحْمَةَ أُذُنِهِ، رَأَيْتُهُ فِي حُلَّةٍ حَمْرَاءَ لَمْ أَرَ شَيْئًا قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهُ. قَالَ يُوسُفُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِيهِ: إِلَى مَنْكِبَيْهِ[2].

٣٥٥١- بەڕائی کوڕی عازیب ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ پیاوێکی مام ناوەند بوو، ناوشان پان بوو، قژێکی هەبوو دەگەشیتە نەرمی گوێیەکانی، بینیومە دەستێ جلی سووری لەبەردا بوو، هیچ شتێکم لەوە جوانتر نەبینیوە. یوسفی کوڕی ئەبو ئیسحاق لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە و دەڵێ: قژی تا سەرشانەکانی بوو.

٣٥٥٢- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سُئِلَ البَرَاءُ: أَكَانَ وَجْهُ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَ السَّيْفِ؟ قَالَ: لاَ، بَلْ مِثْلَ القَمَرِ.

---

(١) بڕوانە: ٥٨٩٤، ٥٨٩٥.

(٢) بڕوانە: ٥٨٤٨، ٥٩٠١.

٣٥٥٢- ئەبو ئیسحاق دەڵێ: پرسیار لە بەرا کرا: ئایا ڕووخساری پێغەمبەر ﷺ وەك شمشێر وابوو؟ وتی: نەخێر بەڵکو وەك مانگ وابوو.

٣٥٥٣- حَدَّثَنَا الحَسَنُ بْنُ مَنْصُورٍ أَبُو عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ الأَعْوَرُ بِالْمَصِّيصَةِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جُحَيْفَةَ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْهَاجِرَةِ إِلَى البَطْحَاءِ، فَتَوَضَّأَ ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ وَالْعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ وَبَيْنَ يَدَيْهِ عَنَزَةٌ. وَزَادَ فِيهِ عَوْنٌ، عَنْ أَبِيهِ أَبِي جُحَيْفَةَ قَالَ: كَانَ يَمُرُّ مِنْ وَرَائِهَا المَرْأَةُ، وَقَامَ النَّاسُ فَجَعَلُوا يَأْخُذُونَ يَدَيْهِ، فَيَمْسَحُونَ بِهَا وُجُوهَهُمْ. قَالَ: فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ فَوَضَعْتُهَا عَلَى وَجْهِي، فَإِذَا هِيَ أَبْرَدُ مِنَ الثَّلْجِ، وَأَطْيَبُ رَائِحَةً مِنَ المِسْكِ[1].

٣٥٥٣- ئەبو جوحەیفە ﷺ دەڵێ: لە گەرمای نیوەڕۆدا پێغەمبەری خوا ﷺ دەرچوو بۆ بەتحا [2]، وە دەستنوێژی گرت، پاشان نوێژی نیوەڕۆی کرد بەدوو ڕکات و عەسریش دوو ڕکات، وە لە بەردەمیدا نێزەیەك هەبوو (وەك سوترە دای دەچەقاند).

عەون لە باوکیەوە ئەویش لە ئەبو جوحەیفەوە گێڕاویەتیەوە بەم زیادەیەوە: لەپشت نێزەکەوە ئافرەت دەڕۆیشت، خەڵکەکەش هەستان دەستەکانی پێغەمبەریان ﷺ دەگرت و دەیان هێنا بە ڕووخساریاندا، دەڵێ: منیش دەستیم گرت و خستمە سەر ڕووخسارم، دەبینم دەستی لەبەفر فێنکترە و بۆنی لە میسك خۆشترە.

٣٥٥٤- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ، وَأَجْوَدُ مَا يَكُونُ فِي

---

(١) بڕوانە: ١٨٧.

(٢) بەتحا: شوێن لافاوێکی ماوییە.

رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جِبْرِيلُ، وَكَانَ جِبْرِيلُ ﷺ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ، فَيُدَارِسُهُ الْقُرْآنَ، فَلَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَجْوَدُ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ[١].

٣٥٥٤- عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس ﷺ دەڵێ: ((پێغەمبەر ﷺ هەمیشە لە هەموو کەس بەخشندەتر بوو، وە بەخشندەترینی کاتێ لە ڕەمەزاندا بوو، کاتێ جبیریل ﷺ دەگەشت بە خزمەتی، جبریلیش ﷺ هەموو شەوێکی ڕەمەزان بەخزمەتی پێغەمبەر ﷺ دەگەیشت و لەگەڵیدا قورئانی دەور دەکردەوە، (بۆ ئەوەی لە بیری نەچێتەوە)، بۆیە لەو کاتەدا پێغەمبەر ﷺ لە بای بەهێز بەخشندەتر و خێردارتر بوو، بە خێر کردن و ماڵ بەخشین)).

٣٥٥٥- حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا مَسْرُورًا تَبْرُقُ أَسَارِيرُ وَجْهِهِ، فَقَالَ: «أَلَمْ تَسْمَعِي مَا قَالَ الْمُدْلِجِيُّ لِزَيْدٍ وَأُسَامَةَ -وَرَأَى أَقْدَامَهُمَا- إِنَّ بَعْضَ هَذِهِ الأَقْدَامِ مِنْ بَعْضٍ؟»[٢].

٣٥٥٥- عائیشە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ لای دڵی خۆش بوو ڕووخساری دەدرەوشایەوە و فەرمووی: ((ئایا گوێت لێنەبوو کابرای مودلیجی چی بە زەید و ئوسامە (ی کوڕی) وت: کە پێی هەردووکیانی بینی[٣] (وتی:) بێگومان ئەو پێیانە لە یەکترن [٤])).

٣٥٥٦- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ حِينَ

---

(١) بڕوانە: ٦.

(٢) بڕوانە: ٣٧٣١، ٦٧٧٠، ٦٧٧١.

(٣) کاتێ لەژێر بەتانیەکدا داپۆشرابوون، تەنها پێیەکانیان بەدەرەوە بوو بوو.

(٤) واتە: کوڕ و باوکی یەکترن.

تَخَلَّفَ عَنْ تَبُوكَ قَالَ: فَلَمَّا سَلَّمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهْوَ يَبْرُقُ وَجْهُهُ مِنَ السُّرُورِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا سُرَّ اسْتَنَارَ وَجْهُهُ، حَتَّى كَأَنَّهُ قِطْعَةُ قَمَرٍ، وَكُنَّا نَعْرِفُ ذَلِكَ مِنْهُ[1].

٣٥٥٦- عەبدوڵڵای کوڕی کەعب دەڵێ: لە کەعبی کوڕی مالیکم ﷺ بیست باسی ئەوەی دەگێڕایەوە کاتێ لە غەزای تەبووك دواکەوت وتی: جا کاتێ سەلامی کرد لە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو لەو کاتەدا لە خۆشیدا ڕووخساری دەدرەوشایەوە، وە پێغەمبەری خوا ﷺ هەمیشە کە دڵخۆش بووایە ئەوەندە ڕووخساری ڕوون دەبوویەوە و دەدرەوشایەوە دەتووت پارچەیەکە لە مانگ، وە ئێمە ئەوەمان لێیەوە دەزانی.

٣٥٥٧- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «بُعِثْتُ مِنْ خَيْرِ قُرُونِ بَنِي آدَمَ قَرْنًا فَقَرْنًا، حَتَّى كُنْتُ مِنَ الْقَرْنِ الذِي كُنْتُ فِيهِ».

٣٥٥٧- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((من لە چاکترین چەرخ و سەدەی ئادەمیزاددا نێرراوم، چەرخ و سەدە لە دوای چەرخ و سەدەکە هاتووە، تا ئەم چەرخەی کە ئێستا منی تێدام)).

٣٥٥٨- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَسْدِلُ شَعَرَهُ، وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يَفْرُقُونَ رُءُوسَهُمْ، فَكَانَ أَهْلُ الْكِتَابِ يَسْدِلُونَ رُءُوسَهُمْ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحِبُّ مُوَافَقَةَ أَهْلِ الكِتَابِ فِيمَا لَمْ يُؤْمَرْ فِيهِ بِشَيْءٍ، ثُمَّ فَرَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَأْسَهُ[2].

---

(١) بڕوانە: ٢٧٥٧.

(٢) بڕوانە: ٣٥٥٨، ٣٩٤٤، ٥٩١٧.

٣٥٥٨- ئیبنو عەبباس ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەرەتا قژی سەری شۆڕ دەکردەوە و بەردەدایەوە (بەدەوری سەریدا)، بەڵام بتپەرستەکان قژیان لە ناوەڕاستی سەریاندا بەم لاولادا لادەدا، وە خاوەن نامەکانیش قژی سەریان بەدەوری سەریاندا بەردەدایەوە، پێغەمبەری خواش ﷺ حەزی دەکرد، وەك خاوەن نامەکان بکات لەو شتانەدا فەرمانی پێنەکرابوو بەهیچ شتێك، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ قژی سەری لە ناوەڕاستدا بەملاولادا لادا.

٣٥٥٩- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ﷺ قَالَ: لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ ﷺ فَاحِشًا وَلاَ مُتَفَحِّشًا، وَكَانَ يَقُولُ: «إِنَّ مِنْ خِيَارِكُمْ أَحْسَنَكُمْ أَخْلاَقًا»[1].

٣٥٥٩- عەبدوڵڵای کوڕی عەمرى کوڕی عاص ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەوشت ناشیرینی زمان پیس نەبوو، ڕەوشت ناشیرینی و زمان پیسیشی لەخۆی نەدەوەشاندەوە، وە دەیفەرموو: ((بێگومان چاکترینتان ئەوانەتانن ڕەوشتان جوانترە)).

٣٥٦٠- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ أَنَّهَا قَالَتْ: مَا خُيِّرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلاَّ أَخَذَ أَيْسَرَهُمَا، مَا لَمْ يَكُنْ إِثْمًا، فَإِنْ كَانَ إِثْمًا كَانَ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنْهُ، وَمَا انْتَقَمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِنَفْسِهِ، إِلاَّ أَنْ تُنْتَهَكَ حُرْمَةُ اللَّهِ فَيَنْتَقِمَ لِلَّهِ بِهَا[2].

٣٥٦٠- عائیشە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ هەر کات لە نێوان دوو شتدا سەرپشك کرابێت ئاسانەکەیانی وەرگرتووە و کردووە، بەمەرجێ تاوان

(١) بڕوانە: ٣٧٥٩، ٦٠٢٩، ٦٠٣٥.

(٢) بڕوانە: ٦١٢٦، ٦٧٨٦، ٦٨٥٣.

نەبووبێت، خۆ ئەگەر تاوان بووبێت ئەوە دوورترین کەس بووە لێیەوە، وە پێغەمبەری خوا ﷺ هیچ کات لەبەر خۆی تۆڵەی لە کەس نەکردۆتەوە، مەگەر ڕێز و حورمەتی (ئایینی) خوا شکێنرابێت، ئەوە لەبەر خوا و ڕێزی (ئایینەکەی) تۆڵەی ئەکردەوە.

٣٥٦١- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: مَا مَسِسْتُ حَرِيرًا وَلاَ دِيبَاجًا أَلْيَنَ مِنْ كَفِّ النَّبِيِّ ﷺ، وَلاَ شَمِمْتُ رِيحًا قَطُّ -أَوْ عَرْفًا قَطُّ- أَطْيَبَ مِنْ رِيحِ -أَوْ عَرْفِ- النَّبِيِّ ﷺ[1].

٣٥٦١- ئەنەس ﷺ دەڵێ: هەرگیز دەستم لە هیچ ئاوریشم و (قوماشێکی) ئاوریشمین نەداوە لە ناولەپی پێغەمبەر ﷺ نەرمتر بووبێت، وە هەرگیز هەستم بەهیچ بۆنێکی خۆش- یاهەرگیز هەستم بە بەرامەیەکی خۆش- نەکردووە کە لە بۆنی- یان بەرامەی- پێغەمبەر ﷺ خۆشتر بوو بێت.

٣٥٦٢- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي عُتْبَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﷺ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي خِدْرِهَا[2].
حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى وَابْنُ مَهْدِيٍّ قَالاَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ مِثْلَهُ: وَإِذَا كَرِهَ شَيْئًا عُرِفَ فِي وَجْهِهِ.
٣٥٦٢- ئەبو سەعیدی خودری ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لە کچی ناو پەردە بەشەرم و شکۆتر بوو. (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) موحەممەدی کوڕی بەششار بۆی گێڕامەوە وتی: یەحیا و ئیبنو مەهدی بۆیان گێڕاینەوە و هەردووکیان وتیان: شوعبە وێنەی ئەو فەرموودەی بۆ گێڕاینەوە بەم زیادەیەوە: ئەگەر پێغەمبەر ﷺ شتێکی پێ ناخۆش بووایە لە ڕووخساریدا دەزانرا.

---

(١) بڕوانە: ١٩٧٣.
(٢) بڕوانە: ٦١٠٢، ٦١١٩.

٣٥٦٣- حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الجَعْدِ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: مَا عَابَ النَّبِيُّ ﷺ طَعَامًا قَطُّ، إِنِ اشْتَهَاهُ أَكَلَهُ، وَإِلاَّ تَرَكَهُ.

٣٥٦٣- ئەبو هوڕەیرە ﷺ وتی: پێغەمبەر ﷺ هەرگیز ڕەخنە و نەنگی لە خواردن نەگرتووە، ئەگەر حەزی لێی بووبێ خواردوویەتی، وە ئەگەر نا وازی لێ دەهێنا (بەڵام ڕەخنەی لێ نەدەگرت).

٣٥٦٤- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ مُضَرَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ بُحَيْنَةَ الأَسْدِيِّ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا سَجَدَ فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى نَرَى إِبْطَيْهِ. قَالَ: وَقَالَ ابْنُ بُكَيْرٍ: حَدَّثَنَا بَكْرٌ: بَيَاضَ إِبْطَيْهِ[١].

٣٥٦٤- عەبدوڵڵای کوڕی مالیکی کوڕی بوحەینەی ئەسەدی ﷺ وتی: پێغەمبەر ﷺ کاتێ سوژدەی بېردایە هەردوو دەستی لە خۆی دووردەختەوە، بە ئەندازەیەك هەتا هەردوو بن هەنگڵیمان دەبینی.

(ئیمامی بوخاری) دەڵێ: ئیبنو بوکەیر دەڵێ: بەکر بۆی گێڕاینەوە (عەبدوڵڵا وتی) سپیایی هەردوو بن هەنگڵ.

٣٥٦٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ الأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ أَنَسًا ﷺ حَدَّثَهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ لاَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ دُعَائِهِ، إِلاَّ فِي الاِسْتِسْقَاءِ، فَإِنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُرَى بَيَاضُ إِبْطَيْهِ[٢].

٣٥٦٥- قەتادە دەڵێ: ئەنەس ﷺ بۆی گێڕانەوە: کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە هیچێك لە دوعا و پاڕانەوەکانیدا دەستەکانی بەرز نەدەکردەوە، لە دوعای نوێژە بارانەدا نەبێت، کە بێگومان ئەوەندە دەستەکانی بەرزدەکردەوە، هەتا سپیایی هەردوو بن هەنگڵی دەبینرا.

(١) بڕوانە: ٣٩٠.

(٢) بڕوانە: ١٠٣٠.

٣٥٦٦- حَدَّثَنَا الحَسَنُ بْنُ الصَّبَّاحِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَوْنَ بْنَ أَبِي جُحَيْفَةَ ذَكَرَ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: دُفِعْتُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهْوَ بِالأَبْطَحِ فِي قُبَّةٍ كَانَ بِالْهَاجِرَةِ، خَرَجَ بِلاَلٌ فَنَادَى بِالصَّلاَةِ، ثُمَّ دَخَلَ فَأَخْرَجَ فَضْلَ وَضُوءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَوَقَعَ النَّاسُ عَلَيْهِ يَأْخُذُونَ مِنْهُ، ثُمَّ دَخَلَ فَأَخْرَجَ العَنَزَةَ، وَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبِيصِ سَاقَيْهِ، فَرَكَزَ العَنَزَةَ، ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ رَكْعَتَيْنِ وَالْعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ، يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ الحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ[١].

٣٥٦٦- عەونی کوڕی ئەبو جوحەیفە لە باوکیەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: برامە خزمەت پێغەمبەر ﷺ لە کاتێکدا لە ئەبتەح بوو لە گەرمای نیوەڕۆدا، لە ناو چادرێکی وەك گومەزدابوو، بیلال هاتە دەرەوە و بانگی دا بۆ نوێژکردن، پاشان چووە ژوورەوە ئاوی زیادەی دەستنوێژەکەی پێغەمبەری خوای ﷺ هێنا، جا خەڵکەکە لێی کۆبوونەوە و لە ئاوەکەیان دەبرد، پاشان بیلال ڕۆشتە ژوورەوە نێزەکەی هێنا و پێغەمبەری خواش ﷺ هاتە دەرەوە، دەڵێی ئێستا بەپێش چاومەوەیە سەیری پرشنگدانەوەی هەردوو لاقی دەکەم، جا بیلال نێزەکەی چەقاند، پاشان پێغەمبەر ﷺ دوو ڕکات نوێژی نیوەڕۆی کرد و دوو ڕکاتی عەسریشی کرد، لە بەردەمیەوە (لە پشت نێزەکەوە) گوێدرێژ و ئافرەت دەڕۆیشتن.

٣٥٦٧- حدَّثَنِي الحَسَنُ بْنُ صَبَّاحٍ الْبَزَّارُ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُحَدِّثُ حَدِيثاً لَوْ عَدَّهُ العَادُّ لأَحْصَاهُ[٢].

٣٥٦٧- عائیشە ﵂ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ کە فەرمایشتیەکی دەفەرموو: (ئەوەندە بەشێنەیی و بە ڕوونی دەیفەرموو)، ئەگەر کەسێك بیویستایە قسەکانی بژمێرێ بێگومان (بە ئاسانی) وشە وشە دەیژمارد.

---

(١) بڕوانە: ١٨٧.

(٢) بڕوانە: ٣٥٦٨.

٣٥٦٨- وَقَالَ اللَّيْثُ: حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّهُ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: أَلاَ يُعْجِبُكَ أَبُو فُلاَنٍ؟ جَاءَ فَجَلَسَ إِلَى جَانِبِ حُجْرَتِي يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، يُسْمِعُنِي ذَلِكَ، وَكُنْتُ أُسَبِّحُ فَقَامَ قَبْلَ أَنْ أَقْضِيَ سُبْحَتِي، وَلَوْ أَدْرَكْتُهُ لَرَدَدْتُ عَلَيْهِ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمْ يَكُنْ يَسْرُدُ الْحَدِيثَ كَسَرْدِكُمْ[1].

٣٥٦٨- عوروەی کوڕی زوبەیر لە عائیشەوە ﵂ دەگێڕێتەوە کە وتی: ئایا ئەبو فلانە کەس سەرسامت ناکات کە هات و لە پەنا ژوورەکەی مندا دانیشت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموودەی دەگێڕایەوە، ئەوەی دەدا بەگوێی مندا (تا بیبیستم) لەو کاتەدا من نوێژ (ی سوننەت)ـم دەکرد، جا پێش ئەوەی من لە نوێژەکەم ببمەوە هەستا (و ڕۆشت)، خۆ ئەگەر من پێی بگەشتمایە بەرپەرچم دەدایەوە (و دەموت:) بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ هەرگیز وەك ئێوە بەپەلە قسەی نەدەکرد.

٢٤- بابٌ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ تَنَامُ عَيْنُهُ وَلاَ يَنَامُ قَلْبُهُ

رَوَاهُ سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

٢٤- باسێك: پێغەمبەر ﷺ چاوەکانی دەخەوت بەڵام دڵی ناخەوێ

سەعیدی کوڕی مینا لە جابیرەوە ﵁ ئەویش لە پێغەمبەرەوە ﷺ ئەم فەرموودەی[2] گێڕاوەتەوە.

٣٥٦٩- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ ﵂: كَيْفَ كَانَتْ صَلاَةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي رَمَضَانَ؟ قَالَتْ: مَا كَانَ

---

(١) بڕوانە: ٣٥٦٧.

(٢) لەسەر باسەکەدا هاتووە: (پێغەمبەر ﷺ چاوەکانی دەخەوت بەڵام دڵی ناخەوێ)

يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلاَ غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً، يُصَلِّي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ فَلاَ تَسْأَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا فَلاَ تَسْأَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَلاَثًا، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، تَنَامُ قَبْلَ أَنْ تُوتِرَ؟ قَالَ: «تَنَامُ عَيْنِي وَلاَ يَنَامُ قَلْبِي»(١).

٣٥٦٩- ئەبو سەلەمەی کوڕی عەبدوڕەحمان دەگێڕێتەوە: کە پرسیاری لە عائیشە ﵂ کرد شەونوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕەمەزاندا چۆن بوو؟ عائیشەش ﵂ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ نە لە ڕەمەزان و نەغەیری ڕەمەزاندا یازدە ڕکات زیاتری نەدەکرد، (لە پێشدا) چوار ڕکاتی دەکرد، جا مەپرسە لە جوانی کردن و درێژییان، پاشان چوار ڕکاتی تری دەکرد، جا مەپرسە لە جوانی کردن و درێژییان، پاشان سێ ڕکاتی تری دەکرد، (عائیشە دەڵێ:) منیش وتم: ئەی پێغەمبەری خوا ئایا پێش ئەوەی سوننەتی ویتر بکەیت دەخەوی؟ فەرمووی: ((چاوەکانم دەخەون بەڵام دڵم ناخەوێ و بەخەبەرە)).

٣٥٧٠- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ شَرِيكِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ، سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُنَا عَنْ لَيْلَةِ أُسْرِيَ بِالنَّبِيِّ ﷺ مِنْ مَسْجِدِ الكَعْبَةِ: جَاءَ ثَلاَثَةُ نَفَرٍ قَبْلَ أَنْ يُوحَى إِلَيْهِ-وَهُوَ نَائِمٌ فِي مَسْجِدِ الحَرَامِ- فَقَالَ أَوَّلُهُمْ: أَيُّهُمْ هُوَ؟ فَقَالَ أَوْسَطُهُمْ: هُوَ خَيْرُهُمْ، وَقَالَ آخِرُهُمْ: خُذُوا خَيْرَهُمْ. فَكَانَتْ تِلْكَ، فَلَمْ يَرَهُمْ حَتَّى جَاءُوا لَيْلَةً أُخْرَى، فِيمَا يَرَى قَلْبُهُ، وَالنَّبِيُّ ﷺ نَائِمَةٌ عَيْنَاهُ وَلاَ يَنَامُ قَلْبُهُ، وَكَذَلِكَ الأَنْبِيَاءُ تَنَامُ أَعْيُنُهُمْ وَلاَ تَنَامُ قُلُوبُهُمْ، فَتَوَلاَّهُ جِبْرِيلُ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ(٢).

٣٥٧٠- عەبدوڵڵای کوڕی ئەبو نەمیر دەڵێ: لە ئەنەسی کوڕی مالیکم ﵁ بیست باسی ئەو شەوەی بۆ دەکردین کە لە مزگەوتی کەعبەوە شەوڕەوی کرا بە پێغەمبەر ﷺ، پێش ئەوەی نیگای بۆ بێت سێ کەس هاتن بۆ لای- لە کاتێکدا لە

---

(١) بڕوانە: ١١٤٧.

(٢) بڕوانە: ٤٩٦٤، ٥٦١٠، ٦٥٨١، ٧٥١٧.

مزگەوتی حەڕامدا خەوتبوو- جا یەکەمەکەیان وتی: کام لەوانە (ی خەوتوون) ئەوە؟ جا ناوەنجیەکەیان وتی: ئەوەیەکە چاکترینیانە، وە سێ یەمینەکەیان وتی: چاکترینیان ببەن (بۆ ئاسمان)، ئیتر هەر ئەوە بوو (ئەو جارە) پاش ئەوە نەیبینین هەتا شەوێکی تر هاتنەوە لەو کاتەدا بەدڵ دەیبینێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ چاوەکانی دەخەوێت بەڵام دڵی ناخەوێت، پێغەمبەرانیش ﷺ هەروان چاویان دەخەوێت دڵیان بەخەبەرە، ئیتر (ئەم جارەیان) جیبریل ﷺ خۆی سەرپەرشتی (گەشتەکەی) کرد، پاشان پێغەمبەری ﷺ بەرز کردەوە بۆ ئاسمان.

٢٥- بابُ عَلاَمَاتِ النُّبُوَّةِ فِي الإِسْلاَمِ

٣٥٧١- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا سَلْمُ بْنُ زَرِيرٍ، سَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ أَنَّهُمْ كَانُوا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي مَسِيرٍ، فَأَدْلَجُوا لَيْلَتَهُمْ حَتَّى إِذَا كَانَ وَجْهُ الصُّبْحِ عَرَّسُوا فَغَلَبَتْهُمْ أَعْيُنُهُمْ حَتَّى ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ، فَكَانَ أَوَّلَ مَنِ اسْتَيْقَظَ مِنْ مَنَامِهِ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَ لاَ يُوقَظُ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ مَنَامِهِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، فَاسْتَيْقَظَ عُمَرُ، فَقَعَدَ أَبُو بَكْرٍ عِنْدَ رَأْسِهِ فَجَعَلَ يُكَبِّرُ وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ، حَتَّى اسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ ﷺ، فَنَزَلَ وَصَلَّى بِنَا الْغَدَاةَ، فَاعْتَزَلَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَمْ يُصَلِّ مَعَنَا، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: «يَا فُلاَنُ، مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَنَا». قَالَ: أَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ. فَأَمَرَهُ أَنْ يَتَيَمَّمَ بِالصَّعِيدِ، ثُمَّ صَلَّى، وَجَعَلَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي رَكُوبٍ بَيْنَ يَدَيْهِ، وَقَدْ عَطِشْنَا عَطَشًا شَدِيدًا، فَبَيْنَمَا نَحْنُ نَسِيرُ إِذَا نَحْنُ بِامْرَأَةٍ سَادِلَةٍ رِجْلَيْهَا بَيْنَ مَزَادَتَيْنِ، فَقُلْنَا لَهَا: أَيْنَ الماءُ؟ فَقَالَتْ: إِنَّهُ لاَ مَاءَ. فَقُلْنَا: كَمْ بَيْنَ أَهْلِكِ وَبَيْنَ الماءِ؟ قَالَتْ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ. فَقُلْنَا: انْطَلِقِي إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ. قَالَتْ: وَمَا رَسُولُ اللهِ؟ فَلَمْ نُمَلِّكْهَا مِنْ أَمْرِهَا حَتَّى اسْتَقْبَلْنَا بِهَا النَّبِيَّ ﷺ، فَحَدَّثَتْهُ بِمِثْلِ الَّذِي حَدَّثَتْنَا غَيْرَ أَنَّهَا حَدَّثَتْهُ أَنَّهَا مُؤْتِمَةٌ، فَأَمَرَ بِمَزَادَتَيْهَا فَمَسَحَ فِي الْعَزْلاَوَيْنِ، فَشَرِبْنَا عِطَاشًا أَرْبَعِينَ رَجُلاً حَتَّى رَوِينَا،

فَمَلأْنَا كُلَّ قِرْبَةٍ مَعَنَا وَإِدَاوَةٍ، غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ نَسْقِ بَعِيرًا، وَهْيَ تَكَادُ تَنِضُّ مِنَ المِلْءِ ثُمَّ قَالَ: «هَاتُوا مَا عِنْدَكُمْ». فَجُمِعَ لَهَا مِنَ الكِسَرِ وَالتَّمْرِ، حَتَّى أَتَتْ أَهْلَهَا، قَالَتْ: لَقِيتُ أَسْحَرَ النَّاسِ، أَوْ هُوَ نَبِيٌّ كَمَا زَعَمُوا. فَهَدَى اللَّهُ ذَاكَ الصِّرْمَ بِتِلْكَ الْمَرْأَةِ، فَأَسْلَمَتْ وَأَسْلَمُوا[1].

٢٥- باسی نیشانەکانی پێغەمبەرایەتی (کە ڕوویان داوە لە مێژووی) ئیسلامدا

٣٥٧١- ئەبو ڕەجا دەڵێ: عیمرانی کوڕی حوصەین ﷺ بۆی گێڕاینەوە وتی: ئەوان لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ بوون لە سەفەرێکدا، لەسەرەتای شەوەوە بەڕێوە بوون و دەڕۆیشتن تا بەرەبەیان لایاندا و مانەوە (خەوتن)، چاویان چووە خەوێکەوە (خەبەریان نەبوویەوە) هەتا خۆر بەرز بوویەوە، جا یەکەم کەسێك هەستا لە خەو ئەبو بەکر بوو، هەمیشە پێغەمبەری خوا ﷺ لە خەو خەبەر نەدەکرایەوە هەتا خۆی خەبەری دەبوویەوە، ئەنجا عومەریش ﷺ خەبەری بوویەوە، ئەوسا ئەبو بەکر ﷺ لای سەری پێغەمبەردا ﷺ دانیشت، دەستی کرد بە ئەڵڵاهو ئەکبەر کردن و دەنگیشی بەرز دەکردەوە، هەتا پێغەمبەر ﷺ لە خەو هەستا جا (لە وشترەکەی) دابەزی[2] و پێشنوێژی نوێژی بەیانی بۆ کردین، پیاوێکیش دووری خەڵکەکە وەستابوو نوێژی نەکرد لەگەڵماندا، جا کە پێغەمبەر ﷺ لە نوێژەکەی بوویەوە فەرمووی: ((فلان کەس چی ڕێگرت بوو کە نوێژ بکەی لەگەڵماندا؟)) وتی: لەشگرانیم تووش بوو بوو، بۆیە فەرمانی کرد کە بە خۆڵ تەیەموم بکات، پاشان نوێژی کرد، ئەوسا پێغەمبەر ﷺ منی لەگەڵ چەند سوارێکدا پێش خۆی خست[3]، بەڕاستی زۆر

---

(١) بڕوانە: ٣٤٤.

(٢) لەم فەرموودەدا بەشێکی باسنەکراوە کە لە پەڕاوی تەیەمومدا باسکراوە، بەژمارە (٣٤٤) دەڵێ: ئینجا کاتێ پێغەمبەر ﷺ لە خەو هەستا و هاوەڵان سکاڵای بێ ئاویان کرد، فەرمووی: ((زیانی نییە بارکەن))، ئەوانیش باریان کرد و کەمێک ڕۆیشتن جا پێغەمبەر ﷺ (لە وشترەکەی) دابەزی.

(٣) لە پێش سوپاکەوە بڕۆین.

تینوومان بوو، جا لە کاتێکدا بەڕێگادا دەڕۆشتین لەو کاتەدا ئافرەتێکمان بینی (بەسواری وشترێکەوە بوو)، هەردوو لاقی بەردابوویەوە لە نێوان دوو کوندەکەدا، ئێمەش پێمان وت: ئاو لەکوێیە؟ ئافرەتەکە وتی: دڵنیابن ئاو نییە، وتمان: نێوانماڵەوەتان و (سەرچاوەی) ئاو چەندە؟ وتی: شەو و ڕۆژێکە، ئەنجا وتمان بڕۆ بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا چییە، ئێمە هیچمان لە بارەیەوە پێنەدا هەتا بردمانە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، ئەوسا ئەو قسەی لەگەڵ ئێمەدا کردی لەگەڵ پێغەمبەریش ﷺ کردی، جگە لەوەی کە لای ئەو وتی: ئەو ئافرەتێکی هەتیووبارە، جا فەرمانی کرد دوو کوندەکە بێنن، (ئەوانیش هێنایان) و دەستی هێنا بەدەمی هەردوو کوندەکەدا[1]، ئینجا چل پیاوی زۆر تینوو ئاومان خواردەوە تا تێر ئاو بووین، وە هەرچی کوندە و جەوەنەمان پێ بوو پڕمان کرد لە ئاو، بەڵام ئاومان نەدا بەهیچ وشترێك، لە کاتێکدا کوندە (کانی ئافرەتەکە) ئەوەندەی ئاو تیابوو نزیك بوو بتەقێ، پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەوەی پێتانە (خۆراك) بیهێنن))، ئینجا هەندێ پارچە نان و خورما بۆ ئافرەتەکە کۆ کرایەوە (کرایە قوماشێکەوە و ڕۆشت)، هەتا ڕۆشتەوە لای خێزانەکەی و پێی وتن: گەشتم بە جادوگەرترین کەس، یا پێغەمبەر بوو وەکو خۆیان دەیان وت، جا خوا ئەو چەند ماڵەی ڕێنموونی کرد (بۆ مسوڵمان بوون) بەهۆی ئەو ئافرەتەوە، ئیتر ئافرەتەکە خۆی مسوڵمان بوو کەس و کارەکەشی مسوڵمان بوون.

٣٥٧٢- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِإِنَاءٍ وَهْوَ بِالزَّوْرَاءِ، فَوَضَعَ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ، فَجَعَلَ الْمَاءُ يَنْبُعُ مِنْ بَيْنِ

---

(١) لە گێڕانەوەیەکی تری فەرموودەکەدا لە (کتاب النجم) فەرموودەی (٣٤٤) دەفەرمووی: پێغەمبەر ﷺ داوای جامێکی کرد و لە دەمی هەردوو کوندەکە ئاوی تێکرد، ئەنجا دەمیە کوندەکانی بەست و جاڕ درا بەناو خەڵکەکەدا وەرن ئاوبخۆنەوە و ئاویش بدەن بەخەڵکی.

أَصَابِعِهِ، فَتَوَضَّأَ الْقَوْمُ. قَالَ قَتَادَةُ: قُلْتُ لأَنَسٍ: كَمْ كُنْتُمْ؟ قَالَ: ثَلاَثَمِائَةٍ، أَوْ زُهَاءَ ثَلاَثَمِائَةٍ[1].

٣٥٧٢- سەعید لە قەتادەوە دەگێڕێتەوە ئەویش لە ئەنەسەوە ﷺ دەڵێ: دەفرێك هێنرا بۆ پێغەمبەر ﷺ لە کاتێکدا کە لە زەورا[2] بوو، ئەنجا دەستی خستە ناو دەفرەکەوە، ئیتر ئاو لە ژێر پەنجەکانیەوە دەستی کرد بە هەڵقوڵان، خەڵکەکەش دەستنوێژیان گرت. قەتادە وتی: بە ئەنەسم وت: ئێوە چەند کەس بوون؟ ئەنەس وتی: سێ سەد یان نزیکەی سێ سەد (کەس بووین).

٣٥٧٣- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَحَانَتْ صَلاَةُ الْعَصْرِ، فَالْتُمِسَ الْوَضُوءُ فَلَمْ يَجِدُوهُ، فَأُتِيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِوَضُوءٍ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدَهُ فِي ذَلِكَ الإِنَاءِ، فَأَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَتَوَضَّئُوا مِنْهُ، فَرَأَيْتُ الْمَاءَ يَنْبُعُ مِنْ تَحْتِ أَصَابِعِهِ، فَتَوَضَّأَ النَّاسُ حَتَّى تَوَضَّئُوا مِنْ عِنْدِ آخِرِهِمْ[3].

٣٥٧٣- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: نوێژی عەسر بوو بوو پێغەمبەری خوام ﷺ بینی (خەڵکی) بەشوێن ئاودا دەگەڕان بۆ دەستنوێژ گرتن، بەڵام دەستیان نەکەوت، ئینجا ئاوی دەستنوێژ بۆپێغەمبەر ﷺ هێنرا، پێغەمبەریش ﷺ دەستی خستە ناو ئەو دەفرە (ی ئاوەکەی تێدا بوو)، جا فەرمانی کرد بەخەڵکەکە کە دەستنوێژی لێ بگرن، ئەنەس دەڵێ: دەمبینی ئاو لەژێر پەنجەکانیەوە هەڵدەقوڵا، ئیتر هەموویان دەستنوێژیان گرت هەتا کۆتا کەسیان.

---

(١) بڕوانە: ١٦٩.

(٢) زەورا: شوێنێکە لە بازاڕی مەدینە. بڕوانە: إرشاد الساري:٦٦/٨.

(٣) بڕوانە: ٢٦٩.

٣٥٧٤- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُبَارَكٍ، حَدَّثَنَا حَزْمٌ قَالَ: سَمِعْتُ الحَسَنَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ فِي بَعْضِ مَخَارِجِهِ وَمَعَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَانْطَلَقُوا يَسِيرُونَ، فَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً يَتَوَضَّئُونَ، فَانْطَلَقَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ، فَجَاءَ بِقَدَحٍ مِنْ مَاءٍ يَسِيرٍ، فَأَخَذَهُ النَّبِيُّ ﷺ فَتَوَضَّأَ، ثُمَّ مَدَّ أَصَابِعَهُ الأَرْبَعَ على الْقَدَحِ، ثُمَّ قَالَ: «قُومُوا فَتَوَضَّئُوا». فَتَوَضَّأَ الْقَوْمُ حَتَّى بَلَغُوا فِيمَا يُرِيدُونَ مِنَ الوَضُوءِ، وَكَانُوا سَبْعِينَ أَوْ نَحْوَهُ[1].

٣٥٧٤- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لە هەندێ لە دەرچوونەکانیدا دەرچوو بۆ سەفەرێك و چەند هاوەڵێکی لە خزمەتیدا بوون، دەرچوون بەرێگا دەڕۆیشتن، وە (لە ڕێگادا) کاتێ نوێژ هاتە پێشەوە و ئاو نەبوو دەستنوێژ بگرن، پیاوێك لە ناو خەڵکەکە ڕۆشت کەمێ ئاوی هێنا لە دەفرێکدا، پێغەمبەریش لێی وەرگرت و دەستنوێژی پێ گرت، پاشان چوار پەنجەی درێژکرد بەسەر دەفرەکەدا و پاشان فەرمووی: ((هەستن دەستنوێژ بگرن))، خەڵکەکەش هەموویان دەستنوێژیان گرت، هەتا (ژمارەی) ئەوانەی دەیانویست دەستنوێژ بگرن حەفتا کەس بوون، یان نزیکی حەفتا بوون.

٣٥٧٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنِيرٍ سَمِعَ يَزِيدَ، أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَقَامَ مَنْ كَانَ قَرِيبَ الدَّارِ مِنَ المَسْجِدِ يَتَوَضَّأُ، وَبَقِيَ قَوْمٌ، فَأُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِمِخْضَبٍ مِنْ حِجَارَةٍ فِيهِ مَاءٌ، فَوَضَعَ كَفَّهُ، فَصَغُرَ الْمِخْضَبُ أَنْ يَبْسُطَ فِيهِ كَفَّهُ، فَضَمَّ أَصَابِعَهُ فَوَضَعَهَا فِي المِخْضَبِ، فَتَوَضَّأَ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ جَمِيعًا. قُلْتُ: كَمْ كَانُوا؟ قَالَ: ثَمَانُونَ رَجُلاً[2].

٣٥٧٥- ئەنەس ﷺ دەڵێ: نوێژ (ی عەسر) بوو بوو، ئەو کەسانەی ماڵیان لە مزگەوتەوە نزیك بوو دەستنوێژیان گرت، کەسانێکیش مانەوە (دەستنوێژیان

(١) بڕوانە: ١٦٩.

(٢) بڕوانە: ر.

نەگرتبوو)، ئینجا لە دەفرێکی بەردیندا کەمێ ئاو هێنرا بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەویش دەستێکی خستە ناو دەفرەکەوە، بەڵام دەفرەکە ئەوەندە بچووك بوو نەیدەتوانی دەستی تێیدا بڵاو بکاتەوە، بۆیە پەنجەکانی پێکەوەنووسان وخستیە ناو دەفرەکە، ئەنجا خەڵکەکە هەموویان (لەو ئاوە) دەستنوێژیان گرت، (حومەید دەڵێ:) وتم بە ئەنەس: چەند کەس بوون؟ وتی: هەشتا کەس بوون.

٣٥٧٦- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الجَعْدِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: عَطِشَ النَّاسُ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ، وَالنَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ، فَتَوَضَّأَ، فَجَهَشَ النَّاسُ نَحْوَهُ، فَقَالَ: «مَا لَكُمْ؟». قَالُوا: لَيْسَ عِنْدَنَا مَاءٌ نَتَوَضَّأُ وَلاَ نَشْرَبُ إِلاَّ مَا بَيْنَ يَدَيْكَ، فَوَضَعَ يَدَهُ فِي الرَّكْوَةِ فَجَعَلَ الْمَاءُ يَثُورُ بَيْنَ أَصَابِعِهِ كَأَمْثَالِ العُيُونِ، فَشَرِبْنَا وَتَوَضَّأْنَا. قُلْتُ: كَمْ كُنْتُمْ؟ قَالَ: لَوْ كُنَّا مِائَةَ أَلْفٍ لَكَفَانَا، كُنَّا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً[1].

٣٥٧٦- جابیری کوڕی عەبدوڵڵا ﷺ دەڵێ: لە ڕۆژی (ڕێککەوتنی) حودەیبییەدا خەڵك تینوویان بوو، لە بەردەمی پێغەمبەردا ﷺ دەفرێکی چەرمینی بچووك هەبوو، پێغەمبەر ﷺ دەستنوێژی لێ گرت، خەڵکەکەش بەپەلە ڕووبە پێغەمبەر ﷺ ڕۆیشتن، ئەویش فەرمووی: ((ئەوە چیتانە؟)) وتیان: نەئاومان هەیە دەستنوێژی پێ بگرین نە بیخۆینەوە، جگە لەو ئاوەی لە بەردەمی تۆ دایە، پێغەمبەریش ﷺ دەستی خستە ناو دەفرەکە و ئاو لە نێوان پەنجەکانیەوە هەڵدەقولا وەك کانیاو، ئیتر ئاومان خواردەوە و دەستنوێژمان گرت. (سالیم دەڵێ) وتم: ئێوە چەند کەس بوون؟ جابیر وتی: ئەگەر ئێمە سەد هەزار کەسیش بووینایە بێگومان (ئاوەکە) بەشی دەکرد، ئێمە هەزار و پێنج سەد کەس بووین.

---

(١) بڕوانە: ٤١٥٢، ٤١٥٣، ٤١٥٤، ٤٨٤٠، ٥٦٣٩.

٣٥٧٧- حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ البَرَاءِ ﷺ قَالَ: كُنَّا يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً، وَالْحُدَيْبِيَةُ بِئْرٌ فَنَزَحْنَاهَا حَتَّى لَمْ نَتْرُكْ فِيهَا قَطْرَةً، فَجَلَسَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى شَفِيرِ الْبِئْرِ، فَدَعَا بِمَاءٍ، فَمَضْمَضَ وَمَجَّ فِي البِئْرِ، فَمَكَثْنَا غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ اسْتَقَيْنَا حَتَّى رَوِينَا وَرَوَتْ -أَوْ صَدَرَتْ- رَكَائِبُنَا[1].

٣٥٧٧- بەڕا ﷺ دەڵێ: ئێمە لە ڕۆژی (ڕێککەوتنی) حودەیبییەدا هەزار و چوار سەد کەس بووین، حودەیبییەش بیرێکە ئاوەکەیمان هەڵگۆزی هەتا یەك دڵۆپ ئاومان تێدا نەهێڵا، ئەنجا پێغەمبەر ﷺ لەسەر قەراغی بیرەکە دانیشت و داوای ئاوی کرد و (بۆیان هێنا و) ڕای دایە دەمی و تفیەوە ناو بیرەکە، ئەنجا کەمێك ماینەوە، پاشان ئەوەندە ئاومان (لە بیرەکە) هەڵگۆزی خۆمان تێر ئاو بووین و وشترەکانیشمان تێرئاو بوون - یان وشترەکانمان (کە ئێمە سواریان دەبووین) گەڕانەوە-)).

٣٥٧٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: قَالَ أَبُو طَلْحَةَ لأُمِّ سُلَيْمٍ، لَقَدْ سَمِعْتُ صَوْتَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ضَعِيفًا، أَعْرِفُ فِيهِ الجُوعَ، فَهَلْ عِنْدَكِ مِنْ شَيْءٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ. فَأَخْرَجَتْ أَقْرَاصًا مِنْ شَعِيرٍ، ثُمَّ أَخْرَجَتْ خِمَارًا لَهَا فَلَفَّتِ الخُبْزَ بِبَعْضِهِ، ثُمَّ دَسَّتْهُ تَحْتَ يَدِي وَلاَثَتْنِي بِبَعْضِهِ، ثُمَّ أَرْسَلَتْنِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: فَذَهَبْتُ بِهِ، فَوَجَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي المَسْجِدِ وَمَعَهُ النَّاسُ، فَقُمْتُ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ لِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: «آرْسَلَكَ أَبُو طَلْحَةَ؟». فَقُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: "بِطَعَامٍ؟ ". فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِمَنْ مَعَهُ: «قُومُوا». فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقْتُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ حَتَّى جِئْتُ أَبَا طَلْحَةَ فَأَخْبَرْتُهُ. فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ: يَا أُمَّ سُلَيْمٍ، قَدْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالنَّاسِ، وَلَيْسَ عِنْدَنَا مَا نُطْعِمُهُمْ. فَقَالَتِ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. فَانْطَلَقَ أَبُو طَلْحَةَ حَتَّى

(١) بڕوانە: ٤١٥٠، ٤١٥١.

لَقِيَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَبُو طَلْحَةَ مَعَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «هَلُمِّي يَا أُمَّ سُلَيْمٍ مَا عِنْدَكِ». فَأَتَتْ بِذَلِكَ الخُبْزِ، فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَفُتَّ، وَعَصَرَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ عُكَّةً فَأَدَمَتْهُ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِيهِ مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَقُولَ، ثُمَّ قَالَ: «ائْذَنْ لِعَشَرَةٍ». فَأَذِنَ لَهُمْ، فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا ثُمَّ خَرَجُوا، ثُمَّ قَالَ: «ائْذَنْ لِعَشَرَةٍ». فَأَذِنَ لَهُمْ، فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا ثُمَّ خَرَجُوا، ثُمَّ قَالَ: «ائْذَنْ لِعَشَرَةٍ». فَأَذِنَ لَهُمْ، فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا ثُمَّ خَرَجُوا ثُمَّ قَالَ: «ائْذَنْ لِعَشَرَةٍ». فَأَكَلَ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ وَشَبِعُوا، وَالْقَوْمُ سَبْعُونَ -أَوْ ثَمَانُونَ- رَجُلاً[1].

٣٥٧٨- ئەنەس ﷺ دەڵێ: ئەبو تەڵحە ﷺ بە ئوممو سولەیمی وت: بەڕاستی گوێم لە دەنگی پێغەمبەری خوا ﷺ بوو نزم و هێواش بوو، هەستم بەبرسی بوونی کرد، دەی ئایا هیچ شتێکت لایە؟ ئوممو سولەیم ﷺ وتی: بەڵێ ئەنجا چەند کولێرەیەکی جۆی دەرهێنا، پاشان سەرپۆشێکی خۆی هێنا و بەشێکی پێچا بەکولێرەکانەوە، پاشان لەبن باڵمدا شاردیەوە و بەشەکەی تری سەرپۆشەکەی پێچا بە سەرمەوە، پاشان ناردمی بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەنەس ﷺ دەڵێ: منیش کولێرەکانم برد و پێغەمبەرم ﷺ لە مزگەوت بینی و چەند کەسێکیشی لەگەڵدا بوو، منیش لایاندا وەستام، پێغەمبەری خوا ﷺ بەمنی فەرموو: ((ئەبو تەڵحە ناردوویەتی؟)) وتم: بەڵی، فەرمووی: ((خواردنی پیاناردووی؟)) وتم: بەڵی، ئەنجا فەرمووی بەوانەی لەگەڵیدابوون: ((هەستن))، پێغەمبەریش (لە مزگەوت) دەرچوو، منیش لە پێشیانەوە بە پەلە هاتم هەتا گەشتمە لای ئەبو تەڵحە ﷺو هەواڵەکەم پێدا، ئەبو تەڵحەش ﷺ وتی: ئەی ئوممو سولەیم بەڕاستی پێغەمبەری خوا ﷺ خەڵکەکەی هێنا، ئێمەش خواردنمان نییە پێیان بدەین، ئەویش وتی: خوا و پێغەمبەرەکەی چاکتری لێ

---

(١) بڕوانە: ٤٢٢.

دەزانن، ئەنجا ئەبو تەڵحە دەرچوو هەتا بە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ گەشت، ئەوسا پێغەمبەری خوا و ﷺ ئەبو تەڵحە پێکەوە هاتن، ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئادەی ئوممو سولەیم چیت هەیە بیهێنە))، ئوممو سولەیمیش ئەو کولێرە جۆیانەی هێنا، ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کرد و کولێرەکان ورد کران، ئوممو سولەیمیش هیزەیەکی گوشی (کە ڕۆنی تێدابوو) تێکەڵی کرد لەگەڵ وردە نانەکەدا، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی خوا ویستی بێ (لە بسم الله الرحمن الرحيم و دوعای فەڕ و بەرەکەت) فەرمووی، پاشان فەرمووی: ((مۆڵەت بە دە کەس بدە (بێنە ژوورەوە)))، ئەویش مۆڵەتی دان، ئەنجا نانیان خوارد تا تێر بوون، پاشان ڕۆیشتنە دەرەوە، پاشان فەرمووی: ((مۆڵەت بەدە کەس بدە))، ئەویش مۆڵەتی دان، جا نانیان خوارد و تێر بوون پاشان ڕۆیشتنە دەرەوە، پاشان فەرمووی: ((مۆڵەت بە دە کەس بدە))، ئەویش مۆڵەتی دان جا نانیان خوارد و تێربوون، پاشان ڕۆیشتنە دەرەوە، پاشان فەرمووی: ((مۆڵەتی دە کەسی تر بدە))، ئیتر هەموو خەڵکەکە خواردنیان خوارد و تێربوون، خەڵکەکەش حەفتا - یان هەشتا - پیاو بوون.

٣٥٧٩- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كُنَّا نَعُدُّ الآيَاتِ بَرَكَةً وَأَنْتُمْ تَعُدُّونَهَا تَخْوِيفًا، كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي سَفَرٍ فَقَلَّ الْمَاءُ، فَقَالَ: «اطْلُبُوا فَضْلَةً مِنْ مَاءٍ». فَجَاءُوا بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ قَلِيلٌ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِي الإِنَاءِ، ثُمَّ قَالَ: «حَيَّ عَلَى الطَّهُورِ الْمُبَارَكِ، وَالْبَرَكَةُ مِنَ اللَّهِ» فَلَقَدْ رَأَيْتُ الْمَاءَ يَنْبُعُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَلَقَدْ كُنَّا نَسْمَعُ تَسْبِيحَ الطَّعَامِ وَهْوَ يُؤْكَلُ.

٣٥٧٩- عەلقەمە وتی: عەبدوڵڵا (ی کوڕی مەسعود) ﷺ دەڵێ: ئێمە موعجیزەکانمان بەفەڕ و بەرەکەت دادەنا، بەڵام ئێوە بە (هۆی) ترساندنی

دادەنێن، ئێمە لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ بووین لە سەفەرێکدا ئاو کەم بوو[1]، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((بڕۆن هەندێ ئاو بێنن))، هاوەڵانیش لە دەفرێکدا کەمێ ئاویان هێنا، پێغەمبەریش ﷺ دەستی خستە ناو دەفرەکەوە، پاشان فەرمووی: ((وەرن بۆ ئاوی پاکۆکەری بە فەڕ و پیرۆزکراو، فەڕ و بەرەکەتەکەش لە خواوەیە))، (عەبدوڵڵا دەڵێ:) جا سوێند بەخوا ئاوم بینی لە نێوان پەنجەکانی پێغەمبەری خواوە ﷺ هەڵدەقوڵا، وە سوێند بەخوا گوێمان لە تەسبیحاتی[2] خواردنەکە بوو کاتێ دەخورا.

٣٥٨٠- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَامِرٌ قَالَ حَدَّثَنِي جَابِرٌ ﷺ أَنَّ أَبَاهُ تُوُفِّيَ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقُلْتُ: إِنَّ أَبِي تَرَكَ عَلَيْهِ دَيْنًا وَلَيْسَ عِنْدِي إِلاَّ مَا يُخْرِجُ نَخْلُهُ، وَلاَ يَبْلُغُ مَا يُخْرِجُ سِنِينَ مَا عَلَيْهِ، فَانْطَلِقْ مَعِي لِكَيْ لاَ يُفْحِشَ عَلَيَّ الْغُرَمَاءُ. فَمَشَى حَوْلَ بَيْدَرٍ مِنْ بَيَادِرِ التَّمْرِ فَدَعَا، ثَمَّ آخَرَ، ثُمَّ جَلَسَ عَلَيْهِ فَقَالَ: «انْزِعُوهُ». فَأَوْفَاهُمُ الذِي لَهُمْ، وَبَقِيَ مِثْلُ مَا أَعْطَاهُمْ[3].

٣٥٨٠- جابیر ﷺ دەگێڕێتەوە کە باوکی مرد (شەهید بوو) قەرزار بوو، (دەڵێ) منیش ڕۆشتمە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و وتم: بێگومان باوکم قەرزێکی بەجێهێشتووە کە لایەتی، منیش هیچم نییە جگە لەوەی باخە خورماکەی بەرهەمی بێنی، ئەوەش باخەکەی دەیگرێ (بەرهەمی دێنی) بەچەند ساڵیش ناگاتە ئەندازەی قەرزەکەی، دەی جەنابت لەگەڵم وەرە بۆ ئەوەی خاوەن قەرزەکان قسە و کاری ناشیرین بەرانبەرم نەکەن، پێغەمبەریش ﷺ بەدەوری یەکێك لەو جێگایانەی خورماکەی تیابوو گەڕا و دوعای کرد، پاشان بەدەوری

(١) ئاوی کەمیان پێبوو.

(٢) وتە: خواردنەکە ذکر و تەسبیحاتی دەکرد لە کاتی خواردنیدا لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ.

(٣) بڕوانە: ٢١٢٧.

یەکێکی کەشیان هەمان شتی کرد، پاشان لە لایدا دانیشت و فەرمووی: ((لە خورما کۆکراوە دەربێنن))، جا ئەو ئەندازەی هی خاوەن قەرزەکان بوو پێیدانەوە، و بەئەندازەی ئەوەش بەوانی دا مابوویەوە.

٣٥٨١- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ أَبِيهِ، حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ ﵄ أَنَّ أَصْحَابَ الصُّفَّةِ كَانُوا أُنَاسًا فُقَرَاءَ، وَأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ مَرَّةً: «مَنْ كَانَ عِنْدَهُ طَعَامُ اثْنَيْنِ فَلْيَذْهَبْ بِثَالِثٍ، وَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ طَعَامُ أَرْبَعَةٍ فَلْيَذْهَبْ بِخَامِسٍ أَوْ سَادِسٍ». أَوْ كَمَا قَالَ، وَأَنَّ أَبَا بَكْرٍ جَاءَ بِثَلاَثَةٍ، وَانْطَلَقَ النَّبِيُّ ﷺ بِعَشَرَةٍ، وَأَبُو بَكْرٍ وَثَلاَثَةً، قَالَ: فَهْوَ أَنَا وَأَبِي وَأُمِّي -وَلاَ أَدْرِي هَلْ قَالَ: امْرَأَتِي وَخَادِمِي- بَيْنَ بَيْتِنَا وَبَيْنَ بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ، وَأَنَّ أَبَا بَكْرٍ تَعَشَّى عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ لَبِثَ حَتَّى صَلَّى العِشَاءَ، ثُمَّ رَجَعَ فَلَبِثَ حَتَّى تَعَشَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَجَاءَ بَعْدَ مَا مَضَى مِنَ اللَّيْلِ مَا شَاءَ اللهُ، قَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ: مَا حَبَسَكَ عَنْ أَضْيَافِكَ -أَوْ ضَيْفِكَ-؟ قَالَ: أَوَ عَشَّيْتِهِمْ؟ قَالَتْ: أَبَوْا حَتَّى تَجِيءَ، قَدْ عَرَضُوا عَلَيْهِمْ فَغَلَبُوهُمْ، فَذَهَبْتُ فَاخْتَبَأْتُ، فَقَالَ: يَا غُنْثَرُ. فَجَدَّعَ وَسَبَّ وَقَالَ: كُلُوا وَقَالَ: لاَ أَطْعَمُهُ أَبَدًا. قَالَ: وَايْمُ اللَّهِ مَا كُنَّا نَأْخُذُ مِنَ اللُّقْمَةِ إِلاَّ رَبَا مِنْ أَسْفَلِهَا أَكْثَرُ مِنْهَا حَتَّى شَبِعُوا، وَصَارَتْ أَكْثَرَ مِمَّا كَانَتْ قَبْلُ، فَنَظَرَ أَبُو بَكْرٍ، فَإِذَا شَيْءٌ أَوْ أَكْثَرُ قَالَ لاِمْرَأَتِهِ يَا أُخْتَ بَنِي فِرَاسٍ. قَالَتْ: لاَ وَقُرَّةِ عَيْنِي لَهِيَ الآنَ أَكْثَرُ مِمَّا قَبْلُ بِثَلاَثِ مَرَّاتٍ. فَأَكَلَ مِنْهَا أَبُو بَكْرٍ، وَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ الشَّيْطَانُ -يَعْنِي يَمِينَهُ- ثُمَّ أَكَلَ مِنْهَا لُقْمَةً، ثُمَّ حَمَلَهَا إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَصْبَحَتْ عِنْدَهُ. وَكَانَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمٍ عَهْدٌ، فَمَضَى الأَجَلُ، فَتَفَرَّقْنَا اثْنَا عَشَرَ رَجُلاً مَعَ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ أُنَاسٌ، اللهُ أَعْلَمُ كَمْ مَعَ كُلِّ رَجُلٍ، غَيْرَ أَنَّهُ بَعَثَ مَعَهُمْ، قَالَ: أَكَلُوا مِنْهَا أَجْمَعُونَ. أَوْ كَمَا قَالَ[1].

٣٥٨١- عەبدوڕەحمانی کوڕی ئەبو بەکر ﵄ دەڵێ: ئەو کەسانەی لە صوففەدا دەمانەوە کەسانێکی هەژار بوون، وە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((هەر کەس

(١) بڕوانە: ٦٠٢.

خواردنی دوو کەسی هەیە با کەسی سێ یەمیش لەگەڵ خۆی ببات، وە ئەگەر خواردنی چوار کەسی هەیە با پێنجەم یا شەشەمیش ببات))، ئەنجا ئەبو بەکر سێ کەسی هێنا لەگەڵ خۆیدا و پێغەمبەریش دە کەسی برد لەگەڵ خۆی، عەبدورەحمان دەڵێ: (ئەبو بەکر کەسەکانی هێنایەوە)، من و باوکم و دایکم بووین، (ئەبو عوسمان) دەڵێ: جا نازانم عەبدورەحمان وتی: خێزانی من و خزمەتکارێکیشمان لەگەڵ بوو، کە خزمەتکاری ئێمە وماڵی باوکم بوو، وە ئەبو بەکر ﷺ لای پێغەمبەر ﷺ نانی ئێوارەی خوارد، پاشان مایەوە تا نوێژی عیشاش کرا، پاشان گەڕایەوە جا ئەبو بەکر مایەوە هەتا پێغەمبەر ﷺ نانی شێوی خوارد، جا کاتێ هاتەوە ئەوەندە لە شەو ڕۆشتبوو تا خوا حەزکات، خێزانەکەی بە ئەبو بەکری وت، چیبوو درەنگ گەڕایتەوە بۆ لای میوانەکانت - یا میوانەکەت-؟ ئەبو بەکر وتی: ئەڵێی نانی ئێوارەتان نەخواردووە؟ خێزانی وتی: ڕازی نەبوون نان بخۆن هەتا تۆ نەیەیتەوە، پێشیان ڕاگەیاندرا نان و خواردنیان بۆ دانرێ بەڵام ڕازی نەبوون، عەبدورەحمان دەڵێ: منیش ڕۆشتم و خۆم شاردەوە (لە ترسا)، ئەبو بەکر پێی وتم: تەمەڵی نەزان - دەك لوت و گوێت ببڕن ئەی واو والێکراو- بۆچی نانت بۆ میوانەکان دانەناوە ؟ وتی: (بە میوانەکان) بخۆن، وە وتی: لەو نانە و خواردنە ناخۆم، (عەبدورەحمان) دەڵێ: سوێند بەخوا ئێمە هەر پارویەکمان هەڵدەگرت ئیللا لە ژێریەوە بەرز دەبۆوە و زیاتر دەبوو لە پاروەکە، هەر وابوو هەتا تێریان خوارد، خواردنەکە وەك خۆی وابوو بگرە زیاتر بوو لە پێشوو، جا ئەبو بەکر سەیری خواردنەکەی کرد دەبینێ وەك خۆیەتی بگرە زیاترە، بۆیە بەخێزانەکەی وت: ئەمە چییە خوشکی بەنی فیراس؟ خێزانەکەشی وتی: نازانم چییە سوێند بەو زاتەی چاو و دڵمی ڕۆشن کردۆتەوە، ئێستا ئەم خواردنە سێ قاتی خواردنەکەی پێشووە، جا ئەبو بەکر لێی خوارد وتی: بێگومان شەیتان (هاندەرم) بوو- مەبەستی

سوێندەكەیەتی- پاشان پاروویەكی لێ خوارد، پاشان خواردنەكەی هەڵگرت و بردی بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، ئیتر خواردنەكە لای پێغەمبەر ﷺ مایەوە، (عەبدوڕەحمان دەڵێ:) وە لە نێوان ئێمە و هۆزێكدا پەیمان هەبوو ماوەكەی تەواو بوو بوو، (جا سوپاكە گەڕانەوە بۆ مەدینە)، پێغەمبەریش ﷺ دوانزە پیاومانی كردە سەرپەرشتیار لەگەڵ هەرپیاوێك لەوانەدا خەڵكانێكی لەگەڵدابوو، مەگەر خوا بۆ خۆی بزانێ هەر پیاوێكیان چەند كەسی لەگەڵدابوو، ئەوەندە هەیە لەگەڵ هەر كام لەو پیاوانەدا (بەشە خۆراكیانی) بۆ ناردن، جا (عەبدوڕەحمان) دەڵێ: هەموویان خواردنیان خوارد (و بەشی كردن) یان وتەیە لەو جۆرەی وت.

٣٥٨٢- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَبْدِ العَزِيزِ، عَنْ أَنَسٍ. وَعَنْ يُونُسَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: أَصَابَ أَهْلَ المَدِينَةِ قَحْطٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَبَيْنَا هُوَ يَخْطُبُ يَوْمَ جُمُعَةٍ إِذْ قَامَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلَكَتِ الكُرَاعُ، هَلَكَتِ الشَّاءُ، فَادْعُ اللَّهَ يَسْقِينَا، فَمَدَّ يَدَيْهِ وَدَعَا. قَالَ أَنَسٌ وَإِنَّ السَّمَاءَ لَمِثْلُ الزُّجَاجَةِ، فَهَاجَتْ رِيحٌ أَنْشَأَتْ سَحَابًا ثُمَّ اجْتَمَعَ، ثُمَّ أَرْسَلَتِ السَّمَاءُ عَزَالِيَهَا، فَخَرَجْنَا نَخُوضُ الْمَاءَ حَتَّى أَتَيْنَا مَنَازِلَنَا، فَلَمْ نَزَلْ نُمْطَرُ إِلَى الْجُمُعَةِ الأُخْرَى، فَقَامَ إِلَيْهِ ذَلِكَ الرَّجُلُ -أَوْ غَيْرُهُ- فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، تَهَدَّمَتِ البُيُوتُ، فَادْعُ اللَّهَ يَحْبِسْهُ. فَتَبَسَّمَ ثُمَّ قَالَ: «حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا». فَنَظَرْتُ إِلَى السَّحَابِ تَصَدَّعَ حَوْلَ المَدِينَةِ كَأَنَّهُ إِكْلِيلٌ[1].

٣٥٨٢- سابیت دەگێڕێتە كە ئەنەس ﷺ دەڵێ: لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا ﷺ خەڵكی مەدینە توشی بێ بارانی بوون، ئەنجا لە كاتێكدا پێغەمبەر ﷺ وتاری دەدا لە پڕ پیاوێك هەستا و وتی: پێغەمبەری خوا ئەسپ و ماینەكانمان

(١) بڕوانە: ٩٣٢.

تیاچوون، مەڕ و ماڵاتەکان تیاچوون [١]، دەی لە خوا بپاڕێرەوە بارانمان بۆ ببارێنی، ئەویش هەردوو دەستی درێژکرد و پاڕایەوە، ئەنەس ﷺ دەڵێ: بەڕاستی ئاسمان وەك شوشە (ساف) بوو، ئەنجا بایەك هەڵی کرد و هەورێکی پەیداکرد، پاشان هەورەکە کۆبوویەوە و پاشان (هەورەکەی) ئاسمان بارانی لێزمە و خوڕی [٢] باراند، ئیتر کە لە مزگەوت هاتینە دەرەوە بەناو ئاو (ی لافاو)دا ڕۆشتین هەتا ڕۆشتینە ماڵەکانمان، جا بەردەوام بارانمان بۆ دەباری تا ڕۆژی هەینییەکەی تر، جا (لە ڕۆژی هەینیدا) ئەو پیاوە (ی هەینی پێشوو) - یان کەسێکی تر- هەستا وتی: ئەی پێغەمبەری خوا هەموو خانووەکانمان ڕووخان، دەی لە خوا بپاڕێرەوە بارانەکە خۆش بکات و بوەستێەوە، ئەویش زەردەخەنەیەکی کرد و پاشان فەرمووی: ((لە دەوروبەرمان بیبارێنە لە ئاستی ئێمە مەیبارێنە))، ئەنەس دەڵێ: سەیری هەورەکەم کرد کەلێنی تێکەوت بەرەو دەوروبەری مەدینە بڵاوبوویەوە، وەکو مێزەرە وابوو [٣].

٣٥٨٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ كَثِيرٍ أَبُو غَسَّانَ، حَدَّثَنَا أَبُو حَفْصٍ - وَاسْمُهُ عُمَرُ بْنُ العَلاَءِ أَخُو أَبِي عَمْرِو بْنِ العَلاَءِ- قَالَ: سَمِعْتُ نَافِعًا، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَخْطُبُ إِلَى جِذْعٍ، فَلَمَّا اتَّخَذَ المِنْبَرَ تَحَوَّلَ إِلَيْهِ، فَحَنَّ الْجِذْعُ، فَأَتَاهُ فَمَسَحَ يَدَهُ عَلَيْهِ. وَقَالَ عَبْدُ الحَمِيدِ: أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أَخْبَرَنَا مُعَاذُ بْنُ العَلاَءِ، عَنْ نَافِعٍ بِهَذَا.

وَرَوَاهُ أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي رَوَّادٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

---

(١) مرداربوونەوە.

(٢) (عَزَالِيَ) ئێمە بە بارانی لێزمە و خوڕ مانامان کردووە، (عَـزَالِيَ) کـۆی (عـزلاء)ـە بەمانـای دەمـی کونـدەیە کە بکرێتەوە هەموو ئاوی کوندەکە دەڕژێت، ئەنەس دەڵێ: ئاسمان بـارانی دەبارانـد وەک کونـدەیەک بەرەو خـوار کرێتەوە و دەمەکەی کرابێتەوە.

(٣) بازنەیی و سپی بوو وەک مێزەر وابوو، (إكليل) بەتاجیش دەڵێن، چونکە بازنەیی یەو دەکرێتە سەر.

٣٥٨٣- ئیبنو عومەر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ پێشتر پاڵی دەدا بە قەدی دار خورمایەكەوە كاتێ وتاری دەدا، ئەنجا كە دوانگەی دانا (شوێنی وتاردانەكەی) گۆڕی بۆ دوانگەكە، ئەوسا قەدی دار خورماكە دەنگێكی لێوەهات، پێغەمبەریش ﷺ هات بۆ لای و دەستی هێنا پیایدا (و بێ دەنگ بوو).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) عەبدولحەمید دەڵێ: عوسمانی كوڕی عومەر بۆی گێڕاینەوە وتی: موعازی كوڕی عەلا لە نافیعە ئەم فەرموودەی پێشووی بۆی گێڕاینەوە.

هەروەها ئەبو عاصیم لە ئیبنو ئەبی ڕەووادەوە لە نافیعەوە لە ئیبنو عومەرەوە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ[1] ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە.

٣٥٨٤- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُومُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَى شَجَرَةٍ -أَوْ نَخْلَةٍ- فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ -أَوْ رَجُلٌ- يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلاَ نَجْعَلُ لَكَ مِنْبَرًا؟ قَالَ: «إِنْ شِئْتُمْ». فَجَعَلُوا لَهُ مِنْبَرًا، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ دُفِعَ إِلَى المِنْبَرِ،فَصَاحَتِ النَّخْلَةُ صِيَاحَ الصَّبِيِّ، ثُمَّ نَزَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَضَمَّهُ إِلَيْهِ، تَئِنُّ أَنِينَ الصَّبِيِّ، الذِي يُسَكَّنُ، قَالَ: «كَانَتْ تَبْكِي عَلَى مَا كَانَتْ تَسْمَعُ مِنَ الذِّكْرِ عِنْدَهَا»[2].

٣٥٨٤- جابیری كوڕی عەبدوڵلا ﷺ دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەر ﷺ لە ڕۆژی هەینیدا (بۆ وتاردان) لە پاڵ (قەدی) درەختێك- یان دار خورمایەكدا- دەوەستا، ئەنجا ئافرەتێكی ئەنصاری- یان پیاوێك- وتی: ئەی پێغەمبەری خوا: ئایا دوانگەیەكت بۆ دروست بكەین؟ فەرمووی: ((ئەگەر ویستان (دروستی كەن)))،

---

(١) واتە: ئەم فەرموودەی ئیبن عومەر بەژمارە: ٣٥٨٣ بە سێ ڕێگا گێردراوەتەوە.

(٢) بڕوانە: ٤٤٩.

ئەوانیش بۆیان دروست كرد، ئەنجا ڕۆژی هەینی بوو پێغەمبەر ﷺ برایە سەر دوانگەكە، جا قەدە دار خورماكە وەك هاواری مندالْ هاواری كرد، پاشان پێغەمبەر ﷺ (لەسەر دوانگەكە) هاتە خوارەوە و باوەشی كرد بەقەدی دار خورماكەدا، هەنیسكی دەدا وەك هەنیسكی مندالێك ئاشت بكرێتەوە (لە گریان)، فەرمووی: ((ئەم قەدە دار خورمایە لەبەر ئەوە دەگری كە پێشتر زیكر و ئامۆژگاری دەبیست كە لە پەنایدا دەكرا)).

٣٥٨٥- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي حَفْصُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ ﷺ يَقُولُ: كَانَ الْمَسْجِدُ مَسْقُوفًا عَلَى جُذُوعٍ مِنْ نَخْلٍ، فَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا خَطَبَ يَقُومُ إِلَى جِذْعٍ مِنْهَا، فَلَمَّا صُنِعَ لَهُ الْمِنْبَرُ، وَكَانَ عَلَيْهِ فَسَمِعْنَا لِذَلِكَ الْجِذْعِ صَوْتًا كَصَوْتِ الْعِشَارِ، حَتَّى جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا فَسَكَنَتْ[1].

٣٥٨٥- جابیری كوڕی عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: مزگەوت (ی مەدینە) لەسەر چەند كۆڵەكە دار خورمایەك (وەك پایە و كۆڵەكە) بونیاد نرابوو، پێغەمبەریش ﷺ كاتێ وتاری دەدا لە پاڵ یەكێك لەو قەدە دار خورمایانەدا دەوەستا، ئەنجا كاتێ دوانگەی بۆ دروست كرا لەسەری دەوەستا (بۆ وتاردان)، ئەوسا لەو بنەدار خورمایە دەنگێكمان بیست وەكو دەنگی وشتری ئاوس (دەنگی لێوە دەهات)، هەتا پێغەمبەر ﷺ هات و دەستی خستە سەری و ئیتر بێ دەنگ بوو.

٣٥٨٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ شُعْبَةَ.#

---

(١) بڕوانە: ٤٤٩.

حَدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ يُحَدِّثُ، عَنْ حُذَيْفَةَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ ﷺ قَالَ: أَيُّكُمْ يَحْفَظُ قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الفِتْنَةِ؟ فَقَالَ حُذَيْفَةُ: أَنَا أَحْفَظُ كَمَا قَالَ. قَالَ هَاتِ إِنَّكَ لَجَرِيءٌ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «فِتْنَةُ الرَّجُلِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَجَارِهِ تُكَفِّرُهَا الصَّلاَةُ وَالصَّدَقَةُ وَالأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ المُنْكَرِ». قَالَ: لَيْسَتْ هَذِهِ، وَلَكِنِ الَّتِي تَمُوجُ كَمَوْجِ البَحْرِ. قَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، لاَ بَأْسَ عَلَيْكَ مِنْهَا، إِنَّ بَيْنَكَ وَبَيْنَهَا بَابًا مُغْلَقًا. قَالَ: يُفْتَحُ الْبَابُ أَوْ يُكْسَرُ؟ قَالَ: لاَ بَلْ يُكْسَرُ. قَالَ: ذَاكَ أَحْرَى أَنْ لاَ يُغْلَقَ. قُلْنَا: عَلِمَ البَابَ؟ قَالَ: نَعَمْ، كَمَا أَنَّ دُونَ غَدٍ اللَّيْلَةَ، إِنِّي حَدَّثْتُهُ حَدِيثاً لَيْسَ بِالأَغَالِيطِ. فَهِبْنَا أَنْ نَسْأَلَهُ، وَأَمَرْنَا مَسْرُوقًا، فَسَأَلَهُ فَقَالَ: مَنِ البَابُ؟ قَالَ: عُمَرُ[1].

٣٥٨٦- حوزەیفە دەڵێ: لە لای عومەردا ﷺ دانیشتبووین وتی: کامتان دەربارەی ئاژاوە و بەڵا فەرموودەی پێغەمبەری خوای ﷺ لەبەرە؟ وتم: من لەبەرمە، عومەر وتی: بێگومان تۆ چاونەترسی، (وتی:) پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: بەڵا و ئاشووب کە تووشی مرۆڤ دەبن بەهۆی کەس و کار و ماڵ و منداڵ و دراوسێیەوە، نوێژ و ڕۆژوو ماڵ بەخشین و فەرمان بەچاکە و ڕێگری لە خراپە دەیسڕێتەوە))، عومەر وتی: ئەم جۆرەم ناوی، بەڵکو ئەو ئاژاوەم دەوێ کە وەك شەپۆلی دەریا شەپۆل دەدات، (حوزەیفە) وتی: ئەی پێشەوای باوەڕداران ئەو ئاژاوەیە هیچ زیانێکی بۆ تۆ نابێ، چونکە بەڕاستی لە نێوان تۆ و ئەو ئاژاوەدا دەرگایەکی داخراو هەیە، عومەر وتی: ئایا ئەو دەرگا دەکرێتەوە یان دەشکێنرێ؟ (حوزەیفە) وتی: ناکرێتەوە بەڵکو دەشکێنرێ، (عومەر) وتی: ئەوە شیاوترە کە داناخرێتەوە. (شەقیق دەڵێ:) وتمان بەحوزەیفە: ئایا عومەر دەیزانی ئەو دەرگا چییە؟ وتی: بەڵێ دەیزانی وەك چۆن دەزانرێ ئەم شەو [illegible]سبەینێیە، بێگومان من فەرموودەیەکم بۆ گێڕایەوە هیچ غەڵەت و تێکەڵ

(١) بروانە: ٥٢٥.

و پێکەڵیەکی تێدا نییە. (شەقیق دەڵێ:) ترساین پرسیار لە حوزەیفە بکەین، بۆیە داوام لە مەسروق کرد، ئەویش پرسیاری لێ کرد (دەرگاکە کێیە؟) وتی: دەرگاکە عومەرە.

٣٥٨٧- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعَرُ، وَحَتَّى تُقَاتِلُوا التُّرْكَ، صِغَارَ الأَعْيُنِ، حُمْرَ الوُجُوهِ، ذُلْفَ الأُنُوفِ، كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ»[1].

٣٥٨٧- ئەبو هوڕەیرە ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ڕۆژی دوایی بەرپا نابێت هەتا دەجەنگن لە دژی هۆزێك پێڵاوەکانیان مووە، (وە ڕۆژی دوایی بەرپا نابێت)، هەتا دەجەنگن لە دژی تورك کە چاویان بچووکە، ڕووخساریان سوور و سپییە، لووت کورتی لووت داتەپیون، ڕووخساریان وەك قەڵغانی بەسیرمەی زۆر دەورگیراو وایە)).

٣٥٨٨- «وَتَجِدُونَ مِنْ خَيْرِ النَّاسِ أَشَدَّهُمْ كَرَاهِيَةً لِهَذَا الأَمْرِ حَتَّى يَقَعَ فِيهِ، وَالنَّاسُ مَعَادِنُ، خِيَارُهُمْ فِي الجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الإِسْلاَمِ»[2].

٣٥٨٨- (پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:) ((وە دەبینن چاکترین کەسیان ئەوەیانە لە هەموویان زیاتر ڕقیان لەو کارەیە (فەرمانڕەوایی) هەتا دەکەوێتە ناویەوە، خەڵکیش وەك کانزا وان چاکترینیان لە سەردەمی نەفامیدا چاکترینیانە لە سەردەمی ئیسلامدا)).

٣٥٨٩- «وَلَيَأْتِيَنَّ عَلَى أَحَدِكُمْ زَمَانٌ، لأَنْ يَرَانِي أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَهُ مِثْلُ أَهْلِهِ وَمَالِهِ».

(١) بروانە: ٢٩٢٨.
(٢) بروانە: ٣٤٩٣.

٣٥٨٩- (وه دهفهرموێ:) ((وه بێگومان ڕۆژگارێك دێت بەسەر كەسێكتاندا، بۆ ئەوەی من ببینێ لای خۆشەویسترە كە هاوشێوەی خێزانی و كەس و كاری و سامانەكەی هەبوایە)).

٣٥٩٠- حدَّثَنِي يَحْيَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا خُوزًا وَكَرْمَانَ مِنَ الأَعَاجِمِ، حُمْرَ الوُجُوهِ، فُطْسَ الأُنُوفِ، صِغَارَ الأَعْيُنِ، وُجُوهُهُمُ المَجَانُّ المُطْرَقَةُ، نِعَالُهُمُ الشَّعَرُ». تَابَعَهُ غَيْرُهُ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ[1].

٣٥٩٠- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە: كە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ڕۆژی دوایی بەرپا نابێت هەتا جەنگ نەكەن لە دژی (خەڵكی) خوزستان و كرمان لە عەجەمەكان، ڕووخساریان سوور و سپییە، لووت كورتی لووت داتەپیوون، وە چاویان بچووكە، ڕووخساریان وەك قەڵغانی بەسیرمەی زۆر دەورەگیراو وایە، پێڵاوەكانیان لە مووە)).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) جگە لە یەحیا كەسی تر ئەم فەرموودەی لە عەبدوڕەزاقەوە گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەكەی یەحیا دەكات.

٣٥٩١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: قَالَ إِسْمَاعِيلُ: أَخْبَرَنِي قَيْسٌ قَالَ: أَتَيْنَا أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ فَقَالَ: صَحِبْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ثَلاَثَ سِنِينَ، لَمْ أَكُنْ فِي سِنِيَّ أَحْرَصَ عَلَى أَنْ أَعِيَ الحَدِيثَ مِنِّي فِيهِنَّ، سَمِعْتُهُ يَقُولُ -وَقَالَ هَكَذَا بِيَدِهِ-: «بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعَرُ، وَهُوَ هَذَا البَارِزُ». وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً: وَهُمْ أَهْلُ البَازَرِ[2].

---

(١) بڕوانە: ٢٩٢٨.

(٢) بڕوانە: ٢٩١٢.

٣٥٩١- قەیس دەڵێ: ڕۆشتینە لای ئەبو هوڕەیرە ﷺ وتی: سێ ساڵ لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ هۆگری بووم، لە تەمەنمدا هیچ كات بەقەدەر ئەو سێ ساڵە سوور نەبووم كە فەرموودە لەبەر بكەم، لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو- ئاوەها بەدەستی ئاماژەی فەرموو: - ((پێش بەرپابوونی قیامەت دژ بەگەلێك دەجەنگن پێڵاوەكانیان لە موو (دروستكراو)ـە، كە ئەوانەن لە تەختایی دا دیارن[1]))، وە سوفیان جارێكیان (لە گێڕانەوەكەیدا) وتی: ئەوانە خەڵكی دەشتایین.

٣٥٩٢- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ تُقَاتِلُونَ قَوْمًا يَنْتَعِلُونَ الشَّعَرَ، وَتُقَاتِلُونَ قَوْمًا كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ المَجَانُّ المُطْرَقَةُ»[2].

٣٥٩٢- عەمری كوڕی تەغلیب ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لە پێش هاتنی قیامەتدا لە دژی گەلێك دەجەنگن پێڵاوی موو لە پێ دەكەن، هەروەها لە دژی گەلێك دەجەنگن ڕووخساریان دەڵێی قەڵغانی بەسیرمەی زۆر داگیراوە)).

٣٥٩٣- حَدَّثَنَا الحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «تُقَاتِلُكُمُ اليَهُودُ فَتُسَلَّطُونَ عَلَيْهِمْ ثُمَّ يَقُولُ الْحَجَرُ يَا مُسْلِمُ، هَذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي فَاقْتُلْهُ»[3].

٣٥٩٣- عەبدوڵڵای كوڕی عومەر ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((ئێوە لە دژی جوولەكە دەجەنگن و زاڵ دەبن بەسەریاندا، پاشان

---

(١) ئەو كەسانەن هاتونەتە مەیدان بۆ جەنگ كردن لە دژی مسوڵمانان، كە مەبەست پێیان فارس و كوردە، كە لە دەشتایی نیشتەجێن و دەژین. بڕوانە: إرشاد الساری: ٨٥/٨.

(٢) بڕوانە: ٢٩٢٧.

(٣) بڕوانە: ٢٩٢٥.

(هەتا) بەردیش دەڵێ: ئەی مسوڵمان ئەمە جولەکەیەکە لە پەنامدا خۆی شاردۆتەوە، (وەرە) بیکوژە)).

٣٥٩٤- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَغْزُونَ، فَيُقَالُ: فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ الرَّسُولَ ﷺ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. فَيُفْتَحُ عَلَيْهِمْ، ثُمَّ يَغْزُونَ، فَيُقَالُ لَهُمْ: هَلْ فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ مَنْ صَحِبَ الرَّسُولَ ﷺ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. فَيُفْتَحُ لَهُمْ»[1].

٣٥٩٤- ئەبو سەعید ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ڕۆژگارێك بەسەر خەڵکیدا دێت غەزا دەکەن، پێیان دەوترێت: کەستان تیایە هاوەڵێتی پێغەمبەری ﷺ کردبێت؟ ئەوانیش دەڵێن: بەڵێ، ئەوسا سەردەخرێن، پاشان غەزا دەکەن ئەنجا پێیان دەوترێت: ئایا کەستان تیایە هاوڕێیەتی کەسێکی کردبێ هاوڕێیەتی پێغەمبەری ﷺ کردبێت؟ ئەوانیش دەڵێن: بەڵێ، ئەنجا سەردەخرێن (بەسەر دوژمندا))).

٣٥٩٥- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الحَكَمِ، أَخْبَرَنَا النَّضْرُ، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، أَخْبَرَنَا سَعْدٌ الطَّائِيُّ، أَخْبَرَنَا مُحِلُّ بْنُ خَلِيفَةَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ: بَيْنَا أَنَا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ فَشَكَا إِلَيْهِ الفَاقَةَ، ثُمَّ أَتَاهُ آخَرُ، فَشَكَا قَطْعَ السَّبِيلِ. فَقَالَ: «يَا عَدِيُّ، هَلْ رَأَيْتَ الْحِيرَةَ؟». قُلْتُ: لَمْ أَرَهَا وَقَدْ أُنْبِئْتُ عَنْهَا. قَالَ: «فَإِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَتَرَيَنَّ الظَّعِينَةَ تَرْتَحِلُ مِنَ الحِيرَةِ، حَتَّى تَطُوفَ بِالْكَعْبَةِ، لاَ تَخَافُ أَحَدًا إِلاَّ اللَّهَ» - قُلْتُ: فِيمَا بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِي فَأَيْنَ دُعَّارُ طَيِّئٍ الَّذِينَ قَدْ سَعَّرُوا الْبِلاَدَ؟ -وَلَئِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَتُفْتَحَنَّ كُنُوزُ كِسْرَى». قُلْتُ: كِسْرَى بْنِ هُرْمُزَ؟ قَالَ: «كِسْرَى بْنِ هُرْمُزَ، وَلَئِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَتَرَيَنَّ الرَّجُلَ يُخْرِجُ مِلْءَ كَفِّهِ مِنْ

---

(١) بڕوانە: ٢٨٩٧.

ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ، يَطْلُبُ مَنْ يَقْبَلُهُ مِنْهُ، فَلاَ يَجِدُ أَحَدًا يَقْبَلُهُ مِنْهُ، وَلَيَلْقَيَنَّ اللَّهَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ يَلْقَاهُ، وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تُرْجُمَانٌ يُتَرْجِمُ لَهُ. فَيَقُولَنَّ: أَلَمْ أَبْعَثْ إِلَيْكَ رَسُولاً فَيُبَلِّغَكَ؟ فَيَقُولُ: بَلَى. فَيَقُولُ: أَلَمْ أُعْطِكَ مَالاً وَأُفْضِلْ عَلَيْكَ؟ فَيَقُولُ: بَلَى. فَيَنْظُرُ عَنْ يَمِينِهِ فَلاَ يَرَى إِلاَّ جَهَنَّمَ، وَيَنْظُرُ عَنْ يَسَارِهِ فَلاَ يَرَى إِلاَّ جَهَنَّمَ». قَالَ عَدِيٌّ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقَّةِ تَمْرَةٍ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ شِقَّةَ تَمْرَةٍ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ». قَالَ عَدِيٌّ: فَرَأَيْتُ الظَّعِينَةَ تَرْتَحِلُ مِنَ الْحِيرَةِ حَتَّى تَطُوفَ بِالْكَعْبَةِ، لاَ تَخَافُ إِلاَّ اللَّهَ، وَكُنْتُ فِيمَنِ افْتَتَحَ كُنُوزَ كِسْرَى بْنِ هُرْمُزَ، وَلَئِنْ طَالَتْ بِكُمْ حَيَاةٌ لَتَرَوُنَّ مَا قَالَ النَّبِيُّ أَبُو الْقَاسِمِ ﷺ: «يُخْرِجُ مِلْءَ كَفِّهِ»[1].

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، أَخْبَرَنَا سَعْدَانُ بْنُ بِشْرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُجَاهِدٍ، حَدَّثَنَا مُحِلُّ بْنُ خَلِيفَةَ، سَمِعْتُ عَدِيًّا: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ.

٣٥٩٥- عەدی کوڕی حاتیم ﷺ دەڵێ: لە کاتێکدا من لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بووم، لەو کاتەدا پیاوێك هاتە خزمەتی و سکاڵای هەژاری لاکرد، پاشان پیاوێکی تر هات و سکاڵای ڕێگری و جەردەیی لاکرد، ئەویش فەرمووی: ((ئەی عەدی ئایا (شاری) حیرەت بینیوە؟)) وتم: نەخێر نەمدیوە، بەڵام باسکراوە بۆم[2]، فەرمووی: ((جا ئەگەر لە ژیاندا مایت و تەمەنت درێژ بوو، بەدڵنیاییەوە ئافرەت دەبینیت لە کەژاوەدا بەسواری وشترێك لە حیرەوە تا (دەگاتە مەککە و) تەواف دەکات بەدەوری کەعبەدا جگە لە خوا لە کەس ناترسێت))، منیش لە دڵی خۆمدا وتم: ئەی جەردە و ڕێگرەکانی (هۆزی) تەیی لە کوێن، ئەوانە وڵاتیان پڕکردەوە لە خراپە و تاڵان؟ ((وە ئەگەر تەمەنت درێژ بوو و ژیانت بەردەوام بوو بەدڵنیاییەوە گەنجینەکانی کیسرا دەستی بەسەردا دەگیرێ (وە دەبێتە دەستکەوتی

---

(١) بڕوانە: ١٤١٣.

(٢) واتە: لە بارەیەوە شتم بیستووە و بۆیان گێڕاوەمەتەوە.

مسوڵمانان)))، وتم: کیسرای کوڕی هورموز؟ فەرمووی: (((بەڵێ) کیسرای کوڕی هورموز، ئەگەر تەمەنت درێژ بوو دڵنیابە پیاوی وا دەبینی پڕ بەمشتی ئاڵتوون یان زیو دەردێنێ دەگەڕێت بەدوا کەسێکدا لێی وەربگرێت، کەچی کەسی دەست ناکەوێت لێی وەربگرێت، وە بێگومان کەسێکتان لە ڕۆژی گەشتن بەخزمەت خوا دەگاتە خزمەتی خوا لە نێوان ئەو کەسە و خوادا وەرگێڕ نییە وەرگێڕانی بۆ بکات، جا بێگومان خوا دەفەرموێ: ئایا پێغەمبەرێکم بۆ نەناردی بۆ ئەوەی (ئایینی منت) پێ ڕاگەیەنێت؟ ئەویش دەڵێ: بەڵێ ناردت، جا دەفەرموێ: ئایا ماڵ و سامانم پێ نەدایت و بەهرەی خۆم نەڕشت بەسەرتدا؟ ئەویش دەڵێ: بەڵێ کردت، جا سەیری لای ڕاستی دەکات جگە لە دۆزەخ هیچی تر نابینێت، وە سەیری لای چەپی دەکات جگە لە دۆزەخ هیچی تر نابینێت))، عەدی وتی: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((خۆتان لە ئاگری دۆزەخ بپارێزن با بەلەتە خورمایەکیش بێت، جا ئەگەر کەسێك لەتە خورمایەکی نەبوو، ئەوا با بە وتەیەکی شیرین (خۆی بپارێزێ لە ئاگری دۆزەخ))).

عەدی وتی: ئەنجا (دواتر) ئافرەتم لە کەژاوەدا دەبینی لە حیرەوە بە وشتر دەهات تا تەواف دەکرد بەدەوری کەعبەدا، جگە لەخوا لە کەس نەدەترسا، وە من خۆم لەو کەسانە بووم گەنجینەکانی کیسرای کوڕی هورموزمان دەست بەسەردا گرت، وە ئەگەر تەمەنتان درێژ بێت بێگومان ئەوەی پێغەمبەر ئەبو لقاسیم ﷺ فەرموویەتی دەیبینن: ((پڕ مشتی (ئاڵتون یان زیو) دەردێنی)).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) عەبدوڵڵا بۆی گێڕامەوە وتی: ئەبو عاصیم بۆی گێڕاینەوە وتی: سەعدانی کوڕی بیشر بۆی گێڕاینەوە وتی: ئەبو موهاجیر بۆی گێڕاینەوە وتی: موحیللی کوڕی خەلیفە بۆی گێڕاینەوە وتی: لە عەدیم بیست وتی: من لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بووم، (جا فەرموودەکە دەگێڕیتەوە).

٣٥٩٦- حدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ شُرَحْبِيلَ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي الخَيْرِ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ يَوْمًا فَصَلَّى عَلَى أَهْلِ أُحُدٍ صَلاَتَهُ عَلَى المَيِّتِ، ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى المِنْبَرِ، فَقَالَ: «إِنِّي فَرَطُكُمْ، وَأَنَا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ، إِنِّي وَاللَّهِ لأَنْظُرُ إِلَى حَوْضِي الآنَ، وَإِنِّي قَدْ أُعْطِيتُ خَزَائِنَ مَفَاتِيحِ الأَرْضِ، وَإِنِّي وَاللَّهِ مَا أَخَافُ بَعْدِي أَنْ تُشْرِكُوا، وَلَكِنْ أَخَافُ أَنْ تَنَافَسُوا فِيهَا»[1].

٣٥٩٦- عوقبەی کوڕی عامیر ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ ڕۆژێك لە ماڵ دەرچوو (ڕۆشت بۆ بەقیع) و نوێژی مردووی کرد لەسەر شەهیدەکانی ئوحود، پاشان گەڕایەوە سەر دوانگەکەیی و فەرمووی: ((من پێشەنگی ئێوەم من شایەتم لەسەر ئێوە، وە بێگومان سوێند بەخوا من ئێستا سەیری حەوزەکەم دەکەم، وەبەڕاستی کلیلی خەزێنەکانی زەویم پێدراوە، وە سوێند بەخوا من ناترسم لێتان کە دوای من هاوبەش بۆ خوا پەیدا بکەن، بەڵکو دەترسم لێتان لەسەر دونیا ڕکەبەرایەتی یەکتر بکەن)).

٣٥٩٧- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ عَنْ أُسَامَةَ ﷺ قَالَ أَشْرَفَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى أُطُمٍ مِنَ الآطَامِ، فَقَالَ: «هَلْ تَرَوْنَ مَا أَرَى إِنِّي أَرَى الْفِتَنَ تَقَعُ خِلاَلَ بُيُوتِكُمْ مَوَاقِعَ الْقَطْرِ»[2].

٣٥٩٧- ئوسامە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەسەر قەڵایەك لە قەڵاکان (ی مەدینە) ڕوانی و فەرمووی: ((ئایا ئەوەی من دەیبینم ئێوەیش دەیبینن؟ بێگومان من ئاشووب و ئاژاوە دەبینم لە نێوان ماڵ و خانووەکانتاندا، وەك دڵۆپی لێزمەی باران دادەبارێ و ڕوو دەدات)).

---

(١) بڕوانە: ١٣٤٤.

(٢) بڕوانە: ١٨٧٨.

٣٥٩٨- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ زَيْنَبَ ابْنَةَ أَبِي سَلَمَةَ حَدَّثَتْهُ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ حَدَّثَتْهَا، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا فَزِعًا يَقُولُ: «لاَ إِلَهَ إِلاَّ الله، وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرٍّ قَدِ اقْتَرَبَ، فُتِحَ اليَوْمَ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذَا». وَحَلَّقَ بِإِصْبَعِهِ وَبِالَّتِي تَلِيهَا، فَقَالَتْ زَيْنَبُ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ؟ قَالَ: «نَعَمْ، إِذَا كَثُرَ الخَبَثُ»[١].

٣٥٩٨- عوروەی کوڕی زوبەیر دەگێڕێتەوە کە زەینەبی کچی ئەبو سەلەمە بۆی گێڕایەوە کە ئوم حەبیبە کچی ئەبو سوفیان بۆی گێڕایەوە، لە زەینەبی کچی جەحشەوە ﵂ گێڕایەوە و وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ لای بە ترسێکی زۆرەوە[٢]، وە فەرمووی: ((هیچ پەرستراوێك ڕاست نییە جگە لە خوا، هاوار بۆ عەرەب لە کارەساتێکی خراپ بەدڵنیاییەوە نزیك بۆتەوە (لێیان)، ئەمڕۆ لە بەربەستەکەی (دروستکرا بوو لە بەردەم) یەئجوج و مەئجوجدا ئەوەندەی ئەمەی کوون کراوە))، پەنجە گەورەی و ئەوەی تەنیشتی کرد بە بازنەیەك[٣]. زەینەبی کچی جەحش وتی: منیش وتم: ئەی پێغەمبەری خوا: ئایا ئێمە لە ناو دەبرێین لە کاتێکدا خەڵکانی چاکیشمان لە ناودا بێت؟ فەرمووی: ((بەڵێ ئەگەر گوناهو تاوان زۆر بوو بێت)).

٣٥٩٩- وَعَنِ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَتْنِي هِنْدُ بِنْتُ الحَارِثِ، أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ قَالَتِ: اسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «سُبْحَانَ اللَّهِ! مَاذَا أُنْزِلَ مِنَ الخَزَائِنِ، وَمَاذَا أُنْزِلَ مِنَ الفِتَنِ»[٤].

٣٩٩٩- ئوممو سەلەمە ﵂ دەڵێ: (شەوێك) پێغەمبەر ﷺ لە خەو هەستا و فەرمووی: ((پاك و بێگەردی بۆ خوا، (ئەم شەو) چەندین خەزێنە دابەزێنران، هەروەها چەندین ئاشوب و ئاژاوە دابەزێنران)).

---

(١) بڕوانە: ٣٣٤٦.

(٢) واتە: ترس و شڵەژانێکی زۆری پێوە دیار بوو.

(٣) واتە ئەوەندەی بازنەیەکی بچوکی وەک ئەوەی بە پەنجەکانی کردی بە بازنەیەکی کون کراو.

(٤) بڕوانە: ١١٥.

٣٦٠٠- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ المَاجِشُونِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﷺ، قَالَ: قَالَ لِي: إِنِّي أَرَاكَ تُحِبُّ الغَنَمَ وَتَتَّخِذُهَا، فَأَصْلِحْهَا وَأَصْلِحْ رُعَامَهَا، فَإِنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ تَكُونُ الْغَنَمُ فِيهِ خَيْرَ مَالِ الْمُسْلِمِ، يَتْبَعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ -أَوْ سَعَفَ الجِبَالِ- فِي مَوَاقِعِ الْقَطْرِ، يَفِرُّ بِدِينِهِ مِنَ الفِتَنِ»[١].

٣٦٠٠- عەبدوڕەحمانی كوڕی ئەبو صەعصەعە لە باوكیەوە دەگێڕێتەوە كە وتی: ئەبو سەعیدی خودری ﷺ پێی وتم: من دەتبینم تۆ مێگەلت خۆش دەوێ و ڕایدەگریت و بەخێوی دەكەیت، كەوابوو چاك بەخێویانكە و چارەسەری نەخۆشییەكانیان بكە، چونكە بەڕاستی من لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیستووە دەیفەرموو: ((ڕۆژگارێك دێت بەسەر خەڵكیدا مێگەل باشترین سامانی مسوڵمان دەبێت دەیداتەبەر بۆ لوتكەی شاخەكان[٢]، لەو شوێنانەی بارانی لێ دەباری، بەهۆی ئایینەكەیەوە هەڵدێ و دوور دەكەوێتەوە لە ئاشوب و ئاژاوە)).

٣٦٠١- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ الأُوَيْسِيُّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ ابْنِ المُسَيَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «سَتَكُونُ فِتَنٌ، القَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ القَائِمِ، وَالْقَائِمُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْمَاشِي، وَالْمَاشِي فِيهَا خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي، وَمَنْ يُشْرِفْ لَهَا تَسْتَشْرِفْهُ، وَمَنْ وَجَدَ مَلْجَأً -أَوْ- مَعَاذًا فَلْيَعُذْ بِهِ»[٣].

---

(١) بڕوانە: ١٩.

(٢) لە فەرموودەكەدا بە (شَعَفَ الجبال) -أو سَعَفَ الجبال- هاتووە، (شَعَفَ الجبال) واتە لوتكە و سەری شاخ، بەڵام -أو سَعَفَ الجبال- وشەی: سَعَفَ: واتە پەلی دارخورما كەواتە- سَعَفَ الجبال- مانایەكی نییە گونجاو بێت، بۆیە هەر مانای یەكەم و گێڕانەوەكەی یەكەم ڕاسترە كە بە: (شَعَفَ الجبال) هاتووە و بەمانای لوتكەی شاخە. بڕوانە: إرشاد الساري:٩٣/٨.

(٣) بڕوانە: ٧٠٨١، ٧٠٨٢.

٣٦٠١- ئەبو هوڕەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((بێگومان لە داهاتوودا ئاژاوە و ئاشوب (لە نێوان مسوڵمانان‌دا) ڕوو دەدات، ئەو کەسەی لە ناو ئەو (ئاشوبە)دا دانیشتبێت، لەو کەسە چاکترە بەپێوەیە، وە ئەو کەسەش بەپێوەیە تیایدا چاکترە لەو کەسەی بەپیادە دەڕوات، ئەو کەسەش بەپیادە دەڕوات تیایدا، چاکترە لەو کەسەی بەخێرایی دەڕوات و ڕادەکات، ئەو کەسەش سەیری دەکات ئاژاوەکە بانگی دەکات بڕواتە ناویەوە، هەر کەس حەشارگەك یان پەناگایەکی دەست کەوت باپەنای بۆ ببات (و بەشداری تیادا نەکات بەهیچ شێوەیەك))).

٣٦٠٢- وَعَنِ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الحَارِثِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُطِيعِ بْنِ الأَسْوَدِ، عَنْ نَوْفَلِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، مِثْلَ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ هَذَا، إِلاَّ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ يَزِيدُ: «مِنَ الصَّلاَةِ صَلاَةٌ مَنْ فَاتَتْهُ فَكَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ».

٣٦٠٢- هەروەها لە ئیبنو شیهابەوە گێڕاوەتەوە[1] وتی: ئەبو بەکری کوڕی عەبدوڕەحمانی کوڕی حاریس گێڕاویەتیەوە لە عەبدوڕەحمانی کوڕی موتیعی کوڕی ئەسوەدەوە، لە نەوفەلی کوڕی موعاوییەوە وێنەی ئەم فەرموودەی ئەبو هوڕەیرەی کە ڕابورد گێڕاوەتەوە، بەڵام ئەبو بەکر ئەمەی لێ زیاد کردووە: ((لە نوێژەکاندا نوێژێك هەیە، هەر کەس ئەو نوێژەی لە دەست بچێت و نەیکات، ئەوە بێگومان وەك ئەوە وایە کە خێزان و کەس و کاری و ماڵ و سامانەکەی کەمکرابێتەوە (لێ سەنرابێتەوە))).

(١) ئەم فەرموودەیە بوخاری بەسەنەدی خۆی گێڕاویەتیەوە کە لە فەرموودەکەی پێشوودا هاتووە، تا دەگاتەوە سەر ئیبن شیهاب، وە دەقی فەرموودەکەی پێشووش دێنێ، لەگەڵ ئەو زیادەیەش کە لە فەرموودەی (٣٦٠٢)ـدا هاتووە.

٣٦٠٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «سَتَكُونُ أَثَرَةٌ وَأُمُورٌ تُنْكِرُونَهَا». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: «تُؤَدُّونَ الْحَقَّ الذِي عَلَيْكُمْ، وَتَسْأَلُونَ اللَّهَ الذِي لَكُمْ»[١].

٣٦٠٣- ئیبنو مەسعود ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((بێگومان (لەپاش مردنی من کاربەدەستان) هەموو شت بۆ خۆیان دەبەن، وە شتانێك ڕوودەدەن کە پێچەوانەی شەرعن بەلاتانەوە))، هاوەڵانی وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ جا چ فەرمانێکمان پێ دەکەیت؟ فەرمووی: ((ئەوەی مافە لە سەرتان جێبەجێی بکەن، ئەوەی مافی خۆتانە لە خوای داوا بکەن)).

٣٦٠٤- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يُهْلِكُ النَّاسَ هَذَا الحَيُّ مِنْ قُرَيْشٍ». قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: «لَوْ أَنَّ النَّاسَ اعْتَزَلُوهُمْ».

قَالَ مَحْمُودٌ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ، سَمِعْتُ أَبَا زُرْعَةَ.

٣٦٠٤- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەم تیرە لە قورەیش خەڵك لە ناو دەبەن))، عەرزیان کرد (لەو بارەیەوە) فەرمانت چییە بۆمان؟ فەرمووی: ((کاشکی ئەو خەڵکە دووریان بگرتایە لێیان)).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) مەحمود دەڵێ: ئەبو داود بۆی گێڕاینەوە وتی: شوعبە بۆی گێڕاینەوە لە ئەبی تەییاحەوە وتی: لە ئەبو زورعەم[٢] بیست (ئەویش لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ).

---

(١) بڕوانە: ٧٠٥٢.

(٢) مەبەستی بوخاری ئەوەیە کە ئەبو تەییاح لە ئەبو زورعەی بیستووە.

٣٦٠٥- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ المَكِّيُّ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الأُمَوِيُّ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: كُنْتُ مَعَ مَرْوَانَ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ فَسَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ الصَّادِقَ المَصْدُوقَ يَقُولُ: «هَلاَكُ أُمَّتِي عَلَى يَدَيْ غِلْمَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ». فَقَالَ مَرْوَانُ: غِلْمَةٌ؟ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: إِنْ شِئْتَ أَنْ أُسَمِّيَهُمْ بَنِي فُلاَنٍ وَبَنِي فُلاَنٍ[1].

٣٦٠٥- عەمری کوڕی یەحیای کوڕی سەعیدی ئومەویی لە باپیریەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: من لەگەڵ مەڕوان و ئەبو هوڕەیرەدا بووم، جا لە ئەبو هوڕەیرەم ﷺ بیست وتی: لە ڕاستگۆی بەڕاستگۆ دانراوم بیست دەیفەرموو: ((لە ناوچوونی ئوممەتەکەم لەسەر دەستی چەند هەرزەکارێکی قوڕەیشیدا دەبێت))، مەڕوانیش وتی: چەند هەرزەکارێك؟ ئەبو هوڕەیرە وتی: ئەگەر دەتەوێ ناویان دەهێنم نەوەی فلان و نەوەی فلان.

٣٦٠٦- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ جَابِرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي بُسْرُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ الْحَضْرَمِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو إِدْرِيسَ الخَوْلاَنِي، أَنَّهُ سَمِعَ حُذَيْفَةَ بْنَ اليَمَانِ يَقُولُ: كَانَ النَّاسُ يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنِ الخَيْرِ، وَكُنْتُ أَسْأَلُهُ عَنِ الشَّرِّ مَخَافَةَ أَنْ يُدْرِكَنِي. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا كُنَّا فِي جَاهِلِيَّةٍ وَشَرٍّ، فَجَاءَنَا اللهُ بِهَذَا الْخَيْرِ، فَهَلْ بَعْدَ هَذَا الخَيْرِ مِنْ شَرٍّ؟ قَالَ: «نَعَمْ». قُلْتُ: وَهَلْ بَعْدَ ذَلِكَ الشَّرِّ مِنْ خَيْرٍ؟ قَالَ: «نَعَمْ، وَفِيهِ دَخَنٌ». قُلْتُ: وَمَا دَخَنُهُ؟ قَالَ: «قَوْمٌ يَهْدُونَ بِغَيْرِ هَدْيِي، تَعْرِفُ مِنْهُمْ وَتُنْكِرُ». قُلْتُ: فَهَلْ بَعْدَ ذَلِكَ الخَيْرِ مِنْ شَرٍّ؟ قَالَ: «نَعَمْ دُعَاةٌ إِلَى أَبْوَابِ جَهَنَّمَ، مَنْ أَجَابَهُمْ إِلَيْهَا قَذَفُوهُ فِيهَا». قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، صِفْهُمْ لَنَا. فَقَالَ: «هُمْ مِنْ جِلْدَتِنَا، وَيَتَكَلَّمُونَ بِأَلْسِنَتِنَا» قُلْتُ: فَمَا تَأْمُرُنِي إِنْ أَدْرَكَنِي ذَلِكَ؟ قَالَ: «تَلْزَمُ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ وَإِمَامَهُمْ». قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ جَمَاعَةٌ وَلاَ إِمَامٌ؟ قَالَ: «فَاعْتَزِلْ تِلْكَ الْفِرَقَ كُلَّهَا، وَلَوْ أَنْ تَعَضَّ بِأَصْلِ شَجَرَةٍ حَتَّى يُدْرِكَكَ المَوْتُ وَأَنْتَ عَلَى ذَلِكَ»[2].

---

(١) بڕوانە: ٣٦٠٤.

(٢) بڕوانە: ٣٦٠٧، ٧٠٨٤.

٣٦٠٦- ئەبو ئیدریس خەولانی دەڵێ: کە ئەو لە حوزەیفەی کوڕی یەمانی ﷺ بیست دەیوت: خەڵکی هەمیشە پرسیاریان لە پێغەمبەری خوا ﷺ دەکرد دەربارەی شتە چاکەکان، بەڵام من دەربارەی شەڕ و خراپە پرسیارم لێ دەکرد، لە ترسی ئەوەی نەوەك یەخەم بگرێت و تووشم ببێت، بۆیە وتم: ئەی پێغەمبەری خوا بێگومان ئێمە لە ڕابردوودا لە نەفامی و خراپەدا بووین، ئەنجا خوای گەورە ئەم خێر و چاکەی[1] بۆ ناردین. ئایا پاش ئەم خێر و چاکەیە خراپە و شەڕ پەیدا دەبێت؟ فەرمووی: ((بەڵێ))، وتم: ئایا پاش ئەو خراپە و شەڕە خێر و چاکە پەیدا دەبێت؟ فەرمووی: ((بەڵێ، بەڵام دوکەڵاوی و تەم و مژاویە))، وتم: دوکەڵاویەکەی چییە؟ فەرمووی: ((کەسانێك پەیدا دەبن بەگوێرەی سوننەتی من ڕەفتار ناکەن، شتیان هەیە دەزانی چاکە (و لەگەڵ ئیسلامدا ڕێکە)، شتیشیان هەیە دەزانی خراپە (و پێچەوانەی ئیسلامە)))، وتم: ئەی پاش ئەو خێر و چاکە خراپە پەیدا دەبێتەوە؟ فەرمووی: ((بەڵێ کەسانێك پەیدا دەبن لەبەر دەرگاکانی دۆزەخدا خەڵکی بانگ دەکەن، هەر کەس بەگوێیان بکات فڕەی دەدەنە دۆزەخەوە))، وتم: ئەی پێغەمبەری خوا: ناونیشانی ئەو کەسانەمان پێ بڵێ، ئەویش فەرمووی: ((ئەوانە لە خۆمانن (بەڕواڵەت) و بەزمانی خۆمان دەدوێن))، وتم: کەواتە چ فەرمانێکم پێ دەدەی ئەگەر کەوتمە ئەوکات و حاڵەوە؟ فەرمووی: ((لەگەڵ کۆمەڵی مسوڵمانان و پێشەواکەیاندا بە))، وتم: ئەی ئەگەر نەکۆمەڵیان هەبوو نەپێشەوا (چی بکەم) ؟ فەرمووی: ((واز لە گشت ئەو دەستە و کۆمەڵانە بێنە و کەنار بگرە، هەتا ئەگەر قەپ بکەیت بەقەدی درەختێکدا هەتا (دوور لەو دەستانە) لەسەر ئەو حاڵەتە دەمریت)).

---

(١) کە ناردنی پێغەمبەر ﷺ و ئایینی ئیسلامە و نەمانی کوفر و بێ باوەڕی یە.

٣٦٠٧- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنِي قَيْسٌ عَنْ حُذَيْفَةَ ﷺ قَالَ: تَعَلَّمَ أَصْحَابِي الْخَيْرَ وَتَعَلَّمْتُ الشَّرَّ[١].

٣٦٠٧- حوزەیفە ﷺ دەڵێ: هاوەڵەکانم شارەزای خێر و چاکە بوون، منیش شارەزای خراپە بووم. (بۆ ئەوەی خۆمی لێ بپارێزم).

٣٦٠٨- حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَقْتَتِلَ فِئَتَانِ دَعْوَاهُمَا وَاحِدَةٌ»[٢].

٣٦٠٨- ئەبو سەلەمە ﷺ دەگێڕێتەوە کە ئەبو هورەیرە ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ڕۆژی دوایی بەرپا نابێت هەتا دوو کۆمەڵ لە دژی یەکتری بە جەنگ نەیەن، داوای هەردووکیان یەك شتە)).

٣٦٠٩- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَقْتَتِلَ فِئَتَانِ، فَيَكُونَ بَيْنَهُمَا مَقْتَلَةٌ عَظِيمَةٌ، دَعْوَاهُمَا وَاحِدَةٌ، وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يُبْعَثَ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ قَرِيبًا مِنْ ثَلاَثِينَ، كُلُّهُمْ يَزْعُمُ أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ»[٣].

٣٦٠٩- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((قیامەت بەرپا نابێت هەتا دوو کۆمەڵ لەگەڵ یەکتری بەجەنگ نەیەن و لە نێوانیاندا کوشتارێکی گەورە نەبێت، هەردوو کۆمەڵەکەش یەك قسە و داوایان هەیە، وە قیامەت بەرپا نابێت هەتا نزیکەی سی چەواشەکاری درۆزن پەیدا نەبن، هەموویان بەدرۆ دەڵێ من پێغەمبەری خوام)).

---

(١) بڕوانە: ٣٦٠٦.
(٢) بڕوانە: ٨٥.
(٣) بڕوانە: ٨٥.

٣٦١٠- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الخُدْرِيَّ ﷺ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهْوَ يَقْسِمُ قَسْمًا أَتَاهُ ذُو الخُوَيْصِرَةِ -وَهْوَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ- فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اعْدِلْ. فَقَالَ: «وَيْلَكَ، وَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَعْدِلْ؟! قَدْ خِبْتَ وَخَسِرْتَ إِنْ لَمْ أَكُنْ أَعْدِلُ». فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ائْذَنْ لِي فِيهِ، فَأَضْرِبَ عُنُقَهُ. فَقَالَ: «دَعْهُ فَإِنَّ لَهُ أَصْحَابًا، يَحْقِرُ أَحَدُكُمْ صَلاَتَهُ مَعَ صَلاَتِهِمْ وَصِيَامَهُ مَعَ صِيَامِهِمْ، يَقْرَءُونَ القُرْآنَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، يُنْظَرُ إِلَى نَصْلِهِ فَلاَ يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ، ثُمَّ يُنْظَرُ إِلَى رِصَافِهِ فَمَا يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ، ثُمَّ يُنْظَرُ إِلَى نَضِيِّهِ -وَهْوَ قِدْحُهُ- فَلاَ يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ، ثُمَّ يُنْظَرُ إِلَى قُذَذِهِ فَلاَ يُوجَدُ فِيهِ شَيْءٌ، قَدْ سَبَقَ الْفَرْثَ وَالدَّمَ، آيَتُهُمْ: رَجُلٌ أَسْوَدُ إِحْدَى عَضُدَيْهِ مِثْلُ ثَدْيِ الْمَرْأَةِ، أَوْ مِثْلُ البَضْعَةِ تَدَرْدَرُ، وَيَخْرُجُونَ عَلَى حِينِ فُرْقَةٍ مِنَ النَّاسِ». قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: فَأَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ هَذَا الْحَدِيثَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَأَشْهَدُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ قَاتَلَهُمْ وَأَنَا مَعَهُ، فَأَمَرَ بِذَلِكَ الرَّجُلِ، فَالْتُمِسَ فَأُتِيَ بِهِ حَتَّى نَظَرْتُ إِلَيْهِ عَلَى نَعْتِ النَّبِيِّ ﷺ الذِي نَعَتَهُ[1].

٣٦١٠- ئەبو سەلەمەی کوڕی عەبدوڕەحمان گێڕایەوە کە ئەبو سەعیدی خودری ﷺ دەڵێ: لە کاتێکدا ئێمە لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ بووین لە حاڵێکدا (ئاڵتونێکی) دابەشکردنی دابەش کرد، ژولخویصیەرە هات بۆ لای - کە پیاوێك بوو لە نەوەی تەمیم- وتی: ئەی پێغەمبەری خوا دادگەربە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((هاوار بۆ تۆ ئەگەر من دادگەر نەبم کێ دادگەر دەبێت؟ بێگومان تۆ ڕەنج بەخەسار و خەسارەت مەندبوویت ئەگەر من دادگەر نەبم))، عومەریش ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا مۆڵەتم بدە دەربارەی بابدەم لە گەردنی، ئەویش فەرمووی: ((وازی لێ بێنە، چونکە بێگومان چەند هاوڕێیەکی هەیە کەسێکتان

(١) بڕوانە: ٣٣٤٤.

نوێژی خۆی لە بەرانبەر نوێژی ئەواندا و ڕۆژووی خۆی لە بەرانبەری ڕۆژووی ئەواندا بەکەم دەزانێت، (ئەوان) قورئان دەخوێنن لە گەروویان ناچێتە خوارەوە، لە ئایینی (ی ئیسلام) دەردەچن وەك چۆن تیر لە نێچیرەکە دەردەچێت، سەیری سەرە ڕمەکە دەکرێ هیچی پێوە نییە، پاشان سەیری سێرمە (ی قایم کردنی سەرەڕمە) کە دەکرێ هیچ شتێکی پێوە نییە، پاشان سەیری کلکی ڕەمەکە دەکرێ هیچ شتێکی پێوە نییە، پاشان سەیری پەڕی ڕمکە دەکرێ هیچی پێوە نییە، بێگومان (تیرەکە) لە ڕیخ و خوێنەکە تێپەڕی[1]، نیشانەی ئەو کەسانە پیاوێکی ڕەش پێستە، قۆڵێکی وەك مەمکی ژن وایە - یان وەك پارچە گۆشتێك وایە بلەرێتەوە (بێت و بڕوا) - وە لە کاتی جیاوازی و دووبەرەکی خەڵکدا پەیدا دەبن[2])).

ئەبو سەعید ﷺ وتی: شایەتی دەدەم کە ئەم فەرموودەیەم لە پێغەمبەری خوا ﷺ بیستووە، وە شایەتی دەدەم کە عەلی کوڕی ئەبو تالیب ﷺ لە دژی ئەو کەسانە جەنگا و منیش لەگەڵیدا بووم، ئەنجا فەرمانی کرد بەشوێن ئەو پیاوەدا بگەڕێن، (ئەوانیش گەڕان و دۆزیانەوە) و هێنایان، ئیتر سەیرم کرد بینیم بەو شێوەیە کە پێغەمبەر ﷺ باسی کردبوو.

٣٦١١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ خَيْثَمَةَ، عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ ﷺ: إِذَا حَدَّثْتُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلأَنْ أَخِرَّ مِنَ السَّمَاءِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَكْذِبَ عَلَيْهِ، وَإِذَا حَدَّثْتُكُمْ فِيمَا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ، فَإِنَّ الحَرْبَ خَدْعَةٌ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ حُدَثَاءُ الأَسْنَانِ، سُفَهَاءُ الأَحْلاَمِ، يَقُولُونَ مِنْ خَيْرِ

---

(١) واتە چۆن تیرێک بدات لە نێچیرێک ئەوەنە خێرا دەردەچێت هیچ لەگەڵ خۆی نەبات، ئەوانیش ئاوا لە ئیسلام دەردەچن و هیچ لەگەڵ خۆیان نابەن.

(٢) یان: لە چاکترین دەستە دەردەچن و دژیان دەوەستنەوە، وەک لەگێرانەوەیەکی تردا هاتووە (إرشاد المساري ١٠٣/٨).

قَوْلِ الْبَرِيَّةِ، يَمْرُقُونَ مِنَ الإِسْلاَمِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، لاَ يُجَاوِزُ إِيمَانُهُمْ حَنَاجِرَهُمْ، فَأَيْنَمَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ، فَإِنَّ قَتْلَهُمْ أَجْرٌ لِمَنْ قَتَلَهُمْ يَوْمَ القِيَامَةِ»[1].

٣٦١١- سوەیدی کوڕی غەفلە وتی: عەلی ﷺ وتی: کە فەرموودەم لە پێغەمبەری خواوە بۆتان گێڕایەوە ئەگەر لە ئاسمانەوە بکەومە خوارەوە لام خۆشترە لەوەی کە درۆ بکەم بەدەم پێغەمبەرەوە ﷺ، وە ئەگەر قسەیەکتان بۆ بکەم کە لە نێوان من و ئێوەدا بێت (سەبارەت بە جەنگ کردن ئەوە جیاوازە)، چونکە بەڕاستی جەنگ بریتی یە لە فڕ و فێڵ.

لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لە ئاخر زەماندا کەسانێك دێن و پەیدا دەبن هەرزەکار و نەفامن و کەم عەقڵن، بە وتەی چاکترینی مرۆڤەکان (کە پێغەمبەرە ﷺ) قسە دەکەن و دەیڵێن[2]، لە ئیسلام دەردەچن هەر چۆنێك تیر لە نێچیر دەردەچێت، باوەڕیان لە گەروویان تێپەڕ ناکات، بۆیە لە هەر کوێدا پێیان گەشتن بیانکوژن، چونکە بێگومان لە کوشتنیاندا لە ڕۆژی دوایی دا پاداشتی گەورە هەیە بۆ ئەو کەسەی دەیانکوژێت)).

٣٦١٢- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا قَيْسٌ، عَنْ خَبَّابِ بْنِ الأَرَتِّ قَالَ: شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهْوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً لَهُ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ، قُلْنَا لَهُ: أَلاَ تَسْتَنْصِرُ لَنَا، أَلاَ تَدْعُو اللَّهَ لَنَا؟ قَالَ: «كَانَ الرَّجُلُ فِيمَنْ قَبْلَكُمْ يُحْفَرُ لَهُ فِي الأَرْضِ فَيُجْعَلُ فِيهِ، فَيُجَاءُ بِالْمِنْشَارِ، فَيُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ فَيُشَقُّ بِاثْنَتَيْنِ، وَمَا يَصُدُّهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ، وَيُمْشَطُ بِأَمْشَاطِ الحَدِيدِ، مَا دُونَ لَحْمِهِ مِنْ عَظْمٍ أَوْ عَصَبٍ، وَمَا يَصُدُّهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ، وَاللَّهِ لَيُتِمَّنَّ هَذَا الأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاكِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ، لاَ يَخَافُ إِلاَّ اللَّهَ أَوِ الذِّئْبَ عَلَى غَنَمِهِ، وَلَكِنَّكُمْ تَسْتَعْجِلُونَ»[3].

---

(١) بڕوانە: ٥٠٥٧، ٦٩٠٣.

(٢) کە قورئانە دەڵێن (لاحكم إلاّ لله).

(٣) بڕوانە: ٣٨٥٢، ٦٩٤٣.

٣٦١٢- قەیس لە خەبباى كوڕى ئەرەتەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: لە كاتێكدا پێغەمبەر ﷺ لە سێبەرى كەعبەدا لەسەر عاباكەى خۆى شانى دادابوو، عەرزمان كرد بۆ داواى سەركەوتنمان بۆ ناكەیت؟، بۆ لە خودا ناپاڕێیتەوە بۆمان ؟ فەرمووى: ((لە گەلانى پێش ئێوەدا پیاوى (خواناسى) وا هەبوو لە زەویدا چاڵى بۆ هەڵكەنراوە و خراوەتە ناویەوە، ئەنجا مشاریان دەهێنا و لەسەر سەرى دادەنراو (بەمشار) دەكرابە دوو لەتەوە، ئەوە وازى پێ نەدەهێنا لە ئایینەكەى، وە (خواناسى وا هەبوو) بەشانەى ئاسن داهێنراوە و گۆشت و ئێسك و ڕەگى لە یەك جیاكراوەتەوە، بەڵام ئەوە لە ئایینەكەى وەرى نەگێڕاوە، سوێند بەخواى گەورە خوا ئەم ئایینى ئیسلامە بە ئەنجام دەگەیەنێ و سەرى دەخات، هەتا سوار لە صەنعاوە دەڕوات بۆ حەزرەمەوت لە خوا نەبێت لە كەس ناترسێت، یان گورگ بنێتە ڕانەكەى بەڵام ئێوە پەلە دەكەن)).

٣٦١٣- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ قَالَ: أَنْبَأَنِي مُوسَى بْنُ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ افْتَقَدَ ثَابِتَ بْنَ قَيْسٍ، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَا أَعْلَمُ لَكَ عِلْمَهُ. فَأَتَاهُ فَوَجَدَهُ جَالِسًا فِي بَيْتِهِ مُنَكِّسًا رَأْسَهُ، فَقَالَ: مَا شَأْنُكَ؟ فَقَالَ: شَرٌّ، كَانَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ، وَهْوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ. فَأَتَى الرَّجُلُ فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَالَ كَذَا وَكَذَا. فَقَالَ مُوسَى بْنُ أَنَسٍ: فَرَجَعَ الْمَرَّةَ الآخِرَةَ بِبِشَارَةٍ عَظِيمَةٍ، فَقَالَ: «اذْهَبْ إِلَيْهِ فَقُلْ لَهُ إِنَّكَ لَسْتَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ، وَلَكِنْ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ»[1].

٣٦١٣- مووساى كوڕى ئەنەس لە ئەنەسى كوڕى مالیكەوە ﷺ دەگێڕێتەوە سابیتى كوڕى قەیس دیار نەبوو، پێغەمبەریش ﷺ هەواڵى پرسى، پیاوێكیش (سەعدى كوڕى موعاز)) وتى: ئەى پێغەمبەرى خوا ﷺ من هەواڵت بۆ دەزانم،

---

(١) بڕوانە: ٤٨٤٦.

ئەنجا ڕۆشت بۆ لای و بینی لە ماڵەوە دانیشتووە سەری داخستووە، (سەعد پێی) وت: ئەوە چیتە؟ (سابیت) وتی: حاڵم خراپە، (چونکە) ئەو پێشتر دەنگی بەرز دەکردەوە بەسەر دەنگی پێغەمبەردا ﷺ، کە بێگومان کردەوەکانی پوچەڵ بۆتەوە و ئەو لە دۆزەخیانە، ئەنجا پیاوەکە (سەعد) هاتەوە و هەواڵی پێدا کە سابیت واو وای وت، مووسای کوڕی ئەنەسیش وتی: ئەنجا جاری دووەم (سەعد) بەموژدەیەکی گەورەوە گەڕایەوە، (پێغەمبەر ﷺ) فەرمووی پێی: ((بڕۆ بۆ لای و پێی بڵێ: دڵنیابە تۆ لە دۆزەخیان نیت، بەڵکو تۆ لە بەهەشتیانی)).

٣٦١٤- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، سَمِعْتُ البَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ ﷺ: قَرَأَ رَجُلٌ الْكَهْفَ وَفِي الدَّارِ الدَّابَّةُ، فَجَعَلَتْ تَنْفِرُ، فَسَلَّمَ، فَإِذَا ضَبَابَةٌ -أَوْ سَحَابَةٌ- غَشِيَتْهُ، فَذَكَرَهُ لِلنَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: "اقْرَأْ فُلَانُ، فَإِنَّهَا السَّكِينَةُ نَزَلَتْ لِلْقُرْآنِ" أَوْ: "تَنَزَّلَتْ لِلْقُرْآنِ"[1].

٣٦١٤- بەڕائی کوڕی عازیب ﷺ دەڵێ: پیاوێك (ئوسەیدی کوڕی حوزەیر) سوڕەتی کەهفی خوێند، لەو کاتەدا ماینێك لە ماڵەوە بوو سڵی لێ دەکات و دەسڵەمێتەوە، بەڕائیش دوعای سەلامەتی دەکات جا دەبینێ پەڵە هەورێك بەسەریەوەیە، ئەوسا ئەو (ڕووداوە) بۆ پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەوە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((فڵان کەس قوڕئان بخوێنە، چونکە بێگومان ئەو ئارامییە بەهۆی قوڕئان (خوێندنەکەوە) دابەزیوە))، یان ((بۆ قوڕئانەکە دابەزیوە)).

٣٦١٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ أَبُو الحَسَنِ الحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ يَقُولُ: جَاءَ أَبُو بَكْرٍ ﷺ إِلَى أَبِي فِي مَنْزِلِهِ، فَاشْتَرَى مِنْهُ رَحْلاً فَقَالَ لِعَازِبٍ: ابْعَثِ ابْنَكَ يَحْمِلْهُ مَعِي. قَالَ:

(١) بڕوانە: ٤٨٣٩، ٥٠١١.

فَحَمَلْتُهُ مَعَهُ، وَخَرَجَ أَبِي يَنْتَقِدُ ثَمَنَهُ، فَقَالَ لَهُ أَبِي: يَا أَبَا بَكْرٍ، حَدِّثْنِي كَيْفَ صَنَعْتُمَا حِينَ سَرَيْتَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: نَعَمْ، أَسْرَيْنَا لَيْلَتَنَا، وَمِنَ الغَدِ حَتَّى قَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ وَخَلاَ الطَّرِيقُ لاَ يَمُرُّ فِيهِ أَحَدٌ، فَرُفِعَتْ لَنَا صَخْرَةٌ طَوِيلَةٌ، لَهَا ظِلٌّ لَمْ تَأْتِ عَلَيْهِ الشَّمْسُ فَنَزَلْنَا عِنْدَهُ، وَسَوَّيْتُ لِلنَّبِيِّ ﷺ مَكَانًا بِيَدِي يَنَامُ عَلَيْهِ، وَبَسَطْتُ فِيهِ فَرْوَةً، وَقُلْتُ: نَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَأَنَا أَنْفُضُ لَكَ مَا حَوْلَكَ. فَنَامَ، وَخَرَجْتُ أَنْفُضُ مَا حَوْلَهُ، فَإِذَا أَنَا بِرَاعٍ مُقْبِلٍ بِغَنَمِهِ إِلَى الصَّخْرَةِ يُرِيدُ مِنْهَا مِثْلَ الذِي أَرَدْنَا، فَقُلْتُ: لِمَنْ أَنْتَ يَا غُلاَمُ؟ فَقَالَ: لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ المَدِينَةِ -أَوْ مَكَّةَ- قُلْتُ: أَفِي غَنَمِكَ لَبَنٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: أَفَتَحْلُبُ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَأَخَذَ شَاةً، فَقُلْتُ: انْفُضِ الضَّرْعَ مِنَ التُّرَابِ وَالشَّعَرِ وَالْقَذَى -قَالَ: فَرَأَيْتُ البَرَاءَ يَضْرِبُ إِحْدَى يَدَيْهِ عَلَى الأُخْرَى يَنْفُضُ- فَحَلَبَ فِي قَعْبٍ كُثْبَةً مِنْ لَبَنٍ، وَمَعِي إِدَاوَةٌ حَمَلْتُهَا لِلنَّبِيِّ ﷺ يَرْتَوِي مِنْهَا، يَشْرَبُ وَيَتَوَضَّأُ، فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَكَرِهْتُ أَنْ أُوقِظَهُ، فَوَافَقْتُهُ حِينَ اسْتَيْقَظَ، فَصَبَبْتُ مِنَ الْمَاءِ عَلَى اللَّبَنِ حَتَّى بَرَدَ أَسْفَلُهُ، فَقُلْتُ: اشْرَبْ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: فَشَرِبَ، حَتَّى رَضِيتُ، ثُمَّ قَالَ: «أَلَمْ يَأْنِ لِلرَّحِيلِ؟». قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: فَارْتَحَلْنَا بَعْدَ مَا مَالَتِ الشَّمْسُ، وَاتَّبَعَنَا سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكٍ، فَقُلْتُ: أُتِينَا يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَقَالَ: «لاَ تَحْزَنْ، إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا». فَدَعَا عَلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ، فَارْتَطَمَتْ بِهِ فَرَسُهُ إِلَى بَطْنِهَا -أُرَى فِي جَلَدٍ مِنَ الأَرْضِ، شَكَّ زُهَيْرٌ- فَقَالَ: إِنِّي أُرَاكُمَا قَدْ دَعَوْتُمَا عَلَيَّ، فَادْعُوَا لِي، فَاللَّهُ لَكُمَا أَنْ أَرُدَّ عَنْكُمَا الطَّلَبَ. فَدَعَا لَهُ النَّبِيُّ ﷺ فَنَجَا فَجَعَلَ لاَ يَلْقَى أَحَدًا إِلاَّ قَالَ: كَفَيْتُكُمْ مَا هُنَا. فَلاَ يَلْقَى أَحَدًا إِلاَّ رَدَّهُ. قَالَ: وَوَفَى لَنَا[1].

٣٦١٥- ئەبو ئیسحاق دەڵێ: لە بەڕائی کوڕی عازیبەم ﷺ بیست دەیوت: ئەبو بەکر ﷺ هات بۆ لای باوکم لە ماڵی خۆیدا و کورتانی وشترێکی لێ کڕی، ئەبو بەکر ﷺ بە عازیبی ﷺ وت: کوڕەکەت بنێرە با کورتانەکەم لەگەڵدا هەڵگرێت،

---

(١) بروانە: ٢٤٣٩.

(بەڕا) دەڵێ: منیش كورتانەكەم لەگەڵیدا هەڵگرت، وە باوكیشم هاتە دەرەوە (لەگەڵماندا) نرخەكەی وەرگرێت، جا باوكم پێی وت: ئەی ئەبو بەكر: بۆم بگێڕەرەوە كاتێ بەشەودا لە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ كۆچتان كرد چۆنتان كرد؟ وتی: بەڵێ ئەو شەوەمان بەردەوام ڕۆشتین لە سبەینێش تا گەرمای نیوەڕۆ، (چونكە) ڕێگاوبان كەسی پیادا نەدەڕۆشت، ئەنجا بەردێكی درێژمان لێوە دەركەوت كە سێبەری هەبوو خۆر لێی نەدابوو، ئیتر لاماندا و دابەزین (و پشووماندا)، وە بەدەستم شوێنێكم بۆ پێغەمبەر ﷺ چاككرد تێیدا بخەوێت، فەروەیەكم تێدا ڕاخست (كە پێم بوو)، وە وتم: ئەی پێغەمبەری خوا بخەوە و من پارێزگاریت دەكەم لە دوژمن لە دەوروبەرت[1] ئەویش خەوت، منیش (لە بن بەردەكە) هاتمە دەرەوە لە دەوروبەری پارێزگاری بكەم، لەپڕ شوانێكم بینی بەخۆی و مەڕەكانیەوە بەرەو بەردەكە دێت، ئەویش وەكو ئێمە دەیەوێت بێتە سێبەرەكەیەوە، منیش پێم وت: كوڕەكە تۆ شوانی كێیت؟ ئەویش وتی: شوانی پیاوێكی شارەكەم - یان مەككەییم- وتم: ئایا مەڕەكانت شیریان تیایە؟ وتی: بەڵێ وتم: ئایا (مۆڵەتت هەیە لە لایەن خاوەنەكەیەوە) بیاندۆشیت (و بیدەی بە ڕێبوار) ؟ وتی: بەڵێ، جا مەڕێكی گرت، وتم: تەپ و تۆز و موو و پووشێ كە بەگوانیەوەیە بتەكێنە- وتی: بەرائم بینی دەستەكانی دەدا بەیەكتری دا تۆزەكەی دەتەكاند- ئەنجا كەمێك شیری دۆشییە ناو جامێكی تەختەكەوە، منیش جەوەنەیەكی (ئاوی) بچووكم پێبوو لەگەڵ خۆم هەڵمگرتبوو بۆ (پێویستی) پێغەمبەر ﷺ، لەو ئاوەی تیابوو ئاوی دادەكرد و دەیخواردەوە و دەستنوێژی دەگرت، (دوای ئەوەی شیرەكەم هێنا) جا هاتمەوە بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ (خەوتبوو)، حەزم نەكرد خەبەری كەمەوە، جا لەو كاتەی من گەشتمە لای خەبەری بوویەوە، ئەنجا ئاوم كرد بەسەر شیرەكەدا هەتا ژێرەكەی

(١) یان من تەپ و تۆزت لێ دوور دەخەمەوە.

ساردبوو، ئەوسا وتم: ئەی پێغەمبەری خوا بیخۆرەوە، دەڵێ: جا ئەوەندەی خواردەوە هەتا دڵخۆش بووم، پاشان فەرمووی: ((ئایا کاتێ ڕۆیشتن نەهاتووە؟)) وتم: بەڵێ: (کاتی هاتووە)، دەڵی دوای ئەوەی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان لایدا ڕۆشتین، سوراقەی کوڕی مالیك کەوتبوویە شوێنمان، وتم: (سوراقە) پێمان گەشت ئەی پێغەمبەری خوا، ئەویش فەرمووی: ((خەمت نەبێ خوامان لەگەڵە))، جا پێغەمبەر ﷺ دوعای کرد لە سوراقە و ئەسپەکەی هەرچوار پەلی ڕۆشت بەزەویدا تا ئاستی ورگی - وابزانم زەوییەکی ڕەقیش بوو، زوهەیر ئەم گومانەی بردووە[1] - سوراقە وتی: من گومانم وایە بەڕاستی ئێوە هەردووکتان دوعاتان لە من کرد، بۆیە داواتان لێ دەکەم دوعام بۆ بکەن (ئەسپەکەم چوارپەلی بێتە دەرەوە لە زەوی) خوا هەردووکتان بپارێزی، بۆ ئەوەی هەر کەسێ بگەڕێ بەشوێنتاندا بیگێڕمەوە، پێغەمبەریش ﷺ دوعای بۆ کرد و ڕزگاری بوو، ئیتر بەهەر کەسێك بگەشتایە دەیوت: من گەڕانی ئائەوێم بۆتان کردووە ئێوە مەگەڕێن، جا بەهەر کەسێك بگەشتایە دەیگەڕاندەوە، (ئەبو بەکر ﷺ) وتی: بەڵێنەکەی بردە سەر لەگەڵماندا و ڕاستی کرد.

٣٦١٦- حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُخْتَارٍ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَى أَعْرَابِيٍّ يَعُودُهُ - قَالَ: وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا دَخَلَ عَلَى مَرِيضٍ يَعُودُهُ قَالَ: "لاَ بَأْسَ، طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ" - فَقَالَ لَهُ: «لاَ بَأْسَ، طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ». قَالَ: قُلْتَ: طَهُورٌ! كَلاَّ بَلْ هِيَ حُمَّى تَفُورُ -أَوْ تَثُورُ- عَلَى شَيْخٍ كَبِيرٍ، تُزِيرُهُ الْقُبُورَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «فَنَعَمْ إِذًا»[2].

٣٦١٦- ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ڕۆشت بۆ لای پیاوێکی عەرەبی دەشتەکی (نەخۆش بوو) سەردانی کرد، ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما وتی: پێغەمبەر ﷺ

(١) ئەو کەسەی بۆی گێڕاوەتەوە ئەم ڕستەی وتووە یا نا.

(٢) بڕوانە: ٥٦٥٦، ٥٦٦٢، ٧٤٧٠.

هەمیشە کە دەڕۆشت بۆ لای نەخۆشێك و سەردانی دەکرد دەیفەرموو: ((مەترسە بەویستی خوا پاکەرەوەی گوناهەکانتە))، جا بە پیاوەکەشی فەرموو: ((مەترسە پاکەرەوەی گوناهەکانتە بەویستی خوا))، کابرا وتی (بە پێغەمبەر ﷺ): وتت پاکەرەوەیە؟ نەخێر پاکەرەوە نییە، بەڵکو لەرز و تایە کە پیرێکی بەتەمەن هەڵدەچۆقێنێ و سەردانی گۆڕستانی پێ دەکات[1]، ئەنجا پێغەمبەریش فەرمووی: ((کەواتە وەك خۆت دەڵێیت با وابێت)).

٣٦١٧- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَارِثِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: كَانَ رَجُلٌ نَصْرَانِيًّا فَأَسْلَمَ وَقَرَأَ البَقَرَةَ وَآلَ عِمْرَانَ، فَكَانَ يَكْتُبُ لِلنَّبِيِّ ﷺ، فَعَادَ نَصْرَانِيًّا، فَكَانَ يَقُولُ: مَا يَدْرِي مُحَمَّدٌ إِلاَّ مَا كَتَبْتُ لَهُ، فَأَمَاتَهُ اللهُ، فَدَفَنُوهُ، فَأَصْبَحَ وَقَدْ لَفَظَتْهُ الأَرْضُ فَقَالُوا: هَذَا فِعْلُ مُحَمَّدٍ وَأَصْحَابِهِ، لَمَّا هَرَبَ مِنْهُمْ نَبَشُوا عَنْ صَاحِبِنَا. فَأَلْقُوهُ. فَحَفَرُوا لَهُ فَأَعْمَقُوا، فَأَصْبَحَ وَقَدْ لَفَظَتْهُ الأَرْضُ، فَقَالُوا: هَذَا فِعْلُ مُحَمَّدٍ وَأَصْحَابِهِ، نَبَشُوا عَنْ صَاحِبِنَا لَمَّا هَرَبَ مِنْهُمْ فَأَلْقَوْهُ. فَحَفَرُوا لَهُ وَأَعْمَقُوا لَهُ فِي الأَرْضِ مَا اسْتَطَاعُوا، فَأَصْبَحَ قَدْ لَفَظَتْهُ الأَرْضُ، فَعَلِمُوا أَنَّهُ لَيْسَ مِنَ النَّاسِ فَأَلْقَوْهُ.

٣٦١٧- ئەنەس ﷺ دەڵێ: پیاوێکی پێشتر گاوور بوو ئەنجا مسوڵمان بوو، سوڕەتی بەقەرە و ئالی عیمرانی خوێند، وە (نیگای) بۆ پێغەمبەر ﷺ دەنووسی، پاشان بوویەوە بەگاوور، ئەنجا دەیوت: موحەممەد هیچ نازانێت ئەوە نەبێت من بۆم نووسیووە، ئەنجا خوا مراندی و ناشتیان، بۆ سبەی زەوی لاشەکەی فڕێدابوویە دەرەوە، جا (گاورەکان) وتیان: ئەمە کاری موحەممەد و هاوەڵەکانیەتی کاتێ (وازی لە ئایینەکەیان هێنا و) هەڵهات لێیان ،گۆڕی هاوڕێ کەمانیان هەڵداوەتەوە و فڕێیان داوە، ئەنجا گۆڕێکیان بۆ هەڵکەند و قووڵیان کرد، جا بۆ

(١) واتە: لەکۆڵی نابێتەوە تا نەیباتە ناو گۆڕەوە.

سبەی زەوی فڕێی دابوویە دەرەوە، وتیان: ئەمە کاری موحەممەد و هاوەڵەکانیەتی، گۆڕی هاوڕێ کەمانیان هەڵداوەتەوە، چونکە هەڵهاتووە لێیان و فڕێیان داوە، ئەنجا گۆڕێکیان بۆ هەڵکەند و ئەوەندەی لە توانایاندا بوو قوڵیان کرد، بۆ سبەی زەوی فڕێی دابوویە دەرەوە، ئەنجا دڵنیابوون و زانیان کە ئەوە کاری مرۆڤ نییە و ئیتر ئەوانیش فڕێیان دا (و نەخرایە گۆڕەوە).

٣٦١٨- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: وَأَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا هَلَكَ كِسْرَى فَلاَ كِسْرَى بَعْدَهُ، وَإِذَا هَلَكَ قَيْصَرُ فَلاَ قَيْصَرَ بَعْدَهُ، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَتُنْفِقُنَّ كُنُوزَهُمَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ»[1].

٣٦١٨- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر کیسرا لە ناو چوو ئیتر دوای ئەو کیسرایەکی تر نابێتەوە، وە ئەگەر قەیصەر لە ناو چوو ئیتر دوا ئەو قەیصەرێکی تر نابێتەوە، سوێند بەو زاتەی گیانی موحەممەدی بەدەستە، گەنجینەکانی هەردووکیان (کیسرا و قەیصەر) لە خەبات لە ڕێی خوادا خەرج دەکەن)).

٣٦١٩- حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَفَعَهُ قَالَ: "إِذَا هَلَكَ كِسْرَى فَلاَ كِسْرَى بَعْدَهُ". وَذَكَرَ، وَقَالَ: "لَتُنْفَقَنَّ كُنُوزُهُمَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ"[2].

٣٦١٩- جابیری کوڕی سەمورە ﷺ دەیباتەوە سەر پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی: ((ئەگەر کیسرا تیاچوو ئیتر دوا ئەو کیسرایەکی تر نابێتەوە))، وە باسی کرد و فەرمووی: ((بێگومان گەنجینەکانی هەردووکیان (کیسرا و قەیصەر) بۆ خەبات لە ڕێی خوادا خەرج دەکەن)).

---

(١) بڕوانە: ٣٠٢٧.

(٢) بڕوانە: ٣١٢١.

٣٦٢٠- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ، حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ: قَدِمَ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَجَعَلَ يَقُولُ: إِنْ جَعَلَ لِي مُحَمَّدٌ الأَمْرَ مِنْ بَعْدِهِ تَبِعْتُهُ. وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ، فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ، وَفِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قِطْعَةُ جَرِيدٍ، حَتَّى وَقَفَ عَلَى مُسَيْلِمَةَ فِي أَصْحَابِهِ فَقَالَ: «لَوْ سَأَلْتَنِي هَذِهِ القِطْعَةَ مَا أَعْطَيْتُكَهَا، وَلَنْ تَعْدُوَ أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ، وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ، وَإِنِّي لأَرَاكَ الذِي أُرِيتُ فِيكَ مَا رَأَيْتُ»[١].

٣٦٢٠- ئیبنو عەبباس ﵄ دەڵێ: موسەیلەمەی درۆزن لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا ﷺ هات (بۆ مەدینە)، جا دەیوت: ئەگەر موحەممەد لە پاش خۆی ئەم کارە (پێغەمبەرایەتی) بدات بەمن شوێنی دەکەوم، وە لەگەڵ خەڵکێکی زۆر لە هۆزەکەی هات بۆ مەدینە، پێغەمبەری خواش ﷺ هات بۆ لای سابیتی کوڕی قەیسی کوڕی شەمماسیشی لەگەڵدابوو، پێغەمبەری خوا ﷺ پەلێکی دار خورمای بەدەستەوە بوو هات لای موسەیلیمەدا وەستا، کە لەگەڵ هاوڕێکانیدا بوو، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر داوای ئەم پەلە دار خورمایەم لێ بکەیت ناتدەمێ و ناتوانێ لەو فەرمانەی خوای گەورە لە بارەتەوە داوێتی دەربچیت، وە ئەگەر پشت هەڵکەیت (و گوێڕایەڵم نەبیت) خوا دەتکوژێت[٢]، وە دڵنیام کە تۆ ئەو کەسەیت کە لە خەومدا (حاڵی خراپی) تۆم نیشاندرا)).

٣٦٢١ - فَأَخْبَرَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «بَيْنَمَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ فِي يَدَيَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ، فَأَهَمَّنِي شَأْنُهُمَا، فَأُوحِيَ إِلَيَّ فِي المَنَامِ أَنِ انْفُخْهُمَا، فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا، فَأَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ بَعْدِي». فَكَانَ أَحَدُهُمَا العَنْسِيَّ وَالآخَرُ مُسَيْلِمَةَ الكَذَّابَ صَاحِبَ اليَمَامَةِ[٣].

---

(١) بڕوانە: ٤٣٧٣، ٤٣٧٨، ٧٠٣٣، ٧٤٦١.

(٢) بەدەستی موسڵمانان هەرواش بوو لە ڕۆژی جەنگی یەمامەدا بەدەستی موسڵمانان کوژرا.

(٣) بڕوانە: ٧٠٣٤، ٧٠٣٧، ٤٣٧٤، ٤٣٧٥، ٤٣٧٩.

٣٦٢١- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((لە كاتێكدا كە خەوتبووم لە خەومدا بینیم دوو بازن لە هەردوو دەستم دایە، جا سروشتی ئەو دوو بازنەیە خەفەتباری كردم، ئەوسا لە خەودا نیگام بۆكرا كە فوویان پیاكەم، منیش فووم كرد بەهەردوو بازنەكەدا، هەردووكیان فڕین بەئاسماندا، بۆیە لێكمدایەوە بە دوو (پێغەمبەری) درۆزن دوای من پەیدا دەبن))، جا یەكێكیان عەنسی بوو، ئەوی كەیان موسەیلیمەی درۆزنی گەورەی یەمامە بوو.

٣٦٢٢- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ العَلاَءِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ أُسَامَةَ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى -أُرَاهُ- عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «رَأَيْتُ فِي المَنَامِ أَنِّي أُهَاجِرُ مِنْ مَكَّةَ إِلَى أَرْضٍ بِهَا نَخْلٌ، فَذَهَبَ وَهَلِي إِلَى أَنَّهَا اليَمَامَةُ أَوْ هَجَرُ، فَإِذَا هِيَ المَدِينَةُ يَثْرِبُ، وَرَأَيْتُ فِي رُؤْيَايَ هَذِهِ أَنِّي هَزَزْتُ سَيْفًا فَانْقَطَعَ صَدْرُهُ، فَإِذَا هُوَ مَا أُصِيبَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ أُحُدٍ، ثُمَّ هَزَزْتُهُ بِأُخْرَى فَعَادَ أَحْسَنَ مَا كَانَ، فَإِذَا هُوَ مَا جَاءَ الله بِهِ مِنَ الفَتْحِ وَاجْتِمَاعِ المُؤْمِنِينَ، وَرَأَيْتُ فِيهَا بَقَرًا وَاللَّهُ خَيْرٌ فَإِذَا هُمُ المُؤْمِنُونَ يَوْمَ أُحُدٍ، وَإِذَا الخَيْرُ مَا جَاءَ اللَّهُ مِنَ الخَيْرِ، وَثَوَابِ الصِّدْقِ الذِي آتَانَا الله بَعْدَ يَوْمِ بَدْرٍ»[1].

٣٦٢٢- ئەبو مووسا دەگێڕێتەوە- وابزانم لە پێغەمبەرەوە ﷺ - فەرمووی: ((لە خەودا بینیم من لە مەككەوە كۆچم دەكرد بۆ وڵاتێك دار خورمای تیابوو، جا گومانم بۆ ئەوەچوو كە ئەو شوێنە یەمامە یان هەجەر بێت، بەڵام بینیم (دەركەوت) ئەو شوێنە مەدینەیە (كە ناوی) یەسریبە، هەروەها هەر لەو خەوەدا بینیم كە شمشێرێكم ڕاوەشاند و لوتكەی قرتا، ئەوسا دەركەوت ئەوەبوو كە لە ڕۆژی غەزای ئوحوددا تووشی باوەڕداران بوو، پاشان جارێكی تر

(١) بڕوانە: ٣٩٨٧، ٤٠٨١، ٧٠٣٥، ٧٠٤١.

ڕاموەشاند ئەنجا چاك بوويەوە بەچاكتر لە پێشوو، ئەويش ئەوەبوو كە خوا پێشی هێنا بۆ باوەڕداران لە سەركەوتن (فەتحی مەككە) و يەك ڕيزی باوەڕداران، وە لەو خەوەدا چەند مانگايەكم بينی، سوێند بەخوا (لەو كارەدا) خێر هەيە ئەويش[1]، ئەو باوەڕدارانەبوو كە (شەهيدبوون) لە ڕۆژی غەزای ئوحوددا، وە خەيرەكەش بريتی بوو لەو خەير و پاداشتی ڕاستيەی خوای گەورە بۆی هێناين دوا ڕۆژی غەزای بەدر)).

٣٦٢٣- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ، عَنْ فِرَاسٍ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: أَقْبَلَتْ فَاطِمَةُ تَمْشِي، كَأَنَّ مِشْيَتَهَا مَشْيُ النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَرْحَبًا بِابْنَتِي». ثُمَّ أَجْلَسَهَا عَنْ يَمِينِهِ -أَوْ عَنْ شِمَالِهِ- ثُمَّ أَسَرَّ إِلَيْهَا حَدِيثًا، فَبَكَتْ، فَقُلْتُ لَهَا: لِمَ تَبْكِينَ؟ ثُمَّ أَسَرَّ إِلَيْهَا حَدِيثًا، فَضَحِكَتْ فَقُلْتُ: مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ فَرَحًا أَقْرَبَ مِنْ حُزْنٍ! فَسَأَلْتُهَا عَمَّا قَالَ. فَقَالَتْ مَا كُنْتُ لأُفْشِيَ سِرَّ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. حَتَّى قُبِضَ النَّبِيُّ ﷺ فَسَأَلْتُهَا.

٣٦٢٣- مەسروق وتی: عائيشە ﵂ دەڵێ: فاتيمە هات بەجۆرێ دەڕۆشت ڕۆيشتنەكەی وەك ڕۆيشتنی پێغەمبەر ﷺ وابوو، پێغەمبەريش ﷺ فەرمووی: ((بەخێربێيت كچم)) پاشان لای ڕاستيەوە - يان لای چەپيەوە- داينيشاند، پاشان قسەيەكی بە سرتە پێ فەرموو ئەويش گريا، پێم وت بۆچی دەگريت؟ پاشان قسەيەكی تری بەچپە پێ فەرموو پێكەنی، منيش وتم: هيچ كات وەك ئەمڕۆم نەديووە خۆشی يەك ئەوەندە نزيك بێت لە دڵ تەنگی و خەفەتباری، ئەنجا پرسيارم لە فاتيمە كرد كە پێغەمبەر ﷺ چی فەرمووە، فاتيمەش وتی: من نهێنی پێغەمبەری خوا ﷺ ئاشكرا ناكەم، (بۆت باس نەكەم) هەتا پێغەمبەر ﷺ وەفاتی كرد جا پرسيارم لێ كرد.

---

(١) ئەو چەند مانگايەش كە لە خەوەكەدا بينی.

٣٦٢٤ - فَقَالَتْ: أَسَرَّ إِلَيَّ: «إِنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يُعَارِضُنِي الْقُرْآنَ كُلَّ سَنَةٍ مَرَّةً، وَإِنَّهُ عَارَضَنِي الْعَامَ مَرَّتَيْنِ، وَلاَ أُرَاهُ إِلاَّ حَضَرَ أَجَلِي، وَإِنَّكِ أَوَّلُ أَهْلِ بَيْتِي لَحَاقًا بِي». فَبَكَيْتُ، فَقَالَ: «أَمَا تَرْضَيْنَ أَنْ تَكُونِي سَيِّدَةَ نِسَاءِ أَهْلِ الجَنَّةِ -أَوْ "نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ؟ ". فَضَحِكْتُ لِذَلِكَ[1].

٣٦٢٤- فاتيمه ﵂ وتی: بەچپە پێی وتم: ((بێگومان جیبریل ﵇ هەموو ساڵێك یەك جار قورئانی بۆ دەخوێندمەوە، بەڵام ئەمساڵ دووجار بۆی خوێندمەوە، دڵنیام کاتیّ مردنم هاتووە (نزیك بۆتەوە)، وە بێگومان تۆ یەکەم کەسی لە ئالوبەیتمدا (دەمری و) پێم دەگەیت))، بۆیە گریام، ئەنجا فەرمووی: ((ئایا ڕازی نابیت کە گەورەی ئافرەتانی بەهەشت بیت؟)) یان ((ئافرەتانی باوەڕدار)) جا لەبەر ئەوە پێکەنیم.

٣٦٢٥- حدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: دَعَا النَّبِيُّ ﷺ فَاطِمَةَ ابْنَتَهُ فِي شَكْوَاهُ الذِي قُبِضَ فِيهِ، فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَبَكَتْ، ثُمَّ دَعَاهَا، فَسَارَّهَا فَضَحِكَتْ، قَالَتْ: فَسَأَلْتُهَا عَنْ ذَلِكَ[2].

٣٦٢٥- عوروە دەگێڕێتەوە کە عائیشە ﵂ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەو نەخۆشیەی کە تیایا وەفاتی کرد، فاتیمەی کچی بانگ کرد و بەپەنهانی شتێکی پێ فەرموو فاتیمەش گریا، پاشان بانگی کرد و سرتەیەکی تری بۆ کرد فاتیمەش پێکەنی، عائیشە دەڵێ: منیش پرسیاری ئەو (گریان و پێکەنین)ـەم لێ کرد.

٣٦٢٦ - فَقَالَتْ سَارَّنِي النَّبِيُّ ﷺ فَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ يُقْبَضُ فِي وَجَعِهِ الذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَبَكَيْتُ، ثُمَّ سَارَّنِي فَأَخْبَرَنِي أَنِّي أَوَّلُ أَهْلِ بَيْتِهِ أَتْبَعُهُ فَضَحِكْتُ[3].

---

(١) بڕوانە: ٣٦٢٦، ٣٧١٦، ٤٤٣٤، ٦٢٨٦.

(٢) بڕوانە: ٣٦٢٣.

(٣) بڕوانە: ٣٦٢٤.

٣٦٢٦- فاتیمە ﵂ وتی: پێغەمبەر ﷺ چپەیەکی بۆ کردم و پێی وتم: کە ئەو لەو نەخۆشیە پێیەوە مرد گیانی دەکێشرێت منیش گریام، پاشان چپەیەکی تری بۆ کردم و پێی وتم: من یەکەم کەسی خێزانەکەیم بەشوێنی دا دەمرم، بۆیە پێکەنیم.

٣٦٢٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي بِشْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ ﵁ يُدْنِي ابْنَ عَبَّاسٍ، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ: إِنَّ لَنَا أَبْنَاءً مِثْلَهُ. فَقَالَ: إِنَّهُ مِنْ حَيْثُ تَعْلَمُ. فَسَأَلَ عُمَرُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ هَذِهِ الآيَةِ ﴿إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ ۝١﴾ النصر. فَقَالَ: أَجَلُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَعْلَمَهُ إِيَّاهُ. قَالَ: مَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلاَّ مَا تَعْلَمُ[1].

٣٦٢٧- سەعیدی کوڕی جوبەیر لە ئیبنو عەبباسەوە ﵄ دەگێڕێتەوە و دەڵێ: عومەری کوڕی خەتتاب ﵁ ئیبنو عەبباسی لە خۆی نزیك دەکردەوە، بۆیە عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف پێی وت: بەڕاستی ئێمەش کوڕی وەك ئیبنو عەبباسمان هەیە، عومەریش وتی: ئیبنو عەبباس خۆت دەزانی (لە زانستدا چەند زانایە)، جا عومەر پرسیاری لە ئیبنو عەبباس کرد دەربارەی ئەم ئایەتە: ﴿إِذَا جَآءَ نَصۡرُ ٱللَّهِ وَٱلۡفَتۡحُ ۝١﴾ النصر، واتە: کاتێ کە یارمەتی و کۆمەکی خوا هات لەگەڵ سەرکەوتن (شاری مەککە و ئازاد کرا)، ئیبنو عەبباس وتی: مەبەستی پێی مردنی پێغەمبەری خوایە ﷺ، خوا ئاگاداری کردۆتەوە لە مردنەکەی، عومەر وتی: منیش هەر وەك زانین و تێگەشتنەکەی تۆی لێ دەزانم و تێدەگەم.

(١) بڕوانە: ٤٢٩٤، ٤٤٣٠، ٤٩٦٩، ٤٩٧٠.

٣٦٢٨- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ حَنْظَلَةَ بْنِ الغَسِيلِ، حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي مَرَضِهِ الذِي مَاتَ فِيهِ بِمِلْحَفَةٍ قَدْ عَصَّبَ بِعِصَابَةٍ دَسْمَاءَ، حَتَّى جَلَسَ عَلَى المِنْبَرِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ النَّاسَ يَكْثُرُونَ وَيَقِلُّ الأَنْصَارُ، حَتَّى يَكُونُوا فِي النَّاسِ بِمَنْزِلَةِ المِلْحِ فِي الطَّعَامِ، فَمَنْ وَلِيَ مِنْكُمْ شَيْئًا يَضُرُّ فِيهِ قَوْمًا، وَيَنْفَعُ فِيهِ آخَرِينَ، فَلْيَقْبَلْ مِنْ مُحْسِنِهِمْ، وَيَتَجَاوَزْ عَنْ مُسِيئِهِمْ». فَكَانَ آخِرَ مَجْلِسٍ جَلَسَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ[١].

٣٦٢٨- عیکریمە لە ئیبنو عەبباسەوە ﷺ) دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ لەو نەخۆشیەی کە تیایا وەفاتی کرد (لە ماڵەوە) هاتە دەرەوە، پشتەماڵێکی دابوو بەسەرشانیدا، وە بەقوماشێکی ڕەش سەری پێچابوو، هات هەتا لەسەر دوانگەکە دانیشت و سوپاس و ستایشی خوای کرد و پاشان فەرمووی: ((ئەنجا دوا ئەوە، بێگومان هەموو خەڵك زۆر دەبن بەڵام ئەنصارییەکان کەم دەبنەوە، هەتا وایان لێ دێت لە ناو خەڵکیدا وەکو خوێ دەبن لە خواردندا، جا هەر کەس لە ئێوە کارێکی گرتە دەست زیان بەکەسانێك بگەیەنێت و سوودیش بە خەڵکانێکی تر بگەیەنێت، ئەوە (چاکە) لە چاکەکارانیان قەبوڵ بکات و چاوپۆشی لە (خراپەی) خراپەکارانیان بکات))، ئیتر ئەوە کۆتا کۆڕ بوو کە پێغەمبەر ﷺ بەشداری کرد تێیدا.

٣٦٢٩- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ الْجُعْفِيُّ، عَنْ أَبِي مُوسَى عَنِ الحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ ﷺ: أَخْرَجَ النَّبِيُّ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ الحَسَنَ فَصَعِدَ بِهِ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَقَالَ: «ابْنِي هَذَا سَيِّدٌ، وَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ مِنَ المُسْلِمِينَ»[٢].

---

(١) بڕوانە: ٩٢٧.

(٢) بڕوانە: ٢٧٠٤.

٣٦٢٩- ئەبو بەکرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ڕۆژێکیان حەسەنی هێنا و بردیە سەر دوانگەکە و فەرمووی: ((بێگومان ئەم کوڕەی من سەید و گەورەیە، ئومێد وایە کە خوا ئاشتەوایی نێوان دوو کۆمەڵی لە مسوڵمانانی پێ بکات)).

٣٦٣٠- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَعَى جَعْفَرًا وَزَيْدًا قَبْلَ أَنْ يَجِيءَ خَبَرُهُمْ، وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ[١].

٣٦٣٠- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی مردنی جەعفەر و زەیدی ﷺ ڕاگەیاند [٢]، پێش ئەوەی هەواڵی مردنەکەیان بگات، لەو کاتەدا هەردوو چاوی (پێغەمبەر ﷺ) فرمێسکیان پیا دەهاتە خوار.

٣٦٣١- حدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «هَلْ لَكُمْ مِنْ أَنْمَاطٍ؟». قُلْتُ: وَأَنَّى يَكُونُ لَنَا الأَنْمَاطُ؟ قَالَ: «أَمَا إِنَّهُ سَيَكُونُ لَكُمُ الأَنْمَاطُ». فَأَنَا أَقُولُ لَهَا -يَعْنِي امْرَأَتَهُ- أَخِّرِي عَنِّي أَنْمَاطَكِ. فَتَقُولُ: أَلَمْ يَقُلِ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّهَا سَتَكُونُ لَكُمُ الأَنْمَاطُ». فَأَدَعُهَا[٣].

٣٦٣١- جابیر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئایا ڕاخەری نەرم و نۆڵ[٤] (قاڵی) تان هەیە؟)) وتم: ڕاخەری نەرمان لە کوێ بوو؟ فەرمووی: ((بەڵام دڵنیابە لە مەولا ڕاخەری نەرم و نۆڵتان دەبێت))، ئەنجا من بەئەو دەڵێم -مەبەستی بەخێزانەکەیەتی- ڕاخەرە نەرم و نۆڵەکەتم لێ دوور خەرەوە. خێزانیشم دەڵێ: ئەی پێغەمبەر ﷺ نەی فەرموو: ((بێگومان ڕاخەری نەرم و نۆڵتان دەبێت؟)) ئیتر منیش وازی لێ دێنم (و قسە ناکەم).

---

(١) بڕوانە: ١٢٤٦.

(٢) خوای گەورە ئاگاداری کردبوو لەو هەواڵە.

(٣) بڕوانە: ٥١٦١.

(٤) بەڕاخەر و فەرشێک دەوترێت نەرم بێت و ڕیشاڵی باریکی هەبێت.

٣٦٣٢- حدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﷺ قَالَ: انْطَلَقَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ مُعْتَمِرًا قَالَ: فَنَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ بْنِ خَلَفٍ أَبِي صَفْوَانَ، وَكَانَ أُمَيَّةُ إِذَا انْطَلَقَ إِلَى الشَّأْمِ فَمَرَّ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَ عَلَى سَعْدٍ، فَقَالَ أُمَيَّةُ لِسَعْدٍ: انْتَظِرْ حَتَّى إِذَا انْتَصَفَ النَّهَارُ وَغَفَلَ النَّاسُ انْطَلَقْتَ فَطُفْتَ، فَبَيْنَا سَعْدٌ يَطُوفُ إِذَا أَبُو جَهْلٍ، فَقَالَ: مَنْ هَذَا الَّذِي يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ؟ فَقَالَ سَعْدٌ: أَنَا سَعْدٌ. فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ تَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ آمِنًا وَقَدْ آوَيْتُمْ مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ؟ فَقَالَ: نَعَمْ. فَتَلاَحَيَا بَيْنَهُمَا. فَقَالَ أُمَيَّةُ لِسَعْدٍ: لاَ تَرْفَعْ صَوْتَكَ عَلَى أَبِي الحَكَمِ، فَإِنَّهُ سَيِّدُ أَهْلِ الوَادِي. ثُمَّ قَالَ سَعْدٌ: وَاللَّهِ لَئِنْ مَنَعْتَنِي أَنْ أَطُوفَ بِالْبَيْتِ لأَقْطَعَنَّ مَتْجَرَكَ بِالشَّأْمِ. قَالَ: فَجَعَلَ أُمَيَّةُ يَقُولُ لِسَعْدٍ: لاَ تَرْفَعْ صَوْتَكَ. وَجَعَلَ يُمْسِكُهُ، فَغَضِبَ سَعْدٌ فَقَالَ: دَعْنَا عَنْكَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ مُحَمَّدًا ﷺ يَزْعُمُ أَنَّهُ قَاتِلُكَ. قَالَ: إِيَّايَ؟ قَالَ نَعَمْ. قَالَ: وَاللَّهِ مَا يَكْذِبُ مُحَمَّدٌ إِذَا حَدَّثَ. فَرَجَعَ إِلَى امْرَأَتِهِ فَقَالَ أَمَا تَعْلَمِينَ مَا قَالَ لِي أَخِي اليَثْرِبِيُّ؟ قَالَتْ: وَمَا قَالَ؟: قَالَ: زَعَمَ أَنَّهُ سَمِعَ مُحَمَّدًا يَزْعُمُ أَنَّهُ قَاتِلِي. قَالَتْ: فَوَاللَّهِ مَا يَكْذِبُ مُحَمَّدٌ. قَالَ: فَلَمَّا خَرَجُوا إِلَى بَدْرٍ -وَجَاءَ الصَّرِيخُ قَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ: أَمَا ذَكَرْتَ مَا قَالَ لَكَ أَخُوكَ اليَثْرِبِيُّ؟ قَالَ: فَأَرَادَ أَنْ لاَ يَخْرُجَ، فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ: إِنَّكَ مِنْ أَشْرَافِ الوَادِي، فَسِرْ يَوْمًا أَوْ يَوْمَيْنِ، فَسَارَ مَعَهُمْ فَقَتَلَهُ اللَّهُ[1].

٣٦٣٢- عەبدوڵلای کوڕی مەسعود ﷺ دەڵێ: سەعدی کوڕی موعاز ﷺ ڕۆشت (بۆ مەککە) بۆ عەمرە کردن، (عەبدوڵلا) دەڵێ: جا (کە گەشتە مەککە) بوو بە میوانی ئومەییەی کوڕی خەلەف (کە نازناوی) ئەبو صەفوانە، ئومەییەش کاتێ بڕۆیشتایە بۆ شام و بە مەدینەدا تێپەڕایە دەبووە میوانی سەعد، ئەنجا ئومەییە بە سەعدی وت: چاوەڕوان بکە هەتا کاتێ نیوەڕۆ خەڵکی بێ ئاگان (و پشوو دەدەن) دەچیت و تەواف دەکەی، جا لە کاتێکدا سەعد تەواف دەکرد لە پڕ

(١) بڕوانە: ٣٩٥٠.

ئەبو جەهل (پەیدا بوو) و وتی: ئەمە کێیە تەواف کابە دەکات؟ سەعدیش وتی: منم سەعدم، ئەبو جەهل وتی: بەبێ ترس تەواف کابە دەکەیت؟ لە کاتێکدا دالّدەی موحەممەد و هاوەڵەکانیتان داوە؟ سەعدیش وتی: بەڵێ ئیتر بوو بە دەمەقاڵەیان لە نێوان خۆیاندا، جا ئومەییە بە سەعدی وت: دەنگت بەرز مەکەرەوە بەسەر ئەبولحەکەمدا، چونکە ئەو سەرۆکی خەڵکی مەککەیە، پاشان سەعد وتی: سوێند بەخوا ئەگەر ڕێگرم بێت کە تەواف بکەم بەدەوری کابەدا، بەدڵنیایەوە من ڕێگەی بازرگانی شامت دەبڕم، دەڵی جا ئومەییە هەر دەیوت بە سەعد: دەنگت بەرز مەکەرەوە و هەر خەریك بوو دەیگرت، بۆیە سەعدیش ڕقی هەستا و وتی: واز لە پارێزەریت بێنە (لە ئەبو جەهل)، چونکە بێگومان لە موحەممەدم بیستووە دەڵێ: بەدڵنیاییەوە ئەو تۆ دەکوژێت، (ئومەییە) وتی: من دەکوژێت؟ وتی: بەڵێ، ئومەییە وتی: سوێند بەخوا موحەممەد ئەگەر قسەی کرد درۆ ناکات، ئیتر گەڕایەوە بۆ لای هاوسەری، وتی: ئایا دەزانی برادەرە یەسریبیەکەم چی پێ وتم؟ وتی: چی پێ وتیت؟ ئومەییە وتی: دەڵێ: بێگومان لە موحەممەدی بیستووە دەڵی ئەو من دەکوژێت، هاوسەرەکەی وتی: دەی سوێند بەخوا موحەممەد درۆ ناکات، (عەبدوڵلا) دەڵێ: جا کاتێ ڕۆیشتن بۆ جەنگی بەدر لە کاتێکدا (زەمزەم) بە هاوار و داوای بەدەمەوە چوون هاتەوە (بۆ مەککە کە فریای کاروانەکەیان کەون)، هاوسەرەکەی بە ئومەییەی وت[1]: ئایا ئەو قسەی برادەرە یەسریبیەکەت پێی وتی لەبیرتە؟ (عەبدوڵلا) وتی: ئومەییە ویستی نەڕوات (بۆ جەنگەکە) ئەبو جەهل پێی وت: تۆ یەکێکی لە پیاوە گەورە و دیارەکانی ئەم شارە، کەواتە ڕۆژێك یان دووان بڕۆ، ئیتر ئومەییە لەگەڵیان ڕۆشت (بۆ جەنگەکە) و خوا (بە دەستی مسوڵمانان) کوشتی.

---

(١) کاتێ ویستی بڕوات بۆ جەنگەکە.

٣٦٣٣- حدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ المُغِيرَةِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «رَأَيْتُ النَّاسَ مُجْتَمِعِينَ فِي صَعِيدٍ، فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ فَنَزَعَ ذَنُوبًا -أَوْ ذَنُوبَيْنِ- وَفِي بَعْضِ نَزْعِهِ ضَعْفٌ، وَاللَّهُ يَغْفِرُ لَهُ، ثُمَّ أَخَذَهَا عُمَرُ، فَاسْتَحَالَتْ بِيَدِهِ غَرْبًا، فَلَمْ أَرَ عَبْقَرِيًّا فِي النَّاسِ يَفْرِي فَرِيَّهُ، حَتَّى ضَرَبَ النَّاسُ بِعَطَنٍ»[1]. وَقَالَ هَمَّامٌ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «فَنَزَعَ أَبُو بَكْرٍ ذَنُوبَيْنِ»[2].

٣٦٣٣- عەبدوڵڵا ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((لە خەومدا کۆمەڵێ خەڵکم بینی لە شوێنێکی فراواندا کۆبووبوونەوە، ئەبو بەکریش هەستا دۆڵچەیەك - یان دووانی- پڕ لە ئاوی (لە بیرێك) هەڵگۆزی، وە لە هەندێ لە هەڵگۆزینەکەیدا لاوازی تیابوو، وە خوا لێی خۆش دەبێت، پاشان عومەر ﷺ دۆڵچەی وەرگرت جا بەدەستیەوە گۆڕا بوو بەدۆڵچەیەکی گەورە، جا گەورە (و سەرکردە) یەکم نەدیوە لە ناو خەڵکدا وەك کاری ئەو کار بکات، (ئەوەندە ئاوی بۆ هەڵگۆزین) هەتا خەڵك (لە دەوری ئاوەکە) پەچەیان بۆ وشترەکانیان بەست بۆ حەوانەوەی پاش پاراوبوون)).

وە هەممام گێڕایەوە لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ وتی: ئەویش گێڕایەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ کە فەرمووی: ((جا ئەبو بەکر دوو دۆڵچەی هەڵگۆزی)).

٣٦٣٤- حدَّثَنِي عَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ النَّرْسِيُّ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ قَالَ: أُنْبِئْتُ أَنَّ جِبْرِيلَ ﷺ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ وَعِنْدَهُ أُمُّ سَلَمَةَ، فَجَعَلَ يُحَدِّثُ ثُمَّ قَامَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لأُمِّ سَلَمَةَ: «مَنْ هَذَا؟». أَوْ كَمَا قَالَ. قَالَ: قَالَتْ: هَذَا دِحْيَةُ. قَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ:

---

(١) بڕوانە: ٣٦٧٦، ٣٦٨٢، ٧٠١٩، ٧٠٢٠.

(٢) بڕوانە: ٧٠٢٢.

ايْمُ اللَّهِ مَا حَسِبْتُهُ إِلاَّ إِيَّاهُ حَتَّى سَمِعْتُ خُطْبَةَ نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ يُخْبِرُ جِبْرِيلَ، أَوْ كَمَا قَالَ. قَالَ: فَقُلْتُ لأَبِي عُثْمَانَ: مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا؟ قَالَ: مِنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ.

٣٦٣٤- موعتەمیر دەڵێ: لە باوکم بیست وتی: ئەبو عوسمان بۆی گێڕاینەوە وتی: هەواڵم پێدرا کە جیبریل ﷺ هات بۆ لای پێغەمبەر ﷺ لەو کاتەدا ئوممو سەلەمەی لابوو، ئەنجا دەستی کرد بەقسەکردن (لەگەڵ پیاوێکدا)، پاشان پیاوەکە هەستا، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی بە ئوممو سەلەمە ﷺ: ((ئەمە کێیە؟))- یان وەك ئەوەی فەرمووی- دەڵێ: ئوممو سەلەمەش وتی: ئەوە دیحێیە. ئوممو سەلەمە وتی: سوێند بەخوا هەر وامزانی دیحێیە خۆیەتی، هەتا گوێم لە وتارەکەی پێغەمبەر ﷺ بوو باسی ئەم هەواڵی جیبریلی گێڕایەوە، - یان وەك ئەوەی کە فەرمووی- (سولەیمانی کوڕی تەرخان) دەڵێ: بە ئەبی عوسمانم وت: ئەم فەرموودەیەت لە کێ بیستووە؟ وتی: لە ئوسامەی کوڕی زەیدم ﷺ بیستووە.

٢٦- بابُ قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَـٰهُمُ ٱلْكِتَـٰبَ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾﴾ البقرة

٣٦٣٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ﷺ أَنَّ الْيَهُودَ جَاءُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَذَكَرُوا لَهُ أَنَّ رَجُلاً مِنْهُمْ وَامْرَأَةً زَنَيَا، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا تَجِدُونَ فِي التَّوْرَاةِ فِي شَأْنِ الرَّجْمِ؟». فَقَالُوا: نَفْضَحُهُمْ وَيُجْلَدُونَ. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلاَمٍ: كَذَبْتُمْ، إِنَّ فِيهَا الرَّجْمَ. فَأَتَوْا بِالتَّوْرَاةِ فَنَشَرُوهَا، فَوَضَعَ أَحَدُهُمْ يَدَهُ عَلَى آيَةِ الرَّجْمِ، فَقَرَأَ مَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا. فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلاَمٍ: ارْفَعْ يَدَكَ. فَرَفَعَ

يَدَهُ فَإِذَا فِيهَا آيَةُ الرَّجْمِ. فَقَالُوا: صَدَقَ يَا مُحَمَّدُ، فِيهَا آيَةُ الرَّجْمِ. فَأَمَرَ بِهِمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَرُجِمَا. قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَرَأَيْتُ الرَّجُلَ يَجْنَأُ عَلَى المَرْأَةِ يَقِيهَا الحِجَارَةَ[1].

٢٦- باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (پێغەمبەر ﷺ دەناسن وەک چۆن کوڕانی خۆیان دەناسن، بێگومان کۆمەڵێک لەوان ئەوەی ڕاستییە دەیشارنەوە، لە کاتێکدا ئەوان دەزانن (موحەممەد ﷺ پێغەمبەرە)).

٣٦٣٥- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ دەگێڕێتەوە کە جولەکەکان هاتنە بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا و وتیان پێی: کە پیاو و ژنێك لەوان زینایان کردووە، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی پێیان: ((دەربارەی حوکمی بەردباران کردن لە تەوراتدا چی دەزانن؟)) وتیان: تاوانەکەیان ئاشکرا دەکەین و شەلاق دەدرێن، عەبدوڵڵای کوڕی سەلامیش ﷺ وتی: درۆ دەکەن بێگومان لە تەوراتدا بەردباران کردن هەیە، ئینجا تەوراتەکەیان هێنا و کردیانەوە و کەسێکیان دەستی خستە سەر ئایەتی بەردباران کردنەکە، ئەوەی لە پێش و پاشی (ئایەتی بەردباران کردنەکە)وە بوو خوێندیەوە، عەبدوڵڵای کوڕی سەلامیش پێی وت: دەستت بەرز بکەرەوە، ئەویش دەستی بەرز کردەوە، (ڕوون بوویەوە) کە ئایەتی بەردباران کردن لە تەورات دایە، ئەوسا جولەکەکان وتیان: ئەی موحەممەد عەبدوڵڵا ڕاستی کرد لە تەوراتدا ئایەتی بەردباران کردن هەیە، ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کرد (بە بەردباران کردنی) هەردووکیان و بەردباران کران. عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود ﷺ دەڵێ: ئەنجا پیاوە (زیناکەرە) کەم بینی خۆی دابوو بەسەر ئافرەتەکەدا لە بەردەکان دەیپاراست.

---

(١) بڕوانە: ١٣٢٩.

٢٧- بابُ سُؤَالِ المُشْرِكِينَ أنْ يُرِيَهُمُ النَّبيُّ ﷺ آيَةً، فَأرَاهُمُ انْشِقَاقَ القَمَرِ

٣٦٣٦- حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الفَضْلِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﷺ قَالَ: انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ شِقَّتَيْنِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اشْهَدُوا»[١].

٢٧- باسی بتپەرستان داوایان کرد کە پێغەمبەر ﷺ موعجیزەیەکیان نیشان بدات[٢] ئەویش لەت بوونی مانگی نیشان دان

٣٦٣٦- عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود ﷺ دەڵێ: لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا ﷺ مانگ بوو بەدوو لەتەوە، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((سەیرکەن و شایەت بن)).

٣٦٣٧- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ. وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ أَنَّهُ حَدَّثَهُمْ أَنَّ أَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً، فَأَرَاهُمُ انْشِقَاقَ القَمَرِ[٣].

٣٦٣٧- قەتادە لە ئەنەسەوە ﷺ دەگێڕێتەوە، کە ئەنەس بۆی گێڕانەوە کە خەڵکی مەککە پرسیاریان لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد کە موعجیزەیەکیان نیشان بدات، پێغەمبەریش ﷺ لەتبوونی مانگی نیشان دان (بوو بوو بەدوو لەتەوە).

---

(١) بڕوانە: ٣٨٦٩، ٣٨٧٠، ٤٨٦٤، ٤٨٦٥.

(٢) بۆ ڕاستی پێغەمبەرایەتیەکەی لە لایەن خواوە.

(٣) بڕوانە: ٣٨٦٨، ٤٨٦٧، ٤٨٦٨.

٣٦٣٨- حدَّثَنِي خَلَفُ بْنُ خَالِدٍ الْقُرَشِيُّ، حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ مُضَرَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ أَنَّ الْقَمَرَ انْشَقَّ فِي زَمَانِ النَّبِيِّ ﷺ[1].

٣٦٣٨- عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود لە ئیبنو عەبباسەوە ﵄ گێڕایەوە کە لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ مانگ بوو بەدوو لەتەوە.

٢٨- بَابٌ

٣٦٣٩- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُعَاذٌ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، حَدَّثَنَا أَنَسٌ ﵁ أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ خَرَجَا مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ ﷺ فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ وَمَعَهُمَا مِثْلُ الْمِصْبَاحَيْنِ، يُضِيآنِ بَيْنَ أَيْدِيهِمَا، فَلَمَّا افْتَرَقَا صَارَ مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا وَاحِدٌ حَتَّى أَتَى أَهْلَهُ[2].

٢٨- باسێک

٣٦٣٩- ئەنەس ﵁ دەگێڕێتەوە: دوو پیاو لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ لە شەوێکی تاریکدا لە خزمەتی پێغەمبەردابوون ﷺ، (لە مزگەوت) دەرچوون ڕووناکیەکیان پێبوو بەوێنە دوو چرا بەردەمیانی ڕۆشن دەکردەوە، جا کاتێ لە یەکتری جیابوونەوە لەگەڵ هەر یەکێکیاندا ڕووناکیەك هەبوو هەتا چووە ماڵەوە.

٣٦٤٠- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الأَسْوَدِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا قَيْسٌ، سَمِعْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لاَ يَزَالُ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي ظَاهِرِينَ حَتَّى يَأْتِيَهُمْ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ ظَاهِرُونَ»[3].

---

(١) بڕوانە: ٣٨٧٠.

(٢) بڕوانە: ٤٦٥.

(٣) بڕوانە: ٧٣١١، ٧٤٥٩.

٣٦٤٠- موغەیرەی کوڕی شوعبە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمووی: ((بەردەوام کەسانێك لە ئوممەتم زاڵ و سەرکەوتوون (بەسەر دوژمنەکانیاندا)، هەتا فەرمانی خوایان بۆ دێت [1] ئەوان هەر زاڵ و سەرکەوتوون)).

٣٦٤١- حَدَّثَنَا الحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ جَابِرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَيْرُ بْنُ هَانِئٍ أَنَّهُ سَمِعَ مُعَاوِيَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «لاَ يَزَالُ مِنْ أُمَّتِي أُمَّةٌ قَائِمَةٌ بِأَمْرِ اللَّهِ، لاَ يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ وَلاَ مَنْ خَالَفَهُمْ، حَتَّى يَأْتِيَهُمْ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ عَلَى ذَلِكَ». قَالَ عُمَيْرٌ: فَقَالَ مَالِكُ بْنُ يُخَامِرَ: قَالَ مُعَاذٌ: وَهُمْ بِالشَّأْمِ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: هَذَا مَالِكٌ يَزْعُمُ أَنَّهُ سَمِعَ مُعَاذًا يَقُولُ: وَهُمْ بِالشَّامِ[2].

٣٦٤١- عومەیری کوڕی هانی دەگێڕێتەوە کە لە موعاویەی بیست دەیوت: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((بەردەوام لە ئوممەتمدا کۆمەڵێك هەن بە فەرمانی خوا هەڵدەستن، ئەوەی پشتیان بەردا یان پێچەوانە و دژایەتیان بکات هیچ زیانێکیان پێ ناگەیەنێ، هەتا فەرمانی خوایان بۆ دێت هەر لەسەر ئەو حاڵەی خۆیانن))، عومەیر دەڵێ: مالیکی کوڕی یوخامیر وتی: موعاز وتی: ئەو کەسانە لە شامن، موعاویەش ﷺ وتی: ئەوە مالیکە بەقسەی خۆی دەڵی، ئەو لە موعازی ﷺ بیستووە دەڵێ: ئەو کەسانە لە شامن.

٣٦٤٢- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا شَبِيبُ بْنُ غَرْقَدَةَ قَالَ: سَمِعْتُ الحَيَّ يُحَدِّثُونَ، عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَعْطَاهُ دِينَارًا يَشْتَرِي بِهِ شَاةً، فَاشْتَرَى لَهُ بِهِ شَاتَيْنِ،

---

(١) بەهاتنی قیامەت وەک لە صەحیحی موسلیمدا بەژمارە (٤٩٥٥) هاتووە، یان تا هاتنی ئەو بایەی دێت و باوەڕداران پێی دەمرن.

(٢) بڕوانە: ٧١.

فَبَاعَ إِحْدَاهُمَا بِدِينَارٍ وَجَاءَهُ بِدِينَارٍ، وَشَاةٍ، فَدَعَا لَهُ بِالْبَرَكَةِ فِي بَيْعِهِ، وَكَانَ لَوِ اشْتَرَى التُّرَابَ لَرَبِحَ فِيهِ. قَالَ سُفْيَانُ: كَانَ الْحَسَنُ بْنُ عُمَارَةَ جَاءَنَا بِهَذَا الْحَدِيثِ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعَهُ شَبِيبٌ مِنْ عُرْوَةَ، فَأَتَيْتُهُ، فَقَالَ شَبِيبٌ إِنِّي لَمْ أَسْمَعْهُ مِنْ عُرْوَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَيَّ يُخْبِرُونَهُ عَنْهُ.

٣٦٤٢- شەبیبی کوڕی غەرقەدە دەڵێ: لە چەند کەسێکی هۆزەکەمم بیست کە لە عوروەوە دەیانگێڕایەوە کە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دینارێکی پێدا کە مەڕێکی پێ بکڕێ (بۆی)، عوروەش بەدینارەکە دوو مەڕی بۆ کڕی، ئەنجا مەڕێکیانی فرۆشت بەدینارێك، وە دینارێك و مەڕێکی هێنایەوە (بۆ پێغەمبەر ﷺ)، پێغەمبەریش ﷺ دوعای فەڕ و بەرەکەتی بۆ کرد لە مامەڵە و کڕین و فرۆشتنیدا، (بۆیە) هەمیشە ئەگەر خۆڵ و خاکیشی بکڕیایە قازانجی دەکرد تێیدا.

سوفیان دەڵێ: حەسەنی کوڕی عومارە ئەم فەرموودەی لە شەبیبی کوڕی غەرقەدەوە بۆ هێناوین و دەڵێ: شەبیب لە عوروەی بیستووە، جا (سوفیان) دەڵێ: منیش ڕۆشتم بۆ لای شەبیب، شەبیب وتی: من ئەم فەرموودەم لە عوروە نەبیستووە، بەڵکو لە چەند کەسێکی هۆزی (بارقیەکانم) بیستووە، ئەوان لە عوروەوە دەیانگێڕایەوە.

٣٦٤٣- وَلَكِنْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «الْخَيْرُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِي الْخَيْلِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ». قَالَ: وَقَدْ رَأَيْتُ فِي دَارِهِ سَبْعِينَ فَرَسًا. قَالَ سُفْيَانُ: يَشْتَرِي لَهُ شَاةً كَأَنَّهَا أُضْحِيَّةٌ[1].

٣٦٤٣- (شەبیبی کوڕی غەرقەدە دەڵێ:) بەڵام لە عوروەم ﷺ بیست دەیوت: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((خێر و چاکە لە ناو چەوانی ئەسپ و ماییندا گرێدراوە تا ڕۆژی دوایی))، (شەبیب) وتی: لەماڵی عوروەدا حەفتا ئەسپ و مایینم بینی.

(١) بڕوانە: ٢٨٥٠.

سوفیان دەڵێ: (عوروە) مەڕێکی بۆ پێغەمبەر ﷺ دەکڕی وەك ئەوەی مەڕی قوربانی بێت.

٣٦٤٤- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «الْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الخَيْرُ إِلَى يَوْمِ القِيَامَةِ»[1].

٣٦٤٤- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر رضي الله عنهما دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەسپ و مایین خێر لە ناو چاوانیدا (گرێدراوە) تا ڕۆژی قیامەت)).

٣٦٤٥- حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الحَارِثِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسًا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الخَيْرُ»[2].

٣٦٤٥- ئەبی تەییاح دەڵێ: لە ئەنەسم بیست رضي الله عنه لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕایەوە فەرموویەتی: ((ئەسپ و مایین خێر لە ناو چاوانیدا گرێدراوە)).

٣٦٤٦- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "الْخَيْلُ لِثَلَاثَةٍ: لِرَجُلٍ أَجْرٌ، وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ، وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ. فَأَمَّا الذِي لَهُ أَجْرٌ: فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَأَطَالَ لَهَا فِي مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ، وَمَا أَصَابَتْ فِي طِيَلِهَا مِنَ المَرْجِ أَوِ الرَّوْضَةِ كَانَتْ لَهُ حَسَنَاتٍ، وَلَوْ أَنَّهَا قَطَعَتْ طِيَلَهَا، فَاسْتَنَّتْ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ، كَانَتْ أَرْوَاثُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ، وَلَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهْرٍ فَشَرِبَتْ، وَلَمْ يُرِدْ أَنْ يَسْقِيَهَا، كَانَ ذَلِكَ لَهُ حَسَنَاتٍ، وَرَجُلٌ رَبَطَهَا تَغَنِّيًا وَسِتْرًا وَتَعَفُّفًا، لَمْ يَنْسَ حَقَّ اللَّهِ فِي رِقَابِهَا وَظُهُورِهَا، فَهِيَ لَهُ كَذَلِكَ سِتْرٌ. وَرَجُلٌ رَبَطَهَا فَخْرًا وَرِيَاءً، وَنِوَاءً لِأَهْلِ الإِسْلَامِ فَهْيَ وِزْرٌ". وَسُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنِ

---

(١) بڕوانە: ٢٨٤٩.

(٢) بڕوانە: ٢٨٥١.

الْحُمُرِ، فَقَالَ: «مَا أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهَا إِلاَّ هَذِهِ الآيَةُ الجَامِعَةُ الْفَاذَّةُ ﴿ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ ۝٨ ﴾ الزلزلة[1].

٣٦٤٦- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ کە فەرموویەتی: ((ئەسپ بۆ سێ جۆر کەسە: بۆ پیاوێك پاداشتە، بۆ پیاوێکیش داپۆشەر (ی کەموکوڕییەکان)ە، بۆ پیاوێکیش تاوان و گوناهە بۆی، جا ئەوەیان پاداشتە بۆی ئەوە پیاوێکە دایبەستووە بۆ غەزا و خەبات لە ڕێی خوادا، ئەنجا پەتی بۆ درێژ دەکات لە لەوەڕگا یا سەوزایی و مێرگێکدا، جا لەو پەت بۆ درێژ کردنەدا چەند بلەوەڕێ لەو لە وەڕگا و مێرگ و سەوزاییەدا، ئەوە هەمووی بۆی دەبێتە چاکە و پاداشت، خۆ ئەگەر پەتەکەی بپچڕێنێت و سەرێ یا دوو سەر غار بکات، ئەوە تەرس و میزەکەی و شوێن سمەکانی دەبنە چاکە بۆی، وە ئەگەر بەلای ڕووبارێکدا بڕوات و لێی بخواتەوە با خاوەنەکەشی نەیەوێت ئاوی بدات، ئەوە ئەو ئاو خواردنەوەش بەچاکە بۆی دەنوسرێت. پیاوێکیش ئەسپەکە دابەستبێت، تا لە خەڵك بێ نیاز بێت داپۆشەر (ی کەموکوڕییەکانی بێت) و چاوی لە دەستی خەڵك نەبێت، پاشان ماڧ خوایشی لە بیر بێ تێیدا لە زەکات لێ دانیان و سواربوونیان بۆ خەبات، جا ئەسپەکە لەبەر ئەوە داپۆشەرە بۆ (کەموکوڕییەکان)ی، پیاوێکیش دایبەستووە بە مەستی شانازی و ڕووپامایی و دوژمنایەتی کردنی خەڵکی مسوڵمان، لەبەر ئەوە تاوانە و گوناهە بۆ خاوەنی)). وە پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا دەربارەی گوێدرێژ، ئەویش فەرمووی: ((دەربارەی گوێدرێژ هیچ شتێکم بۆ دانەبەزیوە، جگە لەم ئایەتە گشتگیرە کەم وێنەیە: (ئەنجا هەر کەسێك بەئەندازەی هەرە وردیلەیەك چاکەی کردبێت دەیبینێتەوە، وە هەر کەسێك بەئەندازەی هەرە وردیلەیەك خراپەی کردبێت دەیبینێتەوە)).

---

(١) برهان ٢٣٧.

٣٦٤٧- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ مُحَمَّدٍ، سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﷺ يَقُولُ: صَبَّحَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَيْبَرَ بُكْرَةً وَقَدْ خَرَجُوا بِالْمَسَاحِي، فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ. وَأَحَالُوا إِلَى الحِصْنِ يَسْعَوْنَ، فَرَفَعَ النَّبِيُّ ﷺ يَدَيْهِ وَقَالَ: «اللَّهُ أَكْبَرُ، خَرِبَتْ خَيْبَرُ، إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ»[1].

٣٦٤٧- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: بەیانی زوو پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆشتە خەیبەر، لەو کاتە (جولەکەکانی خەیبەر) بەبێڵ و خاکەنازەکانیانەوە (لە قەڵاکانیان) دەرچوو بوون، جاکە پێغەمبەر ﷺ (و سوپاکەیان) بینی وتیان: (ئەوە) موحەممەد و سوپاکەیە بەڕاکردن گەڕانەوە بۆ قەڵاکە، پێغەمبەریش ﷺ هەردوو دەستی بەرزکردەوە و فەرمووی: ((ئەڵلاهو ئەکبەر خەیبەر وێران بوو، بێگومان هەر کاتێ ئێمە بچینە ناو ماڵ و مەیدان هۆزێك، ئەوسا ترسێنراوان چ ڕۆژێکی خراپ و تەنگیان دەبێت)).

٣٦٤٨- حدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الفُدَيْكِ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي سَمِعْتُ مِنْكَ كَثِيراً فَأَنْسَاهُ. قَالَ: «ابْسُطْ رِدَاءَكَ». فَبَسَطْتُ فَغَرَفَ بِيَدِهِ فِيهِ، ثُمَّ قَالَ: «ضُمَّهُ» فَضَمَمْتُهُ، فَمَا نَسِيتُ حَدِيثاً بَعْدُ[2].

٣٦٤٨- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: وتم: ئەی پێغەمبەری خوا بەڕاستی من فەرموودەی زۆرم لە جەنابت بیستووە و لە بیرم چۆتەوە، فەرمووی: ((پۆشاکەکەت ڕاخە))، منیش ڕام خست، ئەویش بەدەستی بە ئاماژە مشتێکی کردە ناو پۆشاکەکەمەوە، وە پاشان فەرمووی: ((دەی کۆی کەرەوە))، منیش کۆمکردەوە، ئیتر لەو کاتە بەدواوە هیچ فەرموودەیەکی ئەوەم لە بیر نەچۆتەوە.

(١) بروانه: ٣٧١.
(٢) بروانه: ١١٨.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٢- كِتابُ فَضائِلُ الصَّحَابَةِ

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

٦٢- پەڕاوی فەزڵ و پلەبەرزی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ

١- بابُ فَضَائِلِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ

وَمَنْ صَحِبَ النَّبِيَّ ﷺ أَوْ رَآهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَهُوَ مِنْ أَصْحَابِهِ

٣٦٤٩- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرٍو قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ رضي الله عنهما يَقُولُ: حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ الخُدْرِيُّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: «يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ فَيَغْزُو فِئَامٌ مِنَ النَّاسِ، فَيَقُولُونَ: فِيكُمْ مَنْ صَاحَبَ رَسُولَ اللهِ ﷺ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. فَيُفْتَحُ لَهُمْ. ثُمَّ يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ فَيَغْزُو فِئَامٌ مِنَ النَّاسِ، فَيُقَالُ: هَلْ فِيكُمْ مَنْ صَاحَبَ أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. فَيُفْتَحُ لَهُمْ، ثُمَّ يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ فَيَغْزُو فِئَامٌ مِنَ النَّاسِ، فَيُقَالُ: هَلْ فِيكُمْ مَنْ صَاحَبَ مَنْ صَاحَبَ أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ ﷺ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ. فَيُفْتَحُ لَهُمْ»(١).

١- باسی فەزڵ و گەورەیی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ، وە ئەوەی هاوڕێیەتی پێغەمبەری ﷺ کردووە یان بینیویەتی لە مسوڵمانان، ئەوە لە هاوەڵانی پێغەمبەرە ﷺ.

٣٦٤٩- ئەبو سەعیدی خودری رضي الله عنه دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ڕۆژگارێك بەسەر خەڵكیدا دێت و كۆمەڵێ لە خەڵكی غەزا دەكەن، وە پێیان

(١) بڕوانە: ٢٨٩٧.

دەڵێن: کەستان تیایە هاوەڵی پێغەمبەری خوای ﷺ کردبێت؟ ئەوانیش دەڵێن: بەڵی، جا سەر دەخرێن، پاشان ڕۆژگارێك بەسەر خەڵکیدا دێت و کۆمەڵێ لە خەڵك غەزا دەکەن، ئەنجا دەوترێت: ئایا کەستان تیایە هاوڕێیەتی هاوەڵانی پێغەمبەری خوای ﷺ کردبێت؟ ئەوانیش دەڵێن: بەڵی، ئەنجا سەر دەخرێن، پاشان ڕۆژگارێکی تر دێت ئەوسا کۆمەڵێ لە خەڵکی غەزا دەکەن جا دەوترێت: ئایا کەستان تیایە کە هاوڕێیەتی کەسێکی کردبێت هاوڕێیەتی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ کردبێت؟ ئەوانیش دەڵێن: بەڵی، ئەنجا سەر دەخرێن)).

٣٦٥٠- حدَّثَنِي إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا النَّضْرُ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ، سَمِعْتُ زَهْدَمَ بْنَ مُضَرِّبٍ، سَمِعْتُ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ ﷺ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ -قَالَ عِمْرَانُ: فَلاَ أَدْرِي أَذَكَرَ بَعْدَ قَرْنِهِ قَرْنَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا- ثُمَّ إِنَّ بَعْدَكُمْ قَوْمًا يَشْهَدُونَ وَلاَ يُسْتَشْهَدُونَ، وَيَخُونُونَ وَلاَ يُؤْتَمَنُونَ، وَيَنْذُرُونَ وَلاَ يَفُونَ، وَيَظْهَرُ فِيهِمُ السِّمَنُ»[1].

٣٦٥٠- عیمرانی کوڕی حوصەین ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو: ((چاکترینی ئوممەتم (خەڵکی) چەرخی منە، پاشان ئەو (خەڵك)انەی دوا ئەوان دێن، پاشان ئەوانەی دوا ئەوان دێن))، عیمران دەڵێ: نازانم ئایا پێغەمبەر ﷺ دوا چەرخی خۆی دوو چەرخی فەرموو یان سێ چەرخ، ((پاشان بێگومان لە پاش ئێوە کەسانێك دێن شایەتی دەدەن لە کاتێکدا داوای شایەتیدانیان لێ نەکراوە، وە خیانەت دەکەن و ئەمانەت ناپارێزن، وە نەزر دەکەن و نایبەنە سەر، وە لە ناویاندا قەڵەوی دەبێتە دیاردە و زۆر دەبێت)).

---

(١) بڕوانە: ٢٦٥١.

٣٦٥١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبِيدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ يَجِيءُ قَوْمٌ تَسْبِقُ شَهَادَةُ أَحَدِهِمْ يَمِينَهُ وَيَمِينُهُ شَهَادَتَهُ». قَالَ إِبْرَاهِيمُ: وَكَانُوا يَضْرِبُونَا عَلَى الشَّهَادَةِ وَالْعَهْدِ وَنَحْنُ صِغَارٌ[1].

٣٦٥١- عەبدوڵلای کوڕی مەسعود ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((چاکترینی خەڵك خەڵکی چەرخ و سەردەمی منە، پاشان ئەوانەی دوای ئەوان دێن، پاشان ئەوانەی دوای ئەوان دێن، پاشان کەسانێك دێن شایەتی دانی یەکێکیان پێش سوێند خواردنی دەکەوێت و سوێند خواردنی پێش شایەتی دانی دەکەوێت))، ئیبراهیم وتی: لە ڕابردوودا کە ئێمە منداڵ بووین لەسەر شایەتی دان و پەیمانی خوا لێیان دەداین[2].

٢- بابُ مَنَاقِبِ الْمُهَاجِرِينَ وَفَضْلِهِمْ

مِنْهُمْ أَبُو بَكْرٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي قُحَافَةَ التَّيْمِيُّ ﷺ، وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿ لِلْفُقَرَآءِ ٱلْمُهَـٰجِرِينَ ٱلَّذِينَ أُخْرِجُواْ مِن دِيَـٰرِهِمْ وَأَمْوَٰلِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا وَيَنصُرُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ۚ أُولَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّـٰدِقُونَ ﴿٨﴾ ﴾ الحشر. وَقَالَ: ﴿ إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ ٱللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ثَانِىَ ٱثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِى ٱلْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَـٰحِبِهِۦ لَا تَحْزَنْ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَنَا ﴿٤٠﴾ ﴾ التوبة. قَالَتْ عَائِشَةُ وَأَبُو سَعِيدٍ وَابْنُ عَبَّاسٍ ﷺ: وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي الغَارِ.

---

(١) بڕوانە: ٢٦٥٢.

(٢) واتە: لەسەر وتنی:(أشهد بالله) و (عهد الله) تا وتنی ئەم دوو وشەیە ئاسایی نەبێت لەسەر زمانیان و سوێند یان پێ بخۆن بەڕاست و درۆ بەهەق و ناهەق. بڕوانە: إرشاد الساري:١٤١/٨.

٢- باسی جوامێری و فەزڵی کۆچەران

یەکێك لەوانە ئەبو بەکرە کە ناوی عەبدوڵڵای کوڕی ئەبی قوحافەی تەیمییە ﷺ، وە باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: ((ئەو دەستکەوتەی لە بەنی نەزیر گیرا) بۆ نەدارانی کۆچەرانە، ئەوانەی کە دەرکران لە ماڵ و سامانیان، هەوڵی بەهرەی خوا و ڕەزامەندی ئەو دەدەن، وە یارمەتی خوا و پێغەمبەری خوا دەدەن هەر ئەوانن ڕاستگۆیان).

وە خوا دەفەرموێ: (ئەگەر ئێوە یارمەتی ئەو (پێغەمبەرە ﷺ) نەدەن، ئەوە بێگومان خوا یارمەتی داوە کاتێك بێ بڕوایان دەریان کرد (لە مەککە)، پێغەمبەر ﷺ یەکێك بوو لەو دوو کەسە کاتێك ئەو دووانە (پێغەمبەر و ئەبو بەکر) لە ئەشکەوتی (سەور)دا بوون، ئەو کاتە بە هاوەڵەکەی دەوت خەم مەخۆ بێگومان خوا لەگەڵمانە).

عائیشە و ئەبو سەعید و ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێن: لە ئەشکەوتی (سەور)دا ئەبو بەکر لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ بوو.

٣٦٥٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: اشْتَرَى أَبُو بَكْرٍ ﷺ مِنْ عَازِبٍ رَحْلاً بِثَلاَثَةَ عَشَرَ دِرْهَمًا، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ لِعَازِبٍ: مُرِ البَرَاءَ فَلْيَحْمِلْ إِلَيَّ رَحْلِي. فَقَالَ عَازِبٌ: لاَ، حَتَّى تُحَدِّثَنَا كَيْفَ صَنَعْتَ أَنْتَ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ خَرَجْتُمَا مِنْ مَكَّةَ وَالْمُشْرِكُونَ يَطْلُبُونَكُمْ؟ قَالَ: ارْتَحَلْنَا مِنْ مَكَّةَ، فَأَحْيَيْنَا -أَوْ سَرَيْنَا- لَيْلَتَنَا وَيَوْمَنَا حَتَّى أَظْهَرْنَا وَقَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ، فَرَمَيْتُ بِبَصَرِي هَلْ أَرَى مِنْ ظِلٍّ فَآوِيَ إِلَيْهِ، فَإِذَا صَخْرَةٌ أَتَيْتُهَا فَنَظَرْتُ بَقِيَّةَ ظِلٍّ لَهَا فَسَوَّيْتُهُ، ثُمَّ فَرَشْتُ لِلنَّبِيِّ ﷺ فِيهِ، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ اضْطَجِعْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ. فَاضْطَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ، ثُمَّ انْطَلَقْتُ أَنْظُرُ مَا حَوْلِي، هَلْ أَرَى مِنَ الطَّلَبِ أَحَدًا فَإِذَا أَنَا بِرَاعِي غَنَمٍ يَسُوقُ غَنَمَهُ إِلَى الصَّخْرَةِ يُرِيدُ مِنْهَا الذِي أَرَدْنَا، فَسَأَلْتُهُ فَقُلْتُ لَهُ: لِمَنْ

أَنْتَ يَا غُلَامُ؟ قَالَ: لِرَجُلٍ مِنْ قُرَيْشٍ سَمَّاهُ فَعَرَفْتُهُ. فَقُلْتُ: هَلْ فِي غَنَمِكَ مِنْ لَبَنٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: فَهَلْ أَنْتَ حَالِبٌ لَبَنًا؟ قَالَ: نَعَمْ. فَأَمَرْتُهُ، فَاعْتَقَلَ شَاةً مِنْ غَنَمِهِ، ثُمَّ أَمَرْتُهُ أَنْ يَنْفُضَ ضَرْعَهَا مِنَ الغُبَارِ، ثُمَّ أَمَرْتُهُ أَنْ يَنْفُضَ كَفَّيْهِ -فَقَالَ هَكَذَا ضَرَبَ إِحْدَى كَفَّيْهِ بِالأُخْرَى- فَحَلَبَ لِي كُثْبَةً مِنْ لَبَنٍ، وَقَدْ جَعَلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِدَاوَةً عَلَى فَمِهَا خِرْقَةٌ، فَصَبَبْتُ عَلَى اللَّبَنِ حَتَّى بَرَدَ أَسْفَلُهُ، فَانْطَلَقْتُ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَوَافَقْتُهُ قَدِ اسْتَيْقَظَ، فَقُلْتُ: اشْرَبْ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَشَرِبَ حَتَّى رَضِيتُ ثُمَّ قُلْتُ: قَدْ آنَ الرَّحِيلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: «بَلَى». فَارْتَحَلْنَا وَالْقَوْمُ يَطْلُبُونَا، فَلَمْ يُدْرِكْنَا أَحَدٌ مِنْهُمْ غَيْرُ سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ عَلَى فَرَسٍ لَهُ، فَقُلْتُ: هَذَا الطَّلَبُ قَدْ لَحِقَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَقَالَ: «لاَ تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا»[١].

٣٦٥٢- بەڕا ﷺ دەڵێ: ئەبو بەکر ﷺ کورتانێکی لە عازیب ﷺ کڕی بە سیازدە دیرهەم، ئەنجا ئەبو بەکر بەعازیبی وت: فەرمان بکە بە بەڕا با کورتانەکەم بۆ هەلگرێت، عازیبیش وتی: نەخێر فەرمانی پێ ناکەم هەتا بۆمان نەگێڕیتەوە تۆ و پێغەمبەری خوا ﷺ چیتان کرد کاتێ لە مەککە دەرچوون پێکەوە و بتپەرستانیش بەدواتان دەگەڕان، ئەبو بەکر وتی: لە مەککە ڕێکەوتین و هاتین، جا ئەو شەوە بەڕێوەبووین هەتا سبەینێش تا گەرمایی نیوەڕۆ، جا چاوم گێڕا ئایا سێبەرێك بەدی دەکەم بچمە سێبەرەکەی، لەو کاتەدا گابەردێکم دی ڕۆشتم بۆ لای، بینیم هەندێك سێبەری ماوە شوێنە سێبەرەکەم تەخت کرد، پاشان (فەرویەکم) تیا ڕاخست بۆ پێغەمبەر ﷺ، پاشان عەرزم کرد: ئەی پێغەمبەری خوا تۆ ڕاکشێ، پێغەمبەریش ڕاکشا، پاشان ڕۆشتم سەیری دەوروبەرم کرد ئایا کەسێك دەبینم بەدواماندا بگەڕێ؟ جا لەو کاتەدا شوانی مێگەلێکم بینی مێگەلەکەی داوەتەبەر بەرەو گابەردەکە دێت، وەکو ئێمە دەیەوێ بێتە سێبەرەکەیەوە، پرسیارم لێ کرد و وتم پێی: کوڕەکە تۆ شوانی کێیت؟ وتی:

---

(١) بڕوانە: ٢٤٣٩.

(شوانی) پیاوێكی قوڕەیشیم ناوی برد و ناسیم، وتم: ئایا لە مەڕەكانتا مەڕیان تیایە شیری هەبێت؟ وتم: تۆ شیری (مەڕێكمان) بۆ ئەدۆشیت؟ وتی: بەڵێ، جا فەرمانم پێ كرد مەڕێكی لە مەڕەكانی گرت، پاشان فەرمانم پێكرد تەپ و تۆزی گوانی مەڕەكە بتەكێنی، پاشان فەرمانم پێكرد تەپ و تۆزی دەستەكانیشی بتەكێنی- وتی: ئاوەها ناو لەپێكیانی دا بەوی تریاندا- ئەنجا كەمێ شیری دۆشی بۆم، منیش جەوەنەیەكم هەلگرتبوو لەگەڵ خۆم بۆ (پێویستی) پێغەمبەر ﷺ پارچە پەڕۆیەكی بەسەرەوە بوو، جا ئاوم كرد بەسەر شیرەكەدا هەتا ژێرەكەی ساردبوویەوە، ئەوسا بردم بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، جا ڕۆیشتنەكەم لەو كاتەدا بوو لە خەو هەستابوو، وتم: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموو بیخۆرەوە، ئەویش ئەوەندەی خواردەوە تا دڵخۆش بووم، پاشان وتم: ئەی پێغەمبەری خوا كاتێ ڕۆیشتن هاتووە، فەرمووی: ((بەڵێ))، ئیتر ڕۆشتین قوڕەیشیەكانیش بەشوێنمانەوەن و بەدواماندا دەگەڕێن، بەڵام كەسیان پێمان نەگەشتن جگە لە سوراقەی كوڕی مالیكی كوڕی جوعشوم كە بەسواری ئەسپەكەیەوە بوو، منیش وتم: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو كابرا بەدوای ئێمەدا دەگەڕێ، ئەوە گەشت پێمان، ئەویش فەرمووی: ((خەمت نەبێ و دڵنیابە خوامان لەگەڵ دایە)).

٣٦٥٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ ﷺ قَالَ: قُلْتُ لِلنَّبِيِّ ﷺ وَأَنَا فِي الغَارِ: لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ نَظَرَ تَحْتَ قَدَمَيْهِ لأَبْصَرَنَا. فَقَالَ: «مَا ظَنُّكَ يَا أَبَا بَكْرٍ بِاثْنَيْنِ اللَّهُ ثَالِثُهُمَا»[1].

٣٦٥٣- ئەنەس ﷺ لە ئەبو بەكرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە كە وتی: بە پێغەمبەرم ﷺ وت: لە كاتێكدا من لە ئەشكەوتەكەدا بووم (لەگەڵیدا)، ئەگەر كەسێكیان سەیری

(١) بڕوانە: ٣٩٢٢، ٤٦٦٣.

بەرپێی خۆی بکات بەدڵنیاییەوە دەمان بینێت، ئەویش فەرمووی: ((ئەی ئەبو بەکر گومانت چۆنە بەدوو کەس خوای گەورە سێیەمیان بێت؟)).

٣- بابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: «سُدُّوا الأَبْوَابَ إِلاَّ بَابَ أَبِي بَكْرٍ»

قَالَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ[١].

٣٦٥٤- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ قَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ، عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﷺ قَالَ: خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ النَّاسَ وَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ خَيَّرَ عَبْدًا بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ، فَاخْتَارَ ذَلِكَ العَبْدُ مَا عِنْدَ اللَّهِ». قَالَ: فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ، فَعَجِبْنَا لِبُكَائِهِ أَنْ يُخْبِرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ عَبْدٍ خُيِّرَ. فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هُوَ الْمُخَيَّرُ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ أَعْلَمَنَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ مِنْ أَمَنِّ النَّاسِ عَلَيَّ فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ أَبَا بَكْرٍ، وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلاً غَيْرَ رَبِّي لاَتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ، وَلَكِنْ أُخُوَّةُ الإِسْلاَمِ وَمَوَدَّتُهُ، لاَ يَبْقَيَنَّ فِي المَسْجِدِ بَابٌ إِلاَّ سُدَّ، إِلاَّ بَابَ أَبِي بَكْرٍ»[٢].

٣- باسی ئەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ: ((هەموو دەرگاکان بگرن (کە لەسەر مزگەوتن)، جگە لە دەرگای (ماڵی) ئەبو بەکر ﷺ)).

ئەم فەرموودەیە ئیبنو عەبباس ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویەتیەوە.

٣٦٥٤- ئەبو سەعیدی خودری ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ وتاری دا بۆ خەڵکی و فەرمووی: ((بێگومان خوای گەورە بەندەیەکی لە نێوان دونیا و ئەوەی لای خۆیەتی سەرپشك کرد، بەندەکەش ئەوەی لای خوای هەڵبژارد))، وتی: ئەبو بەکریش ﷺ گریا، ئێمەش سەرمان سوڕما لە گریانەکەی، کە پێغەمبەری خوا

---

(١) بروانە: ٤٦٧.

(٢) بروانە: ٤٦٦.

ﷺ باسی بەندەیەك بكات كە سەرپشك كراوە، جا بەندە سەرپشك كراوەكە پێغەمبەری خوا بوو، ﷺ وە ئەبو بەكر لە هەمووومان زاناتر بوو، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بێگومان ئەبو بەكر لە هەموو كەس چاكەی زیاترە بەسەر منەوە بە هاوڕێیەتی و بە ماڵ و سامانی، وە ئەگەر لەناو ئوممەتمدا كەسێكم بكردایە بە دۆستی گیانی بەگیانی[1] خۆم، بێگومان جگە لە پەروەردگارم ئەبو بەكرم هەڵدەبژارد، بەڵام برایەتی ئیسلامی و خۆشەویستی هەیە لە نێوانماندا، هەر دەرگایەك لە مزگەوت دایە دەبێ بگیرێ، جگە لە دەرگای ماڵی ئەبو بەكر)).

٤- بابُ فَضْلِ أَبِي بَكْرٍ بَعْدَ النَّبِيِّ ﷺ

٣٦٥٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما قَالَ: كُنَّا نُخَيِّرُ بَيْنَ النَّاسِ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ، فَنُخَيِّرُ أَبَا بَكْرٍ، ثُمَّ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ، ثُمَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رضي الله عنهم[2].

٤- باسی فەزڵ و پلە بەرزی ئەبو بەكر رضي الله عنه پاش پێغەمبەر ﷺ

٣٦٥٥- ئیبنو عومەر رضي الله عنهما دەڵێ: ئێمە لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ لە نێوان خەڵكیدا چاكترینمان دیاری دەكرد (دەمان وت فلان كەس چاكترە لە فلان كەس)، جا ئەبو بەكرمان بەچاكترین دادەنا پاشان عومەر، پاشان عوسمانی كوڕی عەففان رضي الله عنهم.

---

(١) مەبەست پێی كەسێكە لە هەموو كەس زیاتر خۆشت بوێت، یان هیچ كەست بەقەدەر ئەو خۆش.

(٢) بڕوانە: ٣٦٩٨.

٥- بابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: «لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلاً»

قَالَهُ أَبُو سَعِيدٍ رضي الله عنه[1].

٣٦٥٦- حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ أُمَّتِي خَلِيلاً لاَتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ، وَلَكِنْ أَخِي وَصَاحِبِي»[2].

٥- باسی ئەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ: ((ئەگەر من کەسێکم بکردایە بەدۆستی گیانی بەگیانی خۆم))

ئەبو سەعید رضي الله عنه ئەم فەرموودەی (لە پێغەمبەرەوە) گێڕاوەتەوە.

٣٦٥٦- ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ئەگەر من لە ئوممەتمدا دۆستێکی گیانی بەگیانیم هەڵبژاردایە، بێگومان ئەبو بەکرم هەڵدەبژارد، بەڵام ئەبو بەکر برای ئایینی و هاوەڵمە)).

٣٦٥٧- حَدَّثَنَا مُعَلًّى وَمُوسَى قَالاَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، عَنْ أَيُّوبَ، وَقَالَ: «لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلاً لاَتَّخَذْتُهُ خَلِيلاً، وَلَكِنْ أُخُوَّةُ الإِسْلاَمِ أَفْضَلُ»[3].حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، عَنْ أَيُّوبَ مِثْلَهُ.

٣٦٥٧- هەروەها ئیبنو عەبباس[4] رضي الله عنهما لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ئەگەر من کەسێکم بەخۆشەویسترین کەسی خۆم هەڵبژاردایە، بێگومان ئەو (ئەبو بەکر) م هەڵدەبژارد، بەڵام برایەتی ئیسلامی گەورەتر و چاکترە)).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) قوتەیبە بۆی گێڕاینەوە وتی: عەبدولوەههاب لە ئەیوبەوە وێنەی ئەم فەرموودەی بۆ گێڕاینەوە.

---

(١) بڕوانە: ٤٦٦.

(٢) بڕوانە: ٤٦٧.

(٣) بڕوانە: ٤٦٧.

(٤) ئەم فەرموودەیە دوو سەنەد و ڕێگای هەیە بۆ گێڕانەوەی، هەردووکیان لە ڕێگەی ئەیووبەوەیە.

٣٦٥٨- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ: كَتَبَ أَهْلُ الْكُوفَةِ إِلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ فِي الْجَدِّ، فَقَالَ: أَمَّا الذِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ خَلِيلاً لاَتَّخَذْتُهُ». أَنْزَلَهُ أَبًا. يَعْنِي: أَبَا بَكْرٍ.

٣٦٥٨- عەبدوڵڵای کوڕی ئەبی مولەیکە دەڵێ: خەڵکی کوفە نامەیان نووسی بۆ عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر دەربارەی (میراتی) باپیرە، (عەبدوڵڵاش لە وەڵامدا نووسی) وتی: ئەو کەسەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بارەیەوە فەرمووی: ((ئەگەر لەم ئوممەتەدا کەسێکم بەخۆشەویسترین کەسی خۆم هەڵبژاردایە، ئەوم هەڵدەبژارد))، باپیرەی وەك باوك داناوە[1]، مەبەستی ئەبو بەکرە.

بَابٌ: فِي سابقة أبي بكر وفضله ﷺ

٣٦٥٩- حَدَّثَنَا الحُمَيْدِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالاَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أَتَتِ امْرَأَةٌ النَّبِيَّ ﷺ فَأَمَرَهَا أَنْ تَرْجِعَ إِلَيْهِ. قَالَتْ: أَرَأَيْتَ إِنْ جِئْتُ وَلَمْ أَجِدْكَ؟ كَأَنَّهَا تَقُولُ: المَوْتَ. قَالَ ﷺ: «إِنْ لَمْ تَجِدِينِي فَأْتِي أَبَا بَكْرٍ»[2].

باسێك: دەربارەی لە پێشبوونی ئەبو بەکر و فەزڵی ئەو ﷺ

٣٦٥٩- جوبەیری کوڕی موتعیم لە باوکیەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە وتی: ئافرەتێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر، ﷺ پێغەمبەریش ﷺ فەرمانی پێکرد کە جارێکی تر بگەڕێتەوە بۆ لای، ئافرەتەکە وتی: پێم بڵێ ئەگەر هاتم تۆم دەست نەکەوت (وەکو بڵێ وەفاتت کردبوو)، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر منت نەدیت و نەبووم ئەوە بڕۆ بۆ لای ئەبو بەکر)).

---

(١) لە میرات بردندا ئەگەر باپیرە لەگەڵ برای مردووەکەدا کۆبوویەوە وەک باوک میرات دەبات. (إرشاد الساري ٨/١٥٠).
(٢) بڕوانە: ٧٢٢٠، ٧٣٦٠.

٣٦٦٠- حدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ أَبِي الطَّيِّبِ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُجَالِدٍ، حَدَّثَنَا بَيَانُ بْنُ بِشْرٍ، عَنْ وَبَرَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ هَمَّامٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَمَّارًا يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَمَا مَعَهُ إِلاَّ خَمْسَةُ أَعْبُدٍ وَامْرَأَتَانِ وَأَبُو بَكْرٍ[1].

٣٦٦٠- هەممام دەڵێ: لە عەممارم ﷺ بیست دەیوت: پێغەمبەری خوام ﷺ دیوە و تەنها پێنج کۆیلە و دوو ئافرەت و ئەبو بەکری لەگەڵدا بوو (باوەڕدار بوون).

٣٦٦١- حدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ بُسْرِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ عَائِذِ اللَّهِ أَبِي إِدْرِيسَ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ ﷺ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ إِذْ أَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ آخِذًا بِطَرَفِ ثَوْبِهِ حَتَّى أَبْدَى عَنْ رُكْبَتِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَمَّا صَاحِبُكُمْ فَقَدْ غَامَرَ». فَسَلَّمَ، وَقَالَ: إِنِّي كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَ ابْنِ الخَطَّابِ شَيْءٌ، فَأَسْرَعْتُ إِلَيْهِ ثُمَّ نَدِمْتُ، فَسَأَلْتُهُ أَنْ يَغْفِرَ لِي، فَأَبَى عَلَيَّ، فَأَقْبَلْتُ إِلَيْكَ، فَقَالَ: «يَغْفِرُ اللهُ لَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ». ثَلاَثًا، ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ نَدِمَ، فَأَتَى مَنْزِلَ أَبِي بَكْرٍ فَسَأَلَ: أَثَمَّ أَبُو بَكْرٍ؟ فَقَالُوا: لاَ. فَأَتَى إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَسَلَّمَ، فَجَعَلَ وَجْهُ النَّبِيِّ ﷺ يَتَمَعَّرُ حَتَّى أَشْفَقَ أَبُو بَكْرٍ، فَجَثَا عَلَى رُكْبَتَيْهِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَاللَّهِ أَنَا كُنْتُ أَظْلَمَ مَرَّتَيْنِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّ اللَّهَ بَعَثَنِي إِلَيْكُمْ فَقُلْتُمْ: كَذَبْتَ. وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: صَدَقَ. وَوَاسَانِي بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ، فَهَلْ أَنْتُمْ تَارِكُو لِي صَاحِبِي؟». مَرَّتَيْنِ فَمَا أُوذِيَ بَعْدَهَا[2].

٣٦٦١- ئەبو دەردا ﷺ دەڵێ: من لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ دانیشتبووم، لەو کاتەدا ئەبو بەکر ﷺ هات دامێنی جلەکەی گرتبوو بەدەستیەوە بەجۆرێکی وا ئەژنۆکانی دەرکەوتبوون، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((وادیارە ئەم هاوڕێیەتان بووەتە شەڕی لەگەڵ کەسێکدا))، ئەنجا ئەبو بەکر سەلامی کرد و وتی:

(١) بڕوانە: ٣٨٥٧.

(٢) بڕوانە: ٤٦٤٠.

ڕاستیەکەی لە نێوان من و عومەری کوڕی خەتتابدا شتێك ڕووی داوە، جا من خۆم پێ نەگیرا و قسەی ڕەقم پێ وت، پاشان پەشیمان بوومەوە و داوام لێ کرد لێم ببورێ کەچی ئەو ڕازی نەبوو لێم، بۆیە هاتووم بۆ لای جەنابت، پێغەمبەریش ﷺ سێ جار فەرمووی: ((ئەی ئەبو بەکر خوا لێت خۆش بێت))، پاشان عومەر ﷺ پەشیمان بوویەوە ڕۆشت بۆ ماڵی ئەبو بەکر ﷺ و پرسیاری کرد ئەبو بەکر لەوێیە؟ ئەوانیش وتیان: نەخێر لە ماڵ نییە، ئیتر عومەر ﷺ هات بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و سەلامی کرد، جا ڕووی پێغەمبەر ﷺ وردە وردە گرژ بوو، بە جۆرێ وا ئەبو بەکر ترسا (پێغەمبەر ﷺ قسە بە عومەر بڵێ)، بۆیە ئەبو بەکر لەسەر ئەژنۆکانی دانیشت دووجار وتی: ئەی پێغەمبەری خوا: سوێند بەخوا من لەو خەتابارترم، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((بەڕاستی خوا منی نارد بۆ سەر ئێوە (بە پێغەمبەرایەتی)، ئەنجا ئێوە وتتان: ڕاست ناکەیت، بەڵام ئەبو بەکر وتی: ڕاست دەکات، ئەبو بەکر بەگیانی و ماڵی هاوکارم بوو))، دووجار فەرموویل دەی ئایا ئیتر واز لە (ئازاردانی) ئەم هاوڕێیەم ناهێنن؟)) ئیتر دوا ئەو ڕووداوە ئەبو بەکر ئازار نەدراوە.

٣٦٦٢- حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ قَالَ: خَالِدٌ الحَذَّاءُ حَدَّثَنَا، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَهُ عَلَى جَيْشِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ، فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: «عَائِشَةُ». فَقُلْتُ: مِنَ الرِّجَالِ؟ فَقَالَ: «أَبُوهَا». قُلْتُ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: «ثُمَّ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ». فَعَدَّ رِجَالاً[1].

٣٦٦٢- عەمری کوڕی عاص ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ ئەوی کردە سەرکردەی ئەو سوپایەی ناردی بۆ (ذَاتِ السَّلَاسِل)[2]، عەمر دەڵێ: هاتمەوە

(١) بڕوانە: ٤٣٥٨.

(٢) ناوێکە لە بەشی وڵاتی شام پێی دەڵێن: (السلسل)، جەنگەکەش لە ساڵی هەشتی کۆچیدا بوو. بڕوانە فتح الباري: ٩٣/١٠

خزمەتی وتم: چ کەسێك لای تۆ خۆشەویسترە ؟ فەرمووی: ((عائیشە))، جا وتم: ئەی لە پیاوان؟ فەرمووی: ((باوکی عائیشە))، وتم: پاشان کێی تر؟ فەرمووی: ((پاشان عومەری کوڕی خەتتاب)) ئەنجا چەند پیاوێکی تری ناوهێنا.

٣٦٦٣- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «بَيْنَمَا رَاعٍ فِي غَنَمِهِ عَدَا عَلَيْهِ الذِّئْبُ، فَأَخَذَ مِنْهَا شَاةً، فَطَلَبَهُ الرَّاعِي، فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ الذِّئْبُ فَقَالَ: مَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبُعِ، يَوْمَ لَيْسَ لَهَا رَاعٍ غَيْرِي؟ وَبَيْنَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقَرَةً قَدْ حَمَلَ عَلَيْهَا، فَالْتَفَتَتْ إِلَيْهِ فَكَلَّمَتْهُ فَقَالَتْ: إِنِّي لَمْ أُخْلَقْ لِهَذَا، وَلَكِنِّي خُلِقْتُ لِلْحَرْثِ». قَالَ النَّاسُ: سُبْحَانَ اللَّهِ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «فَإِنِّي أُومِنُ بِذَلِكَ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ ﵄»[١].

٣٦٦٣- ئەبو هورەیرە ﵁ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لە کاتێکدا شوانێك لە ناو مێگەلەکەیدابوو گورگێك پەلاماری بۆهێنا و مەڕێکی لە ڕانەکە فڕاند، شوانەکەش شوێنی کەوت (تا لێی سەنێتەوە)، گورگەکەش لای کردەوە و وتی (بە شوانەکە:) کێ فریای دەکەوێت لە ڕۆژی دڕندەدا؟ ئەو ڕۆژەی شوانی نییە جگە لە من؟ وە لە کاتێکدا پیاوێك مانگایەك لێ دەخوڕێ بارێکی لێ نابوو، ئەنجا مانگاکە لا دەکاتەوە بەلای پیاوەکەدا و قسەی لەگەڵدا دەکات و دەڵێ: بێگومان من بۆ ئەم (بارلێنان)ـە دروست نەکراوم، بەڵکو بۆ کێڵانی زەوی دروست کراوم))، خەڵکەکە وتیان: سبحان الله[٢]، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((جا بەڕاستی من باوەڕم بەمە هەیە، هەروەها ئەبو بەکر و عومەری کوڕی خەتتابیش ﵄)).

---

(١) بڕوانە: ٢٣٢٤.

(٢) واتە: پاک و بێگەردی بۆ خوا، سەریان سوڕما چۆن گورگ و مانگا قسە دەکەن.

٣٦٦٤- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ، سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُنِي عَلَى قَلِيبٍ عَلَيْهَا دَلْوٌ، فَنَزَعْتُ مِنْهَا مَا شَاءَ الله، ثُمَّ أَخَذَهَا ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ، فَنَزَعَ بِهَا ذَنُوبًا -أَوْ ذَنُوبَيْنِ- وَفِي نَزْعِهِ ضَعْفٌ، وَاللَّهُ يَغْفِرُ لَهُ ضَعْفَهُ، ثُمَّ اسْتَحَالَتْ غَرْبًا، فَأَخَذَهَا ابْنُ الخَطَّابِ، فَلَمْ أَرَ عَبْقَرِيًّا مِنَ النَّاسِ يَنْزِعُ نَزْعَ عُمَرَ، حَتَّى ضَرَبَ النَّاسُ بِعَطَنٍ»[1].

٣٦٦٤- ئەبو هورەیرە ﷺ وتی: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لە کاتێکدا من خەوتبووم لە خەومدا خۆم دی ئەوەتام لەسەر بیرێك دوڵچەیەکی لەسەرە، ئەنجا ئەوەندەی خوا ویستی (بە دوڵچە) ئاوم لێ هەڵگۆزی و دەرهێنا، پاشان کوڕی ئەبی قوحافە[2] ﷺ دۆڵچەکەی وەرگرت و دوڵچەیەك - یان دووان - ئاوی هەڵگۆزی، وە لە هەڵگۆزینەکەشیدا لاوازییەکی تیابوو خوا لێی خۆش بێت بۆ لاوازیەکەی، پاشان دوڵچەکە گۆڕا بۆ دوڵچەیەکی گەورە و عومەری کوڕی خەتتاب وەری گرت، جا هیچ ئازا و لێزانێکم لە ئادەمیزاد نەدیوە بەوێنەی عومەر ئاو هەڵگۆزێ، هەتا ئەوەندەی هەڵگۆزی خەڵك وشترەکانیان پاراو کرد و بردنیان بۆ شوێنی حەوانەوە)).

٣٦٦٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خُيَلاَءَ لَمْ يَنْظُرِ الله إِلَيْهِ يَوْمَ القِيَامَةِ». فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ أَحَدَ شِقَّيْ ثَوْبِي يَسْتَرْخِي إِلاَّ أَنْ أَتَعَاهَدَ ذَلِكَ مِنْهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّكَ لَسْتَ تَصْنَعُ ذَلِكَ خُيَلاَءَ» قَالَ مُوسَى: فَقُلْتُ لِسَالِمٍ: أَذَكَرَ عَبْدُ اللَّهِ: مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ؟ قَالَ لَمْ أَسْمَعْهُ ذَكَرَ إِلاَّ ثَوْبَهُ[3].

---

(١) بڕوانە: ٧٠٢١، ٧٠٢٢، ٧٤٧٥.

(٢) واتە: ئەبو بەکر ﷺ.

(٣) بڕوانە: ٥٧٨٣، ٥٧٨٤، ٥٧٩١، ٦٠٦٢.

٣٦٦٥- عەبدوڵڵای كوڕی عومەر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((هەر كەس بۆ فیز و خۆ بەگەورە زانین جل و بەرگەكەی بخشێنێ بەزەویدا (بەدوای خۆیدا ڕایكێشێت) خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەت دا (بەچاوی بەزەیی) سەیری ناكات))، ئەبو بەكریش ﷺ وتی: لایەكی جلەكەم بە زەویدا دەخشێت، بەڵام ئەوەندە هەیە من ئەوە هەر بووە لە جلەكەمدا، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بەدڵنیاییەوە تۆ ئەوە بۆ فیز و دەعیە ناكەیت)).
مووسا دەڵێ: بە سالیمم وت: ئایا عەبدوڵڵا باسی خشانی ئیزاری كرد بەزەویدا؟ سالیم وتی: من تەنها باسی (ثوب)**م**[1] **لێ بیستووە باسی كات.**

٣٦٦٦- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ أَنْفَقَ زَوْجَيْنِ مِنْ شَيْءٍ مِنَ الأَشْيَاءِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ دُعِيَ مِنْ أَبْوَابِ -يَعْنِي الجَنَّةَ-: يَا عَبْدَ اللَّهِ هَذَا خَيْرٌ، فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الصَّلاَةِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الصَّلاَةِ، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجِهَادِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الجِهَادِ، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الصَّدَقَةِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الصَّدَقَةِ، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الصِّيَامِ دُعِيَ مِنْ بَابِ الصِّيَامِ، وَبَابِ الرَّيَّانِ». فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: مَا عَلَى هَذَا الذِي يُدْعَى مِنْ تِلْكَ الأَبْوَابِ مِنْ ضَرُورَةٍ؟ وَقَالَ: هَلْ يُدْعَى مِنْهَا كُلِّهَا أَحَدٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «نَعَمْ، وَأَرْجُو أَنْ تَكُونَ مِنْهُمْ يَا أَبَا بَكْرٍ»[2]..

٣٦٦٦- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((هەر كەس جوتێ شت لە شتەكان لە ڕێی خوا ببەخشێت لە هەموو دەرگاكانی -واتە: بەهەشتەوە- بانگ دەكرێ: ئەی بەندەی خوا ئەمە خێرێكە و چاكەیەكە (لە چاكەكان)، ئەنجا هەر كەسێك نوێژكەر بێت لە دەرگای نوێژەوە بانگ

---

(١) ثوب: واتە: كراس كە كراسێكی دەرەدامانە عەرەب لەبەری دەكەن، ئێستا پێی دەڵێن دشداشە.
(٢) بڕوانە: ١٨٩٧.

دەكرێت، هەر كەسیش خەباتكار و موجاهید بێت لە دەرگای جیهادەوە بانگ دەكرێت، وە هەر كەس ئەهلی بەخشین بێت لە دەرگای بەخشینەوە بانگ دەكرێت، وە هەر كەس ئەهلی ڕۆژوو بێت لە دەرگای ڕۆژووەوە بانگ دەكرێت و لە دەرگای ڕەییانیشەوە[1]))، ئەبو بەكر ﷺ وتی: پێویست ناكات كەسێك لە هەموو ئەو دەرگانەوە بانگ بكرێت؟ وە وتی: ئایا كەس هەیە لە هەموو ئەو دەرگانەوە بانگ كرێت؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵێ هەیە، وە ئومێد دەكەم ئەی ئەبو بەكر تۆ لەو كەسانە بیت.

٣٦٦٧- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلاَلٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَاتَ وَأَبُو بَكْرٍ بِالسُّنْحِ - قَالَ إِسْمَاعِيلُ: يَعْنِي بِالْعَالِيَةِ - فَقَامَ عُمَرُ يَقُولُ: وَاللَّهِ مَا مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. قَالَتْ: وَقَالَ عُمَرُ: وَاللَّهِ مَا كَانَ يَقَعُ فِي نَفْسِي إِلاَّ ذَاكَ، وَلَيَبْعَثَنَّهُ الله فَلَيَقْطَعَنَّ أَيْدِيَ رِجَالٍ وَأَرْجُلَهُمْ. فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَكَشَفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَبَّلَهُ قَالَ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي طِبْتَ حَيًّا وَمَيِّتًا، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ يُذِيقُكَ الله الْمَوْتَتَيْنِ أَبَدًا. ثُمَّ خَرَجَ فَقَالَ: أَيُّهَا الْحَالِفُ، عَلَى رِسْلِكَ. فَلَمَّا تَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ جَلَسَ عُمَرُ[2].

٣٦٦٧- عوروەی كوڕی زوبەیر دەڵێ: عائیشەی ﷺ خێزانی پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا ﷺ وەفاتی كرد و ئەبو بەكریش لە سونح[3] بوو - ئیسماعیل دەڵێ: واتە: (سونح كە) لە عالیەیە- ئەنجا عومەر هەستایەوە و دەیوت: سوێند بەخوا پێغەمبەری خوا ﷺ نەمردووە، عائیشە دەڵێ: هەروەها عومەر وتی: سوێند بەخوا هەر ئەوەش لە دڵ و دەروونمدا چەسپیوە (كە

---

(١) دەگونجێ دەرگای ڕۆژوو و دەرگای ڕەییان یەک، بن ئەوەش ڕاسترە.

(٢) بڕوانە: ١٢٤١.

(٣) سونح لە عالیەیە لە نزیک مەدینە، ئێستا تێکەڵ بووە لەگەڵ مەدینە، بەڵام ئەو کات گوند بووە.

نەمردووە)، وە بێگومان خوا زیندووى دەكاتەوە تا دەست و قاچى پیاوانێك ببڕێت (كە دەڵێن مردووە). ئەنجا ئەبو بەكر ﷺ هات و قوماشەكەى لادا بەسەر پێغەمبەرەوە ﷺ بوو و ماچى كرد و وتى: دایك و باوكم بەفیدات بێ، چاك وپاك بوویت لە ژیان و مردنتدا، وە سوێند بەو زاتەى گیانى منى بەدەستە هەرگیز خوا (لە دونیادا) دوو مردنت پێ ناچێژێت. پاشان هاتە دەرەوە (بۆ ناو خەڵكەكە) وتى: ئەى ئەو كەسەى سوێند دەخۆیت (مەبەستى عومەر بوو) پەلە مەكە و هێواش بە. جا كە ئەبو بەكر دەستى بەقسەكردن و كرد عومەر دانیشت.

٣٦٦٨ – فَحَمِدَ اللَّهَ أَبُو بَكْرٍ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ: أَلاَ مَنْ كَانَ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا ﷺ فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ، وَمَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ. وَقَالَ: ﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾ الزمر. وَقَالَ: ﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ ۚ أَفَإِي۟ن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَـٰبِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ وَسَيَجْزِى ٱللَّهُ ٱلشَّـٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ ﴾ آل عمران. قَالَ: فَنَشَجَ النَّاسُ يَبْكُونَ. قَالَ: وَاجْتَمَعَتِ الأَنْصَارُ إِلَى سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ فِي سَقِيفَةِ بَنِي سَاعِدَةَ فَقَالُوا: مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ، فَذَهَبَ إِلَيْهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ وَأَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الجَرَّاحِ، فَذَهَبَ عُمَرُ يَتَكَلَّمُ فَأَسْكَتَهُ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَ عُمَرُ يَقُولُ: وَاللَّهِ مَا أَرَدْتُ بِذَلِكَ إِلاَّ أَنِّي قَدْ هَيَّأْتُ كَلاَمًا قَدْ أَعْجَبَنِي خَشِيتُ أَنْ لاَ يَبْلُغَهُ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ تَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ -فَتَكَلَّمَ أَبْلَغَ النَّاسِ- فَقَالَ فِي كَلاَمِهِ: نَحْنُ الأُمَرَاءُ وَأَنْتُمُ الْوُزَرَاءُ. فَقَالَ حُبَابُ بْنُ الْمُنْذِرِ: لاَ وَاللَّهِ لاَ نَفْعَلُ، مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: لاَ، وَلَكِنَّا الأُمَرَاءُ وَأَنْتُمُ الْوُزَرَاءُ، هُمْ أَوْسَطُ الْعَرَبِ دَارًا، وَأَعْرَبُهُمْ أَحْسَابًا، فَبَايِعُوا عُمَرَ أَوْ أَبَا عُبَيْدَةَ. فَقَالَ عُمَرُ: بَلْ نُبَايِعُكَ أَنْتَ، فَأَنْتَ سَيِّدُنَا وَخَيْرُنَا وَأَحَبُّنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ . فَأَخَذَ عُمَرُ بِيَدِهِ فَبَايَعَهُ، وَبَايَعَهُ النَّاسُ، فَقَالَ قَائِلٌ: قَتَلْتُمْ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ. فَقَالَ عُمَرُ: قَتَلَهُ اللَّهُ[1].

(١) بڕوانە: ١٢٤٢.

٣٦٦٨- ئەنجا ئەبو بەکر ﷺ سوپاس و ستایشی خوای کرد و وتی: بێداربن هەر کەس موحەممەدی ﷺ پەرستووە ئەوە بێگومان موحەممەد مردووە بەدڵنیاییەوە، هەر کەسیش خوای پەرستووە ئەوە بێگومان خوا زیندووە و نامرێت، وە دەفەرمووێ: (ئەی موحەممەد ﷺ بەڕاستی تۆ دەمری و ئەوانیش دەمرن) و دەفەرموێ: (موحەممەد ﷺ تەنها پێغەمبەرێکە (نەمر نییە)، بێگومان لە پێش ئەو پێغەمبەرانی تر ڕابوردوون، جا ئایا ئەگەر وەفاتی کرد یان کوژرا دەگەڕێنەوە بۆ دواوەی خۆتان (پاشگەز دەبنەوە)، هەر کەس هەڵگەڕێتەوە بۆ دواوەی خۆی (بۆ بتپەرستی)، ئەوە هەرگیز (ئەو کەسە) هیچ زیانێك بەخوا ناگەیەنێت. وە بەزوویی خوا پاداشتی سوپاس گوزاران دەداتەوە)، دەڵێ: جا خەڵکەکە دەستیان کرد بەهەنسك دان و گریان [1].

دەڵێ: ئەنصارییەکان لای سەعدی کوڕی عوبادە لە سەقیفەی بەنی ساعیدە کۆبوونەوە وتیان: ئەمیرێك لە ئێمە بێت و ئەمیرێکیش لە ئێوە (ی کۆچەران)، ئەبو بەکر و عومەری کوڕی خەتتاب و ئەبو عوبەیدەی کوڕی جەڕراح □ ڕۆیشتن بۆ لایان، عومەر ویستی قسە بکات یەکسەر ئەبو بەکر بێدەنگی کرد، عومەر دەیوت: سوێند بەخوا بەو قسەکردنە تەنها مەبەستم ئەوەبوو من وتەیەکم ئامادەکردبوو[2] کە لام جوان و پەسەندبوو، ترسم هەبوو کە ئەبو بەکر نەگاتە کاریگەری ئەو قسەی (من ئامادەم کردبوو)، پاشان ئەبو بەکر ﷺ دەستی بەقسەکرد وەك ڕەوانبێژترین کەس قسەی کرد لە وتەکانیدا وتی (بەئەنصارییەکان:) ئێمە ئەمیر دەبین و ئێوەش وەزیر و ڕاوێژکار دەبن، حوبابی کوڕی مونزیر وتی: نەخێر سوێند بەخوا واناکەین ئەمیرێك لە ئێمە و ئەمیرێك لە ئێوە، ئەبو بەکریش ﷺ وتی: نەخێر بەڵکو ئێمە ئەمیرین و ئێوە وەزیر، ئەوان (قورەیش) ڕەسەنترین هۆزی مەککەن و ناودارترین و جوامێرترین

---

(١) یان بەدەنگی بەرز دەگریان.

(٢) لە مێشکی خۆمدا.

عەڕەبن، کەوابوو بەیعەت بدەن بە عومەر یان ئەبو عوبەیدە، عومەریش وتی: نەخێر بەڵکو بەیعەت بەتۆ دەدەین، چونکە تۆ گەورەمانی و چاکترینمانی وە خۆشەویسترینمانی لای پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەوسا عومەر دەستی ئەبو بەکری گرت و بەیعەتی پێدا و خەڵکەکەش بەیعەتیان پێدا، ئەنجا کەسێك وتی: سەعدی کوڕی عوبادەتان کوشت، عومەریش وتی: خوا کوشتی[١].

٣٦٦٩- وَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَالِمٍ: عَنِ الزُّبَيْدِيِّ، قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ القَاسِمِ: أَخْبَرَنِي القَاسِمُ، أَنَّ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: شَخَصَ بَصَرُ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ قَالَ: «فِي الرَّفِيقِ الأَعْلَى». ثَلاَثًا، وَقَصَّ الحَدِيثَ، قَالَتْ: فَمَا كَانَتْ مِنْ خُطْبَتِهِمَا مِنْ خُطْبَةٍ إِلاَّ نَفَعَ اللهُ بِهَا، لَقَدْ خَوَّفَ عُمَرُ النَّاسَ وَإِنَّ فِيهِمْ لَنِفَاقًا، فَرَدَّهُمُ اللهُ بِذَلِكَ[٢].

٣٦٦٩- قاسیم دەگێڕێتەوە: کە عائیشە ﵂ وتی: پێغەمبەر ﷺ چاوی بەرزکردەوە بۆ ئاسمان و پاشان سێ جار فەرمووی: ((بمبەیتە ناو کۆڕی هەرە بڵندەوە))، ئیتر قاسیم بەسەرهاتەکەی گێڕایەوە، عائیشەش وتی: لە وتارەکەی هەردووکیان (ئەبو بەکر و عومەر) خوا سوودی گەیاند (بە مسوڵمانان)، بێگومان عومەر ﵁ خەڵکی ترساند[٣] و بەدڵنیاییەوە لە ناویاندا ناپاك هەیە، جا بەو هەڕەشەی عومەر خوا ئەو کەسانەی گێڕایەوە (بۆ لای هەق.)

٣٦٧٠- ثُمَّ لَقَدْ بَصَّرَ أَبُو بَكْرٍ النَّاسَ الهُدَى، وَعَرَّفَهُمُ الْحَقَّ الذِي عَلَيْهِمْ، وَخَرَجُوا بِهِ يَتْلُونَ: ﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ ۚ أَفَإِيْن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَـٰبِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ وَسَيَجْزِى ٱللَّهُ ٱلشَّـٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ ﴾ آل عمران[٤].

---

(١) مەبەست بە وتەکەی عومەر دوعا لێکردنە.

(٢) بڕوانە: ١٢٤١.

(٣) کە وتی: پێغەمبەر ﷺ خوا زیندووی دەکاتەوە تا دەست و قاچی کەسانێک ببڕێت.

(٤) بڕوانە: ١٢٤٢.

٣٦٧٠- پاشان بەڕاستی ئەبو بەکر ﷺ ڕێنموونی ڕوون کردەوە بۆ خەڵکی و ئەو هەقەی کە لەسەریانە بۆی باس کردن، بەهۆیەوە لەو گرفتە ڕزگاریان بوو و ئەم ئایەتەیان دەخوێندەوە: (موحەممەد ﷺ تەنها پێغەمبەرێکە (نەمر نییە)، بێگومان لە پێش ئەو پێغەمبەرانی تر ڕابوردوون، جا ئایا ئەگەر وەفاتی کرد یان کوژرا دەگەڕێنەوە بۆ دواوەی خۆتان (پاشگەز دەبنەوە)، هەر کەس هەڵگەڕێتەوە بۆ دواوەی خۆی (بتپەرستی)، ئەوە هەرگیز (ئەو کەسە) هیچ زیانێك بەخوا ناگەیەنێت، وە بەزوویی خوا پاداشتی سوپاس گوزاران دەداتەوە).

٣٦٧١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا جَامِعُ بْنُ أَبِي رَاشِدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو يَعْلَى، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ قَالَ: قُلْتُ لأَبِي: أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: أَبُو بَكْرٍ. قُلْتُ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: ثُمَّ عُمَرُ. وَخَشِيتُ أَنْ يَقُولَ عُثْمَانُ، قُلْتُ: ثُمَّ أَنْتَ؟ قَالَ: مَا أَنَا إِلاَّ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

٣٦٧١- موحەممەدی کوڕی حەنەفییە وتی: بەباوکم وت: لە پاش پێغەمبەر ﷺ چ کەسێك چاکترە؟ وتی: ئەبو بەکر، وتم: پاشان کێ؟ وتی: عومەر، ترسام بڵێ: عوسمان، وتم: پاشان تۆ؟ وتی: من تەنها پیاوێکم لە موسوڵمانان.

٣٦٧٢- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ أَنَّهَا قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ - أَوْ بِذَاتِ الجَيْشِ- انْقَطَعَ عِقْدٌ لِي، فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى التِمَاسِهِ، وَأَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ، وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَأَتَى النَّاسُ أَبَا بَكْرٍ، فَقَالُوا: أَلاَ تَرَى مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ؟ أَقَامَتْ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَبِالنَّاسِ مَعَهُ، وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَاضِعٌ رَأْسَهُ عَلَى فَخِذِي قَدْ نَامَ، فَقَالَ: حَبَسْتِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَالنَّاسَ،

وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ قَالَتْ: فَعَاتَبَنِي، وَقَالَ مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَقُولَ، وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي، فَلاَ يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إِلاَّ مَكَانُ رَسُولِ اللهِ ﷺ عَلَى فَخِذِي، فَنَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ حَتَّى أَصْبَحَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ، فَأَنْزَلَ اللهُ آيَةَ التَّيَمُّمِ، ﴿ فَتَيَمَّمُواْ ﴿٤٣﴾ ﴾ النساء. فَقَالَ أُسَيْدُ بْنُ الحُضَيْرِ: مَا هِيَ بِأَوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يَا آلَ أَبِي بَكْرٍ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَبَعَثْنَا البَعِيرَ الذِي كُنْتُ عَلَيْهِ، فَوَجَدْنَا العِقْدَ تَحْتَهُ[1].

٣٦٧٢- عائیشە ﵂ دەگێڕێتەوە و دەڵێ: لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ لە سەفەرێکدا ڕۆشتین تا گەیشتینە بەیدا -یان ذَاتِ الجَيْش- **لەوێدا ملوانکەیەکم لێ وون بوو، پێغەمبەری خواش ﷺ لەوێدا وەستا بۆ دۆزینەوەی خەڵکەکەش لەگەڵیدا وەستان، لای ئاودا نەبوون و ئاویشیان پێ نەبوو، خەڵکەکەش هاتن بۆ لای ئەبو بەرکر و وتیان: ئایا نابینی عائیشە چی کرد؟ پێغەمبەری خوا ﷺ و خەڵکەکەشی لەگەڵیدا ماتەڵ کردووە، نەشوێنەکەیان ئاوی تێدایە و نەخۆشیان ئاویان پێیە، جا ئەبو بەکر هات لە کاتێکدا کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەری لەسەر ڕانی من بوو خەوی لێ کەوتبوو، وە (ئەبو بەکر)) وتی: پێغەمبەری خوا و خەڵکەکەت وەستاندووە، نەشوێنەکەیان ئاوی تێدایە و نەخۆشیان ئاویان پێیە، (عائیشە) وتی: بۆیە ئەبو بەکر سەرزەنشتی کردم، وە ئەوەی خوا ویستی پێی وتم، زوو زووش بەدەستی دەیکوتایە کەلەکەم، منیش تەنها شتێك ڕێگرم بوو لە جوڵان ئەوە بوو پێغەمبەری خوا سەری لەسەر ڕانم بوو، ئینجا پێغەمبەری خوا خەوت تا نوێژی بەیانی ئاو نەبوو (بۆ دەستنوێژ گرتن)، جا خوای گەورە ئایەتی تەیەمومی ﴿ فَتَيَمَّمُواْ ﴿٤٣﴾ ﴾ النساء. دابەزاند و تەیەمومیان کرد. جا ئوسەیدی کوڕی حوزەیر وتی: ئەمە یەکەم فەڕ و بەرەکەتی ئێوە نییە**

---

(١) بڕوانە: ٣٣٤.

خانەوادەی ئەبو بەکر (بەسەر مسوڵمانانەوە)، عائیشەش وتی: جا ئەو وشترەمان هەڵساندەوە کە من سواری دەبووم، ملوانکەکەمان دۆزییەوە لە ژێریدا بوو.

٣٦٧٣- حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الأَعْمَشِ قَالَ: سَمِعْتُ ذَكْوَانَ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِي، فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ». تَابَعَهُ جَرِيرٌ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، وَمُحَاضِرٌ، عَنِ الأَعْمَشِ.

٣٦٧٣- ئەبو سەعیدی خودری ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((جنێو مەدەن بەهاوەڵانم، چونکە دڵنیابن ئەگەر کەسێکتان بەئەندازەی کێوی ئوحود ئاڵتون ببەخشێت، ناگاتە (پاداشتی بەخشینی) مشتێ (خۆراکی) یەکێکیان بەڵکو ناگاتە نیوەشی)).
جەریر و عەبدوڵڵای کوڕی داود و ئەبو موعاویە و موحازیر ئەم فەرموودەیان لە ئەعمەشەوە گێڕاوەتەوە و پاڵپشتی گێڕانەوەکەی شوعبەیان کردووە.

٣٦٧٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِسْكِينٍ أَبُو الحَسَنِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، عَنْ شَرِيكِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ المُسَيَّبِ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو مُوسَى الأَشْعَرِيُّ أَنَّهُ تَوَضَّأَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ خَرَجَ، فَقُلْتُ: لأَلْزَمَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَلأَكُونَنَّ مَعَهُ يَوْمِي هَذَا. قَالَ: فَجَاءَ المَسْجِدَ، فَسَأَلَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالُوا: خَرَجَ وَوَجَّهَ هَا هُنَا، فَخَرَجْتُ عَلَى إِثْرِهِ أَسْأَلُ عَنْهُ، حَتَّى دَخَلَ بِئْرَ أَرِيسٍ، فَجَلَسْتُ عِنْدَ البَابِ -وَبَابُهَا مِنْ جَرِيدٍ- حَتَّى قَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَاجَتَهُ، فَتَوَضَّأَ فَقُمْتُ إِلَيْهِ، فَإِذَا هُوَ جَالِسٌ عَلَى بِئْرِ أَرِيسٍ، وَتَوَسَّطَ قُفَّهَا، وَكَشَفَ عَنْ سَاقَيْهِ وَدَلاَّهُمَا فِي البِئْرِ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ ثُمَّ انْصَرَفْتُ، فَجَلَسْتُ عِنْدَ البَابِ، فَقُلْتُ: لأَكُونَنَّ بَوَّابَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ اليَوْمَ. فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَدَفَعَ البَابَ. فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالَ: أَبُو بَكْرٍ. فَقُلْتُ:

عَلَى رِسْلِكَ. ثُمَّ ذَهَبْتُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا أَبُو بَكْرٍ يَسْتَأْذِنُ. فَقَالَ: «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَأَقْبَلْتُ حَتَّى قُلْتُ لأَبِي بَكْرٍ: ادْخُلْ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُبَشِّرُكَ بِالْجَنَّةِ. فَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ فَجَلَسَ عَنْ يَمِينِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَعَهُ فِي القُفِّ، وَدَلَّى رِجْلَيْهِ فِي البِئْرِ، كَمَا صَنَعَ النَّبِيُّ ﷺ، وَكَشَفَ عَنْ سَاقَيْهِ، ثُمَّ رَجَعْتُ فَجَلَسْتُ وَقَدْ تَرَكْتُ أَخِي يَتَوَضَّأُ وَيَلْحَقُنِي، فَقُلْتُ: إِنْ يُرِدِ الله بِفُلاَنٍ خَيْرًا -يُرِيدُ أَخَاهُ- يَأْتِ بِهِ. فَإِذَا إِنْسَانٌ يُحَرِّكُ البَابَ. فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالَ: عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ. فَقُلْتُ: عَلَى رِسْلِكَ. ثُمَّ جِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَقُلْتُ: هَذَا عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ يَسْتَأْذِنُ. فَقَالَ: «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَجِئْتُ فَقُلْتُ: ادْخُلْ وَبَشَّرَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْجَنَّةِ. فَدَخَلَ فَجَلَسَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي القُفِّ عَنْ يَسَارِهِ، وَدَلَّى رِجْلَيْهِ فِي الْبِئْرِ، ثُمَّ رَجَعْتُ فَجَلَسْتُ، فَقُلْتُ إِنْ يُرِدِ الله بِفُلاَنٍ خَيْرًا يَأْتِ بِهِ. فَجَاءَ إِنْسَانٌ يُحَرِّكُ الْبَابَ، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالَ: عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ. فَقُلْتُ: عَلَى رِسْلِكَ. فَجِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ عَلَى بَلْوَى تُصِيبُهُ» فَجِئْتُهُ فَقُلْتُ لَهُ: ادْخُلْ وَبَشَّرَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْجَنَّةِ عَلَى بَلْوَى تُصِيبُكَ. فَدَخَلَ فَوَجَدَ الْقُفَّ قَدْ مُلِئَ، فَجَلَسَ وُجَاهَهُ مِنَ الشِّقِّ الآخَرِ. قَالَ شَرِيكٌ: قَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ: فَأَوَّلْتُهَا: قُبُورَهُمْ[1].

٣٦٧٤- سەعیدی کوڕی موسەییەب دەڵێ: ئەبو مووسای ئەشعەری ﷺ بۆی گێڕامەوە: کە لە ماڵەوە دەستنوێژی گرت، پاشان دەرچوو، (دەڵێ) وتم: سوێند بەخوا دەبێ ئەمڕۆ من لە پێغەمبەری خوا ﷺ جیانەبمەوە و هەر لەگەڵیدابم، وتی: جا ڕۆشت بۆ مزگەوت و پرسیاری پێغەمبەر ﷺ کرد و وتیان: دەرچووە بەرەو ئا ئەوێوە ڕۆشت، (وتی:) منیش بەشوێنیدا ڕۆشتم پرسیارم کرد هەتا (دۆزیمەوە)، چووەتە (قەراغی) بیری ئەریسەوە[2]، منیش لای دەرگاکەیدا

---

(١) بڕوانە: ٣٦٩٣، ٣٦٩٥، ٦٢١٦، ٧٠٩٧، ٧٢٦٢.

(٢) کە ئەو بیرە لەناو باخێ لەباخەکانی نزیک قوبادا بوو.

دانیشتم - دەرگاکەش لە پەلی دار خورما بوو- هەتا پێغەمبەری خوا ﷺ چووە سەرئاو پاشان دەستنوێژی گرت، ئەنجا هەستام ڕۆشتم بۆ لای، جا بینیم پێغەمبەر ﷺ لەسەر ناوەڕاستی سەکۆی بیرەکەدا دانیشتووە و هەردوو قاچی هەڵکردووە شۆڕی کردۆتەوە ناو بیرەکە، منیش سەلامم لێ کرد، پاشان گەڕامەوە لای دەرگای بیرەکە دانیشتم و وتم: ئەمڕۆ دەبمە دەرگاوانی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەنجا ئەبو بەکر ﷺ هات پاڵی نا بەدەرگاکەوە وتم: ئەوە کێیە؟ وتی: ئەبو بەکرم، وتم پەلە مەکە، پاشان ڕۆشتم وتم ئەی پێغەمبەری خوا ئەوە ئەبو بەکرە مۆڵەت دەخوازێ بێتە ژوورەوە، ئەویش فەرمووی: ((مۆڵەتی بدە و موژدەی بەهەشتیشی بەرێ))، منیش هاتمەوە وتم بە ئەبو بەکر: وەرە ژوورەوە و پێغەمبەری خوا ﷺ موژدەی بەهەشتت پێ دەدا، ئەویش هاتە ژوورەوە و لای ڕاستی پێغەمبەری خواوە ﷺ لەسەر سەکۆی قەراغی بیرەکە لەگەڵیدا دانیشت و هەردوو قاچی شۆڕکردەوە ناو بیرەکە بە وێنەی پێغەمبەری ﷺ کرد و هەردووقاچی خۆشی هەڵماڵی، پاشان گەڕامەوە و دانیشتم (کاتێ من هاتم) براکەم (لەماڵ) بەجێهێشت دەستنوێژ بگرێت و بەدوامدا بێت، جا (لە دڵی خۆمدا) وتم: ئەگەر خوا چاکەی بۆ فلان - مەبەستی براکەی بوو- بوێ دەیهێنێ بۆ ئێرە، جا لە پڕ هەستم کرد کەسێك دەرگاکەی جوڵاند، منیش وتم: ئەوە کێیە؟ وتی: عومەری کوڕی خەتتابم، وتم: پەلە مەکە، پاشان ڕۆشتم بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و سەلامم لێ کرد و وتم: ئەوە عومەری کوڕی خەتتابە ﷺ مۆڵەتی هاتنە ژوورەوە دەخوازێ، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((مۆڵەتی بدە و موژدەی بەهەشتی بەرێ))، جا هاتمەوە بۆ لای عومەر وتم: بڕۆرە ژوورەوە پێغەمبەری خوا ﷺ موژدەی بەهەشتی پێ داویت، عومەریش هاتە ژوورەوە لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ لەسەر سەکۆی قەراغی بیرەکە لای چەپیەوە دانیشت و هەردوو لاقی شۆڕکردەوە بۆ ناو بیرەکە، پاشان گەڕامەوە و

(لای دەرگاکەدا) دانیشتم وتم: ئەگەر خوا چاکەی بۆ فڵان بوێ دەیهێنێ (بۆ ئێرە)، ئەوسا کەسێك هات دەرگاکەی جوڵاند منیش وتم: ئەوە کێیە؟ وتی: عوسمانی کوڕی عەففانم، وتم: پەلە مەکە لەسەرخۆ بە. جا هاتم بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و پێم ڕاگەیاند، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((مۆڵەتی بدە و موژدەی بەهەشتیشی بەرێ لەگەڵ بەڵایەکدا کە تووشی دەبێ))، ئەنجا هاتم و پێم وت: وەرە ژوورەوە پێغەمبەریش موژدەی بەهەشتی پێ داویت، لەگەڵ بەڵایەکدا کە تووشت دەبێت، ئەویش هاتە ژوورەوە و بینی سەر سەکۆکە پڕبووە، بۆیە لە بەرانبەری ئەوان لە لاکەی ترەوە دانیشت، شورەیك[1] دەڵێ: سەعیدی کوڕی موسەییەب وتی: وام ماناکرد و لێکم دایەوە کە ئەوە گۆڕەکانیانە.

٣٦٧٥- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﷺ حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَعِدَ أُحُدًا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ، فَرَجَفَ بِهِمْ، فَقَالَ: «اثْبُتْ أُحُدُ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ نَبِيٌّ وَصِدِّيقٌ وَشَهِيدَانِ»[2].

٣٦٧٥- قەتادە دەڵێ: ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ بۆی گێڕانەوە کە پێغەمبەر ﷺ ڕۆشتە سەرکێوی ئوحد لەگەڵ ئەبو بەکر وعومەر و عوسماندا ﷺ جا ئوحود جوڵاندنیەوە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئوحود مەجوڵێ، چونکە بێگومان پێغەمبەرێك و ڕاستگۆیەك و دوو شەهیدت بەسەرەوەیە)).

٣٦٧٦- حدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، حَدَّثَنَا صَخْرٌ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «بَيْنَمَا أَنَا عَلَى بِئْرٍ أَنْزِعُ مِنْهَا

---

(١) کە گێڕەرەوەی فەرموودەکەیە.

(٢) بڕوانە: ٣٦٨٦، ٣٦٩٧.

جَاءَنِي أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ الدَّلْوَ، فَنَزَعَ ذَنُوبًا أَوْ ذَنُوبَيْنِ وَفِي نَزْعِهِ ضَعْفٌ، وَاللَّهُ يَغْفِرُ لَهُ، ثُمَّ أَخَذَهَا ابْنُ الخَطَّابِ مِنْ يَدِ أَبِي بَكْرٍ، فَاسْتَحَالَتْ فِي يَدِهِ غَرْبًا، فَلَمْ أَرَ عَبْقَرِيًّا مِنَ النَّاسِ يَفْرِي فَرِيَّهُ، فَنَزَعَ حَتَّى ضَرَبَ النَّاسُ بِعَطَنٍ». قَالَ وَهْبٌ: العَطَنُ: مَبْرَكُ الإِبِلِ، يَقُولُ حَتَّى رَوِيَتِ الإِبِلُ فَأَنَاخَتْ[1].

٣٦٧٦- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﵄ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((لە کاتێکدا (خەوتبووم خۆم دی) لەسەر بیرێك بووم ئاوم لێ هەڵئەگۆزی، ئەبو بەکر و عومەریش هاتن بۆ لام، ئەنجا ئەبو بەکر دۆڵچەی وەرگرت دۆڵچەیە یان دوو دۆڵچەی ئاوی هەڵگۆزی لە هەڵگۆزینەکەیدا لاواز بوو، خوا لێی ببورێ، پاشان ئیبنو خەتتاب دۆڵچەکەی وەرگرت لە دەستی ئەبو بەکر و لە دەستی عومەردا دۆڵچەکە گۆڕا و بوو بەدۆڵچەیەکی گەورە، جا هیچ ئازا و لێزانێکم لە ئادەمیزاد نەدیوە وەك ئەو کار بکات و ئاو هەڵگۆزێ، ئیتر ئەوەندەی ئاوی هەڵگۆزی هەتا خەڵکەکە وشترەکانیان ئاودا و بردنیان بۆ شوێنی حەوانەوەیان)).

وەهب دەڵێ: (العَطَنُ) شوێنی خەوتن و پشوودانی وشترە، دەڵێ: هەتا وشترەکان پاراوکران سنگیان دادا و خەوتن.

٣٦٧٧- حدَّثَنِي الوَلِيدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْحُسَيْنِ المَكِّيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ: إِنِّي لَوَاقِفٌ فِي قَوْمٍ، فَدَعَوُا اللَّهَ لِعُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ وَقَدْ وُضِعَ عَلَى سَرِيرِهِ، إِذَا رَجُلٌ مِنْ خَلْفِي قَدْ وَضَعَ مِرْفَقَهُ عَلَى مَنْكِبِي، يَقُولُ: رَحِمَكَ الله، إِنْ كُنْتُ لأَرْجُو أَنْ يَجْعَلَكَ الله مَعَ صَاحِبَيْكَ، لأَنِّي كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: "كُنْتُ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَفَعَلْتُ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَانْطَلَقْتُ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ. فَإِنْ كُنْتُ لأَرْجُو أَنْ يَجْعَلَكَ الله مَعَهُمَا. فَالْتَفَتُّ فَإِذَا هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ[2].

---

(١) بروانە: ٣٦٣٤.

(٢) بروانە: ٣٦٨٥.

٣٦٧٧- ئیبنو ئەبی مولەیکە لە ئیبنو عەبباسەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: من لە ناو کۆمەڵێ خەڵکدا ڕاوەستابووم، ئەنجا ئەوان لە خوا دەپاڕانەوە بۆ عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ لە کاتێکدا (مردبوو) لەسەر تەختەکەی دانرابوو، لەو کاتەدا پیاوێك لەپشتمەوە بوو ئانیشکی نابوویە سەرشانم و دەیوت: (بە عومەر) ڕەحمەتی خوات لێ بێ، من ئومێد دەکەم خوا بتخاتە گەڵ دوو هاوەڵەکەت[١]، چونکە من زۆر جار لە پێغەمبەری خوام دەبیست دەیفەرموو: ((من و ئەبو بەکر و عومەر، لەگەڵ ئەبو بەکر و عومەر ئەوەم کرد، وە من لەگەڵ ئەبو بەکر و عومەر ڕۆشتم))، بۆیە من ئومێد دەکەم خوا بتخاتە گەڵ هەردووکیان[٢]. ئیبنو عەبباس دەڵێ: لام کردەوە دەبینم ئەو کەسە عەلی کوڕی ئەبو تالیبە ﷺ.

٣٦٧٨- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الكُوفِيُّ، حَدَّثَنَا الوَلِيدُ، عَنِ الأَوْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو عَنْ أَشَدِّ مَا صَنَعَ الْمُشْرِكُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: رَأَيْتُ عُقْبَةَ بْنَ أَبِي مُعَيْطٍ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّي، فَوَضَعَ رِدَاءَهُ فِي عُنُقِهِ، فَخَنَقَهُ بِهِ خَنْقًا شَدِيدًا، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى دَفَعَهُ عَنْهُ، فَقَالَ: ﴿ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ ٱللَّهُ وَقَدْ جَآءَكُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ مِن رَّبِّكُمْ ﴿٢٨﴾ ﴾ غافر[٣].

٣٦٧٨- عوروەی کوڕی زوبەیر دەڵێ: پرسیارم لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمرِ کرد دەربارەی توندترین و خراپترین شت کە بتپەرستان بە پێغەمبەریان ﷺ کردبێت چییە؟ وتی: عوقبەی کوڕی ئەبی موعیتم بینی هات بۆ پێغەمبەر ﷺ

---

(١) پێغەمبەر ﷺو ئەبو بەکر ﷺ لەگەڵیاندا بنێژرێت. دروستیشە مەبەستی قیامەت و بەهەشت بێت.
(٢) پێغەمبەر ﷺو ئەبو بەکر ﷺ لەگەڵیاندا بنێژرێت. دروستیشە مەبەستی قیامەت و بەهەشت بێت.
(٣) بڕوانە: ٣٨٥٦، ٤٨١٥.

له كاتێكدا نوێژی دەكرد، جا پشتەماڵەكەی خستە ملی زۆر توند تاساندی پێی، ئەنجا ئەبو بەكر هات و (شانی عوقبەی گرت و) پاڵێكی پێوەنا دووری خستەوە لە پێغەمبەر ﷺ، وتی: (ئایا (چۆن) پیاوێك دەكوژن ؟ لەبەر ئەوەی دەڵێ: خوا پەروەردگارمە، كە بەڕاستی چەند بەڵگە و موعجیزەی ڕوونی لە پەروەردگارتانەوە بۆهێناون).

٦- بابُ مَنَاقِبِ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ أَبِي حَفْصٍ القُرَشِيِّ العَدَوِيِّ ﷺ

٣٦٧٩- حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ الْمَاجِشُونُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «رَأَيْتُنِي دَخَلْتُ الجَنَّةَ، فَإِذَا أَنَا بِالرُّمَيْصَاءِ امْرَأَةِ أَبِي طَلْحَةَ وَسَمِعْتُ خَشَفَةً، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ فَقَالَ هَذَا بِلاَلٌ. وَرَأَيْتُ قَصْرًا بِفِنَائِهِ جَارِيَةٌ، فَقُلْتُ: لِمَنْ هَذَا؟ فَقَالَ: لِعُمَرَ. فَأَرَدْتُ أَنْ أَدْخُلَهُ فَأَنْظُرَ إِلَيْهِ، فَذَكَرْتُ غَيْرَتَكَ». فَقَالَ عُمَرُ: بِأُمِّي وَأَبِي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعَلَيْكَ أَغَارُ؟![1].

٦- باسی پلە و پایەی عومەری كوڕی خەتتاب (ناسراوە بە) ئەبی حەفصی قوڕەیشی عەدەوی ﷺ

٣٦٧٩- جابیری كوڕی عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لە خەومدا بینیم ڕۆشتمە بەهەشتەوە لە ناكاو ڕومەیصای خێزانی ئەبی تەڵحەم بینی و گوێم لە خشەی ڕۆیشتنی كەسێك بوو وتم: ئەوە كێیە؟ وتی[2]: ئەوە بیلالە، وە كۆشكێكم بینی لە بەردەمیدا ئافرەتێكی تیابوو، وتم: ئەم كۆشكە هی كێیە؟ وتی:[3] هی عومەرە ﷺ، جاو یستم بڕۆمە ناو كۆشكەكەوە و سەیری بكەم كە

(١) بڕوانە: ٥٢٢٦، ٧٠٢٤.

(٢) جیبریل یان فریشتەیەكی تر ﷺ.

(٣) جیبریل یان فریشتەیەكی تر ﷺ.

بیری غیرەی تۆم کردەوە (ئیتر نەڕۆشتم)))، عومەریش ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا دایك و باوکم بەقوربانت بێ، من بەرانبەر بەتۆ غیرە بمگرێ و بەدگومان بم؟!

٣٦٨٠- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِذْ قَالَ: «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُنِي فِي الجَنَّةِ، فَإِذَا امْرَأَةٌ تَتَوَضَّأُ إِلَى جَانِبِ قَصْرٍ، فَقُلْتُ: لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ؟ قَالُوا: لِعُمَرَ. فَذَكَرْتُ غَيْرَتَهُ، فَوَلَّيْتُ مُدْبِرًا». فَبَكَى وَقَالَ: أَعَلَيْكَ أَغَارُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟![1].

٣٦٨٠- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: لە کاتێکدا ئێمە لە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ بووین کە فەرمووی: ((لە کاتێکدا من خەوتبووم خەوم بینی کە لە بەهەشت دام، ئەنجا ئافرەتێکم بینی لە تەنیشت کۆشکێدا دەستنوێژی دەگرت، منیش وتم: ئەم کۆشکە هی کێیە؟ وتیان هی عومەری کوڕی خەتتابە، منیش غیرەی عومەرم بیرهاتەوە بۆیە گەڕامەوە دواوە))، عومەریش گریا و وتی: من لە بەرانبەری تۆدا غیرە دەکەم ئەی پێغەمبەری خوا؟!

٣٦٨١- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ أَبُو جَعْفَرٍ الكُوفِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي حَمْزَةُ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ شَرِبْتُ -يَعْنِي اللَّبَنَ- حَتَّى أَنْظُرُ إِلَى الرِّيِّ يَجْرِي فِي ظُفُرِي -أَوْ فِي أَظْفَارِي- ثُمَّ نَاوَلْتُ عُمَرَ». فَقَالُوا: فَمَا أَوَّلْتَهُ؟ قَالَ: «الْعِلْمَ»[2].

٣٦٨١- حەمزە لە باوکیەوە ﷺ گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((لە کاتێکدا من خەوتبووم[3] (شیرم) خواردەوە هەتا دیم نینۆکم -یان نینۆکەکانمی-

(١) بڕوانە: ٣٢٤٢.
(٢) بڕوانە: ٨٢.
(٣) لەخەودا خەوم بینی.

پێ پاراو بوویەوە، دوا ئەوە پاشماوەکەم دابە عومەر ﷺ))، عەرزیان کرد چۆنت خەوپەرژین کرد؟ فەرمووی: ((بە زانست)).

٣٦٨٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ سَالِمٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «أُرِيتُ فِي المَنَامِ أَنِّي أَنْزِعُ بِدَلْوِ بَكْرَةٍ على قَلِيبٍ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَنَزَعَ ذَنُوبًا -أَوْ ذَنُوبَيْنِ- نَزْعًا ضَعِيفًا، وَاللَّهُ يَغْفِرُ لَهُ، ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ، فَاسْتَحَالَتْ غَرْبًا، فَلَمْ أَرَ عَبْقَرِيًّا يَفْرِي فَرِيَّهُ حَتَّى رَوِيَ النَّاسُ وَضَرَبُوا بِعَطَنٍ».

قَالَ ابْنُ جُبَيْرٍ: العَبْقَرِيُّ: عِتَاقُ الزَّرَابِيِّ. وَقَالَ يَحْيَى الزَّرَابِيُّ: الطَّنَافِسُ لَهَا خَمْلٌ رَقِيقٌ. ﴿مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾﴾ الغاشية. كَثِيرَةٌ[1].

٣٦٨٢- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((لە خەومدا نیشانم درا لەسەر بیرێك بووم بەدۆڵچەی جوانە وشترێکی مێینە ئاوم هەڵدەگۆزی، ئەنجا ئەبو بەکر ﷺ هات و دۆڵچەیەك - یان دوو دۆڵچەی- هەلگۆزی بەهەلگۆزینێکی لاواز خوا لێی خۆش بێت، پاشان عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ هات دۆڵچەکە گۆڕاو بوو بەدۆڵچەیەکی زۆر گەورە، جا هیچ لێزان و ئازایەکم لە ئادەمیزاددا نەدیوە بەوێنەی عومەر کاری بکات و ئاو هەڵبگۆزێ، هەتا ئەوەندە ئاوی هەلگۆزی خەڵك پاراو بوون وشترەکانیان پاراوکرد و بردنیان بۆ شوێنی حەوانەوە)).

ئیبنو جوبەیر دەڵێ: (العَبْقَرِيُّ) (لە زمانی عەرەبیدا) واتە: فەرش و ڕاخەری چاك و نایاب.

(١) بڕوانە: ٣٦٣٤.

یەحیاش دەڵێ: (الزَّرَابِيِّ): بریتی لە قاڵی و فەرشێك ڕیشاڵی باریكی هەبێت. ﴿مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾﴾ الغاشية، **واتە: زۆر**[1].

٣٦٨٣- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ الحَمِيدِ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ سَعْدٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أَبَاهُ قَالَ.
حَدَّثَنِي عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ الحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: اسْتَأْذَنَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَعِنْدَهُ نِسْوَةٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُكَلِّمْنَهُ وَيَسْتَكْثِرْنَهُ عَالِيَةً أَصْوَاتُهُنَّ عَلَى صَوْتِهِ فَلَمَّا اسْتَأْذَنَ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ قُمْنَ فَبَادَرْنَ الْحِجَابَ، فَأَذِنَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَدَخَلَ عُمَرُ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَضْحَكُ، فَقَالَ عُمَرُ: أَضْحَكَ الله سِنَّكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «عَجِبْتُ مِنْ هَؤُلاَءِ اللاَّتِي كُنَّ عِنْدِي فَلَمَّا سَمِعْنَ صَوْتَكَ ابْتَدَرْنَ الْحِجَابِ». فَقَالَ عُمَرُ: فَأَنْتَ أَحَقُّ أَنْ يَهَبْنَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. ثُمَّ قَالَ عُمَرُ: يَا عَدُوَّاتِ أَنْفُسِهِنَّ، أَتَهَبْنَنِي وَلاَ تَهَبْنَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ؟! فَقُلْنَ: نَعَمْ، أَنْتَ أَفَظُّ وَأَغْلَظُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِيهًا يَا ابْنَ الخَطَّابِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا لَقِيَكَ الشَّيْطَانُ سَالِكًا فَجًّا قَطُّ إِلاَّ سَلَكَ فَجًّا غَيْرَ فَجِّكَ»[2].

٣٦٨٣- موحەممەدی كوڕی سەعدی كوڕی ئەبی وەققاس لە باوكیەوە[3] ﷺ **دەیگێڕێتەوە دەڵێ: عومەری كوڕی خەتتاب ﷺ مۆڵەتی چوونە ژوورەوەی لە پێغەمبەری خوا ﷺ خواست، لەو كاتەدا چەند ئافرەتێكی قوڕەیشی لە**

(١) مەبەستی ئایەتی ١٦ی سورەتی (الغاشية)یە: (وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ) واتە: فەرش و قاڵی زۆری پرژوبڵاوكراو.
(٢) بڕوانە: ٣٢٩٤.
(٣) ئەم فەرموودەی تێرە: أ- بە دوو سەنەد گێردراوەتەوە. ب- زیادەیەكی هەیە (إِيهًا يَا ابْنَ الخَطَّابِ) واتە: ئەی كوڕی خەتتاب پێشم مەكەوە لە قسەكردندا.

خزمەتیدا بوون وتووێژیان لەگەڵیدا دەکرد و داوای کاتێ زیاتریان دەکرد لە پێغەمبەر ﷺ کە پێیان بدات دەنگیشیان، بەرز ببۆوە بەسەر دەنگی پێغەمبەردا ﷺ، جا کە عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ داوای مۆڵەتی خواست، گورج هەستان و چوونە پشت پەردەوە، پێغەمبەری خواش ﷺ مۆڵەتی بە عومەردا ﷺ، عومەریش ڕۆشتە ژوورەوە لەو کاتەدا پێغەمبەری خوا ﷺ پێدەکەنی، عومەریش ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا، خوا دڵخۆشت کات [1]، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((سەرم سوڕما لە ئائەم ئافرەتانەی لای مندا بوون، بەڵام کاتێ گوێیان لە دەنگی تۆ بوو بەپەلە چوونە پشت پەردەکەوە))، عومەریش ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ جەنابت شیاوتری کە لێت بترسن و شەرمت لێ بکەن، پاشان عومەر وتی: ئەی ئەو ئافرەتانەی کە دوژمنی خۆتانن، ئایا لە من دەترسن و لە پێغەمبەری خوا ﷺ ناترسن؟ ئافرەتەکان وتیان: بەڵێ [2] تۆ ڕەق و زبرتری لە پێغەمبەری خوا ﷺ، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((ئەی کوڕی خەتتاب پێشم مەکەوە لە قسەکردندا، سوێند بەو زاتەی گیانی من بەدەستە، هەرگیز شەیتان بەتۆ (عومەر) نەگەشتۆوە لە ڕێگایەکدا ڕۆشتبێت، مەگەر شەیتان بەرێگایەکی تردا ڕۆشتووە جیاواز لە ڕێگاکەی تۆ)).

٣٦٨٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا قَيْسٌ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: مَا زِلْنَا أَعِزَّةً مُنْذُ أَسْلَمَ عُمَرُ[3].

٣٦٨٤- عەبدوڵڵا (ی کوڕی مەسعوود) ﷺ دەڵێ: لەو ڕۆژەوەی عومەر ﷺ مسوڵمان بوو بەردەوام سەربەرز و پشت ئەستوور بووین.

(١) بەم جۆرە مانا دەکرێت دەتوانیت بەم جۆرەش مانی کەیت: خوا پێکەنین و زەردەخەنە بخاتە سەر لێوەکانت.
(٢) لە تۆ دەترسین نەک پێغەمبەر ﷺ.
(٣) بڕوانە: ٣٨٦٣.

٣٦٨٥- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ وُضِعَ عُمَرُ عَلَى سَرِيرِهِ، فَتَكَنَّفَهُ النَّاسُ يَدْعُونَ وَيُصَلُّونَ قَبْلَ أَنْ يُرْفَعَ، وَأَنَا فِيهِمْ، فَلَمْ يَرُعْنِي إِلاَّ رَجُلٌ آخِذٌ مَنْكِبِي، فَإِذَا عَلِيٌّ، فَتَرَحَّمَ عَلَى عُمَرَ، وَقَالَ: مَا خَلَّفْتَ أَحَدًا أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أَلْقَى اللَّهَ بِمِثْلِ عَمَلِهِ مِنْكَ، وَايْمُ اللَّهِ إِنْ كُنْتُ لأَظُنُّ أَنْ يَجْعَلَكَ اللهُ مَعَ صَاحِبَيْكَ، وَحَسِبْتُ أَنِّي كُنْتُ كَثِيرًا أَسْمَعُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: "ذَهَبْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَدَخَلْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَخَرَجْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ"[1].

٣٦٨٥- ئیبنو ئەبی مولەیکە دەگێڕێتەوە کە لە ئیبنو عەبباسی ﷺ بیست دەیوت: عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ لەسەر دارەمەیتەکەی دانرابوو، خەڵکیش دەوریان دابوو بۆی دەپاڕانەوە و نوێژیان لەسەر دەکرد، پێش ئەوەی هەڵیگرێت منیش لە ناویاندا بووم، جا تەنها پیاوێك زۆر ترساندمی شانی گرتم کە سەیرم کرد عەلییە ﷺ ڕەحمەتی نارد بۆعومەر، وتی: دوای خۆت هیچ کەست بەجێنەهێڵاوە خۆشەویستر بێت لام کە بە وێنەی کردەوەی ئەو بەخزمەت خوا بگەم لە تۆ، سوێند بەخوا من دەمزانی کە خوا دەتخاتە پاڵ دوو هاوڕێکەت [2]، وە گومانم وابوو (خوا دەتخاتە پاڵ هەردوو هاوڕێکەت)، چونکە زۆرجار دەمبیست پێغەمبەر ﷺ دەیفەرموو: ((من و ئەبو بەکر و عومەر ڕۆشتین، من و ئەبو بەکر و عومەر چووینە ژوورەوە، من و ئەبو بەکر وعومەر دەرچووین)).

٣٦٨٦- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ. وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَوَاءٍ وَكَهْمَسُ بْنُ الْمِنْهَالِ قَالاَ: حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: صَعِدَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى أُحُدٍ وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ فَرَجَفَ بِهِمْ، فَضَرَبَهُ بِرِجْلِهِ، قَالَ: «اثْبُتْ أُحُدُ فَمَا عَلَيْكَ إِلاَّ نَبِيٌّ أَوْ صِدِّيقٌ أَوْ شَهِيدَانِ[3]»[1].

---

(١) بڕوانە: ٣٦٧٧.

(٢) کە پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەکرە ﷺ لە بەهەشتدا، یان لە گۆڕدا و قەبردا.

(٣) لە هەندێ گێڕانەوەی بوخاریدابەم جۆرەیە: (أو شهيدٌ) لەجیاتی (أَوْ شَهِيدَانِ).

٣٦٨٦- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷛ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ ڕۆشتە سەر كێوی ئوحود و ئەبو بەکر و عومەر و عوسمانیشی ﷺ لەگەڵدابوو، ئوحودیش توند جوڵاندنیەوە، پێغەمبەریش ﷺ توند قاچی کێشا بە ئوحوددا و فەرمووی: ((ئوحود ڕاوەستە و مەجوڵێ، چونکە ئەوەی بەسەرتەوەیە تەنها پێغەمبەرە یان ڕاستگۆیە یان دوو شەهیدە[٢])).

٣٦٨٧- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ -هُوَ ابْنُ مُحَمَّدٍ- أَنَّ زَيْدَ بْنَ أَسْلَمَ، حَدَّثَهُ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَأَلَنِي ابْنُ عُمَرَ عَنْ بَعْضِ شَأْنِهِ -يَعْنِي عُمَرَ- فَأَخْبَرْتُهُ. فَقَالَ: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا قَطُّ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ حِينَ قُبِضَ كَانَ أَجَدَّ وَأَجْوَدَ حَتَّى انْتَهَى مِنْ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ.

٣٦٨٧- زەیدی کوڕی ئەسلەم لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ئیبنو عومەر ﷛ پرسیاری لێ کردم دەربارەی هەندێ کار و باری ئەو- مەبەستی عومەرە- منیش پێم وت: هەرگیز کەسم نەدیوە دوای پێغەمبەری خوا ﷺ لەو کاتەوەی وەفاتی کرد لێبڕاوتر و بەخشندەتر لە عومەری کوڕی خەتتاب هەتا (خیلافەتەکەی) کۆتایی هات.

٣٦٨٨- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ ﷛ أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ السَّاعَةِ، فَقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ قَالَ: «وَمَاذَا أَعْدَدْتَ لَهَا». قَالَ: لاَ شَيْءَ إِلاَّ أَنِّي أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ﷺ. فَقَالَ: «أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ». قَالَ أَنَسٌ: فَمَا فَرِحْنَا بِشَيْءٍ فَرَحَنَا بِقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: «أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ». قَالَ أَنَسٌ: فَأَنَا أُحِبُّ النَّبِيَّ ﷺ وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ، وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ مَعَهُمْ بِحُبِّي إِيَّاهُمْ، وَإِنْ لَمْ أَعْمَلْ بِمِثْلِ أَعْمَالِهِمْ[٣].

---

(١) بڕوانە: ٣٦٧٥.

(٢) وە ڕاستە بەم جۆرەش مانا بکرێت:(ئەوەی بەسەرتەوەیە پێغەمبەرێك و ڕاستگۆیەك و دوو شەهیدە).

(٣) بڕوانە: ٦١٦٧، ٦١٧١، ٧١٥٣.

٣٦٨٨- ئەنەس ﷺ دەگێڕێتەوە کە پیاوێك دەربارەی قیامەت پرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کرد و وتی: قیامەت کەی دەبێت؟ فەرمووی: ((تۆ چیت بۆ قیامەت ئامادە کردووە؟)) وتی: هیچ شتێك، تەنها ئەوەندە هەیە من خوا و پێغەمبەرەکەم خۆش دەوێ. پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((تۆ لەگەڵ ئەو کەسەدایت کە خۆشت ویستووە)). ئەنەس دەڵێ: جا بەهیچ شتێك دڵخۆش نەدەبووین ئەوەندەی بەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ: ((تۆ لەگەڵ ئەو کەسەدایت خۆشت ویستووە)) دڵخۆش بووین.

ئەنەس دەڵێ: جا من پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەکر و عومەرم خۆش دەوێ، وە ئومێدەکەم لەگەڵیان بم (لە دوارۆژدا) بەهۆی خۆشەویستیم بۆیان، با وەکو کردەوەی ئەوانیش کردەوەم نەکردبێت.

٣٦٨٩- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَقَدْ كَانَ فِيمَا قَبْلَكُمْ مِنَ الأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، فَإِنْ يَكُ فِي أُمَّتِي أَحَدٌ فَإِنَّهُ عُمَرُ»[1].

زَادَ زَكَرِيَّاءُ بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَقَدْ كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ رِجَالٌ يُكَلَّمُونَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونُوا أَنْبِيَاءَ، فَإِنْ يَكُنْ مِنْ أُمَّتِي مِنْهُمْ أَحَدٌ فَعُمَرُ»[2]. قال إبنُ عباسٍ ﷺ «مِن نَبيّ وَلا مُحدَّثٍ».

٣٦٨٩- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((سوێند بەخوا و بەڕاستی لەو گەلانەی پێش ئێوەدا کەسی قسە ڕەوا و ڕا دروست هەبووە، جا ئەگەر لە ئوممەتی من یەکێك وا هەبێت ئەوە بێگومان ئەو کەسە عومەرە)).

---

(١) بڕوانە: ٣٢٩٤.

(٢) بڕوانە: ٢٤٦٩.

زەکەریای کوڕی ئەبی زایدە لە سەعدەوە گێڕاویەتیەوە ئەویش لە ئەبی سەلەمەوە لە ئەبی هورەیرەوە ئەم زیادەی (بۆ فەرموودەکەی پێشوو) هێناوە: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((سوێند بەخوا لە گەلانی پێش ئێوەدا لە نەوەی ئیسرائیل پیاوانێك هەبوون (لە لایەن فریشتەوە) قسەیان لەگەڵدا دەکرا، بەبێ ئەوەی پێغەمبەربن، جا ئەگەر کەسێك لە ئوممەتی مندا لەوانە هەبێت ئەوە عومەرە)).

ئیبنو عەبباس رضي الله عنهما وتی: ((هیچ پێغەمبەرێك یان قسە ڕەوا و ڕا دروستێك نەبووە)).

٣٦٩٠- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، حَدَّثَنَا عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالاَ: سَمِعْنَا أَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "بَيْنَمَا رَاعٍ فِي غَنَمِهِ عَدَا الذِّئْبُ فَأَخَذَ مِنْهَا شَاةً، فَطَلَبَهَا حَتَّى اسْتَنْقَذَهَا، فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ الذِّئْبُ فَقَالَ لَهُ: مَنْ لَهَا يَوْمَ السَّبُعِ، لَيْسَ لَهَا رَاعٍ غَيْرِي؟ ". فَقَالَ النَّاسُ: سُبْحَانَ اللَّهِ! فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «فَإِنِّي أُومِنُ بِهِ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ» وَمَا ثَمَّ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ[1].

٣٦٩٠- ئەبو هورەیرە رضي الله عنه دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((لە کاتێکدا شوانێك لە ناو مەڕەکانیدا بوو، گورگ بەلاماری دا و مەڕێکی لێ فڕاند، شوانەکە کەوتە دوایی و مەڕەکەی ڕزگار کرد، گورگەکە لایکردەوە بەلایدا پێی وت: ئەی لە ڕۆژی دڕندەدا کێ فریای دەکەوێت؟ کە جگە لە من شوانی نییە؟)) خەڵکەکەش وتیان: سبحان الله، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((بەڕاستی من باوەڕم بەمە هەیە، هەروەها ئەبو بەکر وعومەریش))، لە کاتێکدا ئەبو بەکر و عومەریش لەوێ نەبوون.

(١) بڕوانە: ٢٣٢٤.

٣٦٩١- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو أُمَامَةَ بْنُ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ النَّاسَ عُرِضُوا عَلَيَّ وَعَلَيْهِمْ قُمُصٌ، فَمِنْهَا مَا يَبْلُغُ الثُّدِيَ، وَمِنْهَا مَا يَبْلُغُ دُونَ ذَلِكَ، وَعُرِضَ عَلَيَّ عُمَرُ وَعَلَيْهِ قَمِيصٌ اجْتَرَّهُ». قَالُوا: فَمَا أَوَّلْتَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «الدِّينَ»[1].

٣٦٩١- ئەبو سەعیدی خودری ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لە کاتێکدا من خەوتبووم لە خەومدا بینیم کەسانێکم پیشانم دەدرا کراسیان لەبەردا بوو، جا کراسی وایان هەبوو دەگەیشتە سەر مەمك، هەیان بوو لەوەش کەمتر بوو (نەدەگەیشتە مەمك)، عومەرم نیشاندرا کراسێکی لەبەردا بوو ڕایدەکێشا بەزەویدا[2]))، وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا چۆن خەوپەرژینت کرد؟ فەرمووی: ((بەدینداری)).

٣٦٩٢- حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنِ المِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ قَالَ: لَمَّا طُعِنَ عُمَرُ جَعَلَ يَأْلَمُ، فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ -وَكَأَنَّهُ يُجَزِّعُهُ-: يَا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ، وَلَئِنْ كَانَ ذَاكَ، لَقَدْ صَحِبْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَأَحْسَنْتَ صُحْبَتَهُ، ثُمَّ فَارَقْتَهُ وَهْوَ عَنْكَ رَاضٍ، ثُمَّ صَحِبْتَ أَبَا بَكْرٍ فَأَحْسَنْتَ صُحْبَتَهُ، ثُمَّ فَارَقْتَهُ وَهْوَ عَنْكَ رَاضٍ، ثُمَّ صَحِبْتَ صَحَبَتَهُمْ فَأَحْسَنْتَ صُحْبَتَهُمْ، وَلَئِنْ فَارَقْتَهُمْ لَتُفَارِقَنَّهُمْ وَهُمْ عَنْكَ رَاضُونَ. قَالَ: أَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ صُحْبَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَرِضَاهُ، فَإِنَّمَا ذَاكَ مَنٌّ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى مَنَّ بِهِ عَلَيَّ، وَأَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ صُحْبَةِ أَبِي بَكْرٍ وَرِضَاهُ، فَإِنَّمَا ذَاكَ مَنٌّ مِنَ اللَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ مَنَّ بِهِ عَلَيَّ، وَأَمَّا مَا تَرَى مِنْ جَزَعِي، فَهْوَ مِنْ أَجْلِكَ وَأَجْلِ أَصْحَابِكَ، وَاللَّهِ لَوْ أَنَّ لِي طِلاَعَ الأَرْضِ ذَهَبًا لاَفْتَدَيْتُ بِهِ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ ﷻ قَبْلَ أَنْ أَرَاهُ.

قَالَ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: دَخَلْتُ عَلَى عُمَرَ بِهَذَا.

---

(١) بروانە: ٢٣.

(٢) ئەوەندە گەورە بوو.

٣٦٩٢- مسوەری کوڕی مەخرەمە ﷺ دەڵێ: کاتێ عومەر لێی درابوو[١] ئازاری هەبوو، جا ئیبنو عەبباس ﷺ پێی وت: - وەك بیەوێ نارەحەتیەکەی لابەرێت- : ئەی پێشەوای باوەڕداران ئەگەر ئەمەش بووە (نارەحەت مەبە)، بێگومان تۆ هاوڕێیەتی پێغەمبەری خوات ﷺ کردووە و بەچاکیش هاوڕێیەتیت کردووە، پاشان کە لێی جیا بوویتەوە (بەوەفاتی) ئەو لە تۆ ڕازی بوو، پاشان هاوڕێیەتی ئەبو بەکرت کردووە و بەچاکی هاوڕێیەتیت کردووە، پاشان لێی جیابوویتەوە و ئەو لێت ڕازی بوو، پاشان هاوڕێیەتی هاوەڵانی ئەوانت کردووە بەچاکیش هاوڕێیەتیت کردوون، جائەگەر لێیان جیا بوویتەوە ئەوان لێت ڕازین کە لێیان جیا دەبیتەوە، عومەر وتی: سەبارەت بەوەی باست کرد لە هاوڕێیەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و ڕازی بوونی، ئەوە بێگومان منەتێکە لە خوای بڵندەوە کە ناویتی بەسەرمدا، وە ئەوەش باست کرد لە هاوڕێیەتی ئەبو بە کر و ڕازی بوونی ئەوەش منەتێکە لە خوای بەرز و بڵندەوە ناوێتی بەسەرمدا، وە سەبارەت بەوەی دەیبنی لە نارەحەتیم ئەوە لەبەر تۆ و لەبەر هاوڕێیانتە، سوێند بەخوا ئەگەر پڕ بەزەوی ئاڵتوونم هەبێت دەیکەمە فیدا و بریتی خۆم لە سزای خوا ﷻ پێش ئەوەی ئەو سزایە ببینم.

حەممادی کوڕی زەید دەڵێ: ئەیووب بۆی گێڕاینەوە لە ئیبنو ئەبی مولەیکەوە لە ئیبنو عەبباسەوە ﷺ وتی: ڕۆشتمە لای عومەر ئیتر فەرموودەکە دێنێ[٢].

٣٦٩٣- حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ النَّهْدِيُّ، عَنْ أَبِي مُوسَى ﷺ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي حَائِطٍ مِنْ حِيطَانِ المَدِينَةِ، فَجَاءَ رَجُلٌ فَاسْتَفْتَحَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «افْتَحْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَفَتَحْتُ لَهُ، فَإِذَا أَبُو بَكْرٍ، فَبَشَّرْتُهُ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ، فَحَمِدَ اللَّهَ، ثُمَّ جَاءَ رَجُلٌ فَاسْتَفْتَحَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ:

---

(١) لەلایەن ئەبو لوئلوئەی مەجووسی یەوە لەکاتی نوێژی بەیانی دا.

(٢) لەم گێڕانەوەدا میسوەری کوڕی مەخرەمەی تیا نییە.

٣٦٩٢- مسوەری كوڕی مەخرەمە ﷺ دەڵێ: كاتێ عومەر لێی درابوو[١] ئازاری هەبوو، جا ئیبنو عەبباس ﷺ پێی وت: - وەك بیەوێ نارەحەتیەكەی لابەرێت- : ئەی پێشەوای باوەڕداران ئەگەر ئەمەش بووە (نارەحەت مەبە)، بێگومان تۆ هاوڕێیەتی پێغەمبەری خوات ﷺ كردووە و بەچاكیش هاوڕێیەتیت كردووە، پاشان كە لێی جیا بوویتەوە (بەوەفاتی) ئەو لە تۆ ڕازی بوو، پاشان هاوڕێیەتی ئەبو بەكرت كردووە و بەچاكی هاوڕێیەتیت كردووە، پاشان لێی جیابوویتەوە و ئەو لێت ڕازی بوو، پاشان هاوڕێیەتی هاوەڵانی ئەوانت كردووە بەچاكیش هاوڕێیەتیت كردوون، جائەگەر لێیان جیا بوویتەوە ئەوان لێت ڕازین كە لێیان جیا دەبیتەوە، عومەر وتی: سەبارەت بەوەی باست كرد لە هاوڕێیەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و ڕازی بوونی، ئەوە بێگومان منەتێكە لە خوای بڵندەوە كە ناویتی بەسەرمدا، وە ئەوەش باست كرد لە هاوڕێیەتی ئەبو بە كر و ڕازی بوونی ئەوەش منەتێكە لە خوای بەرز و بڵندەوە ناوێتی بەسەرمدا، وە سەبارەت بەوەی دەیبنی لە نارەحەتیم ئەوە لەبەر تۆ و لەبەر هاوڕێیانتە، سوێند بەخوا ئەگەر پڕ بەزەوی ئاڵتوونم هەبێت دەیكەمە فیدا و بریتی خۆم لە سزای خوا ﷻ پێش ئەوەی ئەو سزایە ببینم.

حەممادی كوڕی زەید دەڵێ: ئەیووب بۆی گێڕاینەوە لە ئیبنو ئەبی مولەیكەوە لە ئیبنو عەبباسەوە ﷺ وتی: ڕۆشتمە لای عومەر ئیتر فەرموودەكە دێنێ[٢].

٣٦٩٣- حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ النَّهْدِيُّ، عَنْ أَبِي مُوسَى ﷺ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي حَائِطٍ مِنْ حِيطَانِ المَدِينَةِ، فَجَاءَ رَجُلٌ فَاسْتَفْتَحَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «افْتَحْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَفَتَحْتُ لَهُ، فَإِذَا أَبُو بَكْرٍ، فَبَشَّرْتُهُ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ، فَحَمِدَ اللَّهَ، ثُمَّ جَاءَ رَجُلٌ فَاسْتَفْتَحَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ:

---

(١) لەلایەن ئەبو لوئلوئەی مەجووسی یەوە لەكاتی نوێژی بەیانی دا.

(٢) لەم گێڕانەوەدا میسوەری كوڕی مەخرەمەی تیا نییە.

«افْتَحْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَفَتَحْتُ لَهُ، فَإِذَا هُوَ عُمَرُ، فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ، فَحَمِدَ اللَّهَ، ثُمَّ اسْتَفْتَحَ رَجُلٌ، فَقَالَ لِي: «افْتَحْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ عَلَى بَلْوَى تُصِيبُهُ». فَإِذَا عُثْمَانُ، فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَحَمِدَ اللَّهَ ثُمَّ قَالَ اللهُ الْمُسْتَعَانُ[١].

٣٦٩٣- ئەبو مووسا ﷺ دەڵێ: من لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بووم لە باخێك لە باخەكانی مەدینەدا، ئەنجا پیاوێك هات داوای كرد دەرگاكەی بۆ بكرێتەوە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((دەرگاكەی بۆ بكەرەوە و موژدەی بەهەشتیشی بەرێ))، منیش بۆم كردەوە دەبینم ئەبو بەكرە، منیش موژدەم دایە بەوەی پێغەمبەر ﷺ فەرمووی، ئەبو بەكریش سوپاسی خوای كرد، پاشان پیاوێكی تر هات و داوای كرد دەرگاكەی بۆبكرێتەوە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((بۆی بكەرەوە و موژدەی بەهەشتیشی بەرێ))، منیش بۆم كردەوە و دەبینم عومەرە، جا ئەوەی پێغەمبەر ﷺ فەرمووی پێم وت، عومەریش سوپاسی خوای كرد، پاشان پیاوێك داوای كرد دەرگای بۆ بكرێتەوە، جا بەمنی فەرموو: ((بۆی بكەرەوە و موژدەی بەهەشتیشی بەرێ لەگەڵ بەڵایەكدا تووشی دەبێت))، جا دەبینم عوسمانە منیش هەواڵم پێدا بەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی، عوسمانیش سوپاسی خوای كرد پاشان وتی: خوا پشت و پەنام بێت.

٣٦٩٤- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي حَيْوَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَقِيلٍ زُهْرَةُ بْنُ مَعْبَدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ جَدَّهُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ هِشَامٍ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَهْوَ آخِذٌ بِيَدِ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ[٢].

٣٦٩٤- عەبدوڵڵای كوڕی هیشام ﷺ دەڵێ: ئێمە لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بووین، لەو كاتەدا پێغەمبەر ﷺ دەستی عومەری كوڕی خەتتابی گرتبوو.

(١) بڕوانە: ٣٦٧٤.

(٢) بڕوانە: ٦٢٦٤، ٦٦٣٢.

٧- بابُ مَنَاقِبِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ أَبِي عَمْرٍو القُرَشِيِّ رضي الله عنه

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَنْ يَحْفِرْ بِئْرَ رُومَةَ فَلَهُ الجَنَّةُ». فَحَفَرَهَا عُثْمَانُ. وَقَالَ: «مَنْ جَهَّزَ جَيْشَ العُسْرَةِ فَلَهُ الجَنَّةُ». فَجَهَّزَهُ عُثْمَانُ[1].

٣٦٩٥- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ، عَنْ أَبِي مُوسَى رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ حَائِطًا وَأَمَرَنِي بِحِفْظِ بَابِ الحَائِطِ، فَجَاءَ رَجُلٌ يَسْتَأْذِنُ، فَقَالَ: «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَإِذَا أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ جَاءَ آخَرُ يَسْتَأْذِنُ، فَقَالَ: «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ». فَإِذَا عُمَرُ، ثُمَّ جَاءَ آخَرُ يَسْتَأْذِنُ، فَسَكَتَ هُنَيْهَةً ثُمَّ قَالَ: «ائْذَنْ لَهُ وَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ عَلَى بَلْوَى سَتُصِيبُهُ». فَإِذَا عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ[2].

قَالَ حَمَّادٌ: وَحَدَّثَنَا عَاصِمٌ الأَحْوَلُ وَعَلِيُّ بْنُ الحَكَمِ، سَمِعَا أَبَا عُثْمَانَ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي مُوسَى بِنَحْوِهِ، وَزَادَ فِيهِ عَاصِمٌ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ قَاعِدًا فِي مَكَانٍ فِيهِ مَاءٌ، قَدِ انْكَشَفَتْ عَنْ رُكْبَتَيْهِ -أَوْ رُكْبَتِهِ- فَلَمَّا دَخَلَ عُثْمَانُ غَطَّاهَا.

٧- باسی پلە و پایەی عوسمانی کوڕی عەففان (ناسراو بە) ئەبی عەمڕی قوڕەیشی رضي الله عنه

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((هەر کەس بیری ڕوومە هەڵکەنێت ئەوە بەهەشت بۆ ئەوە))، جا عوسمان هەڵیکەند، وە فەرمووی: ((هەر کەس تفاق و پێویستی سوپای عوسرە دابین بکات، ئەوە بەهەشت بۆ ئەو کەسەیە))، ئەنجا عوسمان تفاق و پێویستی ئەو سوپایەی دابین کرد.

٣٦٩٥- ئەبو مووسا رضي الله عنه دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ ڕۆشتە باخێکەوە و فەرمانی پێکردم کە پارێزگاری لە دەرگای باخەکە بکەم، ئینجا پیاوێك هات

---

(١) بڕوانە: ٢٧٧٨.

(٢) بڕوانە: ٣٦٧٤.

داوای مۆڵەتی (چونە ژوورەوەی) کرد، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((مۆڵەتی بدە و موژدەشی بەرێ بە بەهەشت))، جا بینیم ئەبو بەکرە، پاشان پیاوێکی تر هات داوای مۆڵەتی کرد پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((مۆڵەتی بدە و موژدەی بەهەشتی بەرێ))، جا دەبینم عومەرە، پاشان پیاوێکی تر هات داوای مۆڵەتی کرد، جا پێغەمبەر ﷺ کەمێ بێ دەنگ بوو پاشان فەرمووی: ((مۆڵەتی بدە و موژدەی بەهەشتی بەرێ لەگەڵ بەلایەکدا تووشی دەبێت))، جا دەبینم عوسمانی کوڕی عەففانە.

حەمماد وتی: عاصیمی ئەحوەل بۆی گێڕاینەوە لەگەڵ عەلی کوڕی حەکەم هەردووکیان لە ئەبو عوسمانیان بیستووە، کە لە ئەبو مووساوە دەیگێڕایەوە بەوێنەی فەرموودەکەی پێشوو.

عاصیم لە گێڕانەوەکەیدا ئەمەی زیاد کردووە: کە پێغەمبەر ﷺ لە شوێنێکدا دانیشتبوو ئاوی تیابوو (هەردوو قاچی تا) ئەژنۆکانی هەڵکردبوو - یان تا ئەژنۆی-، جا کاتێ عوسمان هاتە ژوورەوە ئەژنۆی داپۆشی.

٣٦٩٦- حدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ شَبِيبِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ يُونُسَ، قَالَ ابْنُ شِهَابٍ، أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّ عُبَيْدَ اللهِ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الأَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَغُوثَ قَالاَ: مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تُكَلِّمَ عُثْمَانَ لأَخِيهِ الوَلِيدِ فَقَدْ أَكْثَرَ النَّاسُ فِيهِ؟ فَقَصَدْتُ لِعُثْمَانَ حَتَّى خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ، قُلْتُ: إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً، وَهِيَ نَصِيحَةٌ لَكَ. قَالَ: يَا أَيُّهَا الْمَرْءُ -قَالَ مَعْمَرٌ: أُرَاهُ قَالَ: - أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ. فَانْصَرَفْتُ، فَرَجَعْتُ إِلَيْهِمْ إِذْ جَاءَ رَسُولُ عُثْمَانَ فَأَتَيْتُهُ، فَقَالَ: مَا نَصِيحَتُكَ؟ فَقُلْتُ: إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ بَعَثَ مُحَمَّدًا ﷺ بِالْحَقِّ، وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ، وَكُنْتَ مِمَّنِ اسْتَجَابَ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ ﷺ، فَهَاجَرْتَ الهِجْرَتَيْنِ، وَصَحِبْتَ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَرَأَيْتَ هَدْيَهُ، وَقَدْ أَكْثَرَ النَّاسُ فِي شَأْنِ الوَلِيدِ. قَالَ: أَدْرَكْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ؟ قُلْتُ: لاَ، وَلَكِنْ خَلَصَ إِلَيَّ مِنْ عِلْمِهِ مَا يَخْلُصُ إِلَى الْعَذْرَاءِ فِي سِتْرِهَا. قَالَ: أَمَّا بَعْدُ،

فَإِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا ﷺ بِالْحَقِّ، فَكُنْتُ مِمَّنِ اسْتَجَابَ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ، وَآمَنْتُ بِمَا بُعِثَ بِهِ، وَهَاجَرْتُ الْهِجْرَتَيْنِ كَمَا قُلْتَ، وَصَحِبْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَبَايَعْتُهُ، فَوَاللَّهِ مَا عَصَيْتُهُ وَلاَ غَشَشْتُهُ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللهُ، ثُمَّ أَبُو بَكْرٍ مِثْلُهُ، ثُمَّ عُمَرُ مِثْلُهُ، ثُمَّ اسْتُخْلِفْتُ، أَفَلَيْسَ لِي مِنَ الحَقِّ مِثْلُ الذِي لَهُمْ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: فَمَا هَذِهِ الأَحَادِيثُ التِي تَبْلُغُنِي عَنْكُمْ؟ أَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ شَأْنِ الوَلِيدِ، فَسَنَأْخُذُ فِيهِ بِالْحَقِّ إِنْ شَاءَ اللهُ، ثُمَّ دَعَا عَلِيًّا فَأَمَرَهُ أَنْ يَجْلِدَهُ فَجَلَدَهُ ثَمَانِينَ"[١].

٣٦٩٦- عەبدوڵڵای کوڕی عەدیی کوڕی خیار دەگێڕێتەوە کە میسوەری کوڕی مەخرەمە و عەبدوڕەحمانی کوڕی ئەسوەدی کوڕی عەبد یەغوس هەردووکیان وتیان پێی: چ شتێك ڕێگرتە لەوەی کە قسەی لەگەڵ عوسماندا بکەیت دەربارەی وەلیدی برای؟ چونکە بەڕاستی خەڵك لە بارەیەوە زۆر قسە دەکەن، عەبدوڵڵا دەڵێ: منیش ویستم عوسمان ببینم کاتێ ڕۆشت بۆ نوێژ پێم وت: بەڕاستی من ئیشێکم بەتۆ هەیە کە ئامۆژگاریەکە بۆ تۆ، وتی: ئەی کابرا تۆ[٢] - مەعمەر وتی: وابزانم وتی: پەنادەگرم بەخوا لە تۆ- عەبدوڵڵا دەڵێ: منیش گەڕامەوە و ڕۆشتمەوە بۆ لای هەردووکیان، لەو کاتەدا نێرراوی عوسمان هات (بەدوامدا) منیش ڕۆشتم بۆ لای عوسمان، ئەویش وتی: ئامۆژگاریەکەت چییە؟ منیش وتم: بێگومان خوا موحەممەدی بەهەق ناردووە و قوڕئانیشی بۆ دابەزاندووە، تۆش لەو کەسانە بوویت کە وەڵامی خوا و پێغەمبەرت داوەتەوە، وە هەردوو کۆچەکەت کردووە، وە هاوڕێیەتی پێغەمبەری خوات ﷺ کردووە، وە سوننەتی پێغەمبەرت دیوە، وە بێگومان خەڵك زۆر دەربارەی وەلید قسە دەکەن، عوسمان وتی: بەخزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ گەشتوویت؟ وتم: نەخێر، بەڵام ئەوەندەی زانست بەکچی پشت پەردە بگات ئەوەندە لە زانستی پێغەمبەر ﷺ بەمن گەیشتووە، عوسمان وتی: جا دوا ئەوە بێگومان خوا موحەممەدی بەهەق

(١) بڕوانە: ٣٨٧٢، ٣٩٢٧.

(٢) لە هەندێ گێڕانەوە وتی: پەنا ئەگرم بەخوا لە تۆ.

ناردووە، منیش لەو کەسانە بووم کە وەڵامی خوا و پێغەمبەرەکەیم دایەوە و باوەڕم هێنا بەوەی بەودا نێردراوە و هەردوو کۆچەکەم کرد وەك وتت، وە هاوڕێی پێغەمبەر ﷺ بووم و پەیمانم پێ داوە، جا سوێند بەخوا سەرپێچی ئەو (پێغەمبەر ﷺ)م نەکردووە غەش و خیانەتم لێ نەکردووە هەتا وەفاتی کردووە، پاشان ئەبو بەکریش بەوێنەی ئەو (پێغەمبەر ﷺ)، پاشان عومەریش بەوێنەی ئەو (پێغەمبەر ﷺ)، پاشان من کرام بە جێنشین ئایا وەك ئەو مافەی ئەوان هەیان بوو بۆ منیش نییە؟ وتم: بەڵێ (بۆت هەیە)، وتی: دەی کەوابوو ئەم قسانە چین کە لە ئێوەوە پێم دەگات؟ ئەوەش کە باست کرد دەربارەی وەلید، ئەوە بەویستی خوا دەربارەی وەلید هەق چۆنە وا سزای دەدەین، پاشان عەلی بانگ کرد و فەرمانی پێکرد کە شەلاقی لێبدات، عەلیش هەشتا شەلاقی لێدا.

٣٦٩٧- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ أَنَسًا ﷺ حَدَّثَهُمْ قَالَ: صَعِدَ النَّبِيُّ ﷺ أُحُدًا، وَمَعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ، فَرَجَفَ وَقَالَ: «اسْكُنْ أُحُدُ -أَظُنُّهُ ضَرَبَهُ بِرِجْلِهِ- فَلَيْسَ عَلَيْكَ إِلاَّ نَبِيٌّ وَصِدِّيقٌ وَشَهِيدَانِ»[1].

٣٦٩٧- قەتادە دەگێڕێتەوە کە ئەنەس ﷺ بۆی گێڕانەوە وتی: پێغەمبەر ﷺ ڕۆشتە سەر کێوی ئوحود ئەبو بەکر و عومەر و عوسمانی لەگەڵدابوو، ئوحود ڕایوەشاندن، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئوحود مەجوڵێ و ڕاوەستە- وابزانم بەقاچی کێشا پیایدا-، چونکە بێگومان پێغەمبەرێك و ڕاستگۆیەك و دوو شەهیدت بەسەرەوەیە)).

٣٦٩٨- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ بْنِ بَزِيعٍ، حَدَّثَنَا شَاذَانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ الْمَاجِشُونُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: كُنَّا فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ لاَ نَعْدِلُ

(١) بڕوانە: ٣٦٧٥.

بِأَبِي بَكْرٍ أَحَدًا، ثُمَّ عُمَرَ، ثُمَّ عُثْمَانَ، ثُمَّ نَتْرُكُ أَصْحَابَ النَّبِيِّ ﷺ لاَ نُفَاضِلُ بَيْنَهُمْ. تَابَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بن صالحٍ، عَنْ عَبْدِ العَزِيزِ[1].

٣٦٩٨- ئینو عومەر ﷺ دەڵێ: ئێمە لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ هیچ کەسمان بە هاوشانی ئەبو بەکر دانەدەنا، پاشان عومەر پاشان عوسمان، پاشان لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ دەگەڕاین لە نێوانیاندا کەسیانمان بە گەورەتر دانەدەنا. عەبدوڵڵای کوڕی ساڵح لە عەبدولعەزیزەوە (ئەم فەرموودەی گێڕاوەتەوە) و پاڵپشتی گێڕانەوەکەی شازانی کردووە.

٣٦٩٩- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ -هُوَ ابْنُ مَوْهَبٍ- قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مَنْ أَهْلِ مِصْرَ حَجَّ الْبَيْتَ فَرَأَى قَوْمًا جُلُوسًا، فَقَالَ: مَنْ هَؤُلَاءِ الْقَوْمُ؟ قَالَ: هَؤُلَاءِ قُرَيْشٌ. قَالَ: فَمَنِ الشَّيْخُ فِيهِمْ؟ قَالُوا: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ. قَالَ: يَا ابْنَ عُمَرَ، إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ شَيْءٍ فَحَدِّثْنِي، هَلْ تَعْلَمُ أَنَّ عُثْمَانَ فَرَّ يَوْمَ أُحُدٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَقَالَ: تَعْلَمُ أَنَّهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَدْرٍ وَلَمْ يَشْهَدْ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: تَعْلَمُ أَنَّهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَيْعَةِ الرُّضْوَانِ فَلَمْ يَشْهَدْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: الله أَكْبَرُ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: تَعَالَ أُبَيِّنْ لَكَ، أَمَّا فِرَارُهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَأَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ عَفَا عَنْهُ وَغَفَرَ لَهُ، وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَدْرٍ؛ فَإِنَّهُ كَانَتْ تَحْتَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَكَانَتْ مَرِيضَةً، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ». وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَيْعَةِ الرُّضْوَانِ، فَلَوْ كَانَ أَحَدٌ أَعَزَّ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ عُثْمَانَ لَبَعَثَهُ مَكَانَهُ، فَبَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عُثْمَانَ، وَكَانَتْ بَيْعَةُ الرُّضْوَانِ بَعْدَ مَا ذَهَبَ عُثْمَانُ إِلَى مَكَّةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِيَدِهِ الْيُمْنَى «هَذِهِ يَدُ عُثْمَانَ». فَضَرَبَ بِهَا عَلَى يَدِهِ، فَقَالَ: «هَذِهِ لِعُثْمَانَ». فَقَالَ لَهُ ابْنُ عُمَرَ: اذْهَبْ بِهَا الآنَ مَعَكَ.

---

(١) بڕوانە: ٣١٣٠، ٣٦٥٥.

٣٦٩٩- ئەبو عەوانە دەڵێ: عوسمان - کە کوڕی مەوهەبە- بۆی گێڕاینەوە وتی: پیاوێکی خەڵکی میسر هات بۆ حەجی ماڵی خوا، جا کۆمەڵێ خەڵکی بینی دانیشتبوون وتی: ئایا ئەو کەسانە کێن؟ یەکێك وتی: ئا ئەوانە قورەیشین، وتی: لە ناویاندا کامیان گەورە و دەمڕاستیانە؟ وتیان: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ، (کابرای میصریش) وتی: ئەی ئیبنو عومەر من پرسیاری شتێکت لێ دەکەم تۆ وەڵامەکەیم بۆ باس بکە، ئایا دەزانی عوسمان لە جەنگی ئوحوددا هەڵهات؟ وتی: بەڵێ، ئەنجا وتی: ئایا دەزانی بەشداری جەنگی بەدری نەکرد و ئامادەی نەبوو؟ وتی: بەڵێ، وتی: ئایا دەزانی بەشداری بەیعەتی ڕیزوانی نەکرد و ئامادەی نەبوو؟ وتی: بەڵێ، وتی: ئەڵڵاهو ئەکبەر، ئیبنو عومەر وتی: وەرە با بۆت ڕوون بکەمەوە، سەبارەت بە هەڵهاتنی ڕۆژی جەنگی ئوحود، ئەوە شایەتی دەدەم بێگومان خوا لێی خۆش بووە و عەفووی کردووە، وە بەشداری نەکردنی لە جەنگی بەدردا، ئەوە بێگومان کچی پێغەمبەری خوا ﷺ خێزانی بوو لەو کاتەدا نەخۆش بوو، بۆیە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی پێی: ((بێگومان تۆ پاداشتی پیاوێکت هەیە کە بەشداری بەدری کردووە، بەشە غەنیمەتێکیشت هەیە وەك ئەو پیاوە))، بەشداری نەکردنی لە بەیعەتی ڕیزوان ئەگەر کەسێك لە ناو شاری مەککە لە عوسمان گەورەتر و کەسدارتر بووایە لە جێگای عوسمان دەینارد، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ عوسمانی نارد (بۆ مەککە)، وە بەیعەتی ڕیزوان دوای ئەوەبوو عوسمان ڕۆشت بۆمەککە، پێغەمبەری خوا بەدەستی ڕاستی خۆی وت: (ئەمە دەستی عوسمانە) دای بەدەستی خۆیدا و فەرمووی: ((ئەمەش بۆ عوسمان))، ئەوسا ئیبنو عومەر بەکابرای میصری وت: ئێستا ئەم وەڵامانە لەگەڵ خۆت بەرەوە.

٨- بابٌ: قِصَّةُ البَيْعَةِ، وَالاتِّفَاقُ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ ﷺ

وَفِيهِ مَقْتَلُ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ ﷺ.

٣٧٠٠- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ ﷺ قَبْلَ أَنْ يُصَابَ بِأَيَّامٍ بِالْمَدِينَةِ وَقَفَ عَلَى حُذَيْفَةَ بْنِ اليَمَانِ وَعُثْمَانَ بْنِ حُنَيْفٍ، قَالَ: كَيْفَ فَعَلْتُمَا؟ أَتَخَافَانِ أَنْ تَكُونَا قَدْ حَمَّلْتُمَا الأَرْضَ مَا لاَ تُطِيقُ؟ قَالاَ: حَمَّلْنَاهَا أَمْرًا هِيَ لَهُ مُطِيقَةٌ، مَا فِيهَا كَبِيرُ فَضْلٍ. قَالَ: انْظُرَا، أَنْ تَكُونَا حَمَّلْتُمَا الأَرْضَ مَا لاَ تُطِيقُ، قَالَ: قَالاَ: لاَ. فَقَالَ عُمَرُ: لَئِنْ سَلَّمَنِي الله لأَدَعَنَّ أَرَامِلَ أَهْلِ العِرَاقِ لاَ يَحْتَجْنَ إِلَى رَجُلٍ بَعْدِي أَبَدًا. قَالَ: فَمَا أَتَت عَلَيْهِ إِلاَّ رَابِعَةٌ حَتَّى أُصِيبَ. قَالَ: إِنِّي لَقَائِمٌ مَا بَيْنِي وَبَيْنَهُ إِلاَّ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ غَدَاةَ أُصِيبَ، وَكَانَ إِذَا مَرَّ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ قَالَ: اسْتَوُوا. حَتَّى إِذَا لَمْ يَرَ فِيهِنَّ خَلَلاً تَقَدَّمَ فَكَبَّرَ، وَرُبَّمَا قَرَأَ سُورَةَ يُوسُفَ، أَوِ النَّحْلَ -أَوْ نَحْوَ ذَلِكَ- فِي الرَّكْعَةِ الأُولَى حَتَّى يَجْتَمِعَ النَّاسُ، فَمَا هُوَ إِلاَّ أَنْ كَبَّرَ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: قَتَلَنِي -أَوْ أَكَلَنِي- الكَلْبُ. حِينَ طَعَنَهُ، فَطَارَ العِلْجُ بِسِكِّينٍ ذَاتِ طَرَفَيْنِ لاَ يَمُرُّ عَلَى أَحَدٍ يَمِينًا وَلاَ شِمَالاً إِلاَّ طَعَنَهُ حَتَّى طَعَنَ ثَلاَثَةَ عَشَرَ رَجُلاً، مَاتَ مِنْهُمْ سَبْعَةٌ، فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ رَجُلٌ مِنَ المُسْلِمِينَ، طَرَحَ عَلَيْهِ بُرْنُسًا، فَلَمَّا ظَنَّ الْعِلْجُ أَنَّهُ مَأْخُوذٌ نَحَرَ نَفْسَهُ، وَتَنَاوَلَ عُمَرُ يَدَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ فَقَدَّمَهُ، فَمَنْ يَلِي عُمَرَ فَقَدْ رَأَى الذِي أَرَى، وَأَمَّا نَوَاحِي المَسْجِدِ فَإِنَّهُمْ لاَ يَدْرُونَ غَيْرَ أَنَّهُمْ قَدْ فَقَدُوا صَوْتَ عُمَرَ، وَهُمْ يَقُولُونَ: سُبْحَانَ اللهِ! سُبْحَانَ اللهِ! فَصَلَّى بِهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ صَلاَةً خَفِيفَةً، فَلَمَّا انْصَرَفُوا قَالَ: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، انْظُرْ مَنْ قَتَلَنِي؟ فَجَالَ سَاعَةً، ثُمَّ جَاءَ، فَقَالَ: غُلاَمُ المُغِيرَةِ. قَالَ: الصَّنَعُ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: قَاتَلَهُ الله لَقَدْ أَمَرْتُ بِهِ مَعْرُوفًا، الحَمْدُ لِلهِ الذِي لَمْ يَجْعَلْ مَنِيَّتِي بِيَدِ رَجُلٍ يَدَّعِي الإِسْلاَمَ، قَدْ كُنْتَ أَنْتَ وَأَبُوكَ تُحِبَّانِ أَنْ تَكْثُرَ العُلُوجُ بِالْمَدِينَةِ وَكَانَ الْعَبَّاسُ أَكْثَرَهُمْ رَقِيقًا. فَقَالَ: إِنْ شِئْتَ فَعَلْتُ. أَيْ: إِنْ شِئْتَ قَتَلْنَا. قَالَ: كَذَبْتَ، بَعْدَ مَا تَكَلَّمُوا بِلِسَانِكُمْ وَصَلَّوْا قِبْلَتَكُمْ وَحَجُّوا حَجَّكُمْ؟ فَاحْتُمِلَ إِلَى بَيْتِهِ فَانْطَلَقْنَا مَعَهُ، وَكَأَنَّ النَّاسَ لَمْ تُصِبْهُمْ مُصِيبَةٌ قَبْلَ يَوْمَئِذٍ، فَقَائِلٌ يَقُولُ: لاَ بَأْسَ. وَقَائِلٌ يَقُولُ: أَخَافُ عَلَيْهِ، فَأُتِيَ

بِنَبِيذٍ فَشَرِبَهُ فَخَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ، ثُمَّ أُتِيَ بِلَبَنٍ فَشَرِبَهُ فَخَرَجَ مِنْ جُرْحِهِ، فَعَلِمُوا أَنَّهُ مَيِّتٌ، فَدَخَلْنَا عَلَيْهِ، وَجَاءَ النَّاسُ يُثْنُونَ عَلَيْهِ، وَجَاءَ رَجُلٌ شَابٌّ، فَقَالَ: أَبْشِرْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بِبُشْرَى اللَّهِ لَكَ مِنْ صُحْبَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَقَدَمٍ فِي الإِسْلاَمِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، ثُمَّ وَلِيتَ فَعَدَلْتَ، ثُمَّ شَهَادَةٌ. قَالَ: وَدِدْتُ أَنَّ ذَلِكَ كَفَافٌ لاَ عَلَيَّ وَلاَ لِي. فَلَمَّا أَدْبَرَ، إِذَا إِزَارُهُ يَمَسُّ الأَرْضَ. قَالَ: رُدُّوا عَلَيَّ الغُلاَمَ. قَالَ: ابْنَ أَخِي، ارْفَعْ ثَوْبَكَ، فَإِنَّهُ أَبْقَى لِثَوْبِكَ وَأَتْقَى لِرَبِّكَ، يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، انْظُرْ مَا عَلَيَّ مِنَ الدَّيْنِ؟ فَحَسَبُوهُ فَوَجَدُوهُ سِتَّةً وَثَمَانِينَ أَلْفًا أَوْ نَحْوَهُ، قَالَ: إِنْ وَفَى لَهُ مَالُ آلِ عُمَرَ، فَأَدِّهِ مِنْ أَمْوَالِهِمْ، وَإِلاَّ فَسَلْ فِي بَنِي عَدِيِّ بْنِ كَعْبٍ، فَإِنْ لَمْ تَفِ أَمْوَالُهُمْ فَسَلْ فِي قُرَيْشٍ، وَلاَ تَعْدُهُمْ إِلَى غَيْرِهِمْ، فَأَدِّ عَنِّي هَذَا المَالَ، انْطَلِقْ إِلَى عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ فَقُلْ: يَقْرَأُ عَلَيْكِ عُمَرُ السَّلاَمَ. وَلاَ تَقُلْ: أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ. فَإِنِّي لَسْتُ اليَوْمَ لِلْمُؤْمِنِينَ أَمِيرًا، وَقُلْ: يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ أَنْ يُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيْهِ. فَسَلَّمَ وَاسْتَأْذَنَ، ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهَا، فَوَجَدَهَا قَاعِدَةً تَبْكِي، فَقَالَ: يَقْرَأُ عَلَيْكِ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ السَّلاَمَ، وَيَسْتَأْذِنُ أَنْ يُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيْهِ. فَقَالَتْ: كُنْتُ أُرِيدُهُ لِنَفْسِي، وَلأُوثِرَنَّ بِهِ الْيَوْمَ عَلَى نَفْسِي. فَلَمَّا أَقْبَلَ قِيلَ: هَذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ قَدْ جَاءَ. قَالَ: ارْفَعُونِي، فَأَسْنَدَهُ رَجُلٌ إِلَيْهِ، فَقَالَ: مَا لَدَيْكَ؟ قَالَ: الذِي تُحِبُّ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَذِنَتْ. قَالَ: الحَمْدُ لِلَّهِ، مَا كَانَ مِنْ شَيْءٍ أَهَمُّ إِلَيَّ مِنْ ذَلِكَ، فَإِذَا أَنَا قَضَيْتُ فَاحْمِلُونِي، ثُمَّ سَلِّمْ فَقُلْ: يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ، فَإِنْ أَذِنَتْ لِي فَأَدْخِلُونِي، وَإِنْ رَدَّتْنِي رُدُّونِي إِلَى مَقَابِرِ المُسْلِمِينَ. وَجَاءَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حَفْصَةُ وَالنِّسَاءُ تَسِيرُ مَعَهَا، فَلَمَّا رَأَيْنَاهَا قُمْنَا، فَوَلَجَتْ عَلَيْهِ فَبَكَتْ عِنْدَهُ سَاعَةً، وَاسْتَأْذَنَ الرِّجَالُ، فَوَلَجَتْ دَاخِلاً لَهُمْ، فَسَمِعْنَا بُكَاءَهَا مِنَ الدَّاخِلِ. فَقَالُوا: أَوْصِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اسْتَخْلِفْ. قَالَ: مَا أَجِدُ أَحَقَّ بِهَذَا الأَمْرِ مِنْ هَؤُلاَءِ النَّفَرِ -أَوِ الرَّهْطِ- الَّذِينَ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهْوَ عَنْهُمْ رَاضٍ. فَسَمَّى عَلِيًّا، وَعُثْمَانَ، وَالزُّبَيْرَ، وَطَلْحَةَ، وَسَعْدًا، وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ. وَقَالَ: يَشْهَدُكُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَلَيْسَ لَهُ مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ -كَهَيْئَةِ التَّعْزِيَةِ لَهُ- فَإِنْ أَصَابَتِ الإِمْرَةُ سَعْدًا فَهْوَ ذَاكَ، وَإِلاَّ فَلْيَسْتَعِنْ بِهِ أَيُّكُمْ مَا أُمِّرَ، فَإِنِّي لَمْ أَعْزِلْهُ عَنْ عَجْزٍ وَلاَ خِيَانَةٍ وَقَالَ: أُوصِي الخَلِيفَةَ مِنْ بَعْدِي بِالْمُهَاجِرِينَ

الأَوَّلِينَ أَنْ يَعْرِفَ لَهُمْ حَقَّهُمْ، وَيَحْفَظَ لَهُمْ حُرْمَتَهُمْ، وَأُوصِيهِ بِالأَنْصَارِ خَيْرًا، الَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ، أَنْ يُقْبَلَ مِنْ مُحْسِنِهِمْ، وَأَنْ يُعْفَى عَنْ مُسِيئِهِمْ، وَأُوصِيهِ بِأَهْلِ الأَمْصَارِ خَيْرًا، فَإِنَّهُمْ رِدْءُ الإِسْلاَمِ، وَجُبَاةُ المَالِ، وَغَيْظُ العَدُوِّ، وَأَنْ لاَ يُؤْخَذَ مِنْهُمْ إِلاَّ فَضْلُهُمْ عَنْ رِضَاهُمْ، وَأُوصِيهِ بِالأَعْرَابِ خَيْرًا، فَإِنَّهُمْ أَصْلُ العَرَبِ، وَمَادَّةُ الإِسْلاَمِ، أَنْ يُؤْخَذَ مِنْ حَوَاشِي أَمْوَالِهِمْ وَتُرَدَّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ، وَأُوصِيهِ بِذِمَّةِ اللَّهِ وَذِمَّةِ رَسُولِهِ ﷺ أَنْ يُوفَى لَهُمْ بِعَهْدِهِمْ، وَأَنْ يُقَاتَلَ مِنْ وَرَائِهِمْ، وَلاَ يُكَلَّفُوا إِلاَّ طَاقَتَهُمْ. فَلَمَّا قُبِضَ خَرَجْنَا بِهِ فَانْطَلَقْنَا نَمْشِي، فَسَلَّمَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ قَالَ: يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ. قَالَتْ: أَدْخِلُوهُ. فَأُدْخِلَ، فَوُضِعَ هُنَالِكَ مَعَ صَاحِبَيْهِ، فَلَمَّا فُرِغَ مِنْ دَفْنِهِ اجْتَمَعَ هَؤُلاَءِ الرَّهْطُ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: اجْعَلُوا أَمْرَكُمْ إِلَى ثَلاَثَةٍ مِنْكُمْ. فَقَالَ الزُّبَيْرُ: قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عَلِيٍّ. فَقَالَ طَلْحَةُ: قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عُثْمَانَ. وَقَالَ سَعْدٌ: قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ. فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: أَيُّكُمَا تَبَرَّأَ مِنْ هَذَا الأَمْرِ فَنَجْعَلُهُ إِلَيْهِ، وَاللَّهُ عَلَيْهِ وَالإِسْلاَمُ لَيَنْظُرَنَّ أَفْضَلَهُمْ فِي نَفْسِهِ؟ فَأُسْكِتَ الشَّيْخَانِ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: أَفَتَجْعَلُونَهُ إِلَيَّ، وَاللَّهُ عَلَيَّ أَنْ لاَ آلُوَ عَنْ أَفْضَلِكُمْ؟ قَالاَ: نَعَمْ، فَأَخَذَ بِيَدِ أَحَدِهِمَا فَقَالَ لَكَ قَرَابَةٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَالْقَدَمُ فِي الإِسْلاَمِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، فَاللَّهُ عَلَيْكَ لَئِنْ أَمَّرْتُكَ لَتَعْدِلَنَّ، وَلَئِنْ أَمَّرْتُ عُثْمَانَ لَتَسْمَعَنَّ وَلَتُطِيعَنَّ. ثُمَّ خَلاَ بِالآخَرِ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ، فَلَمَّا أَخَذَ المِيثَاقَ قَالَ: ارْفَعْ يَدَكَ يَا عُثْمَانُ. فَبَايَعَهُ، فَبَايَعَ لَهُ عَلِيٌّ، وَوَلَجَ أَهْلُ الدَّارِ فَبَايَعُوهُ"[١].

٨- باسێک: بەسەرهاتی بەیعەتکردن و ڕێکەوتن لەسەر (جێنشینی) عوسمانی کوڕی عەففان رضي الله عنه

لەم باسەدا کوژرانی عومەری کوڕی خەتتابی تێدایە رضي الله عنه

٣٧٠٠- عەمری کوڕی مەیمون دەڵێ: عومەری کوڕی خەتتابم رضي الله عنه بینی لە مەدینە پێش ئەوەی لێی بدرێت (و شەهیدبێت) بەچەند ڕۆژێك، بەسەر

(١) بڕوانە: ١٣٩٢.

حوزەیفە و عوسمانی کوڕی حونەیفەوە ڕاوەستا و وتی: چۆنتان کرد (لە زەوی عێراق) ؟ ئایا هەردووکتان دەترسن ئەوەی کە لەسەر زەوییەکەی داتان ناوە (لە خەراج) لە توانایدا نەبێت (بیدات زۆر بێت)، هەردووکیان وتیان: شتێکمان لەسەر (زەوی عێراق) داناوە لە توانای (خاوەنەکانی) دایە بیدات، هیچ زیادەیەکی زۆر تیا نییە. عومەر وتی: سەرنج بدەن نەوەك شتێکتان لەسەر زەوییەکەی دانابێ لە توانایدا نەبێ (بەرهەمی بێنێ)، دەڵێ: هەردووکیان وتیان: نەخێر (وامان نەکردووە)، ئەنجا عومەر ﷺ وتی: ئەگەر خوا بیەوەیی کردم (و زیندوو بووم) بێوەژنانی عێراق وا بەجێ دێڵم هەرگیز دوا من پێویستیان بەهیچ پیاوێك نەبێت، (عەمری کوڕی مەیمون) دەڵێ: جا بەسەریدا تێنەپەڕی تەنها چوار ڕۆژ نەبێ هەتا لێی درا (و بوویە هۆی شەهیدبوونی)، دەڵێ: ئەو بەیانیەی لێی درا من وەستابووم لە نێوان من و عومەر تەنها ئیبنو عەبباس هەبوو. وە عومەر پێشووتر کە بڕۆشتایە بەنێوان دوو ڕێز (ی نوێژخوێنان)دا دەیوت: ڕێك ڕاوەستن هەتا ڕێك دەبوون هیچ خوار و ناتەواویەك لە ڕیزەکاندا نەدیایە، دەڕۆشتە پێشەوە و ئەڵڵاهو ئەکبەری دەکرد، جا زۆر جار لە ڕکاتی یەکەمدا سورەتی یوسف یان سورەتی نەحل یان وێنەی ئەوانەی دەخوێند (لە دوای فاتیحە)، هەتا خەڵك کۆببنەوە (و فریای نوێژ بکەون)، جا هەر ئەوەندەی کە ئەڵڵاهو ئەکبەری کرد گوێم لێ بوو دەیوت: کوشتمی - یا خواردمی- ئەو سەگە، کاتێ (ئەبو لوئلوئە) لێی دا، ئینجا ئەبو لوئلوئە بەپەلە دەرچوو بەچەقۆیەکی دوو دەمەوە، بەلای هەر کەسێکدا بڕۆشتایە بەڕاست و چەپدا چەقۆی لێ دەدا هەتا لە سیازدە کەسیدا حەوتیان مردن، ئەنجا پیاوێك لە مسوڵمانان کە ئەوەی دی قوماشێکی دا بەسەریدا و کابرا (ئەبو لوئلوئە) کە زانی دەگیرێت خۆی سەربڕی، عومەریش دەستی عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف گرت و خستیە پێشەوە (بۆ پێشنوێژی)، جا ئەوانەی نزیکی عومەر بوون بە

دڵنیاییەوە ئەوەی من بینیم ئەوانیش بینیان (کە بەچەقۆ لێی درا)، بەڵام لە بەشەکانی تری مزگەوتدا ئەوان نەیان دەزانی چی بووە، ئەوە نەبێ زانیان دەنگی عومەر نەما و دەیانوت: سبحان الله سبحان الله[١]، ئەنجا عەبدوڕەحمان پێشنوێژی نوێژێکی کورتی بۆ کردن، ئەنجا کە لە نوێژەکە بوونەوە عومەر وتی: ئیبنو عەبباس سەیر بکە بزانە کێ کوشتمی، ئەویش ماوەیە گەڕا جا هاتەوە و وتی: غوڵامەکەی موغەیرە بووە، عومەر وتی: پیشەزانە شارەزاکە[٢]؟ وتی: بەڵێ، عومەر وتی: خوا بیکوژێ و لە ناوی ببات، بەڕاستی من فەرمانم کردبوو چاکەی لەگەڵ بکرێت، سوپاس بۆ ئەو خوایەی کە مردنی منی بەدەستی کەسێك نەنووسی بڵێ مسوڵمانم، بێگومان تۆ (ئیبنو عەبباس) و باوکت پێتان خۆش بوو حەزتان دەکرد لە مەدینەدا کافری غەیرە عەرەب[٣] زۆر بێت، وە عەبباس لە هەمووان کۆیلەی زۆرتر بوو، جا (ئیبنو عەبباس) وتی: ئەگەر دەتەوێ ئەو کارە دەکەم (واتە: ئەوکۆیلانە دەکوژین)، عومەر وتی: ڕاست ناکەیت، (چۆن دەیانکوژیت) دوای ئەوەی بەزمانی ئێوە قسە دەکەن ڕووبە ڕووگەتان نوێژ دەکەن، وەك ئێمە حەج دەکەن؟ ئەنجا عومەر هەڵگیراو برایەوە بۆ ماڵەوە، ئێمەش لەگەڵیدا ڕۆشتین، (کارەساتەکە ئەوەندە گەورەبوو) وەك ئەوە وابوو خەڵکی پێش ئەو ڕۆژە هیچ بەڵایەکیان تووش نەبووبێت، جا هەیان بوو دەیوت: ترسی لەسەر نییە باشە، هەشیان بوو دەیوت: ترسم هەیە باش نییە، ئەنجا خۆشاوی خورمایان بۆ هێنا و خواردیەوە لە ناو سکیەوە (ڕیخۆڵەکانیەوە) هاتە دەرەوە، پاشان شیریان بۆ هێنا و خواردیەوە ئەویش لە سکیەوە (لە برینەکەیەوە) هاتە دەرەوە، ئەوسا دڵنیابوون کە دەمرێت، ئێمەش

---

(١) وایان دەزانی عومەر قوڕئانەکەی لێ تێکچووە یان شتێک لەو جۆرە.

(٢) ئاسنگەرێکی زۆر شارەزا و زیرەک بوو.

(٣) (العلج) کە (العلوج) کۆکەیەتی واتە: کافری غەیرە عەرەبی بەهێز، بەزۆریش کۆیلەبوون. بڕوانە:إرشاد الساري:١٩٤/٨.

چووینە لای خەڵکیش هاتن ستایشیان دەکرد، پیاوێکی گەنج هات و وتی: ئەی پێشەوای باوەڕداران موژدەت لێ بێ بەموژدەی خوای گەورە بۆت لە هاوڕێیەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و بوونت لە سەرەتای ئیسلامەوە کە خۆت دەزانی، پاشان کرایتە خەلیفە و دادگەربوویت، پاشان شەهیدبوویت، عومەر وتی: ئاواتە خوازبووم ئەمە سەربەسەر بێت نەسزام هەبێت نەپاداشت، جا کاتێ ئەو پیاوە پشتی هەڵکرد و ڕۆشت جلەکانی لە زەوی دەخشا، عومەر وتی: ئەو کوڕە گەنجەم بۆ (بانگ کەن و) بیگێڕنەوە، پێی وت: برازای خۆم جلەکانت بەرز بکەرەوە، چونکە بێگومان جلەکانت زیاتر دەهێڵێتەوە (درەنگ دەدڕێت) زیاتر گوێڕایەڵی پەروەردگارتی تیایە، ئەی عەبدوڵڵای کوڕی عومەر: سەیر بکە بزانە چ قەرزێکم لایە، ئەنجا ئەوانیش کۆیان کردەوە و ژمارديان و بینیان هەشتا و شەش هەزارە یان لەو دەوروبەرە دایە، عومەر وتی: ئەگەر سەروەت و سامانی بنەماڵەی عومەر قەرزەکەی تەواو پێدرایەوە ئەوە لە سامانی ئەوان بیدەرەوە، ئەگەرنا داوا لە نەوەی عەدی کوڕی کەعب بکە (بۆ دانەوەی)، ئەگەر سامانی ئەوانیش بەشی نەکرد، ئەوە لە هۆزی قوڕەیش داوابکە و لەوان دەرمەچۆ بۆ لای خەڵکی تر.

ئەم سامانەش لە جیاتی من لەشوێنی خۆیدا سەرف بکە[1]، بڕۆ بۆ لای عائیشە دایکی باوەڕداران و بڵێ: عومەر سەلامت لێ دەکات - مەڵێ پێشەوای باوەڕداران، چونکە بەڕاستی من ئەمڕۆ پێشەوای باوەڕداران نیم- وە بڵێ: عومەری کوڕی خەتتاب داوای مۆڵەت دەکات کە لەگەڵ دوو هاوڕێ کەی[2] بنێژرێت، عەبدوڵڵاش سەلامی کرد و مۆڵەتی خواست، پاشان ڕۆشتە ژوورەوە بۆ لای عائیشە بینی

(١) یان بیخەرە (بیت المال) وەک لە ڕێگەیەکی تردا هاتووە.

(٢) پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەکر، چونکە عائیشە ئەو شوێنەی بۆ خۆی دانابوو، چونکە پێشتر ماڵی ئەو بوو لە ژیانی پێغەمبەردا ﷺ.

دانیشتووە و دەگری، (عەبدوڵڵا) وتی: عومەری کوڕی خەتتاب داوای مۆڵەت دەکات کە لەگەڵ دوو هاوڕێ کەی بنێژرێت، عائیشەش ﵂ وتی: من پێشتر ئەوەم بۆ خۆم دەویست، بەڵام ئەمڕۆ عومەر پێش دەخەم بەسەر خۆمدا (و دەیدەم بە ئەو)، جا کە هاتەوە وترا: ئەوە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرە هاتەوە، عومەر وتی: بەرزم بکەنەوە، پیاوێك هەڵیساندەوە لە پشتەوە گرتی، عومەریش وتی: هەواڵت چییە؟ وتی: ئەوەی تۆ پێت خۆشە ئەی پێشەوای باوەڕداران (عائیشە) مۆڵەتی دا، عومەر وتی: سوپاس بۆ خوا، هیچ شتێك لام لەوە گرنگتر نەبوو، ئەنجا کە من گیانم سپارد ئەوسا هەڵم بگرن (دوا شۆردن و کفن و نوێژ لەسەرکردن)، پاشان سەلام بکە و بڵێ (بە عائیشە:) عومەری کوڕی خەتتاب مۆڵەتت لێ دەخوازێ، جا ئەگەر مۆڵەتی دا پێم ئەوە بمبەنە ژوورەوە (بۆ لای پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەکر)، ئەگەر ڕێگەی نەدا بمگێڕنەوە بۆ گۆڕستانی مسوڵمانان (لەوێ بمنێژن).

وەحەفصە دایکی باوەڕداران هات و کۆمەڵێ ئافرەت لەگەڵیدا هاتن، جا کاتێ حەفصەمان بینی هەستاین و حەفصە ڕۆشتە ژوورەوە بۆ لای عومەر و ماوەیەك لایدا گریا، وە پیاوان مۆڵەتان خواست (بچنە لای عومەر ﵁)، ئەنجا حەفصە ڕۆشتە ژوورێك لە ناوەوەی ماڵەوەیان بوو، ئێمە لە ژوورەوە گوێمان لە گریان بوو، پیاوەکان وتیان: ئەی پێشەوای باوەڕداران وەسیەت بکە، کە کەسێك لە شوێنی خۆت دانێ بەجێنشین، (عومەر) وتی: کەسم دەست ناکەوێ لە ئا ئەم کەسانە یان کۆمەڵە شیاو تر بێت بۆ ئەم کارە، ئەوانەی پێغەمبەری خوا ﷺ وەفاتی کرد لێیان ڕازی بوو، جا ناوی عەلی و عوسمان و زوبەیر و تەڵحە و سەعد و عەبدوڕەحمانی هێنا، وە وتی: عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ئامادەبێت لەگەڵتاندا، بەڵام لەم کارە (ی جێنشینی)دا هیچ شتێکی نەبێت - وەك

سەرەخۆشی بۆ ئیبنو عومەر[1]- جا ئەگەر لێپرسراویەکە بەر سەعد کەوت ئەوە جێی خۆیەتی، ئەگەرنا هەرکەسێکتان بوو با پشتی پێببەستێت هەتا ئەمیر و لێپرسراوە. چونکە بەڕاستی من لە بەرپرسیارێتی[2] لام نەبردووە بەهۆی بێ توانایی یان خیانەت (ی دارایی)، وە (عومەر) وتی: وەسێت دەکەم بۆ جێنشینی پاش خۆم چاك بێت لەگەڵ کۆچەرە یەکەمینەکان کە هەق و مافیان بزانێت، وە ڕێز وحورمەتیان بپارێزێت، وەسێتی بۆ دەکەم چاك بێت لەگەڵ ئەنصارییەکاندا ئەوانەی کە لە پێش کۆچەراندا لە مەدینە نیشتەجێ بوون و کردیان بەبارەگای باوەڕ، کە (کردەوەی چاکی) لە چاکەکارانیان وەربگرێت، وە (لە کردەوەی خراپی) خراپەکارانیان چاوپۆشی بکات، هەروەها وەسێتی بۆ ئەکەم بەچاکەکردن لەگەڵ خەڵکی شار و وڵاتەکاندا[3]، چونکە بەڕاستی ئەو خەڵکانە پشتیوانن بۆ ئیسلام، وە کۆکەرەوەی سامان[4] و ڕق هێنەر و تورەکەری دوژمنن[5]. وە (سامانیان) لێ وەرنەگرێ جگە لەوەی زیادە لە خۆیان و بەڕەزامەندی خۆشیان بێت، هەروەها وەسێتی بۆ ئەکەم چاك بێت لەگەڵ عەرەبە دەشتەکیەکاندا، چونکە بێگومان ئەوان بنەچە و ڕەچەڵەکی عەرەبن هاوکار و یارمەتیدەری[6] ئیسلامن، (وەسێتی بۆ ئەکەم) کە لە پەراوێزی[7] سامانەکەیان (زەکات) وەربگیرێت و بدرێتەوە بە هەژارانی ناوخۆیان، وە وەسێتی بۆ دەکەم (بۆ نامەدارەکان) لە پەنای خوا و پەنای پێغەمبەرەکەیدان کە پەیمانیان لەگەڵدا بباتە سەر و جێبەجێ بکات، وە جەنگ بکرێت لە دژی

---

(١) دڵ ڕاگرتنی ئیبنو عومەر کە بەشداری نەکرد لەگەڵ شەش کەسەکەدا کردی بە ڕاوێژپێکراو.
(٢) کاتێ والی کوفە بوو.
(٣) وەک عێراق و میصر و شام... هتد.
(٤) وەک زەکات و هەر سامانێکی تر.
(٥) بەژمارە زۆریان و ئازایەتیان.
(٦) یارمەتیدەرن چونکە خاوەن ماڵات و کۆیلەن دەتوان یارمەتی و هاوکاری هەژاران و نەدارانی سوپای ئیسلام و ڕێبواران بکەن.
(٧) واتە: لە سامانە چاکەکانیان وەرنەگرێت.

ئەوانەی لە پێشیانەوەن (تا دوژمن نەیانگاتێ)، وە تەنها بەقەد توانای خۆیان سەرانەیان لێ داوا بکرێت، ئەنجا کاتێ مرد (تەرمەکەیمان) هێنایە دەرەوە و ڕۆشتین و بردمان (تا گەشتینە ژوورەکەی عائیشە)، ئەنجا عەبدوڵڵای کوڕی عومەر سەلامی کرد وتی: عومەری کوڕی خەتتاب داوای مۆڵەت دەکات [1]، (عائیشەش) وتی: بیهێننە ژوورەوە، ئینجا برایە ژوورەوە ئیتر لەوێدا لەگەڵ دوو هاوڕێ کەیدا دانرا، جا کاتێ کە ناشتنەکەی تەواوکرا ئەو کۆمەڵە کۆبوونەوە[2]، ئەنجا عەبدوڕەحمان وتی: کارەکانتان بەسیانتان بسپێرن لە خۆتان، زوبەیر وتی: من کاری خۆم دایە دەست عەلی، تەڵحەش وتی: منیش کارەکەم دایە دەست عوسمان، عەلیش وتی: منیش کاری خۆم دایە دەست عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف، ئەوسا عەبدوڕەحمان وتی: (بە عوسمان و عەلی) کامتان خۆی لەم کارە بەدوور دەگرێت ئێمە پێی بسپێرین، وە و خوا و ئیسلام چاودێربن بەسەریەوە، کە بێگومان بیردەکاتەوە کامیان چاکترن لە دەروونی خۆیدا؟ جا هەردوو پیاوە گەورەکە بێدەنگ کران، جا عەبدوڕەحمان وتی: ئەم کارە دەدەنە دەستی من خوا چاودێر بێت بەسەرمەوە کەمتەرخەمی ناکەم لە (دیاری کردنی) ئەوەتان چاکترە؟

هەردووکیان وتیان: بەڵێ (دامانە دەستت)، جا دەستی یەکێکیانی[3] گرت و پێی وت: تۆ خزمی نزیکی پێغەمبەریت ﷺ و خاوەنی پێشینەی لە ئیسلامدا بەو جۆرەی خۆت دەزانی، دەی خوا چاودێربێت بەسەرتەوە ئەگەر تۆم کرد بەئەمیر و جێنشین دادگەر دەبیت، وە ئەگەر عوسمانم کرد بەجێنشین گوێڕایەڵ و فەرمانبەردار دەبیت، پاشان بەتەنها بوویەوە لەگەڵ ئەوەکەیانا[4] وێنەی ئەو

(١) کە لەپاڵ پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەکردا بنێژرێت.

(٢) کە عومەر دیاری کردبوون یەکێکیان ببێتە جێنشین.

(٣) کە عەلی بوو، ڕەزای خوای لێ بێ.

(٤) عوسمانی کوڕی عەففان بوو، ڕەزای خوای لێ بێ.

قسەی (پێشووی) بەویش وت: جا کاتێ پەیمانی وەرگرت (لە هەردووکیان) وتی: ئەی عوسمان دەستت بێنە، ئەنجا بەیعەتی پێدا، عەلیش بەیعەتی پێدا، وە بەدوایدا خەڵکی مەدینەش ڕۆیشتنە ژوورەوە و هەموویان بەیعەتیان بە عوسمان دا.

٩- بابُ مَنَاقِبِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الْقُرَشِيِّ أَبِي الحَسَنِ الهَاشِمِيِّ ﷺ

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِعَلِيٍّ: «أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ»[١]. وَقَالَ عُمَرُ: تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهْوَ عَنْهُ رَاضٍ[٢].

٣٧٠١- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلاً يَفْتَحُ اللهُ عَلَى يَدَيْهِ» قَالَ: فَبَاتَ النَّاسُ يَدُوكُونَ لَيْلَتَهُمْ أَيُّهُمْ يُعْطَاهَا. فَلَمَّا أَصْبَحَ النَّاسُ غَدَوْا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَاهَا، فَقَالَ: «أَيْنَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ؟». فَقَالُوا: يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: «فَأَرْسِلُوا إِلَيْهِ فَأْتُونِي بِهِ». فَلَمَّا جَاءَ بَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ، وَدَعَا لَهُ، فَبَرَأَ حَتَّى كَأَنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ، فَأَعْطَاهُ الرَّايَةَ. فَقَالَ عَلِيٌّ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا؟ فَقَالَ: «انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ، وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِيهِ، فَوَاللَّهِ لأَنْ يَهْدِيَ اللهُ بِكَ رَجُلاً وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ»[٣].

٩- باسی پلە و پایەی عەلی کوڕی ئەبو تالیبی قوڕەیشی هاشمی کە باوکی حەسەنە ﷺ

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی بەعەلی: ((تۆ لە منی و منیش لە تۆم))، عومەر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ وەفاتی کرد لە عەلی ڕازی بوو.

---

(١) بڕوانە: ٤٢٥١.
(٢) بڕوانە: ١٣٩٢.
(٣) بڕوانە: ٢٩٤٢.

٣٧٠١- سەهلی کوڕی سەعد ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((سبەینێ بەیداخەکە دەدەمە دەستی پیاوێ کە خوا لەسەر دەستی ئەودا خەیبەر ئازاد بکات))، سەهل وتی: خەڵك ئەو شەومیان بەوە ڕۆژکردەوە: ئاخۆ (بەیداخەکە) بەکێ دەدرێت.

جا کە ڕۆژ بۆوە خەڵك بەیانی زوو هەموو چوونە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ هەموویان ئومێدی وابوو کە بەو بدرێت، فەرمووی: ((عەلی لە کوێیە؟)) عەرزیان کرد: چاوی دێشێ ئەی پێغەمبەری خوا. فەرمووی: ((بنێرن بەشوێنیدا و بۆم بێنن))، جا کە هات (پێغەمبەر ﷺ) تفی کردە ناو چاویەوە، چاوی وا چاك بۆوە وەکو هیچ چاو ئێشەی نەبووبێ، ئەنجا بەیداخەی پێدا، عەلیش ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا تاوەکو ئێمەیان لێ دێ جەنگیان لەگەڵ بکەم؟ فەرمووی: ((پەلەمەکە بەهێواشی بڕۆ تا دەگەیتە قەراغ ماڵەکانیان، پاشان بانگیان بکە بۆ سەر ئیسلامەتی و هەواڵیان بەرێ بەوەی لە ئیسلامدا پێویستە لەسەریان لە مافی خوا، جا سوێند بەخوا ئەگەر خوا بەهۆی تۆوە تەنها پیاوێك ڕێنموونی وەرگرێت (و مسوڵمان ببێت)، لە چەند وشتری سوورت هەبێت (و ببیبەخشیت) بۆ تۆ چاکترە))[1].

٣٧٠٢- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا حَاتِمٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ، عَنْ سَلَمَةَ قَالَ: كَانَ عَلِيٌّ قَدْ تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي خَيْبَرَ، وَكَانَ بِهِ رَمَدٌ فَقَالَ: أَنَا أَتَخَلَّفُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟! فَخَرَجَ عَلِيٌّ فَلَحِقَ بِالنَّبِيِّ ﷺ، فَلَمَّا كَانَ مَسَاءُ اللَّيْلَةِ الَّتِي فَتَحَهَا اللهُ فِي صَبَاحِهَا، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ -أَوْ لَيَأْخُذَنَّ الرَّايَةَ- غَدًا رَجُلاً يُحِبُّهُ اللهُ وَرَسُولُهُ -أَوْ قَالَ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ- يَفْتَحُ اللهُ عَلَيْهِ». فَإِذَا نَحْنُ بِعَلِيٍّ وَمَا نَرْجُوهُ، فَقَالُوا: هَذَا عَلِيٌّ. فَأَعْطَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَفَتَحَ اللهُ عَلَيْهِ[2].

---

(١) کە لای عەرەب بەنرخترین سامان و ماڵە.

(٢) بڕوانە: ٢٩٧٥.

٣٧٠٢- سەلەمی كوڕی ئەكوەع ﷺ دەڵێ: عەلی ﷺ لە جەنگی خەیبەردا لە پێغەمبەری خوا ﷺ بەجێما و چاوی دەئێشا، عەلی وتی: چۆن من لە پێغەمبەری خوا ﷺ بەجێ بمێنم؟ جا عەلی دەرچوو گەشت بەخزمەتی پێغەمبەر ﷺ، ئینجا كە ئێوارەی ئەو شەوەی كە بەیانیەكەی پێغەمبەر ﷺ خەیبەری ئازاد كرد پێغەمبەری خوا ﷺ لەو كاتەدا فەرمووی: ((سوێند بەخوا سبەینێ بەیداخە دەدەم - یان بەیداخەكە دەگرێ بەدەستەوە - كەسێك خوا و پێغەمبەرەكەی خۆشیان دەوێت- یان ئەو خوا و پێغەمبەرەكەی خۆش دەوێت- خوا سەركەوتنی (خەیبەری) پێ دەبەخشێت))، لەو كاتەدا عەلیمان بینی كە بەتەمای نەبووین، وتیان: ئەوە عەلی یە، پێغەمبەری خواش ﷺ بەیداخەكەی دایە و خوا ئازادكردنی (خەیبەری) لەسەر دەستیدا بەئەنجام گەیاند.

٣٧٠٣- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَجُلاً جَاءَ إِلَى سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ فَقَالَ: هَذَا فُلاَنٌ -لأَمِيرِ المَدِينَةِ- يَدْعُو عَلِيًّا عِنْدَ المِنْبَرِ. قَالَ: فَيَقُولُ مَاذَا قَالَ؟ يَقُولُ لَهُ: أَبُو تُرَابٍ. فَضَحِكَ، قَالَ: وَاللَّهِ مَا سَمَّاهُ إِلاَّ النَّبِيُّ ﷺ، وَمَا كَانَ لَهُ اسْمٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْهُ. فَاسْتَطْعَمْتُ الحَدِيثَ سَهْلاً، وَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبَّاسٍ كَيْفَ؟ قَالَ: دَخَلَ عَلِيٌّ عَلَى فَاطِمَةَ، ثُمَّ خَرَجَ فَاضْطَجَعَ فِي المَسْجِدِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَيْنَ ابْنُ عَمِّكِ؟». قَالَتْ فِي المَسْجِدِ. فَخَرَجَ إِلَيْهِ فَوَجَدَ رِدَاءَهُ قَدْ سَقَطَ عَنْ ظَهْرِهِ، وَخَلَصَ التُّرَابُ إِلَى ظَهْرِهِ، فَجَعَلَ يَمْسَحُ التُّرَابَ عَنْ ظَهْرِهِ، فَيَقُولُ: «اجْلِسْ يَا أَبَا تُرَابٍ». مَرَّتَيْنِ[1].

٣٧٠٣- عەبدولعەزیری كوڕی ئەبو حازیم لە باوكیەوە دەگێڕێتەوە كە پیاوێك هات بۆ لای سەهلی كوڕی سەعد ﷺ وتی: ئەوە فلان كەسە - مەبەستی ئەمیری مەدینە بوو- لە دوانگەدا قسەی نەشیاو بەعەلی دەڵی، سەهل وتی: چی دەڵی ؟

---

(١) بڕوانە: ٤٤١.

وتی: پێی دەڵێ: ئەبو توراب، سەهلیش پێکەنی وتی: وەڵڵاهی جگە لە پێغەمبەر ﷺ کەس ناوی نەناوە بە ئەبو توراب، عەلیش ﷺ هیچ ناوێکی لەو ناوە بەلاوە خۆشتر نەبوو، (ئەبو حازم دەڵێ بۆیە حەزم کرد) تامی فەرموودەکە لە سەهلەوە بچێژم (و باسکەم بۆ بگێڕێتەوە) و وتم: ئەی ئەبو عەبباس ئەوە چۆن بوو؟ وتی: عەلی ڕۆشت بۆ لای فاتیمە ﷺ، پاشان عەلی ڕۆشتە دەرەوە بۆ مزگەوت لەوێ ڕاکشا، پێغەمبەریش فەرمووی (بە فاتیمە): ((کوڕی مامت لە کوێیە؟)) وتی: لە مزگەوتە، ئەنجا پێغەمبەر ﷺ ڕۆشت بۆ لای بینی کە پشتەماڵەکەی لە کۆڵ کەوتۆتە خوارەوە و پشتی خۆڵاوی بووە، پێغەمبەریش ﷺ دەستی کرد بەسڕینی خۆڵەکە لە پشتی و دەیفەرموو: ((هەڵسە دانیشە ئەبا توراب))، دووجار ئەمەی فەرموو.

٣٧٠٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ عُمَرَ، فَسَأَلَهُ عَنْ عُثْمَانَ، فَذَكَرَ عَنْ مَحَاسِنِ عَمَلِهِ، قَالَ: لَعَلَّ ذَاكَ يَسُوؤُكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَرْغَمَ اللهُ بِأَنْفِكَ. ثُمَّ سَأَلَهُ عَنْ عَلِيٍّ، فَذَكَرَ مَحَاسِنَ عَمَلِهِ قَالَ: هُوَ ذَاكَ، بَيْتُهُ أَوْسَطُ بُيُوتِ النَّبِيِّ ﷺ. ثُمَّ قَالَ: لَعَلَّ ذَاكَ يَسُوؤُكَ؟ قَالَ: أَجَلْ. قَالَ: فَأَرْغَمَ اللهُ بِأَنْفِكَ، انْطَلِقْ فَاجْهَدْ عَلَيَّ جَهْدَكَ[1].

٣٧٠٤- سەعدی کوڕی عوبەید دەڵێ: پیاوێ (کە نافیعی کوڕی ئەزرەقی خاریجی بوو) هات بۆ لای ئیبنو عومەر ﷺ و دەربارەی عوسمان ﷺ پرسیاری لێ کرد، ئیبنو عومەر ﷺ باسی کردەوە جوانەکانی (عوسمانی) بۆ کرد، وتی (بە ئیبنو ئەزرەق:) ڕەنگە ئەوەت پێ ناخۆش بێت (لە چاکەکانی کە باسم کرد)، وتی: بەڵێ، (ئیبنو عومەر) وتی: کەواتە خوا لووتت لە خۆڵەوە گلێنی، پاشان

---

(١) بڕوانە: ٣١٣٠.

دەربارەی عەلی ﷺ پرسیاری لی کرد، (ئیبنو عومەریش) باسی کردەوە جوانەکانی (عەلی) بۆ کرد، وتی: ئەوە ماڵەکەیەتی ماڵەکەی لە ناوەڕاستی ماڵەکانی پێغەمبەر ﷺ دایە، پاشان وتی: ڕەنگە ئەوەت پێ ناخۆش بێ؟ وتی: بەڵێ، کەوابێ خوا لووتت لە خۆڵەوە گلێنێ، ئیتر بڕۆ هەرچیت لە توانا دایە لە دژم دریغی مەکە.

٣٧٠٥- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الحَكَمِ، سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي لَيْلَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيٌّ أَنَّ فَاطِمَةَ ﷺ شَكَتْ مَا تَلْقَى مِنْ أَثَرِ الرَّحَا، فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ سَبْيٌ، فَانْطَلَقَتْ فَلَمْ تَجِدْهُ، فَوَجَدَتْ عَائِشَةَ فَأَخْبَرَتْهَا، فَلَمَّا جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ أَخْبَرَتْهُ عَائِشَةُ بِمَجِيءِ فَاطِمَةَ، فَجَاءَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَيْنَا، وَقَدْ أَخَذْنَا مَضَاجِعَنَا، فَذَهَبْتُ لأَقُومَ فَقَالَ: «عَلَى مَكَانِكُمَا». فَقَعَدَ بَيْنَنَا حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَ قَدَمَيْهِ عَلَى صَدْرِي وَقَالَ: «أَلاَ أُعَلِّمُكُمَا خَيْرًا مِمَّا سَأَلْتُمَانِي؟ إِذَا أَخَذْتُمَا مَضَاجِعَكُمَا تُكَبِّرَا أَرْبَعًا وَثَلاَثِينَ، وَتُسَبِّحَا ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ، وَتَحْمَدَا ثَلاَثَةً وَثَلاَثِينَ، فَهْوَ خَيْرٌ لَكُمَا مِنْ خَادِمٍ»[1].

٣٧٠٥- ئیبنو ئەبی لەیلا دەڵێ: عەلی ﷺ بۆی گێڕاینەوە کە بێگومان فاتیمە ﷺ سکاڵای کرد لە دەست ئەوەی تووشی دەبێت بەهۆی (ئیشکردن بە) دەستاڕەوە، پێغەمبەریش ﷺ چەند کۆیلە و کەنیزەکێکی بۆ هاتبوو، ئەنجا ئەو (فاتیمە)یش ڕۆشت بەڵام پێغەمبەری ﷺ دەست نەکەوت و عائیشەی دەست کەوت و بینی و (داواکەی) بۆ باس کرد، ئەنجا کە پێغەمبەر ﷺ هاتەوە، عائیشە ﷺ هەواڵی پێدا بەهاتنی فاتیمە ﷺ، (عەلی) دەڵێ: جا پێغەمبەر ﷺ هات بۆ لامان لە کاتێکدا لەسەر جێگاکانمان ڕاکشابووین، ویستم هەستمەوە فەرمووی: ((لە شوێنی خۆتان مەجوڵێن))، ئەنجا لە نێوانماندا دانیشت (بە جۆرێ) هەتا هەستم

---

(١) بڕوانە: ٣١١٣.

بەساردی پێی کرد بەسەر سنگمەوە، وە فەرمووی: ((ئایا شتێکتان فێربکەم چاکترە لەوەی هەردووکتان داواتان کردووە لێم؟ کاتێ ڕۆیشتنە سەرجێگای نووستنەکەتان هەردووکتان سی و چوار جار بڵێن (الله أكبر) **و سی و سێ جار بڵێن** (سبحان الله) **و سی و سێ جار بڵێن** (الحمد لله)**، بەڕاستی ئەوە چاکترە بۆ هەردووکتان لە خزمەتکار)).**

٣٧٠٦- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَعْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِعَلِيٍّ: «أَمَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى؟»[١].

٣٧٠٦- ئیبراهیمی کوڕی سەعد لە باوکیەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بە عەلی ﷺ فەرموو: ((ئایا تۆ ڕازی نابیت بەوەی کە تۆ لەگەڵ مندا وەکو هاڕوون وابیت لەگەڵ مووسادا ﷺ ؟)).

٣٧٠٧- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الجَعْدِ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبِيدَةَ، عَنْ عَلِيٍّ ﷺ قَالَ: اقْضُوا كَمَا كُنْتُمْ تَقْضُونَ، فَإِنِّي أَكْرَهُ الاِخْتِلاَفَ حَتَّى يَكُونَ لِلنَّاسِ جَمَاعَةٌ، أَوْ أَمُوتَ كَمَا مَاتَ أَصْحَابِي. فَكَانَ ابْنُ سِيرِينَ يَرَى أَنَّ عَامَّةَ مَا يُرْوَى عَلَى عَلِيٍّ الكَذِبُ.

٣٧٠٧- (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) عەلی کوڕی جەعد بۆی گێڕاینەوە وتی: شوعبە بۆی گێڕاینەوە لە ئەیووبەوە لە ئیبنو سیرینەوە لە عەبیدەوە لە عەلییەوە ﷺ وتی: بڕیار بدەن بەو شێوەی پێشتر بڕیارتان دەدا [٢]، چونکە بێگومان حەزم لە ناکۆکی و جیاوازی نییە، هەتا خەڵکی هەموو پێکەوەبن کۆمەڵێك بن یان منیش بەو شێوەی بمرم هاوڕێکانم مردن.

---

(١) بڕوانە: ٤٤١٦.

(٢) دەربارەی کاری فرۆشتنی ئەو کەنیزەکانەی خاوەنەکانیان سەرجێی یان لەگەڵ کردووە.

بۆیە ئیبنو سیرین ڕای وابوو کە بێگومان هەموو ئەو وتانەی لە دژی عەلی دەگێڕدرێتەوە[1] درۆ و ناڕاستن.

١٠- بابٌ: مَنَاقِبُ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ﷺ

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي»[2].

٣٧٠٨- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ دِينَارٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الجُهَنِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، أَنَّ النَّاسَ كَانُوا يَقُولُونَ: أَكْثَرَ أَبُو هُرَيْرَةَ. وَإِنِّي كُنْتُ أَلْزَمُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بِشِبَعِ بَطْنِي، حَتَّى لاَ آكُلُ الخَمِيرَ، وَلاَ أَلْبَسُ الحَبِيرَ، وَلاَ يَخْدُمُنِي فُلاَنٌ وَلاَ فُلاَنَةُ، وَكُنْتُ أُلْصِقُ بَطْنِي بِالْحَصْبَاءِ مِنَ الْجُوعِ، وَإِنْ كُنْتُ لأَسْتَقْرِئُ الرَّجُلَ الآيَةَ هِيَ مَعِي كَيْ يَنْقَلِبَ بِي فَيُطْعِمَنِي، وَكَانَ أَخْيَرَ النَّاسِ لِلْمِسْكِينِ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، كَانَ يَنْقَلِبُ بِنَا فَيُطْعِمُنَا مَا كَانَ فِي بَيْتِهِ، حَتَّى إِنْ كَانَ لَيُخْرِجُ إِلَيْنَا العُكَّةَ التِي لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ، فَنَشُقُّهَا فَنَلْعَقُ مَا فِيهَا[3].

١٠- باسێک: پلەو پایەی جەعفەری کوڕی ئەبو تالیب ﷺ

وە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (بە جەعفەر ﷺ): ((تۆ لە شکڵ و شێوە و ڕەوشتیشدا لە من دەچیت)).

٣٧٠٨- سەعیدی مەقبوری دەگێڕێتەوە کە ئەبو هوڕەیرە ﷺ وتی: خەڵك دەیان وت: ئەبو هوڕەیرە زۆر فەرموودە دەگێڕێتەوە، من بەنانەزگ لە پێغەمبەری خوا ﷺ جیا نەدەبوومەوە هەتا نانی هەڵاتووم نەدەخوارد، جل و بەرگی باشم لەبەر نەدەکرد، فلاّن پیاو فلاّن کەنیزەك خزمەتیان نەدەکردم، لە برسا بەردم

(١) کە پێچەوانەی ئەبو بەکر و عومەری ﷺ کردبێت درۆیە. بڕوانە: إرشاد الساري:٢٠٥/٨.

(٢) بڕوانە: ٤٢٥١.

(٣) بڕوانە: ٥٤٣٢.

بەزگمەوە دەبەست، خوێندنەوەی ئایەتێکم لە یەکێك داوا ئەکرد کە خۆشم ئەو ئایەتەم دەزانی و لام بوو، مەبەستم ئەوەبوو (بزانێ برسیمە و) بمباتەوە ماڵەوە شتێکم دەرخوارد بدا (کەسیان نەیان بردمەوە ماڵەوە)، جەعفەری کوڕی ئەبو تالیب ﷺ لە هەموو کەس چاکتر بوو بۆ هەژار، ئەیبردینەوە ماڵەوە چی لە ماڵەکەیاندا هەبوو دەرخواردی دەداین، هەتا هەندێ جار هیزەیەك کە هیچ ڕۆنی تیانەمابوو بۆی ئەهێناین، بۆی پارچە پارچە ئەکردین، ئەوەی پێوەبوو ئەمان لێستەوە.

٣٧٠٩- حدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ ﷺ كَانَ إِذَا سَلَّمَ عَلَى ابْنِ جَعْفَرٍ قَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ ذِي الْجَنَاحَيْنِ[(١)].

٣٧٠٩- شەعبی دەگێڕێتەوە کە ئیبنو عومەر ﷺ هەمیشە کە سڵاوی دەکرد لە ئیبنو جەعفەر دەیوت: سڵاوت لێ بێ ئەی کوڕی خاوەن دوو باڵەکە[(٢)].

١١- بابٌ: ذِكْرُ العَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ المُطَّلِب ﷺ

٣٧١٠- حَدَّثَنَا الحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى، عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ كَانَ إِذَا قَحَطُوا اسْتَسْقَى بِالْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّا كُنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَا ﷺ فَتَسْقِينَا، وَإِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمِّ نَبِيِّنَا فَاسْقِنَا. قَالَ: فَيُسْقَوْنَ[(٣)].

---

(١) بڕوانە: ٤٢٦٤.

(٢) چونکە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی بەعەبدوڵڵای کوڕی جەعفەر: ئیمشەو جەعفەرم پێ گەیی لە ناو پۆلێک فریشتەدا بوو، هەر دوو باڵی لەخوێنا بوو، تورمزی لە (السنن: ٤٢٤/٥ برقم: ٣٧٨٨) و حاکیم لە (المستدرك على الصحيحين: ٢٢٢/٤) گێڕاویانەتەوە. (إرشاد الساري ٢٠٧/٨).

(٣) بڕوانە: ١٠١٠.

١١- باسێک: هەواڵی عەبباسی کوڕی عەبدولموتتەلیب ﷺ

٣٧١٠- ئەنەس ﷺ دەگێڕێتەوە کە عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ کە بێ بارانی بووایە بە عەبباسی کوڕی عەبدولموتتەلیب ﷺ داوای بارانی دەکرد و دەیوت: ئەی خوایە ئێمە (توسّل) مان بە پێغەمبەرمان دەکرد بۆ باران بارین، بارانت بۆ ئەبارانین، ئێستە تەوەسول بە مامی پێغەمبەرمان ﷺ ئەکەین بۆ باران بارین، بارانمان بۆ ببارێنە، ئەنەس دەڵێ: جا بارانیان بۆ ئەبارێنرا.

١٢- بابُ مَنَاقِبِ قَرَابَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَمَنْقَبَةِ فَاطِمَةَ بِنْتِ النَّبِيِّ ﷺ وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الجَنَّةِ».

٣٧١١- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ ﷺ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنَ النَّبِيِّ ﷺ فِيمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ، تَطْلُبُ صَدَقَةَ النَّبِيِّ ﷺ التِي بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ وَمَا بَقِيَ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ[1].

١٢- باسی پلە و پایەی خزم و خوێشی پێغەمبەری خوا ﷺ وە باسی پلە و پایەی فاتیمە ﷺی کچی پێغەمبەر ﷺ

- وە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((فاتیمە گەورەی ئافرەتانی بەهەشتە)).

٣٧١١- عائیشە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فاتیمە ﷺ ناردی بۆ لای ئەبو بەکر ﷺ داوای میراتی خۆی لێ دەکرد کە لە پێغەمبەر ﷺ بەری دەکەوێت، لەو دەستکەوتەی بەبێ جەنگ خوا دەستی پێغەمبەرەکەی ﷺ خستبوو، داوای (باخ

---

(١) بڕوانە: ٣٠٩٢.

و زەوی) وەقفی[1] پێغەمبەری ﷺ دەکرد کە لە مەدینە و فەدەك و ئەوەی لە پێنج یەکی (دەسکەوتی) خەیبەر مابۆوە.

٣٧١٢ - فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «لاَ نُورَثُ، مَا تَرَكْنَا فَهْوَ صَدَقَةٌ، إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ مِنْ هَذَا الْمَالِ -يَعْنِي: مَالَ اللَّهِ- لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَزِيدُوا عَلَى الْمَأْكَلِ». وَإِنِّي وَاللَّهِ لاَ أُغَيِّرُ شَيْئًا مِنْ صَدَقَاتِ النَّبِيِّ ﷺ الَّتِى كَانَتْ عَلَيْهَا فِي عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ، وَلأَعْمَلَنَّ فِيهَا بِمَا عَمِلَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. فَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ، ثُمَّ قَالَ إِنَّا قَدْ عَرَفْنَا يَا أَبَا بَكْرٍ فَضِيلَتَكَ. وَذَكَرَ قَرَابَتَهُمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَحَقَّهُمْ، فَتَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ: وَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ، لَقَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِي[2].

٣٧١٢- ئەبو بەکریش ﷺ وتی: (لە وەڵامی فاتیمەدا) بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((ئێمە میراتمان لێ نابردرێت، ئەوەش بەجێمان هێشت ئەوە تەنها خێرە، بەڕاستی خێزانی موحەممەد لەم ماڵە- واتە ماڵ و سامانی خوا- دەخۆن، بۆیان نییە جگە لە خۆراك و بژێوی هیچی تری لێ زیاد بکەن))، وە سوێند بەخوا من هیچێك لە خێر و خێراتەکانی پێغەمبەر ﷺ ناگۆڕم لەو شێوەی لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ لەسەر بووە، وە بێگومان بەو جۆرە کاریان تیا دەکەم کە پێغەمبەری خوا ﷺ کاری تیا کردوون، عەلییش ﷺ شایەتی ئەوەی بۆ دا، پاشان وتی: بەڕاستی ئەی ئەبو بەکر ئێمە فەزڵ و گەورەییت دەزانین- وە باسی خزمایەتی و نزیکی خۆیانی کرد لە پێغەمبەرەوە ﷺ، وە ئەو مافانەی هەیانە بەهۆی ئەو نزیکیەیانەوە، ئینجا ئەبو بەکر ﷺ قسەی کرد و وتی: سوێند بەو زاتەی گیانی منی بەدەستە خزمانی پێغەمبەری خوا ﷺ لام لە پێشترن[3] چاکەیان لەگەڵدا بکەم لە خزمانی خۆم.

---

(١) بۆ هەندێ پێویستی پێغەمبەر ﷺ بەکاردەهێنرا وەک سەرۆکی دەوڵەت و ئەو داوا و پێویستی لێ دەکرا، سەیری فەرمووی (٣٠٩٣) بکە.

(٢) بڕوانە: ٣٠٩٣.

(٣) زیاتر حەزم بەوەیە.

٣٧١٣ - أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الوَهَّابِ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ وَاقِدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ رضي الله عنهم قَالَ: ارْقُبُوا مُحَمَّدًا ﷺ فِي أَهْلِ بَيْتِهِ.

٣٧١٣- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر رضي الله عنهما لە ئەبو بەکرەوە رضي الله عنه دەگێڕێتەوە وتی: موحەممەد ﷺ بپارێزن و ئاگاداری بن، دەربارەی خێزان و کەس و کاری (ئازاریان مەدەن).

٣٧١٤- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنِ المِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي، فَمَنْ أَغْضَبَهَا أَغْضَبَنِي»[١].

٣٧١٤- میسوەری کوڕی مەخرەمە رضي الله عنه دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((فاتیمە پارچەیەکە لە من، کەواتە هەر کەس توڕەی بکات منی توڕە کردووە)).

٣٧١٥- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها قَالَتْ: دَعَا النَّبِيُّ ﷺ فَاطِمَةَ ابْنَتَهُ فِي شَكْوَاهُ الذِي قُبِضَ فِيهَا، فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَبَكَتْ، ثُمَّ دَعَاهَا فَسَارَّهَا فَضَحِكَتْ، قَالَتْ: فَسَأَلْتُهَا عَنْ ذَلِكَ[٢].

٣٧١٥- عوروە لە عائیشەوە رضي الله عنها دەگێڕێتەوە و دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەو نەخۆشیەی کە تیایا وەفاتی کرد، فاتیمەی کچی بانگ کرد و بەپەنهانی شتێکی پێی فەرموو فاتیمەش گریا، پاشان بانگی کرد و سرتەیەکی تری بۆ کرد فاتیمەش پێکەنی، عائیشە دەڵێ: منیش پرسیاری ئەو (گریان و پێکەنین)ـەم لێ کرد، (کە هۆکارەکەی چی بوو؟).

(١) بڕوانە: ٩٢٦.
(٢) بڕوانە: ٣٦٢٤.

٣٧١٦ - فَقَالَتْ: سَارَّنِي النَّبِيُّ ﷺ فَأَخْبَرَنِي أَنَّهُ يُقْبَضُ فِي وَجَعِهِ الذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَبَكَيْتُ، ثُمَّ سَارَّنِي فَأَخْبَرَنِي أَنِّي أَوَّلُ أَهْلِ بَيْتِهِ أَتْبَعُهُ فَضَحِكْتُ[١].

٣٧١٦- فاتيمه ﷺ وتی: پێغەمبەر ﷺ چپەیەكی بۆ كردم و پێی وتم: كە ئەو لەو نەخۆشیە پێیەوە مرد گیانی دەكێشرێت منیش گریام، پاشان چپەیەكی تری بۆ كردم و پێی وتم: من یەكەم كەسی خێزانەكەیم بەشوێنی دا دەمرم بۆیە پێكەنیم.

١٣- بَابٌ: مَنَاقِبُ الزُّبَيْرِ بْنِ العَوَّامِ ﷺ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ﷺ: هُوَ حَوَارِيُّ النَّبِيِّ ﷺ،وَسُمِّيَ الحَوَارِيُّونَ: لِبَيَاضِ ثِيَابِهِمْ[٢].

٣٧١٧- حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أَخْبَرَنِي مَرْوَانُ بْنُ الحَكَمِ قَالَ: أَصَابَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رُعَافٌ شَدِيدٌ سَنَةَ الرُّعَافِ، حَتَّى حَبَسَهُ عَنِ الْحَجِّ وَأَوْصَى، فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ اسْتَخْلِفْ. قَالَ: وَقَالُوهُ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: وَمَنْ؟ فَسَكَتَ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ آخَرُ -أَحْسِبُهُ الحَارِثَ- فَقَالَ: اسْتَخْلِفْ. فَقَالَ عُثْمَانُ: وَقَالُوا؟ فَقَالَ: نَعَمْ. قَالَ: وَمَنْ هُوَ فَسَكَتَ، قَالَ: فَلَعَلَّهُمْ قَالُوا: الزُّبَيْرَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهُ لَخَيْرُهُمْ مَا عَلِمْتُ، وَإِنْ كَانَ لأَحَبَّهُمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ[٣].

١٣- باسێك: پلەو پایەی زوبەیری كوڕی عەووام ﷺ

- عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس ﷺ وتی: ئەو (زوبەیر) هاوەڵی تایبەتی پێغەمبەرە ﷺ، بۆیە بە (الحَوَارِيُّونَ) ناونراون لەبەر سپێتی جل و بەرگیان[٤].

(١) بڕوانە: ٣٦٢٤.
(٢) بڕوانە: ٤٦٦٥.
(٣) بڕوانە: ٣٧١٨.
(٤) شوێنكەوتوانی عیسا (سەلامی خوای لێ بێ) بۆیە بە(حەواریون) ناونراون پۆشاكەكانیان سپی بوو یان دڵیان سپی بوو. (إرشاد الساري:٢١١/٨).

٣٧١٧- هیشامی كوڕی عوروە لە باوكیەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: مەروانی كوڕی حەكەم بۆی گێڕامەوە وتی: عوسمانی كوڕی عەففان ﷺ ساڵی لووت پژانەكە تووشی لووت پژانێكی بەهێز و توندبوو، هەتا ڕێگری حەجی لێ كرد و وەسێتی كرد (ئەوەندە ناڕەحەت بوو)، ئەنجا پیاوێكی قوڕەیشی ڕۆشتە لای وتی: كەسێك دانێ لە شوێنی خۆت بەخەلیفە، (عوسمانیش) وتی: خەڵكیش ئەوەیان وتووە؟ وتی: بەڵێ، وتی: كێ (دانێم)؟ پیاوەكە بێدەنگ بوو، ئەنجا پیاوێكی تر ڕۆشتە لای (عوسمان) - وابزانم حاریس بوو- وتی: جێنشینێك دانێ، عوسمان وتی: خەڵك قسەی وایان كردووە؟ وتی: بەڵێ، وتی: كێ (دانێم)؟ پیاوەكە بێدەنگ بوو، عوسمان وتی: لەوانەیە وتبێتیان: زوبەیر (دانێ)، پیاوەكە وتی: بەڵێ، عوسمان وتی: جا سوێند بەو زاتەی كە گیانی منی بەدەستە، ئەوەندەی من زانیبێتم زوبەیر چاكترینیانە، وە بێگومان زوبەیر خۆشەویسترینیانە لای پێغەمبەری خوا ﷺ.

٣٧١٨- حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، أَخْبَرَنِي أَبِي، سَمِعْتُ مَرْوَانَ: كُنْتُ عِنْدَ عُثْمَانَ، أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: اسْتَخْلِفْ. قَالَ: وَقِيلَ ذَاكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، الزُّبَيْرُ. قَالَ: أَمَا وَاللَّهِ إِنَّكُمْ لَتَعْلَمُونَ أَنَّهُ خَيْرُكُمْ. ثَلَاثًا[١].

٣٧١٨- مەڕوان دەڵێ: من لای عوسمان بووم ﷺ پیاوێك هات بۆ لای و وتی: جێنشینێك دانێ، (عوسمانیش) وتی: ئەو قسەیە كراوە و وتراوە (لە لایەن خەڵكەوە)؟ وتی: بەڵێ (وتراوە) زوبەیر، (عوسمان) وتی: دەی سوێند بەخوا بێگومان ئێوە دەزانن كە ئەو (زوبەیر) چاكترینتانە. سێ جار ئەم وتەی دووبارە كردەوە.

---

(١) بڕوانە: ٣٧١٧.

٣٧١٩- حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ -هُوَ ابْنُ أَبِي سَلَمَةَ- عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ المُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا، وَإِنَّ حَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ بْنُ العَوَّامِ»[1].

٣٧١٩- جابیر رضي الله عنه دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((بەڕاستی هەموو پێغەمبەرێك ﷺ هاوەڵی تایبەتی هەیە، وە بێگومان زوبەیری کوڕی عەووامیش هاوەڵی تایبەتی منە)).

٣٧٢٠- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ: كُنْتُ يَوْمَ الأَحْزَابِ جُعِلْتُ أَنَا وَعُمَرُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ فِي النِّسَاءِ، فَنَظَرْتُ فَإِذَا أَنَا بِالزُّبَيْرِ عَلَى فَرَسِهِ، يَخْتَلِفُ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا، فَلَمَّا رَجَعْتُ قُلْتُ: يَا أَبَتِ، رَأَيْتُكَ تَخْتَلِفُ. قَالَ: أَوَهَلْ رَأَيْتَنِي يَا بُنَيَّ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ يَأْتِ بَنِي قُرَيْظَةَ فَيَأْتِينِي بِخَبَرِهِمْ». فَانْطَلَقْتُ، فَلَمَّا رَجَعْتُ جَمَعَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَبَوَيْهِ، فَقَالَ: «فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي».

٣٧٢٠- عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیر رضي الله عنهما دەڵێ: لە ڕۆژی (جەنگی) ئەحزابدا من و عومەری کوڕی ئەبی سەلەمە رضي الله عنه لە ناو ئافرەتاندا (لە قەڵای حەساندا) دانرابووین، ئەنجا سەیرم کرد زوبەیرم بەسواری ئەسپەکەیەوە بینی دوو یان سێ جار دەڕۆشت بۆ بەنی قوڕەیزە و دەگەڕایەوە، جا کاتێ گەڕامەوە وتم: باوە گیان تۆم بینی دەڕۆشتی (بۆ بەنی قوڕەیزە) و دەگەڕایتەوە وتی: کوڕی شیرینم ئایا منت بینی (دەهاتم و دەچووم)؟ وتم: بەڵێ، (زوبەیر) وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((کێ دەڕوا بۆ بەنی قوڕەیزە و هەواڵیانم بۆ دێنێ؟)) منیش ڕۆشتم جا کە گەڕامەوە و (هەواڵیانم بۆهێنایەوە)، پێغەمبەری خوا ﷺ دایك و باوکی پێکەوە کۆکردەوە بۆمن و فەرمووی: ((باوك و دایکم بەقوربانت بێ)).

(١) بڕوانە: ٢٨٤٦.

٣٧٢١- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ المُبَارَكِ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ أَصْحَابَ النَّبِيِّ ﷺ قَالُوا لِلزُّبَيْرِ يَوْمَ الْيَرْمُوكِ: أَلاَ تَشُدُّ فَنَشُدَّ مَعَكَ؟ فَحَمَلَ عَلَيْهِمْ، فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ، بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ. قَالَ عُرْوَةُ: فَكُنْتُ أُدْخِلُ أَصَابِعِي فِي تِلْكَ الضَّرَبَاتِ أَلْعَبُ وَأَنَا صَغِيرٌ[1].

٣٧٢١- هیشامی کوڕی عوروه له باوکیەوه دەگێڕێتەوه و دەڵێ: هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ له ڕۆژی (جەنگی) یەرمووکدا بەزوبەیریان وت: بۆ هێرش نابەیت ئێمەش لەگەڵتدا هێرش ببەین؟ ئەنجا زوبەیر هێرش و پەلاماری برد بۆیان[2] و ئەوانیش دوو (شمشێر)یان دا له شانی، که له نێوانیاندا لێدراوێکی تر هەبوو له ڕۆژی (جەنگی) بەدردا لێی درابوو، عوروه دەڵێ من پەنجەکانم دەخسته ناوی ئەو شوێن لێ دراوانه و[3] یاریم پێ دەکرد له کاتێکدا منداڵ بووم.

١٤- بابُ ذِكْرِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ ﷺ

وَقَالَ عُمَرُ تُوُفِّيَ رسول الله ﷺ وَهْوَ عَنْهُ رَاضٍ.

٣٧٢٢- ٣٧٢٣- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ المُقَدَّمِيُّ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ: لَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي بَعْضِ تِلْكَ الأَيَّامِ التِي قَاتَلَ فِيهِنَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ غَيْرُ طَلْحَةَ وَسَعْدٍ. عَنْ حَدِيثِهِمَا[4].

١٤- باسی پله و پایەی تەڵحەی کوڕی عوبەیدوڵلا ﷺ

- عومەر ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ وەفاتی کرد و له تەڵحه ڕازی بوو.

---

(١) بڕوانه: ٣٩٧٣، ٣٩٧٥.

(٢) بۆ ڕۆمەکان.

(٣) واته: شوێنی لێدراوەکان گەورەو قووڵ بوون، عوروه پەنجەکانی تێدەخست و بەو کاره یاری دەکرد وەختێ منداڵ بوو.

(٤) بڕوانه: ٤٠٦٠، ٤٠٦١.

٣٧٢٢- ٣٧٢٣- ئەبو عوسمان ﷺ دەڵێ: لە هەندێ لەو ڕۆژگارانەی (لەو غەزایانەی) کە پێغەمبەری خوا ﷺ تیایا جەنگا (غەزای ئوحود بوو)، جگە لە تەڵحە و سەعد کەس لەگەڵی دا نەمابوو. (ئەبو عوسمان) ئەم فەرموودەی لە تەڵحە و سەعدەوە گێڕاوەتەوە.

٣٧٢٤- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، قَالَ: رَأَيْتُ يَدَ طَلْحَةَ التِي وَقَى بِهَا النَّبِيَّ ﷺ قَدْ شَلَّتْ[1].

٣٧٢٤- قەیسی کوڕی ئەبی حازیم دەڵێ: ئەو دەستەی تەڵحەم بینی پارێزگاری لە پێغەمبەر ﷺ پێکرد بوو ئیفلیج[2] بوو بوو.

١٥- بابُ مَنَاقِبِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ الزُّهْرِيِّ، وَبَنُو زُهْرَةَ أَخْوَالُ النَّبِيِّ ﷺ، وَهُوَ سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ ﷺ

٣٧٢٥- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ المُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَهَّابِ قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ المُسَيَّبِ قَالَ: سَمِعْتُ سَعْدًا يَقُولُ: جَمَعَ لِي النَّبِيُّ ﷺ أَبَوَيْهِ يَوْمَ أُحُدٍ[3].

١٥- باسی پلە و پایەی سەعدی کوڕی ئەبی وەققاصی زوهری ﷺ، وە بەنو زوهەرەی خاڵوانی پێغەمبەر ﷺ، وە (سەعدی کوڕی ئەبی وەققاص) سەعدی کوڕی مالیکە

٣٧٢٥- سەعیدی کوڕی موسەییەب دەڵێ: لە سەعدم بیست دەیوت: لە ڕۆژی (غەزای) ئوحوددا پێغەمبەر ﷺ دایك و باوکی پێکەوە بۆ من کۆکردەوە، (فەرمووی: دایك و باوکم بەقوربانت بێ).

(١) بڕوانە: ٤٠٦٣.

(٢) ئیفلیج بوو یان وشك بوو، لە کار کەوتبوو تووشی شەلەلی بوو.

(٣) بڕوانە: ٣٧٢٧، ٣٨٥٨.

٣٧٢٦- حَدَّثَنَا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُنِي وَأَنَا ثُلُثُ الإِسْلاَمِ[1].

٣٧٢٦- عامیری کوڕی سەعد لە باوکیەوە ﷺ گێڕایەوە کە وتی: سوێند بەخوا چاوم بەخۆم کەوت کە سێیەکی[2] ئیسلام بووم.

٣٧٢٧- حدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ، حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ: سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ: مَا أَسْلَمَ أَحَدٌ إِلاَّ فِي الْيَوْمِ الذِي أَسْلَمْتُ فِيهِ، وَلَقَدْ مَكَثْتُ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَإِنِّي لَثُلُثُ الإِسْلاَمِ. تَابَعَهُ أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا هَاشِمٌ[3].

٣٧٢٧- سەعیدی کوڕی موسەییەب دەڵێ: لە سەعدی کوڕی ئەبی وەققاصم ﷺ بیستووە دەیوت: کەس مسوڵمان نەبووە لەو ڕۆژەی من مسوڵمان بووم[4] وە سوێند بەخوا حەوت ڕۆژ مامەوە من سێیەکی ئیسلام بووم[5]. - ئەبو ئوسامە (بەگێڕانەوەی ئەم فەرموودەیە) پاڵپشتی گێڕانەوەکەی ئیبنو ئەبی زائیدەی کردووە.

٣٧٢٨- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَيْسٍ قَالَ: سَمِعْتُ سَعْدًا ﷺ يَقُولُ: إِنِّي لأَوَّلُ العَرَبِ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَكُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَمَا لَنَا طَعَامٌ إِلاَّ وَرَقُ الشَّجَرِ، حَتَّى إِنَّ أَحَدَنَا لَيَضَعُ كَمَا يَضَعُ البَعِيرُ أَوِ الشَّاةُ، مَا لَهُ خِلْطٌ، ثُمَّ أَصْبَحَتْ بَنُو أَسَدٍ تُعَزِّرُنِي عَلَى الإِسْلاَمِ، لَقَدْ خِبْتُ إِذًا وَضَلَّ عَمَلِي. وَكَانُوا وَشَوْا بِهِ إِلَى عُمَرَ، قَالُوا: لاَ يُحْسِنُ يُصَلِّي[6].

---

(١) بڕوانە: ٤٠٥٥، ٤٠٥٦، ٤٠٥٧.
(٢) واتە: سێیەم کەس بووە لە پیاوان موسڵمان بووە، لە سەرەتادا ئەو کاتەی سێ کەس باوەڕیان هێناوە ئەم سێیەمیان بووە.
(٣) بڕوانە: ٣٧٢٦.
(٤) ئەوەندەی ئەو ئاگاداربێت
(٥) واتە: سێیەمین موسوڵمان بووم.
(٦) بڕوانە: ٥٤١٢، ٦٤٥٣.

٣٧٢٨- قەیس دەڵێ: لە سەعدم ﷺ بیست دەیوت: بێگومان من یەکەم عەرەبێکم کە لە ڕێی خوادا تیرم هاوێشتبێ، وە ئێمە لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ غەزامان دەکرد جگە گەڵای دار هیچ خۆراکێکمان نەبوو، هەتا وابووین وەکو وشتر یان مەڕ پشقلمان ئەکرد! کەچی ئێستا بەنو ئەسەد لە ئیسلامەتی ڕەخنەم لێ ئەگرن، بەڕاستی ئەگەر وابێت من لە هەموو خێرێ بێبەش بوم و ڕێم وون کردووە، (بەنو ئەسەد) لای عومەر ﷺ شکاتیان لێ کردبوو وتبویان نازانێ نوێژ بکات.

١٦- بابُ ذِكْرِ أَصْهَارِ النَّبِيِّ ﷺ مِنْهُمْ أَبُو العَاصِ بْنُ الرَّبِيعِ

٣٧٢٩- حَدَّثَنَا أَبُو اليَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ، أَنَّ المِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ قَالَ: إِنَّ عَلِيًّا خَطَبَ بِنْتَ أَبِي جَهْلٍ، فَسَمِعَتْ بِذَلِكَ فَاطِمَةُ، فَأَتَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَزْعُمُ قَوْمُكَ أَنَّكَ لاَ تَغْضَبُ لِبَنَاتِكَ، هَذَا عَلِيٌّ نَاكِحٌ بِنْتَ أَبِي جَهْلٍ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَسَمِعْتُهُ حِينَ تَشَهَّدَ يَقُولُ: «أَمَّا بَعْدُ أَنْكَحْتُ أَبَا العَاصِ بْنَ الرَّبِيعِ، فَحَدَّثَنِي وَصَدَقَنِي، وَإِنَّ فَاطِمَةَ بَضْعَةٌ مِنِّي، وَإِنِّي أَكْرَهُ أَنْ يَسُوءَهَا، وَاللَّهِ لاَ تَجْتَمِعُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَبِنْتُ عَدُوِّ اللَّهِ عِنْدَ رَجُلٍ وَاحِدٍ». فَتَرَكَ عَلِيٌّ الخِطْبَةَ.

وَزَادَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَلْحَلَةَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنْ مِسْوَرٍ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ، وَذَكَرَ صِهْرًا لَهُ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ، فَأَثْنَى عَلَيْهِ فِي مُصَاهَرَتِهِ إِيَّاهُ فَأَحْسَنَ، قَالَ: «حَدَّثَنِي فَصَدَقَنِي، وَوَعَدَنِي فَوَفَى لِي»[1].

(١) بڕوانە: ٩٢٦.

١٦- باسی: باسکردنی زاواکانی پێغەمبەر ﷺ لەوانە ئەبولعاصی کوڕی ڕەبیع

٣٧٢٩- عەلی کوڕی حوسەین دەگێڕێتەوە کە میسوەری کوڕی مەخرەمە ﷺ دەڵێ: بێگومان عەلی ﷺ خوازبێنی کچی ئەبو جەهلی کرد، کە فاتیمە ﷺ ئەوەی بیست هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و وتی: هۆزەکەت وا ئەزانن کە تۆ لەسەر کچەکانت تورە نابیت، ئەوا عەلی کچی ئەبو جەهل ئەهێنێ، پێغەمبەری خواش ﷺ هەستا و گوێم لێ بوو شایەتومانی وت و فەرمووی: ((لە پاش ئەمە من کچی خۆم لە ئەبولعاصی کوڕی ڕەبیع مارە کرد، ئەنجا قسەی لەگەڵم کرد و ڕاستگۆ بوو لەگەڵم، وە بەڕاستی فاتیمە پارچەیەکە لە من، وە بەڕاستی من پێم ناخۆشە کەسێ دڵی بڕەنجێنێ (و خراپەی لەگەڵ بکات)، وە سوێند بەخوا کچی پێغەمبەری خوا ﷺ و کچی دوژمنی خوا لای پیاوێك کۆنابنەوە پێکەوە))، ئیتر عەلی وازی لەخوازبێنیەکە هێنا.

- موحەمەد کوڕی عەمری کوڕی تەڵحە دەگێڕێتەوە لە ئیبنو شیهابەوە لە عەلیەوە لە میسوەرەوە ئەو زیادەی لە فەرموودەکە هێناوە[1] دەڵێ، لە پێغەمبەرم ﷺ بیست باسی زاوایەکی خۆی کرد کە لە بەنی عەبدو شەمس بوو، جا ستایشی کرد دەربارەی زاوایەتی ئەو لەگەڵی و بەچاکە ناوی هێنا و فەرمووی: ((قسەی لەگەڵ کردم ڕاستگۆ بوو لەگەڵم، بەڵێنیشی پێ دام و جێبەجێی کرد لەگەڵمدا))

١٧- بابُ مَنَاقِبِ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ مَوْلَى النَّبِيِّ ﷺ

وَقَالَ الْبَرَاءُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلاَنَا»[2].

---

(١) واتە: محمد کوڕی عەمر بەم ڕێگایە ئەم بەشەی لە فەرموودەکەی پێشووی زیاد کردووە.
(٢) بڕوانە: ٢٦٩٩.

٣٧٣٠- حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما قَالَ: بَعَثَ النَّبِيُّ ﷺ بَعْثًا، وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، فَطَعَنَ بَعْضُ النَّاسِ فِي إِمَارَتِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنْ تَطْعُنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ كُنْتُمْ تَطْعُنُونَ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلُ، وَايْمُ اللَّهِ إِنْ كَانَ لَخَلِيقًا لِلإِمَارَةِ، وَإِنْ كَانَ لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ، وَإِنَّ هَذَا لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ بَعْدَهُ»[1].

١٧- باسی پلەو پایەی زەیدی کوڕی حاریسەی خۆشەویستی پێغەمبەر ﷺ

- بەڕا لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕایەوە کە فەرمووی (بەزەید): ((تۆ برای ئایینیمان و خۆشەویستمانی)).

٣٧٣٠- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر رضي الله عنهما دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ کۆمەڵێ لە هاوەڵانی نارد (بۆ شوێنی) ئوسامەی کوڕی زەیدی رضي الله عنهما کرد بە فەرماندەیان، هەندێ کەس ڕەخنەیان لە فەرماندەیەکەی گرت[2]، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئەگەر ڕەخنە بگرن لە فەرماندەیەتی ئەو (ئوسامە)، (ئەوە بێگومان پێشتریش ڕەخنەتان گرتووە لە فەرماندەیەتی باوکی، سوێند بەخوا زەید شیاو بوو بۆ فەرماندەیەتی، وە بەڕاستی (زەید) خۆشەویسترین کەسە لای من، وە بێگومان ئەم (ئوسامە)ـش دوای ئەو خۆشەویسترین کەسە لای من)).

٣٧٣١- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ قَائِفٌ وَالنَّبِيُّ ﷺ شَاهِدٌ، وَأُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَزَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ مُضْطَجِعَانِ، فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ الأَقْدَامَ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ. قَالَ: فَسُرَّ بِذَلِكَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَعْجَبَهُ، فَأَخْبَرَ بِهِ عَائِشَةَ[3].

---

(١) بڕوانە: ٤٢٥٠، ٤٤٦٨، ٤٤٦٩، ٦٦٢٧، ٧١٨٧.

(٢) ووتیان چۆن دەبێ کۆیلەیەکی ئازادکراو فەرماندەی کەسانی ئازاد بێ.

(٣) بڕوانە: ٣٥٥٥.

٣٧٣١- عوروه له عائيشەوه ﵂ دەگێڕێتەوه كه وتی: شێوەناسێك هاته ماڵمان پێغەمبەریش ﷺ ئامادەبوو، ئوسامەی كوڕی زەید و زەیدی كوڕی حاریسه ﵄ ڕاكشابوون، (شێوه ناسەكه) وتی: ئەم پێیانه هەندێكی له هەندێكیتی، عوروه دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بەوه دڵخۆش بوو لای پەسەند بوو، ئەنجا ئەو هەواڵەیدا به عائیشه ﵂.

١٨- بَابُ ذِكْرِ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ

٣٧٣٢- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ ﵂ أَنَّ قُرَيْشًا أَهَمَّهُمْ شَأْنُ المَخْزُومِيَّةِ، فَقَالُوا: مَنْ يَجْتَرِئُ عَلَيْهِ إِلاَّ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، حِبُّ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ(١).

١٨- باسی دەنگوباسی ئوسامەی كوڕی زەید ﵄

٣٧٣٢- عائیشه ﵂ بێگومان قوڕەیشیەكان كاری ئافرەته مەخزومیەكه (كه دزی كردبوو) خەم و خەفەتی دابوونێ، بۆیه وتیان: جگه ئوسامەی كوڕی زەید خۆشەویستی پێغەمبەری خوا ﷺ كێ ئەوێرێ له خزمەت پێغەمبەردا ﷺ (قسەی بۆ بكات).

٣٧٣٣- وَحَدَّثَنَا عَلِيٌّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: ذَهَبْتُ أَسْأَلُ الزُّهْرِيَّ عَنْ حَدِيثِ المَخْزُومِيَّةِ فَصَاحَ بِي، قُلْتُ لِسُفْيَانَ: فَلَمْ تَحْتَمِلْهُ عَنْ أَحَدٍ؟ قَالَ: وَجَدْتُهُ فِي كِتَابٍ كَانَ كَتَبَهُ أَيُّوبُ بْنُ مُوسَى، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ سَرَقَتْ، فَقَالُوا: مَنْ يُكَلِّمُ فِيهَا النَّبِيَّ ﷺ؟ فَلَمْ يَجْتَرِئْ أَحَدٌ أَنْ يُكَلِّمَهُ، فَكَلَّمَهُ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، فَقَالَ: «إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانَ إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ، وَإِذَا سَرَقَ الضَّعِيفُ قَطَعُوهُ، لَوْ كَانَتْ فَاطِمَةُ لَقَطَعْتُ يَدَهَا»(٢).

---

(١) بڕوانه: ٢٦٤٨.

(٢) بڕوانه: ٢٦٤٨.

٣٧٣٣- سوفیان دەڵێ: ڕۆشتم بۆ لای زوهری پرسیاری فەرموودەی ئافرەتە مەخزومیەکەی لێ بکەم، زوهری بەدەنگی بەرز بانگی کردم، (عەلی دەڵێ:) وتم: بە سوفیان تۆ ئەو فەرموودەت لە کەسەوە نەگێڕاوەتەوە؟ (سوفیان) وتی: لە کتێبێکدا دیومەوە کە ئەیوبی کوڕی مووسا نوسیویەتی و لە زوهریەوە گێڕاوێتیەوە، ئەویش لە عوروەوە لە عائیشەوە ﵂ دەڵێ: ئافرەتێك لە بەنی مەخزوم دزی کرد (خزمەکانی) وتیان: کێ لە بارەیەوە قسە دەکات لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ؟ ئەنجا کەس نەیوێرا قسەی لە خزمەتدا بکات، بۆیە ئوسامەی کوڕی زەید ﵄ قسەی لە خزمەتیدا کرد، ئەویش فەرمووی: ((بەڕاستی بەنی ئیسرائیل ئەگەر کەسی گەورە و بەڕێز لە ناویاندا دزی بکردایە وازیان لێ دەهێنا، بەڵام ئەگەر کەسێکی لاواز دزی بکردایە دەستیان دەبڕی، ئەگەر (ئەو دزە) فاتیمەش بوایە دەستیم دەبڕی)).

بابٌ

٣٧٣٤- حدَّثَنِي الحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَبَّادٍ يَحْيَى بْنُ عَبَّادٍ، حَدَّثَنَا المَاجِشُونُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ قَالَ: نَظَرَ ابْنُ عُمَرَ يَوْمًا وَهْوَ فِي المَسْجِدِ إِلَى رَجُلٍ يَسْحَبُ ثِيَابَهُ فِي نَاحِيَةٍ مِنَ المَسْجِدِ، فَقَالَ: انْظُرْ مَنْ هَذَا؟ لَيْتَ هَذَا عِنْدِي. قَالَ لَهُ إِنْسَانٌ: أَمَا تَعْرِفُ هَذَا يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ؟ هَذَا مُحَمَّدُ بْنُ أُسَامَةَ، قَالَ: فَطَأْطَأَ ابْنُ عُمَرَ رَأْسَهُ، وَنَقَرَ بِيَدَيْهِ فِي الأَرْضِ، ثُمَّ قَالَ: لَوْ رَآهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لأَحَبَّهُ.

باسێک

٣٧٣٤- عەبدوڵلای کوڕی دینار وتی: ڕۆژێکیان ئیبنو عومەر ﵄ لە کاتێکدا لە مزگەوتدا بوو- سەیری پیاوێکی کرد لە سوچێکی مزگەوتدا جلەکانی بەدوای خۆیدا ڕادەکێشا، وتی (بە کەسێك:) سەیرکە بزانە ئەوە کێیە؟ خۆزگە ئەو

پیاوە لای مندا بوایە (تا ئامۆژگاری بکەم)، کەسێك بەئیبنو عومەری وت: ئەی باوکی عەبدوڕەحمان ئەو کەسە ناناسیت؟ ئەوە موحەمەدی کوڕی ئوسامەیە (عەبدوڵڵای کوڕی دینار)، وتی: ئەنجا ئیبنو عومەر سەری داخست و بەهەردوو دەستی لە زەویدا، پاشان وتی: ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ ئەمەی بدیایە خۆشی دەویست.

٣٧٣٥- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ ﷺ، حَدَّثَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يَأْخُذُهُ وَالْحَسَنَ، فَيَقُولُ: «اللَّهُمَّ أَحِبَّهُمَا فَإِنِّي أُحِبُّهُمَا»[١].

٣٧٣٥- ئەبو عوسمان لە ئوسامەی کوڕی زەیدەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە ئوسامەش لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕایەوە کە ئەو (ئوسامە) و حەسەنی دەگردە باوەش و دەیفەرموو: ((خوایە هەردووکیانت خۆش بوێت، چونکە بەڕاستی من هەردووکیانم خۆش دەوێت)).

٣٧٣٦- وَقَالَ نُعَيْمٌ: عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنِي مَوْلًى لأُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ. أَنَّ الحَجَّاجَ بْنَ أَيْمَنَ ابْنِ أُمِّ أَيْمَنَ، وَكَانَ أَيْمَنُ ابْنُ أُمِّ أَيْمَنَ أَخَا أُسَامَةَ لأُمِّهِ، وَهْوَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ، فَرَآهُ ابْنُ عُمَرَ لَمْ يُتِمَّ رُكُوعَهُ وَلاَ سُجُودَهُ فَقَالَ: أَعِدْ[٢].

٣٧٣٦- زوهری دەڵێ: (حەرمەلەی) غولامی ئوسامەی کوڕی زەید بۆی گێڕامەوە کە حەججاجی کوڕی ئەیمەنی کوڕی ئوممو ئەیمەن، وە ئەیمەن کوڕی ئوممو ئەیمەن برای ئوسامە بوو لە دایکیەوە، وە (ئەیمەن) پیاوێکی ئەنصاری بوو، وە ئیبنو عومەر ئەیمەنی بینی نە کوڕنوش نە سوژدەکەی بەڕێك و پێکی (بە تەواوی) نەدەبرد، بۆیە (ئیبنو عومەر) وتی: (نوێژەکەت) دووبارە بکەرەوە.

---

(١) بڕوانە: ٣٧٤٧، ٦٠٠٣.

(٢) بڕوانە: ٣٧٣٧.

٣٧٣٧ - قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: وَحَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا الوَلِيدُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ نَمِرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ -مَوْلَى أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ- أَنَّهُ بَيْنَمَا هُوَ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ إِذْ دَخَلَ الحَجَّاجُ بْنُ أَيْمَنَ فَلَمْ يُتِمَّ رُكُوعَهُ وَلاَ سُجُودَهُ، فَقَالَ: أَعِدْ. فَلَمَّا وَلَّى قَالَ لِي ابْنُ عُمَرَ: مَنْ هَذَا؟ قُلْتُ: الحَجَّاجُ بْنُ أَيْمَنَ ابْنِ أُمِّ أَيْمَنَ. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: لَوْ رَأَى هَذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لأَحَبَّهُ، فَذَكَرَ حُبَّهُ وَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّ أَيْمَنَ. قَالَ: وَحَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِي، عَنْ سُلَيْمَانَ: وَكَانَتْ حَاضِنَةَ النَّبِيِّ ﷺ[1].

٣٧٣٧- حەرمەلەی - غوڵامی ئوسامەی کوڕی زەید - وتی: بێگومان لە کاتێکدا ئەو (حەرمەلە) لەگەڵ عەبدوڵڵای کوڕی عومەردا ﷺ بوو، لەو کاتەدا حەججاجی کوڕی ئەیمەن هاتە ژوورەوە (بۆ مزگەوت و نوێژی کرد)، کوڕنوش و سوژدەی بە تەواوی نەدەبرد، (عەبدوڵڵا) پێی وت: نوێژەکەت بکەرەوە، جا کە پشتی هەڵکرد عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ پێی وتم: ئەمە کێیە؟ وتم: حەججاجی کوڕی ئەیمەنی کوڕی ئوممو ئەیمەنە، ئینجا ئیبنو عومەر ﷺ وتی: ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ ئەمەی بدیایە خۆشی دەویست، جا عەبدوڵڵا باسی خۆشەویستی پێغەمبەری ﷺ کرد بۆ ئوسامە و ئەو مندالانەی لە ئوممو ئەیمەن بوون، (ئیمامی بوخاری) دەڵێ: هەندێ لە هاوڕێیانم بۆیان گێڕامەوە لە سولەیمانەوە: کە ئوممو ئەیمەن دایەنی پێغەمبەر ﷺ بووە.

١٩- بابُ مَنَاقِب عَبْدِ اللَّه بْنِ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ ﷺ

٣٧٣٨- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ فِي حَيَاةِ النَّبِيِّ ﷺ إِذَا رَأَى رُؤْيَا قَصَّهَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ،

(١) بڕوانە: ٣٧٣٦.

فَتَمَنَّيْتُ أَنْ أَرَى رُؤْيَا أَقُصُّهَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، وَكُنْتُ غُلاَمًا أَعْزَبَ، وَكُنْتُ أَنَامُ فِي المَسْجِدِ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ، فَرَأَيْتُ فِي المَنَامِ كَأَنَّ مَلَكَيْنِ أَخَذَانِي فَذَهَبَا بِي إِلَى النَّارِ، فَإِذَا هِيَ مَطْوِيَّةٌ كَطَيِّ البِئْرِ، فَإِذَا لَهَا قَرْنَانِ كَقَرْنَيِ البِئْرِ، وَإِذَا فِيهَا نَاسٌ قَدْ عَرَفْتُهُمْ، فَجَعَلْتُ أَقُولُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ، أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ. فَلَقِيَهُمَا مَلَكٌ آخَرُ فَقَالَ لِي: لَنْ تُرَاعَ. فَقَصَصْتُهَا عَلَى حَفْصَةَ[1].

١٩- باسی پلە و پایەی عەبدوڵڵای کوڕی عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ

٣٧٣٨- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ دەڵێ: جاران ئەو کاتەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ زیندوو بوو، ئەگەر پیاوێك خەوێکی بدیایە دەیگێڕایەوە بۆپێغەمبەر ﷺ، بۆیە منیش ئاواتە خواز بووم کە خەوێك ببینم و بیگێڕمەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ، لەو کاتەدا من هەرزەکار بووم و ژنم نەهێنابوو، لە مزگەوت دەخەوتم لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ، جارێ لە خەومدا دیم دوو فریشتە وەك بمگرن و بمبەن بۆ دۆزەخ وابوو، جا ئاگرەکەش وەك بیری هەڵبەستراو وابوو، وە دوو شاخی هەبوو وەك دوو شاخەی #[1] (جەنجەڕی) بیر، کە چەند کەسێکی تیابوو ناسینمەوە، ئیتر دەستم کرد بەوتنی: پەنا ئەگرم بەخوا لە ئاگر پەنا ئەگرم بەخوا لە ئاگر، ئەنجا فریشتەیەکی تر گەشت بەدوو فریشتەکە، ئەو (فریشتە) بەمنی وت: ترست نەبێ. منیش خەوەکەم گێڕایەوە بۆ حەفصە ﷺ.

٣٧٣٩ - فَقَصَّتْهَا حَفْصَةُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: «نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ، لَوْ كَانَ يُصَلِّي بِاللَّيْلِ». قَالَ سَالِمٌ: فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ لاَ يَنَامُ مِنَ اللَّيْلِ إِلاَّ قَلِيلاً[2].

٣٧٣٩- حەفصەش ﷺ گێڕایەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ، ئەویش فەرمووی: ((عەبدوڵڵا پیاوێکی زۆر چاکە، بریا شەونوێژی بکردایە))، سالیم دەڵێ: جا بۆیە عەبدوڵڵا کەمێك نەبێ بەشەودا نەدەخەوت.

---

(١) بڕوانە: ١١٢٨، ٤٤٠١.

(٢) بڕوانە: ١١٢٢.

٣٧٤٠- ٣٧٤١- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ أُخْتِهِ حَفْصَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا: «إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ رَجُلٌ صَالِحٌ»[1].

٣٧٤٠- ٣٧٤١- سالیم لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ﵄ دەیگێڕێتەوە ئەویش لە حەفصەی خوشکیەوە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ بە حەفصەی فەرموو: ((بێگومان عەبدوڵڵا پیاوێکی چاك و ساڵحە)).

٢٠- بابُ مَنَاقِبِ عَمَّارٍ وَحُذَيْفَةَ ﵄

٣٧٤٢- حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قَدِمْتُ الشَّأْمَ فَصَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قُلْتُ: اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي جَلِيسًا صَالِحًا، فَأَتَيْتُ قَوْمًا فَجَلَسْتُ إِلَيْهِمْ، فَإِذَا شَيْخٌ قَدْ جَاءَ حَتَّى جَلَسَ إِلَى جَنْبِي، قُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: أَبُو الدَّرْدَاءِ. فَقُلْتُ: إِنِّي دَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُيَسِّرَ لِي جَلِيسًا صَالِحًا فَيَسَّرَكَ لِي، قَالَ: مِمَّنْ أَنْتَ؟ قُلْتُ: مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ. قَالَ: أَوَلَيْسَ عِنْدَكُمُ ابْنُ أُمِّ عَبْدٍ صَاحِبُ النَّعْلَيْنِ وَالْوِسَادِ وَالْمِطْهَرَةِ؟ وَفِيكُمُ الَّذِى أَجَارَهُ اللَّهُ مِنَ الشَّيْطَانِ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ ﷺ؟ أَوَلَيْسَ فِيكُمْ صَاحِبُ سِرِّ النَّبِيِّ ﷺ الذِي لاَ يَعْلَمُ أَحَدٌ غَيْرُهُ؟ ثُمَّ قَالَ: كَيْفَ يَقْرَأُ عَبْدُ اللَّهِ: ﴿وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ ۝١﴾ الليل، فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ: ﴿وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ ۝١ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ۝٢ وَمَا خَلَقَ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰٓ ۝٣﴾ الليل. قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ فِيهِ إِلَى فِيَّ[2].

٢٠- باسی پلە و پایەی عەممار و حوزەیفە ﵄

٣٧٤٢- عەلقەمە دەڵێ: ڕۆشتم بۆ شام جا (گەشتمە دیمەشق و) دوو ڕکات نوێژم کرد، پاشان وتم: خودایە هاونشینێکی چاکم بۆ بڕەخسێنە لەگەڵی دابنیشم،

---

(١) بڕوانە: ٤٤٠، ١١٢٢.

(٢) بڕوانە: ١١٢٢، ٣٢٨٧.

ئینجا چوومە لای کۆمەڵێك و لەگەڵیاندا دانیشتم، جا پیاوێکی پیری بەساڵا چوو لە تەنیشتمەوە دانیشت، پرسیم ئەمە کێیە؟ وتیان: ئەبو دەردایە، منیش وتم: من لە خوا پاڕامەوە هاونشینێکی چاکم بۆ بنێرێت، ئیتر خوا تۆی بۆ ناردم، وتی: خەڵکی کوێیت؟ وتم: خەڵکی کووفەم، وتی: بۆ ئێوەی کوڕی ئوممو عەبدتان تیا نییە، خاوەنی جوتە نەعلەکە و سەرین ومەتارە (ی پێغەمبەرە ﷺ)؟ بۆ ئێوە ئەو کەسەتان تیا نییە کە خوا لە زمانی پێغەمبەرەکەیەوە ﷺ لە شەیتان پاراستویەتی (کە عەممارە)؟ بۆ ئێوە خاوەنی نهێنی پێغەمبەرتان ﷺ تیا نییە (کە حوزەیفەیە)، کە ئەو نهێنیانە جگە لەو کەس نایانزانێ؟ پاشان وتی: عەبدوڵڵا ﴿ وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ ۝١ ﴾ اللیل، ی چۆن دەخوێندەوە، منیش بەو جۆرە: ﴿ وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ ۝١ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ۝٢ وَمَا خَلَقَ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰٓ ۝٣ ﴾ اللیل، بۆم خوێندەوە وتی: سوێند بەخوا بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ وای پێ خوێندووم لەدەمی پێغەمبەرەوە ﷺ بۆ دەمی خۆم[1].

٣٧٤٣- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: ذَهَبَ عَلْقَمَةُ إِلَى الشَّأْمِ، فَلَمَّا دَخَلَ الْمَسْجِدَ قَالَ: اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي جَلِيسًا صَالِحًا. فَجَلَسَ إِلَى أَبِي الدَّرْدَاءِ فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: مِمَّنْ أَنْتَ؟ قَالَ: مِنْ أَهْلِ الكُوفَةِ. قَالَ: أَلَيْسَ فِيكُمْ -أَوْ مِنْكُمْ- صَاحِبُ السِّرِّ الَّذِى لاَ يَعْلَمُهُ غَيْرُهُ؟ يَعْنِي: حُذَيْفَةَ. قَالَ: قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: أَلَيْسَ فِيكُمُ -أَوْ مِنْكُمُ- الَّذِي أَجَارَهُ اللَّهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ ﷺ؟ يَعْنِي: مِنَ الشَّيْطَانِ، يَعْنِي عَمَّارًا. قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: أَلَيْسَ فِيكُمْ -أَوْ مِنْكُمْ- صَاحِبُ السِّوَاكِ أَوِ السِّرَارِ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: كَيْفَ كَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَقْرَأُ: ﴿ وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ ۝١ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ۝٢ ﴾ اللیل. قُلْتُ: ﴿ وَالذَّكَرِ وَالأُنْثَى ﴾. قَالَ مَا زَالَ بِي هَؤُلاَءِ حَتَّى كَادُوا يَسْتَنْزِلُونِي عَنْ شَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ[2].

---

(١) ئێستا ئەمانە دەیانەوێ بە (وما خلق الذكر و الأنثى) بیخوێننەوە و لام بدەن لەوەی لە پێغەمبەرم ﷺ بیستوە.

(٢) بڕوانە: ٣٢٨٧.

٣٧٤٣- ئیبراهیم دەڵێ: عەلقەمە ڕۆشت بۆ شام، جا کە چووە مزگەوتەوە وتی: خودایە هاونشینێکی چاکم بۆ بڕەخسێنی لەگەڵی دانیشم، ئەنجا لای ئەبو دەردا دانیشت، ئەبو دەرداش پێی وت: تۆ خەڵکی کوێیت؟ عەلقەمەش وتی: خەڵکی کووفەم، وتی: بۆ ئێوە کەسێکتان تیا نییە - یان کەسێك لە ئێوە هەیە- خاوەنی نهێنی بێت کە جگە لەو کەسی تر نایزانێت؟ مەبەستت حوزەیفە، دەڵێ: وتم: بەڵێ تیامان دایە، وتی: بۆ ئێوە کەسێکتان تیایە- یان کەسێك لە ئێوە هەیە- خاوەنی سیواك یان نهێنی بێت؟ وتی: بەڵێ، وتی: عەبدوڵلا چۆن ﴿وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰ ۝١ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ۝٢﴾ اللیل، ی دەخوێند؟ وتم: (بەم جۆرەی دەخوێند) ﴿وَالذَّكَرِ وَالأُنْثَى﴾ وتی: بەردەوام ئا ئەمانە لەگەڵمدا هەوڵ دەدەن و خەریکن کە بە ﴿وَمَا خَلَقَ ٱلذَّكَرَ وَٱلۡأُنثَىٰٓ ۝٣﴾ اللیل، بیخوێنمەوە و لەوەی لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیستووە لام بدەن.

٢١- بابُ مَنَاقِبِ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الجَرَّاحِ رضي الله عنه

٣٧٤٤- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الأَعْلَى، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينًا، وَإِنَّ أَمِينَنَا -أَيَّتُهَا الأُمَّةُ- أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الجَرَّاحِ»[1].

٢١- باسی پلە و پایەی ئەبو عوبەیدەی کوڕی جەڕڕاح رضي الله عنه

٣٧٤٤- ئەنەسی کوڕی مالیك رضي الله عنه دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((بێگومان هەموو ئوممەتێك ئەمینداریکی هەیە، وە بەڕاستی ئەمیندارەکەی ئێمەش - ئەی ئوممەت (ی موحەممەد) - ئەبو عوبەیدەی کوڕی جەڕڕاحە))

(١) بروانە: ٤٣٨٢، ٧٢٥٥.

٣٧٤٥- حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ صِلَةَ، عَنْ حُذَيْفَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لأَهْلِ نَجْرَانَ: «لأَبْعَثَنَّ - يَعْنِي: عَلَيْكُمْ، يَعْنِي: أَمِينًا- حقَّ أَمِينٍ». فَأَشْرَفَ أَصْحَابُهُ، فَبَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ ﷺ[1].

٣٧٤٥- حوزەیفە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بەخەڵکی نەجرانی فەرموو: ((بێگومان دەینێرم- واتە: بۆتان، واتە ئەمیندارێك- بەڕاستی ئەمیندار بێت))، جا خەڵکی خۆیان بەرز کردەوە (بەڵکو ئەوان بنێرێ)، پێغەمبەریش ﷺ ئەبو عوبەیدەی کوڕی جەڕراحی نارد ﷺ.

بابُ ذكر مُصْعَبِ بْنِ عُمَيْرٍ

باسی موصعەبی کوڕی عومەیر ﷺ

٢٢- بابُ مَنَاقِبِ الحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ ﷺ

قَالَ نَافِعُ بْنُ جُبَيْرٍ: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: عَانَقَ النَّبِيُّ ﷺ الحَسَنَ[2].

٢٢- باسی پلە و پایەی حەسەن و حوسەین ﷺ

- نافیعی کوڕی جوبەیر لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە و دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دەستی کردە ملی حەسەن.

٣٧٤٦- حَدَّثَنَا صَدَقَةُ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى، عَنِ الحَسَنِ، سَمِعَ أَبَا بَكْرَةَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَلَى المِنْبَرِ وَالْحَسَنُ إِلَى جَنْبِهِ، يَنْظُرُ إِلَى النَّاسِ مَرَّةً وَإِلَيْهِ مَرَّةً، وَيَقُولُ: «ابْنِي هَذَا سَيِّدٌ، وَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ»[3].

---

(١) بڕوانە: ٤٣٨٠، ٤٣٨١، ٧٢٥٤.

(٢) بڕوانە: ٢١٢٢.

(٣) بڕوانە: ٢٧٠٤.

٣٧٤٦- ئەبو بەکرە ﷺ وتی: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست تەشریفی لەسەر دوانگە بوو، حەسەن لە تەنیشتیەوە بوو، جارێ تەماشای خەڵکەکەی دەکرد، جارێکیش تەماشای حەسەنی دەکرد و دەیفەرموو: ((ئەم کوڕەی منە سەییدە و گەورەیە، ئومێد وایە خوا ئاشتەوایی نێوان دوو کۆمەڵی گەورەی لە مسوڵمانان پێ بکات)).

٣٧٤٧- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يَأْخُذُهُ وَالْحَسَنَ، وَيَقُولُ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أُحِبُّهُمَا فَأَحِبَّهُمَا». أَوْ كَمَا قَالَ[1].

٣٧٤٧- ئەبو عوسمان لە ئوسامەی کوڕی زەیدەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە ئوسامەش لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕایەوە وتی: کە پێغەمبەر ﷺ ئەو (ئوسامە) و حەسەنی دەکردە باوەش و دەیفەرموو: ((خوایە بەڕاستی من هەردووکیانم خۆش دەوێت، تۆش هەردووکیانت خۆش بوێت)). یان وەك ئەوەی فەرمووی.

٣٧٤٨- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: حَدَّثَنِي حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ: أُتِيَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ زِيَادٍ بِرَأْسِ الحُسَيْنِ ﷺ فَجُعِلَ فِي طَسْتٍ، فَجَعَلَ يَنْكُتُ، وَقَالَ فِي حُسْنِهِ شَيْئًا. فَقَالَ أَنَسٌ: كَانَ أَشْبَهَهُمْ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَكَانَ مَخْضُوبًا بِالْوَسْمَةِ.

٣٧٤٨- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: سەری حوسەین ﷺ هێنرا بۆ عوبەیدوڵڵای کوڕی زیاد و لە ناو تەشتێکدا دانرا، (عەبدوڵڵا) ش بەدارێ لە دەم و ددان و لووتی ئەدا و لە بارەی جوانی حوسەینەوە شتێکی وت. ئەنەسیش

---

(١) بڕوانە: ٣٧٣٥.

وتی: حوسەین لە ئەهلی بەیتدا لە هەموو زیاتر شێوەی لە پێغەمبەری خوا ﷺ دەچوو، وەریشی لە وسمە گرتبوو.

٣٧٤٩- حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ المِنْهَالِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَدِيٌّ قَالَ: سَمِعْتُ البَرَاءَ رضي الله عنه قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَالْحَسَنُ عَلَى عَاتِقِهِ يَقُولُ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أُحِبُّهُ فَأَحِبَّهُ».

٣٧٤٩- عەدیی دەڵێ: لە بەڕائم رضي الله عنه بیست وتی: پێغەمبەرم ﷺ بینی و حەسەن لەسەر شانی بوو دەیفەرموو: ((خودایە من خۆشم دەوێ تۆش خۆشت بوێ)).

٣٧٥٠- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: رَأَيْتُ أَبَا بَكْرٍ رضي الله عنه وَحَمَلَ الحَسَنَ وَهْوَ يَقُولُ: بِأَبِي، شَبِيهٌ بِالنَّبِيِّ، لَيْسَ شَبِيهٌ بِعَلِيٍّ. وَعَلِيٌّ يَضْحَكُ[1].

٣٧٥٠- عوقبەی کوڕی حاریس دەڵێ: ئەبو بەکرم رضي الله عنه بینی حەسەنی هەڵگرت و دەیوت: باوکم بەقوربانی بێت، شێوەی لە پێغەمبەر ﷺ ئەچێ، شێوەی لە عەلی رضي الله عنه ناچێت، عەلیش (گوێی لە قسەکەی بوو) پێدەکەنی.

٣٧٥١- حدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ وَصَدَقَةُ قَالاَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ وَاقِدِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما قَالَ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ: ارْقُبُوا مُحَمَّدًا ﷺ فِي أَهْلِ بَيْتِهِ[2].

٣٧٥١- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر رضي الله عنهما دەڵێ: ئەبو بەکر رضي الله عنه وتی: موحەممەد ﷺ بپارێزن و ئاگاداری بن دەربارەی خێزان و کەس و کاری (ئازاریان مەدەن).

---

(١) بڕوانە: ٣٥٤٢.

(٢) بڕوانە: ٣٧١٣.

٣٧٥٢- حدَّثَنِى إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسٍ. وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنِي أَنَسٌ قَالَ: لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَشْبَهَ بِالنَّبِيِّ ﷺ مِنَ الحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ.

٣٧٥٢- ئەنەس[1] ﷺ دەڵێ: هیچ کەس بەقەدەر حەسەنی کوڕی عەلی ﷺ شێوەی لە پێغەمبەر ﷺ نەدەچوو.

٣٧٥٣- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ، سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي نُعْمٍ، سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ وَسَأَلَهُ عَنِ الْمُحْرِمِ -قَالَ شُعْبَةُ: أَحْسِبُهُ: يَقْتُلُ الذُّبَابَ- فَقَالَ: أَهْلُ العِرَاقِ يَسْأَلُونَ عَنِ الذُّبَابِ وَقَدْ قَتَلُوا ابْنَ ابْنَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ! وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «هُمَا رَيْحَانَتَايَ مِنَ الدُّنْيَا»[2].

٣٧٥٣- شوعبە لە موحەممەدی کوڕی ئەبو یەعقوبەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: لە ئیبنو ئەبی نوعمم بیست وتی: لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرم ﷺ بیست (پیاوێکی عێراقی) پرسیاری لێ کرد دەربارەی کەسێك لە ئیحرامدا بێت- شوعبە وتی: وابزانم وتی: مێش بکوژێت- عەبدوڵڵاش وتی: خەڵکی عێراق پرسیاری (خوێنی) مێش دەکەن لە کاتێکدا کوڕی کچی پێغەمبەر ﷺ یان کوشتووە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((حەسەن و حسێن ڕێحانەی دونیای منن)).

٢٣- بابُ مَنَاقِبِ بِلَالِ بْنِ رَبَاحٍ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ ﷺ

[وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الجَنَّةِ»][3].

---

(١) ئەم فەرموودەیە بە دوو ڕێگەو سەنەد هاتووە لە ئەنەسەوە (ڕەزای خوای لێ بێ).

(٢) بڕوانە: ٥٩٩٤.

(٣) بڕوانە: ١١٤٩.

٣٧٥٤- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ المُنْكَدِرِ، أَخْبَرَنَا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنهما قَالَ: كَانَ عُمَرُ يَقُولُ: أَبُو بَكْرٍ سَيِّدُنَا، وَأَعْتَقَ سَيِّدَنَا. يَعْنِي بِلاَلاً.

٢٣- باسی پلە و پایەی بیلالی کوڕی ڕەباحی ئازادکراوی ئەبو بەکر رضي الله عنه

- پێغەمبەر ﷺ فەرمووی (بە بیلال): ((لە بەهەشتدا لە پێشمەوە گوێم لە خشەی نەعلەکانت بوو)).

٣٧٥٤- جابیری کوڕی عەبدوڵڵا رضي الله عنهما دەڵێ: عومەر رضي الله عنه دەیوت: ئەبو بەکر گەورەمانە گەورەشمانی ئازاد کردووە. مەبەستی بیلال بوو.

٣٧٥٥- حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ قَيْسٍ، أَنَّ بِلاَلاً. قَالَ لأَبِي بَكْرٍ: إِنْ كُنْتَ إِنَّمَا اشْتَرَيْتَنِي لِنَفْسِكَ فَأَمْسِكْنِي، وَإِنْ كُنْتَ إِنَّمَا اشْتَرَيْتَنِي لِلَّهِ فَدَعْنِي وَعَمَلَ اللَّهِ.

٣٧٥٥- جابیری کوڕی عەبدوڵڵا رضي الله عنهما دەڵێ: عومەر رضي الله عنه دەیوت: ئەگەر منت بۆ خۆت کڕیوە ئەوە لای خۆت بە بەندەیی بمهێڵەوە، ئەگەر بۆ خوایشت کڕیوم، ئەو وازم لێ بێنە کە بەندایەتی خوا بکەم[1].

٢٤- بابُ ذِكْرِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما

٣٧٥٦- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَارِثِ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: ضَمَّنِي النَّبِيُّ ﷺ إِلَى صَدْرِهِ وَقَالَ: «اللَّهُمَّ عَلِّمْهُ الحِكْمَةَ».

(١) ئەم وتەی بیلال لەوە هات پاش وەفاتی پێغەمبەر ﷺ بیلال ویستی مەدینە بەجێ بێڵێ، ئەبو بەکریش (ڕەزای خوایان لێ بێ) ڕێگری لێکرد بۆ ئەوەی بانگ بدات لە مزگەوتی مەدینە، جا بیلالیش ئەو قسەی کرد.

حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَارِثِ: وَقَالَ: «عَلِّمْهُ الكِتَابَ». حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، عَنْ خَالِدٍ مِثْلَهُ[1]. والحكمةُ الإصابةُ في غير النبوَّة.

٢٤- باسی باسکردنی عەبدوڵلای کوڕی عەبباس رضي الله عنهما

٣٧٥٦- عیکریمه له عەبدوڵلای کوڕی عەبباسەوە دەگێڕێتەوە کە وتی: پێغەمبەر ﷺ گوشیمی بە سنگیەوە و فەرمووی: ((خودا فێری دانایی بکە)).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ئەبو مەعممەر بۆی گێڕاینەوە وتی: عبدولواریس بۆی گێڕاینەوە (تا دەگاتە ئیبنو عەباس دەڵێ:) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (فێری قورئانی بکە).

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) مووسا بۆی گێڕاینەوە وتی: وهەیب بۆی گێڕاینەوە لە خالیدەوە وێنەی فەرموودە گێڕاوەکەی مەعمەر بۆ گێڕاینەوە.

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) (الحكمةُ) واته: ڕێبردنه بەڕاستی جگە پێغەمبەرێتی.

٢٥- بابُ مَنَاقِبِ خَالِدِ بْنِ الوَلِيدِ رضي الله عنه

٣٧٥٧- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ وَاقِدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلاَلٍ، عَنْ أَنَسٍ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَعَى زَيْدًا وَجَعْفَرًا وَابْنَ رَوَاحَةَ لِلنَّاسِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُمْ خَبَرُهُمْ، فَقَالَ: «أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَ جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَ ابْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ - وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ- حتَّى أَخَذَ سَيْفٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ حَتَّى فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ»[2].

٢٥- باسی پلە و پایەی خالیدی کوڕی وەلید رضي الله عنه

٣٧٥٧- ئەنەس رضي الله عنه دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی مردنی زەید و جەعفەر و ئیبنو ڕەواحەی رضي الله عنهم دا، بەخەڵکی پێش ئەوەی هەواڵی شەهید

---

(١) بڕوانه: ٧٥.

(٢) بڕوانه: ١٢٤٦.

بونیان بگات بەخەڵکی و فەرمووی: ((زەید ئاڵاکەی گرت بەدەستیەوە و کوژرا (شەهید بوو)، پاشان جەعفەر ئاڵاکەی هەڵگرت و کوژرا، پاشان عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحە ئاڵاکەی هەڵگرت و کوژرا، - لەو کاتەدا هەردوو چاوی پێغەمبەر ﷺ فرمێسکیان پیا دەهاتە خوار- هەتا شمشێرێك (خالید) لە شمشێرەکانی خوا ئاڵاکەی هەڵگرت (و جەنگی کرد) هەتا خوا سەری خست)).

٢٦- بابُ مَنَاقِبِ سَالِمٍ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ ﷺ

٣٧٥٨- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: ذُكِرَ عَبْدُ اللَّهِ عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، فَقَالَ: ذَاكَ رَجُلٌ لاَ أَزَالُ أُحِبُّهُ بَعْدَ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «اسْتَقْرِئُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ -فَبَدَأَ بِهِ- وَسَالِمٍ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ، وَأُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ». قَالَ: لاَ أَدْرِي بَدَأَ بِأُبَيٍّ أَوْ بِمُعَاذٍ[1].

٢٦- باسی پلە و پایەی سالیم ئازادکراوی ئەبو حوزەیفە ﷺ

٣٧٥٨- مەسروق دەڵێ: باسی عەبدوڵڵا (ی کوڕی مەسعود) ﷺ کرا لای عەبدوڵڵای کوڕی عەمرٍ ﷺ، وتی: ئەو پیاوێکە (عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود ﷺ) بەردەوام خۆشم دەوێت دوای ئەوە لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لەم چوار کەسەوە قورئان خوێندن فێر ببن: لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود و- بەو دەستی پێ کرد- سالیمی ئازادکراوی ئەبو حوزەیفە، و ئوبەیی کوڕی کەعب، و موعازی کوڕی جەبەل ﷺ))، (عەمری کوڕی مورە[2]) دەڵێ: نازانم بە ئوبەیی دەستی پێ کرد لە ناوهێنانیاندا یان بە موعاز.

---

(١) بڕوانە: ٣٧٦٠، ٣٨٠٦، ٣٨٠٨، ٤٩٩٩.

(٢) عەمری کوڕی مورە کە یەکێکە لە گێڕەرەوەکانی فەرموودەکە..

٢٧- بابُ مَنَاقِب عَبْدِ اللّٰه بْنِ مَسْعُودٍ بن غافل رضي الله عنه

٣٧٥٩- حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ قَالَ: سَمِعْتُ مَسْرُوقًا قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمْ يَكُنْ فَاحِشًا وَلاَ مُتَفَحِّشًا، وَقَالَ: «إِنَّ مِنْ أَحَبِّكُمْ إِلَيَّ أَحْسَنَكُمْ أَخْلاَقًا»[١].

٢٧- باسی پلە و پایەی عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود رضي الله عنه

٣٧٥٩- عەبدوڵڵای کوڕی عەمرٍ رضي الله عنهما دەڵێ: بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەوشت ناشرینی زمان پیس نەبوو، وە ڕەوشت ناشرینی زمان پیسی لە خۆی نەدەوەشاندەوە، وە فەرمووی: ((بەڕاستی ئەو کەسەتان لای من خۆشەویسترە کە ئاکار و ڕەوشتی جوانتر بێت)).

٣٧٦٠- وَقَالَ «اسْتَقْرِئُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، وَسَالِمٍ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ، وَأُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ»[٢].

٣٧٦٠- وە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((لەم چوار کەسەوە قوڕئان خوێندن فێر ببن: لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود، وە سالیمی ئازادکراوی ئەبو حوزەیفە و ئوبەیی کوڕی کەعب و موعازی کوڕی جەبەل رضي الله عنهم)).

٣٧٦١- حَدَّثَنَا مُوسَى عَنْ أَبِي عَوَانَةَ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ: دَخَلْتُ الشَّأْمَ فَصَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ، فَقُلْتُ: اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي جَلِيسًا. فَرَأَيْتُ شَيْخًا مُقْبِلاً، فَلَمَّا دَنَا قُلْتُ: أَرْجُو أَنْ يَكُونَ اسْتَجَابَ. قَالَ: مِنْ أَيْنَ أَنْتَ؟ قُلْتُ: مِنْ أَهْلِ الكُوفَةِ. قَالَ: أَفَلَمْ يَكُنْ فِيكُمْ صَاحِبُ النَّعْلَيْنِ وَالْوِسَادِ وَالْمِطْهَرَةِ؟ أَوَلَمْ يَكُنْ فِيكُمُ الَّذِى أُجِيرَ مِنَ الشَّيْطَانِ؟ أَوَلَمْ يَكُنْ

---

(١) بڕوانە: ٣٥٥٩.

(٢) بڕوانە: ٣٧٥٨.

فِيكُمْ صَاحِبُ السِّرِّ الَّذِي لاَ يَعْلَمُهُ غَيْرُهُ؟ كَيْفَ قَرَأَ ابْنُ أُمِّ عَبْدٍ ﴿ وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ ﴾ الليل؟ فَقَرَأْتُ ﴿ وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٣﴾ ﴾ الليل. قَالَ: أَقْرَأَنِيهَا النَّبِيُّ ﷺ فَاهُ إِلَى فِيَّ، فَمَا زَالَ هَؤُلاَءِ حَتَّى كَادُوا يَرُدُّونِي[1].

٣٧٦١- عەلقەمە دەڵێ: ڕۆشتم بۆ شام جا (گەشتمە دیمەشق و) دوو ڕکات نوێژم کرد، پاشان وتم: خودایە هاونشینێکی چاکم بۆ بڕەخسێنە لەگەڵی دابنیشم، ئەنجا پیاوێکی پیرم بینی ڕوو بە من هات، کە نزیك بوویەوە وتم: ئومێد دەکەم دوعاکەم گیرا بوو بێت، وتی: تۆ خەڵکی کوێیت؟ وتم: خەڵکی کووفەم، وتی: بۆ ئێوە خاوەنی نەعلەکان و سەرین و مەتارە (ی پێغەمبەرتان ﷺ) تیا نییە؟ بۆ ئێوە ئەو کەسەتان تیا نییە کە لە شەیتان پارێزراوە (کە عەممارە) ؟ بۆ ئێوە خاوەنی نهێنی پێغەمبەرتان ﷺ تیا نییە (کە حوزەیفەیە)، کە ئەو نهێنیانە جگە لەو کەس نایانزانێ؟ پاشان وتی: عەبدوڵلا ﴿ وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ ﴾ **الليل، ی چۆن دەخوێند، منیش بەو جۆرە:** ﴿ وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ وَٱلنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٣﴾ ﴾ **الليل، بۆم خوێندەوە، وتی: سوێند بەخوا بێگومان پێغەمبەری خوا ﷺ وای پێ خوێندووم لە دەمی پێغەمبەرەوە ﷺ بۆ دەمی خۆم[2]، بەڵام ئا ئەمانە بەردەوام لەگەڵمدا هەوڵ دەدەن و خەریکن کە لەوە لام بدەن، (لەوەی لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیستووە، وە بە** (﴿ وَمَا خَلَقَ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٣﴾ ﴾ **الليل، بخوێنمەوە).**

---

(١) بڕوانە: ٣٧٥٨.

(٢) ئێستا ئەمانە دەیانەوەێ بە (وما خلق الذكر والأنثى) بیخوێنمەوە و لام بدەن لەوەی لە پێغەمبەرم ﷺ بیستوە.

٣٧٦٢- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: سَأَلْنَا حُذَيْفَةَ عَنْ رَجُلٍ قَرِيبِ السَّمْتِ وَالْهَدْيِ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ حَتَّى نَأْخُذَ عَنْهُ فَقَالَ: مَا أَعْرِفُ أَحَدًا أَقْرَبَ سَمْتًا وَهَدْيًا وَدَلاً بِالنَّبِيِّ ﷺ مِنِ ابْنِ أُمِّ عَبْدٍ[١].

٣٧٦٢- عەبدوڕەحمانی كوڕی یەزید دەڵێ: پرسیارمان لە حوزەیفە ﷺ كرد دەربارەی پیاوێك كە شێوەی جوانی و ڕێبازی نزیك بێت لە پێغەمبەرەوە ﷺ، هەتا (ئاكار و ڕەوشتی) لێوە فێربین و وەرگرین، حوزەیفەش وتی: وانازانم كەسێك هەبێت كە شێوەی جوانی و ڕێباز و ئاكاری لە پێغەمبەرەوە ﷺ نزیكتر بێت لە ئیبنو ئومی عەبد[٢].

٣٧٦٣- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ العَلاَءِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنِي الأَسْوَدُ بْنُ يَزِيدَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا مُوسَى الأَشْعَرِيَّ ﷺ يَقُولُ: قَدِمْتُ أَنَا وَأَخِي مِنَ اليَمَنِ، فَمَكُثْنَا حِينًا مَا نُرَى إِلاَّ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُودٍ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ النَّبِيِّ ﷺ، لِمَا نَرَى مِنْ دُخُولِهِ وَدُخُولِ أُمِّهِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ[٣].

٣٧٦٣- ئەبو مووسای ئەشعەری ﷺ دەڵێ: من و براكەم لە یەمەنەوە هاتین (بۆ مەدینە)، جا ماوەیەكماینەوە هەر وامان دەزانی عەبدوڵڵای كوڕی مەسعود ﷺ كەسێكە لە خێزانی پێغەمبەر ﷺ، لەبەر ئەوەی زۆر دەمان بینی خۆی و دایكی دەچوونە ژوورەوە بۆ لای پێغەمبەر ﷺ.

---

(١) بڕوانە: ٦٠٩٧.
(٢) واتە: عبدوڵڵای كوڕی مسعود(ڕەزای خوای لێ بێ).
(٣) بڕوانە: ٤٣٨٤.

٢٨- بابُ ذِكْرِ مُعَاوِيَةَ ﷺ

٣٧٦٤- حَدَّثَنَا الحَسَنُ بْنُ بِشْرٍ، حَدَّثَنَا الْمُعَافَى، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الأَسْوَدِ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ: أَوْتَرَ مُعَاوِيَةُ بَعْدَ العِشَاءِ بِرَكْعَةٍ وَعِنْدَهُ مَوْلًى لِابْنِ عَبَّاسٍ، فَأَتَى ابْنَ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: دَعْهُ، فَإِنَّهُ صَحِبَ رَسُولَ اللهِ ﷺ(١).

٢٨- باسی باسکردنی موعاویە ﷺ

٣٧٦٤- ئیبنو ئەبو مولەیکە دەڵێ: موعاویە لە پاش نوێژی عیشا یەك ڕکات نوێژی ویتری کرد، لەو کاتەدا بەندەیەکی ئازادکراوی ئیبنو عەبباسی لە لابوو، ئەویش هات بۆ لای ئیبنو عەبباس (وتی: موعاویە بەو شێوە ویتری کرد)، ئیبنو عەبباسیش وتی: وازی لێ بێنە، چونکە بێگومان ئەو هاوەڵێتی پێغەمبەری خوای ﷺ کردووە.

٣٧٦٥- حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ: قِيلَ لِابْنِ عَبَّاسٍ: هَلْ لَكَ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مُعَاوِيَةَ، فَإِنَّهُ مَا أَوْتَرَ إِلاَّ بِوَاحِدَةٍ؟ قَالَ: إِنَّهُ أصابَ فَقِيهٌ(٢).

٣٧٦٥- ئیبنو ئەبو مولەیکە دەڵێ: بە ئیبنو عەبباس ﷺ وترا: دەربارەی پێشەوای باوەڕداران موعاویە ڕات چییە؟ کە تەنها یەك ڕکات نوێژی ویتری کرد، ئیبنو عەبباس ﷺ وتی: بێگومان پێکاویەتی ئەو زانایە.

٣٧٦٦- حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ قَالَ: سَمِعْتُ حُمْرَانَ بْنَ أَبَانَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ ﷺ، قَالَ: إِنَّكُمْ لَتُصَلُّونَ صَلاَةً، لَقَدْ صَحِبْنَا النَّبِيَّ ﷺ فَمَا رَأَيْنَاهُ يُصَلِّيهَا، وَلَقَدْ نَهَى عَنْهُمَا، يَعْنِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ العَصْرِ(٣).

---

(١) بڕوانە: ٣٧٦٥.

(٢) بڕوانە: ٣٧٦٤.

(٣) بڕوانە: ٥٨٧.

٣٧٦٦- حومرانی کوڕی ئەبان لە موعاویەوە ﷺ گێڕاویەتیەوە وتی: بەڕاستی ئێوە نوێژێك دەكەن ئێمە هاورێیەتی پێغەمبەرمان ﷺ كردووە نەمان دیوە ئەو نوێژ بكات، بەدڵنیاییەوە ڕێگریشی لەو دوو ڕكاتە كردووە، مەبەستی دوو ڕكات (سوننەتی) پاش نوێژی عەسرە.

٢٩- بابُ مَنَاقِبِ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ

وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الجَنَّةِ»

٣٧٦٧- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنِ المِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ رضي الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي، فَمَنْ أَغْضَبَهَا أَغْضَبَنِي»[1].

٢٩- باسی پلە و پایەی فاتیمە رضي الله عنها

- وە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((فاتیمە گەورەیی ئافرەتانی بەهەشتە)).

٣٧٦٧- میسوەری کوڕی مەخرەمە رضي الله عنهما دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((فاتیمە پارچەیەكە لە من، هەر كەس تووڕەی بكات منی تووڕە كردووە)).

٣٠- بابُ فَضْلِ عَائِشَةَ رضي الله عنها

٣٧٦٨- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: إِنَّ عَائِشَةَ رضي الله عنها قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا: «يَا عَائِشَ، هَذَا جِبْرِيلُ يُقْرِئُكِ السَّلاَمَ». فَقُلْتُ: وَعَلَيْهِ السَّلاَمُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، تَرَى مَا لاَ أَرَى. تُرِيدُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ[2].

---

(١) بڕوانە: ٩٢٦.

(٢) بڕوانە: ٣٢١٧.

٣٠- باسی پلە و پایەی عائیشە رضي الله عنها

٣٧٦٨- ئەبو سەلەمە وتی: عائیشە رضي الله عنها وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژێك فەرمووی: ((ئەی عائیشە ئەوە جیبریلە عليه السلام سەلامت لێ دەكات))، منیش وتم: (وَعَلَيْهِ السَّلاَمُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ[1]) ئەوەی تۆ دەیبینی من نایبینم، مەبەستی پێغەمبەری خوا ﷺ بوو[2])).

٣٧٦٩- حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ. وَحَدَّثَنَا عَمْرٌو، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى الأَشْعَرِيِّ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كَمَلَ مِنَ الرِّجَالِ كَثِيرٌ، وَلَمْ يَكْمُلْ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ، وَآسِيَةُ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ، وَفَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ»[3].

٣٧٦٩- ئەبو مووسای ئەشعەری رضي الله عنه وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((زۆر لە پیاوان كامڵ و تەواو بوون[4]، بەڵام لە ژناندا تەنها مەریەمی كچی عیمران و ئاسیەی ژنی فیرعەون كامڵ و تەواو بوون، وە فەزڵ و گەورەیی عائیشە بەسەر ژنانی تردا وەك فەزڵ و گەورەیی تریت[5] وایە بە سەر خۆراكەكانی تردا)).

٣٧٧٠- حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رضي الله عنه يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى الطَّعَامِ»[6].

---

(١) واتە: سەلام و بەزەیی فەڕی خوا لەسەر ئەویش بێ.
(٢) كە جبریل (سەلامی خوای لێ بێ) دەبینێ.
(٣) بڕوانە: ٣٤١١.
(٤) تەواو كامڵ واتە: هەرچی سیفاتی جوان و پێویست بێت بۆ پیاوان یان بۆ ئافرەتان تیاندا هەیە.
(٥) (ثريد) نانی تێكوشراو بەڵام هەندێ دەڵێن بە گۆشتەوە بێت، ئەنجا پێی دەڵێن: (ثريد).
(٦) بڕوانە: ٥٤١٩، ٥٤٢٨.

٣٧٧٠- ئەنەس ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((گەورەیی و فەزڵی عائیشە بەسەر ئافرەتانی تردا، وەکو گەورەیی تریت وایە بەسەر خواردنەکانی تردا)).

٣٧٧١- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَهَّابِ بْنُ عَبْدِ المَجِيدِ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنِ القَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، أَنَّ عَائِشَةَ اشْتَكَتْ، فَجَاءَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، تَقْدَمِينَ عَلَى فَرَطِ صِدْقٍ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَعَلَى أَبِي بَكْرٍ[١].

٣٧٧١- قاسیمی کوڕی محمد دەگێڕێتەوە کە عائیشە ﷺ نەخۆش کەوت، عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس ﷺ هات بۆ سەردانی و وتی: ئەی دایکی باوەڕداران دەچیتە خزمەت کەسێك کە پێشکەوتوویەکی ڕاستە، دەچیتە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ و خزمەتی ئەبو بەکر ﷺ.

٣٧٧٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الحَكَمِ، سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ قَالَ: لَمَّا بَعَثَ عَلِيٌّ عَمَّارًا وَالْحَسَنَ إِلَى الْكُوفَةِ لِيَسْتَنْفِرَهُمْ خَطَبَ عَمَّارٌ فَقَالَ: إِنِّي لأَعْلَمُ أَنَّهَا زَوْجَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، وَلَكِنَّ اللَّهَ ابْتَلاَكُمْ لِتَتَّبِعُوهُ أَوْ إِيَّاهَا[٢].

٣٧٧٢- حەکەم دەڵێ: لە ئەبو وائیلم بیست وتی: کاتێ عەلی عەممار و حەسەنی ﷺ نارد بۆ کوفە تا داوای دەرچوونیان لێ بکەن (بۆ یارمەتی دانی عەلی)، عەممار وتاری دا و وتی: بێگومان من بە دڵنیاییەوە دەزانم عائیشە ﷺ هاوسەری پێغەمبەرە ﷺ لە دنیا و قیامەتدا، بەڵام خوا تاقیان دەکاتەوە ئایا شوێن عەلی دەکەون یان عائیشە ﷺ.

---

(١) بڕوانە: ٤٧٥٣، ٤٧٥٤.

(٢) بڕوانە: ٧١٠٠، ٧١٠١.

٣٧٧٣- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْعَائِشَةَ رضي الله عنها أَنَّهَا اسْتَعَارَتْ مِنْ أَسْمَاءَ قِلاَدَةً فَهَلَكَتْ، فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ نَاسًا مِنْ أَصْحَابِهِ فِي طَلَبِهَا، فَأَدْرَكَتْهُمُ الصَّلاَةُ، فَصَلَّوْا بِغَيْرِ وُضُوءٍ، فَلَمَّا أَتَوُا النَّبِيَّ ﷺ شَكَوْا ذَلِكَ إِلَيْهِ، فَنَزَلَتْ آيَةُ التَّيَمُّمِ. فَقَالَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ: جَزَاكِ اللَّهُ خَيْرًا، فَوَاللَّهِ مَا نَزَلَ بِكِ أَمْرٌ قَطُّ إِلاَّ جَعَلَ اللَّهُ لَكِ مِنْهُ مَخْرَجًا، وَجَعَلَ لِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ بَرَكَةً[1].

٣٧٧٣- هیشام له (عورووەی) باوکیەوە ئەویش لە عائیشەوە رضي الله عنها گێڕایەوە وتی: ئەو (عائیشە) ملوانکەیەکی لە ئەسما خواست و ون بوو، پێغەمبەری خواش ﷺ کەسێکی لە هاوەڵانی نارد بگەڕێت بەدوایدا، ئینجا کاتێ نوێژ هات و بەبێ دەستنوێژ نوێژیان کرد، ئەوسا کە هاتنەوە بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ سکاڵای ئەوەیان[2] لا کرد، ئیتر ئایەتی تەیەموم دابەزی. ئوسەیدی کوڕی حوزەیر رضي الله عنه وتی: (بە عائیشە) خوا پاداشتی چاکەت باتەوە، سوێند بەخوا هەرگیز شتێکت بەسەردا نەهاتووە، ئیللا خودا ئەو شتەی کردۆتە دەرەتانێك بۆ تۆ، وە کردویەتیە فەڕ و بەرەکەت بۆ مسوڵمانان.

٣٧٧٤- حدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا كَانَ فِي مَرَضِهِ، جَعَلَ يَدُورُ فِي نِسَائِهِ وَيَقُولُ: «أَيْنَ أَنَا غَدًا؟ أَيْنَ أَنَا غَدًا؟». حِرْصًا عَلَى بَيْتِ عَائِشَةَ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَلَمَّا كَانَ يَوْمِي سَكَنَ[3].

٣٧٧٤- هسشام (لە عورووەی) باوکیەوە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی نەخۆشیەکەیدا[4] دەستی کردبوو بەگەڕان لە نێوان خێزانەکانی دا، وە

(١) بڕوانە: ٣٣٤.
(٢) کە نەبوونی ئاو و نوێژەکانیان بەبێ دەست نوێژ.
(٣) بڕوانە: ٨٩٠.
(٤) کە وەفاتی کرد.

دەیفەرموو: ((سبەینێ من لە کوێم؟ سبەینێ من لە کوێم؟ ئەم پرسیارە بۆ ئەوە بوو حەزی دەکرد لە ماڵی عائیشە بێت، عائیشەش وتی: لەو ڕۆژەی سەرەی ماڵی من بوو بێدەنگ بوو لەو وتەیە (یان وەفاتی کرد))).

٣٧٧٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الوَهَّابِ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كَانَ النَّاسُ يَتَحَرَّوْنَ بِهَدَايَاهُمْ يَوْمَ عَائِشَةَ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَاجْتَمَعَ صَوَاحِبِي إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ، فَقُلْنَ يَا أُمَّ سَلَمَةَ، وَاللهِ إِنَّ النَّاسَ يَتَحَرَّوْنَ بِهَدَايَاهُمْ يَوْمَ عَائِشَةَ، وَإِنَّا نُرِيدُ الخَيْرَ كَمَا تُرِيدُهُ عَائِشَةُ، فَمُرِي رَسُولَ اللهِ ﷺ أَنْ يَأْمُرَ النَّاسَ أَنْ يُهْدُوا إِلَيْهِ حَيْثُ مَا كَانَ أَوْ حَيْثُ مَا دَارَ، قَالَتْ: فَذَكَرَتْ ذَلِكَ أُمُّ سَلَمَةَ لِلنَّبِيِّ ﷺ، قَالَتْ: فَأَعْرَضَ عَنِّي، فَلَمَّا عَادَ إِلَيَّ ذَكَرْتُ لَهُ ذَاكَ فَأَعْرَضَ عَنِّي، فَلَمَّا كَانَ فِي الثَّالِثَةِ ذَكَرْتُ لَهُ، فَقَالَ: «يَا أُمَّ سَلَمَةَ لاَ تُؤْذِينِي فِي عَائِشَةَ، فَإِنَّهُ وَاللهِ مَا نَزَلَ عَلَيَّ الوَحْيُ وَأَنَا فِي لِحَافِ امْرَأَةٍ مِنْكُنَّ غَيْرِهَا»[1].

٣٧٧٥- هیشام لە (عوروەی) باوکیەوە دەگێڕێتەوە و دەڵێ: خەڵکی بۆ هێنانی دیارییەکانیان (بۆ پێغەمبەر ﷺ) ئەگەڕان، ئەو ڕۆژەی سەرەی عائیشەیە ﵂ بێ (لەو ڕۆژەدا دەیان برد)، عائیشە دەڵێ: هەموو هاوڕێکانم (خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ) لای ئوممو سەلەمە ﵂ کۆ بوونەوە و وتیان: ئەی ئوممو سەلەمە وەڵاهی خەڵکی هەموو بۆ ڕۆژی عائیشە دەگەڕێن دیارییەکانیان لەو ڕۆژەدا دەبەنە خزمەت پێغەمبەر ﷺ، بێگومان چۆن عائیشە حەز بە خێر و چاکە دەکات ئێمەش حەزی پێ دەکەین، کەواتە عەرزی پێغەمبەری خوا ﷺ بکە کە فەرمان بکات بەخەڵکی کە ئەو (پێغەمبەر ﷺ) لای هەر ژنێکی بێت دیاری بۆ ببرێت، یان هەر شوێن و ماڵێك، عائیشە وتی: ئوممو سەلەمەش ئەوەی وتیان عەرزی پێغەمبەری خوای ﷺ کرد، وتی: پێغەمبەر ﷺ ڕووی لێ وەرگێڕام، ئینجا

(١) بڕوانە: ٢٥٧٤.

كە سەرەم هاتەوە هات بۆ لام هەمان قسەم پێ وتەوە، دووبارە ڕووی لێ وەرگێڕام، ئینجا كە جاری سێیەم هاتەوە بۆ لام، عەرزم كردەوە فەرمووی: ((ئەی ئوممو سەلەمە دەربارەی عائیشە ئازارم مەدە، جا وەڵاهی لە ژێر لێفەی هیچ كامتاندا جگە لە عائیشە نیگام بۆ دانەبەزیوە)).

١- بَابُ مَنَاقِبِ الأَنْصَارِ

﴿ وَٱلَّذِينَ تَبَوَّءُو ٱلدَّارَ وَٱلْإِيمَٰنَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ أُوتُوا۟ ﴿٩﴾ ﴾ الحشر

٣٧٧٦- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ، حَدَّثَنَا غَيْلَانُ بْنُ جَرِيرٍ قَالَ: قُلْتُ لأَنَسٍ: أَرَأَيْتَ اسْمَ الأَنْصَارِ، كُنْتُمْ تُسَمَّوْنَ بِهِ أَمْ سَمَّاكُمُ اللَّهُ؟ قَالَ: بَلْ سَمَّانَا اللَّهُ، كُنَّا نَدْخُلُ عَلَى أَنَسٍ فَيُحَدِّثُنَا مَنَاقِبَ الأَنْصَارِ وَمَشَاهِدَهُمْ، وَيُقْبِلُ عَلَيَّ -أَوْ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الأَزْدِ- فَيَقُولُ: فَعَلَ قَوْمُكَ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا كَذَا وَكَذَا[1].

١- باسی پلە و پایەی ئەنصارِیەکان

(وە ئەوانەی (یاریدەدەرەکان) کە ماڵ و شوێنی خۆیان ئامادە کردووە (لە مەدینە)، وە باوەڕیان جێگیر کردووە (لە دڵ و دەروونیاندا)، ئەوەی کۆچ بکات بۆ لایان خۆشیان دەوێ، وە لە دڵیاندا نیازێك نابینن کە بەکۆچەران دراوە).

٣٧٧٦- غەیلانی کوڕی جەریر دەڵێ: بە ئەنەسم ﷺ وت: پێم بڵێ ئایا ناوی ئەنصارِ خۆتان ئەو ناوەتان لە خۆتان ناوە یان خوا لێی ناون ؟ ئەنەس وتی:

(١) بڕوانە: ٣٨٤٤.

(نەخێر)، بەڵکو خوا ئەو ناوەی لێ ناوین، (غەیلان) وتی: ئێمە دەچوینە لای ئەنەس، ئەویش باسی پلە و پایەیان و بەشداری غەزاکانیانی بۆ دەکردین، وە ڕووی دەکردە من یان ڕووی دەکردە پیاوێك لە هۆزی ئەزد و دەیوت: هۆزەکەی تۆ ئەو ڕۆژە و ئەو ڕۆژە ئەوە و ئەوەیان کرد.

٣٧٧٧- حدَّثَنِى عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: كَانَ يَوْمُ بُعَاثَ يَوْمًا قَدَّمَهُ اللَّهُ لِرَسُولِهِ ﷺ، فَقَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَدِ افْتَرَقَ مَلَؤُهُمْ، وَقُتِلَتْ سَرَوَاتُهُمْ، وَجُرِّحُوا، فَقَدَّمَهُ اللَّهُ لِرَسُولِهِ ﷺ فِي دُخُولِهِمْ فِي الإِسْلاَمِ[1].

٣٧٧٧- عائیشە ﵂ دەڵێ: (جەنگی) ڕۆژی بوعاس ڕۆژێك بوو خوای گەورە بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ پێشخستبوو، جا کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ (مەدینە) پێڕ و کۆمەڵیان بڵاو بۆوە، پیاوە ناودار و گەورەکانیان کوژرابوون و بریندار و پەککەوتە بوو بوون[2]، جا ئەو (جەنگەی) پێشخست بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ کە بوویە هۆی ئەوەی خەڵکی مەدینە بچنە ناو ئاینی ئیسلامەوە.

٣٧٧٨- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسًا ﵁ يَقُولُ: قَالَتِ الأَنْصَارُ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ - وَأَعْطَى قُرَيْشًا: وَاللَّهِ إِنَّ هَذَا لَهُوَ العَجَبُ، إِنَّ سُيُوفَنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَاءِ قُرَيْشٍ، وَغَنَائِمُنَا تُرَدُّ عَلَيْهِمْ. فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ ﷺ فَدَعَا الأَنْصَارَ. قَالَ: فَقَالَ «مَا الَّذِى بَلَغَنِي عَنْكُمْ؟». وَكَانُوا لاَ يَكْذِبُونَ. فَقَالُوا: هُوَ الَّذِي بَلَغَكَ. قَالَ: «أَوَلاَ تَرْضَوْنَ أَنْ يَرْجِعَ النَّاسُ بِالْغَنَائِمِ إِلَى بُيُوتِهِمْ، وَتَرْجِعُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَى بُيُوتِكُمْ؟ لَوْ سَلَكَتِ الأَنْصَارُ وَادِيًا أَوْ شِعْبًا، لَسَلَكْتُ وَادِيَ الأَنْصَارِ أَوْ شِعْبَهُمْ»[3].

---

(١) بڕوانە: ٣٨٤٦، ٣٩٣٠.

(٢) کەسیان نەمابوو بەتەمای سەرۆکایەتی کردنیان بێت لە ناو خۆیاندا.

(٣) بڕوانە: ٣١٤٦.

٣٧٧٨- ئەبو تەییاح دەڵێ: لە ئەنەسم بیست دەیوت: لە ڕۆژی ئازادکردنی مەککەدا- لە کاتێکدا غەنیمەتی دا بەقوڕیشیەکان- ئەنصاڕییەکان وتیان: وەڵلاهی ئەم (دەسکەوت دانە بەقوڕەیش) زۆر جێی سەرسوڕمانە، کە بێگومان شمشێرەکانی ئێمە خوێنی قوڕەیشیە (کافرە)کانی لێ ئەچۆڕێت، کەچی دەست کەوتەکانی ئێمە دەدرێت بەوان، ئەم وتەیە گەشتەوە بە پێغەمبەر ، بۆیە ئەنصاڕیەکانی بانگ کرد، (ئەنەس) دەڵێ پێغەمبەر فەرمووی: ((ئەو وتەیە چییە لە ئێوەوە پێم گەیشتووە؟))- ئەنصاڕییەکان درۆیان نەدەکرد- ئەوانیش وتیان: ئەوەی پێت گەشتووە وتومانە و قسەی ئێمەیە، فەرمووی: ((ئایا ئێوە ڕازی نابن کە خەڵکی دەست کەوت لەگەڵ خۆیان ببەنەوە بۆ ماڵەوەیان، ئێوەش پێغەمبەری خوا ببەنەوە بۆ ماڵەکانتان؟ ئەگەر ئەنصاڕیەکان شیوێ یان دۆڵێك بگرنە بەر و پیایدا بڕۆن، بەدڵنیاییەوە منیش ئەو شیو و دۆڵەی ئەنصاڕیەکان دەگرمە بەر و پیایدا دەڕۆم)).

٢- باب قَوْلِ النَّبِيِّ : «لَوْلَا الهِجْرَةُ لَكُنْتُ مِنَ الأَنْصَارِ»

قَالَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ .

٣٧٧٩- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ أَوْ قَالَ أَبُو القَاسِمِ : «لَوْ أَنَّ الأَنْصَارَ سَلَكُوا وَادِيًا أَوْ شِعْبًا، لَسَلَكْتُ فِي وَادِي الأَنْصَارِ، وَلَوْلاَ الهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الأَنْصَارِ». فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: مَا ظَلَمَ بِأَبِي وَأُمِّي، آوَوْهُ وَنَصَرُوهُ. أَوْ كَلِمَةً أُخْرَى[1].

(١) بڕوانە: ١١٢، ٧٢٤٤.

٢- باسی ئەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ ((ئەگەر كۆچ نەبوایە من كەسێک دەبووم لە ئەنصاڕیەكان))

- عەبدوڵڵای كوڕی زەید ﷺ ئەم فەرموودەی لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاوەتەوە.

٣٧٧٩- محمدی كوڕی زیاد وتی: ئەبو هوڕەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە یان ئەبو لقاسیمەوە ﷺ گێڕاویەتیەوە فەرمووی: ((ئەگەر ئەنصاڕیەكان بەشیوێك یان دۆڵێكدا بڕۆن، منیش بەو شیو و دۆڵەدا دەڕۆم، وە ئەگەر كۆچ نەبوایە من كەسێك دەبووم لە ئەنصاڕیەكان)).

ئەبو هوڕەیرە ﷺ وتی: (پێغەمبەر ﷺ ستەمی نەكردووە بە وتنی ئەو فەرموودەیە)، باوك و دایكم بەقوربانی بێت، (ئەنصاڕییەكان) داڵدەیاندا و پشتیوانیان لێ كرد، یان وشەیەكی تر (ی وت: لەگەڵ ئەو دوو وشەی پێشوودا).

٣- بابُ إِخَاءِ النَّبِيِّ ﷺ بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ

٣٧٨٠- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: لَمَّا قَدِمُوا الْمَدِينَةَ آخَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَيْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ، قَالَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ: إِنِّي أَكْثَرُ الأَنْصَارِ مَالاً، فَأَقْسِمُ مَالِي نِصْفَيْنِ، وَلِي امْرَأَتَانِ، فَانْظُرْ أَعْجَبَهُمَا إِلَيْكَ، فَسَمِّهَا لِي أُطَلِّقْهَا، فَإِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهَا فَتَزَوَّجْهَا. قَالَ: بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ، أَيْنَ سُوقُكُمْ؟ فَدَلُّوهُ عَلَى سُوقِ بَنِي قَيْنُقَاعَ، فَمَا انْقَلَبَ إِلاَّ وَمَعَهُ فَضْلٌ مِنْ أَقِطٍ وَسَمْنٍ، ثُمَّ تَابَعَ الغُدُوَّ، ثُمَّ جَاءَ يَوْمًا وَبِهِ أَثَرُ صُفْرَةٍ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَهْيَمْ». قَالَ: تَزَوَّجْتُ. قَالَ: «كَمْ سُقْتَ إِلَيْهَا». قَالَ: نَوَاةً مِنْ ذَهَبٍ. أَوْ وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ، شَكَّ إِبْرَاهِيمُ[١].

---

(١) بڕوانە: ٢٠٤٨.

٣- باسی پێغەمبەر ﷺ برایەتی خستە نێوان كۆچەران و ئەنصارییەكانەوە

٣٧٨٠- ئیبراهیمی كوڕی سەعد دەگێڕێتەوە لە باوكیەوە ئەویش لە باپیریەوە[١] دەڵێ: كاتێ هاتن بۆ مەدینە پێغەمبەری خوا ﷺ عەبدوڕەحمان و سەعدی كوڕی ڕەبیعی كردە برای یەكتری، سەعد بەعەبدوڕەحمانی وت: من لە هەموو ئەنصاڕیەكان ماڵ و سامانم زۆرترە، كەواتە سامانەكەم بكە بەدوو بەشەوە (بەشێكی ببە بۆ خۆت)، وە دوو هاوسەرم هەیە سەیریان بكە، كامیانت بەدڵە ناوی بێنە بۆم تەڵاقی دەدەم و عیدەی تەواو بوو مارەی بكە، عەبدورەحمان وتی: خوا فەڕ و بەرەكەت بخاتە خێزان و سامانتەوە، بازاڕتان لە كوێیە؟ ئەوانیش بازاڕی بەنو قەنیوقاعیان نیشاندا (ڕۆشت بۆ بازاڕ)، جا كە گەڕایەوە هەندێ كەشك و ڕۆنی پێ بوو، پاشان بەردەوام بەیانیان زوو دەڕۆشت (بۆ بازاڕ)، پاشان ڕۆژێك هاتەوە ئاسەواری زەعفەرانی پێوە بوو، پێغەمبەریش ﷺ پێی فەرموو: ((چۆنی دەنگ و باست؟)) (عەبدوڕەحمان) وتی: ژنم هێناوە، فەرمووی: ((چەند مارەیت پێداوە؟)) وتی: ناوكەیەك ئاڵتوون[٢] یان كێشی ناوكەیەك ئاڵتوون. ئیبراهیم (كە یەكێكە لە ڕاویەكان) گومانەكەی بردووە.

٣٧٨١- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، وَآخَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَيْنَهُ وَبَيْنَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ، وَكَانَ كَثِيرَ المَالِ، فَقَالَ سَعْدٌ: قَدْ عَلِمَتِ الأَنْصَارُ أَنِّي مِنْ أَكْثَرِهَا مَالاً، سَأَقْسِمُ مَالِي بَيْنِي وَبَيْنَكَ شَطْرَيْنِ، وَلِي امْرَأَتَانِ، فَانْظُرْ أَعْجَبَهُمَا إِلَيْكَ فَأُطَلِّقُهَا، حَتَّى إِذَا حَلَّتْ تَزَوَّجْتَهَا. فَقَالَ عَبْدُ

---

(١) كە عبدالرحمانی كوڕی عەوفە.

(٢) (نَوَاةٌ) كە لە فەرموودەكەدا هاتووە واتە: پێنج درهەمە، كەواتە:(نَوَاةٌ مِنْ ذَهَبٍ) ناوە بۆ ئەندازەیەك ئاڵتوون كە نرخەكەی پێنج درهەم زیوو دەكات، (النهاية في غريب الحديث والأثر:٥/٢٧٦).

الرَّحْمَنِ: بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ. فَلَمْ يَرْجِعْ يَوْمَئِذٍ حَتَّى أَفْضَلَ شَيْئًا مِنْ سَمْنٍ وَأَقِطٍ، فَلَمْ يَلْبَثْ إِلاَّ يَسِيرًا، حَتَّى جَاءَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَعَلَيْهِ وَضَرٌ مِنْ صُفْرَةٍ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَهْيَمْ؟». قَالَ: تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً مِنَ الأَنْصَارِ. فَقَالَ: «مَا سُقْتَ فِيهَا». قَالَ: وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ، أَوْ نَوَاةً مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ: «أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ»[1].

٣٧٨١- ئەنەس ﷺ دەڵێ: عەبدوڕەحمانی كوڕی عەوف هات بۆ لامان بۆ (مەدینە)، پێغەمبەری خواش ﷺ برایەتی خستە نێوان عەبدوڕەحمان و سەعدی كوڕی ڕەبیعە و ﷺ سەعد ماڵ و سامانی زۆر بوو، جاسەعد وتی: بێگومان ئەنصارپەكان دەزانن من سامانم لە هەموویان زۆرترە، بەدڵنیاییەوە سامانەكەم لە نێوان خۆم و تۆدا دەكەمە دوو بەشەوە، وە دوو هاوسەریشم هەیە سەیریان بكە كامیانت بەدڵە ئەوە تەڵاقی دەدەم، (چاوەڕوان بە) هەتا ئەو كاتەی (عیدەی تەواو دەبێ) و حەڵاڵ بوو مارەی بكە، عەبدوڕەحمانیش وتی: خوا فەڕ و بەرەكەت بخاتە ماڵ و خێزانتەوە، جا (ڕۆشت بۆ بازاڕ و كاسبی كرد)، ئەو ڕۆژە نەگەڕایەوە هەتا هەندێ كەشك و ڕۆنی قازانج كرد، جا زۆری پێ نەچوو هەتا هات بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ ئاسەواری زەعفەرانی پێوە بوو، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((چۆنی دەنگ و باست؟)) وتی: ژنێكی ئەنصاریم هێناوە، فەرمووی: ((چەند مارەیت پێداوە؟)) وتی: كێشی ناوكێك ئاڵتوون یان ناوكێك ئاڵتوون، فەرمووی: ((خواردنی زەماوەند سازبكە با بە مەڕێكیش بێت)).

٣٧٨٢- حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَبُو هَمَّامٍ قَالَ: سَمِعْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَتِ الأَنْصَارُ: اقْسِمْ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ النَّخْلَ. قَالَ: «لاَ». قَالَ: يَكْفُونَا الْمَئُونَةَ وَتُشْرِكُونَا فِي التَّمْرِ. قَالُوا: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا[2].

---

(١) بڕوانە: ٢٠٤٩.

(٢) بڕوانە: ٢٣٢٥.

٣٧٨٢- ئەبو هورەیرە ﷺ دەڵێ: ئەنصارییەکان بە (پێغەمبەر ﷺ یان) وت دار خورماکانمان لە نێوان ئێمە ئەوان (کۆچەران)دا بەش بکە، فەرمووی: ((نەخێر))، وتیان: ئەوان خزمەت و سەرپەرشتی دار خورماکان بکەن لە خورما و بەرهەمەکەیدا هاوبەشمان بن، (کۆچەرانیش) وتیان: گوێڕایەڵ و فەرمان بەرین.

٤- بَابُ حُبِّ الأَنْصَارِ مِنَ الإِيمَانِ

٣٧٨٣- حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ قَالَ: سَمِعْتُ البَرَاءَ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺأَوْ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «الأَنْصَارُ لاَ يُحِبُّهُمْ إِلاَّ مُؤْمِنٌ، وَلاَ يُبْغِضُهُمْ إِلاَّ مُنَافِقٌ، فَمَنْ أَحَبَّهُمْ أَحَبَّهُ اللَّهُ، وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ أَبْغَضَهُ اللَّهُ».

٤- باسی خۆشەویستی ئەنصاریەکان لە باوەڕەوەیە

٣٧٨٣- بەڕا ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست یان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەنصاریەکان تەنها باوەڕدار خۆشی دەوێن، تەنها دووڕوو ڕقی لێیانە، جا هەر کەس خۆشی ویستن خواش خۆشی دەوێ، هەر کەسیش ڕقی لێیان بوو خواش ڕقی لەو کەسەیە)).

٣٧٨٤- حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبْرٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «آيَةُ الإِيمَانِ حُبُّ الأَنْصَارِ، وَآيَةُ النِّفَاقِ بُغْضُ الأَنْصَارِ»(١).

٣٧٨٤- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمووی: ((نیشانەی باوەڕبوون خۆشەویستی ئەنصاریەکانە، نیشانەی دووڕوویش ڕقبوونە لە ئەنصاریەکان)).

---

(١) بڕوانە: ١٧.

٥- بابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ لِلأَنْصَارِ: «أَنْتُمْ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ»

٣٧٨٥- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَارِثِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: رَأَى النَّبِيُّ ﷺ النِّسَاءَ وَالصِّبْيَانَ مُقْبِلِينَ -قَالَ: حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ مِنْ عُرُسٍ- فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ مُمْثِلاً، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ أَنْتُمْ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ». قَالَهَا ثَلاَثَ مِرَارٍ[١].

٥- باسی ئەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ بۆ ئەنصاریەکان ((ئێوە خۆشەویسترین خەڵکن لای من))

٣٧٨٥- ئەنەس ﷺ وتی: پێغەمبەر ﷺ کۆمەڵێ ئافرەت و منداڵی بینی هاتنەوە، وتی: [٢] وا گومان دەبەم وتی: لەشاییەکەوە، پێغەمبەریش ﷺ ڕاست هەستایە سەر پێ و فەرمووی: ((خودایە (تۆ شایەت بە) ئێوە[٣] خۆشەویسترین خەڵکن لای من)). سێ جار ئەم فەرموودەی فەرموو.

٣٧٨٦- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا بَهْزُ بْنُ أَسَدٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي هِشَامُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهَا صَبِيٌّ لَهَا، فَكَلَّمَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، إِنَّكُمْ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ». مَرَّتَيْنِ[٤].

٣٧٨٦- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: ئافرەتێك هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و منداڵێکی خۆشی لەگەڵ دابوو، ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ قسەی لەگەڵی دا کرد و فەرمووی پێی: ((سوێند بەو زاتەی کە گیانی منی بەدەستە، بەڕاستی ئێوە خۆشەویسترین کەسن بەلامەوە)). دووجار ئەم فەرموودەی دووبارە کردەوە.

---

(١) بڕوانە: ٥١٨٠.
(٢) عبدالعزیز وتی: وا گومان دەبەم ئەنەس وتی.
(٣) بەئافرەت و منداڵەکانی فەرموو.
(٤) بڕوانە: ٥٢٣٤، ٦٦٤٥.

٦- بابُ أتْبَاعِ الأنْصَارِ

٣٧٨٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرٍو سَمِعْتُ أَبَا حَمْزَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ: قَالَتِ الأَنْصَارُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لِكُلِّ نَبِيٍّ أَتْبَاعٌ، وَإِنَّا قَدِ اتَّبَعْنَاكَ، فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ أَتْبَاعَنَا مِنَّا. فَدَعَا بِهِ. فَنَمَيْتُ ذَلِكَ إِلَى ابْنِ أَبِي لَيْلَى. قَالَ قَدْ زَعَمَ ذَلِكَ زَيْدٌ[1].

٦- باسی شوێن کەوتوانی[2] ئەنصارییەکان

٣٧٨٧- عەمرِ دەڵێ: لە ئەبو حەمزەم بیست ئەویش لە زەیدی کوڕی ئەرقەمی بیست کە وتی: ئەنصارییەکان وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو پێغەمبەرێك پەیڕەوانی هەبووە، بێگومان ئێمەیش پەیڕەو و شوێن کەوتەی تۆ بووین، دەی دووعا بکە کە شوێن کەوتووەکانمان لە ئێمەبن و وەك ئێمە حساب بکرێن، پێغەمبەریش ﷺ دووعای بۆ کردین. (عەمرِ دەڵێ:) منیش ئەم وتەیەم گێڕایەوە بۆ عەبدوڕەحمانی کوڕی ئەبو لەیلا، ئەویش وتی: بێگومان زەید ئەو قسەیەی کردووە.

٣٧٨٨- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا حَمْزَةَ -رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ- قَالَتِ الأَنْصَارُ: إِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ أَتْبَاعًا، وَإِنَّا قَدِ اتَّبَعْنَاكَ، فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ أَتْبَاعَنَا مِنَّا. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ أَتْبَاعَهُمْ مِنْهُمْ». قَالَ عَمْرٌو: فَذَكَرْتُهُ لاِبْنِ أَبِي لَيْلَى. قَالَ: قَدْ زَعَمَ ذَاكَ زَيْدٌ. قَالَ شُعْبَةُ: أَظُنُّهُ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ[3].

٣٧٨٨- عەمرە کوڕی موڕە دەڵێ: لە ئەبو حەمزەم بیست- کە پیاوێکی ئەنصارییە- وتی: ئەنصارییەکان وتیان: بەڕاستی هەموو هۆزێك شوێن کەوتووانیان هەیە، وە

(١) بڕوانە: ٣٧٨٨.

(٢) (أتباع) مانای دەقا و دەقی واتە: شوێن کەوتووان، بەڵام مەبەست لەم وشەیە دەست و پەیوەند و بەردەست و پەیمان و سوێند خۆرە، کە ئەمانە کەسانێکن ئەنصاری نین، ئەو جۆرە پەیوەندییەیان بەئەنصارەوە هەیە، بۆیە داوایان لە پێغەمبەر ﷺ کردووە دوعا بۆ ئەوانیش بکات وەك ئەنصارەیان دایان بنێت، ئەویش بۆی کردوون.

(٣) بڕوانە: ٣٧٨٧.

بێگومان (ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ) ئێمەش شوێن تۆ کەوتووین، دەی کەواتە دووعا بکە کە دەست و پەیوەندەکانمان لە ئێمەبن، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((خودایە شوێن کەوتووەکانیان لەوان دانێ))، عەمرٍ دەڵێ: ئەمەم بۆ ئیبنو ئەبی لەیلا گێڕایەوە، ئەویش وتی: بێگومان زەید وای وتووە، شوعبە وتی: واگومان دەبەم زەیدی کوڕی ئەرقەم بێت.

٧- بابُ فَضْلِ دُورِ الأَنْصَارِ

٣٧٨٩- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «خَيْرُ دُورِ الأَنْصَارِ بَنُو النَّجَّارِ، ثُمَّ بَنُو عَبْدِ الأَشْهَلِ، ثُمَّ بَنُو الحَارِثِ بْنِ خَزْرَجٍ، ثُمَّ بَنُو سَاعِدَةَ، وَفِي كُلِّ دُورِ الأَنْصَارِ خَيْرٌ». فَقَالَ سَعْدٌ: مَا أَرَى النَّبِيَّ ﷺ إِلاَّ قَدْ فَضَّلَ عَلَيْنَا. فَقِيلَ: قَدْ فَضَّلَكُمْ عَلَى كَثِيرٍ.
وَقَالَ عَبْدُ الصَّمَدِ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، سَمِعْتُ أَنَسًا، قَالَ أَبُو أُسَيْدٍ: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِهَذَا، وَقَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ[١].

٧- باسی فەزل و گەورەیی ماڵەکانی ئەنصار

٣٧٨٩- ئەنەسی کوڕی مالیك لە ئەبو ئوسەیدەوە دەیگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((چاکترینی ماڵانی ئەنصار بەنو نەججارن، پاشان بەنو عەبدولئەشهەلن، پاشان بەنو لحاریسی کوڕی خەزرەجن، پاشان بەنو ساعیدەن، وە لە هەموو ماڵانی ئەنصاردا خێر هەیە))، سەعد (ی کوڕی عوبادە) ﷺ وتی: وادەزانم پێغەمبەر ﷺ باوی خەڵکی تەنها بەسەر ئێمەدا داوە[٢]، بۆیە وترا: ئێوەشی بەسەر زۆری تردا باوداوە.

---

(١) بڕوانە: ٣٧٩٠، ٣٨٠٧، ٦٠٥٣.

(٢) سەعد ویستی بڕواتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ لەو بارەیەوە قسەی لەگەڵدا بکات، پێی وترا: چۆن لەو بارەیەوە لە خزمەتیدا قسە دەکەی؟ ئێوە لەو چوارەن کە پێغەمبەر ﷺ ناوی بردوون، ئەوانەی ناوی نەبردوون گەلێ زۆرترن.

- (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) عەبدوصەمەد وتی: شوعبە بۆی گێڕاینەوە وتی: قەتادە بۆی گێڕاینەوە وتی: لە ئەنەسم بیست وتی: ئەبو ئوسەید لە پێغەمبەرەوە ﷺ ئەم فەرموودەی گێڕایەوە، وە لە گێڕانەوەکەیدا وتی: لە ئەنەسم بیست وتی: ئەبو ئوسەید لە پێغەمبەرەوە ﷺ ئەم فەرموودەی گێڕایەوە، وە لە گێڕانەوەکەیدا وتی: (سەعدی کوڕی عوبادە[1]).

٣٧٩٠- حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ يَحْيَى، قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: أَخْبَرَنِي أَبُو أُسَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «خَيْرُ الأَنْصَارِ -أَوْ قَالَ: خَيْرُ دُورِ الأَنْصَارِ- بَنُو النَّجَّارِ، وَبَنُو عَبْدِ الأَشْهَلِ، وَبَنُو الحَارِثِ، وَبَنُو سَاعِدَةَ»[2].

٣٧٩٠- ئەبو سەلەمە ﷺ وتی: ئەبو ئوسەید بۆی گێڕامەوە کە ئەو لە پێغەمبەری ﷺ بیست دەیفەرموو: ((چاکترینی ئەنصاریەکان- یان فەرمووی: چاکترینی ماڵانی ئەنصاریەکان- بەنو نەججار و بەنو عەبدولئەشهەل و ئەبو لحاریس و بەنو ساعیدەن)).

٣٧٩١- حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ يَحْيَى، عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ، عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ خَيْرَ دُورِ الأَنْصَارِ دَارُ بَنِي النَّجَّارِ، ثُمَّ عَبْدِ الأَشْهَلِ، ثُمَّ دَارُ بَنِي الحَارِثِ، ثُمَّ بَنِي سَاعِدَةَ، وَفِي كُلِّ دُورِ الأَنْصَارِ خَيْرٌ». فَلَحِقْنَا سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ فَقَالَ: أَبَا أُسَيْدٍ، أَلَمْ تَرَ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ خَيَّرَ الأَنْصَارَ فَجَعَلَنَا أَخِيرًا؟ فَأَدْرَكَ سَعْدٌ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، خُيِّرَ دُورُ الأَنْصَارِ فَجُعِلْنَا آخِرًا. فَقَالَ: «أَوَلَيْسَ بِحَسْبِكُمْ أَنْ تَكُونُوا مِنَ الخِيَارِ؟!»[3].

---

(١) سەعدی کوڕی عوبادەی دیاری کرد کام سەعدەیە، کە لەگێڕانەوەی یەکەمدا دیاری نەکردوە تەنها وتـویەتی: سەعد بێ ناو هێنانی باوکی. بڕوانە: إرشاد الساري:٢٦٦/٨.

(٢) بڕوانە: ٣٧٨٩.

(٣) بڕوانە: ١٤٨١.

٣٧٩١- ئەبو حومەید ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمووی: ((بێگومان چاکترینی ماڵانی ئەنصارییەکان ماڵی بەنو نەججارن، پاشان ماڵانی عەبدولئەسهەلن، پاشان ماڵی بەنو لحاریسن، پاشان (ماڵانی) بەنو ساعیدەن، وە لە هەموو ماڵانی ئەنصاردا خێر و چاکە هەیە))، (ئەبو حومەید) دەڵێ: گەشتین بە سەعدی کوڕی عەبادە، جا ئەبو ئوسەید وتی: نابینی کە پێغەمبەر ﷺ باوی هەندێ ئەنصاری دا بەسەر هەندێکیاندا، ئێمەشی خستە کۆتاییەوە؟ ئینجا سەعد بەخزمەت پێغەمبەر ﷺ گەشت و وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ چاکترینی ماڵانی ئەنصارییەکان دیاری کراوە، ئێمەش خراینە کۆتاییەوە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئایا ئەوە بۆ ئێوە بەس نییە کە ئێوە لە چاك و هەڵبژێراوەکان بن؟))

٨- بابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ لِلأَنْصَارِ: «اصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الحَوْضِ»

قَالَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

٣٧٩٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ أَنَّ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلاَ تَسْتَعْمِلُنِي كَمَا اسْتَعْمَلْتَ فُلاَنًا؟ قَالَ: «سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أَثَرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الحَوْضِ».

٨- باسی ئەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ کە بە ئەنصارییەکانی فەرموو: ((دان بەخۆتاندا بگرن هەتا لەسەر حەوز (ی کەوسەر) بەمن دەگەن))

- ئەم فەرموودەیە عەبدوڵڵای کوڕی زەید لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕایەوە.

٣٧٩٢- ئەنەسی کوڕی مالیك لە ئوسەیدی کوڕی حوزەیرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پیاوێکی ئەنصاری وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ کارێکم پێ ناسپێریت وەك

فلآن كەس كە كارێكت پێ سپاردووە؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((بێگومان لە پاش (مردنی) من باوی خەڵکی تر دەدرێ بەسەر ئێوەدا، جا کەوابوو دان بەخۆتاندا بگرن هەتا لەسەر حەوز (ی كەوسەر) بەمن ئەگەن)).

٣٧٩٣- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ هِشَامٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﷺ يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِلأَنْصَارِ: «إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أَثَرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي، وَمَوْعِدُكُمُ الحَوْضُ»[1].

٣٧٩٣- ئەنەسی كوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بەئەنصارییەکانی فەرموو: ((بەڕاستی ئێوە لە پاش (مردنی) من باوی خەڵکی تر دەدرێ بەسەرتاندا، جا کەواتە دان بەخۆتاندا بگرن هەتا بەمن دەگەن، وە ژوانگەتان (لەگەڵ مندا) حەوز (ی كەوسەر)ە)).

٣٧٩٤- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﷺ حِينَ خَرَجَ مَعَهُ إِلَى الوَلِيدِ قَالَ: دَعَا النَّبِيُّ ﷺ الأَنْصَارَ إِلَى أَنْ يُقْطِعَ لَهُمُ الْبَحْرَيْنِ. فَقَالُوا: لاَ، إِلاَّ أَنْ تُقْطِعَ لإِخْوَانِنَا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مِثْلَهَا. قَالَ: «إِمَّا لاَ، فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي، فَإِنَّهُ سَيُصِيبُكُمْ بَعْدِي أَثَرَةٌ»[2].

٣٧٩٤- یەحیای كوڕی سەعید دەڵێ: لە ئەنەسی كوڕی مالیكی بیست كاتێ لەگەڵیدا ڕۆشت بۆ لای وەلید (ی كوڕی عەبدولمەلیك)، ئەنەس وتی: پێغەمبەر ﷺ ئەنصارییەکانی بانگ کردە خزمەتی خۆی کە بەحرەینیان بۆ ببڕێتەوە (و بیکات بەناویانەوە)، عەرزیان کرد: نەخێر، تا ئەوەندەش بۆ برا کۆچەرەکانیشمان نەبڕیوەتەوە بۆ ئێمە مەبڕەڕەوە! پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی:

(١) بڕوانە: ٣١٤٦.

(٢) بڕوانە: ٢٣٧٦.

((کە هەر ناتانەوێ دان بەخۆتاندا بگرن تا لەسەر حەوز (ی کەوسەر) دەگەنەوە بە من، چونکە بێگومان لە پاش من تووشی ئەو زەمانە دەبن کە خەڵك بەسەر ئێوەدا باو دەدرێت))

٩- بابُ دُعَاءِ النَّبِيِّ ﷺ: أَصْلِحِ الأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَةَ

٣٧٩٥- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا أَبُو إِيَاسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لاَ عَيْشَ إِلاَّ عَيْشُ الآخِرَةِ، فَأَصْلِحِ الأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَةَ»[١]. وَعَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَهُ، وَقَالَ: "فَاغْفِرْ لِلأَنْصَارِ".

٩- باسی نزا و پاڕانەوەی پێغەمبەر ﷺ (بەم نزایە) ((ئەنصاڕی و کۆچەرەکان چاک بکە))

٣٧٩٥- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((ژیان (ی بەردەوام) نییە جگە لە ژیانی دواڕۆژ، جا کەواتە ئەنصاڕی و کۆچەرییەکان چاك و ڕێك و پێك بکە)).

- وە قەتادە لە ئەنەسەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ وێنەی فەرموودەکەی پێشوو دەگێڕێتەوە تیایدا فەرمووی: ((جا کەواتە (خوایە) لە ئەنصاڕیەکان خۆش بە)).

٣٧٩٦- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: كَانَتِ الأَنْصَارُ يَوْمَ الخَنْدَقِ تَقُولُ:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا... عَلَى الْجِهَادِ مَا حَيِينَا أَبَدَا

فَأَجَابَهُمْ:

"اللَّهُمَّ لاَ عَيْشَ إِلاَّ عَيْشُ الآخِرَهْ... فَأَكْرِمِ الأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَهْ"[٢].

---

(١) بڕوانە: ٢٨٣٤.

(٢) بڕوانە: ٢٨٣٤.

٣٧٩٦- حومەيدى تەويل دەڵێ: ئەنەسى كوڕى ماليك ﷺ وتى: ئەنصارپيەكان لە ڕۆژى غەزاى خەندەقدا دەيانوت:
ئێمە ئەو كەسانەين كە پەيمانمان بە موحەممەددا لەسەر خەبات كردن هەتا ماوين لە ژياندا
پێغەمبەريش ﷺ وەڵامى دانەوە و دەيفەرموو: ((خودايە ژيانى (بەردەوام) نييە جگە لە ژيانى دواڕۆژ، جا كەواتە ئەنصارِ و كۆچەرييەكان ڕێزدار بكە)).

٣٧٩٧- حدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَهْلٍ قَالَ: جَاءَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَنَحْنُ نَحْفِرُ الخَنْدَقَ وَنَنْقُلُ التُّرَابَ عَلَى أَكْتَادِنَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اللَّهُمَّ لاَ عَيْشَ إِلاَّ عَيْشُ الآخِرَهْ... فَاغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ»[1].

٣٧٩٧- ئيبنو ئەبو حازيم لە باوكيەوە دەگێڕێتەوە ئەويش لە سەهلەوە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەرى خوا ﷺ هات بۆ لامان لە كاتێكدا ئێمە چاڵەكەمان هەڵدەكەند و بەكۆڵ خۆڵەكەيمان دەگواستەوە، پێغەمبەرى خواش ﷺ فەرمووى: ((خودايە ژيانى (بەردەوام) نييە جگە لەژيانى دواڕۆژ، جا كەواتە لە ئەنصارِ و كۆچەرييەكان خۆش بە)).

١٠- بابٌ: ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۝٩﴾ الحشر

٣٧٩٨- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ فُضَيْلِ بْنِ غَزْوَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّ رَجُلاً أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَبَعَثَ إِلَى نِسَائِهِ، فَقُلْنَ: مَا مَعَنَا إِلاَّ الْمَاءُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ يَضُمُّ -أَوْ يُضِيفُ- هَذَا؟». فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ أَنَا. فَانْطَلَقَ بِهِ إِلَى امْرَأَتِهِ، فَقَالَ: أَكْرِمِي ضَيْفَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: مَا عِنْدَنَا إِلاَّ قُوتُ صِبْيَانِي. فَقَالَ: هَيِّئِي

---

(١) بڕوانە: ٤٠٩٨، ٦٤١٤.

طَعَامَكِ، وَأَصْبِحِي سِرَاجَكِ، وَنَوِّمِي صِبْيَانَكِ إِذَا أَرَادُوا عَشَاءً. فَهَيَّأَتْ طَعَامَهَا، وَأَصْبَحَتْ سِرَاجَهَا، وَنَوَّمَتْ صِبْيَانَهَا، ثُمَّ قَامَتْ كَأَنَّهَا تُصْلِحُ سِرَاجَهَا فَأَطْفَأَتْهُ، فَجَعَلاَ يُرِيَانِهِ أَنَّهُمَا يَأْكُلاَنِ، فَبَاتَا طَاوِيَيْنِ، فَلَمَّا أَصْبَحَ غَدَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «ضَحِكَ اللَّهُ اللَّيْلَةَ -أَوْ عَجِبَ- مِنْ فَعَالِكُمَا» فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ۝٩﴾ الحشر[1].

١٠- باسێک: (وە باوی ئەوان دەدەن بەسەر خۆیاندا، باخۆشیان زۆر پێویست بن پێی)

٣٧٩٨- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، ئەویش ناردی بۆلای خێزانەکانی، ئەوانیش وتیان: جگە لە ئاو هیچیان نییە، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((کێ ئەم پیاوە لەگەڵ خۆیدا ئەباتەوە - یان میوانداری ئەکات- ؟)) پیاوێکی ئەنصاریش وتی: من، جا بردیەوە بۆ لای خێزانەکەی و پێی وت: ڕێزی میوانەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ بگرە، هاوسەرەکەشی وتی: جگە لە خۆراکی منداڵەکانم هیچی ترمان نییە، پیاوەکە وتی: خۆراکەکەت ئامادە بکە و چراکەت داگیرسێنە، وە منداڵەکان بخەوێنە ئەگەر داوای خۆراکی ئێوارەیان کرد، ئافرەتەکەش خۆراکەکەی ئامادەکرد و چراکەی داگیرساند و منداڵەکانی خەواند، پاشان هەستا وای نیشان دا چراکە چاك دەکات بەڵام کوژاندیەوە، ئەوسا وایان نیشانی میوانەکە دەدا هەردووکیان (لە خواردنەکە) دەخۆن، بەڵام هەردووکیان شەویان بەبێ شیو[2] کردەوە. ئەنجا کە ڕۆژ بووەوە پیاوەکە بەیانی زوو ڕۆشت بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ،

---

(١) بڕوانە: ٤٨٨٩.

(٢) شیو: بەخواردنی ئێوارە دەڵێن لە هەندێ ناوچەی کوردستان. بڕوانە: فەرهەنگی خاڵ:ل ٣٨١.

ئەویش فەرمووی: ((خوا ئەم شەو پێکەنی- یان ڕازی بوو- بەو کردەوە (جوانە)ی هەردووکتان))، ئیتر خوای گەورە ئەم ئایەتەی دابەزاند: (وە (ئەنصارییەکان) باوی ئەوان دەدەن بەسەر خۆیاندا باخۆشیان زۆر پێویست بن پێی، وە ئەو کەسەی خۆی لە ڕژدەی دەروونی بپارێزێت (بەڕاستی) هەر ئەوانن سەرفرازن).

١١- بابُ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: «اقْبَلُوا مِنْ مُحْسِنِهِمْ، وَتَجَاوَزُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ»

٣٧٩٩- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى أَبُو عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا شَاذَانُ أَخُو عَبْدَانَ، حَدَّثَنَا أَبِي، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ بْنُ الحَجَّاجِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: مَرَّ أَبُو بَكْرٍ وَالْعَبَّاسُ ﵄ بِمَجْلِسٍ مِنْ مَجَالِسِ الأَنْصَارِ وَهُمْ يَبْكُونَ، فَقَالَ: مَا يُبْكِيكُمْ؟ قَالُوا: ذَكَرْنَا مَجْلِسَ النَّبِيِّ ﷺ مِنَّا. فَدَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَخْبَرَهُ بِذَلِكَ - قَالَ: فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ وَقَدْ عَصَبَ عَلَى رَأْسِهِ حَاشِيَةَ بُرْدٍ -قَالَ- فَصَعِدَ المِنْبَرَ وَلَمْ يَصْعَدْهُ بَعْدَ ذَلِكَ اليَوْمِ، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «أُوصِيكُمْ بِالأَنْصَارِ، فَإِنَّهُمْ كَرِشِي وَعَيْبَتِي، وَقَدْ قَضَوُا الَّذِى عَلَيْهِمْ، وَبَقِيَ الذِي لَهُمْ، فَاقْبَلُوا مِنْ مُحْسِنِهِمْ، وَتَجَاوَزُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ»[1].

١١- باسی ئەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ ((چاکە) لە چاکانیان وەربگرن و لە (خراپەی) خراپانیان چاو پۆشی بکەن))

٣٧٩٩- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: ئەبو بەکر و عەبباس ﵄ بەلای کۆڕێك لە کۆڕەکانی ئەنصارڕدا تێپەڕین ئەوان (ئەنصارییەکان) دەگریان[2]، (عەبباس) وتی: ئەوە بۆ دەگرین؟ وتیان: یادی ئەو کاتەمان کردۆتەوە کە لە خزمەتی

(١) بڕوانە: ٣٨٠١.

(٢) چونکە پێغەمبەر ﷺ لە نەخۆشی مردندا بوو.

پێغەمبەردا ﷺ کۆڕمان دەبەست (و لە ناوماندا دادەنیشت)، جا (عەبباس یان ئەبو بەکر) چوونە ژورەوە بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ و ئەو هەواڵەیان پێدا، (ئەنەس) دەڵێ: پێغەمبەریش ﷺ هاتە دەرەوە و سەری بە دامێنی عەباکەی بەستبوو، (ئەنەس) وتی: جا ڕۆشتە سەر دوانگەکە، کە لە دوای ئەو ڕۆژە ئیتر نەڕۆشتە سەری، ئینجا سوپاس و ستایشی خوای کرد و پاشان فەرمووی: (((ئەی مسوڵمانان) ئامۆژگاریتان دەکەم کە زۆر باش بن بۆ ئەنصارییەکان، چونکە بەڕاستی ئەنصارییەکان جێگەی ڕاز و متمانەی منن، وە بێگومان ئەوەی لەسەر شانیان بووە جێ بەجێیان کردووە، ماوەتەوە ئەوەی کە هەقیان بۆ بکرێتەوە[1]، کەواتە ڕێز و قەدری چاکانیان بگرن و چاوپۆشیش لە خراپەکانیان بکەن)).

٣٨٠٠- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَعْقُوبَ، حَدَّثَنَا ابْنُ الغَسِيلِ، سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما يَقُولُ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَعَلَيْهِ مِلْحَفَةٌ، مُتَعَطِّفًا بِهَا عَلَى مَنْكِبَيْهِ، وَعَلَيْهِ عِصَابَةٌ دَسْمَاءُ حَتَّى جَلَسَ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا بَعْدُ، أَيُّهَا النَّاسُ، فَإِنَّ النَّاسَ يَكْثُرُونَ وَتَقِلُّ الأَنْصَارُ، حَتَّى يَكُونُوا كَالْمِلْحِ فِي الطَّعَامِ، فَمَنْ وَلِيَ مِنْكُمْ أَمْرًا يَضُرُّ فِيهِ أَحَدًا أَوْ يَنْفَعُهُ، فَلْيَقْبَلْ مِنْ مُحْسِنِهِمْ، وَيَتَجَاوَزْ عَنْ مُسِيئِهِمْ»[2].

٣٨٠٠- عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس رضي الله عنهما دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ قوماشێکی وەك پاڵتۆی دابوو بەسەر شانیدا و لە خۆی ئاڵاندبوو، قوماشێکی ڕەشیشی پێچابوو بەسەرییەوە، ڕۆشت هەتا لەسەر دوانگەکە دانیشت، ئینجا سوپاس و ستایشی خوای کرد، پاشان فەرمووی: ((لە پاش ئەمە، ئەی خەڵکینە، بێگومان خەڵکی زۆر دەبن و ئەنصار کەم دەبنەوە، هەتا وەك خوێی ناو چێشتیان لێ دێ، جا

(١) پاداشتی چاکەیان بدرێتەوە.

(٢) بڕوانە: ٩٢٧.

هەر کەسێکتان کاروبارێکی گرتە دەست و زیان یا سوودی بەکەسێك دەگەیاند، ئەوە با چاکەی چاکیان وەربگرێ و چاوپۆشی لە خراپیان بکات)).

٣٨٠١- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الأَنْصَارُ كَرِشِي وَعَيْبَتِي، وَالنَّاسُ سَيَكْثُرُونَ وَيَقِلُّونَ، فَاقْبَلُوا مِنْ مُحْسِنِهِمْ، وَتَجَاوَزُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ»[1].

٣٨٠١- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمووی: ((ئەنصاریەکان جێگەی ڕازو متمانەی منن، خەڵکی تر زۆر دەبن ئەمان (ئەنصار) کەم دەبنەوە، کەواتە (چاکە) لە چاکەکانیان وەرگرن و لە (خراپەی) خراپەکانیشیان چاوپۆشی بکەن)).

١٢- بابُ مَنَاقِبِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ ﷺ

٣٨٠٢- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ ﷺ يَقُولُ: أُهْدِيَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ حُلَّةُ حَرِيرٍ، فَجَعَلَ أَصْحَابُهُ يَمَسُّونَهَا وَيَعْجَبُونَ مِنْ لِينِهَا، فَقَالَ: «أَتَعْجَبُونَ مِنْ لِينِ هَذِهِ؟! لَمَنَادِيلُ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ خَيْرٌ مِنْهَا». أَوْ «أَلْيَنُ»[2]. رَوَاهُ قَتَادَةُ وَالزُّهْرِيُّ سَمِعَا أَنَسًا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

١٢- باسی پلە و پایەی سەعدی کوڕی موعاز ﷺ

٣٨٠٢- ئەبو ئیسحاق دەڵێ: لە بەرائم ﷺ بیست دەیوت: پۆشاکێکی ئاوریشم بەدیاری هێنرا بۆ پێغەمبەر ﷺ، هاوەڵانیش دەستیان کرد بەدەست پیاهێنانی

(١) بڕوانە: ٣٧٩٩.
(٢) بڕوانە: ٣٢٤٩.

بەنەرم و شلی ئەو پۆشاکە سەرسام بوون، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((بەنەرم و شلی ئەم پۆشاکە سەرسامن؟! دڵنیابن دەستەسڕەکانی سەعدی کوڕی موعاز لەمە چاکترە))، یان ((نەرم و شل ترە)).
(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) قەتادە و زوهری هەردووکیان ئەم فەرموودەیان لە ئەنەس بیستووە ئەویش لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویەتیەوە.

٣٨٠٣- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا فَضْلُ بْنُ مُسَاوِرٍ خَتَنُ أَبِي عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ ﷺ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «اهْتَزَّ العَرْشُ لِمَوْتِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ».
٣٨٠٣- وَعَنِ الأَعْمَشِ، حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَهُ.
فَقَالَ رَجُلٌ لِجَابِرٍ: فَإِنَّ البَرَاءَ: يَقُولُ اهْتَزَّ السَّرِيرُ. فَقَالَ: إِنَّهُ كَانَ بَيْنَ هَذَيْنِ الحَيَّيْنِ ضَغَائِنُ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «اهْتَزَّ عَرْشُ الرَّحْمَنِ لِمَوْتِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ».

٣٨٠٣- جابیر ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((عەرش بەمردنی سەعدی کوڕی موعاز هاتە لەرزین)).
٣٨٠٣- (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) لە ئەعمەشەوە وتی: ئەبو صالح بۆی گێڕاینەوە لە جابیرەوە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ وێنەی فەرموودەی پێشووی گێڕاوەتەوە.
وە پیاوێك بەجابیری وت، بێگومان بەڕا دەڵێ: تەختەکەی (سەعدی لەسەر هەڵگیرابوو) هاتە لەرزین، جابیریش وتی: لە نێوان ئەم دوو هۆزەدا ڕق وقین هەیە[1]، من لە پێغەمبەرم ﷺ بیست دەیفەرموو: ((عەرشی ڕەحمان هاتە لەرزین لەبەر مردنی سەعد کوڕی موعاز)).

---

(١) بۆیە بەڕا وا دەڵێ: دوو هۆزەکەش ئەوس و خەزرەجن، کە پێش هاتنی ئیسلام جەنگ و ناژاوە هەبوو لە نێوانیاندا.

٣٨٠٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ ﷺ أَنَّ أُنَاسًا نَزَلُوا عَلَى حُكْمِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ فَجَاءَ عَلَى حِمَارٍ، فَلَمَّا بَلَغَ قَرِيبًا مِنَ المَسْجِدِ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "قُومُوا إِلَى خَيْرِكُمْ" أَوْ "سَيِّدِكُمْ". فَقَالَ: «يَا سَعْدُ، إِنَّ هَؤُلَاءِ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ». قَالَ: فَإِنِّي أَحْكُمُ فِيهِمْ أَنْ تُقْتَلَ مُقَاتِلَتُهُمْ وَتُسْبَى ذَرَارِيُّهُمْ. قَالَ: "حَكَمْتَ بِحُكْمِ اللَّهِ" أَوْ "بِحُكْمِ المَلِكِ"[1].

٣٨٠٤- ئەبو سەعیدی خودری ﷺ دەگێڕێتەوە کە کەسانێك بە حوکمی سەعدی کوڕی موعاز ﷺ ڕازی بوون، بۆیە پێغەمبەر ﷺ ناردی بەدوایدا، سەعدیش بەسواری گوێدرێژێك هات، ئەنجا کە گەیشتە نزیکی مزگەوت پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((هەستن بە پیری چاکترینتانەوە)) یا ((گەورەکەتانەوە))، ئەنجا فەرمووی: ((ئەی سەعد بەڕاستی ئائەوانە ڕازی بوون بەبڕیاری تۆ))، سەعد وتی: جا من بڕیار دەدەم لە بارەیانەوە کە شەڕکەرەکانیان بکوژرێت و ژن ومنداڵەکانیشیان بکرێنە کۆیلە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((بەبڕیاری خوا بڕیارتدا)) یان ((بەبڕیاری مەلیك (کە خوایە))).

١٣- بَابُ مَنْقَبَةِ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ وَعَبَّادِ بْنِ بِشْرٍ ﷺ

٣٨٠٥- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا حَبَّانُ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، أَخْبَرَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ، أَنَّ رَجُلَيْنِ خَرَجَا مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ ﷺ فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ، وَإِذَا نُورٌ بَيْنَ أَيْدِيهِمَا حَتَّى تَفَرَّقَا، فَتَفَرَّقَ النُّورُ مَعَهُمَا. وَقَالَ مَعْمَرٌ، عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ أُسَيْدَ بْنَ حُضَيْرٍ وَرَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ. قَالَ حَمَّادٌ: أَخْبَرَنَا ثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ: كَانَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ وَعَبَّادُ بْنُ بِشْرٍ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ[2].

---

(١) بروانە: ٣٠٤٣.

(٢) بروانە: ٤٦٥.

١٣- باسی پلە و گەورەیی ئوسەیدی كوڕی حوزەیر و عەببادی كوڕی بیشر ﭭ

٣٨٠٥- ئەنەس ﭬ دەگێڕێتەوە كە دوو پیاو لە شەوێكی تاریكدا لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بوون و هاتنە دەرەوە (و دەڕۆیشتنەوە بۆ ماڵەوەیان)، لەو كاتەدا ڕووناكیەك لە پێشیانەوە پەیدا بوو (ڕێگای بۆ ڕۆشن دەكردنەوە) هەتا لە یەكتری جیابونەوە، ئینجا ڕووناكیەكەش بوو بەدوو بەشەوە لەگەڵیاندا، (هەریەكەیان ڕووناكی خۆی لەگەڵدا بوو).

- (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) مەعمەر دەگێڕێتەوە لە سابیتەوە لە ئەنەسەوە: بێگومان ئوسەیدی كوڕی حوزەیر و پیاوێكی ئەنصار لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ بوون.

حەمماد وتی: سابیت لەئەنەسەوە بۆی گێڕاینەوە وتی: ئوسەیدی كوڕی حوزەیر و عەببادی كوڕی بیشر لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بوون.

١٤- بابُ مَنَاقِبِ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ ﭬ

٣٨٠٦- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ﭭ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «اسْتَقْرِئُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ مِنَ ابْنِ مَسْعُودٍ وَسَالِمٍ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ، وَأُبَيٍّ، وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ»[1].

١٤- باسی پلە و پایەی موعازی كوڕی جەبەل ﭬ

٣٨٠٦- عەبدوڵڵای كوڕی عەمرٍ ﭭ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لەم چوار كەسەوە قورئان خوێندن فێرببن: لە عەبدوڵڵای كوڕی مەسعود، وە سالیمی ئازادكراوی ئەبو حوزەیفە و ئوبەیی و موعازی كوڕی جەبەل ﭭ)).

(١) بڕوانە: ٤٦٥.

١٥- بَابُ مَنْقَبَةِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ ﷺ

وَقَالَتْ عَائِشَةُ ﷺ: وَكَانَ قَبْلَ ذَلِكَ رَجُلاً صَالِحًا[١].

١٥- باسی پلە و گەورەیی سەعدی كوڕی عوبادە ﷺ

- عائیشە ﷺ دەڵێ: (سەعدی كوڕی عوبادە) پێش ئەوە[٢] پیاوێكی چاك بوو.

٣٨٠٧- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﷺ، قَالَ أَبُو أُسَيْدٍ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «خَيْرُ دُورِ الأَنْصَارِ بَنُو النَّجَّارِ، ثُمَّ بَنُو عَبْدِ الأَشْهَلِ، ثُمَّ بَنُو الحَارِثِ بْنِ الخَزْرَجِ، ثُمَّ بَنُو سَاعِدَةَ، وَفِي كُلِّ دُورِ الأَنْصَارِ خَيْرٌ». فَقَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ - وَكَانَ ذَا قِدَمٍ فِي الإِسْلَامِ -: أَرَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ فَضَّلَ عَلَيْنَا. فَقِيلَ لَهُ: قَدْ فَضَّلَكُمْ عَلَى نَاسٍ كَثِيرٍ[٣].

٣٨٠٧- ئەنەسی كوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: ئەبو ئوسەید دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((چاكترینی ماڵانی ئەنصارٍ بەنو نەججارن، پاشان بەنو عەبدولئەشهەلن، پاشان بەنو لحارسەی كوڕی خەزرەجن، پاشان بەنو ساعیدەن، وە لە هەموو ماڵانی ئەنصارِدا خێر هەیە))، سەعدی كوڕی عوبادە ﷺ - كە خاوەن پێشینە بوو لە ئیسلامدا- وتی: وا دەزانم پێغەمبەری خوا ﷺ باوی خەڵكی داوە بەسەر ئێمەدا[٤]، ئەوسا پێی وترا، (ئەویش فەرمووی:) (بێگومان ئێوەش بەسەر خەڵكانێكی زۆردا باودراون).

---

(١) بڕوانە: ٤٧٥٠.

(٢) مەبەستی عائیشە (ڕەزای خوای لێبێ) وەڵامی بەرپەرچدانەوەی سەعدی كوڕی عوبادەیە بۆ سەعدی كوڕی موعاز، لە باسی ئەو بوهتانەی بۆ عائیشە كرابوو، سەیری فەرموودەی (٢٦٦١) بكە.

(٣) بڕوانە: ٣٧٨٩.

(٤) سەعد ویستی بڕواتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ لەو بارەیەوە قسەی لەگەڵدا بكات، پێی وترا چۆن لەو بارەوە لە خزمەتیدا قسە دەكەی؟ ئێوە لەو چوارەن كە پێغەمبەر ﷺ ناوی بردوون، ئەوانەی ناوی نەبردوون گەلێ زۆرترن.

١٦- بابُ مَنَاقِب أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ ﷺ

٣٨٠٨- حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: ذُكِرَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، فَقَالَ: ذَاكَ رَجُلٌ لاَ أَزَالُ أُحِبُّهُ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «خُذُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ: مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ -فَبَدَأَ بِهِ- وَسَالِمٍ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ، وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، وَأُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ»[1].

١٦- باسی پلە و پایەی ئوبەیی کوڕی کەعب ﷺ

٣٨٠٨- مەسروق دەڵێ: لای عەبدوڵڵای کوڕی عەمرِدا ﷺ باسی عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود کرا ﷺ وتی: ئەو پیاوێکە (عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود ﷺ) هەمیشە و بەردەوام خۆشم دەوێت، (چونکە) لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((لەم چوار کەسەوە قورئان خوێندن فێر ببن: لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود- بەو دەستی پێ کرد- و سالیمی ئازادکراوی ئەبو حوزەیفە و موعازی کوڕی جەبەل و ئوبەیی کوڕی کەعب ﷺ)).

٣٨٠٩- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ قَالَ: سَمِعْتُ شُعْبَةَ، سَمِعْتُ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لأُبَيٍّ «إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ ﴿لَمْ يَكُنِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۝١﴾ البينة. قَالَ: وَسَمَّانِي؟ قَالَ: «نَعَمْ» فَبَكَى[2].

٣٨٠٩- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ بە ئوبەی فەرموو: ((بێگومان خوای گەورە فەرمانی پێ کردم کە (سوڕەتی) ﴿لَمْ يَكُنِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۝١﴾ البينة، بەسەرتدا بخوێنم، ئوبەیی وتی: خوای گەورە ناوی هێناوم ؟ فەرمووی: ((بەڵێ ناوی هێناوی))، بۆیە ئوبەی گریا.

---

(١) بڕوانە: ٣٧٥٨.

(٢) بڕوانە: ٤٩٥٩، ٤٩٦٠، ٤٩٦١.

١٧- بابُ مَنَاقِبِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ ﷺ

٣٨١٠- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: جَمَعَ الْقُرْآنَ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ أَرْبَعَةٌ، كُلُّهُمْ مِنَ الأَنْصَارِ: أُبَيٌّ، وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَأَبُو زَيْدٍ، وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ. قُلْتُ لأَنَسٍ: مَنْ أَبُو زَيْدٍ؟ قَالَ: أَحَدُ عُمُومَتِي(١).

١٧- باسی پلە و پایەی زەیدی کوڕی سابیت ﷺ

٣٨١٠- قەتادە لە ئەنەسەوە ﷺ گێڕایەوە وتی: لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ چوار کەس هەموو قورئانیان لەبەربوو، هەموویان ئەنصاڕی بوون: ئوبەیی و موعازی کوڕی جەبەل و ئەبو زەید و زەیدی کوڕی سابیت، (قەتادە دەڵێ:) وتم بەئەنەس: ئەبو زەید کێیە؟ وتە: یەکێکە لە ئامۆزاکانی من.

١٨- بابُ مَنَاقِبِ أَبِي طَلْحَةَ ﷺ

٣٨١١- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَارِثِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ، عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، وَأَبُو طَلْحَةَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ ﷺ مُجَوِّبٌ بِهِ عَلَيْهِ بِحَجَفَةٍ لَهُ.
وَكَانَ أَبُو طَلْحَةَ رَجُلاً رَامِيًا شَدِيدَ القِدِّ، يَكْسِرُ يَوْمَئِذٍ قَوْسَيْنِ أَوْ ثَلاَثًا.

وَكَانَ الرَّجُلُ يَمُرُّ مَعَهُ الْجَعْبَةُ مِنَ النَّبْلِ، فَيَقُولُ: "انْشُرْهَا لأَبِي طَلْحَةَ". فَأَشْرَفَ النَّبِيُّ ﷺ يَنْظُرُ إِلَى الْقَوْمِ، فَيَقُولُ أَبُو طَلْحَةَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، لاَ تُشْرِفْ يُصِيبُكَ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ القَوْمِ، نَحْرِي دُونَ نَحْرِكَ. وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ، أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا، تُنْقِزَانِ القِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا، تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ القَوْمِ، ثُمَّ تَرْجِعَانِ فَتَمْلآنِهَا، ثُمَّ تَجِيآنِ فَتُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ القَوْمِ، وَلَقَدْ وَقَعَ السَّيْفُ مِنْ يَدَيْ أَبِي طَلْحَةَ إِمَّا مَرَّتَيْنِ، وَإِمَّا ثَلاَثًا(٢).

---

(١) بڕوانە: ٣٩٩٦، ٥٠٠٣، ٥٠٠٤.

(٢) بڕوانە: ٢٨٨٠.

١٨- باسی پلە و پایەی ئەبو تەڵحە ﷺ

٣٨١١- ئەنەس ﷺ دەڵێ: لە ڕۆژی غەزای ئوحوددا خەڵك شكان و پێغەمبەریان ﷺ بەتەنها بەجێهێشت[1]، ئەبو تەڵحە لە بەردەمی پێغەمبەردا ﷺ بوو قەڵغانەكەی خۆی كردبوو بەسوپەر بۆ پێغەمبەر ﷺ، وە ئەبو تەڵحە تیرهاوێژێكی چاك بوو، ژێی كەوانەكەی زۆر توند بوو، ئەو ڕۆژە دوو یان سێ قەوسی شكاند، پیاو هەبوو (بەلای ئەبو تەڵحەدا) تێدەپەڕی تیردانێكی پڕ لە تیری پێ بوو، پێغەمبەریش ﷺ دەیفەرموو: ((تیرەكانت هەڵڕێژە و بڵاویكەرەوە بۆئەبو تەڵحە))، ئەنجا پێغەمبەر ﷺ خۆی بەرز كردەوە سەیری خەڵكەكەی دەكرد، ئەبو تەڵحەش دەیوت: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ دایك و باوكم بەقوربانت بێ، خۆت بەرز مەكەرەوە نەوەك تیرێكی دوژمنەكانت بەركەوێ سنگی من قەڵغانی سنگی تۆیە لە پێشتەوەیە! (ئەنەس دەڵێ:) بێگومان عائیشەی كچی ئەبو بەكر و ئوممو سولەیمم ﷺ بینی هەردووكیان خۆیان لێ هەڵكردبوو خرخاڵی پێیەكانیانم دەبینی، كوندەی (ئاویان) بەكۆڵەوە بوو بەپەلە دەیان برد دەیاندا بەدەمی خەڵكەكەوە، پاشان هەردووكیان دەگەڕانەوە كوندەكانیان پڕ لە ئاو دەكردەوە ئەهاتنەوە و دەیاندا بەدەمی موجاهیدەكانەوە، وە بێگومان لەو ڕۆژەدا (لەبەر وەنەوزدان دیم) دووجار یان سێ جار شمشێرەكە لە دەس ئەبو تەڵحە كەوتە خوارەوە.

١٩- بابُ مَنَاقِبِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ ﷺ

٣٨١٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكًا يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ -مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ- عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ

---

(١) جگە لە ئەبو بەكر و عومەر و علی و تەڵحە و ئەبو تەڵحە (ڕەزای خوایان لێ بێ).

لأَحَدٍ يَمْشِي على الأَرْضِ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ الجَنَّةِ. إلاَّ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ سَلاَمٍ قَالَ: وَفِيهِ نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ ﴿ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿١٠﴾ ﴾ الأحقاف. قَالَ: لاَ أَدْرِي قَالَ مَالِكٌ: الآيَةَ أَوْ فِي الحَدِيثِ.

١٩- باسی پلە و پایەی عەبدوڵڵای کوڕی سەلام ﷺ

٣٨١٢- عامیری کوڕی سەعدی کوڕی ئەبو وەققاص لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: جگە لە عەبدوڵڵای کوڕی سەلام ﷺ نەمبیستووە لە پێغەمبەر ﷺ دەربارەی کەسێك کە (ئەمڕۆ) بەسەر زەوی دا بگەڕێ فەرمووبێتی: ((بێگومان لە ئەهلی بەهەشتە))، وتی: ئەم ئایەتە دەربارەی ئەو دابەزی ﴿ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿١٠﴾ ﴾ الأحقاف[1]، **(عەبدوڵڵای کوڕی یوسف) وتی: نازانم مالیك خۆی ئایەتەکەی خوێندەوە یان هەر لە فەرموودەکە دایە.**

٣٨١٣- حدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا أَزْهَرُ السَّمَّانُ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا فِي مَسْجِدِ المَدِينَةِ، فَدَخَلَ رَجُلٌ عَلَى وَجْهِهِ أَثَرُ الخُشُوعِ، فَقَالُوا: هَذَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الجَنَّةِ. فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ تَجَوَّزَ فِيهِمَا ثُمَّ خَرَجَ، وَتَبِعْتُهُ، فَقُلْتُ: إِنَّكَ حِينَ دَخَلْتَ المَسْجِدَ قَالُوا: هَذَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الجَنَّةِ. قَالَ: وَاللهِ مَا يَنْبَغِي لأَحَدٍ أَنْ يَقُولَ مَا لاَ يَعْلَمُ، وَسَأُحَدِّثُكَ لِمَ ذَاكَ، رَأَيْتُ رُؤْيَا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَصَصْتُهَا عَلَيْهِ، وَرَأَيْتُ كَأَنِّي فِي رَوْضَةٍ -ذَكَرَ مِنْ سَعَتِهَا وَخُضْرَتِهَا- وَسْطَهَا عَمُودٌ مِنْ حَدِيدٍ، أَسْفَلُهُ فِي الأَرْضِ وَأَعْلاَهُ فِي السَّمَاءِ، فِي أَعْلاَهُ عُرْوَةٌ فَقِيلَ لَهُ: ارْقَهْ. قُلْتُ: لاَ أَسْتَطِيعُ. فَأَتَانِي مِنْصَفٌ فَرَفَعَ ثِيَابِي مِنْ خَلْفِي، فَرَقِيتُ حَتَّى كُنْتُ فِي أَعْلاَهَا، فَأَخَذْتُ بِالْعُرْوَةِ، فَقِيلَ لَهُ: اسْتَمْسِكْ. فَاسْتَيْقَظْتُ وَإِنَّهَا لَفِي يَدِي، فَقَصَصْتُهَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «تِلْكَ الرَّوْضَةُ

---

(١) واتە:(وەك کەسێك لە نەوەی ئیسرائیل شایەتی دابێ).

الإِسْلاَمُ، وَذَلِكَ العَمُودُ عَمُودُ الإِسْلاَمِ، وَتِلْكَ العُرْوَةُ عُرْوَةُ الوُثْقَى، فَأَنْتَ عَلَى الإِسْلاَمِ حَتَّى تَمُوتَ». وَذَاكَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلاَمٍ.

٣٨١٣م- وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ: حَدَّثَنَا مُعَاذٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ عُبَادٍ، عَنِ ابْنِ سَلاَمٍ قَالَ: وَصِيفٌ مَكَانَ: مِنْصَفٌ[1].

٣٨١٣- قەیسی کوڕی عوباد دەڵێ: لە مزگەوتی مەدینە دانیشتبووم، جا پیاوێك هات لە ڕووخساریدا ئاسەواری خشوع دیار بوو، وتیان: ئەمە پیاوێکە لە ئەهلی بەهەشت، ئەنجا دوو ڕکات نوێژی بەکورتی کرد[2]، پاشان لە (مزگەوت) ڕۆشتە دەرەوە، منیش شوێنی کەوتم و پیم وت: کە تۆ هاتیتە مزگەوت، وتیان: ئەمە پیاوێکە لە ئەهلی بەهەشت، وتی: وەڵلاهی شیاو نییە بۆ کەسێ کە شتێ بڵێ نایزانێ، هەواڵت دەدەمێ کە هۆی ئەوە چییە؟ لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ خەوێکم بینی و بۆ پێغەمبەرم ﷺ گێڕایەوە، لە خەومدا بینیم لە ناو باخێکی گەورەدا بووم- (عەبدوڵڵا) باسی گەورەیی و سەوزێتی ئەو باغەی کرد- لە ناوەڕاستی دا کۆڵەکەیەکی ئاسنی تیا بوو بنی لە زەویدا بوو سەری لە ئاسمان بوو، لای سەروویەوە دەسکێکی هەبوو، جا پێیان وتم: سەرکەوە، وتم: ناتوانم، غوڵامێ هات و لە پشتەوە پۆشاکەکەی هەڵگرتم و تاسەرەوە سەرکەوتم و جا دەسکەکەم گرت، پێم وترا: قایم دەست بگرە، جا کە خەبەرم بوویەوە دەسکەکە بەدەستمەوە بوو! ئینجا گێڕامەوە بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەویش فەرمووی: ((ئەو باغە ئیسلامە، ئەو کۆڵەکەیە کۆڵەکەی ئیسلامە ئەو دەسگیرەش (عُرْوَةُ الوُثْقَى) **یە، کەواتە تۆ لەسەر ئیسلامی هەتا دەمری))، قەیس دەڵێ: ئەو پیاوە عەبدوڵڵای کوڕی سەلام بوو.**

(١) بڕوانە: ٧٠١٠، ٧٠١٤.
(٢) زۆر درێژی نەکردەوە بەڵکو بەکورتی کردی.

٣٨١٣م- (بوخاری دەڵێ:) خەلیفە پێی وتم، موعاز بۆی گێڕاینەوە وتی: ئیبنو عەون بۆی گێڕاینەوە لە موحەمەدەوە وتی: قەیسی كوڕی عوبادە بۆی گێڕاینەوە لە عەبدوڵڵای كوڕی سەلامەوە ﷺ وتی: (وَصِيفٌ) لە شوێنی (مِنْصَفٌ)[1].

٣٨١٤- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ: أَتَيْتُ المَدِينَةَ فَلَقِيتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ ﷺ فَقَالَ: أَلاَ تَجِيءُ فَأُطْعِمَكَ سَوِيقًاوَتَمْرًا، وَتَدْخُلَ فِي بَيْتٍ؟ ثُمَّ قَالَ: إِنَّكَ بِأَرْضٍ الرِّبَا بِهَا فَاشٍ، إِذَا كَانَ لَكَ عَلَى رَجُلٍ حَقٌّ فَأَهْدَى إِلَيْكَ حِمْلَ تِبْنٍ، أَوْ حِمْلَ شَعِيرٍ، أَوْ حِمْلَ قَتٍّ، فَلاَ تَأْخُذْهُ، فَإِنَّهُ رِبًا. وَلَمْ يَذْكُرِ النَّضْرُ وَأَبُو دَاوُدَ وَوَهْبٌ عَنْ شُعْبَةَ البَيْتَ[2].

٣٨١٤- سەعیدی كوڕی ئەبو بوردە لە باوكیەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: ڕۆشتمە مەدینە و بەعەبدوڵڵای كوڕی سەلام ﷺ گەشتم، وتی: بۆ نایەی قاوت و خورمات بدەمێ بیخۆی، بڕۆیتە ماڵێكەوە[3]؟ پاشان عەبدوڵڵا پێی وت: تۆ لە وڵاتێكی (كە عێراقە) سوو ڕیبا تیایا بڵاو و زۆرە، ئەگەر مافێكت بەسەر كەسێكەوە بێت، ئەو كەسە بارێ كا یان بارێ جۆ یان بارێ وێنجەت بۆ بێنێ لێی وەرمەگرە، چونكە بێگومان ئەوە سووە.

(ئیمامی بوخاری دەڵێ:) نەزر و ئەبو داود و وەهب لە شوعبەوە (ئەم فەرموودەیان گێڕاوەتەوە و) باسی ماڵەكەیان نەكردووە.

---

(١) (وَصِيفٌ) و (مِنْصَفٌ) هەردوو وشـەكە كە لە فەرمـوودەكە هـاتوون بە (مِنـصَف) هـاتووە، لە گێـڕانەوەكەی خەلیفەشدا بە (وَصیف) هاتووە، بەواتای غولام و خزمەتكار دێن كوڕ بێت یان كچ. إرشاد الساري:٢٨٩/٨.

(٢) بڕوانە: ٧٣٤٢.

(٣) پیرۆز و گەورەیە چونكە پێغەمبەر ﷺ ڕۆشتۆتە ئەو ماڵەوە.

٢٠- بابٌ: تَزْوِيجُ النَّبِيِّ ﷺ خَدِيجَةَ، وَفَضْلُهَا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا

٣٨١٥- حدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيًّا رضي الله عنه يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ.
حَدَّثَنِي صَدَقَةُ، أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ، عَنْ عَلِيٍّ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «خَيْرُ نِسَائِهَا مَرْيَمُ، وَخَيْرُ نِسَائِهَا خَدِيجَةُ»[1].

٢٠- باسێک: مارەکردن و هێنانی خەدیجە لە لایەن پێغەمبەرەوە ﷺ، وە گەورەیی خەدیجە رضي الله عنها

٣٨١٥- عەلی[2] رضي الله عنه دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((چاکترین ئافرەتی دونیا (لە سەردەمی خۆیدا) مەریەمە، چاکترین ئافرەتی دونیا (لە سەردەمی خۆیدا) خەدیجەیە)).

٣٨١٦- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: مَا غِرْتُ عَلَى امْرَأَةٍ لِلنَّبِيِّ ﷺ مَا غِرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ -هَلَكَتْ قَبْلَ أَنْ يَتَزَوَّجَنِي- لِمَا كُنْتُ أَسْمَعُهُ يَذْكُرُهَا، وَأَمَرَهُ اللهُ أَنْ يُبَشِّرَهَا بِبَيْتٍ مِنْ قَصَبٍ، وَإِنْ كَانَ لَيَذْبَحُ الشَّاةَ فَيُهْدِي فِي خَلَائِلِهَا مِنْهَا مَا يَسَعُهُنَّ[3].

٣٨١٦- عائیشە رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دەڵێ: غیرەم لە هیچ کام لەهاوسەرەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ نەدەکرد ئەوەندەی غیرەم لە خەدیجە دەکرد - پێش ئەوەی پێغەمبەر ﷺ من مارە بکات مردووە - (هۆکەشی ئەوەبوو) کە لە پێغەمبەرم ﷺ دەبیست باسی

(١) بڕوانە: ٣٤٣٢.

(٢) ئەم فەرموودە دوو سەنەد و ڕێگای هەیە دەگاتەوە سەر علی (ڕەزای خوای لێ بێ) لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویەتەوە.

(٣) بڕوانە: ٣٨١٧، ٣٨١٨، ٥٢٢٩، ٦٠٠٤، ٧٤٨٤.

دەکرد، خواش فەرمانی پێ کردبوو کە مژدەی پێ بدات بەکۆشکێك لە مرواری ناوبۆش (لە بەهەشتدا)، جاری وابوو مەڕێکی سەردەبڕی و لە گۆشتەکەی بە دیاری دەنارد بۆ دۆست و خۆشەویستەکانی خەدیجە، ئەوەندەی بەشی هەموویان بکات.

٣٨١٧- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: مَا غِرْتُ عَلَى امْرَأَةٍ مَا غِرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ، مِنْ كَثْرَةِ ذِكْرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِيَّاهَا. قَالَتْ: وَتَزَوَّجَنِي بَعْدَهَا بِثَلَاثِ سِنِينَ، وَأَمَرَهُ رَبُّهُ ﷻ أَوْ جِبْرِيلُ ﵇ أَنْ يُبَشِّرَهَا بِبَيْتٍ فِي الجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ[1].

٣٨١٧- عائیشە ﵂ دەڵێ: غیرەم لە هیچ کام لە هاوسەرەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ نەدەکرد ئەوەندەی غیرەم لە خەدیجە دەکرد، چونکە پێغەمبەر ﷺ زۆر باسی دەکرد، (عائیشە) دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ دوا (ی مردنی) ئەو بەسێ ساڵ منی مارەکرد، وە پەروەردگار ﷻ فەرمانی پێ کرد یان جیبریل ﵇ فەرمانی پێ کرد کە موژدەی پێ بدات بە کۆشکێکی مرواری ناوبۆش لە بەهەشتدا.

٣٨١٨- حدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَنٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا حَفْصٌ، عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: مَا غِرْتُ عَلَى أَحَدٍ مِنْ نِسَاءِ النَّبِيِّ ﷺ مَا غِرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ، وَمَا رَأَيْتُهَا، وَلَكِنْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُكْثِرُ ذِكْرَهَا، وَرُبَّمَا ذَبَحَ الشَّاةَ، ثُمَّ يُقَطِّعُهَا أَعْضَاءً، ثُمَّ يَبْعَثُهَا فِي صَدَائِقِ خَدِيجَةَ، فَرُبَّمَا قُلْتُ لَهُ: كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ فِي الدُّنْيَا امْرَأَةٌ إِلاَّ خَدِيجَةُ! فَيَقُولُ: "إِنَّهَا كَانَتْ وَكَانَتْ، وَكَانَ لِي مِنْهَا وَلَدٌ"[2].

(١) بڕوانە: ٣٨١٦.

(٢) بڕوانە: ٣٨١٦.

٣٨١٨- عائیشه ﵂ دەڵێ: له هیچ ژنێکی پێغەمبەر ﷺ غیرەم نەکردووە ئەوەندەی غیرەم له خەدیجه کردووە، نەیشم دیبوو، بەڵام پێغەمبەر ﷺ زۆر ناوی دەهێنا، وە هەندێ جار مەڕی سەردەبڕی پاشان پشك پشکی دەکرد و ئینجا دەینارد بۆ دۆست و خۆشەویستەکانی خەدیجه، هەندێ جار عەرزی پێغەمبەرم ﷺ دەکرد ئەمە چییه وەك له دنیا جگه له خەدیجه هیچ ژنێك نەبووبێ؟! ئەویش دەیفەرموو: ((بێگومان وابووە و وابووە، وە من لەو منداڵم بووە)).

٣٨١٩- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى ﵄: بَشَّرَ النَّبِيُّ ﷺ خَدِيجَةَ؟ قَالَ: نَعَمْ، بِبَيْتٍ مِنْ قَصَبٍ، لاَ صَخَبَ فِيهِ وَلاَ نَصَبَ[1].

٣٨١٩- ئیسماعیل دەڵێ: به عەبدوڵلای کوڕی ئەوفام ﵁ وت: ئایا پێغەمبەر ﷺ مژدەی داوە به جەدیجه؟ وتی: بەڵێ موژدەی داوەتێ (که له بەهەشتدا) کۆشکێکی له دووڕ (بۆ دروست کراوە)، نه دەنگه دەنگی تیایه نه ماندووبوون و ناڕەحەتی.

٣٨٢٠- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ عُمَارَةَ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: أَتَى جِبْرِيلُ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ هَذِهِ خَدِيجَةُ قَدْ أَتَت مَعَهَا إِنَاءٌ فِيهِ إِدَامٌ أَوْ طَعَامٌ أَوْ شَرَابٌ، فَإِذَا هِيَ أَتَتْكَ فَاقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلاَمَ مِنْ رَبِّهَا وَمِنِّي، وَبَشِّرْهَا بِبَيْتٍ فِي الجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ، لاَ صَخَبَ فِيهِ وَلاَ نَصَبَ[2].

٣٨٢٠- ئەبو هوڕەیرە ﵁ دەڵێ: جیبریل ﵇ هاته خزمەت پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەوە خەدیجەیه هات دەفرێکی پێیه پێخۆر یان خۆراك یان خواردنەوەی تێدایه، جا که گەشتەلات سڵاوی

(١) بڕوانه: ١٧٩٢.

(٢) بڕوانه: ٧٤٩٧.

پەروەردگاری پێ ڕاگەیەنە، هەروەها سڵاوی منیش، وە موژدەی بدەرێ بەکۆشکێکی دووڕ لە بەهەشتدا، نە دەنگە دەنگی تیایە نە ماندووبوون و نەناڕەحەتی)).

٣٨٢١- وَقَالَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ: أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ قَالَتِ: اسْتَأْذَنَتْ هَالَةُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ -أُخْتُ خَدِيجَةَ -على رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَعَرَفَ اسْتِئْذَانَ خَدِيجَةَ، فَارْتَاعَ لِذَلِكَ، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ هَالَةَ». قَالَتْ: فَغِرْتُ فَقُلْتُ: مَا تَذْكُرُ مِنْ عَجُوزٍ مِنْ عَجَائِزِ قُرَيْشٍ، حَمْرَاءِ الشِّدْقَيْنِ، هَلَكَتْ فِي الدَّهْرِ، قَدْ أَبْدَلَكَ اللهُ خَيْرًا مِنْهَا!

٣٨٢١- عائیشە ﷺ دەڵێ: هالەی کچی خوەیلید- خوشکی خەدیجە- مۆڵەتی خواست بێتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، پێغەمبەر ﷺ وایزانی خەدیجەیە ﷺ داوای مۆڵەت دەکات[1]، لەبەر ئەوە پێغەمبەر ﷺ ڕەنگی تێك چوو (و ترسا) فەرمووی: ((خوایە هالە بێ))، (عائیشە) دەڵێ: لەوە غیرەم کرد، عەرزم کرد ئەمە چییە ئەوەندە پیرەژنێ لە پیرەژنەکانی قوڕەیشی، لالەغاوە سووری ددان لە دەما نەماوە دێنیتەوە بیری خۆت، کە ماوەیەکی دوورو درێژە نەماوە؟! بێگومان خوا بۆی گۆڕیوی بە ئافرەتێکی چاکتر لەو !

٢١- بابُ ذِكْرِ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ البَجَلِيِّ ﷺ

٣٨٢٢- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ الوَاسِطِيُّ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ بَيَانٍ، عَنْ قَيْسٍ قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: قَالَ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ: مَا حَجَبَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُنْذُ أَسْلَمْتُ، وَلاَ رَآنِي إِلاَّ ضَحِكَ[2].

(١) چونکە دەنگی هالە بەدەنگی خەدیجە دەچوو، بەم جۆرەش مانا دەکرێ: مۆڵەت خواردنی خەدیجەی بیرکەوتەوە.
(٢) بڕوانە: ٣٠٣٥.

٢١- باسی باسکردنی جەریری کوڕی عەبدوڵلای بەجەلیی ﷺ

٣٨٢٢- جەریری کوڕی عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: لەو ڕۆژەوەی مسوڵمان بووم پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگری نەکردووە لێم بڕۆمە خزمەتی، وە هەر کاتێ منی بینیوە پێکەنیوە.

٣٨٢٣- وَعَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ فِي الجَاهِلِيَّةِ بَيْتٌ يُقَالُ لَهُ: ذُو الخَلَصَةِ، وَكَانَ يُقَالُ لَهُ: الْكَعْبَةُ اليَمَانِيَةُ، أَوِ الكَعْبَةُ الشَّأْمِيَّةُ، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «هَلْ أَنْتَ مُرِيحِي مِنْ ذِي الخَلَصَةِ؟». قَالَ: فَنَفَرْتُ إِلَيْهِ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ. قَالَ: فَكَسَرْنَا، وَقَتَلْنَا مَنْ وَجَدْنَا عِنْدَهُ، فَأَتَيْنَاهُ، فَأَخْبَرْنَاهُ، فَدَعَا لَنَا وَلأَحْمَسَ.

٣٨٢٣- قەیس لە جەریری کوڕی عەبدوڵلاوە ﷺ گێڕایەوە وتی: لە سەردەمی نەفامیدا خانوویەك هەبوو پێی دەوترا زولخەلەصە، وە پێی دەوترا کەعبەی یەمانی یان کەعبەی شامیە[1]، جا پێغەمبەری خوا ﷺ بەمنی فەرموو: ((ئەرێ تۆ (بوتخانەی) زولخەلەصەم لە کۆڵ ناکەیتەوە و دڵخۆشم ناکەیت؟)) جەریر دەڵێ: منیش بەسەد و پەنجا سواری هۆزی ئەحمەسەوە دەرچووم و ڕۆشتم. (جەریر) دەڵێ: جا (خانووەکەمان ڕوخاند و زولخەلەصەمان) شکاند، ئەو کەسانەی لایدا بوون هەموویانمان کوشت، ئەنجا هاتینەوە خزمەتی، وە هەواڵەکەمان پێدا، پێغەمبەریش ﷺ دوعای کرد بۆ ئێمە و بۆ هۆزی ئەحمەسیش.

٢٢- بابُ ذِكْرِ حُذَيْفَةَ بْنِ اليَمَانِ العَبْسِيِّ ﷺ

٣٨٢٤- حدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ، أَخْبَرَنَا سَلَمَةُ بْنُ رَجَاءٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ قَالَتْ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ هُزِمَ المُشْرِكُونَ هَزِيمَةً بَيِّنَةً، فَصَاحَ إِبْلِيسُ: أَيْ عِبَادَ اللَّهِ،

---

(١) پێی گوتراوە یەمانی چونکە لە یەمەن بووە، وە پێشی وتراوە شامی، چونکە دەرگاکانی ڕوو بەشام بوو. (فتح الباري:٨/٧١).

أُخْرَاكُمْ، فَرَجَعَتْ أُولاَهُمْ عَلَى أُخْرَاهُمْ، فَاجْتَلَدَتْ أُخْرَاهُمْ، فَنَظَرَ حُذَيْفَةُ، فَإِذَا هُوَ بِأَبِيهِ فَنَادَى: أَيْ عِبَادَ اللَّهِ، أَبِي أَبِي. فَقَالَتْ: فَوَاللَّهِ مَا احْتَجَزُوا حَتَّى قَتَلُوهُ، فَقَالَ حُذَيْفَةُ: غَفَرَ اللهُ لَكُمْ. قَالَ أَبِي: فَوَاللَّهِ مَا زَالَتْ فِي حُذَيْفَةَ مِنْهَا بَقِيَّةُ خَيْرٍ حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ ﷻ[1].

٢٢- باسی باسکردنی حوزەیفەی کوڕی یەمانی عەبسی ﵁

٣٨٢٤- عائیشە ﵂ دەڵێ: کاتێ لە ڕۆژی غەزای ئوحوددا بتپەرستەکان شکێنران بە شکانێکی ئاشکرا، ئیبلیس هاواری کرد: ئەی بەندەکانی خوا ئاگاداری دواوەی خۆتان بن، ئەنجا ئەو (مسوڵمان)انەی لە پێشەوە بوون گەڕانەوە لەگەڵ ئەو (مسوڵمان)انەی لە دواوە بوون لە دژیان بە جەنگ هاتن[2]، حوزەیفەش سەرنجی دا و باوکی بینی (مسوڵمانان دەیکوژن)[3]، بۆیە حوزەیفە هاواری کرد و وتی: ئەی بەندەکانی خوا ئەوە باوکمە ئەوە باوکمە، عائشە وتی: بەڵام سوێند بەخوا وازیان لێ نەهێنا هەتا کوشتیان، حوزەیفەش وتی: خوا لێتان خۆش بێ، (هیشام دەڵێ: عوروەی) باوکم وتی: جا سوێند بەخوا بەردەوام حوزەیفە لەو کوشتنەی باوکیدا (داوای لێخۆشبوونی دەکرد بۆ بکوژانی باوکی)، بۆیە بەشێ چاکە و خێری هەبوو تا مرد و گەڕایەوە بۆ لای خوا ﷻ.

٢٣- بَابُ ذِكْرِ هِنْدٍ بِنْتِ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ ﵂

٣٨٢٥- وَقَالَ عَبْدَانُ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَنِي عُرْوَةُ، أَنَّ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: جَاءَتْ هِنْدٌ بِنْتُ عُتْبَةَ قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا كَانَ على ظَهْرِ الأَرْضِ مِنْ أَهْلِ خِبَاءٍ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ يَذِلُّوا مِنْ أَهْلِ خِبَائِكَ، ثُمَّ مَا أَصْبَحَ اليَوْمَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ أَهْلُ خِبَاءٍ

---

(١) بڕوانە: ٣٢٩٠.

(٢) گومانیان وابوو ئەوانەی دواوە بتپەرستەکانن.

(٣) بە بتپەرستیان زانی بوو.

أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ يَعِزُّوا مِنْ أَهْلِ خِبَائِكَ. قَالَ: وَأَيْضًا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ مِسِّيكٌ، فَهَلْ عَلَيَّ حَرَجٌ أَنْ أُطْعِمَ مِنَ الذِي لَهُ عِيَالَنَا؟ قَالَ: «لاَ أُرَاهُ إِلاَّ بِالْمَعْرُوفِ»[1].

٢٣- باسی باسکردنی هیندی کچی عوتبەی کوڕی ڕەبیعە ﵂

٣٨٢٥- عائیشە ﵂ دەڵێ: هیندی کچی عوتبە[2] هات و وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر ڕووی زەویدا بنەماڵەیەك نەبوو بەئەندازەی بنەماڵەکەی تۆ حەز بکەم زەلیل و داماو بن، پاشان ئەمڕۆ لەسەر ڕووی زەوی هیچ بنەماڵەیەك نییە بەئەندازەی بنەماڵەکەی تۆ حەز بکەم سەر بەرز و سەروەر بن، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((هەروەها سوێند بێ بەو زاتەی گیانی منی بەدەستە (وردە وردە زیاتر ئیسلامەت لا خۆشەویست دەبێت)))، هیند وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەڕاستی ئەبو سوفیان پیاوێکی ڕەزیل و ڕژدەیە، ئایا گوناهم دەگات لەو سامانەی هی ئەوە خۆراك بدەم بە ماڵ و منداڵەکانم؟ فەرمووی: ((وا نازانم گوناهت بگات ئەگەر بەپێی پێویست و عورف بێت)).

٢٤- بابُ حَدِيثِ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ

٣٨٢٦- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، حَدَّثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ﵄ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَقِيَ زَيْدَ بْنَ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ بِأَسْفَلِ بَلْدَحَ، قَبْلَ أَنْ يَنْزِلَ على النَّبِيِّ ﷺ الوَحْيُ، فَقُدِّمَتْ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ سُفْرَةٌ، فَأَبَى أَنْ يَأْكُلَ مِنْهَا ثُمَّ قَالَ زَيْدٌ: إِنِّي لَسْتُ آكُلُ مِمَّا تَذْبَحُونَ عَلَى أَنْصَابِكُمْ، وَلاَ آكُلُ إِلاَّ مَا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ

---

(١) بڕوانە: ٢٢١١.

(٢) دوای مسوڵمان بوونی هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ.

عَلَيْهِ. وَأَنَّ زَيْدَ بْنَ عَمْرٍو كَانَ يَعِيبُ عَلَى قُرَيْشٍ ذَبَائِحَهُمْ، وَيَقُولُ: الشَّاةُ خَلَقَهَا اللَّهُ، وَأَنْزَلَ لَهَا مِنَ السَّمَاءِ الْمَاءَ، وَأَنْبَتَ لَهَا مِنَ الأَرْضِ، ثُمَّ تَذْبَحُونَهَا عَلَى غَيْرِ اسْمِ اللَّهِ! إِنْكَارًا لِذَلِكَ وَإِعْظَامًا لَهُ[1].

٢٤- باسی وتەی زەیدی کوڕی عەمڕی کوڕی نوفەیل

٣٨٢٦- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ گێڕایەوە کە پێغەمبەر ﷺ پێش ئەوەی نیگای بۆ دابەزێ لە خوار (شیوی) بەلدەحەوە گەیشت بەزەیدی کوڕی عەمڕی کوڕی نوفەیل، ئینجا خۆراکێك هێنرا و خرایە بەردەم پێغەمبەر ﷺ ئەویش لێی نەخوارد، پاشان زەید وتی: بێگومان من لە خۆراکێك ناخۆم کە ئێوە بۆ بتەکانتان سەربڕیوە، من تەنها ئەو خۆراکە دەخۆم کە ناوی خوای لێ هێنراوە (لە کاتی سەربڕینیدا)، وە بێگومان زەیدی کوڕی عەمڕ ڕەخنەی دەگرت لە قوڕەیشیەکان لە بارەی سەربڕاوەکانیانەوە، وە دەیوت: مەڕ و ئاژەڵ خوا دروستی کردووە، لە ئاسمانەوە بارانی بۆ باراندووە و لە زەویدا ڕووەك و گژوگیایی بۆ ڕواندووە، پاشان بەناوی غەیری خوا سەری دەبڕن! ڕەخنەی لەم کارەیان دەگرت و بەڕێز و گەورەیی جگە لە خوای دادەنا.

٣٨٢٧- قَالَ مُوسَى: حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَلاَ أَعْلَمُهُ إِلاَّ تُحُدِّثَ بِهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ زَيْدَ بْنَ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ خَرَجَ إِلَى الشَّأْمِ، يَسْأَلُ عَنِ الدِّينِ وَيَتْبَعُهُ، فَلَقِيَ عَالِمًا مِنَ الْيَهُودِ، فَسَأَلَهُ عَنْ دِينِهِمْ، فَقَالَ: إِنِّي لَعَلِّي أَنْ أَدِينَ دِينَكُمْ، فَأَخْبِرْنِي. فَقَالَ: لاَ تَكُونُ عَلَى دِينِنَا حَتَّى تَأْخُذَ بِنَصِيبِكَ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ. قَالَ زَيْدٌ: مَا أَفِرُّ إِلاَّ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ، وَلاَ أَحْمِلُ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ شَيْئًا أَبَدًا، وَأَنَّى أَسْتَطِيعُهُ؟ فَهَلْ تَدُلُّنِي عَلَى غَيْرِهِ؟ قَالَ: مَا أَعْلَمُهُ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ حَنِيفًا. قَالَ زَيْدٌ: وَمَا الْحَنِيفُ؟ قَالَ: دِينُ إِبْرَاهِيمَ، لَمْ يَكُنْ يَهُودِيًّا وَلاَ نَصْرَانِيًّا، وَلاَ يَعْبُدُ

---

(١) بڕوانە: ٥٤٩٩.

إلاَّ اللَّهَ. فَخَرَجَ زَيْدٌ فَلَقِيَ عَالِمًا مِنَ النَّصَارَى، فَذَكَرَ مِثْلَهُ، فَقَالَ: لَنْ تَكُونَ عَلَى دِينِنَا حَتَّى تَأْخُذَ بِنَصِيبِكَ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ. قَالَ: مَا أَفِرُّ إِلاَّ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ، وَلاَ أَحْمِلُ مِنْ لَعْنَةِ اللَّهِ وَلاَ مِنْ غَضَبِهِ شَيْئًا أَبَدًا، وَأَنَّى أَسْتَطِيعُ؟ فَهَلْ تَدُلُّنِي عَلَى غَيْرِهِ؟ قَالَ: مَا أَعْلَمُهُ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ حَنِيفًا. قَالَ: وَمَا الحَنِيفُ؟ قَالَ: دِينُ إِبْرَاهِيمَ لَمْ يَكُنْ يَهُودِيًّا وَلاَ نَصْرَانِيًّا، وَلاَ يَعْبُدُ إِلاَّ اللَّهَ. فَلَمَّا رَأَى زَيْدٌ قَوْلَهُمْ فِي إِبْرَاهِيمَ ﷺ خَرَجَ، فَلَمَّا بَرَزَ رَفَعَ يَدَيْهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُ أَنِّي عَلَى دِينِ إِبْرَاهِيمَ.

٣٨٢٧- مووسا دەڵێ: سالیمی کوڕی عەبدوڵڵا بۆی گێڕامەوە -بەدڵنیاییەوە دەزانم کە لە ئیبنو عومەرەوە ﷺ بۆی گێڕدراوەتەوە- کە زەیدی کوڕی عەمری کوڕی نوفەیل ڕۆشت بۆ شام پرسیاری دەکرد دەربارەی ئاین (ی ڕاست) و بەشوێنیدا دەگەڕا، ئینجا گەیشت بەزانایەکی جولەکە و پرسیاری لێ کرد دەربارەی ئاینەکەیان، ئەویش وتی: من لەوانەیە ببمە شوێن کەوتەی ئاینەکەتان، کەواتە هەواڵم بدەرێ (لە بارەی ئاینەکەتانەوە)، زاناکەش وتی: تۆ ناتوانیت لەسەر ئاینی ئێمە بیت هەتا بەشی خۆت لە خەشمی (سزای) خوا وەرنەگریت، زەید وتی: من تەنها لە خەشمی خوا دوور دەکەومەوە و ڕادەکەم، وە هەرگیز هیچێك لە خەشمی خوا هەڵناگرم هەتا بتوانم[1] ؟ ئایا ئاینێکی ترم نیشان ئەدەی جگە لە ئاینەکەتان؟ وتی: ئاینێك نازانم ئاینی حەنیف نەبێت، زەید وتی: حەنیف چییە؟ وتی: ئاینی ئیبراهیمە ﷺ کە نە یەهودی بوو نەنەصرانی، وە تەنها خوای دەپەرست، زەید لەوێ دەرچوو ڕۆشت و گەیشت بەزانایەکی گاور وێنەی قسەکانی (پێشووی بۆ ئەمیش) باسکرد، زاناکەش وتی: ناتوانی لەسەر ئاینی ئێمە بیت هەتا بەشی خۆت لە نەفرینی خوا تووشت نەبێ و وەرنەگریت، زەید وتی: من تەنها لە نەفرینی خوا ڕادەکەم و دوور دەکەومەوە، وە هەرگیز هیچێك

(١) یان چۆن بتوانم.

له نەفرین و له خەشمی خوا هەڵناگرم، وه چۆن ئەتوانم (نەفرین و خەشمی خوا هەڵگرم)، ده ئایا ئاینێکی ترم نیشان دەدەیت؟ وتی: ئاینێك نازانم ئاینی حەنیف نەبێت، وتی: حەنیف چییه؟ وتی: ئاینی ئیبراهیمه ﷺ، که نەیەهودی بوو نەنەصرانی، وه تەنها خوای دەپەرست، جا که زەید وتەکانی زانی دەربارەی ئیبراهیم ﷺ ڕۆشت، جا که له وڵاتەکەیان دەرچوو هەردوو دەستی بەرزکردەوه و وتی: خودایه من شایەتی دەدەم که من لەسەر ئاینی ئیبراهیمم ﷺ.

٣٨٢٨- وَقَالَ اللَّيْثُ: كَتَبَ إِلَيَّ هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ ﵄ قَالَتْ: رَأَيْتُ زَيْدَ بْنَ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ قَائِمًا مُسْنِدًا ظَهْرَهُ إِلَى الكَعْبَةِ، يَقُولُ: يَا مَعَاشِرَ قُرَيْشٍ، وَاللَّهِ مَا مِنْكُمْ على دِينِ إِبْرَاهِيمَ غَيْرِي، وَكَانَ يُحْيِي المَوْءُودَةَ، يَقُولُ لِلرَّجُلِ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَقْتُلَ ابْنَتَهُ: لاَ تَقْتُلْهَا، أَنَا أَكْفِيكَهَا مَئُونَتَهَا. فَيَأْخُذُهَا، فَإِذَا تَرَعْرَعَتْ قَالَ لأَبِيهَا: إِنْ شِئْتَ دَفَعْتُهَا إِلَيْكَ، وَإِنْ شِئْتَ كَفَيْتُكَ مَئُونَتَهَا.

٣٨٢٨- لەیس دەڵێ: هیشام بۆی نووسیم و گێڕاویەتیەوه له باوکیەوه ئەویش له ئەسمای کچی ئەبو بەکرەوه ﵄ دەڵێ: زەیدی کوڕی عەمڕی کوڕی نوفەیلم بینی ڕاوەستابوو پاڵی دابوو به کەعبەوه دەیوت: ئەی پێڕی قوڕەیش، وەڵڵاهی جگه له من کەستان لەسەر ئاینی ئیبراهیم ﷺ نین، ئەو ئافرەتەی زیندەبەچاڵ دەکرا بەزیندووی دەیهێڵایەوه، ئەگەر پیاوێ بیویستایه کچەکەی بکوژێت دەیوت: مەیکوژه من خەرجی دەکێشم له باتی تۆ، جا کچەی دەگرته لای خۆی که گەوره دەبوو بەباوکی کچەی دەوت: ئەگەر ئەتەوێ دەیدەمەوه پێت، وه ئەگەر حەز دەکەیت من بەخێوی دەکەم له باتی تۆ.

٢٥- بابُ بُنْيَانِ الكَعْبَةِ

٣٨٢٩- حدَّثَنِي مَحْمُودٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: لَمَّا بُنِيَتِ الكَعْبَةُ ذَهَبَ النَّبِيُّ ﷺ وَعَبَّاسٌ يَنْقُلَانِ الحِجَارَةَ، فَقَالَ عَبَّاسٌ لِلنَّبِيِّ ﷺ: اجْعَلْ إِزَارَكَ عَلَى رَقَبَتِكَ يَقِيكَ مِنَ الحِجَارَةِ، فَخَرَّ إِلَى الأَرْضِ، وَطَمَحَتْ عَيْنَاهُ إِلَى السَّمَاءِ، ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ: «إِزَارِي إِزَارِي». فَشَدَّ عَلَيْهِ إِزَارَهُ(١).

٢٥- باسی دروست کردنی کەعبە

٣٨٢٩- جابیری کوڕی عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: کاتێ کەعبە دروستکرا پێغەمبەری خوا ﷺ و عەبباس بەردیان دەبرد و دەگوێزایەوە، عەبباس ﷺ بە پێغەمبەری وت: پشتەماڵکەت بخەرە سەرملت تا بەردەکان ئازاری ملت نەدات، پێغەمبەریش ﷺ کەوت و دای بەزەویدا چاوەکانی بڕیبووە ئاسمان، پاشان هاتەوە سەر خۆی فەرمووی: پشتەماڵەکەم بەرێ پشتەماڵەکەم بەرێ، ئەنجا قایم پشتەماڵەکەی بەخۆیەوە پێچایەوە.

٣٨٣٠- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ وَعُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ قَالاَ: لَمْ يَكُنْ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ حَوْلَ البَيْتِ حَائِطٌ، كَانُوا يُصَلُّونَ حَوْلَ البَيْتِ، حَتَّى كَانَ عُمَرُ، فَبَنَى حَوْلَهُ حَائِطًا. قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ: جَدْرُهُ قَصِيرٌ، فَبَنَاهُ ابْنُ الزُّبَيْرِ.

٣٨٣٠- عەمری کوڕی دینار و عوبەیدوڵلای کوڕی ئەبو زەید هەردووکیان دەڵێن: لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺ بەچواردەوری بەیتدا دیوار نەبوو، خەڵکی بەچوار دەوری بەیتدا نوێژیان دەکرد، هەتا گەشتە سەردەمی عومەر ﷺ ئەوسا دیوارێکی بەدەوری بەیتدا دروست کرد، عوبەیدوڵلا دەڵێ: دیوارەکەی نزم بوو، ئەنجا ئیبنو زوبەیر دیواری (بەرزی) بۆ دروست کرد.

(١) بروانە: ٣٦٤.

٢٦- بَابُ أَيَّامِ الجَاهِلِيَّةِ

٣٨٣١- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ هِشَامٌ: حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ ﵂قَالَتْ: كَانَ عَاشُورَاءُ يَوْمًا تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِي الجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَصُومُهُ، فَلَمَّا قَدِمَ المَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَهُ، وَمَنْ شَاءَ لاَ يَصُومُهُ[١].

٢٦- باسی ڕۆژەکانی سەردەمی نەفامی

٣٨٣١- عائیشە ﵂ دەڵێ: عاشورا ڕۆژێك بوو قوڕەیشیەکان لە سەردەمی نەفامیدا ڕۆژوویان دەگرت تیایدا، وە پێغەمبەریش ﷺ ئەو ڕۆژە بەڕۆژوو دەبوو، ئەنجا کە هات بۆ مەدینە ڕۆژووی عاشورای دەگرت و فەرمانیشی دەکرد بەڕۆژوو گرتنی، ئەنجا کاتێ (فەرز بوونی) ڕەمەزان دابەزی، ئەو کەسەی بیویستایە عاشورا بەڕۆژوو دەبوو، هەر کەسیش بیویستایە بەڕۆژوو نەدەبوو.

٣٨٣٢- حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ: كَانُوا يَرَوْنَ أَنَّ الْعُمْرَةَ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ مِنَ الفُجُورِ فِي الأَرْضِ، وَكَانُوا يُسَمُّونَ المُحَرَّمَ صَفَرًا، وَيَقُولُونَ: إِذَا بَرَا الدَّبَرْ، وَعَفَا الأَثَرْ، حَلَّتِ الْعُمْرَةُ لِمَنِ اعْتَمَرْ. قَالَ: فَقَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ رَابِعَةً مُهِلِّينَ بِالْحَجِّ، وَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ الحِلِّ؟ قَالَ: «الحِلُّ كُلُّهُ»[٢].

٣٨٣٢- ئیبنو عەبباس ﵄ دەڵێ عەرەبەکان پێیان وابوو عومرە کردن لە مانگەکانی حەجدا[٣] لە تاوانەکانە لەسەر زەویدا، وە مانگی موحەڕەمیان

---

(١) بڕوانە: ١٥٩٢.

(٢) بڕوانە: ١٠٨٥.

(٣) کە بریتیە لە (شوال ذي القعدة) وە نۆ ڕۆژی مانگی (ذي الحجة).

ناونابوو صەفەر، وە دەيانوت: كاتىٚ برين چاك بۆوە[١] و ئاسەوار نەما[٢]، عومرە كردن حەڵاڵ و دروستە بۆ ئەوەى عومرە دەكات، ئيبنو عەبباس ﷺ دەڵىٚ: جا پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانى ڕۆژى چوارەمى (زيلحيجە) گەشتنە (مەككە) ئيحراميان بەحەج بەستبوو، وە پێغەمبەر ﷺ فەرمانى پىٚ كردن كە ئيحرامەكەيان بگۆڕن بە عەمرە، هاوەڵان وتيان چ حەڵاڵ بوونێكە؟[٣] فەرمووى: ((حەڵاڵ بوونى هەموو شتێكە)).

٣٨٣٣- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: كَانَ عَمْرٌو يَقُولُ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: جَاءَ سَيْلٌ فِي الجَاهِلِيَّةِ فَكَسَا مَا بَيْنَ الجَبَلَيْنِ. قَالَ سُفْيَانُ: وَيَقُولُ: إِنَّ هَذَا لَحَدِيثٌ لَهُ شَأْنٌ.

٣٨٣٣- سەعيدى كوڕى موسەييەب دەگێڕێتەوە لە باوكيەوە لە باپيريەوە دەڵىٚ: لە سەردەمى نەفاميدا لافاوێك هات نێوانى دوو شاخەكە (ى مەككەى) داپۆشى، سوفيان دەڵىٚ: (عەمرى كوڕى دينار) دەڵىٚ: ئەم قسەيە بەسەرهاتێكى درێژى هەيە.

٣٨٣٤- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ بَيَانٍ أَبِي بِشْرٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى امْرَأَةٍ مِنْ أَحْمَسَ يُقَالُ لَهَا: زَيْنَبُ، فَرَآهَا لاَ تَكَلَّمُ، فَقَالَ: مَا لَهَا لاَ تَكَلَّمُ؟ قَالُوا: حَجَّتْ مُصْمِتَةً. قَالَ لَهَا: تَكَلَّمِي، فَإِنَّ هَذَا لاَ يَحِلُّ، هَذَا مِنْ عَمَلِ الجَاهِلِيَّةِ. فَتَكَلَّمَتْ، فَقَالَتْ: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: امْرُؤٌ مِنَ المُهَاجِرِينَ. قَالَتْ: أَيُّ المُهَاجِرِينَ؟ قَالَ: مِنْ قُرَيْشٍ. قَالَتْ: مِنْ أَيِّ قُرَيْشٍ أَنْتَ؟ قَالَ: إِنَّكِ لَسَئُولٌ، أَنَا أَبُو بَكْرٍ. قَالَتْ: مَا بَقَاؤُنَا عَلَى هَذَا الأَمْرِ الصَّالِحِ الذِي جَاءَ اللهُ بِهِ بَعْدَ الجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: بَقَاؤُكُمْ عَلَيْهِ مَا اسْتَقَامَتْ بِكُمْ

(١) مەبەست برينى پشتى وشتر بەهۆى ئەو كۆپان و تەختانەى لەسەر پشتيەتى برينداری دەكات.
(٢) ئاسەوارى ڕێگا كە لە حاجى دەنيشێت ئەگەر نەما بەباران بارين دواى گەڕانەوەى لە حەج.
(٣) واتە: إحرام شكاندنەكە تايبەتە يان هەموو شتێكى پێ حەڵاڵ دەبێت؟

أَئِمَّتُكُمْ. قَالَتْ: وَمَا الأَئِمَّةُ؟ قَالَ: أَمَا كَانَ لِقَوْمِكِ رُءُوسٌ وَأَشْرَافٌ يَأْمُرُونَهُمْ فَيُطِيعُونَهُمْ؟ قَالَتْ: بَلَى. قَالَ: فَهُمْ أُولَئِكِ عَلَى النَّاسِ

٣٨٣٤- قەيسی كوڕی ئەبو حازیم وتی: ئەبو بەكر ﷺ چووە لای ژنێ لە ئەحمەس پێی دەوترا: زەینەب، (ئەبو بەكر) بینی قسەی نەدەكرد، وتی: بۆچی قسە ناكات؟ وتیان: بەبێ قسەكردن حەجج دەكات، (ئەبو بەكر) پێی وت: قسە بكە چونكە بێگومان ئەو نەزرە دروست نییە، لە كار و كردەوەی نەفامییە، ئەوسا دەستی كرد بەقسەكردن و وتی: تۆ كێی؟ (ئەبو بەكر) وتی: پیاوێكم لە كۆچەران، وتم: لە كام كۆچەرانی؟ وتی: لە كۆچەرانی قوڕەیش، وتی: لە كام قوڕەیشیت؟ وتی: بەڕاستی تۆ زۆر پرسیار دەكەیت من ئەبو بەكرم، (زەینەب) وتی: تاكەی لەسەر ئەم كارە چاكە دەمێنینەوە كە خوا لە دوای نەفامی بۆی هێناوین؟ وتی: تا پێشەواكانتان بەڕێی ڕاستدا بتان بەن بەڕێوە لەسەری دەمێننەوە، (زەینەب) وتی: پێشەوا و ئیمام چییە؟ (ئەبو بەكر) وتی: بۆ قەومەكەی تۆ پیاوی گەورە و بەهێزی تیا نەبوو كە فەرمانیان پێ بكات و ئەوانیش بەگوێی بكەن؟ وتی: بەڵێ تیایانا بووە، وتی: پێشەواش ئەوانەن كە بەسەر خەڵكدا فەرمان و ڕێكری دەكەن.

٣٨٣٥- حدَّثَنِي فَرْوَةُ بْنُ أَبِي المَغْرَاءِ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: أَسْلَمَتِ امْرَأَةٌ سَوْدَاءُ لِبَعْضِ العَرَبِ، وَكَانَ لَهَا حِفْشٌ فِي المَسْجِدِ قَالَتْ: فَكَانَتْ تَأْتِينَا فَتَحَدَّثُ عِنْدَنَا، فَإِذَا فَرَغَتْ مِنْ حَدِيثِهَا قَالَتْ:

وَيَوْمُ الوِشَاحِ مِنْ تَعَاجِيبِ رَبِّنَا... أَلاَ إِنَّهُ مِنْ بَلْدَةِ الكُفْرِ أَنْجَانِي

فَلَمَّا أَكْثَرَتْ، قَالَتْ: لَهَا عَائِشَةُ: وَمَا يَوْمُ الوِشَاحِ؟ قَالَتْ: خَرَجَتْ جُوَيْرِيَةٌ لِبَعْضِ أَهْلِي، وَعَلَيْهَا وِشَاحٌ مِنْ أَدَمٍ فَسَقَطَ مِنْهَا، فَانْحَطَّتْ عَلَيْهِ الحُدَيَّا وَهْيَ تَحْسِبُهُ لَحْمًا، فَأَخَذَتْ فَاتَّهَمُونِي بِهِ فَعَذَّبُونِي، حَتَّى بَلَغَ مِنْ أَمْرِي أَنَّهُمْ طَلَبُوا فِي قُبُلِي، فَبَيْنَا هُمْ حَوْلِي وَأَنَا فِي

كَرْبِي إِذْ أَقْبَلَتِ الحُدَيَّا حَتَّى وَازَتْ بِرُءُوسِنَا ثُمَّ أَلْقَتْهُ، فَأَخَذُوهُ، فَقُلْتُ لَهُمْ: هَذَا الذِي اتَّهَمْتُمُونِي بِهِ وَأَنَا مِنْهُ بَرِيئَةٌ[(١)].

٣٨٣٥- عائیشه ﷺ دەڵێ: ژنێکی ڕەش پێستی کەنیزەکی کەسێکی عەرەب مسوڵمان بوو، لە مزگەوت (ی مەدینەدا) هۆدەیەکی بچکۆلانەی هەبوو (لەوێدا دەمایەوە)، دەڵێ جار جارێ دەهاتە لامان قسەی دەکرد، کە لە قسەکەی دەبۆوە ئەم بەیتەی دەخوێندەوە:

ڕۆژی ملوانکەکە لەشتانی سەرسوڕهێنەری خوایە

خەبەرتان بدەمێ خوا ڕزگاری کردم لە شاری کوفر[(٢)]

جا کە زۆر ئەم بەیتەی دەخوێندەوە عائیشە ﷺ وتی: ڕۆژی ویشاح چییە؟ وتی: ڕۆژێ کچێکی بچکۆلانەی هەندێ لە ئاغاکانم (تازە بووك بوو) ملوانکەیەکی (مور و سووری) چنراو بەپێستدای لە مل دابوو، جا لێی دەکەوێ، کۆلارەیەکیش[(٣)] لەسەری نیشتەوە و وادەزانێ گۆشتە و دەیفڕێنێ، ئەنجا منیان پێ تاوانبار کرد و وسزایان دام و هەتا کار لەگەڵمدا گەشتە ئەوەی ناو لەشیشمیان بشکێنی، جا کاتێ ئەوان لە چواردەورم بوون منیش لە ناڕەحەتی و بێتاقەتی دا بووم، لەپڕ کۆلارەکە هاتەوە هەتا گەشتە ڕاست سەرمان، پاشان ملوانکەکەی فڕێ دا و ئەوانیش هەڵیان گرتەوە، منیش پێم وتن: ئەوە ئەو ملوانکەیەیە کە منتان پێ تاوانبارکرد (وتتان دزە)، لە کاتێکدا من لەو تاوانە بەری بووم.

٣٨٣٦- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «أَلاَ مَنْ كَانَ حَالِفًا فَلاَ يَحْلِفْ إِلاَّ بِاللَّهِ». فَكَانَتْ قُرَيْشٌ تَحْلِفُ بِآبَائِهَا، فَقَالَ: «لاَ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ»[(٤)].

---

(١) بڕوانە: ٤٣٩.

(٢) کە شاری مەککەبوو لەوکاتەدا.

(٣) کۆلارە: باڵندەیەکی گۆشخۆری زیاندارە لە داڵ دەچێ. فەرهەنگی خاڵ:ل ٤٥٧.

(٤) بڕوانە: ٢٦٧٩.

٣٨٣٦- ئیبنو عومەر ﵄ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمووی: ((ئاگادار بن هەر کەس سوێندی خوارد ئەوە باسوێند نەخوات بەخوا نەبێت))، چونکە قوڕەیشیەکان بەباوکیان سوێندیان دەخوارد، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((بەباوکتان[١] سوێند مەخۆن)).

٣٨٣٧- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرٌو، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ القَاسِمِ حَدَّثَهُ، أَنَّ القَاسِمَ كَانَ يَمْشِي بَيْنَ يَدَيِ الجَنَازَةِ وَلاَ يَقُومُ لَهَا، وَيُخْبِرُ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ أَهْلُ الجَاهِلِيَّةِ يَقُومُونَ لَهَا، يَقُولُونَ إِذَا رَأَوْهَا: كُنْتِ فِي أَهْلِكِ مَا أَنْتِ. مَرَّتَيْنِ.

٣٨٣٧- عەمرۆ دەڵێ: عەبدوڕەحمانی کوڕی قاسیم بۆی گێڕایەوە کە قاسم لە بەردەم تەرمی مردووەوە دەڕۆشت وە لە بەری هەڵنەئەسایەوە، وە لە عائیشەوە ﵂ دەیگێڕایەوە کە وتویەتی: خەڵکی سەردەمی نەفامی لەبەر تەرم هەڵدەسان، کاتێکیش تەرمیان بدیایە دەیانوت: تۆ ئێستا لە ناو ئەو کەسو کارەتای کە پێشتر تیایدا بووی[٢]. دووجار ئەمەیان دەووت.

٣٨٣٨- حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: قَالَ عُمَرُ ﷺ: إِنَّ المُشْرِكِينَ كَانُوا لاَ يُفِيضُونَ مِنْ جَمْعٍ حَتَّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ عَلَى ثَبِيرٍ، فَخَالَفَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ فَأَفَاضَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ[٣].

٣٨٣٨- عومەر ﵁ دەڵێ: بێگومان جاران بتپەرستەکان لە موزدەلیفە نەدەڕۆیشتن هەتا خۆر هەڵنەهاتایە لە (شاخی) سەبیر[١]، بەڵام پێغەمبەر ﷺ پێچەوانەی ئەوانی کرد، بۆیە لە موزدەلیفە ڕۆشت پێش ئەوەی خۆر هەڵبێت.

---

(١) یان بەگیانی باوکتان سوێند خواردن بەو جۆرە شتانە حەرامە و دروست نییە.
(٢) ئەگەر لە دونیا چاك بوبێت لە پاش مردنیش چاکە، پێچەوانەکەشی ڕاستە.
(٣) بڕوانە: ١٦٨٤.

٣٨٣٩- حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: قُلْتُ لأَبِي أُسَامَةَ: حَدَّثَكُمْ يَحْيَى بْنُ المُهَلَّبِ، حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ ﴿وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾﴾ النبأ. قَالَ: مَلأَى مُتَتَابِعَةً.

٣٨٣٩- حوصەین لە عیکریمەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ﴿وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾﴾ النبأ، واتە: پەرداخی پڕ (لە شەراب) ی یەك لەدوای یەك.

٣٨٤٠- قَالَ: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ فِي الجَاهِلِيَّةِ: اسْقِنَا كَأْسًا دِهَاقًا.

٣٨٤٠- (عیکریمە) دەڵێ: ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: لە سەردەمی نەفامیدا لە باوکم بیستووە (پێش مسوڵمان بوونی) دەیوت: (بەغوڵامەکەی) پەرداخێکی پڕ لە شەرابمان بۆ بێنە (بیخۆینەوە).

٣٨٤١- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ المَلِكِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ كَلِمَةُ لَبِيدٍ: أَلاَ كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلاَ اللَّهَ بَاطِلٌ وَكَادَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ أَنْ يُسْلِمَ»[٢].

٣٨٤١- ئەبو هوڕەیرە ﷺ وتی: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ڕاسترینی ئەو وشانەی کە شاعیر و توویەتی وتەی لەبیدە کە دەڵێ: ئاگاداربن هەموو شت جگە لە خوا بەتاڵ و بێ هودەیە، وە نزیك بوو ئومەییەی کوڕی صەڵت مسوڵمان ببێ)).

٣٨٤٢- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنِي أَخِي، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ القَاسِمِ، عَنِ القَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺقَالَتْ: كَانَ لأَبِي بَكْرٍ غُلاَمٌ

---

(١) سەبیر: شاخێکی گەورەیە لە موزدەلیفەوە کە دەچێت بۆ مینا لای چەپەوەیە کە دەچێت بۆ عەرەفات لای ڕاستەوەیە. بڕوانە: إرشاد الساري: ٢٠٤/٤.

(٢) بڕوانە: ٦١٤٧، ٦٤٨٩.

يُخْرِجُ لَهُ الخَرَاجَ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يَأْكُلُ مِنْ خَرَاجِهِ، فَجَاءَ يَوْمًا بِشَيْءٍ فَأَكَلَ مِنْهُ أَبُو بَكْرٍ، فَقَالَ لَهُ الغُلاَمُ: تَدْرِي مَا هَذَا؟ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَمَا هُوَ؟ قَالَ: كُنْتُ تَكَهَّنْتُ لإِنْسَانٍ فِي الجَاهِلِيَّةِ وَمَا أُحْسِنُ الكِهَانَةَ، إِلاَّ أَنِّي خَدَعْتُهُ، فَلَقِيَنِي، فَأَعْطَانِي بِذَلِكَ، فَهَذَا الذِي أَكَلْتَ مِنْهُ. فَأَدْخَلَ أَبُو بَكْرٍ يَدَهُ فَقَاءَ كُلَّ شَيْءٍ فِي بَطْنِهِ.

٣٨٤٢- عائیشه ﵂ دەڵێ: ئەبو بەکر غوڵامێکی هەبوو (هەموو ڕۆژێك) ئەوەی لەسەری دانابوو (دەبوو پەیدای بکات) بۆی دەهێنا، ئەبو بەکریش لە داهاتەکەی دەخوارد، جا ڕۆژێك شتێکی هێنا ئەبو بەکریش لێی خوارد، غوڵامەکە بە ئەبو بەکری وت: دەزانی ئەوە چی بوو؟ ئەبو بەکریش وتی: چی بوو؟ وتی: من لە سەردەمی نەفامیدا فاڵم دەگرتەوە بۆ کەسێك لە کاتێکدا فاڵگرتنەوەم نەدەزانی، بەڵام خەڵەتاندم و دواتر گەشت پێم لە بەرانبەری ئەوەدا ئەمەی دامێ، جا ئەمە ئەوەبوو تۆ لێت خوارد، ئەبو بەکریش ﵁ دەستی کرد بەناو گەروویدا هەرچی لە ناو سکی دا بوو هەڵیهێنایەوە.

٣٨٤٣- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﵄ قَالَ: كَانَ أَهْلُ الجَاهِلِيَّةِ يَتَبَايَعُونَ لُحُومَ الجَزُورِ إِلَى حَبَلِ الحَبَلَةِ، قَالَ: وَحَبَلُ الْحَبَلَةِ أَنْ تُنْتَجَ النَّاقَةُ مَا فِي بَطْنِهَا، ثُمَّ تَحْمِلَ التِي نُتِجَتْ، فَنَهَاهُمُ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ ذَلِكَ[١].

٣٨٤٣- ئیبنو عومەر ﵄ دەڵێ: خەڵکی سەردەمی نەفامی گۆشتی وشتریان بەیەکتری دەفرۆشت تا سکی سکە ببێ، دەڵێ: سکی سکیش واتە: وشتر ئەو بەچکەی لە سکی دایە بیبێت، پاشان ئەو بەچکەش پەیدا بوو ئاوس ببێ، پێغەمبەریش ﷺ ئەوەی لێ قەدەغە کردن[٢].

(١) بڕوانە: ٢١٤٣.

(٢) لەبەر نادیاری کاتەکەی.

٣٨٤٤- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا مَهْدِيٌّ، قَالَ غَيْلاَنُ بْنُ جَرِيرٍ: كُنَّا نَأْتِي أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ فَيُحَدِّثُنَا عَنِ الأَنْصَارِ، وَكَانَ يَقُولُ لِي: فَعَلَ قَوْمُكَ كَذَا وَكَذَا يَوْمَ كَذَا وَكَذَا، وَفَعَلَ قَوْمُكَ كَذَا وَكَذَا يَوْمَ كَذَا وَكَذَا[1].

٣٨٤٤- غەیلانی کوڕی جەریر دەڵێ: ئێمە دەڕۆشتینە خزمەت ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ، ئەویش دەربارەی ئەنصارِ قسەی بۆ دەکردین، وە بەمنی دەوت هۆزەکەت (لە پێش ئیسلامدا) ئەوە و ئەوەی کرد لەو ڕۆژە و لەو ڕۆژەدا، وە هۆزەکەت ئەوە و ئەوەی کرد لەو ڕۆژە و لەو ڕۆژەدا.

٢٧- بابُ القَسَامَةِ فِي الجَاهِلِيَّةِ

٣٨٤٥- حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا قَطَنٌ أَبُو الْهَيْثَمِ، حَدَّثَنَا أَبُو يَزِيدَ الْمَدَنِيُّ، عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: إِنَّ أَوَّلَ قَسَامَةٍ كَانَتْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ لَفِينَا بَنِي هَاشِمٍ، كَانَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ، اسْتَأْجَرَهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ فَخِذٍ أُخْرَى، فَانْطَلَقَ مَعَهُ فِي إِبِلِهِ، فَمَرَّ رَجُلٌ بِهِ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ قَدِ انْقَطَعَتْ عُرْوَةُ جُوَالِقِهِ، فَقَالَ: أَغِثْنِي بِعِقَالٍ أَشُدُّ بِهِ عُرْوَةَ جُوَالِقِي، لاَ تَنْفِرُ الإِبِلُ. فَأَعْطَاهُ عِقَالاً، فَشَدَّ بِهِ عُرْوَةَ جُوَالِقِهِ، فَلَمَّا نَزَلُوا عُقِلَتِ الإِبِلُ إِلاَّ بَعِيرًا وَاحِدًا، فَقَالَ الَّذِي اسْتَأْجَرَهُ: مَا شَأْنُ هَذَا الْبَعِيرِ لَمْ يُعْقَلْ مِنْ بَيْنِ الإِبِلِ؟ قَالَ: لَيْسَ لَهُ عِقَالٌ. قَالَ: فَأَيْنَ عِقَالُهُ؟ قَالَ: فَحَذَفَهُ بِعَصًا كَانَ فِيهَا أَجَلُهُ، فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ، فَقَالَ: أَتَشْهَدُ الْمَوْسِمَ؟ قَالَ: مَا أَشْهَدُ، وَرُبَّمَا شَهِدْتُهُ. قَالَ: هَلْ أَنْتَ مُبْلِغٌ عَنِّي رِسَالَةً مَرَّةً مِنَ الدَّهْرِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَكُنْتَ إِذَا أَنْتَ شَهِدْتَ الْمَوْسِمَ، فَنَادِ: يَا آلَ قُرَيْشٍ. فَإِذَا أَجَابُوكَ، فَنَادِ: يَا آلَ بَنِي هَاشِمٍ. فَإِنْ أَجَابُوكَ فَسَلْ عَنْ أَبِي طَالِبٍ، فَأَخْبِرْهُ أَنَّ فُلاَنًا قَتَلَنِي فِي عِقَالٍ، وَمَاتَ الْمُسْتَأْجَرُ، فَلَمَّا قَدِمَ الَّذِي اسْتَأْجَرَهُ أَتَاهُ أَبُو

(١) بڕوانە: ٣٧٧٦.

طَالِبٍ، فَقَالَ: مَا فَعَلَ صَاحِبُنَا؟ قَالَ: مَرِضَ، فَأَحْسَنْتُ الْقِيَامَ عَلَيْهِ، فَوَلِيتُ دَفْنَهُ. قَالَ: قَدْ كَانَ أَهْلَ ذَاكَ مِنْكَ. فَمَكُثَ حِينًا، ثُمَّ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِى أَوْصَى إِلَيْهِ أَنْ يُبْلِغَ عَنْهُ وَافَى الْمَوْسِمَ، فَقَالَ: يَا آلَ قُرَيْشٍ. قَالُوا: هَذِهِ قُرَيْشٌ. قَالَ: يَا آلَ بَنِي هَاشِمٍ. قَالُوا: هَذِهِ بَنُو هَاشِمٍ. قَالَ: أَيْنَ أَبُو طَالِبٍ؟ قَالُوا: هَذَا أَبُو طَالِبٍ. قَالَ: أَمَرَنِي فُلاَنٌ أَنْ أُبْلِغَكَ رِسَالَةً أَنَّ فُلاَنًا قَتَلَهُ فِي عِقَالٍ. فَأَتَاهُ أَبُو طَالِبٍ فَقَالَ لَهُ: اخْتَرْ مِنَّا إِحْدَى ثَلاَثٍ: إِنْ شِئْتَ أَنْ تُؤَدِّيَ مِائَةً مِنَ الإِبِلِ، فَإِنَّكَ قَتَلْتَ صَاحِبَنَا، وَإِنْ شِئْتَ حَلَفَ خَمْسُونَ مِنْ قَوْمِكَ أَنَّكَ لَمْ تَقْتُلْهُ، فَإِنْ أَبَيْتَ قَتَلْنَاكَ بِهِ. فَأَتَى قَوْمَهُ، فَقَالُوا: نَحْلِفُ. فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِى هَاشِمٍ كَانَتْ تَحْتَ رَجُلٍ مِنْهُمْ قَدْ وَلَدَتْ لَهُ، فَقَالَتْ: يَا أَبَا طَالِبٍ أُحِبُّ أَنْ تُجِيزَ ابْنِي هَذَا بِرَجُلٍ مِنَ الْخَمْسِينَ، وَلاَ تَصْبُرْ يَمِينَهُ حَيْثُ تُصْبَرُ الأَيْمَانُ. فَفَعَلَ، فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَقَالَ: يَا أَبَا طَالِبٍ، أَرَدْتَ خَمْسِينَ رَجُلاً أَنْ يَحْلِفُوا مَكَانَ مِائَةٍ مِنَ الإِبِلِ، يُصِيبُ كُلَّ رَجُلٍ بَعِيرَانِ، هَذَانِ بَعِيرَانِ، فَاقْبَلْهُمَا عَنِّي وَلاَ تَصْبُرْ يَمِينِي حَيْثُ تُصْبِرُ الأَيْمَانُ. فَقَبِلَهُمَا، وَجَاءَ ثَمَانِيَةٌ وَأَرْبَعُونَ فَحَلَفُوا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَوَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ مَا حَالَ الْحَوْلُ وَمِنَ الثَّمَانِيَةِ وَأَرْبَعِينَ عَيْنٌ تَطْرِفُ.

٢٧- باسی سوێند خواردنی میراتگرانی[١] کوژراوە لە سەردەمی نەفامیدا

٣٨٤٥- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: یەکەم سوێند خواردن لەسەر کوژراو کە لە سەردەمی نەفامی دابوو لە ئێمەدابوو کە بەنی هاشمین، پیاوێك لە بەنی هاشیم (کە عەمری کوڕی عەلقەمی بوو) پیاوێکی لە تایفەیەکی تری قوڕەیش (کە ناوی خیداش بوو) بەکرێی گرت لەگەڵیدا، لەگەڵ وشترەکانیدا ڕۆشت بۆ شام، لە

---

(١) (القسامة) واتە: کوژراوێك نازانرێت کێ کوشتویەتی گومان لە کۆمەڵە کەسێك دەکرێ، پەنجا کەس لە میراتگرانی کوژراوەکە سوێند دەخۆن لە گومان لێکراوەکان کوشتوویانە دەبێ خوێنەکە بدەن، یان پەنجا کەس لە گومان لێکراوەکان سوێند دەخۆن ئەوان نەیان کوشتووە خوێنەکەیان ناکەوێتە سەر.

ڕێگادا پیاوێكی بەنی هاشیمی پێگەیشت، قوڵفی جەواڵەكەی پچڕابوو، پێی وت: فریام كەوە عەقاڵێكم بدەرێ قوڵفی جەواڵەكەمی پێ قایم بكەمەوە تا وشترەكەم نەسڵەمێتەوە، ئەشكێلێكی[1] دایە. قوڵفی جەواڵەكەی پێ بەستەوە كە باریان خست وشترەكانی ئەشكێلێ كرد، یەكێكی بێ ئەشكێلێ مایەوە، جائەوەی بەكرێی گرتبوو لێی پرسی: ئەو وشترە بۆ ئەشكێلێ نەكراوە؟ وتی: عەقاڵی نییە، وتی: ئەی عەقاڵەكەی چی لێ هات؟ (خەبەری دایە) عەصایەكی بەدەستەوە بوو هاوێشتی بۆی بەو عەصایە بەری كەوت و مرد[2] (عەمری كوڕی عەلقەمە لەوێدا مایەوە و خێراش باری كرد و ڕۆشت)، پیاوێك كە خەڵكی یەمەن بوو بەوێدا تێپەڕی عەمرِ پێی وت: ئامادەی موسیم دەبی یان نا؟ وتی: ئامادە نابم، زۆر جاریش ئامادە ئەبم، (عەمرِ بەكابرای یەمەنی) وت: ڕۆژێ لە ڕۆژان هەواڵێ لە منەوە دەگەیەنی؟ وتی: بەڵێ دەیگەیەنم، وتی: ئامادەی مەوسیم (واتە حەج) بووی جاڕ بدە: ئەی ئالی قوڕیش كە جوابیان دایتەوە بانگ بكە ئەی ئالی بەنی هاشم، كە جوابیان دایتەوە پرسیاری ئەبو تالیبیان لێ بپرسە و پێی بڵێ كە: فلان- واتە خیداش- لەسەر عەقاڵی منی كوشت.

بەكرێ گیراوە كە مرد ئەوەی بەكرێی گرتبوو- واتە خیداش- كە چوویەوە مەككە ئەبو تالیب ئەو شتەی لێ پرسی هاوڕێكەمان چی لێ هات؟ وتی: نەخۆش كەوت، زۆر چاك بەسەریەوە وەستام، مرد و ناشتم، ئەبو تالیب وتی: شیاو بوو بۆ ئەوەی لەگەڵت كردووە، ماوەیەكی پێ چوو ئەو پیاوە كە عەمرِی وەصیەتەكەی لە لا كرد كە خەبەری بدا بەهۆزەكەی، چوو بۆحەج بانگی كرد: ئەی ئالی قوڕەیش، وتیان: ئەمە قوڕەیشە، بانگی كرد: ئەی ئالی هاشیم وتیان: ئەمە ئالی هاشیمە، وتی: ئەبو تالیب لە كوێیە؟ وتیان ئەمە ئەبو تالیبە، وتی:

---

(١) ئەشكێڵ: چوار پەل بەستنی وڵاخ و بەزەوی دادانی. فەرهەنگی خاڵ: ل ١٨٠.

(٢) پاش ماوەیەك مرد واتە حاڵی نزیك بوو لە مردنەوە: بڕوانە: إرشاد الساري: ٣١٢/٨.

فلان- واته عەمرٍ - ئەمری پێ کردووم که خەبەری ئەوەت بدەمێ که فلانه کەس خیداش کوشتویەتی، ئەبو تالیب ڕۆشت بۆ لای خیداش لێی پرسی، ئینکاری کرد و دانی پیانەنا، پێی وت: له لای ئێمەوه له نێوان سێ شتدا سەرپشکی: یان سەد وشتری خوێنی عەمرٍ بده، چونکه تۆ هاوڕێکەی ئێمەت کوشتووه، یا پەنجا کەس له قەومەکەت سوێند بخۆن که تۆ هاوڕێکەی ئێمەت نەکوشتووه، ئەگەر یەکێك لەم دووانەت نەکرد له خوێنی عەمرِدا ئەتکوژینەوه، خیداشیش ڕۆشت بۆ لای هۆزەکەی (پێی وتن)، ئەوانیش وتیان: سوێند دەخۆین، جا ژنێك له بەنی هاشیم خێزانی پیاوێك بوو له هۆزی بکوژەکه، کوڕێکی لێی بوو بوو، (ئەو ئافرەته) وتی: ئەی ئەبو تالیب پێم خۆشه که ئەم کوڕەم[1] له سوێند خواردن عەفو بکەی بەپیاوێکی تر له پەنجاکه و پابەند و ناچاری مەکه بەسوێند خواردن لەو شوێنەی سوێندی لێ دەخورێ[2]، ئەبو تالیب تکاکەی وەرگرت، جا پیاوێکی تر لەوان (سوێندخۆرەکان) هات و وتی: ئەی ئەبو تالیب تۆ له بری سەد وشتر پەنجا کەس سوێند دەدەیت، هەر پیاوێ دوو وشتری بەردەکەوێ، ئەمه دوو وشتره لێم وەرگره لەو شوێنەی سوێند تیا دەخورێ سوێندم مەده، دوو وشترەکەشی لەو وەرگرت. دەڵێ: جا سوێند بەو زاتەی گیانی منی بەدەسته ساڵ نەسوڕایەوه لەو چل و هەشت کەسه یەکێکیان نەمایەوه که چاو بتروکێنێ.

٣٨٤٦- حدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها قَالَتْ: كَانَ يَوْمُ بُعَاثٍ يَوْمًا قَدَّمَهُ اللَّهُ لِرَسُولِهِ ﷺ، فَقَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَدِ افْتَرَقَ مَلَؤُهُمْ، وَقُتِّلَتْ سَرَوَاتُهُمْ وَجُرِّحُوا، قَدَّمَهُ اللَّهُ لِرَسُولِهِ ﷺ فِي دُخُولِهِمْ فِي الإِسْلاَمِ[3].

(١) که ناوی (حُویطب)ە، وه له هاوەڵانی پێغەمبەره ﷺ. إرشاد الساري: ٣١٤/٨.
(٢) له نێوان ڕوکن و مەقامدا له کەعبه.
(٣) بڕوانه: ٣٧٧٧.

٣٨٤٦- عائیشه ﷺ دەڵێ: (جەنگی) ڕۆژی بوعاس ڕۆژێك بوو خوای گەورە بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ پێشخستبوو، جا کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ (مەدینە) پێڕ و کۆمەڵیان بلاّو بۆوە، پیاوە ناودار و گەورەکانیان کوژرابوون و بریندار و پەککەوتە بووبوون[١]، جا خوا ئەو (جەنگەی) پێشخست بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ کە بوویە هۆی ئەوەی خەڵکی مەدینە بچنە ناو ئاینی ئیسلامەوە.

٣٨٤٧- وقَالَ ابْنُ وَهْبٍ: أَخْبَرَنَا عَمْرٌو، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ الأَشَجِّ، أَنَّ كُرَيْبًا - مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ- حدَّثَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: لَيْسَ السَّعْيُ بِبَطْنِ الْوَادِي بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ سُنَّةً، إِنَّمَا كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَسْعَوْنَهَا وَيَقُولُونَ: لاَ نُجِيزُ الْبَطْحَاءَ إِلاَّ شَدًّا.

٣٨٤٧- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: بەپەلە ڕۆیشتن[٢] لە قوڵایی شیوەکەی نێوان صەفا و مەروەدا سوننەت نییە[٣]، چونکە خەڵکی سەردەمی نەفامی تیایدا ڕایان دەکرد و دەیانوت: شوێن لافاوەکە هەر بەڕاکردن دەبڕین.

٣٨٤٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، أَخْبَرَنَا مُطَرِّفٌ، سَمِعْتُ أَبَا السَّفَرِ يَقُولُ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ ﷺ يَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، اسْمَعُوا مِنِّي مَا أَقُولُ لَكُمْ، وَأَسْمِعُونِي مَا تَقُولُونَ، وَلاَ تَذْهَبُوا فَتَقُولُوا: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ. مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ فَلْيَطُفْ مِنْ وَرَاءِ الْحِجْرِ، وَلاَ تَقُولُوا الْحَطِيمُ. فَإِنَّ الرَّجُلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ كَانَ يَحْلِفُ فَيُلْقِي سَوْطَهُ أَوْ نَعْلَهُ أَوْ قَوْسَهُ.

٣٨٤٨- ئەبو سەفەر دەڵێ: لە ئیبنو عەبباسم ﷺ بیست دەیوت: ئەی خەڵکینە، ئەوە پێتان دەڵێم لێم ببیستن و لێم وەربگرن، ئەنجا (دواتر) بۆم بڵێنەوە چی

---

(١) کەسیان نەمابوو بەتەمای سەرۆکایەتی کردنیان بێت لە ناو خۆیاندا.

(٢)یان ڕاکردنێکی هێواش (گورگە لۆقە).

(٣)بە لای ئیبنو عەبباسەوە سوننەت نیە بەڵکو ڕوشتنی ئاسایی سوننەتە، بەڵام بە لای جەماوەری زانایان بەپەلە ڕۆشتن سوننەتە.

دەڵێن، ئەنجا مەڕۆن و بڵێن: ئیبنو عەبباس وای وت، ئیبنو عەبباس وای وت، هەر کەس تەوافی کرد بەدەوری بەیتدا با لە پشت حیجرەوە تەواف بکات، وە (بە حیجر) مەڵێن حەتیم، چونکە بێگومان کەسێك لە سەردەمی نەفامیدا کە سوێندی دەخوارد، ئیتر قامچی یا پێڵاوەکانی یا کەوانەکەی فڕێ دەدا[1].

٣٨٤٩- حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: رَأَيْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ قِرْدَةً اجْتَمَعَ عَلَيْهَا قِرَدَةٌ قَدْ زَنَتْ، فَرَجَمُوهَا فَرَجَمْتُهَا مَعَهُمْ.

٣٨٤٩- عەمری کوڕی مەیمون دەڵێ: لە سەردەمی نەفامیدا مەیمونێکم بینی کە زینای کردبوو، کۆمەڵێك مەیمون لێی کۆبوونەوە و بەردبارانیان کرد، منیش لەگەڵیاندا بەردبارانم کرد.

٣٨٥٠- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ: خِلاَلٌ مِنْ خِلاَلِ الْجَاهِلِيَّةِ: الطَّعْنُ فِي الأَنْسَابِ، وَالنِّيَاحَةُ. وَنَسِيَ الثَّالِثَةَ، قَالَ سُفْيَانُ: وَيَقُولُونَ: إِنَّهَا الاِسْتِسْقَاءُ بِالأَنْوَاءِ.

٣٨٥٠- عوبەیدوڵڵا بیستویەتی لە ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ چەند ڕەوشتێك (ی خراپ) لە ڕەوشتەکانی سەردەمی نەفامی بوو: تانە و تەشەردان لە ڕەچەڵەك و شین و شەپۆڕ لەسەر مردوو، (عوبەیدوڵڵا) سێ یەمیان لە بیر چوبوویەوە، سوفیان دەڵێ: دەڵێن: سێیەمیان داوای باران بارینە بەهۆی ئەستێرەکانەوە (بورجەکانەوە).

---

(١)وەك نیشانەیەك لەسەر سوێند خواردنەکەی.

٢٨- بابُ مَبْعَثِ النَّبِيِّ ﷺ

مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافِ بْنِ قُصَيِّ بْنِ كِلاَبِ بْنِ مُرَّةَ بْنِ كَعْبِ بْنِ لُؤَيِّ بْنِ غَالِبِ بْنِ فِهْرِ بْنِ مَالِكِ بْنِ النَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ بْنِ خُزَيْمَةَ بْنِ مُدْرِكَةَ بْنِ إِلْيَاسَ بْنِ مُضَرَ بْنِ نِزَارِ بْنِ مَعَدِّ بْنِ عَدْنَانَ.

٢٨- باسی ناردنی پێغەمبەر ﷺ[١]

(پێغەمبەر ﷺ ناوی) موحەممەدی كوڕی عەبدوڵڵای كوڕی عەبدولموتتەلیبی كوڕی هاشیمی كوڕی عەبدومەنافی كوڕی قوصەی كوڕی كیلابی كوڕی موڕەی كوڕی كەعبی كوڕی لوئەیی كوڕی غالیبی كوڕی فیهری كوڕی مالیكی كوڕی نەزری كوڕی كینانەی كوڕی خوزەیمەی كوڕی مودریكەی كوڕی ئیلیاسی كوڕی موزەڕی كوڕی نیزاری كوڕی مەعەدی كوڕی عەدنانە.

٣٨٥١- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي رَجَاءٍ، حَدَّثَنَا النَّضْرُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ: أُنْزِلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهْوَ ابْنُ أَرْبَعِينَ، فَمَكَثَ ثَلاَثَ عَشْرَةَ سَنَةً، ثُمَّ أُمِرَ بِالْهِجْرَةِ، فَهَاجَرَ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَمَكَثَ بِهَا عَشْرَ سِنِينَ، ثُمَّ تُوُفِّيَ ﷺ[٢].

٣٨٥١- ئیبنو عەبباس ﵄ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ تەمەنی چل ساڵ بوو كاتێ نیگای بۆ دابەزێنرا، جا (لە مەككە) سیانزە ساڵ مایەوە. پاشان فەرمانی كۆچی پێ درا و كۆچی كرد بۆ مەدینە، ئینجا دە ساڵ لەوێ مایەوە پاشان وەفاتی كرد.

---

(١) بە پێغەمبەرایەتی بۆ گشت مرۆڤایەتی.

(٢) بڕوانە: ٣٩٠٢، ٣٩٠٣، ٤٤٥٦، ٤٩٧٩.

٢٩- بابُ مَا لَقِيَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ بِمَكَّةَ

٣٨٥٢- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا بَيَانٌ وَإِسْمَاعِيلُ قَالاَ: سَمِعْنَا قَيْسًا يَقُولُ: سَمِعْتُ خَبَّابًا يَقُولُ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَهْوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً، وَهْوَ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ، وَقَدْ لَقِينَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ شِدَّةً، فَقُلْتُ: أَلاَ تَدْعُو اللَّهَ؟ فَقَعَدَ وَهْوَ مُحْمَرٌّ وَجْهُهُ، فَقَالَ: «لَقَدْ كَانَ مَنْ قَبْلَكُمْ لَيُمْشَطُ بِمِشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ عِظَامِهِ مِنْ لَحْمٍ أَوْ عَصَبٍ مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ، وَيُوضَعُ الْمِنْشَارُ عَلَى مَفْرِقِ رَأْسِهِ، فَيُشَقُّ بِاثْنَيْنِ، مَا يَصْرِفُهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ، وَلَيُتِمَّنَّ اللَّهُ هَذَا الأَمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاكِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ مَا يَخَافُ إِلاَّ اللَّهَ». زَادَ بَيَانٌ وَ"الذِّئْبَ عَلَى غَنَمِهِ"[1].

٢٩- باسی ئەوەی توشی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی بوو (لە ئەزێت و ئازار) لە لایەن بتپەرستانەوە کە لە مەککە بوون

٣٨٥٢- قەیس دەڵێ: لە خەبباب ﷺ بیست دەیوت: ڕۆشتمە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ لە کاتێکدا لە سێبەری کەعبەدا لەسەر عابایەك شانی دادا بوو، لەو کاتەدا بەڕاستی لە لایەن بتپەرستانەوە تووشی ئازاری زۆر بوو بووین، منیش وتم: (ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ) ئەوە داوا لە خوا ناکەیت؟ ئەویش دانیشت و دەم و چاری سوور هەڵگەڕابوو، فەرمووی: ((سوێند بەخوا بەڕاستی لە گەلانی پێش ئێوەدا پیاوانێك هەبووە بەشانەی ئاسن داهێنراوە گۆشت و ئێسك و ڕەگی لە یەکتری جیاکراوەتەوە، کەچی ئەو لە ئاینەکەی وەری نەگێڕاوە، وە (خواناسی وایان هەبووە) مشار لەسەر سەری دانراوە و کراوە بەدوو لەتەوە، ئەوە لە ئاینەکەی وەری نەگێڕاوە، وە سوێند بەخوا ئەم ئاینی ئیسلام بەئەنجام دەگەیەنێ و سەری دەخات، هەتا سوار لە صەنعانەوە دەڕوات بۆ حەزرەمەوت لە هیچ ناترسێت جگە لە خوا))، بەیان ئەمەی بۆ زیاد کردوون، ((وە (ترسی) گورگ لەسەر مەڕەکانی)).

---

(١) بڕوانە: ٣٦١٢.

٣٨٥٣- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ النَّجْمَ فَسَجَدَ، فَمَا بَقِيَ أَحَدٌ إِلاَّ سَجَدَ، إِلاَّ رَجُلٌ رَأَيْتُهُ أَخَذَ كَفًّا مِنْ حَصًا، فَرَفَعَهُ فَسَجَدَ عَلَيْهِ وَقَالَ: هَذَا يَكْفِينِي. فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِرًا بِاللَّهِ[1].

٣٨٥٣- عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ سورەتی: (النَّجْمَ)ی خوێند و سوژدەی برد، جا هیچ كەس نەما ئیللا سوژدەی برد، جگە لە پیاوێك بینیم مشتێ وردە بەردی هەڵگرت و بەرزی كردەوە و سوژدەی لەسەری برد و وتی: ئا ئەمەم بەسە (عەبدوڵلا) وتی: سوێند بەخوا دواتر بینیم بەكافری و بێباوەڕ بەخوا كوژرا.

٣٨٥٤- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: بَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ سَاجِدٌ وَحَوْلَهُ نَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ، جَاءَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ بِسَلَى جَزُورٍ، فَقَذَفَهُ عَلَى ظَهْرِ النَّبِيِّ ﷺ، فَلَمْ يَرْفَعْ رَأْسَهُ، فَجَاءَتْ فَاطِمَةُ ﷺ فَأَخَذَتْهُ مِنْ ظَهْرِهِ، وَدَعَتْ عَلَى مَنْ صَنَعَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اللَّهُمَّ عَلَيْكَ الْمَلأَ مِنْ قُرَيْشٍ أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ، وَعُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ، وَشَيْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ، وَأُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ - أَوْ أُبَيَّ بْنَ خَلَفٍ». شُعْبَةُ الشَّاكُّ -فَرَأَيْتُهُمْ قُتِلُوا يَوْمَ بَدْرٍ، فَأُلْقُوا فِي بِئْرٍ غَيْرَ أُمَيَّةَ- أَوْ أُبَيٍّ - تَقَطَّعَتْ أَوْصَالُهُ، فَلَمْ يُلْقَ فِي الْبِئْرِ[2].

٣٨٥٤- عەبدوڵلا (ی كوڕی مەسعود) ﷺ دەڵێ: لە كاتێكدا پێغەمبەر ﷺ (نوێژی دەكرد و) سوژدەی دەبرد (لە سێبەری كەعبەدا) و خەڵكانێكی قورەیشی بەدەوریدا بوون، عوقبەی كوڕی ئەبو موعەیت ورگ و ڕیخۆڵەی وشترێكی سەربڕاوی هێنا و فڕێی دایە سەر پشتی پێغەمبەر ﷺ، ئەویش سەری لە سوژدە بەرز نەكردەوە، ئەنجا فاتیمە (ی كچی) ﷺ هات و لایبرد لەسەر پشتی و

(١) بڕوانە: ١٠٦٧.

(٢) بڕوانە: ٢٤٠.

دووعای کرد لەو کەسەش ئەو کارەی کردووە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((خوایە سەرانی قوڕەیش لە ناو بەریت: ئەبو جەهلی کوڕی هیشام و عوتبەی کوڕی ڕەبیعە و شەیبەی کوڕی ڕەبیعە و ئومەییەی کوڕی خەلەف))، یان ((ئوبەیی کوڕی خەلەف)) شوعبە ئەو گومانەی بردووە- جا هەموویانم بینی لە ڕۆژی غەزای بەدردا کوژران و هەموویان فڕێ درانە بیرێکەوە، جگە لە ئومەییە- یان: ئوبەیی- چوار پەلی لێك بوو بوویەوە، بۆیە فڕێ نەدرایە بیرەکەوە.

٣٨٥٥- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ أَوْ قَالَ حَدَّثَنِي الْحَكَمُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ - قَالَ أَمَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبْزَى قَالَ: سَلِ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ هَاتَيْنِ الآيَتَيْنِ مَا أَمْرُهُمَا؟ ﴿ وَلَا تَقْتُلُوا۟ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ ﴿٣٣﴾ ﴾ الإسراء. ﴿ وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا ﴿٩٣﴾ ﴾ النساء. فَسَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: لَمَّا أُنْزِلَتِ الَّتِي فِي الْفُرْقَانِ، قَالَ مُشْرِكُو أَهْلِ مَكَّةَ فَقَدْ قَتَلْنَا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ، وَدَعَوْنَا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ، وَقَدْ أَتَيْنَا الْفَوَاحِشَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﴿ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ ﴿٧٠﴾ ﴾ الفرقان. الآيَةَ. فَهَذِهِ لأُولَئِكَ، وَأَمَّا الَّتِي فِي النِّسَاءِ الرَّجُلُ إِذَا عَرَفَ الإِسْلاَمَ وَشَرَائِعَهُ، ثُمَّ قَتَلَ، فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ. فَذَكَرْتُهُ لِمُجَاهِدٍ، فَقَالَ: إِلاَّ مَنْ نَدِمَ[1].

٣٨٥٥- سەعیدی کوڕی جوبەیر دەڵێ: عەبدوڕەحمانی کوڕی ئەبزا فەرمانی پێکردم و وتی: پرسیار لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس ﷺ بکە دەربارەی ئەم دوو ئایەتە چۆن مانا دەکرێن (مەبەست پێیان چییە و چۆنە؟) ﴿ وَلَا تَقْتُلُوا۟ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ ﴿٣٣﴾ ﴾ الإسراء[2] ﴿ وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا ﴿٩٣﴾ ﴾

---

(١) بڕوانە: ٤٥٩٠، ٤٧٦٢، ٤٧٦٣، ٤٧٦٤، ٤٧٦٥، ٤٧٦٦.

(٢) واتە: کەس مەکوژن کە خوا کوشتنی حەرام کردووە.

النساء[١]» منیش پرسیارم لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس کرد، ئەویش وتی: کاتێ ئایەتەکەی سوڕەتی فورقان[٢] دابەزێنرا، بتپەرستەکانی خەڵکی مەککە وتیان: بێگومان ئێمە ئەو کەسانەمان کوشتووە کە خوا کوشتنیانی حەرام کردووە، وە لەگەڵ خوادا پەرستراوی ترمان پەرستووە و هاوارمان لێ کردووە، وە بەدڕەوشتیمان کردووە، جا خوا ئەم ئایەتەی دابەزاند: ﴿ إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ ﴿٧٠﴾ ﴾ الفرقان، تا کۆتایی ئایەتەکە[٣] ئەم ئایەتی سوڕەتی فرقان بۆ ئەو کافرانەیە، بەڵام ئایەتەکەی سوڕەتی (النِّسَاءِ) بۆ کەسێکە کە شارەزای ئیسلام و یاساکانی ببێت، پاشان کەسێك بکوژێت، ئەوە سزاکەی دۆزەخە (عەبدوڕەحمانی کوڕی ئەبزا) دەڵێ جا ئەمەم (وتەی ئیبنو عەبباسە) بۆ موجاهید باس کرد ئەویش وتی: (وایە) جگە لە کەسێك تەوبە بکات و پەشیمان بێتەوە.

٣٨٥٦- حَدَّثَنَا عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنِي الأَوْزَاعِيُّ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ: أَخْبِرْنِي بِأَشَدِّ شَيْءٍ صَنَعَهُ الْمُشْرِكُونَ بِالنَّبِيِّ ﷺ قَالَ بَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّي فِي حِجْرِ الْكَعْبَةِ، إِذْ أَقْبَلَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ، فَوَضَعَ ثَوْبَهُ فِي عُنُقِهِ، فَخَنَقَهُ خَنْقًا شَدِيدًا، فَأَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى أَخَذَ بِمَنْكِبِهِ وَدَفَعَهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ﴿ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ ٱللَّهُ ﴿٢٨﴾ ﴾ غافر. الآيَةَ. تَابَعَهُ ابْنُ إِسْحَاقَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ، قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو. وَقَالَ عَبْدَةُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ: قِيلَ لِعَمْرِو بْنِ الْعَاصِ. وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ[٤].

---

(١) هەرکەس بەئەنقەس باوەڕدارێك بکوژێ.

(٢) کە ئەئایەتە:﴿ وَٱلَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِي حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ﴿٦٨﴾ ﴾ الفرقان.

(٣) ئایەتی 70 سوڕەتی الفرقان.

(٤) بڕوانە: ٣٦٧٨.

٣٨٥٦- عوروەی کوڕی زوبەیر دەڵێ: پرسیارم لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمڕی کوڕی عاص کرد ﷺ دەربارەی توندترین و خراپترین شت کە بتپەرستەکان بە پێغەمبەریان ﷺ کردبێت چییە؟ وتی: لە کاتێکدا پێغەمبەر ﷺ لە حیجری کەعبەدا نوێژی دەکرد، لەپڕ عوقبەی کوڕی ئەبو موعەیت هات و پۆشاکەکەی خۆی خستە ملی پێغەمبەر ﷺ و زۆر توند تاساندیی پێی، جا ئەبو بەکر هات و شانی عوقبەی گرت پاڵێکی پێوەنا و لە پێغەمبەری ﷺ دوور خستەوە و وتی: (ئایا (چۆن) پیاوێك دەکوژن؟ لەبەر ئەوەی دەڵێ: خوا پەروەردگارمە کە بەڕاستی چەند بەڵگە و موعجیزەی ڕوونی لە پەروەردگارتانەوە بۆ هێناون).

ئیبنو ئیسحاق پاڵپشتی (گێڕانەوەکەی عەییاشی کوڕی وەلیدی) کرد و وتی: یەحیای کوڕی عوروە بۆی گێڕامەوە لە عوروەوە دەڵێ: وتم: بەعەبدوڵڵای کوڕی عەمرِ.

- وەعەبدە (ی کوڕی سولەیمان) لە هیشامەوە لە باوکیەوە گێڕایەوە، دەڵێ: بە عەمرِی کوڕی عاص وترا.

- وە موحەمەدی کوڕی عەمرِ دەگێڕێتەوە لە ئەبو سەلەمەوە دەڵێ: عەمرِی کوڕی عاص بۆی گێڕامەوە.

٣٠- بابُ إِسْلَامِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ ﷺ

٣٨٥٧- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَمَّادٍ الآمُلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُجَالِدٍ، عَنْ بَيَانٍ، عَنْ وَبَرَةَ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: قَالَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَمَا مَعَهُ إِلاَّ خَمْسَةُ أَعْبُدٍ وَامْرَأَتَانِ، وَأَبُو بَكْرٍ[1].

---

(١) بڕوانە: ٣٦٦٠.

٣٠- باسی مسوڵمان بوونی ئەبو بەکری صیدیق ﷛

٣٨٥٧- هەممامی کوڕی حاریس دەڵێ: عەمماری کوڕی یاسیر ﷛ وتی: پێغەمبەری خوام ﷺ دیوە و تەنها پێنج کۆیلە و دوو ئافرەت و ئەبو بەکری لەگەڵدا بوو (باوەڕداربوون).

٣١- بابُ إِسْلَامِ سَعْدٍ بن أبي وقاص ﷛

٣٨٥٨- حدَّثَنِي إِسْحَاقُ، أَخْبَرَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا هَاشِمٌ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ: مَا أَسْلَمَ أَحَدٌ إلاَّ فِي الْيَوْمِ الَّذِى أَسْلَمْتُ فِيهِ، وَلَقَدْ مَكَثْتُ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَإِنِّي لَثُلُثُ الإِسْلَامِ[١].

٣١- باسی مسوڵمان بوونی سەعدی کوڕی ئەبی وەققاص ﷛

٣٨٥٨- سەعیدی کوڕی موسەییەب دەڵێ: لە سەعدی کوڕی ئەبی وەققاصم ﷛ بیستووە دەیوت: کەس مسوڵمان نەبووە لەو ڕۆژەی من مسوڵمان بووم[٢]، وە سوێند بەخوا حەوت ڕۆژ مامەوە من سێیەکی ئیسلام بووم[٣].

٣٢- باب ذِكْرُ الْجِنِّ، وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿قُلْ أُوحِىَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ ۝١﴾ الجن

٣٨٥٩- حدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ، عَنْ مَعْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي قَالَ: سَأَلْتُ مَسْرُوقًا: مَنْ آذَنَ النَّبِيَّ ﷺ بِالْجِنِّ لَيْلَةَ اسْتَمَعُوا الْقُرْآنَ؟ فَقَالَ: حَدَّثَنِي أَبُوكَ -يَعْنِي عَبْدَ اللَّهِ- أَنَّهُ آذَنَتْ بِهِمْ شَجَرَةٌ.

---

(١) بڕوانە: ٣٦٦٠.

(٢) ئەوەندەی ئەو ئاگاداربێت.

(٣) واتە: سێیەمین موسڵمان بووم.

٣٢- باسی بەسەرهاتی و باسکردنی پەرییەکان، وە باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ: نیگام بۆ کرا بێگومان چەند کەسێک لە جنۆکە گوێیان گرت (لە قورئان خوێندنەوەم))

٣٨٥٩- مەعنی کوڕی عەبدوڕەحمان وتی: لە باوکم بیست وتی: پرسیارم لە مەسروق کرد: ئەو شەوەی جنۆکەکان گوێیان لە قورئان (خوێندنەکەی پێغەمبەر ﷺ) گرت، کێ پێغەمبەری ﷺ ئاگادار کرد؟ (مەسروق) وتی: باوکت - واتە: عەبدوڵلا- بۆی گێرامەوە وتی: درەختێك پێغەمبەر ﷺ ئاگادار دەکات لە (گوێ گرتنی) جنۆکەکان.

٣٨٦٠- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي جَدِّي، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يَحْمِلُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِدَاوَةً؛ لِوَضُوئِهِ وَحَاجَتِهِ، فَبَيْنَمَا هُوَ يَتْبَعُهُ بِهَا، فَقَالَ: «مَنْ هَذَا؟». فَقَالَ: أَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ. فَقَالَ: «ابْغِنِي أَحْجَارًا أَسْتَنْفِضْ بِهَا، وَلاَ تَأْتِنِي بِعَظْمٍ وَلاَ بِرَوْثَةٍ». فَأَتَيْتُهُ بِأَحْجَارٍ أَحْمِلُهَا فِي طَرَفِ ثَوْبِي، حَتَّى وَضَعْتُ إِلَى جَنْبِهِ ثُمَّ انْصَرَفْتُ، حَتَّى إِذَا فَرَغَ مَشَيْتُ، فَقُلْتُ: مَا بَالُ الْعَظْمِ وَالرَّوْثَةِ؟ قَالَ: «هُمَا مِنْ طَعَامِ الْجِنِّ، وَإِنَّهُ أَتَانِي وَفْدُ جِنِّ نَصِيبِينَ -وَنِعْمَ الْجِنُّ-، فَسَأَلُونِي الزَّادَ، فَدَعَوْتُ اللَّهَ لَهُمْ أَنْ لاَ يَمُرُّوا بِعَظْمٍ وَلاَ بِرَوْثَةٍ إِلاَّ وَجَدُوا عَلَيْهَا طَعَامًا»[1].

٣٨٦٠- ئەبو هورەیرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە ئەو زۆر جار جەوەندەیەکی بچووك ئاوی هەڵدەگرت لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ بۆ دەستنوێژ و ڕۆیشتنە سەرئاوی، جارێکیان ئەبو هورەیرە بەجەوەندەکەوە بەدوای پێغەمبەردا ﷺ دەڕۆشت،

---

(١) بڕوانە: ١٥٥.

فەرمووی: ((ئەوە کێیە؟)) ئەویش وتی: منم ئەبو هورەیرەم، فەرمووی: ((چەند بەردێکم بۆ بێنە خۆمیان پێ پاك دەکەمەوە، بەڵام ئێسك و تەپاڵەم بۆ مەهێنە))، منیش چەند بەردێکم بۆ برد لە چاکی جلەکانمدا هەڵمگرت، (بردم) هەتا لە تەنیشتیدا دامنان، پاشان گەڕامەوە، هەتا لێبوویەوە ڕۆشتم بۆ خزمەتی وتم: بۆ ئێسك و تەپاڵە چیانە (بەکارنایەن بۆ خۆپاککردنەوە) ؟ فەرمووی: ((هەردووکیان لە خۆراکی جنۆکەن، وە بەڕاستی شاندێ لە جنۆکەکانی نەصیبین هاتن بۆ لام- ئای ئەو جنۆکانە چەند چاك بوون- داوای خۆراکیان لێ کردم، منیش لە خوا پاڕامەوە بۆیان کە بەلای هەر ئێسك و تەرسێکا بڕۆن ببینن خۆراکی پێوەیە بۆیان)).

٣٣- بابُ إِسْلَامِ أَبِي ذَرٍّ ﵁

٣٨٦١- حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا الْمُثَنَّى، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ: لَمَّا بَلَغَ أَبَا ذَرٍّ مَبْعَثُ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لأَخِيهِ: ارْكَبْ إِلَى هَذَا الْوَادِي، فَاعْلَمْ لِي عِلْمَ هَذَا الرَّجُلِ الَّذِى يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ، يَأْتِيهِ الْخَبَرُ مِنَ السَّمَاءِ، وَاسْمَعْ مِنْ قَوْلِهِ، ثُمَّ ائْتِنِي. فَانْطَلَقَ الأَخُ حَتَّى قَدِمَهُ وَسَمِعَ مِنْ قَوْلِهِ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى أَبِي ذَرٍّ، فَقَالَ لَهُ: رَأَيْتُهُ يَأْمُرُ بِمَكَارِمِ الأَخْلاَقِ، وَكَلاَمًا مَا هُوَ بِالشِّعْرِ. فَقَالَ مَا شَفَيْتَنِي مِمَّا أَرَدْتُ، فَتَزَوَّدَ وَحَمَلَ شَنَّةً لَهُ فِيهَا مَاءٌ حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ، فَأَتَى الْمَسْجِدَ، فَالْتَمَسَ النَّبِيَّ ﷺ وَلاَ يَعْرِفُهُ، وَكَرِهَ أَنْ يَسْأَلَ عَنْهُ حَتَّى أَدْرَكَهُ بَعْضُ اللَّيْلِ، فَرَآهُ عَلِيٌّ، فَعَرَفَ أَنَّهُ غَرِيبٌ. فَلَمَّا رَآهُ تَبِعَهُ، فَلَمْ يَسْأَلْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أَصْبَحَ، ثُمَّ احْتَمَلَ قِرْبَتَهُ وَزَادَهُ إِلَى الْمَسْجِدِ، وَظَلَّ ذَلِكَ الْيَوْمَ وَلاَ يَرَاهُ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى أَمْسَى، فَعَادَ إِلَى مَضْجَعِهِ، فَمَرَّ بِهِ عَلِيٌّ فَقَالَ: أَمَا نَالَ لِلرَّجُلِ أَنْ يَعْلَمَ مَنْزِلَهُ؟ فَأَقَامَهُ، فَذَهَبَ بِهِ مَعَهُ لاَ يَسْأَلُ وَاحِدٌ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ عَنْ شَيْءٍ، حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمَ الثَّالِثِ، فَعَادَ عَلِيٌّ مِثْلَ ذَلِكَ، فَأَقَامَ مَعَهُ، ثُمَّ قَالَ أَلاَ

تُحَدِّثُنِي مَا الَّذِي أَقْدَمَكَ؟ قَالَ: إِنْ أَعْطَيْتَنِي عَهْدًا وَمِيثَاقًا لَتُرْشِدَنِّي فَعَلْتُ. فَفَعَلَ، فَأَخْبَرَهُ. قَالَ: فَإِنَّهُ حَقٌّ، وَهُوَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَإِذَا أَصْبَحْتَ فَاتْبَعْنِي، فَإِنِّي إِنْ رَأَيْتُ شَيْئًا أَخَافُ عَلَيْكَ قُمْتُ كَأَنِّي أُرِيقُ الْمَاءَ، فَإِنْ مَضَيْتُ فَاتْبَعْنِي حَتَّى تَدْخُلَ مَدْخَلِي. فَفَعَلَ، فَانْطَلَقَ يَقْفُوهُ حَتَّى دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَدَخَلَ مَعَهُ، فَسَمِعَ مِنْ قَوْلِهِ، وَأَسْلَمَ مَكَانَهُ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: «ارْجِعْ إِلَى قَوْمِكَ، فَأَخْبِرْهُمْ حَتَّى يَأْتِيَكَ أَمْرِي». قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لأَصْرُخَنَّ بِهَا بَيْنَ ظَهْرَانَيْهِمْ، فَخَرَجَ حَتَّى أَتَى الْمَسْجِدَ فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. ثُمَّ قَامَ الْقَوْمُ فَضَرَبُوهُ حَتَّى أَضْجَعُوهُ، وَأَتَى الْعَبَّاسُ فَأَكَبَّ عَلَيْهِ، قَالَ: وَيْلَكُمْ أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ مِنْ غِفَارٍ وَأَنَّ طَرِيقَ تِجَارِكُمْ إِلَى الشَّأْمِ؟! فَأَنْقَذَهُ مِنْهُمْ، ثُمَّ عَادَ مِنَ الْغَدِ لِمِثْلِهَا، فَضَرَبُوهُ وَثَارُوا إِلَيْهِ، فَأَكَبَّ الْعَبَّاسُ عَلَيْهِ.

٣٣- باسی موسوڵمان بوونی ئەبو زەڕ ﷺ

٣٨٦١- ئەبو جەمرە لە ئیبنو عەبباسەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە وتی: لە کاتێکدا ئەبو زەڕ ﷺ هەواڵی ناردنی پێغەمبەری ﷺ پێگەیشت بە (ئونەیسی) برای وت: سواربە بڕۆ بۆ ئەو دۆڵە هەواڵی ئەو پیاوەم بۆ بزانە کە وادەزانێ پێغەمبەرە و لە ئاسمانەوە هەواڵی بۆ دێ، وە گوێ لە وتەکانی بگرە، و پاشان وەرەوە بۆ لام، (ئونەیس) کەوتە ڕێ تاگەیشتە مەککە و گوێی لە وتەکانی گرت و گەڕایەوە بۆ لای ئەبو زەڕ ﷺ وتی: دیم فەرمانی دەکرد بەڕەوشتە بەرزەکان و قسەیەکی (دەوت) شیعر و هۆنراوە نەبوو، (ئەبو زەڕ) وتی: دڵنیات نەکردم لەوەی کە ویستم، ئەنجا خۆی توێشووی هەڵگرت و کونەیەکی لەگەڵ خۆی برد ئاوی تیا بوو، ڕۆشت هەتا گەیشتە مەککە، جا هاتە مزگەوت و بەشوێن پێغەمبەردا ﷺ دەگەڕا و نەشی دەناسی، حەزیشی نەدەکرد پرسیار لە بارەیەوە بکات، هەتا بەشێ لە شەوی بەسەردا هات، عەلی ﷺ ئەوی بینی و زانی غەریبە (خوڵکی کرد) جا کە بینی شوێنی کەوت، بەڵام کەسیان پرسیاری هیچیان لە کەسی تریان نەکرد

هەتا ڕۆژ بویەوە، دیسانەوە کونە ئاوەکە و توێشووەکەی هەڵگرت (ڕۆشت) بەرەو مزگەوت، ئەو ڕۆژەش تا ئێوارە لەوێ مایەوە و پێغەمبەری ﷺ نەبینی، گەڕایەوە جێگەی خۆی، عەلی ﷺ بەلایدا تێپەڕی وتی: ئەم پیاوە کاتێ ئەوەی نەهاتووە خانە خوێکەی بزانێت؟ ئەنجا هەڵی ساند و لەگەڵ خۆی بردیەوە، هیچیان پرسیاریان لەوی تریان نەکرد، هەتا لە ڕۆژی سێیەمدا، هەر وەك دووەمی کرد، عەلی ﷺ لەگەڵ خۆی هەڵی ساند و پاشان پێی وت: ئایا پێم ناڵێی چی تۆی هێناوەتە (ئەم شارە) ؟ وتی: ئەگەر بەڵێن و پەیمانم بدەیتێ کە ڕێنمونیم بکەیت پێت دەڵێم، ئەویش بەڵێنی پێدا، ئەبو زەڕیش پێی وت: عەلیش وتی: دڵنیابە ئەو ڕاست دەکات پێغەمبەری ﷺ خوایە، هەر کات ڕۆژت لێبوویەوە دوای من بکەوە، جا ئەگەر من شتێکم بینی جێگای مەترسی بوو بۆ تۆ ڕادەوەستم، وەك ئەوەی دەست بەئاو بگەیەنم، بەڵام ئەگەر ڕۆشتم دوام کەوە هەتا گەیشتە ئەو شوێنەی منی بۆ دەچم، (ئەبو زەڕ) بەو شێوەی کرد، جا دوای کەوت هەتا گەیشتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، ئەویش لەگەڵیدا ڕۆشتە ژوورەوە، ئەنجا فەرموودەی پێغەمبەری ﷺ بیست و مسوڵمان بوو لە شوێنی خۆیدا، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: ((بگەڕێرەوە ناو هۆزەکەت و هەواڵی ئەم ئاینەیان پێ بگەیەنە هەتا فەرمانی منت بۆ دێ))، ئەبو زەڕ وتی: سوێند بەو زاتەی گیانی منی بەدەستە لە نێوەندی قوڕەیشیەکاندا هاوار دەکەم بەشایەتوومان وتن، ئیتر ڕۆشت هەتا چوویە مزگەوت و بەدەنگێکی بەرز هاواری کرد: (أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ)، پاشان خەڵکەکە هەڵسان و دەستیان کرد بەلێدانی هەتا دایان بەزەویدا، عەبباس ﷺ هات و خۆی دا بەسەری دا و وتی: ئەی بەدبەختانە ئەی نازانن ئەمە لە هۆزی غیفارە و ڕێگای بازرگانیتان بۆشام بەسەر ئەوان دایە، دەری هێنا لە ژێر دەستیان، کەچی سبەینێ بەهەمان شێوەی کردەوە و پەلاماریان دا و لێیاندا، دیسانەوە هەر عەبباس خۆی دایەوە بەسەریدا.

٣٤- بَابُ إِسْلَامِ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ ﷺ

٣٨٦٢- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَيْسٍ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ فِي مَسْجِدِ الْكُوفَةِ يَقُولُ: وَاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُنِي وَإِنَّ عُمَرَ لَمُوثِقِي عَلَى الإِسْلَامِ قَبْلَ أَنْ يُسْلِمَ عُمَرُ، وَلَوْ أَنَّ أُحُدًا ارْفَضَّ لِلَّذِى صَنَعْتُمْ بِعُثْمَانَ لَكَانَ[1].

٣٤- باسی موسوڵمان بوونی سەعیدی کوڕی زەید ﷺ

٣٨٦٢- قەیس دەڵێ: لە مزگەوتی کوفە گوێم لە سەعیدی کوڕی زەیدی کوڕی عەمری کوڕی نوفەیل بوو دەیوت: وەڵڵاهی بەدڵنیاییەوە خۆم دیوە کە عومەری کوڕی خەتتاب لەسەر ئیسلام کۆت و زنجیری کردبووم پێش ئەوەی عومەر مسوڵمان ببێت، وە ئەگەر بگونجایە کێوی ئوحود لە شوێنی خۆیدا نەمایە بەهۆی ئەوەی بەعوسمان (ی کوڕی عەففان)تان کرد، ئوحود لە شوێنی خۆید نەدەما.

٣٥- بَابُ إِسْلَامِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﷺ

٣٨٦٣- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ﷺ قَالَ: مَا زِلْنَا أَعِزَّةً مُنْذُ أَسْلَمَ عُمَرُ[2].

٣٥- باسی مسوڵمان بوونی عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ

٣٨٦٣- عەبوڵڵای کوڕی مەسعود ﷺ دەڵێ: لەو کاتەوەی عومەر مسوڵمان بوو بوو، ئێمە بەردەوام سەربەرز و خاوەن گەورەیی بووین.

---

(١) بڕوانە: ٣٨٦٧، ٦٩٤٢.

(٢) بڕوانە: ٣٦٨٤.

٣٨٦٤- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ فَأَخْبَرَنِي جَدِّي زَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: بَيْنَمَا هُوَ فِي الدَّارِ خَائِفًا، إِذْ جَاءَهُ الْعَاصِ بْنُ وَائِلٍ السَّهْمِيُّ أَبُو عَمْرٍو، عَلَيْهِ حُلَّةُ حِبَرَةٍ، وَقَمِيصٌ مَكْفُوفٌ بِحَرِيرٍ، وَهُوَ مِنْ بَنِي سَهْمٍ، وَهُمْ حُلَفَاؤُنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَقَالَ لَهُ: مَا بَالُكَ؟ قَالَ زَعَمَ قَوْمُكَ أَنَّهُمْ سَيَقْتُلُونِي إِنْ أَسْلَمْتُ. قَالَ: لاَ سَبِيلَ إِلَيْكَ. بَعْدَ أَنْ قَالَهَا أَمِنْتُ، فَخَرَجَ الْعَاصِ، فَلَقِيَ النَّاسَ قَدْ سَالَ بِهِمُ الْوَادِي، فَقَالَ: أَيْنَ تُرِيدُونَ؟ فَقَالُوا: نُرِيدُ هَذَا ابْنَ الْخَطَّابِ الَّذِى صَبَا. قَالَ: لاَ سَبِيلَ إِلَيْهِ. فَكَرَّ النَّاسُ[1].

٣٨٦٤- عومەری کوڕی موحەممەد وتی: باپیرەم زەیدی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی عومەر لە باوکیەوە بۆی گێڕامەوە و وتی: لە کاتێکدا ئەو (عومەری کوڕی خەتتاب ﷺ) لەماڵەوە بوو دەترسا (لە قوڕەیش چونکە مسوڵمان بووبوو)، لەو کاتەدا 'عاصی کوڕی وائیلی سەهمی کە نازناوی ئەبو عەمرِ بوو هات بۆ لای و پۆشاکێکی خەت خەتی لەبەردابوو، لەگەڵ کراسێك قۆڵەکانی بەئاوریشم چنرابوو- وە عاص لە نەوەی سەهمە کە لە پێش ئیسلامدا هاوپەیمانی ئێمە بوون- عاص بە عومەری وت: ئەوە چیتە؟ عومەر وتی: هۆزەکەی تۆ دەڵێن لەبەر ئەوەی موسوڵمان بووم دەمکوژن، عاص وتی: بەهیچ جۆرێ ناتوانن بتکوژن.

- دوای ئەو وتەیەی عاص من ترسم نەما- جا عاص ڕۆشتە دەرەوە لە ماڵ و بەخەڵکەکە گەیشت کە پڕ بەشیوەکە بوون، عاص پێی وتن: دەتانەوێ بۆ کوێ بچن؟ ئەوانیش وتیان: دەمانەوێ بڕۆین بۆ ئەو عومەری کوڕی خەتتابە کە لە ئاینی باوباپیرانی لایداوە، عاص وتی: ڕێگەتان پێ نادرێ بڕۆن بۆی، ئەوسا خەڵکەکە گەڕانەوە.

---

(١) بڕوانە: ٣٨٦٥.

٣٨٦٥- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ سَمِعْتُهُ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ ﷺ: لَمَّا أَسْلَمَ عُمَرُ اجْتَمَعَ النَّاسُ عِنْدَ دَارِهِ، وَقَالُوا: صَبَا عُمَرُ - وَأَنَا غُلاَمٌ فَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِي - فَجَاءَ رَجُلٌ عَلَيْهِ قَبَاءٌ مِنْ دِيبَاجٍ، فَقَالَ: قَدْ صَبَا عُمَرُ. فَمَا ذَاكَ؟ فَأَنَا لَهُ جَارٌ. قَالَ: فَرَأَيْتُ النَّاسَ تَصَدَّعُوا عَنْهُ فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا الْعَاصِ بْنُ وَائِلٍ[1].

٣٨٦٥- عەبدوڵلای کوڕی عومەر ﷺ دەڵێ: کاتێ عومەر مسوڵمان بوو خەڵك لای ماڵەکەیدا کۆبوونەوە- لەو کاتەدا من منداڵ بووم لە سەربانی ماڵی خۆمان بووم- جا پیاوێك هات کەوایەکی ئاوریشمینی لەبەردابوو وتی: ئەرێ بەڕاست عومەر لە ئاینی وەرگەڕاوە چی بووە؟ ئەوە من پەنام داوە، (عەبدوڵلا) دەڵێ: ئەنجا خەڵکەکەم دی هەموو بڵاوەیان لێ کرد، منیش وتم: ئەم پیاوە کێیە؟ وتیان عاصی کوڕی وائیلە.

٣٨٦٦- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ أَنَّ سَالِمًا حَدَّثَهُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: مَا سَمِعْتُ عُمَرَ لِشَيْءٍ قَطُّ يَقُولُ: إِنِّي لَأَظُنُّهُ كَذَا. إِلاَّ كَانَ كَمَا يَظُنُّ، بَيْنَمَا عُمَرُ جَالِسٌ إِذْ مَرَّ بِهِ رَجُلٌ جَمِيلٌ، فَقَالَ: لَقَدْ أَخْطَأَ ظَنِّي، أَوْ إِنَّ هَذَا عَلَى دِينِهِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، أَوْ لَقَدْ كَانَ كَاهِنَهُمْ، عَلَيَّ الرَّجُلَ، فَدُعِيَ لَهُ، فَقَالَ لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ: مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ اسْتُقْبِلَ بِهِ رَجُلٌ مُسْلِمٌ، قَالَ: فَإِنِّي أَعْزِمُ عَلَيْكَ إِلاَّ مَا أَخْبَرْتَنِي. قَالَ: كُنْتُ كَاهِنَهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. قَالَ: فَمَا أَعْجَبُ مَا جَاءَتْكَ بِهِ جِنِّيَّتُكَ؟ قَالَ: بَيْنَمَا أَنَا يَوْمًا فِي السُّوقِ جَاءَتْنِي أَعْرِفُ فِيهَا الْفَزَعَ، فَقَالَتْ: أَلَمْ تَرَ الْجِنَّ وَإِبْلاَسَهَا وَيَأْسَهَا مِنْ بَعْدِ إِنْكَاسِهَا وَلُحُوقَهَا بِالْقِلاَصِ وَأَحْلاَسِهَا؟ قَالَ عُمَرُ: صَدَقَ، بَيْنَمَا أَنَا عِنْدَ آلِهَتِهِمْ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ بِعِجْلٍ فَذَبَحَهُ، فَصَرَخَ بِهِ صَارِخٌ، لَمْ أَسْمَعْ صَارِخًا قَطُّ أَشَدَّ صَوْتًا مِنْهُ يَقُولُ: يَا جَلِيحْ، أَمْرٌ نَجِيحْ، رَجُلٌ فَصِيحْ، يَقُولُ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ. فَوَثَبَ الْقَوْمُ، قُلْتُ: لاَ أَبْرَحُ حَتَّى أَعْلَمَ مَا وَرَاءَ هَذَا. ثُمَّ نَادَى يَا جَلِيحْ، أَمْرٌ نَجِيحْ، رَجُلٌ فَصِيحْ، يَقُولُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. فَقُمْتُ فَمَا نَشِبْنَا أَنْ قِيلَ: هَذَا نَبِيٌّ.

---

(١) بڕوانە: ٣٨٦٤.

٣٨٦٦- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ وتی: نەمبیستووە عومەر هەرگیز بۆشتێك بڵێت: من وادەزانم و گومان دەبەم ئاوایە، ئیللا بەو جۆرە بووە ئەو گومانی بردووە، لە کاتێکدا عومەر دانیشتبوو لەو کاتەدا پیاوێکی جوان بەلایدا تێپەڕی، عومەریش وتی: بەڕاستی من لە گومانەکەمدا بەهەڵەدا چووم یان بێگومان ئەم پیاوە لەسەر ئاینەکەی سەردەمی نەفامی دایە، یان بێگومان ئەم فاڵچی و ڕەمەڵ لێدەری هۆزەکەیەتی، (ووتی) ئەو پیاوەم بۆ بێنن، ئەنجا پیاوەکەی بۆ بانگ کرا ئەو وتەی (پێشتر عەمەر وتی) پێی وت، (سەواد) وتی: وێنەی ئەمەی ئەمڕۆم نەدیوە کە بەرەو ڕووی پیاوێکی مسوڵماندا بوترێ. عومەر ﷺ وتی: فەرمانت پێ دەکەم هەر ئەبێ هەواڵم بدەیتێ، (سەواد) وتی: من لە سەردەمی نەفامیدا کاهینیان بووم، عومەر وتی: سەرسوڕهێنەرترین ئەوانەی کە جنۆکەکەت بۆی هێناوی چییە؟ (سەواد) وتی: ڕۆژێ لە بازاڕ بووم (جنۆکەیەك) هاتە لام نیشانەی ترسم تیا دەبینی، وتی: نابینی جنۆکە و ترسی و بێهیوایی لە پاش سەرنگونی[1]، وە شوێنکەوتنی وشتر و پەلاسی[2]؟ عومەر وتی: ڕاست دەکات لە کاتێکدا من لای بت و پەرستراوەکانیاندا (خەوت) بووم، لە ناکاو پیاوێك گوێرەکەیەکی هێنا و سەری بڕی، بانگکەرێك بەسەر ئەو پیاوەدا نەڕاندی هەرگیز نەڕەی وا توندم نەبیستووە، دەیوت: ئەی بێحەیای بێئابڕوو کە بەئاشکرا دووژمنایەتی دەکەیت! کارێکی سەرکەوتووە و مەبەستەکەی دەست دەکەوێت، پیاوێك جاڕدەدا و دەڵێ: (لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ) هیچ پەرستراوێکی ڕاست نییە جگە لە تۆ، ئیتر خەڵکەکە هەستان و ڕاپەڕین، منیش وتم ناڕۆم تا بزانم

---

(١) مەبەستی ئەوەیە جنۆکەکان بێهیوا بوون لە گوێگرتن و زانینی هەواڵی ئاسمان پاش هاتنی پێغەمبەر و ﷺ پەیامەکەی.إرشاد الساري:٣٣٥/٨.

(٢) مەبەستی پەیدابونی پێغەمبەر و ﷺ شوێنکەوتنی جنۆکەکان بۆ ئاینی موسڵمانان، چونکە پێغەمبەر ﷺ پێغەمبەری جنۆکە و مرۆڤەکانە. إرشاد الساري:٣٣٥/٨

کۆتاییەکەی چۆن دەبێ؟ پاشان بانگی کرد وتی: ئەی بێحەیای بێ ئابڕوو شتێك دەرکەوتووە کە بەو شتە پەی و بەمەبەست دەبردرێت، پیاوێکی ڕەوانبێژ وتی: (لاَ إِلَهَ إِلاَّ الله) ئەوسا هەڵسام زۆری پێنەچوو وترا: ئەوە پێغەمبەرە ﷺ (لە لایەن خواوە نێردراوە).

٣٨٦٧- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا قَيْسٌ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ زَيْدٍ يَقُولُ لِلْقَوْمِ: لَوْ رَأَيْتُنِي مُوثِقِي عُمَرُ عَلَى الإِسْلاَمِ أَنَا وَأُخْتُهُ وَمَا أَسْلَمَ، وَلَوْ أَنَّ أُحُدًا انْقَضَّ لِمَا صَنَعْتُمْ، بِعُثْمَانَ لَكَانَ مَحْقُوقًا أَنْ يَنْقَضَّ[1].

٣٨٦٧- قەیس دەڵێ: لە سەعیدی کوڕی زەیدم ﷺ بیست بەخەڵکەکەی دەوت: ئەگەر منتان بدیایە عومەر کە مسوڵمان بووم کۆت و زنجیری کردبووم من و خوشکەکەی خۆی (کە خێزانی من بوو) هێشتا عومەر مسوڵمان نەبوو بوو، وە ئەگەر کێوی ئوحود لە جێگای خۆیدا نەمایە بەهۆی ئەوەی بەعوسمانتان کرد شیاوی بوو کە نەمێنێ.

٣٦- بابُ انْشِقَاقِ الْقَمَرِ

٣٨٦٨- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﷺ أَنَّ أَهْلَ مَكَّةَ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً، فَأَرَاهُمُ الْقَمَرَ شِقَّتَيْنِ، حَتَّى رَأَوْا حِرَاءً بَيْنَهُمَا[2].

---

(١) بڕوانە: ٣٨٦٢.

(٢) بڕوانە: ٣٦٣٧.

٣٦- باسی لەتبوونی مانگ

٣٨٦٨- قەتادە دەگێڕێتەوە لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ﷺ دەڵێ: خەڵکی مەککە پرسیاریان لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد کە موعجیزە و نیشانەیەکیان نیشان بدات، ئەویش مانگی نیشان دان کە بوو بوو بەدوو لەتەوە، هەتا (کێو و ئەشکەوتی) حیرایان بینی لە نێوان مانگە دوو لەتەکەدا.

٣٨٦٩- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: انْشَقَّ الْقَمَرُ وَنَحْنُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بِمِنًى، فَقَالَ: «اشْهَدُوا». وَذَهَبَتْ فِرْقَةٌ نَحْوَ الْجَبَلِ. وَقَالَ أَبُو الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ: انْشَقَّ بِمَكَّةَ. وَتَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ[1].

٣٨٦٩- عەبدوڵڵا ﷺ دەڵێ: لە کاتێکدا ئێمە لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ بووین مانگ بوو بەدوو لەتەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((سەیرکەن و شایەت بن)) لەتێکی مانگەکە (جیا بۆوە) ڕۆشتبوو بۆ لای شاخی (حیرا).

- ئەبو زوحا لە مەسروقەوە لە عەبدوڵڵاوە ﷺ دەگێڕێتەوە و دەڵێ: (مانگ) لە مەککە بوو بەدوو لەتەوە.

- وە موحەممەدی کوڕی موسلیم گێڕاویەتیەوە لە ئیبنو ئەبو نەجیحەوە لە موجاهیدەوە لە ئەبو مەعمەرەوە لە عەبدوڵڵاوە، پاڵپشتی گێڕانەوەکەی ئیبراهیمی نەخەعی دەکات.

٣٨٧٠- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ مُضَرَ قَالَ: حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ، عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ ﷺ أَنَّ الْقَمَرَ انْشَقَّ عَلَى زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ[2].

---

(١) بڕوانە: ٣٦٣٦.

(٢) بڕوانە: ٣٦٣٦.

٣٨٧٠- عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس ﷺ دەگێڕێتەوە كە لە سەردەمی پێغەمبەری خوادا ﷺ مانگ دوو لەت بوو.

٣٨٧١- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: انْشَقَّ الْقَمَرُ.

٣٨٧١- عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: مانگ لەت بوو.

٣٧- بابُ هِجْرَةِ الْحَبَشَةِ

وَقَالَتْ عَائِشَةُ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أُرِيتُ دَارَ هِجْرَتِكُمْ ذَاتَ نَخْلٍ بَيْنَ لاَبَتَيْنِ». فَهَاجَرَ مَنْ هَاجَرَ قِبَلَ الْمَدِينَةِ، وَرَجَعَ عَامَّةُ مَنْ كَانَ هَاجَرَ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ إِلَى الْمَدِينَةِ[١].فِيهِ عَنْ أَبِي مُوسَى[٢]. وَأَسْمَاءَ[٣]. عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

٣٧- باسی كۆچكردنی (موسڵمانان بۆ) حەبەشە

- عائیشە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەو شوێن و وڵاتەی كە كۆچی بۆ دەكەن نیشانم درا دار خورمای زۆری هەیە، لە نێوان دوو شاخی بەردەڵانی ڕەش دایە))، ئەنجا ئەوەی كۆچی كرد بەرەو مەدینە كۆچی كرد، وە هەموو ئەوانەی پێشتر كۆچیان كردبوو بۆ وڵاتی حەبەشە گەڕانەوە بۆ مەدینە.

- وە هەر لەم بارەیەوە فەرموودەیەك گێڕدراوەتەوە لە ئەبو مووسا و ئەسمائەوە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕاویانەتەوە.

---

(١) بڕوانە: ٣٩٠٥.

(٢) بڕوانە: ٣١٣٦.

(٣) بڕوانە: ٤٢٣٠، ٤٢٣١.

٣٨٧٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَنَا عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الأَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَغُوثَ قَالاَ لَهُ: مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تُكَلِّمَ خَالَكَ عُثْمَانَ فِي أَخِيهِ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ وَكَانَ أَكْثَرَ النَّاسُ فِيمَا فَعَلَ بِهِ؟ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ: فَانْتَصَبْتُ لِعُثْمَانَ حِينَ خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ، فَقُلْتُ لَهُ: إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً وَهْيَ نَصِيحَةٌ. فَقَالَ: أَيُّهَا الْمَرْءُ، أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ، فَانْصَرَفْتُ، فَلَمَّا قَضَيْتُ الصَّلاَةَ جَلَسْتُ إِلَى الْمِسْوَرِ وَإِلَى ابْنِ عَبْدِ يَغُوثَ، فَحَدَّثْتُهُمَا بِالَّذِى قُلْتُ لِعُثْمَانَ وَقَالَ لِي. فَقَالاَ: قَدْ قَضَيْتَ الَّذِى كَانَ عَلَيْكَ. فَبَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ مَعَهُمَا، إِذْ جَاءَنِي رَسُولُ عُثْمَانَ، فَقَالاَ لِي: قَدِ ابْتَلاَكَ اللَّهُ. فَانْطَلَقْتُ حَتَّى دَخَلْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: مَا نَصِيحَتُكَ الَّتِى ذَكَرْتَ آنِفًا؟ قَالَ: فَتَشَهَّدْتُ ثُمَّ قُلْتُ: إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا ﷺ وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ، وَكُنْتَ مِمَّنِ اسْتَجَابَ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ﷺ وَآمَنْتَ بِهِ، وَهَاجَرْتَ الْهِجْرَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ، وَصَحِبْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَرَأَيْتَ هَدْيَهُ، وَقَدْ أَكْثَرَ النَّاسُ فِي شَأْنِ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ، فَحَقٌّ عَلَيْكَ أَنْ تُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدَّ. فَقَالَ لِي: يَا ابْنَ أَخِي، أَدْرَكْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قُلْتُ: لاَ، وَلَكِنْ قَدْ خَلَصَ إِلَيَّ مِنْ عِلْمِهِ مَا خَلَصَ إِلَى الْعَذْرَاءِ فِي سِتْرِهَا. قَالَ: فَتَشَهَّدَ عُثْمَانُ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ مُحَمَّدًا ﷺ بِالْحَقِّ وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ، وَكُنْتُ مِمَّنِ اسْتَجَابَ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ﷺ وَآمَنْتُ بِمَا بُعِثَ بِهِ مُحَمَّدٌ ﷺ. وَهَاجَرْتُ الْهِجْرَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ كَمَا قُلْتَ، وَصَحِبْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَبَايَعْتُهُ، وَاللَّهِ مَا عَصَيْتُهُ وَلاَ غَشَشْتُهُ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ، ثُمَّ اسْتَخْلَفَ اللَّهُ أَبَا بَكْرٍ، فَوَاللَّهِ مَا عَصَيْتُهُ وَلاَ غَشَشْتُهُ، ثُمَّ اسْتُخْلِفَ عُمَرُ، فَوَاللَّهِ مَا عَصَيْتُهُ وَلاَ غَشَشْتُهُ، ثُمَّ اسْتُخْلِفْتُ، أَفَلَيْسَ لِي عَلَيْكُمْ مِثْلُ الَّذِى كَانَ لَهُمْ عَلَيَّ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: فَمَا هَذِهِ الأَحَادِيثُ الَّتِي تَبْلُغُنِي عَنْكُمْ؟ فَأَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ شَأْنِ الْوَلِيدِ بْنِ عُقْبَةَ، فَسَنَأْخُذُ فِيهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِالْحَقِّ قَالَ: فَجَلَدَ الْوَلِيدَ أَرْبَعِينَ جَلْدَةً، وَأَمَرَ عَلِيًّا أَنْ يَجْلِدَهُ، وَكَانَ هُوَ يَجْلِدُهُ. وَقَالَ يُونُسُ وَابْنُ أَخِي الزُّهْرِيِّ،عَنِ الزُّهْرِيِّ أَفَلَيْسَ لِي عَلَيْكُمْ مِنَ الْحَقِّ مِثْلُ الَّذِى كَانَ لَهُمْ؟

قال أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: ﴿ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ ﴿٤٩﴾ ﴾ البقرة. مَا ابْتُلِيتُمْ بِهِ مِنْ شِدَّةٍ. وَفِي مَوضِعٍ:

البَلاَءُ الِابْتِلَاءُ وَالتَّمْحِيصُ، مَنْ بَلَوْتُهُ وَمَحَّصْتُهُ أَيِ: اسْتَخْرَجْتُ مَا عِنْدَهُ. يَبْلُو: يَخْتَبِرُ. ﴿ مُبْتَلِيكُم ﴿٢٤٩﴾ ﴾ البقرة. مُخْتَبِرُكُم وَأَمَّا قولُهُ: ﴿ بَلَآءٌ ...عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ ﴾ البقرة: النِّعَمُ، وَهِيَ مِنْ أَبْلَيْتُهُ، وَتِلْكَ مِنِ ابْتَلَيْتُه[1].

٣٨٧٢- عوروەی کوڕی زوبەیر دەگێڕێتەوە کە عوبەیدوڵڵای کوڕی عەدیی کوڕی خیار بۆی گێڕایەوە کە میسوەری کوڕی مەخرەمە و عەبدوڕەحمانی کوڕی ئەسوەدی کوڕی عەبدیەغوس هەردووکیان پێیان وتووە: چ شتێك ڕێگری لێ کردوویت کە قسە لەگەڵ عوسمانی خاڵتدا بکەیت دەربارەی وەلیدی کوڕی عوقبەی برای؟ خەڵکی زۆر قسەیان دەکرد دەربارەی چاوپۆشی عوسمان بۆ وەلید و پشتگیری کردنی، عوبەیدوڵڵا وتی: منیش کاتێ عوسمان هات بۆ نوێژ لە ڕێگەیدا وەستام و پێم وت: من ئیشێکم پێتە کە ئامۆژگاریشە بۆ تۆ، عوسمانیش وتی: کابرا پەنا ئەگرم بەخوا لە تۆ، بۆیە منیش گەڕامەوە، ئەنجا نوێژەکەم تەواو کرد لەگەڵ میسوەر و ئیبنو عەبدیەعوس دانیشتم و ئەو قسەیەم بۆ گێڕانەوە کە بە عوسمانم وت: ئەوەشی عوسمان بەمنی وت، هەردووکیان وتیان: بەڕاستی ئەوەی لەسەر شانت بوو ئەنجامتدا، لە کاتێکدا من لەگەڵ هەردووکیاندا دانیشتبووم لەو کاتەدا نێردراوی عوسمان هات بەدوامدا، جا میسوەر و عەبدوڕەحمان بەمنیان وت: بەڕاستی خوا تووشی بەڵای کردیت، منیش ڕۆشتم هەتا چومە ژوورەوە بۆ لای عوسمان، وتی: ئامۆژگاریەکەت چییە کە کەمێ لەمەو پێش وتت؟ عەبدوڵڵاش وتی: منیش وتم: (أشهد أنَّ لا اله الا الله واشهد أنَّ محمداً رسولُ الله) **پاشان وتم: بێگومان خوا موحەممەدی ناردووە و**

---

(١) بڕوانە: ٣٦٩٦.

قورئانی بۆ دابەزاندووە، تۆش لەو کەسانە بوویت کە وەڵامی خوا و پێغەمبەرەکەیت ﷺ داوەتەوە و باوەڕت پێهێناوە، و هەردوو کۆچەکەت کردووە، وە هاوڕێیەتی پێغەمبەری خوات ﷺ کردووە، سوننەتی پێغەمبەرت ﷺ بینیوە، بەڕاستی خەڵك دەربارەی حاڵی وەلیدی کوڕی عوقبە زۆر قسە دەکەن، بۆیە پێویستە لەسەر تۆ کە سزای (شەراب خواردنەوە) جێبەجێ کەیت بەسەریدا، عوسمانیش پێی وتم: ئەی خوشکەزای خۆم تۆ بەخزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ گەیشتووی؟ وتم: نەخێر، بەڵام ئەوەندەی زانست بەکچی ناو پەردە بگات ئەوەندە لە زانستی پێغەمبەر ﷺ بەمن گەیشتووە، عوبەیدوڵڵا وتی: جا عوسمان وتی: (أشهد أنَّ لا اله الا الله واشهد أنَّ محمداً رسولُ الله) ئەنجا وتی: بێگومان خوا موحەممەدی بەڕاستی نارد و قورئانی بۆ دابەزاند، منیش لەو کەسانە بووم چووم بەدەم خوا و پێغەمبەرەکەیەوە ﷺ، وە باوەڕم هێناوە بەوەی موحەممەدی پێ نێردراوە، وە هەردوو کۆچەکەی یەکەمم کردووە -وەك وتت- وە هاوەڵێتی پێغەمبەری خوام ﷺ کردووە و بەیعەتم پێ داوە، وە سوێند بەخوا سەرپێچی پێغەمبەرم ﷺ نەکردووە و غەش و خیانەتم لێ نەکردووە هەتا وەفاتی کردووە، پاشان ئەبو بەکر کرا بەجێنشین، سا سوێند بەخوا سەرپێچیم نەکردووە و غەش و خیانەتم لێ نەکردووە هەتا وەفاتی کردووە، پاشان عومەر کرا بەجێنشین، سا سوێند بەخوا سەرپێچیم نەکردووە و غەش و خیانەتم لێ نەکردووە هەتا وەفاتی کردووە، پاشان من کرام بەجێنشین، ئایا منیش ئەو مافەم نییە بەسەر ئێوەوە کە ئەوان هەیان بوو بەسەر منەوە؟ وتم: بەڵێ هەتە، وتی: کەواتە ئەم قسانە چین کە لە ئێوەوە پێم دەگات؟ ئەوەش کە باست کرد دەربارەی حاڵی وەلیدی کوڕی عوقبە، ئەوە بێگومان بەویستی خوا هەق چۆنە وا سزای ئەدەین، (عوبەیدوڵڵا) وتی: جا چل شەلاقی دا لە وەلید، وە فەرمانی

به عەلی کرد کە شەلاقی لێ بدات، چونکە عەلی ئەو کەسە بوو کە شەلاقی دەدا لە وەلید.

- (لە گێڕانەوەکەی) یونس و برازاکەی زوهری دا کە لە زوهریەوە گێڕاویانەتەوە (عوسمان وتی:) ئایا وێنەی ئەو مافانەی هەیان بوو بۆ منیش نییە بەسەرتانەوە؟

ئەبو عەبدوڵلا (ئیمامی بوخاری) دەڵێ: (ابْتَلَاكَ اللَّهُ) وەك (بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ) بەمانای ئەو سەختی و ناڕەحەتیانەی پێی تاقیکرانەوە، لە شوێنکی تردا دەڵێ: (البَلَاءُ) واتە: تاقیکردنەوە پوختکردنەوە، ئەمە لە (بَلَوتُهُ وَمَحَّصْتُهُ) هاتووە ئەوەی تێیدابوو دەرم خست و ئاشکرام کرد. (يَبْلُو) تاقی کردەوە، وە (مُبْتَلِيكُمْ) واتە: تاقیتان دەکاتەوە (پاڵپشتی ئەو مانایەی پێشوو دەکات). بەڵام ئەم فەرمایشتەی خوا: (بَلَاءٌ عَظِيمٌ) بەمانای نیعمەت و بەهرەیە کە ڕیشەکەی لە (أَبْلَيْتُهُ)وە وەرگیراوە، بەڵام (بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ) لە (ابْتَلَيْتُهُ) هاتووە.

٣٨٧٣- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ هِشَامٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ وَأُمَّ سَلَمَةَ ذَكَرَتَا كَنِيسَةً رَأَيْنَهَا بِالْحَبَشَةِ، فِيهَا تَصَاوِيرُ، فَذَكَرَتَا لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «إِنَّ أُولَئِكَ إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ فَمَاتَ بَنَوْا عَلَى قَبْرِهِ مَسْجِدًا، وَصَوَّرُوا فِيهِ تِيكَ الصُّوَرَ، أُولَئِكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

٣٨٧٣- عائیشە ﷺ دەڵێ: ئوممو حەبیبە و ئوممو سەلەمە ﷺ هەردووکیان وتیان: کەنیسەیەکیان لە حەبەشە بینیبوو کە وێنەی تێدابوو، جا بۆ پێغەمبەریان ﷺ گێڕابوویەوە، ئەویش فەرمووی: ((بێگومان ئەوانە ئەگەر پیاو چاکێکیان تیا بووایە و بمردایە، مزگەوتێکیان لەسەر گۆڕەکەی دروست دەکرد، ئەو وێنانەشیان لەسەر دەنەخشاند، ئەوانە خراپترین کەسن لای خوا لە ڕۆژی دواییدا)).

٣٨٧٤- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سَعِيدٍ السَّعِيدِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أُمِّ خَالِدٍ بِنْتِ خَالِدٍ قَالَتْ: قَدِمْتُ مِنْ أَرْضِ الْحَبَشَةِ وَأَنَا جُوَيْرِيَةٌ، فَكَسَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَمِيصَةً لَهَا أَعْلاَمٌ، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَمْسَحُ الأَعْلاَمَ بِيَدِهِ، وَيَقُولُ: «سَنَاهْ، سَنَاهْ». قَالَ الْحُمَيْدِيُّ: يَعْنِي: حَسَنٌ حَسَنٌ[1].

٣٨٧٤- ئوممو خالیدی کچی خالید ﷺ دەڵێ: لە وڵاتی حەبەشەوە هاتم (بۆ مەدینە) لەو کاتەدا کچۆڵەیەك بووم، پێغەمبەری خوا ﷺ پۆشاکێکی گوڵداری پێ پۆشیم، ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی دەهێنا بە گوڵەکانیدا و دەیفەرموو ((جوانە جوانە))، حومەیدی دەڵێ: (سَنَاهْ، سَنَاهْ) واتە: جوانە جوانە.

٣٨٧٥- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهْوَ يُصَلِّي فَيَرُدُّ عَلَيْنَا، فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّجَاشِيِّ سَلَّمْنَا عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنَا، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَيْكَ فَتَرُدُّ عَلَيْنَا. قَالَ: «إِنَّ فِي الصَّلاَةِ شُغْلاً». فَقُلْتُ لإِبْرَاهِيمَ: كَيْفَ تَصْنَعُ أَنْتَ؟ قَالَ أَرُدُّ فِي نَفْسِي[2].

٣٨٧٥- عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: ئێمە پێشتر کە پێغەمبەر ﷺ نوێژی دەکرد سەلاممان لێ دەکرد، ئەویش وەڵامی دەداینەوە (لە نوێژەکەیدا)، بەڵام کاتێ لای نەجاشی گەڕاینەوە سەلاممان لێ دەکرد وەڵامی نەدەداینەوە، ئێمەش عەرزمان کرد: ئەی پێغەمبەر ﷺ: ئێمە پێشتر سەلاممان لێدەکردیت تۆش وەڵامت دەداینەوە، فەرمووی: ((بەڕاستی لە نوێژدا کاری (پەیوەند بەخواوە) هەیە))، (سولەیمان دەڵێ:) منیش بە ئیبراهیمم وت: تۆ چۆن دەکەیت؟ وتی: لە دڵی خۆمدا وەڵامی دەدەمەوە.

---

(١) بڕوانە: ٣٠٧١.

(٢) بڕوانە: ١١٩٩.

٣٨٧٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلاَءِ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى ﷺ: بَلَغَنَا مَخْرَجُ النَّبِيِّ ﷺ وَنَحْنُ بِالْيَمَنِ، فَرَكِبْنَا سَفِينَةً فَأَلْقَتْنَا سَفِينَتُنَا إِلَى النَّجَاشِيِّ بِالْحَبَشَةِ، فَوَافَقْنَا جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، فَأَقَمْنَا مَعَهُ حَتَّى قَدِمْنَا، فَوَافَقْنَا النَّبِيَّ ﷺ حِينَ افْتَتَحَ خَيْبَرَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَكُمْ أَنْتُمْ يَا أَهْلَ السَّفِينَةِ هِجْرَتَانِ»[1].

٣٨٧٦- ئەبو مووسای ئەشعەری ﷺ دەڵێ: ئێمە لە یەمەن بووین، هەواڵمان پێ گەیشت کە پێغەمبەر ﷺ پەیدابووە و ڕەوانە کراوە، ئێمەش سواری کەشتیەك بووین، ئەنجا کەشتیەکەمان بردینی بۆ لای نەجاشی لە حەبەشە، لەو کاتەدا ڕێکەوتی جەعفەری کوڕی ئەبو تالیبمان کرد٬ ئیتر لەگەڵ جەعفەردا ماینەوە (لە حەبەشە) هەتا هاتین (بۆ مەدینە)، لەو کاتەدابوو پێغەمبەر ﷺ خەیبەری ئازادکردبوو، پێغەمبەر ﷺ بەئێمەی فەرموو: ((ئێوەی سەرنشینانی کەشتیەکە دوو کۆچتان بۆ هەیە (و نووسراوە بۆتان))).

٣٨- بابُ مَوْتُ النَّجَاشِيِّ

٣٨٧٧- حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرٍ ﷺ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ حِينَ مَاتَ النَّجَاشِيُّ: «مَاتَ الْيَوْمَ رَجُلٌ صَالِحٌ، فَقُومُوا فَصَلُّوا عَلَى أَخِيكُمْ أَصْحَمَةَ»[2].

٣٨- باسی مردنی نەجاشیی

٣٨٧٧- عەتا لە جابیرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: کاتێ نەجاشیی مرد، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((ئەمڕۆ پیاوێکی صالح مردووە، دەی هەستن و نوێژ (ی مردوو) بکەن لەسەر ئەصحەمەی براتان)).

---

(١) بڕوانە: ٣١٣٦.

(٢) بڕوانە: ١٣١٧.

٣٨٧٨- حَدَّثَنَا عَبْدُ الأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، أَنَّ عَطَاءً حَدَّثَهُمْ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الأَنْصَارِيِّ ﷺ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ صَلَّى عَلَى النَّجَاشِيِّ، فَصَفَّنَا وَرَاءَهُ فَكُنْتُ فِي الصَّفِّ الثَّانِي أَوِ الثَّالِثِ[1].

٣٨٧٨- جابیری کوڕی عەبدوڵلای ئەنصاری ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی (مردووی) کرد لەسەر نەجاشیی (لە مەدینە)، ئێمەش لە دوایەوە ڕیزبووین، وە من لە ڕیزی دووەم یان سێیەمدا بووم.

٣٨٧٩- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ عَنْ سَلِيمِ بْنِ حَيَّانَ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى عَلَى أَصْحَمَةَ النَّجَاشِيِّ، فَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعًا. تَابَعَهُ عَبْدُ الصَّمَدِ[2].

٣٨٧٩- جابیری کوڕی عەبدوڵلا ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ نوێژی (مردووی) کرد لەسەر ئەصحەمەی نەجاشیی و چوار ئەڵلاهو ئەکبەری لەسەر کرد.

- عەبدوصەمەدیش پاڵپشتی گێڕانەوەکەی یەزیدی کوڕی هارونی کرد لە گێڕانەوەی ئەم فەرموودەیەدا.

٣٨٨٠- حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَابْنُ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ أَخْبَرَهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَعَى لَهُمُ النَّجَاشِيَّ صَاحِبَ الْحَبَشَةِ فِي الْيَوْمِ الَّذِى مَاتَ فِيهِ، وَقَالَ «اسْتَغْفِرُوا لأَخِيكُمْ»[3].

---

(١) بڕوانە: ١٣١٧.

(٢) بڕوانە: ١٣١٧.

(٣) بڕوانە: ١٢٤٥.

٣٨٨٠- ئەبو سەلەمەی کوڕی عەبدوڕەحمان و ئیبنولموسەییەب دەڵێن: ئەبو هورەیرە ﷺ بۆ هەردووکیانی گێڕایەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەواڵی مردنی نەجاشیی پێدان کە گەورەی حەبەشەبوو، لەو ڕۆژەدا کە تێیدا مردووە و فەرمووی: ((داوای لێخۆش بوون بۆ براکەتان بکەن)).

٣٨٨١- وعَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ ﷺ أَخْبَرَهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَفَّ بِهِمْ فِي الْمُصَلَّى، فَصَلَّى عَلَيْهِ وَكَبَّرَ أَرْبَعًا[١].

٣٨٨١- وە سەعیدی کوڕی موسەییەب دەڵێ: کە ئەبو هورەیرە ﷺ بۆی گێڕاوەنەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژگەکە ڕیزی کردن و ئەنجا نوێژی (مردووی بە غائیب) لەسەر کرد و چوار ئەڵلاهو ئەکبەری لەسەر کرد.

٣٩- باب تَقَاسُمِ الْمُشْرِكِينَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ

٣٨٨٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ أَرَادَ حُنَيْنًا: «مَنْزِلُنَا غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ، حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ»[٢].

٣٩- باسی (شوێنی) هاوپەیمانی کردنی بتپەرستان لە دژی پێغەمبەر ﷺ

٣٨٨٢- ئەبو سەلەمەی کوڕی عەبدوڕەحمان لە ئەبو هورەیرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێ نیازی غەزای حونەینی بوو فەرمووی: ((خوا

(١) بڕوانە: ١٢٤٥.
(٢) بڕوانە: ١٥٨٩.

بیەوێ لە قۆقزایەکەی بەنی کینایە قۆناخ دەگرین لەو شوێنەی کاتی خۆی بتپەرستان هاوپەیمانیان بەست لەسەر کوفر (و دژایەتی پێغەمبەر ﷺ و مسوڵمانان))).

٤٠- باب قِصَّةُ أَبِي طَالِبٍ

٣٨٨٣- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ، حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ ﷺ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ: مَا أَغْنَيْتَ عَنْ عَمِّكَ فَإِنَّهُ كَانَ يَحُوطُكَ وَيَغْضَبُ لَكَ؟ قَالَ: «هُوَ فِي ضَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ، وَلَوْلاَ أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرَكِ الأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ»[1].

٤٠- باسی بەسەرهاتی ئەبو تالیب

٣٨٨٣- عەبدوڵلای کوڕی حاریس دەڵێ: عەبباسی کوڕی عەبدولموتتەلیب ﷺ بۆی گێڕاینەوە بەپێغەمبەری ﷺ وت: هیچ سوود و قازانجێکت نەگەیاندوە بەمامەت، چونکە بەڕاستی ئەو (مامەت) دەیپاراستیت و لەسەرت تووڕە دەبوو (لەسەری دەگردیتەوە)، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئەو (ئەبو تالیب)) ئەوەتا لە ناو ئاگرێکدا تا قولەپێیەکانی دێت، ئەگەر من نەبوومایە لەبەشی هەرە خوارەوەی دۆزەخدا بوو)).

٣٨٨٤- حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ أَبَا طَالِبٍ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ دَخَلَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ وَعِنْدَهُ أَبُو جَهْلٍ، فَقَالَ: «أَيْ عَمِّ، قُلْ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. كَلِمَةً أُحَاجُّ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ». فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ

(١) بڕوانە: ٦٠٠٨، ٦٥٧٢.

أَبِي أُمَيَّةَ: يَا أَبَا طَالِبٍ، تَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؟! فَلَمْ يَزَالاَ يُكَلِّمَانِهِ حَتَّى قَالَ آخِرَ شَيْءٍ كَلَّمَهُمْ بِهِ عَلَى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أُنْهَ عَنْهُ». فَنَزَلَتْ: ﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن يَسْتَغْفِرُواْ لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوٓاْ أُوْلِي قُرْبَىٰ مِنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ ﴾ التوبة. وَنَزَلَتْ ﴿ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ ﴿٥٦﴾ ﴾ القصص[1].

٣٨٨٤- **سەعیدی کوڕی موسەییەب لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە کاتێ کە ئەبو تالیب لەسەرەمەرگدا بوو پێغەمبەر ﷺ ڕۆشت بۆ لای، لەو کاتەدا ئەبو جەهلی لابوو، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((مامە بڵێ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ئەمە وشەیەکە لای خوا دەیکەم بە بەڵگە بۆت))، ئەبو جەهل و عەبدوڵلای کوڕی ئەبو ئومەییە وتیان: ئەی ئەبو تالیب پشت لە ئاینی عەبدولموتتەلیب دەکەیت؟ هەردووکیان بەردەوام بوون لە قسە بۆ کردنی هەتا کۆتا شتی کە پێی وتن: (وتی:) ئەو لەسەر ئاینی عەبدولموتتەلیبە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((بەدڵنیاییەوە داوای لێخۆش بوونت بۆ دەکەم لە خوا تا ڕێگریم لێ نەکرێ))، ئەنجا ئەم ئایەتە دابەزی: (ڕەوا و شایستە نییە بۆ پێغەمبەر ﷺ و باوەڕداران داوای لێبوردن بکەن بۆ هاوبەش پەیداکەران با خزمی نزیکیشتان بن، لە پاش ئەوەی کە بۆیان دەرکەوتووە کە بێگومان ئەو (هاوبەشدانەرانە) هاوەڵ و یێری دۆزەخن)، هەروەها ئەم ئایەتەش دابەزی (بەڕاستی (ئەی موحەممەد ﷺ تۆ ناتوانی ئەو کەسەی خۆشت بوێ ڕێنموونی بکەیت)).**

(١) بڕوانە: ١٣٦٠.

٣٨٨٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْهَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَبَّابٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﷺ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ وَذُكِرَ عِنْدَهُ عَمُّهُ فَقَالَ: «لَعَلَّهُ تَنْفَعُهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَيُجْعَلُ فِي ضَحْضَاحٍ مِنَ النَّارِ، يَبْلُغُ كَعْبَيْهِ، يَغْلِي مِنْهُ دِمَاغُهُ»[1].

٣٨٨٥- ئەبو سەعیدی خودری ﷺ دەگێڕێتەوە کە ئەو لە پێغەمبەری ﷺ بیست لە کاتێکدا لە خزمەتیدا باسی مامەی کرا، ئەویش فەرمووی: ((ئومێد وایە تکای منی لە ڕۆژی دواییدا سوودی پێ بگەیەنێت و بخرێتە ئاگرێکی گەرمەوە بگاتە قولە پێیەکانی مۆخی سەری بکولێت)).

٣٨٨٥م- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ وَالدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ يَزِيدَ بِهَذَا، وَقَالَ: "تَغْلِي مِنْهُ أُمُّ دِمَاغِهِ".

٣٨٨٥م- (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ئیبراهیمی کوڕی حەمزە بۆی گێڕاینەوە وتی: ئیبنو ئەبو حازیم و دەراوەردی لە یەزیدەوە ئەم فەرموودەیان گێڕاوەتەوە (بەڵام ئەم جیاوازیەی هەیە)، فەرمووی: ((خودی مۆخی سەری دەکولێت)).

٤١- باب حَدِيثِ الإِسْرَاءِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿سُبْحَٰنَ ٱلَّذِىٓ أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِۦ لَيْلًا مِّنَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ إِلَى ٱلْمَسْجِدِ ٱلْأَقْصَا ۝١﴾ الإسراء

٣٨٨٦- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «لَمَّا كَذَّبَنِي قُرَيْشٌ قُمْتُ فِي الْحِجْرِ، فَجَلاَ اللَّهُ لِي بَيْتَ الْمَقْدِسِ، فَطَفِقْتُ أُخْبِرُهُمْ عَنْ آيَاتِهِ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَيْهِ»[2].

---

(١) بڕوانە: ٦٥٦٤.

(٢) بڕوانە: ٤٧١٠.

٤١- باسی بەسەرهات و چیرۆکی شەوڕەوی

وە باسی ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و بڵند: (پاك و بێگەردی بۆ ئەو زاتەی کە شەوڕەوی کرد بە بەندەی خۆی لە مزگەوتی بەڕێز و پیرۆزەوە (مەککە) بۆ مزگەوتی ئەقصا (لە بیت المقدس).

٣٨٨٦- جابیری کوڕی عەبدوللا ﷺ دەگێڕێتەوە کە ئەو لە پێغەمبەری خوای ﷺ بیست دەیفەرموو: ((کاتێ قوڕەیشیەکان باوەڕیان پێ نەکردم لای حیجری (ئیسماعیل لە پەنا کەعبەدا) وەستام، خوا مزگەوتی ئەقصای هێنایە پێش چاوم، منیش دەستم کرد بەباسکردنی نیشانەکانی، وە لەو کاتەدا (بەپێش چاومەوە بوو) سەیرم دەکرد)).

٤٢- بابُ الْمِعْرَاجِ

٣٨٨٧- حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ ﷺ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ حَدَّثَهُمْ عَنْ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ: «بَيْنَمَا أَنَا فِي الْحَطِيمِ - وَرُبَّمَا قَالَ: فِي الْحِجْرِ - مُضْطَجِعًا، إِذْ أَتَانِي آتٍ فَقَدَّ - قَالَ: وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ فَشَقَّ - مَا بَيْنَ هَذِهِ إِلَى هَذِهِ - فَقُلْتُ: لِلْجَارُودِ وَهْوَ إِلَى جَنْبِي: مَا يَعْنِى بِهِ؟ قَالَ: مِنْ ثُغْرَةِ نَحْرِهِ إِلَى شِعْرَتِهِ، وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: مِنْ قَصِّهِ إِلَى شِعْرَتِهِ - فَاسْتَخْرَجَ قَلْبِي، ثُمَّ أُتِيتُ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مَمْلُوءَةٍ إِيمَانًا، فَغُسِلَ قَلْبِي ثُمَّ حُشِيَ، ثُمَّ أُعِيدَ، ثُمَّ أُوتِيتُ بِدَابَّةٍ دُونَ الْبَغْلِ وَفَوْقَ الْحِمَارِ أَبْيَضَ - فَقَالَ لَهُ الْجَارُودُ: هُوَ الْبُرَاقُ يَا أَبَا حَمْزَةَ؟ قَالَ أَنَسٌ: نَعَمْ، يَضَعُ خَطْوَهُ عِنْدَ أَقْصَى طَرْفِهِ - فَحُمِلْتُ عَلَيْهِ، فَانْطَلَقَ بِي جِبْرِيلُ حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الدُّنْيَا فَاسْتَفْتَحَ، فَقِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَبًا بِهِ، فَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ فَفَتَحَ، فَلَمَّا خَلَصْتُ فَإِذَا فِيهَا آدَمُ، فَقَالَ: هَذَا أَبُوكَ آدَمُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ. فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَرَدَّ السَّلَامَ، ثُمَّ قَالَ: مَرْحَبًا بِالِابْنِ

الصَّالحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالحِ. ثُمَّ صَعِدَ حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الثَّانِيَةَ، فَاسْتَفْتَحَ، قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَبًا بِهِ، فَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ. فَفَتَحَ، فَلَمَّا خَلَصْتُ إِذَا يَحْيَى وَعِيسَى، وَهُمَا ابْنَا الْخَالَةِ، قَالَ: هَذَا يَحْيَى وَعِيسَى، فَسَلِّمْ عَلَيْهِمَا. فَسَلَّمْتُ فَرَدَّا، ثُمَّ قَالاَ: مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالحِ. ثُمَّ صَعِدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّالِثَةِ، فَاسْتَفْتَحَ قِيلَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: جِبْرِيلُ. قِيلَ: " وَمَنْ مَعَكَ؟ قَالَ: مُحَمَّدٌ. قِيلَ: وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قِيلَ: مَرْحَبًا بِهِ، فَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ. فَفُتِحَ، فَلَمَّا خَلَصْتُ إِذَا يُوسُفُ. قَالَ هَذَا يُوسُفُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ. فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ، ثُمَّ قَالَ: مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالحِ، ثُمَّ صَعِدَ بِي حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الرَّابِعَةَ، فَاسْتَفْتَحَ، قِيلَ مَنْ هَذَا قَالَ جِبْرِيلُ. قِيلَ وَمَنْ مَعَكَ قَالَ مُحَمَّدٌ. قِيلَ أَوَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ. قِيلَ مَرْحَبًا بِهِ، فَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ. فَفُتِحَ، فَلَمَّا خَلَصْتُ إِلَى إِدْرِيسَ قَالَ هَذَا إِدْرِيسُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ. فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ ثُمَّ قَالَ مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالحِ. ثُمَّ صَعِدَ بِي حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ الْخَامِسَةَ، فَاسْتَفْتَحَ، قِيلَ مَنْ هَذَا قَالَ جِبْرِيلُ. قِيلَ وَمَنْ مَعَكَ قَالَ مُحَمَّدٌ ﷺ. قِيلَ وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ. قِيلَ مَرْحَبًا بِهِ، فَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ. فَلَمَّا خَلَصْتُ فَإِذَا هَارُونُ قَالَ هَذَا هَارُونُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ. فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ ثُمَّ قَالَ مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالحِ. ثُمَّ صَعِدَ بِي حَتَّى أَتَى السَّمَاءَ السَّادِسَةَ، فَاسْتَفْتَحَ، قِيلَ مَنْ هَذَا قَالَ جِبْرِيلُ. قِيلَ مَنْ مَعَكَ قَالَ مُحَمَّدٌ. قِيلَ وَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ. قَالَ مَرْحَبًا بِهِ، فَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ، فَلَمَّا خَلَصْتُ، فَإِذَا مُوسَى قَالَ هَذَا مُوسَى فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ ثُمَّ قَالَ مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالحِ. فَلَمَّا تَجَاوَزْتُ بَكَى، قِيلَ لَهُ مَا يُبْكِيكَ قَالَ أَبْكِي لأَنَّ غُلاَمًا بُعِثَ بَعْدِي، يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِهِ أَكْثَرُ مَنْ يَدْخُلُهَا مِنْ أُمَّتِي. ثُمَّ صَعِدَ بِي إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ، فَاسْتَفْتَحَ جِبْرِيلُ، قِيلَ مَنْ هَذَا قَالَ جِبْرِيلُ. قِيلَ وَمَنْ مَعَكَ قَالَ مُحَمَّدٌ. قِيلَ وَقَدْ بُعِثَ إِلَيْهِ. قَالَ نَعَمْ. قَالَ مَرْحَبًا بِهِ، فَنِعْمَ الْمَجِيءُ جَاءَ فَلَمَّا خَلَصْتُ، فَإِذَا إِبْرَاهِيمُ قَالَ هَذَا أَبُوكَ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ. قَالَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَرَدَّ السَّلاَمَ قَالَ مَرْحَبًا بِالاِبْنِ الصَّالحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالحِ. ثُمَّ رُفِعَتْ لِي سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى، فَإِذَا نَبِقُهَا مِثْلُ قِلاَلِ هَجَرَ، وَإِذَا

وَرَقُهَا مِثْلُ آذَانِ الْفِيَلَةِ قَالَ هَذِهِ سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى، وَإِذَا أَرْبَعَةُ أَنْهَارٍ نَهْرَانِ بَاطِنَانِ، وَنَهْرَانِ ظَاهِرَانِ. فَقُلْتُ مَا هَذَانِ يَا جِبْرِيلُ قَالَ أَمَّا الْبَاطِنَانِ، فَنَهَرَانِ فِي الْجَنَّةِ، وَأَمَّا الظَّاهِرَانِ فَالنِّيلُ وَالْفُرَاتُ. ثُمَّ رُفِعَ لِي الْبَيْتُ الْمَعْمُورُ، ثُمَّ أُتِيتُ بِإِنَاءٍ مِنْ خَمْرٍ، وَإِنَاءٍ مِنْ لَبَنٍ وَإِنَاءٍ مِنْ عَسَلٍ، فَأَخَذْتُ اللَّبَنَ، فَقَالَ هِيَ الْفِطْرَةُ أَنْتَ عَلَيْهَا وَأُمَّتُكَ. ثُمَّ فُرِضَتْ عَلَيَّ الصَّلَوَاتُ خَمْسِينَ صَلاَةً كُلَّ يَوْمٍ. فَرَجَعْتُ فَمَرَرْتُ عَلَى مُوسَى، فَقَالَ بِمَا أُمِرْتَ قَالَ أُمِرْتُ بِخَمْسِينَ صَلاَةً كُلَّ يَوْمٍ. قَالَ إِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تَسْتَطِيعُ خَمْسِينَ صَلاَةً كُلَّ يَوْمٍ، وَإِنِّي وَاللَّهِ قَدْ جَرَّبْتُ النَّاسَ قَبْلَكَ، وَعَالَجْتُ بَنِى إِسْرَائِيلَ أَشَدَّ الْمُعَالَجَةِ، فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ التَّخْفِيفَ لأُمَّتِكَ. فَرَجَعْتُ، فَوَضَعَ عَنِّي عَشْرًا، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَقَالَ مِثْلَهُ، فَرَجَعْتُ فَوَضَعَ عَنِّي عَشْرًا، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَقَالَ مِثْلَهُ، فَرَجَعْتُ فَوَضَعَ عَنِّي عَشْرًا، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَقَالَ مِثْلَهُ، فَرَجَعْتُ فَأُمِرْتُ بِعَشْرِ صَلَوَاتٍ كُلَّ يَوْمٍ، فَرَجَعْتُ فَقَالَ مِثْلَهُ، فَرَجَعْتُ فَأُمِرْتُ بِخَمْسِ صَلَوَاتٍ كُلَّ يَوْمٍ، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى، فَقَالَ بِمَا أُمِرْتَ قُلْتُ أُمِرْتُ بِخَمْسِ صَلَوَاتٍ كُلَّ يَوْمٍ. قَالَ إِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تَسْتَطِيعُ خَمْسَ صَلَوَاتٍ كُلَّ يَوْمٍ، وَإِنِّي قَدْ جَرَّبْتُ النَّاسَ قَبْلَكَ، وَعَالَجْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَشَدَّ الْمُعَالَجَةِ، فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ التَّخْفِيفَ لأُمَّتِكَ. قَالَ سَأَلْتُ رَبِّي حَتَّى اسْتَحْيَيْتُ، وَلَكِنْ أَرْضَى وَأُسَلِّمُ - قَالَ: - فَلَمَّا جَاوَزْتُ نَادَى مُنَادٍ أَمْضَيْتُ فَرِيضَتِي، وَخَفَّفْتُ عَنْ عِبَادِي»[1].

٤٢- باسی بەرزبونەوە بۆ ئاسمان

٣٨٨٧- ئەنەسی کوڕی مالیك لە مالیکی کوڕی صەعصەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ باسی ئەو شەوەی بۆ گێڕایەوەکە شەوڕەوی پێ کرا فەرمووی: ((لە کاتێکدا من لای حەتیمدا- هەندێ جار وتی: لای حیجردا- ڕاکشابووم، لەو کاتەدا کەسێك هات و (سنگمی) لەت کرد، (قەتادە) دەڵێ لە ئەنەسم بیست دەیوت: - جا نێوان ئەمە و ئەمەی- لەت کرد، (قەتادە دەڵێ:) بە

---

(١) بڕوانە: ٣٢٠٧.

جارودم وت: کە لە تەنیشتمدا بوو: مەبەستی ئەنەس بەم وشەیە (نێوانن ئەمە و ئەمەی لەت کرد) چییە؟ وتی: لە دانەی سنگیەوە تا بەر موسڵدانی، وە لە ئەنەسم بیست دەیوت: لە سەرەتایی سنگیەوە تا بەر موسڵدانی (لەت کرا) — جا دڵمیان دەرهێنا پاشان تەشتێکی ئاڵتوونیان بۆ هێنام کە پڕ بوو لە باوەڕ ئەنجا دڵم شۆرا، پاشان پڕ کرا (لە باوەڕ و حیکمەت)، پاشان خرایەوە شوێنی خۆی، دوای ئەوە وڵاخێکی سپیم بۆ هێنرا لە ئێستر بچووکتر و لە گوێدرێژ گەورەتر بوو- ئەنجا جارود بە ئەنەسی وت: ئەبو حەمزە ئەو وڵاخە بوراق بوو؟ وتی: بەڵێ، تاکوکێ چاو بڕی بکردایە بە هەنگاوێك دەیگەشتێ- ئیتر سوار ئەوە کرام جیبریل ﷺ بردمی هەتا گەیشتمە ئاسمانی دنیا و داوای کردنەوەی کرد وترا: ئەوە کێیە؟ وتی: جیبریلە، وترا: کێت لەگەڵە؟ وتی: موحەممەد، وترا: نێردراوە بەشوێنیدا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت و میوانێکی چاك هاتووە، ئیتر (ئاسمان) کرایەوە، کاتێ تێپەڕیم (چوومە سەرەوە) لەوێدا ئادەمم دی، (جیبریل) وتی: ئەوە ئادەمی باوە گەورەتە، سەلامی لێ بکە، منیش سەلامم لێ کرد، ئەویش وەڵامی دامەوە، پاشان (ئادەم) وتی: بەخێربێیت کوڕی چاك و پێغەمبەری چاك، پاشان پێغەمبەر ﷺ سەرکەوت هەتا گەیشتە ئاسمانی دووەم، ئەنجا داوای کردنەوەی کرد وترا: وترا: ئەوە کێیە؟ وتی: جیبریلە، وترا: کێت لەگەڵە؟ وتی: موحەممەد، وترا: بەڕاستی نێردراوە بەشوێنیدا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت و میوانێکی چاك هاتووە، ئەوسا کرایەوە، جاکە تێپەڕیم لەوێدا یەحیا و عیسام بینی ﷺ، کە کوڕی پوری یەکترن (لە دایکەوە)، وتی: سەلامیان لێ بکە، منیش سەلامم لێ کردن، ئەوانیش وەڵامیان دامەوە، پاشان هەردووکیان وتیان: بەخێربێیت برای چاك و پێغەمبەری چاك، پاشان بەرزی کردمەوە بۆ ئاسمانی سێیەم و داوای کردنەوەی کرد، وترا: ئەوە کێیە؟ وتی: جیبریلە، وترا: کێت لەگەڵە؟ وتی: موحەممەد، وترا: بەڕاستی نێردراوە

بەشوێنیدا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت و میوانێکی چاك هاتووە، ئەوسا کرایەوە، کاتێ تێپەڕیم لەوێدا یوسفم بینی، (جیبریل) وتی: ئەوە یوسفە و سەلامی لێ بکە، منیش سەلامم لێ کرد، ئەویش وەڵامی دامەوە، پاشان وتی: بەخێربێیت کوڕی چاك و پێغەمبەری چاك، دوای ئەوە بڵندی کردمەوە هەتا چووە ئاسمانی چوارەم و داوای کردنەوەی کرد، وترا: ئەوە کێیە؟ وتی: جیبریلە، وترا: کێت لەگەڵە؟ وتی: موحەممەد، وترا: بەڕاستی نێردراوە بەشوێنیدا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت ئای میوانێکی چەند چاك هاتووە، ئەوسا (ئاسمان) کرایەوە، جا کاتێ تێپەڕیم بە ئیدریس گەشتم (جیبریل) وتی: ئەوە ئیدریسە و سەلامی لێ بکە منیش سەلامم لێ کرد، ئەویش وەڵامی دامەوە، پاشان وتی: بەخێربێیت برای چاك و پێغەمبەری چاك، پاشان بەرزکرامەوە هەتا گەشتە ئاسمانی پێنجەم و داوای کردنەوەی کرد، وترا: ئەوە کێیە؟ وتی: جیبریلە، وترا: کێت لەگەڵە؟ وتی: موحەممەد، وترا: بەدڵنیاییەوە نێردراوە بەشوێنیدا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت ئای میوانێکی چەند چاك هاتووە، جا کاتێ گەشتم، لەوێدا هاڕوونم بینی، (جیبریل) وتی: ئەوە هاڕوونە و سەلامی لێ بکە منیش سەلامم لێ کرد، ئەویش وەڵامی دامەوە، پاشان وتی: بەخێربێیت برای چاك و پێغەمبەری چاك، دوای ئەوە بڵند کرامەوە هەتا گەشتە ئاسمانی شەشەم و داوای کردنەوەی کرد، وترا: ئەوە کێیە؟ وتی: جیبریلە، وترا: کێت لەگەڵە؟ وتی: موحەممەد، وترا: بەڕاستی نێردراوە بەشوێنیدا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت ئای چەند میوانێکی چاك هاتووە، جا کە تێپەڕیم لەوێدا مووسام بینی، (جیبریل) وتی: ئەوە مووسایە سەلامی لێ بکە منیش سەلامم لێ کرد، ئەویش وەڵامی دامەوە، پاشان وتی: بەخێربێیت کوڕی چاك و پێغەمبەری چاك، ئەنجا کاتێ تێپەڕیم لێی گریا پێی وترا: بۆ دەگریت؟ وتی: بۆ ئەوە دەگریم چونکە گەنجێك لە دوای من کراوە بە پێغەمبەر لە ئوممەتەکەی ئەوە خەڵکی زیاتر

دەچنە بەهەشتەوە، پاشان بڵند کرامەوە بۆ ئاسمانی حەوتەم و جیبریل داوای کردنەوەی کرد، وترا: ئەوە کێیە؟ وتی: جیبریلە، وترا: کێت لەگەڵە؟ وتی: موحەممەد، وترا: بەدڵنیاییەوە نێردراوە بەشوێنیدا؟ وتی: بەڵێ، وترا: بەخێربێت و میوانێکی چاك هاتووە، جا کاتێ گەشتم لەوێدا ئیبراهیمم بینی، (جیبریل) وتی: ئەوە باوە گەورەتە و سەلامی لێ بکە منیش سەلامم لێ کرد، ئەویش وەڵامی دامەوە، پاشان وتی: بەخێربێیت کوڕی چاك و پێغەمبەری چاك، پاشان (سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى)ـم (بۆنزیك کرایەوە و) نیشانم درا، بەرەکەی وەکو گۆزەی هەجەر بوو، گەڵاکانیشی وەکو گوێچکەی فیل وابوو، جیبریل وتی: ئەوە (درەختی سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى) یە (هەر لەوێدا) چوار ڕووباری تیا بوو: دووانیان بەدەرەوە نەبوون و دووانیان بەدەرەوە بوون وتم: ئەی جیبریل ئەم دووانە چین؟ وتی: ئەو دووانەیان کە بەدەرەوە نین ئەو دوو ڕووبارەن کە لە بەهەشتدان، ئەو دوانەشی کە بەدەرەوەن ڕووباری نیل و فوراتن، ئینجا (الْبَيْتُ الْمَعْمُور)ـم نیشان درا' پاشان جامێك شەراب و جامێك هەنگوین و جامێك شیریان بۆ هێنام، منیش جامە شیرەکەم وەرگرت، جیبریل وتی: ئەو فیترەتەیە تۆ و ئوممەتەکەتی لەسەرە، پاشان نوێژم لەسەر فەرزکرا، پەنجا نوێژ لە هەر ڕۆژێکدا، منیش گەڕامەوە بەلای مووسادا تێپەڕیم لێی پرسیم: فەرمانی چیت پێ دراوە؟ وتم: فەرمانی پەنجا نوێژم پێ کراوە لە هەر ڕۆژێکدا، (مووسا) وتی: دڵنیابە ئوممەتەکەت ناتوانێ لە ڕۆژێکدا پەنجا نوێژ بکات، وە سوێند بەخوا من پێش تۆ خەڵکم ئەزموون کردووە وە هەڵسوکەوتم لەگەڵ نەوەی ئیسرائیلدا کردووە و زۆر بەدەستیانەوە نارەحەت بووم، کەوابوو بگەڕێرەوە بۆ لای پەروەردگارت و داوای لێ بکە ئەم نوێژە سووك بکات لەسەر ئوممەتەکەت، منیش گەڕامەوە و خواش دە نوێژی لەسەر لابردم، جا گەڕامەوە بۆ لای مووسا، مووساش دیسان هەمان وتەی پێشووی وتەوە، منیش گەڕامەوە و دە نوێژی تری

لەسەرم لابرد، ئەوسا گەڕامەوە بۆ لای مووسا، قسەکەی یەکەمی کردەوە، منییش (جارێکی تر) گەڕامەوە و ئەنجا فەرمانم پێکرا بە کردنی دە نوێژ لە هەر ڕۆژێکدا، ئەنجا گەڕامەوە (بۆ لای مووسا)، ئەویش وێنەی وتەکەی یەکەمی وتەوەم جا کە گەڕامەوە ئەوسا فەرمانم پێ کرا بە پێنج نوێژ لەهەر ڕۆژێکدا، وتی: ئوممەتەکەت ناتوانێ پێنج نوێژ بکات لە هەر ڕۆژێکدا، وە بێگومان من پێش تۆ خەڵکیم تاقی کردۆتەوە، وە هەڵسوکەتم لەگەڵ نەوەی ئیسرائیل دا کردووە زۆر نارەحت بووم لەگەڵیاندا، کەواتە بگەڕێرەوە بۆ لای پەروەردگارت داوای سووك کردنی بکە بۆ ئوممەتەکەت، پێغەمبەر وتی: ئەوەندە داوام لە پەروەردگارم کرد بەڕاستی ئیتر شەرم دەکەم، بەڵکو ڕازی دەبم گەردن کەچ دەبم، (پێغەمبەر ﷺ) فەرمووی: جا کاتێ ئەوێم بەجێ هێشت بانگ کەرێك بانگی کرد: فەرزەکەی خۆم جێبەجێ کرد بەڵام لەسەر بەندەکانم سووك کرد.

٣٨٨٨- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَمْرٌو، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَمَا جَعَلْنَا ٱلرُّءْيَا ٱلَّتِىٓ أَرَيْنَٰكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ ﴿٦٠﴾ ﴾ الإسراء. قَالَ: هِيَ رُؤْيَا عَيْنٍ، أُرِيَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ. قَالَ: ﴿ وَٱلشَّجَرَةَ ٱلْمَلْعُونَةَ فِى ٱلْقُرْءَانِ ﴿٦٠﴾ ﴾ الإسراء. قَالَ: هِيَ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ[1].

٣٨٨٨- عیکریمە دەگێڕێتەوە لە ئیبنو عەبباسەوە رضي الله عنهما لە بارەی ئەم ئایەتەوە ﴿ وَمَا جَعَلْنَا ٱلرُّءْيَا ٱلَّتِىٓ أَرَيْنَٰكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ ﴿٦٠﴾ ﴾[2] الإسراء. دەڵێ: ئەمە بینینی چاوە پیشانی پێغەمبەری خوا ﷺ دراوە، لەو شەوەی شەوڕەوی پێکراوە (لە کەعبەوە) بۆ بەیتولمەقدیس، وە دەفەرمووێ مەبەستیش لە:

﴿ وَٱلشَّجَرَةَ ٱلْمَلْعُونَةَ فِى ٱلْقُرْءَانِ ﴿٦٠﴾ ﴾[3] الإسراء. درەختی زەقومە.

---

(١) بڕوانە: ٤٧١٦، ٦٦١٣.

(٢) واتە: (ئەو خەو بینینەی کە نیشانی تۆماندا (لە شەوڕەویدا) هەر لەبەر تاقیکردنەوەی خەڵکی بوو).

(٣) واتە:(وە ئەو درەختە نەفرین لێکراوەش کە لە قورئاندا باسمان کردووە).

٤٣- بابُ وُفُودِ الأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ بِمَكَّةَ، وَبَيْعَةُ الْعَقَبَةِ

٣٨٨٩- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ كَعْبٍ - وَكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ حِينَ عَمِيَ - قَالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ حِينَ تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ. بِطُولِهِ.

قَالَ ابْنُ بُكَيْرٍ فِي حَدِيثِهِ: وَلَقَدْ شَهِدْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ حِينَ تَوَاثَقْنَا عَلَى الإِسْلَامِ، وَمَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِهَا مَشْهَدَ بَدْرٍ، وَإِنْ كَانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ فِي النَّاسِ مِنْهَا(1).

٤٣- باسی هاتنی نوێنەرەکانی ئەنصار بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ لە مەککە و پەیمانی عەقەبە (بەستن لەگەڵیاندا)

٣٨٨٩- ئیبنو شیهاب دەڵێ: عەبدورەحمانی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی کەعبی کوڕی مالیك دەگێڕێتەوە کە عەبدوڵڵای کوڕی کەعب- کە چاوساغی کەعب بوو کاتێ کوێر بوو بوو دەستی دەگرت- دەڵێ: لە کەعبی کوڕی مالیکم ؓ بیست بەدرێژی باسی ئەو کاتەی دەکرد بەجێما لە پێغەمبەر ﷺ لەغەزای تەبووکدا.

وە ئیبنو بوکەیر ئەم فەرموودەیە دەگێڕێتەوە لە ڕێگەی خۆیەوە (کەعب دەڵێ:) سوێند بەخوا بەشداری (پەیمانی) شەوی عەقەبە بووم لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ، کاتێ پەیمانماندا بەپێغەمبەر ﷺ لەسەر (پابەندی) بەئیسلامەوە، پێم خۆش نییە لە جیاتی ئەو بەشداریە بەشداری بەدر بوومایە، هەرچەندە غەزای بەدر ناوبانگ و باسی لە ناو خەڵکدا زۆرترە لە شەوی عەقەبە.

(1) بڕوانە: ٢٧٥٧.

٣٨٩٠- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: كَانَ عَمْرٌو يَقُولُ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: شَهِدَ بِي خَالاَيَ الْعَقَبَةَ. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: أَحَدُهُمَا الْبَرَاءُ بْنُ مَعْرُورٍ[1].

٣٨٩٠- جابیری كوڕی عەبدوڵلا ﷺ دەڵێ: هەردوو خاڵەكەم بەشدرایان بەمن كرد لە (پەیمانی) عەقەبە. ئەبو عەبدوڵلا (ئیمامی بوخاری) دەڵێ: ئیبنو عویەینە وتی: یەكێك لە خاڵەكانی بەڕائی كوڕی مەعرور بوو.

٣٨٩١- حدَّثَنِى إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ، قَالَ عَطَاءٌ: قَالَ جَابِرٌ: أَنَا وَأَبِي وَخَالِي مِنْ أَصْحَابِ الْعَقَبَةِ[2].

٣٨٩١- عەتا دەڵێ: جابیر ﷺ وتی: من و باوكم و خاڵم لەو كەسانە بووین بەشداری (پەیمانی) عەقەبە بووین.

٣٨٩٢- حدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَمِّهِ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ عَائِذُ اللهِ، أَنَّ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ - مِنَ الَّذِينَ شَهِدُوا بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَمِنْ أَصْحَابِهِ لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ - أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ وَحَوْلَهُ عِصَابَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: «تَعَالَوْا بَايِعُونِي عَلَى أَنْ لاَ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا، وَلاَ تَسْرِقُوا، وَلاَ تَزْنُوا، وَلاَ تَقْتُلُوا أَوْلاَدَكُمْ، وَلاَ تَأْتُونَ بِبُهْتَانٍ تَفْتَرُونَهُ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ، وَلاَ تَعْصُونِي فِي مَعْرُوفٍ، فَمَنْ وَفَى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَعُوقِبَ بِهِ فِي الدُّنْيَا فَهُوَ لَهُ كَفَّارَةٌ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَسَتَرَهُ اللَّهُ فَأَمْرُهُ إِلَى اللهِ، إِنْ شَاءَ عَاقَبَهُ، وَإِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ». قَالَ: فَبَايَعْتُهُ عَلَى ذَلِكَ[3].

---

(١) بڕوانە: ٣٨٩١.
(٢) بڕوانە: ٣٨٩٠.
(٣) بڕوانە: ١٨.

٣٨٩٢- ئەبو ئیدریس (عَائِذُ اللَّهِ) دەگێڕێتەوە کە عوبادەی کوڕی صامیت ﷺ لەوانەیە بەشداری غەزای بەدری کردووە لە خزمەت پێغەمبەری خوادا ﷺ، وە لەو هاوەڵانە بوو لە شەوی (بەیعەتی) عەقەبەدا بەشداربوو، ئەبو ئیدریس گێڕایەوە لە کاتێکدا پێغەمبەری خوا ﷺ پۆلێك لە هاوەڵانی بەدەوریدا بوون فەرمووی: (وەرن پەیمانم پێ بدەن کە هیچ شتێك نەکەن بە هاوبەشی خودا و دزی نەکەن و داوێن پیس مەبن و منداڵەکانتان مەکوژن و بوهتان هەڵمەبەستن لە لایەن خۆتانەوە (بۆ خەڵکی)، وە لە کاری چاکەدا سەرپێچیم مەکەن، جا هەر کامتان ئەو پەیمانەی بردەسەر ئەو پاداشتی لای خودایە، وە هەر کەسێکتان شتێکی لەو تاوانانە کرد لە دونیادا و بەهۆیەوە سزا درا، ئەوە بۆتە کەفارەت بۆی، بەڵام هەر کەسێ یەکێ لەو تاوانانە بکات و خوا بیپۆشێت ئەوە کاری ئەو حەواڵە بەخوایە، ئەگەر ویستی سزای دەدا یان ئەگەر ویستی لێی دەبووریٚ و خۆش دەبێت))، دەڵێ: منیش پەیمانم پێدا لەسەر ئەوە.

٣٨٩٣- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْخَيْرِ، عَنِ الصُّنَابِحِيِّ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: إِنِّي مِنَ النُّقَبَاءِ الَّذِينَ بَايَعُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ. وَقَالَ:، بَايَعْنَاهُ عَلَى أَنْ لاَ نُشْرِكَ بِاللَّهِ شَيْئًا، وَلاَ نَسْرِقَ، وَلاَ نَزْنِيَ، وَلاَ نَقْتُلَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ، وَلاَ نَنْتَهِبَ، وَلاَ نَعْصِيَ بِالْجَنَّةِ إِنْ فَعَلْنَا ذَلِكَ، فَإِنْ غَشِينَا مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا كَانَ قَضَاءُ ذَلِكَ إِلَى اللَّهِ[١].

٣٨٩٣- صونابیحی لە عوبادەی کوڕی صامیتەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە وتوویەتی: من لەو نەقیبانە بووم کە پەیمانیان بە پێغەمبەری خوا ﷺ داوە وتی: پەیمانمان پێدا لەسەر ئەوەی کە هیچ هاوبەشێك بۆ خوا بڕیار نەدەین و دزی نەکەین و

---

(١) بڕوانە: ١٨.

داوێن پیسی نەکەین و ئەو کەسەی خوا کوشتنی ئەوەی حەرام کردووە نەیکوژین و تالانی نەکەین و سەرپێچی (خوا و پێغەمبەر ﷺ) نەکەین، لە بەرامبەردا بەهەشتمان دەدرێتێ ئەگەر ئەو شتانەمان کرد، (وە پابەندبووین پێیانەوە) وە ئەگەر هەر کام لەوانەمان کرد (کە قەدەغە کراوە لێمان)، ئەوە بڕیاری ئەوە لای خوایە.

٤٤- باب تَزْوِيجِ النَّبِيِّ ﷺ عَائِشَةَ وَقُدُومِهَا الْمَدِينَةَ وَبِنَائِهِ بِهَا

٣٨٩٤- حدَّثَنِي فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: تَزَوَّجَنِي النَّبِيُّ ﷺ وَأَنَا بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ، فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَنَزَلْنَا فِي بَنِي الْحَارِثِ بْنِ خَزْرَجٍ، فَوُعِكْتُ فَتَمَرَّقَ شَعَرِي فَوَفَى جُمَيْمَةً، فَأَتَتْنِي أُمِّي - أُمُّ رُومَانَ - وَإِنِّي لَفِي أُرْجُوحَةٍ وَمَعِي صَوَاحِبُ لِي، فَصَرَخَتْ بِي فَأَتَيْتُهَا لاَ أَدْرِى مَا تُرِيدُ بِي، فَأَخَذَتْ بِيَدِي حَتَّى أَوْقَفَتْنِي عَلَى بَابِ الدَّارِ، وَإِنِّي لأَنْهَجُ، حَتَّى سَكَنَ بَعْضُ نَفَسِي، ثُمَّ أَخَذَتْ شَيْئًا مِنْ مَاءٍ فَمَسَحَتْ بِهِ وَجْهِي وَرَأْسِي، ثُمَّ أَدْخَلَتْنِي الدَّارَ فَإِذَا نِسْوَةٌ مِنَ الأَنْصَارِ فِي الْبَيْتِ، فَقُلْنَ: عَلَى الْخَيْرِ وَالْبَرَكَةِ، وَعَلَى خَيْرِ طَائِرٍ. فَأَسْلَمَتْنِي إِلَيْهِنَّ فَأَصْلَحْنَ مِنْ شَأْنِي، فَلَمْ يَرُعْنِي إِلاَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ضُحًى، فَأَسْلَمَتْنِي إِلَيْهِ، وَأَنَا يَوْمَئِذٍ بِنْتُ تِسْعِ سِنِينَ[١].

٤٤- باسی مارەکردنی عائیشە ﵂ لە لایەن پێغەمبەرەوە ﷺ هاتنی عائیشە بۆ مەدینە و گوێزرانەوە لە لایەن پێغەمبەرەوە ﷺ

٣٨٩٤- عائیشە ﵂ دەڵێ: کە پێغەمبەر ﷺ مارەی کردم تەمەنم شەش ساڵ بوو، ئەنجا هاتین بۆ مەدینە و لە ناو تیرەی حاریسی کوڕی خەزرەجدا دابەزین، جا

---

(١) بڕوانە: ٣٨٩٦، ٥١٣٣، ٥١٣٤، ٥١٥٦، ٥١٦٠، ٥١٥٨.

تووشی لەرز و تا بووم و قژم ڕووتابۆوە، بەڵام کەمێ قژم هاتبۆوە (دەگەشتە سەرشانم)، (ڕۆژێك) ئوممو ڕۆمانی دایکم هات بۆ لام- لە کاتێکدا من لەگەڵ چەند هاوڕێمدا جۆیلانێمان دەکرد- بەدەنگی بەرز بانگی کردم، منیش ڕۆشتم بۆ لای نەمدەزانی چی لێم دەوێ، ئەنجا دەستی گرتم و بردمی هەتا لە بەردەم دەرگای ماڵەوەماندا وەستاندمی و هەناسەی قوڵم دەدا تا هەناسەبڕکێکەم بوەستێت، پاشان نەختێ ئاوی هەڵگرت هێنای بەڕووخسار و سەرمدا، پاشان بردمیە ژوورەوە بۆ ناوماڵ، کە سەیرم کرد کۆمەڵێ لە ئافرەتانی ئەنصاڕی لە ماڵەکەدان وتیان: لەسەر خێر و خۆشی خوا پیرۆزی کات بەبەختی باش، ئیتر دایکم منی دا بەدەست ئەو ژنانەوە ئەوانیش ڕێکوپێکیان کردم، ئیتر ئاگام لێ نەبوو لە پڕ لە چێشتەنگاودا پێغەمبەر ﷺ هاتە ژوورەوە بۆ لام و ژنەکان منیان دایە دەستی، منیش لەو کاتەدا کچێکی تەمەن نۆ ساڵ بووم.

٣٨٩٥- حَدَّثَنَا مُعَلًّى، حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا: «أُرِيتُكِ فِي الْمَنَامِ مَرَّتَيْنِ، أَرَى أَنَّكِ فِي سَرَقَةٍ مِنْ حَرِيرٍ، وَيَقُولُ هَذِهِ امْرَأَتُكَ فَاكْشِفْ عَنْهَا. فَإِذَا هِيَ أَنْتِ، فَأَقُولُ: إِنْ يَكُ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يُمْضِهِ»[١].

٣٨٩٥- عائیشە ﵂ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: ((دووجار لە خەومدا تۆم نیشان دراوە، تۆم بینی لە ناو پارچەیە ئاوریشمدا بوویت، وە (جیبریل ﵇) دەیوت: ئەمە ژنی تۆیە، منیش پەردەم لەسەری لا دەدا دەبینم تۆیت، ئەوسا دەموت: ئەگەر ئەمە لە خوداوە بێت بەدی دێنی)).

(١) بڕوانە: ٥٠٧٨، ٥١٢٥، ٧٠١١، ٧٠١٢.

٣٨٩٦- حدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: تُوُفِّيَتْ خَدِيجَةُ قَبْلَ مَخْرَجِ النَّبِيِّ ﷺ إِلَى الْمَدِينَةِ بِثَلاَثِ سِنِينَ، فَلَبِثَ سَنَتَيْنِ أَوْ قَرِيبًا مِنْ ذَلِكَ، وَنَكَحَ عَائِشَةَ وَهْيَ بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ، ثُمَّ بَنَى بِهَا وَهْيَ بِنْتُ تِسْعِ سِنِينَ[1].

٣٨٩٦- هیشام لە باوكیەوە دەگێڕێتەوە و دەڵێ: سێ ساڵ پێش دەرچوون و كۆچكردنی پێغەمبەر ﷺ بۆ مەدینە، خەدیجە وەفاتی كرد، جا دوو ساڵ یان نزیكی دوو ساڵ پێغەمبەر ﷺ مایەوە (ژنی نەهێنا)، وە عائیشەی مارەكردبوو لە كاتێكدا تەمەنی شەش ساڵ بوو، پاشان گواستیەوە كە تەمەنی نۆساڵ بوو.

٤٥- باب هِجْرَةُ النَّبِيِّ ﷺ وَأَصْحَابِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ

وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ وَأَبُو هُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «لَوْلاَ الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الأَنْصَارِ». وَقَالَ أَبُو مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أُهَاجِرُ مِنْ مَكَّةَ إِلَى أَرْضٍ بِهَا نَخْلٌ، فَذَهَبَ وَهَلِي إِلَى أَنَّهَا الْيَمَامَةُ أَوْ هَجَرُ، فَإِذَا هِيَ الْمَدِينَةُ يَثْرِبُ».

٤٥- باسی كۆچكردنی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی بۆ مەدینە

- عەبدوڵڵای كوڕی زەید و ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕنەوە كە فەرمووی: ((ئەگەر كۆچكردن نەبوایە من كەسێك بووم لە ئەنصاریەكان)).

- ئەبو مووسا ﷺ دەڵێ: وە لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە كە فەرمووی: ((لە خەومدا بینیم كە من كۆچ دەكەم بۆ زەوی و خاكێك دار خورمای تیایە، جا گومانم وابوو ئەو شوێنە یەمامە یان هەجەرە، بەڵام دەركەوت ئەو شوێنە مەدینە (كە ناوی) یەسریبە)).

---

(١) بڕوانە: ٣٨٩٤.

٣٨٩٧- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ يَقُولُ: عُدْنَا خَبَّابًا، فَقَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ نُرِيدُ وَجْهَ اللَّهِ، فَوَقَعَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ، فَمِنَّا مَنْ مَضَى، لَمْ يَأْخُذْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا، مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ، وَتَرَكَ نَمِرَةً، فَكُنَّا إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ بَدَتْ رِجْلاَهُ، وَإِذَا غَطَّيْنَا رِجْلَيْهِ بَدَا رَأْسُهُ، فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نُغَطِّيَ رَأْسَهُ، وَنَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ شَيْئًا مِنْ إِذْخِرٍ، وَمِنَّا مَنْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهْوَ يَهْدِبُهَا(١).

٣٨٩٧- ئەعمەش دەڵێ: لە ئەبو وائیلم بیست دەیوت: سەردانی خەبابمان کرد (نەخۆش بوو)، وتی: لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ کۆچمان کرد مەبەستمان ڕەزامەندی خوا بوو، بۆیە پاداشتمان لای خوایە (نووسراوە بۆمان)، جا هەمان بوو (مرد و) ڕۆشت هیچی لە پاداشتەکەی وەرنەگرت، یەکێك لەوانە موصعەبی کوڕی عومەیربوو، لە ڕۆژی غەزای ئوحوددا کوژرا قوماشێکی خەت خەتی لێ بەجێما، کە سەریمان بەو قوماشە دادەپۆشی هەردوو قاچی دەردەکەوت، وە ئەگەر هەردوو قاچیمان پێ داپۆشیایە سەری دەردەکەوت، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێ کردین سەری داپۆشین و هەندێ ئیزخیر بدەین بەسەر قاچەکانی دا، هەشمانە بەرهەمەکەی پێگەشتووە ئەنجا ئەو کەسە بەرهەمەکەی لێ دەکاتەوە و دەیڕنێت.

٣٨٩٨- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ - هُوَ ابْنُ زَيْدٍ - عَنْ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «الأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوِ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ﷺ»(٢).

---

(١) بڕوانە: ١٢٧٦.

(٢) بڕوانە: ١.

٣٨٩٨- عومەر ﷺ دەڵێ: لە پێغەمبەری خوام ﷺ بیست دەیفەرموو: ((کردەوەکان (دروستیان) بەنیاز و نیەتەوە پەیوەستە، ئینجا هەر کەس کۆچکردنەکەی بۆ بەدەست هێنانی دوونیا بێت یان بۆ ئافرەتێك بێت مارەی کات، ئەوە کۆچ کردنەکەی بۆ ئەوەیە لە پێناوی دا کۆچی کردووە، هەر کەسیش کۆچکردنەکەی بۆ لای خوا و پێغەمبەرەکەی بێت ﷺ ئەوە کۆچکردنەکەی بۆ لای خوا و پێغەمبەرەکەیەتی ﷺ)).

٣٨٩٩- حدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عَمْرٍو الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَبْدَةَ بْنِ أَبِي لُبَابَةَ، عَنْ مُجَاهِدِ بْنِ جَبْرٍ الْمَكِّيِّ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ ﷺ كَانَ يَقُولُ: لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ[1].

٣٨٩٩- موجاهیدی کوڕی جەبری مەککیی دەگێڕێتەوە کە عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ دەیوت: دوای ئازادبوونی مەککە کۆچکردن نییە.

٣٩٠٠- وَحَدَّثَنِى الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ قَالَ: زُرْتُ عَائِشَةَ مَعَ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ اللَّيْثِيِّ، فَسَأَلْنَاهَا عَنِ الْهِجْرَةِ، فَقَالَتْ: لاَ هِجْرَةَ الْيَوْمَ، كَانَ الْمُؤْمِنُونَ يَفِرُّ أَحَدُهُمْ بِدِينِهِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَإِلَى رَسُولِهِ ﷺ مَخَافَةَ أَنْ يُفْتَنَ عَلَيْهِ، فَأَمَّا الْيَوْمَ فَقَدْ أَظْهَرَ اللَّهُ الإِسْلاَمَ، وَالْيَوْمَ يَعْبُدُ رَبَّهُ حَيْثُ شَاءَ، وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ[2].

٣٩٠٠- عەتای کوڕی ئەبو ڕەباح وتی: لەگەڵ عوبەیدوڵڵای کوڕی عومەیری لەیسی سەردانی عائیشەمان ﷺ کرد و پرسیارمان لێ کرد دەربارەی کۆچکردن، عائیشەش وتی: ئەمڕۆ کۆچکردن نییە، باوەڕداران کەسێکیان بەئاینەکەیەوە

(١) بڕوانە: ٤٣٠٩، ٤٣١٠، ٤٣١١.

(٢) بڕوانە: ٣٠٨٠.

هەڵدەهات و کۆچی دەکرد بۆ لای خوا و پێغەمبەرەکەی ﷺ لە ترسی ئەوەی تاقی دەکرایەوە لەسەر ئاینەکەی (و ئازار دەدرا)، بەڵام ئەمڕۆ خوا ئاینی ئیسلامی سەرخستووە و زاڵی کردووە، لەم ڕۆژگارەدا باوەڕدار پەروەردگاری دەپەرستێت لە هەر جێگایەکدا بیەوێ (کۆچکردن نەماوە)، بەڵام ئەمڕۆ هیجرەت کردن بریتیە لە جیهاد و نییەتی باش تیایدا.

٣٩٠١- حدَّثَنِي زَكَرِيَّاءُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ، قَالَ هِشَامٌ: فَأَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ عَائِشَةَ ﵂، أَنَّ سَعْدًا قَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ مِنْ قَوْمٍ كَذَّبُوا رَسُولَكَ ﷺ وَأَخْرَجُوهُ، اللَّهُمَّ فَإِنِّي أَظُنُّ أَنَّكَ قَدْ وَضَعْتَ الْحَرْبَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ. وَقَالَ أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، أَخْبَرَتْنِي عَائِشَةُ: مِنْ قَوْمٍ كَذَّبُوا نَبِيَّكَ وَأَخْرَجُوهُ مِنْ قُرَيْشٍ[1].

٣٩٠١- هیشام دەڵێ باوکم بۆی گێڕامەوە لە عائیشەوە ﵂ کە سەعد وتی: خودایە تۆ خۆت دەزانی بێگومان کەس نییە بەقەدەر من حەز بکات لە پێناوی تۆدا بجەنگێت لە دژی کەسانێك باوەڕیان بە پێغەمبەرەکەت ﷺ نەهێنا و شار بەدەریان کردووە، خودایە چونکە من وا دەزانم جەنگت کۆتایی پێ هێناوە لە نێوان ئێمە و ئەواندا.

- ئەبانی کوڕی یەزید وتی: هیشام لە باوکیەوە بۆی گێڕاینەوە و وتی: عائیشە ﵂ بۆی گێڕایەوە (کە سەعد وتی:) لە دژی هۆزێك کە باوەڕیان بە پێغەمبەرەکەت ﷺ نەهێناوە و دەریان کردووە کە قوڕەیشن.

٣٩٠٢- حَدَّثَنَا مَطَرُ بْنُ الْفَضْلِ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﵄ قَالَ: بُعِثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لأَرْبَعِينَ سَنَةً، فَمَكُثَ بِمَكَّةَ ثَلاَثَ عَشْرَةَ سَنَةً يُوحَى إِلَيْهِ، ثُمَّ أُمِرَ بِالْهِجْرَةِ، فَهَاجَرَ عَشْرَ سِنِينَ، وَمَاتَ وَهُوَ ابْنُ ثَلاَثٍ وَسِتِّينَ[2].

---

(١) بڕوانە: ٤٦٣.

(٢) بڕوانە: ٣٨٥١.

٣٩٠٢- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: لە چل ساڵیدا پێغەمبەری خوا ﷺ کرا بە پێغەمبەر، ئەنجا سیازدە ساڵ لە مەککەدا مایەوە سروشی بۆ دەهات، پاشان فەرمانی پێکرا بەکۆچکردن و کۆچی کرد، دە ساڵ بەکۆچکردوویی مایەوە (لە مەدینە)، وە لە تەمەنی شەست و سێ ساڵیدا وەفاتی کرد.

٣٩٠٣- حَدَّثَنِي مَطَرُ بْنُ الْفَضْلِ، حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: مَكَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِمَكَّةَ ثَلاَثَ عَشْرَةَ، وَتُوُفِّيَ وَهْوَ ابْنُ ثَلاَثٍ وَسِتِّينَ[1].

٣٩٠٣- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ پێغەمبەر ﷺ (پاش بوونی بەپێغەمبەر ﷺ) سیازدە ساڵ لە مەککەدا مایەوە، کاتێکیش وەفاتی کرد تەمەنی شەست و سێ ساڵ بوو.

٣٩٠٤- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ - مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ - عَنْ عُبَيْدٍ - يَعْنِي: ابْنَ حُنَيْنٍ - عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ جَلَسَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ: «إِنَّ عَبْدًا خَيَّرَهُ اللَّهُ بَيْنَ أَنْ يُؤْتِيَهُ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا مَا شَاءَ، وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ، فَاخْتَارَ مَا عِنْدَهُ». فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ: فَدَيْنَاكَ بِآبَائِنَا وَأُمَّهَاتِنَا. فَعَجِبْنَا لَهُ، وَقَالَ النَّاسُ: انْظُرُوا إِلَى هَذَا الشَّيْخِ، يُخْبِرُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ عَبْدٍ خَيَّرَهُ اللَّهُ بَيْنَ أَنْ يُؤْتِيَهُ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَهُ، وَهْوَ يَقُولُ: فَدَيْنَاكَ بِآبَائِنَا وَأُمَّهَاتِنَا! فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هُوَ الْمُخَيَّرَ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ هُوَ أَعْلَمَنَا بِهِ. وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ مِنْ أَمَنِّ النَّاسِ عَلَيَّ فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ أَبَا بَكْرٍ، وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلاً مِنْ أُمَّتِي لاَتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ، إِلاَّ خُلَّةَ الإِسْلاَمِ، لاَ يَبْقَيَنَّ فِي الْمَسْجِدِ خَوْخَةٌ إِلاَّ خَوْخَةُ أَبِي بَكْرٍ»[2].

---

(١) بڕوانە: ٣٨٥١.

(٢) بڕوانە: ٤٦٦.

٣٩٠٤- ئەبو سەعیدی خودری ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر دوانگەکە دانیشتبوو فەرمووی: ((بێگومان کەسێك خوا سەرپشکی کردووە لە نێوان ئەوەی چی حەز لێیە لە جوانی دونیا پێی بدات، وە لە نێوان ئەوەی لای خوایە (لە دوا ڕۆژدا) ئەویش ئەوەی لای خودای هەڵبژارد))، ئەنجا ئەبو بەکر گریا وتی: بەباوکم و دایکمانەوە بەقوربانت بین، ئێمەش سەرمان سوڕدەما لە ئەبو بەکر (بۆ وا دەڵێ:) خەڵکەکەش وتیان: سەرنجی ئەو پیاوە پیر و بەساڵاچووە بدەن، پێغەمبەری خوا ﷺ باسی پیاوێك دەکات خوا سەرپشکی کردووە لە نێوان ئەوەی چی حەز لێیە لە جوانی دونیا پێی بدات، وە لە نێوان ئەوەی لای خۆیەتی (لە دواڕۆژدا) ئەو (پیاوە بەتەمەنە) دەڵێ بە باوك و دایکمانەوە بەقوربانت بین! جا پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو کەسە بوو سەرپشك کرابوو، ئەبو بەکریش لە هەمووومان زاناتر بوو پێی، وە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((بەڕاستی ئەوەی لە هەموو کەس زیاتر چاکەی بەسەر منەوە هەیە لە هاوڕێیەتی و سامانەکەی دا ئەبو بەکرە، وە ئەگەر من لە ئوممەتمدا کەسێکم بکردایە بەهاوڕێی هەرە خۆشەویستی خۆم[1]، بێگومان ئەبو بەکرم هەڵدەبژارد، بەڵام دۆستایەتی و خۆشەویستی ئیسلام هەیە (لە نێوانماندا)، هیچ دەرگایەك لە مزگەوت نەمێنێ جگە لە دەرگای ماڵی ئەبو بەکر)).

٣٩٠٥- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَائِشَةَ ﷺ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: لَمْ أَعْقِلْ أَبَوَيَّ قَطُّ إِلاَّ وَهُمَا يَدِينَانِ الدِّينَ، وَلَمْ يَمُرَّ عَلَيْنَا يَوْمٌ إِلاَّ يَأْتِينَا فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ طَرَفَيِ النَّهَارِ بُكْرَةً وَعَشِيَّةً، فَلَمَّا ابْتُلِيَ الْمُسْلِمُونَ خَرَجَ أَبُو بَكْرٍ مُهَاجِرًا نَحْوَ أَرْضِ الْحَبَشَةِ، حَتَّى بَلَغَ بَرْكَ الْغِمَادِ لَقِيَهُ ابْنُ الدَّغِنَةِ وَهْوَ سَيِّدُ الْقَارَةِ - فَقَالَ: أَيْنَ تُرِيدُ يَا أَبَا بَكْرٍ؟ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَخْرَجَنِي قَوْمِي،

---

(١) بۆی بگەڕێمەوە لە کارە گەورە و گرنگەکاندا و لە پێویستیەکاندا پشتی پێ ببەستم کە ئەو زاتە تەنها خودایە و بەس .

فَأُرِيدُ أَنْ أَسِيحَ فِي الأَرْضِ وَأَعْبُدَ رَبِّي. قَالَ ابْنُ الدَّغِنَةِ: فَإِنَّ مِثْلَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ لاَ يَخْرُجُ وَلاَ يُخْرَجُ، إِنَّكَ تَكْسِبُ الْمَعْدُومَ، وَتَصِلُ الرَّحِمَ وَتَحْمِلُ الْكَلَّ، وَتَقْرِي الضَّيْفَ، وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ، فَأَنَا لَكَ جَارٌ، ارْجِعْ وَاعْبُدْ رَبَّكَ بِبَلَدِكَ. فَرَجَعَ وَارْتَحَلَ مَعَهُ ابْنُ الدَّغِنَةِ، فَطَافَ ابْنُ الدَّغِنَةِ عَشِيَّةً فِي أَشْرَافِ قُرَيْشٍ، فَقَالَ لَهُمْ: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ لاَ يَخْرُجُ مِثْلُهُ وَلاَ يُخْرَجُ، أَتُخْرِجُونَ رَجُلاً يَكْسِبُ الْمَعْدُومَ، وَيَصِلُ الرَّحِمَ، وَيَحْمِلُ الْكَلَّ، وَيَقْرِي الضَّيْفَ، وَيُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ؟! فَلَمْ تُكَذِّبْ قُرَيْشٌ بِجِوَارِ ابْنِ الدَّغِنَةِ، وَقَالُوا: لاِبْنِ الدَّغِنَةِ مُرْ أَبَا بَكْرٍ فَلْيَعْبُدْ رَبَّهُ فِي دَارِهِ، فَلْيُصَلِّ فِيهَا وَلْيَقْرَأْ مَا شَاءَ، وَلاَ يُؤْذِينَا بِذَلِكَ، وَلاَ يَسْتَعْلِنْ بِهِ؛ فَإِنَّا نَخْشَى أَنْ يَفْتِنَ نِسَاءَنَا وَأَبْنَاءَنَا. فَقَالَ ذَلِكَ ابْنُ الدَّغِنَةِ لأَبِي بَكْرٍ، فَلَبِثَ أَبُو بَكْرٍ بِذَلِكَ يَعْبُدُ رَبَّهُ فِي دَارِهِ، وَلاَ يَسْتَعْلِنُ بِصَلاَتِهِ، وَلاَ يَقْرَأُ فِي غَيْرِ دَارِهِ، ثُمَّ بَدَا لأَبِي بَكْرٍ فَابْتَنَى مَسْجِدًا بِفِنَاءِ دَارِهِ وَكَانَ يُصَلِّي فِيهِ وَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ، فَيَنْقَذِفُ عَلَيْهِ نِسَاءُ الْمُشْرِكِينَ وَأَبْنَاؤُهُمْ، وَهُمْ يَعْجَبُونَ مِنْهُ، وَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَجُلاً بَكَّاءً، لاَ يَمْلِكُ عَيْنَيْهِ إِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ، وَأَفْزَعَ ذَلِكَ أَشْرَافَ قُرَيْشٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَأَرْسَلُوا إِلَى ابْنِ الدَّغِنَةِ، فَقَدِمَ عَلَيْهِمْ، فَقَالُوا: إِنَّا كُنَّا أَجَرْنَا أَبَا بَكْرٍ بِجِوَارِكَ، عَلَى أَنْ يَعْبُدَ رَبَّهُ فِي دَارِهِ، فَقَدْ جَاوَزَ ذَلِكَ، فَابْتَنَى مَسْجِدًا بِفِنَاءِ دَارِهِ، فَأَعْلَنَ بِالصَّلاَةِ وَالْقِرَاءَةِ فِيهِ، وَإِنَّا قَدْ خَشِينَا أَنْ يَفْتِنَ نِسَاءَنَا وَأَبْنَاءَنَا فَانْهَهُ، فَإِنْ أَحَبَّ أَنْ يَقْتَصِرَ عَلَى أَنْ يَعْبُدَ رَبَّهُ فِي دَارِهِ فَعَلَ، وَإِنْ أَبَى إِلاَّ أَنْ يُعْلِنَ بِذَلِكَ فَسَلْهُ أَنْ يَرُدَّ إِلَيْكَ ذِمَّتَكَ، فَإِنَّا قَدْ كَرِهْنَا أَنْ نُخْفِرَكَ، وَلَسْنَا مُقِرِّينَ لأَبِي بَكْرٍ الاسْتِعْلاَنَ. قَالَتْ عَائِشَةُ: فَأَتَى ابْنُ الدَّغِنَةِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ: قَدْ عَلِمْتَ الَّذِى عَاقَدْتُ لَكَ عَلَيْهِ، فَإِمَّا أَنْ تَقْتَصِرَ عَلَى ذَلِكَ، وَإِمَّا أَنْ تَرْجِعَ إِلَيَّ ذِمَّتِي، فَإِنِّي لاَ أُحِبُّ أَنْ تَسْمَعَ الْعَرَبُ أَنِّي أُخْفِرْتُ فِي رَجُلٍ عَقَدْتُ لَهُ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: فَإِنِّي أَرُدُّ إِلَيْكَ جِوَارَكَ، وَأَرْضَى بِجِوَارِ اللَّهِ ﷻ. وَالنَّبِيُّ ﷺ يَوْمَئِذٍ بِمَكَّةَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِلْمُسْلِمِينَ: «إِنِّي أُرِيتُ دَارَ هِجْرَتِكُمْ ذَاتَ نَخْلٍ بَيْنَ لاَبَتَيْنِ». وَهُمَا الْحَرَّتَانِ، فَهَاجَرَ مَنْ هَاجَرَ قِبَلَ الْمَدِينَةِ، وَرَجَعَ عَامَّةُ مَنْ كَانَ هَاجَرَ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ إِلَى الْمَدِينَةِ، وَتَجَهَّزَ أَبُو بَكْرٍ قِبَلَ الْمَدِينَةِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «عَلَى رِسْلِكَ، فَإِنِّي أَرْجُو أَنْ يُؤْذَنَ لِي». فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَهَلْ تَرْجُو ذَلِكَ بِأَبِي أَنْتَ؟ قَالَ:

«نَعَمْ». فَحَبَسَ أَبُو بَكْرٍ نَفْسَهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لِيَصْحَبَهُ، وَعَلَفَ رَاحِلَتَيْنِ كَانَتَا عِنْدَهُ وَرَقَ السَّمُرِ وَهْوَ - الْخَبَطُ - أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ.

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: قَالَ عُرْوَةُ: قَالَتْ عَائِشَةُ: فَبَيْنَمَا نَحْنُ يَوْمًا جُلُوسٌ فِي بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ قَالَ قَائِلٌ لأَبِي بَكْرٍ: هَذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُتَقَنِّعًا - فِي سَاعَةٍ لَمْ يَكُنْ يَأْتِينَا فِيهَا، - فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: فِدَاءٌ لَهُ أَبِي وَأُمِّي، وَاللَّهِ مَا جَاءَ بِهِ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ إِلاَّ أَمْرٌ. قَالَتْ: فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَاسْتَأْذَنَ، فَأُذِنَ لَهُ فَدَخَلَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لأَبِي بَكْرٍ: «أَخْرِجْ مَنْ عِنْدَكَ». فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّمَا هُمْ أَهْلُكَ بِأَبِي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: «فَإِنِّي قَدْ أُذِنَ لِي فِي الْخُرُوجِ». فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: الصَّحَابَةُ بِأَبِي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «نَعَمْ». قَالَ أَبُو بَكْرٍ: فَخُذْ بِأَبِي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِحْدَى رَاحِلَتَيَّ هَاتَيْنِ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «بِالثَّمَنِ». قَالَتْ عَائِشَةُ فَجَهَّزْنَاهُمَا أَحَثَّ الْجَهَازِ، وَصَنَعْنَا لَهُمَا سُفْرَةً فِي جِرَابٍ، فَقَطَعَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ قِطْعَةً مَنْ نِطَاقِهَا فَرَبَطَتْ بِهِ عَلَى فَمِ الْجِرَابِ؛ فَبِذَلِكَ سُمِّيَتْ ذَاتَ النِّطَاقَين - قَالَتْ: ثُمَّ لَحِقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ بِغَارٍ فِي جَبَلِ ثَوْرٍ فَكَمَنَا فِيهِ ثَلاَثَ لَيَالٍ، يَبِيتُ عِنْدَهُمَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ وَهْوَ غُلاَمٌ شَابٌّ ثَقِفٌ لَقِنٌ، فَيُدْلِجُ مِنْ عِنْدِهِمَا بِسَحَرٍ، فَيُصْبِحُ مَعَ قُرَيْشٍ بِمَكَّةَ كَبَائِتٍ، فَلاَ يَسْمَعُ أَمْرًا يُكْتَادَانِ بِهِ إِلاَّ وَعَاهُ، حَتَّى يَأْتِيَهُمَا بِخَبَرِ ذَلِكَ حِينَ يَخْتَلِطُ الظَّلاَمُ، وَيَرْعَى عَلَيْهِمَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ - مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ - مِنْحَةً مِنْ غَنَمٍ، فَيُرِيحُهَا عَلَيْهِمَا حِينَ يَذْهَبُ سَاعَةٌ مِنَ الْعِشَاءِ، فَيَبِيتَانِ فِي رِسْلٍ - وَهْوَ لَبَنُ مِنْحَتِهِمَا وَرَضِيفِهِمَا- حتَّى يَنْعِقَ بِهَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ بِغَلَسٍ، يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ تِلْكَ اللَّيَالِي الثَّلاَثِ، وَاسْتَأْجَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ رَجُلاً مِنْ بَنِى الدِّيلِ، وَهْوَ مِنْ بَنِي عَبْدِ بْنِ عَدِيٍّ هَادِيًا خِرِّيتًا - وَالْخِرِّيتُ الْمَاهِرُ بِالْهِدَايَةِ - قَدْ غَمَسَ حِلْفًا فِي آلِ الْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ السَّهْمِيِّ، وَهْوَ عَلَى دِينِ كُفَّارِ قُرَيْشٍ فَأَمِنَاهُ، فَدَفَعَا إِلَيْهِ رَاحِلَتَيْهِمَا، وَوَاعَدَاهُ غَارَ ثَوْرٍ بَعْدَ ثَلاَثِ لَيَالٍ بِرَاحِلَتَيْهِمَا صُبْحَ ثَلاَثٍ، وَانْطَلَقَ مَعَهُمَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ وَالدَّلِيلُ فَأَخَذَ بِهِمْ طَرِيقَ السَّوَاحِلِ[1].

(١) بروانه: ٤٧٦.

٣٩٠٥- عائیشەی ﵂ خێزانی پێغەمبەر ﷺ دەڵێ: لەو ڕۆژەوەی کە من دایك و باوکی خۆمم ناسیوە هەر لەسەر ئەم ئاینە بوون، هیچ ڕۆژێکمان بەسەردا تێنەپەڕیوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە ئەم سەر و ئەو سەری ڕۆژ بەیانی تا ئێوارە نەهاتبێتە ماڵی ئێمە، جا کاتێ مسوڵمانان گیرۆدەبوون بە (ئازاردان لە لایەن کافرانەوە)، ئەبو بەکر بەکۆچەری بەرەو وڵاتی حەبەشە لە مەککە دەرچوو هەتا گەشتە بەرکەلغیماد[1]، لەوێدا ئیبنو دەغینەی پێ گەیشت - کە گەورەی قەبیلەی قارە بوو- وتی: ئەبو بەکر دەتەوێ بۆ کوێ بڕۆیت؟ ئەبو بەکریش وتی: قەومەکەم دەریان کردووم، بۆیە دەمەوێ بە زەویدا بگەڕێم و بەندایەتی پەروەردگارم بکەم، ئیبنو دەغینە وتی: بەڕاستی پیاوی وەکو تۆ نەخۆی دەردەچێ نەدەریش دەکرێ، چونکە بێگومان تۆ شت دەبەخشی بەوانەی هیچیان نییە، پەیوەندی خزمایەتی بەجێ دێنی، ئیشی گرانی کەسی بێدەسەڵات لە ئەستۆ دەگری، ڕێزی میوان دەگرێ، نان بدەی، یارمەتی مرۆڤی لێ قەوماو ئەدەی، جا کەوابوو من پەنادەری تۆم (کە بتپەرستان ئازارت نەدەن)، بگەڕێرەوە لە شاری خۆتدا بەندایەتی پەروەردگارت بکە، ئەبو بەکریش گەڕایەوە و ئیبنو دەغینەش لەگەڵیدا سوار بوو بۆ مەککە، ئینجا ئیبنو دەغینەش ئێوارەیەك گەڕا بەسەر گەورە و ئەشراف قورەیشدا و پێی وتن: بەڕاستی پیاوی وەك ئەبو بەکر لە وڵاتی خۆی دەرناچێ و دەریش ناکرێ، ئێوە بەنیازن پیاوێ لە وڵاتی خۆی بکەنە دەرەوە کە شت دەبەخشێت بە نەدار و هەژار، پەیوەندی خزمایەتی بەجێ دێنێ، کاری مرۆڤی بێ دەسەڵات ئەگرێتە ئەستۆی خۆی، میوانداری دەکات و یارمەتی لێ قەوماو دەدات؟ جا قورەیش پەنادانی ئیبنو دەغینەیان سەلماند وتیان بە ئیبنو دەغینە: بە ئەبو بەکر بڵێ:

(١) بەرکە لغیماد : شوێنێکە پێنج ڕۆژ ڕێگا لە مەککەوە دوورە لە لای یەمەنەوەیە.

لە ماڵی خۆیدا بەندایەتی پەروەردگاری بکات، لە ماڵی خۆیدا بە ئارەزووی خۆی نوێژ بکات و قورئان بخوێنێ، بەو بەندایەتیەی ئازاری ئێمە نەدات و ئاشکرای نەکات، ئەترسین منداڵ و ژنەکانمان لەرێ لادات (بە نوێژ و قورئان خوێندنەکەی بە ئاشکرا)، ئیبنو دەغینەش ئەو قسەی (قورەیشیەکانی) بە ئەبو بەکر وت، ئەبو بەکریش لەسەر ئەو مەرجە مایەوە لە ماڵی خۆیدا بەندایەتی پەروەردگاری دەکرد، نوێژکردنەکەی ئاشکرا نەدەکرد و قورئانی نەدەخوێند لە ماڵی خۆیدا نەبێت، پاشان ئەبو بەکر ڕایەکی تری بۆ دروست بوو لە حەوشەی ماڵەکەیدا مزگەوتێکی دروست کرد لەوێدا نوێژی دەکرد و قورئانی دەخوێند، ژن و منداڵی بتپەرستان لێی کۆ ئەبوونەوە و سەیریان دەکرد سەریان لێی سوڕدەما، ئەبو بەکریش پیاوێك بوو کە قورئانی دەخوێند زۆر دەگریا فرمێسکی چاوی پێڕانەدەگیرا، ئەو کارەی ئەبو بەکر سەرانی قورەیشی لە بتپەرستان ترساند (لەوەی کە ژن و منداڵەکانیان مسوڵمان ببن)، بۆیە ناردیان بەشوێن ئیبنو دەغینەدا و هات بۆ لایان پێیان وت: بێگومان ئێمە بە پەنادانی تۆ پەنای ئەبو بەکرماندا (کە نەڕوات) بەو مەرجەی لە ماڵی خۆیدا بەندایەتی پەروەردگاری بکات، بەڕاستی ئێستە ئەو مەرجەی تێپەڕاندووە و مزگەوتێکی لە حەوشەی ماڵەکەی خۆیدا دروست کردووە و بە ئاشکرا نوێژ و قورئانی تیا دەخوێنێت، وە بەڕاستی ئێمە ئەترسین ژن و منداڵەکانمان لە خشتە بەرێت، کەواتە پێی بڵێ نەیکات، جا ئەگەر حەز دەکات تەنها لە ماڵی خۆیدا بەندایەتی پەروەردگاری بکات بیکات، خۆ ئەگەر سەرپێچی کرد بە ئاشکرا بەندایەتی کرد ئەو داوا بکە کە پەنادانەکەت بۆ بگێڕێتەوە، چونکە بەڕاستی ئێمە حەز ناکەین پەنا دانەکەت بشکێنین، ڕێگەش نادەین بە ئەبو بەکر بە ئاشکرا بەندایەتی و قورئان بخوێنێ. عائیشە ﷺ دەڵێ: جا ئیبنو دەغینە هات بۆ لای ئەبو بەکر و پێی وت: بێگومان دەزانی چۆن پەیمانم لەگەڵ کردووی، جا یان تەنها ئەوە بکە

(لەسەری ڕێککەوتووین) یان پەنادانەکەم بۆ بگێڕەوە، چونکە بەڕاستی من پێم خۆش نییە کە عەرەب ببیستێ کە من پەنادانم شکێنراوە بۆ پیاوێ کە عەهدم لەگەڵ کردووە، ئەبو بەکریش وتی: منیش پەنادانەکەت بۆ دەگێڕمەوە بە پەنای خوا ﷻ ڕازی دەبم، پێغەمبەریش ﷺ لەو کاتەدا بە مسوڵمانانی فەرموو: ((بێگومان من ئەو شوێنەم نیشان دراوە کە ئێوە کۆچی بۆ دەکەن دار خورمای زۆر هەیە، لە نێوان دوو شاخی بەردەڵانی ڕەش دایە، جا ئەوەی کۆچی کرد بۆ مەدینە کردی، هەموو ئەوانەش کە پێشتر کۆچیان کردبوو بۆ وڵاتی حەبەشە گەڕانەوە بۆ مەدینە، ئەبو بەکریش خۆی ئامادە کرد کە کۆچ بکات بۆ مەدینە، پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو: ((پەلە مەکە چونکە ئومێدم وایە کە مۆڵەت بدرێم کۆچ بکەم))، ئەبو بەکریش وتی: دایك و باوکم بەقوربانت بێ! بۆچ ئومێدت هەیە مۆڵەت بدرێیت؟ فەرمووی: ((بەڵێ)) ئیتر ئەبو بەکر خۆی بەدیاری پێغەمبەری خواوە ﷺ هێشتەوە تا هاوڕێیەتی بکات (لە کۆچکردندا)، دوو وشتری بەهێزی خۆش ڕەوتی- کە هەردووکیان هی خۆی بوو- بە گەڵای داری مۆرد بەخێو کردبوو تا چوار مانگ (زوهری وتی: ورق السمر)، واتە: گەڵای بەدار وەرێنراوە.

ئیبنو شیهاب دەڵێ: عوروە وتی: عائیشە ﵂ وتی: جا ڕۆژێ لە ماڵی ئەبو بەکردا ﵁ دانیشتبووین لە گەرمای نیوەڕۆدا' یەکێ بە ئەبو بەکری وت: ئەوە پێغەمبەری خوایە ﷺ ڕووخساری خۆی داپۆشیوە- لە کاتێکدا بوو کە پێشتر لەو کاتە سەردانی نەدەکردین- ئەنجا ئەبو بەکر ﵁ وتی: دایك و باوکم بەقوربانت بێ، سوێند بەخوا لەم کاتەدا هاتنی ئەو بۆ کارێکی گرنگە، عائیشە ﵂ وتی: جا پێغەمبەری خوا ﷺ هات ومۆڵەتی وەرگرت ومۆڵەت دراو هاتە ژوورەوە، پێغەمبەر ﷺ بە ئەبو بەکری وت: ((ئەوانەی لاتن بیانکە دەرەوە))، ئەبو بەکریش ﵁ وتی: ئەوانە هەمووی کەسی خۆتن باوکم بەقوربانت بێ ئەی

پێغەمبەری خوا ﷺ، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بێگومان من مۆڵەت دراوم بۆ دەرچوون لێرە))، ئەبو بەکریش ﷺ وتی: هاوڕێیەتیت بکەم باوکم بەقوربانت بێ ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بەڵێ)) ئەبو بەکر ﷺ وتی: باوکم بەقوربانت بێ ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ، کەوابوو یەکێك لەم دوو وشترە بگرە بۆ تۆ بێ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((بەنرخی خۆی))، عائیشە ﷺ دەڵێ: توێشویەکی چاکمان بە پەلە بۆ ئامادە کردن و خواردنێکمان بۆ دروست کردن و خستمانە ناو توێشەبەرێکەوە ئەسمای کچی ئەبو بەکر ﷺ پشتێنەکەی خۆی کرد بە دوو لەتەوە، بەلەتێکی دەمی توێشەبەرەکەی پێ بەست، لەبەر ئەوە ناو نرا بە خاوەنی دوو پشتێن، عائیشە دەڵێ: پاشان پێغەمبەری خوا و ﷺ ئەبو بەکر ﷺ خۆیان گەیاندە ئەشکەوتێ لە شاخی سەور، جا سێ شەو خۆیان شاردەوە، شەو عەبدوڵڵای کوڕی ئەبو بەکر ﷺ لە لایان لە ئەشکەوتەکە دەمایەوە، عەبدوڵڵا کوڕێکی لاوی زیرەك و وریا بوو، لە کۆتایی شەودا لای ئەوان دەردەچوو بەیانی لەگەڵ قورەیشدا لە مەککە ڕۆژی دەکردەوە وەکو شەو لە مەککەدا بووبێ، قورەیش هەر پیلان و فێڵێکیان بکردایە بەرانبەر بە پێغەمبەر ﷺو ئەبو بەکر ﷺ وەری دەگرت، تا لە کاتێ تاریکی شەودا ئەو هەواڵانەی بۆ ئەبردنەوە، عامیری کوڕی فوهیرە- ئازادکراوی ئەبو بەکر ﷺ مەڕێکی شیر داری لە ڕانەکە دادەنا بۆیان (هەموو شەوێ لەم شەوانە کە مابوونەوە)، کە سەعاتێ لە شەو تێدەپەڕی مەڕەکەی بۆ دەبردن ئەیاندۆشی (شیرەکەیان دەخواردەوە)، جا هەردووکیان شەویان ڕائەبوارد بە شیری تازە و بەردی گەرم تێنراوی چاك کراو، تا کاتێ کۆتایی شەو عامیری کوڕی فوهیرە ﷺ دەنگی لە مەڕەکان دەکرد دەیبردنەوە لەوەڕ، ئەو سێ شەوە ئیشی عامیر ئەوە بوو)).

پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەکر ﷺ پیاوێکیان لە نەوەی دیل کە لەبەنی عەبدی کوڕی عەدی بوو بەدەلیلی بەکرێ گرت ڕێیان نیشان بدات، پیاوێکی زیرەك بوو لە زانینی ڕێگادا، ئەو پیاوە (بۆ پتەوی سوێند) دەستی کردبوو بەخوێندا یان بەشتێکدا کە دەست ڕەنگ بکات، ئەوە پیاوە لە ناو تایفەی عاصی نەوەی وائیلی سەهمی دا بەو جۆرە بوو بوو بەسوێند خۆریان، وە ئەو پیاوە لەسەر ئاینی کافرانی قورەیش بوو، جا پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەکر ﷺ متمانەیان پی کردبوو، دوو وشترەکەیان دابوو بەلایەوە بەڵێنیان پێ دابوو کە لە دوای سێ شەو لە ئەشکەوتی سەور بەیانی زووی ڕۆژی سێیەم وشترەکانیان بۆ بەرێ (ئەویش لە کاتی خۆیدا بۆی بردن)، عامیری کوڕی فوهەیرە و دەلیلەکە لەگەڵیاندا ڕۆیشتن ئینجا دەلیلەکە (بەخوارووی عەسفاندا) ڕێگای کەناری دەریای پێ گرتن.

٣٩٠٦ - قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: وَأَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَالِكٍ الْمُدْلِجِيُّ - وَهْوَ ابْنُ أَخِي سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ - أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ سُرَاقَةَ بْنَ جُعْشُمٍ يَقُولُ: جَاءَنَا رُسُلُ كُفَّارِ قُرَيْشٍ يَجْعَلُونَ فِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ دِيَةَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا، مَنْ قَتَلَهُ أَوْ أَسَرَهُ، فَبَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ فِي مَجْلِسٍ مِنْ مَجَالِسِ قَوْمِي بَنِي مُدْلِجٍ أَقْبَلَ رَجُلٌ مِنْهُمْ، حَتَّى قَامَ عَلَيْنَا وَنَحْنُ جُلُوسٌ، فَقَالَ: يَا سُرَاقَةُ، إِنِّي قَدْ رَأَيْتُ آنِفًا أَسْوِدَةً بِالسَّاحِلِ أُرَاهَا مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ. قَالَ سُرَاقَةُ: فَعَرَفْتُ أَنَّهُمْ هُمْ، فَقُلْتُ لَهُ إِنَّهُمْ لَيْسُوا بِهِمْ، وَلَكِنَّكَ رَأَيْتَ فُلاَنًا وَفُلاَنًا انْطَلَقُوا بِأَعْيُنِنَا. ثُمَّ لَبِثْتُ فِي الْمَجْلِسِ سَاعَةً، ثُمَّ قُمْتُ فَدَخَلْتُ فَأَمَرْتُ جَارِيَتِي أَنْ تَخْرُجَ بِفَرَسِي وَهْيَ - مِنْ وَرَاءِ أَكَمَةٍ - فَتَحْبِسَهَا عَلَيَّ، وَأَخَذْتُ رُمْحِي، فَخَرَجْتُ بِهِ مِنْ ظَهْرِ الْبَيْتِ، فَحَطَطْتُ بِزُجِّهِ الأَرْضَ، وَخَفَضْتُ عَالِيَهُ حَتَّى أَتَيْتُ فَرَسِي فَرَكِبْتُهَا، فَرَفَعْتُهَا تُقَرِّبُ بِي حَتَّى دَنَوْتُ مِنْهُمْ، فَعَثَرَتْ بِي فَرَسِي، فَخَرَرْتُ عَنْهَا فَقُمْتُ، فَأَهْوَيْتُ يَدِي إِلَى كِنَانَتِي فَاسْتَخْرَجْتُ مِنْهَا الأَزْلاَمَ، فَاسْتَقْسَمْتُ بِهَا أَضُرُّهُمْ أَمْ لاَ، فَخَرَجَ الَّذِي أَكْرَهُ، فَرَكِبْتُ فَرَسِي، وَعَصَيْتُ الأَزْلاَمَ، تُقَرِّبُ بِي حَتَّى إِذَا سَمِعْتُ قِرَاءَةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهْوَ لاَ يَلْتَفِتُ، وَأَبُو بَكْرٍ

يُكْثِرُ الاِلْتِفَاتَ - سَاخَتْ يَدَا فَرَسِي فِي الأَرْضِ حَتَّى بَلَغَتَا الرُّكْبَتَيْنِ، فَخَرَرْتُ عَنْهَا، ثُمَّ زَجَرْتُهَا فَنَهَضَتْ، فَلَمْ تَكَدْ تُخْرِجُ يَدَيْهَا، فَلَمَّا اسْتَوَتْ قَائِمَةً، إِذَا لأَثَرِ يَدَيْهَا عُثَانٌ سَاطِعٌ فِي السَّمَاءِ مِثْلُ الدُّخَانِ، فَاسْتَقْسَمْتُ بِالأَزْلاَمِ، فَخَرَجَ الَّذِى أَكْرَهُ، فَنَادَيْتُهُمْ بِالأَمَانِ فَوَقَفُوا، فَرَكِبْتُ فَرَسِي حَتَّى جِئْتُهُمْ، وَوَقَعَ فِي نَفْسِي حِينَ لَقِيتُ مَا لَقِيتُ مِنَ الْحَبْسِ عَنْهُمْ أَنْ سَيَظْهَرُ أَمْرُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ لَهُ: إِنَّ قَوْمَكَ قَدْ جَعَلُوا فِيكَ الدِّيَةَ. وَأَخْبَرْتُهُمْ أَخْبَارَ مَا يُرِيدُ النَّاسُ بِهِمْ، وَعَرَضْتُ عَلَيْهِمِ الزَّادَ وَالْمَتَاعَ، فَلَمْ يَرْزَآنِي وَلَمْ يَسْأَلاَنِي، إِلاَّ أَنْ قَالَ: أَخْفِ عَنَّا. فَسَأَلْتُهُ أَنْ يَكْتُبَ لِي كِتَابَ أَمْنٍ، فَأَمَرَ عَامِرَ بْنَ فُهَيْرَةَ، فَكَتَبَ فِي رُقْعَةٍ مِنْ أَدِيمٍ، ثُمَّ مَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ.

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَقِيَ الزُّبَيْرَ فِي رَكْبٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا تِجَارًا قَافِلِينَ مِنَ الشَّأْمِ، فَكَسَا الزُّبَيْرُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَأَبَا بَكْرٍ ثِيَابَ بَيَاضٍ، وَسَمِعَ الْمُسْلِمُونَ بِالْمَدِينَةِ مَخْرَجَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ مَكَّةَ، فَكَانُوا يَغْدُونَ كُلَّ غَدَاةٍ إِلَى الْحَرَّةِ فَيَنْتَظِرُونَهُ، حَتَّى يَرُدَّهُمْ حَرُّ الظَّهِيرَةِ، فَانْقَلَبُوا يَوْمًا بَعْدَ مَا أَطَالُوا انْتِظَارَهُمْ، فَلَمَّا أَوَوْا إِلَى بُيُوتِهِمْ، أَوْفَى رَجُلٌ مِنْ يَهُودَ عَلَى أُطُمٍ مِنْ آطَامِهِمْ لأَمْرٍ يَنْظُرُ إِلَيْهِ، فَبَصُرَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَصْحَابِهِ مُبَيَّضِينَ يَزُولُ بِهِمُ السَّرَابُ، فَلَمْ يَمْلِكِ الْيَهُودِيُّ أَنْ قَالَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا مَعَاشِرَ الْعَرَبِ، هَذَا جَدُّكُمُ الَّذِى تَنْتَظِرُونَ. فَثَارَ الْمُسْلِمُونَ إِلَى السِّلاَحِ، فَتَلَقَّوْا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بِظَهْرِ الْحَرَّةِ، فَعَدَلَ بِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ حَتَّى نَزَلَ بِهِمْ فِي بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، وَذَلِكَ يَوْمَ الاِثْنَيْنِ مِنْ شَهْرِ رَبِيعٍ الأَوَّلِ، فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ لِلنَّاسِ، وَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَامِتًا، فَطَفِقَ مَنْ جَاءَ مِنَ الأَنْصَارِ مِمَّنْ لَمْ يَرَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُحَيِّي أَبَا بَكْرٍ، حَتَّى أَصَابَتِ الشَّمْسُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَأَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى ظَلَّلَ عَلَيْهِ بِرِدَائِهِ، فَعَرَفَ النَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عِنْدَ ذَلِكَ، فَلَبِثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي بَنِي عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ بِضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً وَأُسِّسَ الْمَسْجِدُ الَّذِى أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى، وَصَلَّى فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ فَسَارَ يَمْشِي مَعَهُ النَّاسُ حَتَّى بَرَكَتْ عِنْدَ مَسْجِدِ الرَّسُولِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ، وَهْوَ يُصَلِّي فِيهِ يَوْمَئِذٍ رِجَالٌ مِنَ

الْمُسْلِمِينَ، وَكَانَ مِرْبَدًا لِلتَّمْرِ لِسُهَيْلٍ وَسَهْلٍ غُلاَمَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي حَجْرِ أَسْعَدَ بْنِ زُرَارَةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ بَرَكَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ: «هَذَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ الْمَنْزِلُ». ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْغُلاَمَيْنِ، فَسَاوَمَهُمَا بِالْمِرْبَدِ لِيَتَّخِذَهُ مَسْجِدًا، فَقَالاَ: لاَ، بَلْ نَهَبُهُ لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، ثُمَّ بَنَاهُ مَسْجِدًا، وَطَفِقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَنْقُلُ مَعَهُمُ اللَّبِنَ فِي بُنْيَانِهِ، وَيَقُولُ وَهُوَ يَنْقُلُ اللَّبِنَ: هَذَا الْحِمَالُ لاَ حِمَالَ خَيْبَرْ... هَذَا أَبَرُّ رَبَّنَا وَأَطْهَرْ»

وَيَقُولُ:

اللَّهُمَّ إِنَّ الأَجْرَ أَجْرُ الآخِرَهْ... فَارْحَمِ الأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَهْ "

فَتَمَثَّلَ بِشِعْرِ رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ لَمْ يُسَمَّ لِي. قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: وَلَمْ يَبْلُغْنَا فِي الأَحَادِيثِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَمَثَّلَ بِبَيْتِ شِعْرٍ تَامٍّ غَيْرِ هَذَا الْبَيْتِ.

٣٩٠٦- ئیبنو شیهاب دەڵێ: عەبدوڕەحمانی کوڕی مالیکی مودلیجی- کەبرازای مالیکی کوڕی جوعشومە- دەڵێ: باوکی بۆی گێڕاوەتەوە کەلەسوراقەی کوڕی جوعشومی بیستووە دەیوت: نێردراوی کافرانی قوڕەیشمان بۆهات کە: هەرکەسێ پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەبو بەکر بکوژێ یان دیلی بکات لەبەرانبەری هەریەکێکیاندا خوێنی پیاوێکی دەدەنێ' لەکاتێکدا دانیشتبووم لەمەجلیسی هۆزەکەمدا کەبەنی مودلیجە، پیاوێکی بەنی مولیجە هات وتی: تارمایی چەند کەسێکم بینی بەکەناری دەریادا دەڕۆیشتن وابزانم موحەممەد وهاوڕێکانی بوون، سوراقەش وتی: زانیم کە ئەوانن پێم وتن ئەوانە (ی بینیوتن) ئەوان نین، بەڵکو ئەوانەی تۆبینیوتن فلاَن وفلاَنن کەبەبەرچاوی ئێمەوە ڕۆیشتن (وشتریان لێ وون بوو بوو بۆی دەگەڕان) لەپاش ئەوە ماوەیەك لە مەجلیسەکەدا دانیشتم، پاشان هەستام وچومە ماڵەوە بەکارەکەرەکەمانم وت: بچۆ ئەسپەکەم بۆ ببەرە دەرەوە- ئەسپەکەم لەپشت تەپۆڵکەیەکی بەرزەوە بوو- لەوێ بۆم ڕاگرێت ڕمەکەم هەڵگرت ولەپشتی خانووەکەمانەوە دەرچووم بنی ڕمەکەم لەزەوی دەخشاند سەرەکەشیم دانەواندبوو (بۆئەوەی کەس نەیبینێ) تا

ڕۆشتمە لای ئەسپەكەم و سواری بووم بەخێرایی ڕۆشتم تا لێیان نزیك بومەوە ئەسپەكەم سەرسمێكی پێ دام ولێی كەوتمە خوارەوە، هەستامەوەو دەستم برد بۆ تیردانەكەم ئەزلامەكانم لێدەرهێنا تیروپشكم پێ كردن زیانیان پێ بگەیەنم یان نا؟ ئەوەیان دەرچوو كە پێم ناخۆش بوو حەزم لێی نەبوو (واتە زیانیان پێ ناگەیەنیت) سواری ئەسپەكەم بووم سەرپێچی ئەزلامە كەم كرد، ئەسپەكەم نزیك كردەوە هەتا ئەوكاتەی گوێم لە پێغەمبەری خوا ﷺ بوو كە قورئانی دەخوێند ئاوڕی نەدەدایەوە ئەبو بەكر ﷺ زۆر ئاوڕی دەدایەوە، هەردوو دەستی ئەسپەكەم داچوو بەزەویدا هەتا هەردوو ئەژنۆی خۆشم لەئەسپەكەم كەوتمە خوارەوە، تێمەوەژەند هەڵسایەوە خەریك بوو نەتوانێ دەستەكانی دەربێنێ جاكەڕاست بوویەوە شوێنی ڕۆچونی دەستەكانی شتێكی لێ هاتە دەرەوە وەك دووكەڵ بەئاسماندا هەڵە چوو. (جارێكی تر) بەئەزلامەكە تیروپشكم كرد ئەوەیان دەرچوو پێم ناخۆش بوو ئەوسا بانگم كردن و داوای ئەمانم لێ كردن ڕاوەستان منیش سواری ئەسپەكەم بووم تا ڕوشتمە لایان، لەوكاتەدا كە ئەسپەكەم دەستی داچوو ڕێگریم لێ كرا بیانگەمێ بەدڵمدا هات كەكاری پێغەمبەری خوا ﷺ سەردەكەوێ عەرزم كرد، هۆزەكەت خوێنی كەسێكیان داناوە بۆكەسێ بتكوژێ یان دیلت بكات، وەهەموو ئەو هەواڵانەم پێدان كە قوڕەیش دەیانەوێ چی لەگەڵدا بكەن، نان وشتومەكم عەرزكرد پێیان بدەم هیچیان لێ كەم نەكردمەوەو داوای هیچیان لێ نەكردم، ئەوە نەبێ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((دەنگ و باسمان لەخەڵكی بشارەوە)) منیش داوام كرد كەنامەی ئەمانم بۆ بنوسێت ئەویش فەرمانی كرد بە عامیری كوڕی فوهەیرە ﷺ ئەویش لەپارچەیە پێستی خۆشەكراودا بۆی نووسیم لەپاشان پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆشت ئیبنو شیهاب دەڵێ: جاعوروەی كوڕی زوبەیر بۆی گێڕامەوە كە پێغەمبەری خوا ﷺ لەرێگادا بەزوبەیر گەیشت لەگەڵ چەند سوارێكدا

لەمسوڵمانان كە بازرگان بوون لەشامەوە گەڕابوونەوە، زوبەیر دوو پۆشاكی سپی دا بە پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەبو بەكر ﷺ پۆشیان.

مسوڵمانانی مەدینە هەواڵە دەرچوونی پێغەمبەریان ﷺ لە مەككە بیستبوو بۆیە هەموو ڕۆژێ بەیانیان تاحەڕە دەچوون وچاوەڕوانیان دەكرد تاگەرمای نیوەڕۆ دەیگێڕانەوە ڕۆژێ لەپاش ئەوەی زۆر چاوەڕوان بوو بوون گەڕانەوە، ئەنجا كاتێ ڕۆیشتنە ماڵەوە پیاوێكی جوولەكە بۆسەیر كردنی شتێك سەركەوتە سەر قەڵایەك لەقەڵاكانی خۆیان چاوی كەوت بە پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵەكانی سپی دیار بوون (بەخێرایی دەڕۆیشتن) تەنگیان بەسەراب هەڵچنی بوو جوولەكەكە خۆی پێ ڕانەگیرا بەدەنگێكی بەرز بانگی كرد و وتی: ئەی جەماعەتی عەرەب ئەوە سەرۆكەكەتانە چاوەڕوانیتان دەكرد، ئیتر مسوڵمانان هەموو بەجارێ پەلاماری چەكیان داو ڕۆیشتن بەپیری پێغەمبەری خواوە ﷺ لەسەر شانی حەڕەوە پێغەمبەر ﷺ گێڕانیەوە بەلای ڕاست لایدان تا لەناو بەنی عەمری كوڕی عەوفدا دایبەزاندن، ئەو كاتەڕۆژی دووشەممەی (ربیع الاول) بوو، جا ئەبو بەكر ﷺ ڕاوەستابوو بەدەم خەڵكەكەوە پێغەمبەری خواش ﷺ بێ دەنگ دانیشتبوو، هەندێ لە ئەنصارِ (لەوانەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ یان نەدیبوو) ئەبو بەكریان ﷺ بە پێغەمبەر دەزانی سەلامیان لێ دەكرد، تائەوكاتەی خۆر دای لە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەبو بەكر ﷺ ڕۆشت بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ بە پشتەماڵەكەی سێبەری كرد بۆ پێغەمبەر ﷺ لەوكاتەدا خەڵك پێغەمبەریان ﷺ ناسی، جا پێغەمبەری خوا ﷺ دەشەو و ئەوەندە لەناو بەنی عەمری بەنی عەوف دا مایەوە ئەو مزگەوتەی دروست كرد كەلەسەر بناغەی تەقوا دروست كراوە، و پێغەمبەر ﷺ نوێژی تیاكرد، پاشان سواری وشترەكەی بوو ئەو دەڕۆشت و خەڵكیش لە خزمەتی دا دەڕۆیشتن تا وشترەكەی لای ئەو شوێنەی (ئێستە) مزگەوتی پێغەمبەرە ﷺ لە مەدینە چۆكی دادا، لەو ڕۆژانەدا

کەسانێك لەمسوڵمانان لەوێدا نوێژیان دەکرد، شوێنی ووشك کردنی خورمای سوهەیل وسەهل بوو کەدوو مێردمنداڵی هەتیوو بوون لەژێر سەرپەرشتی ئەسعەدی کوڕی زورارەدا بوون، پێغەمبەری خوا ﷺ لەوکاتەدا کەوشترەکەی چۆکی دادا فەرمووی: ((ئێرە بەویستی خوا مەنزڵە)) لەپاشاندا پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو دوو مێردمنداڵەی بانگ کرد سەودای شوێنی ووشك کردنی خورماکەی لێ کردن بۆئەوەی بیکات بەمزگەوت، هەردووکیان عەرزی پێغەمبەریان ﷺ کرد نایفرۆشین بەڵکو دەیبەخشین بەتۆ ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ (بەبێ پارە لێی قبوڵ نەکردن تا لێی کڕین) پاشان کردی بەمزگەوت، وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی کرد بە گواستنەوەی خشت (لە دروستکردنی مزگەوتەکەدا) لەگەڵ هاوەڵانی داو کە خشتی دەگواستەوە (ئەو شیعرانەی) دەخوێندەوە.

ئەو خشت هەڵگرتنانە بەبار حسێب بێ نەك باری خورما و مێوژ و بەروبومی خەیبەر، ئەم خشت گواستنەوە خێر و سوودی زیاتر و بەردەوام ترە لای خوا پاکترە لە هەموو داهاتی هەموو خەیبەر

هەروەها دەیفەرموو: خودایە بەڕاستی پاداشت پاداشتی دوارۆژە ڕەحم بکە بەئەنصارو کۆچەران

وە پێغەمبەر ﷺ بەهۆنراوەی پیاوێك لەمسوڵمانان نموونەی هێناوەتەوە کە ناوی ئەم پیاوەم پێ نەوتراوە کێیە

ئیبنو شیهاب دەڵێ: لە فەرموودەکاندا پێمان نەگەشتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ نموونەی هێنابێتەوەو بەبەیتە شیعرێکی تەواو جگە لەم بەیتە (یان ئەم چەند بەیتە).

٣٩٠٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ وَفَاطِمَةَ، عَنْ أَسْمَاءَ ﵄: صَنَعْتُ سُفْرَةً لِلنَّبِيِّ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ حِينَ أَرَادَا الْمَدِينَةَ، فَقُلْتُ لأَبِي: مَا أَجِدُ شَيْئًا أَرْبُطُهُ إِلاَّ نِطَاقِي. قَالَ فَشُقِّيهِ. فَفَعَلْتُ، فَسُمِّيتُ ذَاتَ النِّطَاقَيْنِ[1]. وقال إبنُ عباسُ: أسماءُ ذاتُ النِّطاقِ.

٣٩٠٧- ئەسما ﵄ دەڵێ: توێشویەکم بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەبو بەکر ﵁ دروست کرد کاتێ ویستیان کۆچ بکەن بۆ مەدینە، بەباوکم وت هیچم دەست ناکەوێ توێشووەکەی پێ ببەستم جگە لە پشتێنەکەم باوکم وتی: کەوابوو بیکە بەدوو لەتەوە منیش کردم بە دوو لەتەوە بۆیە ناو نرام بەخاوەنی دوو پشتێنەکە، وە ئیبنو عەبباس ﵄ دەڵێ: ئەسمای خاوەن پشتێن.

٣٩٠٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ ﵁ قَالَ: لَمَّا أَقْبَلَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى الْمَدِينَةِ تَبِعَهُ سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ، فَدَعَا عَلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ فَسَاخَتْ بِهِ فَرَسُهُ. قَالَ: ادْعُ اللَّهَ لِي وَلاَ أَضُرُّكَ. فَدَعَا لَهُ. قَالَ: فَعَطِشَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَمَرَّ بِرَاعٍ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: فَأَخَذْتُ قَدَحًا فَحَلَبْتُ فِيهِ كُثْبَةً مِنْ لَبَنٍ، فَأَتَيْتُهُ فَشَرِبَ حَتَّى رَضِيتُ[2].

٣٩٠٨- ئەبو ئیسحاق دەڵێ: لە بەرائم ﵁ بیست وتی: کاتێ پێغەمبەر ﷺ هات بۆ مەدینە سوراقەی کوڕی مالیکی کوڕی جوعشوم دوای کەوت، پێغەمبەریش ﷺ دووعای لێ کرد و دەستەکانی ئەسپەکەی ڕۆچوو بەناخی زەویدا (سوراقە) وتی: لەخوا بۆم بپاڕێرەوە زیانت پێ ناگەیەنم پێغەمبەریش ﷺ بۆی پاڕایەوە، پێغەمبەری خواش ﷺ تینووی بوو بەلای شوانێکدا تێپەڕی ئەبو بەکر ﵁ وتی: منیش جامێکم هەڵگرت کەمێ شیرم دۆشیە ناویەوە وهێنام بۆ پێغەمبەر ﷺ ئەویش خواردیەوە هەتا دڵخۆش بووم.

---

(١) بڕوانە: ٢٩٧٩.

(٢) بڕوانە: ٢٤٣٩.

٣٩٠٩- حدَّثَنِي زَكَرِيَّاءُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَبِي أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَسْمَاءَ ﷺ أَنَّهَا حَمَلَتْ بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَتْ: فَخَرَجْتُ وَأَنَا مُتِمٌّ، فَأَتَيْتُ الْمَدِينَةَ، فَنَزَلْتُ بِقُبَاءٍ، فَوَلَدْتُهُ بِقُبَاءٍ، ثُمَّ أَتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَوَضَعْتُهُ فِي حَجْرِهِ، ثُمَّ دَعَا بِتَمْرَةٍ، فَمَضَغَهَا، ثُمَّ تَفَلَ فِي فِيهِ، فَكَانَ أَوَّلَ شَيْءٍ دَخَلَ جَوْفَهُ رِيقُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ حَنَّكَهُ بِتَمْرَةٍ، ثُمَّ دَعَا لَهُ وَبَرَّكَ عَلَيْهِ، وَكَانَ أَوَّلَ مَوْلُودٍ وُلِدَ فِي الإِسْلاَمِ.

تَابَعَهُ خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَسْمَاءَ ﷺ أَنَّهَا هَاجَرَتْ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهِيَ حُبْلَى[1].

٣٩٠٩- ئەسما ﷺ دەڵێ: کە ئەو بە عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیرەوە ﷺ سکی پڕ بوو وتی: جا (لە مەککە) دەرچووم لەکاتێکدا ماوەی سکەکەم تەواو کردبوو، ئینجاگەشتمە مەدینە لە قوبا دابەزیم لەقوبا عەبدوڵڵام بوو، پاشان هێنام بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و خستمە کۆشیەوە، داوای دنکە خورمایەکی کرد و خۆی جوی پاشان خستیە دەمیەوە، بۆیە یەکەم شتێك چووە دەمیەوە تفی پێغەمبەری خوا ﷺ بوو، خورماکەی هێنا بەمەلاشویدا پاشان دوعای بۆکرد داوای فەڕو بەرەکەتی خوای بۆ کرد، عەبدوڵلا یەکەم منداڵ بوو (لە مەدینە) لەئیسلامدا لەدایك بوو.

- خالیدی کوڕی مەخلەد (ئەم فەرموودە دەگێڕێتەوەو) لەعەلی کوڕی موسهیرەوە لە هیشامەوە لە باوکیەوە لەئەسمائەوە گێڕاویەتیەوە کە ئەو (ئەسما) کۆچی کرد بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ (بۆ مەدینە) ئەو لەو کاتەدا سکی پڕ بوو (بەعەبدوڵڵاوە)، وەپاڵپشتی گێڕانەوەکەی زەکەریای کوڕی یەحیای کردووە.

(١) بڕوانە: ٥٤٦٩.

٣٩١٠- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ أَوَّلُ مَوْلُودٍ وُلِدَ فِي الإِسْلاَمِ عَبْدُ اللهِ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَتَوْا بِهِ النَّبِيَّ ﷺ،فَأَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ تَمْرَةً فَلاَكَهَا، ثُمَّ أَدْخَلَهَا فِي فِيهِ، فَأَوَّلُ مَا دَخَلَ بَطْنَهُ رِيقُ النَّبِيِّ ﷺ.

٣٩١٠- عائيشه ﵂ دەڵێ: یەکەم منداڵێك (له مەدینه) لەئیسلامدا لەدایك بوو عەبدوڵلای کوڕی زوبەیر بوو، هێنایان بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ، پێغەمبەریش ﷺ دەنکە خورمایەکی هەڵگرت وجووی پاشان خستیه ناو دەمی عەبدوڵلاوە جایەکەم شتێ چویه سکیەوە تفی پێغەمبەری خوا بوو ﷺ.

٣٩١١- حدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ ﵁ قَالَ: أَقْبَلَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ إِلَى الْمَدِينَةِ وَهْوَ مُرْدِفٌ أَبَا بَكْرٍ، وَأَبُو بَكْرٍ شَيْخٌ يُعْرَفُ، وَنَبِيُّ اللَّهِ ﷺ شَابٌّ لاَ يُعْرَفُ، قَالَ: فَيَلْقَى الرَّجُلُ أَبَا بَكْرٍ فَيَقُولُ: يَا أَبَا بَكْرٍ، مَنْ هَذَا الرَّجُلُ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْكَ؟ فَيَقُولُ: هَذَا الرَّجُلُ يَهْدِينِي السَّبِيلَ. قَالَ: فَيَحْسِبُ الْحَاسِبُ أَنَّهُ إِنَّمَا يَعْنِي الطَّرِيقَ، وَإِنَّمَا يَعْنِي سَبِيلَ الْخَيْرِ، فَالْتَفَتَ أَبُو بَكْرٍ فَإِذَا هُوَ بِفَارِسٍ قَدْ لَحِقَهُمْ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا فَارِسٌ قَدْ لَحِقَ بِنَا. فَالْتَفَتَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ اصْرَعْهُ». فَصَرَعَهُ الْفَرَسُ، ثُمَّ قَامَتْ تُحَمْحِمُ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ مُرْنِي بِمَا شِئْتَ. قَالَ: «فَقِفْ مَكَانَكَ، لاَ تَتْرُكَنَّ أَحَدًا يَلْحَقُ بِنَا». قَالَ: فَكَانَ أَوَّلَ النَّهَارِ جَاهِدًا عَلَى نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ، وَكَانَ آخِرَ النَّهَارِ مَسْلَحَةً لَهُ، فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ جَانِبَ الْحَرَّةِ، ثُمَّ بَعَثَ إِلَى الأَنْصَارِ، فَجَاءُوا إِلَى نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ فَسَلَّمُوا عَلَيْهِمَا، وَقَالُوا ارْكَبَا آمِنَيْنِ مُطَاعَيْنِ. فَرَكِبَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ، وَحَفُّوا دُونَهُمَا بِالسِّلاَحِ، فَقِيلَ فِي الْمَدِينَةِ: جَاءَ نَبِيُّ اللَّهِ، جَاءَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ. فَأَشْرَفُوا يَنْظُرُونَ وَيَقُولُونَ: جَاءَ نَبِيُّ اللَّهِ، جَاءَ نَبِيُّ اللَّهِ. فَأَقْبَلَ يَسِيرُ حَتَّى نَزَلَ جَانِبَ دَارِ أَبِي أَيُّوبَ، فَإِنَّهُ لَيُحَدِّثُ أَهْلَهُ، إِذْ سَمِعَ بِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلاَمٍ وَهْوَ فِي نَخْلٍ لأَهْلِهِ يَخْتَرِفُ لَهُمْ، فَعَجِلَ أَنْ يَضَعَ الَّذِي يَخْتَرِفُ لَهُمْ فِيهَا، فَجَاءَ وَهْيَ مَعَهُ، فَسَمِعَ مِنْ نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى

أَهْلِهِ، فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ «أَيُّ بُيُوتِ أَهْلِنَا أَقْرَبُ؟». فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ: أَنَا يَا نَبِيَّ اللَّهِ، هَذِهِ دَارِي، وَهَذَا بَابِي. قَالَ: «فَانْطَلِقْ فَهَيِّئْ لَنَا مَقِيلاً». قَالَ: قُومَا عَلَى بَرَكَةِ اللَّهِ. فَلَمَّا جَاءَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ جَاءَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلاَمٍ فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ، وَأَنَّكَ جِئْتَ بِحَقٍّ، وَقَدْ عَلِمَتْ يَهُودُ أَنِّي سَيِّدُهُمْ وَابْنُ سَيِّدِهِمْ، وَأَعْلَمُهُمْ وَابْنُ أَعْلَمِهِمْ، فَادْعُهُمْ فَاسْأَلْهُمْ عَنِّي قَبْلَ أَنْ يَعْلَمُوا أَنِّي قَدْ أَسْلَمْتُ، فَإِنَّهُمْ إِنْ يَعْلَمُوا أَنِّي قَدْ أَسْلَمْتُ قَالُوا فِيَّ مَا لَيْسَ فِيَّ. فَأَرْسَلَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ فَأَقْبَلُوا فَدَخَلُوا عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ، وَيْلَكُمُ اتَّقُوا اللَّهَ، فَوَاللَّهِ الَّذِى لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ إِنَّكُمْ لَتَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ حَقًّا، وَأَنِّي جِئْتُكُمْ بِحَقٍّ، فَأَسْلِمُوا». قَالُوا: مَا نَعْلَمُهُ. قَالُوا لِلنَّبِيِّ ﷺ قَالَهَا ثَلاَثَ مِرَارٍ. قَالَ: «فَأَيُّ رَجُلٍ فِيكُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلاَمٍ؟». قَالُوا: ذَاكَ سَيِّدُنَا وَابْنُ سَيِّدِنَا، وَأَعْلَمُنَا وَابْنُ أَعْلَمِنَا. قَالَ: «أَفَرَأَيْتُمْ إِنْ أَسْلَمَ؟». قَالُوا حَاشَا لِلَّهِ، مَا كَانَ لِيُسْلِمَ. قَالَ «أَفَرَأَيْتُمْ إِنْ أَسْلَمَ؟». قَالُوا: حَاشَا لِلَّهِ، مَا كَانَ لِيُسْلِمَ. قَالَ: «يَا ابْنَ سَلاَمٍ، اخْرُجْ عَلَيْهِمْ». فَخَرَجَ فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ، اتَّقُوا اللَّهَ، فَوَاللَّهِ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ إِنَّكُمْ لَتَعْلَمُونَ أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ، وَأَنَّهُ جَاءَ بِحَقٍّ. فَقَالُوا: كَذَبْتَ. فَأَخْرَجَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ[1].

٣٩١١- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ (لە مەککە) ڕوی کردە مەدینە ئەبو بەکریش ﷺ پیری پێوە دیاری دابوو (لە مەدینە) دەناسرا[2]، پێغەمبەری خوا ﷺ گەنج بوو نەدەناسرا (ئەنەس) دەڵێ: ئەنجا پیاو هەبوو بە ئەبو بەکر ﷺ دەگەیشت وپێی دەوت: ئەوە پیاوە کەلەپشتەوە کێ یە؟ ئەویش دەیوت: ئەم پیاوە ڕێگەم نیشان ئەدا، خاوەن گومان واگومانی دەبرد کەڕێگاوبانی نیشان ئەدا بەڵام بەڕاستی مەبەستی ڕێگەی خێرو چاکە بوو، جا ئەبو بەکر ﷺ لای کردەوە لەپڕ بینی سوارێ پێیان گەیشت وتی: ئەی

(١) بروانە: ٣٣٢٩.

(٢) چونکە پێشتر بۆ بازرگانی هاتوچۆی مەدینەی دەکرد.

پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوە سوارێکە وا پێمان گەیشت، پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوڕی دایەوەو فەرمووی: ((خوایە بیخەرە خوارەوە)) یەکسەر ئەسپەکەی خستیە خوارەوە، پاشان ئەسپەکەی هەڵسایەوەو دەنگی لێوە دەهات (سوڕاقە) وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەچی فەرمانم پێ دەکەی بیکەم؟ فەرمووی: ((لە شوێنی خۆت ڕاوەستە و مەهێڵە خەڵك پێمان بگات)) (ئەنەس) دەڵێ: ئەنجا (سوڕاقە) وتی: لەسەرەتای ڕۆژدا بە دوژمنایەتی لە دژی پێغەمبەری خوا ﷺ هەوڵی دەدا[١] بەڵام لەکۆتایی ڕۆژدا وەك چەك وابوو بۆپێغەمبەر ﷺ (لە دوژمن دەیپاراست) ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ لەلای حەرەدا دابەزی لەدوای ئەوە[٢] ناردی بەشوێن ئەنصاردا[٣] ئەوانیش هاتن بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺو سەلامیان لە هەردووکیان[٤] کرد و وتیان: بفەرموون هەردووکتان بەبێ ترس و گوێرایەڵی بۆ کراوی سوار بن، پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەبو بەکر ﷺ سواربوون ئەنصاریش بەچەکەوە بەدەوریانەوە بوون، جالە مەدینە وترا: پێغەمبەری خوا ﷺ هات پێغەمبەری خوا ﷺ هات لێی نزیك دەبونەوەو سەیریان دەکرد و دەیان وت: پێغەمبەری خوا ﷺ هات پێغەمبەری خوا ﷺ هات.

ئینجا (پێغەمبەر ﷺ) بەرەو مەدینە دەهات تا لە تەنیشت ماڵی ئەبو ئەییوبی ئەنصاریدا ﷺ دابەزی، لەوکاتەدا قسەی لەگەڵ خزمانی خۆی دەکرد کە عەبدوڵڵای کوڕی سەلام هەواڵی هاتنی پێغەمبەری ﷺ بیستبوو ئەو لەوکاتەدا لەناو باخە خورماکەی خۆیدا بوو هێشووەکانی دەبڕی بۆ خاوخێزانی، نەیپەرژایە سەر ئەوەی ئەو خورمایەی بەدەستی یەوەیە داینێ و بیخاتە سەر

(١) بیکوژێ یان دیلی بکات.
(٢) پاش ئەوەی لە قوبا مایەوە مزگەوتی قوبای دروست کرد.
(٣) ئەم فەرموودە ئاتێرە مورسەلی صەحابەیە چونکە ئەنەس ئاگای لەمانە نەبووە.
(٤) پێغەمبەر ﷺ و ئەبوبکر (ڕەزای خوای لێ بێ).

خورماکانی تر، هێشووە خورماکە هەروا بەدەستەوە بوو هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺو فەرمایشتی لێی بیست، پاشان عەبدوڵلا گەڕایەوە بۆ ناو ماڵ و منداڵی خۆی، ئەنجا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((کام خانووی خزمەکانم نزیکترە؟)) ئەبو ئەییوب ﷺ وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ من لە هەموویان نزیکترم، ئەوە خانووەکەمە، ئەوەش دەرگاکەمە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (دەسا بچۆ جێیەکمان بۆ ئامادە بکە تێیدا پشوو بدەین) (ئەبوو ئەیوب) وتی: هەردووکتان لەسەر فەڕ و بەرەکەتی خوا هەستن با بڕۆین، جا کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ هات (بۆ ماڵی ئەبو ئەییوب) عەبدوڵلای کوڕی سەلام (دووبارە) هاتەوە خزمەتی وتی: شایەتی دەدەم بێگومان کە تۆ پێغەمبەری خوای ﷺ وە تۆ بەهەق و ڕاستیەوە هاتووی، وە بێگومان جوولەکە دەزانن کە من گەورەی ئەوانم و کوڕی گەورەیانم، زاناترینی هەموویانم کوڕی زاناترینی ئەوانم. لەپێش ئەمەدا کە بزانن مسوڵمان بووم بانگیان بکە و لێیان بپرسە دەربارەی من، چونکە بەڕاستی بزانن من مسوڵمان بووم بەرامبەر بەمن شتێك دەڵێن کە لەمندا نییە.

پێغەمبەری خوایش ﷺ ناردی بەشوێنیاندا ئەوانیش هاتن و چوونە خزمەتی، پێغەمبەری خوا ﷺ پێیانی فەرموو: ((ئەی کۆمەڵی جوولەکە داماوی لەناو چوون بۆ ئێوە لەخوا بترسن، جا سوێند بەو خوایەی کە هیچ پەرستراوێکی بەحەق نییە جگە لەو بێگومان ئێوە دەزانن کە من پێغەمبەری خوام ﷺ بەڕاستی، وە بێگومان من ڕاستیم بۆتان هێناوە، کەواتە مسوڵمان ببن)) جوولەکەکان وتیان: نەخێر ئێمە ئەوە نازانین سێ جار ئەوان: وایان بە پێغەمبەر ﷺ وت: پێغەمبەریش ﷺ سێ جار وای پێ فەرموون، فەرمووی:

((عەبدوڵڵای کوڕی سەلام پیاوێکی چۆنە لەناوتاندا؟)) وتیان: ئەو گەورەمانە و کوڕی گەورەمانە، وە زاناترینمانە، فەرمووی: ((دەڵێن چی ئەگەر مسوڵمان بوبێ؟)) وتیان: (حاشا لله) هەرگیز مسوڵمان نابێ، فەرمووی: ((دەڵێن چی ئەگەر مسوڵمان بوبێ؟)) وتیان: (حاشا لله) هەرگیز مسوڵمان نابێ، فەرمووی: ئەی عەبدوڵڵای کوڕی سەلام وەرە دەر بۆ لایان، ئەویش هاتە دەر وتی: ئەی گەلی جوولەکە لەخوا بترسن، سوێند بەو خوایەی کە جگە لەو هیچ پەرستراوێکی ڕاست نییە بەدڵنیاییەوە ئێوە دەزانن کە ئەو پێغەمبەری خوایە و بە هەق هاتووە، وتیان: درۆ ئەکەی، ئیتر پێغەمبەری خوا ﷺ کردنیە دەرەوە.

٣٩١٢- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ - يَعْنِي عَنِ ابْنِ عُمَرَ - عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ ﷺ قَالَ: كَانَ فَرَضَ لِلْمُهَاجِرِينَ الأَوَّلِينَ أَرْبَعَةَ آلاَفٍ فِي أَرْبَعَةٍ، وَفَرَضَ لاِبْنِ عُمَرَ ثَلاَثَةَ آلاَفٍ وَخَمْسَمِائَةٍ فَقِيلَ لَهُ: هُوَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، فَلِمَ نَقَصْتَهُ مِنْ أَرْبَعَةِ آلاَفٍ؟ فَقَالَ: إِنَّمَا هَاجَرَ بِهِ أَبَوَاهُ. يَقُولُ: لَيْسَ هُوَ كَمَنْ هَاجَرَ بِنَفْسِهِ.

٣٩١٢- عەبدوڵڵای کوڕی عومەر ﷺ دەڵێ: عومەر ﷺ بۆ کۆچەر یەکەمینەکان چوار هەزار (درهەم) موچەی دیاری کرد لە چوار[1] (ساڵادا) بۆ عەبدوڵڵا سێ هەزار و پێنج سەدی دانا پێی وترا: کە عەبدوڵڵاش لە کۆچەرانە لەبەر چی لە چوار هەزار کەمتر بۆ داناوە؟ وتی: ئەو دایك و باوکی کۆچیان پێ کردووە دەیوت: وەك ئەوانە نییە کە خۆیان کۆچیان کردووە.

---

(١) بە چەند جۆری تر ماناکراوە: چوار هەزار لێکدانی چوار هەزار دەکاتە شازدە هەزار بۆ چوار ساڵ ساڵی چوار هەزار (إقتران النيرين في مجمع البحرين:٣/٣١٠).

٣٩١٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ خَبَّابٍ قَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ[1].

٣٩١٣- ئەبو وائیل لە خەببابەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ئێمە لەگەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ کۆچمان کرد.

٣٩١٤- وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنِ الأَعْمَشِ قَالَ: سَمِعْتُ شَقِيقَ بْنَ سَلَمَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا خَبَّابٌ قَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ، وَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ، فَمِنَّا مَنْ مَضَى لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا، مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ، قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ، فَلَمْ نَجِدْ شَيْئًا نُكَفِّنُهُ فِيهِ، إِلاَّ نَمِرَةً كُنَّا إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلاَهُ، فَإِذَا غَطَّيْنَا رِجْلَيْهِ خَرَجَ رَأْسُهُ، فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نُغْطِيَ رَأْسَهُ بِهَا، وَنَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ مِنْ إِذْخِرٍ، وَمِنَّا مَنْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهْوَ يَهْدِبُهَا[2].

٣٩١٤- ئەعمەش دەڵێ: لەشەقیقی کوڕی سەلەمەم بیست وتی: خەبباب بۆی گێڕاینەوە وتی: لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ کۆچمان کرد[3] مەبەستمان ڕەزامەندی خوا بوو، بۆیە پاداشتمان لای خوا نوسراوە بۆمان جا هەمان بوو (مردو) ڕۆشت هیچی لە (بەرهەمی) پاداشتەکەی نەخوارد، یەکێك لەوانە موصعەبی کوڕی عومەیر بوو، لە ڕۆژی غەزای ئوحوددا کوژرا هیچمان دەست نەکەوت بیکەینە کفن بۆی جگە لە قوماشێکی خەت خەت (لێی بەجێما) کەسەریمان بەوقوماشە دادەپۆشی هەردوو قاچی دەردەکەوت وە ئەگەر هەردوو قاچیمان پێ داپۆشیایە سەری دەردەکەوت، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێ کردین سەری

---

(١) بروانە: ١٢٧٦.

(٢) بروانە: ١٢٧٦.

(٣) مەبەست بەفەرمانی ئەو کۆچمان کرد چونك تەنها ئەبوبکرو عامیری کوڕی فوهیرە لەگەڵیدا کۆچیان کرد.

داپۆشين وهەندێ ئيزخير بدەين بەسەر قاچەكانی دا، هەشمانە بەرهەمەكەی پێگەشتووە و ئەو كەسە بەرهەمەكەی لێ دەكاتەوەو دەيرنێت[1].

٣٩١٥- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بِشْرٍ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ بْنُ أَبِي مُوسَى الأَشْعَرِيُّ قَالَ: قَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: هَلْ تَدْرِي مَا قَالَ أَبِي لأَبِيكَ؟ قَالَ: قُلْتُ: لاَ. قَالَ: فَإِنَّ أَبِي قَالَ لأَبِيكَ: يَا أَبَا مُوسَى، هَلْ يَسُرُّكَ إِسْلاَمُنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهِجْرَتُنَا مَعَهُ، وَجِهَادُنَا مَعَهُ، وَعَمَلُنَا كُلُّهُ مَعَهُ، بَرَدَ لَنَا، وَأَنَّ كُلَّ عَمَلٍ عَمِلْنَاهُ بَعْدَهُ نَجَوْنَا مِنْهُ كَفَافًا رَأْسًا بِرَأْسٍ؟ فَقَالَ أَبُوكَ: لاَ وَاللَّهِ، قَدْ جَاهَدْنَا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَصَلَّيْنَا، وَصُمْنَا، وَعَمِلْنَا خَيْرًا كَثِيرًا، وَأَسْلَمَ عَلَى أَيْدِينَا بَشَرٌ كَثِيرٌ، وَإِنَّا لَنَرْجُو ذَلِكَ. فَقَالَ أَبِي: لَكِنِّي أَنَا وَالَّذِي نَفْسُ عُمَرَ بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَنَّ ذَلِكَ بَرَدَ لَنَا، وَأَنَّ كُلَّ شَيْءٍ عَمِلْنَاهُ بَعْدُ نَجَوْنَا مِنْهُ كَفَافًا رَأْسًا بِرَأْسٍ. فَقُلْتُ: إِنَّ أَبَاكَ وَاللَّهِ خَيْرٌ مِنْ أَبِي.

٣٩١٥- ئەبو بوردەی كوڕی ئەبو مووسای ئەشعەری ﷺ دەڵێ: عەبدوڵلای كوڕی عومەر ﷺ لێی پرسيم: ئەزانی باوكم چی بەباوكت وت؟ دەڵی وتم: نەخێر، وتی: باوكم بەباوكتی وت: ئەی ئەبو مووسا بەڕاستی پێت خۆشە كەئيسلامەتی وكۆچكردن وخەببات وهەموو ئەوكارانەی كەلە خزمەت پێغەمبەری خوادا ﷺ كردوومانە بەسەلامەتی بۆمان بمێنێتەوە وهەر كردەوەيەك كەلەپاش پێغەمبەر ﷺ كردوومانە ڕزگارمان ببێت لێی سەربەسەر لەژێر گوناهی دەرچين وواز لەپاداشتی بێنين؟ باوكيشت وتی: نەخێر، سوێند بەخوا لەپاش پێغەمبەری خوا ﷺ جيهادمان كرد و نوێژمان كرد و ڕۆژومان گرت و چاكەی زۆرمان كرد و لە سەر دەستمان دا خەڵكی زۆر مسوڵمان بوون، وە بێگومان ئێمە ئومێدمان بەوە هەيە، ئەنجا باوكم وتی: بەڵام من سوێند بەو زاتەی كە گيانی عومەری

(١) ئەمە ئيستعرايە مەبەستی ئەوەيە هەندێكمان خوا نازو نيعمەتی زۆری دنيای ڕشتوە بەسەرماندا .

بەدەستە بەڕاستی ئاواتەخوازم ئەوەمان بەسەلامەتی بۆ دەرچێت وە لەپاش ئەوە هەرشتێکمان کردبێ (لە تاوان) ڕزگارمان ببێت لێی سەر بەسەر بەبێ پاداشت و بەبێ سزا ڕزگارمان ببێ (ئەبو بوردە دەڵێ:) منیش وتم: بە دڵنیاییەوە وەڵڵاهی باوکی تۆ لەباوکی من چاکترە.

٣٩١٦- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ صَبَّاحٍ - أَوْ بَلَغَنِي عَنْهُ- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ ﷺ إِذَا قِيلَ لَهُ: هَاجَرَ قَبْلَ أَبِيهِ. يَغْضَبُ، قَالَ: وَقَدِمْتُ أَنَا وَعُمَرُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَوَجَدْنَاهُ قَائِلاً فَرَجَعْنَا إِلَى الْمَنْزِلِ، فَأَرْسَلَنِي عُمَرُ وَقَالَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ هَلِ اسْتَيْقَظَ؟ فَأَتَيْتُهُ، فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ فَبَايَعْتُهُ، ثُمَّ انْطَلَقْتُ إِلَى عُمَرَ، فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّهُ قَدِ اسْتَيْقَظَ، فَانْطَلَقْنَا إِلَيْهِ نُهَرْوِلُ هَرْوَلَةً حَتَّى دَخَلَ عَلَيْهِ فَبَايَعَهُ ثُمَّ بَايَعْتُهُ[1].

٣٩١٦- ئەبو عوسمان دەڵێ: لە ئیبنو عومەرم ﷺ بیست: ئەگەر پێی بوترایە: پێش باوکی کۆچی کردووە تووڕە دەبوو، دەیوت: من وعومەر ڕۆشتینە خزمەت پێغەمبەری خوا ﷺ و بینیمان خەوتبوو قەیلولەی[2] دەکرد، بۆیە گەڕاینەوە بۆ شوێنی خۆمان پاشان عومەر ﷺ ناردمی و وتی: بڕۆ بزانە لەخەو هەڵساوە؟ منیش ڕۆشتمە خزمەتی وچوومە لای وبەیعەتم پێدا، پاشان گەڕامەوە بۆلای عومەرو وهەواڵم پێدا کە پێغەمبەر ﷺ لەخەو هەڵساوە، جا هەردووکمان بە ڕاکردن ڕۆشتین بۆ خزمەتی تا عومەر ﷺ ڕۆشتە ژوورەوە و بۆ خزمەتی و بەیعەتی پێدا، پاشان منیش (دووبارە) بەیعەتم پێدایەوە.

٣٩١٧- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ يُحَدِّثُ قَالَ: ابْتَاعَ أَبُو بَكْرٍ مِنْ عَازِبٍ رَحْلاً

---

(١) بڕوانە: ٤١٨٦، ٤١٨٧.

(٢) قەیلولە خەوتنی پێش نیوەڕۆیە.

فَحَمَلْتُهُ مَعَهُ قَالَ: فَسَأَلَهُ عَازِبٌ عَنْ مَسِيرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالَ: أُخِذَ عَلَيْنَا بِالرَّصَدِ، فَخَرَجْنَا لَيْلاً، فَأَحْثَثْنَا لَيْلَتَنَا وَيَوْمَنَا حَتَّى قَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ، ثُمَّ رُفِعَتْ لَنَا صَخْرَةٌ، فَأَتَيْنَاهَا وَلَهَا شَيْءٌ مِنْ ظِلٍّ قَالَ: فَفَرَشْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَرْوَةً مَعِي، ثُمَّ اضْطَجَعَ عَلَيْهَا النَّبِيُّ ﷺ فَانْطَلَقْتُ أَنْفُضُ مَا حَوْلَهُ، فَإِذَا أَنَا بِرَاعٍ قَدْ أَقْبَلَ فِي غُنَيْمَةٍ يُرِيدُ مِنَ الصَّخْرَةِ مِثْلَ الَّذِي أَرَدْنَا فَسَأَلْتُهُ: لِمَنْ أَنْتَ يَا غُلَامُ؟ فَقَالَ أَنَا لِفُلَانٍ. فَقُلْتُ لَهُ هَلْ فِي غَنَمِكَ مِنْ لَبَنٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ لَهُ: هَلْ أَنْتَ حَالِبٌ. قَالَ نَعَمْ. فَأَخَذَ شَاةً مِنْ غَنَمِهِ فَقُلْتُ لَهُ: انْفُضِ الضَّرْعَ. قَالَ: فَحَلَبَ كُثْبَةً مِنْ لَبَنٍ، وَمَعِي إِدَاوَةٌ مِنْ مَاءٍ عَلَيْهَا خِرْقَةٌ قَدْ رَوَّأْتُهَا لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَصَبَبْتُ عَلَى اللَّبَنِ حَتَّى بَرَدَ أَسْفَلُهُ، ثُمَّ أَتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَقُلْتُ: اشْرَبْ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَشَرِبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى رَضِيتُ، ثُمَّ ارْتَحَلْنَا وَالطَّلَبُ فِي إِثْرِنَا[1].

٣٩١٧- ئەبو ئیسحاق دەڵێ: لە بەڕائم بیست ﷺ دەیگێڕایەوەو وتی: ئەبو بەکر ﷺ کۆپانێکی وشتری لە عازیب ﷺ کڕی منیش لەگەڵ ئەبو بەکر هەڵمگرت بەڕا دەڵێ: عازیب پرسیاری ڕۆیشتنی (کۆچی) پێغەمبەری خوا ﷺ لێ کرد (ئەبو بەکر) وتی: ئێمە چاودێری دەکراین بۆیە بەشەو دەرچووین (لەئەشکەوتی سەور) و ئەوشەوەو ڕۆژەکەشی تانیوەڕۆ بەخێرایی ڕۆشتین، پاشان بەردێکی گەورەمان بۆدەرکەوت (بینیمان) و ڕۆشتینە پاڵی هەندێ سێبەری هەبوو وتی: ئەنجا کەوڵێکم پێ بوو ڕام خست بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ پاشان پێغەمبەر ﷺ لەسەری ڕاکشا، جا ڕۆشتم سەیری دەوروپشتی بکەم (بزانم کەسمان بەشوێنەوەیە یان نا؟) لەپڕ شوانێکم دی بەچەند مەڕێکەوە هات ئەویش سێبەری دەویست وەك ئێمە ویستمان، منیش پرسیارم لێ کرد: تۆ غولامی کێیت؟ وتی: من غولامی فلان کەسم، پێم وت: لەمەڕەکانت داهەیە شیری تیا بێت ؟ وتی: بەڵێ، پێم وت: ئایا ڕێگەی دراوی شیر بدۆشێ بۆ ڕێبوار؟ وتی: بەڵێ ئەنجا مەڕێکی لەڕانەکە گرت،

---

(١) بڕوانە: ٢٤٣٩.

پێم وت: جوان گوانی لە تۆز و موو پاککەرەوە دەڵێ: کەمێ شیری دۆشی، مەتارەیە ئاوم پێ بوو پەڕۆیەکی لێ پێچرابوو ئاوم تێکردبوو بۆ (پێویستی) پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجا ئاوی مەتارەکەم کرد بەسەر شیرەکەدا تالای خواروی سارد بۆوە، پاشان بردم بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ عەرزم کرد: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموو بیخۆرەوە، پێغەمبەری خواش ﷺ خواردیەوەو تابەدڵی من تێر بوو، پاشان سوار بووین ورۆشتین ئەو کەسەش بەشوێنماندا دەگەڕا بەدوامانەوە بوو. (کەسوراقەی کوڕی مالیك بوو).

٣٩١٨ - قَالَ الْبَرَاءُ فَدَخَلْتُ مَعَ أَبِي بَكْرٍ عَلَى أَهْلِهِ، فَإِذَا عَائِشَةُ ابْنَتُهُ مُضْطَجِعَةٌ، قَدْ أَصَابَتْهَا حُمَّى، فَرَأَيْتُ أَبَاهَا فَقَبَّلَ خَدَّهَا، وَقَالَ كَيْفَ أَنْتِ يَا بُنَيَّةُ؟

٣٩١٨- بەڕا ﷺ دەڵێ: لەگەڵ ئەبو بەکر ﷺ چووینە ژوورەوە بۆلای ماڵ و منداڵی جا عائیشەمان ﷺ بینی ڕاکشابوو وتووشی تاو لەرز بوو بوو، باوکی (عائیشە) م بینی کوڵمی عائیشەی ماچ کرد و وتی: تۆ چۆنی کچۆڵە خۆشەویستەکەم؟.

٣٩١٩- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حِمْيَرَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عَبْلَةَ، أَنَّ عُقْبَةَ بْنَ وَسَّاجٍ حَدَّثَهُ، عَنْ أَنَسٍ خَادِمِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ وَلَيْسَ فِي أَصْحَابِهِ أَشْمَطُ غَيْرَ أَبِي بَكْرٍ، فَغَلَفَهَا بِالْحِنَّاءِ وَالْكَتَمِ[1].

٣٩١٩- ئەنەسی خزمەتکاری پێغەمبەر ﷺ وتی: کە پێغەمبەر ﷺ هات (بۆ مەدینە) لە هاوەڵانی کەسیان سەر و ڕیشیان بۆز نەبوو بوو جگە لە ئەبو بەکر ﷺ کە بە خنەو وسمە ڕەنگی کرد و شاردیەوە.

(١) بڕوانە: ٣٩٢٠.

٣٩٢٠- وَقَالَ دُحَيْمٌ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو عُبَيْدٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ وَسَّاجٍ، حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ، فَكَانَ أَسَنَّ أَصْحَابِهِ أَبُو بَكْرٍ، فَغَلَفَهَا بِالْحِنَّاءِ وَالْكَتَمِ حَتَّى قَنَأَ لَوْنُهَا(١).

٣٩٢٠- ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ دەڵێ: کە پێغەمبەر ﷺ هات بۆ مەدینە ئەبو بەکر ﷺ بەتەمەنترینی هاوەڵانی بوو ئەویش (مووە سپیەکانی) بە خەنە و وسمە بۆیە کرد و شاردەوە ئەوەندە ڕەنگی تێر بوو لەسووریدا بەلای ڕەشدا دەیڕوانی.

٣٩٢١- حَدَّثَنَا أَصْبَغُ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ ﷺ تَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنْ كَلْبٍ يُقَالُ لَهَا: أُمُّ بَكْرٍ، فَلَمَّا هَاجَرَ أَبُو بَكْرٍ طَلَّقَهَا، فَتَزَوَّجَهَا ابْنُ عَمِّهَا، هَذَا الشَّاعِرُ الَّذِى قَالَ هَذِهِ الْقَصِيدَةَ، رَثَى كُفَّارَ قُرَيْشٍ:

وَمَاذَا بِالْقَلِيبِ قَلِيبِ بَدْرٍ... مِنَ الشِّيزَى تُزَيَّنُ بِالسَّنَامِ
وَمَاذَا بِالْقَلِيبِ، قَلِيبِ بَدْرٍ... مِنَ الْقَيْنَاتِ وَالشَّرْبِ الْكِرَامِ
تُحَيِّي بِالسَّلاَمَةِ أُمُّ بَكْرٍ... وَهَلْ لِي بَعْدَ قَوْمِي مِنْ سَلاَمِ
يُحَدِّثُنَا الرَّسُولُ بِأَنْ سَنَحْيَا... وَكَيْفَ حَيَاةُ أَصْدَاءٍ وَهَامِ

٣٩٢١- عائیشە ﷺ دەگێڕێتەوە کە ئەبو بەکر ﷺ ژنێکی لەعەشرەتی کەلب مارە کرد ناوی ئومموبەکر بوو، کە کۆچی (بۆ مەدینە) کرد تەڵاقی دا، ئامۆزای ژنەکە مارەی کرد ئەو شاعیرە بوو کە لە شینی کافرانی قوڕەیشدا ئەم هۆنراوەی وتووە:

ئەوە چی یە لەناو بیری بەدردایە؟ ئەو پیاوە گەورانە کێن کەوەك ئەو سفرەو خوان وکاسەو تەبەقە زلانە کەبەگۆشتی سەرپشتی وشتر ئەڕازێنرێنەوە؟(٢) ئەوە چی یە کەلەبیری بەدرایە کەخاوەنی ئەو ژنە گۆرانی بێژانەو ئەوساقیانەن

(١) بڕوانە: ٣٩١٩.
(٢) واتە: خاوەن سفرەو خوان بوون ئێستە چاڵە بەدەر شوێنیانە.

کەلەکۆڕیاندا شەرابیان دەگێڕاو عوودوکەمانیان بۆ لێ ئەدان؟ ئەوانە دووعای سەلامەتی بۆ ئوممەبەکر دەکەن[1] ئایا لەدوای قەومەکەم ئیتر من هیچ سەلام و سەلامەتیم بۆ هەیە؟

پێغەمبەری خوا ﷺ قسەی ئەوەمان بۆدەکات کە ئێمە لەمەولا زیندوو دەبینەوە: زیندوبوونەوەی ئەو ڕۆحانەی بوون بە (صەدا) و (بایەقوش) و (کوندەبەبوو) چۆن مومکین دەبێ ؟.

٣٩٢٢- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ ﷺ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي الْغَارِ فَرَفَعْتُ رَأْسِي، فَإِذَا أَنَا بِأَقْدَامِ الْقَوْمِ، فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، لَوْ أَنَّ بَعْضَهُمْ طَأْطَأَ بَصَرَهُ رَآنَا. قَالَ: «اسْكُتْ يَا أَبَا بَكْرٍ، اثْنَانِ اللَّهُ ثَالِثُهُمَا»[2].

٣٩٢٢- ئەنەس لە ئەبو بەکرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە دەڵێ: من لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بووم لەئەشکەوتی (سەور)دا جاسەرم بەرزکردەوە یەکسەر قاچ وپێی قوڕەیشیەکانم بینی و وتم: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر کەسێکیان چاوی نزم کاتەوە (و بڕوانێ بۆ بەرپێی خۆی) دەمان بینێ فەرمووی: ((ئەبو بەکر بێدەنگ بە (ئێمە) دووانین خوا سێهەمیانە)).

٣٩٢٣- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا الأَوْزَاعِيُّ. وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ: حَدَّثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ ﷺ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَسَأَلَهُ عَنِ الْهِجْرَةِ فَقَالَ: «وَيْحَكَ، إِنَّ الْهِجْرَةَ شَأْنُهَا شَدِيدٌ، فَهَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ؟». قَالَ: نَعَمْ. قَالَ «فَتُعْطِي صَدَقَتَهَا». قَالَ: نَعَمْ. قَالَ:

---

(١) یان خۆیان چونە جەهەنەمەوە و سەلام لە ئوممەبکر دەکەن.
(٢) بڕوانە: ٣٦٥٣.

«فَهَلْ تَمْنَحُ مِنْهَا؟». قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: «فَتَحْلُبُهَا يَوْمَ وُرُودِهَا؟». قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: «فَاعْمَلْ مِنْ وَرَاءِ الْبِحَارِ، فَإِنَّ اللَّهَ لَنْ يَتِرَكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئًا»[1].

٣٩٢٣- ئەبو سەعید ﷺ دەڵێ: عەرەبێکی دەشتەکی هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و پرسیاری کۆچکردنی لێ کرد پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((هاوار بۆ تۆ، دڵنیابە کۆچکردن کارێکی سەخت ودژوارە (ئەرکێکی گرانە) ئایا وشترت هەیە؟)) وتی: بەڵێ. فەرمووی: ((زەکاتیان دەدەیت؟)) وتی: بەڵێ فەرمووی: ((وشتریان لێ دەدەیت بەکەسێ شیر وماستەکەی بخوات؟)) وتی: بەڵێ فەرمووی: ((لە ڕۆژی بردنیان بۆئاودان وئاوخواردنەوەیان ڕێگە دەدەیت (هەژاران) شیریان بدۆشن؟)) وتی: بەڵێ، فەرمووی: ((دەی لەهەر کوێ کاری باش دەکەی بیکە، خوای دەکرد لەو پەڕی دەریاوە دەتکرد، بێگومان خوا (بۆت دەنوسێت و) هیچێك لە کردەوەکانت کەم ناکاتەوە)).

٤٦- باب مَقْدَمِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَصْحَابِهِ الْمَدِينَةَ

٣٩٢٤- حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَنْبَأَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، سَمِعَ الْبَرَاءَ ﷺ قَالَ: أَوَّلُ مَنْ قَدِمَ عَلَيْنَا مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ، ثُمَّ قَدِمَ عَلَيْنَا عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ وَبِلاَلٌ ﷺ.

٤٦- باسی گەشتی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی بە مەدینە

٣٩٢٤- ئەبو ئیسحاق لە بەڕائی ﷺ بیست وتی: یەکەم کەس موصعەبی کوڕی عومەیر و ئیبنو ئوممی مەکتوم هاتن (بۆ مەدینە) بۆ لامان، پاشان عەمماری کوڕی یاسیر و بیلال ﷺ هاتن بۆ ناومان.

(١) بڕوانە: ١٤٥٢.

٣٩٢٥- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ ﷺ قَالَ: أَوَّلُ مَنْ قَدِمَ عَلَيْنَا مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ، وَكَانَا يُقْرِئَانِ النَّاسَ، فَقَدِمَ بِلَالٌ وَسَعْدٌ وَعَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ، ثُمَّ قَدِمَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فِي عِشْرِينَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ، فَمَا رَأَيْتُ أَهْلَ الْمَدِينَةِ فَرِحُوا بِشَيْءٍ فَرَحَهُمْ بِرَسُولِ اللهِ ﷺ، حَتَّى جَعَلَ الإِمَاءُ يَقُلْنَ: قَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَمَا قَدِمَ حَتَّى قَرَأْتُ: ﴿ سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى ۝١ ﴾ الأعلى. فِي سُوَرٍ مِنَ الْمُفَصَّلِ.

٣٩٢٥- ئەبو ئیسحاق دەڵێ: لە بەڕائی کوڕی عازیبم ﷺ بیست: وتی: یەکەم کەس کە هات بۆ ناومان موصعەبی کوڕی عومەیر و ئیبنو ئوممی مەکتوم بوون ﷺ هەردووکیان قورئانیان فێری خەڵکی دەکرد، ئەنجا بیلال و سەعد و عەمماری کوڕی یاسیر هاتن ﷺ، پاشان عومەری کوڕی خەتتاب لەگەڵ بیست لە هاوەڵانی ﷺ پێغەمبەر ﷺ دا هاتن، پاشان پێغەمبەر ﷺ هات، جا هەرگیز خەڵکی مەدینەم نەدیوە بەهیچ شتێك ئەوەندە دڵخۆش بووبن بەقەدەر دڵخۆشیان بەهاتنی پێغەمبەری خوا ﷺ هەتا کەنیزەکەکانی والێکردبوو دەیانوت: پێغەمبەری خوا ﷺ هات وگەیشت، وە پێغەمبەر ﷺ نەهاتبوو (بۆ مەدینە) هەتا من سوڕەتی ﴿ سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى ۝١ ﴾ الأعلى، لەگەڵ چەند سوڕەتێکی تر لەسوڕەتەکانی (الْمُفَصَّلِ[1] ـم خوێند بوو فێری بوو بووم.

٣٩٢٦- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﷺ أَنَّهَا قَالَتْ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمَدِينَةَ وُعِكَ أَبُو بَكْرٍ وَبِلَالٌ. قَالَتْ:

---

(١) ئیبنو حەجر دەڵێ: سەرەتای (المنفصل) لە سوڕەتی (ق) دەست پێدەکات تا کۆتایی قورئان.(فتح الباري:٤٣/٢٥٩،٩/٢).

فَدَخَلْتُ عَلَيْهِمَا فَقُلْتُ: يَا أَبَتِ، كَيْفَ تَجِدُكَ؟ وَيَا بِلَالُ، كَيْفَ تَجِدُكَ؟ قَالَتْ: فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا أَخَذَتْهُ الْحُمَّى يَقُولُ:

كُلُّ امْرِئٍ مُصَبَّحٌ فِي أَهْلِهِ... وَالْمَوْتُ أَدْنَى مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ

وَكَانَ بِلَالٌ إِذَا أَقْلَعَ عَنْهُ الْحُمَّى يَرْفَعُ عَقِيرَتَهُ وَيَقُولُ:

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبِيتَنَّ لَيْلَةً... بِوَادٍ وَحَوْلِي إِذْخِرٌ وَجَلِيلُ

وَهَلْ أَرِدَنْ يَوْمًا مِيَاهَ مَجَنَّةٍ... وَهَلْ يَبْدُوَنْ لِي شَامَةٌ وَطَفِيلُ

قَالَتْ عَائِشَةُ: فَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ، وَصَحِّحْهَا وَبَارِكْ لَنَا فِي صَاعِهَا وَمُدِّهَا، وَانْقُلْ حُمَّاهَا فَاجْعَلْهَا بِالْجُحْفَةِ»[1].

٣٩٢٦- عائیشه ﵂ دەگێڕێتەوە دەڵێ: کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ (کۆچی کردو) هات بۆ مەدینە، ئەبو بەکر و بیلال ﵄ تووشی تاو لەرز بوون (عائیشه) دەڵێ: ئەبو بەکر ﵁ کاتێ تایی لێ بهاتایه دەیوت:

هەموو کەس بالەناو کەسوکاری دا ڕۆژ بکاتەوە (بەساغی) مردن نزیکترە لێوەی لەقەیتانی پێڵاوەکانی بیلالیش کە تاکەی بەری دەدا بەگریانەوە دەنگی بەرز دەکردەوەو دەیوت:

ئای خۆزگە بمزانیایە جارێکی تر لەشیوێکدا (لەشیوەکانی مەککەدا) شەو ڕۆژدەکەمەوە کەزوڕناتك وگیای جەلیل لەدەورم بێ؟! ئایا ڕۆژێ دەبێ بچمە سەر ئاوی مەجەننە[2] و ئایا شاخی شامە و توفیلم[3] بۆ دەردەکەوێ؟!

عائیشه ﵂ وتی: منیش چوومە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺو هەواڵی (هەردووکیانم) پێ دا پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((خوایە وەك خۆشویستنمان بۆ مەککە مەدینەشمان لای خۆشەویست بکە یان زیاتر، وە نەخۆشی لە

---

(١) بڕوانە: ١٨٨٩.

(٢) ئاوێکە لە نزیك مەکەوە.

(٣) شامەو توفەیل: دوو شاخن لە نزیك مەکەوە یان دوو کانیاون.

مەدینەدا مەهێڵە و ساغی کە، وە خوایە فەڕ و بەرەکەتمان بۆ بخەرە ساع و مودیەوە، وە تاولەرزەکەی بگوازەرەوە و بیبە بۆ جوحفە[(1)]».

٣٩٢٧- حدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَنِي عُرْوَةُ، أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَدِيٍّ أَخْبَرَهُ: دَخَلْتُ عَلَى عُثْمَانَ.

وَقَالَ بِشْرُ بْنُ شُعَيْبٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَدِيِّ بْنِ خِيَارٍ أَخْبَرَهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عُثْمَانَ فَتَشَهَّدَ ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا ﷺ بِالْحَقِّ، وَكُنْتُ مِمَّنِ اسْتَجَابَ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ، وَآمَنَ بِمَا بُعِثَ بِهِ مُحَمَّدٌ ﷺ، ثُمَّ هَاجَرْتُ هِجْرَتَيْنِ، وَنِلْتُ صِهْرَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَبَايَعْتُهُ، فَوَاللَّهِ مَا عَصَيْتُهُ وَلاَ غَشَشْتُهُ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ. تَابَعَهُ إِسْحَاقُ الْكَلْبِيُّ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ مِثْلَهُ[(2)].

٣٩٢٧- عورو‌ە کوڕی زوبەیر دەڵێ: عوبەیدوڵڵای کوڕی عەدی کوڕی خییار بۆی گێڕایەوە وتی: ڕۆشتمە لای عوسمان وتی: (أشهد أن لا اله الا الله وأشهد أن محمد رسول الله) **پاشان وتی: جا لەدوای ئەوە بێگومان خوا موحەممەدی ﷺ بەحەق وڕاستی ناردووە، منیش لەوکەسانە بووم کە بەدەم بانگەوازی خوا و پێغەمبەرەکەیەوە ﷺ ڕۆشتم وقەبوڵم کرد وئیمانم هێنا بەوەی کە بە موحوممەددا ﷺ نێردراوە، پاشان دوو کۆچەکەم کرد وشەرەفی زاوایەتی پێغەمبەری خوام ﷺ پێ بەخشرا وبەیعەتم پێ دا، دەی سوێند بەخوا هەرگیز سەرپێچی پێغەمبەرم ﷺ نەکردووە غەش وخیانەتم لێ نەکردووە هەتا خوا بردیەوەو وەفاتی کرد.**

---

(١) ئەوكاتە شوێنی بتپەرستان بووە.

(٢) بڕوانە: ٣٦٩٦.

- لە گێڕانەوەی ئەم فەرموودەیەدا ئیسحاقی کەلبی پاڵپشتی گێڕانەوەکەی شوعەیبی کردووە (ئیسحاق) دەڵێ زوهری هاوشێوەی فەرموودەکەی شوعەیبی بۆ گێرامەوە.

٣٩٢٨- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ. وَأَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ وَهُوَ بِمِنًى فِي آخِرِ حَجَّةٍ حَجَّهَا عُمَرُ، فَوَجَدَنِي، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّ الْمَوْسِمَ يَجْمَعُ رَعَاعَ النَّاسِ، وَإِنِّي أَرَى أَنْ تُمْهِلَ حَتَّى تَقْدَمَ الْمَدِينَةَ، فَإِنَّهَا دَارُ الْهِجْرَةِ وَالسُّنَّةِ، وَتَخْلُصَ لأَهْلِ الْفِقْهِ وَأَشْرَافِ النَّاسِ وَذَوِي رَأْيِهِمْ. قَالَ عُمَرُ لأَقُومَنَّ فِي أَوَّلِ مَقَامٍ أَقُومُهُ بِالْمَدِينَةِ[1].

٣٩٢٨- عوبەیدوڵڵای کوڕی عەبدوڵڵا دەگێڕێتەوە کە ئیبنو عەبباس بۆی گێڕایەوە کە عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف ﷺ لە کۆتاهەمین حەجدا کە عومەر ﷺ کردی گەڕایەوە بۆ ماڵەویان لەوکاتەدا لەمینا بوو، جا منی بینی[2]، ئینجاعەبدوڕەحمان وتی: وتم ئەی پێشەوای باوەڕداران، بێگومان لەکاتی حەج دا هەرچی خەڵکی هەرچی و پەرچییە تیایدا کۆدەبێتەوە، وە من ڕام وایە پەلە نەکەیت هەتا دەچیتەوە مەدینە، چونکە بەڕاستی مەدینە وڵاتی کۆچ بۆ کرا و سوننەتی پێغەمبەرە ﷺ زوو دەگەیت بەخەڵکی زانا و تێگەیشتوو پیاوانی گەورەی ناو خەڵك و خاوەن ڕاوژێر (و قسەیان لەگەڵ دەکەیت) عومەر ﷺ وتی: کە گەشتمە مەدینە یەکەمجار بەو کارە هەڵدەستم.

٣٩٢٩- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّ أُمَّ الْعَلاَءِ - امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِمْ بَايَعَتِ النَّبِيَّ ﷺ

---

(١) بڕوانە: ١٢٦٢.

(٢) واتە: عبدالرحمان ئیبنو عباسی بینی.

أَخْبَرَتْهُ أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ مَظْعُونٍ طَارَ لَهُمْ فِي السُّكْنَى حِينَ اقْتَرَعَتِ الأَنْصَارُ عَلَى سُكْنَى الْمُهَاجِرِينَ، قَالَتْ أُمُّ الْعَلاَءِ: فَاشْتَكَى عُثْمَانُ عِنْدَنَا، فَمَرَّضْتُهُ حَتَّى تُوُفِّيَ، وَجَعَلْنَاهُ فِي أَثْوَابِهِ، فَدَخَلَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ، فَقُلْتُ: رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْكَ أَبَا السَّائِبِ، شَهَادَتِي عَلَيْكَ لَقَدْ أَكْرَمَكَ اللَّهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «وَمَا يُدْرِيكِ أَنَّ اللَّهَ أَكْرَمَهُ؟». قَالَتْ: قُلْتُ: لاَ أَدْرِى بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَمَنْ؟ قَالَ: «أَمَّا هُوَ فَقَدْ جَاءَهُ وَاللَّهِ الْيَقِينُ، وَاللَّهِ إِنِّي لأَرْجُو لَهُ الْخَيْرَ، وَمَا أَدْرِي وَاللَّهِ -وَأَنَا رَسُولُ اللَّهِ- مَا يُفْعَلُ بِي». قَالَتْ: فَوَاللَّهِ لاَ أُزَكِّي أَحَدًا بَعْدَهُ. قَالَتْ: فَأَحْزَنَنِي ذَلِكَ فَنِمْتُ فَأُرِيتُ لِعُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ عَيْنًا تَجْرِي، فَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ: «ذَلِكَ عَمَلُهُ»[1].

٣٩٢٩- خاریجەی کوڕی زەیدی کوڕی سابیت دەگێڕێتەوە و دەڵێ: کە ئوممولعەلا- کە ئافرەتێکە لە ئافرەتانیان کە بەیعەتی بە پێغەمبەر ﷺ دابوو- هەواڵی پێدا کەعوسمانی کوڕی مەزعون لە تیروپشکدا بۆ نیشتەجێکردن بەر ئەوان کەوت کاتێ ئەنصارییەکان قورعەکێشیان کرد بۆنیشتەجێکردنی کۆچەران، ئوممولعەلا دەڵێ: ئەنجا عوسمانی (لای ئێمە نیشتەجێ بوو) تووشی ئازار و نەخۆشیەك بوو ئێمەش چارەسەرمان کرد هەتا ئەوکاتەی وەفاتی کرد، وە بەجل و بەرگەکەی خۆیەوە پێچامانەوە، پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆماڵمان منیش وتم: ڕەحمەتی خوات لێ بێ ئەبو سائیب من شایەتیت بۆ ئەدەم بەڕاستی خوا ڕێزی گرتویت، جا پێغەمبەر ﷺ پێی وتم: ((تۆ چوزانیت کە خوا ڕێزی گرتووە؟)) وتم: ئەی پێغەمبەری خوا بەدایك و باوکەوە بەقوربانت بم نازانم، ئەی کێ خوا ڕێزی لێ دەگرێ؟ پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((بەڵام عوسمان بێگومان و سوێند بەخوا مردنی بەسەرداهات وە بەڕاستی من ئومێدی چاکەی بۆ دەکەم (لای خوا) وە سوێند بەخوا من نازانم -کە پێغەمبەری خواشم- چیم لێ دەکرێت)). ئوممولعەلا وتی:

(١) بڕوانە: ١٢٤٣.

کەواتە سوێند بەخوا ئیتر دوا ئەوەی فەرمووی: شایەتی چاکی بۆ کەس نادەم. ئومولعەلا وتی: ئەم باسە خەفەتباری کردم، ئینجا خەوتم ولە خەومدا کانیاوێکم نیشاندرا کە دەڕۆشت هی عوسمانی کوڕی مەزعون بوو، ئیتر هاتم بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ وخەوەکەم بۆ گێڕایەوە فەرمووی: ((ئەوە کردەوەی عوسمانە)).

٣٩٣٠- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ﵂ قَالَتْ: كَانَ يَوْمُ بُعَاثٍ يَوْمًا قَدَّمَهُ اللهُ ﷻ لِرَسُولِهِ ﷺ، فَقَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الْمَدِينَةَ وَقَدِ افْتَرَقَ مَلَؤُهُمْ، وَقُتِلَتْ سَرَاتُهُمْ فِي دُخُولِهِمْ فِي الإِسْلَامِ[1].

٣٩٣٠- عائیشە ﵂ دەڵێ: ڕۆژی بوعاس[2] ڕۆژێکە خوا ﷻ ئەو ڕۆژەی بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ پێش خستبوو جا کە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆشت بۆ مەدینە بێگومان (ئەوس وخەزرەج پێڕو کۆمەڵیان بڵاو بوو بۆوە، وە سەرکردەکانیان کوژرابوو بۆ ئەوەی ئەوان (ئەنصاڕ) بچنە ناو ئاینی ئیسلامەوە.

٣٩٣١- حدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ دَخَلَ عَلَيْهَا وَالنَّبِيُّ ﷺ عِنْدَهَا يَوْمَ فِطْرٍ أَوْ أَضْحًى، وَعِنْدَهَا قَيْنَتَانِ تُغَنِّيَانِ بِمَا تَقَاذَفَتِ الأَنْصَارُ يَوْمَ بُعَاثَ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: مِزْمَارُ الشَّيْطَانِ. مَرَّتَيْنِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «دَعْهُمَا يَا أَبَا بَكْرٍ، إِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ عِيدًا، وَإِنَّ عِيدَنَا هَذَا الْيَوْمُ»[3].

٣٩٣١- عائیشە ﵂ دەگێڕێتەوە کە ئەبو بەکر ﵁ هاتە ژوورەوە بۆلای لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان یان قوربانا پێغەمبەریش ﷺ لەوکاتەدا دوو (کەنیزەکی)

---

(١) بڕوانە: ٣٧٧٧.

(٢) بوعاس: شوێنێکە دوو میل لەمەدینەوە دوورە لەو شوێنەدا پێنج ساڵ پێش کۆچکردنی پێغەمبەر ﷺ جەنگێك لە نێوان ئەوس و خەزرەج دا ڕووی داوە.

(٣) بڕوانە: ٩٤٩.

گۆرانیبێژی لابوو گۆرانیان دەووت بەوەی ئەنصار لە ڕۆژی بوعاس دا لەدژی یەکتردا دەیانووت، ئەنجا ئەبو بەکر ﷺ دووجار وتی: دەنگ وگۆرانی شەیتانی (لەماڵی پێغەمبەر ﷺ دا) پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئەی ئەبو بەکر وازیان لێ بێنە بێگومان هەموو گەلێك جەژنێکیان هەیە، وە جەژنی ئێمەش ئەم ڕۆژەیە)).

٣٩٣٢- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ. وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ: حَدَّثَنَا أَبُو التَّيَّاحِ يَزِيدُ بْنُ حُمَيْدٍ الضُّبَعِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ ﷺ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ، نَزَلَ فِي عُلْوِ الْمَدِينَةِ فِي حَيٍّ يُقَالُ لَهُمْ: بَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ. قَالَ: فَأَقَامَ فِيهِمْ أَرْبَعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً، ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَى مَلإِ بَنِي النَّجَّارِ. قَالَ: فَجَاءُوا مُتَقَلِّدِي سُيُوفِهِمْ، قَالَ: وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى رَاحِلَتِهِ، وَأَبُو بَكْرٍ رِدْفَهُ، وَمَلأُ بَنِي النَّجَّارِ حَوْلَهُ حَتَّى أَلْقَى بِفِنَاءِ أَبِي أَيُّوبَ، قَالَ: فَكَانَ يُصَلِّي حَيْثُ أَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ، وَيُصَلِّي فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ، قَالَ: ثُمَّ إِنَّهُ أَمَرَ بِبِنَاءِ الْمَسْجِدِ، فَأَرْسَلَ إِلَى مَلإِ بَنِي النَّجَّارِ، فَجَاءُوا فَقَالَ: «يَا بَنِي النَّجَّارِ، ثَامِنُونِي حَائِطَكُمْ هَذَا». فَقَالُوا: لاَ، وَاللَّهِ لاَ نَطْلُبُ ثَمَنَهُ إِلاَّ إِلَى اللَّهِ. قَالَ: فَكَانَ فِيهِ مَا أَقُولُ لَكُمْ: كَانَتْ فِيهِ قُبُورُ الْمُشْرِكِينَ، وَكَانَتْ فِيهِ خِرَبٌ، وَكَانَ فِيهِ نَخْلٌ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِقُبُورِ الْمُشْرِكِينَ فَنُبِشَتْ، وَبِالْخِرَبِ فَسُوِّيَتْ، وَبِالنَّخْلِ فَقُطِعَ، قَالَ فَصَفُّوا النَّخْلَ قِبْلَةَ الْمَسْجِدِ - قَالَ: وَجَعَلُوا عِضَادَتَيْهِ حِجَارَةً. قَالَ: قَالَ: جَعَلُوا يَنْقُلُونَ ذَاكَ الصَّخْرَ وَهُمْ يَرْتَجِزُونَ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَعَهُمْ يَقُولُونَ:

اللَّهُمَّ إِنَّهُ لاَ خَيْرَ إِلاَّ خَيْرُ الآخِرَهْ... فَانْصُرِ الأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَهْ.

٣٩٣٢- ئەبو تەییاح کە ناوی یەزیدی کوڕی حومەیدی زوبەعی یە دەڵێ: ئەنەسی کوڕی مالیك ﷺ بۆی گێڕامەوە وتی: کاتێ پێغەمبەر ﷺ هات بۆ مەدینە لە لای سەرەوەی مەدینەدا دابەزی و لای دا لەناو تایفەیەکدا پێیان دەوترا بەنو عەمڕی کوڕی عەوف، ئەنەس دەڵێ: جا پێغەمبەر ﷺ چواردە شەو

لەناویاندا مایەوە، پاشان ناردی بەدوای تایفەی بەنی نەججاردا، دەڵێ: ئەوانیش هاتن وشمشێرەکانیان لە ملیاندا بوو، ئەنەس دەڵێ: دەڵێی ئێستا بە بەر چاومەوەیە تەماشای پێغەمبەری خوا ﷺ دەکەم بەسەر وڵاخەکەیەوە و ئەبو بەکریش لە پاشکۆکەیدایە وتایفەی نەججاریش بەچواردەوریدان هەتا لەبەرماڵی ئەبو ئەیوبدا لایدا، دەڵێ: وە پێغەمبەر ﷺ لە هەر جێگایەکدا نوێژ ببوایە نوێژی دەکرد، وە لە پەچەی مەڕ وبزنیشدا نوێژی دەکرد، دەڵێ: پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمانی کرد بە دروستکردنی مزگەوت، ئەنجا ناردی بۆلای پیاوماقوڵانی تایفەی نەججار و فەرمووی: ((ئەی تایفەی نەججار ئەم باغەتانم پێ بفرۆشن)) ئەوانیش وتیان: نەبەخوا بەپارە نایفرۆشین نرخەکەیمان تەنها لەخوا دەوێت، ئەنەس دەڵێ: پێتان دەڵێم ئەو باغە چی تیابوو: گۆڕی بتپەرستان و چەندکەلاوەیەك و چەند دارخورمای تێدابوو، ئەنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمانی کرد گۆڕی بتپەرپەرستەکانیان هەڵگێڕایەوە ودەرهێنران، پاشان کەلاوەکانیش تەختکران، دارخورماکانیش بڕان، دەڵێ: ئەنجا دارخورماکانیان لە قیبلەی مزگەوتەوە ڕیزکرد، دەڵێ: هەردوولاشیپانی دەرگاکەشیان لەبەرد دروستکرد، دەڵێ: کە بەردیان دەهێنا هاوەڵان سرودیان دەوت پێغەمبەریش ﷺ لە گەڵیاندا دەیوتەوە ودەیانوت: ((خەیر و چاکە نیە جگە لە چاکەی دواڕۆژ دەی خوایە ئەنصارِ وکۆچەران سەکەوتوکە)).

٤٧- بَابُ إِقَامَةِ الْمُهَاجِرِ بِمَكَّةَ بَعْدَ قَضَاءِ نُسُكِهِ

٣٩٣٣- حدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حُمَيْدٍ الزُّهْرِيِّ قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَسْأَلُ السَّائِبَ ابْنَ أُخْتِ النَّمِرِ مَا سَمِعْتَ فِي سُكْنَى مَكَّةَ قَالَ سَمِعْتُ الْعَلَاءَ بْنَ الْحَضْرَمِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثَلَاثٌ لِلْمُهَاجِرِ بَعْدَ الصَّدَرِ.

٤٧- باسی (حوكمی) مانەوەی كۆچەری لە مەككەدا پاش تەواو بوونی حەج یا عومەرەكەی

٣٩٣٣- عەبدوڕەحمانی كوڕی حومەیدی زوهری وتی: لەعومەری كوڕی عەبدولعەزیزم بیست پرسیاری لەسائیبی خوشكەزای نەمیر كرد: چیت بیستووە دەربارەی حوكمی مانەوەی (كۆچەری) لە مەككەدا؟ سائیب وتی: لە عەلائی كوڕی حەزرەمیم ﷺ بیست وتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((سێ (شەومانەوە مۆڵەت دەدرێت) بەكۆچەری دوا (تەواف) دەرچوون (و ماڵ ئاوای كردن[1])).

٤٨- بَاب التَّارِيخِ مِنْ أَيْنَ أَرَّخُوا التَّارِيخَ ؟

٣٩٣٤- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ مَا عَدُّوا مِنْ مَبْعَثِ النَّبِيِّ ﷺ وَلَا مِنْ وَفَاتِهِ مَا عَدُّوا إِلَّا مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ.

٤٨- باسی مێژوو لە كەیەوە مێژوو (ی كۆچی) یان دیاری كرد ؟

٣٩٣٤- سەهلی كوڕی سەعد ﷺ وتی: نەناردنی پێغەمبەر ﷺ بە پێغەمبەرایەتی و نەمردن ووەفاتی پێغەمبەریان ﷺ دانا (بەمێژوو بۆ ئیسلام) تەنها هاتن كۆچكردنی بۆ مەدینەیان دانا بەمێژوو (ی ئایینی ئیسلام)[2].

٣٩٣٥- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ ﷺ قَالَتْ فُرِضَتْ الصَّلَاةُ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ هَاجَرَ النَّبِيُّ ﷺ فَفُرِضَتْ أَرْبَعًا وَتُرِكَتْ صَلَاةُ السَّفَرِ عَلَى الْأُولَى تَابَعَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ[1].

---

(١) لە پاش گەڕانەوە لە مینا، لە كۆتا ڕۆژیدا كە پێی دەوترێت (طواف الوداع) تەوافی ماڵئاوای كردن.

(٢) واتە: ڕۆژی گەشتنی پێغەمبەریان ﷺ بۆ مەدینە بەمێژوی ئیسلام دانا.

٣٩٣٥- عائیشه ﵂ دەڵێ: نوێژ (ی چوار ڕکاتی) سەرەتا دوو ڕکات فەرز کرا پاشان پێغەمبەر ﷺ کۆچی کرد و چوار ڕکات فەرز کرا بەڵام نوێژی سەفەر بەدوو ڕکاتەکەی پێشوو هێڵرایەوە

- عەبدوڕەزاقی کوڕی مەعمەر (لە گێڕانەوەکەیدا) پاڵپشتی گێڕانەوەکەی یەزیدی کوڕی زورەیعی کردووە.

٤٩-بَاب قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ اللَّهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَمَرْثِيَتِهِ لِمَنْ مَاتَ بِمَكَّةَ

3936- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ عَادَنِي النَّبِيُّ ﷺ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ مَرَضٍ أَشْفَيْتُ مِنْهُ عَلَى الْمَوْتِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَلَغَ بِي مِنْ الْوَجَعِ مَا تَرَى وَأَنَا ذُو مَالٍ وَلَا يَرِثُنِي إِلَّا ابْنَةٌ لِي وَاحِدَةٌ أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَيْ مَالِي قَالَ لَا قَالَ فَأَتَصَدَّقُ بِشَطْرِهِ قَالَ الثُّلُثُ يَا سَعْدُ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ إِنَّكَ أَنْ تَذَرَ ذُرِّيَّتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ -قالَ أحمدُ بنُ يُونسَ عن إبراهيم: أن تَذَرَ ذُريتَك-وَلَسْتَ بِنَافِقٍ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا آجَرَكَ اللَّهُ بِهَا حَتَّى اللُّقْمَةَ تَجْعَلُهَا فِي فِي امْرَأَتِكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُخَلَّفُ بَعْدَ أَصْحَابِي قَالَ إِنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلًا تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً وَلَعَلَّكَ تُخَلَّفُ حَتَّى يَنْتَفِعَ بِكَ أَقْوَامٌ وَيُضَرَّ بِكَ آخَرُونَ اللَّهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ لَكِنْ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ يَرْثِي لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ تُوُفِّيَ بِمَكَّةَ[٢].

-وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ[٣] وَمُوسَى[٤] عَنْ إِبْرَاهِيمَ أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ.

---

(١) بڕوانه: ٣٥٠.

(٢) بڕوانه: ٥٦.

(٣) بڕوانه: ٤٤٠٩.

(٤) بڕوانه: ٦٣٧٣.

٤٩- باسی ئەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ ((خوایە کۆچی هاوەڵانم بۆبەپایان بگەیەنە وەدڵ تەنگ بوونی بۆ ئەو هاوەڵانەی لە مەککە مردن))

٣٩٣٦- عامیری کوڕی سەعدی کوڕی مالیك لە باوکیەوە ﷺ دەگێڕێتەوە و دەڵێ: لە حەجیماڵئاوایدا نەخۆش کەوتم خەریك بوو بمرم پێغەمبەر ﷺ سەردانی کردم منیش پێم وت: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ خۆت دەبینی چەندە نەخۆشم، منیش کەسێکی دەوڵەمەندم کەسیش نییە میراتم لێ بگرێ جگە لەتاقە کچێکم، دەئایا دروستە دوو لەسەرسێی ماڵەکەم بکەم بەخێر؟ فەرمووی: ((نەخێر)) وتم: ئەی نیوەی بکەم بەخێر؟ فەرمووی: (((نەخێر[1]) ئەی سەعد سێ یەکی بکە و سێ یەکیشی زۆرە، بێگومان ئەگەر تۆ منداڵەکانت بەدەوڵەمەندی بەجێ بێڵی باشترە لەوەی بەهەژاری بەجێیان بێڵی و دەست لەخەڵکی پان بکەنەوە) ئەحمەدی کوڕی یونس لەئیبراهیمەوە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: (وەچەکانت بەجێ بێڵی[2]- تۆهیچ خەرجیەك ناکێشیت کەمەبەست پێی ڕەزامەندی خودا بێت مەگەر خودا پاداشتت دەداتەوە لەسەری تەنانەت ئەو پاروەش کەدەیکەیت بەدەمی هاوسەرەکەتەوە)) دەڵێ: وتم: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئایامن لەپاش (گەڕانەوەی) هاوەڵانم بەجێ دەهێڵرێم لە (مەککەیالەدونیا)؟ فەرمووی: ((دڵنیابە ئەگەر بەجێش بمێنی و هەرکارێك ئەنجام بدەیت لەبەر ڕەزامەندی خوا ئەوا پلەوپایەت بەرزدەبێتەوە لەوانەیە بەجێ بمێنی تاکەسانێك بەهۆی تۆوە سوودیان پێ بگات و کەسانێکی تریش بەهۆی تۆوە زیانیان پێ بگات، خودایە کۆچی هاوەڵانم بۆ بگەیەنە بەپایان و بەرەو دوا مەیان گەڕێنەوە بەڵام

---

(١) لە صەحیحی مووسلیم دا ئەم ووشە هەیە لە فەرموودەی ژمترە (٤٢٠٩).

(٢) لە گێرانەوەی تردا دەڵێ میراتگرەکانت بەجێ بێڵە. بڕوانە: إرشاد الساري: ٨ /٤٠٨.

داماو سەعدی کوڕی خەولەیە)) پێغەمبەری خوا ﷺ دڵی بۆی تەنگ بوو لەبەر ئەوەی لە مەککە مرد و وەفاتی کرد.

- (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ئەحمەدی کوڕی یونس و مووسا لەئیبراهیمەوە (هەمان فەرموودەیان گێڕایەوە تادەگاتەوە سەعد بەم جۆرەی فەرموو ((کەمیراتگرەکانت بەجێ بێڵی[1])).

٥٠- بَابٌ: كَيْفَ آخَى النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ أَصْحَابِهِ

وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ آخَى النَّبِيُّ ﷺ بَيْنِي وَبَيْنَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ لَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ[2].

-وَقَالَ أَبُو جُحَيْفَةَ آخَى النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ سَلْمَانَ وَأَبِي الدَّرْدَاءِ[3].

٥٠- باسێک: پێغەمبەر ﷺ چۆن برایەتی درووست کرد لە نێوان هاوەڵانی دا؟

- عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف ﷺ دەڵێ: کاتێ ڕۆشتینە مەدینە پێغەمبەر ﷺ من و سەعدی کوڕی ڕەبیعی کرد بەبرای یەکتری.

- وە ئەبو جوحەیفە ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ برایەتی خستە نێوان سەلمان و ئەبو دەردا (و کردنیە برای یەکتری).

٣٩٣٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ ﷺ قَالَ قَدِمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ الْمَدِينَةَ فَآخَى النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَهُ وَبَيْنَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيِّ فَعَرَضَ

---

(١) لە گێرانەوەی پێشودا فەرمووی (منداڵەکانت بەجێ بێڵی).

(٢) بڕوانە: ٢٠٤٨.

(٣) بڕوانە: ١٩٦٨.

عَلَيْهِ أَنْ يُنَاصِفَهُ أَهْلَهُ وَمَالَهُ فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ دُلَّنِي عَلَى السُّوقِ فَرَبِحَ شَيْئًا مِنْ أَقِطٍ وَسَمْنٍ فَرَآهُ النَّبِيُّ ﷺ بَعْدَ أَيَّامٍ وَعَلَيْهِ وَضَرٌ مِنْ صُفْرَةٍ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَهْيَمْ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً مِنْ الْأَنْصَارِ قَالَ فَمَا سُقْتَ فِيهَا فَقَالَ وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ[1].

٣٩٣٧- ئەنەس ﷛ دەڵێ: عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف ﷛ هات بۆ مەدینە (و کۆچی کرد) جا پێغەمبەری خوا ﷺ برایەتی خستە نێوان عەبدوڕەحمان و سەعدی کوڕی ڕەبیعی ئەنصاڕی ﷸ ئەوساسەعد بۆی پێشنیارکرد هاوسەرو سامانەکەی لەگەڵدا بکات بە دوو بەشەوە، عەبدوڕەحمانیش وتی: خوا فەڕو بەرەکەت بخاتە هاوسەرو سامانەکەتەوە، تۆ بازاڕم نیشان دە (ئەویش نیشانی دا چوو بۆبازاڕ) ئەنجا هەندێ کەشك و ڕۆنی قازانج کرد، وە پێغەمبەر ﷺ پاش چەند ڕۆژێك بینی ئاسەواری زەعفەرانی پێوە بوو، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((دەنگ و باست حاڵت چۆنە عەبدوڕەحمان؟)) وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئافرەتێکی ئەنصاڕیم مارە کردووە، فەرمووی: ((دەی چەند مارەیت داوە؟)) ئەویش وتی: کێشی ناوکەیەك ئاڵتوون، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((خواردنی زەماوەند دروست بکە با بە مەڕێکیش بێت)).

٥١- بَابٌ

٣٩٣٨- حَدَّثَنِي حَامِدُ بْنُ عُمَرَ عَنْ بِشْرِ بْنِ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ حَدَّثَنَا أَنَسٌ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ بَلَغَهُ مَقْدَمُ النَّبِيِّ ﷺ الْمَدِينَةَ فَأَتَاهُ يَسْأَلُهُ عَنْ أَشْيَاءَ فَقَالَ إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ ثَلَاثٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا نَبِيٌّ مَا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ وَمَا أَوَّلُ طَعَامٍ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَمَا بَالُ الْوَلَدِ

(١) بڕوانە: ٢٠٤٩.

يَنْزِعُ إِلَى أَبِيهِ أَوْ إِلَى أُمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي بِهِ جِبْرِيلُ آنِفًا قَالَ ابْنُ سَلَامٍ ذَاكَ عَدُوُّ الْيَهُودِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ قَالَ أَمَّا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ فَنَارٌ تَحْشُرُهُمْ مِنْ الْمَشْرِقِ إِلَى الْمَغْرِبِ وَأَمَّا أَوَّلُ طَعَامٍ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فَزِيَادَةُ كَبِدِ الْحُوتِ وَأَمَّا الْوَلَدُ فَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَ الْمَرْأَةِ نَزَعَ الْوَلَدَ وَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الْمَرْأَةِ مَاءَ الرَّجُلِ نَزَعَتْ الْوَلَدَ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْيَهُودَ قَوْمٌ بُهُتٌ فَاسْأَلْهُمْ عَنِّي قَبْلَ أَنْ يَعْلَمُوا بِإِسْلَامِي فَجَاءَتْ الْيَهُودُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَيُّ رَجُلٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ فِيكُمْ قَالُوا خَيْرُنَا وَابْنُ خَيْرِنَا وَأَفْضَلُنَا وَابْنُ أَفْضَلِنَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَسْلَمَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ قَالُوا أَعَاذَهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ فَأَعَادَ عَلَيْهِمْ فَقَالُوا مِثْلَ ذَلِكَ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ عَبْدُ اللَّهِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ قَالُوا شَرُّنَا وَابْنُ شَرِّنَا وَتَنَقَّصُوهُ قَالَ هَذَا كُنْتُ أَخَافُ يَا رَسُولَ اللَّهِ[1].

٥١- باسێک

٣٩٣٨- ئەنەس ﷺ دەگێڕێتەوە کە گەشتنی پێغەمبەر ﷺ بۆ مەدینە بە عەبدوڵلای کوڕی سەلام ﷺ گەشت، عەبدوڵلاش هات و پرسیاری شتێکی لێ کرد وتی: من پرسیاری سێ شتت لێ دەکەم تەنها پێغەمبەر دەیانزانێ: یەکەم نیشانەی ڕۆژی دوای چییە؟ وەیەکەم خواردن کەبەهەشتیەکان دەیخۆن چی یە؟ هۆی چی یە کە منداڵ لەباوکی یان لەدایکی دەچێت؟ فەرمووی: ((کەمێ لەمەو پێش جیبریل ﷺ وەڵامی ئەو پرسیارانەی پێ وتم، ئیبنو سەلام وتی: ئەوە (جیبریل) لەناو فریشتەکاندا دووژمنی جوولەکەیە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ((سەبارەت بەیەکەم نیشانەی ڕۆژی دوایی ئەوە ئاگرێکە خەڵکی کۆدەکاتەوە لەخۆرهەڵاتەوە بۆ خۆرئاوا، وە سەبارەت بە یەکەم خواردن کە بەهەشتیەکان دەیخۆن ئەو زیادەی جگەری ماسیە، وە سەبارەت بەمنداڵ ئەگەر ئاوی پیاوەکە پێش ئاوی ژنەکە کەوت ئەوە منداڵەکە لەو دەچێت، بەڵام ئەگەر

---

(١) بڕوانە: ٣٣٢٩.

ئاوی ژنەکە پێش ئاوی پیاوەکە کەوت ئەوە منداڵەکە لەئافرەتەکە دەچێت)) عەبدوڵڵا وتی: شایەتی دەدەم کە هیچ پەرستراوێکی ڕاست نییە جگە لەخوا وە بێگومان تۆش پێغەمبەری خوای، ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەڕاستی جوولەکە گەلێکی بوهتان چین، لەبارەی منەوە پرسیاریان لێ بکە پێش ئەوەی بزانن بە مسوڵمان بوونم، ئەنجا جوولەکەکان هاتن پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئایا عەبدوڵڵای کوڕی سەلام پیاوێکی چۆنە لە ناوتاندا؟)) وتیان: چاکترینمانە و کوڕی چاکترینمانە وە گەورەترینمانە کوڕی گەورەترینمانە، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((پێم بڵێن ئەگەر عەبدوڵڵای کوڕی سەلام مسوڵمان ببێ (ئێوە مسوڵمان دەبن)؟ وتیان: خوا لەو کارە بیپارێزێ، جارێکی تر ئەو وتەی پێ وتنەوە، ئەوانیش هەمان وەڵامیان دایەوە، ئەوسا عەبدوڵڵا (لە پەنایەکدا بوو) هاتەدەرەوە بۆ ناویان و وتی: شایەتی دەدەم کە هیچ پەرستراوێکی ڕاست نییە جگە لەخوا وە بێگومان موحەممەدیش پێغەمبەری خوایە، وتیان: (عەبدوڵڵا) خراپترینمانە و کوڕی خراپترینمانە بچوك و کەمیان کردەوە. (عەبدوڵڵا) وتی: ئەی پێغەمبەری خوا من ئا لەمە دەترسام)).

٣٩٣٩- ٣٩٤٠- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ أَبَا الْمِنْهَالِ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ مُطْعِمٍ قَالَ بَاعَ شَرِيكٌ لِي دَرَاهِمَ فِي السُّوقِ نَسِيئَةً فَقُلْتُ سُبْحَانَ اللَّهِ أَيَصْلُحُ هَذَا فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَاللَّهِ لَقَدْ بِعْتُهَا فِي السُّوقِ فَمَا عَابَهُ أَحَدٌ فَسَأَلْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ فَقَالَ قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ وَنَحْنُ نَتَبَايَعُ هَذَا الْبَيْعَ فَقَالَ مَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ فَلَيْسَ بِهِ بَأْسٌ وَمَا كَانَ نَسِيئَةً فَلَا يَصْلُحُ وَالْقَ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ فَاسْأَلْهُ فَإِنَّهُ كَانَ أَعْظَمَنَا تِجَارَةً فَسَأَلْتُ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ فَقَالَ مِثْلَهُ وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً فَقَالَ قَدِمَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ وَنَحْنُ نَتَبَايَعُ.وَقَالَ نَسِيئَةً إِلَى الْمَوْسِمِ أَوْ الْحَجِّ[1].

(١) بڕوانە: ٢٠٦٠، ٢٠٦١، ٣٩٤٠.

٣٩٣٩- ٣٩٤٠- ئەبولمینهال (کەنازناوی) عەبدوڕەحمانی کوڕی موتعیمە دەڵێ: هاوڕێیەکم لە بازاڕدا چەند درهەمێکی بەقەرز فرۆشت، منیش (بەسەرسامیەکەوە) وتم: (سبحان الله) پاك و بێگەردی بۆ خوا ئایا ئەمە دروستە؟ ئەویش وتی: (سبحان الله) پاك و بێگەردی بۆ خوا وەڵلاهی دڵنیابە من لە بازاڕدا فرۆشتوومە (درهەمم بەقەرز) وکەسیش ڕەخنەی لێ نەگرتوو، منیش پرسیارم لە بەڕائی کوڕی عازیب ﷺ کرد بەرائیش وتی: پێغەمبەر ﷺ کۆچی کردوهات بۆ مەدینە ئەم مامەڵەیەمان دەکرد فەرمووی: ((ئەوەی دەست بەدەست بێ ئەوە هیچ زیانێکی نییە بەڵام ئەوەی بەقەرز بێت ئەو دروست نییە)) وتی: بڕۆبەخزمەت زەیدی کوڕی ئەرقەم بگەو پرسیاری لێ بکە چونکە بەڕاستی ئەو لەبازرگانی دا لەهەمووومان گەورەتر بوو منیش (پێی گەشتم و) پرسیارم لەزەیدی کوڕی ئەرقەم کرد ئەویش هاوشێوەی قسەکەی ئەوی کرد.

وسوفیان جارێکیان وتی: جا پێغەمبەر ﷺ هات بۆ مەدینە ئێمە (درهەممان) دەفرۆشت بەیەکتری. وەوتی: بەقەرز تا وەرزی حەج یان تا حەج.

٥٢- بابُ إِتْيَانِ الْيَهُودِ النَّبِيَّ ﷺ حِينَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ

﴿ هَادُواْ ﴿٦٢﴾ ﴾ البقرة: صَارُوا يَهُودًا وَأَمَّا قَوْلُهُ: ﴿ هُدْنَآ ﴿١٥٦﴾ ﴾ الأعراف: تُبْنَا هَائِدٌ تَائِبٌ

٣٩٤١- حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا قُرَّةُ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَوْ آمَنَ بِي عَشَرَةٌ مِنْ الْيَهُودِ لآمَنَ بِي الْيَهُودُ.

٥٢- باسی هاتنی جوولەکەکان بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ کاتێ گەشتنە مەدینە

- (ئیمامی بوخاری دەڵێ:) ﴿ هَادُواْ ﴿٦٢﴾ ﴾ البقرة: واتە: بوونە جوولەکە، بەڵام ئەم فەرمایشتەی خوا ﴿ هُدْنَآ ﴿١٥٦﴾ ﴾ الأعراف: واتە: تەوبەمان کرد و پەشیمان بووینەوە (هَائِدٌ) یانی: تەوبەکار.

٣٩٤١- ئەبو هورەیرە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ((ئەگەر دە کەس لە جوولەکە باوەڕیان پێ بهێنامایە هەموو جوولەکە باوەڕیان پی دەهێنام)).

٣٩٤٢- حدَّثَنِي أَحْمَدُ أَوْ مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ الْغُدَانِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ أُسَامَةَ أَخْبَرَنَا أَبُو عُمَيْسٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِي مُوسَى ﷺ قَالَ دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ وَإِذَا أُنَاسٌ مِنْ الْيَهُودِ يُعَظِّمُونَ عَاشُورَاءَ وَيَصُومُونَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ نَحْنُ أَحَقُّ بِصَوْمِهِ فَأَمَرَ بِصَوْمِهِ[1].

٣٩٤٢- ئەبو مووسای ئەشعەری ﷺ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ هات بۆ مەدینە لەوکاتەدا خەڵکانێك لەجوولەکە دەی مانگی موحەرەمیان بەگەورە دادەنا ئەو

(١) بڕوانە: ٢٠٠٥.

ڕۆژە بەڕۆژوو دەبوون پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((ئێمە لەپێشترو شیاوترین بەڕۆژووگرتنی ئەو ڕۆژە)) بۆیە فەرمانی کرد بەڕۆژوو گرتنی ئەو ڕۆژە.

٣٩٤٣- حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ وَجَدَ الْيَهُودَ يَصُومُونَ عَاشُورَاءَ فَسُئِلُوا عَنْ ذَلِكَ فَقَالُوا هَذَا الْيَوْمُ الَّذِي أَظْفَرَ اللَّهُ فِيهِ مُوسَى وَبَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى فِرْعَوْنَ وَنَحْنُ نَصُومُهُ تَعْظِيمًا لَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ نَحْنُ أَوْلَى بِمُوسَى مِنْكُمْ ثُمَّ أَمَرَ بِصَوْمِهِ(١).

٣٩٤٣- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: کاتێ پێغەمبەر ﷺ هات بۆ مەدینە بینی جوولەکەکان ڕۆژی دەی موحەرەم بەڕۆژوو دەبن، ئەنجا لەو بارەیەوە پرسیاریان لێ کرا (جوولەکەکان) وتیان: ئەو ڕۆژەیە کە خوا مووسا ﷺ ونەوەی ئیسرائیلی زاڵ کرد بەسەر فیرعەون دا، ئێمە ئەو ڕۆژە بەڕۆژوو دەبین لەبەر بەگەورەگرتنی، ئەنجا پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی: ((ئێمە لە ئێوە لەپێشترین بە مووسا)) پاشان فەرمانی کرد ئەو ڕۆژە بەڕۆژوو بن.

٣٩٤٤- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ يُونُسَ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ ﷺ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَسْدِلُ شَعْرَهُ وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يَفْرُقُونَ رُءُوسَهُمْ وَكَانَ أَهْلُ الْكِتَابِ يَسْدِلُونَ رُءُوسَهُمْ وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُحِبُّ مُوَافَقَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ فِيمَا لَمْ يُؤْمَرْ فِيهِ بِشَيْءٍ ثُمَّ فَرَقَ النَّبِيُّ ﷺ رَأْسَهُ(٢).

٣٩٤٤- عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس ﷺ دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەرەتا قژی سەری شۆڕدەکردەوە وبەریدەدایەوە (بەدەوری سەریدا) بەڵام بتپەرستەکان قژیان لە ناوەڕاستی سەریاندا بەم لاولادا لادەدا، خاوەن نامەکانیش قژی سەریان بەدەوری

(١) بڕوانە: ٢٠٠٤.

(٢) بڕوانە: ٣٥٥٨.

سەریاندا بەردەدایەوە، پێغەمبەری خواش ﷺ حەزی دەکرد وەك خاوەن نامەکان بکات لەو شتانەدا فەرمانی پێنەکرابوو بەهیچ شتێك، لە پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ قژی سەری لە ناوەڕاستدا بەم لاولادا لادەدات.

٣٩٤٥- حدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا أَبُو بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ هُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ جَزَّءُوهُ أَجْزَاءً فَآمَنُوا بِبَعْضِهِ وَكَفَرُوا بِبَعْضِهِ

٣٩٤٥- ئیبنو عەبباس ﷺ دەڵێ: ئەوانە خاوەن نامەکان بوون (قورئانیان) کرد بە چەند بەشێکەوە، ئەنجا باوەڕیان بە هەندێکی هێنا وبێ باوەڕ بوون بە هەندێکی تر.

٥٣-بَابُ إِسْلَامِ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ ﷺ

٣٩٤٦- حدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ عُمَرَ بْنِ شَقِيقٍ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ أَبِي وَحَدَّثَنَا أَبُو عُثْمَانَ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ أَنَّهُ تَدَاوَلَهُ بِضْعَةَ عَشَرَ مِنْ رَبٍّ إِلَى رَبٍّ

٥٣- باسی مسوڵمان بوونی سەلمانی فارسی ﷺ

٣٩٤٦- ئەبو عوسمان لە سەلمانەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە ئەو زیاتر لە دە بۆ نۆزدە[1] کەس دەستە و دەستتیان پێ کردووە لە خاوەن وگەورەیەکەوە بۆ خاوەن وگەورەیەکی تر (واتە: بەندە بووم و ئەوەندەجار کڕاوم و فرۆشراوم).

٣٩٤٧- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَوْفٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ سَلْمَانَ ﷺ يَقُولُ أَنَا مِنْ رَامَ هُرْمُزَ.

٣٩٤٧- ئەبو عوسمان دەڵێ: لە سەلمانم ﷺ بیست دەیوت: من خەڵکی ڕام هورموزم.

---

(١) بضع: لە نێوان سێ بۆ نۆیە

٣٩٤٨- حدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُدْرِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ عَاصِمٍ الْأَحْوَلِ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ فَتْرَةٌ بَيْنَ عِيسَى وَمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمَا وَسَلَّمَ سِتُّ مِائَةِ سَنَةٍ.

٣٩٤٨- ئەبو عوسمان دەڵێ: سەلمان ﷺ وتی: نێوان عیسا و موحەممەددا سەلامی خوایان لەسەر بێ شەش سەد ساڵە كە پێغەمبەری تێدا نەنێراوە.

پێرستی بەرگی پێنجەم

٥٨- پەڕاوی سەرانە و ڕێکەوتن و ڕاگرتنی جەنگ ١٧

٥٩- پەڕاوی سەرەتای دروست بوون ٥٢

٦٠- پەڕاوی پێغەمبەران سەلامی خوایان لەسەر بێت ١٤٥

٦١- پەڕاوی جوامێری و شانازییەکان ٣٣٥

٦٢- پەڕاوی فەزڵ و پلەبەرزی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ٤٤٣